BOUWKUNDIG WEEKBLAD

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER BOUWKUNST. VAKVEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

39E JAARGANG
1918

T.H.S.
BIBLIOTHEEK
DELFT

'S-GRAVENHAGE
□ MOUTON & Co. □

REGISTER.

Blz.

Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland door J. VERSTEEG 27
Aesthetische Commissie in de M. B. V. A., Een- door J. P. MIERAS 244
„Afbreken" Vandalisme? d. COENRAAD MEISCHKE 285
Algemeen Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond Jaarverslag van den — door KR. 177
Ambachtsschool — Middelbaar Technische School te Haarlem 63
H. A. VAN ANROOY. Een vast Jaarbeursgebouw 82
Architectuurmuseum. 's Rijks-. 161
ARKEL. G. VAN — † 168
Avondonderwijs aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage 239

Baillie Scott. Over M. H. — door D. F. S. . . 203
BAKKER. B. H. Fair Play? 52
Barakken te Hellevoetsluis. De — door G. FRIEDHOFF 296
Dr. Berlage en de Normaliseering der woningen door Z. GULDEN 222
Betonpalen 220
BIE LEUVELING TJEENK. Ir. J. de — Het vaste Jaarbeursgebouw . . 90
„ De Jaarbeursgebouwen te Utrecht 299
B. VAN BILDERBEEK. Deze post is voor particulieren bouw 10.000 à 12.000 gulden hooger . 58
BILBERDEEK V. MEURS. H. B. V. Moderne Architectuur. Lezing van W. Kromhout. . . . 131
Boekwerken. De volgende boekwerken zijn besproken of aangekondigd:
De Architectuur in hare hoofdtijdperken door Henri Evers. Deel II afl. 8—9 en 10 . . . 48
„ afl. 11 . . . 70
„ afl. 12 . . . 205
Huisraad en Binnenhuis door K. Sluyterman afl. 3 48
„ 5 128
„ 6 156
Het Moderne Landhuis in Nederland door J. H. W. Leliman en K. Sluyterman. 2e druk 55
Het Dak. Handleiding bij het samenstellen en construeeren van dakbedekkingen, door E. J. Rothuizen 55
Rioleeringen. Handleiding tot het samenstellen van huisrioleeringen door E. J. Rothuizen . . 55
Handboek der Burgerlijke Bouwkunde. IJzerconstructies door L. Zwiers 60
Examen. Opgaven. Teekenen M. O. Akten MA tot MK. en O. 1917 60
Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1909—1915 64
Catalogus der Archeologische verzameling van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1917 64
Voorloopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel IV. De provincie Gelderland 64
Fundeeringen en grondwerken door A. N. Wind 70
Teerstoffen door M. F. Oortgysen 70
Noodwoningen door Ir. P. Bakker Schut . . . 83
Onze kerkgebouwen door E. J. Rothuizen . . 128
Het Huis van ouds genaamd Portugal te Delft. 128
Handboek tot de geschiedenis der Christelijke Kunst door Prof. Dr. F. Pijper 145
Die Romanische Steinplastiek in den nördlichen Niederlanden von Dr. R. Ligtenberg. Band I. 156
Handleiding voor den Metselaar, door Prof. A. J. van der Kloes 193
De Openbare Werken van 's Gravenhage . . 193
Burgerlijke Bouwkunde door M. Sirag. Deel I afl. 7 205
Het ontwerpen en controleeren van Gewapend Beton, Constructies met behulp van grafieken door A. A. van der Vooren 228
Bouwkundige berekeningen door F. WIND . . 229
Bouwwetgeving en hare toepassing door C. Broerse Jr. 229
Kern der Materialenkennis door F. Wind. . . 229
Het Stadswoonhuis in Nederland gedurende de laatste 25 jaren door J. H. W. LELIMAN 260, 306
Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Alphabetische Naamlijst van de leden 260
Beton en Gewapend Beton door Ir. A. W. C. DWARS 270
IJzer, Staal, Modelmakerij en Gieterij door A. P. J. de Groot 270
Hout door P. A. Schroot 270
De Schoonheid in de Stad en op het Land door H. V. D. KLOOT MEYBURG 2e druk 297
Bouwprojectie's door E. J. ROTHUIZEN . . . 297
Rietbedekking door G. SMITS 305
Geschiedenis van de Bouwstijlen door Prof. E. GUGEL 4e druk bewerkt door Ir. J. H. W. Leliman 305
BROESE VAN GROENOU, Ir. A. Moet de M. B. V. A. zich misvormen? . 31
„ „ „ „ Architect en Bouwkundig Ingenieur . 293
Brugge en eenige van zijn bouwwerken door J. P. MIERAS 257, 281
BUSKENS en C. N. VAN GOOR. P. G. — De voor- en achterdeur 99

Centraal Bureau voor Vakonderwijs 248
CLERCQ. M. P. DE — In huur wonen 96
CLERCQ. S. DE — Nabetrachting Woningcongres Februari 1918 . . . . . 170, 175
Collectief contract voor een pensioenregeling wel gewenscht? Is een — door A. H. WEGERIF GZN. 1
Collectieve contracten in verband met plannen voor een pensioenregeling ten behoeve van teekenaars en opzichters. Over — door H. G. JANSEN 7
Commissie voor het stadsschoon te Amsterdam Jaarverslag over 1916 en 1917 van de hande-

Blz.

lingen der — door J. P. M. 179
Commissie tot bevordering van aesthetisch en doeltreffend teekenonderwijs aan Ambachtsdag en Avondscholen en aanverwante inrichtingen in Nederland. 247
Commissie van voorlichting betreffende Bouwkundige en Decoratieve aangelegenheden inzake de Jaarbeurs te Utrecht. 277
Idem door E. ROSENBOOM 303
CUYPERS. JOS. TH. J. Uitbreidingsplan Haarlemmerliede en Spaarnwoude . 109
„ Uitbreidingsplan Gemeente Haarlemmerliede c.a. . . 110

Doesbrug. Glas in lood van Theo van — door J. J. P. OUD. 199
DUDOK. W. — Fair Play? 38
„ Unfair Play 51
„ Deze post is voor particulieren bouw 10000 à 12000 gulden hooger 63
Duitsche woningverbetering 154

Eekman. N. door D. F. SLOTHOUWER 295
Eenige gedachten over de komende architectuur 194
Een werk van een Engelsche architecte door J. P. M. 246
EESTEREN. C. V. — Het Waardhuis te Elshout 91
EPEN. J. C. VAN — 't Pannenhuis 122
„ Woningbouw Amstelveensche weg te Amsterdam. . 284
Ethische overwegingen in verband met de monumentale schilderkunst. Intreerede Prof. R. N. ROLAND HOLST. 240

FELS. H. — Een gedenkboek 191
FRIEDHOFF. G. De Barakken te Hellevoetsluis . 296

Garage met verdiepingen zonder lift. Een — . 130
Gevangenpoort en het verkeer. De — door V. H. 67
Gewapend Beton. Rede Prof. Ir. J. A. BAKKER 249, 253
Gidding. Werk van Jaap — door L. ZWIERS . 88
Gietijzeren kolommen ter ondersteuning van balklooze vloeren 210
GILS. JAC. VAN — De nieuwe Commissie tot herstel onzer Nederlandsche monumenten . . . 137
GOOR en P. G. BUSKENS C. N. VAN — De voor en achterdeur 99
GOSELING. Mr. E. J. C. „De overeenkomst tusschen den bouwheer en den architect" door Mr. I. van Crefeld 11, 15
's Gravenhage. Nieuw Raadhuis te — 61
GULDEN Z. Dr. Berlage en de Normaliseering der woningen 222

Haag. Een nieuw Gebouw te Den — door H.H. 95
Haarlemmerliede. Uitbreidingsplan van — en Spaarnwoude door JOS. TH. J. CUYPERS . . 109
Haarlemmerliede c.a. Het uitbreidingsplan Gemeente — door JOS. TH. J. CUYPERS . . . 110
Hallen te Yperen. De — 58

Blz.

HAMERS. PH. J., Tuindorp „Onnen" bij Groningen 254
„ Normalisatie? 256
Heiligenhuisjes in het Limburgsche Landschap. Van — door D. J. V. D. VEN 41, 49
Hellevoetsluis. De Barakken te — door FRIEDHOF 296
„Hendrick de Keyser" en de Bouwkunst. De Vereeniging — door E. Rosenboom 167
's Hertogenbosch. Tentoonstelling te — door J. P. M. 112
HIJNER, J. A. b. i. Het perceel Korte Vijverberg 3 te 's-Gravenhage 174
Hilversum. Raadhuisbouw te — door KR. . . 77
Hofplein-Centrum te Rotterdam door MEISCHKE en SCHMIDT. 113
Hoffmann. Bij enkele werken van Josef — door J. P. MIERAS 195
HOSTE. HUIB. Het nieuwe Gemaal Gebouw te Rotterdam. 169
HOUTEN. VAN De Noodboschwet 4
„ Stadsschoon van Amsterdam . . 209
HULSHOFF. A. R. Werk van de „Afdeeling Gebouwen" van den dienst der publieke werken, Amsterdam , ... 35
Huurbepaling. Nieuwe Methode van — . . . 190
HYLCKAMA VLIEG. L. H. E. Rotterdam Wereldstad! 117

Ingezonden door A. J. KROPHOLLER 13
„ „ J. M. VAN HARDEVELD . . 59
„ „ P. SCHMIDT 92
„ „ J. F. STAAL 151
„ „ E. ROSENBOOM. 161
„ „ H. M. ZOETMULDER 173
„ „ W. M. DUDOK 178
„ „ THEO RUETER 180, 188
„ „ WILLEM STOK 236
„ „ J. DE BIE LEUVELING TJEENK 289
„ „ A. J. VAN SCHAIK. 294
„ „ P. J. WILLEKES MACDONALD 305

Jaarbeursgebouw. Een vast — door H. A. VAN ANROOY 82
Jaarbeursgebouwen te Utrecht. De — door Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK. 299
Jaarverslag van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond door KR. 177
Jaarverslag over 1916 en 1917 van de handelingen der Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam door J. P. M. 179
JANSEN. H. G. Over Collectieve Contracten in verband met plannen voor een pensioenregeling ten behoeve van Teekenaars en Opzichters . 7
JONG. A. R. Een „nieuwe" Kerk 219
JONG. W. DE. De zelfstandigheid van de M. B. V. A. 192
JONGEPIER. H. C. Weest zuinig met Uwe bouwmaterialen 184

KEPPLER. A. Deze post is voor particulieren bouw 10.000 à 12.000 gulden hooger. . . . 67

Blz.

KOLK. H. J. Landhuisje „de Paddestoel" te Den Dolder, Gemeente Zeist 10
KROPHOLLER A. J. Scheveningsche Kerkbouw . 140
„ „Rationalistische" Bouwkunst 238

LOGHEM. IR. J. B. VAN — Moet de M. B. V. A. zich hervormen? 23
„ Fair Play? 29, 46
„ Alle architecten aan den Staatsruif . 37
„ Antwoord aan de Heeren Dudok en Bakker 52
„ Gijsbrecht van Aemstel 45
„ Toekomstplannen 269
Loghem. Het Ge . . . janus van den Heer van . 57

Maatregelen in Duitschland genomen ter voorziening in den Woningnood 237, 243
„Meerwijk", 't Park — door AUG. M. J. SEVENHUYSEN 215
MEYERINK. M. Eenige opmerkingen over het verslag van de ledenvergadering van 23 Januari en over den volkswoningbouw 49
MEISCHKE en SCHMIDT. Het Hofplein-Centrum te Rotterdam 113
MEISCHKE. COENRAAD. „Afbreken" Vandalisme? 285
MIERAS. J. P. Woning-congres te Amsterdam . 1
„ De Architecten en het Woning-congres 30
„ Normalisatie van woningtypen . . . 40
„ Het Woning-congres te Amsterdam . 53
„ Tentoonstelling van „Practische Studie" te Delft 65
„ De tentoonstelling van de ontwerpen voor een Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam 71, 79, 85
„ Over Otto Wagner 101
„ Tentoonstelling van Kunstnijverheid en Volkskunst te Rotterdam 123
„ De Prix de Rome voor Bouwkunst . 124
„ Beoordeelings-commissies en het werk van Architecten 139
„ De Architect in de publieke opinie . 144
„ Werkwijze van Schoonheids-commissies 155
„ Voorkoming van verdere Stedenschennis 157
„ F. J. Nieuwenhuis. Oud-Directeur van Gemeentewerken te Utrecht . . . 183
„ Bij enkele werken van Josef Hoffmann 195
„ De verwisseling van het Ministerie . 207
„ Het Stadhuis te Douai 221
„ Een aesthetische Commissie in de M.B.V.A. 244
„ Brugge en eenige van zijn bouwwerken 257, 281
„ De gedemobiliseerde opzichters en teekenaars 271
Moderne Architectuur. Verslag van een lezing van W. Kromhout, door H. B. V. BILDERBEEK V. MEURS 131
MOLENAAR, JAAP. Protestantsche kerkbouw . . 2
Musea. Onze — door D. F. SLOTHOUWER . . 197

Blz.

Nieuwe methode van huurbepaling 190
Nieuwenhuis, F. J. Oud-Directeur Gemeentewerken te Utrecht 1848—1918 door J. P. MIERAS 183
Nood-Boschwet, De. door VAN HOUTEN . . . 4
Normalisatie van woningtypen, door J. P. MIERAS 40
Normalisatie? door PH. J. HAMERS 256

Onderzoek van Bouwgrond door middel van belasting, door W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE. 147
Opmerkingen betreffende de honorariumregeling voor volkswoningbouw, door W. K. DE WIJS. 233
OUD, J. J. P. Verbouwing Huize „Allegonda" Katwijk aan Zee 29
„ „ „ „ Glas in lood van Theo van Doesburg 199
Overeenkomst tusschen den Bouwheer en den Architect. De — door Mr. E. J. C. GOSELING 11, 15
Overzicht der aanbestede werken over het derde kwartaal 1918 242

Pannenhuis. 't, door J. C. VAN EPEN 122
Park „Meerwijk" te Bergen (N.-H.), door AUG. M. J. SEVENHUIJSEN. 215
Personalia.
OTTO WAGNER † 100
G. VAN ARKEL † 168
Prof. IR. J. G. WATTJES. 152
F. J. NIEUWENHUIS 1848—1918 183
Perspectieven. Een hulpmiddel bij het vervaardigen van groote — door J. P. M. 18
Plattelands-architectuur in Neder-Saksen, door D. J. V. D. VEN Jr. 5
Positie en werkkring van den ambtenaar-architect en zijn standpunt ten aanzien van het verrichten van particulier werk (Rapport van de Commissie voor punt 15 van het werkprogramma der M.B.V.A.) 211
Prix de Rome voor Bouwkunst, De — door J. P. MIERAS 124
Idem, door J. P. M. 237
Protestantsche kerkbouw, door J. MOLENAAR. 2
Prijsvraag ten behoeve van een inzending van natuursteen ter Jaarbeurs 1918.
bekroningen 14
„ uitgeschreven door „de Centrale", Vereeniging tot bevordering van den bloei van Groningen voor het plan van het paviljoen in het stadspark in aanleg aldaar.
Ingekomen motto's 14
Bekroningen 14
Rapport der Jury 24, 32
„ Studie-prijsvraag voor ontwerpen van ontginningsboerderijen, uitgeschreven door de Grondverbeterings- en ont-

Blz.

ginnings-maatschappij te Boxtel, met medewerking van het Instituut voor Landbouwwerktuigen en Gebouwen te Wageningen en de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.
Programma 55
Vragen en antwoorden 78
Ingekomen motto's. 151
Uitslag 182
Namen der prijswinners. 190
Jury-rapport 263, 272
Prijsvraag tot verfraaiïng van het Stationsplein te Leeuwarden.
Ingekomen motto's 48
Prijswinnaars 84
Jury-rapport. 94, 97
„ Rijksacademie van Beeldende Kunsten door J. P. M. 59
„ voor den aanleg van een centraal punt (ontspanningsplaats) in het IJ-bosch aan de overzijde van het IJ te Amsterdam programma 93
Vragen en antwoorden 106
Jury-rapport. 126
„ van het Instituut voor Bouwkunst . 99
Uitslag. 182, 190
„ „Bouwkunst en Vriendschap" 1917 . 116
„ „ „ „ 1918 .
Aankondiging 156
Vragen en antwoorden 161
Uitslag. 305
„ uitgeschreven door de „Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst" te Utrecht
Aankondiging 126
Ingekomen motto's 210
Bekroningen 230
Jury-rapport. 235
„ voor een ontwerp tot het verkrijgen van een betere regeling van het verkeer tusschen het ten N.O. en Z.W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's Gravenhage . . . . . .
Aankondiging 182
Mededeeling. 210
Vragen en antwoorden. . . 213-229-234
„ Windmolen beveiliging door J. P. M. 298

Raadhuis te 's Gravenhage, Nieuw 61
Raadhuisbouw te Hilversum door KR. 77
Rapport van de Commissie tot afwikkeling van punt 16 van het Werkprogramma der M. B. V. A. „De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten". 158
„Rationalistische Bouwkunst" door A. J. KROPHOLLER 238
ROBBERS. IR. JOH. G. Tentoonstelling van Bouwkunst en Kunstnijverheid in de Haagsche Kunstkring 69
ROSENBOOM. E. Beoordeelingsbeginselen van Schoonheidscommissies. . . 150
„ De vereeniging „Hendrick de Keyser" en de Bouwkunst . 167
„ Ongeautoriseerde openbaar making van ontwerpen. . . 204
„ De Commissie van voorlichting betreffende bouwkundige en decoratieve aangelegenheden in zake de Jaarbeurs . 303
Rotterdam (VII.) Brieven uit — door P. VERHAGEN LZN. 34
„ Het Hofplein-Centrum te — door MEISCHKE en SCHMIDT . . . 113
„ Wereldstad! door L. H. E. v. HYLCKAMA VLIEG 117
„ Tentoonstelling van Kunstnijverheid en Volkskunst te — door J. P. MIERAS 123

SANDHÖVEL W. J. Het toekomstige stadsbeeld 291
Sassaniden. Het Gewelf der — door W. J. M. v. d. WIJNPERSSE 163
SCHAAP. IR. W. F. C. Het woningvraagstuk 16, 19
Schetsen voor een dubbel woonhuis door J. P. M. 259
Scheveningsche kerkbouw door A. J. KROPHOLLER 140
SCHMIDT. MEISCHKE en — Het Hofplein-centrum te Rotterdam 113
SEVENHUIJSEN. AUG. M. J. 't Park „Meerwijk" te Bergen (N. H.) 215
SLOTHOUWER. D. F. Onze Musea 197
„ „ „ Zuinig bouwen 261
„ „ „ N. Eekman 295
Spaarneoevers. De 112
Staatscommissie Stork en de Bouwkunst De — 129
Stadsschoon te Amsterdam door v. H. . . . 209
Stijlvragen door DE CL. 57

Tentoonstelling van „Praktische Studie" te Delft door J. P. MIERAS. . . . 65
„ „ Bouwkunst en kunstnijverheid in de Haagsche Kunstkring door Ir. JOH. ROBBERS 69
„ „ de ontwerpen voor een Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam door J. P. MIERAS. . . . 71-79-85
„ te 's Hertogenbosch door J.P.M. 112
„ van Kunstnijverheid en Volkskunst te Rotterdam door J. P. „ MIERAS 123
Toekomstplannen door Ir. J. B. v. LOGHEM. . 269
Tuindorp „Onnen" bij Groningen door PH. J. HAMERS 254

Uitbreidingsplan Haarlemmerliede en Spaarnwoude door JOS. TH. J. CUIPERS. 109
„ Gemeente Haarlemmerliede c.a. door JOS. TH. J. CUYPERS. . 110

Blz.

Vakbelangen door J. P. M. 153
Vakonderwijs Centraalbureau voor — 248
VEN D. J. v. D. Plattelandsarchitectuur in Neder Saksen. 5
„ Van Heiligenhuisjes in het Limburgsche landschap . . . 41, 49
VERHAGEN. LZN. P. Brieven uit Rotterdam. VII. 34
Verhouding van de Bouwkunst, tot Wetenschap Techniek en Kunst. De —. Inaugurale Rede van Prof. Ir. J. G. WATTJES 225, 231
VERSTEEG. J. Advies Commissie voor Bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland 27
Volkshuisvesting door J. P. M. 37

WAGNER. OTTO — † 100
„ Over Otto — door J. P. MIERAS . . 101
WEGERIF. GZN. A. Is een collectief contract voor een pensioenregeling wel gewenscht 1
„ „ Een vergelijking 8, 21
„ „ De vuilnisbak. 47
Werk van de Afdeeling „Gebouwen" van den dienst der Publicke werken te Amsterdam door A. R. HULSHOFF 35
Houten Hulpschoolgebouw, bevattende 2 scholen voor Uitgebreid Lager Onderwijs aan den Zeeburgerdijk 35
Tijdelijk Hulpkantoor der Plaatselijke Belastingen aan de Ruysdaelstraat 65
Keet voor de 3e Telephoon Centrale . . . 199
Veilinggebouw Marnixstraat, Plantsoenwachtershuisje Timorplein, Houten gebouwtjes op het Hendrick de Keijzerplein 207
Woningbouw Amstelveenscheweg te Amsterdam door J. C. VAN EPEN 284
Woningcongres te Amsterdam. Het — door J. P. MIERAS 1, 53
Woningcongres Februari 1918. Nabetrachtingen door S. DE CLERCQ 170, 175
Woningnood. 91
Woningvraagstuk. Het — door Ir. W. F. C. SCHAAP 16, 19
„ en de woningnood. Het . . 134
WIJNPERSSE. W. J. M. v. D. Onderzoek van bouw grond door middel van belasting . . . 147
„ „ „ Het gewelf der Sassaniden 163
WIJS. Ir. W. K. DE — Opmerkingen betreffende de honorariumregeling voor volkswoningbouw 233

Yperen. De Hallen te — 58

Zuinig bouwen door D. F. SLOTHOUWER . . . 261
ZWIERS L. Werk van Jaap Gidding 88

Voorts treft men nog aan kleine mededeelingen en berichten.

Blz.

AFBEELDINGEN IN DEN TEKST.

Kerkje te De Vuursche, Gem. Baarn 3, 4
Type van een groote Nedersaksische hoeve . . 5
De uitspanning: Listerturm 6
Landhuisje „De Paddestoel" te Den Dolder Gemeente Zeist. Arch. H J. Kolk, Plattegrond en Voorgevel 10
Hulpmiddel bij het vervaardigen van groote perspectieven 18, 59, 92
Huize „Allegonda" J. J. P. Oud, Architect.
Plan beganegrond, Toestand voor de verbouwing. 30
Dubbele houten hulpschool aan den Zeeburgerdijk te Amsterdam.
Plattegrond, Voorgevel 35
Achtergevel, Fragment voorgevel bij het gymnastieklokaal en fragment voorgevel bij de kamer personeel 36
Arbeiderswoning. Plattegrond van Lieut. Holloway, Gevels door J. J. Joass. 40
Heiligenhuisjes in het Limburgsche landschap 41, 42, 43, 44, 49
Nieuw Raadhuis te 's-Gravenhage. Situatie . . 61
Tijdelijk hulpkantoor der plaatselijke belastingen a. d. Ruysdaelstraat te Amsterdam . . . 65
Beeldhouwwerk door L. Chr. Kalff 66
Schets voor een villa door A. v. d. Steur . . 66
Tweede Jaarbeurs. Dienstgebouwen Vredenburg 67
„ „ Brandspuithuisje 67
„ „ Complex Monsterkamers . . 67
„ „ Restaurant 68
„ „ Koloniaal paviljoen. . . . 68
Prijsvraag Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.
Motto „VI", Plan Beg. Grond 71
„ „ „ 1e verdieping 72
„ „ „ 2e „ 73
„ „Groot Amsterdam", Plan Beg. Grond 74
„ „ „ „ 1e en 2e verd. 75
„ „Lage Landen", Perspectief 80
„ „ „ Plan beg. grond . . 81
„ „Ne Jupiter quidem omnibus" Plan beg. grond 82
„ „Ne Jupiter quidem omnibus" Perspectief 83
„ „Athena". Perspectief 84
„ „ Achtergevel 85
„ „Kompakt" Voorgevel 85
„ „ Beg. grond 86
„ „P.R.A.B.K." Voorgevel 86
„ „Athena", Plan beg. grond 87
Jaap Gidding. Glasmozaïk 87
„ „ Eternitpaneel 88, 89
„ „ Glas in lood 88, 89
Het Waardhuis te Elshout. 91
Autogarage en showroom te Den Haag. Arch. L. Zwiers, voorgevel. 95
Prijsvraag voor een paviljoen in het stadspark te Groningen. VII

Blz.

Motto „Stadspark" Ont. J. J. Planjer, b. i. 2e prijs 98
Motto „Be Quick" Ont. O. Liesveld en W. H. J. Terpstra, 2e prijs 98
Motto „P.G." Ont, G. de Groot, 2e prijs . 98
Otto Wagner. Portret 101
„ „ Huis aan den Schottenring. . . 102
„ „ Woonhuis Stadiongasse 103
„ „ „ Magdalenastrasse 40a, 104
„ „ Postspaarbank te Weenen. Plattegrond. 105
„ „ Idem. Centrale Hal 105
„ „ Idem. Voorgevel. 106
„ „ Idem. Gevelbekroning. 107
„ „ Kerk „Am Steinhof 108
„ „ Ontwerp Universiteitsbibliotheek te Weenen. 108
Oever van het Zuider-Buiten-Spaarne 112
Fabrieksbouw aan de Spaarne-oevers 112
Prijsvraag 1917. Bouwkunst en Vriendschap. Pakhuisgevels 114, 115
Idem. Ontwerp Arbeidsbeurs. Ont. C. A. Kentie 116
Rotterdam. Hofplein-Studies door L. H. E. v. Hylckama Vlieg. 118, 119, 120, 129
't Pannenhuis. Arch. J. C. van Epen, doorsnede 121
„ „ „ Gevel en plattegrond 122
Een garage met verdiepingen zonder lift. Plattegrond 130
Perpectivische doorsnede 131
Arbeiderswoningbouw aan het Spaarndammerplantsoen te Amsterdam, Arch. M. de Klerk. 133
Prijsvraag verfraaiïng Stationsplein te Leeuwarden. Bekroond ontwerp door Meischke en Schmidt, Arch. 138
A. J. Kropholler. Dakvormen 140
„ Kerkgebouw te Scheveningen 142, 143
Onderzoek van bouwgrond door middel van belasting. Grafieken 147, 149
Idem. Doorsneden 148, 149
Woonhuis Prinsengracht hoek Brouwersgracht Amsterdam 157
Het gewelf te Sassaniden. Ruïne te Ctesiphon . . 163
„ „ „ „ Doorsneden met druklijn . . . . . 164 en 167
„ „ „ „ Constructie kettinglijn . 165
Electrisch gemaal aan den Heemraadssingel te Rotterdam. Dienst P. W. te Rotterdam . . . 169
Gevel Perceel Korte Vijverberg 3 te 's Gravenhage. Opmeting door Ir. J A. Hijner 174
Afbeeldingen uit het Jaarverslag over 1916 en 1917 van de Handelingen der Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam 179, 180
Schema's ter verduidelijking van het bepalen van muurdikten 184, 185
Fundeeringen voor de woningen aan de Doornstraat te 's Gravenhage 186

Blz.

Graphische voorstelling der toe te laten druk op de zandplaat en duingrond 187
Palais Stocket te Brussel. Josef Hoffmann, Arch. 195
„ „ „ „ . Eetzaal „ „ 196
„ „ „ „ . Plan „ „ 197
Keet voor den bouw van de derde Telephoon centrale te Amsterdam. Dienst P. W. . . . 199
Idem. Plattegrond 200
Theo van Doesburg. Glas in lood. Dans I. . . . 201
„ „ „ „ „ „ Compositie II (1917) 201
„ „ „ „ „ „ Motief Vrouwekop 202
„ „ „ „ „ „ Compositie III (1917) 202
„ „ „ „ „ „ Compositie V (1918) 202
Landhuisje door M. H. Baillie Scott. Tuinzijde. 203
Plannen 204
Veilinggebouw aan de Marnixstraat 208
Plantsoenwachtershuisje Timorplein . . . 208, 209
„ Hendrik de Keyserpl. 209
Gevel woonhuis Westermarkt 21, Amsterdam . 210
Huize „De Ark" te Bergen. Park Meerwijk. Arch. J. F. Staal 216
Idem. Plattegronden 217
Huize „Meerhoek". Arch. C. J. Blaauw. Platte gronden 217
Woonhuisgroep te Bergen. Arch. P. Kramer, Plattegrond 218
Kerk te Nieuwdorp. Arch. H. v. d. Kloot Meyburg 219
Stadhuis te Douai in Noord Frankrijk 221
„The Stone House" 246
Ontwerp dorpsschool te Haren. Arch. Ph. J. Hamers 255
Ontwerp voor een tuindorp te Haren Idem . . 256
Brugge. 257
„ Gezicht op de stad en haar torens . 258
„ Quai Vert 259
„ Het Stadhuis 281
„ Palais du Franc. 281
„ Schouw in het Palais de Justice . . 282
„ Onze Lieve Vrouwe Kerk 282
„ Jerusalemkerk 282, 283
„ De Beffroy. 283
Illustraties uit „Vom Sparsamen Bauen" door Peter Behrens en H. de Fries 261, 262
Prijsvraag Ontginningsboerderij.
Motto „Zuid Holland". Ontw. W. J. Klok 264, 265
„ „Kultuur" „ H. Russcher 266, 267
„ „Friesland" „ W. J. Klok 273, 274
„ „Boerengrauw" „ Ir. R. C. A. Meischke . 275, 276
„ ıll „ H. Wouda . 277, 278
„ Rietdak „ E. Rosema . . . 279
„ R. P. D. T. „ T. Balk . . 280, 286
„ „32" „ A. Bakker en A. v. Walraven . . 287

Blz.

Motto „Twee concentrische cirkels." „ J. Zuidema. . . 288
Woningbouw Amstelveenscheweg te Amsterdam Arch. J. C. v. Epen.
Situatieplan. 284
Gevels aan de Corn. Krusemanstraat 285
Uitvaart door N. Eekman 295
De Barakken te Hellevoetsluis 296
De Jaarbeursgebouwen te Utrecht
Het eerste Jaarbeursgebouw van af de Catharijnebrug 299
Situatie van het Vredenburg met de Jaarbeursgebouwen 299
Het eerste Jaarbeursgebouw.
Plan Begane grond 301
idem Plan der Verdiepingen 302
idem Vredenburg-gevel. 302
idem Rijnkade-gevel 302
idem Noordgevel 303

LOSSE PLATEN. behoort bij:

„Huize Allegonda" Ontwerp: M. Kamerlingh Onnes. Arch. J. J. P. Oud . . . . . No. 5
Prijsvraag voor een Gebouw voor de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Motto „VI" bekroond met den eersten prijs. Ontwerpers Irs. B. Bijvoet en J. Duiker. Perpectief, Zuidgevel. Noordgevel, Langsdoorsnede. Motto „Groot Amsterdam" bekroond met den tweeden prijs. Ontwerper: M. de Klerk. Perspectief. Noordgevel, Dwarsdoorsneden. Zuidgevel en Detail Hoofdingang No. 12
Jaap Gidding. Geëtst Eterniet. . . . . No. 14
Autogarage en Showroom te Den Haag. Arch. L. Zwiers, Aanzicht, Detail Ingang en platte gronden . . . . . No. 16
Uitbreiding der Gemeente Haarlemmerliede in aansluiting met Schoten en Haarlem door Jos. Th. J. Cuypers . . . . . No. 18
Uitbreidingsplan voor de Gemeente-Haarlemmerliede c. a. Zuidschalkwijk door Jos. Th. J. Cuypers . . . . . No. 18
Plan voor het Hofplein-Centrum te Rotterdam. Arch. Meischke en Schmidt . . . . . No. 19
Afbeeldingen ontleend aan het verslag over 1916 en 1917 van de Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam . . . . . No. 31
Villa Skywa te Weenen. Josef Hoffmann. Arch. No. 34
Poldihütte te Weenen. Ontvanghal. Josef Hoffmann. Arch. . . . . No. 34
Huize „Meerhoek" Bergen. Park Meerwijk Arch. C. J. Blaauw . . . . . No. 39
Woonhuisgroep te Bergen Park Meerwijk. Arch. P. Kramer . . . . . No. 39
Schetsontwerpen voor een dubbel woonhuis te Amsterdam door M. de Klerk . . . No. 46
De Jaarbeursgebouwen te Utrecht door Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Arch. en M. Brinkman, Adviseerend Arch.
Het Vredenburg met de Jaarbeursgebouwen en 2 situaties . . . . . No. 52

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. P. MIERAS: : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : : :

39STE JAARGANG. = 5 JAN. 1918. = No. 1.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Woningcongres te Amsterdam, door J. P. Mieras. — Is een collectief contract voor een Pensioenregeling wel gewenscht? door A. H. Wegerif Gzn. — Protestantsche kerkbouw, door Jaap Molenaar. — De Nood-Boschwet, door Van Houten. — Plattelandsarchitectuur in Nedersaksen, door D. J. v. d. Ven.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 23 Januari 1918** des v.m. 11 uur te **Amsterdam,** in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402.

Agenda:

1. Notulen der Vergadering van 14 November 1917.
2. Ingekomen stukken.
3. Mededeelingen van den Voorzitter.
4. Aanvulling van het werkprogramma.
5. Benoeming van een lid (C. N. van Goor) tot lid der Permanente Prijsvraag Commissie.
6. Ambtenaar-Architecten en particuliere bouwwerken.
7. De betere verdeeling van volkswoningbouw over de architecten.
8. Rondvraag.

Plaatselijke Commissies, welke op de ledenvergadering onderwerpen wenschen ter sprake te brengen, worden verzocht hiervoor tijdig (vóór 23 Januari 1918) te vergaderen.

Jaarverslag der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.

1 Jan. 1917—31 Dec. 1917.

Als het getij verloopt, verzet men de bakens.
Een van die verzette bakens is dit Jaarverslag, dat den leden volgens de nieuwe statuten, waarin het vereenigingsjaar der M. B. V. A. loopt van 1 Januari—31 December, thans wordt aangeboden, in plaats van in Mei.

LEDEN.

	Aantal op 1 Jan. 1917.	Aantal op 31 Dec. 1917.
Eereleden	25	25
Leden	202	200
Aspirant-leden	13	12
Medewerkers	28	31
Abonnés op de Periodieken	261	
„ „ het Bouwkundig Weekblad	116	359
„ „ Bouwkunst	20	

Tien leden bedankten voor het lidmaatschap, terwijl 8 architecten als lid toetreden.

LEDENLIJST.

De talrijke adresveranderingen van de leden, aspirant-leden en medewerkers, en de adressen van de nieuwe leden, aspirant-leden en medewerkers, rechtvaardigen zeker wel het drukken van een nieuwe ledenlijst. Met het oog op de aanmerkelijke kosten zal hiervan voorloopig echter moeten worden afgezien. Echter zal een supplement op de ledenlijst binnenkort aan de leden worden toegezonden.

BESTUUR.

Het Bestuur der M. B. V. A. bestond op 1 Jan. 1917 uit de heeren S. de Clercq, Voorzitter, Ir. D. F. Slothouwer, Vice-Voorzitter, Ir. A. Broese van Groenou, B. J. Ouëndag, Ir. J. B. van Loghem, J. Herman de Roos, G. Versteeg.
In Mei waren aan de beurt van aftreden de heeren S. de Clercq en Ir. D. F. Slothouwer, waarvan de eerste zich niet, de laatste zich wel beschikbaar stelde voor een eventueele herbenoeming.
In de plaats van den heer S. de Clercq, werd op de Algemeene Vergadering op 23 Mei gekozen de heer C. J. Kruisweg, terwijl de heer Ir. D. F. Slothouwer werd herkozen.
Tot Voorzitter werd gekozen de heer Ir. A. Broese van Groenou, tot Vice-Voorzitter de heer B. J. Ouëndag.
Het Bestuur is op 31 Déc. 1917 alzoo als volgt samengesteld:

	Aftr. in	Volgens Huish regl. herkiesbaar
Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter	1918	
B. J. Ouëndag, Vice Voorzitter	1919	
Ir. D. F. Slothouwer	1920	
G. Versteeg	1918	„
J. Herman de Roos	1919	
Ir. J. B. v. Loghem	1918	„
C. J. Kruisweg	1920	

COMMISSIËN.

1. Commissie voor de Dagelijksche leiding.

Op zijn vergadering van 5 Juni 1917 koos het Bestuur uit zijn midden de h.h. B. J. Ouëndag, D. F. Slothouwer en G. Versteeg tot leden van de Commissie voor de Dagelijksche leiding.

(Voor dien bestond de Commissie uit de h.h. J. B. v. Loghem, D. F. Slothouwer en B. J. Ouëndag.)

Daar alle drie de leden der Commissie te Amsterdam woonachtig en geregeld in contact met het Bureau zijn, werden er geen vaste vergaderingen gehouden. Wegens het veelvuldig voorkomen van urgente vraagstukken, zal de Commissie in 1918 echter geregeld wekelijks vergaderen.

2. Commissie van Onderzoek.

De Commissie van Onderzoek bestond tot 23 Mei uit de h.h.: C. Muijsken, Voorzitter; C. B. Posthumus Meijjes, Secretaris; Ir. C. G. Bremer; P. G. Buskens; A. L. Freem.

In de plaats van den heer Posthumus Meijjes werd op 23 Mei gekozen de heer S. de Clercq. Daar de heer C. Muijsken zijn voornemen te kennen gaf in Mei 1918 als lid te bedanken en berichtte in de wintermaanden de vergaderingen niet meer te bezoeken, werd voor den nog resteerenden tijd tot Mei 1918, de heer A. L. Freem tot Voorzitter gekozen.

Op 31 Mei 1917 was de Commissie samengesteld als volgt:

A. R. Freem, Voorzitter, aftr. 1919.
S. de Clercq, Secretaris, aftr. 1922.
Ir. C. G. Bremer, aftr. 1920.
P. G. Buskens, aftr. 1921.

De vergaderingen der Commissie zullen voorloopig in Den Haag worden gehouden, aangezien dit de minste kosten meebrengt.

3. Commissie van Financiën.

Op de vergadering van 23 Mei werd in de plaats van den heer B. J. Ouëndag de heer P. A. Timmers tot lid van de Commissie van Financiën gekozen. Deze Commissie bestaat thans uit de h.h.:

Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter.
W. J. de Groot,
P. A. Timmers,

terwijl de Alg. Secr. haar als Secretaris is toegevoegd. De Commissie vergadert maandelijks.

4. Commissie van Redactie.

Deze Commissie bestond uit de h.h. Ir. J. Gratama; Ir. J. B. v. Loghem; C. J. Kruisweg.

Op 23 Mei werd de heer Gratama vervangen door den heer Ir. D. F. lothouwer, zoodat thans deze Commissie is samengesteld als volgt:

C. J. Kruisweg, Voorzitter, aftr. in 1919;
Ir. D. F. Slothouwer, aftr. in 1920;
Ir. J. B. v. Loghem, aftr. in 1918 (niet herkiesbaar).

5. Commissie van Onderwijs.

Deze Commissie bestond uit de h.h.: H. Bletz; Ir. W. de Vrind; Ir. J. B. v. Loghem; B. J. Ouëndag; Ir. A. W. C. Dwars.

Op 23 Mei werden de heeren v. Loghem en Dwars vervangen door de heeren J. Coenraad Meischke en G. Versteeg.

Zoodat de Commissie is samengesteld als volgt:

B. J. Ouëndag, Voorzitter, aftr. in 1918 (niet herkiesbaar);
H. Bletz, aftr. in 1918 (niet herkiesbaar);
Ir. W. de Vrind, aftr. in 1919;
J. Coenraad Meischke, aftr. in 1920;
G. Versteeg, aftr. in 1920.

COMMISSIE VOOR DE BIBLIOTHEEK.

Deze Commissie bestond uit de heeren: Ir. A. Broese van Groenou, Ir. J. Gratama.

Op 23 Mei werd de heer Gratama vervangen door de heer Ir. D. F. Slothouwer, zoodat de commissie thans is samengesteld uit de h.h.: Ir. A. Broese van Groenou. Gek. 28 Sept. 1915 aftr. 1919, Ir. D. F. Slothouwer. Gek. 23 Mei 1917 aftr. 1921.

EERERAAD.

De Eereraad is samengesteld uit de h.h.: S. de Clercq, gekozen 23 Nov. 1916; B. J. Ouëndag, gekozen 23 Nov. 1916; J. W. Hanrath, gekozen 23 Nov. 1916.

De reserveleden zijn de h.h.: B. van Bilderbeek gekozen 28 Dec. 1916; H. v. d. Kloot Meyburg gekozen 28 Dec. 1916; P. G. Buskens gekozen 28 Dec. 1916.

SECRETARIAAT, REDACTIE, ADMINISTRATIE.

De heer J. Wesselius, die als Secretaris-Redacteur der M.B.V.A. tegen 1 September eervol ontslag had aangevraagd en verkregen, werd vervangen door den heer J. P. Mieras.

Daar volgens de statuten de Algem. Secr. door de Algem. Vergadering moet worden benoemd, geschiedde de aanstelling tijdelijk tot de Meivergadering 1918.

De heer Mieras nam op 4 September 1917 het secretariaat en het redacteurschap van zijn voorganger over.

De administratie werd gevoerd door den heer W. Penaat terwijl sedert October 1917 in de vacature, ontstaan door de ziekte van den kantoorbediende Kroese, werd voorzien.

Als accountant is aan de M. B. V. A. verbonden de heer L. G. Verburgh L.Gzn. die verscheidene malen over bijzondere zaken van finantieelen aard werd geraadpleegd.

UITGAVEN. Gedurende het jaar 1917 verscheen alleen het Bouwkundig Weekblad en werd definitief besloten de uitgave van het Tweemaandelijksch Tijdschrift „Bouwkunst" geheel te schorsen.

De uitgave van het Bouwkundig Weekblad geschiedt thans volgens een nieuw contract met de firma Mouton & Co. te 's-Gravenhage, dat den 15en Juni 1917 geteekend werd en waarvan het een en ander in een rondschrijven aan de leden werd uiteengezet.

De tekst van elk nummer bevat thans 2 pagina's voor het „officieele gedeelte" gezet met kleine (z. g. 8 punts) letter en 4 of 8 pagina's gezet met groote (z. g. 10 punts) letter voor het Redactioneele gedeelte, in een jaar uitmakend 104 pagina's voor het officieel gedeelte en 312 pagina's voor het „Redactioneel Gedeelte". Het „Redactioneele gedeelte" vormt een afzonderlijk binnenvel en wordt doorloopend gepagineerd, zoodat van elken jaargang dit gedeelte als afzonderlijk geheel kan worden ingenaaid of gebonden.

De prijs per jaargang bedraagt voor de abonnés thans ƒ 9.— terwijl studeerenden in de bouwkunst in de gelegenheid worden gesteld de jaargang tegen gereduceerde prijs (ƒ 7.50 te ontvangen).

Als een bijzondere uitgaaf in het jaar 1917 verscheen in December „Oude Teekeningen van Amsterdam" door H P. Schouten en van bijschriften voorzien door Corn. J. Gimpel.

Dit plaatwerk werd door de M. B. V. A. uitgegeven ter herinnering aan hare Afdeeling Amsterdam, door de firma Mouton en Co., daartoe in staat gesteld door het batig saldo, dat de afdeeling haar schonk.

Door de firma Mouton en Co. werd deze uitgave op de van haar bekende keurige wijze verzorgd, en dient gememoreerd te worden hoe de firma Schnabel door de coulante manier, waarop zij de vervaardiging der cliché's op zich nam, het hare bijdroeg tot het welslagen dezer uitgave, waarmede de Maatschappij tevens op bescheiden wijze haar 75-jarig bestaan herdacht.

Daar de oplage niet groot is, en het werkje zich in groote belangstelling verheugt, worden liefhebbers aangeraden het spoedig te bestellen.

De prijs bedraagt f 2.50.

Voorts is de Maatschappij begonnen de voornaamste rapporten harer commissies, die van algemeen belang kunnen worden geacht, in brochurevorm uit te geven. Zoo is het rapport over: het Goed recht van het platte en flauwhellende dak in Nederland", ter verspreiding gereed en zal in de maand Januari 1918 verschijnen.

VERGADERINGEN. De tweemaandelijksche ledenvergaderingen hadden in het afgeloopen jaar plaats op de volgende data en plaats: (zie staatje volgende pagina).

In de aangegeven nummers van het Bouwk. Weekblad vindt men de volledige verslagen dier vergaderingen en kunnen we hieronder volstaan er alleen de voornaamste punten van bespreking en de genomen besluiten te memoreeren.

Datum.	Plaats.	Aantal aanwezigen.		Verslag in het Off. Gedeelte v. h Bouwk. Weekblad No.
1 Maart	Utrecht	38		10
23 Mei	Amsterdam	21	Algemeene	22
24 Mei	Amsterdam	24	vergad.	22
18 Juli	Amersfoort	24		30
26 Septemb.	Den Haag	33		40
22 October	Amsterdam	9	Buitengew. vergad.	43
14 Novemb.	Haarlem	31		47

LEDENVERGADERING OP 1 MAART 1917.

1. Behandeling van het voorstel van den Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam, om in verband met de rijzing der bouwmaterialen, bij de vaststelling van het architectenhonorarium voor den bouw van woningen voor de volkshuisvesting van de regeling der honorariumtabel af te wijken. Naar aanleiding van dit voorstel had het Bestuur der M.B.V.A. het advies gevraagd van de Geschillen-Commissie der honorariumtabel voor den volkswoningbouw en raadpleegde het de Geschillen-Commissie der gewone honorariumtabel. Beide commissies adviseerden om niet op het voorstel van den heer Keppler in te gaan, doch de bestaande honoreering te handhaven. Met deze adviezen kon de ledenvergadering zich vereenigen.

2. De Commissie voor de punten 5 en 8 van het werkprogramma (bestaande uit de h.h. Ir. G. C. Bremer, H v. d. Kloot Meyburg en A. H. Wegerif Gzn.) bracht op deze vergadering haar voorloopig rapport uit. Dit rapport is gepubliceerd in het Bouwk. Weekbl. No. 25. Hierin wijst de Commissie op de wenschelijkheid dat de totstandkoming van Schoonheidscommissiën niet meer afhankelijk wordt gesteld van het initiatief der verschillende gemeenten, maar bij de wet wordt geregeld. In het algemeen acht de Commissie het instellen van adviesbureaux in de groote steden niet gewenscht.

Een dergelijk bureau toch werkt het geven van opdrachten aan ongeschoolde krachten in de hand. Ten plattenlande echter kan, volgens de meening der Commissie de totstandkoming van een adviesbureau noodig blijken teneinde de taak der Schoonheidscommissie beter tot haar recht te doen komen.

De vergadering belastte de Commissie met de verdere werkzaamheden, die uit haar rapport mochten voortvloeien.

3. De leden der M.B.V.A. brachten een bezoek aan de eerste Jaarbeurs te Utrecht, en het aldaar te bezichtigen Tuinhuis in gemetalliseerd beton. De architect hiervan, Ir. J. Gratama, had vooraf op de vergadering het een en ander aan de werkteekeningen van dit huisje toegelicht.

LEDENVERGADERING VAN 23 MEI.

Op de voorvergadering werden in de plaats van de aftredende leden der verschillende commissies, nieuwe leden benoemd.

Voorts werd het rapport van de Commissie voor de punten 5 en 8 van het Werkprogramma, behoudens een kleine wijziging, goedgekeurd en sprak de vergadering hierbij de wenschelijkheid uit, dat bij een eventueel te voeren actie de samenwerking met andere architectenvereenigingen niet wenschelijk werd geacht.

Op de vergadering van 24 Mei werden de balans, de rekening en verantwoording goedgekeurd en de begrooting voor het jaar 1917 met groote meerderheid goedgekeurd.

Het Bestuursvoorstel om het te verwachten nadeelig saldo over 1917 (begroot op f 5238.29[6]) te bestrijden door middel van vrijwillige bijdragen volgens een tarief aangelegd, werd na eenig debat aangenomen.

Ter gelegenheid van den negentigsten verjaardag van het Eerelid Dr. P. J. H. Cuypers hield de heer Huib Hoste een interessante voordracht (afgedrukt in No. 22, jaargang 1917) over het leven en de werken van dezen architect, waarna onder leiding van den heer Jos. Cuypers een bezoek werd gebracht aan de kerk van het Heilige Hart in de Vondelstraat te Amsterdam.

LEDENVERGADERING VAN 18 JULI.

Een voornaam punt op deze vergadering vormde de bespreking over de onderlinge verhouding tusschen architecten bij verbouwingen. Dit onderwerp was ter sprake gekomen naar aanleiding van de verbouwing van het landhuis „De Maerle" van arch. de Bazel, door arch. Hanrath.

De heer Kruisweg gaf een uitvoerige inleiding, waarin het vraagstuk principieel behandeld werd. (Zie hiervoor No. 30 jg. 1917).

Verschillende sprekers gaven hun gedachten over deze zaak te kennen; de meeningen waren echter zoo verdeeld, dat het raadzaam werd gevonden het vraagstuk in de volgende vergadering nieuw aan de orde te stellen.

Voorts werd op deze vergadering tijdelijk benoemd tot Secretaris-Redacteur der M. B. V. A. de heer J. P. Mieras, met ingang van 1 September 1917.

Uitvoerig werd op deze vergadering door de Voorzitter een wijziging van het architecten-honorarium bij volkswoningbouw uiteen gezet.

De vergadering betuigde hare adhaesie aan het voornemen van het Bestuur om de Geschillen-commissie te verzoeken een advies over deze aangelegenheid uit te brengen. (Men zie voorts onder: Wijziging Honorarium Volkswoningbouw).

LEDENVERGADERING OP 26 SEPT Op deze vergadering werd o.m. de onderlinge verhouding tusschen architecten bij verbouwingen aan de orde gesteld In een bestuursresolutie was aangenomen, de onderlinge verhouding in deze nader in de Eerecode te omlijnen en zulks in dezen geest: In geval aan een architect de opdracht wordt gegeven om veranderingen aan te brengen aan een bouwwerk van een andere architect, die de praktijk nog uitoefent, zal eerstbedoelde zich eerst schriftelijk te hebben vergewissen of de bouwheer om bepaalde redenen de verbouwing niet wenscht op te dragen aan den oorspronkelijken ontwerper. De heer C. N. van Goor vond een uitbreiding der Eere-code niet noodzakelijk, en had een motie gesteld, waarin de vergadering van oordeel zou zijn, geen nadere bindende bepalingen. inzake de onderlinge verhouding tusschen architecten bij verbouwingen vast te stellen, en het wenschelijk te achten, dat bij verbouwingen de daarmee belaste architect overleg zocht met den oorspronkelijken ontwerper van het te wijzigen gebouw.

Nadat eerst door de vergadering met enkele stemmen tegen besloten was, de onderlinge verhouding der architecten bij verbouwing niet nader in de Eere-code te omschrijven, werd de resolutie, zooals ze door het Bestuur was voorgesteld, met 15 tegen 13 stemmen aangenomen als een nadere uitlegging van de elfde alinea van de bestaande Eere-code.

Ten aanzien van de conclusies van de commissie voor punt 7 van het werkprogramma, neergelegd in haar rapport over den volkswoningbouw door bekwame architecten (afgedrukt in No. 37 jg. 1917), kon de vergadering meerdere conclusies ondersteunen, zoo het advies om over te gaan tot een publicatie van geslaagde volkswoningbouw, zulks eventueel in samenwerking met het reeds in een zelfde richting werkende Rijkscollege van bijstand der woningwet; alsmede het 2e advies van de commissie, de ongunstigen invloed van het tegenwoordige ambachts- en ander onderwijs op de schoonheid van eenvoudige bouwwerken door de Commissie van Onderwijs te laten onderzoeken en rapporteeren. Waar echter de Commissie onderscheid had gemaakt in haar adviezen ten aanzien van den woningbouw in groote steden en ten platten lande, en bij den laatsten een samenwerking van een geschoolde architect met den door de woningbouwvereenigingen reeds gekozen bouwkundige, volgens een aangegeven werkwijze, aan de Inspecteurs der volkshuisvesting aanbeval, werd door de vergadering met kleine meerderheid van stemmen besloten dezen weg niet te volgen, en zich met kracht te blijven verzetten tegen het geven van opdrachten aan aesthetisch minder geschoolde bouwkundigen.

De vergadering sprak in deze discusie de wenschelijkheid uit, gezien de groote invloed en macht van de Inspecteurs der volkshuisvesting bij de tot standkoming der volkswoningbouw, er bij de Regeering op aan te dringen voor deze aesthetisch goed onderlegde ambtenaren te benoemen, ten einde ook hun invloed

ter bevordering van het schoonheidselement te kunnen aanwenden.
De voorgestelde wijzigingen der honorariumtabel voor volkswoningbouw. d. z. de toeslagen van 25 % op het honorarium volgens de begrootingscijfers van 1914 berekend en 21 % toeslag op de werkteekeningen, konden door de vergadering worden ondersteund, terwijl de inwerkingtreding der wijziging volgens de redactie van den Heer de Wijs met algemeene stemmen werd aangenomen.

LEDENVERGADERING OP 14 NOVEMBER.
In deze vergadering is met algemeene stemmen aangenomen de wijziging van de architecten honoreering bij Volkswoningbouw. De bestaande tabel voor die honoreering blijft van kracht, doch het percentage zal worden berekend over de bouwsommen van 1914, volgens tarieven van de woningwijzen vastgesteld. Het honorarium dat het resultaat zal zijn van deze berekening, wordt met 25 % verhoogd; deze regeling geldt ook voor de werkteekeningen.
De regeling heeft terugwerkende kracht ten aanzien van die werken, waarvan de eerste oplevering op of na 1 Januari 1917 heeft plaats gehad. Er zal geen restitutie van honorarium plaats vinden, van reeds aan den architect uitbetaalde termijnen, als deze het geheele nieuwe honorarium mochten overtreffen. De regeling zal elke 6 maanden worden herzien.
Op deze vergadering werd de vraag aan de orde gesteld hoe de leden der M.B.V.A. moesten staan tegenover het pas opgerichte Instituut voor Bouwkunst te 's Gravenhage.
De vergadering was van oordeel, dat het Instituut overbodig is, en nu naast de M.B.V.A. als concurrent zal optreden in datgene, wat ook de M.B.V.A. volgens haar statuten zich ten doel stelt: de bevordering van de Bouwkunst. Het zal weer aanleiding geven tot verbrokkeling. Verschillende leden achtten bovendien de bevordering der Bouwkunst door leeken, die steeds meer voelen voor historische, dan voor mod erne levende bouwkunst, ongewenscht en noemden een vereeniging van dilettanten en slechts enkele architecten, in dit opzicht gevaarlijk.
De volgende motie werd met 1 stem tegen, aangenomen:
De ledenvergadering der M.B.V.A. kennis genomen hebbende van de oprichting van het Instituut voor Bouwkunst te 's Gravenhage, betreurt, waar reeds de M.B.V.A. in haar statuten zich de bevordering der Bouwkunst, ten doel stelt, de tot stand koming van het Instituut voor Bouwkunst, als niet bevorderlijk voor de eenheid van bouwkundige kringen, zoowel onderling als in hun optreden naar buiten; — terwijl zij, wat betreft de samenwerking van vakgenooten met leeken, in de speciale gevallen dat dit gewenseht is, — een blijvende organisatie overbodig acht, en den voorkeur geeft aan de reeds gebruikelijke methode tot stichten van gemengde commissies, waarin zitting hebben die leeken en architecten, die beide inderdaad als specialiteiten in bedoelde onderwerpen mogen worden beschouwd, — ontraadt hare leden als lid van het Instituut toe te treden,
en gaat over tot de orde van den dag.

(*Wordt vervolgd*).

Het „Zuiderstation'. Naar aanleiding van het in de dagbladen opgenomen bericht aangaande het eventueel uitvallen van het Zuiderstation in het Uitbreidingsplan Zuid te Amsterdam, deelt de heer Dr. H. P. Berlage, hierna gevraagd, ons mede, ten einde dienaangaande inlichtingen in te winnen, zelf bij den Wethouder van de Publieke Werken te zijn geweest; echter achtte Dr. Berlage het niet wenschelijk aan die bespreking voorloopig openbaarheid te geven. RED.

Het 's Rijks Architectuurmuseum. Een uitvoerig verslag der voorgeschiedenis van deze instelling, waarvan op de Staatsbegrooting van 1918 een post is uitgetrokken, geeft de heer H. Teding van Berkhout in het Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, 10e Jaarg. No. 6 (Tweede serie, Dec. 1917). Daar het artikel te uitgebreid is om in dit blad over te nemen, meenen we goed te doen belangstellenden er naar te verwijzen.

Vergadering van Vakopleiding. Vrijdag 28 Dec. '17 vergaderde de Vereeniging tot Bevordering der Vakopleiding voor Handswerkslieden in Nederland in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht, waarop de heer H. J. Kolk namens de M.B.V.A aanwezig was.
De voorzitter Mr. H. Smeenge opent de vergadering en heet de aanwezigen hartelijk welkom. Van deze vergadering hoopt spreker dat er bij de regeering, provincies, gemeenten en particuliere bestuursleden een krachtige actie zal uitgaan tot verbetering der salarieering, welke hoog noodig is.
De heeren Jacobs, Plaat en Elsen zullen een commissie vormen om het bestuur in zijn werkzaamheden bij te staan.
Na een ruime discussie wordt besloten dat er een toeslag op de contributie zal worden geheven, ter dekking van het nadeelig saldo.
Twee afgevaardigden respectievelijk uit Amsterdam en Arnhem zullen de commissie vormen voor het nazien van de rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
Nadat nog besloten is dat de volgende vergadering te Amsterdam zal worden gehouden, houdt prof. J. G. Ch. Volmer, buitengewoon hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft na de pauze een voordracht over: „Het Taylorstelsel en de Vakopleiding voor den arbeider in de groot- en midden-industrie". Nadat de leden gelegenheid hadden aan prof. Volmer vragen te richten over het door hem behandelde, sloot de voorzitter hierna de vergadering.

Een timmermansknecht Gemeente-Secretaris. Wat ieder in den tegenwoordigen tijd voor onmogelijk zou hebben gehouden, zoo schrijft Jhr. J. M. van Sas in het „D. v. N. B." is toch nog mogelijk gebleken. Met ontstemming werd in de wereld der Gemeente administratie de tijding vernomen dat tot gemeente-secretaris van Ritthem in Zeeland is benoemd een timmermansknecht. Aan iemand, die absoluut geen notie heeft van gemeente administratie wordt in dagen als deze een zoo zware taak als van gemeente-secretaris toevertrouwd. Er worden reeds pogingen aangewend om vernietiging van het benoemings besluit te verkrijgen.
Aldus een bericht in den Limburger Koerier van 5 Dec. 1917. Zoo de in dit bericht bedoelde timmermansknecht werkelijk onbevoegd is, kan ik mij de verontwaardiging voorstellen. Een bericht als het onderstaande, waarvan de daarin genoemde gevallen dagelijks voorkomen en de bewijzen van onbevoegdheid door het slechte resultaat van het grootste deel dezer bouwwerken duidelijk wordt aangetoond, ziet men nooit gepubliceerd. De zorg voor het stads- en landelijk schoon stelt toch eveneens hare eischen.
Een timmerman (*Metselaar, aannemer of makelaar*) *architect*.
Wat een ieder in den tegenwoordigen tijd voor onmogelijk zou hebben gehouden, zoo schrijft men, is toch mogelijk gebleken. Met ontstemming werd in de architectenkringen de tijding vernomen dat tot bouwmeester van het Raadhuis te A. is aangewezen de aannemer Z.
Of anders: tot bouwkundige van het te bouwen kerkje te B., is aangewezen de timmerman IJ.
Weder anders: tot ontwerper en de uitvoering van een groep arbeiderswoningen te C. is aangewezen de makelaar en aannemer X.
Nogmaals anders: Tot bouwmeester van het te bouwen woonhuis voor den Heer D. is aangewezen de metselaar W.
Aan een persoon die absoluut geen notie heeft van bouwkunst wordt de taak van een architect opgedragen.

J. M., M. B. V. A.

Rectificatie. In de 1e alinea van het artikel: „Verdeeling van den volkswoningbouw over architecten", van den heer Kruisweg. in No. 52, jg. 1917, staat: tot een zoodanige samenwerking, enz. Dit moet zijn: tot een *zoo noodige* samenwerking, enz.

WONING-CONGRES TE AMSTERDAM.

Dezer dagen is verschenen het programma van het Woning-congres, dat vanwege den Nationalen Woningraad op Maandag 11 en Dinsdag 12 Februari te Amsterdam in het Concertgebouw zal worden gehouden.
Na opening van het congres door den Voorzitter, den heer H. P. J. Bloemers, zal Z. Exc. Mr. M. W. F. Treub, Minister van Financiën, een algemeene inleiding geven.
Het programma vermeldt voorts de volgende punten:
Op Maandag 11 Febr: Besprekingen naar aanleiding van het praeadvies van Mr. M. J. A. Moltzer, Dir. van het Centraal Bureau van Sociale adviezen, over den woningnood en de huidige wijze van voorziening in de behoefte van volkswoningen.
Besprekingen naar aanleiding van het praeadvies van den heer F. M. Wibaut, Wethouder van Amsterdam, over productie, aanvoer en distributie van bouwmaterialen.
Besprekingen naar aanleiding van de praeadviezen van de heeren J. Schulte Nordholt, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht der Gemeente Amersfoort en Ir. J. van der Waerden, Dir. van het Bouw- en Woningtoezicht der gemeente Amsterdam, over maatregelen, waardoor een vluggere bouw wordt bevorderd, waarbij wordt gedacht aan *a*. wettelijke maatregelen, betreffende opheffing van de bezwaren verbonden aan de uiteenloopende voorschriften der verschillende bouwverordeningen, in verband hiermee minimumeischen aan een woning te stellen (praeadviseur de heer J. Schulte Nordholt); *b*. normalisatie in de uitvoering, meer in het bijzonder wat betreft de te verwerken onderdeelen (praeadviseur Ir. J. v. d. Waerden).
Op Dinsdag 12 Febr.: Besprekingen naar aanleiding van het praeadvies van Mr. H. J. Nieboer, Secretaris van de Gezondheidscommissie te 's Gravenhage, over wettelijke noodvoorschriften, waardoor een snelle en voldoende bouw van volks- en middenstandswoningen wordt bevorderd. Samenvatting der gehouden besprekingen en vaststelling van de te volgen gedragslijn.
's Namiddags 3 uur; Bijeenkomst van het Instituut voor volkshuisvesting, tot definitieve oprichting van dit Instituut, welks voorloopig bestuur bestaat uit de heeren D. Hudig, voorzitter, M. J. A. Moltzer, secretaris, H. P. J. Bloemers, J. H. Faber, H. J. Nieboer, H. J. Romeijn en J. M. A. Zoetmulder.

Uit het programma blijkt, dat dit congres geheel staat in het teeken der tijdsomstandigheden, die van het allengs stijgende woninggebrek plots den ontzaglijken woningnood hebben gemaakt.
Het is moeilijk te beseffen, welke toestanden, welke ellenden, welke bergen van moeilijkheden dat enkele woord: woningnood, omvat. Het zegt niets, het zegt alles. Het zegt niets voor hem, die dit woord ontledend in: woning en nood, in oppervlakkige beschouwing het tekort aan woningen toeschrijft aan de tijdelijke bouwvakmalaise; het zegt oneindig veel aan den sociaaleconoom, die het ingewikkeld raderwerk onzer samenleving overziet, het verband tusschen de vele sociale groepen en stroomingen begrijpt, de gevolgen van den woningnood gaat peilen, en tot z'n schrik, steeds dieper moet peilen.
Korten tijd geleden maakte de Nationale Woningraad het ons duidelijk in z'n jammerklacht: „Woningnood": „In tal van plaatsen doet zich een ontzaglijke woningnood voor", luidt het: „In honderden gemeenten staat geen enkele woning leeg, in vele zelfs geen krotten. Schuren en werkplaatsen worden voor woning ingericht. Er worden aan verhuurders, in strijd met de huurcommissiewet, groote belooningen toegezegd door hen, die tegen elken prijs een woning moeten hebben. De gevallen van dubbele bewoning doen zich in onrustbarende mate voor. Het aantal uitgestelde huwelijken is legio". Enz.... zoo wordt er een tipje van de sluier opgetild.
Het is na deze jammerklacht sympathiek van den Nationalen Woningraad, zelf de hand aan de ploeg te slaan, en pogingen in het werk te stellen, om de belemmeringen, die de hulp in den woningnood, in den weg staan, weg te nemen en te trachten tot eenheid van gevoelen te komen over de richting, waarin de oplossing van vele moeilijkheden moet worden gezocht. De Nationale Woningraad roept tot dit doel alle belangstellende op tot bijwoning van het bovengemelde congres.
Dat dit congres voor den architect van veel belang is, behoeft nauwelijks vermeld; alle punten van bespreking raken het centrum van zijn belangstelling; het onderzoek naar de wettige maatregelen, betreffende opheffing van de bezwaren verbonden aan de uiteenloopende voorschriften der verschillende bouwverordeningen, vormt reeds een punt van het werkprogramma der M. B. V. A.
De deelname en de belangstelling voor dit congres zij dan ook een ieder architect aanbevolen; de steun van onzen kant kan niet anders dan aan het woningwezen ten goede komen.

J. P. MIERAS.

IS EEN COLLECTIEF CONTRACT VOOR EEN PENSIOENREGELING WEL GEWENSCHT?

Naar aanleiding van het artikel van den heer Moltzer in Bouwk. Weekblad No. 49, wilde ik gaarne bovenstaande vraag aan den schrijver voorleggen, onder bijvoeging van de volgende bemerkingen.
Mijn inziens behoort een pensioenregeling *alle* opzichters en teekenaars te bereiken zonder eenige uitzondering. Zoo men dit wil doen op de basis van een collectieve overeenkomst, dan moet men alle werkgevers eenerzijds tegenover alle werknemers anderzijds stellen. Hoe het met de organisatie der werknemers staat zullen

zij ongetwijfeld zelf het beste kunnen beoordeelen. Ik meen echter dat wel degelijk rekening gehouden moet worden met die werknemers, welke om een of andere reden, zich niet bij een organisatie wenschen aan te sluiten, waar het doel dezer organisaties niet uitsluitend het verkrijgen eener pensioenregeling is.

Hoe staat het echter met de organisatie der werkgevers? Het komt mij zeer eenzijdig voor vast te houden aan het begrip dat alleen voor de werknemers in dienst der architecten een regeling getroffen moet worden. Billijkheidshalve behoort deze regeling zich even goed uit te strekken tot opzichters en teekenaars in dienst bij de vele bouwkundigen, fabrikanten, betonfirma's, meubelfabrieken, aannemers enz. (voor gemeenten, spoorwegmaatschappijen en grootindustriën bestaan meestal reeds pensioenregelingen). Waar echter de architecten vele opzichters en teekenaars in hun dienst hebben en zij voldoende georganiseerd zijn om deze regeling voor te bereiden, is het wel in orde, dat de zaak wordt voortgezet door de organisaties die daartoe de leiding hebben genomen.

Zou de collectieve overeenkomst gesloten worden met de enkele architectenvereenigingen, dan zouden toch alleen die architecten bereikt kunnen worden, welke leden van die organisaties zijn en alhoewel het aangenaam zal zijn tot een organisatie te behooren, bij welker leden de werknemers bij voorkeur in dienst zullen gaan, mag niet uit het oog worden verloren dat het doel een pensioenregeling voor alle opzichters en teekenaars dan *niet* wordt bereikt.

Het doel moet zijn een regeling te treffen voor *alle* opzichters en teekenaars.

Waar dus slechts een zeer klein gedeelte der architecten in organisaties is samengebracht, vertegenwoordigen deze organisaties dus slechts een *gedeelte* der werkgevers en kan dus nooit van een collectief contract in den vollen zin sprake zijn, te meer waar aan een organisatie van werkgevers buiten de bestaande vereenigingen om, voorloopig niet te denken valt.

Is het verder de bedoeling, wat zeer zeker het geval moet zijn, ook die werknemers, welke niet in organisaties ondergebracht zijn, van de pensioenregeling te doen profiteeren, dan is zeer zeker een collectief contract als uitgangspunt dezer pensioenregeling geheel overbodig.

En alhoewel ik persoonlijk gaarne het tot stand komen van een collectief contract zou bevorderen zoo daarin een verbetering der positie van opzichters en teekenaars te vinden was, kan toch wel als zeker worden aangenomen, dat er architecten zijn die zich niet wenschen te verbinden om b. v. uitsluitend „georganiseerde" opzichters of teekenaars in hun dienst te nemen. Als men een goede kracht aan zijn bureau wenscht te verbinden welke om een of andere reden zich niet bij een organisatie wenscht aan te sluiten, zal men om die reden deze verbintenis niet onmogelijk wenschen te maken.

Ongetwijfeld zou een collectief contract de plannen voor een pensioenregeling wel zeer vereenvoudigen, doch waar dit laatste niet gemakkelijk en in elk geval nooit volkomen te bereiken valt, loopt men gevaar de pensioenregeling te doen stranden door het collectieve contract als uitgangspunt te kiezen.

Ik stel mij voor dat ongeveer op de volgende wijze ook zonder collectief contract wel een goede regeling mogelijk zou zijn.

1. De werkgever verplicht zich tegenover zijn personeel op geregelde tijden aan het pensioenbureau af te dragen een zeker bedrag, in verband met het loon vast te stellen. Dit bedrag wordt gedeeltelijk door den werkgever betaald, gedeeltelijk door den werknemer van het uitbetaalde loon ingehouden.
2. Loonlijsten enz. worden bijgehouden en door het pensioenbureau gecontroleerd.
3. Werknemers geven kennis van alle wijzigingen in hunne dienstbetrekkingen aan het bureau.
4. Elke werknemer mag bij elke werkgever in dienst gaan, ook bij hen welke eventueel geen stortingen in het pensioenfonds wenschen te doen. De grootte van het pensioenfonds wordt berekend naar de grootte der gestorte premien, zoodat de werknemers zooveel mogelijk toch bij aangesloten werkgevers in dienst zullen gaan en dus van zelf werkgevers automatisch gedwongen worden zich bij het pensioenbureau aan te sluiten.
5. Met opzichters en teekenaars gelijk te stellen het administratief personeel.

A. H. WEGERIF GZN.

PROTESTANTSCHE KERKBOUW.

Het Vaderland van Zaterdag 17 Nov. 1917 meldt het volgende.

Kerkbouwstijl.

De Nederlandsche Kerkbode ontleent aan een artikel van E. F. Klein in de Reformation:

„Kerken hebben een lang en langzaam leven. De verloopen vier eeuwen zijn niet in staat geweest aan onze kerk haar eigen kleed te leveren. Wij zijn er nog steeds niet achter, welke oude of nieuwe bouwstijl de beste is. Wij kunnen het er over eens zijn, dat de middeleeuwsche gothiek ons past als een Brusselsche handschoen een ronde soldatenvuist, dat de Byzantijnsche koepelbouw bij onze prediking te veel klank geeft, dat een langwerpig vierhoekig gebouw ons te nuchter is, maar wat is dan wel geschikt?

Terug naar den stijl van den Otto's! is de leus van de beste zaakkundigen, of voorwaarts naar een nieuwen stijl! Vier eeuwen tasten wij nu al van het een naar het ander. Met vele van onze kostbare bouwwerken zijn wij ellendig uitgekomen. Dit (Luther) jubileum roept elken bouwkunstenaar op ons eindelijk te geven wat wij zoeken, een passend gewaad voor onze kerk!

Het wordt werkelijk tijd nu na 400 jaar.

M.i. moet op bovenstaand artikel van den Heer Klein nader worden ingegaan. Immers er spreekt eene beschuldiging uit tegen de bouwkunstenaars.

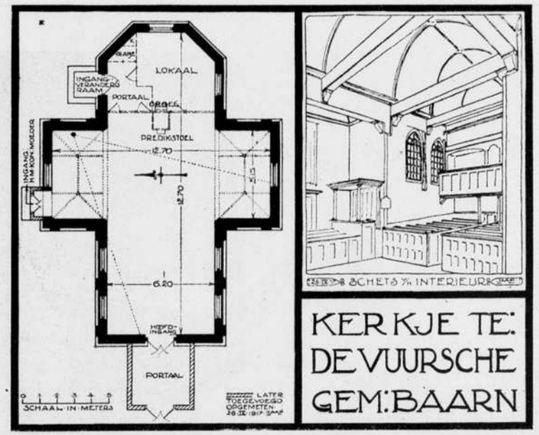

In Augustus van het jaar 1603 werd begonnen met den bouw van de eerste Protestantsche kerk van grootere omvang, n.l. de Zuiderkerk te Amsterdam, Bouwmeester: Hendrik de Keyzer. Voor dien tijd werden door de Protestanten, (ook nog hierna) de vele aanwezige katholieken kerken in gebruik genomen. Een oorzaak, waardoor er ondanks de bloeitijd weinig Protestantsche kerkgebouwen werden gesticht.

De beschuldiging van den Heer K., „Met vele van onze kostbare bouwwerken zijn wij ellendig uitgekomen" is kras. Gaarne zou ik de voorbeelden willen weten. Zijn de mislukkingen van bouwkunstenaars? Dit laatste moet ik betwijfelen. Ik ben er van overtuigd, dat een werkelijk bouwkunstenaar zal trachten eene ruimte te scheppen geschikt voor den Protestantschen eeredienst. Er is echter iets anders dat de goede ontwikkeling van het Prot. kerkgebouw heeft tegengewerkt en nog tegenwerkt. En wel dit. Vele kerken, vooral de kleinere worden ontworpen door onbevoegde hand. Dit is een zeer groot kwaad voor eene goede ontwikkeling. De voorbeelden hiervan zijn in ons land legio.

Een voorbeeld hiervan noemt de Heer Huib. Hoste in een van zijne opstellen in de Telegraaf. Hij schrijft o.a. Te Vreeland was een klein gereformeerd kerkje, zoo werd mij verteld, waar Lion-Cachet de groote baas was; ik ben er heen geweest en vond, dat dit gezegde niet heelemaal juist was. De buitenarchitectuur is van een dorpstimmerman, en is noch beter noch slechter dan wat men van een dergelijken deskundige verwachten mag. Wat het interieur betreft, daar had Lion-Cachet de vrije hand en hij gaat er voorzichtig, heel voorzichtig te werk. Alles wat er in het kerkje aangebracht wordt, moet degelijk en keurig zijn; is er geen geld meer voorradig, dan maar wachten, liever dan werk te leveren, dat niet aan de vereischten voldoet. Wat werd er tot heden verwezenlijkt? Bijna niets en toch reeds veel: de muren zijn nog wit, de vensters — er zijn er veel te veel — hebben nog wit doorschijnend glas, waardoor het licht nog hard en ruw is; maar iedereen ziet, dat het nog niet af is: de bedoeling is de wanden met versierde tegels te bekleeden, en de ramen zullen, hoop ik, gebrandschilderd glas krijgen, dat het licht zal temperen en de ruimte stemmig maken.

Het spitsboog-gewelf heb ik zeer bewonderd als een eenvoudig en sierlijk stuk werk: het is van blank eikenhout; de zuivere profileering der ribben wordt geregeld onderbroken door kleine gebeeldhouwde motieven van de hand van den ontwerper. De vlakken tusschen de ribben zijn hier niet met schrooten aangevuld: de geperste kurkplaten, welke gewoonlijk achter de schrooten bevestigd worden, zijn hier zichtbaar gebleven en daardoor heeft dit gewelf een buitengewoon stemmige, rustige kleur verkregen. Het meubilair, dat mij iets te nuchter leek, is ook van blanken cive en koromandel; eenig snijwerk van Zijl komt de deur der consistoriekamer verlevendigen.

Is dit alles? Ja, dit is alles, en het is voldoende om te besluiten dat hier volgens een lijn gewerkt wordt, een lijn, die niets te maken heeft met de benoeming van een anderen dominé en zijn voorkeur voor een of ander atelier voor kerkelijke kunst.

Kan het ook niet zoo in de Roomsche kerken?

Vele kerkbesturen meenen het zelf te weten, zij zien er niets in, dit geld vooral de kleine gemeenten, hun kerk te laten maken door de dorpstimmerman of metselaar. En geen wonder, de timmerman is ook vaak kerkmeester of i. d., zoo niet dan heeft een lid der kerk allicht een familielid die dat wel eens op zal knappen.

Een voorbeeld hoe een goed dorpskerkje door onbevoegde hand verknoeit is, geeft ons de kerk te Lage-Vuursche, waarvan ik hierbij eenige afbeeldingen geef. Dit merkwaardige Renaisance kruiskerkje is gesticht in het jaar 1659. (Bouwmeester onbekend).

In de eerste helft der 19e eeuw zijn de bogen der vensters door spitsbogen vervangen. Deze herstelling is zoo keurig gedaan dat dit alleen aan den boogvorm is te zien. De interieur stemming is, niettegenstaande de vensters met blank glas zijn bezet, prachtig. Door het zware geboomte waartusschen het kerkje staat, valt er

Kerkje te Vuursche, Gem. Baarn.

toch geen schel licht binnen. Een toeval dus, dat de veranderde vensteropeningen niet het interieur bedorven heeft. Aan den westgevel is een tochtportaal geplakt, hetwelk van buiten wit gepleisterd is, de toegang voor H. M. de Koningin Moeder is zoo ongelukkig dat den Noordgevel geheel bedorven is.

Het in 1881 geplaatste orgel, de moderne predikstoel, het revolutieachtig getimmerte tot het verkrijgen van de op de teekening aangegeven ruimten in de absis, zijn zoo wanstaltig leelijk, (het orgel heeft n.b. f 7000.— gekost, het ware beter geweest een eenvoudig orgel te nemen, en het overige geld te besteden aan eenvoudig doch goed meubilair) dat het interieur geheel bedorven is.

Volgens de uitlating van den Heer K. zijn dus de Kruiskerk te Blokzijl, de Oosterkerk te Amsterdam, de Noorderkerk te Amsterdam, de Groote kerk te Maassluis, de Nieuwe kerk te 's Gravenhage, de kerk te Woubrugge, de Waardekerk te Leiden, de Regentessekerk te 's Gravenhage allen mislukkingen. Nogmaals het is kras.

Ik ben er van overtuigd, dat, zoo de Protestantsche kerkbouw meer in handen komt van bekwame architecten, het gevraagde passend gewaad te voorschijn zal komen voor de door den Heer K. genoemde 400 jaar verstreken zijn.

JAAP MOLENAAR,
Arch. M. B. V. A.

DE NOOD-BOSCHWET.

Van deze wet die thans in werking is, en als hoofddoel mede tot behoud der schoonheid van ons land strekt, zijn hier eenige mededeelingen zeker op zijn plaats.

Volgens de „Kampioen" heeft zij reeds in breede kringen instemming gevonden, blijkende het best uit de talrijke berichten, omtrent voorgenomen houtvellingen, die dagelijks bij het Staatsboschbeheer — en ook bij het Hoofdconsulaat van den A. N. W. B. — inkomen.

De bedoeling dezer wet is niet alle boomen te sparen, doch dat er naar gestreefd zal worden te voorkomen, dat ernstige schade aan het natuurschoon der betrokken streken wordt toegebracht, alsook dat onrijp hout gekapt wordt, hetgeen uit een economisch oogpunt afkeurenswaardig is.

Het onderzoek wordt bijna altijd ter plaatse ingesteld. Van de reeds meer dan 160 ingekomen mededeelingen heeft dit reeds plaats gehad en voor vele het kapverbod opgelegd. Het eerste kapverbod betrof het prachtig geboomte van het landgoed „Enzerinck" te Vorden.

De voornaamste gevallen waarop tot heden kapverbod gelegd is — zijn o. a.:

de eiken langs de Drentsche Hoofdvaart, over een lengte van drie uur gaans (voor het vrij boomarme Drenthe een zaak van groote beteekenis),

het het Prinsenbosch bij Naaldwijk (waarvan een paar uur nadat het bericht inkwam een onderzoek en bespreking met belanghebbenden plaats had en nog

Fig. 1.

denzelfden middag door de Minister uitgevaardigd),
de boomen langs den grooten wandelweg te Neede (waarvan het telegrafisch verbod den Raad bereikte op het oogenblik dat de veiling zou beginnen),
de oude boomen bij de bekende echo te Muiderberg,
een aantal mooie iepen aan den Middenweg te Beemster,
op boomen aan den Rijksweg te Driebergen, Rijsenburg en Eefde, (dit laatste geval betreft 29 prachtige iepen; hierdoor blijft een zeer mooi punt ongeschonden),
de welbekende eeuwenoude boomen bij het schilderachtig kerkje te Schoorl,
het geboomte langs den Rijksweg tusschen Drempt en Keppel. Hier behooren, evenals op tal van andere plaatsen, de boomen langs den Rijksweg aan een particulier.

Deze toestand brengt in menig opzicht bezwaren mede; het ware zeer te wenschen dat het Rijk bij voorkomende gelegenheden, zooals sterfgevallen, verkoopingen, enz., pogingen aanwendde om dit plantrecht aan zich te trekken.

Om het vellen van onrijp hout te voorkomen, is een kapverbod gelegd op 3 hectaren eikenbosch bij Lichtenvoorde, op een groote uitgestrektheid dennenbosch tusschen Groesbeek en Berg en Dal, op een deel van het bosch „Stoppeling", te Beekbergen en op houtopstanden te Beers.

Niet altijd echter behoeft het zoover te komen dat Art. 1 der Noodboschwet wordt toegepast. Vaak weet het Staatsboschbeheer door minnelijk overleg het gewenschte resullaat te verkrijgen.

Zooals bekend is, bevat de wet niet het voorschrift, dat het Staatsboschbeheer tijdig in kennis moet worden gesteld van voorgenomen houtveilingen. De Minister heeft daartoe echter, behalve de medewerking van de Burgemeesters, ook die van verschillende vereenigingen verzocht, teneinde vellingen te voorkomen en waarvoor het algemeen belang zal worden geschaad. Een beroep op de leden dier vereenigingen om hare besturen te waarschuwen wanneer zij iets vernemen omtrent plannen van dien aard, waardoor het natuurschoon der betrokken streek ernstig geschaad zou worden, is niet overbodig hieraan nog eens te herinneren.

In de op 22 Dec. j.l. gehouden Gemeenteraadsvergadering van Havelte, werd door eenige leden voorgesteld, de boomen staande achter het Gemeentehuis, tevens Burgemeesterswoning, te verkoopen. Zij beweerden, dat het wegens de schaduw voor den tuin beter zoude zijn, indien de boomen geveld werden.

De Burgemeester, den heer P. A. Loos gaf te kennen, dat de leden zich niet bezorgd over zijn tuin behoefden te maken, dat, hoewel er wellicht een minderwaardig exemplaar uit verwijderd, de boomen geenszins schade aan de planten veroorzaken; indertijd is juist door hem op eigen kosten een boom bijgeplant om meer schaduw voor zijn woning te bekomen. Z. E. Achtb. zeide voorts, dat deze boomengroep een sieraad voor het dorp is en mocht het voorstel worden aangenomen, hij den Minister zal uitnoodigen er het kapverbod op te doen leggen. Dank zij deze waarschuwing, is men verder niet op dit voorstel ingegaan.

Hulde voor dezen Burgervader die te zijnen tijd van de gelegenheid gebruik weet te maken, en te voorkomen dat het dorpsschoon van Havelte voor zeer langen tijd voor enkele guldens verpand werd.

VAN HOUTEN.

PLATTELANDSARCHITECTUUR IN NEDERSAKSEN.

Wij bieden hierbij onzen lezers een merkwaardige foto aan, die op fraaie wijze aantoont, hoe men in den laatsten tijd heeft ingezien, dat de eenvoudige boerenwoningen voor de architectuur ten plattelande een groote beteekenis kunnen hebben. De afbeelding verplaatst ons in gedachten naar een van de vriendelijke ontspanningsoorden, die in een wijden kring gelegen zijn om de hoofd-en residentiestad van de tegenwoordige Pruisische provincie Hannover, tot 1866 een koninkrijk onder bestuur van de Welfenvorsten.

Die uitspanningen dragen namen, welke de herinnering terugvoeren naar de middeleeuwsche tijden, waarin de steden alle moeite deden om de door de overheid uitgeschreven accijnsen en belastingen ook binnen te krijgen. Daartoe legden ze zoover het rechtsgebied ging, wallen aan, landweren geheeten, en hier en daar bij voorname wegen of andere belangrijke punten werden zware verdedigbare torens opgericht. Die oude landweertorens zijn in het Hannoveraansche dikwijls getuige geweest van een verbitterden strijd

Fig. 2.

der zich vrij en machtig voelende poorters tegen tyrannieke vorsten. Zoo heeft de Döhrenerturm een rol gespeeld, welke als legende door de eeuwen tot ons gekomen is, de legende van de zeven Hannoveraansche spartanen. In het kort komt het verhaal hierop neer, dat zeven dappere burgers de landweer verdedigden tegen de aanvallen van hertogelijke troepen en dat deze tenslotte den toren in brand staken en de verdedigers ellendig lieten verbranden.

Die oude landweertorens zijn nu geworden de lokkende buiten-uitspanningen van het groote stadsbosch de Eilenrede, dat in het Noorden en Oosten de stad omgeeft en zelfs tusschen de huizenzee weet door te dringen tot in het hartje van de oude Leinestad.

Steeds heeft de Hannoversche burger groote belangstelling gekoesterd voor die oude torens der landweren en toen de moderne eischen het noodig maakten om er groote café-restaurants te bouwen hebben de architecten die de opdracht uit te voeren hadden, daarbij recht gedaan aan het landelijke karakter, dat dergelijke gelegenheden dienen te bezitten, maar dat hun helaas maar al te weinig in de architectuur wordt geschonken.

We brengen hierbij de uitspanning van den Listerurm in beeld, een fraai voorbeeld, hoe de oer-oude Nedersaksische bouwwijze van het hallehuis motieven in groot aantal bezit, die prachtig gebruikt kunnen worden in de moderne buitenhuis-architectuur.

Als men de foto van dit café vergelijkt met de foto van het Zwischenahner boerenhuis, dat als type van een Nedersaksische hofstede in stand wordt gehouden, dan zal men vele vergelijkingslijnen kunnen trekken. Het Nedersaksische boerenhuis met zijn groot laag neerhangend rieten dak is een van eerwaardigste verschijningen onder de woningtypen der verschillende landen. Het is karakteristiek voor heel het Nedersaksische heidegebied en reikt ook nog in ons land, waar ge het met enkele plaatselijke wijzigingen aantreft in Twente en den Gelderschen Achterhoek. Als gevelversiering vindt ge meestal twee elkaar kruisende windveeren, met getoomde paardekoppen (saksenros, ros van Wodan) of fraai bewerkte zuiltjes (Irmenzuilen). Verder staat er op de groote balk, die de onderverdieping afdekt, dikwijls een vrome spreuk. Deze spreuk getuigt meestal van godsdienstzin of diepe vrees voor de elementen en vermeldt ook vaak de stichters en de namen van vroegere bewoners. Zeer algemeen in het Saksische land is: „Dit huis steet in Gods hand, God beware het voor brand!"

Moge ook onze architecten eens meer aandacht schenken aan de beteekenis van het boerenhuis in Nederland, de nationale architectuur producten bij uitnemendheid. Het zal hen verrassingen bieden en menig dorpje misschien huizen schenken, die voldoen aan de eisch: harmonisch zich aan te passen met de omgeving — het vriendelijke land.

Afb. 1. Type van een groote Nedersaksische hoeve.

Afb. 2. De uitspanning: Listerturm. Fraai voorbeeld van toegepaste plattelandsarchitectuur. D. J. VAN DE VEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 12 JAN. 1918. = No. 2.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Over collectieve contracten in verband met plannen voor een Pensioenregeling ten behoeve van teekenaars en opzichters, door H. G. Jansen, B.N.A. — Een vergelijking door A. H. Wegerif Gzn. — Landhuisje „De Paddestoel" te den Dolder, gemeente Zeist, door H. J. Kolk. — De overeenkomst tusschen den bouwheer en den architect, door Mr. I. van Creveld. — Ingezonden. — Prijsvragen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 23 Januari 1918** des v.m. 11 uur te **Amsterdam,** in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402.

Agenda:

1. Notulen der Vergadering van 14 November 1917.
2. Ingekomen stukken.
3. Mededeelingen van den Voorzitter.
4. Aanvulling van het werkprogramma.
5. Benoeming van een lid (C. N. van Goor) tot lid der Permanente Prijsvraag Commissie en een lid voor de Schoonheids-Commissie te 's Gravenhage.
6. Ambtenaar-Architecten en particuliere bouwwerken.
7. De betere verdeeling van volkswoningbouw over de architecten.
8. Vrijheid van uiting door redactie en leden in het Bouwkundig Weekblad.
9. Rondvraag.

Plaatselijke Commissies, welke op de ledenvergadering onderwerpen wenschen ter sprake te brengen, worden verzocht hiervoor tijdig (vóór 23 Januari 1918) te vergaderen.

Nieuwe Leden.

Door het Bestuur zijn tot lid aangenomen de h.h.:
H. Rijven, architect te Venlo.
Ir. G. W. Lans, asp. lid, te Amersfoort.
Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, asp. lid, te Amsterdam.
Tot aspirant-lid is aangenomen de heer Ir. M. Th. Elout, Bouwk. Ingenieur te 's Gravenhage.

Bedankt voor het Lidmaatschap.

De heer J. J. Gort, architect te 's Gravenhage, heeft voor het lidmaatschap der M.B.V.A. bedankt.

Jaarverslag der M. B. V. A. over 1917.

(*Vervolg*).

Handelingen, Tijdelijke Commissiën en Gemengde Commissiën.

EXAMEN BOUWKUNDIG OPZICHTER EN TEEKENAAR. De examens der Maatschappij werden afgenomen in het begin van 1917. Daar de Rijkssubsidie niet werd verhoogd, besloot de Commissie van Onderwijs met het oog op de kosten het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken ook dit jaar niet af te nemen.

De schriftelijke examens voor Bouwkundig Opzichter hadden dit jaar plaats te Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Zwolle op 26, 27 en 28 Februari. Het mondeling examen had plaats te Amsterdam, begon 12 Maart en eindigde 20 April. Het schriftelijk examen voor Bouwkundig Teekenaar werd te Amsterdam afgenomen van 26 Maart tot en met 29 Maart, het mondeling gedeelte had plaats te Amsterdam op 30 Maart.

83 Candidaten behaalden het diploma Bouwkundig opzichter, aan één candidaat kon het diploma Bouwkundig Teekenaar worden uitgereikt. Opgegeven hadden zich 158 candidaten voor Bouwkundig Opzichter en 6 candidaten voor het examen Bouwkundig Teekenaar.

De Examen-Commissie bestond in 1917 uit de heeren:
B. J. Ouëndag, Architect, Amsterdam, Voorzitter.
H. Bletz, Architect, Weesp, Vice-Voorzitter.
J. Wesselius, Alg. Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris.
C. B. Posthumus Meyjes, Architect, Amsterdam, Regeeringscommissaris.
W. F. C. Schaap, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Directeur Gemeentewerken, Arnhem, Regeeringscommissaris.
J. S. Baars, Bouwkundige, Amsterdam.
Pl. van den Berg, Architect, Vlaardingen.
Wouter Bettink, Architect, Lector aan de Technische Hoogeschool te Delft, 's-Gravenhage.
B. van Bilderbeek, Architect, Dordrecht.
H. Bonda, Architect, Amsterdam.
D. W. van Dam, Civiel-Ingenieur, Amsterdam.
A. W. C. Dwars, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Directeur van de Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht, Utrecht.
J. C. van Epen, Architect, Baarn.
I. van Esso, Arts, Amsterdam.
J. D. Gantvoort, Architect, Leeraar aan de Burger Avondschool, Deventer.

Jac. van Gils, Architect, Rotterdam.
J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur, Amsterdam.
C. de Groot Jr., Architect, Hilversum.
F. de Herder, Aannemer, Zwolle.
H. van Hilten, Hoofdopzichter Gemeentewerken, Utrecht.
R. J. Hoogeveen, Architect, Rotterdam.
W. de Jong, Bouwkundige Eerste klas der Maatschappij tot Exploitatie der Staatsspoorwegen, Utrecht.
H. van der Kloot Meyburg, Architect, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, Voorburg.
A. A. Kok, Architect, Bussum.
L. J. P. Kooken, Architect, Eindhoven.
C. J. Kruisweg, Architect, Bussum.
D. Kruyf Jr., Civiel Ingenieur, Hoofd van Afdeeling bij het Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.
J. B. van Loghem, Bouwkundig Ingenieur, Haarlem.
Joh. D. Looyen, Architect, 's-Gravenhage.
P. Lijdsman, Architect, Haarlem.
H. Masselink, Architect bij de Nederlandsche-Heide-Maatschappij, Arnhem.
G. J. Meyers, Civiel Ingenieur, Amsterdam.
J. Coenraad Meischke, Architect, Rotterdam.
G. Meppelink, Architect, Haarlem.
W. F. Merhottein, Bouwkundige, 's-Gravenhage.
E. P. Messer, Architect, Amsterdam.
J. J. L. Moolenschot, Architect, Watergraafsmeer.
Maurits Plate, Architect, Haarlem.
W. A. E. van der Pluym, Architect, Amsterdam.
Marius A. Poel, Architect, Apeldoorn.
A. H. van Rood, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Maastricht.
Mr. E. H. P. Rosenboom, Arch., Advocaat en Procureur, Amsterd.
G. J. Rutgers, Architect, Amsterdam.
J. H. Schaad, Inspect. bij het Bouw- en Woningtoezicht, Zwolle.
M. Sirag Jzn., Architect, Utrecht.
R. Schüngel, Bouwkundig Ingenieur, Inspecteur bij de Volksgezondheid, 's Hertogenbosch.
N. W. G. van der Sleen, Semi-Arts, Amsterdam.
J. F. Staal Jr., Architect, Amsterdam.
G. Stapensea, Architect, Sneek.
J. A. van der Sluys Veer, Architect, Leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, Amsterdam.
G. J. Tak, Inspect. bij het Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.
P. A. Timmers, Architect, Amsterdam.
G. Versteeg, Architect, Arnhem.
W. de Vrind Jr., Bouwkundig Ingenieur, Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft, 's Gravenhage
M. Vrijenhoek, Bouwkundige, 's Gravenhage.
H. van der Vijgh, Architect, Amsterdam.
A. H. Wegerif Gzn., Architect, Apeldoorn.
D. A. Willemsen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, Haarlem.

WIJZIGING DER HONOREERING VOOR PARTICULIERE BOUWWERKEN.

Op voorstel van één der leden droeg de ledenvergadering op 14 Nov. te Haarlem aan de Geschillencommissie inzake honorarium particuliere bouwwerken op, een advies te geven op de vraag of door den drang der tijdsomstandigheden ook een wijziging van de honoreering voor particuliere bouwwerken noodzakelijk is. De Geschillencommissie heeft haar advies in dit jaar niet kunnen uitbrengen.

WIJZIGING DER ARCHITECTEN HONOREERING BIJ VOLKSWONINGBOUW.

Het verloop van de zaak geven we hier in 't kort weer.

2 Nov. 1916. De Directeur van den Gem. Woningdienst te Amsterdam stelde aan het Bestuur der M. B. V. A. voor: eene herziening te treffen in zake de honoreering van den volkswoningbouw, naar aanleiding van de geweldige stijging der bouwkosten, veroorzaakt door de tijdsomstandigheden.

Het Bestuur der M. B. V. A. vroeg hierop (overeenkomstig besluit der ledenvergadering) advies aan de Geschillen commissie der Honorariumtabel voor Volkswoningbouw.

10 Febr. 1917. Deze Commissie achtte het vooralsnog onnoodig om een andere tabel samen te stellen, erkende echter dat bij nog voortdurende stijging van de bouwkosten, het mogelijk zou kunnen zijn, dat ook het architecten-honorarium bovenmatig steeg en in dit geval remmende maatregelen dienden te worden genomen.

Ook verzocht het Bestuur der M. B. V. A. advies aan de Geschillen-Commissie voor honorarium voor particuliere bouwwerken.

12 Febr. 1917. Deze commissie zou het betreuren dat reeds van de tabel eenigszins zou worden afgeweken en adviseerde het Bestuur den Directeur van den Gem. Woningdienst te antwoorden, dat de tabel onveranderd moet worden gehandhaafd.

1 Maart. De ledenvergadering te Utrecht vereenigt zich met beide adviezen.

De Federatie van Amsterdamsche Woningbouw vereenigingen drong bij den Nationalen Woningraad aan op wijziging der honorariumregeling.

Naar aanleiding hiervan volgde een bespreking van het Bestuur van den Nationalen Woningraad met eenige architecten, belast met opdrachten van woningbouw-vereenigingen. Op deze bespreking trad de wenschelijkheid, de honoreering te wijzigen, naar voren en werd een Commissie gevormd om het percentage vast te stellen.

Nadat deze Commissie adviseerde tot een honoreering volgens de begrootingscijfers van 1914, verhoogd met 25 %, wendde het Bestuur van den Nationalen Woningraad zich tot de besturen der M. B. V. A. en van den B. N. A.

20 Juli. In de bijeenkomst dezer 3 lichamen werd besloten dat het oordeel zou worden gevraagd van de Geschillencommissie voor de honorariumtabel Volkswoningbouw.

10 September. De Geschillencommissie, voorgelicht door een viertal architecten adviseerde voor de honoreering als grondslag te nemen de begrooting van 1914, op te maken volgens tarieven van de woningprijzen van toen, waarbij zoowel met de verschillende typen van bouw (hoog- en laagbouw) als met de plaatselijke verschillen rekening gehouden zou worden, en de honoreering die het resultaat van deze berekening zou zijn, te verhoogen met 25 pCt.

17 September. De besturen der 3 Constitueerende Vereenigingen aanvaardden dit voorstel volkomen en completeerden het met: De regeling gaat in op heden en geldt voor de werken, waarvan de eerste oplevering, zijnde het oogenblik, waarop het gebouw in gebruik kan worden genomen, heeft plaats gehad op of na 1 Jan. 1917.

26 September. De ledenvergadering der M.B.V.A. vereenigde zich met de wijziging van het honorarium, voegt eraan toe het honorarium over de werkteekeningen eveneens met 25 pCt. te vermeerderen, doch nam betreffende de regeling der inwerking treding het amendement van den heer Ir. de Wijs aan n.l.:

De regeling gaat in op heden en geldt voor alle betalingen van honorarium of termijnen van honorarium welke tot op heden nog niet betaald waren. Voorts werd besloten de regeling iedere 6 maanden te herzien'

De Nationale woningraad kon zich hiermee niet vereenigen.

18 October. Een nieuwe bespreking tusschen de Besturen der Constitueerende vereenigingen, leidde tot de volgende formuleering.

De berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten bij volkswoningbouw geschiedt volgens de bestaande regelen en tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voor bouwwerken voor woningbouwvereenigingen, enz. Het honorarium wordt berekend over de som, waarop de bouw zou zijn begroot in 1914 volgens tarieven van de woningprijzen van toen, waarbij zoowel met de verschillende typen van bouw, (hoog- en laagbouw) als plaatselijke verschillen rekening gehouden moet worden. Het honorarium, dat het resultaat zal zijn van deze berekening, wordt met 25 % verhoogd. Deze regeling geldt ook voor de werkteekeningen. De regeling gaat in op 15 October 1917 en heeft terugwerkende kracht ten aanzien van die werken, waarvan de eerste oplevering op of na 1 Januari 1917 heeft plaats gehad. Echter heeft geen terugbetaling plaats van aan den architect reeds uitbetaalde termijnen, berekend naar den werkelijken bouwsom, voor zoover deze het geheele honorarium, berekend volgens bovenstaande regeling, mochten overtreffen.

Deze regeling is tijdelijk en zal elke 6 maanden worden herzien.

22 October. Een buitengewone ledenvergadering der M.B.V.A. (ter voldoening aan art. 13 § 30 der Statuten) vereenigde zich zonder amendement met het nieuwe voorstel in haar geheel.

14 November. De ledenvergadering der M.B.V.A. nam het voorstel aan; waarna op

10 December de ledenvergadering van den B.N.A. het voorstel aannam.

28 December. Een vergadering der Besturen van de Constitueerende Vereenigingen, besloot:

1°. de wijziging te drukken op het formaat van de Tabel en aan de leden rond te zenden.

2°. Den Minister van Binnenlandsche Zaken en den Minister van Financiën de honoreering mede te deelen en te verzoeken hunne invloed aan te wenden bij de toepassing ervan.

3°. De Inspecteurs der Volksgezondheid, belast met de Volkshuisvesting van de wijziging en het adres aan de Ministers in kennis te stellen.

PENSIOENFONDS VOOR HET PERSONEEL VAN ARCHITECTEN.

De Pensioen Commissie hield in 1917 haar 2e, 3e en 4e vergadering, waarvan de communiqué's zijn opgenomen in No. 8, 25 en 32 van den jaargang 1917. Bouwk. Weekblad. Uit deze communiqués blijkt, dat de Commissie het Centraal Bureau van Sociale Adviezen bereid vond een verzekeringsschema te maken. Dit verzekeringsschema is vóór alles noodig, omdat daaruit moet blijken, welk bedrag jaarlijks moet worden gestort om een fonds te vormen, waaruit opzichters en teekenaars in dienst van particuliere architecten op een bepaalden leeftijd gekomen, kunnen worden gepensionneerd. De M. B. V. A. besloot ƒ 200 voor de samenstelling van dit schema, waarvan de kosten op ƒ 800 werden geraamd, beschikbaar te stellen. Besloten werd bij de architecten en de opzichters en teekenaars een enquête in te stellen, waarvan het resultaat voor den opzet van het verzekeringsschema noodig is.

De vragenlijsten ten behoeve dezer enquête zijn omstreeks 1 December rondgezonden en worden thans binnen gewacht.

De Commissie (uitgezonderd de afgevaardigde van den B.N.A.) kon zich vereenigen met het advies van den adviseur Mr. M. J. A. Moltzer, om de pensionneering een onderdeel te maken van een collectief contract tusschen een architectenbond en een opzichters- en teekenaarsbond.

De B.N.A. meende dat een eventueele pensioenregeling aan de architecten niet de verplichting op mocht leggen, uitsluitend georganiseerd personeel in hun dienst te nemen.

Mr. Moltzer heeft in een uitvoerig artikel: „Over collectieve contracten in verband met een pensioenregeling voor architecten", in No. 49 jaarg. 1917 Bouwk. Weekbl. zijn meeningen uiteengezet, waarop andersdenkende architecten hun antwoord niet mogen schuldig blijven.

De Commissie bestaat uit de heeren:

C. J. Kruisweg,	afgevaardigde der	M.B.V.A.	Voorzitter.
H. G. Jansen,	„	v. d. B.N.A.	
W. Zijlstra.	„	„ „ B. v. T.	
J. L. B. Keurschot,	„	„ „ A.N.O. en T.B.	Secretaris.
C. v. d. Linden,	„	„ „ C.O. en T.B.	

ADRESSEN.

Door het Bestuur der M.B.V.A zijn o. m. de volgende adressen verzonden.

Aan:	Zie Officieel Gedeelte in No.
den Raad der Gemeente Haarlem . tot behoud van 2 karacteristieke huisjes bij de Groote Houtbrug te Haarlem	8
den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid . . Benoeming van een particulier architect in de Rijks-Commissie voor de distributie van bouwmaterialen	14
den Raad der Gemeente Schoten . betreffende een beter uitbreidingsplan van die gemeente	14
den Raad der Gemeente Rotterdam inzake oproeping sollicitanten voor Directeur voor den Gemeentelijken Woningdienst	29
den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid . . Kolenvoorziening in de baksteenindustrie	30
den Minister van Binnenlandsche Zaken . . . . . Bouw van vakscholen door particuliere architecten	39
B. en W. te Amsterdam. . . . . Adhaesie-betuiging aan het voornemen van B. en W. de heer K. P. C. de Bazel te benoemen tot adviseur van de Vijzelstraat bebouwing	41
aan de Tweede Kamer der Staten Generaal . . . . Instemming met het voorstel der Regeering tot oprichting van een Rijksmonumenten Commissie . .	50

AFGEVAARDIGDEN:

In 1917 had de M. B. V. A. afgevaardigden in de volgende commissies:

a. de Geschillen-commissie inzake honorariumtabel Volkswoningbouw bestaande uit de h.h.:

Prof. Mr. Paul Scholten,		Voorzitter.
H. P. J. Bloemers,	v. d. Nationale Woningraad.	
Mr. D. Hudig,	„ „	
Mr. M. J. A. Moltzer,	„ „	
Foeke Kuipers,	B. N. A.	
C. B. Posthumus Meyjes,	M. B. V. A.	
B. J. Ouëndag,	„	
J. P. Mieras,		Secretaris.

b. de Geschillen-Commissie der Honorariumtabel voor particuliere Bouwwerken:

C. B. Posthumus Meyjes,	M. B. V. A.	Voorzitter.
B. J. Ouëndag.	„	
S. de Clercq.	„	
Paul de Jongh.	B. N. A.	
H. G. Jansen.	„	
J. Verheul Dzn.	M. B. V. A.	
J. P. Mieras,		Secretaris.

c, de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Leden aangewezen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

P. G. Buskens.	Alb. Otten.
Ir. M. A. C. Hartman.	B. J. Ouëndag.
Ir. D. E. C. Knuttel.	C. B. Posthumus Meyjes.
C. J. Kruisweg.	J. Herman de Roos.
Ir. J. Limburg.	J. Verheul Dzn.
Ir. W. C. Metzelaar.	G. Versteeg.
Ir. J. A. Mulock Houwer.	E. G. Wentink.
C. Muysken.	

d. de Rijkscommissie inzake aanvoer en distributie van bouwmaterialen.

J. M. R. Pennink, Amsterdam. Voorzitter.

J. Slicker, Amsterdam, Secretaris.
J. A. Wijngaarden, Rotterdam.
A. H. Baron van Hardenhoek van Ammerstol, Haarlem.
Mr. D. Leccius de Ridder, Wageningen.
W. Nijkamp, Enschedé.
G. Fleumer, Amsterdam.
S. C. J. Heerma van Vos, Leur.
A. C. Elfring, 's Gravenhage.
J. N. Hendrix, Amsterdam.
B. A. Wernink Leiden.
H. C. N. Dolk Rijswijk.
N. N. Lambrechtsen Zwolle.
C. A. Meyer Amsterdam.
C. B. Posthumus Meijjes. M.B.V.A. „
B. Blom adv. lid.

e. de Permanente Prijsvraag Commissie.
Deze commissie was in 1917 samengesteld
P. J. Houtzagers. B.N.A. Voorzitter Aftr. 1919
Paul de Jongh B.N.A. Secretaris-Penningmeester „ 1918
P. G. Buskens M.B.V.A. „ 1920.
De opengevallen candidatuur, in de plaats van den heer Paul de Jongh, is nog niet vervuld.

f. de Schoonheidscommissie te Amsterdam.
De samenstelling was op 31 Dec. 1917.

H. G. Jansen	B.N.A.	Aftr.	1921.	Leden.
Ir. D. F. Slothouwer	M.B.V.A	„	1921.	
P. Vorkink	A. et A.	„	1921.	
Paul J. de Jongh	B.N.A.	„	1919.	
F. W. M. Poggenbeek	M.B.V.A	„	1919.	
J. F. Staal	A. et A.	„	1919.	
. . . . .	B.N.A.	„	1921.	Plaatsvervangende leden.
Ir. J. B. v. Loghem	M.B.V.A.	„	1921.	
J. F. Lauweriks	A. et A.	„	1921.	
Foeke Kuipers	B.N.A.	„	1919.	
J. W. Hanrath	M.B.V.A.	„	1919.	
. . . . .	A. et A.	„	1919.	

Ambtshalve zijn nog lid:
de Directeur van Publieke Werken
„ „ „ het Bouw- en Woningtoezicht,
Secretaris: Mr. E. H. P. Rosenboom.

g. de Schoonheidscommissie te 's-Gravenhage.
Prof. Ir. J. A. v. d. Steur;
H. v. d. Kloot Meyburg;
J. J. van Dorsser;
A. J. van Doorn;
Ir. A. Broese van Groenou.
Secretaris: Ir. P. Bakker Schut.
De heer Broese van Groenou is afgetreden 31 Dec. 1917.

h. de Schoonheidscommissie te Voorburg.
H. v. d. Kloot Meyburg, M. B. V. A. aftr. 1918;
Ir. W. de Vrindt, M. B. V. A. aftr. 1 Jan. 1919;
A. Mondt Jr., aftr. 1 Jan. 1919;
H. J. v. Lessen, aftr. 1 Jan. 1920;
H. Fels, B. N. A. aftr. 1 Jan. 1920.

i. de Schoonheidscommissie te Laren.
Deze Commissie is thans sedert 1 Sept. 1917 samengesteld als volgt:
C. J. Kruisweg;
Ir. J. B. v. Loghem;
A. A. Kok.
H. F. Smits, Secretaris.

k. de Schoonheidscommissie te Schiedam.

	Jaar van aftreding.
W. van Boven, Insp. v/d Volksgezondheid te 's-Gravenhage	1923
J. Herman de Roos, Architect te Rotterdam	1925
A. van der Lee, Architect te Delft	afgev. M.B.V.A. 1919
Alb. Otten, Architect te Rotterdam Voorzitter	„ „ 1921
G. Gerlagh, Dir. der Gem. werken Schiedam.	
A. Rubberman, Insp. Bouw- en Woningtoezicht Schiedam. Secretaris.	

l. de Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam.
C. W. H. Baard, Voorzitter
Ed. Karsen, Vice-Voorzitter
Jan de Meyer, Secretaris.
K. P. C. de Bazel
J. E. van Epen
B. J. Ouëndag
C. M. Garms
J. W. Hanrath
A. J. Joling
D. F. Tersteeg
J. v. d. Waerden
L. H. Bours, 2e Secretaris.
Afgevaardigde voor de M. B. V. A. is de heer B. J. Ouëndag. Aftr. 1920.

m. de Bouwkunst-Commissie van den Bond Heemschut.
Maurits Plate, Afgev. door A. et A.
Albert Otten, „ Bouwk. en Vriendschap.
E. Verschuyl „ „ den B. N. A.
G. Versteeg „ „ de M. B. V. A.
J. H. W. Leliman, K. P. C. de Bazel, A. W. Weissman } leden van het Bestuur van den Bond Heemschut.

(Wordt vervolgd).

Verslag van de Bestuursvergadering van 8 Januari 1918.
Aanwezig was het volledige Bestuur en de Alg. Secretaris.

NOTULEN.
Na opening der vergadering werden de notulen van de bestuursvergadering op 4 Dec. 1917 voorgelezen en goedgekeurd.

MEDEDEELINGEN VAN DEN VOORZITTER.
De Voorzitter doet mededeeling van de vergadering van de Besturen der Constitueerende Vereenigingen voor de Honorariumtabel Volkswoningbouw op 28 Dec. 1917 (zie hiervan het verslag in dit nummer).
Besloten werd o. m. de Geschillencommissie te verzoeken een enquête te willen instellen over alle architectleden van de M. B. V. A. en den B. N. A., naar de ervaringen opgedaan met de in de tabel genoemde percentages voor de werkteekeningen. In verband met de besprekingen op de ledenvergadering in November en de Bestuursvergadering in December 1917, zal het Bestuur op de a.s. ledenvergadering praeadviseeren *in afwachting van de resultaten van deze enquête, het bedrag te beschouwen als een vast bedrag.*

INGEKOMEN STUKKEN.
Ingekomen is een missive van het Gemeentebestuur van 's Gravenhage, met het verzoek een nieuw lid te willen benoemen in de Schoonheidscommissie dezer Gemeente, wegens aftreden van het lid Ir. A. Broese van Groenou.
Zal op de a.s. ledenvergadering behandeld worden.
Op verzoek van de Pl. Commissie 's Gravenhage, die de aandacht van het Bestuur vestigde op een adres van de Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven te Delft, om tot leniging van de werkeloosheid karacteristieke grachtjes te Delft te dempen, zal het Bestuur aan den Raad van Delft adresseeren de werkeloosheid te bestrijden door het doen uitvoeren van verschillende gereedliggende bouw- en verdere technische plannen.
Ingekomen is een schrijven van den heer Buskens, met het verzoek de volgende vraag op de Agenda voor de a.s. ledenvergadering te plaatsen: „Hebben de Redactie en de leden der M.B.V.A. *onbeperkte* vrijheid van uiting in het Bouwkundig Weekblad".
Het Bestuur zal dit punt alsnog op de agenda brengen.
Ingekomen is een verzoek van den Nationalen Woningraad betreffende het deelnemen aan het a.s. Woningcongres te Amsterdam, op 11 en 12 Februari a.s.
Hiertoe wordt besloten en de h.h. Ir. A. Broese van Groenou en J. P. Mieras aangewezen de M.B.V.A. op het congres te vertegenwoordigen.
Tevens is ingekomen een verzoek om aans uiting bij het Instituut voor Volkshuisvesting. Het Bestuur zal de ledenvergadering voorstellen bij het Instituut toe te treden.
Ingekomen is een missive van de Commissie van Geschillen inzake het honorarium voor den particulieren bouw, (welke in haar geheel is worden afgedrukt in dit nummer) betreffende een eventueele wijziging van het architecten honorarium, tengevolge van de tijdsomstandigheden. Hier zij medegedeeld, dat de Commissie adviseert de honoreering *niet* te wijzigen.
Voorts wenscht de Commissie een enquête over de verhouding tusschen de bouwsommen en de kosten der werkteekeningen van bouwwerken van recenten datum.
Een en ander zal op de a.s. ledenvergadering ter sprake worden gebracht.

AGENDA.
Ambtenaar-Architecten en particuliere bouwwerken.
Het kwam het Bestuur gewenscht voor, dit onderwerp in al z'n finesses door een Commissie te doen bestudeeren en toelichten. Zulks zou kunnen geschieden door een Commissie, bestaande bijv. uit 2 Ambtenaar Architecten en 2 particuliere architecten. Op de a.s. ledenvergadering zal het Bestuur dan ook voorstellen dit onderwerp als een nieuw punt op het werkprogramma te plaatsen.
Voorts kwam 't het Bestuur wenschelijk voor, het reeds in de Decembervergadering besproken onderwerp: „De positie van den Architect tegenover opdrachtgever en aannemer in verband met zijne rechtspositie in het algemeen", uit te breiden met „de Strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den architect", hiervan een nieuw punt op het Werkprogramma te maken en in verband met de uitgebreidheid van dit speciale onderwerp de commissie samen te stellen.
Zal op de a.s. ledenvergadering ter sprake worden gebracht.

Tot nieuwe leden werden toegelaten, op advies van de Commissie van Onderzoek:
Ir. G. W. Lans, Asp. lid te Amersfoort.
H. Rijven, Architect te Venlo.
Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Asp. Lid te Amsterdam.
Als aspirant lid werd aangenomen de heer Ir. M. Th. Elout, Bouwkundig Ingenieur te 's Gravenhage.

Het Bestuur stelde 2 uniform reglementen voor de Plaatselijke Commissies vast, één over commissies met minder dan 10 en één met meer dan 10 leden. De reglement zullen aan de bureaux der Pl.Comm. ter goedkeuring worden rondgezonden. Hierna werd een concept reglement voor de commissies voor het werkprogramma, opgemaakt door de h.h. Ir. G. C. Bremer, A. H. Wegerif en H. v. d. Kloot Meyburg, goedgekeurd, en zal deze commissie dank betuigd worden voor haren arbeid.

Inzake de verzekering van den secretaris redacteur, besloot het Bestuur den heer Gratama, op wiens hoofd thans de polis staat, in de gelegenheid te stellen, de verzekering over te nemen, doch zoodanig, dat de Maatschappij hiermede geen verlies lijdt. Uit de vele gegevens, door de verzekeringsmaatschappij verstrekt en door den Voorzitter uitgewerkt, was het Bestuur instaat, alle mogelijke gevallen, die zich hierbij voordeden, te overzien.

Aan de orde werd gesteld een instructie voor den Administrateur der M. B. V. A. Deze functionaris zal thans in de gelegenheid worden gesteld, zijn eventueele opmerkingen bij het Bestuur in te brengen. De volgende vergadering zal het Bestuur deze instructie definitief vaststellen.

Bij de rondvraag raadde de heer de Roos het Bestuur aan inlichtingen in te winnen omtrent de in te stellen Rijks postchèque en giro-dienst. Bij aansluiting aan deze dienst zou veel administratie op het Bureau kunnen vervallen.

J. P. MIERAS, *Secr.*

Verslag van de vergadering der Besturen van de 3 Constitueerende Vereenigingen. Vrijdag 28 Dec. 1917 vergaderden de Besturen van de drie constitueerende vereenigingen voor de honorariumtabel voor volkswoningbouw, ten einde de te nemen maatregelen te bespreken, nu de wijziging der honoreering aangenomen is door de ledenvergaderingen der constitueerende vereenigingen. Aanwezig waren van het Bestuur van de M. B. V. A. de heeren A. Broese van Groenou, J. Herman de Roos, J. B. van Loghem, G. Versteeg en J. P. Mieras, Secretaris, van het Bestuur van de B. N. A. de h.h. Jan de Meyer, Secretaris en Foeke Kuipers; Mr. Moltzer, Afgevaardigde van den Nationalen Woningraad berichtte verhinderd te zijn.
Op voorstel van den heer Broese van Groenou, die de bespreking leidde, werd besloten als eerste verdere stap in een request aan den Ministers v. Binnenl. Zaken en Financiën aan te dringen op eene wettelijke sanctie op de thans aangenomen regeling, en de Inspecteurs van de Volksgezondheid, belast met het toezicht op de volkshuisvesting, een afschrift van dit request te zenden.
Tevens zullen aan den Nationalen Woningraad de noodige gegevens worden verzocht, welke noodig zijn voor het samenstellen voor de tabellen van de woningprijzen.
Ook kwam op deze vergadering de kosten der werkteekeningen ter sprake.
De Bestuursvergadering van 4 December 1917 had de post beschouwd als een verrekenpost tot een maximum bedrag, dat de Tabel aangeeft.
De heer de Meyer vond het minder gewenscht de bouwpatroons in deze, vrijheid van keuze te laten en achtten de aanwezigen het wenschelijk in overeenstemming met de bedoeling der woningbouwvereenigingen, het bedrag der tabel als een vast bedrag te beschouwen, doch tevens zou dan nagegaan moeten worden of de tabel, geen wijziging behoeft. Algemeen hoort men de uitkomsten der tabel als *te hoog* aanmerken.
De Vergadering besloot de Geschillencommissie voor de honorariumtabel haar advies te vragen en hiertoe een enquête te willen instellen over alle architecten van de M.B.V.A. en den B.N.A., naar de ervaringen opgedaan met de in de tabel genoemde percentages. Voorts zal aan de Geschillencommissie verzocht worden, deze enquête tevens te benutten om het oordeel te hooren van de architecten over de nieuwe honoreering zelf, zulks met het oog op de bepaling, dat de wijziging iedere 6 maanden moet worden herzien.
Ten slotte werd besloten de aangenomen wijziging te laten drukken op het formaat van de honorariumtabel en haar met die tabel verkrijgbaar te stellen.

J. P. MIERAS, *Secr.*

7 Januari 1917.

Aan het Bestuur der M.B.V.A., Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten en aan het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten.

De Commissie van Geschillen voor de honorariumtabel heeft hierbij de eer U mededeeling te doen van een door haar gehouden bespreking, naar aanleiding van een verzoek van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, een eventueele wijziging van het architecten honorarium, tengevolge van de tijdsomstandigheden in studie te willen nemen. De vergadering der Commissie, gehouden op 11 Dec. 1917 was niet voltallig; aanwezig waren de heeren: C. B. Posthumus Meijjes, Voorzitter, B. J. Ouëndag, Paul J. de Jongh en H. G. Jansen, leden en J. P. Mieras, Secretaris. De heeren S. de Clercq en J. Verheul Dzn. hadden bericht van verhindering gestuurd.
Nadat kennis was genomen van een schrijven van den heer B. v. Bilderbeek te Dordrecht, waarin deze zijn motieven voor een wijziging nader uiteenzette, heeft een langdurige bespreking tot resultaat geleid, dat de Commissie, uitgezonderd de

heer H. G. Jansen, zich *niet* kon vereenigen met een voorstel, het honorarium te wijzigen, hoewel de Commissie wel gevoelde, dat er in de beschouwing van den heer van Bilderbeek een grond van billijkheid zat.

Het oordeel van de Commissie grondvestte zich op de volgende overwegingen:

1. De wijziging van het honorarium bij volkswoningbouw had ook een ethische kant, aangezien er de belangen van de volkshuisvesting, en hiermede de volkswelvaart, mede gemoeid waren.
2. Het is zeer gevaarlijk voor het honorarium een tijdelijke regeling in te voeren, voor de architecten op een vermindering van het honorarium neerkomende, omdat, nadat de verminderde bouwsommen, de wederinvoering van de nu geldende regeling reeds weer volkomen zouden wettigen, verscheidene bouwheeren de tijd hiervoor nog niet gekomen zullen achten.
Het is het gevaar van tijdelijke maatregelen, dat men niet weet, wanneer ze moeten ophouden.
3. De tabel moet beschouwd worden als een billijk minimum honorarium en zal in de meeste gevallen ook nog thans met de verhoogde bouwsommen, als een billijk honorarium mogen worden aangemerkt.
4. Dit zeker wel in verband met de vele bemoeiïngen van den architect, die voor thans in uitvoering zijnde werken van veel grooteren omvang en van veel langeren duur zijn en dus alleszins een hooger honorarium rechtvaardigen.
5. Voorts achtte de Commissie het niet juist, dit honorarium te baseeren op de begrootingscijfers van 1914, omdat ten eerste de prijzen van thans toch nooit meer zullen dalen tot die van 1914 en ten tweede, omdat de begrootingscijfers van 1914 voor particuliere bouwwerken *onstandvastige* cijfers zijn. Bij de wijziging van het honorarium bij volkswoningbouw, kon men deze onstandvastige cijfers vermijden, omdat men *in de prijzen der verschillende woningtypen een vaste eenheid had, om de berekening op te baseeren.*
6. Deze onstandvastige begrootingscijfers, die geheel bepaald worden naar individueel inzicht en ervaring, zullen, indien de honorariumberekening ervan afhankelijk wordt gesteld, de geheele honoreering weer op losse schroeven zetten en de waarde van de tabel te niet doen.
7. Ten slotte meende de Commissie, dat, waar de tabel, *naar uit rechterlijke uitspraken was gebleken, thans een zekere rechtskracht bezat,* het zeer te betreuren zou zijn, indien aan die rechtskracht afbreuk zou kunnen worden gedaan door een eventueele wijziging.

De heer H. G. Jansen bracht hiertegen in dat men bij volkswoningbouw ten slotte heeft moeten berusten in een vermindering van het honorarium en hiermede dus in beginsel is toegegeven dat wijziging noodig is. Vooral van den kant van de kleine bouwpatroons kan men bezwaren verwachten tegen handhaving van de bestaande cijfers.

In dit verband wees spr. erop dat de vaststelling van onze honorariumtabel buiten medewerking der wederpartij, de bouwpatroons, tot stand komt en deze omstandigheid ons den plicht oplegt de zaak ook eens van een anderen kant te bekijken. Bij Volkswoningbouw was de patroon — i. c. de Nationale Woningraad — wèl in de honorarium-commissie vertegenwoordigd en men mag gerust aannemen dat de wijziging in de tabel hoofdzakelijk aan diens optreden moet worden toegeschreven. En waar nu op het oogenblik de bouwkosten meer dan 100 % hooger zijn dan een jaar geleden, zou, naar sprekers meening, een reductie van bijv. 25 % nog voldoende ruimte laten voor de honoreering van het meerdere werk, dat de abnormale tijdsomstandigheden noodig maken.

Het reductie percentage zou bijv. om de drie maanden in verband met de marktprijs moeten worden herzien door een met dit doel in te stellen Commissie. Bij meerderheid van stemmen besloot de Commissie echter Uw Bestuur te adviseeren aan de Vergadering van leden op bovenstaande gronden sub 1—7 voor te stellen, *niet* over te gaan tot het wijzigen der berekening van het honorarium, doch daarbij te blijven aanhouden het totaal van den bouwsom.

Na deze besprekingen bracht de Voorzitter in behandeling het al of niet wenschelijke, om evenals zulks bij den volkswoning bouw geschiedt voor den particulieren bouw een tabel samen te stellen voor *de kosten van de werkteekeningen.*

De redactie van art. 6, 2de alinea, luidende: „De kosten, vallende op het maken der werkteekeningen en uitslagen op ware grootte voor de uitvoering, zijn mede voor rekening van den opdrachtgever; zij worden hem door den architect in rekening gebracht", gaf dikwijls aanleiding tot verschillende moeilijkheden en meermalen was hier verschil van meening door ontstaan.

De heer Ouëndag en Jansen konden zich zonder voorbehoud met het denkbeeld van den heer Posthumus Meyjes vereenigen.

De heer de Jongh achtte de vaststelling van een bedrag door een tabel niet gewenscht, wegens de onaangename omstandigheid, die zich hiermede kan voordoen, dat men als architect een hooger bedrag voor de werkteekeningen zou kunnen ontvangen dan de werkelijke kosten voor het maken van die teekeningen zijn geweest.

De Commissie deelde dit bezwaar, doch toen zij kennis had genomen van de zienswijze van het Bestuur der M. B. V. A. om n.l. het bedrag der tabel als een maxium verrekenpost te stellen, kon zij zich in haar geheel met het voorstel van den Voorzitter vereenigen.

Het bleek de Commissie, dat er voor de bepaling van de percentages in de tabel voor de kosten der werkteekeningen geheel andere berekeningen zouden moeten worden gevolgd, dan zulks het geval is bij de bestaande tabel voor volkswoningbouw.

Immers nemen bij particuliere bouwwerken de kosten der werkteekeningen over 't algemeen toe met de bouwsommen en zullen dus de percentages hiermede progressief moeten zijn, in tegenstelling met de tabel voor volkswoningbouw waar de percentages degressief zijn.

De progessie zal echter niet evenredig zijn met den bouwsom.

Het denkbeeld werd geopperd en vond bijval om het percentage der werkteekeningen te berekenen door het cijfer voor de algemeene Details in de bestaande tabel met een nader vast te stellen verhoudingscijfer te vermenigvuldigen en om, bij eventueele herziening of herdruk van de honorariumtabel, dan beide cijfers onder één hoofd te brengen.

De Commissie kon in deze materie haar voorstel niet verder uitwerken, aangezien haar de noodige cijfers verkregen uit de ervaringen van diverse architecten, ontbraken.

Ten einde hiervan een overzicht te krijgen, verzocht de Commissie Uw bestuur de leden op de a.s. ledenvergadering te verzoeken haar gegevens te verschaffen omtrent de verhouding van de kosten der werkteekeningen en de bouwsommen, van bouwwerken van recenten datum in diverse plaatsen.

Zoo de Commissie op deze wijze de noodige gegevens zullen zijn verstrekt, zal zij trachten haar voorstel nader uit te werken en dit aan het oordeel van Uw Vereeniging overleggen.

Namens de Commissie van Geschillen,
Hoogachtend

(w.g.) C. B. Posthumus Meyjes, Voorzitter.
(w.g.) J. P. Mieras, Secretaris.

De heer S. de Clercq heeft zich met het standpunt van de meerderheid kunnen vereenigen, terwijl de heer J. Verheul Dzn. berichtte dat hij van meening is, dat de honoreering van den architect voor volkshuisvestingbouw, berekend over den vollen bouwsom met de huidige prijzen te hoog is en dat hij zich vereenigt met het daaromtrent beslotene.

OVER COLLECTIEVE CONTRACTEN IN VERBAND MET PLANNEN VOOR EEN PENSIOENREGELING TEN BEHOEVE VAN TEEKENAARS EN OPZICHTERS.

Het Bouwkundig Weekblad van 8 Dec. l.l. n°. 49 bevatte een artikel van Mr. M. J. A. Moltzer: „Over Collectieve contracten in verband met plannen voor een pensioenregeling ten behoeve van teekenaars en opzichters".

De geachte schrijver, die mij een ex. van dit nummer deed toekomen, spreekt in dit stuk de hoop uit dat zijn beschouwingen de architecten, voor- en tegenstanders, uit hun tent zal lokken en een discussie over het onderwerp ten gevolge zal hebben.

Zonder nu mijzelf tot de voor- of tegenstanders van een Collectieve Arbeidsovereenkomst te willen rekenen, geloof ik toch, wegens mijn optreden in de Commissie uit de Vakvereenigingen die het pensioenonderwerp in studie nam, eenigszins verplicht te zijn op de beschouwingen van Mr. M. in te gaan, en vertrouw ik dat de B. W.-redactie mij hiervoor wel eenige ruimte in haar orgaan zal willen afstaan, waarvoor bij voorbaat mijn dank.

De conclusie van Mr. M's betoog luidt: „Gegeven „het feit, dat de architectenbonden en die van op„zichters en teekenaars een pensioenfonds willen „stichten, is het gewenscht een collectief contract „te sluiten, waarvan een bepaling over het pensioen„gerechtigd zijn een onderdeel uitmaakt. Om deze „aangelegenheid goed te doen loopen, is ook opname „van het verplichte lidmaatschap onvermijdelijk, waar„tegen waarschijnlijk geen overwegende bezwaren „bestaan en waaraan groote voordeelen zijn verbon„den".

Vermoedelijk zullen maar weinig lezers van het Bouwkundig Weekblad begrepen hebben wat wel de directe aanleiding is geweest voor het verschijnen van mr. M's. artikel, de korte communiqué's die de pensioencommissie van tijd tot tijd publiceerde, geven daaromtrent geen voldoende opheldering. Laat ik daarom beginnen in het kort de geschiedenis van deze Commissie hier in te lasschen.

Door de M.B.V.A. werd, ik meen naar aanleiding van eenige artn. door den heer Kruisweg in het B.W. gepubliceerd, de zaak der personeel-pensioeneering ter hand genomen en de Vakvereenigingen van architecten en van opzichters-teekenaars uitgenoodigd, ieder een lid aan te wijzen in een voor dit doel te vormen Commissie. Voor de Maatschappij trad op de heer C. J. Kruisweg, de B.N.A. vaardigde ondergeteekende af, terwijl de Bond van Technici en de Ned. Vereeniging van Opzichters en Teekenaars resp. de heeren Zijlstra en Keurschot als commissieleden aanwezen; later trad nog de Christelijke Vereeniging van Opzichters en Teekenaars tot de Commissie toe. Bij de eerste bijeenkomsten der Commissie werd besloten ook de medewerking te vragen van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen, welk bureau reeds meerdere pensioenfondsen had helpen tot stand brengen en dus met de materie bekend kon geacht worden. Gevolg hiervan was dat de directeur van dit bureau, mr. M. J. A. Moltzer, onze Commissie kwam versterken.

Bij de nu volgende besprekingen kwamen spoedig twee punten naar voren te weten: 1° het opstellen van een wiskundige berekening voor den pensioengrondslag en 2° het verplichte lidmaatschap der Vakvereenigingen voor alle werkgevers en werknemers die bij de pensioeneering betrokken zouden worden.

Over de urgentie van het eerste punt bleek geen verschil van gevoelen te bestaan, ofschoon de vrij hooge kosten aan deze berekening verbonden, den commissieleden niet meevielen.

Met het tweede punt was men niet zoo spoedig gereed. De vertegenwoordigers der Opzichters-corporaties schaarden zich onmiddellijk aan de zijde van mr. Moltzer, die het verplichte lidmaatschap der V.V^{n}. een onvermijdelijke voorwaarde voor een goede regeling achtte. De heer Kruisweg sloot zich bij deze meening aan en verklaarde, op een door mij gestelde vraag, het onnoodig te vinden, dit punt vooraf aan het oordeel van de leden zijner V.V^{n}. te onderwerpen.

Ondergeteekende opperde enkele bezwaren en verklaarde niet te kunnen meegaan met eene, door een meerderheid in de Commissie te nemen beslissing, alvorens dit, naar zijn meening zeer belangrijk vraagstuk, in een vergadering van den B.N.A. ter sprake was gebracht.

In een kort daarop gehouden Bondsvergadering bleek de meerderheid weinig te voelen voor de verplichte toetreding tot de V.V^{n}. en werd de bijdrage van den B.N.A. in de kosten voor de berekening van de pensioengrondslag goedgekeurd, doch op voorwaarde dat men zich hiermede niet verbond slechts zoodanig personeel in dienst te nemen dat bij een der Opzichtersorganisaties was aangesloten.

Na mededeeling van dat standpunt van den B.N.A. besloot de Commissie, nadat verschillende sprekers nog eens met nadruk de noodzakelijkheid van verplichte toetreding tot de V.V^{n}. naar voren hadden gebracht, om op dien grondslag het werk voort te zetten, alleen zouden de te maken berekeningen tweeledig worden opgevraagd en wel mèt en zonder verplichte aansluiting bij de Vakvereenigingen.

Ondergeteekende achtte het in deze omstandigheden beter om voorloopig van verdere medewerking in de Commissie af te zien en gaf zijn medeleden daarvan schriftelijk kennis.

In een vroeger door mij tot den Voorzitter der Comm. gericht schrijven, had ik eenige der in onzen Bond geopperde bezwaren tegen het verplichte lidmaatschap opgesomd. Een uittreksel laat ik hier volgen: „Men „meende dat vooral onder de teekenaars vele per„sonen zullen voorkomen die weinig voor een pen„sioenregeling en niets voor aansluiting bij een der „bestaande V. V^{n}. zullen voelen, omreden zij hunne „positie als teekenaar niet als van blijvenden aard „achten, doch meer als een overgangsstadium tot de

„architecten practijk of iets dergelijks. Zou men nu „al besluiten dat deze personen, ook zonder tot een „organisatie te zijn toegetreden, door den architect „bij wien zij werkzaam zijn, moeten worden verzekerd, „dan komt de architect die lid is van een Vakver„eeniging, in een ongunstige positie tegenover de niet „georganiseerde collega, die zich van al die dingen „niets aantrekt en de premie in zijn zak houdt.

„U zal het met mij eens zijn dat er voorloopig niet „veel kans is om alle architecten tot de V. Vn. te zien „toetreden; bovendien zullen velen moeten worden „geweerd omdat zij niet aan zekere eischen van toe„lating voldoen.

„De personeelverzekering, na verplichte toetreding „tot de V.Vn. zal voor de opzichters organisaties een „enorme propaganda beteekenen doch voor de archi„tecten vereenigingen vermoedelijk het tegendeel".

Op deze bezwaren is, bij mijn weten, nog door niemand gereageerd en het zou mij zeer bevreemden indien niet bij de M. B. V. A.-leden velen werden aangetroffen, die ze moeten onderschrijven. De taktiek echter om moeielijkheden uit den weg te gaan, de oplossing tot later uit te stellen moet, vooral in een zaak als de hier behandelde, tot teleurstelling leiden en het is daarom dat ik de oproep van mr. Moltzer gaarne onderschrijf, om ze nu onder de oogen te zien, vóór er allicht veel werk wordt verricht dat later, wanneer deze principieele quaestie onoverkomelijke bezwaren zal blijken mee te brengen, vergeefs zal zijn geweest.

Ik moet ten slotte nog één punt uit het betoog van Mr. Moltzer beantwoorden. Het gaat, naar mijn meening, niet aan om, gelijk mr. M. doet, vergelijkingen te maken met andere vakken als bijv. het typografenbedrijf. Dergelijke vakken worden door de werkgevers op koopmansmanier gedreven en ieder gevestigd patroon kan in de daarvoor bestaande organisatie worden opgenomen. Het architectenberoep is echter geen koopmanszaak en kan zulks nooit worden en het is om die reden niet mogelijk om werkgevers in het bouwbedrijf als bijv. aannemers en bouwondernemers, voor wie het handelsbeginsel wèl voorop staat en die dikwijls ook technisch personeel in dienst hebben, in een vakorganisatie van architecten op te nemen.

Wanneer dus mr. M. de vraag stelt: „Of echter onder „alle omstandigheden het verplicht lidmaatschap een „voordeel is, hangt veel af van de vraag, of de orga„nisaties sterk genoeg zijn zich te laten gelden" moet daarop dunkt mij geantwoord worden, dat die organisaties, in verband met het hier besproken doel, wel nimmer, zoo sterk zullen kunnen worden.

Ik meen hiermede de voornaamste bezwaren die tegen het collectief contract van architectenzijde kunnen worden ingebracht, te hebben genoemd. Wellicht zijn er nog meerdere; mr. Moltzer gewaagt nog van een mogelijke verdeeldheid wegens religieus inzicht, doch gelukkig is hiervan in onze kringen nimmer sprake geweest. Ook de vrees voor het verliezen van hun machtpositie, mag bij de architecten niet als drijfveer verondersteld worden.

Hoe dan wel de zaak geregeld moet worden?

Ik moet bekennen dit niet te weten.

De eenig mogelijke weg zou misschien overheidsbemoeiing zijn waarbij allen gegadigden de verplichting werd opgelegd zich aan de te maken bepalingen te onderwerpen en de uitvoering, hetzij onder Staatstoezicht door de V. Vn. of door den Staat zelve werd ter hand genomen.

In ieder geval zal de quaestie der verplichte toetreding geregeld moeten worden, en wel vóór er ernstig sprake kan zijn van het vaststellen van een wiskunstig berekenden pensioengrondslag. Ze vormt van dit fondament een essentieël onderdeel. Stelt men de oplossing van dit vraagstuk uit, dan zal de te maken grondslag als zoodanig niets beteekenen. Ik acht het daarom met mr. Moltzer dringend noodig dat allen die belangstellen in het onderwerp hun gedachten erover laten gaan en deze ook uitspreken. Wellicht zijn anderen gelukkiger dan ik in het vinden van een bevredigende oplossing. Mocht dit zoo zijn dan ben ik alsnog gaarne bereid om naar vermogen mee te werken aan het totstandkomen van een zaak die mij zeer ter harte gaat.

H. G. JANSEN B.N.A.

EEN VERGELIJKING.

door A. H. WEGERIF GZN.

Hoefschoon het mij verkeerd voorkomt bij het tot stand brengen van nieuwe organisaties reeds bestaande organisaties als voorbeeld te nemen, daar men dan onwillekeurig het scherp te stellen doel uit het oog verliest en navolgt wat door anderen onder andere omstandigheden verricht werd, met alle gebreken en onjuistheden daarbij, kan een vergelijking van bestaande organisaties in algemeene trekken misschien toch iets te leeren geven.

Er zijn mij eenige bijzonderheden bekend omtrent de bouwkundige organisaties in Denemarken en daar dit land, wat grootte en aard der bevolking betreft met ons land veel overeenstemming vertoont, is een vergelijking daarmede dus wel gerechtvaardigd.

Aan Denemarken denkende hebben wij ons in de eerste plaats Kopenhagen voor te stellen. Veel meer nog dan in ons land wordt het intellectueele en zakelijke leven in de hoofdstad samengetrokken. De statuten van de voornaamste architecten-vakvereeniging schrijven dan ook voor, dat van het uit 9 leden bestaande bestuur 7 leden binnen en 2 leden buiten de stad moeten wonen.

Ik wilde eenige mededeelingen doen omtrent „Algemeene Voorwaarden", Honorariumregelen en Contract, en vooreerst de mij bekende vereenigingen op bouwkundig gebied bespreken.

In tegenstelling met ons land, heeft men in Denemarken een vereeniging waarin buiten de beide vakvereenigingen het grootste gedeelte der bouwkundigen is samengebracht. Deze vereeniging, welke zich ten onrechte „De Deensche Architectenvereeniging" noemt, heeft een groot aantal leden. Bij een gehouden proces, waarbij het karakter der vereeniging duidelijk moest worden vastgesteld, bleek echter dat slechts 20 % der leden op den naam van architect aanspraak mocht maken.

Mocht dus in Holland een organisatie van bouwkundigen nuttig kunnen zijn, b. v. met het oog op een collectief contract tusschen architecten en opzichters en teekenaars, dan was in elk geval te wenschen dat zij zich geen architectenvereeniging noemde en zich ook niet op het gebied van de architecten bewogen.

Deze Deensche Vereeniging houdt zich in hoofdzaak op met hare materieele belangen en bemoeit zich weinig met aesthetische vraagstukken. De aannemers zijn evenals bij ons afzonderlijk georganiseerd.

De beide Architecten-vakvereenigingen zijn de Vereeniging van Academische Architecten en de Vrije Architectenvereeniging, welke beide in hoofdzaak te vergelijken zijn met de M.B.V.A. en den B.N.A. De laatste telt een 25tal leden, werd ongeveer vijf jaar geleden opgericht en tot het lidmaatschap wordt men uitgenoodigd.

In de statuten van de Vereeniging van Academische Architecten, met ongeveer 200 leden, vinden wij enkele artikelen, welke wij nader moeten beschouwen.

In artikel 1 bijvoorbeeld is duidelijk uitgedrukt, dat men in een verbetering der positie harer leden een middel ziet tot bevordering der Bouwkunst. Het doel der M.B.V.A. luidt als volgt: „De behartiging van de vakbelangen van den architect en van alles wat tot bevordering der Bouwkunst en de belangen harer beoefenaars in 't algemeen kan strekken."

Wie wordt bedoeld met *den architect*, alleen leden? Wie zijn beoefenaars der bouwkunst? Deze drievoudige omschrijving is onduidelijk. Artikel 1 van de A.A. Vereeniging luidt: „Het doel der Vereeniging is de academische architecten te vereenigen, de leden in hunne werkzaamheden te ondersteunen en de belangen van den stand alsook diens aanzien te verdedigen, *tot bevordering eener goede bouwkunst*.

Art. 3*a* luidt: Het lidmaatschap staat open voor alle architecten die hun opleiding voltooiden aan de kunstacademie. In 1910 werd bepaald dat anderen, die practisch de bouwkunst beoefenen, bij uitzondering kunnen worden opgenomen, mits zij door 10 leden worden voorgesteld, en de vergadering met twee derde der uitgebrachte stemmen tot toelating besluit. Het uitgevoerde werk geldt dan als maatstaf.

Verder kennen zij „passieve leden", zij behoeven niet practisch de bouwkunst te beoefenen, doch moeten aantoonen door eigen studie goed begrip te hebben en belang te stellen in de bouwkunst. Zij kunnen niet deel nemen aan stemmingen, die betrekking hebben op vragen, het vak betreffende. Hun contributie is 8 kronen (1 kroon is *f* 0.66).

Het bestuur bestaat uit 9 leden en op elke jaarvergadering worden tevens 2 plaatsvervangers en 2 revisoren gekozen.

Wat de contributie betreft, daarvoor is het volgende bepaald:

De jaarlijksche contributie is 24 kronen voor de stedelijke, 18 kronen voor de buitenleden, bij toetreding wordt 20 kronen betaald, welke worden gestort in het ondersteuningsfonds. Bovendien betaalt elk lid tot versterking der middelen per jaar 4 kronen voor het Ondersteuningsfonds en 4 kronen voor het vereenigingsorgaan „Architecten". Totaal wordt per lid per jaar dus betaald 32 kronen of ruim 21 gulden.

Als aanvulling der statuten vinden wij bepalingen, welke met onze eerecode zijn te vergelijken. De eerste 3 artikelen daarvan luiden als volgt:

„Art. 1. Dit besluit geeft regelen voor de verhouding tusschen den architect en de bouwheeren, werklieden, leveranciers en medewerkers. Opvolging van de besluiten dezer wet is een eerezaak voor de leden der vereeniging.

Art. 2. De architect is de vertrouwensman van den bouwheer en wendt als zoodanig al zijne talenten en zijne macht aan ten behoeve van het voorgenomen bouwwerk. Hij is de natuurlijke onpartijdige tusschenpersoon tusschen den bouwheer, de werklieden en de leveranciers, met dien verstande, dat de bouwheer geen werklieden of leveranciers aanneemt buiten weten van den architect, of geen schikkingen treft betrekking hebbende op het voorgenomen bouwwerk, of order geeft tot het uitvoeren van werken buiten den architect of diens gevolmachtigde.

Art. 3. De architect ontvangt betaling voor zijn werk van den bouwheer en uitsluitend van dezen. Het in ontvangst nemen van eenige vergoeding, van welken aard ook, van werklieden of leveranciers, wordt als unfair beschouwd. Een architect, die zich op deze wijze voordeelen verschaft, kan geen lid zijn van de Academische Architectenvereeniging. In het bijzonder geval, dat een lid aannemer is, is het bovenstaande niet geldig."

Deze laatste alinea is zeer zeker merkwaardig. Wij zien hieruit dus dat een architect, tevens aannemer bij uitzondering tot lid van de vereeniging kan worden toegelaten en zal vermoedelijk voor hen in 1910 de aanvullingsbepaling van het hierboven genoemde artikel 3a der statuten zijn vastgesteld.

Het eerste gedeelte van art. 5 dezer bepalingen luidt als volgt: „De teekeningen, die door den architect voor een bouwwerk uitgewerkt zijn, zullen niet gedurende zijn leven door eenen anderen architect gebruikt worden, voordat de bouwheer aan zijnen eersten architect het hem toekomende honorarium betaald heeft, hetgeen tegenover den nieuwen architect volledig gedocumenteerd moet worden. De documenten moeten daarna aan den nieuwen architect overhandigd worden, indien deze denkt het werk van zijn voorganger te kunnen overnemen en voortzetten, dien hij dit dan vooraf zal berichten."

Geschillen hieromtrent worden door het bestuur, door stemming of eventueel door arbiters beslist.

In deze regelen evenmin als in de onze zien wij dus een regeling omtrent de houding der architecten bij verbouwingen.

Wel zien wij hier de m. i. zeer onjuiste bepaling dat de bouwheer door het simpele betalen van honorarium het recht krijgt de plannen van een architect, eventueel

tegen diens zin, door een ander te doen uitvoeren, zonder dat de eerste daarop eenige controle kan uitoefenen of aanwijzing mag geven.
De verdere artikelen zijn van ondergeschikte beteekenis, geschillen tusschen bouwheeren of aannemers en architecten worden door arbitrage beslecht. Twee arbiters worden door den architect uit de leden der A.A. vereeniging gekozen, de andere partij kiest zelf 2 arbiters, welke technisch onderlegd moeten zijn en het vijfde lid, voorzitter, als opperscheidsrechter moet gekozen worden uit de Juristenvereeniging.
De regelen waarnaar deze commissie van arbitrage werkt zijn afzonderlijk vastgesteld. De straffen waartoe deze commissie kan veroordeelen zijn de volgende:
1. Aanklacht wegens het begane misdrijf;
2. Aanklacht wegens het misdrijf, benevens publieke bekendmaking in het vereenigingsorgaan met of zonder het noemen van namen;
3. verplichting tot schadeloosstelling en in geschillen tusschen collega's bovendien vaststelling van de schadeloosstelling;
4. voorstel tot het royeeren uit de vereeniging.
Gelegenheid tot beroep bestaat bij het bestuur, dat de uitspraak in gevallen, waarin een der partijen een onjuiste behandeling der zaak kan aantoonen, kan vernietigen en een nieuwe arbitrage kan voorschrijven. Deze arbitragebepalingen worden door de drie bouwkundige vereenigingen algemeen erkend.
Behalve de reeds genoemde instellingen heeft de A.A. vereeniging nog prijsvraagregelen vastgesteld.
Een verbetering der prijsvraagregelen was in 1915 in bewerking. *(Slot volgt).*

LANDHUISJE „DE PADDESTOEL" TE DEN DOLDER, GEMEENTE ZEIST.

Het landhuisje „de Paddestoel" werd het vorige jaar gebouwd voor rekening van den WelEd. Gestr. heer Mr. G. J. de Kempenaer te Utrecht. Hoewel het oorspronkelijk de bedoeling was het gebouwtje alleen voor de zomermaanden te bestemmen, werd daarvan later afgeweken en werd het plan tijdens den bouw zoodanig omgewerkt, dat meer ruimte werd verkregen. Het gebouwtje is thans bestemd voor zomer- en winterverblijf.
De verschillende ruimten zijn zóó ontworpen, dat de keuken, entrée, trap, enz. naar het noorden zijn gekeerd. De overige vertrekken zijn dus gelegen aan de zonzijde. De buitenmuren, tot eene hoogte van 4 M. (overeenkomstig de bouwverordering der gemeente Zeist), zijn spouwmuren, twee halvesteensmuren met spouw van 4 c.M. De buitenspouwmuren zijn opgetrokken van Brabantsche miskl. klinkers. Het voegwerk is platvol. De dakbedekking bestaat uit roode verbeterde hollandsche pannen. Natuursteen (hardsteen) hardsteen is alleen toegepast voor neuten en dorpels der deuren. De kozijnen zijn crême-kleurig en de ramen wit geschil-

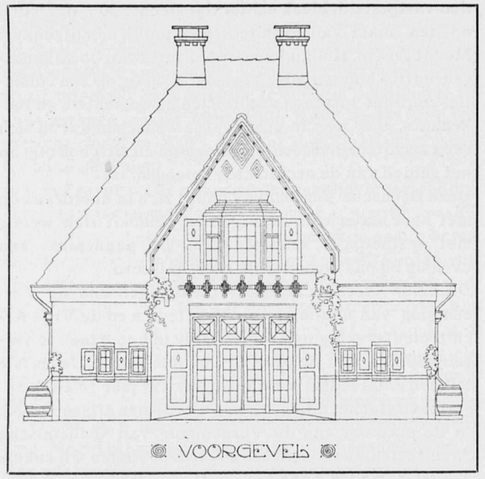

VOORGEVEL

derd. De voordeur, de buitendeur van de keuken, de luiken en de regenwatertonnen zijn donkergroen.
De vloer in de benedengang is samengesteld van afwisselend blauwe en roode estrikken.
De wanden in de verschillende vertrekken zijn geschuurd en in de woonkamer, het zitje en de studeerkamer der benedenverdieping als spatwerk behandeld. Met uitzondering van het houtwerk in de keuken, dat geverfd is, is al het binnentimmerwerk gebeitst vurenhout in bruine of groene kleur.
In de woonkamer en het zitje zijn de wanden en zoldering betimmerd in aansluiting met het buffet, de kasten en de bank. De schoorsteen in de woonkamer, die één geheel uitmaakt met de betimmering, is gemetseld van verglaasde blauw-groene Rijnsteentjes. Het open haardje van de studeerkamer ter beganegrond is van gele steentjes opgetrokken.

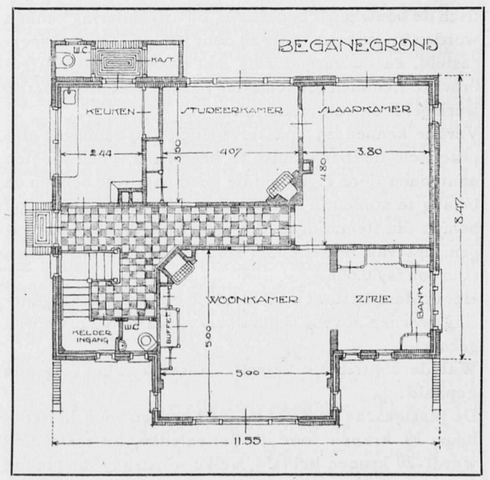

Aangezien het gebouwtje in een dennenbosch is gelegen, was het mij niet mogelijk goede foto's daarvan te maken. Ik hoop echter, dat de hierbij behoorende teekeningen, die naar de werkteekeningen zijn vervaardigd, het geheel voldoende zullen toelichten.
Ten slotte vermelden wij nog, dat de bouw tot volle tevredenheid van den bouwheer en architect werd uitgevoerd door de firma G. C. van Dijk aannemer te Utrecht.
Januari 1918. **H. J. Kolk,**
Architect M.B.V.A.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN DEN BOUWHEER EN DEN ARCHITECT.

DOOR MR. I. VAN CREVELD, TE AMSTERDAM, BEOORDEELD DOOR MR. EGBERT J. C. GOSELING TE AMSTERDAM.

In het Bouwkundig Weekblad, uitgave van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, verschenen artikelsgewijs eenige opstellen over bovengemeld onderwerp, welke daarna in boekvorm zijn uitgegeven.
Bij lezing van dit, overigens zeer verdienstelijk werk, waarvan ik met belangstelling kennis nam, en waarvan ik de kennisneming aan hen, die met het bouwvak in betrekking staan, zeer aanbeveel, kwam ik tot de overtuiging, dat de schrijver, vooral bij de bespreking van het aan den aannemer afgegeven certificaat van betaling, is afgeweken van het denkbeeld, waarvan hij is uitgegaan, en zoodoende aan den bouwheer-aanbesteder rechten jegens den aannemer heeft toegekend, die ten eenenmale in strijd zijn, zoowel met de rechtspositie tusschen bouwheer en architect wederzijds, als met het rechtskarakter der tusschen hen aangegane overeenkomst.
Ik zal dit nader aantoonen.
Nadat de schrijver getracht heeft het rechtskarakter der overeenkomst tusschen bouwheer en architect te definieeren, verklaart hij, dat hij hiermede slechts is gekomen tot een negatief resultaat. „Eenige wettelijke „regeling, (zoo zegt hij op blz. 7) ontbreekt, en zoolang „dit het geval is, zullen de algemeene rechtsbeginselen „behooren te beslissen, zonder dat men er zich erg „bezorgd over dient te maken of de maatschappelijke „verhouding tusschen den bouwheer en zijn architect „nu al dan niet onder eenige rechtsfiguur kan worden „thuisgebracht".
Al zou die uitspraak in hare algemeenheid als juist kunnen worden aanvaard, niettemin had, — waar de positieve wet zwijgt — een meer gedetailleerd onderzoek niet achterwege mogen blijven naar de normen, die in gewoonte en praktijk zouden te vinden zijn, ter beoordeeling van het rechtskarakter der tusschen bouwheer en architect gesloten overeenkomst.
Ware dit geschied, dan zou zijn gebleken, dat deze worden gevonden in *a* de Regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en *b.* de bijzondere voorwaarden, bij elk werk van eenige beteekenis, in het bestek opgenomen en daarmede een geheel uitmakende.
In de sub *a* genoemde Regelen wordt meer speciaal de verhouding tusschen den bouwheer en den architect omschreven, geregeld en vastgelegd, in de sub *b* genoemde bijzondere voorwaarden, waarbij als regel de A.V. of de A.A.V. op de uitvoering van het werk worden toepasselijk verklaard, wordt niet alleen de verhouding van den bouwheer tot den architect, wederzijds, maar ook die van den architect tot den aannemer, en van laatstgenoemde tot den aanbesteder, geregeld en bepaald.
Dat is door de praktijk verheven tot vaste gewoonte.
Door die bijzondere voorwaarden en de daarbij toepasselijk verklaarde A.V. of de A.A.V., wordt het rechtskarakter niet alleen aangegeven, maar zelfs duidelijk uitgesproken.
Naar dit karakter zal de rechtsverhouding van hen, die bij het aangaan der overeenkomst partij zijn, alleen en uitsluitend moeten worden beoordeeld.
Schrijver heeft dit ook op blz. 8 duidelijk uitgedrukt, waar hij zegt. dat „de Nederlandsche Architecten door „hun modelcontract en honorariumtabel, door toepas„selijkverklaring der A.V. het gebruik plegen vast te „leggen, waarin de rechter houvast kan vinden".
Dit houvast heeft schrijver echter losgelaten door uitzonderingen aan te nemen en te erkennen op de verhouding tusschen bouwheer en architect, en aan den aanbesteder jegens den aannemer rechten toe te kennen, in strijd met de bepalingen der A.V.
In die A.V. toch wordt uitdrukkelijk gezegd wie Directie is; voorts wordt daarin het toezicht over de uitvoering der aangenomen werken of leveringen, en de zorg voor de getrouwe nakoming van al de bepalingen in de bestekken of overeenkomsten opgedragen aan de Directie, bedoeld bij § 481, waarbij de mindere in rang, zoo noodig, den niet aanwezigen hoogeren in rang vervangt, terwijl in laatstgemelde paragraaf wordt gezegd wie onder „Directie" wordt verstaan. Uitdrukkelijk wordt daar vermeld, dat daartoe ook onder meer behooren de opzichters, onder wier leiding of toezicht het werk of de levering wordt uitgevoerd.
In bijna elke paragraaf dier A.V. wordt voorts gewezen op- en gesproken van de verhouding tusschen directie en aannemer; van den bouwheer wordt daarin niet gewaagd, ja hij is daarbij geheel uitgeschakeld.
In vele, ja in de meeste, bestekken is men zelfs nog verder gegaan, door opname eener bepaling, dat de aannemer zich in alles stipt heeft te gedragen naar de bevelen der Directie, alsof men nog eens uitdrukkelijk heeft willen doen uitkomen, dat de macht van den bouwheer jegens den aannemer, geheel is overgedragen aan en overgenomen door den architect.
Ondanks die positieve voorschriften, waardoor elke twijfel is buitengesloten, neemt schrijver niettemin de

mogelijkheid aan, dat de bouwheer niet slechts een recht van inmenging en van medezeggingschap heeft in de verhouding tusschen den architect (directie) en den aannemer, maar zelfs, dat in enkele gevallen de bouwheer gerechtigd is den aannemer bevelen te geven, die de aannemer dus gehouden zou zijn op te volgen.
Zoo b.v. in hoofdstuk 7, waarin de opneming en goedkeuring van het gebouw en het certificaat (blz. 47 e.v.) worden behandeld.
De schrijver bestrijdt daar een der argumenten voor de door mij reeds in het Bouwkundig Weekblad jrg 1910 ontwikkelde stelling, dat de bouwheer, wanneer het certificaat van den architect aan den aannemer is uitgereikt, niet het recht heeft zich te onttrekken aan de betaling, waartoe dat certificaat den aannemer het recht geeft, en neemt aan, dat er desondanks gevallen kunnen zijn, waarin den bouwheer dat recht wel toekomt.
En wanneer zal de bouwheer volgens schrijver dat recht hebben?
Als men de op blz. 52, bij wijze van voorbeelden, aangegeven gevallen goed beschouwt, komt het er eigenlijk op neer, dat de bouwheer niet bij wijze van uitzondering dat recht heeft, maar dat hij het altijd heeft, behoudens in het geval van uitdrukkelijke uitsluiting.
Die leer schijnt mij zeer gevaarlijk, en bovendien lijnrecht in strijd met de op blz. 51 gehuldigde opvatting van den schrijver, waar hij zelf zegt, dat hij zich zou willen aansluiten bij de opvatting, dat de bevoegdheid van den architect om een den bouwheer bindend certificaat af te geven, *als regel* moet worden aanvaard.
Wat blijft er over van die, *als regel* aanvaarde, bevoegdheid van den architect, zoo daarop uitzondering wordt toegelaten, b.v. „als de bouwheer toevallig, hoewel „leek, ook eenig verstand van bouwkunst heeft"; of „als „de bouwheer wijst op eene leemte, waarin krachtens „het bestek had moeten worden voorzien, doch welke „den architect is ontgaan"?
Wat te denken van den daarvoor als verontschuldiging aangevoerden grond, dat „een architect, door drukke „werkzaamheden verhinderd persoonlijk den bouw te „leiden, dit aan een collega overlaat"?
Als deze, bij wijze van voorbeelden, door schrijver opgenoemde gevallen voldoende zouden kunnen geacht worden om den door hem aanvaarden regel buiten werking te stellen, is daarmede met den eenmaal aangenomen regel geheel gebroken. Men zal immers naast de aangehaalde voorbeelden tal van andere kunnen stellen, die misschien, althans in het oog van den bouwheer, even gewichtig, wellicht nog veel gewichtiger zijn, en zoo zal ten slotte het geval, dat de bouwheer aan het door den architect aan den aannemer afgegeven certificaat is gebonden en tot betaling verplicht, een hooge uitzondering worden.
Niet daarom alleen kan en mag die uitzondering niet worden aanvaard; daarvoor geldt een nog gewichtiger, en alleszins afdoende reden, en wel deze: de architect is niet de eenige, die het werk leidt, daarover toezicht houdt en de directie uitmaakt. Bijna altijd is naast den architect een opzichter aangesteld. Deze, door den architect benoemd en aangesteld, vervangt den architect, staat in zijne plaats, en is voortdurend op het werk aanwezig. Bij groote werken zijn er zelfs meerdere opzichters over verschillende deelen van het werk, terwijl een van hen, als hoofdopzichter, de hoofdleiding heeft. Daardoor zijn uitzonderingsgevallen, waarin de bouwheer tot den aannemer in rechtstreeksche verhouding zou komen, vanzelf uitgesloten. De aannemer of de hem weder vervangende uitvoerder, die evenals de opzichter, dagelijks en voortdurend op het werk aanwezig is, behandelt alles met den opzichter, ontvangt diens bevelen, als waren zij rechtstreeks door den architect gegeven, volgt die op, of moet die althans opvolgen. Doet hij dit niet, dan zullen hem, bij ongegronde weigering die bevelen op te volgen, de bij het bestek bepaalde boete, kortingen als anderszins treffen.
De bouwheer is dus op het werk altijd, hetzij door den architect, hetzij door den hem vervangenden opzichter, vertegenwoordigd. Daaraan schijnt schrijver niet te hebben gedacht, want ik kan en mag niet aannemen, dat de opzichter voorbedachtelijk door hem niet is genoemd, of uitgeschakeld is.
Die opzichter heeft dus te waken voor de belangen van den bouwheer, hij moet zorgen, dat het werk volgens de bepalingen en voorschriften van het bestek wordt uitgevoerd, dat de materialen worden geleverd volgens de voorgeschreven lengte, zwaarte, dikte en kwaliteit, dat de speciemenging geschiedt volgens voorschrift van het bestek, kortom dat het werk wordt gemaakt volgens de voorwaarden van aanneming.
Doch naast de plicht om te waken voor de getrouwe nakoming der bepalingen van het bestek, heeft de opzichter ook het recht, indien het belang van het werk het eischt, verandering van constructieven- en architectonischen aard in de plannen of de uitvoering te brengen, mits hij daartoe van den architect de bevelen, althans diens goedkeuring daarop, vooraf heeft ontvangen. En de aannemer zal, in zoodanig geval, in het algemeen gehouden zijn die bevelen op te volgen. In het algemeen, want hierbij kunnen tal van gevallen zich voordoen, dat de aannemer daartoe niet gehouden zal zijn. Welke die gevallen kunnen zijn, doet thans niet ter zake. daar het hier niet de vraag geldt, in hoever de aannemer bevelen van de directie in speciale gevallen mag weigeren uit te voeren en op te volgen, maar of de bouwheer, zooals schrijver meent, na afgifte van een certificaat door den architect aan den aannemer, en ondanks dat certificaat, — want daarover handelt het 7e hoofdstuk —, bevoegd is de betaling te weigeren, of wel die afhankelijk te stellen van opvolging van bevelen, door hem aan den aannemer gegeven.
Dat recht ontken en betwist ik, gelijk ik ook reeds vroeger deed in een opstel in het Bouwkundig Weekblad; ik grond dit niet enkel op het certificaat zelf, en op de daarin voor den aannemer gelegen rechtskracht, doch vooral ook op datgene, wat aan de afgifte van dat certificaat voorafgaat. Aan die afgifte toch is voorafgegaan eene handeling van den architect zelf, of van den hem

vervangenden opzichter, die voortdurend op het werk aanwezig is, onder wiens voortdurend toezicht en leiding het werk is tot stand gebracht, die er dus volmaakt van op de hoogte is, en die door de afgifte van het certificaat, zij het dan ook onderteekend door den architect, bekrachtigt, dat de aannemer aan al zijne verplichtingen heeft voldaan en derhalve recht heeft gekregen op betaling van een termijn der aannemingssom. Dat certificaat levert jegens den aanbesteder-bouwheer absoluut bewijs op, en kan niet meer worden teniet gedaan. Alleen zoo de architect niet te goeder trouw heeft gehandeld, kan ik op den regel, dat het certificaat van den architect den aanbesteder bindt en tot betaling aan den aannemer verplicht, eene uitzondering aanvaarden.
Een voorbeeld ter toelichting:
Stel in een bestek is de bepaling opgenomen, dat de betaling der aannemingssom zal moeten geschieden telkens als de bouw voor een zooveelste deel is gevorderd, op een daarvoor door den architect aan den aannemer afgegeven certificaat, en dat, na afgifte van een certificaat door den architect, inderdaad blijkt, dat de bouw volstrekt nog niet zoover is gevorderd, dat de aannemer op betaling van een daarmede correspondeerenden termijn der aannemingssom aanspraak kan maken, b.v. de architect verklaart, dat het werk voor $^3/_4$ voltooid is, terwijl het nog niet voor de helft is voltooid; of wel in een bestek is bepaald, dat de aannemer recht zal hebben op betaling van een termijn, als de materialen, voor het werk benoodigd, zijn aangevoerd en goedgekeurd, en na afgifte van het certificaat door den architect blijkt, dat de materialen niet of slechts gedeeltelijk zijn aangevoerd, dat ze niet zijn goedgekeurd of in geen enkel opzicht aan de eischen, welke daarvoor mogen worden gesteld, beantwoorden. In die gevallen heeft de architect niet te goeder trouw, maar zelfs te kwader trouw gehandeld, en zal de aanbesteder, door het door den architect afgegeven certificaat niet tot betaling aan den aannemer kunnen worden verplicht, te minder, omdat die handeling van den architect gepaard gaat met- en ongetwijfeld altijd in zich sluit, eene samenspanning tusschen architect en aannemer tot het plegen van bedrog jegens den aanbesteder.

Misschien oordeelt men, dat deze door mij gemaakte uitzondering geheel overbodig is, omdat de wet in art. 1374 B. W. uitdrukkelijk zegt, dat de wettiglijk gemaakte overeenkomsten tot wet strekken aan degenen, die dezelve hebben aangegaan, en dat deze *te goeder trouw* moeten worden ten uitvoer gebracht, zoodat de gevolgtrekking zou kunnen geacht worden voor de hand te liggen, dat, zoo zij niet te goeder trouw zijn ten uitvoer gebracht, zij niet bindend zijn, maar die gevolgtrekkingen komen mij te gewaagd voor, om daarop eenvoudig aan eene bepaalde daad of handeling, in casu het certificaat, bindende kracht te ontzeggen.
Natuurlijk zal — dit zij nog volledigheidshalve opgemerkt — het bewijs, dat door den architect niet te goeder trouw is gehandeld, door den bouwheer-aanbesteder moeten worden geleverd.
Het principieel verschil tusschen Mr. van Creveld en mij komt dus hier op neer, dat hij uitzondering toelaat en aanneemt op de verbindbaarheid van het certificaat, door den architect afgegeven, ook al heeft de architect *niet* gehandeld *in strijd met de goede trouw;* door mij daarentegen *alleen* dan en wanneer de architect heeft gehandeld *in strijd met de goede trouw.*

Dit geldt niet slechts voor werken, aanbesteed en aangenomen met toepasselijkverklaring der A. V., maar voor *alle* werken, zonder uitzondering.
Die wijze van aanbesteden en uitvoeren van werken onder voortdurende contrôle van den, den architect vervangenden opzichter, heeft nog een verder strekkend gevolg. Zij stelt den bouwheer gedurende het geheele werk buiten rechtstreeksche betrekking met den aannemer; zij ontneemt hem het recht den aannemer bevelen te geven, hem te gelasten iets te doen of na te laten, zelfs al zou hij zien, dat in strijd met de voorschriften of bepalingen van het werk wordt gehandeld. Hij kan en mag, maar hij moet ook, zijne klachten en grieven alleen aan den architect, of den hem vervangenden opzichter, kenbaar maken, en langs dien weg moeten zij, zoo ze gegrond zijn, den aannemer bereiken.
Het is van het allergrootste belang, dat hieraan strikt wordt vastgehouden, want hiermede hangt de positie van den aannemer ten nauwste samen.
Stel het geval, dat de aannemer, die volgens een bestek en contract een werk uitvoert, waarover de architect, die de directie en de leiding heeft, een opzichter met de dagelijksche leiding en het toezicht heeft belast, bovendien nog zich zou hebben te gedragen naar de bevelen van den bouwheer, b.v. omdat deze als leek ook nog een beetje verstand van bouwen meent te hebben, of omdat hij meent, dat er iets vergeten of niet goed is gemaakt, welke verwarring zou daaruit ontstaan, welke toestand zou dan geboren worden? Natuurlijk zou dit de eerste en naaste aanleiding zijn tot dagelijksche botsingen tusschen den aannemer en de directie van het werk eenerzijds, en den aannemer en den bouwheer anderzijds, botsingen, die uitloopen in de eerste plaats tot schade van het werk, en in de tweede plaats tot nadeel van den aannemer.

(Wordt vervolgd).

INGEZONDEN.

Gisteravond las ik in de Residentiebode [1]) een verslag van een tentoonstelling, te 's Gravenhage gehouden, van meubelen en decoratieve kunst. Volgens de Residentiebode trof men daar aan: „*o.a. een prachtig palisanderhout huiskameraameublement, waarbij nog is gevoegd een aardig, sierlijk dames schrijfbureau, voorts is er een elegant damesboudoir ingericht, met een bijzonder kostbaar satijnhouten ameublement, afgezet met ebbenhouten omlijsting, kortom een keur van artistieke*

[1]) In de Maasbode vond ik hetzelfde verslag.

meubelen", alle ontwerpen van Michel Cuypers. En verder las ik: „*In zijn inleidend woord betoogde Dh. Michel Cuypers, hoe voor het verkrijgen van een goed interieur rekening moet worden gehouden met de architektuur van het huis en geest en smaak der bewoners.* **Voorts wees hij erop, dat de moderne artisten niet in staat schijnen goede meubelen te maken,** *waarom velen van hun huis een museum maken zonder karakter of zich meubelen aanschaffen uit een antiquiteitenfabriek. Ten einde te doen zien, dat men tot zulke middelen zijn toevlucht niet behoeft te nemen, is deze tentoonstelling ingericht*".

Ik bezocht de tentoonstelling, maar mijn eerste indruk was: „hemel, moet zóó iemand een oordeel vellen over de moderne meubelartisten, en daarmee in 't publiek voor wegwijzer willen spelen?

De eenige reden, waarom een deel van het publiek in het meubelwerk op deze tentoonstelling iets moois zal zien is, dat door een rijke beurs mooie materialen konden worden toegepast en dat de modellen niet al te zeer afwijken van hetgeen men gewoon is in de meubelwinkels te zien. Onze jeugdige vriend weet overigens amper wat hij zelf wil. Men vindt op de tentoonstelling stoelen met secessionsvormen, kastjes alsof een leerling van de ambachtschool het ontwerp leverde, en verder een afdeeling meubelen van een min of meer verfantaseerden Middeleeuwschen stijl. Natuurlijk ontbreekt hier overal het Middeleeuwsche constructieve *beginsel* dat bij Dr. P. J. H. Cuypers [1]) de grondslag van zijn beste ontwerpen uitmaakte en dat ook nog voor onze moderne meubelkunst niets van zijn waarde heeft verloren. Datgene, waarin de heer Michel Cuypers wèl weet wat hij wil, is de manier waarop hij de meubelen versiert. Ongelukkigerwijze is die manier juist verkeerd. Bijna al de meubelen zijn opgesierd met snijwerk „bij den meter" waartegen uit een oogpunt van stijl alle bedenkingen zijn te maken. De heer M. C. leze eens wat ten opzichte van versiering werd geëischt in het uitstekend opgestelde programma van de prijsvraag voor de Ac. v. B. K. te Amsterdam, welke eischen voor alle bouw- en meubelwerk kunnen worden gesteld.

„*Natuurlijk zal, waar dit gepast is, de medewerking der beeldende kunsten niet mogen ontbreken. Minder eigenaardig zou het geacht mogen worden, indien zonder noodzaak versieringsbewerkingen of versieringsvormen werden toegepast, die bijzonder aan de industrie eigen zijn; bijv. vormen, die, hoewel tot de beeldende kunsten behoorende, machinaal vervaardigd en vermenigvuldigd worden, of die in loon-arbeid door ondergeschikten naar een te verstrekken ontwerp zijn uit te voeren. Eenvoudigheid van samenstelling bij inderdaad kunstvolle versiering moge door deze overweging worden bevorderd.*"

In ieder geval zal de heer Michel Cuypers goed doen zich te onthouden van een vernietigend oordeel over moderne meubelkunstenaars dat uit zijn mond wel wat belachelijk klinkt.

A. J. KROPHOLLER.

[1]) Wiens beeltenis op deze tentoonstelling op verschillende plaatsen prijkt, maar wiens geest er ver te zoeken is.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG TEN BEHOEVE VAN EEN INZENDING VAN NATUURSTEEN TER JAARBEURS 1918.

Door de Jury zijn de navolgende ontwerpen bekroond.
Voor de afdeeling A.
Motto „Gedachte" 1e prijs, de heer A. Pet, Utrecht.
„ „Natuursteen" 2e prijs.
„ „Poort", 3e prijs.
Voor de ontwerpen der afd. B heeft de jury gepoogd althans een der ingezonden ontwerpen voor bekroning uit te kiezen, maar is daarin niet geslaagd. Of de gedachte was zonder waarde, of de behandeling was onvoldoende. De Jury meent dan ook geen dezer ontwerpen voor bekroning in aanmerking te moeten laten komen. De ontwerpen zijn tot 15 Januari tentoongesteld in het zaaltje van de firma Heystee, Smit en Co., Heerengracht 545—49 te Amsterdam, alwaar het juryrapport ter lezing ligt.

Namens de Jury
E. KUIPERS.

PRIJSVRAAG PAVILJOEN GRONINGEN.

Ingekomen antwoorden.
I: Kyt; II: Silhouet; III: Simplex Sigillum veri; IV: 't Uilennest; V: J (in vierkant): VI: Duur Uw Uur; VII: H. J. H. of H. J. B.; VIII: Symmetrie; IX Cheops; X: Zomer; XI: Vuur & Vogel; XII: Sum; XIII: Manji; XIV: Pourquoi pas; YV: Pro en Contra; XVI: Delphi; XVII: Zomer; XVIII: Cruoninga; XIX: Emergo; XX: H S (gekruisd in cirkel); XXI: Mawson; XXII: P. P. S. G.; XXIII: Centrum; XXIV: Modul 4407; XXV: Centraal Monument; XVI: Geloof; XXVII: I H S I A G; XXVIII: S; XXIX: Oorlog, Oorlog 1 en Oorlog 2; XXX: Groen en wit; XXXI: Stadspark; XXXII: Weinig tijd; XXXIII: Kwik; XXXIV: Noorden; XXXV: Be quick; XXXVI: D C P P G; XXXVII: Roeki I en II; XXXVIII: Cruoninghe; XXXIX: P A L; XL: B O B; XLI: Melk den dag: XLII: Eenvoud; XLIII: Groningana; XLIV: L G P O D B; XLV: R G; XLVI: De Groene Inge; XLVII: Toren; XLVIII: Kruis met geruit middenvak (geteekend); XLIX: P A X; L: Driehoek; LI: Groningen; LII: Vertrouwen; LIII: Bloei van Groningen; LIV: Eenvoud; LV: Dixi; LVI: P G; LVII: In potloodlijnen; LVIII: Majeur; LIX: ?; LX: Temini; LXI: P P P; LXII: Centrum; LXIII: Vier F's (geteekend); LXIV: X X X; LXV: S T; LXVI: Diksoepen; LXVII: 't Spiegelbeeld; LXVIII: Sober; LXIX: Middelpunt; LXX: 22; LXXI: 's Zomers buiten; LXXII: Studie; LXXIII: De jongens; LXXIV: G (in cirkel); LXXV: B (in dubbele cirkel); LXXVI: Baksteen; LXXVII: Vauxhall; LXXVIII: Het Paviljoen; LXXIX: In oorlogstijd; LXXX: I V U G; LXXXI: M en S.

Bekroningen.
In deze prijsvraag is de eerste prijs niet toegekend.
De Jury heeft uitsluitend drie tweede prijzen toegekend en wel voor de inzendingen:
No. 31. Motto Stadspark, ontwerp van J. J. Planjer B.I. te Leiden.
No. 35. „ Be Quick, „ „ O. Lusveld en W. H. J. Terpstra te Rotterdam.
No. 56. Motto P.G., ontwerp van G. de Groot te 's-Gravenhage.
De tentoonstelling zal plaats hebben in de zaal van het Genootschap Pictura te Groningen van 16 tot en met 22 Januari.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 19 JAN. 1918. = No. 3.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De overeenkomst tusschen den bouwheer en den architect, door Mr. I. van Creveld. — Het Woningvraagstuk, door W. F. C. Schaap, C. B. I. — Een hulpmiddel bij het vervaardigen van groote perspectieven, door J. P. M.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 23 Januari 1918** des v.m. 11 uur te **Amsterdam,** in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402.

Agenda:
1. Notulen der Vergadering van 14 November 1917.
2. Ingekomen stukken.
3. Mededeelingen van den Voorzitter.
4. Aanvulling van het werkprogramma.
5. Benoeming van een lid (C. N. van Goor) tot lid der Permanente Prijsvraag Commissie en een lid voor de Schoonheids-Commissie te 's Gravenhage.
6. Ambtenaar-Architecten en particuliere bouwwerken.
7. De betere verdeeling van volkswoningbouw over de architecten.
8. Vrijheid van uiting door redactie en leden in het Bouwkundig Weekblad.
9. Rondvraag.

Vragenlijsten Pensioen Commissie.

Aangezien nog slechts ongeveer 60 van de 200 leden der M.B.V.A. de hun, in het Bouwkundig Weekblad No. 48, Jaargang 1917, toegezonden vragenlijst, hebben ingestuurd, richt ik nogmaals het dringend verzoek tot de leden, de lijsten zoo spoedig mogelijk in te zenden aan het Bureau der M.B.V.A. Ook zij, die geen personeel hebben of in de drie afgeloopen jaren hebben gehad, worden verzocht de vragenlijst geteekend terug te zenden.
Het is van het grootste belang voor den arbeid der Pensioen-Commissie het noodige materiaal zooveel mogelijk bijeen te brengen; alleen met uitgebreide statistieken is het mogelijk het verzekeringsschema samen te stellen.
Duplicaat vragenlijsten zijn, zoo noodig, aan het Bureau der Mij. verkrijgbaar.

Prijsvraag Rijks-Academie.

Bij de terugzending der vóórontwerpen aan de tot den eindwedstrijd toegelaten mededingers, is de termijn van inzending, aanvankelijk gesteld op 15 Januari 1918, met één maand verlengd. De tentoonstelling der inzendingen van den vóór- en den eindwedstrijd moest dus evenzoo een maand worden uitgesteld, en zal, naar zich laat aanzien, in den loop der maand Maart plaats hebben.

Jaarverslag der M. B. V. A. over 1917. (Vervolg).

AFGEVAARDIGDEN.

n. de Schoonheidscommissie te Huizen (N.H.)
Foeke Kuipers afgev. B. N. A.
D. F. Tersteeg „ Bond Heemschut.
C. J. Kruisweg „ M. B. V. A.

o. de Schoonheidscommissie te Blaricum.
A. A. Kok.
C. J. Kruisweg.
Ir. J. B. v. Loghem.
Th. Rueter.
Kaarsgaren, Secretaris.

p. het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen.
Afgevaardigden voor het Algemeen Bestuur.

Ir. J. Gratama. | Ir. Joh. G. Robbers. — Leden.
S. de Clercq. | Ir. J. B. v. Loghem. — Plaatsvervangende Leden.

Op de vergadering van het Algemeen Bestuur op 10 November 1917 hebben de h.h. Robbers en v. Loghem de M. B. V. A. vertegenwoordigd.

Afgevaardigden voor de Algemeene Vergadering zijn de h.h.:
B. v. Bilderbeek.
A. R. Freem.
Jac. v. Gils.
J. W. Hanrath.
Joh. G Robbers.
G. Versteeg.

PLAATSELIJKE COMMISSIES.

Van de ingestelde Plaatselijke Commissies volgens de distriktverdeeling, vastgesteld op 26 Sept. 1917, hebben zich de volgende geconstitueerd:

	Voorzitter.	Secretaris.
Maastricht	Ir. A. H. v. Rood.	A. v. d. Sandt.
Deventer	A. H. Wegerif Gzn.	M. Meyerink.
Rotterdam	P. G. Buskens.	C. N. van Goor.
Hilversum	C. de Groot.	Ir. G. W. Lans.
Haarlem	—	M. Plate.
Utrecht	—	H. J. Kolk.
Amsterdam	J. W. F. Hartkamp.	J. Molenaar.
Enschedé	Ir. W. K. de Wijs.	Ir. W. K. de Wijs.
Arnhem	Ir. W. C. J. Schaap.	H. Masselink.
Den Haag	H. v. d. Kloot Meyburg.	H. J. Dammerman.
Leeuwarden	H. H. Kramer.	G. Stapenséa.

De verslagen der 1e vergadering dezer Commissies kan men vinden in No. 51. Jaargang 1917.

Het Jaarverslag van de reeds bestaandes Pl. Comm. „Rotterdam" over 1917 volgt hieronder.

De Commissie hield dit jaar 5 vergaderingen. In de vergadering van 26 Maart werd o m. besproken de vervulling der vacaturen in het Bestuur der M. B. V. A. tengevolge waarvan door de Pl. Commissie tot candidaten daarvoor werden voorgesteld de heeren A. H. Wegerif Gzn. en D. F. Slothouwer.

Tevens werd besproken, wat gedaan zou kunnen worden om het ledental der M. B. V. A te vergrooten, en besloten de te Rotterdam woonachtige architecten, die nog niet tot de M.B.V.A. als lid waren toegetreden, daartoe aan te zoeken. Het resultaat was dat 5 nieuwe leden werden aangenomen.

In de vergaderingen van 23 Juni en 3 Juli werd besproken, welke actie ware te voeren om te bewerken dat tot Directeur van den te Rotterdam te stichten woningdienst, iemand werd benoemd, wiens opleiding of werkkring een waarborg gaven, dat hij naast de technische en oeconomische zijden van het Woningvraagstuk ook het bouwkundig element daarvan, naar waarde zal kunnen schatten en tot zijn recht brengen. In verband hiermede wendde het Bestuur der M. B. V. A. zich op verzoek der P. C. Commissie Rotterdam, met een adres tot de Gemeenteraad aldaar, waarin werd betoogd, dat hiervoor in de eerste plaats een Bouwkundig ingenieur of een Architect in aanmerking behoorde te komen.

In de vergadering van 27 October, waarin voor de eerste maal ook leden aanwezig waren uit de Gemeente Vlaardingen, die met die uit de gemeente Dordrecht de Plaatselijke Commissie Rotterdam vormen, werd het huishoudelijk reglement voor de Pl. Commissie behandeld, tengevolge waarvan eenige wijzigingen in het vigeerende reglement der Rotterdamsche commissie, aan het Bestuur in overweging werden gegeven, teneinde de mogelijkheid te scheppen, dat de reglementen voor alle Plaatselijke Commissies, zooveel mogelijk, eensluidend zouden zijn.

In de vergadering van 22 December werd eene gedachtenwisseling gehouden, over de bevoegdheden der Redactie van het Bouwkundig Weekblad, in verband met de tusschen die Redactie en den heer Buskens gewisselde stukken, inzake de uitgaven van den heer Schueler.

Bij deze gedachtenwisseling bleek de vergadering van meening te zijn dat, hoewel de Redactie een groote mate van vrijheid van uiting dient te bezitten, zij dit recht zoo beleidvol moet gebruiken, dat de belangen der Vereeniging of der leden daardoor niet geschaad kunnen worden en in 't bizonder naar buiten, niet onnoodig van eenige verdeeldheid in de M.B.V.A. blijke.

In deze vergadering werd verder de aftreding en verkiezing van het Bureau der Commissie geregeld, waarbij dit in zijn bestaande samenstelling gehandhaafd werd, en werd het jaarverslag en de rekening van den penningmeester vastgesteld.

P. G. BUSKENS, *Voorzitter.*
C. A. VAN GOOR, *Secr.-penningm.*

Door de Commissie voor de Dagelijksche leiding is getracht voor de diverse Plaatselijke Commissies één uniform reglement samen te stellen. Het bleek echter al spoedig dat het noodzakelijk was twee reglementen te ontwerpen, voor de commissies met minder dan 10 leden en met meer dan 10 leden, betreffende. Deze reglementen waren op 31 Dec. in concept gereed en zullen in de eerstvolgende bestuursvergadering worden behandeld.

De Plaatselijke Commissies zullen zeker den band tusschen de leden versterken en de activiteit van de Maatschappij in belangrijke locale aangelegenheden verhoogen. Het is van groot belang dat de vergaderingen der Commissies; die eenigen tijd vóór de ledenvergaderingen zullen worden gehouden, zoodat over de agenda punten van gedachte kan worden gewisseld — geregeld bezocht zullen worden.

De Plaatselijke Commissie „Deventer", animeerde hiertoe, door den Ingenieur der S.S., den heer H. Menalda van Schouwenburg, uit te noodigen op hare vergadering in Dec. een voordracht te houden over den bouw van het station te Deventer. De Plaats. Comm. „Deventer" gaf hiermee een voorbeeld, dat vele navolging verdient.

Naar het zich laat aanzien, zal de belangstelling der leden voor de Pl. Comm zeker toenemen en zullen in een volgend jaarverslag meerdere resultaten van hun arbeid kunnen worden vermeld dan nu, nu er nog slechts enkele vergaderingen hebben plaats gehad.

HET WERKPROGRAMMA.

In 1917 hebben 3 commissies tot afwikkeling van een punt van het werkprogramma der M. B. V. A. hun rapport in de ledenvergadering uitgebracht.

Deze commissies zijn:

I. De Commissie voor punt 5 en 8 van het werkprogramma: 5. Het nader bestudeeren der Bouwk. adviesbureaux in verband met de Schoonheidscommissiën. 8. De bevordering der instelling van Schoonheidscommissies ten plattelande.

Deze commissie, bestaande uit de H. H. Ir. G. C. Bremer, H. v. d. Kloot Meyburg en A. H. Wegerif, diende haar rapport (zie B. W. No 25) in op de ledenvergadering van 23 Mei 1917.

II. De commissie voor punt 7 van het werkprogramma: De bouw van volkswoningen door bekwame architecten.

Deze commissie, bestaande uit de H.H Ir. R. Schüngel, Ir. D. F. Slothouwer en J. Herman de Roos, dienden hun rapport (zie B.W. No. 37) in op de ledenvergadering van 26 Sept. 1917. (Zie onder vergaderingen in B. W. No. 1).

III. De commissie voor punt 9 van het werkprogramma: De bevordering van het systeem van prijsvragen.

Het rapport dezer commissie, (zie B. W. 40, 41, 42), bestaande uit de H.H. C. N. van Goor, Jac. van Gils en Ir. P. Verhagen, is behandeld en goedgekeurd in de ledenvergadering op 14 November 1917.

Over de onderwerpen van het Werkprogramma, zooals deze zijn vastgesteld op de ledenvergadering van 28 September 1915, zijn thans de meeste rapporten verschenen, en weet men reeds het nut dat het bijeengebrachte materiaal in de rapporten neergelegd, geeft en zal geven. Toch is in dit afgeloopen jaar de wenschelijkheid gevoeld, de afwikkeling een vlugger verloop te verzekeren, en te voorkomen dat rapporten over urgente vraagstukken te lang in de pen blijven. Gebleken is dat aan de oorspronkelijk gedachte data van inlevering der praeadviezen hoegenaamd niet de hand is gehouden kunnen worden; eendeels omdat de studie der onderwerpen een veel grooteren omvang nam, dan oorspronkelijk beraamd werd, anderdeels omdat de commissieleden door de niet gereglementeerde opdracht het contact met het Bestuur, dat de opdracht verleende, misten, en hen zoodoende de bedoelingen der opdracht uit het oog deden verliezen.

Om in het vervolg dit contact beter te maken, en de commissies een richtsnoer te geven, benoemde het Bestuur een commissie, bestaande uit de H.H. Ir. C. G. Bremer, H. v. d. Kloot Meyburg en A. H. Wegerif, om een reglement op te stellen ter reglementeering van de werkwijze der commissies van het werkprogramma. Deze commissies kwam in 1917 met haar arbeid gereed en zond een concept-reglement ter goedkeuring aan het Bestuur. Dit concept-reglement zal op de eerste Bestuursvergadering in 1918 behandeld worden.

Niet ondienstig is het hier een klein overzicht op te nemen van den stand van de afwikkeling van het werkprogramma op 31 December 1917.

WERKPROGRAMMA DER M.B.V.A.

Punt.	ONDERWERP.	COMMISSIELEDEN, BENOEMD 2 NOV. 1915.	
1.	Het bindend verklaren der honorariumtabel voor de leden		[1]
2.	De nieuwe A.A.V. en hare toepassing		Afgewikkeld.
3.	Instelling van een Eereraad		Afgewikkeld.
4.	Openbare lezingen over Bouwkunst	Ir. Broese van Groenou. Ir. D. F. Slothouwer. Maurits Plate.	Rapport uitgebracht op 25 Jan. 1916. B. W. No. 41, Jaargang 36.
5.	Het nader bestudeeren der Bouwk. adviesbureaux in verband met de Schoonheidscommissie	Ir. G. Bremer. H. v. d. Kloot Meyburg. A. H. Wegerif	Rapport uitgebracht op de ledenvergadering van 23 Mei 1917.
6.	Het streven om meerdere eenheid in de bouwverordeningen der verschillende Gemeenten te verkrijgen	C. H. E. v. Hylkama Vlieg. Ir. W. de Vrind. Ir. W. K. de Wijs.	Rapport uitgebracht op de ledenvergadering van 26 September 1917.
7.	De bouw van volkswoningen door bekwame architecten	Ir. R. Schüngel. Ir. D. F. Slothouwer. J. Herman de Roos.	Rapport uitgebracht op de ledenvergadering van 23 Mei 1917.
8.	De bevordering der instelling van Schoonheidscommissies ten plattelande	Ir. G. C. Bremer. H. v. d. Kloot Meyburg. A. H. Wegerif.	Rapport uitgebracht op de ledenvergadering van 14 November 1917.
9.	De bevordering v. h. systeem der prijsvragen	C. N. van Goor. Ir. P. Verhagen. Jac. van Gils.	
10.	Het maken van propaganda voor de bouwkunst bij het publiek	Ir. A. Broese v. Groenou. Ir. D. F. Slothouwer. Maurits Plate.	Rapport uitgebracht op de ledenvergadering van 25 Januari 1916.
11.	Het bevorderen van de eenheid bij het middelbaar technisch onderwijs	Ir. A. W. C. Dwars. H. v. d. Kloot Meyburg. J. J. van Noppen. B. W. Wierink. M. Vrijenhoek.	Rapport uitgebracht op de ledenvergadering van 23 December 1916.
12.	De wettelijke bescherming van den architectentitel	Ir. J. Gratama. Ir. M J. Granpré Molière. J. Dammerman.	
13.	Het bevorderen der eenheid in het naar buiten werken der M.B.V.A. door het bevorderen der goede gebruiken in de architectenpraktijk	Ir. J. Gratama. C. J. Kruisweg. P. A. Timmers.	

(Slot volgt).

[1]) Voor dit onderwerp zijn geen commissieleden benoemd. Het bindend verklaren der besluiten der M.B.V.A. in het algemeen is besproken, op de ledenvergadering van 23 Nov. 1915 waarin de heer Versteeg een inleidend woord hield betreffende het *pro* en de heer Van Loghem betreffende het *contra* (zie B. W. No. 31, Jaarg. 36). Op de ledenvergadering van 25 Jan. 1916, diende het Bestuur het volgende voorstel in, (zie B. W. No. 41, Jaarg. 36):

De thans vastgestelde regelingen, als honorariumtabel, prijsvraagregeling, administratieve voorschriften, blijven gehandhaafd. Ook over andere onderwerpen kunnen door de Algemeene vergadering dergelijke regelen worden vastgesteld. Het Bestuur heeft het recht om in speciale gevallen voor alle leden bindende besluiten uit te vaardigen. Voor deze besluiten is het Bestuur verantwoording schuldig aan de Ledenvergadering. De leden worden moreel geacht hunne handelwijze naar deze regelen te bepalen. Deze resolutie lokte niet veel debat uit, en de vergadering vereenigde zich er mee. Statuair zijn deze bepalingen echter nooit vastgelegd.

Verslag 2e Vergadering P.C. „Deventer" (met mededeelingen over den bouw van het station te Deventer)

Vergadering der Pl. Comm. der M.B.V.A. op Vrijdag 7 Dec. in het Schouwburgzaaltje te Deventer.

Voorzitter de heer Wegerif, aanwezig de heeren: Gantvoort, van Harte, Broekema, Jansen, Postma, Ezerman, Postel, Meyerink en Menalda van Schouwenburg.

De voorzitter opende met een woord van welkom en bracht bij voorbaat dank aan den heer Menalda van Schouwenburg, die direct bereid was bevonden om na afloop der Vergadering eerst op teekening een overzicht te geven van de stationswerken van Deventer om daarna de heeren de in aanbouw zijnde werken te toonen.

De voorzitter brengt ter sprake hetgeen in laatste ledenvergadering der M.B.V.A. een onderwerp van bespreking is geweest en in het bizonder dat in het honorarium tarief voor Volkswoningbouwver. voor het maken der werkteekeningen een vaste post is aangegeven. Hij had zich in de ledenvergadering ten sterkste verzet tegen dien vasten post, op grond dat die post in die meeste gevallen hooger zou komen, dan de werkelijk gemaakte kosten voor die werkteekeningen. De heeren bleken het er allen over eens dat niet anders van de werkelijk gemaakte kosten voor werkteekeningen in rekening mochten worden gebracht. Moeten de Bouwver: direct bij het opmaken van hun exploitatierekening een vast bedrag hebben, dan zou misschien in het tarief het percentage als een maximum kunnen worden vastgesteld, en zouden later de werkelijk gemaakte kosten voor die werkteekeningen, kunnen worden verrekend.

Aan den secretaris werd opgedragen aan het Bestuur der M.B.V.A. te schrijven met verzoek of het deze zaak nog eens door de Commissie voor de honorariumtabel wilde laten bestudeeren en zoo mogelijk in bovengenoemde geest vast te stellen. Er zou dan wellicht overwogen kunnen worden om voor de verschillende soorten van woningbouw, een verschillend maximumtarief vast te stellen. Een der leden vroeg het oordeel van de vergadering, of voor een landhuisje, klein villatje, het honorarium in de eerste, of in de tweede klasse moest worden berekend. Men was het er mee eens dat de vastgestelde honorariumtabel, volkomen duidelijk aangaf, dat zulk werk in de tweede klasse behoort, alleen de eenvoudigste werkjes zooals arbeiderswoningen, kleine fabrieken, waarbij zeer weinig teekeningen en berekeningen noodig zijn vallen onder de eerste klasse. De heer Jansen bracht dank aan den Voorzitter en den Heer Postel, die hem over de historische waarde van een Oud Buiten „De Ehze" onder de Gem. Gorssel hadden ingelicht, en hem hadden versterkt in zijn meening dat de bouwkunst bij het sloopen van het gebouw geen schade zou lijden. Als plaats voor de volgende Vergadering werd wederom Deventer aangewezen. Aan den Secretaris werd nog opgedragen, het Bestuur der M.B.V.A. te verzoeken antwoord te geven over het ingezonden huishoudelijk reglement en het daarbij gevoegde schrijven.

Nu verkreeg de heer Menalda van Schouwenburg het woord, die aan de hand van eenige flinke overzichtelijke teekeningen een interressante beschouwing gaf over de thans in aanbouw zijnde stations- en spoorwerken te Deventer. Er was heel wat voorbereiding geweest om dit werk tot stand te brengen. De besprekingen tusschen de verschillende Maatschappijen dateerden al van 1887. In 1895 was er een voorloopig plan gereed van een paar ton. Toen echter volkomen overeenstemming was verkregen tusschen de Maatschappijen onderling en met het Gemeentebestuur van Deventer, werden in Sept. 1912 de plannen opgezet en kwam men tot een ontwerp dat ± 2 millioen zou kosten. In 1914 werden de werken aanbesteed en waren de heeren De Blecourt en D. Verhoeven laagste inschrijvers voor ± 1¾ millioen. Het werk is aan die laagste inschrijvers opgedragen en wordt nu door „het Rijk" gebouwd, terwijl de S.S. als architect optreedt en aan Ingenieur Jonkheer De Ranitz en aan spreker de uitvoering werd opgedragen.

Het station is ontworpen in den geest als dat in Amersfoort. Beganegrond heeft men de hal met het plaatskaartenbureau en gaat men met een trap op naar de verhoogde perrons waar de wachtkamers enz. zich bevinden. Zooals uit de teekening bleek, komt er op den beganen grond een flinke afdeeling voor ontvangst van bagage, een groot lokaal waar plaats is voor ± 600 fietsen en verder een groote ruimte voor bergplaats van goederen. Dat in het beloop van de lijn een paar eigenaardige bochten voorkomen, ligt aan de Gemeente Deventer die het station gaarne op de oude plaats wenschte te houden. Wanneer een meer natuurlijk beloop van de lijn was gevolgd, zou het station veel meer noordelijk en verder van de stad zijn gebouwd. Daar het vooral te doen was om de gevaarlijke overwegen kwijt te raken, moest de spoorbaan ± 2.28 M. omhoog worden gebracht en komt nu de bovenkant spoorstaaf van 8.28 + op 10.50 M. +, terwijl de wegen ± 2.50 M. moesten worden ingegraven. Het station wordt 480 M. lang en 20 M. breed. Er is nu plaats voor vier treinen, twee aan elken kant, en kunnen de locaaltreinen aan den kop aankomen en vertrekken. Aan weerszijden van het perron bevinden zich drie sporen.

Het goederenverkeer is oostelijk ontworpen met flinke oprijwegen, terwijl westelijk de locomotieven kunnen worden ondergebracht waar voorloopig een draaischijf wordt gebouwd van 22 M. diam. Wanneer men weet dat voor het te maken werk ± 600.000 M³. grond voor ophooging moet worden verwerkt kan men begrijpen dat men getracht heeft de lijn niet hooger op te brengen dan voor het verkeer er onder door, beslist noodzakelijk zou zijn. De vijf stuks viaducten, 3 westelijk en 2 oostelijk zijn dan ook zoo ontworpen, dat de hoogtemaat net voldoende is, op 3.86 M., terwijl de spoorstaven tusschen de zware Differdinger balken zijn ingelaten en deze op een middenjuk worden ondersteund. De viaducten zijn in hoofdzaak van beton, de dagzijden bewerkt met Belgische breuksteen en metselwerk van klinkers in portland-cement; de hoeken bloksgewijze in graniet opgetrokken. Terwijl bijna alle werken op den vasten zandplaat konden worden gefundeerd moest het 100 Meter lange viaduct aan de Veenweg, op betonpijlers komen en moest daar om de waterstand, de rijweg in een waterdichte gewapende betonbak komen met verhoogde trottoirs.

De heer Menalda van Schouwenburg, ontwerper van de gebouwen en kunstwerken, bleek in alle onderdeelen volkomen op de hoogte te zijn en wist de verschillende vragen van de heeren Architecten op zaakkundige wijze te beantwoorden.

Wat de architectuur van het stationsgebouw en de verdere werken aangaat, wees spreker er op dat deze niet goed tot haar recht kan komen bij een stationsgebouw, zoolang de eisch van de Spoorwegmaatschappijen blijft bestaan dat er boven de ruimten die voor het station moeten dienen dienstwoningen moeten worden gebouwd.

Men begrijpt direct dat dan in de architectuur niet tot uiting kan komen een grootere flinke opvatting waaruit de bestemming van het gebouw blijkt. Hij hoopt, zooals reeds bij een enkel stationsgebouw reeds het geval is, dat die woonhuizen, boven de stations mogen vervallen, daar ze uit den booze zijn, bekeken uit het standpunt van goede architectuur voor een stationsgebouw.

Na deze zeer belangrijke uiteenzetting begon het al te donkeren zoodat er voor de excursie niet veel tijd overbleef. We hebben een gedeelte van de in aanbouw zijnde werken kunnen zien, en gaf het bijna afgewerkte hooge gebouw, dat als watertoren de waterreservoirs, bevatte met ketelhuis machinekamer enz., ons een zeker goeden indruk van eenvoudige degelijke architectuur.

De Voorzitter dankte de heer Ingenieur Menalda van Schouwenburg zeer voor zijn groote welwillendheid en hoopte dat we een volgend keer de verdere werken zouden mogen zien, waartoe de heer Menalda zeer gaarne de leiding zou nemen.

M. MEIJERINK,
Secretaris Pl. Comm.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN DEN BOUWHEER EN DEN ARCHITECT.

DOOR MR. I. VAN CREVELD, TE AMSTERDAM, BEOORDEELD DOOR MR. EGBERT J. C. GOSELING TE AMSTERDAM.

(Vervolg en Slot van bladz. 13).

Eindelijk wordt bij het standpunt, dat de bouwheer recht heeft om zich met het werk te bemoeien en den aannemer bevelen te geven, gehandeld tegen het contract van aanneming.

Dat contract, waarbij de aannemer zich verbindt een werk te maken voor een bepaald bedongen prijs, bevat ook de voorwaarden, dat hij het werk zal maken onder leiding en directie van een met name genoemd persoon, als architect. De bouwheer verbindt zich daarbij alleen tot betaling van de aannemingssom, overeenkomstig de besteksbepalingen, als de architect verklaart, dat het recht daarop is verkregen. Evenzeer als de bouwheer, die de keuze van den aannemer heeft, het recht heeft te weigeren het werk aan een gegadigde te gunnen, evenzeer heeft ook de aannemer recht en belang vooraf te weten aan wien, als architect, de leiding, de directie over het werk wordt opgedragen; zijne mededinging naar het werk stelt hij daarvan afhankelijk. Wat de bouwheer betreft, geldt voor den aannemer alleen het finantieele vraagstuk, n.l. of hij voldoende solvabel is. Dat kan ook niet anders, want de bouwheer is den aannemer overigens volkomen onbekend. Hoe zou het den aannemer mogelijk zijn zich vooraf te vergewissen of de bouwheer iemand is, die met eenige technische kennis toegerust, deze zal aanwenden om zich met het werk te bemoeien; die de eigenschap heeft zich te willen stellen in de plaats van den architect en zich rechten aan te matigen boven of naast den architect?

In dat alles ligt geene overdrijving.

Neen, immers door het beginsel te aanvaarden, neemt men het met al de gevolgen daaraan verbonden. Men kan er zich niet van afmaken door te beweren, dat dit recht slechts in enkele gevallen den bouwheer te stade kan komen, want die enkele gevallen bestaan dan, zoo dikwijls de bouwheer die acht aanwezig te zijn. En waar is de grens?

Geen rechter zal die kunnen bepalen.

Van twee een: òf de architect, met den hem als opzichter vervangenden persoon, hebben de algemeene leiding en directie over het werk, en wel met uitsluiting van den bouwheer, òf wel men kenne dit recht ook toe aan den bouwheer, doch dan ook niet bij wijze van uitzondering; men bepale dit uitdrukkelijk in het contract, opdat de aannemer *wete* en niet behoeft te gissen, welke de omvang van zijn rechten en tevens van zijne verplichtingen is.

Als tusschen deze beide niet met beslistheid stelling wordt genomen, zet men de deur, waardoor de bouwheer tijdens den bouw uit het werk is gezet, op een kier, en noodigt men hem op slinksche wijze weer binnen te gaan.

Dat verbiedt een loyale, eerlijke toepassing van het contract van aanneming.

Hierop te wijzen achtte ik plicht, omdat, hetzij door het onjuiste beeld, dat men zich van de gesloten overeenkomst maakt, waardoor een duidelijk begrip der rechtsverhouding tusschen partijen ontbreekt, hetzij wellicht met minder goede bedoelingen, gehandeld wordt in strijd met de eischen van eerlijkheid en goede trouw, die aan de toepassing van dit contract moeten ten grondslag liggen, hetgeen onvermijdelijk conflicten ten gevolge moet hebben.

De practijk levert daarvan voortdurend het treurig bewijs.

Op blz. 26 en vlg. wordt de vraag behandeld of de architect bevoegd is opdracht tot veranderingen en bijvoegingen te geven, die niet in het bestek zijn begrepen, en reeds dadelijk wordt door schrijver vooropgesteld, dat hem dit *als regel* niet vergund is.

Nauwkeurig is dit punt getoetst aan de zeer uitvoerige jurisprudentie, welke daarover vrij eenstemmig is.

Daarnaast wordt de vraag gesteld hoe de arbitrale rechtspraak hierover denkt. Schrijver vermeldt twee uitspraken van het scheidsgerecht en trekt daaruit eene conclusie, die ik in hoofdzaak juist acht.

Immers bij de arbitrale rechtspraak moet worden vooropgesteld, dat als *regel* wordt aangenomen, dat de arbiters beslissen als goede mannen naar billijkheid. Hieruit volgt reeds, dat de strenge regelen des rechts hier buiten toepassing blijven.

Daarnaast staat echter, dat juist de beslissing als goede mannen naar billijkheid uit den aard der zaak medebrengt, dat de scheidsmannen in elke zaak afzonderlijk onderzoeken en beoordeelen in hoever de billijkheid toelaat, dat opdrachten van den architect aan den aannemer tot veranderingen en bijvoegingen den aanbesteder binden. Al is toepassing van het streng formeel recht dus bij de arbitrale rechtspraak buitengesloten, toch is ook daarbij blijkbaar een zekere grens aangenomen voor de bevoegdheid van den architect.

Eindelijk zijn nog behandeld de modelregelingen der A. V. en A. A. V., tusschen welke beiden schrijver tegenspraak meent te ontdekken.

Die tegenspraak bestaat m.i. meer in schijn dan in werkelijkheid.

De A. V., van ouderen datum dan de A. A. V., regelen dit punt in § 468, doch allesbehalve duidelijk. Voortdurend gaf de omslachtige weg, dien de aannemer had te bewandelen, aanleiding tot conflicten.

Terwijl de aannemer beweerde, dat het daarin bepaalde slechts van formeelen aard is, stelde de aanbesteder daartegenover, dat dit een voorschrift van positief recht is, zoodat het recht op betaling voor den aannemer voor veranderingen en bijvoegingen (meerder werk) staat of valt met de stipte toepassing daarvan. De rechtbank te Middelburg heeft ook in dien zin beslist. Datum van die beslissing heb ik niet terug kunnen vinden.

Die beslissing is zeker aanleiding geweest tot opneming eener bepaling in de A. A. V., zooals door schrijver aangehaald op blz. 30., zoodat die bepaling in de A. A. V. niet in tegenspraak is met de A. V., maar veeleer wordt bedoeld eene oplossing van den strijd te zijn.
Maakt men zich los van dit formalistisch bezwaar van § 468, waartoe trouwens redelijkerwijs alle grond aanwezig is, dan zal men moeten aannemen, dat het den architect *tot 10* % boven de oorspronkelijke aannemingssom vergund is, veranderingen en bijvoegingen (meerder werk) in het oorspronkelijk plan te gelasten, en dat tot zoodanig bedrag de aanbesteder daaraan is gebonden, te meer daar de grondgedachte van die paragraaf is, dat de aannemer verplicht is de lastgeving tot dat meerder werk, of die veranderingen en bijvoegingen, tot dat percentage der aannemingssom op te volgen.

Met al hetgeen verder in het boek van Mr. Van Creveld is betoogd en met aanhaling van schrijvers en jurisprudentie is gedocumenteerd, kan ik mij niet slechts vereenigen, maar ik meen zelfs te mogen zeggen, dat hierdoor juist de rechtsverhouding en het rechtskarakter tusschen bouwheer en architect zoo duidelijk in het licht zijn gesteld, dat menige tot heden daarover nog bestaande twijfel is weggenomen, zoodat ik het als eene practische handleiding voor hen, die tot toepassing daarvan gehouden zijn, ten zeerste durf aanbevelen.

HET WONINGVRAAGSTUK.

In den tijd van groote beroering, welke wij thans doorleven, dringen zich vele groote vraagstukken op den voorgrond, onder welke het woningvraagstuk eene belangrijke plaats inneemt.
Ik acht eene bespreking in het Vakblad voor Architecten van het grootste belang, omdat zij toch dagelijks 't zij direct, 't zij indirect ermede in aanraking komen en bij hen telkenmale vragen reizen, die ook mijne aandacht opeischten. Hetgeen hier dan ook volgen zal, is dan ook de vrucht van vele overdenkingen en van gesprekken niet alleen met vakgenooten, maar ook met andere belangstellenden in het woningvraagstuk en ik hoop dan ook, dat ik hier voor de meeste geen nieuwe gezichtspunten zal openen, doch dat zij hier in grove trekken zullen zien aangegeven, wat zij zich wel gedacht hadden, doch waarvan zij het het beeld zich niet voor den geest hadden gehaald.

Overal In den lande heerscht groote woningnood en het wil mij voorkomen, dat het in die gemeenten, waar in het belang der volkshuisvesting veel verricht is, de schrille toestanden het sterkst naar voren treden. Juist daar, waar de publieke opinie zich het meest voor het vraagstuk interesseert, is geen struisvogel-politiek mogelijk, welke misschien in andere gemeenten, waar mindere klachten worden vernomen, wel wordt toegepast.
Ontkend kan niet worden, dat Amsterdam vele andere gemeenten is voorgegaan; dat daar eene krachtige woningpolitiek wordt gevoerd en gevolgelijk groote aanbouw van woningen heeft plaats gevonden, naast onbewoonbaarverklaring van krotten. Het woningvraagstuk werd daar meer en meer het domein der publieke belangstelling en nu blijkt, dat niettegenstaande krachtdadige werkzaamheid van het gemeentelijk bestuur, velen onvoldoende gehuisvest, ja zelfs geheel zonder onderdak zijn. Juist door de kennis der woningtoestanden worden zulke gevallen belicht, terwijl men zich elders door onkunde in een niet al te slechten toestand waant. In Amsterdam wenden zij, die geen of onvoldoende onderdak hebben, zich tot den woningdienst en deze krijgt daardoor een vrijwel en zuiver overzicht.
Zoo is het ook — in de gemeente mijner inwoning — het bureau van het Bouw- en Woningtoezicht wordt dagelijks bezocht door velen, die vragen om hulp in het zoeken naar eene woning, bijna even zoo velen moeten ongetroost het bureau weder verlaten, daar bijna geen woningen beschikbaar zijn. Ook daar heerscht groote woningnood, het percentage 3 voor leegstaande woningen is allerminst aanwezig.
In dezen woningnood zal moeten worden voorzien, maar voordat tot het aangeven der middelen, waarmede dit kan worden bereikt, wordt overgegaan, mag eerst wel in grove trekken worden nagegaan, hoe hij in vele gemeenten is ontstaan.
Voor enkele tientallen jaren werd in de behoefte aan woningen goeddeels voorzien door den bouw van particulieren, welke in twee groepen waren te scheiden. De eerste groep werd gevormd door de burgerpatroons, timmerlieden, ook metselaars, die bouwden voor geldbelegging goeddeels in tijd van slapte, met werklieden, die zij, in verband met hun bedrijf, niet konden missen. De andere groep bestond deels uit vaklieden, doch het bouwen van woningen en het exploiteeren vormden vrijwel hun eenig bestaansmiddel.
De eerste groep bouwden huizen als geldbelegging; voor de tweede had het bouwen van huizen een meer speculatief karakter.
Voor de eerste groep, die meer solide bouwde, werd de concurrentie met de tweede groep moeilijk, in het bijzonder bij den bouw van kleinere woningen, maar toen de eischen van bewoning hooger werden gesteld en de bouwverordeningen minder solide constructies verhinderden, werd ook voor de tweede groep het bouwen van arbeiderswoningen minder loonend en trad daarvoor in de plaats het bouwen door vereenigingen, welke het maken van winst niet nastreefden, maar zich tevreden stelden met eene matige rente van de voor den bouw benoodigde gelden.
In dezen in de gestie der Vereeniging Openbaar Belang te Arnhem loffelijk te vermelden.
Deze vereeniging werkte met eigen geld, ook in andere gemeenten waren dergelijke vereenigingen werkzaam.

Doch ook deze konden niet in toenemend tekort aan woningen voorzien, zoodat eerst schoorvoetend, langzamerhand meer en meer de steun van openbare lichamen werd ingeroepen, waartoe de woningwet de gelegenheid had geopend. Deze steun bestond daarin, dat het Rijk onder borgstelling der Gemeente voorschotten tegen matig percentage verschafte. Door de stijgende prijzen der materialen en de hoogere eischen die aan de woning van den werkman gesteld worden, bleek het zelfs bij den lagen interest moeilijk eene sluitende rekening te maken.
Toen dan ook na het uitbreken van den oorlog de prijzen der materialen dermate stegen, dat in verband met de finantieele draagkracht der bewoners geen sluitende rekening was te maken, besloot het Rijk tot verderen finantieelen steun en wel tot gedeeltelijke dekking in het tekort in eene exploitatie.
Ondanks al dien steun werd het bouwen met den dag moeilijker. De prijzen der materialen en gevolgelijk de kosten voor den bouw der woningen stegen en stijgen nog aldoor, tot zelfs het twee en halfvoudige van die in normale tijden.
Wij leven in abnormale tijden en behoeven ons dan ook niet te verwonderen over zulke abnormale prijzen.
Voor bedragen waarvoor vóór den oorlog goede burgerwoonhuizen waren te bouwen, kan men nu geen goede arbeiderswoningen verkrijgen.
Stelt men zich den gang van het ontwerp van een woningcomplex een oogenblik voor.
De ontwerper weet door zijn program, welke ruimten noodig zijn. Hij groepeert deze tot eene woning met al die behoeften en geriefelijkheden, welke hij voor eene woning noodig en gewenscht acht. Is het project gereed, dan berekent hij de kosten, maar komt tot cijfers hooger dan hij zich had gedacht, zoo hoog zelfs, dat zij de totstandkoming der woningen ondanks den steun van het Rijk in gevaar brengen. Nagegaan wordt met welke afmetingen, welke materialen en welke constructies nog kan worden volstaan, de eischen der meest conciliante bouwverordening zijn nog te hoog.
Bewust of onbewust, de ontwerper wordt tot minimum woningen gedreven en het resultaat is dan ook, dat men krijgt eene woonkamer, spoelhokje, privaat en slaapkamers, die nauwelijks den naam van kamer verdienen, en in vele gevallen wordt de zoo noodige mooie kamer gemist.
Van eenig comfort geen sprake, men bepaalt zich tot datgeen, wat men voor het tegenwoordige hoofdzakelijk acht en blijft zelfs daar beneden.
Voor dezen woningbouw wordt eene annuïteitsrekening opgezet voor 75 jaar en met komt daarbij zooals gezegd niet uit; doch het Rijk zal gedurende enkele jaren bijpassen. Doch daarna staat de gemeente voor het geheele tekort.
Wij schrijven thans 1918. Vóór 75 jaren, dus in 1843, zou toch niemand eenige voorspelling omtrent toestanden in 1918 hebben kunnen doen. Men zal zich daarmede ook niet het hoofd gebroken hebben. Men leefde in een tijd, waarin geen groote dingen op economisch gebied plaats vonden, of zich teekenen aan den horizon vertoonden.
Thans is dit echter anders, de laatste 25 jaren zijn die van eene belangrijke evolutie, die zich steeds krachtiger heeft doen gevoelen, een strijd van belangen op economisch en sociaal gebied is ontbrand en zeker is, dat de groote massa voor wier bewoning de belangstelling der openbare besturen werd gevraagd, meer en meer de aandacht op de woningen voor haar is gaan vestigen en dat voor den oorlog, de eischen daarvoor gesteld, steeds hooger werden. De groote wereldoorlog zal zeker een keerpunt in de geschiedenis worden. Veel wordt daaromtrent gegist en al naar mate van zijn inzicht op politiek en sociaal gebied, zal men zijne verwachtingen daaromtrent hebben. Dit staat voor mij vast, dat die groote volksmassa zich na den oorlog niet meer tevreden zal stellen met het deel, dat haar vóór den oorlog werd toegewezen.
Die groote massa zal zich dan niet meer tevreden stellen met die minimum-woning, haar eerste eisch zal zijn eene aangename weldadig aandoende behuizing. Het woningvraagstuk zal dan het fundament zijn van een gebouw, van allerlei sociale problemen, omdat eene goede woning een der eerste voorwaarden voor ontwikkeling dier massa is.
En deze meeningen zijn die van velen, van personen van verschillende levensbeschouwing als den Amerikaanschen senator Dewey, den sociaal-democratischen Rijksdagafgevaardigde Scheidemann en anderen, maar het merkwaardigst vind ik het gedemonstreerd in een artikel uit Vrij België over „de geestesgesteldheid van den Soldaat" (zie Nieuwe Rott. Courant 18 Augustus 1917, avondblad B).
„Wanneer bij het sluiten van den vrede de arbeider zijn khakipakje aflegt om terug te keeren naar familie of werkhuis, dan zal zijne eerste vraag zijn waar men spreekt over socialen herbouw: „en ik?" Die arbeider zal een veranderden kijk op de dingen hebben. Hij zal terugkeeren met het duidelijke gevoel, dat de gemeenschap een eeneschuld aan hem heeft. Hij zal terugkeeren met eene ruimere verbeelding, na jaren lang in veranderde en wisselende omstandigheden, te midden van wereldschokkende gebeurtenissen doorgebracht te hebben. Men zal hem niet gemakkelijk knollen voor citroenen verkoopen. Zijn eerbied voor de superioriteit der vroegere hoogere standen is weg. Gedurende de jaren, die hij met hem leefde, heeft hij vastgesteld, dat zij niet boven hem staan, noch in moed, noch in vlijt, noch in verstand, noch in energie. Hij is bewust geworden, dat met hetzelfde onderwijs en dezelfde gelegenheden hij het minstens evenver kan b engen. Hij is ook bewust geworden van het belang van handenarbeid voor de gemeenschap. Hij zal zijn onbetwistbaar recht op leven voelen, op redelijk loon, dragelijke arbeidsvoorwaarden, voldoende ouderdomspensioen. Het zal niet aangaan te praten over te hooge kosten, beperkte budgetten, dreigend nationaal deficit. Nu eerst ziet hij in hoe rijk zijn land was vóór den oorlog en hoe weinig gebruik van dien

rijkdom werd gemaakt. Dringende en doortastende hervormingen op sociaal gebied moesten uitgesteld, daar er geen geld voor was. De stoutste ontwerpen hadden nauwelijks zooveel gekost als eene week oorlog.

Ik vraag mij af, welke de houding zal zijn der bezittende klassen tegenover de nieuwe mentaliteit der arbeiders. Zal het tegemoetkoming zijn, of krijgen wij twee onbuigbare egoïsmen tegen elkaar gekant, eene harde militaire reactie tegenover eene onoverwogen democratie".

Deze oordeelvellingen zijn uit oorlogvoerende landen, het is zeker, dat daar de sociale evolutie het eerst op den voorgrond zal treden, doch waar bijna de geheele wereld in oorlog is, zal ons land den invloed ondergaan en zal de werkman of de minder goed gesitueerde geen genoegen nemen met hetgeen de Maatschappij hem thans biedt. Hij zal hoogere eischen aan het leven stellen, hij zal een betere vorming wenschen en dat streven moet en zal door de maatschappij gesteund worden, deels uit zelfbehoud, deels door erkenning, dat het beter is, dat de minste onder ons het goed hebben, dan dat zij allen ontbering moeten doorstaan.

Wij schrijven 1918, de annuïteit der definitieve woningen wordt op 75 jaren gesteld, men neemt daar dus bij aan dat de woningen tot 1993 zullen moeten medekunnen.

1993, ik vraag in gemoede of men zich kan voorstellen, dat de meeste der woningen, die nu met rijkssteun worden gebouwd, dan nog behoorlijke woningen zullen kunnen worden geacht voor volledige gezinnen. Wij behoeven waarlijk geen profetischen blik te hebben om te zeggen, dat reeds lang voor dien het moment zal zijn aangebroken, dat zij on- of minder geschikt worden geacht, want zooals ik in den aanhef mededeelde, wordt nu alles tot minima teruggebracht.

(Wordt vervolgd).

EEN HULPMIDDEL BIJ HET VERVAARDIGEN VAN GROOTE PERSPECTIEVEN.

De constructie van een groote perspectiefteekening brengt in den regel het onaangename bezwaar mede, dat een der verdwijnpunten (soms ook beiden) buiten het teekenbord vallen. Vele zijn de middeltjes, waartoe men dan z'n toevlucht kan nemen, doch de meesten ervan geven òf onzuivere teekeningen òf vorderen door hun omslachtigheid zeer veel tijd. In de Deutsche Bauzeitung van 8 December 1917 wordt een methode medegedeeld, die mij zeer practisch en eenvoudig toeschijnt en die ik daarom hier in 't kort wil meedeelen. Het is een uitvinding van den architect Wittwer te Berlijn, die er als handelsvoorwerp patent op heeft gekregen. Het hulpmiddel bestaat uit een gewone teekenhaak, waarvan de balk voorzien kan worden van een aan beide einden aan te brengen verlengstuk, ter breedte van de balk zelf.

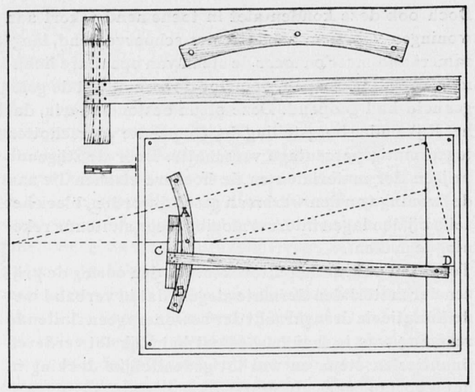

Het verlengstuk is nu zoo lang dat de teekenkant van het blad van de haak door het midden van de balk gaat. Voorts heeft men nog noodig eenige boogstukken, van hout of dik carton vervaardigd, waarvan de straal bekend is.

Houdt men nu de teekenhaak met het verlengstuk tegen zoo'n boogstuk aan (zie de figuur), dan valt de zijde A—B van de balk samen met een koorde van de cirkelboog en zal de lijn C—D van de teekenhaak naar het middelpunt van het boogstuk gericht zijn.

Bij het vervaardigen van een perspectiefteekening heeft men dus alleen het boogstuk zoo op het teekenbord te bevestigen, dat het middelpunt ervan samenvalt met het verdwijnpunt. De teekenkant van de haak, langs het boogstuk geschoven, is dan in iederen stand naar het verdwijnpunt gericht.

De plaats van het buiten de teekening vallende verdwijnpunt behoeft niet geconstrueerd te worden om de plaats van het boogstuk te bepalen. Door een evenwijdige lijn uit de helft der neergeslagen distantie kan op de horizon altijd een punt gevonden worden waaruit, met de bekende straal van het boogstuk, de juiste plaats ervan voor een bepaald geval is te bepalen. Zie een en ander in de figuur. Gemakshalve neemt men eenige boogstukken, van bijv. 75, 125, 175 en 200 c.M. middellijn. Al naar de grootte van de distantie en de hoek waaronder het af te beelden voorwerp of gebouw wordt gezien, zal men een boogstuk met kleinere of grootere straal moeten gebruiken. Met drie of vier boogstukken zal men zich wel in alle gevallen kunnen redden, omdat men door het verschuiven van het oogpunt nog een en ander kan regelen.

Practisch lijkt me het verlengstuk aan de balk te bevestigen door een zwaluwstaart-vormige gleuf. Reserveert men de haak alleen voor perspectieven, dan kan men het eene eind van de balk eenvoudig tot op de vereischte maat inkorten.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. P. MIERAS: : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : :

39STE JAARGANG. = 26 JAN. 1918. = No. 4.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het Woningvraagstuk, door Ir. W. F. C. Schaap, C. B. I. — Een vergelijking, door A. H. Wegerif Gzn. — Moet de M. B. V. A. zich hervormen, door Ir. J. B. van Loghem. — Rapport der Jury inzake de prijsvraag, uitgeschreven door de „Centrale" vereeniging tot bevordering van den bloei van Groningen voor het plan van het Paviljoen in het Stadspark in aanleg aldaar.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Jaarverslag der M. B. V. A. over 1917. (Slot).

GEBOUW. De herstelling, (herschepping) van de Hal is in den loop van dit jaar gereed gekomen. Voltooid echter nog niet; daartoe ontbreken nog de fraaie hang- en wandlampen, en het glas in lood, waarvan echter de schenkers in een toekomstig jaarverslag mogelijk kunnen worden genoemd.

Het gebouw werd dit jaar in gebruik genomen voor de examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwk. Teekenaar.

Verder werd de vergaderzaal gebruikt voor vergaderingen der Maatschappij en voor verschillende Commissies en geëxploiteerd door haar te verhuren voor vergaderingen o. a. aan den Raad van Arbitrage in de bouwbedrijven, voor de bijeenkomsten der Christian Science Society, voor aanbestedingen enz.

In de tentoonstellingszaal exposeerden de kunstschilders Mulder en Jan van Herwijnen gedurende enkele weken hunne schilderijen en waren er de bekroonde ontwerpen van de Karenhuisprijsvraag te bezichtigen.

De beneden achterzaal van het gebouw is verhuurd aan de N. V. Bellevue, de voorzaal van de Amerikaansche Handel Maatschappij.

Door de verbouwing in de Hal kon geen toegang gegeven worden tot het lokaaltje met bouwmaterialen. De vele aanvragen tot bezichtiging bewijzen wel dat de kleine verzameling haar nut kan afwerpen.

Plannen worden beraamd om de lokaliteiten in het gebouw meer rendabel te maken, zoo mogelijk met aan het bouwvak verwante middelen, om zoodoende het gebouw meer een centrum te doen zijn van het architectenleven in de hoofstad.

BIBLIOTHEEK. Een kleine 200 uitgeleende boekwerken in 1917 bewijst, dat ook de bibliotheek meer waarde heeft voor de leden dan oppervlakkig wel eens wordt gedacht. In den loop van dit afgeloopen jaar kwam de Mij. door aankoop (uit een daarvoor bestemd fonds) in het bezit van het „Handbuch der Architektur" benevens van verschillende andere boekwerken, haar geschonken of de redactie als recensie exemplaar toegezonden. Het denkbeeld is gerezen om, door completeering met de daartoe noodige litteratuur, de boekerij als handbibliotheek in te richten, en daarmee haar nut voor de leden te verhoogen.

Ten slotte nog enkele losse opmerkingen.

Het was niet mogelijk een finantieel verslag der M.B.V.A. over 1917 in dit Jaarverslag uit te brengen. Daartoe ontbraken nog de meest noodige gegevens.

Het over 1917 te verwachten tekort à *f* 5238.29⁵, is op 31 December gedekt door 171 vrijwillige bijdragen tot een totaal bedrag van *f* 3340.30

De positie van de M.B.V.A. als van vakvereeniging tegenover andere openbare lichamen en instellingen, begint allengs sterker te worden, hoewel het nog wel voorkomt, dat zij bij aangelegenheden, die de vakbelangen van den architect onmiddellijk raken, in 't geheel niet gekend wordt. Het sterkst kwam dit in 1917 naar voren, bij de samenstelling van de Rijks Distributie Commissie voor Bouwmaterialen, ingesteld bij Kon. Besl. van 23 Maart, waarin, tot groote bevreemding en teleurstelling van de zijde der architecten, deze niet waren vertegenwoordigd.

Op initiatief van de M.A.V.A. is toen op 30 Maart een bijeenkomst gehouden, waaraan deelnamen vertegenwoordigers van den Nationalen Woningraad, den Nederlandschen Aannemersbond en de M.B.V.A. Als gevolg van deze vergadering werd toen door de M.B.V.A. een adres gericht aan den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid, waarin werd aangedrongen alsnog een particulier architect in de commissie zitting te doen nemen. De Minister verklaarde zich hierop bereid te bevorderen dat aan dit verzoek zou worden voldaan, en benoemde het Bestuur de heer C. B. Posthumus Meijjes als vertegenwoordiger der M.B.V.A. in de Commissie.

De inwendige organisatie der M.B.V.A. onderging in 1917 slechts geringe verandering. De instelling der Plaatselijke Commissies dateert nog van te jonge datum, dan dat deze in 1917 invloed op de organisatie als zoodanig zou kunnen hebben gehad. Wel zijn in 1917 de zeer belangrijke kwesties aangepakt, die echter in den loop van dit jaar afgewikkeld moeten worden, o.a. een Statutenwijziging, de contributieheffing, e.d. terwijl ten slotte de plannen zijn ontstaan voor een fuseering met den Bond van Nederlandsche Architecten, die 1917 in een gunstig stadium achterliet, en waarvan men dus kan hopen, dat ze tot een gelukkig resultaat zullen leiden.

J. P. MIERAS, *Secretaris* M.B.V.A.

Ter aanvulling van de samenstelling van den Eereraad in het 1e deel van dit Jaarverslag vermeld, diene dat het rooster van aftreding is bepaald als volgt:

B. J. Ouëndag, aftredend 1918.
J. W. Hanrath, „ 1919.
S. de Clercq, „ 1920.

Reserve leden:

P. G. Buskens, 1e invaller.
B. v. Bilderbeek, 2e „ .
H. v. d. Kloot Meijburg, 3e „ .

Adres aan den Gemeenteraad van Delft.

Het Bestuur der M.B.V.A. heeft het onderstaand adres gezonden aan den Gemeenteraad van Delft:

Aan den Gemeenteraad van Delft.

Het Bestuur van de M.B.V.A., Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten heeft de eer naar aanleiding van het Uwen Raad gezonden adres door de Kamers van Arbeid voor de bouwbedrijven dateerende van 12 Oct. 1917, waarin deze Kamer Uwen Raad adviseert de werkeloosheid te lenigen door werkverschaffing van gemeentewege, en daarbij het oog laat vallen op een demping van het Achterom, de Brabantsche Turfmarkt, de Molslaan en de Gasthuislaan, Uwen Raad te wijzen op het ernstig verlies aan Stedenschoon, dat Delft zou lijden, indien tot de uitvoering van een dergelijk plan zou worden overgaan. De genoemde grachten vormen een deel van het karacteristieke Stedenschoon waaraan Delft terecht zijn vermaardheid ontleent.

Waar verschillende plannen voor gemeentelijke bouw- en andere technische werken als het ophoopen van terreinen en het aanleggen van straten en rioleeringen, gereed liggen, verzoekt bovengenoemd Bestuur Uwen Raad ter bestrijding van de werkeloosheid deze plannen tot uitvoering te brengen en te bevorderen dat de stadsschoonheid van Delft daarbij ongerept blijft.

Namens het Bestuur der M. B. V. A.,
A. Broese van Groenou, *Voorzitter.*
J. P. Mieras, *Secretaris.*

Huishoudelijke Reglementen voor de Plaats. Commissies.

In zijn vergadering van 8 Jan. '18 heeft het Bestuur 2 reglementen vastgesteld voor de Plaatselijke Commissies.

Hieronder volgt het huish. reglement voor de Plaatselijke Commissies der M.B.V.A. met minder dan 10 leden:

Art. 1. *Samenstelling der Commissie.* De Plaatselijke Commissie bestaat uit de leden en aspirantleden der M.B.V.A. gevestigd in de gemeenten, die bij de daartoe vastgestelde Districtsverdeeling (hierbij aangehecht) te zamen zijn gevoegd en heeft hare zetel in de, bij die verdeeling daarvoor aangewezen gemeente.

Art. 2. *Taak der Commissie.* De Commissie heeft tot taak:

1. het bestudeeren van plaatselijke aangelegenheden, voor zoover die, in den ruimsten zin genomen, kunnen worden gebracht binnen de grenzen van het in de statuten der M.B.V.A gestelde doel en de daarin omschreven middelen om dat doel te bereiken.
2. Het Bestuur der M.B.V.A. desgevraagd of uit eigen beweging van voorlichting te dienen, en bij te staan bij het optreden in het openbaar, ten behoeve van bovenbedoelde plaatselijke aangelegenheid.
3. het deelnemen aan, en het bevorderen van de gestie der M.B.V.A. in 't algemeen.

Art. 3. *Bevoegdheid der Commissie.* De Commissie mag niet zonder sanctie van het Bestuur der M. B. V. A. zelfstandig op eenigerlei wijze in 't openbaar namens de M. B. V. A. of als plaatselijke Commissie daarvan opti eden of handelen.

Zij mag niet het karakter van Plaatselijke vereeniging aannemen, geen andere leden dan die lid of aspirantlid der M. B. V. A. zijn aannemen en geen contributie heffen.

Overigens is de Commissie vrij in de keuze der middelen, die haar bij het vervullen van haar taak dienstig kunnen zijn, mits niet in strijd zijnde met statuten, of huishoudelijk reglement der M. B. V. A.

Art. 4. *Onkosten der Commissie.* De onkosten (porti, zaalhuur, kosten van het Secretariaat) der Commissie worden bestreden uit een crediet, dat jaarlijks op de begrooting der M.B.V.A. wordt uitgetrokken, en eventueel op gemotiveerd verzoek der Commissie verhoogd kan worden (zie Par. 23, Huish. Reglement M.B.V.A.).

Art. 5. *Bureau der Commissie.* Het Bureau der Commissie wordt gevormd door een Voorzitter en een Secretaris-Penningmeester die met de dagelijksche leiding der zaken belast zijn.

Beide functionarissen treden jaarlijks in de maand December af, doch zijn direct herkiesbaar en mogen niet meer dan 3 achtereenvolgende jaren zitting hebben.

Zoolang de Commissie uit minder dan tien leden bestaat, kunnen met toestemming van alle leden beide functies in één persoon vereenigd worden.

In dat geval zal jaarlijks bij de aftreding van den functionaris opnieuw beslist worden of deze toestand bestendigd blijft.

De voorzitter leidt de vergaderingen, welke hij in overleg met den secretaris-penningmeester uitschrijft.

De secretaris-penningmeester voert de correspondentie, en houdt de notulen van het verhandelde in de vergadering bij, welke in de eerstvolgende vergadering worden gelezen en na goedkeuring door voorzitter en secretaris worden onderteekend. Hij regelt de inkomsten en uitgaven der Commissie en geeft daarvan jaarlijks een verantwoording, en maakt een kort verslag der werkzaamheden der Commissie op, zoo tijdig, dat een en ander in eene vergadering der Commissie kan behandeld worden en daarna in de Algemeene Vergadering der M. B. V. A. ter tafel kan komen.

Voor de décharge der Commissie is vereischt, dat de rekening en verantwoording van den Secretaris-penningmeester, door de Ledenvergadering der M.B.V.A. gehoord het Bestuur, wordt goedgekeurd.

Art. 6. *Vergaderingen.* De Commissie vergadert wanneer de bespreking van een of meer aangelegenheden tot de taak der Commissie behoorende, zulks wenschelijk maakt, naar het oordeel van den Voorzitter of van ten minste 1/3 van het aantal leden, mits deze schriftelijk van hun verlangen kennis geven aan het Bureau, dat de vergadering zoo spoedig mogelijk en in ieder geval binnen een week na die kennisgeving uitschrijft.

Indien de Commissie een verzoek van het Bestuur der M.B.V.A. bereikt, tot het geven van advies over eenig onderwerp, tot de bevoegdheid van de Commissie behoorende, wordt binnen den kortst mogelijken tijd eene vergadering tot behandeling van het onderwerp belegd en een advies opgesteld en aan het Bestuur gezonden, zoo tijdig, dat redelijkerwijze verwacht kan worden, dat het ter zake dienende kan zijn.

In December wordt een vergadering gehouden, waarin het jaarverslag, en de rekening en verantwoording van den secretaris-penningmeester worden behandeld en de aftreding en verkiezing van het bureau wordt geregeld.

Art. 7. *Besluiten en stemming.* Tot het nemen van een besluit is de aanwezigheid van de meerderheid der leden noodig.

Besluiten worden genomen met volstrekte meerderheid van stemmen der aanwezige leden, waarbij blanco stemmen van onwaarde worden geacht en met dien verstande, dat er buiten de blanco stemmen tenminste zooveel geldige stemmen worden uitgebracht, als er leden aanwezig moeten zijn, om een wettig besluit te nemen.

Over zaken wordt mondeling, over personen schriftelijk gestemd: bij staking van stemmen over zaken wordt dit als verwerping beschouwd, over personen beslist in dit geval het lot. Aspirantleden hebben geen stemrecht.

Art. 8. *Herziening.* Jaarlijks in de maand December wordt overwogen of herziening van het reglement gewenscht is, en bij gebleken wenschelijkheid, de herziening tot stand gebracht en aan de goedkeuring van M.B.V.A. onderworpen.

Verbetering. De aandachtige lezer zal gemerkt hebben dat in het overzicht van het werkprogramma in No. 3 van het B. W. een gedeelte der rechtsche kolom te hoog is geplaatst; zooals men zich zal herinneren is het rapport over punt 7 behandeld op 26 September 1917, punt 8 op 23 Mei 1917 en punt 9 op de vergadering van 14 November 1917.

HET WONINGVRAAGSTUK.

Vervolg en slot van blz. 18.

Waren de bouwkosten nog normaal, dan zou het nog de vraag mogen zijn, of het wel wenschelijk is, met het bouwen van definitieve woningen door te gaan, thans nu zooals reeds opgemerkt de bouwkosten van eene arbeiderswoning op *f* 4000.— tot *f* 5000.— komen, terwijl die vroeger op c.a. *f* 2000.— waren te stellen, nu wil het mij toch voorkomen, dat een surplus van ± *f* 2500.— niet gerechtvaardigd is [1]).

Men bouwt het minst mogelijke, geen slaapkamers, maar slechts slaaphokken maakt men en de gemeente zit later met zware lasten voor rente en aflossingen van woningen, waarvan ik in vele gevallen hoop, dat zij moeten worden afgebroken, als zijnde zij, volgens inzichten over enkele tientallen jaren, reeds onbewoonbaar.

Zou men woningen willen bouwen, waarvan men m.i met gerustheid kan zeggen, dat zij op den duur geschikt zijn en dus ook nog over 75 jaren voor den werkman de geëigende woning zal zijn, dan meen ik als voorbeeld de woningen van „Die Goede Woningh" te Arnhem, (woningen voor den kleinen middenstand) te mogen noemen en ik ben overtuigd, dat reeds enkele tientallen jaren na den oorlog dit de woning zal zijn: elk gezin een behoorlijk aantal zoowel woon- als slaapvertrekken van goede afmetingen, keuken enz., ruime toetreding van licht en lucht.

Men zal van dit beeld schrikken, maar zou het niet gelukkig zijn, als de minst gesitueerde zoo wonen kan?

Van de tegenwoordige woningen zullen dus vele ongeschikt geacht worden en het zal zeker een der moeilijkste problemen voor de gemeentebesturen zijn, om met de minste schokken van de slechte woningtoestanden naar betere over te gaan. Dit zal na den oorlog moeten bestaan in zeer krachtigen aanbouw van woningen van goede typen en stelselmatige opruiming van minderwaardige woningen. De beste huizen, die te klein zijn voor volledige gezinnen zijn dan nog goed voor een kleiner gezin, ouden van dagen, waarbij dus het aantal vertrekken niet zoo groot behoeft te zijn, als de afmetingen daarvan maar voldoende zijn.

Dit woningprobleem eischt een wetenschappelijk inzicht en het is zeker, dat men de werkzaamheden niet den eersten den besten kan opdragen. Men moet hebben voor het personeel, menschen van goed inzicht op de vervorming der maatschappelijke toestanden, die een blik kunnen krijgen in het woningorganisme in al zijne détails en toch niet te zeer in détails afdalen, dat het verband uit het oog verloren wordt.

Het is niet geraden omtrent dit probleem te veel in onderdeelen te treden, zeker is, dat na den oorlog geheel andere toestanden zullen geboren worden.

Is het nu wel geraden, om tegen hooge prijzen woningen te bouwen, die na den oorlog nog slechts korten tijd kunnen voldoen, en zeker langen tijd vóór den afloop van den termijn der annuïteit grootendeels zullen moeten worden afgebroken, wat de gemeente groote schade zal berokkenen, door de betaling dier annuïteit.

Is het niet beter den toestand onder de oogen te zien en na te gaan wat het best in deze tijden van nood gedaan kan worden.

Het wil mij voorkomen, dat het meest de voorkeur verdient, woningen te bouwen, die gedurende de eerste twee tientallen jaren na den oorlog bruikbaar zijn, die van zoo goedkoop mogelijke constructie zijn en die, zij het ook in zeer bescheiden mate, de noodige vertrekken bieden voor families van verschillend aantal personen. En ook past in het kader dezer voorziening de bouw van een of meer barakken voor kleine gezinnen.

Deze noodwoningen en barakken kunnen, in aanmerking nemend de omstandigheden, zoo goedkoop mogelijk zijn. Zij moeten zijn afgeschreven in den voor-haar gestelden tijd. De gemeente legt daarvoor in de jaren geld bij, misschien iets meer, dan bij den bouw van definitieve woningen, maar de tijd van bijpassen is slechts kort, terwijl de andere lang, zeker langer, dan de woningen bruikbaar zijn en waarschijnlijk langer, dan zij staan.

Zijn de noodwoningen en barakken afgebroken, dan staan wij voor een schoone lei, wat met de definitieve waarschijnlijk wel niet geval zal zijn.

De bouw van noodwoningen en barakken voorziet in den noodtoestand, gelijktijdig zal moeten worden overgegaan tot voorbereiding van den bouw van woningen van het karakter als „Die Goede Woningh" (woningen thans bestemd voor den middenstand-ambtenaar), opdat zoo spoedig mogelijk na den oorlog daarmede kan worden aangevangen.

Men zoeke dus voor definitieven bouw niet naar minimum grens van thans, die spoedig veel te laag zal blijken, doch vrage zich af, van welk soort woning kan in gemoede verklaard worden, dat zij over 75 jaar nog aan behoorlijke eischen voldoet. Dit is eer met de woning van den ambtenaar e. a. het geval, dan met de minimum arbeidswoning van thans. Wij kunnen zeker zeggen, dat deze laatste reeds spoedig ongeschikt zal zijn.

De bouw van noodwoningen heeft nog voor, dat hij minder tijd eischt en bovendien omdat niet zoo nauwlettend behoeft te worden gewogen omtrent de plaats t.o.v. de gemeente.

Men neemt toch aan, dat zij slechts enkele jaren zullen blijven staan en mocht de plaatsing 'tzij t.o.v. andere bebouwing, 'tzij van elkaar, bij definitieven bouw niet in alle opzichten wenschelijk zijn, welnu, dan is dit hier niet zoo'n overwegend bezwaar.

---

[1]) Verschillende aanbestedingen geven de bedragen van *f* 4000.— tot *f* 5000.— aan. 6 Nov. was het bedrag in Tilburg *f* 4100.— per woning; 12 Nov. Apeldoorn *f* 3858.—; 13 Nov. Zeist *f* 4100.—; 20 Nov. Tilburg *f* 4493.—.

Het bedrag der aanbesteding in Apeldoorn is voor een minimumwoning zooals zulk eene in andere steden gewenscht wordt, veel te laag. Dit zijn cijfers uit den laatsten tijd, verschillende aanbestedingen geven bedragen tot *f* 5000.—, waarbij dan nog komt de prijs van straatwerk, rioleering, beplanting enz. Trouwens al die cijfers zouden moeten worden getoetst aan de teekeningen, daar dan de verschillende uiteenloopende cijfers beter verklaard worden.

Men kan dus sneller bouwen, maar ook met veel minder geld in de behoeften voorzien.
In Arnhem zijn toch in het voorjaar gebouwd 71 noodwoningen, meerendeels bestaande uit woonkamer, 3 slaapkamers, keukenvoorportaal, privaat en klein bergzoldertje voor ± f 1460. Voor definitieve woningen, hetzelfde aantal vertrekken biedend zou zeker het twee à twee en een halfvoudige geëischt zijn.
De rekening is zoo opgezet, dat de opgenomen gelden na 15 jaar geheel afgelost zijn, het jaarlijksch tekort zal bedragen circa f 45.— per jaar of f 0.90 per week per woning. Na 15 jaar drukt dus geen schuld op het woningcomplex, ja dan vertegenwoordigen verschillende objecten nog een niet onbelangrijke waarde te meer, daar zij voor definitieven woningbouw nog zeer wel toepasselijk zullen blijken te zijn. Om echter geen flatteerenden opzet te maken is het in rekening brengen daarvan achterwege gelaten.
Het Rijk steunt zooals opgemerkt financieel den bouw van definitieve woningen, doch niet van alle.
Allen die met vereenigingsbouw te maken hebben gehad of te maken hebben weten, dat die steun begrensd wordt tot woningen van een bepaalden huurprijs. Voor elke gemeente wordt deze vastgesteld en komt niet boven het bedrag, dat de bekwame handwerkman voor huur kan besteden.
Vóór den oorlog mocht de bouwsom niet hooger zijn dan het bedrag overeenkomende met dien huurprijs. Toen reeds moest de architect zich in menigerlei opzicht beperken, na Augustus 1914 was dit niet meer het geval. Als grondslagen voor den bouw bleven de huurprijzen en de berekende bouwsom van 1914 gelden.
Voor ruimere woningen of voor woningen voor beter gesitueerden werd geen steun verleend. Dit mag eenigszins verklaarbaar zijn bij den toenmaligen toestand, hoewel ik moet verklaren, dat de reden mij nimmer recht duidelijk is geweest, zooals de toestand nu is, is het standpunt allerminst te rijmen.
Zooals hiervoor is uiteengezet steunt het Rijk den bouw van woningen, van welke met recht mag verwacht worden, dat zij reeds bij den bouw zijn opgeschreven binnen enkele tientallen jaren onbruikbaar te zijn; ja het Rijk gaat in zijn steun zoover, dat het voor de eerste jaren in het tekort bijdraagt. Verder gaat het niet, doch het brengt zelfs de gemeentebesturen op den gevaarlijken weg, want deze aangelokt door het vooruitzicht van bijdrage in het tekort, vangen den bouw aan, en na enkele jaren komen zij te staan voor het geheele tekort der woningen, die hoe langer hoe minder bruikbaar worden en na enkele tientallen jaren goed voor slooping zijn. Het wil mij voorkomen, dat in verband met de toekomst een zeer lichtvaardige politiek wordt gevoerd.
Of zou men denken, dat het groote wereldgebeuren van thans geen enkel spoor achter zich zal laten?
De geheele maatschappelijke samenstelling trilt op haar grondvesten en desniettemin schijnt het alsof men in den Haag zegt, „wat er ook gebeure, de zaak zal op de oude wijze worden voortgezet".
Maar dat zal het niet, nieuwe maatschappelijke eischen zullen worden gehoord en een dergenen, die het luidst zal worden uitgesproken, zal die zijn van een betere woning; de werkman zal en kan dan geen genoegen nemen met de woning, die hem thans geboden wordt. Trouwens hij zal niet afwachten, wat hem wordt geboden, hij zal zelf de hand aan den ploeg slaan door zijne positie, die hij meer en meer in de openbare besturen zal gaan innemen.
Het Rijk steunt den bouw der definitieve woningen van minimum afmetingen en wendt zich af van den bouw van noodwoningen en betere definitieve woningen.
De vraag mag gesteld worden of het niet beter ware, dat zij van positie veranderde en dat het deze zoo krachtig mogelijk ging steunen en met dien aan definitieve minimum woningen ophield.
Met den steun aan bouw van noodwoningen zouden niet zulke groote sommen gemoeid zijn of m.a.w. met dezelfde sommen zouden meer gezinnen in den eersten tijd gehuisvest kunnen worden, terwijl na enkele jaren, dat zij zullen staan, de openbare besturen, i. c. de gemeenten, niet blijven zitten met onafgeloste schuld op een vrijwel nietswaardig bezit, zooals met definitieve woningen van minimum constructie en afmetingen. Dit laatste is toch economisch niet te verdedigen.
En dan de woningen voor den middenstand.
Dit is eene categorie, waarvan het Rijk slechts het bestaan kent door de toezending van het belastingbiljet of de betaling van een zeker niet te hoog tractement, verder gaat de kennis schijnbaar niet. Ware dit wel het geval, dan zou het weten, dat voor den middenstand het woningvraagstuk zeer klemt en dat voor hem ook een groot tekort aan woningen bestaat.
Waarom ook dien middenstander, o. a. den onderwijzer bijv., die met recht klaagt over zijn tractement, niet gesteund in het verkrijgen van eene goede woning. Ook hij is een noodzakelijke schakel in het maatschappelijke organisme, die in dezen recht heeft op medewerking van het Rijk.
De woningen, die voor hem met Rijkssteun zouden gebouwd worden, zullen later blijken aangewezen te zijn voor den werkman, er zal eene verschuiving plaats hebben en juist is daarom de tegenwoordige toestand zoo fout, omdat daarbij geen verschuiving meer mogelijk is.
Bovendien heeft de bouw van de woning voor den middenstand c. s. voor, dat hij relatief goedkooper is, zoodat het tekort minder groot zal zijn.
Door den financieelen steun als thans voor de definitieve minimumwoning over te dragen op de noodwoningen en woningen voor den middenstand, zou het Rijk zeker meer economisch handelen, maar tevens zou het eene oplossing van het woningvraagstuk beter in de hand werken, dan op de wijze, zooals thans geschiedt.
Ik hoop, dat bij het verleenen van Rijkssteun ook bouw van noodwoningen onder de oogen zal worden gezien en dat men zich bij de overwegingen voor den bouwsteun voor de definitieve woningen (met een annuïteit van 75 jaar) zal gaan afwenden van de minimumwoning.

IR. W. F. C. SCHAAP, C. B. I.

EEN VERGELIJKING.

door A. H. WEGERIF GZN.

(Vervolg en slot.)

Evenals bij ons te lande neemt men in Denemarken in de bestekken slechts de noodzakelijke bepalingen op en verwijst men verder naar „algemeene voorschriften."
Deze algemeene voorschriften zijn 27 Mei 1915 vastgesteld door de Deensche Ingenieursvereeniging, in overeenstemming met een ministerieel besluit betreffende openbare arbeidsvoorwaarden van 20 Mei 1915. Zij toonen veel overeenstemming met de administratieve bepalingen van W. H. en N. onzer A. V. en houden wat hun karakter betreft het midden tusschen deze en onze A. A. V. Zij zijn veel beknopter en bestaan uit 22 artikelen, terwijl de bij ons genoemde respectievelijk 51 en 54 artikelen omvatten. Misschien is deze kortheid een Deensche eigenschap, de respectievelijke wetten b.v. over Ouderdomsverzekeringen in Holland omvatten over de 300 artikelen, terwijl de Deensche wet uit 9 artikelen bestaat. In hoofdzaak is dit verschil ontstaan doordat artikelen omtrent de wijze van uitvoering, de hulpwerken en maatregelen van veiligheid en gezondheid der arbeiders niet voorkomen.
Waarschijnlijk is de zorg voor dit laatste den aannemers elders opgedragen; in artikel 7 „Het personeel van den aannemer" komt o.m. een alinea voor, waarin den aannemer de verplichting wordt opgelegd de regelen vastgesteld door de wet voor ongevallenverzekering van arbeiders te erkennen.
Verder is een kenmerkend verschil met deze A.V. en de onze, dat de verhouding tusschen den architect en zijn personeel en den aannemer daarin geheel niet omschreven is. Steeds wordt gesproken over „den bouwheer" en „den aannemer," zoodat men de gevolgtrekking moet maken, dat van de zijde van den aannemer bezien, de architect geheel namens den bouwheer en op last van hem optreedt, een opvatting waardoor waarschijnlijk veel bij ons voorkomende moeilijkheden vermeden worden. De verhouding tusschen architect en bouwheer is geregeld in de nader te noemen overeenkomst.
Het woord architect komt dus in deze A.V. niet voor, wel wordt een enkele maal over „den bouwheer of zijn opzichter" gesproken. Misschien houdt dit ook verband met het feit, dat voor mij bekende architecten in Denemarken, de „Superintending", het toezicht, geheel geschiedt buiten den architect om, op dezelfde wijze als wij dit in Amerika zien. De architect ontwerpt plannen en details, terwijl voor het toezicht speciale bureaux bestaan.
Deze algemeene voorschriften doorlezende, ontmoeten we achtereenvolgens eenige artikelen waarvan de inhoud nader beschouwd dient te worden.
In artikel 1 zien wij omschreven, dat deze A.V. de grondslag vormen voor de rechtsverhouding tusschen bouwheer en aannemer en dat deze voorwaarden niet veranderd kunnen worden.
Wat de regelen der geschillen betreft, de arbitrage door deskundigen wordt bij alle overeenkomsten aanvaard.
Voor onduidelijkheden in teekeningen (artikel 5) zal de aannemer de beslissing van den bouwheer vragen, die deze desgewenscht schriftelijk zal geven en zoo wijziging in de kosten daarvan het gevolg is, zal hiervoor een regeling worden getroffen.
De geschillen, voor zoover deze van technischen aard zijn, (artikel 9) worden beslist door een scheidsgerecht benoemd op de wijze zooals dit bij ons geschiedt. De uitspraak is bindend voor beide partijen.
In artikel 6 „wijzigingen" lezen wij „zoodra de aannemer meent dat hij recht heeft op meerdere betaling, moet hij dit onverwijld aan den bouwheer mededeelen". Wijziging in de betaling wordt dan voor elk geval vastgelegd in een schriftelijke overeenkomst.
In artikel 7, waarin beschermende bepalingen voor het personeel van den aannemer zijn opgenomen, wordt de aannemer persoonlijk verantwoordelijk gesteld voor alle plichten welke uit verzekering voortvloeien zoo door hem verzuimd is de ongevallenverzekering voor werklieden te verzorgen. Voor de verzekering van alle werklieden, ook die der onder-aannemers, is hij verantwoordelijk. De bouwheer kan alle uitkeeringen aan werklieden, deze verzekering betreffende, inhouden van de betalingstermijnen.
In artikel 11 wordt duidelijk onderscheid gemaakt tusschen garantie en onderhoud van het bouwwerk, een regeling die in Holland meen ik geen gewoonte is en die toch veel moeilijkheden kan voorkomen.
In de tweede alinea van dit artikel staat: „zoodra er in verbinding met de garantie (waarvan de duur moet zijn beschreven) op den aannemer onderhoudsplicht rust, moet dit speciaal worden beschreven".
De stakingsclausule, welke bij ons zooveel beroering te weeg bracht, komt ook in eenvoudiger vorm in deze A. V. voor.
Verlenging van den opleveringstijd kan in de volgende gevallen verlangd worden (artikel 13):
1e. Bij een zoodanige wijziging in het werk, op verlangen van den bouwheer, dat dit meerder werk of vertraging veroorzaakt.
2e. Bij vertraging van het werk veroorzaakt door werk dat door den bouwheer of andere aannemers wordt uitgevoerd.
3e. In gevallen van ingrijpende oponthoud in de voortgang van het werk, door omstandigheden buiten den schuld van den aannemer en waarover hij geen meester is b. v. oorlog, brand, staking of uitsluiting, buitengewone natuurverschijnselen en dergelijke.
De omschrijving is, vooral wat het laatste gedeelte betreft, wel zeer vaag, overigens geschieden de erkenning van de feiten en de overige bekendmakingen in hoofdzaak zooals dit bij ons omschreven is.
In de nadere omschrijving van die artikelen komt nog een clausule voor waaruit blijkt, dat de aannemer recht op tijdsverlenging heeft als hij kan aantoonen, dat de vertraging is ontstaan door te late levering der materialen en de schuld daarvan niet bij hem ligt.

Verder zien wij nog eenige bepalingen die direct de belangen van den aannemer betreffen en die gemakkelijker gesteld zijn dan dit bij ons het geval is. In het kort komen zij hier op neer:

De zekerheid van den aannemer bestaat alleen uit een zakelijke borgstelling, persoonlijke borgstelling komt niet voor; het bedrag en de aard der borgstelling wordt op het inschrijvingsbiljet vermeld.

Bij het begin van het werk verdeelt „de bouwheer" na den aannemer gehoord te hebben de aannemingssom over de verschillende posten van het werk, zoodat later plaats hebbende kortingen en verrekeningen volgens deze verdeelingslijsten plaats hebben.

Eenmaal per maand kan de aannemer een verzoek om betaling indienen hetwelk binnen 3 weken daarna moet zijn ingewilligd, zoo dit erkend wordt.

10 % van dit bedrag mag maandelijks worden ingehouden tot een maximum van 5 % van de aannemingsom. Bij totale oplevering wordt alles betaald en geldt de borgstelling voor garantie gedurende den onderhoudstijd. In geval van meeningsverschil over de laatste oplevering moet het bedrag, waarover bij partijen geen verschil bestaat, worden uitbetaald.

Over het algemeen kan men wel zeggen, dat deze A. V. volgens humane beginselen zijn opgesteld en practisch zijn gesteld.

De Regelen voor het vaststellen van het Architectenhonorarium dateeren van 8 April 1913. Zij verschillen weinig met de onze. Tusschen bouwheer en architect wordt een overeenkomst gemaakt welke ruim 4 folio druk beslaat en waarin geheel of gedeeltelijk 5 artikelen der statuten zijn opgenomen om den bouwheer de plaats en de werkzaamheden van den architect duidelijk te maken.

De opgenomen artikelen zijn art. 2 en 3, reeds door mij opgenomen bij de beschrijving der statuten; art. 4, hetwelk luidt: De architect moet, wanneer de bouwheer het verlangt, dezen een stel hoofdteekeningen leveren, maar deze mogen niet zonder toestemming van den architect gepubliceerd of gebruikt worden voor eenigen bouw die niet betrekking heeft op den betreffenden bouw of de verbouwing. Alle andere teekeningen blijven eigendom van den architect.

Het gedeelte van art. 6 dat hierbij opgenomen is luidt: De leden der Vereeniging zullen steeds elkander steunen door het nakomen der honorariumregelen voor de Vereeniging vastgesteld.

Artikel 9 eerste gedeelte hetwelk opgenomen, is betreft de geschillen tusschen bouwheeren of aannemers en architecten, zooals deze reeds door mij bij de statuten zijn opgenomen.

Het opnemen dezer artikelen in de overeenkomst komt mij voor een uitstekende maatregel te zijn; den bouwheeren kan niet duidelijk genoeg de positie van den architect worden verklaard en deze wordt door deze artikelen uit de statuten duidelijk omlijnd.

Over het algemeen wordt het honorarium berekend zooals dit bij ons het gebruik is, naar de grootte der bouwsommen door begrooting of aanbesteding vast te stellen. De werken worden daartoe in 5 klassen verdeeld. In het honorarium dat berekend wordt volgens het percentage in deze klassen voorkomende, is geen belooning inbegrepen voor bemoeiïngen van den architect bij diverse installaties, als licht, verwarming, ventilatie, afvoer enz. Hiervoor is een percentage vastgesteld als volgt:

voor werken tot	5000 Kronen	2,7 %	
„ „ „	20000 „	2,5 „	
„ „ „	50000 „	2,4 „	(1 Kroon
„ „ „	100000 „	2,2 „	is f 0,66)
„ „ „	200000 en daar boven	2,00 „	

Zooals men weet, wordt in onze honorariumregelen voor deze werken gerekend de helft van het percentage dat voor den hoofdbouw geldende is.

De uitgaven ten behoeve van het werk door den architect gedaan, worden door den bouwheer vergoed zooals dit bij ons de gewoonte is, alleen is in deze honorariumregelen niet duidelijk te vinden hoe het met de werkteekeningen staat. Daaruit is niets anders te lezen dan dat tot de verplichting van den architect behoort zoodanige duidelijke teekeningen te verstrekken van de voornaamste details, dat de aannemer daarna het werk kan uitvoeren.

De opzichter voor dagelijksch toezicht die hier genoemd wordt, moet den architect bijstaan, wordt door hem aangesteld en door den bouwheer betaald.

Een gedetailleerde begrooting behoeft de architect niet te leveren, zoo de bouwheer deze verlangt moet de architect daarvoor afzonderlijk gehonoreerd worden.

Bij de uitgaven door den architect te doen, welke door den bouwheer afzonderlijk betaald worden, zijn ook genoemd statische berekeningen van ijzerbeton en andere speciale constructies.

Het honorarium bedraagt in gewone gevallen, wanneer geen andere regeling mogelijk is, 35 Kronen per dag, behalve 10 Kronen voor onderhoud per dag en nacht bij reizen en afzonderlijke vergoeding der reiskosten.

In artikel 14 onzer honorariumregelen vinden we dat voor conferentiën enz. gerekend wordt per uur minstens f 5.—. Beter is m. i. de Deensche regeling: Consultatie wordt berekend al naar gelang van het belang der zaak en niet volgens den benoodigden tijd.

Omtrent honoreering van groote bouwblokken of arbeiderswoningbouw in het groot bestaat geen afzonderlijke regeling zooals bij ons.

Daaromtrent wordt bepaald:

„Bij bebouwingen bestaande uit verscheidene gebouwen wordt het honorarium afzonderlijk voor ieder berekend. Indien het bouwwerk verscheidene gebouwen omvat, die gelijktijdig en volgens dezelfde teekening getrokken worden, wordt het honorarium voor het eerst volgens de Regelen en voor de andere volgens overeenkomst, in verhouding naar het aantal berekend."

Dit laatste wordt dus aan de willekeur van de betrokken architecten overgelaten, wat bij ons niet voor kan komen.

In onze Mij. zijn bij de bespreking der honorariumtabel soms stemmen opgegaan voor een meerdere omschrijving in welke gevallen een bepaalde klasse moest worden toegepast. Terecht is men daartoe nooit overgegaan, de bij ons gebruikelijke aanduiding is verre te verkiezen boven de uitvoerige omschrijving welke in de Deensche Regelen voorkomt en die men misschien zal moeten opvolgen, zonder dat het juiste honorarium daardoor bereikt wordt.

Deze omschrijving zal te veel ruimte innemen en hier volledig opgenomen te worden. Men ziet echter dat woonhuizen van 1—3 kamers in de eerste klasse, woonhuizen van gewone constructie en woningen grooter dan 3 kamers in de tweede klasse en verder weer woonhuizen zonder verdere aanduiding, in de 3e klasse, remisen en magazijnen in de eerste, industrieele gebouwen in de tweede; broeikassen, handelsgebouwen, burgerlijke landhuizen, pachthoeven in de derde klasse voorkomen naast scholen, gevangenissen en parlements- en stationsgebouwen.

Wij mogen ons zelf gelukwenschen een dergelijke regeling niet te bezitten.

Bij de 4e klasse komen verder bepalingen voor dat al naar gelang van hun opzet een toeslag berekend kan worden tot 10 % van het honorarium. Bij gewone verbouwingen wordt het honorarium met 10 % verhoogd of bij werken boven de 10000 Kronen met 20 %, of bij grootere verbouwingen met 30 %, soms met 40 %. De hoogere klasse die wij bij onze tabel bij verbouwingen rekenen, is hierboven verre te verkiezen.

Een gespecificeerde berekening van het percentage kent men in deze Regelen niet, alleen in bepaald, dat schetsen met 15 %, alleen plattegrondschetsen met 7½ % moeten worden gehonoreerd.

Wat de grootte van het honorarium zelf betreft, een geheel juiste vergelijking kan men niet maken, daar het bestaan van 5 klassen een andere indeeling eischt. Ook heeft een dergelijke vergelijking een betrekkelijke waarde, doordat de Kroon in Hollandsch geld omgerekend *f* 0,66 bedraagt, wellicht in het eigen land meer waarde heeft.

In de volgende voorbeelden is de Kroon omgerekend in Hollandsch geld en is het honorarium voor de begrooting niet in rekening gebracht, daar dit in Denemarken afzonderlijk gehonoreerd wordt.

Honorarium.

Landbouwschuur, Bouwsom *f* 20000.—.
Hollandsch 1e kl. *f* 944.—, Deensch 1e kl. *f* 802.—.
Woonhuis, Bouwsom *f* 50000.—, Installaties *f* 10000.—.
Hollandsch 2e kl. *f* 2625.—, Deensch 2e kl. *f* 2508.—.
Woonhuis, Bouwsom *f* 100000.—, Installaties *f* 15000.—.
3e klasse *f* 6126.—, 3e klasse *f* 5452.—.

Bovenstaande wijze van berekening volgende, ziet men ook bij meerdere berekeningen, dat het honorarium in Denemarken lager is dan bij ons.

MOET DE M. B. V. A. ZICH HERVORMEN?

Hoewel het hervormingsproces der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, waaruit de M.B.V.A. werd geboren, nog pas kort achter ons ligt, lijkt mij de tijd rijp om de M.B.V.A. wederom te vervormen. — Om deze meening te verklaren is het noodig verschillende verschijnselen naar voren te brengen, die duidelijk toonen, dat de thans bestaande Mij niet soepel genoeg is om haar te doen worden tot het algemeene lichaam, waarvan alle architecten lid kunnen zijn. De thans bestaande Mij is oogenschijnlijk eenhoofdig, maar in wezen tweehoofdig. Het eene oogenblik grijnst het eene gezicht ons aan, het andere oogenblik het andere. Wanneer we maar weten met welk gezicht we rekening hebben te houden, dan zal deze moderne Janus recht van bestaan hebben, maar zooals de toestand thans nog is, wordt niet duidelijk kleur bekend. Er is nog teveel wisselwerking tusschen de twee gezichten. Dit was begrijpelijk, zoolang het vakvereenigingsleven der architecten nog in windselen lag, toen nog maar weinigen begrepen, dat ook de kunstenaars gemeenschappelijke materieele belangen hebben.

Dit laatste wordt nu wel algemeen ingezien en Janus kan dus zijn vakvereenigingsgezicht gerust laten zien, terwijl zijn andere helft met evenveel recht de meer ideeële uitdrukking kan toonen, dat den kunstenaar past. — Het gevolg hiervan zal moeten zijn, dat de leden van de toekomstige Mij gedifferentieerd zullen moeten worden. Er zullen moeten zijn algemeene leden der vakvereeniging, waartoe alle architecten kunnen behooren, dus zonder onderzoek naar hun aesthetische capaciteiten. Natuurlijk zullen die leden moeten blijven voldoen aan de eischen, die de vakvereeniging aangaande goede architectengebruiken stelt.

Uit die leden zullen na onderzoek aangaande de aesthetische capaciteiten degenen gekozen worden, die in werkelijken zin tot de bevordering der Bouw„kunst" meewerken. Al moge die verdeeling in schijn een versnippering beteekenen, in wezen zal het een versterking blijken. Ten eerste zullen op deze wijze een groot aantal architecten, die tot heden geen lid konden zijn, in ons midden worden opgenomen. Hierdoor zullen de goede gebruiken ruimere verspreiding vinden. De wilden, die den naam van architect steeds in gevaar brengen, zullen verdwijnen. Om het kwaad te keeren moet men het in het aangezicht durven zien.

Ten tweede zal het voor hen, die nog niet tot de „kern" zijn aangenomen een aansporing zijn, om daartoe te gaan behooren. Zij zullen door arbeid hun dikwijls sluimerende capaciteiten ontwikkelen, zoodat toetreding tot de „kern" mogelijk is.

Zooals de toestand nu is kan noch de vakvereeniging zich ontwikkelen noch de gemeenschap van werkelijke architecten tot bloei komen. Het gevolg is, dat zij die aan de gemeenschappelijke arbeid van kunstenaars behoefte hebben zich aansluiten bij A. et A. Hiertegen

bestaat allerminst bezwaar. Maar A. et A. is ten slotte een federatie van kunstenaars op allerlei gebied. Wordt echter de Mij. vervormd op bovengenoemden grondslag, dan zal tegemoet gekomen zijn aan het verlangen naar een gemeenschap van uitsluitend architecten, welke gemeenschap zoowel de materieele als ideëele belangen behartigt.

Reeds in verband met het collectief contract met opzichters en teekenaars is een dergelijke hervorming noodig, want in den tegenwoordigen toestand is het uitgesloten, dat men een meerderheid voor een dergelijk contract zal vinden, daar het gevolg hiervan is, dat de toetreding van alle architecten mogelijk moet worden, natuurlijk zonder aesthetische keuring, waardoor de ideëele belangen in het gedrang komen. Want het spreekt toch vanzelf, dat leden, die toetreden uit materieele noodzaak, niet zonder meer deel mogen nemen aan de acties van zuiver bouwkunstigen aard.

Ik hoop, dat velen zullen beseffen, dat de tijd rijp is en dat er geoogst moet worden. Nu de voorloopige besprekingen omtrent samensmelting van de M.B.V.A. met de B.N.A. een gunstig verloop schijnen te hebben, moeten we zorgen, dat uit deze vereeniging naast kwantitatieven aanwinst geen vervlakking wordt geboren, maar dat een versterking, zoowel van de vakvereenigingsidee, als van het gemeenschappelijk kunstenaarsgevoel ontstaat.

Ir. J. B. v. LOGHEM.

RAPPORT DER JURY INZAKE DE PRIJSVRAAG, UITGESCHREVEN DOOR DE „CENTRALE" VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN DEN BLOEI VAN GRONINGEN VOOR HET PLAN VAN HET PAVILJOEN IN HET STADSPARK IN AANLEG ALDAAR

De Jury, bovenbedoeld, vermeent haar verslag te moeten openen met de verklaring, dat zij bij de aanschouwing van de ingekomen plannen verrast is geworden, zoowel door de werklust en werkkracht, die daaruit sprak, als door de beheersching van den vorm, het talent uit een groot percentage der inzendingen te voorschijn tredende.

In de tweede plaats moet zij echter ook getuigen, dat het ingezondene het bewijs levert van de buitengewoon groote moeilijkheid verbonden aan het geven van een oplossing voor het gevraagde. Zeker moet aan de deelnemers de opgaaf een dankbare toegeschenen hebben, wijl het beperkt aantal der vereischte vertrekken tot geen complicaties dreigde te leiden en het hoofdelement, de zaal, de gelegenheid beloofde te verschaffen een werkelijk monumentaal geheel te scheppen.

Maar voor zoover mededingers zich volledig rekenschap hebben gegeven, niet alleen van de programma-eischen inzake de indeeling, maar ook van hetgeen uit een practisch oogpunt daaromtrent gevorderd moet worden, moeten zij gestuit zijn op een conflict van tegenstrijdigheden, hetgeen er wel haast toe moet leiden, de vraag als een onmogelijkheid ter zijde te leggen. Sommigen zijn er toe gedreven, wel is waar op ingenieuse manier een oplossing te bereiken, maar slechts ten koste der practische bruikbaarheid van het geheel.

Anderen hebben zich tevreden gesteld met een soort compromis — een distributie benaderender wijze — aan al het verlangde voldoende.

Het moge daarom dienstig zijn, hier een beknopte uiteenzetting te doen volgen, om de voornaamste omstandigheden, waarop bij dit plan te letten was, van de bedoelde moeilijkheden, waarmede ontwerpers te kampen hadden en van de tekortkomingen, die naar het oordeel der Jury dientengevolge aan het aangebodene zijn blijven kleven.

Daartoe zij dan in de eerste plaats opgemerkt, dat er voor den ontwerper in het gegeven geval redenen waren om te streven tot het geven van een langwerpigen grondvorm aan de zaal. In het algemeen geeft deze voor het oog meer gelegenheid tot het scheppen van een bevredigende ruimteverhouding dan de kwadratische plattegrond.

Maar in dit geval heeft men buitendien te doen met een zaal, die in hoofdzaak overdag gebruikt wordt en die ter weerszijden een fraai uitzicht aanbiedt.

Er moet zooveel mogelijk wandvlakte zijn, doorbroken door groote ramen — want daar alleen zijn de gezochte zitplaatsen. Het is geheel verkeerd, zooals bij enkele plannen gedaan is, een deel der zijwanden op te offeren voor podium of portalen.

Intusschen zullen de omstandigheden toch ook wel een niet zeer langgestrekten vorm en zelfs een regelmatigen veelhoek als plattegrond verdedigbaar kunnen maken.

Al geeft het programma eenige vrijheid wat betreft de lengte van den bouw in Noord-Zuidelijke richting, zoo blijkt namelijk uit de situatie, dat in het algemeen toch zekere beperking in die richting aanbeveling verdient.

Aannemende voorts, dat het podium aan Zuid- of Oostwand wordt geplaatst, wordt reeds hiervoor zekere breedte der zaal gevraagd.

Slechts als het een flink front heeft en voor een deel aan de zijkanten is af te sluiten, kan toch dit podium ten volle dienst doen voor de zeer verschillende soorten van voorstellingen, voor welke de zaal de gelegenheid moet aanbieden. Maar buitendien moet ook rekening gehouden worden met de in het programma genoemde galerijen. Het voor de hand liggend arrangement hiervan, is deze te laten omloopen om zijwanden en achterwand. En deze aanleg dwingt ook tot verbreeding der zaal, daar de hoogopgaande ruimte tusschen beide niet een beëngenden indruk mag maken. Zoo ziet zich de ontwerper dus reeds in dezen voor een dilemna geplaatst. Verschillende ontwerpers hebben echter blijkbaar niet voldoende het vóór en tegen van den te kiezen zaalvorm overwogen.

Teneinde het aanbrengen van vrij staande steunpunten voor de galerijen in de zaal te vermijden, welke ongetwijfeld aanleiding tot hinder kunnen geven, is bij vele plannen de toevlucht genomen tot constructies in gewapend beton.

Voor zoover hierbij de galerij met daartegenover gelegen buitenterrasvloer tot één doorloopend lichaam is gemaakt, is deze oplossing wel uitvoerbaar; voor zoover beide elementen niet met elkaar correspondeeren, is zij echter hoogst bedenkelijk te achten.

Hetzelfde bezwaar moest de Jury maken tegen menig kapplan. De vraag moest er wel toe leiden met voorkeur gebruik te maken van het hooge pannendak. Maar om de binnenruimte van deze hoogte te laten profiteeren, wordt ongaarne gebruik gemaakt van de horizontale trekstangen en is door verschillende ontwerpers een soort springwerk geconstrueerd, met uitsluitend schuin oploopende sporen. Een noodwendig gevolg dezer constructie is, dat er een zijdelingsche druk overblijft, veel te groot om door de dunne draagmuren opgenomen te worden.

De voorgeschreven aanleg van den vloer der zaal op eenige hoogte boven den vloer der veranda's, voorkomt de belemmering van het uitzicht binnen door de beweging buiten.

Maar voor verbinding van zaal en veranda's dienen deuren aangebracht te worden en nu moet het hoogteverschil door trappen overwonnen worden, die, zoo zij geen gevaar voor struikelen zullen opleveren, moeilijk zijn aan te brengen zonder hinderlijk uit te springen in de veranda's. Ook met deze omstandigheid is niet in alle plannen rekening gehouden.

De bestemming der zaal maakt het noodwendig aan entrée en voorhal zulke afmetingen te geven, dat een talrijk publiek zich daarin gemakkelijk bewegen kan. Niet allen hebben daaraan voldoende zorg besteed, maar zij, die het wel deden en ook zorgden voor een doelmatig kantoor, bruikbaar voor verkoop van toegangskaarten, moesten stuiten op de moeilijkheid, dat aan dezelfde zijde der zaal slechts weinig ruimte overbleef voor het aanbrengen van een buffet. Vele ontwerpers zijn er daardoor toe gekomen, het buffet te verleggen naar de zijde van het podium. Het programma bevat geen bepaald verbod tegen deze dispositie. Maar het programma is geenszins bedoeld als een compleet richtsnoer van al hetgeen gedaan of nagelaten moet worden. En het laat zich begrijpen, dat uit een practisch oogpunt het buffet, voor hetwelk het bedienend personeel voortdurend af en aan loopt, waar altijd aan zich een gerinkel met glazen en lepeltjes laat hooren, niet behoort naast het orchest.

Het is ongetwijfeld mede te beschouwen als een gebrek aan bekendheid met de eischen der practijk, die verschillende ontwerpers er toe geleid heeft voor buffet met accessoires veel te beperkte ruimte te reserveeren.

De grootste moeilijkheid, waartoe het programma aanleiding gaf, was echter vermoedelijk de bepaling, dat het concertterrein, evenals het paviljoen, vanuit den hoofdweg bereikbaar moest wezen.

De situatie gaf tot deze bepaling aanleiding, omdat bij zomerweer het publiek niet de zaal, maar het concertterrein met zijn uitzicht op den grooten parkvijver zal prefereeren, om er verpozing te zoeken en dit concertterrein vanaf den hoofdweg, door den bouw van het paviljoen slechts langs een omweg bereikbaar zou zijn.

Sommigen hebben nu wel gezorgd voor deze gevraagde verbinding, maar deze gecombineerd met den hoofdingang tot de zaal en bij zoodanige oplossing zou men er geen gebruik van kunnen maken als de zaal voor een of ander doel afzonderlijk verhuurd is. Wil men niet in dit ongerief vervallen, dan staat men voor de keuze den bouw in lengte zoodanig te beperken, dat er ter zijde ruimte overblijft voor gangaanleg of wel de gang dwars door den bouw heen te leggen. Dan mag zij echter geen samenhangend deel uitmakend met zaal en toebehooren. Om daarvoor een oplossing te vinden, hebben enkelen de gang door een verhoogd sousterrain laten loopen. Het is bezwaarlijk aan te nemen, dat de wandeling door zulk een moeilijk te verlichten benedengang erg aantrekkelijk zal kunnen uitvallen.

Het moet echter ook erkend worden, dat sommigen volkomen geslaagd zijn in het doorkruisen van hun gebouw met een flinke gang, welke zich volkomen aanpast bij de architectuur van het gebouw en zulks zonder dat deze aan de overige distributie schade berokkent.

Wat den aanleg der toiletten betreft, moge er op gewezen worden, dat de bepaling betrekkelijk de plaats hiervan, sommigen ertoe geleid heeft, deze direct toegankelijk te maken vanuit de zijde der zaal tegenover het orchest. Velen hebben echter begrepen, dat het beter was de toegang tot deze inrichtingen daarheen te verplaatsen, waar zulks behoort, in de omgeving der vestibule.

Het zal niet noodig zijn om ten slotte, wat den grondvorm betreft, nog stil te staan bij die oplossingen, welke zich vrij hebben gemaakt van het dringende keurslijf van het programma, al mogen zij als proeven ter vergelijking ook niet zonder waarde zijn.

Wat echter van de collectie het meest opvalt is zeker de groote verscheidenheid der architectonische behandeling. Op allerlei wijze is gestreefd monumentaliteit te bereiken. Maar waarmede bij dit zoeken niet algemeen rekening is gehouden, is, dat de Groningen dit park, hetwelk zoover doordringt in het open veld, geheel vrij van ombouwing, vooral zal opzoeken, om de stem der natuur tot zich te laten spreken. Daarin moet dit gebouw geen storing verwekken, het mag vooral daar niet staan als een verdwaald stedelijk monument.

Uit de menigte vlaggen, die de collectie laat zien, is op te maken, dat bij velen vooral de bedoeling geweest is, het gebouw tot een sprekend centrum bij feestelijke gelegenheid te maken. Maar ook hierbij is herhaaldelijk uit het oog verloren, dat het op den werkdag niet den stempel mag dragen van een onttakelde feesttent.

Wat voorts nog opgemerkt moet worden, is dat voor den opbouw de ontwerpers zich blijkbaar hebben laten inspireeren door voorbeelden uit ouderen en jongeren tijd; er is ook geleend bij den vormenschat van de Ooster- en Westerburen: daarnaast is gestreeft om nieuwe banen te betreden.

De Jury laat hierin elk gaarne de vrije keus, als wat

tot stand gebracht is, werkelijk architectuur is. Als slechts begrepen is, dat de stijl niet mag zijn een willekeurig omgehangen kleed, maar dat het gebouw de belichaming moet zijn van één enkel consequent volgehouden principe. Zooals in de levende natuur de boom met de takken, bladeren en bloemen een harmonisch geheel vormt, zoo dienen ook in de architectuur de onderdeelen als het ware zich te doen gevoelen als gekristalliseerd uit de totaal-formatie. Maar dat begrip is bij lange na niet in alle ingezonden plannen te ontdekken. Met willekeur laten ontwerpers de hoofdassen van den bouw verspringen; ook stuit men op deze willekeur in de distribueering der onderdeelen; er is niet steeds verband gehouden tusschen de ondersteuning der galerijen en de kern van den zaalbouw. Zonder eenig logisch verband wisselen in vele plannen platte daken met hellende af.
Het is, of vele ontwerpers vooral gedacht hebben aan het effect bij den eersten oogopslag — wat zij tot stand gebracht hebben, kan dan ook niet beschouwd worden als de rijpe vrucht van consequent doorgevoerden geestesarbeid.
Wel zal het niet met hunnen zin geweest zijn, als er niet iets hoogers is tot stand gebracht. Maar het is eene moeilijke taak, het nevelbeeld, dat den ontwerper in den geest voor oogen staat, bevrucht met den adem der schoonheid, in de stroeve lijnen van het project, tot werkelijkheid, tot belichaming te brengen.
Het is dan nu deze combinatie van moeilijkheden, zoowel wat indeeling, opbouw als vorm betreft, die het beantwoorden aan de schijnbaar zoo bescheiden vraag van het programma zoo uiterst zwaar heeft gemaakt. Het is ook aan deze moeilijkheid te wijten, dat de Jury, niettegenstaande het vele hoogstaande werk, hetwelk ingekomen is, geen enkel ontwerp heeft aangetroffen, hetgeen naar hare zienswijze volledig voldeed aan de te stellen eischen, en derhalve voor eene volledige bekroning in aanmerking kwam.
Het zal voorts naar vertrouwd wordt, aan de hand der gegeven beschouwing, niet moeilijk zijn uit te maken, welke bedenkingen het waren, welke de beschouwing der ontwerpen stuk voor stuk bij de Jury opwekte. Zij vermeent daarom zich te kunnen onthouden van het geven van een compleet verslag over alle 81 plannen. Zij vertrouwt ter motiveering van hare eindconclusie te kunnen volstaan met het weergeven der beknopte aanteekeningen door haar gemaakt voor de 17 plannen, welke na herhaalde schiftingen aan voortgezette beoordeeling werden onderworpen.

No. V. Motto: ⊥.
De aanleg met geringe zaalhoogte is economisch; de groote lengte van het gebouw is verdedigbaar in verband met zijne geringe breedte. Zoowel uit een constructief als uit een aesthetisch oogpunt, is er wel iets bedenkelijks in de schijnbaar zwevende galerij. Het plan is in opvatting wel belangwekkend, maar zou voor een berglandschap beter voegen, dan voor het vlakke Groninger park.

No. X. Motto: Zomer.
De doorgang naar het concertterrein is te nauw; de plaats voor het buffet is niet goed gekozen; bij de algemeene opvatting heeft de ontwerper het te bereiken doel uitstekend voor oogen gehad, echter heeft hij de daartoe vereischte vormen bij de ontwikkeling van den opbouw niet tot volledige klaarheid weten te brengen.

No. XI. Motto: Vuur & Vogel.
De doorgang naar het concertterrein is niet vrij; het buffet is naast het podium geplaatst; echter is een verdienste van dit plan, de flinke ruimte voor den keukendienst beschikbaar gesteld. De ingang tot de zaal met den omloop voor kaartenverkoop zijn te nauw. De aanleg van het geheel is passend en ook niet te kostbaar gedacht. De gevel zal vermoedelijk er bij winnen als een tweetal overbodige voorsprongen weggelaten worden.

No. XII. Motto: Sum.
De platte grond is oordeelkundig opgevat; doch heeft de ontwerper voor het buffet slechts een plaats aan de zijde van het orchest kunnen vinden. De overdekking van de zaal is rationeel. Het geheel heeft niet recht het karakter, hetwelk men voor een hoofdgebouw in een park zou verwachten, het doet meer denken aan een stationsgebouw.

No. XIII. Motto: Manji.
De platte grond is logisch behandeld; zoowel de toegang tot de zaal als de doorgang voor het concertterrein heeft flinke afmetingen gekregen; buffet en toiletruimten zijn doelmatig geplaatst, echter heeft de ontwerper meer ruimte van het concertterrein in beslag genomen als volgens het programma toegelaten mag worden. De nagenoeg vierkante vorm der zaal is voorts wellicht minder gelukkig gekozen; ook mist men het noodige verband tusschen de ondersteuning der galerij en de architectuur der zaal.
De ontwerper heeft het zich echter ook niet gemakkelijk gemaakt. Plat getreden banen vermijdende, heeft hij in allen deelen gestreefd naar orginaliteit. Dientengevolge munt zijn ontwerp uit door zekere frischeid, en is men geneigd min fraaie elementen daarin voor lief te nemen

No. XIV. Motto: Pourquoi pas.
Wegens de plaats voor de ingangen gekozen, wordt een deel der veranda aan haar voorzijde aan haar doel noodeloos onttrokken; de grondvorm voor de vleugels der veranda aan de zijde van het concertterrein aangenomen, wekt bevreemding op. Men mist de vrije doorgang naar het concertterrein. Ofschoon de bouw wellicht een te massief karakter draagt, moet de achitectuur in hooge mate verdienstelijk worden geacht.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 2 FEBR. 1918. = No. 5.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland, door J. Versteeg. — Fair Play? door Ir. J. B. van Loghem. — Verbouwing huize „Allegonda" Katwijk aan Zee, door J. J. P. Oud. — De architecten en het woningcongres, door J. P. Mieras. — Moet de M. B. V. A. zich misvormen? door Ir. A. Broese van Groenou. — Jury rapport Prijsvraag, Paviljoen te Groningen. — Brieven uit Rotterdam, VII door P. Verhagen Lzn.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag van de ledenvergadering der M. B. V. A. op 23 Januari 1918 in het Gebouw der Maatschappij te Amsterdam.

Van het Bestuur waren aanwezig de h.h.:
Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter, G. Versteeg, J. Herman de Roos, Ir. J. B. v. Loghem en C. J. Kruisweg, leden, alsmede de Alg. Secr.
De presentielijst meldde verder de volgende namen:
Ph. v. d. Berg, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, B. v. Bilderbeek, Ir. P. J. de Bordes, Ir. G. C. Bremer, P. G. Buskens, S. de Clercq, G. Diehl, Jac. v. Gils, C. N. v. Goor, Ir. Jan Gratama, C. de Groot, W. J. de Groot, A. J. Hekker, J. W. Hanrath, J. W. F. Hartkamp, L. H. E. Hylckama Vlieg, Ir. W. P. C. Knuttel, A. A. Kok. Ir. G. W. Lans, A. C. Lengkeek, W. A. Lensvelt, M. Meyerink, J. Molenaar, C. B. Posthumus Meyjes, Ir. Joh. G. Robbers, E. M. Rood, Ir. A. H. van Rood, J. Th. v. Rossum, H. Rijven, G. Stapenséa, P. A. Timmers, L. Tol, Ir. J. G. Wattjes.
De Voorzitter opent de vergadering met een woord van welkom aan de talrijke aanwezigen en memoreert op deze eerste vergadering in 1918 de voornaamste gebeurtenissen der M.B.V.A. in het afgeloopen jaar.
Betreffende de vrijwillige bijdragen deelt de Voorzitter mede, dat op het betreffende rondschrijven 171 antwoorden zijn ingekomen, waarin is toegezegd f 3340.30. (Het tekort over 1917 is geraamd op f 5238.29).
Spreker herdacht de arbeid van de commissie van 10 inzake de fusie. De vooruitzichten op een overeenkomst tusschen de beide vakvereenigingen staan volgens sprekers inzicht, vrij bemoedigend.
Na dank te hebben betuigd aan allen, die hadden meegewerkt de M.B.V.A. in kracht en aanzien te doen toenemen, besluit de Voorzitter met den wensch, dat het jaarverslag over 1918 moge kunnen getuigen, dat de M.B.V.A. het hoofd boven water heeft weten te houden en paraat staat om zich aan de werken des vredes te wijden.
De secretaris leest hierna de notulen voor van de vergadering van 23 Nov. 1917, welke worden goedgekeurd en gearresteerd.
De heer Buskens vraagt naar aanleiding van de notulen of het niet mogelijk is, deze als een aparte bijlage voor de leden in het Bouwkundig Weekblad te publiceeren.
Het Bestuur heeft zelf reeds deze methode overwogen, doch bleken de kosten ervan, zooals zij door de firma Mouton werden opgegeven, veel te hoog.
MEDEDEELINGEN VAN DEN VOORZITTER.
1 De fusiecommissie van 10, verzocht de vergadering om, in afwachting van het definitieve bericht van den B.N.A. of de in haar schrijven van 24 Sept. 1917 gestelde conclusies, ook in die vakvereeniging een flinke meerderheid hebben gevonden, alreeds een drietal leden aan te wijzen, om in de dan samen te stellen commissie van 6 leden, voor de M.B.V.A. zitting te nemen.
De vergadering benoemt in deze commissie de h.h. Ir. A. Broese van Groenou, P. G. Buskens en G. Versteeg.
2. Ontvangen is een verzoek tot toetreding als lid van het a.s. Woningcongres en het Instituut voor Volkshuisvesting.
Op praeadvies van het Bestuur zal de M.B.V.A. tot beiden als lid toetreden.
De Pl. Comm. Deventer verzocht alsnog een bespreking over de Architectenbelangen in verband met hetgeen zal worden behandeld op dit Woningcongres, terwijl de heer Gratama een studiecommissie aanbeval, om over verschillende punten van het programma van het congres nog nader advies uit te brengen aan de leden, zoo bijv. over de voorgestelde normaliseering van onderdeelen van woningen, die zich ook zou uitstrekken tot uniformiseering der woningtypen en buitengewoon ver zou worden doorgevoerd.
De Voorzitter acht het beter eerst de praeadviezen af te wachten en zag gaarne nog de beschouwingen der leden schriftelijk aan het Bureau gericht, tegemoet.
3. Bij het Bestuur is ingekomen een schrijven van den Eereraad, betreffende de houding van den heer Hanrath bij de verbouwing van het landhuis „de Maerle". Dit stuk, op de vergadering voorgelezen, is thans op het Bureau vertrouwelijk ter visie gelegd voor de leden.
4. Ingekomen is een schrijven van de Commissie van Geschillen over de Honorariumtabel, naar aanleiding van het op de vorige ledenvergadering aan haar gedane verzoek, te onderzoeken,

of de architectenhonoreering wijziging behoeft ten gevolge van de tijdsomstandigheden.
De Commissie adviseert de honoreering niet te wijzigen, steunende op verschillende overwegingen in haar schrijven nader uiteen gezet (zie officieel gedeelte in No. 2 B.W.)
Verder wenschte de commissie in de honorariumtabel een aparte tabel voor de werkteekeningen op te nemen. Tot het samenstellen van die tabel vroeg zij den leden medewerking te verleenen tot het houden van een enquête betreffende de verhouding van de bedragen der werkteekeningen en de bouwsommen.
Het Bestuur meende de Commissie in haar voorstel te moeten steunen, immers is het van belang den principaal een bepaald bedrag te kunnen noemen. Voorloopig moet worden uitgeschakeld of deze tabel een vast bedrag moet aangeven of beschouwd moet worden als een verrekenpost. Na eenige discussie besloot de vergadering het voorstel van de Commissie aan te nemen en haar medewerking te verleenen tot het samenstellen van een tabel.
In aansluiting hierop brengt de Voorzitter verslag uit van de vergadering van de besturen der Constitueerende Vereenigingen van de Honorariumtabel voor Volkswoningbouw, gehouden op 28 Dec. 1917.
Deze vergadering had o.m. tot resultaat, dat de Geschillen Commissie zal worden uitgenoodigd een enquête in te stellen over het honorarium voor de werkteekeningen, in verhouding tot de bouwsommen, en tevens over het honorarium zelf. Het Bestuur stelt voor in afwachting dezer enquête het bedrag der tabel als een vast bedrag te beschouwen. De meeningen over deze zaak bleken verdeeld. De heer Wegerif is tegenstander van het vaste bedrag, omdat het onaangenaam is geld te innen zonder er arbeid voor te hebben geleverd, anderen zien in een verrekenpost een bron voor oneerlijke concurrentie.
De heer Gratama achtte het onverantwoordelijk, om te gaan tornen aan een regeling, die op voorstel van de woningbouwvereenigingen zelf, is getroffen; is het bedrag te hoog gebleken, dan kunnen we het, na onderzoek, mogelijk verlagen, maar het moet een vast bedrag blijven.
Het voorstel van het Bestuur werd bij acclamatie aangenomen.
BENOEMINGEN. Tot afgevaardigde der M.B.V.A. in de plaats van den heer Ir. A. Broese van Groenou wordt de heer Ir. G. C. Bremer aangewezen tot lid van de Schoonheidscommissie te 's-Gravenhage. De heer H. v. d. Kloot Meyburg werd in de Commissie voor Plaatselijk Schoon te Voorburg vervangen door den heer A. J. Hekker te 's-Gravenhage.
Tot buitengewoon lid der schoonheidscommissie te Hoorn te benoemen door de M. B. V. A. wordt aangewezen de heer P. N. Legnit te Alkmaar.
In de plaats van den heer Gratama, die te kennen had gegeven te zullen bedanken voor het lidmaatschap van het Algemeen Bestuur van het Verbond van Ned. Kunstenaars Vereenigingen, wordt benoemd de heer Ir. I. B. v. Loghem reserve-lid, in wiens plaats wordt gekozen den heer Ir. A. R. Hulshoff.
INGEKOMEN STUKKEN. Ingekomen was een schrijven van de Pl. Comm. Deventer, met het verzoek 't volgende te willen behandelen, „dat het Bestuur der M. B. V. A. een ernstig onderzoek instelle naar de oorzaken van de enorme verhooging van de steenprijzen, en naar de waarheid van hetgeen in de N. R. C. staat over het gebrek dat is, of zal komen aan rivierzand. De oorzaken kennende trachte het Bestuur, zoonoodig in samenwerking met den B. N. A., maatregelen te nemen om die verhooging en dat gebrek tegen te gaan".
Na discussies hierover neemt de vergadering de volgende motie met algemeene stemmen aan:
De ledenvergadering der M. B. V. A. van 23 Januari 1918,
gezien de nog steeds voortdurende prijsstijging van alle bouwmaterialen, en de daaruit voortvloeiende klimmende moeilijkheid, soms onmogelijkheid tot bouwen:
gezien de daardoor reeds ontstane en steeds grooter wordende werkeloosheid, zoowel onder werklieden, als onder de architecten en aannemers en hun personeel,
noodigt het Bestuur der M. B. V. A. uit aan Z. Exc. den Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid te doen weten, dat ernstig in twijfel wordt getrokken of samenstelling en werkzaamheid der Rijkscommissies van Hout, van IJzer en van Baksteen en verdere bouwmaterialen, wel doeltreffend mag worden genoemd; — en Z. Exc. te verzoeken alsnog die maatregelen te willen nemen, die een meer normale bouwbedrijvigheid zullen bevorderen.
AGENDA.
AANVULLING VAN HET WERKPROGRAMMA.
Voorstel van het Bestuur op het werkprogramma te plaatsen „De positie van den architect tegenover opdrachtgever en aannemer in verband met zijn rechtspositie in het algemeen," zulks op initiatief van de Pl. Comm. Rotterdam; en dit onderwerp uit te breiden met: „de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den architect."
Dit voorstel wordt door de vergadering aangenomen.
AMBTENAAR ARCHITECTEN EN PARTICULIERE BOUWWERKEN.
De oorspronkelijke aanleiding tot de gedachtenwisselingen over dit onderwerp, was een schrijven van een der leden aan het Bestuur, meldende dat een der Rijksbouwmeesters in Den Haag thans particulier werk uitvoert. Het Bestuur heeft toen een adres aan den Minister opgesteld, dat echter in portefeuille is gebleven, aangezien het noodwendig bleek zich eerst van de positie van den ambtenaar-architect een duidelijk beeld te vormen. Het Bestuur stelt dan ook voor, dit onderwerp op het werkprogramma te plaatsen en te betitelen met: „de positie en de werkking van den ambtenaar-architect en zijn verhouding tot particuliere bouwwerken". Het is de bedoeling in de samen te stellen commissie bijv. 2 ambtenaar-architecten en 2 particuliere architecten te benoemen.
De heer Robbers achtte het beter, twee commissies te benoemen en de positie en de werkkring van den ambtenaar-architect alleen te laten bestudeeren door ambt. architecten.
De vergadering vond echter 1 commissie voldoende, en drong er op aan, de benoeming van deze commissie niet uit te stellen.
DE BETERE VERDEELING VAN VOLKSWONINGEN OVER DE ARCHITECTEN.
Betreffende dit agenda-punt diende de Pl. comm. „Deventer" de volgende motie in:
„De pl. comm. te Deventer op 18 Januari 1918 aldaar bijeen, erkent dat de woningbouw in het belang der Volkshuisvesting in hoofdzaak in handen is van een betrekkelijk klein aantal architecten. Zij vermeent dat die woningbouw, welke in hoofdzaak toch met Rijksgeld tot stand komt, zooveel mogelijk gelijkmatig behoort te worden verdeeld over de Nederlandsche Architec en,
dat zij, om tot die betere verdeeling te komen, oordeelt, dat het direct op den weg ligt van het Bestuur der M.B.V.A. om zich te richten tot alle Gemeentebesturen in ons land, verzoekende, dat indien, òf door die Gemeentebesturen zelf de Volkswoningbouw wordt ter hand genomen, òf dat aanvragen voor het bouwen in 't belang der Volkshuisvesting inkomen, te willen bevorderen dat die woningbouw worde verdeeld onder de plaatselijke architecten, zoonoodig in overleg en onder contrôle van de heeren Directeuren van Gemeentewerken."
De heer Kruisweg hield een uitvoerig pleidooi voor een betere verdeeling van de opdrachten voor volkswoningbouw.
In zijn rede zette spreker nauwkeurig uiteen, hoe onbillijk de toestand thans feitelijk is. Het kapitaal, waarvan gebouwd wordt, is rijksgeld en het gaat niet aan dat de eene architect door een toevallige bevoorrechting voor millioenen bouwt en anderen, waaronder zeer bekwame, geen enkele opdracht krijgen.
De moeilijkheid, hoe de verdeeling dan wel plaats moest vinden, meende spreker te kunnen oplossen, door de weg te volgen die men in Amersfoort insloeg. Daar stonden de architecten van verschillende bouwblokken onder (aesthetische) hoofdleiding van één erkend deskundige.
De inleiding van den heer Kruisweg lokte veel debat uit. Vele leden meenden, dat men om verschillende redenen het best zou doen, den bestaanden toestand te bestendigen, aangezien de bij een verdeeling onvermijdelijke keuze aanleiding zou kunnen geven tot hopeloos gekonkel; de heer v. Loghem zag in de verdeeling een uiting van staatssocialisme van gevaarlijk allooi.
De heer Gratama voelde wel voor een verdeeling, doch beredeneerde dat de overheid thans het recht heeft te eischen dat de allerbeste architecten voor volkswoningbouw worden genomen, nu de overheid zelf de eisch voor welstand heeft gesteld.
De Voorzitter stelt voor dit onderwerp ook op het werkprogramma te plaatsen.
Dit voorstel wordt ten slotte door de vergadering aangenomen.
DE VRIJHEID VAN UITING VAN DE REDACTIE EN DE LEDEN IN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD.
Dit punt, op voorstel van den heer Buskens door het Bestuur op de agenda geplaatst, wordt door dit lid nader toegelicht.
De bespreking van de nieuwere werken van Dr. Schueler in het B. W. door de Redactie hadden tot conclusies geleid, die geheel tegenstrijdig waren met eenigen tijd tevoren genomen besluiten van de vergadering. Waar bleef op een dergelijke manier de souvereiniteit van de besluiten der ledenvergaderingen? Bovendien had spreker helaas den indruk ontvangen, dat het bij het opstellen van het artikel bij de redactie voor had gezeten, de betrokken architecten op beleedigenden toon aan den kaak te stellen.
De heer Buskens dient een motie in.
De heer v. Loghem, namens de Redactie sprekend, verzocht, vóór het behandelen van de motie, eerst goed uit te maken, wat de M.B.V.A. eigenlijk is. Nu heerscht er tweeslachtigheid, de statuten spreken over vakbelangen en kunstbelangen. Deze moeten principieel worden gescheiden. De Redactie heeft zich in haar artikel geuit, gedreven als zij was door een kunstbelang; in een zuivere vakvereeniging was haar artikel niet toelaatbaar.
De heer v. Goor acht de 2 gezichten van deze Janus niet te scheiden, het behoeft ook niet. De redactie moet van de leden het volste vertrouwen genieten, en de grootste vrijheid hebben In dat volle vertrouwen moeten de leden zekerheid hebben dat de Redactie taktisch optreedt, en haar vrijheid gebruikt in het belang van de M.B.V.A. Spreker vindt dat ook een beetje opportuniteits politiek haar waardigheid niet schaden zal.
Nadat de heer Buskens genoegen heeft genomen met de verklaring dat het bewuste artikel niet als een beleediging is bedoeld, trekt hij z'n motie in en geeft de vergadering, na nog eenige discussie, de Redactie het recht zich ten volle te uiten, in het vertrouwen dat de Redactie hier op de meest taktische manier van zal gebruik maken.
RONDVRAAG. De heer Robbers verzoekt de ledenvergadering eerst 's middags om half 2 te doen aanvangen. De Voorzitter zegt toe te trachten de agenda's hierop samen te stellen.
De heer Hartkamp zag gaarne de agenda der ledenvergaderingen voorzien van nadere toelichtingen, zulks met het oog op de voorbereidende besprekingen in de Pl. Comm.vergadering.
Niets meer aan de orde zijnde, werd de goed bezochte vergadering door den Voorzitter onder dankzegging aan de aanwezigen voor hun belangstelling, gesloten.

J. P. MIERAS, *Secr.*

Adressen inzake de nieuwe honorariumregeling Volkswoningbouw.
Verzonden zijn de volgende adressen:

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, de Bond van Nederlandsche Architecten en de Nationale Woningraad,
dat zij onder den drang der tijdsomstandigheden besloten hebben, de honoreering van den architectenarbeid bij volkswoningbouw, welke tot dusverre geschiedde volgens de in Mei 1916, door hen samengestelde regelen en tabel, te wijzigen, zulks na het advies te hebben ingewonnen van de Commissie van Geschillen in zake architectenhonorarium voor volkswoningbouw, bestaande uit de heeren: Prof. Mr. Paul Scholten, Voorzitter, H. P. J. Bloemers, Mr. D. Hudig, Foeke Kuipers, Mr. M. J. A. Moltzer, C. B. Posthumus Meyjes, B. J. Ouëndag, leden, J. P. Mieras, Secretaris.
dat deze wijziging als volgt is geformuleerd:

De berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten bij volkswoningbouw geschiedt volgens de bestaande regelen en tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voor bouwwerken voor woningbouwwerken, enz. Het honorarium wordt berekend over de som, waarop de bouw zou zijn begroot in 1914 volgens tarieven van de woningprijzen van toen, waarbij zoowel met de verschillende typen van bouw (hoog- en laagbouw) als plaatselijke verschillen rekening gehouden moet worden. Het honorarium, dat het resultaat zal zijn van deze berekening, wordt met 25 % verhoogd. Deze regeling geldt ook voor de werkteekeningen. De regeling gaat in op 15 October 1917 en heeft terugwerkende kracht ten aanzien van die werken, waarvan de eerste oplevering op of na 1 Januari 1917 heeft plaats gehad.
Echter heeft geen terugbetaling plaats van aan den architect reeds uitbetaalde termijnen, berekend naar de werkelijke bouwsom, voor zoover deze het geheele honorarium berekend volgens bovenstaande regeling mochten overtreffen.
Deze regeling is tijdelijk en zal elke 6 maanden worden herzien."

dat de door de genoemde lichamen hiermede bereikte eenheid in de honoreering belangen betreft zoowel van den volkswoningbouw zelven als van de architecten en dat zij mitsdien Uwe Excellentie verzoeken zoo mogelijk te willen bevorderen dat de overheidsorganen, waar zij met den bouw van arbeiderswoningen in aanraking komen, het inachtnemen van deze regelen in de hand werken.

't Welk doende enz.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.
A. BROESE VAN GROENOU, Voorzitter.
J. P. MIERAS, Secretaris.

De Bond van Nederlandsche Architecten,
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.
JAN DE MEYER, Secretaris.

De Nationale Woningraad,
Mr. D. HUDIG, Voorzitter.
Mr. M. J. A. MOLTZER, Secretaris.

(Een eensluidend adres is verzonden aan Z. Exc. den Minister van Financiën).

De Duitsche Architecten en het Bouw- en Woningtoezicht.
De Bund Deutscher Architekten heeft, naar de Telegraaf meldt, in een brochure: „Verwaltungsreform auf dem Gebiete des Hochbauwesens" den wensch geuit, om de werkzaamheid van het Bouw- en Woningtoezicht te beperken en openbare gebouwen door particuliere architecten te laten oprichten. Deze brochure is toegezonden aan de belanghebbende autoriteiten; daarop heeft de „Architekten-Verein" te Berlijn hiertegen geprotesteerd, vooral daar deze plannen geen verandering in het aantal ambtenaren of in de onkosten van een bouwwerk ten gevolge zou hebben.

Pensioencommissie.
De Pensioen Commissie bericht dat de vragenlijsten uiterlijk 15 Februari a.s. moeten zijn ingeleverd.

Geschenk Bibliotheek.
Ter aanvulling van zijn artikel: „Een vergelijking" in het B. W. No. 2 en No. 4, schonk de Heer Wegerif aan de Bibliotheek der M.B.V.A.

Statuten. Gewone besluiten als ook arbitrageregelen der Academische Architecten Vereeniging (Deensch en Hollandsch).
Honorariumregelen. Ac. Arch. Ver. (Deensch en Hollandsch).
Algemeene Voorwaarden voor arbeiders en leveranciers (Deensch).
Prijsvraagregelen. Ac. Arch. Ver. (Deensch).
Ondersteuningsfonds reglement. Ac. Arch. Ver. (Deensch).

Kunst op Bali.

De eerste Tentoonstelling, welke dit jaar, zoodra tijdsomstandigheden en weersgesteldheid voor een dergelijk ondernemen gunstig zullen zijn, in het *Museum van Kunstnijverheid* te *Haarlem* zal worden gehouden, zal bestaan uit een verzameling kunstvoorwerpen van Balineeschen oorsprong.
Beeldhouwwerken, decoratieve kunst, houtkunst, werken uit metaal en verder voorwerpen betrekking hebbende op de verschillende op Bali uitgeoefende kunstambachten, alsmede fotografische opnamen der gebouwen en landschappen, alsook van de bewoners van genoemd eiland.
Teneinde deze Tentoonstelling zoo volledig mogelijk te doen zijn, wordt een beroep gedaan op de gelukkige bezitters van Balineesche voorwerpen van allerlei aard, en deze in bruikleen af te staan. De Directeur van genoemd Museum is gaarne bereid omtrent een en ander nadere toelichtingen te geven en vleit zich, dat zijn streven met gunstigen uitslag zal worden bekroond.
De prachtige fotografische opnamen van Dr. Krause, alsmede die welke aan de Directie van het Maandblad *Indië, „Oud en Nieuw"* toebehooren, werden reeds voor deze Tentoonstelling toegezegd.

Huishoudelijk Reglement voor de Plaatselijke Commissies met meer dan 10 leden.

Art. 1. Samenstelling der Commissie. De plaatselijke Commissie bestaat uit de leden en aspirantleden der M.B.V.A. gevestigd in de gemeenten, die bij de daartoe vastgestelde Districtsverdeeling (hierbij aangehecht) te zamen zijn gevoegd en heeft hare zetel in de, bij die verdeeling daarvoor aangewezen gemeente.
Art. 2. Taak der Commissie. De Commissie heeft tot taak:
1e. het bestudeeren van plaatselijke aangelegenheden, voor zoover die, in den ruimsten zin genomen, kunnen worden gebracht binnen de grenzen van het in de statuten der M.B.V.A. gestelde doel en de daarin omschreven middelen on dat doel te bereiken.
2e. het Bestuur der M.B.V.A. desgevraagd of uit eigen beweging van voorlichting te dienen, en bij te staan bij het optreden in het openbaar, ten behoeve van bovenbedoelde plaatselijke aangelegenheid.
3e. het deelnemen aan, en het bevorderen van de gestie der M.B.V.A. in 't algemeen.
Art. 3. Bevoegdheid der Commissie. De Commissie mag niet zonder sanctie van het Bestuur der M.B.V.A. zelfstandig op eenigerleiwijze in 't openbaar namens de M.B.V.A. of als plaatselijke Commissie daarvan optreden of handelen.
Zij mag niet het karakter van Plaatselijke vereeniging aannemen, geen andere leden dan die lid of aspirantlid der M.B.V.A. zijn aannemen en geen contributie heffen.
Overigens is de Commissie vrij in de keuze der middelen, die haar bij het vervullen van haar taak dienstig kunnen zijn, mits niet in strijd zijnde met de statuten of huishoudelijk reglement der M.B.V.A.
Art. 4. Onkosten der Commissie. De onkosten (porti, zaalhuur, kosten van het secretariaat) der Commissie worden bestreden uit een crediet, dat jaarlijks op de begrooting der M.B.V.A. wordt uitgetrokken, en eventueel op gemotiveerd verzoek der Commissie verhoogd kan worden (zie par. 23, Huish. Reglement M.B.V.A.).
Art. 5. Bureau der Commissie. Het Bureau der Commissie wordt gevormd door een voorzitter en een secretaris-penningmeester, die met de dagelijksche leiding van zaken belast zijn.
Beide functionarissen treden jaarlijksch in de maand December af, doch zijn direct herkiesbaar en mogen niet meer dan 3 achtereenvolgende jaren zitting hebben.
De Voorzitter leidt de vergaderingen, welke hij in overleg met den secretaris-penningmeester uitschrijft.
De secretaris-penningmeester voert de correspondentie, en houdt de notulen van het verhandelde in de vergadering bij, welke in de eerst volgende vergadering worden gelezen en na goedkeuring door voorzitter en secretaris worden onderteekend.
Hij regelt de inkomsten en uitgaven der Commissie en geeft daarvan jaarlijks een verantwoording, en maakt een kort verslag der werkzaamheden der Commissie op, zoo tijdig, dat een en ander in eene vergadering der commissie kan behandeld worden en daarna in de Algemeene Vergadering der M.B.V.A. ter tafel kan komen.
Voor de décharge der Commissie is vereischt, dat de rekening en verantwoording van den secretaris-penningmeester, door de Ledenvergadering der M.B.V.A. gehoord het Bestuur, wordt goedgekeurd.
Art. 6. Vergaderingen. De Commissie vergadert in den regel éénmaal in de twee maanden, waartoe de leden tenminste vijf dagen vóór den datum der Vergadering worden opgeroepen.
Indien de Commissie een verzoek van het Bestuur der M.B.V.A. bereikt, tot het geven van advies over eenig onderwerp tot de bevoegdheid der Commissie behoorende, wordt binnen den kortst mogelijken tijd eene vergadering tot behandeling van het onderwerp belegd, en een advies opgesteld en aan het Bestuur toegezonden, zoo tijdig, dat redelijkerwijze verwacht kan worden, dat het ter zake dienende kon zijn.
Indien de voorzitter het noodig oordeelt kunnen tusschentijdsche vergaderingen gehouden worden tot het behandelen van urgente vraagstukken, die dan op de oproeping moeten vermeld worden.
Vijf leden hebben de bevoegdheid te vorderen, dat eene vergadering tot het behandelen van een door hen aan te geven onderwerp worde belegd, mits schriftelijk daarvan kennis worde gegeven aan het bureau, dat de vergadering zoo spoedig mogelijk en in ieder geval binnen een week na die kennisgeving uitschrijft.
In December wordt een vergadering gehouden, waarin het jaarverslag. en de rekening en verantwoording van den Secretaris-penningmeester worden behandeld en de aftreding en verkiezing van het bureau wordt geregeld.
Art. 7. Besluiten en stemming. Tot het nemen van een besluit is de aanwezigheid van ten minste 5 leden, buiten het bureau en aspirantleden, noodig.
Besluiten worden genomen met volstrekte meerderheid van stemmen der aanwezige leden, waarbij blanco stemmen van onwaarde worden geacht en met dien verstande, dat er buiten de blanco stemmen tenminste zooveel geldige stemmen worden uitgebracht, als er leden aanwezig moeten zijn, om een wettig besluit te nemen.
Over zaken wordt mondeling, over personen schriftelijk gestemd; bij staking van stemming over zaken wordt dit als verwerping beschouwd, over personen beslist in dit geval het lot. Aspirantleden hebben geen stemrecht.
Art. 8. Herziening. Jaarlijks in de maand December wordt overwogen of herziening van het reglement gewenscht is, en bij gebleken wenschelijkheid, de herziening tot stand gebracht en aan de goedkeuring van de M.B.V.A. onderworpen.

Rijksmonumenten commissie.

De Tweede Kamer heeft de voorstellen tot reorganisatie op het gebied der monumentenzorg, zooals ze waren uiteengezet op de begrooting van Binnenlandsche zaken, aangenomen, nadat de Minister had toegezegd de functies van Directeur van het Rijksbureau voor monumentenzorg en Secretaris van de Algemeene monumenten commissie niet in één persoon te zullen vereenigen.

ADVIES-COMMISSIE VOOR BOUWONTWERPEN EN UITBREIDINGSPLANNEN IN NOORD-HOLLAND.

Naast alle nadeelen, welke de watersnood 1916 in Noordholland bracht, is er toch een blijvend goed resultaat uit voortgekomen, n.l. de „Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen in de Provincie Noordholland". Het is bekend, dat tegen den tijd, dat de overstroomde landen weder droog werden door verschillende personen en vereenigingen, welke voor de schoonheid van Noordholland voelden een Commissie: „Advies-Commissie voor Bouwontwerpen in de overstroomde gedeelten van Noordholland" is tot stand gebracht.
Deze Commissie heeft verschillende Gemeentebesturen bewogen ook het uiterlijk van de woningen aan het toezicht van Burgemeester en Wethouders te onderwerpen en heeft aan deze Colleges adviezen gegeven. Met de resultaten waren de Gemeentebesturen, de bouwers en de eigenaars en ook de Commissie zóó zeer ingenomen, dat besloten werd het werk, opgevat in verband met de verwoestingen door het water, tot een blijvend te maken.
De nieuwe Commissie bestaat thans en heeft een subsidie van de provincie Noordholland gekregen, zoodat zij haar werk in geheel Noordholland kan aanvangen.
De Commissie heeft haar doel en werkwijze in de eerste drie artikelen van haar Reglement aldus omschreven:

Artikel 1.

De Advies-Commissie stelt zich ten doel Burgemeester en Wethouders van de Gemeenten in Noordholland op hun uitnoodiging van advies te dienen:
a. bij de toepassing van verordenings-bepalingen, die het uiterlijk aanzicht van woningen en gebouwen aan de goedkeuring van Burgemeester en Wethouders onderwerpen;
b. bij de toepassing van verordenings-bepalingen. die betrekking hebben op de handhaving, op de bevordering van de schoonheid in stad en land;
c. bij de beoordeeling van ontwerpen van openbare en andere gebouwen;
d. bij de beoordeeling van ontwerp-uitbreidingsplannen.
De adviezen worden kosteloos verstrekt. De Commissie treedt met de Gemeentebesturen in overleg betreffende het al of niet verstrekken van bijdragen in de te maken onkosten.

Artikel 2.

De Advies-Commissie brengt alle opmerkingen, die ze in het belang van de handhaving of ter bevordering van de schoonheid in stad en land gewenscht acht, onder de aandacht van Gedeputeerde Staten van Noordholland, van Burgemeester en Wethouders der Gemeenten in het gewest of van hen, die daarvoor overigens in de termen vallen.

Artikel 3.

De Advies-Commissie verstrekt de haar gevraagde adviezen zoo spoedig mogelijk. Zoo het advies strekt tot niet-goedkeuring van een ontwerp, moet het met redenen omkleed zijn. Tevens zal daaruit moeten blijken op welke wijze door belanghebbende aan de gerezen bezwaren kan tegemoet gekomen worden.

Nog vóór dat zij haar eigenlijke werkzaamheden kon beginnen werden reeds stemmen vernomen, welke de wijze, waarop de Commissie de bouwkunst wil bevorderen, verkeerd achtten.
Evenals bij de vroegere Advies-Commissie zal de nieuwe de niet-goedkeuring van een ontwerp in den regel vergezeld doen gaan van een verbeterd ontwerp gevelteekening, omdat op deze manier het gemakkelijkste kan „blijken op welke wijze door belanghebbende aan de gerezen bezwaren kan tegemoet gekomen worden". Eene omschrijving, daarvan zou veel meer moeite kosten en bovendien minder doeltreffend zijn. Tegen deze wijze van handelen hebben de georganiseerde architecten bezwaren.
Zij zouden wenschen, dat de Commissie bij afkeuring van het ontwerp eenvoudig zou adviseeren: „wend U tot een goed architect".
De Commissie zou aan dien wensch gaarne gevolg geven, en het zou haar taak zeker zeer verlichten, maar zij is overtuigd, dat zij haar hoofddoel: „bevordering van aesthetischen bouw in de provincie Noordholland" niet zou bereiken.
De Commissie stelt zich voor, indien zij uit Amsterdam of een der andere groote Gemeenten, waar een voldoende aantal architecten aanwezig is, aanvragen om adviezen zou krijgen, het bovenbedoelde advies zou geven. In kleinere gemeenten, waar deze niet te vinden zijn, zou een dergelijk advies gelijk staan met afkeuring van het bouwontwerp zonder meer.
Burgemeester en Wethouders zouden, indien er naast de afbrekende critiek geen opbouwende geleverd werd, deze eerste voor kennisgeving aannemen, en vergunning geven tot de uitvoering van het afgekeurde ontwerp. En ongetwijfeld zou een schoonheidsbepaling, welke alleen last en oponthoud, maar geen resultaat opleverde, zeer spoedig weer uit de bouwverordeningen verdwijnen.
De Watersnood-Advies-Commissie heeft reeds ervaren, dat reeds het doen opnemen van een dergelijke bepaling, nog niet zoo gemakkelijk was terwijl daarbij werd aangeboden, dat de Commissie verbeterde ontwerpen zou geven, indien het ingezonden plan werd afgekeurd. Zonder dit laatste zou het getal verordeningen, welke met een schoonheidsbepaling was verrijkt, zeer gering geweest zijn.
Zonder twijfel is dus alleen reeds om de medewerking der Gemeentebesturen te verkrijgen, het leveren van verbeterde teekeningen noodig.
Laten we echter veronderstellen, dat Gemeentebesturen de bepaling opnemen en het advies „geef opdracht aan een architect" overnemen en dit als voorwaarde voor

de vergunning aan den bouwheer van een woning van ongeveer f 2000.— opleggen.
Ten eerste zullen er veel goede architecten bereid zijn zulke kleine ontwerpen in alle kleine en dikwijls moeilijk te bereiken plaatsen op zich te nemen?
Bovendien de kosten van een dergelijke woning zouden belangrijk hooger worden; want als Burgemeester en Wethouders het ontwerp krijgen, heeft een plaatselijke bouwer de opdracht reeds gekregen. Het tarief van de honorarium-tabel der Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunst, zijnde $7^1/_2$ % zou bij de bouwsom komen.
Deze f 150.— zouden den huurprijs van de woning met ongeveer 20 cent per week duurder maken.
Het is ondenkbaar dat er één College van Burgemeester en Wethouders de verantwoording van zulk een besluit, dat deze huurverhooging tengevolge zou hebben, op zich zou nemen, gegeven den reeds zoo zeer gestegen huurprijs der woningen. Of zou één Gemeentebestuur de verantwoordelijkheid durven dragen van de ernstige belemmering van den in dezen tijd zoo noodigen aanbouw van nieuwe woningen?
Nog grooter bezwaar bestaat in de architectenwereld tegen het leveren van verbeterde teekeningen van vereenigingen in het belang der Volkshuisvesting. „Met overheidsgeld gebouwde woningen behooren door aesthetisch voldoende bekwame architecten te worden ontworpen".
Dit wordt in de eerste plaats gemotiveerd op grond van een algemeen voorschrift, dat door de regeering zou zijn gegeven in verband met de verstrekking van rijksgeld voor woningbouw. Er zou reeds een verplichting daartoe bestaan, welke slechts behoefde te worden nagekomen om tot den goeden toestand te geraken.
Hier zij voorop gesteld, dat zulk een voorschrift *niet* bestaat en we mogen er wel bijvoegen in zulk een strengen vorm zeker wel nooit zal worden gegeven. Want, evenals bij den gewonen bouw, zou een dergelijk voorschrift den woningbouw door woningvereenigingen zeer belemmeren.
De ervaring der Inspecteurs der Volkshuisvesting voor woningbouw is, dat er meestal heel wat toe behoort, om in een plattelands-gemeente tot woningbouw met rijksgeld te geraken. Dikwijls is in een dergelijk geval een plaatselijke bouwkundige de ziel van de vereeniging, of heeft van den beginne aan de plannen medegewerkt. Moet men dezen, indien een Advies-Commissie tot de conclusie komt, dat het ontwerp om aesthetische redenen moet worden afgekeurd, eenvoudig naar huis sturen met het advies aan de Vereeniging „kies U een architect." En dan moet wederom de vraag gesteld: Zou er een Inspecteur der Volksgezondheid het advies overnemen en de nakoming ervan verplicht stellen, indien hij zag, dat de met moeite tot stand gebrachte bouwplannen onuitgevoerd zouden blijven? Of zou er een College van Burgemeester en Wethouders zijn, dat dan de bouwvergunning weigerde? Zelfs de meest aesthetisch aangelegde Inspecteurs of Gemeentebesturen zullen in dergelijke gevallen het advies niet volgen.
De Advies-Commissie meent daarom, dat zij niet op voldoende wijze haar taak vervult, wanneer zij bij afkeuring van het ontwerp alleen naar een architect verwijst en dus wil zij haar taak „bevordering van aesthetischen bouw in Noordholland" naar behooren vervullen, in vele gevallen gewijzigde ontwerpen zal moeten verstrekken.
Dit neemt niet weg, dat de Commissie zonder aandrang van buiten, uit eigen beweging het verlangde advies dikwijls zal geven.
Niet licht zal een gratis ontwerp worden gegeven bij grootere en meer ingewikkelde ontwerpen of wanneer degene, die de opdracht geeft, financieel zeer goed in staat is de kosten van een architect te dragen. Evenmin zal voor Gemeentebesturen en andere autoriteiten in die gevallen eenig bezwaar bestaan het advies te volgen.

Ook wanneer de commissie deze zaak van den kant van de architecten beziet, meent zij dat haar standpunt juist is. Want de Commissie kan niet inzien, dat hare werkwijze schade kan brengen aan de belangen der architecten.
Wat betreft de adviezen van de Watersnoods-Commissie kan worden getuigd, dat daarbij geen enkel geval voorkwam, waarbij de hulp van een goed architect zou zijn ingeroepen, indien onder normale omstandigheden was gebouwd; integendeel, er werd een enkele opdracht verleend aan een architect, welke naar alle waarschijnlijkheid niet zou zijn geschied, indien de Advies-Commissie daar niet had gewerkt.
Wij meenen echter, dat het tegendeel waar is; het geven van kostelooze adviezen zal den architecten op den duur groote voordeelen brengen.
Over het algemeen vinden architecten hun werkkring in de groote steden en luxe plaatsen. Op het eigenlijke platteland is het bouwen in den regel aan de plaatselijke bouwkundigen overgelaten. In de streken ver van de verkeers-centra afgelegen, kent men nauwelijks het bestaan van den architect. En juist daarom wendt de Commissie zich tot die streken op hare wijze, om daar bekend te maken, dat er nog iets anders bestaat dan de plaatselijke bouwkundigen.
Het is naar onze meening voor architecten in het algemeen de eenige kans in dergelijke, voor hen nieuwe streken geintroduceerd te worden en dan gelegenheid te krijgen tot het bouwen van woningen voor notabelen, van scholen en raadhuizen.
Evenals ieder koopman zijn zaken eerst bij het publiek begeerd moet maken, moet ook eene vakvereeniging van architecten hare waar (men vergeve de vergelijking) — de schoone bouwkunst — begeerd maken.
Het platteland begeert deze nog niet, kent haar niet. Kostelooze adviezen maken haar bekend en eenmaal gezien, zal zij door anderen worden verlangd.
Een vakvereeniging kan groote kracht uitoefenen, maar alleen tegenover diegenen, die haar werk behoeven.

Hare macht rijkt, niet buiten dien kring. Naar onze zienswijze maakt de Advies-Commissie met hare adviezen dien kring wijder en vergroot daardoor die macht.
Willen de architecten werkelijk directen steun uit het overheidsgebod?
Het schijnt ons miskenning van den Hollandschen geest. Met dwang krijgt niemand in Noord-Holland iets gedaan. Hij prikkelt tot verzet. Alles zal er op gericht worden dien dwang weder te doen verdwijnen en hoe gemakkelijk gaat dit in Gemeenteraden met zeven leden, Slechts vier leden voor de schrapping van het schoonheids-artikel gewonnen en weg is de bepaling.
Langzaam en geleidelijk is het te bereiken. Eén huis onder architectonische leiding gebouwd en vele volgen na.
Wij meenen derhalve, dat de architecten-vereenigingen goed zullen doen, de Advies-Commissie haren gang te laten gaan en op alle wijzen te steunen o.a. ook door het geven eener subsidie.
De architecten-vereenigingen mogen hierbij denken aan het oud-Hollandsch devies:

„De Cost Gaet Voor De Baet Uyt".

J. VERSTEEG.

Voorzitter van de Advies-commissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in de provincie Noord-Holland.

FAIR PLAY?

Bekend is het, dat de heer W. M. Dudok als directeur van Publieke Werken te Hilversum een frissche kijk heeft als architect en aldus zorg draagt, dat zijn bureau niet versuft door bureaucratischen sleur. Hiervan getuigen ook zijn plannen voor gemeentelijken woningbouw, waarvan hij in het Juli en Augustusnummer van het Technisch Gemeenteblad teekeningen en beschrijving geeft. Jammer echter is het, dat de heer Dudok in zijn enthusiasme voor deze zaak te veel wil bewijzen, en daarmee de goede zaak schaadt. Ik heb hierbij het oog op de finantieele berekeningen die in het Augustus-nummer worden gegeven. Niet speciaal treft mij het feit, dat de heer Dudok zijn bouwberekening verkrijgt door de bouwsom, die voor den oorlog gold, met 30 % te verhoogen. Dat hij den Raad met deze veel te lage verhooging een onzuiver beeld geeft is een zaak, die hij tegenover dien Raad moet verantwoorden. Het is natuurlijk mogelijk, dat de gemeente Hilversum beschikt over veel materiaal, dat reeds vroeger werd gekocht tegen lage prijzen, en dat de heer Dudok dit materiaal tegen inkoopsprijs voor de woningen denkt te gebruiken. Dit behoorde dan in de begrooting vermeld te zijn; maar zooals gezegd, dit is een interne gemeentekwestie.
Anders echter wordt de zaak, waar de heer Dudok in zijn begrooting voor een bouw van 4 ton (vóór den oorlog geldenden prijs) voor toezicht en teekenwerk stelt *f* 5000.—, en daaraan tusschen haakjes toevoegt: „deze post is voor particulieren bouw *f* 10000.— à *f* 12000.— hooger."
Hoe onschuldig dit ook in de begrooting lijkt opgenomen, zoo moet tegen dergelijke wijze van doen geprotesteerd worden. Ten eerste is een dergelijke opmerking tusschen haakjes niet ter zake in de begrooting, maar bovendien is deze slimheid, (want als zoodanig moet ze bedoeld zijn) absoluut ongepast en misleidend.
Wanneer de heer Dudok gemeentelijke woningbouw voorstaat, is dit zijn goed recht, maar laat hij het op faire wijze doen.
Ieder weet, dat, wat ook de goede zijde van gemeentelijke of rijksbureaux moge zijn, goedkoop werken zeker niet hun fort is, speciaal niet, waar het geldt toezicht en teekenwerk. Het is hier de plaats niet de oorzaken daarvan na te gaan, maar ieder weet, dat ambtenaren in vasten dienst bij rijk of gemeente minder energiek werken dan de opzichters en teekenaars bij particuliere architecten. Nu is het natuurlijk mogelijk, dat op de ambtelijke bureaux de salarissen voor speciale gevallen verdoezeld worden onder de totale bureauuitgaven van het geheele jaar, zoodat officieel weinig drukt op een daartoe uitgekozen speciaal geval, maar dit behoort tot een struisvogelpolitiek, waarvan ik den heer Dudok niet wensch te verdenken. Er blijft dus zuiver over zijn opmerking, dat de onkosten voor den bouw van een complex van 180 woningen aan toezicht en teekenwerk bedragen bij gemeentelijken bouw *f* 5000.— en bij particulieren bouw *f* 15000.— à *f* 17000.—. Dit is een aantijging tegen den vrijen architect, die woningen bouwt, dusdanig uit de lucht gegrepen, dat hij den vrijen architect en diens personeel daarover verantwoording verschuldigd is. Men behoort om eigen zaak te verdedigen door van gepaste middelen gebruik te maken. Eerlijkheid is zeker onder kunstenaars nog een eigenschap, die zij hoog houden. Het doel, dat de middelen heiligt, is tot heden nog niet hún doel.

IR. J. B. VAN LOGHEM.

VERBOUWING HUIZE „ALLEGONDA" KATWIJK AAN ZEE.

De verbouwing van het hierbij afgebeelde huis „Allegonda" te Katwijk aan Zee, van den Heer J. E. R. Trousselot te Rotterdam, werd door mij technisch uitgewerkt naar het ontwerp van den kunstschilder, M. Kamerlingh Onnes.
In hoofdzaak omvatte de uitbreiding het aanbrengen van betere dienstvertrekken, terrassen, loggia's en het optrekken van den toren en van een groote slaapkamer.
In verband met deze toevoegingen werd ook het bestaande gedeelte gewijzigd, zoodat van het oorspronkelijk aanzicht niet veel is overgebleven, zooals uit de foto's blijkt.
De spreekkamer van het bestaande huis is ingericht tot entree. De aanwezigheid van een schuine deur gaf aanleiding tot een oplossing, waarbij de dienstvertrekken op zichzelf een geheel vormen. Een kleine hal is het

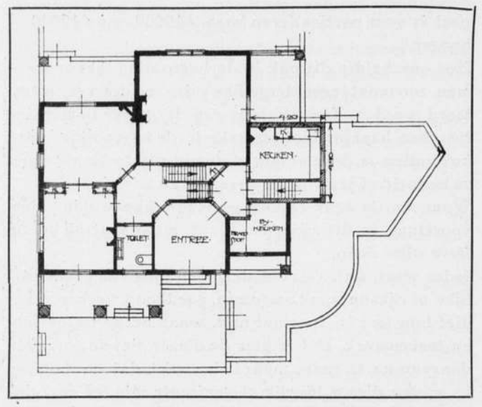

Fig. 1. Huize „Allegonda". Plan beganegrond.
(Bestaand metselwerk is zwart aangegeven, nieuw metselwerk is gearceerd.)

centrum van deze dienstvertrekken en geeft toegang tot de groote hal, de entree, de keuken, de bijkeuken en tot de trap, die als opgang dient van uit den dienstingang, welke in het sousterrain is gelegen en uitkomt op den langs het duin naar beneden loopenden straatweg. In het sousterrain bevinden zich verder nog: twee groote kelders, een zitkamer voor het personeel, groote bergplaats voor koffers, enz. fietsen bergplaats, W. C. voor het personeel.

De woonkamers werden niet gewijzigd, behoudens de toevoeging van loggia's. De entree en hal hebben marmeren vloeren; de entree bovendien een wit-marmeren lambrizeering beëindigd met een band van licht-grijs marmer. Ter plaatse, waar vroeger de ingang was, is thans het toilet.

In den toren is beneden de keuken. Boven de keuken is een logeerkamer, toegankelijk vanaf een bordes, dat men bereikt met een trap vanaf het bordes der hoofdtrap. Vanaf het bordes vóór de logeerkamer leidt weer een trap naar de dienstbodenkamer en vervolgens naar het plat van den toren, dat een prachtig uitzicht verleent over het land en de zee.

Uitwendig is het gebouw geheel gepleisterd met mortel van Doornikssche kalk en zand, niet onder de rij gebracht, doch zonder rij zoo vlak mogelijk opgesmeerd om het materiaal tot zijn recht te doen komen.

De afdeking der loggia's is van gewapend beton; de kleur der verf is paarsgrijs (in de kleur der schaduw om zoo min mogelijk de groote vlakken te breken) zonder meer.

De terrassen zijn gedekt met quenasttegels. In den gevel bevindt zich een naamplaat, volgens ontwerp van H.H. Kamerlingh Onnes gebakken door Willem C. Brouwer, terwijl zich tusschen de aansluiting van den toren met het bestaande gedeelte een glas-in-loodraam bevindt van Theo van Doesburg.

Het geheel past wonder wel in de omgeving en vooral de afdekking met platte daken is aan zee gelukkig. Te meer waar hier de verdeeling der massa's mooi is en een geslaagde beëindiging van den Noord-Boulevard vormt. De zeer sobere kleur van het gebouw harmonieert uitstekend met het blanke duinlandschap. Hoe dikwijls tegen dezen (van zelf-sprekenden) eisch gezondigd wordt, weet ieder, die onze zeebadplaatsen kent.

Leiden, Jan. 1918. J. J. P. OUD, Architect.

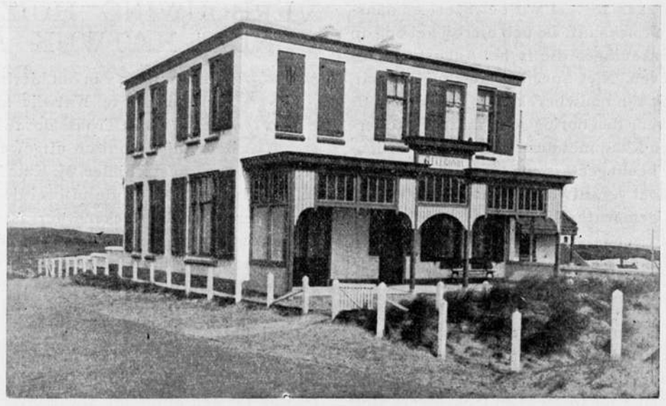

Fig. 2. Huize „Allegonda", vóór de verbouwing.

DE ARCHITECTEN EN HET WONINGCONGRES.

Het lang uitblijven van de praeadviezen voor de te behandelen punten op het a.s. Woningcongres is niet geschikt om de toch reeds bewogen gemoederen van de Ned. architecten te kalmeeren en m.i. zal de hierdoor ontstane nervositeit haar terugslag geven op de houding der architecten op het congres. Te meer voelen de architecten zich niet op hun gemak nu het hier geldt een schoonheidskwestie, een ideëele zaak, want de zaak waar

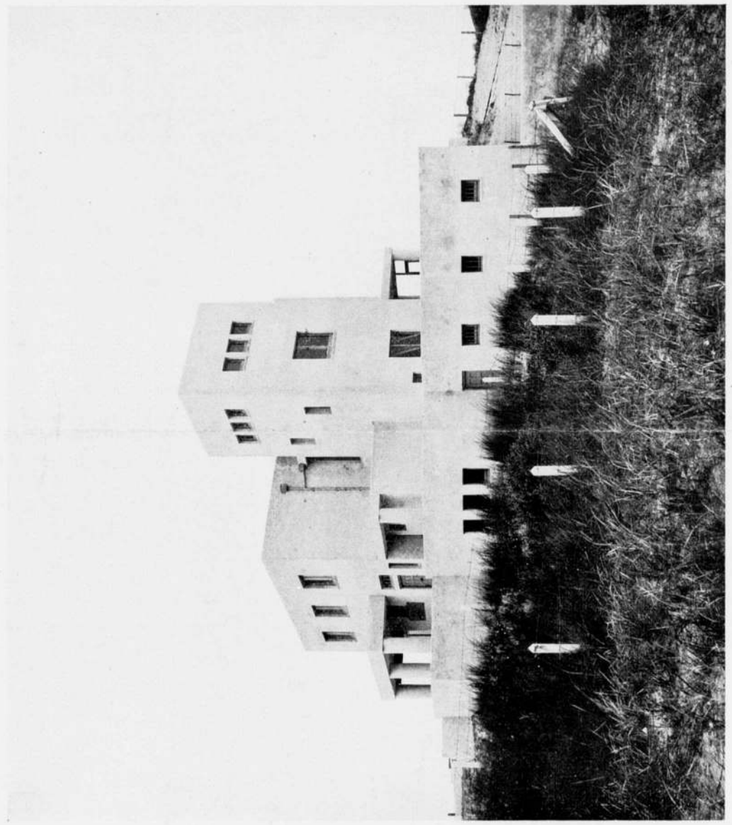

Ontwerp: M. Kamerlingh Onnes.
Arch. J. J. P. Oud.

„Huize Allegonda".

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 2 Febr. 1918. No. 5.

het hier om gaat is een der werkelijk ideëele, waarvoor de architecten in de bres zijn gesprongen en nog zullen springen!
Ten opzichte van den woningbouw mogen de productie, aanvoer en distributie van bouwmaterialen hun zeer ter harte gaan, mogen wettelijke maatregelen, betreffende opheffing van de bezwaren verbonden aan de uiteenloopende voorschriften der verschillende bouwverordeningen en wettelijke noodvoorschriften voor snelleren bouw van volkswoningen door hen worden toegejuicht, echter heeft de normalisatie in de uitvoering, meer in 't bijzonder wat betreft de te verwerken onderdeelen, hen eerst recht de ooren doen spitsen, vooral toen nog nader is uitgelekt, dat voorgesteld zou worden deze normaliseering buitengewoon ver door te voeren, om zoodoende feitelijk te komen tot een uniformiseering van woningtypen.
Het is moeilijk hieromtrent een juist denkbeeld te vormen, aangezien het bewuste praeadvies, dat deze zaak nader zal toelichten, nog niet is verschenen, en het is te betreuren, dat hierdoor voor de architecten de weg is afgesneden om over deze belangrijke zaak hetzij mondeling op een vergadering, hetzij door middel van hun vakorgaan, van gedachte te wisselen. Het gevolg hiervan zal zijn een noodlottig voorbijzien van het doel van het congres.
Op dit congres mag en moet namelijk het oog alleen gericht blijven op den woning*nood* en moet de hoofddrijfveer tot alle acties zijn: te komen tot het bouwen van woningen voor hen, die dakloos zijn.
Door de publicatie van het programma en het uitblijven van de praeadviezen wordt echter nu reeds dit hoofddoel voorbij gezien. Niet meer de dakloozе is thans in onze kringen het voorwerp van onze belangstelling, doch de woningbouw zelf: het bouwen van woningen als zoodanig en in hoogste instantie, de schoonheid in den woningbouw.
Dat de architecten deze schoonheid, die hun heilig is, met hand en tand willen verdedigen en willen verhoeden dat de schoonheid voor ettelijke jaren in een hoek wordt geduwd, is een verblijdend teeken des tijds en in normale tijden zou hun strijd „tegen de ketters" aller sympathie hebben.
In dezen somberen tijd vallen echter de pogingen van andere groepen, van autoriteiten, e.a., om den woningnood te keeren, ook te waardeeren, en is het te billijken, dat zij met radicale middelen op het tapijt komen.
Op het congres echter mogen beide partijen hunne gedachten niet op de spits drijven, noch de architecten, die aan hun schoonheidseischen niet willen getornd hebben, noch de voorstanders van normaliseering of uniformiseering, die hiermee een onaanvechtbare oplossing van het woningvraagstuk bedoelen.
Nu de architecten verstoken zijn gebleven van de nadere uiteenzetting van dit programmapunt, is het niet mogelijk meer in deze kringen de vraag te bespreken, hoe, zonder te groote afbreuk te doen aan de onvermijdelijke eischen, die in dezen tijd de schoonheid gelukkig weer stelt, een normaliseering of uniformiseering is te vinden, waarmede de woninglooze zoo spoedig mogelijk een woning krijgt.
Het is niet onaannemelijk, dat de voorstellers van de praeadviezen zich den ruggesteun weten van een groote groep voorstanders en met dezen steun zullen zij minder geneigd zijn, iets van hunne meeningen prijs te geven.
Dit zal een reden zijn voor de architecten om hunne rechtmatige eischen rücksichtslos te verdedigen, en het slot zal zijn dat de belangen van den woninglooze in de debatten gruwelijk in de knel zullen raken.
Hiervoor zal door alle deelnemers aan het congres moeten worden gewaakt.
Het is jammer dat een vroegere publiceering van de praeadviezen het den architecten niet heeft vergemakkelijkt, hun denkbeelden in deze moeilijke materie nader te formuleeren, waarschijnlijk zouden de besprekingen op het congres vruchtbaarder zijn, en zeker had men minder moeite het oog gericht te houden op den eenig belanghebbende: den woninglooze.

J. P. MIERAS.

MOET DE M. B. V. A. ZICH MISVORMEN?

De vraag, die Van Loghem in het vorige B. W. stelde, bracht mij tot bovenstaande wedervraag.
Het denkbeeld op zichzelf om de meer æsthetisch aangelegde vakgenooten – in een afzonderlijke groep te vereenigen — afgescheiden van de moeilijkheid tot het bepalen van het minst hooge peil, dat de candidaat-leden moeten hebben bereikt — wordt door mij zeer toegejuicht en ik heb dan ook met belangstelling de her (ver)vormingsplannen van A. et A. gevolgd.
Tegen het bezwaar, dat A. et A. een federatie van kunstenaars op allerlei (bouwkundig) gebied is, kan als oplossing een groepsindeeling van architecten toegepast worden, zonder dat de inwendige organisatie er sterk door aangetast wordt. Voor de M. B. V. A. acht ik echter zulk een groeps-indeeling noodlottig en allerminst bevorderlijk voor de eenheid, waarnaar zoo zeer gestreefd moet worden. Bovendien vind ik in de eischen, welke aan de toetreding tot onze vakvereeniging worden gesteld, een voldoenden waarborg om te geraken tot het tweeledig doel, dat zij zich stelt: de behartiging der vakbelangen en de bevordering der bouwkunst, al zal het laatste sterker op den voorgrond treden bij vereenigingen, die uitsluitend daarvoor werkzaam zijn.
Dat wij ons daarbij vaak met twee aangezichten toonen is een direct gevolg van den aard van ons vak. Echter kan er ook in de bestaande organisatie naar gestreefd worden de wisselwerking tusschen de twee gezichten tot het onvermijdelijke te beperken.
Het voordeel, dat Van Loghem ziet in de groepsindeeling, dat zij een aansporing zal zijn voor sommige architecten, die nog niet in de æsthetische „kern" zijn opgenomen, om hun dikwijls sluimerende capaciteiten te

ontwikkelen, lijkt mij denkbeeldig en mochten al sommige naturen die stimulans noodig hebben, dan kunnen zij die ook nu reeds vinden door nauwere aanraking te zoeken met gelijk gestemde geesten uit onze tegenwoordige gemeenschap.
Van Loghem noemt zijn voorgestelde vervorming ook noodig in verband met het eventueel te sluiten collectief contract met opzichters en teekenaars tot doorvoering van de pensioensverzekering, zulks ter opname van die bouwkundige elementen, die niet beantwoorden kunnen aan de thans door onze vakvereeniging gestelde eischen. Daargelaten, dat daarvoor wellicht nog wel eene andere oplossing te vinden is b. v. door het stichten van een Federatie van Bouwkundige Vereenigingen in den meest algemeenen zin, acht ik het zeer twijfelachtig, dat het ledental aanmerkelijk zou stijgen, indien de eisch aangaande de goede architecten-gebruiken gehandhaafd bleef, immers de groote groep van aannemer- en makelaar-architecten zou daardoor toch buiten de deur gehouden worden.
Neen, de eisch, dien Van Loghem aan de soepelheid van het wezen van de M. B. V. A. wenscht te geven zal noodzakelijk leiden tot voorschrijding van de elasticiteits-grens d. i. tot blijvende misvorming.

Ir. A. BROESE VAN GROENOU. Wassenaar.

RAPPORT DER JURY INZAKE DE PRIJSVRAAG, UITGESCHREVEN DOOR DE „CENTRALE" VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN DEN BLOEI VAN GRONINGEN VOOR HET PLAN VAN HET PAVILJOEN IN HET STADSPARK IN AANLEG ALDAAR.

(Slot.)

No. XXIV. Motto: Modul 4.407.
Door een minder gelukkige plaatsing van het kantoor, kan de doorgang naar het concertterrein bij voorstellingen in de zaal, niet ter vrije beschikking blijven; de keuken is moeilijk te verlichten; de buffetkamer is te klein; de woning van den restaurateur is te ver van buffet en keuken. De groote ramen boven de galerij verzekeren eene goede belichting der zaal, echter belemmeren de breede dammen tusschen de smalle ramen daaronder te veel het uitzicht. De strenge architectuur van het geheel vereischt waardeering.

No. XXVII. Motto: „Ihsiag".
De platte grond heeft de verdienste beknopt te zijn, maar als gevolg dezer beknoptheid heeft de toegang tot de zaal te geringe afmetingen gekregen; terwijl de aanleg der toiletten mede te wenschen overlaat; het buffet is naast het orchest; de vrije doorgang naar het concertterrein ontbreekt. Tegenover deze gebreken staat het voordeel eener zeer aantrekkelijke architectuur.

No. XXXI. Motto: Stadspark.
De platte grond is vrijwel onberispelijk; er is een ruime toegang en voorhal voor de zaal; er is eveneens een breede doorgang naar het concertterrein; het buffet is goed geplaatst en in verbinding gebracht met ruime dienstlokalen. Ook de toiletkamers zijn goed verdeeld. De belichting der zaal is doelmatig en voor goede ondersteuning der galerij is gezorgd.
Het silhouet echter van den bouw is niet zeer bevredigend; de architectuur is eenigszins dor en doet betwijfelen of men dit gebouw een passend centrum zou mogen heeten in een grootsch parklandschap.

No. XXXV. Motto: „Be quick".
De vrije doorgang naar het concertterrein is te nauw. Het buffet is niet aan de daarvoor meer aangewezen zijde der zaal. De vorm van het podium maakt het voor verschillende doeleinden minder geschikt. De overdekking der zaal laat te weinig ruimte boven de galerij. Ook is te betwijfelen of de belichting der zaal wel bevredigend zal zijn. Tegenover deze gebreken heeft het plan echter deze zeer groote verdienste, dat het in zijn vormen geheel en al uitdrukt wat men ter plaatse verlaagt. Dit is inderdaad een bouwwerk, waarvan stemming uitgaat. De welgeslaagde aquarel was niet eens noodig geweest om het vertrouwen op te wekken, dat hier vormen zijn toegepast, waarin een zekere magnetische kracht is gelegen. Zij nooden tot binnentreden en brengen het begrip van behaaglijkheid met zich mede.

No. XXXXI. Motto: „Melk den dag".
De vrije doorgang tot het concertterrein ontbreekt; de trappen voor de galerij zijn te nauw; de buffetten zijn niet ondoelmatig geplaatst, echter kan het ontbreken eener buffetkamer zich op hinderlijke wijze doen gevoelen. De aansluiting met het gebogen beloop der veranda is nog niet geheel op bevredigende wijze opgelost. In zijne opvatting van den bouw vertoont het eenige verwantschap met het plan onder No. X behandeld. Het verdient daarom evenals dit waardeering.

No. XXXXII. Motto: „Eenvoud".
De platte grond is beknopt; de afsluiting van de voorhal der zaal door een tourniquet is voor een zaal met de voorgeschreven bestemming minder aangewezen. Het toegankelijk maken der toiletten, direkt vanuit de zaal, verdient geen aanbeveling. De vorm van het podium is eenigszins zonderling.
In zijn streven naar eenvoud heeft de ontwerper de eveneens gewenschte monumentaliteit van zijn bouwwerk niet kunnen behouden.

No. XXXXVII. Motto „Toren".
De ingang met trappenaanleg voor de zaal is te eng. De plaats voor het buffet is met het oog op de bediening op het concertterein niet boven bedenking verheven. De geheele oplossing met onderdoorgang naar het concertterrein is noodzakelijk ingewikkeld. Ten gevolge van dit arrangement komen ook de veranda's aan de zijde van het achter-terrein te hoog boven den beganen grond te liggen. Het ontwerp munt echter uit door positieven wil, die uit zijn gedecideerde omlijningen spreekt, en die het doen betreuren, dat ontwerper niet een anderen weg ingeslagen heeft om het vraagstuk tot oplossing te brengen.

No. LI. Motto „Groningen".
De ingang, de plaats van het buffet en de vorm van het podium, geven tot bedenkingen aanleiding. Voorts is wijze van ondersteuning van de kap op de slechts dunne zijmuren voor den bouw wel gewaagd te achten. Het uiterlijk karakter van den bouw heeft daartegen wel iets aantrekkelijks, moge het ook al te veel doen denken aan een boerderij met melkverkoop voor bezoekers.

No. LVI. Motto: „P G".
De platte grond is beknopt en vernuftig in elkaar gezet. De ontwerper is van een geometrische indeeling uitgegaan en in de ontwikkeling van het plan is dit begrip systematisch doorgevoerd. Was dientengevolge de aanleg eener langwerpige zaal uitgesloten, zoo is toch aan te nemen, dat deze mede in verband met de wijze, waarop zij door hare galerijen omsloten wordt, geen onbevredigenden indruk maakt. Ook is een goede verlichting dezer zaal, dank zij de krans van vensters onder het plafond, verzekerd.
Daarentegen valt op te merken, dat als gevolg der systematische indeeling, de restaurateurswoning wel wat ver komt te liggen van het buffet. Ook is voor toegangen niet voldoende ruimte gereserveerd. De trappen naar de galerij zijn te steil en voor hun bestemming niet ten volle geschikt te achten.
Een gelukkige gedachte mag de aanleg der verbindingspaden heeten welke den toegang tot het concertterrein verschaffen en die tot de monumentaliteit van den geheelen aanleg niet weinig zullen bijdragen. Dank zij de groepeering van lager blijvende massa's rond een domineerenden middenbouw is het behoud van een sprekend silhouet verzekerd, van welke zijde het gebouw ook bezien wordt.
Slechts geeft de teekening aanleiding tot de vraag, of men hier niet den indruk zou verkrijgen meer een tijdelijk feestgebouw voor zich te zien in plaats van het blijvend lustoord, hetwelk verlangd wordt. Ook is de vorm der galerij, die zich aan de voorzijde voordoet als een sleuf onder de terrasborstwering niet fraai.

No. LXII. Motto: „Centrum".
Het plan onder het motto „Centrum" heeft met het bovenbesprokene gemeen, dat bij beide de plattegrond tot minimum afmetingen gereduceerd is, en voor de zaal een regelmatigen vorm is gekozen.
Slechts wijkt deze hier van het kwadraat af, door den gebogen voor- en achterkant. In deze gedaante zal de zaal ook ongetwijfeld zeer wel kunnen voldoen, slechts spruit er het nadeel uit voort, dat niet onbelangrijke deelen van zaal en galerijen geen uitzicht hebben op het podium.
Bij het plan is de vrije doorgang naar het concertterrein niet aanwezig, doch als een ernstig gebrek mag zulks niet worden aangemerkt, daar er voldoende ruimte voor over bleef. Het buffet is naast het podium geplaatst; het moet echter toegegeven worden, dat in dit geval de ligging onder de galerij wel zoo gekozen is, dat het bezwaar niet te veel op den voorgrond dringt.
Voor toegangen en ook voor circulatie op de galerij is voorts niet in allen deele voldoende ruimte beschikbaar gesteld. Ook beantwoordt de gevelontwikkeling niet aan de verwachting, die de aanschouwing van den belangwekkenden plattegrond opwekt.

No. LXIV. Motto: X X X.
De uitbouw der centrale hal in de zaal is niet fraai. De vrije doorgang naar het concertterrein ontbreekt. Het buffet is naast het podium geplaatst; het idee dit in schuine richting te stellen, zoodat men er even zoo goed gebruik van kan maken voor den tuin als voor de zaal, verdient echter waardeering.
Het uitwendig karakter van den bouw is wellicht wat al te stemmig gehouden en al geven de vlaggestokken aan den voorgevel ruime gelegenheid tot feestelijken tooi, zoo zal ook daarmede het zich nauwelijks voegen in het parklandschap, waarvoor het is bedoeld.

No. LXIX. Motto: „Middelpunt".
Voor flinke accessoires bij het buffet is gezorgd. De vorm en ligging van het podium is niet voor alle doeleinden practisch te achten.
Wel heeft de plattegrond de verdienst beknopt te zijn, maar hier staat tegenover, dat het viertal torens onnoodig tot opdrijving der kosten leidt. Daarbij is het ook den ontwerper niet gelukt, om deze torens aannemelijk te maken als onmisbaar voor het uiterlijk van den bouw. Er is aanleiding om te twijfelen of de vorm der zaalzoldering met overhuiving der ramen gelukkig gekozen is.
De toegang tot het heerentoilet is te nauw.

De bestudeering dezer plannen heeft de Jury genoopt, ook de Nos. V, XIV, XXIV, XXVII, XXXXI, XXXXII, XXXXVII, LI en LXIV te zijde te leggen.
Zoodoende bleven over de Nos. XI, XII, XXIII, XXXI, XXXV, LVI, LXII en LXIX.
Bij een hernieuwde overweging van deugden en gebreken dezer 8 plannen, kwam Jury tot de conclusie, dat ook de Nos. XI, XII, XXIII, LXII en LXIX op de lijst der voor bekroning in aanmerking komende niet konden worden gehandhaafd.
Zoo bleven voor de drie beschikbare prijzen de drie plannen XXXI, XXXV en LVI over. Doch ook van deze was er geen enkele zoodanig excelleerende, om een volledige bekroning te kunnen motiveeren. Bij groot verschil van opvatting, zijn echter in alle drie elementen aan te treffen van positieve waarde en bij de onmogelijkheid om de beteekenis dezer waarde in cijfers uit te drukken, lag de conclusie voor de hand, dat ook in de wijze hunner bekroning geen verschil kon worden gemaakt.
Gebruik makende van de bevoegdheid, haar in Art. 4 van het programma gegeven, heeft de Jury diens volgens besloten aan de plannen Nos. XXXI, XXXV en LVI ingediend onder de motto's „Stadspark", „Be

quick" en „P. G", elk een tweede prijs, groot ƒ 500.— toe te kennen.

De Jury voornoemd:

J. VERHEUL DZN.
Voorzitter.
W. KROMHOUT.
J. L. SCHOLTEN.
LEONARD H. SRINGER.
J. H. MULOCK HOUWER.
Rapporteur.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM.

VII.

De Kralingsche Plas mag zich bij tijd en wijle in de publieke belangstelling van ons, Rotterdammers, verheugen. De vaststelling van het Bosch- en Parkplan eromheen was eene grootsche uiting ervan, en mag als breede geste terecht worden gesteld tegenover de dikwijls verweten kleinmoedigheid bij den stadsuitleg.

Jammer, dat deze algemeene belangstelling niet op peil is te houden, en dat zij na de groote inspanning bij bedoelde vaststelling, weer snel is ingezonken, en rustig toeliet, dat de gemeente haren grond aan de Plaslaan, die aan de Zuid (stads)zijde langs de Plas loopt, voor gesloten bebouwing bestemde, en daarmee den stadszoom aan den waterkant voorgoed een van de andere zijden geheel afwijkend aanzien gaf.

Op 't oogenblik echter is de belangstelling weer geheel wakker: en wordt er met veel animo bij den Raad geadresseerd, en contra geadresseerd, terwijl in de dagbladen inzenders en redactie de schermutselingen voorzetten. Het spreekt wel vanzelf, dat nu en dan het particuliere eigenbelang daarbij om den hoek komt kijken, maar de questie heeft toch een algemeene strekking, terwille waarvan ik mijn best zal doen, een beknopt exposé der feitelijkheden uit den gang van zaken te lichten.

Op de raadsagenda kwam eenigen tijd geleden het voorstel van B. en W. voor, een bepaalde landtong aan den Zuidelijken plasoever te verhuren voor 25 jaar aan een Zeilvereeniging, die er een clubhuis met aanlegsteiger wilde bouwen. Het voorstel werd aangehouden, en zal nu op de volgende vergadering worden behandeld. Het schijnt, dat de bedoelde landtong bij uitstek voor het doel geschikt is, beschut voor zware stormen, niet afgelegen en . . . . goedkoop. Andere terreinen aan de Kralingsche Plas voldoen voorloopig niet aan al deze eischen. Ongelukkigerwijze is van het standpunt der wandelaars en bewoners der omgeving de keuze dezer plaats al even bedenkelijk, als zij voor de Zeilvereeniging gunstig is. De Zuidelijke oever wordt door een ver vooruitspringend en dicht beboscht schiereiland in twee zeer ongelijke deelen verdeeld, waarvan het kleinste en oostelijke, waarin het nieuwe clubhuis zou zijn gelegen, eigenlijk een kleine kom op zichzelf vormt, met open vergezicht op de groote Plas. Op het Bosch en Parkplan, en ook op de kaarten die bij verkoop van de gemeentelijke gronden aldaar werden overgelegd, was alleen een paviljoen aangegeven, onmiddellijk aan de Plaslaan, dat dus alleen een plaatselijke onderbreking van het uitzicht voor de wandelaars is. Dit tweede pavilloen dupeert niet alleen de bewoners en eigenaars van de huizen aan dat deel der Plaslaan ernstig en onverwacht, maar beteekent ook voor de wandelaars langs dit kleine, intiem afgesloten hoekje, eene belangrijke achteruitgang.

Want dit paviljoen is niet zoozeer een onderbreking als wel een hinderpaal: door zijn opvallende ligging midden in het water zal het vrijwel vanaf alle punten van dit gedeelte der Plaslaan een (onharmonisch) element in het uitzicht vormen, en de rustige samenhang van het afgesloten beeld breken. Tevergeefs voeren de aanvragers de geringe afmetingen en de aesthetische verzorging van het storende element op zichzelf als een bewijs voor zijne onschadelijkheid aan; de situatie als onderdeel van het uitzicht, blijft hier hinderlijk, om nu van de masten der scheepjes, en de afsluiting van het terrein (stijl kippenren) niet te spreken.

Het is duidelijk dat het hier voor de gemeente een lastig geval geldt, waarvan bovendien eene herhaling, 't zij hier of elders steeds zal blijven dreigen.

De watersport op de Plas zal eer toe- dan afnemen en dus moet daarop bij den definitieven aanleg vooruit worden gerekend.

Vast staat ook, dat de Gemeente, dit algemeen belang moet en mag behartigen, zelfs ten nadeele van particulieren. Maar het gaat niet aan al naar de behoefte zich doet gelden, telkens voor elk geval de toevallig minst hinderlijke en onbillijke oplossing uit te rekenen, met den onvermijdelijken nasleep van protesteerende en wrokkende belanghebbenden; vooral ook niet omdat de som van al die oplossingen noodzakelijk een onsamenhangend geheel zal opleveren.

Is het geen tijd, meer klaarheid te brengen in het natuurlijk eenigszins vaag gehouden oorspronkelijk Bosch en Parkplan? Het blijkt toch al duidelijk, dat sommige onderdeelen van het plan, o.a. de definitieve aanleg van den stadsoever, een nadere bestudeering dringend behoeven, die alleen in verband met den geheelen aanleg bevredigend kan worden gegeven.

Of een prijsvraag hier frissche denkbeelden brengt, of wel een commissie van aesthetisch bevoegden en belangstellende burgers zich de permanente verzorging van groote plannen, wil aantrekken, de gemeente moet in elk geval doordrongen worden van het besef, dat het aannemen van dergelijke groote plannen, en het becijferen der kosten, pas de inleiding is van de verantwoordelijkheid voor den aanleg zelve, waarbij inplaats van achter de toevallige omstandigheden aan te loopen, onder voortdurende inspanning moet worden gestreefd naar het hoogst bereikbare. Het geldt ook hiervan:

„Vater werden ist nicht schwer,
„Vater sein aber viel mehr."

P. VERHAGEN LZN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 9 FEBR. 1918. = No. 6.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Werk van de „Afdeeling Gebouwen" van den dienst der Publieke Werken, te Amsterdam, door A. R Hulshoff. — Houten hulpschoolgebouw, bevattende 2 scholen voor Uitgebreid Lager Onderwijs aan den Zeeburgerdijk. — Volkshuisvesting, door J. P. M. — Alle architecten aan den Staatsruif, door J. B. van Loghem. — Fair Play? door Will. Dudok. — Normalisatie van Woningtypen, door J. P. Mieras.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENLIJST

Eere-Leden.

Dr. H. P. Berlage, Architect, Violenweg 14 Den Haag.
Luigi Bisi, Secrétaire Général du Comité Excécutif du 9e Congrès Internationaal des Architectes à Rome, Rome.
Luis M. Cabello y Lapiedra, Architect, Secretaris van het 6e Int. Congres v. Architecten te Madrid 1904, Architect v. h. Ministerie v. Openbaar Onderwijs, Rue Columela 5, Madrid.
M. E Cannizzaro, Président du Comité Exécutif du 9e Congrès International des Architectes à Rome, Via Lucrezio Caro, 12, p. 1°., Rome.
Dr. P. J. H. Cuypers, Membre de l'Institut, Oud Voorzitter v. d. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vice-Président du Comité Permanent International des Architectes, Bureau Rijksmuseum Amsterdam.
Guillaume Fatio, Architect, Vice-Président du 2e Congrès International d'Assainissement et de Salubrité de l'Habitation te Genève; Président de la Société pour l'Amélioration du Logement, Genève.
K. Geusen, Königl. Baurat, Beigeordneter, Stellvertr. Vorsitzender des Tätigkeits-Ausschusses der Städte-Ausstellung und des Kongresses für Städtewesen zu Düsseldorf.
G. B. Giovenale, Président du 9e Congrès International des Architectes à Rome. Président de l'Académie de San Luca, Via Bocca di Leoue 23, Rome.
Georges Harmand, Advocat à la cour, Membre du Conseil judiciaire de la Société Centrale et de la Société de Défense mutuelle, Rue de Rivoli 134, Parijs.
Mr. Th. Heemskerk, Oud Minister van Binnenlandsche Zaken, Nieuwe Uitleg 24, 's Gravenhage.
Jac. Hermant, Architect de la Ville de Paris, Avenue Mac-Mahon 19, Parijs.
Frans Freiherr von Krausz, Architect, Mitglied der Zentral-Vereinigung der Architekten, Secretaris v. h. 8e Internationaal Architecten Congres te Weenen.
J. R. de Kruyff, Architect, Oud Vice-Voorzitter v. d. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Oud Dir. der Rijksschool voor Kunstnijverheid, Oosterpark 52, Amsterdam.
Dr. A, Kuyper, Oud Minister van Binnenlandsche Zaken, Kanaalstraat 5, 's-Gravenhage.
E. von Lange, Architect, Dir. S L. Kunstgew. Schule te München, Heszstr. 16II, München.
W. J. Locke, Achitect, Secretaris v. h. 7e Internationaal Congres van Architecten te Londen 1906, Past Secr. R. I. B. A., 2 Carlyle mansions Cheque Walk, Chalsea S. W.
Jhr. Mr. R. de Marees van Swinderen, Oud Minister van Buitenlandsche Zaken, 12 Montage Place, Bryanston Square, Londen.
C. Muysken, Architect-Ingenieur, Oud-Voorzitter v. d. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Javalaan 37, Baarn.
F. J. Nieuwenhuis, Architect, Oud Bestuurder v. d. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Oud Dir. der Gem. Werken, Ramstraat 33, Utrecht.
Dr. A. Oehler, Oberbürgermeister der Städt Düsseldorf, Vorsitzender des Tätigkeits-Ausschusses der Städte-Ausstellung und des Kongresses für Städtewesen zu Düsseldorf.
P. Peereboom, Oud-Burgemeester van Bolsward, Leeuwarden.
J. Maurice Poupinel, Architect, Secrétaire Général du Comité Permanent des Congrès Internationaux, Rue Boissy d'Anglas 45, Parijs.
R. Velázquez-y-Bosco, Professeur à l'Ecole Supérieure d'Architecture, President v. h. 6e Internationaal Congres van Architecten te Madrid 1904, Architect Délégué du Gouvernement au 5e Congrès à Paris 1900, Membre de l'Académie de San Fernando, Président du Conseil des Bâtiment Civils, Plaza Santa Barbara 4, Madrid.
Dr. H. Wagner, Generalsekretär der Städte-Ausstellung des Kongresses für Städtewesen zu Düsseldorf, Mainzerstr. 28, Keulen.
Otto Wagner, Architect (M.D.G.) K.K. Oberbaurat, Professor a.d. K.K. Akademie der Bildenden Künste, Voorzitter v. h. 8e Internationaal Architecten Congres te Weenen.

Ledenlijst volgens de Districtsverdeeling.

A = Architect.
G A = Gemeente Architect.
D G = Directeur Gemeentewerken.
O D G = Onder-directeur Gemeentewerken.
H G = Hoofdopzichter Gemeentewerken.
B = Bouwkundige.
I V = Inspecteur v. d. Volkshuisvesting.

Distrikt: **Leeuwarden.**

Leeuwarden.

H. H. Kramer.	A	Tweebaksmarkt 60.
G. J. Veenstra.	A	Nieuwe Stad 138*b*.

Sneek.

J. L. Flipse.	G A	Looxmagracht.
G. Stapenséa.	A	Stationsstraat 179.

Distrikt: **Groningen.**

Groningen.

G. Hoekzema Kzn.	A	Loopende diep 3.
P. M. A. Huurman.	A	H. W. Mesdagplein 3.
Ir. G. Knuttel Jr.	A	Eemskanaal Z.Z. 7.
Ir. J. A Mulock Houwer.	D G	Hooge der A 9*a*.
G. Nijhuis.	A	Radesingel 25.

Wildervank.

*G. Siccama. *)	A	

Winschoten.

D. Bolhuis.	G A	Paul Krugerstraat 233.

Assen.

*Y. D. Havermans.	A	Kruisstraat 17.

District: **Deventer.**

Deventer.

J. D. Gandvoort.	A	Polstraat 7.
M. van Harte.	A	Assenstraat 6.
Ir. W. P. C. Knuttel.	A	Ceintuurbaan 396,
*J. D. Postma.	A	Polstraat.

Apeldoorn.

M. A. Poel.	A	Oranjelaan 3.
A. H. Wegerif. Gzn.	A	Huis „de Pasch".
G. de Zeeuw.	G A	Nieuwstraat 8.

Gorssel.

A. J. Jansen.	G A	

Lochem.

G. J. Postel.	A	Nieuwe weg A 185.

Kampen.

G. B. Broekema.	A	Yselkade 19.
A. J. Reyers.	H G	Burgwal 42.

Zutphen.

H. A. Ezerman.	A	Oude Wand 14.
D. J. v. Loo.	A	Coehoornsingel 12.

Zwolle.

M. Meyerink.	A	Praubstraat 25.

Distrikt: **Enschedé.**

Enschedé.

Ir. W. K. de Wijs.	A	Vondelstraat 17.

Aalten.

Jan Brill.	G A	't Blik.

Winterswijk.

H. v d. Schaaf.	A	Zonnebrink 362.

Distrikt: **Arnhem.**

Arnhem.

A. R. Freem.	A	Pr. Hendrikstraat 63.
H. Masselink.	A	Utrechtsche weg 44.
Ir W. F. C. Schaap.	D G	Lawick v. Pabststraat 5.
W. G. Welsing.	A	Jans Binnensingel 16.

Nijmegen.

B. J. Claase.	A	Slichtenhorststraat 8.
Oscar Leeuw.	A	Graafschestraat 60.
M. E. Veugelers.	A	Broerstraat 57.

Oosterbeek.

Hugo A. C. Poortman.	A	Utrechtscheweg 124.

Renkum.

Ir. P. W. J. W. v. d. Burgh.	A	Huize „Den Bongerd".

Tiel.

C. v. Weerden.	G A	Westluidensche straat E 35.

*) De met * gemerkte leden zijn aspirant leden.

Distrikt: **Hilversum.**

Hilversum:

B. H. Bakker.	A	Ministerlaan 5.
C. de Groot Jr.	A	Vondellaan 10.
J. W. Hanrath.	A	Rossinilaan 4.
Ir. J. G. Wattjes.	A	Utrechtsche straatweg „De Heihof".

Amersfoort.

W. H. Kam.	—	Korte Beekstraat 3.
Hermam Kroes.	A	Hoogl. weg 3.
Ir. G. W. Lans.	A	Frederik v. Blankensumstr. 32
Ir. Th. Sanders.	A	Arnhemsche weg 104. Huize „Snoekheuvel".
E. P. J. Smith.	A	Prinses Marielaan 6.

Baarn.

G. van Bronkhorst.	A	Tromplaan 2.
C. Muysken.	A	Javalaan 37.

Blaricum.

P. A. Timmers.	A	Huize „Erica".

Bussum

A. A. Kok.	A	Parklaan 31.
C. J. Kruisweg.	A	Lindelaan 14.
D. van Oort Hzn.	A	de la Reylaan 9.

Laren.

H. F. Smit.	G A	Nieuwe weg.

Weesp.

H. Bletz.	A	Spoorstraat 6.

Distrikt: **Utrecht.**

Utrecht.

Ir. C. M. Gardenier.	A	Koningslaan 21.
*W. de Jong.		Burgstraat 3*bis*.
H J. Kolk.	A	Stadhouderslaan 81.
M. E. Kuiler.	A	Catharijnesingel 1.
F. J. Nieuwenhuis.		Ramstraat 33.
M. Sirag.	A	Frederik Hendrikstraat 92.
D. E. Wentink.	I V	v. Hogendorpstraat „Bloemfontein".
E. G. Wentink Jr.	A	Runnebaan 3.

Huis ter Heide.

C. B. Posthumus Meyjes.	A	„Dennenburg".

District: **Alkmaar.**

Alkmaar.

P. N. Leguit.	A	Dijk C 14.
G. Looman.	D G	Kennemerpark 25*A*.

Edam.

J. Letzer.	G A	„Groot Westerbuiten".

Den Helder.

Ant. J. Salm.	A	Stationsstraat 5.

District: **Haarlem.**

Haarlem.

Jb. van der Ban.	A	Kampersingel 70.
J. B. Lasschuit.	A	Emmastraat 36.
Ir. J. B. van Loghem.	A	Zonnelaan 2.
G. Meppelink.	A	Gedempte Oude Gracht 29.
J. J. v. Noppen,	A	Schotersingel.
M. Plate.	A	Jordensstraat 76.

Lisse.

Leen Tol Jr.	A	

District: **Amsterdam.**

Amsterdam.

Chr. v. Amstel.	A	van Baerlestraat 108.
G. van Arkel.	A	Heerengracht 255.
J. Bakker.	A	P.C. Hooftstraat 95.
Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk	A	Keizersgracht 778.
H. Bonda.	A	Vondelstraat 170.
Evert Breman.	A	Prinsengracht 1101.
F. M. J. Caron.	A	Keizersgracht 329.
Ed. Cuypers.	A	Jan Luyckenstraat 2.
A. D. N. van Gendt.	A	Stadhouderskade 122.
Ir. Jan Gratama.	A	Valeriusstraat 254.
W. J. de Groot.	O D G	Amsteldijk 87.
J. W. F. Hartkamp Jr.	A	Overtoom 38.
Joseph Herman.	A	Ruysdaelkade 23.
Ir. A. R. Hulshoff.	G A	Lomanstraat 25.
Tj. Kuipers.	A	Sophiaplein 2.
M. J. E. Lippits.	A	Jac. Obrechtstraat 82.
J. Molenaar.	A	Zeeburgerpad 3 A.
K. Muller.	A	Willemsparkweg 46.
W. Noorlander.	A	Ceintuurbaan 340.
B. J. Ouëndag.	A	Frans van Mierisstraat 111.
F. W. M. Poggenbeek.	A	Okeghemstraat 2.
E. M. Rood.	A	Sarphatistraat 65.
Ir. D. F. Slothouwer.	A	P. C. Hooftstraat 143.
J. A. v. Straaten Jr.	A	Heerengracht 435.
G. Versteeg.	A	Vossiusstraat 5.
H. v. d. Vijgh.	A	Lomanstraat 45.
H. J. Wigman.	A	Okeghemstraat 8.
L. Zwiers.	A	Frans van Mierisstraat 77.
*C. Kruiswijk.	B	de Clercqstraat 101.

Sloten.

H. A. Rübenkamp.	G A	M. H. Trompstraat 13.

Watergraafsmeer.

J. J. L. Moolenschot.	A	Paul Krugerstraat 37.

Distrikt: **'s-Gravenhage.**

's-Gravenhage.

Th. Anema.	A	Stadhoudersplein 162.
Wouter Bettink.	A	Celebesstraat 20.
Ir. P. J. de Bordes.	A	Pijnboomstraat 53.
S. de Clercq.	A	Nassau Dillenburgstraat 19.
H. J Dammerman Jr.	A	v. Blankenburgstraat 87.
Jb. C. v. Dorsser. S. C.zn.	A	Gr. Hertoginnelaan 168.
Ir. A. W. C. Dwars.	A	Ant. Duyckstraat 142.
W. G. Eberson.	A	Valeriusstraat 50.
E. F. Ehnle.	A	Pieter Bothstraat 41.
*M. Hh. Elout.		Ligusterstraat 27.
*Ir. J. P. Fokker.	A	Nassau Zuilensteinstraat 11.
Ir. S. Franco.	A	Nassau Odijckstraat 4.
Ir. M. A. C. Hartman.		Jan van Nassaustraat 38.
A. J. Hekker.	A	2e Adelheidstraat 167.
Z. Hoek.	A	Ant. Heinsiusstraat 2.
G. de Hoog. Hzn.	A	Populierenstraat 13.
Ir. W. H. Kam. Jr.	A	Nassau Odijckstraat 26.
C. L. de Koning.	A	Willem de Zwijgerlaan 112.
W. A. Lensvelt.	A	Groenmarkt 28.
W. B. v. Liefland.	A	Bezuidenhout 3.
Ir. J. Limburg.	A	Nassau Dillenburgstraat 17.
Ir. W. C. Metzelaar.		Celebesstraat 34.
A. Mulder J. Kzn.	A	Copernicusstraat 18.
D. Oosthoek.	A	Koningsplein 14.
Simon Rinses.	A	Heemskerkstraat 6.
Ir. Joh. G. Robbers.	A	Belvedèreweg 5.
Ir. D. Roosenburg.	A	Riouwstraat 128.
K. Stoffels.	A	Nicolaïstraat 2.
Ir. H. Th. Teeuwisse.	A	Wilhelminastraat 125.
D. Verheul Jr. C.	A	Koninginnegracht 72.
Ir. W. de Vrind Jr.	A	Parkstraat 83.
J. A. Vrijman.	A	v. Blankenburgstraat 57.
L. A. H. Wolf.	A	Louise de Colignyplein 30.
S. Wijn.	A	Stadhoudersplein 7.

Delft.

Prof. Ir G. N. Itz.	A	Wateringsche weg 5.
Prof. Ir. J. F. Klinkhamer.	A	Noordeinde 21.
A. v. d. Lee.	A	Hertog Govertkade 9.
E. H. Luxemburg.	A	Koornmarkt, 2a.
J. Th. v. Rossum.	A	Hof van Delft, Hugoplein 4.

Gouda.

L. Koole Wzn.	GA	Turfmarkt H 182.

Leiden.

W. Fontein.	A	Hooge Rijndijk 4a.
W. C. Mulder.	A	Zoeterwoudsche Singel 48a.

Oegstgeest.

H. J. Jesse.	A	Rijnsburgerweg C 16. Huize „de Keet."

Rijswijk.

Ir. G. C. Bremer.	A	v. Vredenburchweg 47.
J. C. Speelman.	A	Oranjelaan 5.

Voorburg.

H. v d. Kloot Meyburg.	A	Laan van Oostenburg 40.

Wassenaar.

Co. Brandes.	A	Oud Wassenaarsche weg 37.
Ir. A. Broese van Groenou.	A	„de Hoeve".
Johs. Mutters Jr.	A	„Berkenhof", Park de Kieviet.
Ir. M. E. v. d. Wall.	A	Villa „Ebby".
J. Th. Wouters.	A	„Klein Haesebroek".

Scheveningen.

A. J. Kropholler.	A	Pension „Bisset".
R. C. Mauve.	A	Leuvensche straat 67.
F. M. Nieuwerkerk.	A	Villa „Johanna", Luiksche straat 1.

District: **Rotterdam.**

Rotterdam.

M. Brinkman.	A	Haringvliet 47.
P. G. Buskens.	A	Mathenesserlaan 264.
Ir. G. Diehl.	A	v. Vollenhovenstraat 4a.
A. J. v. Doorn.	A	Henegouwerlaan 116a.
Prof Henri Evers.	A	Baan 19a.
Jac. v. Gils.	A	Mathenesserlaan 294.
C. N. v. Goor.	A	's Gravendijkwal 71.
Ir. M. J. Granpré Molière.	A	Kruiskade 112a.
C. J. Hemmes.	A	Linker Rottekade 145b.
H. J. Hoelen.	A	Wijnhaven Z.Z. 40b.
R. J. Hoogeveen.	A	Goudsche Singel N.Z. 35.
A. J. Th. Kok.	A	Voorschoterlaan 3a.
A. K. Kruithof.	A	Henegouwerlaan 44.
A. C. Lengkeek	A	Bergweg 351.
*J. Coenraad Meischke.	A	Prinses Julianalaan 63.
A. A. van Nieuwenhuyzen.	A	Stationssingel 13c.
A. Nolen.	A	Maasstraat 9.
Albert Otten.	A	Leuvehaven 205 W.Z.
W. F. Overeijnder.	A	Hoflaan 46.
J. Herman de Roos.	A	Voorschoterlaan 91
J. P. Stok.	A	's-Gravendijkwal 68.
W. Stok.	A	Mathenesserlaan 275.
J. van Teefelen.	A	Mauritsweg 42.
J. C. van Tussenbroek.	A	Stationssingel 3*a*.
Ir. P. Verhagen Lzn.	A	Smeetlandschedijk 106.
J. Verheul Dzn.	A	Mauritsweg 46.
J. van Wijngaarden.	A	Spoorsingel 67.

Dordrecht.

B. v. Bilderbeek.	A	Buiten Walevest 4.
H. Brand.	A	Singel 235.

Vlaardingen.

Pl. van den Berg.	A	Emmastraat 115.
L. H. E. v. Hylckama Vlieg.	D G	Hofsingel 21.

Distrikt: **Goes.**

Goes.

F. G. C. Rothuizen.	G A	Lange Kerkstraat C 30.

Renesse.

Joh. Hoogenboom.	A	

Distrikt: **Eindhoven.**

Eindhoven.		
L. J. P. Kooken.	A	Tramstraat.
F. Wolters.	A	Catharinastraat 27.
's-Hertogenbosch.		
Ir. R. Schüngel.	I V	Vughterstraat 34.
Tilburg.		
F. C. de Beer.	A	Nieuwlandstraat 10.

Distrikt: **Maastricht.**

Maastricht.		
Ir. A. H. van Rood.	A	Stationsplein 2.
A. v. d. Sandt.	A	Bourgognestraat 9.
Roermond.		
C. J. H. Franssen.	A	Willem II Singel 65.
Sittard.		
M. N. Ramakers.	A	
Venlo.		
Ir. Jules Kayser.	A	Kaldenkerkerweg 4.
H. Rijven.	A	Roermondschestraat 61.

Verslag van de Commissie voor Plaatselijk Schoon der Gemeente Voorburg over het jaar 1917, opgemaakt ingeartikel 7 van het reglement der Commissie.

Samenstelling der Commissie. Op 1 Januari 1917 moesten volgens rooster aftreden de heeren Joh. D. Looyen en J. Schelling. Deze leden zijn vervangen door de heeren H. Fels architect te 's Gravenhage, afgevaardigd door den Bond van Nederlandsche Architecten (aftredend 1 Januari 1920) en H. J. van Lessen, Ingenieur te Voorburg, afgevaardigd door de Vereeniging tot Bevordering der Belangen van de Gemeente Voorburg. (aftredend 1 Januari 1920). De Commissie bestond in het jaar 1917 uit de beide laatstgenoemde heeren en de heeren H. v. d. Kloot Meyburg (aftredend 1 Januari 1918), A. Mondt Jr. (aftredend 1 Januari 1919) en W. de Vrindt Jr. (aftredend 1 Januari 1919).

De Commissie koos tot voorzitter de heer H. Fels, terwijl den heer H. J. van Lessen het secretariaat opgedragen werd.

Uitbreidingsplan. In het vorige verslag werd reeds mededeeling gedaan van bemoeiingen, welke de Commissie verrichtte inzake het uitbreidingsplan der Gemeente Voorburg. In het afgeloopen jaar ontving de Commissie een schrijven van den heer v. d. Kloot Meyburg, ontwerper van het uitbreidingsplan, waarbij deze de Commissie verzoekt haar meening te willen doen kennen inzake de breedte der straten in het ontwerp uitbreidingsplan opgenomen.

Tevens verzocht de heer v. d. Kloot Meyburg de beschouwingen, welke de Commissie eventueel hierover zou geven ter kennis te mogen brengen aan het College van Burgemeester & Wethouders der Gemeente Voorburg.

Op dit schrijven is door de Commissie met een uitvoerig rapport geantwoord. De conclusie van dit rapport luidde als volgt:

„Wij meenen, dat het na bovenstaande beschouwingen vol„doende zal blijken, dat een wegaanleg voor Voorburg van „9 Meter breedte zonder eenigen twijfel voor de woonwegen „voldoende kan worden geacht. Intusschen zal het zeer ge„wenscht zijn, dat bij dezelfde breedte in verschillende straten „verschillende profielen toepassing vinden en dat zoo mogelijk „hier en daar gebroken met de voortuintjes maar inplaats daar„van grasvlakten worden aangebracht tusschen voetpad en „gevelmuur, doorsneden met toepaadjes en beplant met boo„menrij, zooals zoo mooi in de Engelsche tuinsteden toegepast „vinden. Wij zouden het betreuren, wanneer op Voorburg werd „voortgegaan op de wijze, zooals dat nu plaats vindt. Wij achten „dat noch practisch noch aesthetisch en allerminst in het karak„ter van een tuinstad of tuindorp.

„Het landelijk karakter van Voorburg gaat verloren door de „behardingen met klinkers, de hardsteen trottoirbanden en de „geheel met tegels bedekte trottoirs, begrensd door de ver„velende ijzeren hekjes."

De gevraagde toestemming dit rapport aan het College van Burgemeester en Wethouders te doen toekomen, werd den heer v. d. Kloot Meijburg verleend.

Door het College van Bugemeester en Wethouders werd in Augustus 1917 het ontwerp uitbreidingsplan nogmaals aan de Commissie toegezonden. Met voldoening werd gezien, dat de ontwerper, daar het plan dienovereenkomstig gewijzigd was, rekening gehouden had met de opmerkingen, welke destijds door de Commissie werden gemaakt. In verband daarmede gaf het plan dan ook geen aanleiding tot verdere opmerkingen.

Plannen voor Arbeiderswoningbouw. Van het College van Burgemeester & Wethouders werden ter beoordeeling ontvangen de plannen voor den bouw van arbeiderswoningen ingezonden door de Vereeniging „Huiselijk Geluk" en de „Voorburgsche Woningbouw Vereeniging". Beide plannen zijn door de Commissie onderzocht en met een begeleidend schrijven aan het College van Burgemeester & Wethouders teruggezonden. In dit schrijven werden verschillende opmerkingen, waartoe de plannen de Commissie aanleiding gaven, neergelegd.

De voornaamste hiervan mogen hieronder volgen: De algemeene situatie van de beide woninggroepen is, mede door de keuze van groepeering om binnenhoven, zeer gunstig te achten. Wat betreft de vrije ruimte tusschen de woningen is het door „Huiselijk Geluk" ingediende plan belangrijk gunstiger te achten.

Een hoogstgelukkige gedachte in het door „Huiselijk Geluk" ingediende plan acht de Commissie het aanbrengen van paden achter en tusschen de verschillende tuinen der woningen. Niet alleen, dat deze bij de bewoning een groot gemak zullen opleveren, doch ook uit aestetisch oogpunt verdient deze oplossing bij het laaghouden der heiningen (hetgeen bij Huiselijk Geluk het voornemen is) de voorkeur. In aansluiting hierop werd erop gewezen, dat hooge afscheidingen voor tuintjes van kleine afmetingen zeer te ontraden zijn.

Omtrent de plannen van de vereeniging „Huiselijk Geluk" werd in het algemeen opgemerkt, dat de indeeling der woningen zeer geslaagd te noemen is, terwijl het geheel een prijzenswaardige architectuur te zien geeft, het eenvoudig karakter van de moderne arbeiderswoning volkomen weergevend.

Ten aanzien van de plannen van de „Voorburgsche Woningbouw Vereeniging" werd opgemerkt, dat de totale groepeering in het algemeen eenigszins onrustig aandoet en de huizen vrij dicht op elkaar geprojecteerd zijn. De Commissie betreurt het, dat voor deze woningen meer een verkleind heerenhuistype gekozen is. De buitenarchitectuur is mede wat onrustig, het komt der Commissie voor dat in vele opzichten hierin verbetering gebracht kan worden, wanneer bij het uitwerken der plannen meer soberheid betracht werd. Het plan kan hierdoor in aestetisch opzicht slechts winnen.

De Commissie heeft aan hare beoordeeling de opmerking toegevoegd, dat naar hare meening beide bouwvereenigingen plannen hebben ingediend, welke een waarborg zijn, dat de Gemeente Voorburg de beschikking zal krijgen over een tweetal groepen arbeiderswoningen, welke aan de moderne eischen volkomen zullen beantwoorden.

Ten slotte heeft de Commissie gemeend aan het schrijven te moeten toevoegen, dat het door haar op hoogen prijs gesteld is, dat het College van Burgemeester en Wethouders der Gemeente Voorburg haar oordeel gevraagd heeft in deze voor de Gemeente zoo belangrijke kwestie.

De Commissie meent dan ook, dat in haar jaarverslag de verzekering niet mag ontbreken, dat zij het ten zeerste waardeert in het afgeloopen jaar in de gelegenheid te zijn geweest haar meening in belangrijke aangelegenheden aan het College van Burgemeester & Wethouders te doen kennen.

Voorburg, 23 Januari 1918.

De Commissie voor Plaatselijk Schoon,

H. FELS, *Voorzitter.*
H. J. v. LESSEN, *Secretaris.*

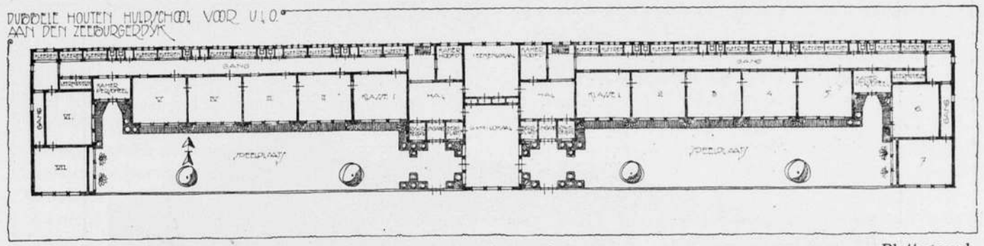

Fig. 1. Dubbele houten hulpschool aan den Zeeburgerdijk te Amsterdam. Plattegrond.

WERK VAN DE „AFDEELING GEBOUWEN" VAN DEN DIENST DER PUBLIEKE WERKEN, AMSTERDAM.

Aan het eerste artikel, waarbij werk van de onder mijne leiding staande Afdeeling gepubliceerd wordt, acht ik het noodig, dat een kort woord vooraf gaat.

In de omschrijvingen zal de lezer den naam van den ontwerper van het desbetreffend bouwwerk niet vinden. Daar de ontwerpen dezer bouwwerken ontstaan zijn uit de samenwerking van vele personen, is het onmogelijk en acht ik het ook niet juist, voor elk werk afzonderlijk vast te stellen, wie hiervoor aansprakelijk zijn. De eenige juiste manier komt mij voor deze te zijn, het werk op naam te schrijven van de „Afdeeling Gebouwen". Het lijkt mij echter noodzakelijk in dit artikel te vermelden, wie behalve ondergeteekende, invloed op het ontwerp van het hier gereproduceerde werk hebben gehad, dus welke combinatie van personen hiervoor aansprakelijk moet gesteld worden. Daarom dient vermeld te worden, dat de Afdeeling geleid wordt door:

A R. Hulshoff b.i. architect, Hoofd der Afdeeling.
A. A. Kok, architect 1e klasse, adjunct Hoofd der Afd.
G. J. Rutgers, architect 2de klasse,
A. Kok, bureauchef,

terwijl voor de aesthetische verzorging van de afwerking der gebouwen mede-aansprakelijk dient gesteld te worden A. Grimmon, architect-intérieur.

Indien van hier gereproduceerd werk valt aan te wijzen, dat een onder bovengenoemde leiding werkende ambtenaar voor een belangrijk gedeelte aan het ontwerp heeft medegewerkt, zal diens naam vermeld worden, evenals dit het geval zal zijn met de vervaardigers van eenigszins belangrijk teekenwerk en met die medewerkers, (b.v. makers van onderdeelen van het werk) die niet tot de Afdeeling behooren.

A. R. HULSHOFF.

HOUTEN HULPSCHOOLGEBOUW, BEVATTENDE 2 SCHOLEN VOOR UITGEBREID LAGER ONDERWIJS AAN DEN ZEEBURGERDIJK.

Tusschen het ververschingskanaal en den Zeeburgerdijk ligt een bouwterrein met een diepte van 20 M. Over het gedeelte van dien dijk, gelegen tusschen het spoorwegviaduct en de brug die naar de Veemarkt en het Abattoir leidt, is dit bouwterrein grootendeels bebouwd en is tevens de Zeeburgerdijk herschapen in een 25 M. breede straat, die eveneens voor een goed deel, d.i. zoover de Indische buurt zich in Oostelijke richting heeft uitgebreid, aan de Zuidzijde bebouwd is.

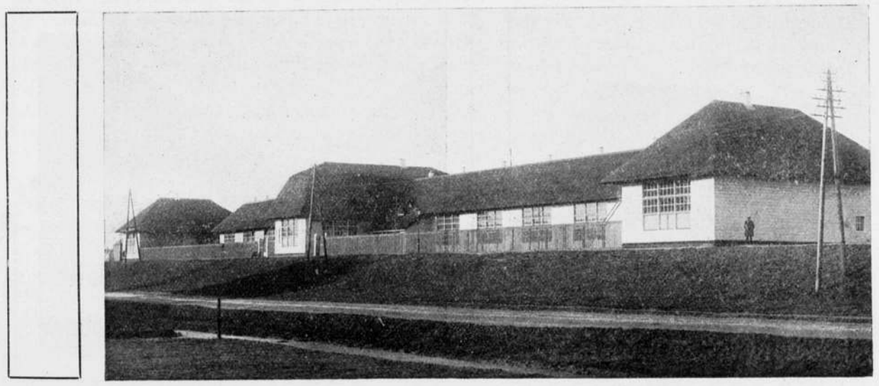

Fig. 2. Dubbele houten hulpschool aan den Zeeburgerdijk te Amsterdam. Voorgevel.

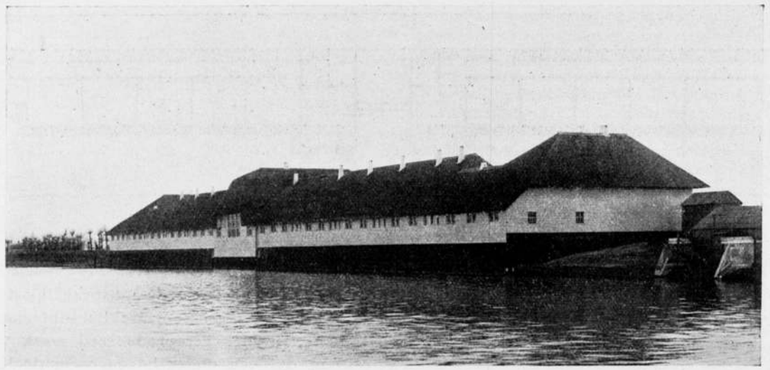

Fig. 3. Dubbele houten hulpschool aan den Zeeburgerdijk te Amsterdam. Achtergevel.

Ten oosten van de bovenbedoelde brug bestaat nog de oude toestand, 't geen tengevolge heeft dat de geprojecteerde voorgevelrooilijn op den kruin van den dijk ligt en het bewuste bouwterrein zich uitstrekt over de noordelijke dijkshelling,

Dit terrein nu werd bestemd voor den bouw van het hierbij afgebeelde hulpschool-gebouw; waarmee dus situatie en omgeving verklaard zijn.

Uit den eisch, dat de klasselokalen aan de zonzijde zullen liggen, volgt hunne aaneenschakeling langs den voorgevel. Uitzondering hierop maakt alleen het voor beide scholen dienende teekenlokaal, dat van uit het noorden verlicht wordt. De bijvertrekken, kleerennissen, toiletten, enz., vonden derhalve plaats langs den achtergevel, die uit het water oprijst.

De tot op de voorgevelrooilijn vooruitgeprojecteerde klasselokalen vormen een goede afsluiting op de einden; terwijl het voor beide scholen dienende gymnastieklokaal de groote partijen bindt.

Om niet nader aan te duiden redenen, immers dit bouwwerk staat nadrukkelijk in het teeken „1914—18" werden materialen toegepast, geschikt voor minder kostbaren bouw met de grootst mogelijke kansen op de regelmatige voortzetting daarvan; vandaar het karakter aangeduid met den naam „hulpschool". De aard der eenigermate landelijke omgeving, alsmede de practische waarden (beschutting tegen warmte en koude), die aan dit materiaal worden toegekend, waren voldoende aanleiding om het houten gebouw te dekken met brandvrij geprepareerd riet.

De uitwendige vorm werd door de genoemde factoren vrij wel bepaald; de aangebrachte tinten dragen het hare tot het algemeen aanzien bij.

De zorg voor het interieur heeft geleid tot den gekleurden houten wand ter hoogte van de deuren; terwijl de wanden daarboven evenals het plafond, in schuurwerk zijn afgewerkt. Hierop moet later eenige kleur en een bescheiden versiering worden aangebracht.

De Redactie stelt zich voor op geregelde tijden werk van de afdeeling gebouwen van den dienst der Publieke Werken in dit blad op te nemen. In de eerste plaats is de „oorlogskunst" aan de beurt: gebouwen en gebouwtjes, die door de tijdsomstandigheden een tijdelijk karakter hebben gekregen.

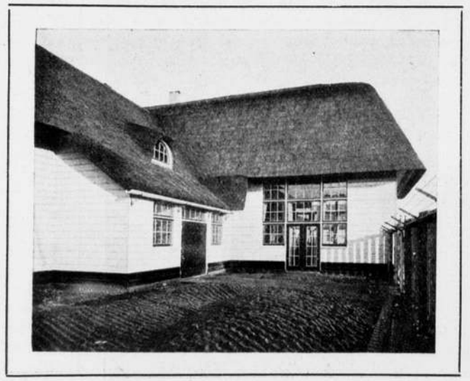

Fig. 4. Dubbele houten hulpschool aan den Zeeburgerdijk te Amsterdam. Fragment voorgevel bij het Gymnastieklokaal.

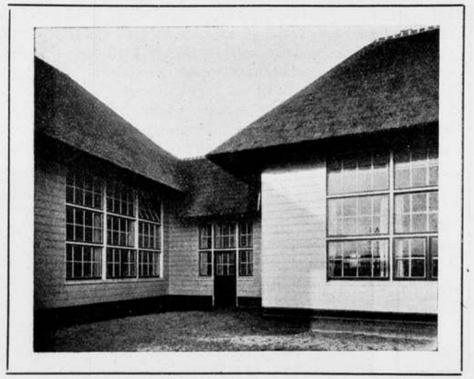

Fig. 5. Dubbele houten hulpschool aan den Zeeburgerdijk te te Amsterdam. Fragment voorgevel bij de Kamer Personeel.

VOLKSHUISVESTING.

In verband met de „woningweek" vestig ik hier nog de aandacht op twee waardevolle bijdragen tot de kennis van de volkshuisvesting van twee invloedrijke vereenigingen, die steeds getoond hebben bijzondere aandacht te schenken aan dit fundament van de volkswelvaart.

In de eerste plaats heeft de *Volkshuisvesting Commissie van den Volksbond tegen Drankmisbruik*, een rapport het licht doen zien in zake middelen tot verbetering der volkshuisvesting in verband met de bijzondere tijdsomstandigheden. De commissie, bestaande uit de h.h. J. Jurriaan Kok, J. v. d. Breggen, Mr. Dr. H. J. Romeijn, J. P. J. du Marchie Sarvaas en J. H. E. Rückert, houdt in haar rapport een pleidooi voor den semi-permanenten bouw, zooals deze is toegepast bij een noodwoning complex te 's Gravenhage. Dit complex van 513 woningen, ontworpen door de architecten W. Greve Jr. en G. Albers, bestaat uit woningen van lichte constructie, met een meer definitieve verzorging, waarmee een verbeterde uitgave van andere tijdelijke noodwoningen bedoeld is. De commissie, zich onthoudende van scherp omlijnde toekomstbeschouwingen, acht het zeker, dat, zoo deze semi-permanente woningen zich goed houden, de kostprijs van bouw aanmerkelijk lager zal zijn per woning dan die van den hoogeren verdiepingsbouw. Zij raadt aan de afschrijvingstermijn te stellen op 35 à 40 jaar. Er zullen zich in die jaren zeker groote veranderingen in de eischen van de woning voordoen; zijn de woningen na afloop van dien termijn afgeschreven, dan kan de grond opnieuw voor anderen woningbouw worden benut.

Tegenover de voordeelen van de éénsgezins semi-permanente woningen, ziet de commissie ook de nadeelen, hoofdzakelijk van architectonischen aard. Zij is het eens met Dr. Berlage, die er op wees, dat de zorg voor de volkshuisvesting van zelf is gegaan en gegroeid naar den blokbouw, omdat eenzelfde type van woning moest worden vermenigvuldigd.

Behalve het onderwerp der noodwoningen bespreekt de commissie de woning-exploitatie en bepleit ook de instelling van woningbeurzen en een woningstatistiek. Het boekje *) verdient belangstelling in ruimen kring, en zeker bij architecten.

De tweede bijdrage tot de kennis van het woningvraagstuk geeft *de Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten*, op wier initiatief in het Stedelijk Museum te Amsterdam van 11 tot en met 17 Februari a.s. een tentoonstelling zal worden gehouden van noodwoningbouw. Van verschillende noodwoningcomplexen zullen teekeningen geexposeerd worden, waardoor het mogelijk zal zijn een overzicht te krijgen van de verschillende typen waartoe men in diverse plaatsen van ons land is overgegaan, en van den omvang die de noodwoningbouw sinds 1916 reeds heeft verkregen.

In Amsterdam heeft men het complex aan de overzijde van het IJ, bestaande uit 306 woningen, een winkel, een brandweerpost, 2 dagverblijven en 5 karrenbergplaatsen, ontworpen op een terrein ter grootte van 3½ H.A. Alle woningen zijn éénsgezins huisjes. Deze bouw, waarvan de kosten ± *f* 653.000 bedragen, heeft 4½ maand geduurd.

In Den Haag is een complex gebouwd aan den Laakweg. Deze bouw is begonnen omstreeks Juni 1917 en omvat 450 woningen, welke successievelijk reeds in gebruik genomen, in dit voorjaar alle betrokken zullen zijn. De bouwsom geraamd op f 1.240.000.— is aanmerkelijk hooger geworden.

Groningen is reeds in 1914 met noodwoningvoorziening aangevangen. Tot dusverre zijn er 67 noodwoningen gebouwd, waarbij nog komen 78 blijvende woningen, van Gemeentewege gebouwd.

Te Arnhem is men na het Gemeenteraadsbesluit van 26 Febr. 1917 overgegaan tot den bouw van 71 noodwoningen op een terrein aan den Westervoortschen dijk. De constructie is in hoofdzaak als die van de noodwoningen te Scheveningen. De proef met deze noodwoningen, is volgende het Arnhemsche Gemeentebestuur, welgeslaagd; de plannen voor een 100-tal nieuwe zijn thans in bewerking.

Naast deze grootere complexen zijn nog tal van kleinere tot stand gekomen, zoo bijv. te Schiedam, alwaar in 1917, 2 barakken, elk bevattende 12 woningen, binnen 3 weken werden gebouwd voor f 20.000; te Assen een complex van 10, te Hoogezand een blok van 4 woningen (kostende f 41.33.—), terwijl meer of minder uitgebreide plannen in voorbereiding zijn, o. a. te Apeldoorn, Deventer. Velsen, Bussum.

Tot slot zij gememoreerd de noodwoningenbouw door de Directie der Staatsmijnen, nabij de staatsmijn Emma tot stand gebracht, bestaande uit 312 woningen, en hetgeen de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen op dit gebied deed in verschillende gemeenten.

Uit deze korte opsomming blijkt voldoende het groote nut van de bovenvermelde tentoonstelling in het Stedelijk Museum, waar de gelegenheid zal worden verschaft, van al het tot stand gebrachte kennis te nemen en met elkander te kunnen vergelijken, om een richtsnoer te vinden voor de te volgen weg bij nieuwere vraagstukken.

J. P. M.

*) Uitgegeven voor den Volksbond door de N.V. Boekhandel voorheen J. G. Broese te Utrecht. Prijs *f* 0.45.

ALLE ARCHITECTEN AAN DEN STAATSRUIF?

Ik herinner mij een teekening van Hahn, die voorstelt alle parlementsleden met hooge hoeden geschaard langs een langen staatsruif met hooi, waarvan zij lustig aten, zoodat het lange gras overdadig buiten hun mondhoeken stak. Dit beeld kwam mij voor den geest, toen op de laatste ledenvergadering der M. B. V. A. het denkbeeld ont-

wikkeld werd om de volkswoningbouw niet meer in handen te laten van enkele architecten, maar deze bouw gelijk te verdeelen over allen, zoodanig, dat wanneer iemand voor een zeker bedrag heeft mogen bouwen, hem wordt toegevoegd: „halt, tot hiertoe en niet verder, uw collega X is aan de beurt om voor eenzelfde bedrag te mogen verwerken". Het denkbeeld werd in alle ernst door een ernstig man ontplooid, en .... vond ingang. En waarom ook niet. De M. B. V. A. is een vakvereeniging, d. i. een vereeniging van menschen, die gelijke plichten en gelijke rechten hebben, dus bracht de konsekwentie mee, dat men de hongerigen naar „volkswoningbouw met rijkssteun" gelijk moest bedeelen volgens de meest doorgevoerde distributiebegrippen. Prachtig schaarden zich de loonslaven in het gelid, om elk zijn rantsoen hooi te ontvangen, maar nauwelijks was men geschaard of een addertje stak zijn giftig kopje uit het lange gras, en een deel der hongerigen kreeg angst voor het rantsoen. Een ander ernstig man kwam n. l. betoogen, dat bedoeld werd, dat natuurlijk de verdeeling van den buit uitsluitend onder de bekwame architecten zou geschieden.

Dit had tengevolge, dat de vergaderingsleden spontaan in zichzelf keerden, en zich afvroegen: „ben ik daartoe bekwaam". Ik zag er zelfs een, die zijn jasknoopen betastte en lispelde: „Ik ben bekwaam, ik ben niet bekwaam ..... ik ben bekwaam." Zoodoende ontstond na deze korte inkeering van de vergadering en dank zij den knoopenteller een verlichte stemming, die aangaf, dat alle aanwezigen bekwaam waren. Maar toen kwam een nog ernstiger man, die zeide: „maar weten de heeren wel, dat de M. B. V. A. een vakvereeniging is van menschen, die het bouwen bona fide beoefenen, wat echter nog niet insluit, dat alle leden bouwkunstenaars zijn, die het uiterst moeilijke probleem van den volkswoningbouw ook artistiek kunnen beheerschen, en weet u wel, dat juist omdat het rijk de voorschotten geeft voor volkswoningbouw, wanneer er ooit sprake zal zijn van verdeeling, het op den weg der autoriteiten zal liggen juist de aller-aller-bekwaamste architecten daartoe uit te noodigen, omdat het steeds meer blijkt, dat een groot aantal van hen, die in andere bouwaangelegenheden nog wel een dragelijk figuur maken, op de meest erbarmelijke wijze falen, bij den volkswoningbouw ....."

En toen week de schare van reeds in gedachte om den ruif geschaarde leden bedenkelijk uiteen, want men voelde intuïtief, hoewel het niet gezegd werd, dat de verdeeling wel eens langs enkele leden heen zou kunnen geschieden, omdat .... de scheppende geest niet is te distribueeren.

En het plan werd naar de vuilnisbak der M. B. V. A. d. w. z. naar het werkprogram verwezen. En het komt nooit weerom.

Ir. J. B. VAN LOGHEM.

FAIR PLAY?

Inderdaad, is het stukje voorkomende in het nummer van 2 Februari van den Heer Ir. J. B. Van Loghem fair play?

Met weglating van waardeerende phrasen komt dat stukje neer op een tweetal aanmerkingen op de exploitatierekening bij mijn plannen voor Gemeentelijken Woningbouw, opgenomen in T.G. van Juli en Augustus 1917, en wel

a. de daarin opgenomen begrooting zou t e l a a g en

b. de opmerking bij den begrootingspost Toezicht en Teekenwerk „de post is voor particulieren bouw f 10.000 à f 12,000 hooger" zou o n w a a r zijn.

Voor deze beide opmerkingen ben ik volgens den Heer Van Loghem „tegenover den vrijen architect en diens personeel verantwoording verschuldigd".

Die „verantwoording" moge hier volgen:

a. De begrooting van f 446,540 is t h a n s inderdaad te laag, de woningen zullen meer dan dat bedrag kosten. Dat echter den Raad door deze begrooting een onzuiver beeld werd gegeven, is volkomen onjuist. Immers, in het T.G. is afgedrukt een lezing, die ik in Augustus 1916, derhalve anderhalf jaar geleden, voor de Raadsleden hield; en het zou mij niet moeilijk vallen, te bewijzen, dat de daarin opgenomen, zeer serieus opgemaakte begrooting, toen zij werd bewerkt (Mei en Juni 1916) inderdaad juist was. Dat het voorstel tot Woningbouw in September 1916 werd behandeld (en eerst in Juli-Augustus 1917 in T.G. werd opgenomen, ofschoon het aan dat maandblad veel eerder werd aangeboden) doet hieraan niets af en de Raad is zich zeer goed bewust geweest, dat men zich in de gegeven omstandigheden niet aan deze begrooting gebonden kon achten. Burgemeester en Wethouders verklaarden nl. in hun desbetreffend voorstel (Gem. Blad 1916 I 262, blz. 529) uitdrukkelijk: dat „het opmaken van eene exploitatierekening onder de bestaande omstandigheden zeer bezwaarlijk" was, en op blz. 91 T.G. kan de Heer v, Loghem lezen hoe reeds mijnerzijds op den voorgrond was gesteld, dat het niet mogelijk is, onder deze hoogst ongunstige omstandigheden tot een geschikte exploitatierekening te komen.

Hoewel ik verder over deze interne aangelegenheid, zooals de heer Van Loghem zelf opmerkt, „geen nadere verantwoording schuldig ben", wil ik hier volledigheidshalve nog bijvoegen, dat alvorens met den bouw werd aangevangen, uitdrukkelijk aan den Raad is medegedeeld, dat de werkelijke bouwkosten eerst na afloop van den bouw bekend konden zijn, en dat overschrijding van de begrooting met zekerheid was te verwachten.

Ik zelf heb op dezen woningbouw nooit aangedrongen, niet alleen, omdat ik mij uiteraard zeer goed bewust was van de groote moeilijkheden, welke daaraan zijn verbonden. maar ook omdat alleen het Gemeentebestuur kan en mag beoordeelen of de woningnood van dien aard is, dat hij het groote financieele offer rechtvaardigt. De Raad heeft deze vraag bevestigend beantwoord en op voorstel van Burgemeester en Wethouders een jaarlijksche bijdrage vastgesteld; daarbij aan B. en W. binnen de grenzen van deze bijdrage (en onder voorwaarde van aanhouding der eenmaal vastgestelde huurprijzen die vrijheid verleend, welke noodig is om den bouw in de gegeven, snel wisselende omstandigheden te kunnen doen voortgaan. Van een onzuiver beeld, door mij aan den Raad verschaft, is dan ook niet alleen geen sprake, maar het getuigt van een onbegrijpelijke oppervlakkigheid van den heer Van Loghem om ook slechts een oogenblik te meenen, dat ik op deze wijze zou trachten een zaak door te drijven, welke ik immers later zelf zal hebben te verantwoorden! Zoo iets ligt niet in mijn aard, ik ben eerder geneigd de zaken te zwaar dan te licht aan te zien en ik kan dan ook volkomen gerust die verantwoording, welke ik na den bouw aan den Raad verschuldigd ben, tegemoet zien.

b. Wat de tweede aanmerking aangaat, diene dat ik onder „toezicht en teekenwerk" in deze begrooting ook het bij particulieren bouw geldende architecten-honorarium reken. Dit had de heer Van Loghem bij eenig nadenken gemakkelijk kunnen begrijpen, ook reeds omdat deze laatste post nergens anders wordt vermeld. Op de exploitatierekeningen der Woningbouwvereenigingen, die met Gemeentelijken steun in Hilversum hebben gebouwd, komt dan ook steeds voor een bedrag, berekend naar minstens 3% der bouwkosten (somtijds hooger). Maar dezen maatstaf zou voor den Gemeentelijken Woningbouw bij uitvoering door particulieren 3% van f 446,540 = f 13.396,20 meer zijn uitgetrokken; een bedrag van f 10.000 à f 12.000 is dan ook mijnerzijds zeer voorzichtig gesteld, ook dan wanneer men een gedeelte van mijn salaris op den bouw laat drukken. Dat ik deze opmerking eenvoudig tusschen haakjes bij de begrooting plaatste, geschiedde juist, omdat ik een dergelijk financieel voordeeltje voor den Gemeentelijken Woningbouw principieel absoluut niet belangrijk achtte, en ik dat niet ten nadeele van particuliere architecten wilde uitbuiten.

Er is hier dan ook geen „absoluut ongepaste en misleidende slimheid" gedebiteerd, maar eenvoudig de nuchtere waarheid gezegd. De vlug ter pen zijnde heer Van Loghem heeft dit niet begrepen en mij de meening toegedicht, als zouden mijne opzichters $\frac{17000}{5000}$ maal zoo hard werken als bijv. de zijne. Hij stelt daartegenover als vaststaand feit de afgezaagde stelling, dat de ambtenaren in vasten dienst bij Rijk of Gemeente minder energiek werken dan de opzichters en teekenaars bij particuliere architecten. Natuurlijk is dit weer even dwaas als het overige uit het stukje, al was het alleen maar, omdat dergelijke buitengewone werken nagenoeg nooit door vaste opzichters en teekenaars worden uitgevoerd, doch door tijdelijk personeel. En nu behoeft het geen betoog, dat, hoewel ik niet zoo dwaas ben te beweren, dat mijn tijdelijk personeel harder werkt dan dat van bijv. den heer Van Loghem, het omgekeerde toch evenmin behoeft te worden aangenomen ..... omdat ik nu toevallig ambtenaar-architect ben.

De redenen, waarom ik den Gemeentelijken Woningbouw in de gegeven omstandigheden heb voorgestaan, zijn in het bewuste artikel uitvoerig uiteengezet.

Bij herlezing daarvan zal het wellicht den Heer Van Loghem duidelijk zijn, dat mijne bedoeling in het geheel niet is het particuliere initiatief uit den Woningbouw uit te schakelen, maar integendeel, dit door het stellen van goede voorbeelden op te heffen, en werkelijk verdienstelijke ontwerpen te steunen. Zoolang dat particuliere initiatief niet bestaat, acht ik het bouwen door Woningbouwvereenigingen principieel niet minder goed dan rechtstreeks door de Gemeente, mits het geschiedt door bekwame architecten. Dat is voor mij de hoofdzaak. Voorzoover ik daarop invloed kon uitoefenen, diene als bewijs, dat thans onmiddellijk naast het Gemeentelijk Woningcomplex met steun van de Gemeente een aantal arbeiderswoningen worden gebouwd door de Bouwvereeniging „Patrimonium" volgens een plan, dat ook mij sympathiek was, en waarvan het door mij als Gemeente-architect ontworpen wegennet in verband met dat voor het gemeentelijk woningcomplex wordt uitgevoerd. Ik meen hiermede de „verantwoording" te kunnen eindigen.

De Heer Van Loghem is er nu niet af met bijvoorbeeld te zeggen, dat hij den juisten datum van mijn Raadsvoorstel niet kende en dat hij niet kon weten, dat ik in de uitdrukking „kosten van toezicht en teekenwerk" ook het toezicht en teekenwerk van den architect samenvatte. Wanneer de Heer Van Loghem (die daartoe in zijn waardeering voor mijn werk bovendien alle aanleiding had) mij eenvoudig een verzoek om toelichting had gezonden, dan had ik die immers gaarne en op de meest collegiale wijze verschaft, en dan had hij zich het dwaze figuur bespaard. Want de zaak is, dat onze vakblaadjes vol staan met zulk hol geschrijf. Een dergelijk ongepast en insinueerend stukje getuigt van een geesteshouding, welke geen enkele ware kunstenaar ten opzichte van een college zal aannemen; een kunstenaar heeft waarlijk genoeg te stellen met zijn eigen werk. Na het bovenstaande zal het duidelijk zijn, hoe bitter, maar toch ook hoe belachelijk mij de met grandioos air neergeschreven slottirade aandeed, dat „eerlijkheid onder kunstenaars nog een eigenschap is, die zij hooghouden.

Zeker, mijnheer van Loghem, dat gevoel ik ook. Er is zelfs nog iets anders, dat kunstenaars plegen te doen, behalve het hooghouden van de eerlijkheid, dat is, het hooghouden van elkanders eer en het niet noodeloos kwetsen van elkanders eergevoel, zooals dat is geschied door een dwaas stukje als het Uwe, dat kant noch wal raakt. Want een kunstenaar is in wezen een geheel ander mensch, dan een die er slechts op los praat; in hem is eenige bezonkenheid, ook op den leeftijd, waarin nog geen grijs haar zijn schedel siert.

WILL. DUDOK, *Architect.*
Hilversum, Februari 1918. *Dir. Publieke Werken.*

NORMALISATIE VAN WONINGTYPEN.

In een interessant artikel over „The working-class housing problem and its solution" zet de arch. M. E. Macartney, in the Architectural Review, het een en ander uiteen, dat verband houdt, met een op het a.s. woningcongres te bespreken normalisatie van woningtypen.

De schrijver behandelt verschillende architectonische vraagstukken, die aan den volkswoningbouw vastzitten; de Hollandsche architect heeft daar echter niet veel aan, daar de Engelschen blijkens het artikel nog niet in de impasse van den woningnood zijn geraakt. Hij vat het geheele geval dan ook met een echt Engelsche kalmte op, en ziet de „solution" in een bouwblok, wel is waar bestaande uit een aaneenschakeling van bepaalde normaaltypen, maar overigens niet het cachet gevend, op een nauwsluitende exploitatierekening te zijn berekend. Een fronton met sierlijke antefixen, benevens een genoeglijk opengewerkt torentje met koepel dat het dak bekroont, doen in onze oogen op dit gebied wel eenigszins eigenaardig aan.

Hetgeen meer onze aandacht verdient zijn eenige teekeningetjes van gevels op een bepaald grondplan ontworpen. Dit plan ontworpen door Lient. Holloway, is in het artikel aangeduid met „Standard cottage plan." De gevels zijn ontworpen door J. J. Joass.

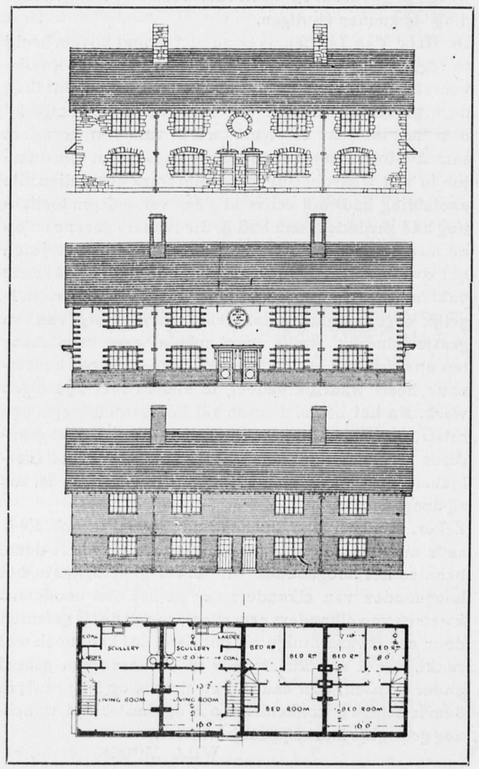

Plattegrond van Lient. Holloway Gevels door J. J. Joass.

Deze gevels toonen hoe verschillend de gevels van identieke plannen kan worden gemaakt door een eenvoudige variatie in de te gebruiken materialen. De schrijver vindt dan ook dat het niet noodig is voor een architect om een groote keuze van plannen te hebben. Een collectie van een half dozijn supérieure plannen zou zijn inziens kunnen beantwoorden aan alle mogelijk bedenkbare gevallen.

In deze methode ligt wel een grondslag voor een bevredigende oplossing van het vraagstuk der uniformiseering. Het is als 't ware een compromis tusschen de absolute doorgevoerde normaliseering, waarbij de architect alleen in de situatie het middel overblijft om van een woningcomplex iets moois te maken en de thans gevolgde methode, waarmee men in een arbeidersstadswijk van 10 minuten gaans lengte, 10 verschillende gootlijsttypen, 20 soorten van luifels, nog meer variaties van twee en drie lichten en een collectie deurtypen ziet, wier doellooze verscheidenheid eenvoudig grenzeloos is. De methode van de h. h. Holloway en Joass doet denken aan een „thema met variaties", een kunstuiting die in de muziek de grondvorm is van vele verheven scheppingen.

In de muzikale variaties op een thema zit echter een doorloopende climax waarin het geheel een deel van z'n schoonheid vindt, doch op deze climax zal men echter bij de bouwkundige variatie methode niet al te zeer moet rekenen. Eerder is de kans groot, dat het eerste gevelontwerp het gelukkigst zal zijn en de volgende meer gezochte, en daardoor zwakkere schetsen zullen worden. Mijns inziens is het aantal variaties op een standaardplan betrekkelijk gering. De hierbij gereproduceerde plaatjes toonen reeds aan dat een 4e variatie al groote moeilijkheden zal opleveren. Alleen een buitengewoon artiest zal het gegeven zijn, door eenige fijnere nuances in de schikking der gevelelementen, of zoo, nog een ontwerp te leveren dat gelijkwaardig is met deze drie, of beter nog, hooger staat.

Men moet hierbij namelijk niet vergeten, dat de variaties niet mogen gevonden worden in een of andere spielerei, daar deze het geheel slechts duurder kunnen maken, hetgeen in strijd is met het beoogde doel.

De methode verdient m. i. onder de tegenwoordige omstandigheden wel overweging, echter kunnen we nog niet, zooals onze Engelsche buur, er heel genoegelijk *de* oplossing van het arbeiderswoningvraagstuk inzien.

J. P. MIERAS.

BERICHT.

VOORDRACHT OVER NORMALISATIE IN HUIZENBOUW. Op Donderdag 14 Februari, des avonds 8 uur, zal de heer Ir. J. v. d. Waerden, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, in het gebouw Heerengracht 545 te Amsterdam, voor het genootschap Architectura et Amicitia een voordracht houden over bovenstaand onderwerp.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. P. MIERAS: : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : :

39STE JAARGANG. = 16 FEBR. 1918. = No. 7.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Van Heiligenhuisjes in het Limburgsche Landschap, door D. J. van der Ven. — Gijsbrecht van Aemstel, door J. B. van Loghem — Fair Play? door J. B. van Loghem. — De Vuilnisbak. — Prijsvragen. — Ontvangen boekwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENLIJST.

(Vervolg).

Buitenlandsche Leden.

Joh. J. Doyer.	Buenos-Aires.	San Martin 418.
W. A. ter Horst.	Heidelberg.	
J. Hogervorst.	Medan	
H. L. G. Harmsen.	Semarang.	Peloran.
R. Rijksen Gzn.	Soerabaja.	Tagalsari 74.
F. J. Kubatz.	Weltevreden.	Tjikini 66.
P. A. J. Moojen.	„	Kramatlaan 1.
C. Swartbol.	„	Tanahabang 28 A.

Medewerkers.

Ir. A. W. Bos.	Amsterdam.	de Lairessestr. 56.
E. v. d. Bossche.	„	de Ruijterstr. 2.
Ir. Th. F. A. Delprat.	„	Paulus Potterstr. 24.
Ir. A. Keppler.	„	Wanningstraat 13.
J. M. Lob.	„	N. Lijnbaansgr: 35.
J. C. Spakler.	„	Emmaplein 8.
Ir. J. W. C. Tellegen.	„	Jac. Obrechtstr. 49.
Ph. Waller.	„	Sarphatikade 5,
J. A. v. d. Sluijs Veer.	„	Valeriusstraat 185.
K. Cramer.	Delft.	Hugo de Grootstr. 11.
H. W. Mausser.	„	Spoorsingel 129.
Prof. G. J. Morre.	„	Oostsingel 55.
Ir. J. L. Schouten.	„	Spoorsingel 2/179.
L. F. Asperslag.	's Gravenhage.	Accaciastraat 94.
F. ter Gast.	„	Smidswater.
J. W. Gips.	„	2e Sweelinckstr. 171.
Dr. Jan Kalf.	„	Statenlaan 82.
E. W. F. Kerling.	„	Nieuwe Uitleg 26.
Dr. C. Lely.	„	Zeestraat 48.
L. Simons. A.	„	Prinse Vinkepark 36.
F. A. Hoefer.	Hattem.	
N. van Wijk.	Blaricum.	Naarderstraat.
W. C. Brouwer.	Leiderdorp.	„Klein Vredelust".
D. F. Tersteeg.	Naarden.	Lambertus Hortensiusstraat 931.
G. A. Escher.	Oosterbeek.	Berchenlaan D 5.
C. Hoogendijk Kzn.	Rotterdam.	Diergaardelaan 70 B.
C. A. Huijgen.	„	Delftschestr. 27/29.
Ir. A. Plate.	„	Haringvliet 71a.
L. Ringlever.	„	Bergweg 11.
L. J. Zaayer. A.	„	Boschje 4.
G. A. Scholten.	Tiel.	St. Walburgsingel F 106.
D. Molenaar.	Zutphen.	IJsselkade 19.

Punt 16 van het Werkprogramma.

Ingesteld is de Commissie tot afwikkeling van punt 16 van het Werkprogramma: De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten.

De Commissie bestaat uit de heeren: Ir. J. Gratama, C. J. Kruisweg, Ir. W. P. C. Knuttel, Mr. M. J. A. Moltzer en Ir. W. K. de Wijs.

De Commissie zal haar rapport uitbrengen op de ledenvergadering der M. B. V. A. in Juli 1918.

Reglement voor de Commissie tot afwerking van het Werkprogramma der M. B. V. A.

Art. 1. De Commissie constitueert zich op de eerste vergadering, welke binnen 4 weken na hare benoeming moet plaats hebben, kiest uit haar midden een voorzitter en secretaris.

Art. 2. De Commissie vergadert op geregelde tijden en geeft van te voren van hare vergaderingen kennis aan het Bureau der Maatschappij. Zij kan van de vastgestelde tijden afwijken naar eigen goedvinden, doch zal ook hiervan het Bureau der Maatschappij verwittigen.

De vergaderingen zullen worden gehouden in plaatsen, die voor alle leden het gemakkelijkst bereikbaar zijn.

Art. 3. De Voorzitter leidt de vergaderingen. Bij afwezigheid van den Voorzitter wordt de vergadering geleid door het oudste in jaren van de aanwezige leden. De Secretaris houdt de notulen van het verhandelde in de vergadering. Voor het nemen van besluiten is minstens de tegenwoordigheid van de helft van het aantal leden der Commissie noodzakelijk.

Besluiten worden genomen bij meerderheid van stemmen. Wordt geen meerderheid verkregen, dan beslist de Voorzitter.

Art. 4. De Commissie stelt op haar eerste vergadering een pro-

gramma vast harer werkzaamheden en zal zich in den regel aan de afwerking van dat programma houden, zoodanig, dat zij op den gestelden tijd haar verslag kan uitbrengen.

Art. 5. De Commissie zal zonder de uitdrukkelijke goedkeuring van het Bestuur niet zelfstandig naar buiten optreden.

De eventueele correspondentie van de Commissie met derden moet bij voorkeur geschieden door bemiddeling van het Bureau der Maatschappij.

Inlichtingen, bescheiden, boekwerken, welke de Commissie bij hare werkzaamheden noodig mocht blijken te hebben, zullen haar vanwege het Bureau der Maatschappij worden verstrekt, zulks binnen een week na ontvangst der aanvrage.

Art. 6. De Commissie doet iedere drie maanden mededeeling van den stand harer werkzaamheden aan het Bestuur.

Twee maanden voor den datum, waarop haar definitief verslag moet worden ingediend, zal de Commissie een voorloopig verslag uitbrengen, hetwelk in het eerstvolgend nummer van het Bouwkundig Weekblad zal worden gepubliceerd.

In buitengewone gevallen kan het Bestuur de Commissie van het uitbrengen van dit voorloopig verslag ontheffing verleenen.

De Commissie zal nota nemen van de eventueele opmerkingen, waartoe haar voorloopig verslag aanleiding heeft gegeven en stelt daarna een definitief verslag op.

Mocht dit definitief verslag afwijken van het voorloopig verslag, dan behoort de Commissie zorg te dragen, dat de wijzigingen minstens 14 dagen vóór de ledenvergadering in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd kunnen worden.

Mochten deze wijzigingen zeer omvangrijk zijn, dan zal de Commissie een nieuw rapport opstellen, dat minstens 14 dagen vóór de ledenvergadering in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd kan worden.

Art. 7. De Commissie stelt dit definitief verslag op, voorzien van een opgaaf der bronnen, waaruit zij hare bevindingen heeft geput en zoo noodig voorafgegaan door een kort overzicht harer werkzaamheden.

Art. 8. Het definitief verslag zal in tweevoud aan het Bureau der Maatschappij worden ingezonden.

Art. 9. Reis- en verblijfkosten der Commissieleden en eventueele kosten, verbonden aan het Secretariaat en de vergaderingen, zijn voor rekening van de Maatschappij. Deze onkosten worden aan het Bureau der Maatschappij opgegeven vóór 1 Januari en vóór 1 Juli. Andere uitgaven mogen door de Commissie niet gedaan worden, tenzij onder goedkeuring van het Bestuur.

Art. 10. De Commissie wordt gedéchargeerd door de ledenvergadering der M.B.V.A., gehoord het Bestuur.

STAND DER KAS VAN HET VOORSCHOTFONDS DER ARCHITECTEN OP 16 JANUARI 1918.

SECRETARIAAT J. GRATAMA, VOSSIUSSTRAAT 5, AMSTERDAM.

ONTVANGSTEN.		
Storting bijdragen	*f*	2300.00
Credietvereeniging, rente over 1915	„	68.05
Credietvereeniging, rente 1ste halfjaar 1916	„	14.42
Credietvereeniging, rente 2de halfjaar 1916	„	7.76
Credietvereeniging, rente 1ste halfjaar 1917	„	9.16
Credietvereeniging, rente 2de halfjaar 1917	„	7.41
Bijdrage Kunstenaarsfeest van het Verbond van Ned. Kunstenaarsver. aan het Voorschotfonds	„	47.20
	f	2454.—

UITGAVEN.		
Duwaer & van Ginkel, drukwerk voor de enquête	*f*	32.87½
Mouton & Co., „ „ „ „	„	6.50
Duwaer & van Ginkel, „ „ „ „	„	13.50
C. Piekart, enveloppen en papier „ „ „	„	4.75
C. Piekart, „ „ „ „	„	0.55
Schrijfloon	„	14.12½
Tram	„	1.20
Telegrammen voor vergaderingen	„	2.35
Plakzegels	„	0.30
Postwisselformulieren	„	0.50
Voorschot aan den heer X	„	60.—
„ „ „ „ X.	„	60.—
„ „ „ „ X.	„	60.—
„ „ „ „ X.	„	60.—
„ „ „ „ Y.	„	500.—
Chequeboekje	„	1.50
Porti tot 1 Januari 1918 voor de enquête, enz.	„	68.68½
Saldo Credietvereeniging	„	1567.16½
	f	2454.—

Toegezegd, nog te storten door een 4tal heeren, tot een totaalbedrag van f 850.—

AMSTERDAM, 16 Januari 1918.

J. GRATAMA.

De Secretaris-Penningmeester van het Voorschotfonds der Architecten.

VAN HEILIGENHUISJES IN HET LIMBURGSCHE LANDSCHAP.

Door D. J. VAN DER VEN.

„Eeder heilige moet ziene was hubbe".
Limburgsche zegswijze.

In Noord-Brabant met Tilburg als uitgangsplaats wordt een beweging gepropageerd om het Limburgsche vrome voorbeeld van het kruisen, beelden en kapelletjes oprichten langs de wegen na te volgen. De Brabantsche volkspsychologie wil naar getuigenis van M. Molenaar M. S. C. het Brabantsche geloof niet meer besloten houden binnen kapellen en kerken, doch Gods lieve heiligen en de rouwmoedigheid-prekende Christus-aan-'t-kruis geplaatst zien langs velden en wegen.

Ook de locale pers spant zich er voor in om in het Brabantsche land den reflex te brengen van het Brabantsch-roomsche geloof der bevolking en met inteekenlijsten is druk gewerkt om „mooi Brabant" met zijn heiden en bosschen, zijn steden en dorpen, zijn akkers en weiden te heiligen en te kerstenen met kruis en beeld van Christus en Zijn Heiligen. Het schijnt mij toe dat het ten hoogste tijd is, de aandacht der bouwkundigen te vestigen op die kleine monumentjes langs den openbaren weg, welke vooral in Zuid-Limburg stralend verkondigen in hunne naïeve verschijning, dat de bodem van het roomsche Limburg zijn zoete heiligen heeft gehad en dat het die nog eert openhartig en vrij langs den publieken weg, waar gij en ik als toerist al wandelend onze zomersche vacantiedagen verdroomen en onze vreugde hebben aan de golvende bodemrythmiek, aan de weelderige weidebloemen vegetatie, aan de wondere vergezichten en de rustieke bouwwerken der eenzame hoeven en der grauw-verweerde mergelsteen-kasteelen.

Limburg toch is voor den bewoner der vlakke landen bij de zee het wondere oord, dat zijn heuvels op en neer laat deinen tot verre lichtende gezichtseinders; Limburg, dat binnen onze grenzen zijn rotsen en spelonken houdt omvademd met de kleur, die aan Italië herinnert en waar de geur der loutere romantiek om nuchtere Noord-Nederlanders is, Limburg is het gewest, dat altijd den schoonheidsminnaar ook bouwkundig verrast door alles wat er kenmerkend is voor een mergelsteenbouw en zijn gewillige bewerking. En hetzelfde Limburg, dat nog maar spaarzaam zich verheugt in de waarachtige belangstelling onzer hedendaagsche bouwmeesters — een bloeiende weeldegaarde van sagen en legenden en tevens een dampig donker oorlogs-industriegebied — het zal nog blijven boeien, ook zelfs als zijn bedreigde schoonheid grootendeels verdwenen zal zijn, als zijn karakteristieke landschappen zijn verwoest en de herinnering aan zijn verleden in de thans nog talrijke historisch en architectonisch-belangwekkende kasteelen en burchten tot puin is vervallen, zooals het altijd gegaan is, waar ruïnen zijn en de menschen klagen met Jacques Perk: „dat het verleden is voorbijgegaan".

Moet ik hier de dreigende gevaren voor Limburgs prachtige landschappen en bouwkunstig schoon opsommen? Moet ik voor architecten gewagen van kolenontginning — vooral die aan de oppervlakte — van kalkbranderijen aan de steilste rotswanden, van ontbossching op de glooiende verglijdende dalhellingen en van den naargeestigen aanleg van troosteloos-vervelende arbeidswijken in uit den grond gestampte fabrieks-, mijn- en industrie-centra, al ernstige bedreigingen, die den strijd tegen de ontsiering van stad en land ook in het „donkere Zuiden" noodzakelijk maken. Doch een schrale troost in die verwording van het schoone romantische Zuidelijke landschap is wellicht, dat enkelen tenminste wakker worden, eer het voor altijd te laat is, dat degenen, die de subtiele schoonheid weten, die het bijzondere dezer Maasgouwen in zich kunnen opnemen en uiten, met liefdevolle ver-

eering er gaan tot Limburgs landschappen en boerenwoningen om datgene wat de evolutie der tijden voor altijd vernielt in kleur en lijn, in beeld en taal, te vereeuwigen, om de stervende schoonheid van de Limburgsche stad en het Limburgsche land een blijvend leven te verzekeren — al is het dan ook maar op doeken of in boeken.

Voor den bouwkundige is Limburg allereerst wel het land der Romaansche kerken. Welk een menigte van eerwaardige prachtmonumenten brengt deze smalle strook vaderlands grondgebied niet tot den schoonheids-zoekenden toerist, van Odiliënberg tot Rolduc, van de Munsterkerk te Roermond — gerestaureerd door Dr. P. J. H. Cuypers — tot de parel der Romaansche bouworde, waar Maastricht op boogt in zijn Lieve Vrouwekerk-koor. Hoe weinigen is het godshuis van Susteren bekend, waar het lijk van koning Swentibold begraven werd in het stift, door Sint Willebrord gesticht. Ontroert het romaansche portaal van het Nieuwstadtsche kerkje in de oude Gulicksche veste niet schilder en bouwkundige door de innigheid, waarmede het 't godsdienstig gelooven uitdrukt. En wanneer we onze aandacht geven aan die kleine dorpskerkjes, zooals ze ons verheugen in Niswiller, ginds in den schilderachtigen landsuithoek bij Vaals, waar ook het godshuis van Holzet de aandacht verdient om Carolingische heugenissen, dan zullen we bemerken, hoe de dorper in zijn huiselijk-godsdienstig voelen niet minder trotsch gaat op de simpele bouwwerken, die in zijn geboorteplaats den afstand tusschen hemel en aarde voor hem vernauwen, dan op de kathedralen in de stad der Heiligdomsvaart.

Ten andere is Limburg rijk aan de karakteristieke hoeve-burchten, met hun gesloten massaliteit stoer en krachtig van architectuur, hoeven, die in hun bouwplan de herinnering nog levendig houden aan de Romeinen, welke hier in dit vruchtbare grensland meer dan honderd jaar de producten hunner cultuur in vredestijden zagen oprijzen, maar plots verdreven werden door de aanstormende vernietigende volkerenstroom der Hunnen, welke zich in Germanje aan den Ryn te nauw behuisd gevoelden.

Van den eenen kant zijn het deze oude kerkjes, naast zoovele gothieke bouwwerken als Limburg telt — en van den anderen kant de oude burchthoeven naar den trant der Romeinsche villa's gebouwd uit mergel alleen, of uit mergel en banden van kalksteen samen in afwisselende banen, die in het Limburgsche land wel de voornaamste bouwkundige elementen brengen en van aesthetisch of architectonisch standpunt gezien er de voornaamste merkwaardigheden van uitmaken.

Doch niet minder merkwaardig en zeker niet minder karakteristiek zijn voor ons Zuidelijk heuvellandschap de kruisen langs den weg, de beelden der heiligen in de open lucht opgesteld, de overal verspreide kapelletjes.

De bekende Rijksarchivaris de heer A. J. Flament te Maastricht, die reeds in zoo menig gedocumenteerd artikel de bouwkunstige schoonheid van het romantische Zuiden in breeden kring heeft bekend gemaakt en de aandacht van deskundige en leek reeds lange jaren heeft trachten te vestigen op de schatten, welke Limburgs hoofdstad heeft te bewaren, te restaureeren of te conserveeren, verdeelt de Limburgsche „heiligenhuisjes" in:

1e kapellen, waaraan een geestelijke vast is verbonden.
2e kapellen, waar soms dienst wordt verricht door een nabijwonenden geestelijke of andere,
3e kapellen, waarin geen dienst wordt verricht, maar waarin men kan bidden,
4e kapelletjes, die gesloten zijn, maar waar men buiten bidt,
5e nissen met heiligen beelden in een soort kapelletje zonder deur.

Verder viert de kerk nog triomf in kruisbeelden en heiligenbeelden tegen oude dorpsboomen op afzonderlijke

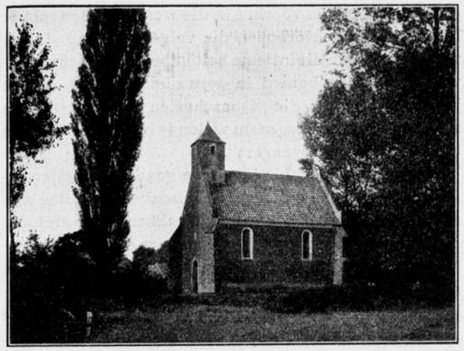

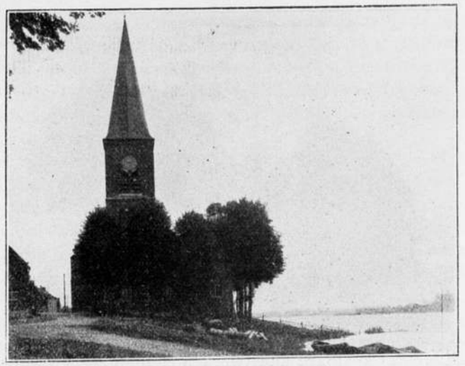

voetstukken of ook wel los neergezet, de kruisen dikwijls op kruispunten van landpaden, als hagelkruis op het veld, ten afweer van hagelslag en ook ter vrome gedachtenis aan een vermoorde of aan door een doodelijk ongeluk getroffenen.

Zoo zijn die dikwijls primitieve geloofsteekens van den eenvoudigen plattelandsbewoner mede de typiek geworden van het Limburgsche landschap, hebben zij in hun verschijning recht op belangstelling van ieder, die met een open oog en een ontvankelijk gemoed Limburg wil leeren kennen in zijn monumenten en gedenkteekenen. Nimmer nog, schreef de heer Flament mij, werden die toch zoo opvallende teekens van vroom christelijk gelooven, die tot ons gekomen zijn van het voorgeslacht en door de naneven in eere worden gehouden, ernstig bestudeerd, een inventaris van dit gemeenschapsbezit bestaat niet, alleen zal de speurder eenige aanwijzingen kunnen vinden in de „Publications de Limbourg". En toch zou over de gezamenlijke veldkruisen van Limburg een heel boek te schrijven zijn, waarbij ook de volle aandacht moest geschonken worden aan de architectonische beteekenis der gebouwtjes en nissen, waarin ze opgesteld staan, naast een critisch vergelijkend beschouwen en een bepalen der al of niet aanwezige kunstwaarde van het geheel of de onderdeelen.

En waar men zeker mag zeggen, dat er telken jare onder den zonnigen hemel van Limburg — straks waarschijnlijk ook onder die van het eenvoudige Brabantsche landschap — nieuwe kruisen verrijzen en bidkapelletjes worden gebouwd, daar dient gewaakt, dat bij de heerschende smaakverwarring, die in het Zuiden nog steeds hoogtij viert, niet het minst in de bouw- en versieringskunst, dat dergelijke devote getuigenissen geen producten zijn van smaakmisleiding, dient er op gewezen, dat zoo ergens hier de moreele verheffing van den komenden en gaanden man (waarvoor ze toch worden opgericht) een gevoelige kunstenaarshand vereischt.

Zeker, het behoeft geen betoog, dat ook de oeroude heiligenbeelden en kruiskapelletjes, die het naieve volk bij de snijding der wegen geplant heeft vaak geen aanspraak op „kunstwerk" mogen maken. Doch het zijn eenvoudige pretentielooze uitingen van een religieuze ontroerbaarheid, van een volksreligie, die in een sterke zucht naar uiterlijkheid het openbare leven in Limburg, waar maar weinig strijd om den roomschen godsdienst gestreden is, doordrongen heeft. Zoo gaf het kruis langs den weg voor den boer, die zijn blijde levensvreugde nimmer door zijn godsdienst liet terneerdrukken, rust aan hart en voeten. En al loopt hij ze ook o zoo dikwijls voorbij zonder te bidden, hij weet het dat „Onze Lieve Heer geen boeman" is, en hij heeft het kruis buiten de kerk ook lief gekregen, het kruis, dat hem een herinnering is aan den Zoeten Verlosser en aan het gelukkige eeuwige leven, waarvan ook de heiligen, die voorgingen in beelden langs den weg hem getuigen.

Te betreuren valt het dan ook, dat de vrome van heden, die een oud verzakt en verroest kruis vervangt door een nieuw maaksel of wel er een heel nieuw opricht tegen de groene ligusterheg van zijn hof, daarbij overgeleverd is aan den twijfelachtigen smaak van den eersten den besten fabrikant, die als grafmonumentengrossier of kruis- en heiligenbeeld-multiplicator den ijdelen tooi en pronkerigen opschik van zijn massaartikel brengt op de plaats, waar het oude kruis jaren, dikwijls eeuwen wijding schonk aan heilige plekken Limburgschen grond. Want er zou meer dan één Limburgsch plaatsje te noemen zijn waar de oude trouwe heiligenbeelden hun plaats moesten inruimen aan waardelooze rommel. En gebeurde het nog niet onlangs in een der hoofdkerken van Limburg, dat het waardevolle koorgestoelte gevaar liep in handen te geraken van opkoopers, evenals voor een paar jaar uit een zekere niet nader aan te duiden stad een koperen evangeliedrager — een adelaar — zijn vlucht nam over de Duitsche grens?

Dat er door opkoopers en kenners wordt gespeculeerd op den slechten smaak van het plattelandsvolk onzer dagen, dat de reizigers met de catalogi komen in de meest eenzame gehuchten en hun fabriekswaar aanprijzen met het succes van een ruim debiet, het is begrijpelijk in een land, waar men met de bewoners van den hemel omgaat als met zijn goede vrienden, waar een publieke pomp Onze Lieve Heer tot voetstuk dient, veefokkerij en melkbereiding worden gedekt met de fluweelen mantels der goedgunstige beschermheiligen.

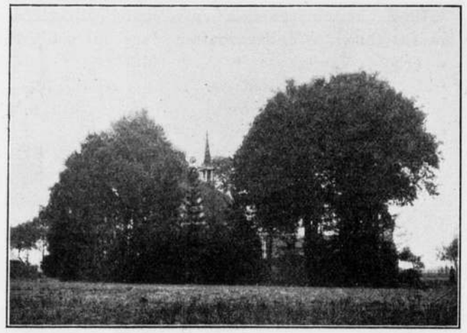

Maar dat kostbare kunstwerken en fijnbewerkte antiquiteiten, zonder dat de buitenwereld het verneemt van de hand worden gedaan — meer dan eens zelfs door volslagen onbekendheid met de artistieke waarde, dus in zekeren zin „ter goeder trouw" door hen, die in de parochies als schatbewaarders optreden van het gemeen bezit, ziet, het stemt droevig. En toch is het zoo heel lang niet geleden, dat in Limburg een waardevol origineel stuk werd ingeruild tegen een totaal waardelooze copie.

Wat nu de veldkapelletjes betreft, hiermede is het al weer juist zoo gesteld als met de beelden en kruisen. Vaak metselt een of andere vrome landman in zijn vrijen tijd ze op een stukje grond, dat zijn eigendom is en dat den goedigen patroonheilige zijner kerk of woonplaats gewijd wordt, vaker echter laat men den timmerman van zijn dorp er een in elkaar prutsen, met het jammerlijk gevolg, dat er geen schoonheid wordt geschapen, in het lachende landschap, die er bloeien zou als een mystieke bloem, maar dat er een vlek leelijkheid schaamteloos en straffeloos op wordt neergespogen.

Zoo is men te werk gegaan in den schilderachtigen hollen weg, die ten top voert van den Kollenberg, waar de Sittardsche inwoners in 1675 de heilige Rosa een kapelletje ter eere bouwden. Daar toch heeft men voor een tiental jaren een serie lawaaierige nieuwerwetsigheden neergepoot in de plaats van een zevental kapelletjes, die eindigden in het hofke van Oleviten en die zonder kunstwerken te willen wezen in hun naieven eenvoud en met hun bescheiden lijn en kleur volkomen in het Limburgsche heuvellandschap met zijn tooi van slanke peppels pasten. En voor die heiligenhuisjes, die daar in Limburg op z'n smalst stonden als biddende oude vrouwtjes, pronken er thans de spektakelstukken als schoonheidsverschrikkers en druk-doenerige O.W-ers. Een ander geval, dat in dit verband dient genoemt te worden, berichtte mij de Limburgsche dichter, de zanger van Limburgs schoon en Limburgs romantiek Dr. Felix Rutten, die de „restauratie" van de landelijke Genooyer kapel bij Venlo qualificeerde als een moedwillige schennis. Niemand, zoo beweert deze kenner van Limburg en het Limburgsche volk, begreep eigenlijk het waarom der met alle geweld doorgezette vergrooting. Door een voorhouw, die weinig of geen ruimte biedt en een achterbouw, die volgens hem noodeloos was, heeft men dit intieme heiligdom in zijn grijze verweerdheid omgebouwd in „een nieuw baksel, dat de groote kastanjes, die 't beschutten tot hun spijt en schaamte niet genoegzaam weten te onttrekken aan de blikken der voorbijgangers".

Toch zijn er in de Limburgsche gouwen kapellen genoeg, die iedereen voldoende kunnen beleeren, hoe men nieuwe heiligenhuisjes moet optrekken en ze niet storend te laten optreden als verbrekers der landschapsharmonie, hoe men door den bouw integendeel een nieuw element van schoonheid kan brengen in het Limburgsche dorp, bij de Limburgsche hoeve, langs de Limburgsche wegen en paden.

Voor heden worde hier met één voorbeeld volstaan. Daartoe kiezen we de kapel die een der meest bekende en gezochte wandelpunten vormt van het Valkenburgsche zomerland, een kapel, waaraan tevens een kluis verbonden is nl. de kluis op den Schaesberg.

De vreemdelingen, die er heen trekken, gaan er vooral het merkwaardige zoeken, dat het voor Nederland zoo ongewone begrip van „kluizenaar" nu eenmaal meebrengt. Dat die anachoreet een anachronisme moest heeten is een geestigheid, die sedert Richard Quadvlieg haar debiteerde werd overgenomen in meer dan één bundeltje „stemmingen" uit Limburg. Men zou allicht in de verleiding komen te veronderstellen, dat de eenzame heremiet er verblijf houdt te Valkenburg om tot curiosum te dienen voor de „buiten" zijnde toeristen, die er altijd wel een dubbeltje voor over hebben om het interieur te zien van den stillen man, die er winter en zomer leeft in de engte van zijn kamertje en er bidt in den schemer van het rijk gepolygromeerde huiselijke kapelletje.

Maar deze Broeder Ludgerus is de eenige niet, die de traditie der Egyptische monniken voortzet op de heuvels van het romantische Limburg. „Ein kloes" vond men vroeger in vele plaatsen, doch thans zult ge een dergelijk vroom gebouwtje behalve op den Schaesberg bij het kasteel Schaloen alleen nog maar vinden te midden van het open akkerland tusschen Geleen en Spanbeek. Och het is maar een simpele kloes, gebouwd in den landelijken trant met een markant torentje, opgemetseld in „speklagen" (afgewisseld bak- en mergelsteen). Doch het effect, dat de rustige lijningen maken over de wuivende franje van het blonde koren heen tegen den achtergrond van het verder gelegen mastbosch van St. Jans Geleen is even verrassend als het is bij de grootere en zooveel voornamere hoeven onder de Sweyckhuijzensche hoogten aan den rand van 't vlietende water onder het lemmerend groen. In den laatsten tijd is deze kluis echter herhaaldelijk onbewoond geweest en wie bekend is met het griezelig-romantische verhaal van den laatsten heremiet, zal begrijpen, waarom dit eenzame veldhuiske stil en verlaten daar jaar in jaar uit als een stuk Limburgsche architectuur, ja als een zuivere landschapsdecoratie staat in het weeldeland van de mergel en de lösss.

In 1862 toch vond men den kluizenaar, die van aalmoezen en wellicht ook van zijn handenarbeid op vreemde akkers leefde, door de koude gedood op den vloer zijner woning liggen. Zijn hond lag eveneens dood aan zijn voeten, maar de kat, die het leven verkoos tegen elken prijs, had reeds een gedeelte weggevreten van zijn gezicht.

In tegenstelling met de Geleener kloes staat de hermitage van den Valkenburgschen Schaesberg in een boschrijke omgeving, welke juist zulk een groote bekoring verleent aan het woninkje en het kapelletje en die hun romantisch karakter zoo zeer verhoogt.

De grauwe grijsgroene toon van den verstorven mergelsteen, waaruit zij gebouwd zijn, kleurt wondervol samen met de tinten der groene schemering van het geruchtenstille beukenbosch, dat zijn armen over haar uitspreidt en het vervloeit als 't ware tegen de grijze grauwgetinte stammen der boomen op de kruin van den berg.

Onder het dalend dak van de groenig uitgeslagen pannen (onlangs zijn die naar ik vernam op het kapelletje vernieuwd) sluit de groene tuinhaag in harmonische kleurschakeering rustig aan bij de muren van het bouwwerkje tot een rijke gamma van kleurentonen. Hoe zou men de eenvoudige lijnen van het geheel met woorden naspreken kunnen? Wat zij te zeggen hebben, zeggen zij duidelijk voor zich en zij worden in die omgeving door den aandachtigen beschouwer beter gevoeld, dan alle gepraat daarom heen in een tijdschrift kan doen verstaan. Maar voor wie ontvankelijk is voor de „charme", die er uitgaat van zulk een simpel, maar tevens ook zulk een sierlijk geheel, dat daar niet als vreemdelingen-attractie maar louter om zich zelfs willen werd gebouwd — reeds in 1690 — zal het klokketorentje een integreerend karaktervol fiks dakbekroninkje zijn, dat noch indringerig den woudvrede en de boschintimiteit stoort, noch onwaardig op den nok van het kapelletje is neergestreken als een vreemde vogel, die er niet thuis hoort.

De eenheid van bosch en kluis is hier zoo innig geworden door de juiste verhoudingen, ook door de harmonische kleurenovereenkomst, dat men er allerminst bij denken zou, dat er ooit menschen gekomen zijn om met luidruchtig gehamer en geklop er dit kapelletje en deze kluis neer te zetten; het schijnt veeleer of die „hermitage" zelf uit het bosch gegroeid is als een wondere sprookjesbloem.

(Wordt vervolgd).

GIJSBRECHT VAN AEMSTEL. *)

Kritiek op het werk der levende architecten wordt weinig gegeven. Dit is jammer, want kritiek kan niet alleen waarde voor de betrokkenen hebben door het openen van nieuwe perspectieven, maar ook het publiek wenscht voorlichting, het wenscht te weten waarom. Zelfs al is kritiek van betrekkelijke zuiverheid, dan nog is de waarde niet te onderschatten, daar het geschreven woord controleerbaar is, en tot gedachtenwisseling en tegenkritiek aanleiding geeft. Door wrijving van gedachten ontstaat warmte en slechts door warmte kan de kunst bloeien.

Zoo is het van belang de kritiek op de nieuwste opvoering van Gijsbrecht van Aemstel te lezen, zoowel in de Oude als in de Nieuwe Amsterdammer. De eerste is in verband met de moderniseering van de opvoering, die werd geregisseerd en geënsceneerd door Verkade en Wijdeveld, teleurgesteld door het gedeeltelijk teloor gaan der oude traditie. De tweede ziet een groote vooruitgang in de vernieuwing. Aldus wordt leven gebracht in het denken van de toeschouwers. In plaats van min of meer gelaten aanvaarden van het gegevene, wordt de geest vaardig, zoodat men gaat eischen en het volgend jaar een weer betere Gijsbrecht-opvoering verwacht. En als die wil er is, dan bestaan ook de kunstenaars, die dien wil vertolken en zelfs meer doen. Zij zullen verder gaan dan wat de leek reeds aanvaardde. In welke richting zal de voortschreiding gaan? In de richting van de vervolmaking van het historische gegeven of in de richting van den vrijen geest, die het schoone in het oude aanvaardt, maar slechts om het te verkeeren, zoodat geest van eigen tijd eruit opbloeit. Te hopen en te verwachten is het laatste.

Nu komt de vraag naar voren: „hebben Verkade en Wijdeveld reeds voldoende gegeven den geest van eigen tijd." Hebben zij de symboliek van het herboren leven, die in de Kerstgedachte is neergelegd voldoende tot uiting gebracht en hebben zij het begrip van ondergang, van dood diep genoeg aangevoeld. Hebben zij den geest van Vondel genoeg modern gebeeld ten koste van de historie, waarin redding en ondergang van Amsterdam als realiteit zijn gedacht. Heeft de moderne mensch nog wel behoefte aan zooveel realiteit om tot diepten van een kunstwerk door te dringen, of zal juist blijken, dat het realistisch accent storend op het ware begrip werkt. Het pogen om symbolisch te beelden was zichtbaar in de opvoering, maar nog slechts potentieel, d. i. schemerend, wat dan ook door een bijna voortdurend heerschende schemer tot uiting kwam. Maar in schemerlicht wordt de ware beelding der idee niet bereikt. De ware beelding zal naast den schemer ook het duister en het volle licht in zich moeten dragen. Zoodra echter bij de opvoering de schemer doorboord werd, was de illusie der beelding verloren. Er was nog te veel realiteit in de ensceneering, te veel architectuur op de wijze van het construeerend bouwen, geen architectuur op de wijze van het monumentale begrip, waarin de stof als zoodanig niet meer geldt, maar waar de stof vervluchtigd is, zoodat slechts begrippen uit de lijn en de kleur spreken.

Op het tooneel, waar verbeeld wordt, moet de stoffelijkheid, de realiteit transparant worden, zoodat deze slechts bij wijze van herinnering blijft gelden. Dit heeft Wijdeveld gevoeld, maar zijn werkwijze was een negatieve. De beelding was te reëel en daarom beeldde hij

*) Door plaatsgebrek eerst nu geplaatst.

uitsluitend grijs en daarenboven verduisterd tot schemer. Maar maskeering is vertroebeling, terwijl juist idealiteit ontstaat door verheldering der realiteit. De bloesem van den geest heeft zich juist in kleur te verwerkelijken.

Wel deed de verhelderde kleur voelbaar mee in de kostuums en de kleurige groepen der spelenden, waarbij de grijze kleur der decors rustig als achtergrond werkte, maar om tot absoluut geestelijke beelding te komen moeten decors en spelers tezamen gaan, zoodat van geen fond meer sprake is. Tezamen moeten spelers en decors in gestage wisselwerking de geestelijke idee aanduiden. Zoolang ook nog historische gegevens verwerkt worden in de kostuums zal dit gaan ten koste vnn de absolute schoonheid. Kleur en lijn zonder meer zullen ook in de kostumeering uitsluitend moeten gelden. Vondel is een figuur, die aan geen tijd is gebonden. Het grijs zonder meer is onvergeestelijkt en dus zeker niet in staat leven en dood te vertolken. Volkomen juist was het grijs in de scene van het verraad van Vosmaer. Het begrip verraad of sluipmoord zal in kleur slechts grijs zijn te beelden. Verraad duidt op helderheid van geest, maar verduisterd. Zoo is ook het grijs nog geen kleur, maar verduisterde helderheid.

De beelding was in genoemde scene van sublieme schoonheid, maar juist dáár was geen architectuur slechts aanduiding van wand en grachtmuur, zoodat de grondgedachte, het verraad door de uitsluitende grijsheid werd tot begrip.

Ik ontken niet de groote moeilijkheden, om op even geestelijke wijze ideeën als geboorte, liefde, wijding en dood te vertolken. Maar het zal mogelijk moeten blijken. Er is door Verkade en Wijdeveld een stap gedaan, die veel belooft, en wat voor de aanvankelijkheid van het pogen een triomph mag heeten, is, dat behalve het kille blauwe fond in het laatste tooneel en behalve de Liberty-Hirsch combinatie van het eerste kostuum van Gijsbrecht, geen storende effecten werden gegeven, integendeel, er lag een waas van diepe schoonheid over alle tooneelen.

Ir. J. B. VAN LOGHEM.

FAIR PLAY?

Dupliek is uit den booze. Mogelijk wordt door meer doorgevoerde ontrafeling van feiten grooter verheldering bereikt, het frissche is verloren. Daarom haat ik dupliek en geef die ook nooit.

Ik ben echter in dit blad behalve particulier ook nog lid der redaktie, en als zoodanig acht ik mij verplicht den heer Dudok te antwoorden op zijn schrijven in het nummer van 9 Februari. De leden der M.B.V.A. hebben het recht van een redaktielid meer dan „los gepraat" of „hol geschrijf" te eischen. Zij vragen „bezonkenheid", zelfs van redactieleden, waarvan „nog geen grijs haar de schedel siert". De thans ontstane cyclus „Fair Play?" moge dan aantoonen, dat het nu evenmin als ooit te voren in mijn bedoeling ligt te „insinueeren" of „hol geschrijf" op te disschen. Insinueeren kan men een persoon. De heer Dudok is voor mij in deze zaak niet persoon, maar de schrijver van de artikelen in het Juli- en Augustusnummer van het Technisch Gemeenteblad. Dit is een officieel blad, geen „onderonsje". Als daarin iets staat, dat niet door den beugel kan, ga ik niet „eenvoudig een verzoek om inlichting" aan den schrijver zenden, maar ik zend mijn verzoek om inlichtingen ook openlijk in een officieel blad. Openbaarheid is de eenige manier van uiting, die tot resultaten voert. Meer den ooit besef ik thans, dat openbaarheid ons vooruitbrengt, al mogen er dan ook zoo nu en dan harde noten gekraakt worden.

De heer Dudok schrijft Juli 1917 in T.G.: „Ongeveer een half jaar geleden werd door mij een rapport aangeboden aan het Dagelijksche Bestuur der gemeente Hilversum betreffende den bouw van 180 woningen van gemeentewege". Dit wil dus zeggen, dat deze handeling tegenover B. en W. begin 1917 plaats vond.

In B.W. van 9 Febr '18 zegt de heer Dudok, dat door vertraging van de opname in T.G. de juiste datum van de handeling tegenover het Dagelijksch Bestuur van Hilversum niet tot uiting komt, dat deze handeling n.l. in September 1916 plaats had, en dat de begrooting dateert van Mei en Juni 1916. Ik heb daarmee genoegen te nemen, al zou men mogen verwachten, dat, waar in deze tijd elke maand vroeger of later een zeer belangrijke prijswijziging met zich brengt, de heer Dudok in officieele bladen toch niet zoo maar een half jaar zou overslaan.

Maar ik neem daarmee volkomen genoegen.

En alleen, omdat de schrijver juist over deze kwestie in B.W. van 9 Febr. zoo uitvoerig is (ik vond deze zaak uitsluitend van intern belang tegenover B. en W., en van geen belang voor de architecten) herhaal ik mijn opmerking, dat de mededeeling in de begrooting, als zou de bouwsom in Mei-Juni 1916, 30 % hooger zijn dan voor den oorlog, misleidend is, en mank gaat aan te veel te willen bewijzen.

Echter mijn groote grief tegen den schrijver is, dat hij in een begrooting, stelt voor „toezicht en teekenwerk" voor 180 woningen *f* 5000.—, met achtervoeging, tusschen haakjes: „bij particulieren bouw is dit bedrag 10.000 à 12.000 gulden hooger". Ik heb wederom genoegen te nemen met de nadere verklaring van den schrijver in het B.W., dat hij onder „toezicht en teekenwerk" ook het honararium van den architect verstaat.

Ik ken den heer Dudok niet, maar alleen den schrijver in het T.G. en B.W., en ik heb reden het geschrevene te wantrouwen, want deze uitlating over het honorarium geeft nog duidelijker aan dan alleen het stuk in het T.G., dat de schrijver willens en wetens een „misleidende slimheid" betracht, en absoluut niet „de nuchtere waarheid" zegt. In mijn vorig schrijven heb ik terloops aangemerkt, dat het mogelijk is, dat op de ambtelijke bureaux de salarissen voor speciale gevallen verdoezeld kunnen worden onder de bureauuitgaven van het geheele jaar, maar dat ik den heer Dudok niet wenschte te verdenken van deze struisvogel-politiek.

Maar thans geeft de schrijver duidelijk aan, dat hij deze struisvogelpolitiek niet alleen toepast, maar ook wel degelijk ten nadeele van de particuliere architecten.

Wanneer n.l. de begrootingen in Mei-Juni 1916 gereed waren, dan zal zonder veel mis te tasten, de heer Dudok met zijn bureau in het begin van 1916 begonnen zijn met de plannen enz. voor de 180 woningen. Er zijn dus reeds twee jaar sindsdien verloopen, in welke twee jaar de heer Dudok met zijn bureau, zijn oprichters en teekenaars bezig is aan voorbereiding en uitvoering van die woningen. Wanneer we aannemen, dat de woningen thans gereed zijn, dan zouden dus alle onkosten als inkomen van den heer Dudok, salarissen van bureaupersoneel, opzichters en teekenaars, natuurlijk met inbegrip van de huurwaarde van de gemeentebureaux, onderhoud, verwarming en verlichting daarvan, voor zoover dit betreft den bouw der woningen, gedurende twee jaar niet meer dan *f* 5000 totaal bedragen hebben. Want zonder struisvogelpolitiek en om een juist beeld van het geval te geven tegenover een dergelijk geval van particulieren bouw, moet alles en alles (ook salarissen van personeel, dat in vasten dienst is, en bij gebrek aan voldoende werk, een beetje liefhebbert) meegerekend worden. Want ook de particuliere architect zal van zijn totaal honorarium voor een dergelijk geval, zijn bureaupersoneel, dat bestekteekeningen uitwerkt, algemeene details maakt, staten maakt voor de begrootingen, de afrekeningen controleert enz. moeten salarieeren, alsook personeel betalen, dat momenteel weinig te doen heeft, en de huur van zijn bureau met onderhoud verwarming en verlichting, belastingen en ziekte- en ongevallenverzekeringen of pensioenfonds personeel hebben te betalen. Mijnheer Dudok, als u beweert, dat al die kosten gedurende 2 jaar op een ambtelijk bureau en op het werk zelf *f* 5000 totaal bedragen, terwijl de particuliere architect daarvoor *f* 15000 à *f* 17000 noodig heeft, en u beweert dit officieel, en nogmaals nadat er is gewezen op de onjuistheid ervan, dan is uw uiting niet meer onjuist, maar dan is die misleidend.

Al wordt op uw ambtelijk bureau nog zoo intens gewerkt, dan zal u, als u eerlijk alles op het bureau en het werk in rekening brengt zeker niet onder een bedrag van *f* 7500 à *f* 8500 per jaar of *f* 15000 à *f* 17000 in twee jaren komen als kosten drukkend op den bouw der 180 woningen. En daar de bouw volgens ingewonnen informaties nog lang niet gereed is, zal een benoodigd bedrag van *f* 20000 in totaal weinig naast de waarheid zijn. Dat is dus 4 × zooveel als u, mijnheer Dudok in uw begrooting opneemt. *f* 20000 of ± 4,4 % drukt dus op den bouwsom, en niet ± 1,1 %, zooals u aangeeft. Het feit, dat de afdeeling gebouwen van openbare werken te Amsterdam gemiddeld 6 % rekent voor de door mij in dit schrijven genoemde onkosten, omgeslagen over groote en kleine, belangrijke en onbelangrijke werken, zal m. i. wel aantoonen, dat mijn cijfer van 4,4 % juister is, dan het cijfer van 1,1 % van den direkteur van publieke werken te Hilversum. Het is jammer, dat de bouw der woningen te Hilversum in eigen beheer wordt uitgevoerd, want nu zal het moeilijker zijn alle uitgaven te groepeeren, waar zij behooren — maar het zal mogelijk blijken.

Het lijkt mij niet ongewenscht hier enkele deelen uit het raadsverslag van 17 October 1916 (bladz. 1116 en 1120) over te nemen, waaruit mag blijken, dat het raadslid Geradts zeer ter zake was, toen hij inlichtingen vroeg als volgt: M. de V.! Er staat hier in de beschrijving, dat de totale kosten voor toezicht en teekenwerk zullen bedragen *f* 5000,— en dat die kosten voor particulieren *f* 10.000,— of *f* 12.000,— meer zullen zijn, moet dat meerdere bedrag eigenlijk niet op rekening komen van het bouwplan?

Wanneer een particulier dat bedrag meer noodig heeft, heeft de gemeente het feitelijk ook noodig.

Het verschil zit daarin, dat de gemeente het werk door haar ambtenaren laat doen, maar het bedrag moet toch ten laste komen van de exploitatie van den gemeentelijken woningbouw.

De wethouder Bakker heeft hierop geantwoord, en is natuurlijk in deze zaak voorgelicht door den heer Dudok.

De heer Bakker antwoordt:

Dat dit plan eigenlijk f 10000.— goedkooper zou kunzijn is juist, maar dat komt, omdat hier wordt uitgespaard het honorarium van den architect.

Dat toch de voorbereidende werkzaamheden op dit plan zouden drukken is niet juist, omdat de enkele maanden, dat daaraan is gewerkt door den Directeur en den architect zeker niet in verhouding staan tot de bezoldiging, die anders betaald had moeten worden, en verder: Vele gemeentebesturen, die niet het voorrecht hebben, aan het hoofd van Publieke werken te hebben een aesthetisch onderlegd architect zijn genoodzaakt geweest, den gemeentelijken woningbouw in handen te leggen van particuliere architecten .... Het is te kras en ik geloof, dat als ik de geheele houding van den Heer Dudok in deze zaak niet alleen misleidend, maar ook uiterst brutaal noem ik niet buitengewoon mistast. Dit staaltje van ambtelijke konkelarij staat niet alleen. Het is noodig, dat meer gevallen publiek gemaakt worden.

Ir. J. B. VAN LOGHEM.

DE VUILNISBAK.

Dat het uitvinden van dezen naam door het Redactielid den heer van Loghem voor het werkprogramma der M.B.V.A. bijzonder tactisch is, zooals dit na de uitspraak der laatste vergadering verwacht kon worden, kan ik niet vinden. Waar de heer van Loghem verder als bestuurslid medewerkt tot het benoemen van leden voor het werkprogramma, is het niet erg prettig voor hen, thans te bemerken, dat de heer van Loghem hiermede bedoelt: „Neemt U plaats in den vuilnisbak".

„Zachte heelmeesters maken stinkende wonden". Daar de heer van Loghem dikwijls geen al te zachtzinnige uitdrukkingen gebruikt om zijn bedoeling kenbaar te maken, zou men meenen dat dit gezegde hem daarbij tot leiding dient, doch zoo hij dit gezegde tot voorbeeld neemt, als heelmeester treedt hij niet op, hetgeen wel zeer te betreuren is.

Ik ben volkomen met hem van meening, dat de resultaten van het werk-programma niet bijzonder schitterend zijn. Twee van de in No. 3 van het Bouwkundig Weekblad genoemde 13 commissies hebben nog niets van zich doen hooren en daar een dezer punten De Wettelijke bescherming van den architectentitel betreft, een urgente zaak, is dit wel jammer. Lezingen en propaganda voor de bouwkunst zijn uitgesteld om finantieele redenen. Van de commissies der Bouwkundige Adviesbureaux en Schoonheidscommissies heeft men sinds 23 Mei niets meer vernomen, hetgeen niet uitsluitend aan deze commissie te verwijten valt.

Dat verder de bestudeering van eenheid in bouwverordeningen op ons werkprogramma voorkomt en op het Woningcongres ter sprake moest komen zonder dat de M.B.V.A. op een rapport harerzijds kon wijzen, blijkt niet van de groote activiteit der architecten op dit punt.

Verder zijn verschillende commissies benoemd tot bestudeeren van onderwerpen, zonder dat zij op het werkprogramma genoemd zijn.

Ik deel dus wel de meening van den heer van Loghem waar hij zegt, dat in het werkprogramma veel geduwd wordt dat er nooit weer uitkomt en toch wensch ik te protesteeren tegen de wijze waarop hij zich uit. Ik hoop dat de heer van Loghem een heelmeester wil zijn en ons de middelen wil wijzen om het werkprogramma een grooter nuttig effect te bezorgen.

A. H. WEGERIF GZN.

Heeft de heer Wegerif zich door de vuilnisbak zoo van de wijs laten brengen, dat hij om den dokter roept om de schijndoode het leven weer in te blazen, terwijl hij zelf, dank zij zijn alchimistisch vernuft, met succes het wonderkruid bereidde, dat de levensgeesten weer zal opwekken?

Inderdaad heeft de heer Wegerif gelijk, dat de prestaties van de Commissie van het Werkprogramma, te samen genomen, niet bizonder schitterend zijn. Vergeten mag echter niet worden, dat de tijd eerst heeft moeten leeren, welk systeem voor de uitvoering van door talrijke menschen vrijwillig opgenomen taken, moest worden gevolgd. Het bestaande systeem bleek niet te voldoen, en werd een andere weg gezocht en gevonden in een scherpe reglementeering en een voortdurend contact met het bureau. Welnu, laten we thans niet gaan lamenteeren over hetgeen had kunnen zijn, maar nu de gemaakte fouten kunnen worden hersteld, krachtig doorzetten, en ons niet warm maken als onze caricaturist in z'n wekelijksche prent ons er even doorhaalt. Dat heeft ook z'n goede kant.

J. P. M.

PRIJSVRAGEN.

Versiering van het Stationsplein te Leeuwarden.

Ingekomen motto's:

1. Helios.
2. Rustoord.
3. Hoop.
4. In afwachting.
5. De 100e kans.
6. Herfstroest.
7. NH in cirkel.
8. Leeuwarden.
9. □ in vierhoek.
10. Het fiere geslacht.
11. Pan.
12. ▽ in cirkel.
13. Vooruit.
14. Sljucht en Rjucht.
15. Plein.
16. Kan 't zoo.
17. Monumentaal.
18. A.
19. A. B. C. 510.
20. X. Y. Z.
21. Jan Ruik.
22. Horticultura.
23. L.
24. Fryslan Boppe.
25. Plan C.
26. Armenland.
27. Doelmatigheid Bovenal.
28. Residentie.
29. Regulatie.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

De Architectuur in hare hoofdtijdperken, door Henri Evers. Deel II. Afl. 8—9 en 10.

Hierin worden behandeld de Renaissance in Holland en Duitschland, terwijl in een gedeelte van slechts 2 bladzijden die in Denemarken, Engeland en Spanje wordt behandeld. Bij de klimmende belangstelling voor de architectuur van Skandinavië is het te betreuren, dat de schrijver daarover niet uitvoeriger is. Ook Engeland is zeer misdeeld, terwijl toch Reginald Blomfield stof genoeg geeft om de juistheid der opmerking van den schrijver, als zouden de fransche vormen grillig, onzuiver en zielloos in Engeland verwerkt zijn, te betwijfelen.

K. Sluyterman. *Huisraad en Binnenhuis in Nederland in vroegere eeuwen.* Afl. 3.

Het zeventiende eeuwsche meubel wordt in deze aflevering verder behandeld met talrijke afbeeldingen van kasten, ledikanten, enz.

Levende Kunst. Afl. 1. Onder leiding van Co Brandes, Bouwmeester M. B. V. A. Administratie Edisonstraat 85 's Gravenhage. (Per kwartaal f 3.25; afzonderlijke afleveringen f 1.50).

Alweer eens een kunsttijdschrift zal men uitroepen. Wat is er eigenlijk tegen? Er is altijd kans dat men ook eens kennis maakt met werk, dat de moeite waard is. Onze belangstelling voor wat er tegenwoordig gemaakt wordt brengt ons er toe over deze eerste aflevering maar niet veel te zeggen en liever nog eens te wachten op wat de toekomst brengt. De arbeiderswoningen van den heer Verschoor geven den indruk van serieus werk; de reproducties echter zijn grof en slecht geretoucheerd.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 23 FEBR. 1918. = No. 8.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Van Heiligenhuisjes in het Limburgsche Landschap, door D. J. van der Ven, (slot). — Eenige opmerkingen over het verslag der Ledenvergadering van 23 Januari en over den Volkswoningbouw door M. Meijerink. — Unfair Play. door W. M. Dudok. — Fair Play, door B. H. Bakker. — Antwoord aan de Heeren Dudok en Bakker, door Ir. J. B. van Loghem — Het woningcongres te Amsterdam, door J. P. Mieras. — Ontvangen boekwerken. — Studie-prijsvraag.

OFFICIEEL GEDEELTE.

EXCURSIE 2e JAARBEURS TE UTRECHT.

De, reeds per circulaire, medegedeelde excursie naar de Jaarbeurs zal gehouden worden op:

MAANDAG 4 MAART A.S.

Voorloopig is het volgende vastgesteld:

Om 11 uur v.m. samenkomst in het café Restaurant „Buitenlust" aan de Maliebaan.
Bezichtiging der teekeningen van de Jaarbeurs met toelichting van den heer Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk.
„ 11½ „ v.m. Bezichtiging Gebouwen en monsterkamers op de Maliebaan (alleen de uit een architectonisch oogpunt meest belangrijke stands zullen worden bezichtigd).
„ 1 „ Lunch in het café Restaurant „Buitenlust" ad ƒ 1.50 per persoon (warme schotel).
„ 2 „ Bezichtiging Gebouwen & Monsterkamers „Tivoli".
„ 3 „ „ „ „ „ Janskerkhof.
„ 4 „ „ „ „ „ Vreeburg.

In het volgende nummer zal het definitieve programma der excursie worden opgenomen.
(Er hebben zich voor deze excursie 52 deelnemers opgegeven.)

Verslag van de Bestuursvergadering op 5 Februari 1918.
Aanwezig waren de heeren: Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter, J. Herman de Roos, Ir. J. B. van Loghem, G. Versteeg, C. J. Kruisweg, leden en de Alg. Secretaris.
De notulen van de vorige bestuursvergadering werden voorgelezen en goedgekeurd.

MEDEDEELINGEN:
De Voorzitter doet mededeeling van de voorbereidende vergadering voor het Congres voor Vakonderwijs te Utrecht gehouden op Zaterdag 26 Jan. De M.B.V.A. werd op die vergadering vertegenwoordigd door den heer Kolk en den Alg. Secr.
De aansluiting van de Maatschappij bij de Postchèque en Girodienst heeft een punt van bespreking uitgemaakt op de Januarivergadering van de Commissie van Financiën. De heer Verburgh. accountant der Mij., zal een advies hieromtrent uitbrengen aan het Bestuur.
De administrateur der M.B.V.A. de heer W. Penaat, heeft kennis genomen van de in de vorige vergadering opgemaakte conceptinstructie voor dezen functionaris. De instructie wordt goedgekeurd.
INGEKOMEN STUKKEN.
De heer Ir. Jan Gratama berichtte het Bestuur af te zien van de overname der levensverzekeringspolis. Deze zal thans op den tegenwoordigen secretaris worden overgeschreven.
Ingekomen was een schrijven van den heer F. G. C. Rothuizen, te Goes, waarin deze, namens het Gemeentebestuur van Goes, advies vroeg inzake een eventueel op te richten Plaatselijke of Gewestelijke Schoonheidscommissie. De heer Rothuizen had kennis genomen van het instellen van „Gewestelijke Raden", waarvoor een plan ontworpen is door den B.N.A. Ten einde kosten te vermijden, stelt het Bestuur voor, minder belangrijke bouwwerken per correspondentie te behandelen; en raadt het B. en W. van Goes aan de instelling van een gewestelijke commissie te bevorderen.
Het Bestuur heeft B. en W. van Goes eenige namen genoemd van architecten, die te samen een commissie zouden kunnen vormen. In het volgende nummer wordt het schrijven naar B. en W. gepubliceerd.
Schrijven van den heer F. G. C. Rothuizen, waarin deze meedeelt, dat, wegens het geringe aantal leden der Plaatselijke Commissie Goes (2), het bestaan dier Commissie geen zin heeft. De heeren Rothuizen en Hoogenboom zullen echter trachten door uitbreiding van het aantal leden tot een Pl. Comm. te komen.
Ingekomen is een schrijven van de Commissie van Onderzoek. Na haar advies neemt het Bestuur tot nieuwe leden aan de heeren: D. Meintema, Architect te Leeuwarden en M. E. v. d. Wall, Architect te Wassenaar, Aspirant-Lid.
AGENDA.
Benoeming Commissies voor het Werkprogramma.

Tot leden van punt 14 van het Werkprogramma: „De rechtspositie van den architect", werden benoemd de heeren: Ir. A. W. C. Dwars, C. N. van Goor, C. B. Posthumus Meyjes en Mr. E. M. P. Rooseboom.
Voor punt 15 van het Werkprogramma: „De positie en werkkring van den Ambtenaar-Architect en zijn verhouding tot particuliere opdrachten", werden benoemd de heeren: B. van Bilderbeek, Ir. G. C. Bremer, Ir. A. R. Hulshoff en Ir. M. Granpré Molière.
In de commissie tot afwikkeling van punt 16: „De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten", werden benoemd de heeren: Ir. J. Gratama, Ir. W. P. C. Knuttel, Mr. M. J. A. Moltzer Ir. W. K. de Wijs en C. J. Kruisweg.

CURSUSVOORDRACHTEN.
Ter voorbereiding van de cursusvoordrachten, welke te beginnen in October 1918, vanwege de M.B.V.A. zullen worden gehouden, werd eene commissie samengesteld uit de heeren: B. J. Ouëndag, Voorzitter, A. A. Kok, J. Molenaar, J. P. Mieras, Secretaris. Deze commissie zal oogenblikkelijk met hare werkzaamheden aanvangen.

ENQUÊTE WERKTEEKENINGEN.
De Besturen der Constitueerende Vereenigingen van de honoriumtabel Volkshuisvesting hadden per schrijven van 8 Jan. 1918 aan de Geschillen-Commissie verzocht een enquête te willen instellen ten einde te onderzoeken of de werkelijke uitgaven voor de werkteekeningen van diverse bouwwerken en op diverse architectenbureaux vervaardigd, overeenstemmen met de bedragen die de tabel er voor aanwijst.
De Geschillen-Commissie is echter eenstemmig van oordeel dat deze enquête niet op haar weg ligt.
Deze enquête zal nu worden ingesteld door de constitueerende vereenigingen zelf.

BESPREKINGEN MET DE ADVIES-COMMISSIE TOT BEOORDEELING VAN BOUW- EN UITBREIDINGSPLANNEN IN NOORD-HOLLAND.
Deze Commissie, is thans overgegaan tot een werkwijze, waarmee het gebied der zuivere Bauberatung is betreden. Ingekomen plannen, die niet aan de eischen door de Commissie gesteld, voldoen worden ter herziening gegeven aan een der architectleden der Commissie. De leden krijgen om beurten een plan te veranderen.
In een artikel in het Bouwk. Weekblad No. 5 heeft de voorzitter der Commissie, de heer Mr. Dr. J. Versteeg, deze werkwijze van de commissie nader toegelicht, en uiteengezet, hoe het feitelijk de eenige wijze is voor de Commissie, om een resultaat te bereiken.
Het Bestuur van de M.B.V.A. heeft gemeend, de Commissie te moeten kenbaar maken, dat zijne zienswijze omtrent de taak eener Advies-Commissie verschilt van de hare; te meer was dit noodzakelijk omdat de heer G. Versteeg, bij dit verschil van inzicht niet langer meer lid van de Commissie wenschte te zijn.
Aan de heeren J. Versteeg en A. Keppler, die bij de bespreking aanwezig waren, werd door den Voorzitter de volgende zienswijze medegedeeld:
De taak der commissie is een adviseerende, en zij onthoudt zich in de afgekeurde projecten verbeteringen aan te brengen. Kleine detailverbeteringen kunnen wel worden aangebracht. mits de aanwijzing commissoriaal geschiedt.
De afgekeurde projecten dienen veranderd en verbeterd te worden door een architect, waarnaar de Commissie dan ook in alle gevallen moet verwijzen.
Blijkt het project vervaardigd te zijn door een plaatselijke bouwkundige, wiens tusschenkomst de bouwheer niet kan uitschakelen, dan dient de Commissie te bevorderen. dat de bouwkundige zich assumeert met een bekwaam architect. Deze levert dan tegen het daarvoor gestelde honorarium de schetsen, waarna de bouwkundige onder zijn contrôle en aanwijzing, het bouwwerk verder uitvoert.
Is de opdracht niet verleend aan een bouwkundige, en de bouwsom zoo gering, dat een behoorlijke kracht voor het uitwerken der, ook weer door een architect vervaardigde, schetsen niet verkregen kan worden, dan zal in een dergelijk geval de Commissie die taak moeten opdragen aan een bouwkundige, wiens honorarium betaald wordt uit de door de Provincie verleende subsidie.
Mochten dergelijke gevallen zich veelvuldig voordoen, dan zou het op den weg der Commissie liggen het uitwerken der schetsen door diverse architecten voor verschillende plannen geleverd, op te dragen aan een, aan de Commissie toe te voegen functionaris, wiens bezoldiging uit de door de hierboven genoemde subsidie kan worden bestreden.
Bij verwijzing naar een architect moet de bouwheer door de Commissie in de gelegenheid worden gesteld een keuze te doen uit een groep architecten, waaraan zij hun opdrachten kunnen toevertrouwen. Hiervoor dient een lijst samengesteld te worden, waarop alle leden der architectenvakvereenigingen zich kunnen laten inschrijven, en zich dan ook verbinden een eventueele opdracht, van welken aard ook, te aanvaarden.
Aldus in groote trekken de gedachte van het Bestuur, waarvan de hh. Versteeg en Keppler kennis namen en toezegden ze in overweging te geven aan de advies-commissie.
Ten slotte zij hier nog vermeld, dat het Bestuur aan de Commissie nog zijn ontstemming kenbaar maakte over haar totstandkoming en samenstelling. De Commissie kwam tot stand zonder dat de architectenvakvereenigingen er in gekend zijn. De Provinciale subsidie gaf de verhouding van de Commissie tot de particuliere architecten een geheel gewijzigd karakter. De Voorzitter gaf de Commissie dan ook in overweging hare leden, die lid waren van architectenvereenigingen, te beschouwen als afgevaardigden dier vereenigingen, qualitate qua.
De heer Versteeg verklaarde zich bereid, zoolang over bovenomschreven punten geen overeenstemming is verkregen, zitting te blijven houden in de Commissie.

J. P. MIERAS, Alg. Secr.

Examens te houden door de Vereeniging voor Middelbaar-Technisch- en Ambachtsonderwijs te Leeuwarden.
Verzuimd is alsnog te vermelden dat de afdeeling burgerlijke bouwkunde aan de Middelbare-Technische School van bovengenoemde Vereeniging de M. B. V. A. verzocht heeft voor de dezer dagen te houden examens dier afdeeling een gedelegeerde der Maatschappij aan te wijzen.
Bij acclamatie heeft de ledenvergadering, op 23 Januari gehouden, de heer B. J. Ouëndag tot gedelegeerd lid benoemd.
De heer Ouëndag berichtte deze benoeming gaarne te aanvaarden.

J. P. M.

Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.
De heer Ir. J. van der Waerden, Directeur van het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, zal binnenkort zijn eervol ontvangen aanvragen. De heer v. d. Waerden is benoemd tot lid der Commissie ter bevordering der ontwikkeling van de fabrieksnijverheid in Ned. Indië.

Inkoop van bouwmaterialen. Men meldt ons uit den Haag: Op initiatief van het Haagsche gemeentebestuur zijn er besprekingen gevoerd tusschen de besturen van Amsterdam en Den Haag over het oprichten van een gemeenschappelijk bureau voor den inkoop van bouwmaterialen ten behoeve van de volkshuisvesting en andere werken in verband met de werkloosheid. Naar wij vernemen, heeft Rotterdam echter zijn medewerking geweigerd. Niettegenstaande dat, wordt, naar wij nader vernemen, de voorbereiding der zaak, in samenwerking met verschillende openbare en niet openbare lichamen krachtig voortgezet.

VAN HEILIGENHUISJES IN HET LIMBURGSCHE LANDSCHAP.

(Vervolg van pag. 45.)

In de onmiddellijke nabijheid treft ge een Calvarie, die zeer vervallen en weinig sierlijk op den laatsten Zondag in Juni honderden bedevaartgangers brengt op het hooge boschrijke plateau van den Schaesberg. Dan komen de Valkenburgers ter Sint Leonardusmis, gelijk de Sittardenaren op één dag van het jaar hun patrones Rosa in haar kapel op den Kollenberg eeren als beschermheilige van hun stad en van hun . . . . . Sint Rosakermis. Ook op den Schaesberg wordt dan een zomerkermis gehouden en houdt de heremiet „open hof", want geen dag van 't jaar, waarop zoo dikwijls de klopper op de groene hofdeur neerslaat. Daalt men tusschen struikgewas en onder hazelnotenloof den Schaesberg af, dan staat men onder aan den voet daarvan in de schaduw der zwartgroene naaldboomen voor het bekende kruis met de beide beeldjes. De „beeldjes" staan in kleine kleurige nissen op sobere voetstukken geplaatst, welke versierd zijn met een krulornament, dat op de renaissance duidt en in zijn spiraal- en zwenkende lijnen reminiscenties wekt aan de poortbogen der grootere hoeven, die rijker, dan den gewonen pachtershof, gebouwd zijn uit den weeken gelen zandsteen. Het geheel vormt bij den voet van dezen heuvel een dier idyllische plekjes — welke in Limburg den oplettenden wandelaar overal verrassen en in ver vervlogen dagen getuige waren van wondere gebeurtenissen, die door het volk als sagen en legenden van geslacht tot geslacht bij overlevering worden aanvaard.
Zoo moet hier in het dichte struweel van de rotshelling een booze geest gewoond hebben. Wodan meende de een, Ruprecht of de wilde jager dacht een ander. Als in het late najaar de storm raasde en tierde, zoodat het woud zuchtte en steunde, peppels heen en weer zwiepten en struiken kraakten onder het wilde geweld van de rondjagende wilde horde, dan was het geen wonder, dat de rossen van de grafelijke karos op de brug, die over de Geul lag, schichtig werden, hinnikten en steigerden en ondanks alle pogingen niet te bewegen waren om voorbij de onheilsplek aan den bergvoet te gaan.
Iedereen wist natuurlijk te vertellen, dat de booze Ruprecht hier den graaf parten speelde, doch niemand wist hoe tegen hem op te moeten treden. Al strooide de knechten ook drie kruisjes op de brug, al sprenkelden ze haar met wijwater, al werd een paaschkaars in den betooverden grond gestoken of op Zaterdagen kruidwisch gebrand, niets baatte. Eindelijk bemoeide de wijze kluizenaar zich er mede en deze zeide tot zijn weldoener: „Heer richt een calvarie op met Ons Heer aan het kruis en de heilige Moeder Maria en de heilige Johannes er neven, opdat zij door hun tegenwoordigheid de macht breken van Ruprecht den booze".

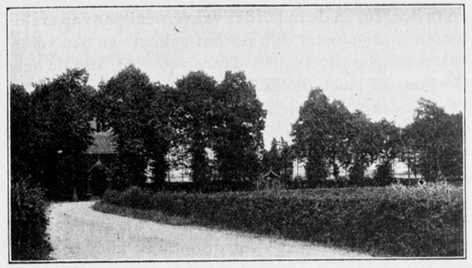

Natuurlijk, dat de raad van den kluizenaar werd opgevolgd, natuurlijk, dat de macht van den booze was gebroken door de wijsheid van den heremiet en dat van het oogenblik, waarop de „drie beeldjes" verrezen waren, 's graven paarden rustig over de brug stapten . . .
Zoo leeft de romantiek in het Limburgsche landschap, vloeide het wonder uit de altijd open kerken in de luchten, omkranste het de kruisen langs den weg. Het zweeft om de gesierde veldkapelletjes, het bloeit in legenden in de schaduw der grijze „kluizen" en stille heiligdommen . . . het wandelt er met zomerprocessies door het bloeiende land, men voelt het dat gelijk César Frank zong ook voor de Limburgsche bevolking: „Dieu avance a travers les champs".

EENIGE OPMERKINGEN OVER HET VERSLAG DER LEDENVERGADERING VAN 23 JANUARI EN OVER DEN VOLKSWONINGBOUW.

Ondanneer niet het hoofdbestuurslid der M. B. V. A. de heer Van Loghem, het besprokene op die vergadering op zijn eigenaardige wijze had belicht in ons Weekblad van 9 Febr. zou ik misschien gezwegen hebben. Nu zal de heer Mieras het mij ten goede houden, dat ik een paar opmerkingen maak op zijn verslag van de ledenvergadering der M. B. V. A. gehouden op 23 Januari te Amsterdam.
1o. heeft de heer Kruisweg, sprekende over een betere verdeeling van de opdrachten voor Volkswoningbouw, aangehaald de wijze waarop de Gemeente Amersfoort die zaak heeft geregeld, door den Volkswoningbouw aldaar onder de plaatselijke architecten te verdeelen met een aesthetisch leider aan het hoofd. Hij heeft niet gezegd, zooals is het verslag staat: „onder aesthetische hoofdleiding van *één erkend deskundige*". Hij heeft de bevoegdheid van dien deskundige geheel buiten bespreking gehouden, — alleen het voorbeeld van Amersfoort genoemd, als misschien een goeden weg.
2o. heeft de heer Gratama bij hetgeen in het verslag staat nog gezegd: „en mijne heeren vergeet niet, nu de overheid eischen van welstand heeft gesteld, dat ze nu het recht heeft de werken aan de allerbesten

op te dragen, en de leden der vakvereeniging van architecten niet getoetst zijn op het gebied van den volkshuisvestingbouw. Ik heb daarop gezegd, dat de heer Gratama de leden der M. B. V. A. eigenlijk degradeerde. Wat beteekent dan toch het lidmaatschap der M.B.V.A. waarvan men eerst na zooveel jaren practijk Architect-lid kan worden! en wat is de beteekenis van de commissie van beoordeeling, die toch aan de hand van de teekeningen en uitgevoerde werken nagaat of men waardig is in de M. B. V. A. als architect-lid te worden opgenomen! Op deze zaak kom ik straks nader terug.

Verder bij de rondvraag heb ik 't volgende gezegd: „Nu door het instellen van Pl commissies de M.B.V.A. toont, dat zij de belangen der bouwkunst en van hare beoefenaren over geheele land wenscht te bevorderen lijkt mij het zeer gewenscht dat ook de ledenvergaderingen, zoodra het spoorwegverkeer wat meer normaal zal zijn geworden, in meerdere plaatsen buiten het centrum van ons land worden gehouden. Ook wees ik er op dat het voor vele leden die van zeer ver moeten komen, te tijdroovend wordt, en de kosten te groot, om dikwijls ter vergadering te komen. Nu er plaatselijke commissies zijn ingesteld, zou door het hoofdbestuur kunnen worden overwogen, of aan de afgevaardigden van die commissies het recht zou kunnen worden verleend op de ledenvergaderingen meer dan één stem uit te brengen." De voorzitter beloofde deze zaak in het Bestuur ter sprake te brengen en zou bij de herziening van het reglement der M. B. V. A. misschien in dien geest een artikel kunnen worden opgenomen.

Hoewel ik volkomen met de hartelijke woorden aan het adres van den heer Mieras heb ingestemd, en ik volstrekt niet wil beweren dat hetgeen door mij op de vergadering is gezegd, zoo hooge waarde heeft meen ik toch mijn bevreemding te moeten uitspreken dat er zelfs geen tittel of jota van is opgenomen.

En nu over de m.i. voor de eendracht in de M.B.V.A. gevaarlijke uitlating van den heer Gratama: „en mijne heeren vergeet niet dat nu de overheid eischen van welstand heeft gesteld, ze nu het recht heeft aan de allerbesten de werken op te dragen".

Wie zijn die allerbesten? M. i. komt het bij den bouw van de volkshuisvesting op meer factoren aan dan alleen de welstand. Zou het in deze zaak ook geen belangrijke factor zijn, dat de architect die geroepen is volkswoningen te bouwen, door ervaring heeft geleerd, hoe deze woningen en woningcomplexen, voor billijken prijs en toch degelijk zijn te bouwen.

En wat aangaat de eischen van welstand. Ik zie twee stroomingen ook in de M. B. V. A. leden die niet geheel los zijn van hetgeen onze voorvaderen bouwden van het historisch gewordene, en leden die trachten een geheel nieuwen weg voor de bouwkunst te zoeken. Maar werkelijk bouwkunstenaars bij de gratie Gods zijn er m. i. maar weinigen. Wel zijn er velen die kunstig over de bouwkunst kunnen schrijven, maar bouwkunstwerken, waarbij men geheel onder den indruk komt, zijn er toch niet veel aan te wijzen.

Ook zijn er uitingen van bouwkunst, die een gewoon menschenkind in de war brengen. Toen ik dan ook een kunstenar van een dergelijk bouwkunstproduct vroeg waarom hij een gewelf bijna waterpas metselde dakvensters een 50 cM. uit den loodstand achterover stelde, uit een hoofdpijler van het trappenhuis, een moot wegliet en door kunstsmeedwerk verving kreeg ik ten antwoord: „ja dat vind ik zoo mooier", en toen ik wees op de construktie, „nou ja, dat gewelf hang ik aan ijzeren haken, en verder behoeft je mij geen architect te noemen, U moogt ook zeggen decorateur met steen, ijzer enz." Dat was eerlijk gezegd, maar mijn gemoedsrust was niet teruggekeerd, en met eenige angst ging ik onder dat vlakke gewelf door.

Voor den Volkswoningbouw behoeft men toch bepaald niet die richting die bij voorkeur de metselsteen als plakmateriaal gebruikt geheel in strijd met construciie en met wat door eeuwen bewezen is als metselverband goed te zijn. De goede practische architecten in de M. B. V. A. behoeven dan ook m. i. zich niet al te ongerust te maken over de uitlating van den heer Gratama; de overheid zal in deze zeker wel blijk geven van practischen zin, en zich niet laten beinvloeden door mannen die zichzelf gaarne als kunstenaars doopen, en meenen dat dat de goede en meest bekwame architecten zijn.

En wat nu te zeggen over het stukje van den heer Van Loghem „alle architecten aan den Staatsruif". Ik mag veronderstellen, neen ik weet zeker, met de uitlating van een ernstig man te doen te hebben. M. i. geeft dat stukje blijk van vaardigheid met de pen, doch heeft de schrijver niet goed begrepen, uit wat oorzaak voortkwam, dat zoowel de heer Kruisweg als de Pl. Commissie te Deventer, hebben gepleit voor een betere verdeeling der opdrachten voor de Volkswoningbouw onder de Nederlandsche architecten.

Niet de honger naar Volkswoningbouw, maar het opkomen voor het recht van ons zelf en dat van onzen collega architect in dezen zeer moeilijken tijd, en het trachten tegen te gaan van het gekonkel met de volkspartijen om daaruit winst te slaan. Het is toch in den laatsten tijd voorgekomen, dat een paar architecten stad en land gingen afreizen, lezingen voor politieke partijgenooten, arbeiders, gingen houden, een vereeniging oprichten in het belang van de Volkshuisvesting en zelf van de architectuur der te bouwen woningen op zich namen, terwijl de plaatselijk gevestigde architecten voor zich en hun personeel naar werk moesten uitzien, mannen met de toestanden ter plaatse en met de eischen aan een gezonde practische arbeiderswoning te stellen, volkomen op de hoogte.

Nu het bouwkapitaal voor den Volkswoningbouw komt uit de Rijkskas en de Gemeente als borg optreedt, is het niet meer dan recht en billijk dat de architectuur over de Nederlandsche architecten worde verdeeld die bewezen hebben, eenvoudige practische

woningen te kunnen bouwen en is het heel wel mogelijk voor Rijk en Gemeente om een weg te vinden, dat die woningbouw voldoet aan aesthetische eischen. Nu door de ontzettende prijsstijging en prijsopdrijving der bouwmaterialen, het bouwen bijna tot stilstand gedoemd schijnt, waardoor voor tal van architecten met hun personeel een periode van werkloosheid is ingetreden, ligt het m.i. op den weg der architecten vakvereenigingen, om hetgeen gebouwd wordt uit de Rijkskas voor de Volkshuisvesting zooveel mogelijk en billijk onder de collega's verdeeld te krijgen. Dit streven moet bekeken worden in verband met den noodtoestand waarin we leven, en niet zooals de heer Van Loghem doet, geheel uit hoogere sferen.

Is men lid van een vakvereeniging van architecten dan moet men klaar en practisch de zaak bekijken. Gevoelt men zich zoo kunstenaar dat men dat niet kan of wil, dan wordt het m.i. voor zoo'n lid tijd om uit te trekken naar een algemeen kunstlichaam, maar moet dat lid de zaak niet omkeeren en trachten de vakvereeniging te vervormen tot zoo'n kunstlichaam.

M. MEIJERINK.
Architect.

UNFAIR PLAY.

De Heer Van Loghem zegt „duplieken te haten" en die „nooit te geven", omdat daarin „het frissche is verloren". Was de Heer Van Loghem zijn gewoonte nu maar getrouw gebleven en had hij slechts getoond te meenen, wat hij zegt. Dan was deze literatuur zijnerzijds beperkt gebleven tot de — frissche — onzin in het nummer van 2 Februari, en dan was mij zijn antwoord in het blad van 16 Februari bespaard gebleven. Deze dupliek is inderdaad in alle opzichten en beteekenissen zoo buitengewoon onfrisch, dat ik een groote tegenzin moet overwinnen, om haar te beantwoorden.

In de eerste plaats wijst de Heer Van Loghem mijn opmerking van de hand, zich eerst van een zaak op de hoogte te stellen, alvorens haar in het openbaar te behandelen. Ik deed dit waarlijk niet omdat ik openbaarheid ducht (en bewees dit immers door de publicatie van mijn uitvoerig artikel) maar omdat van algemeene bekendheid is, hoeveel dwaasheid er rondom de kunst wordt gepubliceerd, hoeveel er wordt geschreven, dat veel beter ongeschreven ware gebleven. De waarde van een vakblad als het Bouwkundig Weekblad zou er inderdaad door stijgen, wanneer meerderen blijk gaven deze waarheid te beseffen, maar deze bladenvullende redacteur meent dat de harde noten, die hij kraken geeft, in het openbaar gekraakt moeten worden. Ik zal mij nu nog één keer met deze notenkrakerij bezig te houden.

Nadat de Heer Van Loghem eenige ruimte noodig gehad om te verklaren, volkomen genoegen te nemen met mijn „verantwoording" inzake de begrooting, schrijft hij, dat zijn groote grief tegen mij blijft. dat ik voor toezicht op teekenwerk voor 180 woningen *f* 5000,— ntel, met achtervoeging: „bij particulieren bouw is dit bedrag *f* 10.000,— à *f* 12.000,— hooger. Nu zegt hij verder. genoegen te moeten nemen met mijn verklaring, dai ik hiermede het honorarium van den architecht bedoel, maar uit daarbij de beleediging, reden te hebben, het geschrevenen te wantrouwen. Ik ontzeg den Heer Van Loghem daarto absoluut het recht. Wanneer ik verklaar, dat die *f* 10.000,— à *f* 12.000,— het honorarium van den architect beteeken, (juister gezegd: het *meerdere* aan honorarium voor den particulieren architect boven hetgeen mij als ambtenaar-architect toekomt) dan heeft hij daarmede genoegen te nemen, en als hij die mededeeling zegt te wantrouwen, dan zou dat voor mij voldoende reden lijn om verder debat met zoo iemand te sluiten. Maar ik wensch nu het unfaire en geheel foutieve betoog van dezen Heer Van Loghem verder aan de kaak te stellen, zelf verbaasd staande, hoe een architect, redacteur van het Bouwkundig Weekblad met zoo'n betoog voor den dag durft te komen. Hij verklaart zijn wantrouwen, door op te merken . . . dat mijn raming van *f* 5000 te laag geweest zou zijn en houdt daarover een lang betoog, dat door mij op alle punten zeer gemakkelijk weerlegd kan worden, *maar dat geheel bezijden de zaak staat.* Ik vestig echter speciaal de aandacht op deze zinsnede uit dat betoog: „Want ook de particnliere architect zal van zijn totaal honorarium voor een dergelijk geval, zijn bureaupersoneel, dat bestekteekeningen uitwerkt, algemeene details maakt, staten maakt voor de begrootingen, de afrekeningen controleert enz. moeten salarieeren, alsook personeel betalen, dat momenteel weinig te doen heeft, en de huur van zijn bureau met onderhoud, verwarming en verlichting, belastingen en ziekte- en ongevallenverzekeringen of pensioenfonds personeel hebben te betalen". Ik beschuldig den Heer Van Loghem, door deze zinsnede een absoluut valsch licht op de zaak te werpen. Immers, hieruit zou de niet-ingewijde zonder meer afleiden, dat men er met het architectenhonorarium voor al deze soort posten af was, en dat alle kosten voor toezicht en teekenwerk vrijwel onder dat architectenhonorarium begrepen waren. Dat nu is absoluut onwaar. In het algemeen kan men zeggen, dat dergelijke kosten, alleen voor zoover de voorbereiding tot de aanbesteding betreft in het architectenhonorarium zijn begrepen, en dat is op den totalen bouw, ten opzichte van het zeer omvangrijke werk dat volgt, van ondergeschikte beteekenis. Gedurende den geheelen bouw, worden al deze posten *afzonderlijk* in rekening gebracht; er staat dan ook bij elke kosten-begrooting voor dergelijken woningbouw een afzonderlijk bedrag voor deze kosten uitgetrokken, en *daarnaast* wordt *bovendien* een bedrag voor het honorarium van den architect in rekening gebracht. *Daarom is het unfaire betoog van den Heer van Loghem, dat ook op alle andere punten mank gaat, geheel bezijden de waarheid.* De zaak, waarom

het gaat, is dus eenvoudig deze: Wanneer de Heer Van Loghem als particulier architect en ik als ambtenaar-architect een dergelijk woningcomplex uitvoeren, dan hebben wij beiden daarvoor noodig opzichters en teekenaars, een bureau (directiekeet), verlichting en verwarming. Zoowel bij den Heer Van Loghem als bij mij is dat personeel in *tijdelijken* dienst; het personeel — geen ambtenaren dus — werkt onder *volkomen* dezelfde omstandigheden, er is derhalve geen enkele reden, dat ik meer of minder personeel zou noodig hebben dan de heer Van Loghem en de kosten voor een en ander moeten dus in het algemeen gelijk gesteld worden.(Terloops merk ik op, dat die kosten bij mij hoogstwaarschijnlijk geringer zijn, want zelfs nu de bouw in vollen omgang in *eigen beheer*, hetgeen veel meer personeel vordert, wordt uitgevoerd, heb ik daarvoor nog lang geen f 7500,— à f 8500,— per jaar noodig). *Maar dan komt er voor den particulieren architect, boven en behalve deze kosten, nog een bedrag aan honorarium, hetwelk f 10.000 à f 12.000 hooger is dan het gedeeltelijke honorarium van den ambtenaar-architect, ten laste van den bouw.*

Ontken dat nu maar eens, mijnheer Van Loghem. Hoe waagt u het, voor den dag te komen met uw praatjes van „misleiding", „brutaliteit" en „ambtelijke konkelarij"? Is dat een domheid of een opzettelijke verdachtmaking?

Zooals ik reeds opmerkte, acht ik deze meerdere kosten van f 10.000,— à f 12.000,— voor een particulier architect bij een dergelijken bouw, absoluut niet van belang. Een goed architect is in alle opzichten zijn honorarium waard; ik vind het zelfs onverkwikkelijk, daarover zoo lang te moeten schrijven, en wijdde aan dit zeer onbelangrijke voordeel dan ook slechts één regel in mijn omvangrijke artikel. De opmerking is echter volkomen waar, en het blijft voor mij de vraag, of de Heer Van Loghem er zijn collega's een dienst mee bewijst, die waarheid zoo naar voren gebracht te zien; die zullen al lang hebben begrepen, dat de Heer Van Loghem eenvoudig een flater heeft begaan.

Ik zal dezen redacteur nu niet verder te woord staan; als hij er lust in heeft, in het openbaar harde noten te kraken te geven .... aan zich zelf ....., laat hij dan vooral doen, wat hij aan het slot van zijn dupliek noodig oordeelt. Van mijn tijd heeft hij reeds een te onbescheiden gebruik gemaakt.

W. M. DUDOK.

FAIR PLAY?

Nu de heer Ir. J. B. van Loghem in zijn artikel „Fair Play", voorkomende in het Bouwk. Weekblad van 16 Februari, het noodig oordeelt mijn naam te noemen en enkele woorden aanhaalt door mij in de raadsvergadering van 16 October 1916 gesproken, acht ik mij verplicht tot een enkele opmerking.

Ik doe dat zeer ongaarne omdat de wijze waarop de heer v. Loghem de pen hanteert mij niet kan bekoren en naar mijne meening eene zakelijke bespreking van het onderwerp uitsluit.

Doch ik word er nu eenmaal met de haren bijgesleept; dus vooruit.

De heer v. Loghem schrijft: „de Wethouder Bakker heeft hierop geantwoord en is natuurlijk in deze zaak voorgelicht door den heer Dudok".

Ik zou den heer v. Loghem willen vragen of het hem bekend was dat ik particulier architect ben.

Uit zijn betoog zou ik opmaken dat hij dit niet wist, en het spreekt vanzelf dat ik hem dit niet kwalijk neem; wat ik hem wel kwalijk neem is dat hij het door mij gesprokene ten deele citeert en toevallig (?) weglaat dat gedeelte waar het voor mij op aankomt. De door den heer v. Loghem weggelaten woorden zijn als volgt;

achter de komma en vóór de woorden „en verder" van het stuk in het Bouwk. Weekblad had moeten volgen:

Ik meen dat dit voordeel van financieelen aard niet den doorslag mag geven bij deze kwestie van al of niet gemeentelijken woningbouw, waardoor anders de zaak op verkeerd terrein zou worden gebracht;

en ter plaatse waar achter de woorden particuliere architecten stippeltjes staan had moeten volgen:

Ik zou het financieele voordeel niet willen laten beheerschen het algemeen beginsel.

Zie mijnheer v. Loghem dat had U niet mogen weglaten; naar mijne meening is dat zeker geen fair play!

Wat de zaak zelve aangaat geef ik U de verzekering dat ik niet was de spreektrompet van den heer Dudok, doch mijn persoonlijke meening verkondigde.

Ik ben het met de cijfers van den heer Dudok volkomen eens, ook al schrijft de heer v. Loghem daarover nog tien artikelen.

Ik acht dit echter van zeer weinig belang omdat het niet de bedoeling van den heer Dudok geweest is — zooals de heer v. Loghem veronderstelt — om met het tusschen haakjes medegedeelde („deze post is voor particulieren bouw f 10.000 à f 12.000 hooger") gemeentelijke woningbouw te propageeren ten nadeele van particuliere architecten.

Indien de heer v. Loghem de moeite had genomen zich hieromtrent te vergewissen en had kennis genomen van de lezing door den heer Dudok over dezen woningbouw gehouden, dan zou hij zeker het tegendeel hebben kunnen constateeren.

Daarom is het te betreuren dat de heer v. Loghem zijn volkomen ongemotiveerde critiek niet op meer fatsoenlijke wijze heeft geuit.

B. H. BAKKER.
Hilversum, 18—2—'18. *Architect M.B.V.A.*

ANTWOORD AAN DE HEEREN DUDOK EN BAKKER.

Den heer Dudok kan ik op zijn schrijven slechts dit antwoorden. In mijn schrijven in B. W. van 2 Februari plaatste ik achter Fair Play een vraagteeken, waarmee ik te kennen gaf, dat de heer Dudok door een excuus zijnerzijds zijn abuis kon herstellen. De heer Dudok toont echter in elk zijner stukken, dat hij niet tot rede wil komen. Ik zal daarom van mijn zijde geen pogingen meer aanwenden, doch aan de ledenvergadering der M. B. V. A. verzoeken door een onpartijdige Commissie te doen uitmaken, niet wie gelijk heeft, want daaraan is mij weinig gelegen, maar of ik het recht had in het belang der particuliere architecten de cijfers van den heer Dudok in het Technisch Gemeenteblad van Augustus 1917, te betwisten.

De heer Bakker kan van mij aannemen, dat mij bekend was, dat hij zich praktisch op bouwkundig gebied beweegt. Juist daarom durfde ik schrijven in verband met het gemeenteverslag, dat de heer Bakker zich had laten voorlichten als wethouder. Het is toch m. i. van zelf sprekend, dat een wethouder, die een zaak belicht, zich laat voorlichten. Hierdoor wordt men toch niet de „spreektrompet" mijnheer Bakker.

Het door den heer Bakker geciteerde deel, dat ik niet vermeldde, (daar ik natuurlijk uit het raadsverslag het meest ter zake dienende moest uitlichten) is eigenlijk een groot belang voor mijn geheele houding in deze zaak.

In dit door mij weggelaten deel spreekt de heer Bakker tot tweemaal toe van het finantieele voordeel (van gemeentebouw tegenover particulieren bouw). Dit deel van 's heeren Bakkers rede kan ik dus nooit moedwillig hebben weggelaten, want het bevat juist nog eens in woorden, wat de heer Dudok in cijfers gaf, al vinden nu de heeren Dudok en Bakker, dat een finantieele voordeel van *f* 10000.— à *f* 12000.— voor de gemeente Hilversum van geen belang is in vergelijking van het algemeen beginsel, ik stel daar tegenover dat beginselen heel aardige vaagheden hebben te zijn, en dat het voor een gemeenteraad in de eerste plaats te doen is om zuinig beheer.

De houding van den raad wordt dus zeker beïnvloed door mededeelingen van deskundigen, die beweren, dat de gemeente den bouw van 180 woningen leiden kan voor *f* 5000.— terwijl particuliere architecten daarvoor *f* 15 000.— à *f* 17 000.— noodig hebben.

Deze schandelijke onjuistheid door officieele personen in de gemeente Hilversum geuit, en in officieele bladen verspreid, eischt een openbaar onderzoek.

IR. J. B. VAN LOGHEM.

HET WONINGCONGRES TE AMSTERDAM.

In 't algemeen slaat men op een congres geen spijkers met koppen; de onvruchtbare wijze van discussieeren leidt meestentijds teveel tot een vertroebeling van denkbeelden, die juist naar voren gebracht moesten worden. Een woordenvloed van een paar dagen werkt op den moedigsten congressist op den duur verdoovend en in een eenigszins lauwe stemming verlaat hij het congres. Na eenigen tijd ontvangt hij dan een lijvig boekdeel, „de Handelingen", dat alras in de boekenkast zijn plaats krijgt, waar het nooit meer van daan komt.

Het Woningcongres is anders geweest. Wel werd door een lange reeks van sprekers, te veel van de aandacht der toehoorders gevergd, wel stonden de sluizen der welsprekendheid meer dan open, doch de aanwezigen waren zoo van den ernst van den woningnood doordrongen, dat 't congres een actieve geest ademde, die onder invloed van het gesprokene nog aanwakkerde.

De heer Bloemers, leider van het congres, noemde het een demonstratie. En dit was het werkelijk: een demonstratie van den grooten woningnood in heftige, schrille kleuren.

De dagbladen hebben het gesprokene volledig opgenomen en we behoeven hier dus niet in herhalingen te treden. Het zal voldoende opgevallen zijn, dat vele sprekers hun hart lucht gaven over de trage wijze waarop de regeering, alles wat de volkshuisvesting betreft, behandelt.

Menig spreker verhaalde van de treurige ervaringen opgedaan bij het verkrijgen van het rijksvoorschot, en duidelijk bleek weer dat de bureaucratische geest zich uitleeft in een politiek van „van 't kastje naar den muur", waardoor de behartiging van een groot volksbelang wordt belemmerd. De staatsmachine werkt in deze te langzaam; de toestand waarbij de volkshuisvesting ressorteert onder twee ministerieele departementen, moet veranderd worden. Een der conclusies van het congres luidt dan ook: Het is noodig, dat met den meest mogelijken spoed een rijksdienst voor de volkshuisvesting worde ingesteld, waar alles wat de volkshuisvesting betreft, samenkomt en waaronder de woninginspecteurs onmiddellijk ressorteeren.

Hoewel de architecten met veel „intieme" aangelegenheden betreffende den aanvoer en de distributie van bouwmaterialen bekend zijn, zullen ze door vele sprekers over het praeadvies van den heer F. M. Wibaut, nog verrast zijn. De steenbakkers werden openlijk van woekerwinst beticht; deze wierpen de schuld op de regeering die hen turf onthoudt, welke in voldoende hoeveelheid voorhanden is.

De heer Posthumus Meyjes deed omtrent de Rijkscommissie voor Bouwmaterialen een mededeeling, die bewees, dat de oplossing van het bouwmaterialenvraagstuk niet aan goede handen is toevertrouwd. We vernamen, dat een deel der commissie tracht de prijzen te doen stijgen, in plaats van ze te drukken. De weerleggingen van den heer Von Saher, en zijn mededeelingen over de moeilijkheden in de internationale prijspolitiek voor onze Waal- en IJselsteentjes konden het wantrouwen in de Commissie, door den heer P. M. gewekt, niet wegnemen.

Duidelijk voelde men bij de sprekers het verlangen de oplossing der bouwmaterialenkwestie krachtig ter hand te nemen. De hierop betrekking hebbende alinea in de conclusies luidt: Voor zoover deze bouwmaterialen niet in voldoende hoeveelheid aanwezig zijn, terwijl pro-

ductie in ons land mogelijk is, worde deze met alle beschikbare middelen bevorderd, o. a. door het verstrekken van brandstoffen of daarin ingegrepen, en worde deze zoo noodig zelf door de Regeering ter hand genomen. Ook ten opzichte van de aanvoer van materialen uit het buitenland worde aldus te werk gegaan.

De heer Schulte Nordholt had het makkelijk. Iedereen was zoo overtuigd van den belemmerenden invloed van de diverse bouwverordeningen, dat zijn praeadvies weinig bestrijding vond. De heer J. v. d. Waerden had het erger te verantwoorden. De meesten bleken weinig te voelen voor zijn denkbeeld, de woningtypen te normaliseeren. Een der sprekers was zoo heilig overtuigd van den degenereerenden invloed van het systeem, dat hij zei: „Woningen normaal, alles normaal maar de menschen abnormaal". De heeren de Bazel en Dr. Berlage gaven de heer v. d. Waerden steun. De heer Berlage zag groote perspectieven, nieuwe stadsbeelden, en geloofde dat er van het systeem v. d. Waerden geen gevaar te duchten was, mits het werd uitgevoerd met talent. Ik geloof ook wel dat er door een talentvol architect met het systeem v. d. Waarden goede, wellicht schitterende moderne resultaten te bereiken zijn, maar een dergelijke nieuwe stedenbouwkunst zal moeten ontwikkeld worden en is niet in drie maanden ontplooid. En de bedoeling van den heer van der Waarden was toch: een 40 duizend woningen te maken „while you wait."

De leden van het Bestuur der M. B. V. A. hadden een bestrijding van het voorstel geformuleerd, welke de heer Broese van Groenou op het congres vertolkte. Hij toonde aan dat snelle massabouw ook mogelijk is zonder normalisatie. De nivelleering zal een slechten moreelen invloed uitoefenen op de bewoners. In het schema van den heer van der Waarden is geen rekening gehouden met zijn uitgangspunt, dat de normaal woning moet zijn een minimumwoning. Wat betreft de aesthetische zijde van het systeem, achtte de heer Broese v. Groenou den bouw van permanente woningen volgens het normalisatie systeem ongewenscht.

Krachtig verdedigde de heer van der Waerden zijn praeadvies, wier bestrijders volgens hem van te eenzijdige opvatting over z'n systeem hadden gekregen. Na de levendige discussie stelde het Congresbestuur de volgende conclusie op: Vereenvoudiging, die op verlaging van den woningstandaard zou uitloopen, zij uitgesloten, en teneinde bezuiniging te verkrijgen, worde naar eenheid van onderdeelen gestreefd, die echter niet mag worden gezocht ten koste van de architectonische waarde der woningen.

Het laatst werd behandeld het praeadvies van den heer Mr. H. J. Nieboer, over wettelijke noodvoorschriften, waardoor een snelle en voldoende bouw van volks en middenstandswoningen wordt bevorderd.

Krachtig legde de heer Mr. J. Krüsemann voorzitter van de Gezondheidsdienst te Amsterdam den nadruk op de wenschelijkheid van een Rijkswoningdienst. Spreker achtte het noodzakelijk dezen dienst onder te brengen bij het Departement van Binnenlandsche zaken.

Waar op pag. 94 punt 5 van het praeadvies bij de deskundige voorlichting bij het opmaken der bouwplannen aan kleine gemeenten niet duidelijk uitkwam, dat zulks door architecten zou geschieden, lichtte Mr. Nieboer op verzoek van den Voorzitter der M.B.V.A. toe, dat hij zich wel degelijk voorgesteld had architecten te assumeeren.

Of dit woning congres resultaat zal hebben?

Waarschijnlijk wel. De klachten over het regeeringsbeleid, zijn op zulk een ondubbelzinnige wijze geuit, dat de regeering er niet doof voor blijven kán.

En als van daar uit de hand aan den ploeg geslagen wordt, zullen de hindernissen in de woningnood leniging langzamerhand vanzelf uit den weg worden geruimd.

En nu het Bestuur van den Nationalen Woningraad het bijeenroepen van dit Woningcongres zoo krachtig en succesvol heeft doorgezet, moeten we niet twijfelen of het zal met zijn succes, spijkers met koppen slaan.

J. P. MIERAS.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Wendingen. Maandblad voor bouwen en sieren van Architectura et Amicitia. Jaargang 1. Januarinummer.

O, dierbaar Amsterdam! Het is het eerst aan U, dat ik moet denken, nu deze zonderlinge roze, lichtgroene bloem op mijn tafel is neergedwarreld. Is uw oude stam weer aan het bloesemen?

Gij zijt waarlijk levend omdat ge steeds weer jong kunt zijn. Gij kent de nonchalance van de jeugd, die echt studentikoos is en zich om zijn ouders niet bekommert.

Amsterdam, het is met vreugde dat wij zien hoe na het rationalisme uw oude stam sappig genoeg blijkt tot het voortbrengen van deze zonderlinge orchidee.

Het is toch geen kunstbloem, in weerwil van het echte bindstroo?

Is het waarlijk bloemengeur die uit het opgezwollen voorwoord tot ons komt? En waarom moet zij een deel van haar glans ontleenen aan de reeds zoovele jaren oude vitrine-poppen van Lotte Pritzel?; een overgevoeligheid in kant en lint, waar men na drie jaren van bloed en honger nauwelijks meer aan denken kan.

Het is teekenend dat als eenig buitenlandsch werk, iets uit Oostenrijk gekozen is, het land waar eenmaal Ver Sacrum verscheen, en dat men dan de grootheid van den juist overleden Gustav Klimt is voorbij gegaan.

Maar men heeft bij dit eerste ontluiken vooral willen verrassen door het bizarre. En men heeft door den vreemden titel willen zeggen dat er van een bepaalde richting geen sprake is, maar dat men alleen wil vastleggen de zoo verschillende uitingen van dezen chaotischen tijd.

Dat men er hier naar streeft waarachtige kunst te geven is duidelijk. En als zoodanig is het een heugelijk feit dat de rij geopend wordt met eenige voortreffelijke schoolgebouwen van P. W. ontstaan onder leiding van A. R. Hulshoff.

Al is er verder niet veel nieuws, wanneer een eerste aflevering, zooals deze, iets belooft, is er alle reden tot dankbaarheid. S.

Het Moderne Landhuis in Nederland door Ir. J. H. W. Leliman en K. Sluyterman. 2e druk. Uitgave van Martinus Nijhoff (geb. f 16.50).

Een onzer nieuwe bouwkundige critici schreef ergens: „De bouwkunst is te onderscheiden in de aristocratische en de meer landelijke bouwkunst"! Van deze meer landelijke bouwkunst laat „het Moderne Landhuis in Nederland" een en ander zien, dat de indruk geeft dat deze meer landelijke bouwkunst, op de duidelijk te onderscheiden uitzonderingen na, zonder pretentie, en ook zonder karakter is. Het karakter van het boek, waarin ze in haar geheel is opgenomen is dan ook: neutraal. Het typeert den Hollandschen bouwheer die tot zijn architect zegt: Maak mijn huis in hemelsnaam zóó, dat niemand er wat op te zeggen heeft. In die psyche van den bouwheer is echter sinds eenige jaren wel een kentering te bemerken en het is jammer dat die kentering in het boekwerk niet, al was het dan ook maar met een paar voorbeelden, is aangeduid. Nu wachten wij hierop tot een volgende druk, die waarschijnlijk nog wel zal komen; dan zal ook de keuze der overigens goede clichés, nauwkeuriger kunnen zijn en zullen plaatjes van enkel natuurschoon (zie b.v. pag. 200) door betere vervangen moeten worden.

Het Dak. Handleiding bij het samenstellen en construeeren van dakbedekkingen, door E. J. Rothuizen. N.V. Uitgeversmaatschappij voorheen van Mantgem en de Does. Prijs f 3.75.

De heer Rothuizen, Directeur van het Polytechnisch Instituut Nederland te Arnhem, is bezig een serie handleidingen over bouwkundige onderwerpen samen te stellen. Nu No. 2 van de serie ons werd toegezonden, willen we nog met een enkel woord melding maken van het ruim een jaar geleden verschenen eerste nummer, over „het Dak", dat nog geen volle bekendheid heeft. En dat verdient het boekje zeker.

Niet alleen om de met groote kennis van zaken geschreven tekst, doch vooral om de duidelijke en nauwkeurige teekeningen, in de tekst geplaatst. Reeds bij den eersten oogopslag geven deze een goed beeld van de verschillende details.

Bijzondere aandacht verdient in dezen tijd van schaarschte aan zink en lood, het papieren dak, dat de schrijver uitvoerig behandelt.

De figuren betreffende een dakvenster op een leien dak en een schoorsteendoorbreking op een pannen- en leiendak, hadden meer gedetailleerd moeten zijn. De moeilijkheden, die zich hier voordoen, komen in de gegeven voorbeelden niet naar voren.

Rioleeringen, Handleiding tot het samenstellen van huisrioleeringen door E. J. Rothuizen. Uitgave N.V. Uitgeversmaatschappij v.h. van Mantgem en de Does, Amsterdam. Prijs f 4.—

In zijn voorbericht zegt de schrijver niet te zullen trachten aan te toonen, dat het verschijnen van dit werk absoluut noodzakelijk is.

Gaan we echter na, wat er op dit gebied in 't Nederlandsch bestaat, dan was er zeer zeker een behoefte aan een aanvulling. Het werkje van Bletz is te beknopt, Visser's Rioleering van huis en erf, door een ervaren deskundige geschreven, is te wijdloopig en te omslachtig behandeld, waardoor het minder geschikt is voor studieboek: bovendien zijn de uitslaande platen zeer onpraktisch in het gebruik.

De kennis van rioleeringen wordt meestentijds aan uitvoeringen in de praktijk opgedaan; er vormt zich dan al gauw een verwarde ervaringskennis, waarbij alle in- en overzicht over de materie ontbreekt. Een studieboek zal moeten ontwarren en verhelderen en bovendien aanvullen wat ontbreekt.

In het boekje van den heer Rothuizen wordt nu een duidelijk overzicht gegeven over rioleeringen in het algemeen en van alle systemen in het bijzonder.

Bovendien worden de details op zorgvuldige wijze behandeld en aan de hand van zeer duidelijke teekeningen verklaard.

Voor studeerenden is dit boekje dan ook alleszins aan te bevelen. J. P. M.

PRIJSVRAAG RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

De eerste prijs werd toegekend aan het ontwerp ingezonden onder motto VI, vervaardigd door B. Bijvoet en J. Duiker, Bouwk. Ingenieurs.

STUDIE-PRIJSVRAAG.

VOOR ONTWERPEN VAN ONTGINNINGSBOERDERIJEN, UITGESCHREVEN DOOR DE GRONDSVERBETERINGS- EN ONTGINNINGSMAATSCHAPPIJ TE BOXTEL; MET MEDEWERKING VAN HET INSTITUUT VOOR LANDBOUWWERKTUIGEN EN -GEBOUWEN TE WAGENINGEN, EN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE AMSTERDAM.

1. Deze prijsvraag heeft ten doel goede ontwerpen te verkrijgen van boerderijen op heideontginningen, ter grootte van 10 H.A. De ontwerpen moeten uitmunten door eenvoud, doelmatige inrichting, goedkoope doch degelijke uitvoering; voldoen aan eenvoudige eischen van schoonheid en welstand en een Nederlandsch karakter vertoonen.
2. De deelname aan deze prijsvraag staat voor een ieder hier te lande open, al of niet in samenwerking met anderen.
3. Ter beoordeeling van de ingekomen ontwerpen is een Jury benoemd, bestaande uit de heeren:

Ir. P. J. W. J. v. d. Burgh, architect te Renkum, *Voorzitter.*
H. van der Kloot Meyburg, architect te Voorburg.
Ir. Jos. Cuypers, architect te Roermond; alle aangewezen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
. . . . . aangewezen door de Grondverbeterings- en Ontginnings-Maatschappij.
Ir. A. M. Kuijsten, Rijkslandbouwingenieur te Wageningen, *Secretaris.*

Aanvragen om inlichtingen dienen voor den 15en Maart 1918 schriftelijk gericht te worden tot den secretaris; bij wien ook de afbeelding van platte gronden van enkele typen, schetsmatig weergegeven, verkrijgbaar zijn. De antwoorden zullen uitsluitend worden medegedeeld aan de vakbladen[1]).

4. Voor deze prijsvraag is beschikbaar een bedrag van *f* 400, te verdeelen onder die inzenders (ten hoogste zeven) wier ontwerpen daarvoor in aanmerking komen; in dier voege dat de eerste prijs zal bedragen *f* 150, de tweede *f* 100, de derde *f* 50; terwijl de vier volgende ontwerpen in aanmerking kunnen komen voor een bedrag van *f* 25. De Jury heeft het recht om de prijzen ook op nadere wijze te verdeelen.

5. De ontwerpen moeten voldoen aan de volgende eischen:
Het woonhuis moet ten minste bevatten:
a. Een woonkeuken van ± 20 M². oppervlakte;
b. een slaapvertrek van ± 16 M².;
c. een kelder van ± 16 M². waarboven
d. opkamer, respectievelijk twee slaapkamertjes, ook van ± 16 M². Op zolder:
e. twee afgescheiden slaapruimten, elk van ± 8 M².; bestemd voor de oudste kinderen, of voor meid of knecht;
f. een privaat, gelijkvloers met de woonvertrekken, en al of niet onder hetzelfde dak met de woning.

6. De ontwerper is geheel vrij in de indeeling der boerderij zoowel als in de keuze van het type.

7. De stal- en bergruimten, kunnen met het woonhuis onder één dak vereenigd, of afzonderlijk geprojecteerd worden.

8. Het bedrijf bestaat voor een derde uit bouwland en twee derde uit weiland. Te rekenen op:
a. Benoodigde bergruimte voor den graanoogst van 2 H.A.: 150 M³.
b. Id. voor hooiopbrengst (10.000 K.G.). Al naar de hoogte van optassing, kan men rekenen op een gewicht van 75 tot 100 K.G. hooi per M³.
c. Stalling voor den veestapel bestaande uit 6 melkkoeien, 3 stuks jong vee, 3 kalveren, 1 paard; voorts uit eenige varkens, waarvoor twee hokken noodig zijn, elk van ± 9 M.² oppervlak.[2])
d. Voor kalveren, die gedurende den winter mochten worden geboren en alsdan buiten den stal moeten verblijven, moet ergens in de boerderij ruimte gemaakt worden voor tijdelijke stalling bijv. in een ruimte vrij komend naarmate het hooi is vervoederd of het graan gedorscht.

9. Voor de bedrijfsinrichting wordt vereischt:
a. Een bijkeuken of stookplaats, met oven, tevens lokaal voor voor voederbewaring en -bereiding, groot ± 12 M².
b. Dorschvloer, met minimaal oppervlak groot ± 20 M²., om desgewenscht binnenshuis te kunnen afdorschen; tevens de gelegenheid biedende om mangelwortels te snijden, groenvoeder te bergen, enz.: met toegangsdeuren van 3,25 M. breed en 1,50 M. hoog.
c. Graanzoldertje, ter oppervlak van ± 12 M².
d. Wagenbergplaats, ruimte biedende voor 2 wagens, 1 ploeg, 1 egge en verdere kleine benoodigdheden, als brandstoffen e.d. in totaal groot ± 16 M².
e. Een mestvaalt, groot 50 M³.
f. Een gierkelder, groot 25 M³.
g. Een electromotor moet kunnen worden geplaatst; benoodigde ruimte 2 M².
Ingeval voor graanberging een open veldschuur wordt gekozen, dient het bijbehoorende afdak voor berging van wagens en gereedschappen en is het overstek te gebruiken voor het dorschen, mangels snijden e.d.

[1]) Te weten: Het Bouwkundig Weekblad, de Bouwwereld, het Centraalblad der Bouwbedrijven, de Veldpost, de Veldbode en het Algemeen Landbouwweekblad.
[2]) Gegevens omtrent de standplaatsen van het vee: Voor een volwassen rund moet men rekenen op een standlengte van 1.55 Meter; standbreedte 1.00 Meter. (Z.-Holl. grupstal).
Aan het einde van den stal minderen deze maten voor jongvee tot resp. 1.35 Meter en 0.80 Meter.
Met het oog op de kans op fokken van een veulen, moet de standbreedte van den paardenstal 2.50 Meter bedragen. Standlengte minstens 2.50 Meter.

Alsdan zal een verplaatsbare electromotor dienen te worden aangeschaft en vervalt de ruimte sub *g*.

10. De ontwerper dient rekening te houden met redelijke eischen van hygiëne; het brandgevaar en de kosten van onderhoud moeten gering zijn. Hij mag goedkoope materialen gebruiken, naar keuze, als grondhout voor stijlen en kapconstructie, voor gebinten bij open of dichte veldschuur e. d. Een eenvoudige fundeering op staal is voldoende, terwijl de meest algemeene voorschriften, in diverse landelijke bouwverordeningen voorkomend voor deze prijsvraag zullen worden geacht te gelden.
De bouwkosten moeten een bedrag van f 5000 zoo dicht mogelijk naderen; rekening houdende met normale prijsverhoudingen van vóór den oorlog.

11. De inzending van de deelnemers aan deze prijsvraag moet bestaan uit:
a. het ontwerp, geteekend schaal 1 : 50, met platte grond, langs- en dwarsdoorsneden en gevels;
b. een eenvoudige perspectiefteekening;
Alle teekeningen in zwarte lijnen, geschikt voor reproductie;
c. een globale begrooting, met opgave van de hoeveelheden en den aard der te gebruiken bouwmaterialen;
d. een beknopte toelichting van het ontwerp, naar aanleiding van het gekozen type en de gevolgde indeeling;
e. (niet verplicht) een in kleuren opgezette perspectief (aquarel).
De teekeningen mogen hoogstens 50 × 70 cM. groot zijn.

12. De volledige inzendingen, met vlak verpakte teekeningen moeten vrachtvrij op den 1sten Juni 1918 zijn ingekomen aan het Bureau van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam. De sub 11 vermelde teekening en stukken dragen elk een motto en gaan vergezeld van:
a. opgave van een correspondentie-adres in gesloten omslag;
b. opgave van naam en adres van den inzender in gesloten omslag met ingesloten verklaring, dat hij inderdaad de ontwerper is, zoo noodig met vermelding der medewerkers.
Eerstgenoemde omslag mag door de Jury geopend worden om met den inzender in briefwisseling te treden; laatstgenoemde omslag slechts met diens uitdrukkelijke toestemming.
Op straffe van uitsluiting is het den inzenders verboden zich vóór de uitspraak van de Jury bekend te maken.

13. De Jury zal de ingezonden ontwerpen toetsen aan de hierboven vermelde eischen en voorwaarden, de verdiensten der verschillende ontwerpen, in het bizonder in verband met punt 1, zorgvuldig overwegen en de uitgeloofde prijzen met getuigschrift, toekennen aan inzenders, welke het beste aan de prijsvraag hebben voldaan.

14. De bekroonde ontwerpen zullen op nader te bepalen tijden en plaatsen tentoongesteld worden.
Publicatie der bekroonde ontwerpen zal geschieden in een rapport, daartoe door de Jury op te stellen.

15. Alle inzenders worden geacht hun toestemming tot het tentoonstellen van de origineelen en tot het maken en publiceeren van reproducties van hun werk te hebben verleend, alléén voor zooverre:
a. hun ingezonden ontwerp valt onder de bekroonde ontwerpen;
b. de reproductie plaats heeft tegelijk met het bovengenoemde rapport in eerste oplage;
c. de reproductie geschiedt in het orgaan der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Overigens behouden de inzenders zich hun auteursrecht voor.
De toestemming bovengenoemd wordt geacht stilzwijgend te zijn verleend, door het enkele feit van inzending op deze prijsvraag.

16. Het Jury-rapport zal gedurende de te houden tentoonstelling(en) voor belanghebbenden ter inzage liggen en zal na indruk te zijn verschenen aan elken inzender op aanvrage kosteloos worden uitgereikt.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 2 MAART 1918. = No. 9.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het Ge...janus van den heer Van Loghem, door de P. C. van leden der M.B.V.A. te Rotterdam.—Stijlvragen, door d. Cl.— De Hallen te Yperen.—Deze post is voor particulieren bouw 10.000 à 12.000 gulden hooger, door B. van Bilderbeek. — Ingezonden, door J. M. v. Hardeveld. — Prijsvraag Rijksacademie van Beeldende Kunsten, door J. P. M.—Studieprijsvraag ontginningsboerderij.— Secretariaat P.P.C. —Ontvangen boekwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

EXCURSIE 2E JAARBEURS TE UTRECHT. MAANDAG 4 MAART.

Samenkomst om 11 uur in het Café-Restaurant „Buitenlust" aan de Maliebaan. Café „Buitenlust" is van het Centraal Station af bereikbaar met lijn 2.
Bezichtiging der teekeningen van de Jaarbeursterreinen en gebouwen met toelichting van den Ingenieur-Architect der Jaarbeurs, den Heer J. de Bie Leuveling Tjeenk.

De gebouwen van de Jaarbeurs zijn op alle hierna te noemen terreinen te zien en zoowel om hunne architectonische als om hunne decoratieve verzorging de aandacht ten volle waard. Het zal duidelijk zijn, dat het niet mogelijk is op een middag de ruim 1000 exposanten een bezoek te brengen.
Van de monsterkamers zullen daarom in hoofdzaak die worden bezocht, welke door een architectonischen behandeling of door een op bouwkundig gebied belangrijke inzending de aandacht vragen.
Om de excursie zoo vlot mogelijk van stapel te doen loopen, is voor elk terrein een lijstje van die monsterskamers opgemaakt, met vermelding van het nummer der inzenders en zoo mogelijk van den naam van den ontwerper.
Indien onverhoopt een of meer inzenders zijn vergeten dan is zulks niet als moedwil te beschouwen, doch een gevolg van de geweldig omvangrijke stof, waaruit de keuze moet worden gedaan.
Aan de deelnemers van deze excusie, die niet zijn voorzien van een doorloopende- of dagkaart, zal gedurende het bezoek vrijen toegang tot de terreinen worden gegeven.

Om 11½ u. Bezichtiging gebouwen en monsterkamers *Maliebaan*.

No.	Inzender.	Ontwerper.
3109.	N. V. Chem. fabriek „Naarden"	Theo Reuter.
3102.	„Boldoot" Amsterdam.	André Vlaanderen.
3098.	Stoomzeepfabriek „'t Scheprad" te Utrecht.	H. A. van Anrooij.
3088.	N. V. Sigarenfabrieken v/h. C. Otto Roelofs Jzn. Amsterdam.	Arch. H. J. Kolk.
3043.	J. Baars & Zn., Krommenie.	Arch. Roosenburg.
3034.	Wed. G. Oud. Pzn. & Co. Purmerend.	J. Jongert.
3015.	Sigarenfabriek „Huifkar" te Oisterwijk.	Arch. Heineken en Kuypers.
3326.	Wijnand Fokkink Amsterdam.	Arch. C. J. de Haas.
3324.	G. J. v. Gelder, Wormerveer.	Arch. P. J. Honig.
3311.	„Phoenix" Brouwerij, Amersfoort.	Arch. de Koo.
3251.	Ver. Zuivelfabrikanten in Nederland.	Arch. Hekker.
	Maliebaan (*Zuid*).	
4002.	Firma J. H. A. Gogam. Rotterdam.	De Koo.
4213.	Lely's Touwfabriek. Amsterdam.	v. Amstel.

Om 1 uur. Lunch in het Café-Restaurant *„Buitenlust"* ad *f* 1.50 per persoon.

Om 2 uur. Bezichtiging Gebouwen en Monsterkamers *„Tivoli"*.

No.	Inzender.	Ontwerper.
2133.	Glasfabriek „Leerdam".	Arch. K. P. C. de Bazel.
2195.	Van Gelder en Zonen, papierfabrieken, Amsterdam.	Steeling en Grobbe.
2112.	Brouwer's Aardewerk.	
2210.	G. H. Bührmann. Amsterdam	Arch. Bartels.
2208.	Drukkerijen C. N. Teulings. Den Bosch.	

Om 3 uur. Bezichtiging Gebouwen en Monsterkamers *Janskerkhof*.
Maquette van Willem III. Stadhouder, door Toon Dupuis, in brons gegoten door de firma F. W. Braat te Delft.
Monument Steenhouwerspatroonsvereeniging in Nederland, ontwerper A. Pet te Utrecht.

No.	Inzender.	Ontwerper.
1014.	C. Bruinzeel en Zn. Rotterdam.	v. Huszar.
1015.	Firma F. W. Braat te Delft.	K. Cramer.

1118.	Bond van Steenhouwerspatroons in Nederland.	Arch. v. Baalen.
1098.	Kistenfabriek „R. E. T." Utrecht.	Arch. C J. de Haas.
1040.	Asbestcementfabriek Schiedam	
1077.	N.V Rijnsteenhandel. Woerden.	
1090.	Tegelfabriek „Schiedam."	
1088.	„Tigila" Tegelen.	
1086.	Dordrechtsche asphaltfabriek	Arch. La Croix
1037.	Asphaltfabriek Stein en Takken te Utrecht.	
1530.	Geschilderd en gebrand venster voor de St Michaëlskerk te Sittard, fa De Vos en van Straaten. Utrecht.	

Omluur. Bezichtiging Gebouwen en monsterkamers *Vredenburg*.

No.	Inzender.	Ontwerper.
2	Koninklijke fabriek van Begeer te Utrecht.	Arch. C. J. de Haas.
9	J. M. v. Kempen en Zn. te Voorschoten.	H. A. v. d. Eynde.
15	G. Lameris, Groningen.	Arch. J. J. Gort.
20	Heus en Zoon, Koperpletterij Rotterdam	„ Van Anrooy.
188	Firma Marius te Utrecht.	„ D. J. Heusinkveld en A. Klein, decorateur.
33-36	Rob. Kalff en atelier „Cuprera".	Arch. P. Kramer.
40	W. H. Gipsen en Co., Rotterdam, fraai smeedwerk.	
164	Staatsmijnen in Limburg.	„ Leliman.
125	Philips Gloeilampenfabrieken te Eindhoven.	„ K. P. C. de Bazel.
347	Koloniaal Instituut.	Extérieur. Arch. Jaarb.
339	Afdeeling Handel van het Departement van L., N. en H., 's Gravenhage.	Arch. D. F. Slothouwer.
256	N. V. Z-Hollandsche Verffabrieken	„ J. J. Gort.
102	C. V. „Centraal Beheer". Amsterdam.	„ D. F. Slothouwer.

De namen der ontwerpers zijn door de inzenders verstrekt, eventueele vergissingen zijn dus voor hun rekening.

Er hebben zich voor deze excursie 63 deelnemers opgegeven.

Tentoonstelling van Kunstnijverheid en Volkskunst.

De Zuid-Hollandsche Vereeniging tot Bevordering van Kunstnijverheid en Volkskunst te Rotterdam, zal van 27 April—27 Mei 1918 in de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen eene Tentoonstelling houden van Kunstnijverheid en Volkskunst. In de circulaire lezen we:

„Steeds meer wordt erkend, dat deze practische kunsten eene groote plaats in het maatschappelijk leven innemen; zij trekken dan ook in toenemende mate de belangstelling, die vroeger wel wat eenzijdig op de beeldende kunsten gericht was.

Te Rotterdam werd nog nimmer de gelegenheid geboden, een overzicht te verkrijgen van hetgeen door Nederlandsche beoefenaars der Ambachts-, Nijverheids- en Volkskunst wordt tot stand gebracht. Daarom heeft het plan om met zorg het beste werk van levende Nederlandsche kunstenaars op dit gebied in eene keurcollectie bijeen te brengen in Rotterdam instemming gevonden; de Commissie vertrouwt in die mate medewerking te mogen ondervinden, dat de Tentoonstelling eene nationale beteekenis zal hebben.

Door de welwillende medewerking van het Bestuur en den Directeur der Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen zal, onder goedkeuring van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam, de Tentoonstelling in het gebouw van deze instelling kunnen worden gehouden.

De voorwerpen zullen daar tot een zoo goed mogelijk geheel bijeengebracht worden, hetwelk naar de Commissie hoopt een belangwekkend overzicht zal geven van de prestaties der Nederlandsche kunstenaars.

De beoordeeling, of inzendingen geschikt zijn om in deze Tentoonstelling te worden opgenomen, is toevertrouwd aan de volgende Commissies:

Voor de afdeeling Kunstnijverheid: Jac. van Gils, J. L. M. Lauweriks, Mejuffrouw E. Siewertsz van Reesema, Mejuffrouw E. Rogge, Mr. J. F. van Royen, Corn. van der Sluys, G. P. Tierie.

Voor de afdeeling Volkskunst: G. J. Blees Kzn., Corn van der Sluys, J. M. Sweep, c. i.

Deze Commissies van Toelating zullen het als haar taak beschouwen, het peil van het toegelatene zoo hoog mogelijk te houden; in hare samenstelling ligt naar wij vertrouwen voldoende waarborg voor die onpartijdigheid, welke voor het slagen der Tentoonstelling onontbeerlijk is."

Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting.

Na afloop van het Woning-Congres is het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting definitief opgericht.

Bij de oprichting is uitgegaan van de gedachte, dat weliswaar verschillende vereenigingen zich met het vraagstuk der volkshuisvesting bezig houden, maar dat het van belang is een centraal punt te vormen, waar zij elkaar ontmoeten. Dit zou aan onderling overleg en samenwerking bevorderlijk zijn. Bovendien leek het ook voor particulieren gewenscht door deelneming aan de te stichten vereeniging aan de verbetering der volkshuisvesting te kunnen medewerken. In overeenstemming met deze gedachte is de opzet aldus, dat de vereeniging eenerzijds een federatie is van bovenbedoelde vereenigingen, welke thans reeds van haar belangstelling in het vraagstuk van de volkshuisvesting hebben doen blijken, anderzijds de verzamelplaats van allen, die zich individueel willen aansluiten. Door het karakter van een federatie op den voorgrond te stellen, komt duidelijk aan den dag, dat genoemde constitueerende vereenigingen de nieuwe instelling zullen hebben te beschouwen niet als een concurrent naast hen, maar als haar vereeniging.

De statuten zijn behandeld en met enkele wijzigingen goedgekeurd. Reeds zijn een 200-tal leden (gemeenten, vereenigingen en physieke personen, waaronder de gemeenten Amsterdam, Rotterdam en Arnhem) toegetreden. Het bestuur wordt gevormd door vertegenwoordigers van de constitueerende vereenigingen en 5 anderen. Het is thans samengesteld uit mr. D. Hudig (Nationale Woningraad), mr. dr. H. J. Romeyn (Rijkswoningcollege), mr. J. Kruseman (Amsterdamsche Woningraad), den heer A. Broese van Groenou (Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst), H. P. J. Bloemers (Maatschappij tot Nut van 't Algemeen), mr. J. C. graaf van Randwyck (Vereeniging van Nederlandsche gemeenten), P. Bakker Schut (Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten) en mr. M. J. A. Moltzer (Centraal bureau voor Sociale Adviezen) terwijl enkele der constitueerende toegetreden vereenigingen, zooals het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, Volksbond tegen Drankmisbruik, Bond Heemschut nog geen vertegenwoordiger hebben benoemd. Overigens bestaat het bestuur uit de heeren J. H. Faber, mr. H. J. Nieboer en J. M. A Zoetmulder, terwijl nog één vacature moet worden vervuld. Tot voorzitter werd benoemd mr. D. Hudig terwijl het Centraal bureau voor Sociale Adviezen (Prinsengracht 691, Amsterdam) als secretaris werd aangewezen.

Brochure „Platte dak".

Aan het bureau der M.B.V.A. is verkrijgbaar:

Het goed recht van de toepassing van het platte en flauwhellende dak in Nederland (met 22 illustraties op kunstdrukpapier). Prijs f 0,75.

Tegen overmaking van het bedrag per postwissel aan het Bureau der M.B.V.A. Marnixstraat 402, Amsterdam wordt dit boekje toegezonden.

HET GE . . . . JANUS VAN DEN HEER VAN LOGHEM.

De heer Van Loghem is in een der voorgaande nummers van het Bouwkundig Weekblad danig aan het Janussen geweest. Dit Janussen heeft met het meer bekende „hannessen" de treffende overeenkomst, dat het alles overhoop haalt en niets bewijst, dat het de meest ingewikkelde verhoudingen in een handomdraai, door een paar phrase's denkt recht te zetten en met een bolsjewisme van de bovenste plank, in een evolutieproces een reeks schakels wil opruimen en je dan wijs wil maken dat de ketting toch niet breekt.

Het heele zaakje der reorganisatie is in een ommezien in elkaar gezet. Als we eenvoudig maar de architecten scheiden in ware en pseudo-kunstbroeders dan zijn we klaar, c'est simple comme bonjour.

Immers we weten precies hoe de „echte" kunstbroeder er moet uitzien. De begrippen hieromtrent zijn zoo vast omlijnd en duidelijk, dat mistasten is uitgesloten, en ze zijn zoo stabiel dat b.v. de heer Van Loghem, die, als we eerstdaags eens oordeelsdagje gingen spelen, bepaald aan de *„goeje"* kant zou komen, heelemaal niet bevreesd behoeft te zijn, dat hij over drie of vijf of tien jaar, aan de andere kant van het hek zou worden gezet, tenzij . . . . dan misschien de lakens zou worden uitgedeeld door collega Gratama, die zoo suffisant met *„wending"* serum blijkt ingespoten te zijn dat we met het volste vertrouwen de gekste dingen van hem mogen verwachten.

Alléén . . . . een kleinigheidje is hierbij misschien over het hoofd gezien, namelijk dat elke architect op zich zelf een „Janus" is, dat hij onvermijdelijk, een samenstel van ideeële en doodnuchtere, alledaags prozaïsche eigenschappen moet zijn, omdat hij anders, voor de uitoefening van zijn vak volstrekt niet zou deugen. Bouwkunst is een kunst, zeker, maar het is er niet een die *enkel* aan *geestelijke* behoeften heeft te voldoen. En dat onomschrijfbare *andere* wat bouwkunst *ook* is en wat het onvermijdelijk ook *moet* zijn om te kunnen dienen bij de voorziening in de materieele behoeften van de menschenmaatschappij, is maar niet iets van zoo lage orde dat het desnoods wel gemist, of dat het door den *„kunstenaar"*! als een aanhangsel beschouwd kan worden, welks verzorging best aan zoo'n mannetje van de practijk kan worden overgelaten.

Daarom is het zoo moeielijk om een echte architect te zijn, een bij wiens Januskop een juist evenwicht tusschen de beide aangezichten gevonden wordt; en daarom zijn er ook zoo schrikbarend weinig echte Janussen onder hen die zich architect gelieven te noemen.

De heer van Loghem zal dus zijn doel niet kunnen bereiken door zijne differentiatie, hij zal bij al de gedifferenteerde Janussen toch altijd de vulgaire tweede gezichten houden, ook al zouden hun ideeële tronie's van de zuiverste kunstbezieling glanzen. Neen, om te slagen moet hij de consequentie van zijn splijtmethode aandurven en alle Janussen radicaal in tweeën snijden. Alleen dan wordt zijn ideaal benaderd, hij krijgt dan eene Vereeniging van wel is waar halve zachten . . . . pardon Janussen, maar die zijn dan ook achttien karaats. Zou misschien de heer van Loghem dit denkbeeld nog eens in overweging willen nemen, of acht hij het misschien beter geschikt voor de vuilnisbak.

Rotterdam, 26 Februari 1918.

DE PLAATSELIJKE COMMISSIE VAN LEDEN M. B. V. A. TE ROTTERDAM.

STIJLVRAGEN?

Is er in de opvolging van groote beschavingen, één tijdperk aan te wijzen waarin goede voortbrengselen van scheppende kunst ontbraken, of wordt de fakkel der kunst onafgebroken doorgegeven zonder gedoofd te zijn?

Heeft ieder kunstperiode naast erkende leiders, stille meesters, wier werken eerst later worden gewaardeerd; — en naast erkende bouw-objecten, eerst onaanzienlijk geachte opgaven waarvan later, de beteekenis wordt ingezien?

Is het waar dat men, bij de zich steeds herhalende wisseling: opkomst, bloei en verval van stijl (bij terzijdestelling van persoonlijke voorkeur) niet kan spreken van een verschil in schoonheidsniveau, — doch alleen van een verschil in karakteristiek?

Moet de steeds voorgekomen onderschatting van een generatie jegens de kunstuitingen van de haar voorafgaande periode uitsluitend relatief worden beschouwd, als reactiekracht die tot vernieuwing leidt?

Is de schaarschte aan kunstproducten van 't verleden ook soms voor een groot deel te wijten aan het feit, dat ieder der opvolgende stijlen de voortbrengselen van de haar voorafgaande heeft geminacht, en veronachtzaamd?

Komt, bij 't telkens voortschrijden der tijden, de waardeering van oudere stijlen ook chronologisch steeds een trap verder; — en zal dus na 't eerherstel aan 18e eeuw, aan Empire, aan Biedermeijer, — nu volgen een beter inzicht in Neo-Klassiek, in Neo-Gothiek, in Troisième-Empire, enz.?

Is dan de verkleining van, nu weer gewaardeerde, kunstperioden een aanwijzing dat onze geringschatting van de kunstvoortbrengselen der vorige eeuw een, niet te vermijden, opvatting is uitsluitend van onze dagen — welke dus niet sceptisch genoeg kan worden beschouwd?

En is dus advies tot onthouding een klemmende eisch bij onnoodig ingrijpen in, of vernietigen van voortbrengselen van scheppende kunst uit die 19e eeuw, welke nog zoo kort achter ons ligt; omdat ons oordeel daartegenover nog niet stevig gegrondvest kan zijn?

Grijpen wij wèl onnoodig in, loopen wij dan niet alle kans straks even kortzichtig en wandaalsch te worden beschouwd, — als wij nu die vorige eeuw beoordeelen?

D. CL.

DE HALLEN TE YPEREN.

Het Comité Néerlando-Belge d'Art Civique, heeft aan enkele architecten het volgende rondschrijven gericht.

Wij nemen de vrijheid Ued. te verzoeken de volgende vraag te willen beantwoorden:

Moet de Halle van Yperen, uit esthetisch, kunsthistorisch, nationaal en internationaal oogpunt na den oorlog herbouwd worden of te niet.

Wij bedoelen natuurlijk door het woord „Hallen" het heele gebouw, met inbegrip van het belfort.

Eene gepaste oplossing van het vraagstuk zou thans gelden als grondslag bij de principieele vraag van het al dan niet heropbouwen der vernielde monumenten in het algemeen.

Wij hechten groot belang aan het oordeel der Nederlandsche deskundigen, en hopen dat wij spoedig uw antwoord zullen mogen ontvangen.

Met voorafgaande dank en hoogachtend.

Namens het C. N. B. A. C.
Een Secretaris,

(w. g.) HUIB. HOSTE.

Aan dit rondschrijven is toegevoegd een afbeelding van de Halle voor den oorlog en een nà de laatste beschietingen in September 1917, benevens een plattegrond van het stadje om de ligging van het gebouw en zijn verhouding tegenover het marktplein duidelijk te maken:

In de toelichtende tekst lezen we het volgende:

De jongste foto's leeren ons dat er van de vermaarde Ypersche halle en belfort niets dan een ruïne overgebleven is; nog bijna dagelijks melden de oorlogsmededeelingen ons de beschieting van Yper. Na afloop van den oorlog zal er dus geen spraak kunnen zijn van een „restauratie" der Halle. Enkelen meenen echter dat, gezien de plaats welke de Halle innam in de reeks der historische gebouwen — zij was het belangrijkste onder de burgerlijke gebouwen uit de middeleeuwen in Europa, — het noodig is de nu ontstane leemte door een herbouw aan te vullen.

Als nadere inlichtingen over het vraagstuk mogen de volgende gegevens dienen: de halle besloeg een oppervlakte van ongeveer 3.600 M² in vier vleugels om een middenplein. Ongeveer 1.000 M² — gedeeltelijk gelijkstraats, en gedeeltelijk op de verdieping — waren ingericht geworden als stadhuis. Een der vleugels op den beganen grond dienende als groentenmarkt, terwijl een der zalen op de verdieping wel eens voor vergaderingen enz. gebruikt werd. In 1200 begonnen, was de bouw pas in 1304 klaar gekomen.

In den loop der XIXe eeuw was het gebouw sterk gerestaureerd geworden volgens de beginselen die te dien tijde in voege waren. Toen de oorlog uitbrak was men bezig met de restauratie van de vorige herstelling.

Yper telde in 1904 16.900 inwoners.

Gent, Brugge en Yper waren vroeger de bijzonderste der bloeiende vlaamsche steden. Door oorlogen en burgertwisten ging Yper heelemaal op industrieel gebied ten gronde.

In de laatste tijden groeide Yper niet aan. Toch is de stad voor een nieuw handels- en industrieel leven vatbaar, indien zij bij middel van voldoende water- en spoorwegen verbonden wordt met de havens van Duinkerke, Nieuwpoort, Oostende en Zeebrugge. Zoodoende zou de westelijke hoek van Vlaanderen in waarde gebracht worden. Yper is er het aangewezen centrum van.

DEZE POST IS VOOR PARTICULIEREN BOUW 10.000 à 12.000 GULDEN HOOGER.

Van Loghem is wel in staat zijn noten te kraken, ook al zijn ze hard, zooals in dit geval.

Toch voel ik mij gedrongen tegenover het kleineerende en insinueerende optreden van den heer W. M. Dudok hem bij te vallen en ik zou me in mijn medeleden zeer vergissen indien niet vele van hen het met mij eens waren, dat v. L. in deze kwestie *geen* flater heeft begaan.

In zijn eerste stukje heeft hij op zakelijke en behoorlijke wijze op de uitlating van den heer D. de aandacht gevestigd, een uitlating die, *juist* door het ontbreken van nadere toelichting een insinueerend karakter heeft, daar vooruit te voorzien was welken invloed een dergelijke uitlating op leeken zal hebben.

Mij heeft dan ook bij eerste lezing deze uitlating van den heer D. in het T.G. zeer gehinderd en ik waardeer het in v. L., dat hij zooveel actiever was en de aandacht er op heeft gevestigd.

De geirriteerde toon en de groote en dikke woorden van den heer D. hebben ook bij mij niet den indruk kunnen wegnemen, dat de zoo onschuldig voorgestelde noot onjuist en ongepast is, want dit blijft ze ook na het verweer zijnerzijds.

Dit verweer maakt den indruk dat de heer D. de heer v. L. niet wil begrijpen en door een hoogen toon aan te slaan probeert om de zaak heen te draaien.

De heer D. zegt echter in zijn nadere toelichting bij dit verweer, dat de 10 à 12.000 gulden, die de particuliere bouw meer zou vorderen bestaat in het verschil tusschen het salaris van den particulieren architect en het zijne. Hij ziet daarbij „bij vergissing" over het hoofd, dat zijn salaris een netto inkomen is, terwijl van het honorarium van den architect afgaan, de kosten van bureauhuur, bureauteekenaars, enz., omgeslagen over de verschillende werken. Deze onkosten heeft natuurlijk de Gemeente ook en behooren percentsgewijze over de verschillende werken berekend, bij de kosten van die werken te worden geteld.

Waar de totale kosten van het bureau van Gemeentewerken te Amsterdam op deze manier in rekening gebracht 6% bedragen, zooals de heer v. L. meedeelt, kan iedereen begrijpen, dat v. L. gelijk moet hebben, wanneer hij beweert, dat er fouten begaan worden bij de berekening, wanneer volgehouden wordt, dat de onkosten voor het Hilversumsche bureau van gemeentewerken maar 1,1% zouden bedragen.

Cijfers bewijzen meer dan groote woorden.

Dordrecht. B. VAN BILDERBEEK.

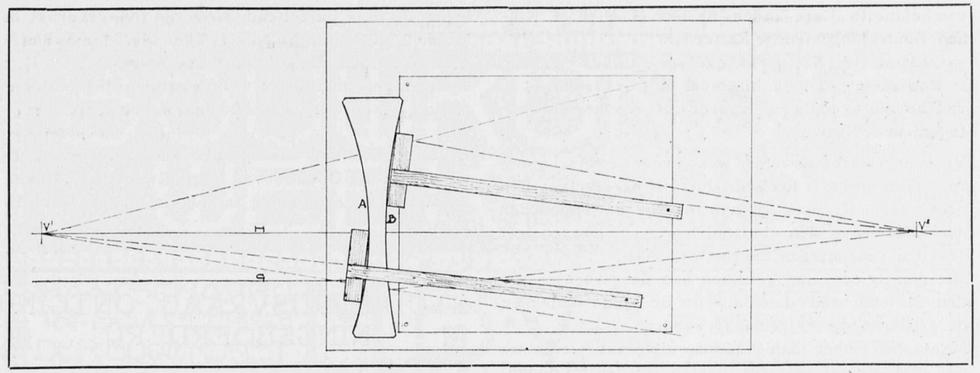

INGEZONDEN.

Geachte redactie,

Naar aanleiding van het in het Bouwk. Weekblad van 19 Jan j.l. meegedeelde „hulpmiddel bij het vervaardigen van groote perspectieven", verzoek ik u nog 't volgende te willen opnemen.

Of de „uitvinding" van architect Wittwer wel zoo nieuw is lijkt mij discutable. Reeds sedert jaren gebruik ik deze methode, die slechts een praktische afleiding is van de toepassing der verdwijnpunt-lineaal.

Daar deze zaak nu toch in het Bouwk. Weekbl. ter sprake is gebracht, lijkt het mij niet ondienstig ook voor het, bij groote perspectieven veel voorkomende geval, dat beide verdwijnpunten buiten het teekenbord vallen, even de oplossing te geven.

Het zou omslachtig zijn aan weerskanten van de te vervaardigen perspectivische afbeelding een mal te bevestigen, voor het trekken der naar elk der beide verdwijningspunten gerichte lijnen.

Men zou dan òf twee verschillende teekenhaken moeten gebruiken, òf bij gebruik van één teekenhaak genoodzaakt zijn deze telkens om te draaien en voor de linker mal aan de onderkant van het blad moeten teekenen. Ook zouden de *beide* mallen hinderlijk zijn voor de uitwerking van diverse constructies.

De, op bijgaande afbeelding voorgestelde methode, voorkomt deze bezwaren door gebruik van één mal, die aan twee zijden boogvormig is bijgewerkt, welke bogen uit de verschillende verdwijnpunten getrokken zijn. De haak bij A aan houdend, verkrijgt men lijnen die naar het verdwijnpunt V^1 gericht zijn en bij B aan houdend, lijnen gericht naar V^2.

De beweging van de teekenhaak wordt nu op gemakkelijke wijze met de linkerhand geregeld. Voor de mal verdient dik carton het meest aanbeveling, omdat men dit gemakkelijk zelf maken kan. De grootte der stralen, alsmede de juiste plaatsing van de mal, kan men op eenvoudige manier vinden door de constructie eerst op kleine schaal, b. v. 1/5 van de vereischte grootte, uit te voeren en daarna over te brengen.

Met dank voor de welwillende plaatsing.

Amsterdam. J. M. v. HARDEVELD.

PRIJSVRAAG RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

In de op Vrijdag 22 dezer gehouden eindzitting heeft de Jury, bestaande uit de heeren Prof. Dr. A. J. der Kinderen, voorz.; Prof. J. Bronner, Prof. Jhr. Dr. J. Six, Dr. H. P. Berlage, A. W. Bos, R. N. Roland Holst, Jos. Th. J. Cuypers, Dr. Jan Kalf, J. Gratama, J. Limburg en Paul J. de Jongh, secr., aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „VI", zonder hoofdelijke stemming den eersten prijs toegekend.

In een samenkomst van de Jury met de Commissie van Toezicht der Academie, vertegenwoordigd door de heeren E. Heldring, voorz., Mr. H. K. Westendorp en Mr. Dr. F. Kranenburg, werd de naambrief door den Voorzitter der Comm. van Toez. geopend en bleken de inzenders van het bekroonde ontwerp te zijn de heeren B. Bijvoet, B. I., en J. Duiker B. I., te 's Gravenhage.

Vervolgens werden door de Jury toegekend: de tweede prijs aan het ontwerp motto „Groot Amsterdam", de derde prijs aan het ontwerp motto „Lage landen", de vierde prijs aan het ontwerp motto „Ne Jupiter quidem omnibus", de vijfde prijs aan het ontwerp motto „Athena".

Als auteurs van deze bekroonde ontwerpen hebben zich bekend gemaakt:

van het motto „Groot Amsterdam" de heer M. de Klerk, architect te Amsterdam;

van het motto „Lage landen" de heer M. P. J. H. Klijnen, Bouwk. Ingenieur te Rotterdam;
van het motto „Ne Jupiter quidem omnibus" de heer D. Roosenburg, Bouwk. Ingenieur te 's Gravenhage;
van het motto „Athena" de heer G. C. Bremer, Bouwk. Ingenieur te Rijswijk.

Vrij onverwacht en eenige weken vóór de verschijning van haar rapport, heeft de Jury in deze belangrijke prijsvraag uitspraak gedaan en zijn de namen der deelnemers aan den eindwedstrijd en de hun ten deel gevallen bekroningen bekend gemaakt.
Hiermee is een eind gekomen aan de geruchten die den laatsten tijd daaromtrent de ronde deden en de gissingen die er gemaakt werden.
Maar veel meer dan vóór de uitspraak weten we nog niet. Er zal gewacht moeten worden tot de tentoonstelling van de ontwerpen. Immers, de bekroonden zijn nog jonge onbekende architecten, wier naam alleen nog geen waarborg is een kunstprestatie te mogen verwachten. Hierin schuilt geen miskenning van hun talenten noch teleurstelling over de uitspraak van de Jury. Deze, zoowel als de eischen van het programma, geven waarborgen, de publicatie van het ontwerp onder het motto „VI" met belangstelling tegemoet te kunnen zien. Temeer, nu de Jury deze inzending zonder hoofdelijke stemming den eersten prijs toewees. Het is dan ook zeker niet misplaatst, de prijswinnaars thans reeds hulde te brengen met hun behaald succes. Het talent, de energie en het doorzettingsvermogen, bij iedere belangrijke prijsvraag noodig om de opgaaf uit te werken, zal zeker bij deze omvangrijke opgaaf, voor ieder, die de te overwinnen moeilijkheden kent, bewondering en respect afdwingen.
Voor den bouw van de Academie is het te hopen dat het werk der bekroonden, zoo hun den bouw wordt opgedragen, de volle waardeering der collega's en ook van de gemeenschap moge wegdragen. Voor hun zware, verantwoordelijke taak zij hun die steun en dat vertrouwen verzekerd!
Om redenen, reeds hierboven genoemd, mag den overigen prijswinnaars een woord van hulde niet onthouden worden. En in 't bijzonder zij hier de heer G. C. Bremer, als lid der M.B.V.A., gelukgewenscht met zijne onderscheiding.
Het werk van den heer Bremer zal niet nalaten een beter idee te geven over de prestaties van de jongere ambtenaar-architecten, dan dat, tot welk de discussie op de Novembervergadering 1917 aanleiding gaf.
„Athena". Dit motto doet even denken aan een inspiratie op de schoonheden van de Helleensche kultuur. Zou de geest van het Hellenisme zijn wijding hebben gegeven aan het ontwerp onder dit klassieke motto. Zouden meer ontwerpen hunne hoogere waarde ontleenen aan den ademtocht van die cultuur, die zoovele heiligdommen van ongekende luister deed verrijzen, en thans na eeuwen het gemoed in ontroering nog doet huiveren. Of zal die geest verbannen blijken, verstooten door den geest des tijds, die warrelend als de maalstroom van het leven, op deze ontzettende jaren zijn stempel drukt, in kronkels en wendingen en verstoken blijft van de louterende sereniteit, die kultuur doet kenmerken.
Open vragen, maar de antwoorden zullen op de tentoonstelling der ontwerpen wel kunnen worden gegeven.

De tentoonstelling van de ontwerpen zal worden gehouden in het Gebouw van „Arti et Amicitia", Rokin, Amsterdam. De opening zal plaats vinden 15 of 18 Maart a.s.

J. P. M.

STUDIEPRIJSVRAAG ONTGINNINGSBOERDERIJ.

De P.P.C. berichtte dat zij zich met het programma van deze prijsvraag, ofschoon dit, als zijnde voor een studieprijsvraag niet aan de A. R. onderworpen is, ten volle vereenigen.

SECRETARIAAT P.P.C.

Het Secretariaat van de P.P.C. is overgegaan op den Heer C. N. van Goor, Rotterdam, 's Gravendijkwal 71.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

L. Zwiers. *Handboek der Burgerlijke Bouwkunde. IJzerconstructies.* 2e druk. Uitgave N.V. Uitgevers Maatschappij v.h. van Mantgen en de Does. Prijs *f* 8.30.

De tweede druk van dit bekende werk bewijst voldoende dat het zich een plaats heeft veroverd onder de technische studieboeken.
De behandelde onderwerpen zijn dezelfde als in andere boeken over ijzerconstructies; iets nieuws is het onderwerp Torenbouw, waarover uitvoerige beschouwingen worden gegeven. 49 tabellen en een 30 tal constructieteekeningen verhoogen de praktische waarde van het werk. Bovendien maken ruime druk, kop en sluitvignetten, en enkele afbeeldingen van in uitvoering zijnde ijzerconstructies, het boekwerk ook voor het oog aantrekkelijk.

Examen-Opgaven. Teekenen M.O. Akten M^{A} tot en met M^{K} en O. 1917. Uitgave: N.V. Uitgevers Mij. voorh. v. Mantgem en de Does. Prijs *f* 1.25.

Voor candidaten een practisch boekje.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, J. B. van Loghem en D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39ste JAARGANG. = 9 MAART 1918. = No. 10.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Nieuw Raadhuis te 's-Gravenhage. — Ambachtsschool-Middelbaar Technische School te Haarlem. — Deze post is voor particulieren bouw 10.000 à 12.000 gulden hooger, door W. H. Dudok. — Ontvangen boekwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering.
De eerstvolgende ledenvergadering der M.B.V.A. zal gehouden worden te Utrecht op Woensdag 27 Maart a. s.
De agenda voor deze vergadering zal gepubliceerd worden in het Bouwkundig Weekblad van 16 Maart a. s.
De secretarissen van de Plaatselijke Commissies worden verzocht de vergaderingen der Pl. Comm. uit te schrijven in de week van 18—23 Maart.

Verkiezing van Bestuursleden.
Zooals art. 4 § 15 voorschrijft treden telken jare op den dag der Algemeene Vergadering twee, respectievelijk drie bestuursleden volgens rooster af en zijn slechts voor de eerste maal herkiesbaar.
Aan de beurt van aftreden zijn dit jaar de heeren Ir. A. Broese van Groenou, G. Versteeg en Ir. J. B. van Loghem.
Art. 4 § 14 van het Algemeen Huishoudelijk Reglement bepaalt omtrent de verkiezing van Bestuursleden o.a. het volgende:

Verkiezing. De verkiezing van Bestuursleden geschiedt vóór de Algemeene Vergadering bij geheime stemming door de leden der M. B. V. A., nà candidaatstelling.
Ten minste 2 maanden voor de Algemeene Vergadering wordt in het orgaan der M. B. V. A. aan de Verkiezing herinnerd en het aantal der vacatures, benevens door het Bestuur vastgestelde termijn voor de candidaatstelling medegedeeld.
Een vergadering eener Plaatselijke Commissie voor dat doel bijeengeroepen of tien leden der M. B. V. A. kunnen voor elk der te vervullen plaatsen in het Bestuur een candidaat aanwijzen.
De namen der candidaat-gestelden worden opgenomen in het, na het eindigen van den termijn voor de candidaat-stelling bepaald, eerst verschijnend nummer van het Orgaan der M.B.V.A.
In het volgende nummer zal worden bekend gemaakt welke bestuursleden zich herkiesbaar stellen. Tevens zal dan de regeling der verkiezing worden medegedeeld.

De excursie naar de Jaarbeurs op 4 Maart.
Een 60-tal leden der M.B.V.A. hadden zich bij deze excursie aangesloten. In het lokaal van samenkomst, in café „Buitenlust" had de heer Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Architect van de Jaarbeurs, de voornaamste werkteekeningen en situatieteekeningen opgehangen, zoodat een goed overzicht kon worden verkregen van de geheele technische en aesthetische opzet van de Jaarbeurs.
De heer de Bie gaf bovendien een toelichting waaraan wij het volgende ontleenen: De technische inrichting van deze tweede Jaarbeurs is, behoudens verschillende verbeteringen, in groote trekken dezelfde als bij de Eerste. Een gehouden enquête heeft aangetoond, dat de grootte der monsterkamers, zooals die het vorig jaar was aangenomen, voldoende werd geacht. De monsterkamers hebben dus weer een oppervlak gekregen van 16 M^2., terwijl de hoogte ± 2.90 M bedraagt. De wanden bestaan uit stijl en regelwerk, voorzien van een houten beschieting; in sommige monsterkamers, met het oog op brandgevaar, uit Bihmscementplaten.
In het uiterlijk aanzien is getracht door een juiste verhouding van het glas- en wandoppervlak, het rammelende effect weg te nemen, dat bij de Eerste Jaarbeurs zoo hinderlijk was. Ter verlevendiging van de buitenwand, zijn ter plaatse van de tusschenschotten, kokerpenanten aangebracht, ter breedte van 80 cM., die eenig relief geven, en waarin tevens de afwatering van de schuin oploopende daken plaats vinden. Boven de deuren is een eenvoudig naambord aangebracht, waarop in uniforme letters de namen der deelnemers zijn geschilderd. In tegenstelling met het vorig jaar zijn de kopgevels der gebouwen architectonisch behandeld, en door het aanbrengen van gerabatte deelen, met eenige versiering, aantrekkelijk gemaakt. Een dubbele monsterkamer, met de toegang aan den kopgevel sluit nu het geheel af. Ter bereiking van een goed geheel, lag de rest van de opgaaf in de kleur en in de situatie der gebouwen. Door omstandigheden is de kleur der gebouwen niet de juiste geworden, welke de architect zich had voorgesteld. Alleen aan het Administratiegebouw op het Vredenburg, is het gelukt, het juiste groen en rood aan te brengen.
Voor een goede situatie bood de Maliebaan de beste gelegenheid. Door een regelmatige plaatsing der gebouwen, en het aanbrengen van goedgevormde pleintjes, werd eentonigheid vermeden. Ook gaf de verkeersrichting geen aanleiding tot moeilijkheden. Anders was het op het Janskerkhof en in het Park Tivoli, waar de boomen en bestaande gebouwen een

regelmatige verdeeling belemmerden. Gebleken is dat het verkeer op enkele plaatsen een andere richting heeft genomen dan, bij de indeeling der terreinen was bedoeld. De klachten van deelnemers, zoodoende van bezoek verstoken, bleven niet uit; maar om het de 1000 deelnemers aan de Jaarbeurs alle naar den zin te maken, lijkt met den korten tijd van voorbereiding, wel een heksentoer. Niettemin kon de heer De Bie constateeren, dat de meeste tevreden waren, hetgeen werkelijk een succes kan genoemd worden voor den Technischen Dienst der Jaarbeurs, die in enkele maanden het een en ander heeft gepresteerd.

De heer De Bie, gaf een korte opsomming van de hoeveelheden hout en ijzer, die verwerkt waren. De bouw was geschied geheel in eigen beheer. Behalve de gebouwen met de monsterkamers, staan nog tal van bouwwerken, als eenige restaurants, dienstgebouwen, brandweerhuisjes, over de terreinen verspreid, terwijl men voorts nog bloembakken, klokken e.d. heeft aangebracht.

De decoratieve versieringen van de Jaarbeurs zijn van de hand van den heer M. E. C. Meischke. De heer De Bie had ook hiervan enkele schetsen opgehangen, waarvan de vroolijke cambrinus, boven den ingang van het restaurant op het Jansкerkhof geschilderd, blijk gaf van een vaardige hand.

De Voorzitter der M.B.V.A. dankte den Raad van Beheer der Jaarbeurs voor hun gastvrijheid, de heer de Bie voor zijn expositie en toelichting en, last not least, de heer H. J. Kolk, secretaris van de plaatselijke commissie „Utrecht", die zich bijzonder heeft bemoeid om de excursie te doen slagen, en zijn medeleden niet met een leege maag liet beurzen.

In groepjes werden daarna de verschillende terreinen bezocht. En al ging het verband tusschen deze groepjes in den namiddag verloren, de voor den architect belangrijke monsterkamers zijn wel door alle leden bezocht kunnen worden.

In het volgende nummer zullen nog eenige afbeeldingen van de Jaarbeurs worden opgenomen. J. P. M.

Nationaal Congres voor Vakonderwijs.

Op Zaterdag 19 Januari is te Utrecht een voorbereidende vergadering gehouden voor het te houden Nationaal Congres voor vakonderwijs, uitgaande van den Bond van Vereenigingen tot het geven van Vakonderwijs. Uitgenoodigd waren een aantal vereenigingen op vakkundig en onderwijs gebied.

Op de vergadering, welke geleid werd door den heer Mr. L. N. Roodenburg, werd in algemeene trekken bepaald, wat men voor dit congres onder vakonderwijs zou verstaan en welke onderwerpen en vraagstukken in verband hiermede zullen worden behandeld.

Ter voorbereiding van het congres, wat betreft de huishoudelijke inrichting en het opmaken van de kostenberekening werd een commissie benoemd, bestaande uit de heeren: H. J. de Groot, C. Zander, W. Penaat, A. v. d. Schaaf, P. J. van Voorst Vader, H. de Groot, H. G. Burgers, C. Menken, J. W. Smit, J. Tjebbes, Mr. L. N. Roodenburg, G. van Dorsten, en de dames Mevrouw Tydeman Verschoor en Mej. M. A. Faddegon.

Commissie tot afwikkeling van punt 16 van het Werkprogramma. Deze Commissie is op Vrijdag 1 Maart door den Voorzitter der M. B. V. A. geïnstalleerd. In de samenstelling is nog een verandering gekomen door het bedanken van den heer Gratama.

Leden zijn thans de h.h. Mr. D. Hudig, Ir. W. P. C. Knuttel, C. J. Kruisweg, Mr. M. J. A. Moltzer en Ir. W. K. de Wijs.

Examens Bouwkundig Opzichter te Zwolle.

Op Dinsdag 26 Febr., tijdens deze examens, hield de afdeeling Zwolle van den N. A. B. een bijeenkomst, waarop de heer P. F. v. d. Wallen te Brielle een lezing hield over „De verharding van hydraulische mortels". Van den heer F. den Herder, aannemer te Zwolle en examinator bij bovengemeld examen, kregen de in Zwolle examen doende candidaten, een uitnoodiging deze lezing, speciaal voor hen gehouden, bij te wonen. Deze manier, om de candidaten een rustige en toch voor hun examen nuttigen avond te bezorgen, is voortreffelijk, en verdient in de andere plaatsen, waar de candidaten eenige avonden moeten ronddolen, zeer zeker navolging.

Het Eerste vaste Jaarbeursgebouw te Utrecht. De gunstige resultaten voor industrie en handel met het instituut der Nederlandsche Jaarbeurzen verkregen hebben den Raad van Beheer der vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland tot de overtuiging gebracht, dat thans het oogenblik gekomen is om zoo spoedig mogelijk de Jaarbeurs als *blijvende* instelling te huisvesten en nam derhalve het initiatief tot de stichting van een vast Jaarbeursgebouw in het centrum der stad Utrecht in de naaste omgeving van het Vredenburg. Dit gebouw, waarvoor door den Ingenieur-Architect van de Tweede Jaarbeurs, de heer J. de Bie Leuveling Tjeenk een bouwplan ontworpen is, zal uit vijf verdiepingen bestaan en ruimte bieden aan circa 300 monsterkamers en 400 M. tafelvlakte; gelijkvloers zal het gebouw een restaurant, vergader- en societeitslokalen en bureaux voor semi-officieele lichamen bevatten benevens de groote zaal voor tafelvlakten, die buiten de beurstijden — men stelt zich voor in dit gebouw méér dan één beurs per jaar te kunnen houden — voor vergaderingen, tentoonstellingen, kleine congressen e.d. kan worden gebruikt. Voor het gebouw zal noodig zijn een terrein groot 2560 M²., terwijl de bouwkosten, met inachtneming van de abnormale prijzen, berekend zijn op totaal rond f 1.350.000. De Raad van Beheer stelt zich voor dit bouwkapitaal bijeen te brengen door de oprichting van een afzonderlijke naaml. vennootschap. De jaarlijksche uitgaven zijn berekend op f 147.000, de jaarlijksche ontvangsten op f 211.000. Het Kapitaal der vennootschap zal f 850.000 bedragen, gesplitst in f 5000 preferente aandeelen, welke alle worden genomen door de vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland en f 845.000 gewone aandeelen, waarvan tijdens de Tweede Jaarbeurs een inschrijving is geopend, terwijl voor de ontbrekende f 500.000 een obligatieleening zal worden gesloten, bij voorkeur bij een der openbare lichamen, welke geacht kunnen worden bij het algemeen belang der instelling in de eerste plaats betrokken te zijn. De exploitatierekening stelt in het vooruitzicht een dividend van ruim 6 % 's jaars op het gewoon aandeelenkapitaal. Teneinde te bevorderen dat het aandeelenkapitaal zooveel mogelijk onder de huurders der monsterkamers en tafelvlakten zelven wordt geplaatst is aan de deelneming in het kapitaal verbonden een recht van voorkeur en wel tegen een lageren huurprijs in dien zin, dat voor elke f 1000,— deelname in het kapitaal het recht van voorkeur op de huur van één Meter tafelvlakte en voor elke f 3000, deelname het recht van voorkeur op de huur van één monsterkamer in het nieuwe gebouw wordt toegekend een en ander voor een tijdvak van ten hoogste tien achtereen volgende jaren. Dit recht van voorkeur betreft slechts het aantal monsterkamers of meters tafelvlakte; op een bepaalde monsterkamer kan geen recht van voorkeur worden toegekend.

Studieprijsvraag voor ontwerpen voor ontginningsboerderijen zie (No. 8.)

Men meldt ons dat als 5 Lid der Jury zal optreden de heer J. J. Winterman, Rijkszuivel-consulent.

Rectificatie. Door een misverstand is in het vorig nummer opgegeven dat de heer K. Cramer ontwerper is van den stand van de firma F. W. Braat. Deze firma bericht ons dat de heer J. de Bie Leuveling Tjeenk, b. i., de ontwerper ervan is.

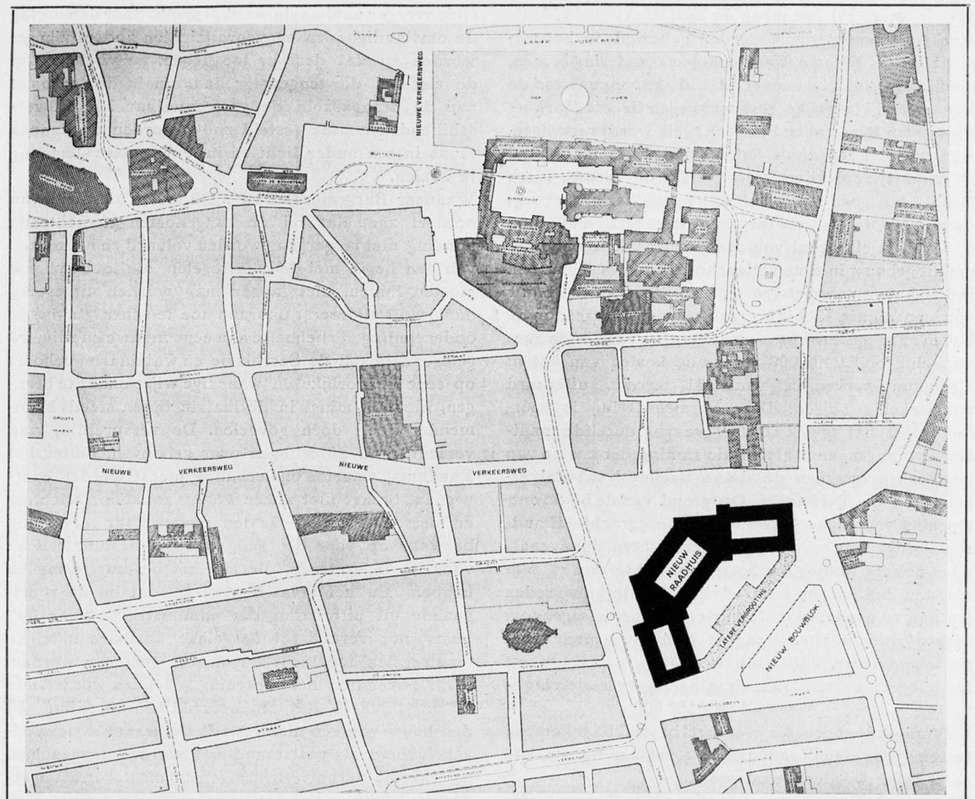

NIEUW RAADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE.

B. en W. van 's-Gravenhage geven den Raad in overweging, in beginsel te besluiten tot den bouw van een nieuw Raadhuis op de terreinen, begrensd door het Spui, de Kleine Bagijnestraat, de Kalvermarkt, de Nieuwe Markt en de Turfmarkt.

Onder den indruk van de, ook in verband met het snel toenemend aantal inwoners, voortdurende uitbreiding van het beheer der gemeentelijke huishouding en de dientengevolge gestadig groeiende behoefte aan ruimte voor de gemeentesecretarie met bijbehoorende kantoren, hebben B. en W. zich afgevraagd, of een op de bedoelde terreinen te stichten gebouw over een voldoend aantal jaren in die behoefte zou kunnen voorzien, en of het geen aanbeveling zou verdienen, om tevens de beschikking te verkrijgen over de terreinen, gelegen tusschen de Houtmarkt en de Schedelsdoekshaven.

Ten einde zich hierover een nauwkeurig oordeel te kunnen vormen, hebben zij den ontwerper van het uitbreidingsplan, dr. H. P. Berlage, uitgenoodigd, geheel in het algemeen zijne denkbeelden omtrent de eventueele plaatsing van het nieuwe Raadhuis op het aldus vergroote terrein te willen ontvouwen. Dr. Berlage heeft daarop een toelichtend schrijven ingezonden met schetsplannen; z.i. zal het voor den toekomstigen bouwmeester een aanmerkelijk voordeel opleveren te kunnen beschikken over aanzienlijk meer ruimte; hij zal zich ten aanzien van de plaatsing vrijer kunnen bewegen en daarenboven voor den bouw eene veel grootere oppervlakte kunnen innemen, zoodat een Raadhuis kan worden verkregen, dat ook in eene meer verwijderde toekomst aan de waarschijnlijk steeds stijgende behoeften zal kunnen voldoen. Bedoeld terrein, dat eene gezamenlijke oppervlakte heeft van plm. 5 H.A., biedt eene bij uitstek gunstige gelegenheid tot het stichten van een bouwwerk, dat aan hooge schoonheidseischen beantwoordt, terwijl een, vóór dit gebouw aan te leggen, ruim Raadhuisplein er toe zal medewerken dat gebouw nog meer tot zijn recht te doen komen.

Dit nieuwe plan zal verder eene gereede aanleiding zijn, om over te gaan tot opruiming van het voor een groot deel uit zeer minderwaardige panden bestaand complex huizen tusschen de Houtmarkt en de Scheldedoekshaven.

Wel is waar zal, wanneer de Turfmarkt en de Houtmarkt als bouwterrein worden gebezigd, in het uitzicht op de Nieuwe Kerk eenige verandering komen, doch daar staat tegenover, dat als knooppunt van de twee zeer belangrijke verkeerswegen Groote Markt—Fluweelen Burgwal en Spui een plein wordt verkregen, waarvan het Raadhuis het beheerschend monument is en dat door zijne geslotenheid de Nieuwe Kerk slechts ten goede kan komen; bovendien waarborgt de vrij groote afstand tusschen deze kerk en het Spui dat men in elk geval voldoende gelegenheid behoudt, om dit gebouw in zijne volle schoonheid te beschouwen.
Indien het volgens het voorstel van 1910 voor den bouw van een nieuw Raadhuis aan te wijzen terrein op de boven aangegeven wijze wordt vergroot, zullen de aanvankelijk op *f* 1.400.000 geraamde kosten van het in eigendom verkrijgen van dat terrein, uiteraard aanmerkelijk stijgen. Deze vermeerdering is voorloopig geschat op *f* 1.600.000 waarbij dezelfde maatstaf is aangenomen als bij de raming der kosten van het terrein tusschen de kleine Bagijnestraat-Kalvermarkt en de Turfmarkt. Op grond van de bij de onteigening voor den verkeersweg Prinsegracht—Elandstraat opgedane ervaring is te verwachten, dat evenals daár ook de raming der kosten van dit terrein zal blijken aan den hoogen kant te zijn. Er is derhalve reden om aan te nemen, dat de kosten van het in eigendom verkrijgen van bovenbedoeld complex beneden het geraamde bedrag zullen blijven.
De hoogere kosten, aan straataanleg en rioleering te besteden, worden geraamd op *f* 180.000.
De vraag, of het geheele eventueel beschikbaar komend terrein voor den Raadhuisbouw zal noodig zijn, kan eerst later worden beantwoord.
Wanneer de Raad omtrent de thans door Burgemeester en Wethouders wenschelijk geachte onteigening zal hebben beslist, moet in de eerste plaats een uitvoerig programma van eischen worden opgemaakt, waarbij rekening zal zijn te houden met de tegenwoordige behoeften en de mogelijkheid, dat deze mettertijd nog zeer zullen toenemen. Dan kan tevens worden overwogen, of het wenschelijk is, voor eventueele uitbreiding van het Raadhuis eene aanzienlijke ruimte te reserveeren, die voorloopig b. v. als plantsoen zou kunnen worden aangelegd, dan wel het c. q. overschietend terreingedeelte voor andere doeleinden te bezigen.
Nadat een en ander zal zijn vastgesteld, kan tot het doen opmaken van de bouwplannen worden overgegaan.

Alvorens dit praeadvies uit te brengen, hebben Burgemeester en Wethouders ernstig de vraag onder de oogen gezien, of onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden vrijheid kan worden gevonden, het Raadhuis-vraagstuk opnieuw aan de orde te stellen en dienaangaande thans eene principiëele beslissing uit te lokken.
Het valt toch niet te ontkennen, dat sedert dit vraagstuk vroeger aanhangig werd gemaak, door den oorlog de omstandigheden en vooruitzichten anders zijn geworden en dat deze er toe liggen, met het oog op de eischen, die tengevolge daarvan in de toekomst aan de draagkracht de gemeentefinanciën uit verschillenden hoofde gesteld zullen worden, de plannen thans in een ander licht en in eene andere stemming te bezien.
Wanneer Burgemeester en Wethouders niettemin van oordeel zijn, dat bij de aangenomen afwachtende houding niet langer mag worden volhard en het maken van een begin met de maatregelen, die tot den bouw moeten leiden, niet langer mag worden uitgesteld, dan is dit allereerst daaraan toe te schrijven, dat de ondervinding de behoefte aan eene nieuwe en ruimere gelegenheid om de Secretarie en wat daarbij behoort op eene bekoorlijke en waardige wijze onder te brengen, niet het minst in de laatste tijden steeds klemmender heeft doen gevoelen. De verspreiding van verschillende afdeelingen over gebouwen buiten het Raadhuis, waartoe bij herhaling moest worden overgegaan, brengt niet alleen wegens aankoop, inrichting en personeel groote kosten mede. maar levert ook bezwaar op voor den gang van het bestuur zelf en voor de ingezetenen, die met het bestuur te maken hebben. En het staat te vreezen, dat bij de voortgaande uit uitbreiding der administratie in de toekomst nog verder tot dergelijke kostbare tijdelijke maatregelen toevlucht zal moeten genomen worden.
Maar bovendien moet rekening gehouden worden met de mogelijkheid, dat, wanneer de voorbereiding van den bouw van een nieuw stadhuis, waarvan de noodzakelijkheid als vaststaand mag worden aangenomen en waartoe derhalve te eeniger tijd *moet* worden overgegaan, verder naar de toekomst mocht worden verschoven, de kosten in meer dan één opzicht den terugslag daarvan zullen ondervinden. Terwijl de eigenlijke bouw eerst in een later stadium aan de orde komt, waarvan de ontwikkeling kan worden afgewacht, is het van belang bedacht te zijn op den invloed, dien uitstel met name op de uitgaven, verbonden aan de verkrijging van de terreinen, zou kunnen uitoefenen, en het schijnt daarom raadzaam de voorbereidende werkzaamheden, die in het eerste stadium vallen, thans ter hand te nemen en daarmede een begin te maken.
Zonder de aanwijzingen te miskennen, die in de gewijzigde tijdsomstandigheden opgesloten liggen, achten achten Burgemeester en Wethouders het derhalve met een bedachtzaam beleid vereenigbaar, dat met betrekking tot het Raadhuis-vraagstuk thans eene principiëele beslissing wordt genomen. Op den grondslag daarvan kan dan, met inachtneming van de ontwikkeling der omstandigheden, verder worden voortgewerkt.
In overeenstemming met de Commissie voor de Plaatselijke Werken en Eigendommen geven Burgemeester en Wethouders den Raad nader in overweging:
I. in beginsel te besluiten tot den bouw van een nieuw Raadhuis op het door de Kleine Bagijnestraat, Kalvermarkt, Nieuwe Markt, Nieuwe Haven, Scheldedoekshaven en Spui begrensde terrein;
II. Burgemeester en Wethouders te machtigen, stappen te doen, opdat de binnen de sub I genoemde straten gelegen perceelen ten name van de Gemeente onteigend kunnen worden.

Bij Raadsbesluit van 1 October 1917 werd in handen van Burgemeester en Wethouders om praeadvies gesteld een voorstel van het Raadslid C. L. de Koning, waarbij hij o.a. in overweging geeft om:
het nieuwe Raadhuis te bouwen op een terrein, gelegen op den hoek van de Zeestraat en de Javastraat.
Burgemeester en Wethouders deelen hierop den Raad het volgende mede:
Het op de bij dat voorstel behoorende teekening schetsmatig aangegeven gebouw zou op zichzelf reeds veel te weinig ruimte bieden, om als Raadhuis te kunnen dienen.
Doch ook afgezien van dit practisch bezwaar, zijn Burgemeester en Wethouders met de Commissie voor de Plaatselijke Werken en Eigendommen van oordeel, dat de stichting van zulk een massaal gebouw als een Raadhuis op de door den heer *de Koning* bedoelde plaats eene zoodanige schending zou zijn van het schoone Willemspark dat reeds daarom alléén diens denkbeeld verwerpelijk moet worden geacht.
Zij geven den Raad mitsdien, overeenkomstig het advies der voornoemde Commissie, in overweging te geven, om het voorstel-*de Koning*, voor zoover betreft het terrein voor het nieuwe Raadhuis niet aan te nemen.

AMBACHTSSCHOOL-MIDDELBAAR TECHNISCHE SCHOOL TE HAARLEM.

In het Haarlems Dagblad van 12 Febr. 1918 lezen wij het volgende:
Naar wij vernemen moet de benoeming van een lid van het bestuur der vereeniging voor Ambachts- en Middelbaar Technisch onderwijs geschieden ter vervanging van den heer J. J. van Noppen, architect, alhier, welke ontslag heeft aangevraagd wegens bezwaren tegen de technische leiding bij de voorbereiding en toekomstige bouw der nieuwe scholen.
Mr. J. H. J. Simons, de secretaris der Vereeniging, deelde ons bij informatie mede, dat het bezwaar van den heer Van Noppen, gaat tegen het feit, dat de leiding van den bouw niet berust bij een architect, maar bij den directeur der school, waartegen de bouwkundigen in het bestuur bezwaar maken.
Deze werkwijze is zoo door het bestuur gekozen in verband met het feit, dat de Inspecteur bij het Middelbaar Technisch Onderwijs, den bouw van dergelijke scholen door den directeur voorstaat.
Wij hebben den heer v. Noppen gevraagd om inlichtingen, waarop het volgende werd geantwoord:
Het was mij bij de benoeming tot lid van het bestuur bekend, dat het in de bedoeling lag de leiding bij den bouw der nieuwe scholen op te dragen aan den directeur der Ambachtsschool, welke den heer Doorn is opgevolgd.
Deze directeur zou dan worden bijgestaan door een adjunctarchitect. Ik had wel tegen een en ander bedenkingen evenals tegen de koppeling der beide scholen, maar mijn belangstelling voor het toekomstig M. T. O. in Haarlem was groot genoeg om de benoeming aan te nemen. Ik wist echter niet, dat de Inspecteur zijn invloed had doen gelden, dat dan ook eerst ter sprake is gekomen door mijn bemerkingen over den voortgang met de voorbereiding der bouwplannen waarbij ik werd ondersteund door andere deskundigen. Ik heb toen niet nagelaten mijn bevreemding te uiten dat de Inspecteur zich niet alleen met de onderwijs- maar zich ook met de bouwzaken bezig hield, waardoor o. a. de vakbelangen van den architect worden benadeeld. Tegelijk gaf ik uiting aan mijn vaste overtuiging dat iemand die steeds in het onderwijs is werkzaam geweest, ook al is gedurende dien tijd een enkel bouwwerk door hem tot stand gebracht, *niet* de noodige ervaring kan bezitten de leiding voor een belangrijk werk als waarvan hier sprake is naar behooren te vervullen; ook in deze meening werd ik door andere deskundigen bijgestaan.
Waar nu eerst de heer Doorn, die de eerste plannen had ontworpen Haarlem ging verlaten door benoeming tot directeur der Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage, daarna de adjunct architect (de heer P. Lijdsman) naar Utrecht vertrok wegens benoeming tot directeur der M. T. school, daar is toch het gevaar niet denkbeeldig dat straks de directeur (de heer Groote-Haar) naar elders wordt benoemd, waardoor wij hier te doen krijgen met een soort „doorgangshuis". Dit alles was te voorkomen door de benoeming van een particulier architect waarnaast de directeur werkelijk geen ondergeschikte positie behoefde in te nemen door op te treden als adviseur voor de inrichting e. d. der scholen. Bovendien heeft de directeur reeds de handen vol om het onderwijs aan de goed aangeschreven ambachtsschool op peil te houden, studie te maken van de leerplannen en inrichting der school enz. terwijl het uit den booze is, gedurende den bouw plaatsvervangers aan te wijzen, zooals hier in de bedoeling ligt. Waar mij is gebleken dat in de richting als mij aangewezen niets zal zijn te bereiken, heb ik gemeend mijn medewerking niet verder te moeten verleenen.

DEZE POST IS VOOR PARTICULIEREN BOUW 10.000 à 12.000 GULDEN HOOGER.

Het is mij onmogelijk in te gaan op het prikkelende geschrijf van menschen als den Heer Van Bilderbeek, die, hoegenaamd niet op de hoogte zijnde, zich geroepen gevoelt, óók een praatje te maken in het Bouwkundig Weekblad, waarin hij niet meer aantoont, dan dat hij

niet zuiver kan lezen, en dat hij heelemaal niet tot het inzicht is gekomen, dat ik de „vergissing", die hij mij toedicht, absoluut niet heb begaan.
De manier, waarop deze aangelegenheid door de particuliere architecten Van Loghem en Bilderbeek is ter sprake gebracht, geeft mij naar mijne meening het recht te verlangen van de M.B.V.A., dat een commissie van onpartijdige vakgenooten zich bij mij te Hilversum komt *overtuigen* van de wijze, waarop hier (niet in Amsterdam) de Gemeentelijke Woningbouw wordt uitgevoerd. Ik zal deze Commissie dan gaarne alle gewenschte inlichtingen verschaffen, onder één voorwaarde: dat zij *kort* en *bondig* in het blad vermeldt, of ik niet *volkomen* het recht heb te beweren: „Deze post is voor particulieren bouw 10.000 à 12.000 gulden hooger.

W. M. DUDOK.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, 1909—1915. Lutkie & Cranenburg, 's Hertogenbosch 1917.

In dit uitvoerig overzicht betreffende inrichting en werkzaamheden van bovenstaand genootschap komen o. a. verslagen voor van een voordracht van F. A. Hoefer over het Nederlandsch Openlucht-museum en van Dr. Leo van Puyvelde over België's kunstrijk aanschijn.

Catalogus der Archeologische verzameling van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. 1917. Lutkie & Cranenburg, 's Hertogenbosch.
Deze catalogus werd voorzien van een uitmuntende inleiding door Dr. J. H. Holwerda, onderdirecteur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, en Mr. J. P. W. A. Smit, Secretaris van genoemd Genootschap, waarin zij beginnen te zeggen: De archeologische verzameling van het Genootschap verdient ten volle de daaraan bestede moeite en tijd, omdat zij naast de kleinere verzameling van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden en de enkele voorwerpen, die in het Musée du Cinquantenaire te Brussel en in particuliere handen zich bevinden, alles bevat, wat van de oudste beschaving van het tegenwoordige Noord-Brabant is overgeleverd.

Voorloopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel IV. De provincie Gelderland, opgemaakt en uitgegeven door de Rijkscommissie tot het maken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, ingesteld bij Koninklijk Besluit van 7 Juli 1903 No, 44. Utrecht A. Oosthoek 1917.
Na deel I. II en III, gewijd aan de provincies Utrecht Drente en Zuid-Holland verschijnt nu dit vierde deel, ook ditmaal weer de vrucht van een zeer omvangrijken arbeid, waarop wij gaarne nader de aandacht vestigen door aanhaling van het volgende uit het voorwoord:
„Voor het thans verschijnende vierde deel dezer lijst, bevattende de monumenten der provincie Gelderland, zijn de gegevens, door onderzoek ter plaatse van 1904 tot 1912, verzameld door het lid der Commissie, den Heer F. A. Hoefer. Diens beschrijving is met behulp der in het Bureau der Commissie reeds aanwezige gegevens door den Adjunct-Secretaris, Dr. E. J. Haslinghuis, aangevuld en bij nieuwe bezoeken ter plaatse met de na te noemen leden der Commissie, van 1915 tot 1917, aan de monumenten getoetst: de Heer Jos. Th. Cuypers bezocht Arnhem, voor zoover de kerkelijke gebouwen betreft, Doetinchem met het zuidelijk gedeelte van den Achterhoek, alsmede Hemmen en Driel; Prof. H. Evers, Tiel en het zuidelijk gedeelte van den Tielerwaard; de Heer J. A. Frederiks, Arnhem (behalve de kerkelijke gebouwen), Brummen, Zutfen, alsmede het noordelijk en het oostelijk gedeelte van den Achterhoek; de Heer W. te Riele Gzn. het westelijk gedeelte van den Achterhoek, de Lijmers met het land ten Z. van Zevenaar, de Veluwe, met uitzondering van de Over-Veluwe (de streek langs de Zuiderzee) en van een deel der Neder-Veluwe (Nijkerk, Putten, Hoevelaken en Scherpenzeel) verder het land van Buren, de Neder-Betuwe, het noordelijk deel van de Tielerwaard, de Bommelerwaard, het grootste deel van het land van Maas en Waal; de Heer J. J. Weve het oostelijk deel van Maas en Waal, de Over-Betuwe, Nijmegen en het land ten Z. en ten O. dezer laatste gemeente.
Door de goedgunstige toestemming van H. M. de Koningin kon ook een beschrijving van het inwendige der Koninklijke Paleizen het Loo en het Oude Loo gegeven worden. Deze gebouwen werden hiertoe bezocht door de heeren J. A. Frederiks en Dr. C. Hofstede de Groot, vergezeld van den Adjunct Secretaris.
De herziening van de Over-Veluwe, benevens de gemeenten Nijkerk, Putten, Hoevelaken en Scherpenzeel geschiedde door den Adjunct-Secretaris en den Architect der Commissie".
„Een chronologisch overzicht der voornaamste bouwwerken, een register van kunstenaars en ambachtslieden, ingedeeld volgens de vakken en een topographisch register besluiten het boek.
Zooals de titel aanduidt, draagt dit werk een geheel voorloopig karakter. Voor op- en aanmerkingen houdt de Rijkscommissie zich daarom dringend aanbevolen".

S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 16 MAART 1918. = No. 11.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Werk van de afdeeling „Gebouwen" van den dienst der Publ. Werken, te Amsterdam, door Hff. — Tentoonstelling van „Practische Studie" te Delft, door J. P. Mieras. — Eenige afbeeldingen van de 2e Jaarbeursgebouwen te Utrecht, door J. P. M. — De Gevangenpoort en het verkeer, door v. H. — Deze post is voor particulieren bouw 10.000 à 12.000 gulden hooger, door A. Keppler. — Tentoonstelling van Bouwk. en Kunstnijverheid in de „Haagsche Kunstkring", door Ir. Joh. G. Robbers. — Prijsvragen. — Ontvangen boekwerken. — Uitgaven der M.B.V.A.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering op 27 Maart 1918, des v.m. 11 uur, in Hôtel „de l'Europe" aan het Vredenburg, te Utrecht.

Agenda.
Notulen.
Ingekomen Stukken.
Mededeelingen van den Voorzitter.
Agenda.
Benoeming van leden voor Commissie voor het Werkprogramma.
Benoeming van Afgevaardigden.
Benoeming van een Commissie van Onderzoek in het geschil Dudok—v. Loghem.
Nadere bespreking over de uitgave van bouwkundige boek- en plaatwerken.
Rondvraag.

De agenda punten geven geen aanleiding tot nadere toelichting voor de vergaderingen der Pl. Commissies.
De Pl. Commissies worden verzocht eventueele voorstellen ter behandeling op de vergadering bij het Bestuur in te dienen vóór 23 Maart 1918.
Tevens wordt er aan herinnerd het Huishoudelijk Reglement voor de Pl. Commissies zooals dit is afgedrukt in de Nos. 4 en 5, aan de orde te stellen.

Verkiezing van Bestuursleden.
Zooals art. 4 § 15 voorschrijft treden telken jare op den dag der Algemeene Vergadering twee, respectievelijk drie bestuursleden volgens rooster af en zijn slechts voor de eerste maal herkiesbaar.
Aan de beurt van aftreden zijn dit jaar de heeren Ir. A. Broese van Groenou, Ir. J. B. van Loghem en G. Versteeg, respectievelijk Voorzitter en leden van het Bestuur der M.B.V.A.
Alle aftredende bestuursleden stellen zich herkiesbaar.
Art. 4 § 14 van het Algemeen Huishoudelijk Reglement bepaalt omtrent de verkiezing van Bestuursleden het volgende:
Art. 4. *Verkiezing, aftreding, bevoegdheid en verplichting van het Bestuur.*
§ 14. Verkiezing. De verkiezing van Bestuursleden geschiedt vóór de Algemeene Vergadering bij geheime stemming door de leden der M. B. V. A., nà candidaatstelling.
Ten minste 2 maanden voor de Algemeene Vergadering wordt in het orgaan der M. B. V. A. aan de Verkiezing herinnerd en het aantal der vacatures, benevens de door het Bestuur vastgestelde termijn voor de candidaatstelling medegedeeld.
Een vergadering eener Plaatselijke Commissie voor dat doel bijeengeroepen of tien leden der M. B. V. A. kunnen voor elk der te vervullen plaatsen in het Bestuur een candidaat aanwijzen.
De namen der candidaat-gestelden worden opgenomen in het, na het eindigen van den termijn voor de candidaat-stelling bepaald, eerst verschijnend nummer van het Orgaan der M.B.V.A.
De namen der candidaat-gestelden, die binnen een week na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur hebben te kennen gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden opgenomen in een lijst van candidaten, die bekend gemaakt wordt in het nummer van het Orgaan der M. B. V. A., dat verschijnt twee weken na het nummer van het Orgaan, waarin de lijst van alle candidaat-gestelden was opgenomen. Alleen zij, die op de lijst der candidaten voorkomen, komen voor de verkiezing in aanmerking.
Zijn er niet meer candidaten, dan er open plaatsen zijn, dan zijn zij gekozen. Is dit geval niet aanwezig, dan wordt aan de leden uiterlijk veertien dagen voor de Algemeene Vergadering een stembiljet gezonden; zij leveren dit, in behoorlijk gesloten omslag, in bij den Algemeenen Secretaris der M B.V.A., minstens een week voor de Algemeene Vergadering. Deze omslag behoeft niet verzegeld te worden, maar mag niet van eenig herkenningsteeken voorzien zijn.
De Algemeene Secretaris stelt deze stembiljetten ongeopend in handen der Commissie van Stemopneming bij het verkiezen van leden voor het Bestuur, welke Commissie over den uitslag der stemming verslag uitbrengt op de Algemeene Vergadering. Dit verslag wordt door het Bestuur bekend gemaakt in het Orgaan der M. B. V. A.
Met inachtneming van het bepaalde bij § 19 der Statuten omtrent de woonplaats der Bestuursleden, worden uit hen, die de meeste stemmen op zich vereenigd hebben, de gekozenen aangewezen

door de evengemelde Commissie wier aanwijzing beslissend is. Bij gelijk aantal stemmen beslist het lot. De Voortzitter wordt telken jare gekozen door de Algemeene Vergadering uit het voltallig Bestuur en is driemaal direct herkiesbaar. Is het Bestuur niet voltallig, dan kan, zoo noodig, een tijdelijk Voorzitter aangewezen worden.

DE TERMIJN VOOR CANDIDAATSTELLING eindigt Woensdag 27 Maart a.s.

DE LIJST DER DEFINITIEVE CANDIDATEN zal worden gepubliceerd in het Weekblad van Zaterdag 13 April a.s.
Zijn er meer Candidaten dan vacatures dan zal op laatstgenoemden datum, den leden tevens een stembiljet worden toegezonden, welk biljet dan uiterlijk Woensdag 24 April a.s. in behoorlijk gesloten omslag moet worden ingeleverd bij den Algemeen Secretaris der M.B.V.A Marnixstraat 402, Amsterdam.
DE UITSLAG DER STEMMING zal worden gepubliceerd in het Weekblad van Zaterdag 27 April a.s.

Adres aan den Minister van Landbouw Nijverheid en Handel.
Aan Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel,
Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, dat het gezien de nog steeds voortdurende prijsstijging van alle bouwmaterialen in zoodanige mate, dat bijv. de tegenwoordige inkoopsprijs van hout, van steenen en van dakpannen het 3-voudige, van lood het 4-voudige, van zink het 5-voudige, van gesmeed ijzer het 5½ voudige, van cement het 7-voudige en van draadnagels het 15-voudige van dien prijs van voor den oorlog heeft bereikt, gezien de hieruit voortvloeiende klimmende moeilijkheid dikwijls reeds onmogelijkheid tot bouwen, met de daaruit ontstane en steeds grooter wordende werkeloosheid, zoowel onder de arbeiders, als onder de overige bij het bouwbedrijf betrokken categoriën, als opzichters, teekenaars, aannemerspersoneel enz. zich genoodzaakt ziet Uwe Exellentie zijn ernstigen twijfel kenbaar te maken in de goede samenstelling en werkwijze van de Rijkscommissie van Hout, van IJzer en van baksteen, en verdere bouwmaterialen,
en neemt beleefd de vrijheid Uwe Exellentie te verzoeken, alsnog maatregelen te willen treffen waardoor de samenstelling en werkzaamheid der genoemde Commissie spoedig meer doeltreffend zullen blijken om een grootere bouwbedrijvigheid te bevorderen.

Namens de Maatschappij voornoemd
(w.g.) A. BROESE VAN GROENOU, (w.g.) J. P. MIERAS,
Voorzitter. *Secretaris.*

Adres aan den Raad te Hilversum.
Aan den Raad van Hilversum, is inzake den Raadhuisbouw aldaar, het volgende adres verzonden:

Aan den Gemeenteraad van Hilversum.
Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, neemt hierbij beleefd de vrijheid, Uwen Raad, inzake den bouw van een Raadhuis in Uwe Gemeente, als zijn meening te kennen te geven dat, wanneer voor een zoo belangrijk bouwwerk in Hilversum de uitnemende kracht aanwezig is, aan hem, zonder verdere Commissies de uitvoering kan worden opgedragen.
Zoolang de Maatschappij hieromtrent de gegevens mist, moet zij echter Uwen Raad adviseeren tot uitschrijven van een Nationale Prijsvraag over te gaan, onder verwijzing naar het rapport over: „De bevordering van het systeem van prijsvragen", zooals dit is afgedrukt in het Bouwkundig Weekblad no. 40, 41 en 42 van jaargang 1917, welke nummers hierbij zijn gevoegd.
Ten aanzien van de plaats van het nieuw te bouwen Raadhuis geeft het bestuur Uwen Raad in overweging voor de keuze daarvan U te doen voorlichten door een Commissie van Stedenbouwkundigen.

Namens het Bestuur der Maatschappij voornoemd,
(w.g.) A. BROESE VAN GROENOU, *Voorzitter.*
(w.g.) J. P. MIERAS, *Secretaris.*

Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.
De V.A.N.K. verzoekt ons het volgende op te nemen:
Instituut van Bouwkunst en de V.A.N.K.
In de laatstgehouden ledenvergadering van 2 Maart 1918 werd omtrent het „Instituut van Bouwkunst" het volgende besloten:
De leden der V.A.N.K. worden vrijgelaten al of niet het lidmaatschap van het „Instituut van Bouwkunst" te aanvaarden. Mocht een lid der vereeniging echter toetreden, zoo zal hij dit slechts doen onder voorwaarde dat:

a. het Instituut niet zal ingaan tegen datgene, wat reeds door de bestaande vakvereeniging (de V.A.N.K) als goede regel is aangenomen of wordt nagestreefd en tegen de besluiten der vakvereeniging inzake vakacties.
b. het Instituut voor de behartiging der algemeene belangen van de ambachts- en nijverheidskunst zooveel mogelijk zal handelen in overleg en overeenstemming met de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

Wetsontwerp Woningnood.
De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de Kamer meegedeeld dat binnen enkele dagen een wetsontwerp zal ingediend worden, dat in ruime mate zal voorzien in den Woningnood.

D. Willemsen †.
Te Haarlem is op 46-jarigen leeftijd overleden de heer D. Willemsen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Haarlem. De heer Willemsen was voor vele leden onzer Mij. een bekende figuur, daar hij gedurende tal van jaren deel uitmaakte van de Examen-commissie voor Bouwkundig Opzichter en Teekenaar.

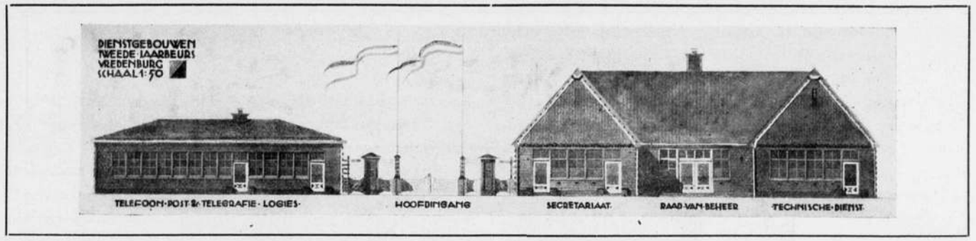

DE GEVANGENPOORT EN HET VERKEER.

Na een strijd van meer dan tien jaren, heeft de Eerste Kamer goedgekeurd het wetsontwerp, waarbij aan de gemeente den Haag het recht van onteigening wordt toegekend voor de huizen nabij de Gevangenpoort.
Het vraagstuk van den Hofvijver is daardoor ten einde gebracht: er zal geen stuk worden gedempt.
Inmiddels blijft natuurlijk de rechtsvraag omtrent het eigendom daarvan hangen. Waarschijnlijk zal de beslissing daarover pas na jaren vallen.
De Gevangenpoort zal thans worden losgemaakt van de huizen die er van de poortzijde aangebouwd zijn. Wegens beperkte ruimte is men er destijds ook toe overgegaan om ook aan de Vijverkant een rij huizen te bouwen. Het zal nu tonnen gouds kosten, om die afgebroken te krijgen en den toestand te herstellen, zooals die oorspronkelijk is geweest.
De bedoeling van het wegbreken is, om een beteren verbindingsweg te verkrijgen tusschen het station der Hollandsche spoor en Scheveningen.
Of dit doel hiermede bereikt zal worden, kan geenszins worden aangenomen. Immers is het wegbreken slechts plaatselijk. Evenals de meeste onzer oude steden, is ook den Haag wel niet anders voor een druk rijverkeer in te richten, dan na geheele ombouwing. Noodzakelijk moet zoo iets echter geheel niet worden geacht, om reden de afstanden van de kern der stad kort zijn en de straten meest uit winkelhuizen bestaan. Beter is het daarom, bedoelde verbinding door de nieuwe uitbreidingen te maken, waarlangs het vervoer reeds grootendeels plaats heeft. Intusschen zij vermeld dat toebereidselen zijn gemaakt met het opstellen voor het standbeeld van Jan de Wit, dat op de „Plaats" naast de Gevangenpoort komt te staan. VAN H.

DEZE POST IS VOOR PARTICULIEREN BOUW 10.000 à 12.000 GULDEN HOOGER.

In het vrij onsmakelijke debat tusschen de heeren Dudok, van Bilderbeek en van Loghem zal ik mij niet storten.
Echter in enkele artikelen van de heeren debaters wordt de Gemeentelijke Woningbouw in Amsterdam er bij gehaald. De debaters zijn echter niet volledig op de hoogte van de Amsterdamsche wijze van werken en ik meen te moeten waarschuwen tegen het trekken van verkeerde conclusies.
Eerlang hoop ik, dat de redactie van het Bouwkundig Weekblad mij zal toestaan, mijne ervaringen te publiceeren betreffende verschillende wijzen van voorbereiding van Woningwet-bouwplannen.
Het vergelijken van de kosten zal door mij niet vergeten worden.
Maart 1918. A. KEPPLER.
Directeur Woningdienst Amsterdam.

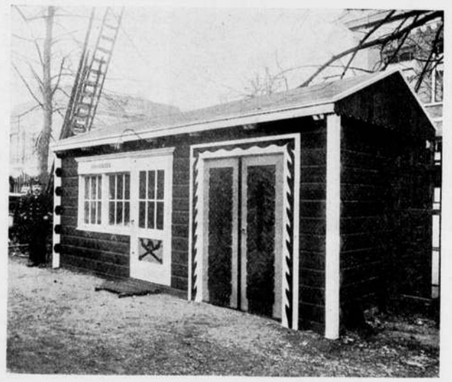
2e Jaarbeurs. Brandspuithuisje.

2e Jaarbeurs. Complex Monsterkamers.

Restaurant op de 2e Jaarbeurs.

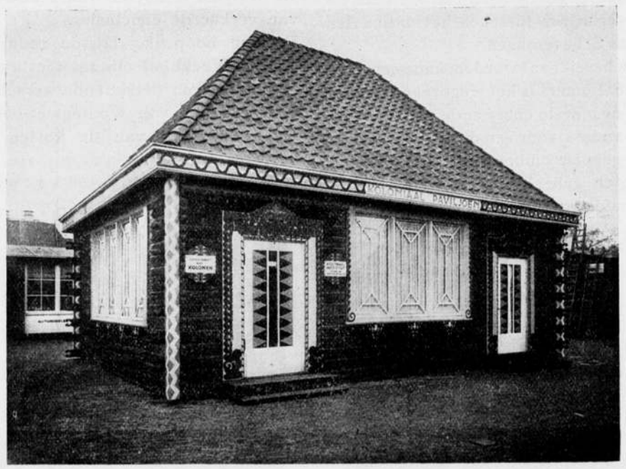

Koloniaal paviljoen op de Jaarbeurs.

TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST EN KUNSTNIJVERHEID IN DE „HAAGSCHE KUNSTKRING".

Sedert haar vestiging, in October van het vorige jaar, op de etage van het ruime perceel Lange Houtstraat 7, is de Vereeniging Haagsche Kunstkring aan het herleven en staat zij, — laten wij het althans hopen —, aan het begin van een nieuwe bloeiperiode. De wil daartoe bestaat bij haar (werkende) leden, niet het minst bij die der „2e afdeeling" („Bouwkunst en Kunstnijverheid"), welke laatsten voelen dat de Hagenaars verre te kort schieten in belangstelling voor architectuur en aanverwante kunsten, maar ook dat die belangstelling nog nooit in voldoende mate opgewekt werd. Zij (— de Hagenaars —) kennen alleen de schilders (en beeldhouwers), die daardoor over 't paard getild zijn en gaarne de lakens uitdeelen. Maar meer nog dan op de tentoonstelling in Pulchri laten zij zich zien op die in de Kunstzaal Kleykamp, omdat het zoo goed staat daar te komen en beter nog als lid geboekt en .... bekend te staan; je bent er in zulk goed gezelschap en hebt veel kans er Toorop of Buysse en ... Couperus te zien, te hooren en te ruiken. Laten we hopen dat de belangstelling der Hagenaars en Hagenaarsters in de nieuwe stroomingen in de architectuur en kunstnijverheid geen mode-belangstelling zal worden als de hierboven bedoelde.

Zaterdag j. l. opende de 2de Afdeeling van de „Haagschen Kunstkring" haar eerste groote tentoonstelling in 't nieuwe tehuis, waartoe haar de beschikking over alle drie de aardige zaaltjes gegeven werd, en met de inzendingen van een 21 tal deelnemers, onderworpen aan een Jury bestaande uit de heer W. van Boven, J. D. Ros, Ir. D. Roosenburg, Ir. J. P. Fokker en Fr. ter Gast (de Commissie van Bijstand voor de 2de Afdeeling) slaat zij een goed figuur. Hoe kan het anders, waar Berlage met zijn Pantheon der Menschheid en het Londensche kantoorgebouw een der lange wanden van de grootste zaal geheel beslaat, de vermaarde architect Jan Stuijt de teekeningen van de Heilige Landstichting Vredesbasiliek van 't Heilig Hart inzond (— en zijn, voor mij grooter attractie bezittend plan voor en foto's van woningbouw in de mijnstreek; alleen, wat doen die baksteenen eerepoorten tot afsluiting van de toegangen tot het bouwblok mal! —), terwijl Dr. Cuypers eenige foto's van de O. L. Vr. kerk te Venlo ter opluistering afstond? Voor ons, wien het Pantheon der Menschheid niet vreemd meer is, is het jammer dat van inzending van Dr. Berlage's plan voor het jachtslot op de Veluwe voor den heer Kröller niet komen kon, al bewonderen we graag nog eens deze idylle van den grooten voorganger en het zeer knappe en gevoelige teekenwerk van Roosenburg, die ook in een fraaie perspectiefteekening van een woonhuis te Rotterdam een groot-gehouden ontwerp van goede massa-werking, echter met te ver overstekend dak, te zien geeft; aan een grooten palissander houten wandkast van Roosenburg lijken mij zeer speciale wenschen van den eigenaar verbonden te zijn, — waartoe kan de lage open strook tusschen kleine boven- en groote onderkast nog dienen, en hoe doen de kokette uitstal-kastjes opzij als doorzichtige wiekjes aan een groot uilslichaam.

Bij alle inzenders een voor een stil te staan is niet mijn bedoeling en liefhebberij, waar wel veel goed- en serieus- (ook) charmant, ja, zelfs verrassend werk, maar geen bijzonder karakteristiek- en door groote kwaliteiten boeiend werk op deze tentoonstelling aangetroffen wordt.

Als een der pièces de résistance noem ik het plan van Broese van Groenou en de Clercq voor een familielandhuis in Gelderland, een plan dat, dunkt mij, in zijn soort een unicum zal blijven.

Het is zeer grootsch opgezet, heeft in het centrum een groote conversatie-hall waarop 2 een stompe hoek met elkaar makende, circa 30 cM. lange vleugels uitkomen, en bevat behalve een lange eetzaal, leeskamer, muziekkamer, biljardkamer en kinderspeelkamer ruimte voor onderbrenging van ik meen het 5- of 6-tal gezinnen der zoons en dochters van den heer des huizes met hun personeel. Geen misplaatste pompeusheid in de gevels echter, het landelijk karakter is behouden, — een zeer geslaagde groote perspectiefteekening in bruine inkt geeft het huis in een aannemelijke entourage. Het is een interessant plan, dat naar ik hoop eens in een volgend weekblad gereproduceerd zal worden.

C. Brandes kwam met een groote inzending, waarvan het landhuis „De Schouwenhoek" te Wassenaar, met voor een deel Duitsche-, voor een ander deel Indische invloeden, en een R. K. Jongensschool, met goede toepassing van het platte dak en karakteristieke gevels, mij het belangrijkst voorkomen.

Van Boven exposeert o. a. een viertal forsch geteekende kleine uitbreidingsplannen, Eberson een groote landhuis met eigenaardige plattegrond te Rijsbergen bij Breda, in hoofdzaak een houtbouw (het teekenwerk der perspectieven valt te bewonderen), en een gebouw voor de Algemeene Stoomwasscherij aan de overkant van het IJ te Amsterdam, waaraan de invloed van de Meijerij-stijl niet vreemd is. Sterker is die invloed waarneembaar bij een magazijngevel van Zinsmeister en in het „Excelsior House (een auto-magazijn) van Zwiers.

Verschoor geeft een vogelvluchtteekening van het tuindorp Meerdervoort te Zwijndrecht (een goed en smakelijk plan), en een wat erg onvoldragen plan voor een hoofdkapel en voorgebouwen op een kerkhof.

Zeer artistiek teekenwerk geeft Jan Wils te zien (o.a. een perspectiefschets voor een in zijn soberheid groot geworden kerkje te Nieuw-Lekkerland en van een boerderij te Winschoten waarin Amerikaansche invloeden merkbaar zijn, alsmede foto's van o.a. een heerenhuis te Alkmaar, goed, modern werk; hij valt echter te veel in herhaling van korte en lange pylonen voor den gevel, die voor den gevel van genoemd heerenhuis wel, maar elders niet op hun plaats zijn.

Voor het overige moet ik mij bepalen tot het noemen der namen van de overige exposanten, zij zijn : Bogt-

man, Brouwer, Eschauzier, Ir. Fokker, Ter Gast, Gidding Gips en Zwollo. Eschauzier en Fokker, de architecten onder deze, zijn beginnelingen, die, wat laatstgenoemde betreft, liefde voor zijn vak toont in goed bekeken werk, het woonhuis „De Klaproos" te Helmond en een „Weekend Cottage" met schuitenhuis te Warmond); eerstgenoemde geeft gevoelig teekenwerk.
Moge deze tentoonstelling, die tot 1 April geopend zal blijven, ook zonder attracties van „tea's" met „Schotjes" en Engelsche officieren druk bezocht worden. Blijkt die hoop ijdel, dan zal een volgende maal grooter trom gevoerd moeten worden dan nu met een (te laat klaar geweest zijnde?) reclameplaat van den architect Oger geschiedde.
's-Gravenhage, 12-3-1918. IR. JOH. G. ROBBERS.

PRIJSVRAGEN

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

De *Tentoonstelling* van de 114 ontwerpen ingekomen op de prijsvraag voor een nieuw Academiegebouw, zal voor belangstellenden kosteloos toegankelijk zijn van *Zondag 17 Maart tot en met Maandag 1 April a.s.* (2de Paaschdag), dagelijks van 10 tot 4 uur, in het gebouw der Maatschappij „Arti et Amicitiae", Spui, hoek Rokin te Amsterdam.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

De architectuur in haar Hoofdtijdperken door Henri Evers. Deel II.
Afl. 11. De 19e eeuw. Uitgave L. J. Veen, Amsterdam, MCMXVIII. 2e druk.
Hierin worden België en Nederland besproken; van het werk van Dr. Cuypers geeft de schrijver van uitvoerig overzicht met talrijke uitmuntende reproducties.
Tijdschriften.
The Architectural Review.
In het kort geleden ontvangen November-nummer komt een artikel voor over de door Brangwyn gemaakte mosaiken in de St. Aidans kerk te Leeds. Ook wordt daarin afgebeeld het nieuwe tehuis van de Architectural Association, 34 en 35 Bedford Square, London, twee huizen van omstreeks 1780. Deze baksteengevels hebben een typisch Engelsch, streng en nobel karakter, dat alleen door de verhoudingen tot uiting komt.
De Stijl. In nummer 4 geeft J. J. P. Oud een goedgevoelde architectonische beschouwing bij het woonhuis van Fred. Robie door Frank Lloyd Wright. S.
A. N. Wind. *Fundeeringen en Grondwerken.* Uitgave Oosterbaan en Le Cointre. Goes. (Geb. f 2.90).
Bovenstaand werkje No. 10 van een serie handboekjes over bouwkundige onderwerpen, welke onder de titel „De Technische School" onder leiding van E. J. Rothuizen en F. Wind wordt uitgegeven. In dit werkje worden alle fundeeringsmethoden uitvoerig behandeld; nadruk is gelegd op de wijze van oplossing van gevallen, waarmee men candidaten voor een examen pleegt lastig te vallen. Voor hen is het werkje dan ook zeer aan te bevelen, vooral daar ook de uitvoering der fundeering werken en de materialen goed worden behandeld. De betonpalen, die tegenwoordig zoo speciaal de aandacht verdienen, zijn echter slechts even aangestipt.
De opmerking dat ze buiten het kader van het boek vallen, is tegenstrijdig met de zorg aan minder actueele methoden gewijd.
De technische illustraties zijn uitstekend.
M. F. Oortgysen. *Teerstoffen, Veen's Bouwstoffen Bibliotheek No. 1.* Uitgave C. J. Veen, Amsterdam.
Alweer een serie. Het schijnt *de* manier te wezen voor bouwkundige studiewerken: Jacob van Campen, Technische School, Boon's Gewapend Beton serie, enz. Jammer dat er niet was eenheid in zit, er had dan wellicht een Nederlandsch technische Sammlung Göschen kunnen ontstaan.
Teerstoffen van Oortgysen is een overdruk uit „Bouwstoffen," het onderwerp zal nu in wat ruimer kring verspreiding vinden. De chemische formules op de eerste pagina's schrikken wat af, maar toch is het een lezenswaard boekje voor den bouwkundige. Waar in dezen tijd veel gewerkt moet worden met materialen als mastiek, asphalt kitten, houtcement, etc. is een algemeene kennis van de teerstoffen voor bouwk. wel noodzakelijk.
Technisch Gemeenteblad. Januari en Februari/No. 1918.
In deze beide nummers komt een artikel voor over de Gemeentelijke proeven met betonpalen te Amsterdam, van de hand van den heer A. A. Kok, Architect P.W. dezer Gemeente. Deze proeven zijn in ons blad meegedeeld in de Nos. 36 en 38 van jaargang 1917. Voor belangstellenden meenden wij even op het geïllustreerde en goed gedocumenteerde artikel van den heer Kok nog eens te moeten wijzen. De losse nummers van het T.G. zijn à f 0.50 verkrijgbaar. J. P. M.

UITGAVEN DER M.B.V.A.

Catalogus der Boekerij van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten *f* 0.50.

Oude Teekeningen van Amsterdam door H. P. Schouten met beschrijvenden tekst van Corn. J. Gimpel *f* 2.50

Het goed recht van de toepassing van het platte en flauwhellende dak in Nederland (met 22 illustr.) *f* 0.75.

Examenvragen. Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven.

Bouwkundig Opzichter 1917, 1916, 1915, 1914 à *f* 0.70 per jaargang.

Bouwkundig Teekenaar 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à *f* 0.70 per jaargang.

Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912 à *f* 0.90 per jaargang.

Alg. Regelen voor Arbeidscontr. tusschen Arch. en Ing. eenerzijds en B. Opz. Teek. of Opz.-Teek. anderz. *f* 0.10.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J.B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 23 MAART 1918. = No. 12.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De tentoonstelling van de ontwerpen voor een Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, door J. P. M. — Raadhuisbouw te Hilversum door Kr. — Prijsvragen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering op 27 Maart 1918, des v.m. 11 uur, in Hôtel „de l'Europe" aan het Vredenburg, te Utrecht.
Agenda.
Notulen.
Ingekomen Stukken.
Mededeelingen van den Voorzitter.
Agenda.
Benoeming van leden voor Commissie voor het Werkprogramma.
Benoeming van Afgevaardigden.
Benoeming van een Commissie van Onderzoek in het geschil Dudok—v. Loghem.
Nadere bespreking over de uitgave van bouwkundige boek- en plaatwerken.
Rondvraag.

Bestuursverkiezing. De termijn voor candidaatstelling eindigt Woensdag 27 Maart a.s. De lijst der definitieve candidaten zal worden gepubliceerd in het Weekblad van Zaterdag 13 April a.s.

Verslag van de Bestuursvergadering op Dinsdag 12 Maart 1918.
Aanwezig waren de h.h. A. Broese van Groenou, Voorzitter, J. Herman de Roos, J. B. van Loghem, D. F. Slothouwer, C. J. Kruisweg, leden en de Alg. Secretaris.
NOTULEN.
Notulen van de vorige vergadering werden voorgelezen en goedgekeurd.
INGEKOMEN STUKKEN.
Schrijven van den heer Ir. Joh. G. Robbers, waarin deze bedankt als vertegenwoordiger der M.B.V.A. in het Algemeen Bestuur van het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen.
In de plaats van den heer Robbers zal op de a.s. ledenvergadering een andere afgevaardigde gekozen worden.
Ingekomen is een schrijven van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, inzake het samenstellen van een „eenheidsprogramma" bevattende die onderwerpen, waarvan men gemeenschappelijk overtuigd is, dat zij aan een nadere bespreking op het Congres voor Vakonderwijs moeten worden onderworpen.
Dit schrijven zal worden doorgezonden aan de Commissie van Onderwijs.
RAADHUISBOUW TE HILVERSUM. Naar aanleiding van de door de „Gooi en Eemlander" ingestelde enquête over verschillende architecten van ons land, betreffende de vraag of het wenschelijk is de Raadhuisbouw te Hilversum op te dragen aan den heer W. Dudok, Directeur van Gemeente werken, of dat het beter is voor dit belangrijke gebouw een prijsvraag uit te schrijven, wenschte het Bestuur deze aangelegenheid goed onder de oogen te zien en had de heeren C. J. de Groot en G. W. Lans, resp. voorzitter en secretaris van de Pl. Comm. Hilversum, verzocht nadere toelichting te willen geven. De heer de Groot releveerde de geschiedenis van de Raadhuiskwestie en legde er den nadruk op, dat de heer Dudok van de Raadhuisplannen feitelijk niet meer te scheiden is. Toen de gemeente Hilversum enkele jaren geleden voor de benoeming van een nieuwen Directeur van Gemeentewerken stond, werd in bevoegde kringen algemeen de behoefte gevoeld, om de leiding van gemeentewerken en in handen te geven aan een titularis, die de aesthetische beteekenis van belangrijke vraagstukken die te Hiversum aan de orde zouden worden gesteld, begreep en meester zou zijn. De Raad meende hiervoor in den heer Dudok den man gevonden te hebben, die aan de gestelde eischen ten volle zou kunnen voldoen.
In de jaren dat de Heer Dudok te Hilversum werkzaam is, is er in die gemeente heel wat verbeterd en verfraaid. De heer Dudok heeft zich thans ook volkomen ingewerkt in de Raadhuisplannen.
Indien aan den heer Dudok den Raadhuisbouw wordt opgedragen behoeft er geen vrees te bestaan, dat de tallooze administratieve beslommeringen een ongunstigen invloed op zijn werk zullen uitoefenen. Hiervan zal hij ontlast worden.

Het Bestuur meende, hoewel het verloop van de voorbereiding tot den Raadhuisbouw te Hilversum aanleiding gaf de zaken door een bijzondere bril te bekijken, een algemeen standpunt in te moeten blijven nemen. Het steunde daarom zijn advies op het rapport van de commissie van punt 9 van het werkprogramma, dat een directe opdracht niet uitsluit, indien echter de waarschijnlijkheid dat het resultaat gunstig zal zijn, aan zekerheid grenst.

De door den heer Dudok tot nog toe tot stand gebrachte bouwwerken apprecieerende, meende het Bestuur, dat hij echter nog niet het bewijs geleverd had, een bouwwerk van een dergelijke importantie, te kunnen beheerschen.

Aan den Raad van Hilversum is dan ook aldus geadviseerd: Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, neemt hierbij beleefd de vrijheid, Uwen Raad, inzake den bouw van een Raadhuis in Uwe Gemeente, als zijn meening te kennen te geven dat, wanneer voor een zoo belangrijk bouwwerk in Hilversum de uitnemende kracht aanwezig is, aan hem, zonder verdere Commissies de uitvoering kan worden opgedragen.

Zoolang de Maatschappij hieromtrent de gegevens mist, moet zij echter Uwen Raad adviseeren tot uitschrijven van een Nationale Prijsvraag over te gaan, onder verwijzing naar het rapport over: „De bevordering van het systeem van prijsvragen", zooals dit is afgedrukt in het Bouwkundig Weekblad no. 40, 41 en 42 van jaargang 1917, welke nummers hierbij zijn gevoegd.

Ten aanzien van de plaats van het nieuw te bouwen Raadhuis geeft het bestuur Uwen Raad in overweging voor de keuze daarvan U te doen voorlichten door een Commissie van Stedenbouwkundigen.

WERKPROGRAMMA.

Voor de commissie tot afwikkeling van punt 13 van het werkprogramma. (Het bevorderen der eenheid in het naar buiten werken der M.B.V.A. door het bevorderen der goede gebruiken in de architectenpraktijk) hebben bedankt de h.h. Ir. J. Gratama en C. J. Kruisweg.

Aangezien het Bestuur meent, dat een dergelijk vraagstuk niet in een Commissie is te behandelen, zal het de ledenvergadering voorstellen dit punt van het werkprogramma af te voeren.

In de plaats van den heer J. Gratama werd in de commissie tot afwikkeling van punt 12, benoemd de heer: P. G. Buskens.

AGENDA LEDENVERGADERING.

De agenda voor de ledenvergadering te Utrecht op 27 Maart a.s. werd vastgesteld.

VOORSTEL DE HEER M. MEYERINK.

Het voorstel van den Heer Meyerink, om aan afgevaardigden van Pl. Commissies het recht te verleenen op de ledenvergaderingen meer dan één stem uit te brengen, wordt door het Bestuur besproken. Het zal in overweging gegeven worden aan de Commissie voor de statutenwijziging.

RONDVRAAG.

De heer van Loghem stelt de vraag of het niet noodig is dat de architecten vooruit weten hoe hunne bouwwerken in weekbladen zullen opgenomen worden. De redacties dier bladen zijn thans vrij te publiceeren wat zij willen; is het niet noodzakelijk dat zij eerst foto's laten zien van hetgeen zij zullen plaatsen.

Voorts dringt de heer v. Loghem erop aan te bevorderen dat de architecten gekend zullen worden in uitgaven als Het Moderne Landhuis en het Stadhuis. De architecten moeten in de gelegenheid gesteld worden de drukproeven der clichés van hun plattegronden te corrigeeren. Bij „het Moderne Landhuis" is zulks niet geschied, bij het Stadhuis kunnen we er nog op aandringen. Het Bestuur acht deze aangelegenheid belangrijk genoeg om haar op de ledenvergadering meer uitvoerig te behandelen.

De heer Kruisweg bespreekt de uitslag van de Rijksacademie prijsvraag. Het Bestuur zal de Bouwkundige Faculteit der Technische Hoogeschool geluk wenschen met het succes.

J. P. MIERAS.

Zorg voor monumenten en kunstschatten in oorlogstijd.

De heer G. J. Hoogewerff te Rome geeft in het „Bulletin van den Nederl. Oudheidkundigen Bond" een geïllustreerd relaas van de maatregelen, door Italië ter bescherming van monumenten en kunstvoorwerpen genomen en merkt daarbij het volgende op:

„Italië liggen de kunstschatten wellicht nader aan 't hart den eenig ander land, en dus wekt het geen verwondering, dat hier de overheid er van het eerste oogenblik ernstig werk van maakte het erfdeel van 't verleden zoo doelmatig mogelijk te beveiligen. Toen Italië aan den oorlog begon deel te nemen, was er immers in België en N. Frankrijk reeds ondervinding opgedaan ... Aanstonds toog men aan 't werk, om de middelen, die na onderzoek en proefnemingen het meest dienstig bleken, toe te passen. Een gevel met beeldhouwwerken wordt anders beschermd dan een vrijstaand beeld; schilderwerken kunnen meestal worden weggenomen, maar geen fresco's of mozaïeken.

„Voor Nederlanders, al bezitten wij weinig muurschilderingen en geen mozaïken, is het wel de moeite waard van de verschillende in Italië genomen voorzorgsmaatregelen kennis te nemen. Nu er ook op steden als Zierikzee en Sluis reeds bommen gevallen zijn, kan een dergelijk lot straks b.v. Middelburg ten deel vallen. Men houdt zijn hart vast voor Stadhuis en Abdij; en één enkele luchttorpedo zou toereikend wezen om een raadhuis als dat te Veere tot een hoop puin te maken ...

„En dan: Nederland is zoo klein. Onder de oogen der Amerikaansche vliegers, die — naar men zegt — bij honderden (of duizenden) in het voorjaar zullen opdagen, misschien al eerder, is ons dierbaar plekje grond zoo nietig van afmetingen, dat zij moeite zullen hebben het in hun vogelvlucht te onderscheiden. Zij zijn in hun land aan zooveel grooter afstanden gewend; en 't is ook de vraag of zij vóór hun vertrek wel een examen in W. Europeesche aardrijkskunde zullen afleggen. Maastricht met Aken te verwisselen zou een dier onbeteekenende abuizen zijn, die met een verontschuldiging plegen te worden goedgemaakt. — Maar gesteld eens dat wij na een (onverhoopte) gebiedsschending, waartegen wij met de wapenen zouden moeten opkomen, niet bij vergissing doch met moedwil werden bestookt, dan zou er misschien nog net tijd wezen onze beste schilderijen in veiligheid te brengen, doch de monumentale gebouwen zullen het zonder twijfel ontgelden. De Italianen hebben zich dienaangaande geen illusies gemaakt, laat ons het vooral ook niet doen. Amsterdam en Utrecht zijn vestingen, Rotterdam is een haven, van uit Den Haag worden leger en vloot bestuurd, andere steden zijn „knooppunten van verkeerswegen", „centra van nijverheid", of zij bezitten wegens hun ligging „strategische beteekenis".

„Dit wil niet zeggen, dat men een-twee-drie onze meest in 't oog vallende kerktorens in foudraal zou moeten steken, zooals de Italianen met het kostelijk klein mausoleum van Galla Placidia te Ravenna hebben gedaan; maar waar men klaar staat om op een gegeven oogenblik de dijken door te steken, zou het daar zoo ongerijmd zijn, als men overwoog welke middelen en materialen er beschikbaar, d.i. onmiddellijk bij de hand waren, om de belangrijkste monumenten en bouwkundige onderdeelen in den lande tegen oorlogsgeweld te beschermen? Is ons aan het graf van Willem den Zwijger minder gelegen dan den Venetianen aan een dogenmonument? En is Hendrik de Keyser's beeld van Erasmus ons Nederlanders minder waard dan Benvenuto Cellini's „Perseus" aan de Florentijnen? — Te Gouda moge men het ook bedenken, dat één bom binnen 200 M. van de Groote kerk ontploft, al de beroemde glazen der Crabeth's onherroepelijk aan scherven zou slaan". (Hbl.)

Tentoonstelling Haagsche Kunstkring.

In de lokalen van de Kunstkring, Lange Houtstraat 7, te 's Gravenhage, wordt tot 1 April a.s. een tentoonstelling gehouden van bouwkunst en kunstnijverheid.

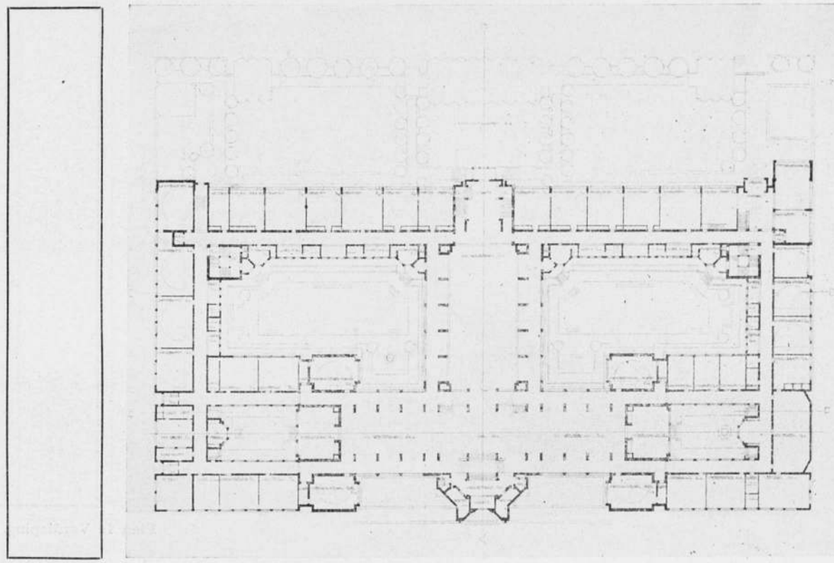

Motto „VI".

Plan Begane Grond.

DE TENTOONSTELLING VAN DE ONTWERPEN VOOR EEN RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

De uitslag van de Prijsvraag voor een Rijksacademiegebouw van Beeldende Kunsten is een verheugenis, al is deze niet geheel onvermengd. Een verheugende uitslag van een bouwkundige prijsvraag is haast een contradictio in terminis. Men behoeft zich slechts even de Vredespaleis-misère, en de teleurstelling bij het Rotterdamsche Raadhuis-ontwerp — om alleen de groote projecten te noemen — te herinneren, om te beseffen, dat een bevredigende uitslag hier te lande met extra letters in de annalen van onze bouwkunst mag opgeteekend worden. Deze gunstige uitslag zal van verstrekkende beteekenis kunnen zijn voor den door het Rijk te volgen weg bij het stichten van groote gebouwen; nl. dat daarbij voortaan vaak prijsvragen zullen uitgeschreven worden instede van het bouwen onmiddellijk aan de Rijksbouwmeesters op te dragen. Een gevolg zal wel zijn, dat de stedelijke overheid in plaatsen, waar een uitnemende kracht ter uitvoering van belangrijke bouwwerken ontbreekt, de door het Rijk zoo goed geslaagde proefneming zal volgen.

Zal de bevordering van het uitschrijven van prijsvragen van Regeeringswege een direct uitvloeisel zijn van deze beslissing der Jury, die tevens het advies bevatte om de opdracht tot het bouwen te verstrekken aan de eerstbekroonden, de vraag rijst, of niet omgekeerd het streven om het uitschrijven van prijsvragen voor openbare gebouwen te bevorderen de Jury er toe geleid heeft, hier een ontwerp volledig te bekronen en de ontwerpers ervan de uitvoering op te dragen. Ieder is overtuigd dat een mislukking van deze prijsvraag voor een lange toekomst het prijsvraagsysteem van regeeringswege van de baan zou hebben gebracht.

Er is dus kans dat er bij de Jury de wil heeft voorgezeten à tort et à travers te bekronen en tot opdracht te adviseeren. Immers naast zeer bijzondere kwaliteiten, die er in het plan van de heeren Bijvoet en Duiker te waardeeren zijn, kleven het ontwerp echter gebreken aan, die het nog niet voor de bekroning in de prijsvraag behoefden te laten vallen, doch die de verantwoordelijkheid van de Jury, die tot opdracht adviseerde, ernstig vergrootten.

Bekend is wel, hoe het zich heeft toegedragen dat de Regeering bij dit gebouw van haar gewone systeem is afgeweken en haar oor leende aan den zoo herhaaldelijk en nadrukkelijk uitgesproken eisch van de architecten en hun vereenigingen, om voor gebouwen van algemeene strekking, prijsvragen uit te schrijven. De Jury beseftè, dat een der eerste vereischten voor het welslagen een groote deelname was; ze schreef dan ook in haar programma: „Ruime en opgewekte medewerking moge dus bewijzen, dat dit verlangen (naar prijsvragen) ook deugdelijk was, en inderdaad den weg aanwijst naar vruchtbaren arbeid". En een eindje verder: „Hier is zeker een ruimere aandacht te verwachten door de aantrekkelijkheid, die de geheele opgave voor al onze kunstenaars bezit".

Den 14en Juli 1917 kwamen 114 ontwerpen in. Voorwaar een respectabel aantal, gezien de inderdaad

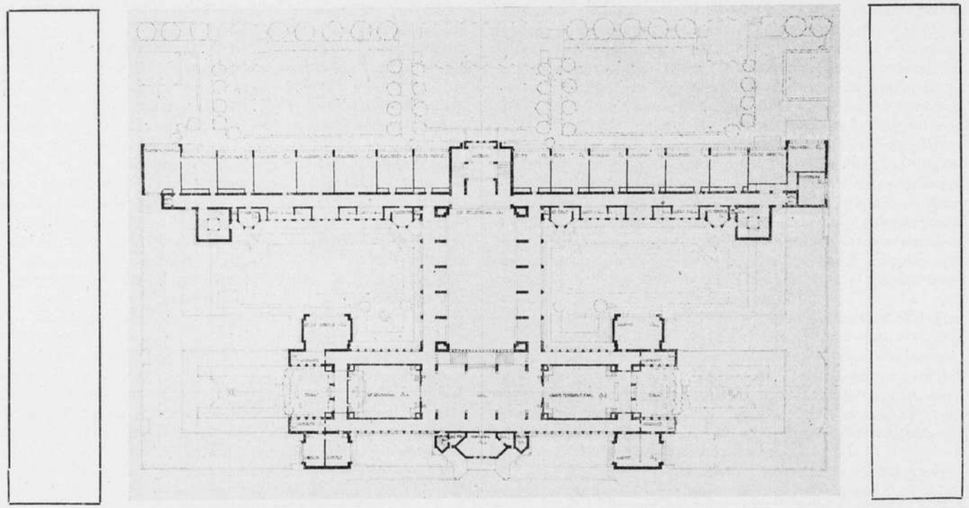

Motto „VI".

Plan 1e Verdieping.

moeilijke opgaaf, die het programma bleek te stellen. Over belangstelling van de Nederlandsche architecten had de Jury geen klagen.

Doch niet alleen over de quantiteit kon de Jury zich verheugen; haar rapport geeft in een uitvoerige beschouwing te lezen dat de inzendingen, over het geheel genomen, alle aanleiding geven om waardeering uit te spreken.

„Niet alleen is het groote aantal van honderd en veertien medewerkers bereid gevonden zich aan de studie van het gevraagde monumentale bouwwerk te wijden, (een gelegenheid die in den regel in ons land slechts aan enkele bevoorrechten, en dan nog als hooge uitzondering, in hun practijk geboden wordt), uit de ingekomen projecten blijkt daarenboven, dat die studie door velen der inzenders met ernst en toewijding is ter hand genomen, en met min of meer succes ten einde gebracht.

Dit valt te meer te waardeeren, wanneer in aanmerking worden genomen het gewicht en de niet te ontkennen moeilijkheden aan de practische, zoowel als de aesthetische oplossing van het probleem verbonden, waartoe buitendien nog het noodige studiemateriaal in ons land feitelijk ontbreekt.

En waar, naar het oordeel der Jury, in den vóórwedstrijd tien inzenders in aanmerking konden komen voor de onderscheiding in het programma ter beschikking gesteld, en uit die tien vijf tot den eindwedstrijd konden worden toegelaten, met het gewenschte resultaat dat een van hen waardig werd geacht in dezen prijskamp te worden bekroond, en diens ontwerp ter uitvoering aan de Regeering kon worden voorgedragen, daar is alle aanleiding tot verheugenis over het welslagen van deze door de Nederlandsche Regeering gewenschte eerste proefneming om den particulieren architect in de gelegenheid te stellen zijn beste krachten te wijden aan de studie en de tot-stand-koming van een openbaar bouwwerk van groote beteekenis".

Merkwaardig is het, dat de overgroote meerderheid van de inzendingen op hetzelfde niveau geplaatst kan worden. Men kan gerust zeggen, dat 80 % van de inzendingen gelijkwaardig kunnen worden geacht. De geheele tentoonstelling geeft het bewijs dat de monumentale bouwkunst in Nederland niet begrepen wordt, dat men het essentieele van monumentaliteit niet voelt; dat men dit nog steeds beschouwt van uiterlijken aard te zijn, terwijl het van innerlijken aard is.

De tallooze torens, koepels, en sterk imponeerende bouwdeelen bewijzen, dat de essentie van de monumentale bouwkunst nog niet dáár gezocht wordt, waar zij te vinden is.

Een tweede gebrek, waaraan het overgroote deel der inzendingen zich heeft schuldig gemaakt, is de minder zorgvolle behandeling der achter- en zijgevels. Alle aandacht is geconcentreerd op den voorgevel wiens gewilde behandeling in meerdere ontwerpen, de platte gronden wrong en forceerde. Slechts enkele inzenders hebben de vier gevels gelijk in waarde opgevat en hun een zelfde karakter gegeven. Beziet men den voorgevel en achtergevel van het bekroonde project, dan doet deze kwalijk vermoeden, dat zij tot éénzelfde gebouw behooren. Nu kan men niet zeggen, als je den voorgevel ziet, zie je den achtergevel niet, want het gaat om het karakter der gevels. Van den voorgevel is dit karakter afsluitend, ernstig en sterk beeldend; in dien zin dat de muren als ruimtebepaling spreken; de achtergevel is open, rammelend. De imponeerende indruk van den eenen gevel wordt dus vernietigd door een tegengestelde werking van een anderen gevel.

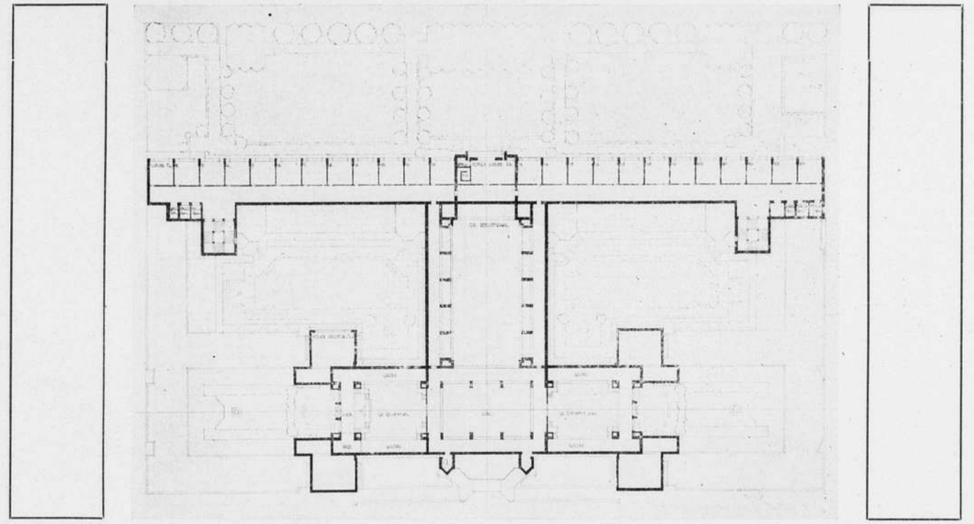

Motto „VI"

Plan 2e Verdieping.

In het bekroonde project is de zijgevel helaas (— wijselijk?) op de perspectief niet in teekening gebracht; dat hij gelukkig zal uitvallen, kan echter in twijfel worden getrokken.

Met de hierboven genoemde algemeene gebreken, die op de tentoonstelling opvallen, hangt samen, dat betrekkelijk weinig projecten de opgaaf in haar geheel hebben bestudeerd. Ik bedoel, dat men er niet aan gedacht heeft, het gebouw als monument te plaatsen te midden van het stadsbeeld, van zijn tuinen, ten opzichte van het water, enz. Het resultaat van de prijsvraag levert het bewijs, dat in dit opzicht de Nederlandsche architecten weinig gelegenheid hebben gehad hieraan hun aandacht te wijden. Ontegenzeggelijk zijn de Duitsche architecten hierin ons een eind voor. In het Jury rapport lezen we dienaangaande: „Er valt in vele gevelontwerpen te waardeeren de wijze, waarop de ontwerpers er in geslaagd zijn het gestelde vraagstuk ook in aesthetischen zin bevredigend op te lossen, en daarbij tevens in voldoende mate in aanmerking genomen hebben de groote beteekenis, die aan den pleingevel als afsluiting van een belangrijk stadsbeeld in het uitbreidingsplan-Zuid moet worden toegekend." De Jury heeft dus wel een kant van het vraagstuk bekeken, maar haar standpunt te eenzijdig genomen.

Natuurlijk vielen bij de eerste schiftingen van den voorwedstrijd een groot aantal inzendingen uit, wier ontwerpers niet bij machte waren geweest, het vraagstuk tot een oplossing te brengen, die aan redelijke eischen kon voldoen.

Naar aanleiding van den voorwedstrijd maakt de Jury o. m. de volgende opmerkingen:

Onmiddellijk echter kan hiertegenover worden gesteld, dat vele inzenders de beteekenis van het programma, voorzoover betreft de eischen van den dienst der Academie, goed begrepen hebben, en dat hun ontwerpen getuigen van een ernstig zoeken naar de juiste oplossing om die eischen zooveel mogelijk tot hun recht te doen komen in de dispositie der drie hoofdgroepen: *a.* de lokaliteiten, welke door een ruimer publiek bezocht worden; *b.* de lokaliteiten voor het avond-onderwijs bestemd; *c.* de lokaliteiten, die uitsluitend voor het dagonderwijs zijn aangewezen, en die dus wel de voornaamste afdeeling van het academisch onderwijs vormen; deze afdeeling toch heeft, niet alleen ten aanzien harer ligging, maar vooral ook van de dagverlichting der werklokalen, aan hooggestelde eischen te beantwoorden.

Op de hiervoren bedoelde hoofdgroepeering en de wijze waarop deze architectonisch was opgelost, is bij de beoordeeling der plannen door de Jury in hoofdzaak gelet, zonder dat zij zich in dezen vóórwedstrijd uit den aard der zaak al te zeer is gaan begeven in de beschouwing van de kleinere onderdeelen, of althans de gebreken daarin aangetroffen, te zwaar heeft laten wegen.

Het programma van eischen bracht feitelijk geen sterk sprekend moment voor het plan naar voren; bij verscheidene ontwerpen is daartoe de hal met trappenaanleg gekozen, bij vele anderen zijn de beeldenzalen als zoodanig in aanmerking genomen, wat voor beide gevallen juist kan zijn, mits overdrijving worde vermeden, en zulk een hoofdmoment in het plan naar buiten ook architectonisch spreekt. Nog moet worden aangemerkt, dat uit betrekkelijk weinig ontwerpen blijkt, dat de maker zich het plan in zijn opbouw voorgesteld heeft, en zich van de ruimteontwikkeling een

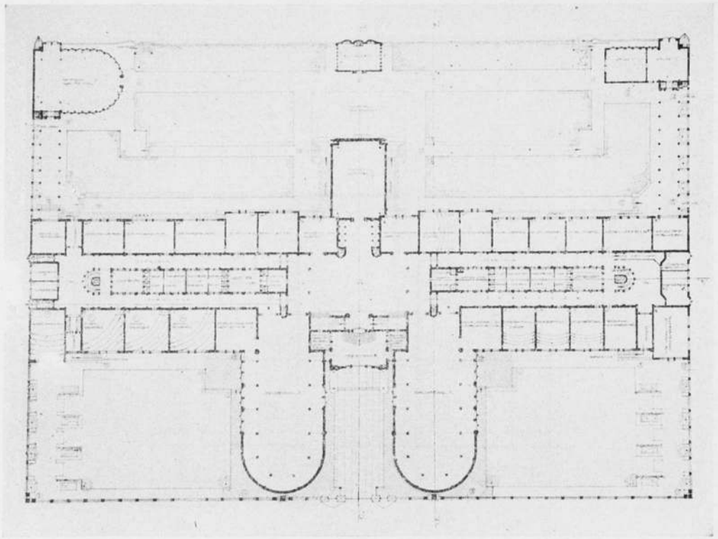

Motto „Groot Amsterdam".

Plan Begane Grond.

duidelijk beeld heeft kunnen vormen; onder de vele ontwerpen, die overigens groote verdiensten hebben, zijn er maar betrekkelijk weinig, waarbij door een juiste groepeering der groote ruimten met hallen en trappen de ontwikkeling van het interieur in alle opzichten blijkt overwogen.

Ten aanzien van de architectuur der gevelontwerpen, valt in het algemeen te zeggen, dat de waarde daarvan is gebleven beneden de verdiensten, die uit de plattegronden spreken. In het bijzonder treft het groote verschil in opvatting hoe voor dit gebouw zijn bestemming voor het hooger kunstonderwijs moest worden uitgedrukt: eenerzijds een zucht naar grooten, massalen opbouw, een openbaring van luister, van overdaad dikwijls, die vooral zich uitte in een overdadigen toren- en koepelbouw, waartegen in het programma gewaarschuwd was; anderzijds een prijzenswaardig streven naar strengheid, naar rust en eenvoud, vaak echter bij het dorre af.

En in de vormgeving: de groote verscheidenheid, welke het kenmerk vormt van den ontwikkelingsgang der architectuur in onzen tijd.

Door de Jury vervolgens is, voorzoover dit in den vóórwedstrijd reeds mogelijk was, nagegaan in hoeverre door inzenders rekening was gehouden met het bedrag der bouwsom in het programma genoemd. In dit verband valt op te merken, dat blijkbaar vele inzenders zich bewust zijn geweest, dat hier beperking was opgelegd, en dat inzendingen waarbij met die voorwaarde absoluut geen rekening was gehouden, en die door inkrimping der plannen zonder prijsgeven der grondgedachte, niet tot vereenvoudiging zouden zijn te brengen, betrekkelijk weinig in aantal zijn.

En waarom is nu de uitslag van deze prijsvraag een verheugenis? Wekt het ontwerp onder motto VI zulk een ontroering, zulk een geestdrift, geeft het ons zoo'n knappen greep te zien, of overweldigt het door fascineerende schoonheid? Neen, de heeren Byvoet en Duiker hebben hun ontwerp zoo voorgedragen, dat van het een noch van het ander sprake kan zijn. Het geeft door de hoogst bescheiden voordracht de nuchtere behandeling der teekeningen een indruk, van een zekere koelheid, van verstarring zelfs, schrijft het Juryrapport. Maar een inleven in dit project doet het kennen als een goed brok ruimtekunst, waarvan de architectuur in de laatste jaren weinig voorbeelden heeft gegeven, maar die toch de ware, wezenlijke roeping der architectuur is.

Bouwkunst is ruimtekunst. Is een gebouw de uiting van het bepalen, begrenzen van ruimten, dus feitelijk de uiting van het ruimte bepalende denken, men kan eerst van bouwkunst spreken, wanneer op die uiting het geestesleven van den bouwkunstenaar zichtbaar zijn invloed heeft doen gelden. Het ruimte bepalende denken en de invloed van des kunstenaars geestesleven bepalen gezamenlijk de scheppingsuiting; ze doen dat in associatie, en men zou kunnen zeggen, dat de bouwkunst ontstaat uit de associatie, van intellectueele macht en van teedere innerlijke gevoelens. Deze beide factoren treden in geen geval naast elkaar op; integendeel, ze werken gelijktijdig en ondergaan onvermijdelijk elkanders invloed. Toch is de taak van het ruimtebepalende denken te begrenzen en wel in dezen zin, dat zij bestaat in het oplossen van de nutsvraag, *zoodanig,* dat het alle architectonische elementen en factoren aanwezig doet zijn om de uitingen van het

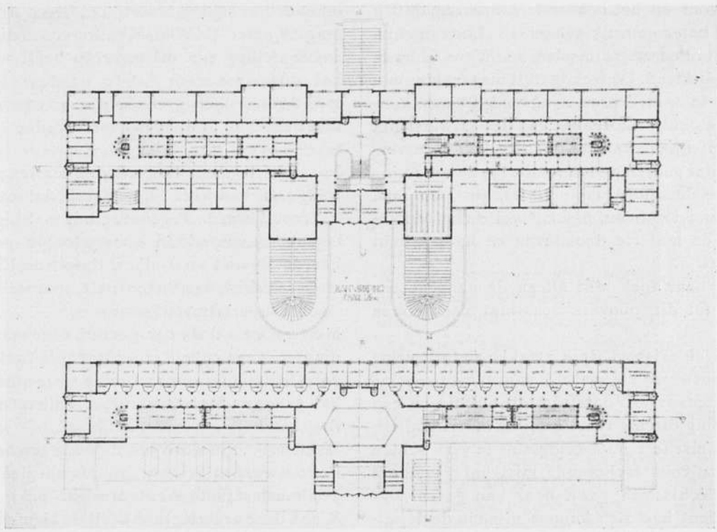

Motto „Groot Amsterdam".

Plan 1e en 2e Verdieping.

geestesleven mogelijk te maken. Bij een architectonisch zuiver kunstwerk zal er tusschen het ruimtebepalende denken en de psychische uiting van den kunstenaar volmaakt evenwicht bestaan. Een verstoring van dit evenwicht zal verzwakking van de architectonische beteekenis tengevolge hebben; zoo was in de Gothiek de ruimtebepalende gedachte te zwak tegenover het verheven idealisme der Middeleeuwen, dat zich hierdoor ging uiten buiten de architectonische ruimten, waardoor de excessen ontstonden, die helaas de schoonste kathedralen ontsierden. In de 19e eeuw was het innerlijk gevoel, dat zich architectonisch wilde uiten zoo zwak, dat de bouwkunstig begrensde ruimte met haar goede elementen, als fraaie verhouding der bouwdeelen onderling, verzorgde licht- en schaduwwerking, verstoken bleven van innerlijke verdieping. Totdat Berlage, en vóór hem Cuypers, maar Berlage meer principieel, de bouwkunst als ruimtekunst weer herstelde en in de Beurs bovengenoemd evenwicht weer trachtte te verkrijgen.

De Beurs is ruimtekunst, omdat het ruimtebepalende denken zich manifesteert door uitwendig en inwendig harmonisch samengestelde ruimten, die in zich de elementen hebben, waarmee de architect zijn innerlijke gevoelens heeft kunnen vertolken.

De verdienste van het bekroonde ontwerp is, dat het ruimtekunst geeft en als zoodanig een moment is in de ontwikkelingsgeschiedenis der moderne bouwkunst in Nederland. De ontwerpers toonden de ruimte te beheerschen en haar te kunnen begrenzen, zóó, dat het geheel inwendig zoowel als uitwendig een beelding geeft. De beheersching uit zich in een klare, ongezochte, doelmatige distributie der verschillende vertrekken, die op ongekunstelde wijze het uitwendige ruimte aspect konden vormen. De begrenzing der ruimten geschiedt door vlakken, waarop de ontwerpers een krachtig accent hebben gelegd, door ze zoo ondoorbroken mogelijk te maken, waardoor het vlak, als middel van ruimte-uitbeelding, hooge waarde kreeg.

De vraag kan licht opkomen, of inderdaad de vlakken in werkelijkheid zullen blijven de op de perspectief teekening gelukkige afsluiting met plastische beteekenis, dan wel of ze in werkelijkheid niet die hoogere beteekenis zullen inboeten en het geheel een eentonig aanzien zullen geven. Ik meen echter, dat de bijzonder plastische werking van den geheelen voorgevel, ook in werkelijkheid de architectonische waarde der muurvlakken tot haar volle recht zal doen komen. Bestudeering van den plattegrond doet zien, dat de ruimten aan den voorgevel zoodanig zijn geplaatst, dat ieder moment van den dag de licht- en schaduwverdeeling de plastische werking zal bevorderen en daarmede de karakteristiek van het gebouw zal doen uitkomen.

Is deze geheele distributie de vrucht van het ruimte bepalende denken, de bijzondere conceptie is hierbij ook zeker opgevoerd door artistieke begaafdheid en gevoel voor beelding.

De geheele compositie geeft blijk van een vruchtbare studie van monumentale gebouwen en van groote vaardigheid om een dergelijke opgaaf op te lossen. De ontwerpers verkeerden bovendien bij hun eindproject in de gelukkige omstandigheid, dat ze hun voorproject niet noemenswaard behoefden te wijzigen in tegenstelling met de overige 4 bekroonden, die alle in mindere of meerdere mate veranderingen, zelfs principieele veranderingen in de distributie hunner vertrekken moesten aanbrengen. De heeren Byvoet en Duiker kregen hierdoor een grooten sprong op hun

mededingers voor en het is zeer te betreuren, dat zij daarvan geen beter gebruik gemaakt hebben om hun ontwerp te detailleeren, te ciseleeren. Want hieraan is weinig zorg besteed. De weinig flatteuse manier van teekenen mag te waardeeren zijn, omdat zij de aandacht van de essentieele waarde van het ontwerp niet afleidt, de simpelheid van de detailteekeningen verraadt hier echter gebrek aan fantasie. De detailleering is zoo zwak — deze uitdrukking is zacht — dat men haast moet gaan twijfelen, of hier wel de liefde aanwezig is, die de materie doet leven en haar kracht en diepte geeft.
Het is ondenkbaar toch, dat alleen de aangenomen teekenmanier tot dit poovere resultaat zal hebben geleid.
Ten slotte karakteriseert deze zwakke detailleering het geheele ontwerp als vrucht van samenwerking van twee kunstenaars. Er ontstond iets algemeens, een ruimte schepping die als reactie op de individualistische Amsterdamsche school eenigszins te verwachten was, doch deze ruimteschepping mist het bijzondere accent, dat slechts één geest haar kan geven. Dat bijzondere accent had zich kunnen uiten in de detailleering, in de kunstvolle behandeling der onderdeelen, waarmede de architect zijn geesteskind doet trillen en leven.
De beide detailteekeningen doen echter achter de uitspraak van de Jury een groot vraagteeken zetten. Want is het detail niet de belijdenis van den bouwkunstenaar; is het niet juist het detail, waarmede hij zijn bouwkunstige conceptie verantwoordt, en rijst niet de vraag: Hoe heeft de Jury bij deze gegevens den bouwkunstenaren den bouw durven opdragen! Komt hier niet uit, zooals ik reeds hierboven schreef, dat de Jury per se wilde bekronen en tot opdracht adviseeren?
Alles staat hiermee nog op losse schroeven en we kunnen slechts herhalen, wat in alle toespraken bij de opening der tentoonstelling hardgrondig werd geuit: We *hopen* dat de bouwmeesters dezen bouw met succes zullen voltooien!
Summa summarum hopen we dat de nieuwe Rijksacademie van de heeren Bijvoet en Duiker een goed en typisch bouwwerk zal worden van groote algemeene beteekenis, omdat het, gelijk de Beurs een architectonisch fundament is waarop een toekomstige moderne bouwkunst zal kunnen worden ontwikkeld.
Het ontwerp behoeft met de hierbij opgenomen reproducties, waaruit men het in groote trekken kan lezen, geen nadere toelichting. De Juryrapport zegt terecht van de indeeling: „De indeeling van de plattegronden beantwoordt tot in onderdeelen aan de eischen van het programma, en levert door een harmonische dispositie der groote ruimten en voornaamste groepen, en door een weloverwogen verlichting van de hal met beeldenzalen en aansluitende gangen, een geheel van schoone ruimtewerking. De verschillende groepen zijn doeltreffend van ligging en indeeling; bij een weidschen opzet van het plan is toch ruimteverspilling vermeden; de inhoudsberekening levert, na „Groot Amsterdam", het laagste cijfer (145700 M³). De economie, welke bij de samenstelling van dit ontwerp heeft voorgezeten, zal het mogelijk maken dat, ten aanzien van de bouwkosten, de redelijke grenzen der uitvoerbaarheid zeker niet behoeven te worden overschreden."

In sterke tegenstelling met den eersten prijs is het ontwerp van den heer M. de Klerk, dat met den tweeden bekroond werd. Tegenover het met ingetogenheid, ja eigenlijk nuchterheid voorgedragen project van de heeren Byvoet en Duiker, tintelt de Klerk's ontwerp van geestdrift, van virtuositeit, voor welker aanduiding slechts superlatieven passen.
Men zie vooral de perspectief, een meesterlijke teekening! Met een enkele grijze tint op het gele papier is hier een stemming van een zachte atmospheer bereikt, die het gebouw doet leven, doet trillen in de late middagzon.
Helaas ..... is deze neerdalende zon het symbool van het ontworpen gebouw, zooals het zich daar zijn flanken koestert in de zachte stralen.
Want deze architectuur heeft de kiem van haar ondergang in zich, en even snel als ze oprees tot haar middaghoogte, is ze gedoemd te dalen en onder te gaan om gevolgd te worden door een nieuw ochtendgloren.
Die jetzige Menschheit versänke unergründlich tief, wenn nicht die Jugend vorher durch den stillen Tempel der groszen alten Zeiten und Menschen den Durchgang zum Jahrmarkt des späteren Lebens nähme (Jean Paul). Met de menschheid, de kunst. De kunst der Amsterdamsche jongeren heeft den doorgang door den „stillen Tempel" gemist. Deze bouwkunst mist wijding, mist grootheid, omdat zij geen ruimtekunst is. Ze mist de behoefte zich te laven aan de bronnen, waaruit haar scheppingsdrang kan putten, ze stort haar onstuimige artistieke gevoelens uit, op de materie, die zij niet tot leven kan wekken. Het vruchtbaarste zaad zal op een dooden akker niet kunnen ontkiemen.
Artistieke begaafdheid vermag geen architectuur te scheppen, zoo de ruimtebeelding haar ontbreekt.
Dit ontwerp is tragisch, omdat hier een artistieke geest een gebied heeft betreden, waarop het zich niet uiten kon.
Dit ontwerp is teer en subjectief, want het toont U een mensch, een ziel, die geeft wat hij heeft, met algeheele overgave.
Deze kunst is tijdelijk, omdat haar criterium niet gevonden werd in de eeuwige wetten, die de bouwkunst beheerschen.
Deze kunst is een fata morgana; haar schittering zal vervaagd, verdwenen zijn, voordat hare aanbidders haar glinstering zullen kunnen bemerken.

Den plattegronden van dit ontwerp kleven verschillende ernstige zoowel technische als artistieke gebreken aan.
Ik heb hooren beweren, en zelfs door architecten, dat de Klerk door zijn fraaie teekeningen geprobeerd zou hebben de aandacht van deze gebreken af te leiden; niet alleen ligt hierin een miskenning van een artistieke uiting in 't algemeen, in dit geval is de bewering al heel misplaatst, want deze ontwerper had even fraaie teekeningen gegeven, ook al was het plan zonder gebreken geweest. Voor een kunstenaar is dergelijk teekenwerk geen taak, integendeel een genot, om het beste te kunnen geven wat in hem is. Bovendien geven deze teekeningen goedbeschouwd feitelijk niet meer dan door het programma werd gevraagd en geven ze een zakelijke verantwoording van des kunstenaars bedoeling.
In het voorproject had de heer de Klerk de beeldenzaal in den vorm van eenen reusachtigen (28 M. vooruitspringenden hoogen) uitbouw tegen den achtergevel in tegenspraak met den eisch van het programma, die geen licht belemmerende uitbouwen aan den achtergevel toeliet. Dat de Jury dit ontwerp met een dergelijke ernstige fout, nochtans tot den eindwedstrijd toeliet, zal zijn oorzaak hebben gevonden in de buitengewone artistieke kwaliteiten, aan de bekoring waarvan ze zich niet kon onttrekken. De geheele distributie van dit plan is gemakkelijk te volgen uit de hierbij afgebeelde plattegronden en doorsneden.
De Jury heeft terecht aanmerking moeten maken op de dubbele gangen, waartusschen de toiletten en garderoben zijn geschoven.
Met een wonderlijke vindingrijkheid heeft de ontwerper overigens aan de gestelde eischen kunnen voldoen. Het plan is een bestudeering ten volle waard.

(Wordt vervolgd). J. P. MIERAS.

RAADHUISBOUW TE HILVERSUM.

Belangrijke beslissingen werden gisterenavond door den Raad van Hilversum, genomen in zake den bouw van zijn „Raadhuis", beslissingen, die, waar zij komen uit de vroedschap van een zoo vooraanstaande en voor de toekomst nog zooveel belovende plaats als Hilversum, van ver strekkende gevolgen kunnen zijn niet alleen uit architecturaal belang, maar ook uit algemeen belang bekeken. De kwestie, of de bouwmeester door een directe opdracht dan wel door een prijsvraag zou worden aangewezen werd ten voordeele van de eerste beslist met 22 tegen 1 stem. Hierdoor zal het werk worden uitgevoerd door den Directeur van P. W.
Een Commissie van Stedebouwkundigen, om den Raad van voorlichting te dienen voor het vaststellen van de bouwplaats overeenkomstig een voorstel van den Heer van Mesdag werd met 20 tegen 2 stemmen niet noodig geacht.
Was de Raad dan al òndeskundig voor de raadhuisbouw in zijn geheel, in dit speciaal (en zoo belangrijk) onderdeel, het vaststellen der plaats, meenden meerdere raadsleden, was de raad wèl bevoegd; meer zelfs dan wie ook, en zeker ging zijn kennis te dezer zake vèr uit boven een Commissie van Stedenbouwkundigen. Want wie kenden Hilversum beter dan zij. B. en W. stelden afwijzing voor, op grond van een deskundig rapport naar aanleiding van een beperkte opdracht (de keuze bepaalde zich over 2 door B. en W. aangegeven terreinen) voor ongeveer 5 jaar geleden aan B. en W. uitgebracht en steunende op het rapport van P. W.
De beslissing stond m.i. in een ander teeken. „Men had vrees voor het eventueel kelderen van de thans reeds vastgestelde bouw plaats".

Anders stond het met de Commissie (door B. en W. noodig geacht om de òndeskundigheid van den Raad) — die het definitief ontwerp van den Directeur van P. W. zou onderzoeken op de aesthetische waarde. Het voorstel tot benoeming dezer Commissie werd zonder hoofdelijke stemming door den Raad aangenomen.
Door de niet genoeg te prijzen activiteit van de „Gooi en Eemlander" werd over deze zaken den Raad van Hilversum deskundige voorlichting niet onthouden. Een 50-tal architecten spraken zich over genoemde voorstellen uit, en ook de M.B.V.A. gaf haar advies.
Wat *directe opdracht* of *prijsvraag* betreft, hierover was, niet over het beginsel, maar wel over het thans aanwezig geval, de eenstemmigheid dezer deskundigen *niet* overheerschend, wat tot een verwarde discussie in den raad aanleiding gaf en ten nadeele kwam van het voorstel *prijsvraag* door den Heer Van Mesdag voorgesteld.
Bij de bespreking directe opdracht of prijsvraag werd nog ten voordeele van een directe opdracht gezegd, door een bekend Makelaar-Wijnkooper, lid van het College van B. en W. „nooit geen prijsvraag, want dan krijg je een jury en dan is het met ons medezeggingsschap gedaan en de raadsleden zijn toch te dezer zake het meest competent, zij weten alles en hebben geen voorlichting meer noodig", wat een der leden deed uitroepen: „Quem Jupiter". Deze interruptie had tot gevolg dat spreker vervolgde en wel met verheffing van stem: „daarom ben ik het geheel eens met het rapport van den Ingenieur Gratama, voorkomende in het enquete rapport van de Gooi en Eemlander" (sic). Mr. Verster was tegen prijsvragen, niettegenstaande de goede voorbeelden van geslaagde prijsvragen door den heer Van Mesdag aangehaald, omdat de niet-geslaagde voorbeelden veel grooter waren en verwees daarvoor naar de postkantoren die ons land bezit. Volgens ZEAchtb. waren dit vruchten van prijsvragen (sic).

Anders was het met de Commissie door B. en W. bedoeld. Hierover liet de eenstemmigheid der deskundigen geen twijfel na! zoo goed als eenstemmig werd zij afgekeurd en door velen in zeer sterke bewoordingen, als zelfrespect enz.
Maar de Raad achtte deze Commissie zoo noodig en van zelfsprekend dat de enkelen die er zich tegen verklaarden geen stemming verlangden.
Een lid van de Commissie van Openbare Werken duidde de noodzakelijkheid der Commissie aan door

te zeggen: zonder die Commissie kunnen wij het niet doen, die moeten wij hebben, want zij is onze veiligheidsklep. Want van het goede kan men ook te veel krijgen. „Dus als de ontwerper te modern wordt, dan?" — De veiligheidsklep in werking gebracht!
Van Mesdag had dan ook schoon gelijk toen hij ten deze beweerde, dat niet alleen bij B. en W. maar ook bij den Raad de consequentie zoek was.

Wat de Commissie van Stedenbouwkundigen betreft, hierover ging de enquête van de Gooi en Eemlander niet; maar wel kreeg zij ongevraagd vele gegevens, die de noodzakelijkheid dezer Commissie in het licht stelde, ook de M.B.V.A. drong in haar advies op het instellen eener dergelijke Commissie aan.
Teekenend is het, dat vijf van de te Hilversum wonende architecten, waaronder architect C. de Groot oud-lid van den Raad en van openbare werken, de plaats door B. en W. aangegeven als „de juiste plaats" in twijfel trokken en ook van architect Hanrath, die om bijkomende redenen zich buiten deze kwestie hield, weet ik dat hij groote bezwaren tegen de bouwplaats heeft.
Maar toch de Raad besloot anders. „Heeft Amsterdam ons dan niets geleerd"?
Te ongeveer elf uur was de raadszitting afgeloopen. Buiten komende ontdekte men een groote overeenstemming met wat zoo juist had plaats gevonden; het was beroerd weer. 20 Maart '18. KR.

PRIJSVRAGEN.

Beantwoording van de vragen die ingekomen zijn, naar aanleiding van de Studie-Prijsvraag voor ontwerpen van ontginningsboerderijen.

Naar aanleiding van punt 5:

Wat is de bestemming van de opkamer?
Slaap- of logeerkamer.
Grootte van de twee kleine slaapkamers?
Elk van plm. 8 M², gelegen boven den kelder; maar dan in plaats van de opkamer. De overige slaapruimten komen op zolder.
Zoldering in het woonhuis van plafond te voorzien?
Vermoedelijk te duur.
Zijn de kasten inbegrepen bij het vloeroppervlak? Neen.
Hoe hoog ligt de vloer van de opkamer tegenover de vloer van de woonkamer?
Neem aan plm. 1 Meter hoogte verschil.
Hoe hoog zijn de woonkamers?
2.75 M. van bovenkant vloer tot onderkant balklaag. Zie verder elke plattelandsbouwverordening.
Is de trap bij het kelderoppervlak van 16 M² inbegrepen? Ja.
Moet de kelder persé onder opkamer? Ja.
Mogen bedsteden gebruikt worden?
Bij voorkeur niet.
Moet gerekend worden op gemeenterioleering of met beerput, enz.?
Op beerput, om ook deze meststoffen te kunnen benutten.

Naar aanleiding van punt 8:

Wat moet nog meer worden geborgen?
Sub. *a.* Voor aardappels, voederbieten, enz. geen bergruimte te reserveeren:
Hoe oud is het jongvee?
Hiermede worden éénjarige kalveren bedoeld, die met het melkvee in één ruimte zijn gestald.
Is er een stierenstal noodig? Niet op deze boerderij.
Hoe breed moet de paardestal zijn?
Zie programma.
Is een apart kippenhok noodig?
Blijft buiten beschouwing.
Wat is de oorzaak dat pasgeboren kalveren elders moeten worden ondergebracht?
Het is een eisch van hygiène.
Welke eischen moeten worden gesteld aan een bergplaats voor kunstmest?
Opgaven inbegrepen onder punt 8, sub a en b, of punt 9 sub d; omdat alle ruimten zooveel mogelijk het geheele jaar moeten worden benut.

Naar aanleiding van punt 9.

Afmetingen dorschvloerdeuren?
3.50 M. hoog, 3.25 M. breed, voor in- en uitrijdeuren.
Afmetingen wagens?
Normale tweewielige vrachtkarren.
Is de dorschvloer met geladen wagens berijdbaar? Ja.
Mag de graanzolder boven het woonhuis komen? Neen.
Hoe hoog mag het graan worden opgetast?
Ongedorschen granen onbeperkt. Gedorschen graan 0.60 0.70 Meter.
Waarvoor dient de oven?
Om brood in te bakken; het veevoeder kan eventueel in aparten kookpot klaargemaakt worden.
Waarvoor dient de electromotor, en waar die te plaatsen?
De motor dient voor dorschen, mangels snijden en verdere werkzaamheden; zelf de plaats aan te geven; alle deze werkzaamheden geschieden dan op den dorsch vloer, die bij voorkeur in beton is gemaakt.
Moet de mestvaalt van een grondmuur voorzien zijn?
Natuurlijk.
En overdekt? Neen.
Moet de veestal op het zuiden liggen?
Niet naar den bekenden weg vragen.
Mogen inrichtingen aangebracht worden, die plaatselijk niet bekend zijn?
Ja, mits rekening wordt gehouden met de opgegeven bouwkosten.
Wat gebeurt met de melk?
De melk gaat eenmaal daags naar de fabriek. Er moet daarom gerekend worden op een gelegenheid tot afkoeling, nl. een z. g. koelbak, die binnen of buiten kan worden aangebracht. In het laatste geval onder een afdak, en beveiligd tegen diefstal. Dit afdak dient dan mede voor waschplaats.

Naar aanleiding van punt 10.

Op welke manier te voorzien in de behoefte aan drinkwater?
Wat betreft watervoorziening, te rekenen op een gepulsden put, tegen den prijs van f 150.- (stelpost begrooting) In verband hiermede wordt ieder vrijgelaten in de keuze van dakbedekking.
In welke afmetingen is rondhout aanwezig? En waarvoor mag het worden gebruikt?
Neem aan, in alle afmetingen in de omgeving verkrijgbaar; te gebruiken voor gebindten, daksparren, stalpalen enz.

Naar aanleiding van punt 11.

Is een situatieteekening noodig, met aanduiding van het Noorden?
Noodig is plattegrond, aanduiding van het Noorden gewenscht met het oog op de plaats van de stallingen.
Moeten alle gevels geteekend worden? Ja.
Mag de perspectief in zacht potlood geteekend?
Alleen in inkt reproductie mogelijk.
Hoe groot moeten de teekeningen zijn?
Maximaal 50 × 70 c.M.
Mag iemand meerdere plannen inzenden? Ja.
Is een globale begrooting per M². voldoende?
Neen, zie prijsvraag. *De Rapporteur van de Jury.*
(get.) A. M. KUYSTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 30 MAART 1918. = No. 13.

INHOUD: BOUWKUNDIG GEDEELTE. De tentoonstelling van de ontwerpen voor een Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, door J. P. Mieras. — Een vast jaarbeursgebouw door H. A van Anrooy. — Ontvangen Boekwerken, Tijdschriften en Weekbladen, door S.

DE TENTOONSTELLING VAN DE ONTWERPEN VOOR EEN RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

Vervolg van pagina 77.

Eigenaardig is het, dat de heer de Klerk in tegenstelling met de meeste inzenders, de beeldenzalen buiten het eigenlijke gebouw aanbracht. Hij deed zulks in zijn voorproject door aan den Noordgevel één uitspringende beeldenzaal aan te brengen, in zijn eindproject werden twee beeldenzalen tegen den Zuidgevel geplaatst. Het programma gaf wel aanleiding om de afdeeling voor het onderwijs en de lokaliteiten voor het publiek te scheiden. In hoeverre dit van invloed is geweest voor den ontwerper, om de beeldenzalen geheel buiten het eigenlijke bouwwerk te houden, is niet uit te maken.
Hij heeft er mee bereikt, dat zijn gebouw zoo gecomprimeerd mogelijk is geworden; dat de afstand van de entree van het gebouw tot de verst hiervan gelegen lokaliteiten, de geringste is van al de bekroonde ontwerpen.
Beziet men het begane-grondplan van „Groot Amsterdam", dan krijgt men zeer sterk den indruk, dat de groote oppervlakte der beeldenzalen het groote struikelblok is geweest, waarover de meeste ontwerpers zijn gevallen in hun pogingen om de oplossing te zoeken in een volledige harmonie van alle deelen van het complex.
Immers, waar de oplossing in de richting, die de Klerk volgde, de beeldenzalen buiten het gebouw te leggen, bijzonder moeilijk was, sloeg men algemeen den weg in die in het meerendeel der ontwerpen gevolgd werd: de beeldenzalen in het gebouw en het aspect van het geheel daardoor opgeofferd. Voor een werkelijk aesthetische oplossing bleek het terrein te klein. Aan schoone ruimtewerking in het gebouw moest te veel van het totaal aspect opgeofferd worden. Mijns inziens behoort tot de beste plattegronden, waarin op dit terrein de juiste verhouding is bepaald tusschen een inwendige rijke ruimteverdeeling en den totaalvorm en de grootte van het bouwwerk, die van het ontwerp onder motto: „Homo".
Keeren we thans nog even terug tot de beeldenzalen in het ontwerp „Groot-Amsterdam". Zeker is het, dat de twee domineerende bouwdeelen aan den Zuidgevel niet de *juiste* oplossing zijn geworden van het vraagstuk: hoe de beeldenzalen, als hoofdruimten van het gebouw te laten spreken.
De beide uitbouwen vormen bedenkelijke sta-in-den wegs, voor dengene, die den geheelen gevel wil aanschouwen, omdat ze geen geheel met dien gevel uitmaken en er feitelijk los tegen aanzitten. Het hinderlijke is dat men de gevel *achter* de beeldenzalen ziet (-en ziet verdwijnen), terwijl ze tot den gevel moesten behooren.
In de meeste ontwerpen vormen de beeldenzalen voorruimten tot de vertrekken voor het onderwijs. Hierin zit de goede gedachte, dat de zalen met het zich daarin bevindende, haar indruk geven aan allen, die het onderwijs volgen. Men komt als het ware door het gaan door of langs die beeldenzalen in een stemming, waarin men

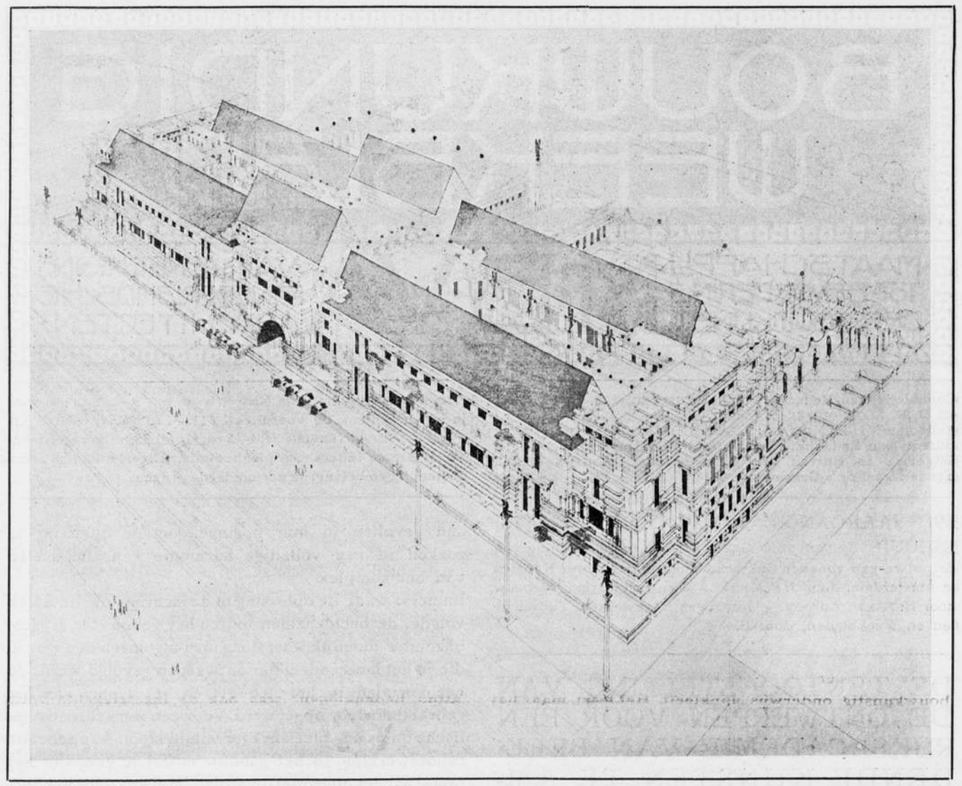

Motto „Lage Landen". Ontw: Ir. M. P. J. H. Klijnen.

moet zijn om het onderwijs in dit gebouw recht te genieten. Juist is dan ook vooral die distributie, waar open gangen langs de beeldenzalen een goede circulatie mogelijk maken.
In vele projecten is dit idee goed opgelost, men zie de motto's: Harmonie, Lage Landen, Homo, e.a.

Wat de detailleering betreft van de Klerk was de groote meerderheid der Jury vol lof over: „de rijke fantasie eener artistieke persoonlijkheid, die een eigen, interessante vormgeving tot in onderdeelen volkomen meester is, en waarvan ook de geleverde details als de even duidelijke, als schoone bewijzen zijn te beschouwen". Een ieder, die de details heeft gezien, zal dit oordeel wel kunnen onderschrijven, al verschilt hij, zooals ik, met den heer de Klerk over het beginsel in deze detailleering. Voelt men, dat de bouwkunst haar ernst en haar adel alleen ontleenen kan aan *bouwkunstige* beginselen, dan zal men deze details, waarin die beginselen totaal weggedoezeld zijn door fantastische vormen, niet anders dan verkeerd kunnen noemen: men zie b.v. den reusachtigen boog, die ondersteund wordt door een opgerolde slang. Toch is dan nog deze uiting van speelschvernuft en onbegrensde fantasie zoo bekorend, dat men moeite heeft zich uit de verleiding los te maken.

Het is niet mogelijk in dit blad alle bekroonde ontwerpen afzonderlijk te bespreken, al geven ze er wel alle aanleiding toe, door hun „bijzonderheid" namelijk. Want „bijzonder" is een kwalificatie voor wel 50% der inzendingen. Het aantal is groot, dat getracht heeft „bijzonder" te zijn. Dit naar voren brengen van eigen gedachte, van eigen „persoonlijkheid" en artisticiteit is wel een uiting van den pantheïstischen geest des tijds. Een ieder, klein en groot, maar het meest de kleinen, voelen het „goddelijke" van de kunst en den kunstenaar in zich en meenen, dat een uiting daarvan, hoe ook, kunst is.
Zou het niet beter zijn, te staan *tegenover* de kunst, moeizaam pogend haar te doorgronden en kunst te geven zooals men die *gevonden* heeft na *gezocht* te hebben. Zou de bouwkunst niet meer gebaat zijn met een diepere geestelijke analyse harer voortbrengselen, dan met de holle onverschilligheid van thans tegenover oudere kunstwerken. Zijn de edelste uitingen van de bouwkunst niet juist die, waarbij het persoonlijke element, de

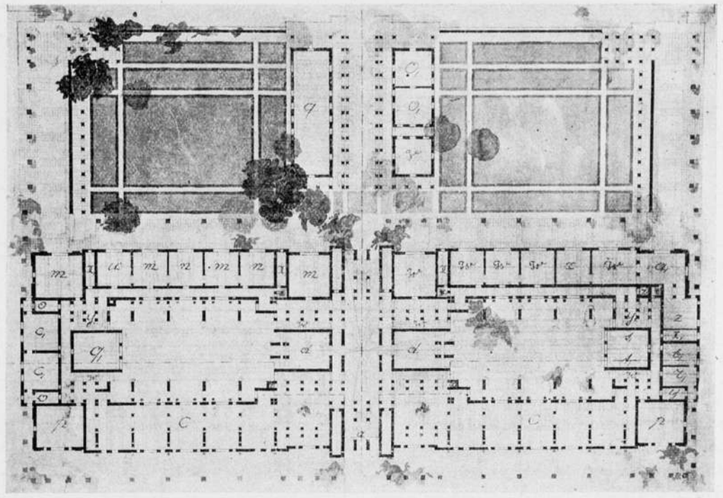

Fig. 1. Motto „Lage Landen". 3e prijs. Plan Begane Grond.

juiste harmonie schiep tusschen de ware eeuwige grootheid van de bouwkunst en de tijdelijkheid van den kunstenaar.
Slechts de groote kunstenaars hebben deze mooie harmonie weten te scheppen.
Op deze tentoonstelling vertoont zich het gebrek dat ons bouwkunstig onderwijs aankleeft. Het leert, maar het verandert niet. Het leert de architectuur, de geschiedenis der architectuur, maar het brengt weinigen een stap dichter tòt de architectuur. Eenige inrichtingen maken hierop een gunstige uitzondering, o. a. de Technische Hoogeschool in Delft, al is het daar dan ook nog slechts een pogen om in die richting wat te doen. Eén ding kunnen we slechts hopen: dat het in eere herstelde bouwkunstonderwijs aan de thans ontworpen Rijksacademie zijne leerlingen dieper bouwkunstig besef mag geven, dan waarvan vele inzenders op deze prijsvraag getuigen.

Een vroolijk ontwerp geeft de heer Klijnen onder het motto „Lage landen" dat met den 3en prijs werd bekroond.
Een heerlijk ontwerp, om niet gebouwd te worden! Van een ridder, sans peur et sans reproche. Van een man met fantasie, met een te vollen verfpot, van een man van breje opvattingen, die de wereld niet krenterig wenscht aan te zien, van een man die schik in de boel heeft, en zich met een Jury-opmerking niet dadelijk verlegen toont. Worden „steeds sterker wordende verkeersstroomen" voor het horizontalisme niet „aannemelijk" (de Jury is kiesch) geacht, dan maar „een plastiek, die een sfeer om het gebouw weeft, waartoe de atmosfeer deze lage landen den inzender heeft geleid".
Bekrompen Jury, die ook deze overweging niet aannemelijk vond!

„Bij de bespreking reeds van het vóórontwerp is te kennen gegeven, dat de wijze van opbouw der gevels in sterk over- en terugspringende lagen en blokken, zoowel uit aesthetisch als uit praktisch en economisch oogpunt beschouwd, niet zonder bedenking is te achten". Troost U, meneer Klijnen, een Jury heeft altijd bedenkingen; was ook de ingewikkelde vorm van Kromhouts Raadhuistoren volgens de Jury, „in ons klimaat niet zonder bedenking"? Dat klimaat is bij Uw ontwerp intusschen maar weggelaten!

Het sterk sprekende horizontalisme in dit ontwerp is dat, wat naast den interessanten plattegrond het meest opvalt.
Het is verkregen door een bijzonder krachtige geleding van allerhande profielen, van den voet tot aan het dak toe.
Nu kan ik me voorstellen, dat de atmosfeer dezer lage landen een kunstenaar aanleiding geeft om zijn gebouw een sfeer te weven. Tot deze erkenning komt men direct bij de beschouwing van de reuzenkoepel van „de Schoone Jacht", waar men direct beseft, dat de hardheid van die koepel niet past in onze vochtige, gevoelige atmosfeer.
Ook is het te denken, dat een kunstenaar een verbinding zoekt van zijn gebouw met den aard van onze atmosfeer.
Dat hij echter bij het zoeken naar die verbinding dingen wil gaan maken, die in onze lage landen uit den booze zijn, is onjuist. Dit ontwerp is er een op papier, niet met de kennelijke bedoeling uitgevoerd te kunnen worden. En alleen in de werkelijkheid zou de aesthetische bedoeling van den gevel uitkomen.
De ontwerpers in den eindwedstrijd hebben te maken gehad met een concreet geval. Hier, in Amsterdam,

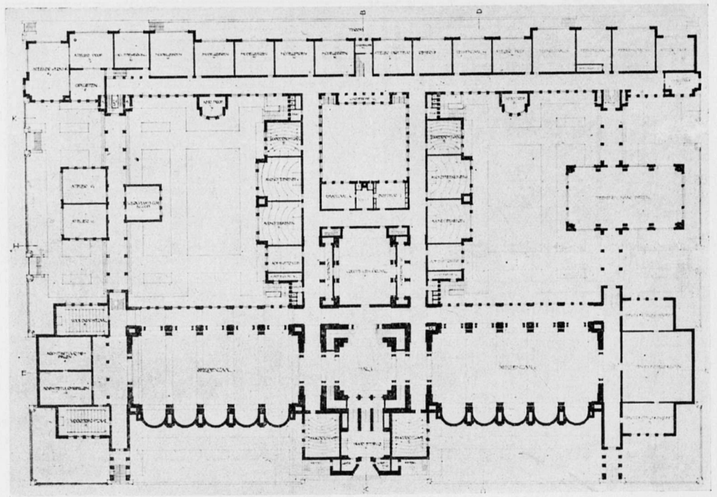

Fig. 3. Motto „Ne Jupiter quidem omnibus". 4e prijs. Plan Begane grond.

moet voor zooveel geld, een Academie gebouwd worden. Met deze twee nuchtere gegevens voor oogen moest de opgaaf worden uitgewerkt.
Nu mag het buitengewoon artistiek genoemd worden, dat men zich boven alle aardsche bekommeringen verheft, en deze volkomen negeert, de bouwkunst is er niet mee gebaat. De bouwkunst moet aan den weg komen en niet op papier in een museum. Zich vrij en onafhankelijk te hebben willen voelen, instede van zich aan te passen aan de concrete werkelijkheid, waardoor aan de artistieke conceptie zeer groote hindernissen in den weg waren gelegd, is de groote fout van dezen ontwerper.
Dat hij zich in zijn ontwerp toont als een begaafd kunstenaar, zal een ieder, die zich in dit project heeft ingewerkt, ten volle erkennen, en het temeer betreuren, dat dit talent niet is aangewend, om een doel te bereiken, dat in dit prozaische ondermaansche bereikbaar is.

Tot hiertoe is de uitspraak van de Jury op den voet gevolgd, en ook is in de opgenomen reproducties die uitspraak wat betreft de vijf bekroonden, geïllustreerd.
Echter beteekent dit niet, een volledige instemming met het oordeel der Jury. Kan men zich vereenigen met haar inzicht, dat de motto's „VI" en „Groot Amsterdam" in den voorwedstrijd onder de meest waardevolle inzendingen waren te rangschikken, dit kan niet gelden voor de overige bekroonde en gepremieëerde, die haar onderscheiding, na de derde schifting danken aan de eigenaardige psychologische gesteldheid van een Jury.
Deze toch oordeelt collectief en komt daardoor tot een ander resultaat, dan men als enkeling verwachten zal. Voor mij, voor een ieder ander en denkelijk ook wel voor de Juryleden afzonderlijk, zijn er zeker onder de inzendingen, welke na de laatste schifting overbleven (zie pag. 12 van het Juryrapport) betere ontwerpen dan waarop de Jury ten slotte hare keuze liet vallen, en daardoor de 5 inzenders hiervan in staat stelde hun voorprojecten nader uit te werken. Deze nadere uitwerking geeft ons gelegenheid in een volgend nummer de met den 4en en 5en prijs bekroonde inzendingen te bespreken in verband met het karakter van de opgaaf.

(Wordt vervolgd). J. P. MIERAS.

EEN VAST JAARBEURSGEBOUW.

Dezer dagen, is in een der plaatselijke bladen te Hilversum een enquête ingesteld, omtrent de wenschelijkheid eener prijsvraag voor den a.s. nieuwen Raadhuisbouw dezer gemeente. Ook mij is daarin om mijne meening gevraagd en ik heb die in negatieven zin gegeven, daar ik van meening ben, dat een prijsvraag alleen dan gewenscht is, wanneer het onderwerp van zoodanigen aard is, dat zij nieuwe gezichtspunten kan openen en de noodwendige bezwaren aan een prijsvraag verbonden niet geteld behoeven te worden.
Ik meen daarom echter, dat bij het nieuw te stichten vaste gebouw der Jaarbeurs de wenschelijkheid eener prijsvraag althans eener ideeënprijsvraag zeer gemotiveerd zou zijn; immers de oplossing dezer opgave kan pricipieel nieuwe gezichtspunten openen. Indien mocht blijken, dat tot den bouw reeds eene opdracht verstrekt zoude zijn, komt deze opmerking te laat; in haar algemeenheid meen ik toch dat zij haar waarde kan hebben. Het komt mij voor, dat de Technische Dienst der Jaarbeurs in haar taak te kort schiet wanneer ze niet aan

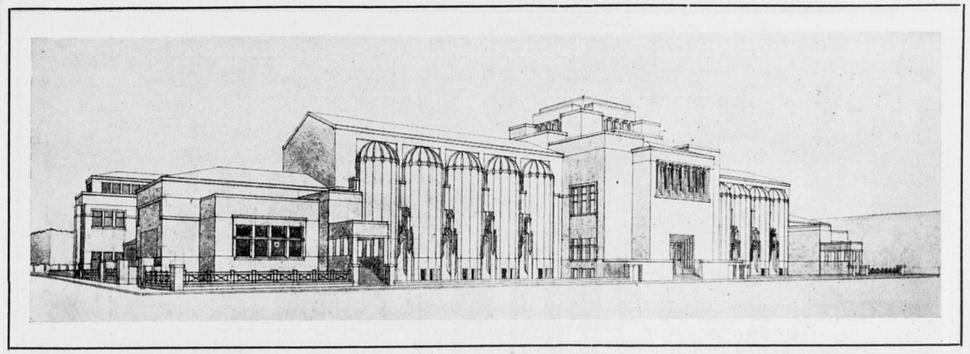

Fig. 4. Motto „Ne Jupiter quidem omnibus". 4e prijs. Ontw. Ir. D. Roosenburg.

den Raad van Beheer tot het houden van Jaarbeurzen er op aandringt tot het uitschrijven of alsnog uitschrijven van eene ideeënprijsvraag.
Zoodoende toch zou de Raad van Beheer het meest volledig ingelicht zijn.
Het is verre van mij, en ik stel er prijs op dit naar voren te brengen, te meenen dat de Technische Dienst der Jaarbeurs hare verantwoordelijkheid zich niet volkomen bewust zoude zijn; integendeel.
Maar ik zou gaarne willen zien dat aan een zaak zoozeer van Nationaal belang als de Jaarbeurs ook door allen wordt medegewerkt.
Immers binnen afzienbaren tijd zullen onze Industrie en Handel voor een onmetelijke taak gesteld worden, wil zij aan de concurrentie met de buitenlandsche markt het hoofd bieden. Hierin al of niet overwinnaar te blijven, zal beslissend zijn niet alleen voor onze nijverheid, doch voor gansch het nationaal economisch leven van ons land. Het is daarom noodig zich te wapenen tot dezen strijd, zoodat alle krachten benut worden.
Te weinig begrijpt men hier in Holland de beteekenis daarvan en het praktisch nut dat er in gelegen is, alle krachten, die mede zouden kunnen helpen, vlot te maken. Ik zou het dan ook betreuren als nu wederom met deze nieuwe opgave n.l. het Nieuwe Vaste Jaarbeursgebouw te Utrecht niet partij zou worden getrokken van alles en allen die tot het welslagen zouden kunnen bijdragen. Te meer waar de Raad van beheer tot het houden van Jaarbeursen alsmede de haar ter zijde staande Technische Dienst bewezen, een open oog te hebben waar het de belangen geldt van een opbloeiend Nationaal economisch leven in Nederland.

Hilversum, 21 Maart '18. H. G. VAN ANROOY.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Noodwoningen, een overzicht, bewerkt door Ir. P. Bakker Schut. Sociaal-technische Vereeniging van democratische ingenieurs en architecten.
Uitgave F. van Rossen, Amsterdam 1918 (f 1,50).

Een uitvoerig en hoogst belangrijk overzicht van dit crisis-product van de hand van den voorzitter der Sociaal-technische. We vinden daarin het oordeel der woninginspecteurs, de betreffende circulaires van den Woningraad, terwijl in een apart hoofdstuk de meening van Ir. W. F. C. Schaap wordt gegeven. Na een beschrijving, met vele teekeningen toegelicht, van alle uitgevoerde of geprojecteerde noodwoningen in ons land, komt de schrijver tot slotbeschouwingen, die zoo onpartijdig mogelijk zijn gesteld, en waaruit ieder lezer zijne conclusies kan trekken. S.

TIJDSCHRIFTEN EN WEEKBLADEN.

Wendingen. Februarinummer.
Het mysterieuze van den omslag, waar naast de grijnzende maskers de Sphinx haar schaduw werpt op een vlak van vermoeiend gelijkvormige beweging, vindt zijn culminatie in de letter G van *Wendingen*, die tot een folterwerktuig is geworden, dat alleen door een gepijnigde geest in zijn droomen gezien kan zijn. Ditmaal zijn de reproducties gelukkig niet meer los opgezet; zij brengen ons o.a. eenig beeldhouwwerk van van den Eynde met een extatisch bijschrift van J. B. van Loghem; de muurschilderingen van Klimt voor de Weensche Universiteit, waarvan de titels verwisseld zijn en voorbeelden van Negerplastiek met een bijschrift van Roland Holst, waaraan wij het volgende ontleenen:
„Vandaar dat het allerlaatst gebed van de minst wereldwijze latere kunstenaars dan ook luidt: „geeft ons, geeft ons weer de ziel van het kind, met de heerlijke verwonderingen over het leven en de stijgende verrukkingen geeft ons, zoo gij dit niet kunt de ziel van den kaffer of den hottentot, maar verlost ons, o verlost ons van den geblaseerden bourgeois."
Dit echter zijn gebeden die nooit in vervulling kunnen gaan: . . . . wie die zich verveelt op een vergadering wenscht zich niet terug, een eenzamen hamerenden bloeddroppel in moeders schoot, een warm, heerlijk eerste begin in gekoesterde onbewustheid, in plaats

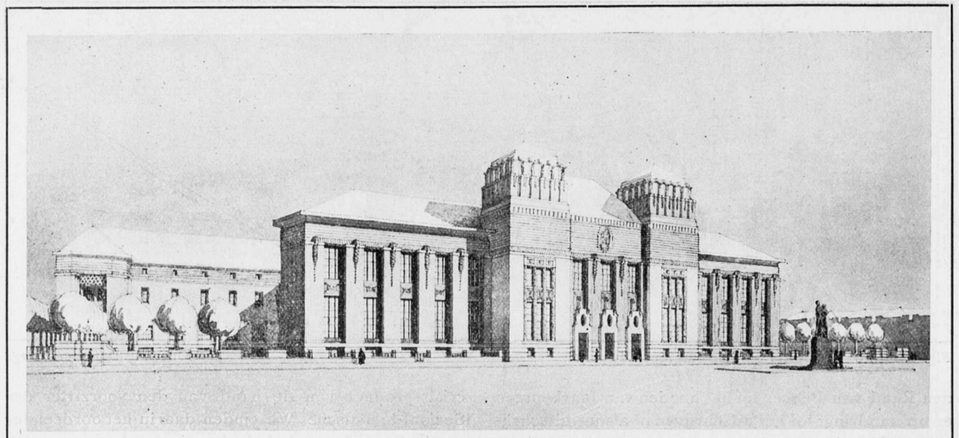

Motto „Athena" 5e prijs. Ontw. Ir. G. C. Bremer.

van een deel der vale werkelijkheid waarvan de positiefheid martelend is?
Maar wij kunnen geen kiem en geen kaffer meer worden, wel kunnen wij des levens verwonderingen al te opzettelijk kweeken of nabootsen, maar wij kunnen niet terug, nòch kunnen wij stilstaan.
En wij behoeven dit ook niet te wenschen, als wij de schoone voorteekenen maar leeren onderscheiden, die ons de nadering doen zien van een nieuw tijdperk, die die den geest een nieuwen inhoud zal geven en de scheppende handen een nieuw en grootscher doel, en in welks licht wij over ons zelf, en over onze heerlijkheid verbaasd zullen zijn, inplaats van zooals thans maar al te vaak bedroefd".
Behalve op eenige storende drukfouten moet ik erop wijzen, dat Candidus niet herrezen is in het Bouwkundig Weekblad. Nog een opmerking moet mij van het hart: onder de aphorismen van Gustave le Bon komt deze voor: „De ware kunstenaar schept, zelfs al kopieert hij"! Behoort dit thuis in een blad, dat voor alles naar originaliteit zoekt?

De Stijl. Nummer 5.
Hierin komt o. a. het eerste deel van een lezenswaard artikel voor door Robt. van 't Hoff over Architectuur en hare ontwikkeling.

Technisch Studenten Tijdschrift. Februari-nummer.

De Studie in Delft is de titel van een beschouwing door L. V., waarin een plan ontworpen wordt om inplaats van, zooals nu gebruikelijk is, vanaf de 5-jarige H. B. S. zich dadelijk in Delft te laten inschrijven, eerst 2 jaren de M. T. S. in te schakelen en daarna een kortere Delftsche studietijd door te maken.

Building News.

In de laatst ontvangen 5 nummers van 30 Jan.-27 Febr. kan men een serie reproducties vinden naar de uitstekende volkswoningen door W. E. Riley voor de London Count Council Better Housing for the Working Classes.

Architectural Review.

In de Januari- en Februari-nummers o.a. een uitvoerig rapport van de National Housing and Town Planning Council omtrent de problemen na het beeindigen van den oorlog.
Een korte biografie, in het Febr. nummer, van Sir Edwin L. Lutyens A.R.A., bij gelegenheid van zijn knighthood, zal ook hier in Holland met belangstelling gelezen worden.

Berliner Architekturwelt.

Als een nieuw bewijs van de bewonderenswaardige energie der Duitschers moge de bouw gelden van de Gartenstadt-Siedelung der Mitteldeutschen Reichswerke (waar?) „erbaut im Kriegsjahr 1917" waarvan Heft 2 vele reproducties en een bijschrift met opgaven omtrent bouwkosten en exploitatie geeft. Op een weldoordacht grondplan zijn hier geprojecteerd 366 woonhuizen met 374 woningen, 10 woningen voor jonggezellen, bestaande uit 2 kamers en badkamer, een tehuis voor 16 ongetrouwde vrouwen, benevens het Konsumhaus, winkels en woningen voor dokter en apotheker. De ramen der slaapkamerverdieping zijn doorgaans van luiken voorzien, opdat de nachtploegarbeiders hunne kamers donker kunnen maken. Alle kamers in de woningen worden verwarmd vanuit één kachel en in den overgangstijd vanuit den keukenkachel; de woningen der bedrijfleiders hebben een lagedruk stoomverwarming. S.

Prijsvraag Stationsplein te Leeuwarden. De namen der 1e en 2e prijswinnaars van de prijsvraag in zake de verfraaiïng van het Stationsplein te Leeuwarden met een daarin te plaatsen monumentale fontein, zijn de architecten Meischke en Schmidt te Rotterdam (motto Regulatie) 1e prijs f 450,— en Jan Wils, architect te 's Gravenhage (motto twee vierkanten in elkaar) de 2e prijs f 250.—.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, J. B. van Loghem en D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.—. Afz. Nos f 0.20. fr. p.p. f 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39ste JAARGANG. = 6 APRIL 1918. = No. 14.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. De tentoonstelling van de ontwerpen voor een Rijksacademie van Beeldende Kunstente Amsterdam, door J. P. Mieras. (slot). — Werk van Jaap Gidding, door Lambértus Zwiers. — Het vaste jaarbeursgebouw, door J. de Bie Leuveling Tjeenk.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag van de ledenvergadering te Utrecht in Hôtel de l'Europe op 27 Maart 1918.

Van het Bestuur waren aanwezig de h.h.: A. Broese van Groenou Voorzitter, B. J. Ouëndag, C. J. Kruisweg, J. Herman de Roos, J. B. van Loghem, leden en de Algem. Secretaris.
De presentielijst meldde de volgende namen: J. de Bie Leuveling Tjeenk, B. van Bilderbeek, P. G. Buskens, S. de Clercq, M. Th. Elout, C. N. van Goor, W. J. de Groot, A. J. Hekker, A. R. Hulshoff, H. v. d. Kloot Meyburg, G. W. Lans, A. G. Lengkeek, J. Coenraad Meischke, J. Molenaar, A. H. Wegerif Gzn., L. Zwiers.

Notulen. Na opening van de vergadering, worden de notulen van de ledenvergadering op 23 Januari voorgelezen en goedgekeurd.

Mededeelingen van den Voorzitter. De Voorzitter doet mededeeling van het verzenden van een request aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, inzake de stijging der prijzen van de bouwmaterialen. Z.Exc. de Minister antwoordde op het request te zullen terugkomen.
De formulieren voor de in te stellen enquête betreffende de verhouding van de bouwsommen en de kosten der werkteekeningen, zullen eerstdaags verzonden worden.
Op een vraag van een der leden of er rekening mee is gehouden dat thans de verhoudingcijfers geheel andere zijn dan in 1914, deelt de Voorzitter mede, dat bij ieder bouwwerk den bouwtijd zal moeten worden opgegeven.
De Commissie tot afwikkeling van punt 16 van het werkprogramma heeft reeds eenige malen vergaderd. Thans berichten de h.h. Mr. Moltzer en Mr. Hudig, in verband met hun positie aan den Nationalen Woningraad, niet langer in de Commissie zitting te kunnen blijven nemen. Op de volgende bestuursvergadering zullen 2 nieuwe leden in de commissie worden gekozen.
De heer Jaap Gidding, glasschilder te Rotterdam, als medewerker der M. B. V. A. voorgesteld door de heeren Ir. A. Broese van Groenou en L. Zwiers, werd met algemeene stemmen als zoodanig aangenomen.

Agenda. Voorstel van het Bestuur om punt 13 van het Werkprogramma: „Het bevorderen der eenheid in het naar buiten werken der M. B. V. A. door het bevorderen der goede gebruiken in de architectenpraktijk" van het werkprogramma af te voeren. Het Bestuur is van meening dat dit onderwerp niet door een Commissie kan worden bestudeerd, dat ieder lid hiertoe moet medewerken.
Het punt wordt zonder hoofdelijke stemming van het werkprogramma afgevoerd.
Wegens het bedanken van den heer Ir. Joh. G. Robbers als lid van het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, wordt in diens plaats gekozen de heer J. Coenraad Meischke, asp. lid, arch. te Rotterdam.
Tot lid van het Congres Bestuur van het in 1919 te 's-Gravenhage te houden Nationaal Congres voor Vakonderwijs, wordt met algemeene stemmen benoemd de heer B. J. Ouëndag.
Benoeming van een Commissie inzake het geschil Dudok—van Loghem. De Voorzitter beschouwt deze kwestie als volkomen bekend.
De heer v. Loghem heeft verzocht dat de ledenvergadering zich zou uitspreken over de vraag of hij het recht had.
De heer Dudok vroeg een Commissie uit leden der M.B.V.A. die zich te Hilversum zou komen overtuigen of hetgeen hij schreef, juist was. Het Bestuur stelde voor deze commissie te benoemen.
De heer Hulshoff acht het niet noodig een Commissie te benoemen.
Hier hangt alles af van de vraag of de heer Dudok gerechtigd was in een officieel stuk de gewraakte zinsnede tusschen te voegen. Volgens de heer Hulshoff was dit volmaakt onnoodig en kan de vergadering volstaan met daar hare afkeuring over uit te spreken.
Verschillende leden achtten het echter gewenscht, de Commissie wel te benoemen, het is wel degelijk van belang voor gemeentebesturen, dat zij weten of de cijfers van den heer Dudok juist zijn.
De heer van Goor zag geen zuiver oordeel mogelijk, immers kan alleen de heer D. de Commissie inlichtingen verschaffen; ze wordt dus eenzijdig ingelicht.

De heer de Groot was vóór het benoemen van de Commissie. Spreker ziet in dit conflict de kiem van een strijd tusschen de particuliere architecten en de ambtenaar-architecten. Om dezen strijd te voorkomen, dient de Commissie te worden ingesteld. Ze moet deskundig zijn, bestaan uit menschen, die vertrouwd zijn met de leiding van gemeentebedrijven. Het onderzoek moet tot verklaring leiden en zoo mogelijk tot een bevredigende oplossing van het conflict. Spreker doet eenige mededeeling over de administratie aan den dienst van Openbare Werken te Amsterdam. Vroeger waren de kosten op een bouwwerk bijzonder hoog, en niet zuiver te controleeren. Tegenwoordig is dit wel mogelijk en blijkt dat de afdeeling P. W. haar werken goedkooper uitvoert, dan wanneer zij daarvoor particuliere architecten benoemt. Dit geldt alleen voor grootere gemeenten.
Over de vraag of dit onderzoek zich zal hebben te beperken tot dit concrete geval, meende de heer de Groot, dat het gewenscht was er geen uitbreiding aan te geven. Andere sprekers achtten algeheele bestudeering van deze zaak echter wel noodig. Zelfs al mocht blijken dat de kosten zonder architect veel minder zijn dan met, dan zal dit toch niet den doorslag geven om nu overal den particulieren architect maar uit te schakelen. De heer Kruisweg releveert een en ander uit de geschiedenis van den gemeentelijken woningbouw te Hilversum. Deze was eerst in handen van particuliere architecten en bleken de kosten te hoog. Dudok heeft zijn cijfers onbewust geplaatst. Er is een commissie noodig om aan te toonen dat die cijfers juist zijn en juist gegroepeerd zijn.
Hieruit bleek dus, dat de voorgeschiedenis het aannemelijk maakte, dat de heer Dudok de cijfers ongevraagd noemde. Besloten werd eerst een commissie te benoemen in het geschil Dudok—van Loghem. Na haar rapport, zal uitgemaakt moeten worden of het noodzakelijk is het onderzoek uit te breiden; alsdan kan het een punt op het werkprogramma worden.
In deze commissie werden benoemd de h.h.: P. G. Buskens, W. J. de Groot en C. B. Posthumus Meyjes.
De heer v. Loghem nam aan de stemmingen geen deel.

VERZOEK VAN DEN NATIONALEN WONINGRAAD.

Verzoek van den Nationalen Woningraad om 2 leden te benoemen in de commissie tot samenstelling eener lijst van architecten, berekend voor arbeiderswoningbouw.
De Voorzitter deelt mee, dat dit verzoek gedaan is naar aanleiding van een bespreking van den Nationalen Woningraad met vertegenwoordigers van de M.B.V.A., de B.N.A. en het Genootschap A. et A.
Van de Pl. commissies met dit verzoek van den Nationalen Woningraad in kennis gesteld, maakten verschillende geen bezwaar tegen het benoemen van afgevaardigden. De Pl. Comm. te Rotterdam en te Deventer meenden te moeten adviseeren, niet aan het verzoek te voldoen.
Het Bestuur had geen praeadvies uitgebracht, daar de onvolledigheid van de bestuursvergadering zulks belette. De aanwezigen ter bestuursvergadering waren wel van meening, dat het voorstel uit een principieel standpunt verworpen moest worden. Er is echter een stok achter de deur, de lijst moet er toch komen.
De heer de Groot acht het een onoverkomelijke moeilijkheid de vraag van den N. W. R. te beantwoorden. En bovendien welke twee leden zullen de verantwoordelijkheid willen aanvaarden.
Uit de besprekingen, die over dit punt werden gehouden, bleek, dat de overgroote meerderheid in de vergadering niet wenschte over te gaan tot het benoemen van 2 afgevaardigden. Vele wilden het verzoek van den Nationalen Woningraad echter niet afketsen zonder meer en zochten een middenweg; door bijv. de ledenlijst over te leggen, waarin is aangegeven welke leden niet voor volkswoningbouw in aanmerking kunnen komen (ambtenaren enz.) en willen komen. Of wel een woningbouw-vereeniging maakt een voordracht op en de Commissie kiest daaruit. Zoodra de vergadering echter overgaat tot het benoemen van de afgevaardigden, beteekent dit dat zij hare medeleden niet allen voor volkswoningbouw in staat *acht*, en is dit principieel een schifting.
De heer v. Loghem is vóór het voorstel van den Nationalen Woningraad. Het is niet alleen een schifting onder onze leden, maar een schifting onder alle architecten, ook van andere corporaties. Er zal trouwens op alles een schifting moeten komen.
Het voorstel van den Nationalen Woningraad om 2 afgevaardigden in de Commissie te benoemen werd verworpen met op 1 na algemeene stemmen.

Benoeming van een lid in de adviescommissie der Redactie van het Blad „Woningbouw" ten verzoeke van den Nationalen Woningraad. Gekozen wordt de heer Ir. J. B. v. Loghem.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering.

J. P. MIERAS.
Alg.-Secretaris.

Van de Pensioencommissie. Op Vrijdag 22 Maart j.l. had in het gebouw van het Centraal-Bureau voor Sociale Adviezen te Amsterdam een conferentie plaats van de heeren Mr. Moltzer en Mr. Schreuder, directeur en adjunct-directeur van het Centraal-Bureau voornoemd, Dr. Turksma, wiskundig adviseur van het Gemeentelijke Pensioenfonds te Amsterdam en Kruisweg en Keurschot, voorzitter en secretaris van de Pensioencommissie ter nadere beoordeeling van en beslissing inzake de ingekomen formulieren uit de samenwerkende vereenigingen.
Ingekomen waren in totaal van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. Architecten: 62; van den Christelijken Opzichters- en Teekenaarsbond: 53; van den Bond van Technici: 165; en van den Algemeenen Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond: 254 formulieren.
Na uitvoerige besprekingen over de wijze, waarop de berekeningen zullen worden opgezet en de grondslagen waarop deze zullen steunen, zal alle materiaal na schifting en op data stelling aan Dr. Turksma worden overhandigd, waaruit deze het verzekeringsschema zal samenstellen.

Namens de Pensioencommissie.
C. J. KRUISWEG, *Voorzitter.*
J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris.*

Tentoonstelling van „Tuindorpen".
De Vereeniging ter Bevordering van de belangen der Gemeente Voorburg, heeft het voornemen in het Stationskoffiehuis aldaar, eene tentoonstelling te houden van „Tuindorpen", waarvoor reeds vele inzendingen zijn toegezegd.
De tentoonstelling wordt gehouden op 6, 7 en 8 April a.s. en zal geopend zijn van 10 v.m. tot 10 n.m.

Adresverandering.
De Heer M. Meijerink te Zwolle berichtte dat hij verhuisd is van Praubstraat 25 naar Terborchstraat 14.
De heer P. F. de Bordes te 's-Gravenhage is verhuisd van Pijnboomstraat 53 naar Delistraat 23.

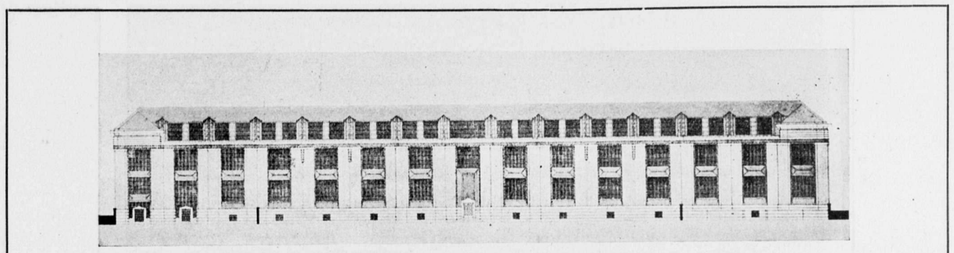

Motto: „Athena". Achtergevel. Ontw. Ir. G. C. Bremer.

DE TENTOONSTELLING VAN DE ONTWERPEN VOOR EEN RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

Slot van pagina 82.

De met den 4en en 5en prijs bekroonde ontwerpen (zie de perspectieven en plattegronden ervan in het vorige nummer) komen in zooverre overeen, dat beide zeer sterk het werk verraden, dat hun ontwerpers heeft geinspireerd. Roosenburgs project herinnert direct aan vele werken van Berlage uit de periode van 1900—1910; Bremers teekeningen roepen moderne Weensche bouwkunst voor den geest.
Dit zich laten inspireeren door bekende werken van algemeene reputatie, vindt men nog bij meerdere ontwerpen terug; hun aantal is echter niet zoo groot, als eenige jaren geleden op prijsvraagtentoonstellingen het geval was. Zooals ik reeds meedeelde, acht men oorspronkelijkheid thans zoo'n groote verdienste, dat velen aan het bedenkelijke streven daarnaar ten offer zijn gevallen.
Zijn de andere inspiraties echter meer imitaties, de heeren Roosenburg en Bremer hebben geen afstand gedaan van eigen vrijheid.
De chaotische verscheidenheid op kunstgebied, de wendingen en dwalingen gedurende reeds eenige jaren, zonder dat slechts één rustpunt, zich duidelijk heeft afgeteekend, wijzen er wel op, dat de moderne bouwkunst niet door sprongmutatie, doch slechts langs den weg der evolutie weer in goede banen zal komen. Die evolutie zal zich het gemakkelijkst voltrekken, wanneer van de leidende figuren een heilzame invloed kan uitgaan op den onzelfstandigen, zwakkeren. Die leidende figuren mogen echter niet te sterk individueel spreken, doch moeten van een algemeen, vormenden kracht zijn. Een dergelijke kracht bezit Berlage. Berlage's kunst van het zuivere rationalisme was door Dr. Cuypers historisch voorbereid; ze zal dan ook een schakel blijven vormen van de keten, die de kunst van de 19e eeuw aan die der 20e zal verbinden. Ze vertegenwoordigt zóó nauwkeurig dat, waarnaar de bouwkunst tusschen 1890 en 1910 streefde, dat men mag spreken van de Berlagiaansche richting, van Berlagiaansch karakter.
Het hangt er nu maar alleen van af, in hoeverre men zich laat inspireeren door de werken van een leidenden meester, of het ontstane bouwwerk kultureele waarde krijgt of niet. Immers de Berlagiaansche richting laat zich kennen aan een architecturaal principe, aan een bouwkunstige overtuiging, daarbij aan de door den architect Berlage gekozen vormen, die voor een deel het gevolg waren van dat principe.
Bij een inspiratie kan men zich nu laten beinvloeden door het principe alleen, door het principe en den vorm te zamen en door den vorm alleen.
Het laatste is helaas voorgekomen bij tallooze volgelingen, wien ten eenemale bouwkunstige gedachte ontbrak, zoodat ze zich niet konden inleven in de diepere overtuiging, waaruit die vormen voortkwamen.
Het zijn deze werken in „Berlagiaanschen stijl", van architecten, die de moderne bouwkunst dachten te bevorderen, doch integendeel met hun leegte en aanmatiging de ontwikkeling dier bouwkunst groote afbreuk hebben gedaan.
De bouwkunst is meer gebaat geweest met werken, die totaal geen Berlage-vormen vertoonden, doch wier ontwerpers in hun architectonische conceptie, Berlage's beginsel beleden en het evolutieproces dier kunst voortzetten.

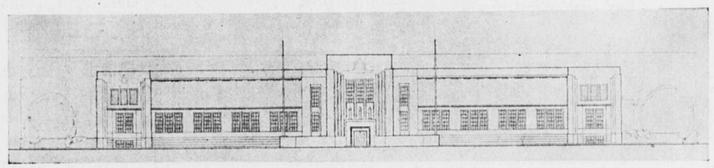

Motto: „Kompakt". Premie. Ontw. Meischke en Schmidt.

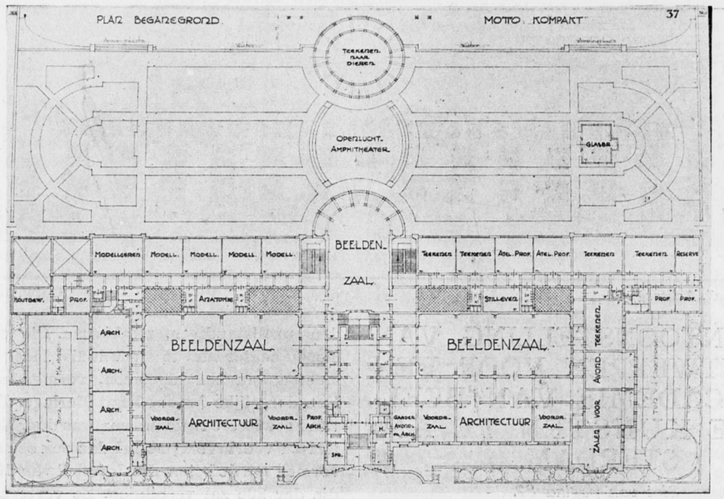

Motto: „Kompakt".

Plan begane grond.

De inspiratie, waarbij men zich laat beinvloeden èn door het beginsel èn door de uiterlijke verschijning, geeft kopie, die niet slecht kan zijn, omdat de vormen wel afgekeken, maar tevens ook begrepen zijn.
Zoo kon Roosenburgs project niet slecht worden, ten minste niet in dien zin, dat men slecht identiek moet stellen met banaal, waardeloos, etc. Integendeel, het slechte is hier het gevolg van goede zuivere bedoelingen. De heer Roosenburg, die de invloed van Berlage sterk heeft ondergaan, heeft zich daaraan niet kunnen onttrekken, maar is niet in staat geweest onder dien druk zijn gevoelens vrij te uiten. Hij voelt veel voor Berlage's beginselen, maar nog niet zóódanig, dat hem dit kracht heeft gegeven; hij ondervond er integendeel belemmering door. Een kunstenaar die zich in zijn kunstuitingen laat leiden door een beginsel, zal dit beginsel niet voelen als een blok, dat hij meesleepen moet. Het zal hem opheffen en zijn kunstwerken zullen er juist charme en leven te meer door krijgen. „Klinkt helder op, gebeeldhouwde sonnetten, gij kinderen van de gedachte", zong Perk.
Roosenburg léét nog niet in een overtuiging. Daardoor is hij de dupe van haar geworden. Hij gaf een project vol grove hinderlijke fouten.
De gewetensvolle kunstenaar, die z'n beginsel niet kan loslaten, zal fouten maken, die zijn werken tinteling en charme zullen geven. De door den heer Roosenburg gemaakte fouten raken echter zijn overtuiging, zijn beginsel niet, zijn integendeel gevolg van een beginselloosheid.
De te hooge beeldenzalen, de weggezakte halbekroning, het te hoog geplaatste middenraam in den voorgevel, zijn alle gebreken, die niet uit een vooropgesteld beginsel ontsproten zijn.
Het plan is goed en ruim van opzet, doch te uitgestrekt. Het gebouw is daardoor praktisch niet bruikbaar geworden.
De slecht behandelde perspectiefteekening geeft een totaal andere indruk dan de plattegrond van sommige deelen zou doen vermoeden. Ze verliest daardoor veel van haar waarde, omdat zij de voornaamste teekening was, waarmede het leekendeel van de Jury haar oordeel ten slotte over het geheel moest vormen. De Jury moet op de zuiverheid staat kunnen maken; naar mijn

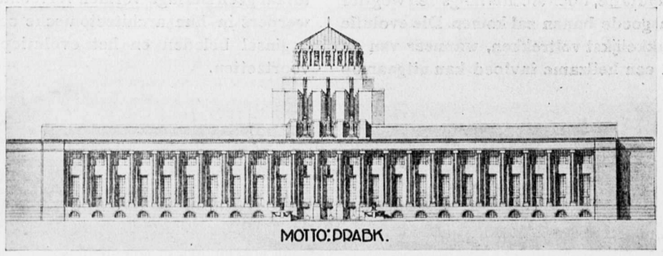

Motto: „P.R.A.B.K." Premie.

Ontw. Ir. H. F. Mertens.

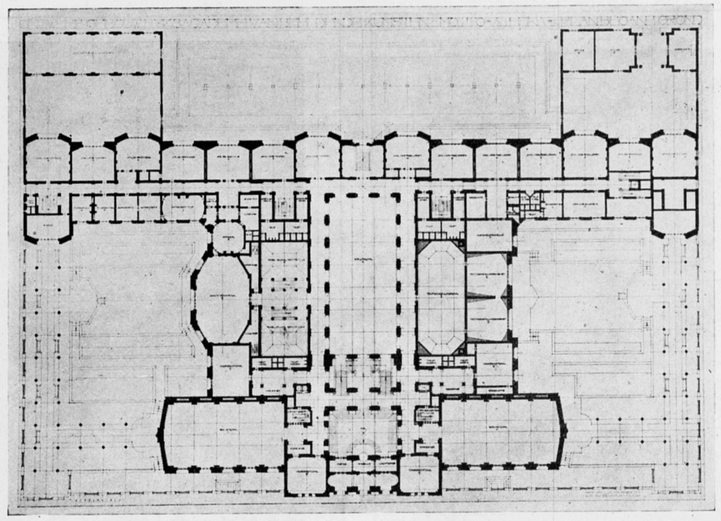

Motto „Athena".

Plan Begane grond.

meening kon zij dat echter ook niet bij de perspectiefteekening van het project onder Motto „VI".

Bremers ontwerp mist ruimtezin. Zijn platte grond geeft sterk den indruk van moeizame studie, van verstandelijke overwegingen en vergelijking met die van andere dergelijke gebouwen. Er zit een te groote ernst in het heele ontwerp; het geeft een gedrukte stemming. De gevels vormen een gesloten geheel en vertoonen overal een zelfde karakter. Men zie de hierbij gevoegde teekening van den achtergevel. De pilasterbouw doet direct denken aan het gevelschema van Josef Hoffman, zooals deze dit toepaste bij het Oostenrijksche paviljoen op de Werkbundtentoonstelling te Keulen. Bremers teekeningen geven blijk van een fijnbesnaard, dichterlijk sentiment, dat zich gelukkiger zal kunnen uiten in opgaven van intiemeren aard. Voor het academiegebouw is een andere geest noodig dan deze. Aan een ruim plein, gelegen, te midden van het toekomstige moderne grootstadsleven en verkeer, vroeg de academie van haar ontwerper een luchte, zakelijke, krachtigsprekende, levendige, onbescheiden conceptie; de ontwerper van „Athena", met hier tegenoverstaande gemoedsuitingen, kon hier moeilijk aan voldoen. Tot slot plaatsen we nog enkele reproducties van 2 der gepremieëerde projecten. Ze zijn van de heeren Meischke en Schmidt, en den heer Mertens.

Nu de tentoonstelling gesloten is, en de 114 projecten niet meer te zamen hun indruk kunnen geven, laat men ze in gedachten nog wel eens vaag de revue passeeren en men herinnert zich duidelijk de sterkst op den voorgrond komende karakteristiek in de meeste ontwerpen: de gecompliceerdheid ervan. En als men zich dan herinnert de meesleepende beschouwing, die Ostendorf geeft in het 1e deel van zijn „Sechs Bücher vom Bauen", waar hij tot de stelling komt „dasz ein architektonisches Kunstwerk nur die dem Organismus nach einfachste Erscheinungsform für ein gegebenes

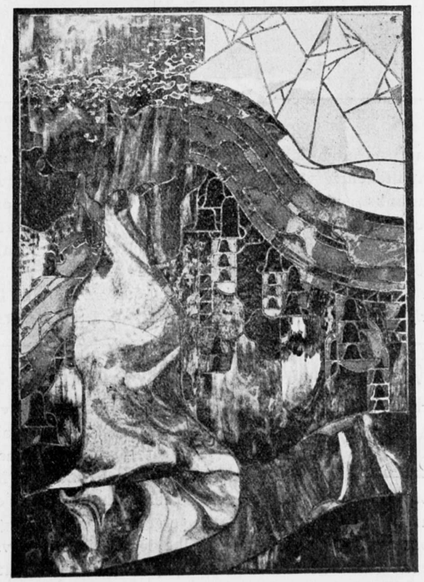

Jaap Gidding.

Glasmozaïk.

Jaap Gidding. Eternitpaneel.

Jaap Gidding. Glas in lood.

Bauprogramm sein könne", dan gaat men van zelf onwillekeurig weer schiften, en vreemd, dan komt men ondanks gunstiger beschouwingen over andere ontwerpen, weer tot dat, waarvan de Jury zeide: „De zeer verdienstelijke indeeling van de plattegronden beantwoordt tot in onderdeelen aan de eischen van het programma" en dat zij misschien „*daarom* met den 1en prijs bekroonde". J. P. MIERAS.

WERK VAN JAAP GIDDING.

Voor 't eerst maakte ik kennis met het werk van den jongen Rotterdamschen schilder Jaap Gidding op de tentoonstelling voor Binnenhuiskunst te 's-Gravenhage gehouden in het voorjaar van 1917. En het was een verheugenis, te ervaren, hoe deze tentoonstelling eigenlijk werd gedragen door het frissche, oorspronkelijke, decoratieve werk van dezen gedecideerd werkenden, spontanen kunstenaar. Jaap Gidding ontving zijn opleiding aan de Rotterdamsche Academie en bracht daarna eenige jaren door te München, waar hij het geluk had, samen te mogen werken met de sterk kunstzinnige Münchener kunstenaars te midden hunner uitbundige kunstuitingen, die, al mogen zij den koelen Hollanders niet altijd gevallen, althans de groote verdiensten hebben van temperament en kleurenweelde, die bij ons zoo dikwijls geheel ontbreken. Gidding had zelfs het voorrecht voor en met den genialen regisseur Max Reinhardt te werken, en zijn werk draagt dan ook meestal een grootschen opzet en buitengewoon fijne detailleeringen, welke laatste den echten precieus werkenden Hollander weer door en door verraden.

Jaap Gidding beweegt zich op het geheele gebied der decoratieve kunst. Hij maakt affiches, ontwerpt tapijten en glas in lood, etst eterniet. Hij decoreert als schilder onze wanden en heeft het geluk, al deze werkzaamheden in eigen werkplaatsen en dus onder zijn onmiddellijk en voortdurend toezicht te kunnen uitvoeren.

Buitengewoon geslaagd is zijn decoratie in het gebouw van den bioscoop Luxor te Arnhem, dat voor Holland van een ongekende kleurenweelde is en mag gelden als een buitengewoon goed staal van wat met decoratieve wandversieringen in een overigens eenvoudige lokaliteit is te bereiken.

Jaap Gidding. Glas in lood.

Jaap Gidding. Eternitpaneel.

Een zeer geliefkoosd onderwerp is voor Gidding het etsen van eternietplaten, een materiaal dat zich door zijn hardheid en weervastheid zeer eigent als duurzame wandbekleeding. Ik geef hiervan enkele voorbeelden. In al de paneelen is het ornament in broeiend goud op het prachtige grijs van het eterniet aangebracht en heeft dit tot een rijk ornamenteel versieringsvlak opgevoerd, dat in geen ander materiaal met zoo geringe en volkomen bij den aard van het materiaal passende middelen is te bereiken.

In deze paneelen komt de rijke, zelfs weelderige ornamentkunst van Gidding tot haar volle kracht. Het ornament, dat den indruk maakt, spontaan en als vanzelf te zijn ontstaan, is beweeglijk en tegelijkertijd rustig en groot gestyleerd, volkomen zich aansluitend bij een bekoorlijke moderne architectonische omgeving en daarin geheel op zijn plaats. Trots deze beweeglijkheid en gemakkelijkheid, waarin en waarmede Gidding zich uitdrukt is zijn werk gewoonlijk goed beheerscht en van een overtuigende vreugdevolheid en levensblijheid.

Dit laatste komt 't meest naar voren in zijn glas-in-lood-ramen, waar hij zich in de prachtige licht-doorgloeide materie beter en voller kan uitleven. En hoe juist weet hij ook weer zijn ornamenten aan te passen aan dit materiaal! Deze zijn van een geheel ander karakter dan zijn fijne versieringen in het eterniet. Het is, bij gebreke van kleuren, in deze afbeeldingen zijner glas-in-lood-ramen niet aan te toonen, hoe prachtig het effect is bereikt door de groote kleurige glasvlakken die hij hier naast en tegen elkaar stelt. Stil en ingetogen in het raam met de ree, dramatisch in de blanke vrouwenfiguur, waar de schoonheid der contour door geen enkele storende verbindings- of versterkingslijn is onderbroken! Hoe goed heeft Gidding in deze paneelen de kracht van het schoone glasmateriaal weten uit te buiten!

De buitengewone kwaliteiten van Jaap Gidding's glas-in-lood-ramen komen bijzonder naar voren in een klein paneel met koraalvisschen, dat te zien was op de tentoonstelling voor Bouwkunst en Kunstnijverheid in den Haagschen Kunstkring, hangende vlak naast twee glaspaneelen van Bogtman.

Welk een merkwaardig verschil in opvatting tusschen Gidding en Bogtman! Gidding zijn effect teweegbrengende in hoofdzaak door het materiaal, in een geheel ondergeschikt gehouden ornementatie, Bogtman daarentegen in hoofdzaak werkende met het ornament als zoodanig, uitgedrukt door de loodroedjes en daarna ingevuld met glas. Beide opvattingen zullen verdediging vinden. Voor mijn gevoel acht ik evenwel de opvatting van Gidding, gelet op de moderne meeningen over materiaal-toepassing, de juiste.

Een nieuw materiaal, van Amerikaansche herkomst, heeft Gidding gevonden in het glasmozaïek. Dit laatste is op zich zelf reeds van een zoo groote, levendige, ja zelfs grillige kleurenpracht, dat alle ornamentatie in een bepaald streng rhythme daarbij schipbreuk lijdt. Gidding heeft dit zeer juist ingezien en zijn combinaties in dit materiaal dan ook volgens deze denkbeelden uitgevoerd. Hierdoor is een effect bereikt van buitengewone, sterke kleurcontrasten, die toch, als geheel, won-

der harmonisch aandoen. Ik kan hiervan slechts één voorbeeld geven, dat ook alweer weinig voor zich doet spreken door 't gemis aan kleuren. Het zal evenwel voor vele architecten van belang kunnen zijn, dit materiaal te bestudeeren en toe te passen bij hunne bouwwerken. Het is onvergankelijk en uit dien hoofde dus ook zeer geschikt voor buitenwerk.

Jaap Gidding's schildertalent gaat vrijwel naar het decoratieve, maar bezit in dit genre zeer mooie kwaliteiten, die herinneren aan het levensvolle werk van Jan Sluyters. Vooral komt deze overeenstemming uit in een ontwerp voor glas-in-lood-ramen van laatstgenoemden kunstenaar, 't welk thans te zien is in het Stedelijk Museum alhier en alleen een bezoek aan de tentoonstelling waard is.

Intusschen meen ik, dat voor onzen Rotterdamschen decorateur een goede toekomst is weggelegd, dat zijn arbeid steeds meer zal worden begrepen en gewaardeerd, en men hem niet zal onthouden de opdrachten, die een kunstenaar als hij zoo schoon kan uitvoeren als medewerker van den bouwkunstenaar.

Amsterdam, April 1918. LAMBÉRTUS ZWIERS.

HET VASTE JAARBEURS-GEBOUW.

Het door den heer van Anrooy aangegeven denkbeeld om voor het eerste vaste Jaarbeurs-Gebouw een ideeën-prijsvraag uit te schrijven, geeft mij aanleiding in het kort uiteen te zetten, waarom ik den Raad van Beheer tot een dergelijke prijsvraag niet heb geadviseerd, noch meen te moeten adviseeren.

In theorie moge dit denkbeeld aan velen, waaronder ook aan mij, sympathiek lijken, de practische bezwaren zijn te overwegend, tegenover de kans van het krijgen van een architectonisch zéér bijzondere oplossing. Want naar mijne meening is van een prijsvraag in deze alleen dan resultaat te verwachten, wanneer

1e voor de voorbereiding voldoende tijd beschikbaar is;

2e het programma de eischen zeer uitvoerig kan omschrijven;

3e omtrent de plaatsing geen al te gebonden voorwaarden moeten worden gesteld;

en juist aan deze drie hoofdpunten is zeer moeilijk te voldoen.

Wat het eerste punt betreft, volsta ik met er op te wijzen, dat de Raad van Beheer — gesteund door de waardeering van de deelnemers voor de wijze, waarop hij ondanks de tijdsomstandigheden de plannen voor de eerste Beurs krachtig had doorgevoerd — tijdens de voorbereiding van de Tweede tot de overtuiging gekomen was, dat juist de belangen van een opbloeiend Nationaal economisch leven eischten, dat *zoo spoedig mogelijk* tot de stichting van een vast gebouw het initiatief genomen moest worden en dat het hiervoor noodzakelijk was, dat reeds tijdens de Tweede Beurs een schets-ontwerp met kostenberekening en finantieele opzet gereed moest zijn; dit een geheel jaar te verschuiven, alleen ten einde een prijsvraag uit te schrijven was zeker niet in het belang van het instituut geweest. Zoodoende werd aan den Technischen Dienst een voorproject opgedragen, en waren de deelnemers tijdens hun verblijf in Utrecht in de gelegenheid hunne opmerkingen over het plan te geven en onderling te bespreken. Dat hierbij slechts ondergeschikte wijzigingen werden voorgesteld is uitsluitend daaraan toe te schrijven, dat de Technische Dienst uit der aard op de hoogte was gekomen van alle eischen en wenschen van de deelnemers en hiermede kom ik op het tweede hoofdpunt n. l. dat juist omdat het een geheel nieuwe opgave is, bij anderen deze ondervinding niet kan worden verondersteld. En deze eischen zijn zoo bijzonder en voor de verschillende industrieën zoo uiteenloopend, dat het mij niet mogelijk voorkomt deze in een algemeene vorm juist te omschrijven; een voortdurend contact met de vele deelnemers is zoowel bij het schets-ontwerp als bij het uitwerken der plannen een eerste eisch.

Ten slotte zou ik, wat het derde punt betreft, willen opmerken, dat voor een idieeën-prijsvraag te minder aanleiding bestaat, omdat men algemeen — ook in het buitenland — wenscht dat een Jaarbeurs in het centrum der stad gehouden wordt, zoodat deze oplossing met gemeenteplannen nauw verband houdt. Het is de bedoeling van den Raad van Beheer bij de stichting van dit eerste gebouw, ook de gevolgen daarvan, n.l. het ontstaan van meerdere, direct onder de oogen te zien, zich dus de plaatsing in verband met een toekomstig Jaarbeurs-centrum te denken en het behoeft zeker geen betoog, dat dit onmogelijk in een prijsvraag-programma kan worden aangegeven, dat ter voorkoming van grondspeculatie in zeer dure terreinen geheimhouding noodzakelijk is.

Utrecht, 2 April 1918.

J. DE BIE LEUVELING TJEENK,
Architect M. B. V. A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 13 APRIL 1918. = No. 15.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het Waardhuis te Elshout, door C. van Eesteren. — Woningnood. — Ingezonden, door P. Schmidt. — Prijsvraag voor den aanleg van een centraal punt (ontspanningsplaats) in het IJ-Bosch aan de overzijde van het IJ te Amsterdam. — Juryrapport, prijsvraag tot verfraaiïng Stationsplein te Leeuwarden.

OFFICIEEL GEDEELTE.

VERZOEK AAN DE LEDEN.

Naar aanleiding van de besprekingen op de ledenvergadering van 27 Maart te Utrecht, over het verzoek van den Nationalen Woningraad betreffende het samenstellen van een lijst van tot woningbouw bevoegde architecten zal het Bestuur der M. B. V. A. aan het Bestuur van den Nationalen Woningraad een lijst overleggen van *alle* leden der M. B. V. A. waaruit de door den N. Woningraad in te stellen Commissie een lijst van architecten zal opmaken.

Aangezien het doelloos is op deze lijst namen te plaatsen van hen, wier ambtelijke positie het aanvaarden van een particuliere opdracht van een woningbouwvereeniging niet toelaat, of die om andere redenen dergelijke opdrachten niet wenschen te aanvaarden verzoekt het Bestuur alle leden, welke *wel* op de lijst geplaatst wenschen te worden, hiervan schriftelijk aan den Secretaris kennis te geven **vóór 25 April 1918.**

Het Bestuur verzoekt dringend van dezen oproep goede nota te nemen; het stelt zich niet verantwoordelijk voor eventueele minder gewenschte bevindingen, die later uit een verzuim van de kant der leden mochten voortkomen.

Deze oproep zal worden herhaald in het nummer van 20 April.

De Algem. Secretaris,
J. P. Mieras.

Verslag van de Bestuursvergadering op Woensdag 3 April 1918.

Aanwezig waren de h.h. Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter, B. J. Ouëndag, Ir. D. F. Slothouwer, Ir. J. B. van Loghem, C. J. Kruisweg, leden alsmede de Algem. Secretaris.

Notulen. De notulen van de vergadering van 12 Maart worden voorgelezen en goedgekeurd.

Mededeelingen van den Voorzitter.

De Voorzitter deelt mede dat in overleg met den heer v. Loghem adressen verzonden zijn naar de Gemeenteraad te Haarlem, Haarlemmerliede en Heemstede in zake de bebouwing van de Spaarneoevers.

In een volgend nummer zullen deze adressen worden opgenomen.

Op het verzoek van den Nationalen Woningraad betreffende het afvaardigen van leden in de commissie, die zich zal belasten met het samenstellen van een lijst van tot woningbouw bevoegde architecten, heeft het Bestuur naar aanleiding van de besprekingen op de ledenvergadering het volgende geantwoord:

Aan het Bestuur van den Nationalen Woningraad.

In antwoord op Uw schrijven d.d. 16 Maart terzake het benoemen van 2 afgevaardigden der Mij., in de Commissie die zich zal belasten met het samenstellen van een lijst van architecten, geschikt voor volkswoningbouw, heb ik de eer U het volgende mede te deelen:

Op de ledenvergadering der Mij. is Uw verzoek aan de orde gesteld.

Na ampele bespreking bleek de groote meerderheid in de vergadering van gevoelen te zijn, dat het benoemen van afgevaardigden, een stap zou zijn, waartoe de M.B.V.A. principieel niet mocht overgaan, al voelde zij wel, dat het opportuniteitshalve beter was aan uw verzoek te voldoen. De meerderheid zag in het afvaardigden van leden in een dergelijke commissie een schifting onder de leden, waarvan de consequenties niet te overzien zijn, en waarvan zij de verantwoordelijkheid niet wenschte te aanvaarden. Zoo goed als de geheele vergadering zag in een schifting een verzwakking van de eenheid van de vakvereeniging. Deze eenheid wordt aangetast, indien niet meer alle leden voor ieder bouwkundige werkzaamheid worden in staat *geacht*.

Uw voorstel, in stemming gebracht, werd met op één na algemeene stemmen verworpen.

Op verzoek van de ledenvergadering zal het Bestuur der M.B.V.A. U binnenkort een lijst doen toekomen, welke de namen onzer leden bevat, waarvan het Bestuur zich te voren overtuigd heeft, dat zij opdrachten voor volkswoningbouw kunnen en willen aanvaarden.

Hoogachtend,
J. P. MIERAS.

In verband met dit schrijven besloot het Bestuur een oproep in het Bouwkundig Weekblad te plaatsen.

INGEKOMEN STUKKEN.

De heer P. G. Buskens berichtte, de benoeming tot lid van de commissie tot afwikkeling van punt 12 van het werkprogramma wegens drukke werkzaamheden niet te kunnen aannemen.
In zijn plaats benoemde het Bestuur de heer J. Coenraad Meischke.
De heer Ouëndag, gedelegeerd lid van de Mij. bij de eindexamens van de Middelbaar Technische School te Leeuwarden, bracht een kort verslag over die examens uit. Zijn schrijven luidde als volgt.

Amsterdam, 30 Maart 1918.

Aan het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, te Amsterdam.

WelEdelGestrenge Heeren.

Hierdoor heb ik de eer U mede te deelen, dat ik als gedelegeerd lid onzer Vereeniging, waartoe ik werd benoemd op de Ledenvergadering, gehouden te Amsterdam op 23 Januari j.l. de mondelinge eindexamens heb bijgewoond van de Afdeeling Bouwkunde van de Middelbaar Technische School te Leeuwarden, van de Vereeniging voor Middelbaar-, Technisch en Ambachtsonderwijs, aldaar.
De bedoelde examens werden gehouden in het Gebouw der School te Leeuwarden op 13, 14 en 15 Maart j.l. en ik werd in de gelegenheid gesteld kennis te nemen van vóór dien tijd door de leerlingen vervaardigd schriftelijk examenwerk.
Aan de vijf candidaten, die aan het eindexamen deelnamen, kon het diploma der school worden uitgereikt.
De diploma's werden door het Bestuur der School ondertekend en mede door het gedelegeerd lid van het Kon. Instituut van Ingenieurs, speciaal aangewezen voor de Afdeeling Werktuigkunde en mij.
Het Bestuur der School, de Directeur en Leeraren hebben met groote voorkomendheid alle inlichtingen verstrekt, die mij van dienst konden zijn om een goed inzicht te krijgen in de gang van het Onderwijs en ik wil hierbij voor die welwillende tegemoetkoming gaarne mijn dank betuigen.
Hoewel ik er prijs op stel hier te verklaren dat ik den indruk heb gekregen, dat het aan de School gegeven Onderwijs op goede grondslagen berust en de leerlingen dat Onderwijs ernstig hebben gevolgd, acht ik het wenschelijk mijne meening omtrent enkele zaken het examen betreffende nog nader toe te lichten, waartoe ik een beknopt rapport aan dit schrijven toevoeg.
Beleefd verzoek ik U een afschrift van dit schrijven en van het verslag aan het Bestuur en Directeur der School te willen zenden.
Met de meeste hoogachting en met dankbetuiging voor het ontvangen vertrouwen heb ik de eer te zijn,

Uw Dw. Dr.
B. J. OUËNDAG,
Architect M.B.V.A.

In verband met een ingekomen schrijven van de h.h. Mrs. Hudig en Moltzer, waarin deze berichten, in verband met hun positie aan den Nationalen Woningraad geen lid meer te kunnen blijven van de Commissie tot afwikkeling van punt 16 van het werkprogramma, (De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw) deelde de heer Kruisweg mede, dat de resteerende leden besloten hadden zonder aanvulling hun werk voort te zetten.
De plaatselijke commissie 's Gravenhage deed het Bestuur o. m. een concept adres toekomen aan de Gemeenteraad van Delft, betreffende het beter naleven van de bepalingen omtrent uiterlijk aanzien van den nieuwbouw in den Wippolder aldaar. Het adres is hieronder afgedrukt.

Aan Edelachtb. Heeren Burgemeester en Wethouders der Gemeente Delft.

Het Bestuur van de M. B. V. A. neemt hierbij beleefd de vrijheid, de aandacht van UEdelachtb. te vragen voor het volgende:
In de verkoopvoorwaarden van bouwterrein in den Wippolder, toebehoorende aan de Gemeente Delft, komen onder Art. 4, eenige zinnen voor, welke blijkbaar doelen op het brengen van zekeren welstand, voor de op die terreinen op te richten gebouwen, wat zeer zeker is toe te juichen.
Dat, de in de laatste jaren daar gebouwde huizen de vrees wettigen, dat aan de bedoelde voorwaarden niet de hand wordt gehouden, of dat niet voldoende beoordeeld kan worden, wat aan matige eischen van welstand voldoet.
Redenen waarom het gewenscht zou zijn, dat voor de te bouwen huizen op Gemeente Gronden in den Wippolder, door UEdelachtb een Schoonheidscommissie werd in het leven geroepen.
Het Bestuur van de M. B. V. A. zou zich gaarne bereid verklaren, UEdelachtb. de noodige inlichtingen te geven en daartoe medewerking te verleenen.

Namens het Bestuur
A. BROESE VAN GROENOU.
J. P. MIERAS.

In een vorige vergadering heeft het Bestuur de vraag besproken op welke wijze het mogelijk zou zijn zich, naast het door de Commissie van Onderzoek uitgebracht rapport over het werk van candidaatleden, ook een oordeel te kunnen vormen over de wijze, waarop deze hun vak uitoefenen. De Commissie van Onderzoek, door het Bestuur uitgenoodigd haar onderzoek in deze richting uit te breiden, kon echter, om verschillende meest practische redenen niet besluiten aan dit verzoek te voldoen.
Het Bestuur besloot thans de informaties te laten loopen over de bureaux der Plaatselijke Commissies. Deze zullen in voorkomende gevallen om een vertrouwelijk advies worden gevraagd.

Inzake een nadere overeenkomst van de leden der M.B.V.A., die aangesloten zijn bij de vereeniging Bureau voor Auteursrecht, met deze vereeniging, zal het Bestuur de noodige stappen doen die te harer tijd gepubliceerd zullen worden.

Hierna zette de Voorzitter de door hem ontworpen en uitgewerkte finantieele regelingen uiteen. Spoedig zal een publicatie ervan in dit blad worden opgenomen.

Bij de rondvraag herinnerde de heer Slothouwer aan de prijsvraag „Groot Amsterdam", waarvan de plannen, in schijnbare vergeteldheid geraakt, weer opnieuw in behandeling zullen worden genomen.

J. P. MIERAS.

Verkiezing Bestuursleden.

Aangezien er binnen den daarvoor, in den oproep in het Bouwkundig Weekblad van 16 Maart 1918 gestelden termijn, geëindigd 27 Maart j.l. geen andere candidaten voor lid van het Bestuur zijn gesteld dan de 3 aftredende leden, zijn deze volgens art. 4, § 14 alinea 5, gekozen.
De aftredende bestuursleden waren de heeren: Ir. A. Broese van Groenou, Ir. J. B. v. Loghem en G. Versteeg.

Tentoonstelling Woningbouw.

Te 's-Hertogenbosch zal van 18—22 April in het „Casino" een tentoonstelling van teekeningen en foto's van woningen, woningblokken, woonwijken, tuindorpen, stadsuitbreidingen, enz.
Op deze tentoonstelling komen we in dit blad nader terug.

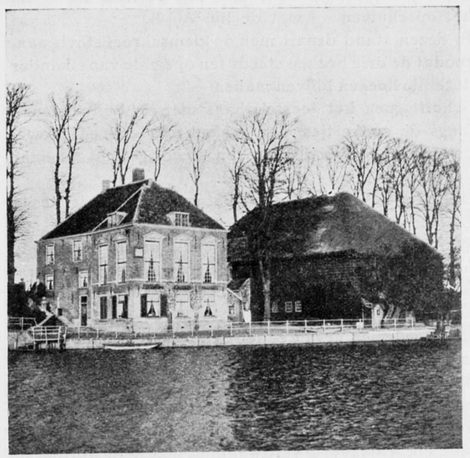

HET WAARDHUIS TE ELSHOUT.

Het Waardhuis van het Waterschap „De Overwaard" te Elshout Gem. Nieuw-Lekkerland, hetwelk met de oude sluizen aldaar een zoo mooi geheel vormt, zal gedeeltelijk gesloopt worden.
De fraaie muurankers vermelden het jaartal 1581. In den voorgevel, welke afgebroken wordt, is een zandsteenen poortje dateerend 1644. De blauwe verflaag waarmede het geheel bedekt was, is onlangs gedeeltelijk verwijderd; hierdoor kwamen verschillende, uit dien tijd afkomstige, geschilderde wapens, te voorschijn. Hoewel het in den loop der jaren vele veranderingen heeft ondergaan verdwijnt hiermede toch wederom een, vooral in een dergelijke omgeving, merkwaardig oud bouwwerk.

C. VAN EESTEREN.

Dit gebouwtje is opgeteekend in de voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel III Zuid Holland pag. 265.
In het gebouwtje bevindt zich een rijke collectie oude drinkbekers, en o.m. een kist met slotwerk van 1680.

WONINGNOOD.

Bij de Tweede Kamer is ingediend een wetsontwerp ter voorziening in den woningnood. Aan de Memorie van Toelichting is het volgende ontleend:
De berichten, welke den laatsten tijd de Regeering hebben bereikt omtrent de volkshuisvesting, spreken alle van toenemende moeilijkheden en van stijgenden nood. Reeds lang verlaten krotten, waaronder menschelijk bestaan niet meer mogelijk is, worden thans weder bewoond, terwijl helaas nog niet valt te zeggen, dat de nood zijn hoogtepunt heeft bereikt.
De oorzaken hiervan op te sporen zou uit een sociaal oogpunt belangwekkend zijn, maar de Regeering meent zich van causaliteitsbespiegelingen te moeten onthouden en alleen te moeten onderzoeken wat te doen staat om uitkomst te geven. Krachtens de Woningwet worden nog steeds voorschotten verleend, maar hier liggen dikwijls vele moeilijkheden.
Om in de noodgevallen te voorzien zijn op korten termijn uitvoerbare en veel minder kostbare plannen noodig. Er moeten noodwoningen opgericht worden daar, waar de nood zoo is, dat niet gewacht kan worden op definitieve plannen. Ook de z.g. semi-permanente woningen zullen in menig geval uitkomst kunnen bieden. Zal de noodtoestand worden weggenomen, dan moet de Regeering de macht hebben trage of onwillige gemeenten te dwingen en het rijk moet in ruimte mate de gemeenten bijspringen.
De Woningwet is voor dezen nood niet berekend, waarom de Regeering meent een voorziening te moeten voorstellen, waarvan het tijdelijk karakter blijkt uit art. 6. Volgens deze regeling zal de Kroon de bevoegdheid krijgen gemeenten aan te wijzen, die voorzieningen moeten treffen. Kan in den nood voorzien worden door de Woningwet, dan verdient dit de voorkeur. In welk soort woningen die voorzieningen moeten bestaan, zal afhangen van den nood en van den aard der bevolking. Voor personen, die na den oorlog weder zullen vertrekken, kunnen allereenvoudigste woningen gebouwd worden terwijl andere meer geschikte woningen zullen verkrijgen. Het staat intusschen voor de Regeering vast, dat de noodwoningen een zeer tijdelijk karakter moeten hebben. Daarnaast moet echter terstond een plan voor definitieve voorziening ter hand worden genomen.
Nu de nood zóó dringt, moet over ernstige bezwaren worden heengestapt en moet het centraal gezag de bevoegdheid worden gegeven voor te schrijven wat gedaan moet worden.
Deze gedachte ligt ten grondslag aan het wetsontwerp. De gemeenten kunnen toepassing van art. 1 voorkomen door alsnog vrijwillig de noodige plannen te maken. Wat het geldelijke betreft, zullen zij daardoor niet achterstaan bij de gemeenten, die gedwongen worden, maar volgens art. 3 uit 's Rijks kas ontvangen 90% van de kosten. Het is de bedoeling dit geld niet als voorschot te verstrekken. Ten aanzien van de onvermijdelijke noodvoorzieningen kan van aflossing niet wel sprake zijn. Van de huuropbrengst en afbraak en verkoop van den grond moet het Rijk 9/10 ontvangen. De Regeering meent, dat met f 15,000,000 wel in den ergsten nood voorzien zal kunnen worden. De baten laten zich echter bezwaarlijk becijferen. Art. 5 geeft de Regeering de bevoegdheid te dwingen tot een definitieve voorziening naast de noodvoorziening. Een woningtelling en een woningbeurs zullen hiervoor onmisbaar kunnen zijn. Zijn de gemeentefinanciën reeds te zwaar belast, dan zal ook hiervoor Rijkssteun gegeven worden.
Voor de uitvoering van deze regeling is een afzonderlijke dienst noodig, de woninginspectie van het Staatstoezicht op de volksgezondheid is reeds met werk overladen, zoodat wanneer deze noodregeling haar doel wil bereiken, de Minister de beschikking moet hebben overeen

deskundig ambtenaar met eenige helpers, terwijl overleg met de woninginspectie op den voorgrond moet staan. Ook zal hij zijn aandacht moeten geven aan de moeilijkheden, die de materialen bieden en moeten streven zoowel naar tijdig beschikbaar komen van de noodige materialen als naar het meest economische gebruik er van. De Minister van Binnenlandsche Zaken zal dan ook uitsluitend met de uitvoering zijn belast.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie

Als geregeld lezer van Uw blad heb ik ook kennis genomen van het artikel van den heer J. P. M. in het Bouwk. Weekbl. van 19 Jan. over: „een hulpmiddel bij het vervaardigen van groote perspectieven".

Dit hulpmiddel bestond in het gebruik van straalmallen voor het vinden van de wijking der perspectievische lijnen ingeval een verdwijnpunt dier lijnen zou vallen buiten het teekenbord.

In het Bouwk. Weekbl. van 2 Maart betoogt de heer v. Hardeveld, dat deze (Duitsche) uitvinding niet nieuw is en geeft verder aan hoe door het gebruik van dubbele straalmallen de moeilijkheden kunnen worden overwonnen, indien *beide* verdwijnpunten buiten het teekenbord vallen.

Nu wil het mij voorkomen, dat het gebruik van straalmallen weinig aanbevelenswaard is om twee redenen. Ten eerste moeten de mallen boven op het teekenbord bevestigd worden, waardoor men zich de gelegenheid ontneemt verder met haak en driehoek te werken. Ten tweede moet voor iedere teekening een enkele of een dubbele mal gemaakt worden, tenzij men den afstand van het oogpunt regelt naar bestaande mallen, hetgeen zeer lastig en daarenboven vaak ondoenlijk is, b.v. bij scheeve gebouwen of stratenplannen waar meerdere verdwijnpunten noodig zijn.

Het heeft mij dan ook verwonderd, dat geen der lezers van het Bouwk. Weekbl. het gebruik van deze straalmallen heeft ontraden en de aandacht heeft gevestigd op het hoogsteenvoudig instrument, waarvan ik hierbij een afbeelding geef.

Het bestaat uit drie dunne strooken van hout, die in één punt zijn verbonden door een gewone vleugelklemschroef, zoodat de drie beenen in elken willekeurigen stand door eenvoudig aanschroeven kunnen worden vastgezet.

Een goed verstaander zal zonder veel tekst en uitleg uit bijgaande afbeelding de bedoeling van het instrument begrijpen.

De vluchtlijn A—B zal men door gelijkvormigheid van driehoeken op papier kunnen brengen zonder daarbij het verdwijnpunt noodig te hebben.

De beide spijkertjes S. worden in het teekenbord geslagen op plaatsen waar ze voor het gebruik van haak en driehoek geen bezwaar zullen opleveren. Langs deze — overigens geheel willekeurig geplaatste — spijkertjes kan het toestel op en neer worden geschoven. Door het grooter of kleiner maken van hoek Z. kan men na eenig passen bereiken dat het middenbeen samenvalt zoowel met den horizon als — na het opschuiven — met de lijn A—B.

In dezen stand draait men de klemschroef stevig aan, zoodat de drie beenen steeds ten opzichte van elkander dezelfde hoeken blijven maken.

Schuift men het toestel thans met de buitenbeenen langs de spijkertjes, dan zal het middenbeen, zoowel boven als beneden den horizon, steeds gericht zijn naar het denkbeeldig verdwijnpunt.

Hoe grooter de afstand van het verdwijnpunt is, des te grooter wordt de hoek Z.

Wanneer men zorgt dit simpele instrument in duplo te bezitten, is men ingericht op de grootst mogelijke perspectieven, waarbij ook het tweede verdwijnpunt buiten het teekenbord ligt.

De voordeelen ervan zullen den practicus onmiddelijk in het oog vallen. De teekenhaak en driehoeken, vrijwel onmisbaar voor het trekken der verticale lijnen, kunnen ongehinderd over de geheele teekening heenschuiven; door los- en weder vastschroeven kan het instrument voor elk willekeurig verdwijnpunt ingesteld worden en — last not least — is het in den technischen boekhandel te koop, keurig kant en klaar, van perenhouten bladen en met koperen klemschroef. Heeft men het toestel niet meer noodig, dan kan men het dichtklappen en als een gewone rechte lineaal bij de andere teekenhaken aan den spijker hangen.

U dankend voor de verleende plaatsruimte.

Rotterdam. P. SCHMIDT.

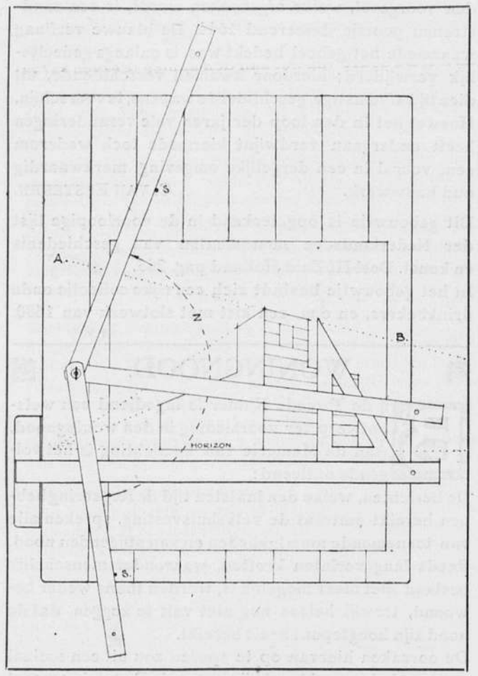

PRIJSVRAAG

VOOR DEN AANLEG VAN EEN CENTRAAL PUNT (ONTSPANNINGSPLAATS) IN HET IJ-BOSCH AAN DE OVERZIJDE VAN HET IJ TE AMSTERDAM.

Het Bestuur van de Vereeniging „Kunst aan het Volk" heeft met belangstelling de ontwikkeling van het IJ-bosch („Vliegenpark") gadegeslagen. Waar dit bosch hoe langer hoe meer tot zijn recht zal komen, daar de begroeiïng een zekere wasdom heeft bereikt en de bevolking van den overkant van het IJ steeds groeiende is, leek het het Bestuur gewenscht, dat nu reeds plannen worden beraamd tot een geschikten aanleg van een centraal punt.

Het Bestuur vat dit centrale punt op als een ontspanningsplaats, hoofdzakelijk voor kinderen.

Dat wil niet zeggen een kinderspeelplaats, doch een plaats, waar de kinderen met hunne ouders kunnen verpoozen.

Het Bestuur van de „Vereeniging „Kunst aan het Volk" acht het van groot belang tot de verwezenlijking hiervan mede te werken.

Ons Gemeentebestuur heeft zich met onze gedachten volkomen vereenigd en zoodoende het uitzicht op de verwezenlijking ervan geopend.

De Vereeniging „Kunst aan het Volk" schrijft daarom de volgende ideeën-prijsvraag uit.

Aanleg van een centraal punt (ontspanningsplaats) in het IJbosch.

Art. 1. De keuze van het aan den aanleg te geven karakter wordt vrijgelaten. Alleen moet streng in het oog worden gehouden:

1°. dat het geen park in den gewonen zin, maar meer een bosch is.

2°. dat het bosch ligt te midden van een volkswijk.

Monumentale fonteinen, beeldgroepen en dergelijke mogen dus niet worden toegepast. Een eenvoudig, ondiep bassin, waarin de kinderen hun scheepjes laten varen, is echter wel toegelaten.

Gewenscht worden de volgende eenvoudige gebouwtjes:

a. eenige, aan één zijde open, schuilplaatsen.

b. een ververschingslokaal.

De ontwerper is vrij in de plaatsbepaling van het centrale punt.

Veranderingen in den, op bijgaand plan aangegeven, aanleg is in verband met die plaatsbepaling toegelaten, doch is 't wenschelijk zooveel mogelijk rekening te houden met de reeds tot ontwikkeling gekomen begroeiïng. De thans bestaande groententuintjes worden na den oorlog weder opgeruimd.

Art. 2. Gevraagd wordt:

a. de situatie, schaal 1 tot 200;

b. een perspectievische schets (vogelvlucht), opgehaald uit schaal 1 tot 100.

De teekeningen uitgevoerd in potlood (gekleurd potlood is ook toegelaten). Zij mogen *niet opgerold* worden verzonden.

Art. 3. Aan de Jury is een bedrag van *f* 400 beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor drie bekroningen. Bij gebruikmaking door de Gemeente van de gedachte van den 1sten prijswinner zal voor de uitwerking en aesthetische leiding van de uit te voeren bouwwerken (in den meest algemeenen zin) een nadere regeling met hem worden getroffen.

Algemeene bepalingen.

Tot de mededinging worden toegelaten alle Nederlanders.

De inzendingen op deze prijsvraag moeten uiterlijk 6 Mei 1918, 's middags vóór 12 uur, vrachtvrij zijn bezorgd aan het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd; te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddellijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.

De ontwerpen moeten worden ingezonden onder een motto, dat op alle, tot de inzending behoorende stukken, moet voorkomen.

De motto's van alle inzendingen zullen in de dag- en vakbladen bekend worden gemaakt.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het motto ..... verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."

Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.

Inlichtingen worden door tusschenkomst van het correspondentie-adres uitsluitend gevraagd aan de jury, p. a. den Secretaris van de jury, den heer P. Bink. Zij kunnen worden gesteld tot 15 April a. s.

De vragen worden met de antwoorden openbaar gemaakt in de vakbladen.

Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders.

Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der jury zullen alle inzendingen voor tentoonstelling ter beschikking blijven van de Vereeniging; na dien tijd worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen toegezonden.

De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brandschade en andere schade voor een door den inzender op te geven bedrag.

Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak der jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige belooning in aanmerking komen. Ingezonden teekeningen, welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.

De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en, voor zoover mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting meer gedetailleerde beschouwingen leveren. Het rapport zal vóór de opening van de tentoonstelling der ontwerpen worden bekend gemaakt en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eindbesluiten zal de Jury voltallig moeten aanwezig zijn.

Bij ontstentenis van een lid der Jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door het Bestuur van de Vereeniging „Kunst aan het Volk" worden benoemd.

De Jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen.

Na de uitspraak der Jury zal door haar den naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige, voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen, wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Voor zoover dit programma niet nader bepaalt, zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Regelen voor Nat. Bouwk. Prijsvragen van 1914, ingesteld door het Genootschap „A. et A.", den Bond van Ned. Arch., de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" en de Mij. t. Bev. der Bouwk. vakver. v. Ned. Arch.

De Jury:

J. M. VAN MEIJ, Arch.
D.F. TERSTEEG, Tuinarch.
H. C. ZWART,
Hoofd der beplantingen bij de diensten der Publieke Werken.

JAN DE MEIJER, Arch.
C. OOSSCHOT, Beeldh.
P. BINK, Secretaris.
Adres *Nieuwe Tolstraat 64, Amsterdam.*

AMSTERDAM, April 1918.

Programma's met situatie verkrijgbaar bij den Secretaris P. Bink.

JURYRAPPORT.

PRIJSVRAAG TOT VERFRAAIING STATIONSPLEIN TE LEEUWARDEN.

Algemeene Beschouwingen. Behalve of voldaan is geworden aan de eischen welke in het prijsvraagprogramma gesteld zijn, is door de Jury, alvorens de aesthetische waarde van de ontwerpen nader te bestudeeren, bij het nemen van hare beslissing nagegaan in hoeverre rekening gehouden is met do factoren welke de verfraaiïng van het plein beheerschen. Deze zijn:

1e. de maskeering van verschillende spoorweg- en andere werken, welke thans het Stationsplein ontsieren en welke werken niet opgeruimd of verplaatst kunnen worden;

2e. de geslotenheid van het plein;

3e. de verkeerseischen en, in onmiddellijk verband daarmede, de plaatsing van de fontein.

Hieromtrent is op te merken, dat de spoorwegemplacementen met hare gebouwen aan de West- en Oostzijde van het plein moeten gemaskeerd worden door eene afsluiting van steen of groen, waardoor tevens de geslotenheid van het plein bevorderd wordt. Ook moet getracht worden de verschillende spoor- en trambanen, welke thans het plein doorkruisen, door het aanbrengen van dekkende beplanting of anderszins aan de aandacht te onttrekken.

Voorts is de Jury van oordeel dat het plein zeer in aanzien zou winnen indien het parkje, dat nu de Veemarkt afsluit, kan vervallen om plaats te maken voor eene open bebouwing. Daardoor wordt bereikt, dat het plein ook aan de Noordzijde afgesloten en de onsymmetrische bebouwing van de Sophialaan vervalt. Deze bebouwing kan dan tevens eene goede afsluiting van de Veemarkt vormen. Daar het verkeer naar en van de stationsgebouwen c.a. soms zeer druk is, zal een al te omvangrijke bebouwing of beplanting op het eigenlijke plein moeten vermeden worden. Een eventueele plaatsing van de fontein midden op het plein mag dus niet teveel ruimte in beslag nemen.

Bij vergelijking van de plannen blijkt wel dat verschillende ontwerper: mede onder sub 1 bedoelde maskeering gehouden hebben, en vooral de motto's „Regulatie", „In afwachting", „Herfstroest", „Cirkel waarin driehoek" de aandacht vragen.

Aan de Noordelijke afsluiting van het plein door bebouwing heeft slechts de ontwerper van motto „Het fiere geslacht" gedacht. Hoewel door het ontwerp dit doel niet geheel bereikt is, heeft de ontwerper wel ingezien dat aldaar een afsluiting noodig is. Overigens hebben alle ontwerpers aan dit pleingedeelte, als park, niets gewijzigd, en is de aanleg bij enkele alleen veranderd. Een fontein met bijbehoorende beplanting in het midden van het plein, zooals verschillende ontwerpers dat aangeven, zou op den duur een sta-in-den-weg blijken te zijn. Een muurfontein zooals motto „Regulatie" aangeeft, voorkomt dit bezwaar, terwijl daarmede tevens eene goede maskeering van het stationsemplacement verkregen wordt.

Wat de architectuur van de eigenlijke fontein betreft, is de Jury van oordeel, dat deze zeer eenvoudig van opzet moet zijn en het plein niet moet domineeren.

Oordeel der Jury over de ontwerpen. Bij de beoordeeling werden onmiddellijk de ontwerpen, ingekomen onder de motto's: *Rustoord, Hoop, De honderdste kans, Kan 't zoo, Monumentaal, A, A.B.C.510, X.Y.Z., Jan Ruik, Horticultura, Doelmatigheid bovenal, Residentie,* ter zijde gelegd.

Deze plannen getuigden van weinig teekenvaardigheid en misten een goede hoofdgedachte. De prijsvraag ging dezen mededingers blijkbaar boven hunne krachten.

Bij de volgende schifting vielen, omdat het plein teveel opgeofferd was voor plaatsing van de fontein met omgeving de motto's *Vooruit, Plein* en *ND* af.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 20 APRIL 1918. = No. 16.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Een nieuw Gebouw te Den Haag, door H. H. — In-huur-wonen, door M. P. de Clercq. — Jury-rapport, prijsvraag tot verfraaiïng Stationsplein te Leeuwarden. — Prijsvraag van het Instituut voor Bouwkunst. — De voor- en de achterdeur. — Otto Wagner †.

OFFICIEEL GEDEELTE.

VERZOEK AAN DE LEDEN EN ASP.-LEDEN.

Naar aanleiding van de besprekingen op de ledenvergadering van 27 Maart te Utrecht, over het verzoek van den Nationalen Woningraad betreffende het samenstellen van een lijst van tot woningbouw bevoegde architecten zal het Bestuur der M. B. V. A. aan het Bestuur van den Nationalen Woningraad een lijst overleggen van *alle* leden (en asp.-leden) der M.B.V.A. waaruit de door den N. Woningraad in te stellen Commissie een lijst van architecten zal opmaken.

Aangezien het doelloos is op deze lijst namen te plaatsen van hen, wier ambtelijke positie het aanvaarden van een particuliere opdracht van een woningbouwvereeniging niet toelaat, of die om andere redenen dergelijke opdrachten niet wenschen te aanvaarden, verzoekt het Bestuur alle leden en asp.-leden, welke *wel* op de lijst geplaatst wenschen te worden, hiervan schriftelijk aan den Secretaris kennis te geven **vóór 25 April 1918.**

Het Bestuur verzoekt dringend van dezen oproep goede nota te nemen; het stelt zich niet verantwoordelijk voor eventueele minder gewenschte bevindingen, die later uit een verzuim van de kant der leden mochten voortkomen.

De Algem. Secretaris,
J. P. Mieras.

Teneinde misverstand te voorkomen, zij hier nogmaals uitdrukkelijk vermeld, dat met dezen oproep alleen beoogd wordt, den Nationalen Woningraad een lijst te geven van al de leden, die tot volkswoningbouw bereid zijn. De oproep geldt ook voor de Adspirant-leden, die in den vorigen oproep niet genoemd zijn.

Vergadering en Excursie.

Het Bestuur heeft besloten een buitengewone ledenvergadering te houden, te **Rotterdam op Woensdag 8 Mei** a.s. ter behandeling van eenige stukken (benoemingen) welke in het volgende nummer zullen worden gepubliceerd. Het Bestuur stelt zich voor aan deze vergadering, welke slechts kort zal duren, een gezamenlijk bezoek te verbinden naar de, naar het zich laat aanzien, zeer belangrijke tentoonstelling van Kunstnijverheid en Volkskunst, welke op 27 April a.s. geopend wordt in de Academie te Rotterdam.

In verband met te treffen regelingen ziet het Bestuur gaarne toezegging tot deelname tegemoet **vóór 28 April a.s.**

Tentoonstelling van Kunstnijverheid te Rotterdam.

De Zuid-Hollandsche Vereeniging tot Bevordering van Kunstnijverheid en Volkskunst, Plaatselijk Comité Rotterdam, heeft onder eere-voorzitterschap van Burgemeester Mr. A. Zimmerman en onder leiding van de Heeren G. L. M. van Es en A. van Stolk eene tentoonstelling georganiseerd, welke van 27 April tot 27 Mei in de Academie aan den Coolvest te Rotterdam geopend zal zijn. In de tentoonstellingscommissie hebben zitting genomen de heeren K. P. C. de Bazel, Dr. H. P. Berlage, T. Bodenhausen, Mr. M. I. Duparc, W. Penaat A. Plate c.i., J. M. Sweep c.i. en J. J. Hoogewerff (secretaris). Van nagenoeg alle Nederlandsche kunstnijveren van naam zijn inzendingen aangemeld; de Commissie van Toelating, bestaande uit de dames E. Siewertsz van Reesema en Elis. M. Rogge en de heeren Jac. van Gils, J. L. M. Lauweriks, Mr. J. F. van Royen, Corn. van der Sluys en G. P. Tierie zal uit den overvloed van aanmeldingen eene keuze moeten doen om een goed overzichtelijk beeld samen te stellen van hetgeen op kunstnijverheidsgebied in Nederland wordt gepresteerd.

De zes zalen, in de Academie, waarover de Tentoonstellingscommissie de beschikking heeft gekregen zullen worden ingericht overeenkomstig de plannen van den architect, den heer D. Roosenburg. Een der zalen wordt geheel ingericht voor interieurs, andere zalen zullen kleinere inzendingen meubelen, textielwerk, goud- en zilverwerk en metaalwerk, grafische kunst, aardewerk, houtwerk bevatten.

De tentoonstelling belooft een nagenoeg volledig beeld te geven van de hedendaagsche Nederlandsche kunstnijverheid in hare verschillende afdeelingen. Voor hen, die niet meer tevreden zijn met copieën van oude stijlen, maar die iets gevoelen voor het principe, dat elke kunstuiting moet steunen op den geest van omgeving en tijd, is hier een goede gelegenheid om waar te nemen, hoe de hedendaagsche Nederlandsche kunstenaars trachten aan hun artistieke denkbeelden en gevoelens uiting te geven.

Adressen inzake bebouwing Spaarne-oevers.

Aan den Raad der Gemeente Haarlem.

De Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. Architecten heeft hierbij de eer Uwen Raad beleefd te verzoeken het uitbr eidingsplan, voor zoover dit betreft de terreinen gelegen ten Oosten van het Zuiderbuiten Spaarne tegenover de Rustenburgerlaan te willen vaststellen, teneinde te voorkomen, dat de mooie Spaarneoevers, die reeds op enkele plaatsen door fabrieken ontsierd zijn, verder ontsierd worden. — Mocht Uw Raad in verband met de bij uitstek voor fabrieksbouw aangewezen terreinen in het Noorden Uwer Gemeente ertoe kunnen overgaan ingevolge artikel 4 der Hinderwet tevens een verbod voor fabrieksbouw te leggen op de terreinen in bovengenoemd uitbreidingsplan begrepen, dan zou daardoor de volkomen zekerheid worden verkregen, dat Haarlem in het bezit blijft van een waterpartij met omgeving, zooals slechts enkele plaatsen in ons land bezitten.

't Welk doende,

A. Broese van Groenou.
J. P. Mieras.

Aan den Raad der Gemeente Heemstede.

De Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. Architecten heeft hierbij de eer het volgende onder Uwe aandacht te brengen:

Bij den Raad der Gemeente Haarlemmerliede c.a. zijn nieuwe uitbreidingsplannen aanhangig gemaakt, waarvan een gevolg zal kunnen zijn, dat verschillende deelen van het Zuiderbuiten Spaarne door fabrieksbouw ontsierd zullen worden. Wij ontkennen niet de noodzaak, dat elke gemeente terreinen moet bezitten voor fabrieksbouw, maar waar het Zuiderbuiten Spaarne met de oevers een der mooiste deelen van ons land vormt, nemen wij de vrijheid te mogen nemen Uwen Raad opmerkzaam te maken op het bedenkelijke dat in een fabrieksbouw langs het Spaarne zou gelegen zijn.

Het Zuiderbuiten Spaarne met de oevers toch is een der mooiste natuurmonumenten in ons land. Daar Uwe Gemeente op bedoelde plaats direct aan de Gemeente Haarlemmerliede c.a. grenst, hopen wij dat Uwe Raad alles in het werk zal stellen, om fabrieksbouw, althans tot een eind Zuidelijk van den bekenden Houtzaagmolen, onmogelijk te maken.

't welk doende,

A. Broese van Groenou.
J. P. Mieras.

Aan den Raad der Gemeente Haarlemmerliede, c.a.

De Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. Architecten heeft kennis genomen van de uitbreidingsplannen in Uwe gemeente. Zij waardeert ten zeerste het feit, dat in Uwen Raad reeds stemmen zijn opgegaan tegen de op het uitbreidingsplan aangegeven fabriekster reinen langs het Zuiderbuiten Spaarne, en kan dan ook ten zeerste instemmen met Uw verzoek aan den heer Ir. Joseph Cuypers om de plannen te willen omwerken. Zij hoopt echter dat Uwen Raad nog een stap verder zal willen gaan en in overleg met den architect de fabrieken langs den Spaarneoever tot een eind Zuidelijk van den Houtzaagmolen uit te willen sluiten, daar toch Uwe Gemeente juist in het Spaarne en den oever een landschap bezit van dusdanige schoonheid, dat slechts weinige Gemeenten in ons land hierop kunnen bogen.

In verband met Uwe plannen om in het noorden Uwer Gemeente een haven met fabrieksterreinen te stichten, zal het wellicht mogelijk zijn ingevolge artikel 4 der Hinderwet een verbod voor fabrieksbouw te leggen op de terreinen langs het Zuiderbuiten Spaarne.

't welk doende,

A. Broese van Groenou.
J. P. Mieras.

Het verharden van snelbindend schelpkalktrasmeel.

Door den Heer P. F. van der Wallen, Scheikundig Ingenieur Brielle, wordt Dinsdagavond in het „Huis de Beurs" alhier, voor de leden der Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst alhier en eenige genoodigden. eene lezing gehouden, toegelicht met proeven over *het verschijnsel, waarop het verharden van het snelbindend schelpkalktrasmeel berust.*

In aansluiting met de mededeelingen door Spr. gedaan in een bijeenkomst op 1 December j.l. in het hotel Willems, werd thans in het bijzonder behandeld de hydraulische verharding van ongebluschte kalk, en trachtte Spr. daarvan eene verklaring te geven door aan te nemen, dat de kalk zich in den z. g. colloïdalen toestand bevindt. Maakt men n.l. fijngemalen ongebluschte kalk met wat water aan tot een bal, die de consistentie van stopverf heeft, en deelt men deze in tweeën, brengt de eene helft onder water en laat de andere aan de lucht verblijven, dan ziet men dat die in de lucht onder ontwikkeling van waterdamp spoedig tot poeder uiteen valt, terwijl die onder water reeds na korten tijd hard wordt, en steeds in hardheid toeneemt. Vermoedelijk heeft men hier met een z.g. coagulatie- of stollingsverschijnsel te doen, in het leven geroepen door stoffen, die zich in de kalk zelf of in het aanmaakwater bevinden (electrolyten) en waardoor het zich vormende colloïdale kalkhydraat in een onoplosbare massa wordt veranderd, die steeds harder wordt, doordien de kalkdeeltjes, voorzoover zij inwendig nog niet door het water zijn aangetast, het water van de hen omgevende reeds gestolde massa afzuigen. De niet onder water gebrachte helft vertoont in den beginne hetzelfde verschijnsel — ook hier wordt de buitenkant hard, doch de, tengevolge van de warmteontwikkeling bij de vereeniging van kalk en water, ontstane waterdamp, doet na eenigen tijd de bal barsten en uiteenvallen.

Het water dient ons alleen om, door afkoeling, de zich vormende waterdamp op zoodanig peil te houden, dat de samenhang van het geheel niet verbroken wordt; het is duidelijk dat water daarvoor niet een bepaalde vereischte is, maar dat een koude luchtstroom hetzelfde zou doen. Doordien het gestolde kalkhydraat onoplosbaar is, behoeft er geen vrees bestaan voor het z.g. nawerken in de mortel; slechts moet gezorgd worden, dat de ongebluschte kalk zóó fijn gemalen is, dat, bij het aanmaken met water en de dientengevolge plaats hebbende vorming van kalkhydraat, de deeltjes de grenzen van den colloïdalen toestand bereiken.

Ten slotte werd eene vergelijking gemaakt tusschen de verharding van kalkhydraat en die van Portland-cement volgens de theorie van Michaëlis, en de overeenkomst en de verschillen daarmede in het licht gesteld. — Een en ander met proeven toegelicht

Na afloop der lezing werd gelegenheid gegeven tot het vragen van inlichtingen, waarvan door velen gebruik werd gemaakt.

Prijsvraag Centraal punt in het IJbosch.

De Permanente Prijsvraag-Commissie bericht dat zij zich kan vereenigen met het programma der door de Vereeniging „Kunst aan het Volk" te Amsterdam, uitgeschreven prijsvraag voor den aanleg van een centraal punt (ontspanningsplaats) in het IJbosch aan de overzijde van het IJ te Amsterdam, en de deelneming aan de prijsvraag gaarne aanbeveelt.

Prijsvraag Rijks Academie.

Aan de inzenders der ontwerpen: No. 32 motto „Ideaal"; No. 80 motto „Herleving", en No. 86 motto „Henny", wordt medegedeeld, dat na verzending aan de opgegeven correspondentieadressen, de ontwerpen als *niet bestelbaar* zijn teruggekomen.

Tevens wordt bericht aan den inzender van het ontwerp No. 108 motto „Doet nuttig werk", dat poststukken aan het (onvolledige) correspondentie-adres te 's Gravenhage verzonden, als *onbestelbaar* terugkwamen.

Genoemde vier ontwerpen liggen ter beschikking van de inzenders aan de Rijks Academie, Stadshouderskade 86, Amsterdam.

De Secretaris der Jury
Paul J. de Jongh.

EEN NIEUW GEBOUW TE DEN HAAG.

(Zie de losse plaat.)

Hoe komt het dat Den Haag heelemaal geen rol speelt in de vernieuwing der Nederlandsche architectuur? In Amsterdam mag het er rumoerig op los gaan tusschen pro- en anti-modernen; heel Holland mag van dien strijd den weerklank aan den lijve ondervinden; te 's Gravenhage blijft men rustig; blijkbaar is men daar van gevoel, dat de deftigheid verbiedt zich in den strijd te werpen; men moet wachten totdat het blijken zal wie het kan halen, en dan, och ja, dan wordt het „de bon ton" van met den winnaar mede te loopen.

Wanneer men bijgevolg in de Residentie een modern gebouw ziet, dan mag men vast besluiten dat de architect niet in Den Haag woonachtig is.

Hij, die met deze toestanden niet vertrouwd is, zal misschien beweren dat ik wellicht overdrijf; ik kan ongelukkiglijk mijn gezegde heel gemakkelijk met voorbeelden staven. Iedereen weet hoe Amsterdam in de laatste jaren veel zorgen besteed heeft aan al die ondergeschikte dingen welke op een verkeersweg noodig geworden zijn; palen voor electrische leidingen, aanplakborden, borden met aanwijzingen zooals „Rechts rijden" enz. Men bekijke nu de foto van het gebouw aan de Pletterijkade te Den Haag door den Amsterdamschen architect Zwiers ontwerpen, en het zal duidelijk zijn hoeveel kunstzin men aldaar gebruikt bij het bevestigen der straatnaambordjes: het eene werd gedeeltelijk, het andere geheel op de rollaag boven de winkelpuien aangebracht; een ieder kan zich overtuigen dat er niet het minste bezwaar was beide bordjes op den hoekpijler te doen plaats vinden.

Er is nog meer: de gemeente wil niet slechts dat haar inwoners, als echte resideerende menschen, behoorlijke woon- en slaapkamers kunnen betrekken, zij wil ze ook flink ventileeren; daarom *moet* de opene ruimte dewelke de binnenplaatsen der woningen vormt in de dwarsstraten doorgetrokken worden; een gedeelte van den wand dezer laatste blijft dus onbebouwd, en mag met een laag muurtje afgesloten worden. Hoe deze verordening in enkele gevallen iets goeds teweegbrengt, daarvan kan een ieder die in de Parkstraatbuurt loopt overtuigd zijn; het hier afgebeelde straatbeeld laat echter zien dat het ook andersom kan. Op den plattegrond zien wij over welk lang terrein de eigenaar beschikte; daar hij het op den beganen grond geheel voor zijn zaak wilde in gebruik nemen bestond de kans hier iets te zien verwezenlijken wat wij maar al te zelden ontmoeten, nl. een degelijk bouwblok, een echte straatwand; gezien het feit, dat het hier ging om een groote autozaak met show-room en werkplaats, wees alles er op, dat hier een gebouw van redelijk groote schaal en met een degelijken monumentalen aanleg zou tot stand komen. In een woord: het was een droom, en men zou gaan denken dat de betrokken overheid al het mogelijke zou gedaan hebben om de uitvoering van dit ontwerp in de hand te werken. Maar, Mijnheer Bureaucratius leefde nog, en hij kwam aangezet met het hierbovengenoemd eindje verordening: Zwiers heeft moeten zwichten, en zijn werk heeft er heel veel onder te lijden. Zijn gebouw is letterlijk in tweeën gerukt; het heeft daardoor zijn grooten rustigen gang verloren, en al hetgeen de kunstenaar poogde om dit euvel tegen te werken moest schipbreuk lijden. Hij kreeg immers gedaan te mogen bouwen ter hoogte van een normalen afsluitingsmuur; gezien deze hoogte met geen enkele horizontale verdeeling van het overige samenwerkt, staat dit lage gedeelte als een echt tusschenzetsel en als iets van absoluut andere schaal, naast de twee blokken: het hoort er niet bij, en het vormt geen band.

Toch is deze tusschenbouw, zij het dan ook afzonderlijk, het bekijken waard. Onze afbeelding laat er het aardigste gedeelte van zien, ik bedoel de deur waar de kunstenaar een heel mooi contrast heeft weten te verkrijgen door het aanbrengen van zeer eenvoudig en doch heel fijn ornament; een ieder zal betreuren dat het deurkozijn daarbij zoo nuchter aandoet, en dat de glasroeden van den opperlucht bij deze mooie deur niet hooren.

* * *

Zal ik verder dit gebouw in zijn verschillende onderdeelen ontleden? Ik meen dat het van meer nut kan zijn er enkele algemeene beschouwingen aan vast te knoopen. Wij leven in een overgangstijd die voor ons, architecten, dit buitengewoon interessante heeft, dat wij allen kunnen meewerken tot de vorming der toekomstige bouwkunst. Wij zijn het allen eens om te verklaren dat deze kunst er een moet zijn die van haar tijd is, maar dan is het ook met onze eensgezindheid uit. Er zijn er toch

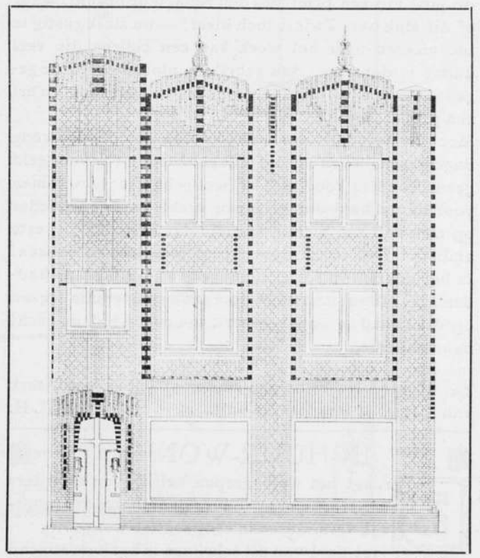

Autogarage en showroom te Den Haag. Arch. L. Zwiers.

die beweren dat een neutrale kunst de eenige passende is voor den zoekenden tijd die wij beleven. Anderzijds verklaren enkelen onder ons dat wij allen ons steentje moeten bijbrengen voor het opbouwen eener architectuur die pas wordend, eerst later over haar volledige uitdrukkingsmiddelen zal beschikken, terwijl anderen dit als een verkeerde werkwijze aanzien. Architectuur kan niet op de toekomst teeren, zoo zeggen zij, en kan slechts een beeld zijn van den tijd waarin zij ontstaat. Vertoont deze tijd de noodige eenheid en bezonkenheid nog niet, wij kunnen het niet helpen, en onze architectuur evenmin. Al voel ik meer voor de tweede opvatting, toch durf ik niet zeggen dat de laatste heelemaal onjuist is, alhoewel ik meen dat er in ons zoeken reeds voldoende minder geslaagde elementen aanwezig zijn om te verduidelijken dat wij ons in een overgangsperiode, in een tijd van zoeken bevinden. Ik kan mij moeilijk gaan inbeelden dat een kunst opzettelijk moet trachten de onvolmaaktheden van zijn tijd te vertolken! Deze zullen steeds, en in sterkere maat dan wij het wel willen, in ons werk te voorschijn komen.

Moest ik het meest karakteristieke van onzen tijd aangeven, dan zou ik zeggen dat hij buitenmate vol contrasten is. Oorlogvoerenden staan tegenover neutralen, armgewordenen tegenover O. Weeërs; de oorlogvoerenden gebruiken evenzeer hun vernuft om te dooden als om te helen; terwijl het bloed der soldaten de aarde drenkt is er in alle landen een versterking der intellectualiteit tot uiting aan 't komen. Kent iemand iets dat meer met contrasten gevuld is dan het leven van een vluchteling, die, wat hij vroeger ook was, nu alles moet aanpakken om rond te komen? Ik stond op een ladder het plafond van mijn kamer aan het kalken, toen de post mij een brief van den redacteur bracht: waar of dit stuk over Zwiers toch bleef! — nu zit ik rustig te filosofeeren over het werk van een collega die veel ouder is dan ik — dan schrik ik plotseling bij de gedachte wat of er met de mijnen, met mijn huis en erf zou gebeurd zijn.

Moet ik de contrasten ophalen van ons doodgewone dagelijksche leven? Is het ooit gebeurd dat er voor geld geen brood te koop was en wel gebakjes; terwijl men voor de vrijheid der volkeren vecht, hebben wij ieder op zich zelf zoo weinig vrijheid dat de eerste de beste ambtenaar in onze provisiekast mag komen neuzen! Is het ook niet alsof er nooit geen auto's bestaan hadden? .... Ik zal maar niet doorgaan en evenmin wijzen op dit tweede groote kenmerk van onzen tijd, de zucht naar sensatie.

***

Zal dit mijn lezers helpen vinden al wat er in dit werk van Zwiers te waardeeren valt. H. H.

IN-HUUR-WONEN.

Brengt het welbegrepen belang van huurders mede, dat zij het bovenstaande zoodra mogelijk veranderen in coöperatief-wonen?

Het doel van dit schrijven is het bevestigend antwoord op deze vraag behoorlijk te motiveeren.

In den regel woont iedereen bij voorkeur in zijn of haar eigen huis en is alleen door financieele aangelegenheden genoopt tot de huurders te behooren. Niet altijd door gebrek aan het noodige kapitaal, ook vaak door eigen geld tot andere doeleinden noodig te hebben. Welnu, coöperatief-wonen opent de gelegenheid voor gewone huurders geleidelijk eigenaren te worden van het steeds zelf bewoonde huis, huisje, ja zelfs woning als gedeelte van een perceel. En zulks zonder meer te betalen dan in gelijksoortige huurhuizen.

De voorwaarde daarbij, waarvan absoluut niet afgeweken mag worden, is alleen, dat de huurders beslist te goeder naam en faam bekend staan. Immers naamlooze vennootschappen zijn samenwerkingen van kapitaal en coöperatieve vereenigingen zijn die van personen. Vooral bij volgestorte aandeelen in naaml. venn. maakt de soliditeit der aandeelhouders niets uit, doch bij coöp. ver. van langen duur (zooals met coöp. bouw- of woonver. het geval is moet de aansprakelijkheid der leden van waarde blijven.

De geleidelijke eigendoms-verkrijging is coöperatief zeer eenvoudig aangezien de bewoner lid der vereeniging moet wezen. Eene coöperatieve bouw- of woonvereeniging bestaat namelijk uitsluitend uit leden-bewoners en de winst, anders den eigenaar-verhuurder komende, keert coöperatief ten bate der bewoners terug. Door die winst steeds te benuttigen ter afbetaling der schuld, na het eerste jaar steeds verhoogd met de bespaarde rente van vorige jaren, wordt gaandeweg de geheele schuld gedelgd en daardoor de geleidelijke eigendoms-verkrijging mogelijk, zonder iets meer te betalen dan in gelijksoortige huur-huizen.

Iedereen begrijpt wel, dat de hier bedoelde vereenigingen met schuld beginnen moeten, want het geld tot aankoop van grond en doen bouwen der perceelen valt natuurlijk niet uit de lucht. Dit is juist weder een voordeel der coöperatie, dat men daardoor al het benoodigde geld verkrijgen kan als hypotheek ter volle waarde der onroerende goederen; bij gevolg een hypotheek van 100 %, terwijl anders hoogstens 75 % der taxatie onder hypothecair verband verleend wordt. Dit feit is van hoogst ingrijpend belang en vereischt derhalve eenige toelichting.

Coöperatief-wonenden bieden geldgevers veel meer waarborg dan anders mogelijk is. Elk lid eener dusdanige vereeniging is hoofdelijk aansprakelijk voor zijne medeleden en door streng te waken (volgens desbetreffende bepalingen in de statuten) tegen achterstand van eenig belang in huur-betalingen, gaat het deel in eventueelen achterstand nooit boven de financieele kracht der andere leden. Er bestaan nog meer gronden waarop de veiligheid dezer buitengewoon hooge hypotheek berust, maar die mogen hier achterwege blijven omdat te Haarlem op de gunstigst mogelijke gevolgen in de praktijk gewezen kan worden. En zulks reeds gedurende meer dan dertig jaren, ten beloope van ettelijke tonnen gouds, ja meerdere millioenen guldens!

Coöperatie kent geen geheimzinnigheid, dus aangaande de juistheid van evengenoemd feit kan men zich hier te

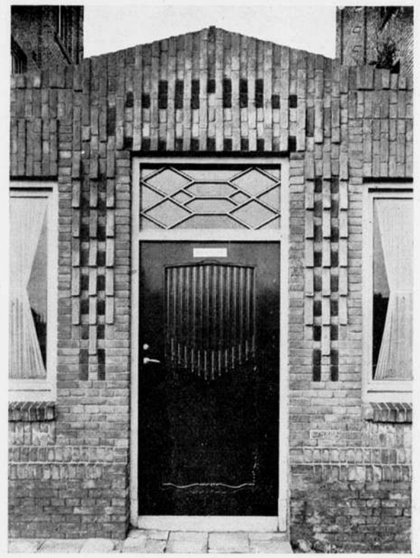

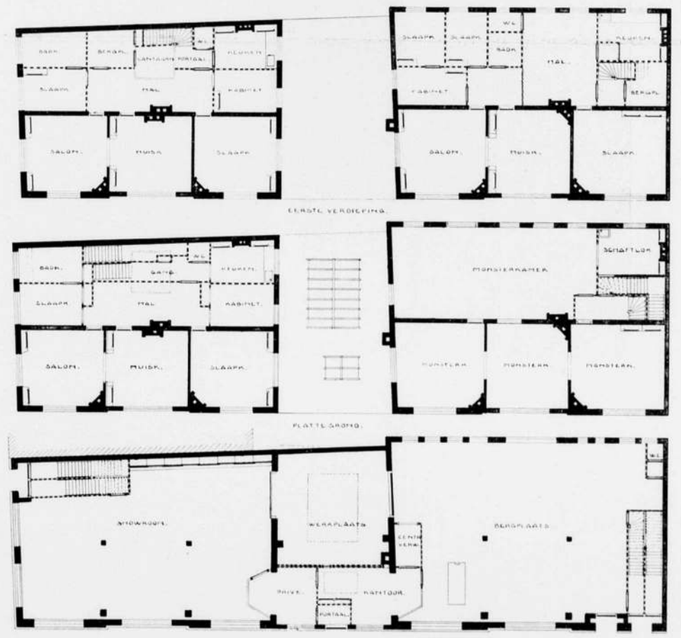

Auto garage en show-room te Den Haag. Arch. L. Zwiers.

Auto garage en Showroom te Den Haag. Arch. L. Zwiers.

allen tijde overtuigen. Trouwens de vele geldgevers van 100 % hypotheek aan coöp. bouw-ver. gaan waarlijk ook niet over het ijs van eenen nacht, zoodat buitenstaanders er volmaakt rustig op kunnen zijn, dat hun elders eveneens coöperatief die hypotheeken van 100 % zullen worden verleend. Laat ik er echter nog maar eens op wijzen, dat de soliditeit der leden boven twijfel moet wezen en voorts in alle opzichten beslist de goede trouw den boventoon moet houden.

Zoolang de vrede ons de rust schonk, die wij eigenlijk toen niet genoeg waardeerden, heeft geen coöperatief wonende er ooit aan gedacht, dat deze samenwerking op het gebied onzer huisvesting hem tevens zoude waarborgen tegen de ellende die tegenwoordig tal van in-huur-wonenden helaas moeten ondervinden. Bovendien, hoe zal het met die fatale huuropzegging en opslag loopen, wanneer de momenteele abnormale toestanden niet spoedig eene gunstige wending nemen? De in-huur-wonenden kunnen wel trachten zich te troosten met het bekende: „die dan leeft, die dan zorgt", maar het kan niet ontkend worden, dat de meeste huurders met schrik den afloop hunner huur-contracten te gemoet zien. Wel voorziet de huur-commissiewet zooveel mogelijk in deze narigheid, doch alleen voor de zoogenaamde „kleine luiden" en dan zonder geheel afdoenden waarborg tegen huuropzegging.

De lezer kan gemakkelijk begrijpen hoe van de genoemde misères, reeds door in-huur-wonenden ondervonden of als het zwaard van Damocles boven hunne hoofden hangende, bij coöperatief-wonen nimmer sprake kan wezen. Als hiervoren omschreven, zijn de zoo fel tegenover elkander staande belangen van verhuurders en huurders in de zelfde handen gebracht, enkel en alleen door de kracht en macht uitgaande van degelijke aaneensluiting.

Even als alle andere coöperatie heeft iedereen de bevoegdheid, haar ter bevordering van eigen economische belangen toe te passen, want hij die thans nog niet te goeder naam en faam bekend mocht staan, kan dit ten allen tijde in de goede lijn veranderen. Ja zelfs al mochten onverhoopt zijne plannen tot coöperatief-wonen schipbreuk leiden, zoo zal hij zich de hier bedoelde verandering ten goede zeker nimmer beklagen!

Verbazend jammer is het evenwel, dat de duizenden in-huur-wonenden buiten Haarlem ten huidigen dage niet dadelijk tot coöperatief-wonen kunnen overgaan. Menigvuldig zijn de betuigingen van leedwezen daarover, die ik schier elken dag ontvang, maar nieuwbouw kan moeielijk — zoo niet meestal onmogelijk geschieden door duurte en schaarschte in eenige bouwmaterialen. Wel is nieuwbouw geen bepaalde vereischte en kunnen coöp.-bouw-ver. ook opgericht worden door aankoop van een aantal betrouwbare panden, doch slechts bij uitzondering doet zich de gelegenheid voor tot deze wijze van oprichten, die tot heden nog nimmer gevolgd werd.

Toch raad ik de thans nog in-huur-wonenden bepaald aan om zich zoodra doenlijk aaneen te sluiten met het doel coöperatief te willen wonen. Bij deze aangelegenheid zijn namelijk vele voorloopige werkzaamheden onvermijdelijk en indien men die begint aan te vatten, staat men later reeds behoorlijk beslagen op het ijs. De oorlog is onverwacht losgebrand, kan dus de vrede ook niet onverwacht aan den horizon gaan gloren?

Door dat aanvang-maken nader te omschrijven, zoude ik te veel plaatsruimte vorderen en bovendien kan zulks mondeling het beste geschieden. Daarvoor is alleen een reisje noodig naar de hoofdstad van Noord-Holland, alwaar honderden coöp. wonenden zich van ganscher harte verheugen, met huur-ellende niets te maken hebben en gaarne anderen op de hoogte dezer materie willen brengen.

Haarlem. M. P. DE CLERCQ.

JURYRAPPORT.

PRIJSVRAAG TOT VERFRAAIING STATIONSPLEIN TE LEEUWARDEN.

(Vervolg en slot van pag. 94).

Van de overblijvende 10 ontwerpen volgt hieronder het oordeel der Jury:

Regulatie. Een vlot opgezet ontwerp. De teekeningen doen in alle opzichten aangenaam aan. Het plein is iets teveel bezet met plantsoen, zoodat de wegen welke in de lengterichting van het station over het plein geprojecteerd zijn, te smal zijn. Door eenige verplaatsing van de lengteas van het plantsen is aan dit bezwaar tegemoet te komen.

De aanleg van een voetpad naar het station tusschen afscheiding van metselwerk is goed gedacht. De maskeering van de emplacementen in verband met de toegangen is zeer gelukkig geslaagd. De wandfontein tevens afsluitmuur, is origineel. De tramlijnen zijn goed verborgen.

„Klein in groot vierkant". De teekeningen zijn goed geteekend. De pleinruimte is zeer goed ontwikkeld, doch de aanleg van trottoirs belet het rijverkeer naar de emplacementen. Enkele details van het ontwerp zijn eenigszins primitief. De fontein, veeleer gedenkteeken, is niet goed geplaatst en is zonder uitdrukking.

Het fiere geslacht. De teekeningen zijn correct. De teekeningen zijn correct. De plaatsing van het monument met fontein is goed, terwijl het verwijderen van verschillende boomen, om het plein te verruimen, eene goede gedachte is. Evenals bij het vorig ontwerp is het rijverkeer naar de emplacementen belemmerd. De beide afsluitingen van het plein zijn niet fraai en gelijken meer op schermen. De fontein is te forsch gedacht en zal hier niet voldoen.

Herfstroest. Het plein is wel ontwikkeld en door hagen afgesloten, doch de toegang voor het goederenbureau is niet geslaagd. De aesthetische waarde van

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 20 April 1918. No. 16.

het geheel is onvoldoende, hetgeen blijkt uit de perspectievische schets. Hoewel de plaatsing van de fontein te verdedigen zou zijn, mist het ontwerp zelf bekoring.

Helios. De fontein met aanleg plantsoen vormt een sta-in-den-weg voor het verkeer. De teekeningen zijn uitvoerig behandeld en goed geteekend. Het geheel is meer geschikt als aanleg van een groote buitenplaats dan voor een stadsplein.

In afwachting. Is goed geteekend, doch alle vereischte teekeningen zijn niet aanwezig. Zoowel de fontein als de afsluitingen zijn in metselwerk gedacht en van eenvoudig goed karakter. De plantsoenaanleg op het plein is geheel verbrokkeld en niet fraai. Er ontbreekt verband tusschen de beplantingen.

Sljucht en Rjucht. De teekeningen getuigen wel van een zekeren durf, doch geven geen duidelijk beeld van den gedachten aanleg. Het plein is zeer vernauwd en de fontein is niet doelmatig geplaatst. De beplanting is niet fraai en niet in overeenstemming met het karakter van plein.
Hoewel de plaatsing van de fontein en van de afsluiting goed zijn te noemen is de architectuur van de afsluiting eenigszins slap. De afsluitingen zijn gedeeltelijk van hekwerk, waardoor deze niet aan het doel beantwoorden. De driehoekige vorm van de fontein en de bloembakken doen niet aangenaam aan. De teekeningen zijn goed.

Leeuwarden. De teekeningen zijn met zorg behandeld, doch bepaald aesthetische kwaliteiten zijn aan het ontwerp niet toe te kennen.
De plantsoenindeeling is niet fraai in verband met de plaatsing van de fontein.
Pan. De plaatsing van de fontein is niet logisch, terwijl de fontein zelf een ongunstigen vorm heeft. Het plein is eigenlijk geheel onveranderd gelaten. Alle zorg is aan het park voor de Veemarkt besteed. De teekeningen zijn niet onverdienstelijk.

Conclusie. De ontwerpen „Regulatie", „klein in groot vierkant" en „Het fiere geslacht" voldoen het meest aan de gestelde eischen.
Het eerste ontwerp vraagt vooral om den architectonischen opzet de aandacht en bevat zooveel kwaliteiten, dat met enkele wijzigingen een uitvoering mogelijk is. De beide andere ontwerpen verdienen de voorkeur om de goede pleinontwikkeling, terwijl bovendien het ontwerp „klein in groot vierkant" nog te verkiezen is boven „Het fiere geslacht", door zijn meer architectonische waarde.
Aangezien geen der ontwerpen zonder wijziging kan uitgevoerd worden en dus geen volledige eerste prijs kan worden toegekend, heeft de Jury de beschikbaar gestelde bedragen gesplitst in drie bekroningen van f 450.—, f 250.— en f 150.—.
Zij stelt voor deze te verdeelen als volgt:
1e bekroning à f 450.—, motto „Regulatie".
2e „ à f 250.—, „ „klein in groot vierkant".
3e „ à f 150.—, „ „Het fiere geslacht".

PRIJSVRAAG VOOR EEN PAVILJOEN IN HET STADSPARK IN AANLEG TE GRONINGEN.

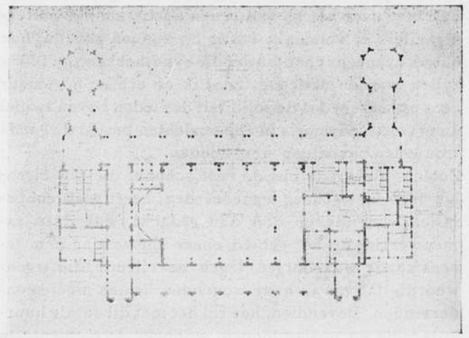

Motto „Stadspark". 2e prijs. Ontw. J. J. Planjer b.i.

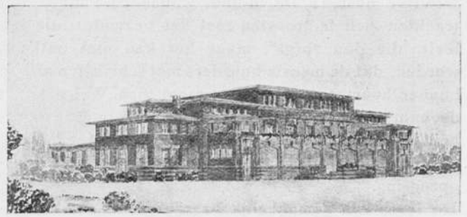

Motto „Stadspark".

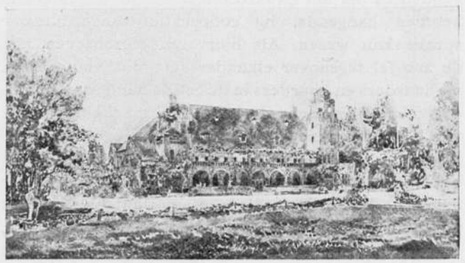

Motto „Be Quick". 2e prijs. Ontw. O. Liesveld en W. H. J. Terpstra.

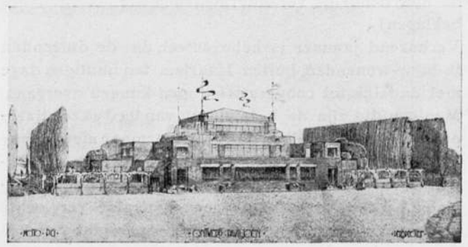

Motto „P.G." 2e prijs. Ontw. G. de Groot.

Eerst thans heeft de Redactie gelegenheid den uitslag van de Paviljoen-prijsvraag te Groningen te illustreeren. Zooals de lezer zich zal herinneren, werd de eerste prijs niet toegekend. De Jury besloot uitsluitend drie tweede prijzen toe te kennen.
Het Juryrapport is opgenomen in No. 4 en No. 5 van dezen jaargang.

Voorts geeft de Jury aan het Bestuur der Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer in overweging om met den ontwerper van motto „Regulatie" in overleg te treden en hem, na indiening van een gewijzigd ontwerp, waarbij met bovenstaande opmerkingen der Jury is rekening gehouden, de uitvoering daarvan op te dragen.

Leeuwarden, 28 Maart 1918.

De Jury:

Mr. J. A. N. PATIJN.
Prof. H. EVERS.
Dr. H. P. BERLAGE.
D. F. TERSTEEG.
L. N. HOLSBOER.

Bij opening der naambrieven bleken de ontwerpers der bekroonde plannen te zijn:
Motto: „Regulatie" Meischke & Schmidt te Rotterdam en J. W. V. Sluiter te Dedemsvaart.
Motto: „klein in groot vierkant" Jan Wils, den Haag en Theo van Doesburg, Leiden.
Motto: „Het fiere geslacht" Charles Estourgie en Eg. Everaerts, Nijmegen.

PRIJSVRAAG.

Prijsvraag van het Instituut voor Bouwkunst.
Het Instituut voor Bouwkunst schrijft de volgende prijsvragen uit:
A. Een ontwerp voor een stempel:
De teekening in zwart en wit van een stempel groot 4 cM. diameter waarin het karakter van het Instituut wordt uitgedrukt en waarin op duidelijke wijze de naam „Instituut voor Bouwkunst" voorkomt. (De teekening te maken op het dubbele der ware grootte dus 8 cM. diameter).
Als eerste prijs wordt uitgeloofd 50 gulden als tweede prijs 25 gulden.
B. Een ontwerp voor een briefhoofd.
Het brievenhoofd moet uitgevoerd een lengte hebben van 20 cM. en een hoogte van 5 cM. (de teekening in zwart en wit te maken op de dubbele grootte) en bevatten de volgende tekst:
Instituut voor Bouwkunst gevestigd te 's-Gravenhage opgericht 1917.
Overigens in de versiering het karakter van het Instituut uit te drukken.
Uitgeloofd wordt een eerste prijs van 50 gulden en een tweede van 25 gulden.
De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:
S. Moulijn, Secretaris van de Vereeniging ter bevordering der Grafische Kunst.
Huib Luns, Hoofdleeraar Rotterdamsche Academie.
Jan Stuyt, Lid van het Bestuur van het Instituut, Bezuidenhout 195 den Haag.
Alle stukken worden vrachtvrij ingewacht voor of op den 18 Mei 1918 aan het Secretariaat van het Instituut Bazarstraat 5 te Den Haag.
Inlichtingen moeten schriftelijk worden aangevraagd vóór 27 April.
Programma's zijn, zoolang de voorraad strekt, op franco aanvraag gratis verkrijgbaar aan het bureau van het Instituut, Bazarstraat 5 te Den Haag.

DE VOOR- EN DE ACHTERDEUR.

Vermoedelijk zullen velen met ons verrast zijn over het *„Verzoek aan de Leden"* en over de daarmede in verband staande laatste alinea van het schrijven aan het Bestuur van den Nationalen Woningraad, luidende:
„Op verzoek van de ledenvergadering zal het Bestuur „der M. B. V. A., U binnenkort een lijst doen toekomen „welke de namen onzer leden bevat waarvan het Be„stuur zich te voren overtuigd heeft, dat zij opdrachten „voor volkswoningbouw kunnen en willen aanvaarden" een en ander te vinden in No. 15 van het Bouwkundig Weekblad.
Het komt ons voor, dat in deze alinea in geenendeele wordt weergegeven, wat de bedoeling van de ledenvergadering van 27 Maart, ook blijkens het daarvan in No. 14 van het Bouwkundig Weekblad gegeven verslag, was.
Er is in die vergadering *geen* verzoek gedaan aan het Bestuur om een naamlijst der leden in welken vorm dan ook aan den Woningraad te zenden. Ofschoon enkele leden dit punt besproken is van andere zijde het onlogische daarvan aangetoond, en is daarover *geen* besluit gevallen.
Daarentegen is zeer duidelijk uit de gehouden besprekingen gebleken, dat de vergadering *principieel* geen *splitsing* van de leden in welk opzicht ook wilde. en ook eene zoodanige splitsing door anderen (aangenomen dat zij uitvoerbaar ware zonder tot onrechtmatigheden te leiden) niet wenschte te sanctionneeren.
De bedoeling van het gevallen vergaderingbesluit was dan ook ondubbelzinnig, dat de splitsing *niet* zou gemaakt worden, althans niet met rechtstreeksche of zijdelingsche medewerking der M.B.V.A., omdat die splitsing, naar de meening der vergadering, *het begin van den ondergang der Vakvereeniging* zou beteekenen.
Uit het vergaderingsbesluit mocht niet anders resulteeren, dan dat de M.B.V.A. zonder meer afwijzend beschikte op het verzoek van den Woningraad.
In den brief van het Bestuur aan den Woningraad komt echter niet *dit besluit* tot uiting doch integendeel, al is het in gewijzigden vorm, het inzicht van het eenige lid dat tegen het vergaderingsbesluit stemde. Zoodoende is het splitsingsbeginsel dat door de vergadering de voordeur was uitgeworpen, door het Bestuur door een achterdeurtje weer binnengesmokkeld.
Afgescheiden van de onjuistheid van de gedragslijn die o.i. door het Bestuur is gevolgd, is het noodig, dat omtrent het splitsingsbeginsel geen misverstand blijve

bestaan; de M.B.V.A. mag ten dezen aanzien niet op twee gedachten blijven hinken, en er dient eens voor goed uitgemaakt te worden, welke weg de M.B.V.A. in dezen heeft te begaan,

Een lid der Vakvereeniging, dat zich *vrijwillig* door de toelatingscommissie dier vereeniging heeft laten keuren en aangenomen is, moet niet naderhand aan de kans bloot staan, door een of andere commissie nog eens onvrijwillig te worden gekeurd, en voor het een of ander onderdeel van zijn beroep onbekwaam te worden gekwalificeerd.

Wanneer op dezen weg niet gewaakt wordt voor de *eerste* schrede, dan is elke volgende niet te keeren, en ondergeteekenden zijn van meening, dat velen met hen de onvermijdelijke consequentie zullen weten te trekken wanneer die eerste schrede niettemin zou worden gedaan.

Het Bureau der Plaatselijke Commissie van leden M.B.V.A. Rotterdam.

P. G. BUSKENS, *Voorzitter.*

C. N. VAN GOOR, *Secretaris.*

Rotterdam, 15 April 1918.

Als men de golvingen van meeningen en gedachten nivelleert, dan blijkt de bespreking op de laatste ledenvergadering naar aanleiding van het verzoek van den Nationalen Woningraad, aldus te zijn samen te vatten: *Geen schrifting*, alle leden worden geacht geschikt te zijn voor volkswoningbouw, de lijst is dus *onze ledenlijst*, Deze bedoeling wordt in het schrijven aan den Nationalen Woningraad weergegeven in de volgende bewoordingen: „De meerderheid zag in het afvaardigen van van leden in een dergelijke commissie een schifting onder de leden, waarvan de consequenties niet te overzien zijn en waarvan zij de verantwoordelijkheid niet wenschte te aanvaarden. Zoo goed als de geheele vergadering zag in een schifting een verzwakking van de eenheid van de vakvereeniging. Deze eenheid wordt aangetast, indien niet meer alle leden voor iedere bouwkundige werkzaamheid worden in staat geacht." Iets hooger staat: „een stap, waartoe de M. B. V. A. principieel niet mocht overgaan."

Het Bestuur heeft gemeend hiermee de juiste bedoeling van de vergadering weer te geven.

Voorts zou de ledenlijst aan den Nationalen Woningraad worden verzonden. Waar het echter doelloos is, in die lijst ook op te nemen, hen, wier positie het aanvaarden van opdrachten voor volkswoningbouw uitsluit, of om een of andere reden later toch een eventueele opdracht, hun door bemiddeling van den Nationalen Woningraad verstrekt, zouden weigeren, met de mogelijk daaruit voortkomende wrijvingen-gouverner c'est prévoir — achtte het Bestuur het gewenscht, de lijst met het oog op het doel, praktisch te maken. Volgens dezen weg, is de uitspraak van de ledenvergadering geëerbiedigd, en het oogenblikkelijk belang van de leden in het oog gehouden.

Het is niet denkbeeldig, dat de schiftingscommissie eerder in het wilde weg zal gaan kiezen, dan uit een lijst, waarop directeuren van gemeentewerken, inspecteurs van de volkshuisvesting, en meer categorien tusschen de vrije architecten verward staan.

Bovendien was op de ledenvergadering de meerderheid van het Bestuur tegen de schifting.

Te veronderstellen, dat die meerderheid een week later zich zou hebben laten verleiden, om nog een achterdeurtje open te stellen, om het splitsingsbeginsel, door 1 lid op de vergadering verdedigd, weer binnen te halen, getuigt van verkeerd begrip van de Plaatselijke Commissie „Rotterdam".

De vakvereeniging moet het vertrouwen hebben, dat het Bestuur de besluiten der vergadering zonder subjectieve bijbedoelingen en onder-onsjes ten uitvoer brengt; heeft zij dit niet, veronderstelt zij behalve de breede dubbele hoofddeur, Marnixstraat 402, nog geheimzinnige achterdeurtjes en nooddeurtjes aan de kant van Bellevue, dan zou dit beteekenen het *begin van den ondergang der Vakvereeniging.*

J. P. MIERAS.

OTTO WAGNER. †

Volgens een bericht in „de Telegraaf" is Otto Wagner, architect te Weenen, Eerelid van de M.B.V.A. op 76-jarigen leeftijd overleden. Groote ontroering zal zijn dood in onze kringen niet geven; hij werd, door velen op gezag, beschouwd als een grootmeester, als een der coryphеeën, maar het valt te betwijfelen, of deze groote door zijn vereerders naar waarde geschat is, zooals zijn arbeid dat verdiende, zelfs eischte.

Die arbeid te onderzoeken, te volgen, te leeren begrijpen, is moeizaam, maar schenkt een supérieur genot; hij stelde een ieder daartoe in staat, door zijn „Moderne Architectur", die in tallooze teekeningen zijn strijd weergeeft, om dat te verwezenlijken, waarvoor hij dacht geroepen te zijn. Hij hield het: „Wer immer strebend sich bemüht, den können wir erlösen" wel voor oogen, en dat heeft hem de kracht gegeven, om een groot deel van zijn leven te strijden tegen een leger van intriganten, die campagnes tegen hem om hem zijn opdrachten te ontnemen, voerden. Dat hij ten slotte kon zegevieren, is wel een bewijs van zijn schitterende gaven en de overtuiging waarin hij voor zijn bouwkunst heeft gestreden.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 27 APRIL 1918. = No. 17.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Over Otto Wagner, door J. P. Mieras. — Prijsvraag voor een centraal punt in het IJbosch.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering te Rotterdam op 8 Mei a. s. des v. m. 11 uur.

Agenda.

1. Notulen van de ledenvergadering van 27 Maart 1918.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Benoeming leden voor de Schoonheidscommissie te Zandvoort.
4. Benoeming van een lid, dat de heer Keppler zal adviseeren bij het samenstellen van een model bestek.

Na afloop dezer vergadering zal er een gemeenschappelijk bezoek worden gebracht aan de Tentoonstelling van Kunstnijverheid en Volkskunst in de Academie aan de Coolvest. De plaats van de vergadering zal nog nader bekend worden gemaakt.

De voor- en achterdeur.

Het bijschrift van den heer Mieras bij ons stukje onder bovenstaande titel in het vorig nummer van dit blad noopt ons nog tot een kort wederwoord.

Wij nemen gaarne acte van de verzekering van het Bestuur dat het geen *„bewuste" achterdeurpolitiek* voert, doch moeten hierbij opmerken, dat wij het Bestuur hiervoor ook niet beschuldigd hebben. Wij trachtten aan te toonen, dat het Bestuur, door in het schrijven aan den Woningraad, de toezending van een ledenlijst te beloven, zijdelings meewerkt aan de totstandkoming van een splitsing der leden, welke door de vergadering was afgekeurd en wij betoogden dat hierdoor de vergadering uitdrukkelijk verworpen splitsingsbeginsel, langs een .... anderen weg weder te voorschijn was gekomen en zoodoende *niet* het inzicht der vergadering doch dat van het eenige lid dat zich daartegen verzette, tot uitvoering zou worden gebracht.

Daarin ligt niet opgesloten, dat dit door het Bestuur opzettelijk en tegen beter weten in is gedaan doch dat het zich naar onze meening vergiste (wat zeer menschelijk is) en deze meening is op dit punt door het bijschrift bovenbedoeld niet gewijzigd.

Het is en blijft onjuist, dat de vergadering het „verzoek" aan het Bestuur, zou hebben gedaan een ledenlijst, in welke vorm ook, aan den Woningraad te zenden.

Ook de gewijzigde vorm, waarin dit verzoek in het bijschrift verschijnt, n.l. dat de ledenlijst *„zou"* verzonden worden, wat een stilzwijgende toestemming der vergadering veronderstelt, geeft niet het gevoel der vergadering weer.

Evenmin is het juist dat de vergadering gevoelde dat het, *opportuniteitshalve* beter ware mede te werken aan de benoeming van eene splitsingcommissie, zooals in het schrijven aan den Woningraad wordt gezegd.

Dit denkbeeld is wel in de vergadering te berde gebracht en bestreden, doch *onze* indruk daarvan is dat de vergadering dat gevoelen *niet* had.

Maar boven al heeft het geen zin om een ledenlijst aan den Woningraad te zenden 't zij compleet, 't zy naar het voorstel van het Bestuur beperkt, daar de Woningraad een *„schifting"* door en voor de verantwoordelijkheid der Architectenvereenigingen wenscht, juist op grond van de omstandigheid, dat hij, voor de aanbeveling van architecten voor volkswoningbouw *„zich niet gerechtigd acht naar de algemeene ledenlijst dier architecten vereenigingen te verwijzen* (zie het desbetreffend schrijven aan den N.W.) en dus ook geen waarde zal hechten aan een lijst van architecten-leden M. B. V. A. die *zichzelve* als geschikt en bekwaam hebben opgegeven.

Het Bestuur zal dan ook wel niet zoo naïef zijn om te gelooven, dat de Woningraad de naamlijst die hij zal ontvangen of misschien reeds ontvangen heeft, *in haar geheel* zal accepteeren of doen accepteeren door de Commissie die door den Woningraad, de B. N. A. en A. et A. zal worden benoemd.

Deze commissie zal de leden der M.B.V.A. in bekwamen en onbekwamen schiften en door de toezending van eene speciaal voor dat doel samengestelde ledenlijst zal het Bestuur zijdelings aan de schifting medegewerkt, en haar gesanctioneerd hebben, lijnrecht tegen de bedoeling der vergadering, in strijd met de belangen der leden, en met nog niet te voorziene gevolgen voor de vakvereeniging.

Niemand, (en dus ook de ondergeteekenden niet) twijfelt aan de volkomen goede trouw van het Bestuur in dezen, en waar ondergeteekenden zelve gedurende lange jaren, leidende functies in het vereenigingsleven bekleedden, weten zij maar al te goed, dat mistasten, in de uitvoering der vereenigingsbesluiten, mogelijk verklaarbaar, en natuurlijk verschoonbaar is, doch dat neemt niet weg, dat waar misgetast is, naar herstel moet worden gestreefd, en zij vertrouwen dat het Bestuur alsnog bereid zal zijn, om den Woningraad ondubbelzinnig te kennen te geven, dat de M.B.V.A. het schiftingsbeginsel, onjuist on-

uitvoerbaar en onrechtmatig acht, er met alle kracht tegen protesteert, en zich met alle middelen, die het ten dienste staan, tegen de toepassing ervan zal verzetten.

Het Bureau der Pl. C. „Rotterdam"
P. G. BUSKENS, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Op verzoek van het Bureau van de Pl. Comm. Rotterdam, nemen we het hieronder volgende stuk op.

De Pl. Commissie van leden M. B. V. A. te Rotterdam heeft in hare vergadering van 23 dezer, uw schrijven d d. 18 Maart, handelende over den wensch van het Bestuur van den Nationalen Woningraad om een naamlijst samen te stellen van architecten die in aanmerking kunnen komen voor het ontvangen van opdrachten voor den bouw van „Volkswoningen met overheidssteun" behandeld.

Na ampele bespreking is de Plaatselijke Commissie tot de navolgende conclusies gekomen.

1°. het standpunt door den Nationalen Woningraad (N. W.), ingenomen aangaande de geschiktheid der leden M. B. V. A. om een opdracht voor volkswoningen te ontvangen, acht de Pl. Comm. niet juist.

Al kon toegegeven worden, dat er graden van bevoegdheid zullen bestaan bij de leden der M.B.V.A. ten aanzien van de, door het Bestuur van de N.W. gereleveerde eischen, van technischen, sociaal-practischen en aesthetischen aard, dan meent toch de Pl. Comm. dat er geen grond gevonden kan worden voor de veronderstelling, dat er bij hen die, na onderzoek door een bevoegde Commissie, het lidmaatschap der M.B.V.A. verwierven, een zoodanig te kort aan een dezer eischen zou kunnen bestaan, dat een positieve onbevoegdverklaring aan het adres van een hunner verantwoord zou kunnen worden.

2°. Ook al mocht het in principe gewenscht zijn dat voor het leiden van den volkswoningbouw *in 't bizonder* alleen de in *elk opzicht* meer begaafden onder de leden in aanmerking zouden kunnen komen, zal het beslist onmogelijk zijn een ook maar eenigszins juiste grenslijn te trekken, tusschen de al of niet bevoegden in deze materie, daar het criterium daartoe ten eenenmale ontbreekt, en zulk een criterium ook nooit te omlijnen zal zijn, zonder naar de een of de andere zijde tot onrechtvaardigheid ten aanzien der beoordeelden te leiden.

3°. Dat de bevoegdheid tot het leiden van den volkswoningbouw, met zekerheid, *alleen* beoordeeld kan worden aan zulk een bouw zelve, en elke beoordeeling à priori, naar andere factoren, hoogstens het vermoeden van geschiktheid, doch in geen geval de zoo gewenschte *zekerheid* kan geven, zoodat het kiezen van een architec uit een naamlijst van uitverkorenen, volstrekt geen waarborg geeft dat een volkswoningbouw werkelijk aan de meest bevoegde handen zou zijn toevertrouwd.

4°. Hoewel de Pl. Commissie doordrongen is van de wenschelijkheid dat elke bouw, dus ook die van volkswoningen, in bevoegde handen komt, het onjuist is te achten ten aanzien van den laatsten in 't bizonder de kwestie der meestbevoegdheid te stellen, door dit in hare consequenties, niet is vol te houden en tot onrechtvaardigheden leidt, en dat met name het samenstellen van een naamlijst als bovendoeld (ook indien deze mogelijk ware) het beoogde doel niet wordt bereikt.

5°. Dat in 't algemeen eene splitsing der leden M.B.V.A. ten aanzien van welke beroepsbevoegdheid ook moet leiden tot het ondermijnen van het saamhoorigheidsbegrip van *alle* bona fide architecten in al hun schakeeringen van capaciteiten en daardoor de in den laatsten tijd, bestreefde eenheid, die noodig is om tot een behoorlijke vak-actie te komen, in gevaar gebracht, zoo niet, te niet gedaan zou worden.

6°. Om al deze redenen is de Pl. Comm. van meening dat door de M.B.V.A. niet moet worden medegewerkt in de richting als door den Nat. Woningraad wordt gewenscht, doch haar aandacht aan het vraagstuk dient te blijven wijden om langs anderen weg met uitschakeling van het punt der *persoons*beoordeeling, voor eene oplossing ervan te komen.

De Pl. Commissie betreurt het ten zeerste, dat zij slechts tot eene negatieve conclusie kan komen zonder eenige vingerwijzing te kunnen geven omtrent een anderen te kiezen weg. De korte tijd die haar gegeven werd het onderwerp te bestudeeren stelde haar echter niet tot iets anders in staat.

De Pl. Comm. Rotterdam.
P. G. BUSKENS. *Voorzitter.*
C. N. VAN GOOR. *Secretaris.*

(Dit schrijven is voorgelezen op de ledenvergadering van 27 Mrt.)

Fonds Gijsberti Hodenpijl.

Krachtens Art. 2 Sub B. van de Statuten van het Fonds Gijsberti Hodenpijl, schrijft de Afdeeling der Bouwkunde van de Technische Hoogeschool te Delft, daartoe uitgenoodigd door het College van Curatoren, de volgende Prijsvraag uit:

Gevraagd wordt een plan voor den aanleg van eene electrische tram door de stad Delft, als beeindiging van de tramverbinding Den Haag—Delft, waarbij in de eerste plaats is rekening te houden met behoud van het stadschoon van Delft en voorts met de belangen der Tramwegmaatschappij als exploiteerend lichaam, met de goede richting door of om de stad ten behoeve van de reizigers en met de doortrekking van de lijn in andere richtingen.

In verband daarmede wordt gevraagd een plan tot verbetering van de hoofdverkeerswegen in de binnenstad en van hare aansluitingen aan de omgeving, zoo noodig met verbeteringen van de secundaire verkeerswegen. De plannen moeten, voor zoover dit den stads-plattegrond aangaat, worden geteekend òf op den in den handel verkrijgbaren plattegrond van Delft, schaal 1 à 5000 (uitgave C. J. van Doorne, Delft) — òf op denzelfden schaal en op duidelijk zichtbare wijze worden aangegeven.

Voor nieuw aan te leggen of te wijzigen straten of wegen moeten dwarsprofielen schaal 1 à 100 worden gegeven.

Waar wijzigingen in den bestaanden toestand worden aangebracht moeten deze wijzigingen, voor zoover het de hoofdpunten betreft, door perspectief schetsen worden verduidelijkt.

Aantal en behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten. De beantwoording staat voor alle belangstellenden open. De antwoorden moeten vóór 1 December 1918 zijn ingezonden bij den Voorzitter van de afd. der Bouwkunde van de Technische Hoogeschool en vergezeld gaan van eene memorie van toelichting in een correspondentie-adres. Zij moeten zijn geteekend met een spreuk, motto of teeken. Deze spreuk, dit motto of teeken moet worden herhaald op een enveloppe welke den naam en het adres van den ontwerper bevat.

De Memorie van Toelichting moet met een andere hand dan die van de ontwerper of met een schrijfmachine worden geschreven.

Op den 8en Januari 1919 wordt het oordeel der afd. voornoemd voor de ingekomen antwoorden afgekondigd en, zoo daartoe termen bestaan, aan den schrijver van de voldoend gekeurde inschrijving eene belooning, bestaande uit een penning of geld, uitgereikt.

Prijsvraag Instituut voor Bouwkunst.

De P. P. C. verzocht ons, daar zij aanleiding tot verwarring vreesde, het volledige erogramma af te drukken. Plaatsruimte belette ons dit de vorige week en nu te kunnen doen. Waar gevraagd werd het karakter van het Instituut uit te drukken, meenden we, waar dit natuurlijk zoo algemeen bekend is, het opgenomen uittreksel uit de statuten te kunnen weglaten.

Gaarne voldoen we thans aan het verzoek van de P.P.C., en drukken het hieronder af:

Uittreksel Statuten. Het instituut stelt zich ten doel: de beoefening en de belangstelling voor de Bouwkunst in den ruimsten zin te bevorderen en zal trachten dit doel te bereiken door: het uitgeven van periodieken; het houden van vergaderingen; het houden van voordrachten en tentoonstellingen; het organiseeren van excursies; het uitschrijven van prijsvragen; het uitgeven van bekroonde ontwerpen en verhandelingen; het bevorderen van het onderwijs en alle andere wettige middelen die daartoe kunnen leiden.

OVER OTTO WAGNER.

Toen Wagner omstreeks 1865, na op 22-jarigen leeftijd gedebuteerd te hebben met den bouw van een „Kursalon", in de prijsvraag waarvoor, hij den eersten prijs had behaald, zich vestigde als architect te Weenen, en het druk had met het bouwen van „Zinshaüser", huurkazernes, beleefde de oude Donaustad een merkwaardigen tijd door de uitvoering van tal van monumentale bouwwerken.

Kort te voren had Keizer Frans Jozef het initiatief genomen om Weenen tot een wereldstad te maken, had de prijsvraag — een gebeurtenis — voor een algemeene hervorming en uitbreiding van de stad, plaats gevonden en was men tot uitvoering van het naar aanleiding van deze prijsvraag samengestelde definitieve ontwerp, overgegaan.

Keizer Frans Jozef decreteerde: „Es ist Mein Wille, dasz die Erweiterung der Innern Stadt mit Rücksicht auf eine entsprechende Verbindung, derselben mit den Vorstädten ehemöglichst in Angriff genommen und zugleich auch auf die Verschönerung Meiner Residenz- und Reichshauptstadt Bedacht genommen werde".

Het plan, dateerend van ongeveer 1860, bestond in den aanleg van drie concentrische hoofdverkeerswegen rondom het oude stadscentrum, te weten de onmiddellijk om dat centrum aan te leggen Ring-Strasse, daarbuiten de Lasten-Strasse en als verbinding met de omliggende voorsteden en plaatsen de Gürtel-strasse. De Ring-Strasse, ter breedte van ± 60 M., was bestemd voor den bouw van de groote publieke en particuliere gebouwen, welke de welvaart van het land na de krachtige economische ontwikkeling sinds 1848, moesten representeeren.

Een ongekende bouwbedrijvigheid, gevoed en aangewakkerd door burgertrots, en bevorderd door een krachtig staats- en stadsbestuur, deed in een dertigtal jaren langs den Ring een file van bouwwerken verrijzen, wier weerga in de negentiende-eeuwsche bouwkunst in Europa niet is aan te wijzen.

Zoo bouwde Hansen de Beurs, de Musikvereinssäle, de Academie, het Parlementsgebouw (in 1885), Schmidt het Raadhuis, Ferstel de Votiv-Kirche, het Universiteitsgebouw, het Kunstgewerbe-Museum, en Hasenauer het door hem en Semper ontworpen complex van het Keizerlijk Paleis met de beide Hofmusea (Natuur- en Kunsthistorisch) waartusschen het Kaiserin Maria Theresia Monument, v. Wielemans het Gerechtshof, enz. Het zijn alle bouwwerken in Neo Gothischen, Neo Renaissance trant, (Italiaansch en Fransch getint), waaraan een zekere voornaamheid, gemengd met een vriendelijke charme, niet te ontzeggen valt. Zij zijn conventioneel van opvatting, maar getuigen van architectonisch gevoel en vóór alles van fijne beschaving. Geplaatst aan de bochten en pleinen van de Ring, — de éénige Ring — geven ze dát aan Weenen. wat deze stad zoo eigenaardig onderscheidt van andere metropolen, van Berlijn, van Londen.

De zelfde architectuur, die in Duitschland groszartig, ernstig en pompeus moest zijn, en daardoor minder genietbaar, was te Weenen rank en licht.

Te midden van de bovengenoemde grooten, die bouwwerken bij tientallen uit den grond deden verrijzen, ging de jonge Wagner ongemerkt zijn gang. Geboren te Penzing bij Weenen op 13 Juli 1841, doorliep hij het gymnasium, en ging op zeventienjarigen leeftijd naar de Technische Hochschule te Weenen, daarna naar de Königlichen Bauschule te Berlijn, waar de invloed van Schinkel nog sterk na werkte. Twintig jaar oud voltooide hij zijn studie aan de Academie te Weenen en is daar leerling van Siccardsburg, den bekenden architect van de nieuwe Hofopera (in samenwerking met v. d. Nüll.) Aldus toegerust, kon het niet anders, of Wagner moest in zijn eerste periode, de bestaande bouwkunsttradities huldigen. In deze periode, die afgesloten werd omstreeks 1894, bouwde hij o. m. de bekende huizen in de Stadiongasse No. 6, 8. 10, de Österreichische Länderbank, zijn villa in Hütteldorf en zijn woonhuis aan den Rennweg. De façaden van de huizengroepen onderscheidden zich door een groote eenheid van hoofdvormen, en door een juiste verhouding van de grootte dier vormen tot het geheele gevelvlak. Vergelijkt men de hierbijgaande façade van het huis in de Stadionsgasse 6—8 met dat in de Magdalenenstrasse, (uit een later tijdperk ± 1896), dan ziet men, hoe juist die preciese bepaling van de elementen in het gevelvlak bij beide karakteristiek zijn en geheel buiten de z.g. architectonische vormenspraak staan. Inderdaad heeft Wagner zich in zijn werken hierin een meester getoond en bewezen, dat ook het fijne oog in de moderne bouwkunst zijn deel heeft aan de conceptie.

De Länderbank is merkwaardig door zijn fraaie plattegrond. In een Monographie over Wagner door J. A. Lux, wordt gezegd, dat zoo dit het eenige ware geweest, wat Wagner de menschheid had nagelaten, zijn naam in de bouwkunstgeschiedenis reeds onsterfelijk zou zijn geweest. Dit is lichtelijk overdreven en te bewierookend, — neiging daartoe, is trouwens wel een fout in de overigens interessante monographie — want meerdere bouwkunstenaars hebben wel eens een goeden plattegrond gemaakt, zonder nu juist dadelijk onsterfelijk te zijn geworden.

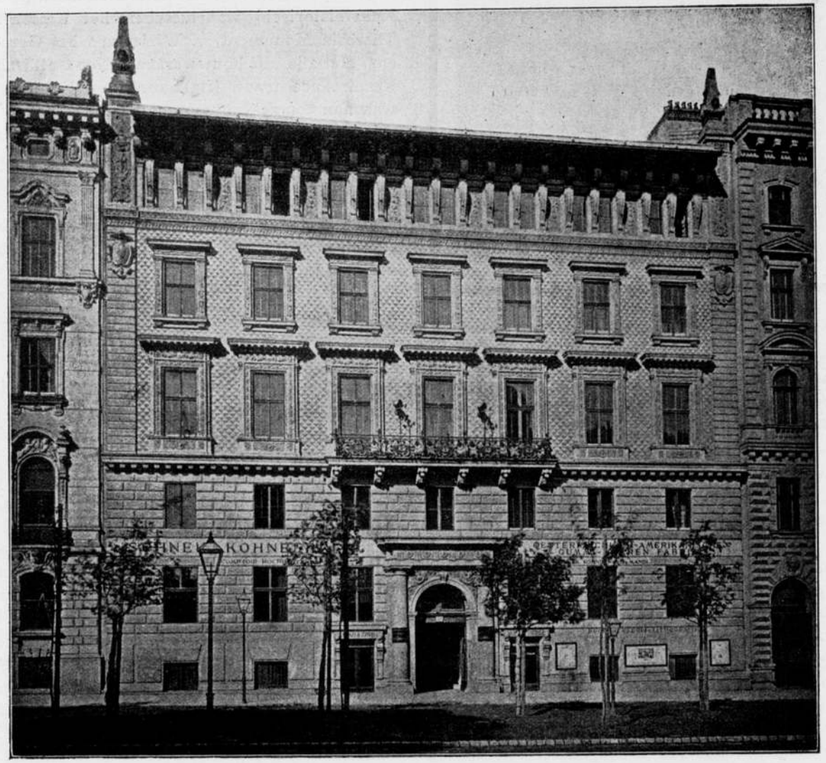

Wagner's Huis aan den Schottenring. Architect Otto Wagner.

Maar toch heeft deze plattegrond voor het inzicht in Wagner's werk beteekenis. Want reeds voelt men er de kiem in van dat, wat bij zijn latere bouwwerken zoo naar voren zou komen: het samenstellen van een plattegrond, die tot in de uiterste consequentie beantwoordt aan de gestelde eischen, die het moderne groote stadsleven voorschreef.

Door welk geestesproces Wagner omstreeks 1894, zijn architectuur is gaan veranderen in den geest, zooals wij dien algemeen kennen, is moeilijk na te gaan. Wel blijkt, dat verscheidene van de meest kenmerkende factoren in de karakteristiek zijner werken, reeds in het werk van zijn eerste periode te bespeuren zijn. Tot de voornaamste van die factoren behoort zeker wel het concipieeren van een uitstekenden plattegrond. Het zal mogelijk in deze verlichte tijden wat onnoozel lijken, om het maken van plattegronden nog als een afzonderlijk deel bij het ontwerpen te beschouwen. Toch zullen nog vele architecten, die hun bouwwerk „modern" uitbeelden, van de plattegronden van een Wagner de diepere beteekenis van de moderne bouwkunst moeten leeren. Hoeveel moderne bouwwerken worden er niet gemaakt, die slechts modern schijnen, omdat ze gehuld zijn in een kleed, dat door een sterke persoonlijkheid of een frivole mode korten tijd wordt gedecreteerd, maar in wezen van de zelfde gesteldheid zijn, als de wat met den neus aangekeken scheppingen van onze voorgaande generatie.

Is het niet een paskwil, van moderne bouwkunst te spreken, als een hyper-moderne façade geplakt wordt tegen een huis, dat zich overigens in hoegenaamd niets onderscheidt van een huis, dat twintig jaar geleden zich het meest aan de behoeften aanpaste. Wagner voelde anders.

In zijn „Moderne Architectur" schreef hij: „Zal het moderne ontstane aan de eischen van onzen tijd beantwoorden, dan moet het ons eigen, democratisch, zelfbewust, ideaalwezen tot uitdrukking brengen, door met de groote technische, wetenschappelijke vorderingen, alsook met den allesbeheerschenden praktischen geest der menschheid rekening te houden.

Die allesbeheerschende practische geest, in de eerste plaats, en daar naast het streven om het karakter van het bouwwerk in bepaalde elementen uit te drukken, was de kern van zijn architectonisch scheppen. Hij verhief hiermede het utilitaire, tot een hooger plan, en maakte het gelijkwaardig met fijner gedachte en beoordeelde gevoelsuitingen. In zijn zucht het utilitaire te doorgronden en vast te leggen, ging hij wel eens te ver, verheerlijkte het ten koste van andere factoren, die in de beelding hadden moeten domineeren. Hij toont zich in zijn kracht, waar zuivere praktische gegevens verwerkt moeten worden, in de Wiener Stadtbahn, waar overheerschend praktische vraagstukken om oplossing vroegen, in de Rijkspostspaarbank, in de Universiteitsbibliotheek; hij is reeds minder juist in zijn Museums, hij is zwak. in zijn kerk „Am Steinhof".

„Rekening houden met den alles beheerschenden praktischen geest der menschheid" zei hij. En hij toonde er rekening mee te kunnen houden. Met pijnlijke nauwgezetheid werd de moderne mensch door hem bestudeerd, de mensch met zijn materieele en geestelijke behoeften, de mensch in zijn zakenleven, in zijn huiselijk en ambtelijk leven en in zijn geestesleven. En alles wat hij peilde, werd neergeschreven in den plattegrond, de horizontale projectie van den aldus ontleden mensch — op een zoo'n eenvoudig, nuchter mogelijke manier. Als in een notitieboekje.

Inderdaad niet anders, maar juist daardoor met een zuiverheid, die verkwikkend werkt te midden van zooveel modern kunstgedoe, waarbij niet het minste contact bestaat met het werkelijke moderne leven.

Dit contact, dat Wagner wist te verkrijgen met hen, voor wie het gebouw bestemd was, verhoogde voor dezen de practische bruikbaarheid er van, waardoor het bouwwerk dieperen indruk op hen maakte. Hij wist dus door zijn kunstwerk het praktische, zuivere utilitaire in den modernen mensch hooger op te voeren, in dien zin, dat juist het zakelijke de schoonheids-sentatie opvoerde. Men zie de Centrale Hal van zijn Postspaarbank te Weenen, geheel één met de menschen, die er komen; en men vergelijke hierbij bijv. de groote Beurszaal van de Effectenbeurs te Amsterdam. Juist was ik er, toen laatst de scheepsaandeelen gingen rijzen, het geen voor de daar aanwezige zakenmenschen, te oordeelen naar hun gegons, aanleiding scheen te geven tot een heftige sensatie, waaruit hun heele psyche, collectief genomen, sprak. Sterk opvallend was toen de scheiding tusschen die menschen en de hen omringende ruimte. Deze gaf het gevoel feitelijk wat verlegen te zijn met dat alles beneden, verlegen met die prikkel, waarvoor zij te oud was, en waarover zij zich scheen te schamen.

Zijn verlangen om modern te zijn en wáár, leidde Wagner in den opbouw tot het vervaardigen van zijn bekende muurbekleeding met platen. In de buurt van Weenen is geen goed en goedkoop materiaal voor behoorlijk metselwerk te vinden, en natuursteen is ook daar kostbaar. Zijn methode uit praktische ondervindingen ontstaan, kon dus voor bouwwerken te Weenen een karakteristieke beteekenis hebben.

Het was feitelijk zuiverder Weenensch, dan Wagneriaansch. Toch heeft Wagner de fout begaan, den met platen bekleeden gevel ook voor een Hollandsch gebouw te ontwerpen: voor zijn Vredespaleis, terwijl toch hier te lande de goede baksteen een dergelijke bekleeding overbodig maakte. Hij toonde een stokpaardje te berijden, want .... Weensch architect was hij ook niet. Zijn Vredespaleis-ontwerp, hier in Holland alom bekend, is ernstige kritiek niet bespaard gebleven. Zijn inzending viel indertijd tegen, men had wat anders verwacht.

Woonhuis Stadiongasse. Arch. Otto Wagner.

Inderdaad was de „Colonne de la Paix", los van het gebouw, in den tuin gepoot, een bedenkelijk maaksel, een truc, waar het vredesidee in het gebouw zelf had moeten worden uitgedrukt.

Zijn Vredespaleis-ontwerp is een van de ongeveer 28 groote prijsvragen, waaraan Wagner in zijn leven heeft meegewerkt.

Waar hij daarbij zijn praktijk uitoefende en bovendien nog lessen gaf aan de Kunstacademie, kan zijn werkzaamheid wel gelden als een bewijs tegen de stelling, dat de drukke werkzaamheden van een architect hem beletten aan prijsvragen mee te doen!

Bekend is de kapel van het krankzinnigengesticht „Am Steinhof" bij Weenen, een centraalbouw, bekroond door een ranken vergulden koepel. Het is moeilijk een indruk te krijgen van de stemming van dit interieur, dat bestemd is voor bezoekers, wier lijdende geest iedere sensatie door lijn of kleur moet worden onthouden. Het is mogelijk, dat dit gebouw zoowel uit- als inwendig aan de verpleegden bevrediging geeft, die op

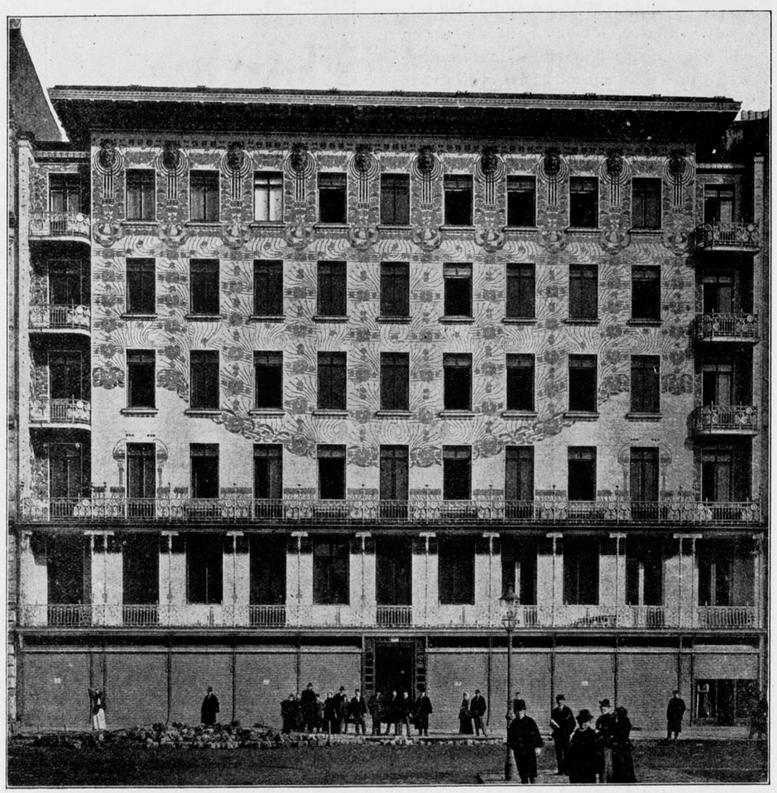

Woonhuis Magdalenenstrasse 40a. Arch. Otto Wagner.

hun lijden van heilzamen invloed kan zijn, mij lijkt dit bouwwerk een bespotting, door het gemis van de pieuze overgave, waarin slechts een dergelijk kunstwerk innerlijke diepte kan verkrijgen.

Deze kapel is als het ware een overgang tusschen een periode, loopend van 1896 tot ongeveer 1900, en die, waarin de laatste scheppingen in zijn leven zijn ontstaan. In die eerstgenoemde periode (de Sezessionstijd) wordt zijn moderne gedachte tot in het uiterste doorgevoerd. Zij kenmerkt zich door een naturalistische ornamentatie van het gevelvlak, zooals men die ziet op bijgaande afbeelding van het huis aan de Magdalenenstrasse. Een nog interessanter voorbeeld voerde hij uit in de huizen op de Wienzeile, waarbij de gevel versierd werd met majolikaplaten.

Na 1906 werden zijn werken rustiger, bezonkener, diepzinniger. Uit deze laatste periode dagteekenen zijn beste ontwerpen. Dat voor een Universiteitsbibliotheek te Weenen (1910) is een van zijn mooiste. Op de meest simpele manier aan de gestelde eischen beantwoordend, leeft hier het utilitaire in zinrijken ernst. Het is ontroerend te zien, hoe deze kunstenaar het zakelijke, het ware vereerde, en wist op te voeren. Van een zelfde stemming spreekt een van zijn laatste werken, het Lupusgesticht te Weenen van 1913, waarvan al een groot gedeelte tot uitvoering is gekomen.

Wagner's oeuvre getuigt van een onbegrensden scheppingsdrang en het is een moeizame, omvangrijke arbeid zijn werk te overzien en te leeren kennen. Hij deed steeds een worp naar het grootsche, dat hem aantrok, doch hij wist het grootsche te paren aan het ranke, het lichte, in vorm en kleuren. Zinnelijk als Bruno Schmitz bleef hij vrij van diens pompeusheid en schiep zich als grijsaard een „Heim", dat tintelt van zonnige, blijde levenskracht.

Toch was hij geen Weensch architect, daarvoor ontbrak hem die fijne beschaving, die liefde, die zijn werken tot een verklanking hadden moeten maken, wat in

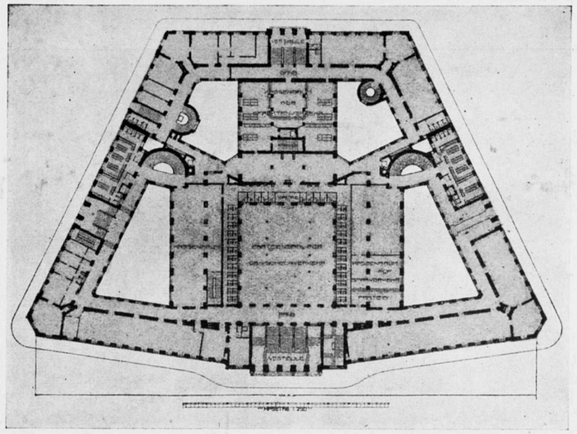

Postspaarbankgebouw te Weenen, Plattegrond. Arch. Otto Wagner.

Weenen ruischt. Zijn werken passen misschien in iedere moderne stad, echter niet in Weenen. Dit is misschien de diepere oorzaak dat hij zooveel tegenkanting en miskenning heeft moeten ondervinden. Was het zelfbehoud, dat Weenen zich verzette tegen dezen usurpotor, die desnoods brute kracht in zijn kunst niet vreesde?

Want hij toonde zich in zijn kunst van een krachtige natuur. „Es kann in künstlerischer Beziehung keine Phylantropie geben, dajede Unterstützung des Schwachen das Kunstniveau herabdrüchen muss. In der Kunst ist nur der Stärke zu fördern, denn nur dessen Werke wirken vorbildlich, also kunstfördernd", schreef hij. Hij had geen contemplatieven geest. Hij uitte zich rücksichtslos, zooals zijn scheppingsdrang hem dat afdwong. Kracht van geest ging samen met een gezond optimisme, dat hem na iederen tegenslag weer moed gaf vol vertrouwen opnieuw te beginnen. Hij aanvaardde het volle moderne leven, en zijn geest was bestand tegen de heftige sentatie, die het hem gaf. Het vervoerde hem en deed hem meer leven.

Wat het moderne leven beroerde, trof zijn geest en prikkelde hem tot scheppingen op allerlei gebied. Een

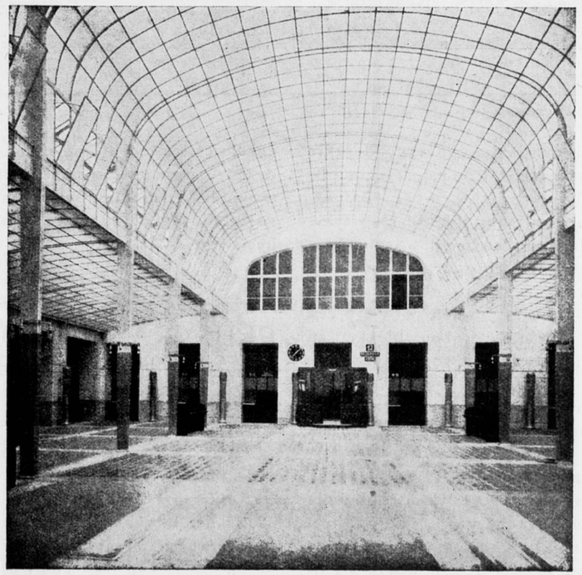

Postspaarbankgebouw te Weenen. Centrale Hal. Arch. Otto Wagner.

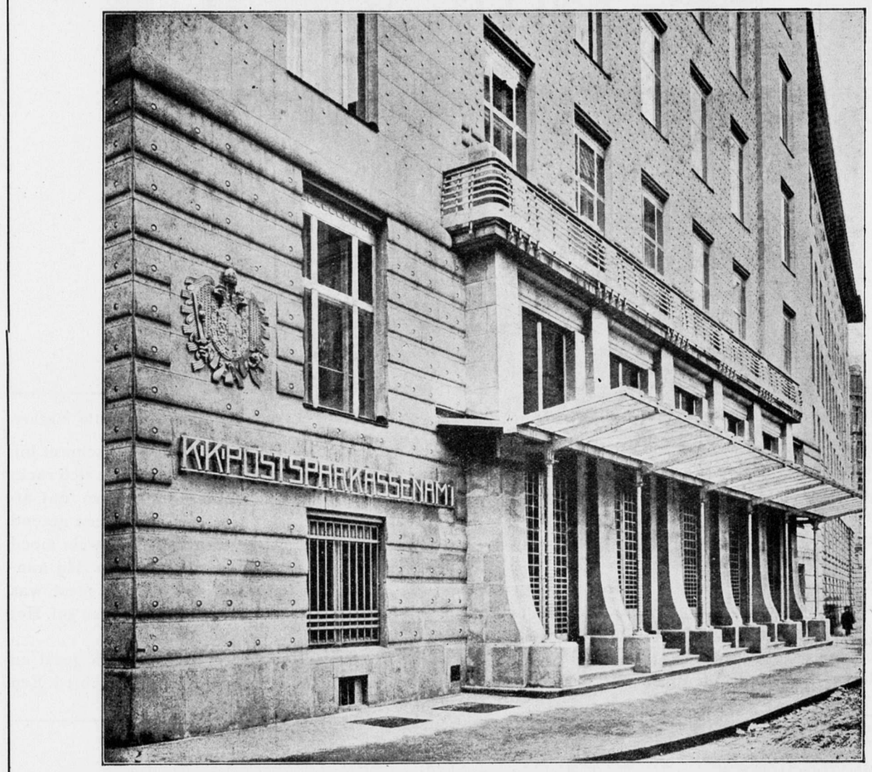

Postspaarbankgebouw te Weenen. Arch. Otto Wagner.

lijst hiervan te geven, is overbodig, zijn bewonderaars kennen die wel. De geringste tot de meest gecompliceerde opgaven heeft hij doordacht, en het is natuurlijk, dat ook de stedenbouw hem aanlokte. Hij werkte een schetsontwerp uit in woord en beeld, waartoe hem door de Columbia-University een opdracht werd verstrekt. In „Die Groszstadt" zette hij zijn ideeën uiteen, ging uit van democratische beginselen ontwierp een stadsproject, bestaande uit uniforme bouwblokken, en poogde daarbij de uniformiteit op te voeren tot monumentaliteit.

Bekend was de Wagner-Schule, die haar ontstaan vond in zijn professoraat aan de Kunst Academie. Van zijn vele leerlingen zijn wel Joseph M. Olhrich (reeds gestorven) en Joseph Hoffmann de meest begaafde geweest. Vooral Hoffmann toont het zuivere Weensche in zijn werken tot uiting te kunnen brengen.

Ik weet niet, of ik door mijn beschouwing belangstelling heb kunnen wekken voor het vele goede, wat de architect Otto Wagner in zijn leven heeft gegeven. Zoo een enkele er toe mocht komen aan de nalatenschap van dezen bouwmeester eenigen tijd te wijden, hij zal deze oogenblikken niet betreuren, maar vervuld zijn van het goede en zuivere, waarmee Otto Wagner de bouwkunst heeft verrijkt.

J. P. MIERAS.

PRIJSVRAAG VOOR HET CENTRAAL PUNT IN HET IJBOSCH.

(aan de overzijde van het IJ te Amsterdam)

Vragen:

1. Wat is de vierkante ruimte aangegeven op de situatie?
   Antwoord: Het is een niet beplant gedeelte.
2. Is het bewaar deze te gebruiken als centrum?
   Antwoord: Moet de ontwerper beoordeelen. Voor het bereiken van een goede oplossing acht de Jury het onvermijdelijk, dat de ontwerper den

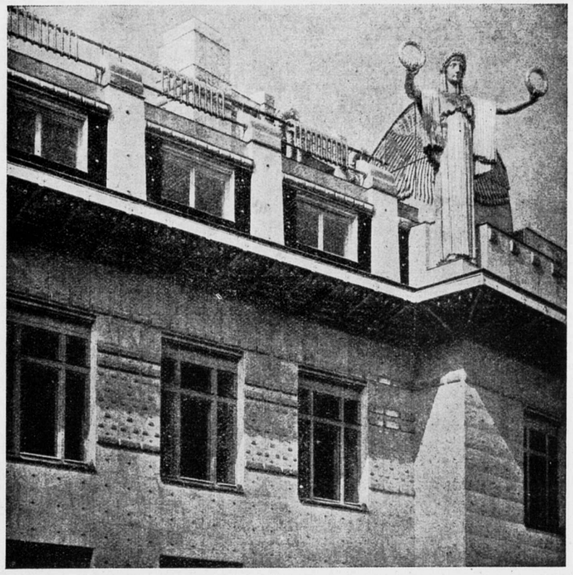

Postspaarbankgebouw te Weenen. Gevelbekroning. Arch. Otto Wagner.

toestand ter plaatse gaat opnemen. Al is de ontwerper vrij in het geven van een gedachte, toch zal hij den bestaanden toestand niet kunnen veronachtzamen.

3. Hoe is de ligging van dit punt ten opzichte der windstreken?
   Antwoord: De Meeuwenlaan wijst in de richting van Nieuwendam naar het Noorden.
4. Hoeveel bezoekers kan men op de drukke zomerdagen ongeveer verwachten?
   Antwoord: Het is niet mogelijk van het bezoek aan een openbaar park een statistiek op te geven. De Jury kan dus deze niet beantwoorden.
5. Met een vergrootglas gezien geeft de schaal onder de situatie aan 0 10 15 20 Dat kan natuurlijk niet. Als u de maat van een zijde van de kwadraatjes in de situatie aangeeft, zijn we uit den brand. Ik er op, dat elke zijde 10 M. is?
   Antwoord: Dit is niet juist. De zijde van het kwadraatje is 20 M.
6. De noordpijl is niet op de situatie aangegeven. Ik reken er op, dat het laatste eindje Meeuwenlaan van Zuid naar Noord loopt. Noord bovenaan de teekening.
   Antwoord: Is juist. Zie ook antwoord onder 3.
7. Op welke schaal is de situatie geteekend?
   Antwoord: Zie het antwoord onder 5.
8. Wat is de bestemming van het vierkante vak op de situatie aangegeven?
   Antwoord: Zie het antwoord onder 1.
9. Moet in het ververschingslokaal ruimte zijn voor eenige zitplaatsen of alleen voor verkoop?
   Antwoord: Daar het een ideeënprijsvraag is, wordt het bepalen van de inrichting en grootte aan den ontwerper overgelaten.
10. Hoe is de doorsnede van den weg, die op het vierkante open vak toeloopt?
    Antwoord: Het is een vlakke weg met een greppel ter weerszijden.
11. Indien het een weg met bermen en twee sloten is, blijven die dan in de toekomst ook bestaan of alleen de weg?
    Antwoord: De wegen zijn voorloopig aangelegd. Het zijn zandwegen, slechts een heel enkele is in midden een verhard. De bestaanszekerheid der wegen staat niet vast. Zooals in het programma is gezegd, mag een wijziging worden voorgesteld.
12. Worden allen later doorgetrokken of de weg alleen?
    Antwoord: Hiervan staat niets vast.
13. Is het vierkante open vak de groententuintjes, die na den oorlog worden opgeruimd?
    Antwoord: Neen, dit is de z.g. kweekerij, waar de jonge plantjes worden gekweekt. De groententuintjes zijn tijdelijk aangelegd in den grooten hoofdweg. De aanleg der kweekerij is niet van dien aard, dat zij als blijvend behoeft te worden aangenomen.
14. Hoe ligt ten opzichte van de gegeven situatie-teekening de Noordpijl? Is misschien de bovenzijde van de teekening het Noorden, met dien verstande, dat de lijn onder het woord „Boschaanleg" zou loopen van west naar oost?
    Antwoord: Zie vraag 3.
15. Wat is de eigenlijke schaal van de gegeven situatieteekening? Op de aan de onderzijde gegeven is

Kerk van het Zenuwlijdersgesticht „Am Steinhof" bij Weenen. Architect Otto Wagner.

de afstand van 0—10 slechts de helft van den afstand van 10—20. Hier schuilt blijkbaar een vergissing. Is misschien de over de teekening gestippelde ruitverdeeling gebaseerd op ruiten van 10 M.?

Antwoord: Zie vraag 5.

16. Welke grootte van ontspanningsplaats stelt het bestuur zich voor aan te leggen? Is misschien het op de situatie-teekening aangegeven vierkant bedoeld als eenigszins de grootte aan te geven?

Ontwerp Universiteitsbibliotheek te Weenen. Arch. Otto Wagner.

Antwoord: Neen. De ontwerper blijft ten opzichte van de ontspanningsplaats vrij.

17. Hoe ligt het bosch ten opzichte van de windstreken?
Antwoord: Zie vraag 3.
18. Op welke schaal is bijgaand plan geteekend?
Antwoord: Zie vraag 5.
19. Hoe ligt het bosch ten opzichte van de windstreken?
Antwoord: Zie vraag 3.
20. Waar bevinden zich de thans bestaande groententuintjes?
Antwoord: Zie vraag 13.
21. Op wat voor schaal is bijgaand plan geteekend?
Antwoord: Zie vraag 5.
22. Wat is de vierkante open ruimte en de twee cirkelvormige ruimten?
Antwoord: Zie vraag 13. De cirkelvormige ruimten zijn beplant; zij hebben geen doel.
23. Op de situatie is het noorden niet aangegeven. Waar is dit?
Antwoord: Zie vraag 3.
24. Ook is de schaal der teekening onduidelijk.
Antwoord: Zie vraag 5.

Hiermede is de vragenlijst gesloten.

Namens de Jury:
P. BINK, *Secretaris.*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. P. MIERAS: : : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : :

39STE JAARGANG. = 4 MEI 1918. = No. 18.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Uitbreidingsplan Haarlemmerliede en Spaarnwoude, door Jos. Th. J. Cuypers. — Uitbreidingsplan Gemeente Haarlemmerliede c.a., door Jos. Th. J. Cuypers. — De Spaarneoevers. — Tentoonstelling te 's-Hertogenbosch, door J. P. M.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering te Rotterdam op 8 Mei a.s. *des v.m. 11 uur, in Café Restaurant Loos* (Hollandsche Electr. Spoorweg-Mij) aan het Hofplein.

Agenda:

1. Notulen van de ledenvergadering van 27 Maart 1918.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Benoeming leden voor de Schoonheidscommissie te Zandvoort.
4. Benoeming van een lid, dat de heer Keppler zal adviseeren bij het samenstellen van een model bestek.
5. Benoeming van 3 leden of aspirantleden voor de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van het Bestuur.

Na de lunch *gemeenschappelijk bezoek* aan *de Tentoonstelling van Kunstnijverheid en Volkskunst* in de Academie aan de Coolvest.

De deelnemers worden verzocht hun diploma-kwitantie (2e halfjaar 1917) mede te nemen.

ALGEMEENE VERGADERING op Dinsdag 28 Mei en zoo noodig op Woensdag 29 Mei 1918 te Amsterdam in het Gebouw der M. B. V. A. Aanvang des v. m. 11 uur.

AGENDA.

1. Notulen leden-vergadering op 8 Mei.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Jaarverslag.
4. Mededeeling van den Uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
5. Benoeming door den Voorzitter van een Commissie voor stemopneming — Stembureau — van drie leden of aspirantleden ter vergadering aanwezig.
6. Verkiezing van 1 lid in de Commissie van Onderzoek.
„ „ 1 „ „ „ „ „ Redactie.
„ „ 2 leden „ „ „ „ Onderwijs.
„ „ 1 lid „ den Eereraad.
7. Verkiezing van den Voorzitter.
8. Rapport van de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
9. Verslag van de Commissie van Financien over den finantieelen toestand der Vakvereeniging.
10. Uitloting van aandeelen in de geldleening der Maatschappij.
11. Bestuursvoorstel tot het heffen van een hoofdelijken omslag.
12. Benoeming Secretaris-Redacteur.

Dinsdag 28 Mei des avonds 8 uur precies zal de heer **Prof. Dr. A. E. Brinckman** uit Karlsruhe, in het gebouw der M. B. V. A. een voordracht met lichtbeelden houden over: „Stedenbouw."

Vergaderingen.

In de afgeloopen maand April hebben vergaderd de Commissies tot afwikkeling van punt 6 van het werkprogramma, van punt 5 en 8, van punt 13 van punt 15 en punt 16, de Commissie voor Lantaarnplaatjes en de Commissie van de cursusvoordrachten.

De Commissie tot afwikkeling van punt 9 van het werkprogramma, heeft, in opdracht van de ledenvergadering van 23 November 1917, haar rapport omgewerkt tot een brochure, welke binnenkort zal verschijnen.

Adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

In verband met het wetsontwerp ter voorziening in den woningnood heeft het Bestuur het volgende adres gezonden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken:

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken,

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, dat het met groote belangstelling heeft vernomen, dat bij de Tweede Kamer is ingediend een wetsontwerp ter voorziening in den woningnood, waardoor naast *blijvende* woningen, zooals de woningwet die aangeeft, de nood tijdelijk bestreden zal worden door den bouw van noodwoningen; dat het adressant wenschelijk voorkomt, bij de technische en aesthetische uitvoering van deze tijdelijke bouwwerken, die in de eerst volgende jaren onvermijdelijk een plaats van beteekenis in de bouwbedrijvigheid zal innemen, van de hulp der Nederlandsche Architecten gebruik te maken;

dat hierdoor tevens tegemoet gekomen wordt aan de steeds grooter wordende moeilijkheid voor de architecten, om bij de geringe bedrijvigheid in het bouwvak zichzelf en het aan hun

kantoor verbonden personeel van teekenaars, opzichters, enz. te handhaven,
redenen, waarom adressant Uwe Excellentie verzoekt hare aandacht te willen geven aan zijn voorstel, om den woningbouw, zoowel die voor de oogenblikkelijk op te richten noodwoningen, als voor de geleidelijk uit te voeren permanente volkshuisvesting, over de Nederlandsche Architecten te verdeelen, waarbij het Bureau der Maatschappij zich gaarne ter beschikking stelt om Uwe Excellentie van advies te dienen.
't Welk doende enz.,

De Maatschappij voornoemd,
A. BROESE VAN GROENOU, *Voorzitter.*
J. P. MIERAS, *Secretaris.*

Vereeniging „Hendrik de Keyser".

Het Hdbl. meldt de oprichting van de Vereeniging „Hendrik de Keyser", welke zich volgens de statuten ten doel stelt maatregelen te nemen tot behoud van oude gebouwen, in het bijzonder te Amsterdam, die of op zich zelf architectonische beteekenis hebben óf een belangrijk deel van een schoon of sprekend stadsbeeld uitmaken, of waaraan historische herinneringen verbonden zijn.
Het Bestuur van de Vereeniging bestaat uit de heeren C. W. H. Baard, Mr. J. F. Backer, J. Th. Boelen, Mr. P. A. van Oosterwijk Bruin, Mr. Chr. P. van Eeghen, E. J. Gerdes, J. van Hasselt, C. G. 't Hooft, F. 's Jacob, Mr. F. E. Posthumus Meyjes, R. May, M. van Notten, M. Onnes van Nijenrode, Mr. C. J. Pekelharing, H. C. Rehbock, Jhr. Dr. J. Six, Dr. Jan Veth, D. H. Wallis de Vries, J. van der Waerde en A. W. Weissman.
Deze Vereeniging onderscheidt zich van zustervereenigingen die hetzelfde doel beoogen, dat zij o.m. een fonds heeft gesticht, waaruit zij eventueel gebouwen kan aankoopen, om ze uit handen van de sloopers te redden. Dit geld wordt niet gegeven à fonds perdu. De aangekochte huizen, meestal zeer solied, worden door de vereeniging behoorlijk verhuurd en dienen tevens als gedeeltelijke dekking van een door de vereeniging uitgegeven 5 % obligatieleening.
Sedert haar oprichting in Januari van dit jaar heeft de Vereeniging reeds een tiental grootere en kleinere perceelen gekocht en daardoor uit sloopershanden gered.

Het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting, waarin vertegenwoordigd zijn:
de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten, de Nationale Woningraad, het Nederlandsch Congres voor Openbare Gezondheidsregeling, het Rijkswoningcollege, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de Bond van Nederlandsche Architecten, het Genootschap „Architectura et Amicitia", de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten, de Bond „Heemschut", het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, de Volksbond tegen Drankmisbruik, de Amsterdamsche Woningraad en het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen,
heeft zich tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal gewend met een adres naar aanleiding van het door de Regeering ingediende wetsontwerp ter voorziening in den woningnood. Gelijk bekend, beoogt dit ontwerp vooral den woningnood welke onmiddelijke voorziening vraagt. te lenigen. Uit de Memorie van Toelichting blijkt dat de bedoeling is dit te doen door den bouw van noodwoningen of in sommige gevallen door dien van woningen van lichte constructie. Hiervoor wordt een bedrag van f 15.000.000,— ter beschikking gesteld. Door een verklaring van de Koningin kan de bouw van een bepaald aantal woningen van bepaalde soort en grootte aan een gemeente verplichtend worden gesteld. De kosten worden voor 9/10 door het Rijk en 1/10 door de gemeente gedragen. Voorts bevat het ontwerp eene bepaling, waardoor ook verplicht kan worden tot het bouwen krachtens de Woningwet. Dit betreft de gewone woningvoorziening.
En ten slotte kan van een gemeente geëischt worden een woningtelling te houden en een woningbeurs in te stellen.
Adressant verklaart zich in hooge mate teleurgesteld door de indiening van dit ontwerp en meent te hebben mogen verwachten dat de Regeering na het Woningcongres, waar belangrijke conclusies zijn aangenomen, niet slechts enkele noodmaatregelen, maar bovenal ingrijpende maatregelen de blijvende voorziening betreffende zou hebbende voorgesteld. Onder deze maatregelen zou dan de invoering van een centralen volkshuisvestingsdienst een voorname plaats moeten innemen Gegeven echter de politieke tijdsomstandigheden meent adressant, dat aanneming van het wetsontwerp raadzaam is, indien het hier en daar sterk wordt geamendeerd.
In de eerste plaats moet in het wetsontwerp tot uiting komen hetgeen in de Memorie van Toelichting wordt betoogd, dat de blijvende voorziening gekoppeld wordt aan de tijdelijke die slechts voor enkele jaren zal mogen dienen. Thans staan deze volkomen los van elkaar. Het beste ware om voorop te stellen wat voorop behoort en eerst te spreken over het verplichtend stellen van woningbouw volgens de Woningwet opdat de klemtoon valle op de normale voorziening. Art. 5 van het ontwerp zou dan art. 1 worden. Is daarnaast nog woningnood, die onmiddellijke voorziening vereischt, dan zou deze door den bouw van noodwoningen kunnen worden tegengegaan. De bouw van noodwoningen mag echter nimmer op zichzelf staan, uitzonderingsgevallen daargelaten. Zelfs is het gewenscht dat noodwoningen slechts met goedkeuring der Regeering worden opgericht en er bepaald wordt dat zij slechts voor 5 jaar voor bewoning mogen worden gebruikt. Verder dient, wat thans alleen ten opzichte van de noodwoningen wordt bepaald, ten aanzien van de blijvende voorziening ook mogelijk te worden gemaakt, dat gemeenten haar verplichting kunnen nakomen door het werk aan woningbouwvereenigingen over te dragen.
Adressant vraagt zich af wat gebeuren moet, wanneer Burgemeester en Wethouders weigerachtig blijven te bouwen ondanks de opgelegde verplichting en ondanks het feit, dat de noodige gelden op de begrooting zijn gebracht. De Gemeentewet schrijft voor dat dan de Commissaris der Koningin handelend optreedt. Beter ware in dit geval, waar 't Rijk de verplichting oplegt, ook 't Rijk het werk te laten uitvoeren op kosten der gemeente.

(Wordt vervolgd).

Examen voor Bouwk. Opzichter en Bouwk. Teekenaar ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden in 1918.

In verband met het behaalde rangnummer hebben de volgende heeren het diploma behaald voor: BOUWK. OPZICHTER.
1. C. van der Wilk; 2. M. J. Hols; 3. A. Abcouwer; 4. A. Timmenga; 5. M. Scholten; 6. J. L. van Deursen; 7. J. J. van Egmond; 8. F. J. W. Okkes; 9. W. van Berkel; 10. C. N. Schmidt; 11. M. H. Schmidt; 12. W. Stein; 13. W. van Iersel; 14. L. W. van Duivenbooden; 15. W. Nijland Wzn.; 16. S. Meinsma; 17. J. Benninga; 18. J. de Haan; 19. T. P. van der Waal; 20. J. A. Crucq; 21. S. van der Bijl; 22. G. J. van Keulen; 23. W. Enklaar; 24. T. Sikma; 25. T. E. Tak; 26. W. G. Verhoef; 27. J. E. van Doorn; 28. H. van Hoogdalem; 29. J. Wind; 30. W. van de Linde; 31. J. Kuijken; 32. Chr. van Wamel; 33. U. Visser; 34. P. G. Elemans; 35. N. Diepering; 36. P. J. van Roon; 37. A. Buys Jzn.; 38. C. ten Heuvel; 39. G. J. J. van Melick; 40. P. Peereboom; 41. J. C. van Zutphen Jr.; 42. P. A. Kuipers; 43. J. van der Schaaf; 44. S. Jager; 45. R. W. Ran; 46. C. G. Batterman; 47. J. Zeeman; 48. F. Spronk Nzn.; 49. D. Voet; 50. A. de Graaf; 51. P. Uchtman; 52. Ch. J. v. Liempd; 53. W. A. de Jonge; 54. C. A. P. Minderhoud; 55. P. van Leeuwen; 56. A. Halma: 57. J. Drummen; 58. S. P. van den Berg; 59. P. Rezelman; 60. J. B. Verdonk Jr.; 61. J. de Jong; 62. A. Lamers; 63. P. C. Beversluis; 64. J. Bloklander; 65. W. A. Mathlener; 66. C. L. H. van Erkom; 67. H. J. Bastmeijer; 68. Gr. van den Berg Jr.; 69. B. Stolk; 70. H. J. Brand; 71. B. Jansma; 72. F. Vervest; 73. J. Heuvink; 74. G. Meyer; 75. K. van Doorn; 76. W. F. Götte; 77. K. Sanders; 78. J. G. ten Raa; 79. H. Bron; 80. W. Tinholt; 81. J. de Kok.
BOUWK. TEEKENAAR.
1. N. J. Kruizinga; 2. W. Stein.

UITBREIDINGSPLAN HAARLEMMERLIEDE EN SPAARNWOUDE.

HAVENAANLEG, INDUSTRIECENTRUM, NOORDWESTELIJK UITBREIDINGSPLAN DER GEMEENTE HAARLEMMERLIEDE EN SPAARNWOUDE.

In de laatste tientallen van jaren, hebben zich langs den oostelijken oever van het Buiten Spaarne verschillende kleinere en vooral grootere industrieën gevestigd.
Zij hebben daar vooral het verkeer te water gezocht.
Dit verkeer heeft niet zoozeer het doel de verbinding met het binnenland, dan wel via Noordzeekanaal en Noordzee met het buitenland. Langs dien weg zendt die industrie niet alleen haar producten, baggermachines, grootere en kleinere vaartuigen en andere ijzerconstructie naar buiten, maar zij heeft ook ten doel op kleiner afstand van IJmuiden dan Amsterdam en onder gunstige arbeidsvoorwaarden, nieuwbouw eu herstellingen van schepen uit te voeren, voor zoover die door de beperkte afmetingen der sluizen te Spaarndam geen belemmering ondervinden.
Gedurende de oorlogsjaren zijn deze instellingen nog in aantal en omvang toegenomen. Zelfs zoodanig, dat op de plaatsen die volgens officieele plannen bestemd waren om te dienen, ofwel voor verbindingswegen ofwel voor haven en vaart, bouwwerken zijn uitgevoerd, die ruim een halve ton waarde vertegenwoordigen. Het plan dat hiernevens wordt overgelegd, en hetwelk ten doel heeft te voorzien in de toenemende behoefte aan terreinen geschikt voor dergelijke industrieële ondernemingen, gaat uit van de navolgende veronderstellingen:
1. Het vermijden van onteigeningen van fabrieksinstallaties uit den lateren tijd is een bepaalde eisch;
2. zoowel waterwegen-havens, als gewone verkeerswegen dienen op nog vrije terreinen ontworpen te worden;
3. eene ceintuur-verbinding der tegen Haarlem aanleunende deelen der gemeenten Bloemendaal, Schoten, Haarlemmerliede en Heemstede is noodzakelijk voor de normale ontwikkeling der geheele aglomeratie;
4. overeenstemming omtrent het hoofdtracée van haven en hoofd-verkeerswegen tusschen de aangrenzende gemeenten is zoo spoedig mogelijk gewenscht, om de gelegenheid der uitvoering nog te verzekeren.
De geheele aanleg van hoofdverkeerswegen met hunne bruggen en de gansche lengte der havens met de daaraan evenwijdig loopende haven-spoorwegen, zal wel niet binnen een tiental jaren zijn tot stand gekomen. Maar toch moet het geheele plan van aanleg thans worden overzien, wil men zich hier niet verder vastwerken, zooals dit is geschied toen beoosten en benoorden van Haarlem, in het einde der 19e eeuw, het particulier initiatief niet tijdig in goede banen geleid werd door de Gemeentebesturen.
De gegevens voor zulk een toekomstplan moeten worden afgeleid uit de ontwikkeling die in vroeger jaren, onder overeenkomstige toestanden elders tot stand kwam.
De havenplannen door de Gemeente Haarlem indertijd opgezet, bleken al spoedig beperkt, toen enkele industrieën grootere terreinen aan het buiten Spaarne in beslag namen.
Voordat tot dit ontwerp opdracht was gegeven, vestigde zich eene firma op den Spaarneoever, juist in den as van een voor 8-9 jaren door de gemeente Schoten in haar uitbreidingsplan ontworpen overgangspunt.
De opzet van een plan dient thans, niet alleen door goede aansluiting aan den bestaanden toestand, de uitvoering zoo eenvoudig mogelijk te maken, maar moet ook zoo ruim worden opgezet, dat de uitvoering ook in langeren tijd ruimte voor de meest mogelijke ontwikkeling biedt. Een geleidelijke uitvoering blijft toch alleen voor zulke werken voorbehouden. Dit denken wij ons aldus, dat eerst de Spaarneoever over de geheele lengte van het schiereiland volgebouwd zal worden door industrieele inrichtingen, welke zoonoodig in den rug een goede spoorlijnverbinding krijgen. Daarna is eerst de haven noodig, waarvan het noordelijk gedeelte ondertusschen kan worden aangelegd, waarbij de tweede groep industrieterreinen aansluiten.
Langs de haven is de baan voorzien van een goederenspoor. De haven volgt de bestaande perceelsverdeeling in den polder, zoodat de uitvoering der werken niet van overwegenden invloed is op den waterschapstoestand ten Oosten van den Noordelijk gerichten middenweg.
De schepen komende uit het Noorden, zullen zonder groote bocht de haven kunnen binnenvaren, terwijl door verbreeding van de zuidelijke verbindingsvaart daar in het Spaarne kan worden uitgevaren.
Het beloop van den verkeersweg Bloemendaal—Halfweg, kruist zoowel het Spaarne als de havenkom. Maar ook allen die te arbeiden hebben in de hier te vestigen industrieele instellingen, zullen gediend worden door het verkeer niet alleen Zuidelijk naar de Amsterdamsche poort van Haarlem te beperken, maar ook naar Oostelijk gelegen arbeidswijken en Westelijk onder Schoten gelegen woonbuurten en de wandelingen van Bloemendaal. Deze ceintuurbaan is ook ten nutte van hen die van IJmuiden via Santpoort of Bloemendaal per auto en later per tram naar Amsterdam rijden en de kronkelende nauwe wegen door Haarlem willen vermijden. Nabij het station Amsterdamsche straatweg voor de locaalspoor Haarlemmermeer, sluit een Zuidelijke vertakking van den Noordelijken Hoofdweg aan op dien straatweg, terwijl ook van dat punt de Zuidelijke hoofdweg naar Heemstede door het Zuiderhoutpark moet aangelegd worden. De verbindingsbaan zelf mondt bij de Liedebrug op den Amsterdamschen Straatweg.
Dat over Spaarne en havens geen vaste bruggen mogelijk zijn spreekt vanzelf. Voor den toegang van steeds breeder opgezette zeebooten naar de reeds

gebouwde werven, zal de eenvoudigste oplossing wel in een schipbrug in het Spaarne gezocht moeten worden, welke slechts zelden voor groote schepen opengaat en de kleinere booten direct door hare openingen vrij laat varen.
Terwijl het Buitenspaarne noordelijk voor grootindustrie is aangewezen, zal het Binnenspaarne bezuiden Haarlem aangemerkt worden als geschikte vestiging voor kleinindustrie, die langs dezen waterweg met het binnenland vooral verbinding zoekt.
Tegenover de industrieele rechter, Oostelijke Spaarneoevers treden telkens de linker, Westelijke oevers op, als aangewezen aangename woonplaatsen; dit geldt zoowel voor Schoten als voor Heemstede.
Verder zullen nabij de fabrieken ook arbeiderswijken te stichten zijn. Daarvoor komen de meer oostelijk gelegen terreinen in aanmerking. Toch zijn ook tusschen de fabriksterreinen enkele woningblokken aangeduid, waardoor tenminste een deel der arbeiders in de voordeelige positie kunnen komen van op geringen afstand van hun werkplaats te wonen.
Het is van overwegend belang, dat langs de hoofdwegen rooilijnen zoo ver buiten den as verwijderd worden vastgesteld, dat in de toekomst het drukkere snelverkeer niet belemmerd worde, maar ook geen bezwaar oplevert voor de bewoners. De toegangswegen tot de twee naburige steden bieden helaas waarschuwende voorbeelden van bekrompen aanleg, die verder te vermijden is.

De Ontwerper Uitbreidingsplan Halfweg
Architect Civiel-Ingenieur
JOS. TH. J. CUYPERS.

UITBREIDINGSPLAN GEMEENTE HAARLEMMERLIEDE C.A.

UITBREIDINGSPLAN, BEZUIDEN DEN AMSTERDAMSCHEN STRAATWEG VANAF HET SPAARNE TOT AAN DE SPOORBAAN NAAR HAARLEMMERMEER.

De **toegang** naar de zich vormende voorstad bezuiden den Amsterdamschen Straatweg en beoosten de grens der gemeente Haarlem is van uit het hart van de stad thans alleen mogelijk langs de volgende twee hoofdwegen:
Io. door de Amsterdamsche poort, en Amsterdamsche Straat voerende in Z.O. richting;
IIo. over de brug van de Anthoniusstraat naar de Schalkwijkerstraat, die in de Dubbelebuurt de voortzetting is van den oostelijken Spaarndijk.
Het is aangewezen dat Haarlem een brug over het Spaarne legt voor de Rustenburgerstraat, zoodra de omgeving van de stad ten oosten van het Buitenspaarne zich zoodanig ontwikkelt, dat de behoefte aan die brug nog meer wordt gevoeld.
Voor een normale ontwikkeling van den aanbouw in den Romolenpolder als voorstad van Haarlem moet echter meer zuidelijk ook een **nieuwe toegangsweg** worden geschapen, waardoor tevens een verbinding tot stand kan worden gebracht met de meest aantrekkelijke gedeelten van de gemeente Heemstede, terwijl ook de gelegenheid wordt geopend om de Zandvoortsche Laan langs den Haarlemmerhout direct in verbinding te brengen, over een ruime, vrije baan met den straatweg naar Amsterdam, waarvan het Rijk de verbreeding tot op 32 M. ter hand heeft genomen.
In het plan voor de uitbreiding van Heemstede door onderteekenaar dezes in 1909 bewerkt, in samenwerking met den architect Jan Stuyt, zijn reeds opgenomen groote verkeerswegen vanaf de Zandvoortsche Laan en van den Heerenweg vanaf de Glipperweg naar den Haarlemmerhout, langs Groenendaal met een nieuwe Heemsteder-Dreef allen wegen van 30 M. breedte, over de Bronsteebrug in oostelijke richting en door het Zuiderhoutpark naar de daar ontworpen Spaarnebrug tegenover de Spaarnlaan.
Op het gebied van Haarlemmerliede is de aanleg van de groote baan vanaf het laatste punt tot de aansluiting bij de Amsterdamsche straatweg, even voor het station van de Haarlemmermeerlijn („Amsterdamsche Straatweg") als verkeers-knooppunt door de navolgende overwegingen *beheerscht*:
Ten eerste: de verbinding niet onnoodig lang te maken;
Ten tweede: administratieve complicaties te vermijden door den vooruitspringenden hoek van de gemeente Haarlem ongemoeid te laten.
Ten derde: het vermijden van te sterke krommingen in den weg ter bevordering van het snelverkeer.
Onder deze omstandigheden wordt de beste baan en schoonste aanleg binnen onze in de toekomst bebouwde kom verkregen door een opeenvolging van niet te lange, ruime, rechte lanen, waarvan de deelen overzichtelijk zijn voor het normale oog, terwijl de overgangen telkens door een ander motief worden gekenmerkt.
De afwisselende beelden der groepeering van de omgevende bebouwing zal op elk oogenblik voor het verkeer het inzicht geven omtrent den afgelegden afstand.
Hier zijn de volgende overgangsvormen gekozen van West naar Noord-Oosten de baan volgende, eerst een vijfhoekig plein, door drie dwarswegen bepaald, dan een ovaal plein, met gracht omgeven, daarna een zachte kromming, dan weer een trapeziumvormig symetrisch plein en aan den Amsterdamschen Straatweg een onregelmatig plein, bij het Station aansluitende.
Van dit plein wordt noordelijk de aansluiting verkregen aan de groote baan van het Uitbreidingsplan voor den Waarderpolder met verbinding naar Bloemendaal en IJmuiden.
De hiervoor omschreven hoofdweg heeft een lengte van ongeveer 2450 M.
Daarbij sluiten aan in Heemstede ongeveer 6910 M. verdeeld over de drie boven aangeduide lanen.
De lanen benoorden de Amsterdamsche trekvaart door den Waarderpolder tot aan het Spaarne meten ongeveer 2085 M. en van daar door Schoten tot aan 't station Bloemendaal ongeveer 1440 M.

Door de aaneenschakeling van deze groote wegen. die aangewezen zijn voor intercommunaal-tramverkeer, en waarop het verkeer per automobiel zich vrij kan ontwikkelen, zonder overlast voor de wandelaars, door verdeeling in verschillende lanen bij een breedte van 32 M., zal hier op den duur een geheel gevormd worden van buitengewone aantrekkelijkheid. De openbebouwing dient langs alle deze wegen hoofdzakelijk te worden doorgevoerd (met uitzondering der industriegedeelten in de Waarderpolder). Door de afwisseling in het karakter van de onderdeelen, en de mooie vergezichten, die geopend worden zoowel over de waterpartijen als Binnen-Spaarne, de Liede, Buiten-Spaarne, als door de doorzichten op de pleinen met hunne beplanting, welke zich voortzet in de aansluitende hoofdwegen, zullen de bewoners der omliggende volkswijken worden aangetrokken om van deze wandelweg welke voert naar de vrijere natuur en de sportterreinen der aangrenzende gemeenten, veelvuldig gebruik te maken.
Bij de verdere verdeeling der verkeerswegen en bouwblokken, is gelet op zoodanige aansluiting met den in uitvoering zijnden aanleg der Gemeente Haarlem, dat alle hoofd-verkeersaderen natuurlijk doorgevoerd worden:
Zoo b. v. de straten Noordelijk en Zuidelijk van het slachthuis eveneens de Amsterdamsche straat komende van de Amsterdamsche poort.
Langs de Gemeentelijke grens zijn de rooilijnen zooveel mogelijk daaraan evenwijdig getrokken om een zuiver en duidelijk afgescheiden positie voor de woningen te verkrijgen, die geheel in de eene of de andere gemeenten behooren. Aldus kan door elke gemeente als het ware een kleine ceintuurbaan binnen haar grens getrokken vinden.
Eindelijk is bij de onderverdeeling gelet op de bestaande verkaveling van de andere zijden, zoodat geleidelijke exploitatie mogelijk is.
Het is duidelijk, dat naarmate de steden zich meer industrieel ontwikkelen, de kwartieren met woningen voor arbeiders in veel sterker mate moeten aangroeien dan die voor den burgerstand en de meer-gegoeden. Daarom is zooals op de kaart te zien is aan de bouwblokken, door maat en vorm, geschikt voor het stichten van arbeiderswoningen, hier zoo veel grooter uitbreiding gegeven tegenover de open bebouwing.
Maar zulke groote **woonkwartieren** hebben geen bestaansreden als geen **industrieterreinen** in de nabijheid voorhanden zijn.
In overleg met de gemeente Haarlem zal het hoogst gewenscht zijn, de klein industrie meer zuidelijk of landinwaarts te brengen voor zooveel zij niet aan het water verkeer gebonden is.
De aglomeratie Groot Haarlem kan thans in het besluit van den Raad van Haarlemmerliede om alleen binnen de Schalkwijkerbuurt de industrieterreinen te laten ontwikkelen en goede aanleiding vinden om de prachtige bochten van 't Zuider-Spaarne door Parkaanleg en openbebouwing tot een der mooiste Hollandsche waterpartijen te maken.
De klein fabrieksbouw vormt dan in 't Zuiden den achtergrond.
De boorden van het Zuider-Spaarne kunnen als zeer geschikt voor klein industrie worden bestemd.
Fabrieksbouw is dikwerf karakteristieker dan de zoozeer verspreide slappe woonhuisbouw. De eischen van de industrie brengen sprekende lijnen in het silhouette der bebouwing van het Zuidelijk gedeelte, terwijl de meerderheid der woonhuisgevels bepaald smakeloos is. Met eenigen plantengroei afgewisseld, kan een oostelijke Spaarnoever met klein industrie en met eenige zorg aangelegd, een aantrekkelijk uitzicht bieden ook voor de bewoners die in de toekomst zich te Heemstede in de aan te leggen tuinbuurten aan de Westzijde zullen vestigen.
De verhouding van de **vrije** onbebouwde **ruimte** tegenover de bouwblokken, moet op hygiënische gronden worden vastgesteld in verband met de **dichtheid** der bevolking binnen die woonblokken.
Terwijl in de hoofdstad van Nederland het overgroote gedeelte der bevolking met 4 gezinnen boven elkander woont en de beperking in de hoogte eerst sedert de laatste jaren voor de toekomst mogelijk blijkt, verkeert Haarlem met zijn omgeving in de zooveel gunstiger positie, dat het twee-gezinshuis de minst gunstige toestand aanduidt.
Indien nu de **hoogtegrens** voor den bouw van arbeiderswoningen hiertoe beperkt zal blijven, door oordeelkundige bouwverordeningen, en de **terreindiepten** niet noemenswaard beneden de 25 M. dalen en de straatbreedte van 10 M. bij een goothoogte van 8 M. voor enkele woonstraten wordt gehandhaafd dan is de toelating van licht en lucht zeer voldoende gewaarborgd.
Zoowel de tuinen als de lanen met weinig verkeer bieden dan ontspanningsplaatsen voor de jeugd, zoodat voor **parkaanleg** of **sportterreinen** in dit plan met matige oppervlakten kan worden volstaan.
Oostelijk van het station Amsterdamsche Straatweg is, rond het Israëlitisch Kerkhof, een park ontworpen, waarin een speelplaats voor kinderen. De wijde uitzichten in Zuidelijke richting over de Liede zullen de waarde van dit kleine park vergrooten.
Zoowel het Spaarne als de breede groene strook met open bebouwing en de verschillende pleinen zijn voorraadschuren van zuivere lucht.
De plaatsing van **openbare gebouwen** kon niet op afdoende wijze worden behartigd.
Die plaatsing toch is grootendeels afhankelijk van de uitbreiding die de huisbouw zal hebben op het oogenblik der stichting, en de betreffende besturen vormen hunne bepaalde inzichten niet zoo lang vooruit als wel gewenscht schijnt, om zich het bezit van geschikte terreinen te kunnen verzekeren.
Om evenwel de aandacht hierop te vestigen, zijn enkele zulke stichtingen als kerken, scholen enz. in de bouwblokken aangegeven.
De pleinen en breede wegen zijn de geschiktste plaatsen voor meerdere openbare gebouwen. Scholen met ruime

speelplaatsen liggen rustiger aan stille woonstraten.
De aanbouw van de uitbreiding kan beiderzijds ter hand genomen worden vanaf de bestaande verkeerswegen, zoowel langs den Amsterdamschen Straatweg als de Schalkwijkerbuurt. In die omgevingen is reeds gebouwd. Daar dreigt dus ook gevaar dat de toestand wordt bedorven.
De vaststelling van een uitbreidingsplan was dus wel gewenscht en door de praktijk gevraagd ten einde misstanden te voorkomen.

De Architect Civ. Ingr.
JOSEPH TH. CUYPERS.

Amsterdam, Maart 1918.

DE SPAARNEOEVERS.

(Bij de plaatjes.)

A. De oever, die met ontsiering door fabrieksbouw wordt bedreigd.
Het request der M. B. V. A. beoogt wijziging van het ingediende uitbreidingsplan, zoodat fabrieksbouw tot voorbij den molen (dus tot achter het rechtsche boothuis) zal zijn uitgesloten.

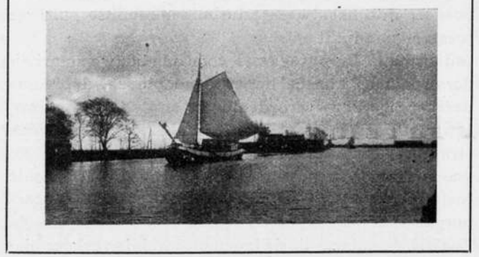

A. Oever van het Zuider-Buiten Spaarne.

B. De eerste fabriek met monstrueuze woonhuizen voor het personeel, gelegen aan het Zuider Buiten Spaarne op de plaats, waar in het uitbreidingsplan de breede nieuwe weg van de Amsterdamsche Vaart naar de Spanjaardslaan is ontworpen. Daar de brug juist tegenover dit complex gebouwen is geprojecteerd en daar de weg er door gaat, zal eerlang gelukkig deze eerste stap tot ontsiering van de Spaarneoevers ongedaan gemaakt kunnen worden.

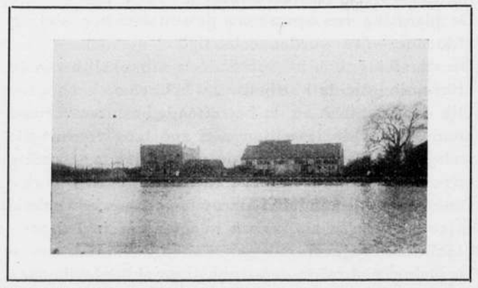

B. Fabrieksbouw aan de Spaarneoevers.

TENTOONSTELLING 'S-HERTOGENBOSCH.

In een eenigszins primitieve lokaliteit, in de veranda van het Casino te 's-Hertogenbosch, had van 18—22 April een tentoonstelling plaats van een en ander op het gebied van volkshuisvesting. 's-Hertogenbosch staat thans op het punt aan enkele der reeds jaren ontworpen stadsuitbreidingen een begin van uitvoering te geven. Er is thans voor de driehoekige stad, tusschen de samenstrooming van de Dommel en de Aa, aan elke der zijde een uitbreidingsplan ontworpen. Dat aan den N.-O.-kant, aan de overzijde van de spoorbaan naar Utrecht, en bestemd voor industrieterrein, zal thans het eerst aangepakt worden. Op de tentoonstelling hing van dit plan een duidelijke teekening, waarop de verschillende bouwblokken, gemiddeld ter diepte van 100 M., aangegeven worden.
Er zal ook een haven afgegraven worden, als een zijtak van de Dieze, waaraan in de toekomst nog een tweede, parallel aan de eerste, zal worden toegevoegd.
De twee andere uitbreidingen zijn van meerdere beteekenis voor de volkshuisvesting, en hoewel, naar ik vernam, het nog niet de directe bedoeling is, deze plannen tot uitvoering te brengen, heeft de Dir. van Gem. werken, de heer J. H. E. Rückert, het noodig geacht om de Bosschenaars wakker te schudden voor de belangen, die bij die stadsuitbreidingen gemoeid zijn. De heer Rückert nam het initiatief tot een tentoonstelling, waarop een globaal overzicht werd gegeven van de architectuur van de in ons land meest bekende nieuwere stadswijken. Zoo waren er allerlei oudere en nieuwere bekenden verzameld, als de Verschuerwijk te Arnhem, de Heiplaat te Rotterdam, „Pathmos" te Enschedé, „de Riet" te Hengelo, blokken van „Ons Limburg" te Hoensbroek „Philipsdorp" te Eindhoven, enz. Bijzonder vielen op de Uitbreidingsplannen van Weesperkarspel en de huizen groepen van „Eigen Haard" beide van de architecten Gratama en Versteeg. De fraai gekleurde teekeningen gaven een duidelijk beeld van de interessante oplossingen, die deze architecten voor vele details hebben gevonden. Vele architecten hadden eenig werk afgestaan.
Het wekt bevreemding, dat de tentoonstellingscommissie het Bestuur van de M. B. V. A. totaal onkundig heeft gehouden van haar plannen. Door samenwerking met onze vakvereeniging had een en ander nog beter voorbereid kunnen worden, en de beteekenis van de tentoonstelling zou allicht grooter geweest zijn. Enkele onderdeelen van de tentoonstelling, bijv. de ingerichte modelkamers, zijn totaal mislukt door locale oorzaken, hetgeen zeker niet was geschied, indien met anderen overleg gepleegd was.
Het werk van de Bossche architecten, grootendeels van oudere datum, stak erg af tegen dat van hun vakbroeders uit andere plaatsen. Deze tentoonstelling zal hun zeker wel een kijk gegeven hebben op wat er thans bereikt is, en hoe veel in de naaste toekomst zal worden. Voor 's Hertogenosch is het te hopen dat de enthousiaste pogingen van den heer Rückert, om deze stad te geven, wat de moderne tijd vraagt en eischt, zullen slagen en binnenkort verwezenlijkt zullen worden. J. P. M.

·UITBREIDINGSPLAN·
·VOOR·DE·GEMEENTE·
·HAARLEMMERLIEDE·EN·
·ZUID·SCHALKWIJK·

·SCHAAL·1·OP·2500·

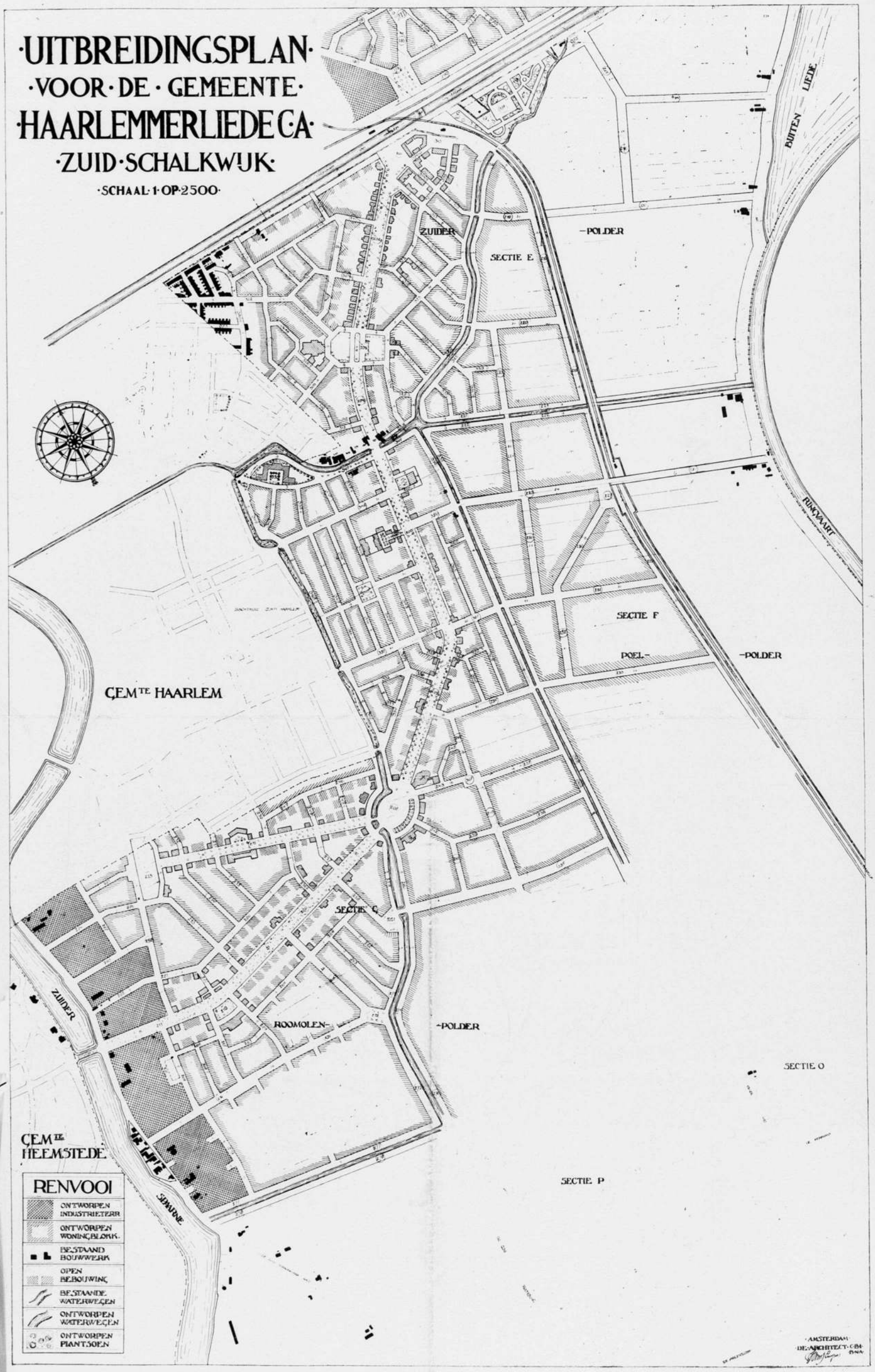

UITBREIDING DER GEMEENTE HAARLEMMERLIEDE IN AANSLUITING MET SCHOTEN EN HAARLEM

NAAR STATION BLOEMENDAAL

NOORDER BUITEN SPAARNE

HAVEN

ONTWORPEN

LANG 1700 M

SPOORBAAN VAN HAARLEM NAAR AMSTERDAM

VILLAPARK

OUDE HAARLEMMER WEG

NAAR AMSTERDAM

TREKVAART NAAR AMSTERDAM

AMSTERDAMSCHE STRAATWEG

HALTE RIJKS-STRAATWEG

NAAR HEEMSTEDE

NAAR AMSTERDAM

R450

R200

RENVOOI

- ONTWORPEN INDUSTRIE-TERREIN.
- ONTWORPEN WONINGBLOKKEN.
- BESTAAND BOUWWERK
- WATER.
- GEM^te GRENS

25 50 75 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000 METER

AMSTERDAM, SEPT: 1917.

DE ARCH CIV. ING.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 11 MEI 1918. = No. 19.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het Hofplein-Centrum te Rotterdam, door Meischke & Schmidt. — Prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap" door M.

OFFICIEEL GEDEELTE.

ALGEMEENE VERGADERING op Dinsdag 28 Mei en zoo noodig op Woensdag 29 Mei 1918 te Amsterdam in het Gebouw der M. B. V. A. Aanvang des v. m. 11 uur.

AGENDA.

1. Notulen leden-vergadering op 8 Mei.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Jaarverslag.
4. Mededeeling van den Uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
5. Benoeming door den Voorzitter van een Commissie voor stemopneming — Stembureau — van drie leden of aspirant-leden ter vergadering aanwezig.
6. Verkiezing van 1 lid in de Commissie van Onderzoek.
   „ „ 1 „ „ „ „ „ Redactie.
   „ „ 2 leden „ „ „ „ Onderwijs.
   „ „ 1 lid „ den Eereraad.
7. Verkiezing van den Voorzitter.
8. Rapport van de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
9. Verslag van de Commissie van Financien over den finantieelen toestand der Vakvereeniging.
10. Uitloting van aandeelen in de geldleening der Maatschappij.
11. Bestuursvoorstel tot het heffen van een hoofdelijken omslag.
12. Benoeming Secretaris-Redacteur.

Dinsdag 28 Mei des avonds 8 uur precies zal de heer **Prof. Dr. A. E. Brinckmann** uit Karlsruhe, in het gebouw der M. B. V. A. een voordracht met lichtbeelden houden over: „Stedenbouw."

AAN DE LEDEN DER M.B.V.A.

Op de j.l. Woensdag gehouden buitengewone ledenvergadering van de M. B. V. A. is het schrijven van het Bestuur aan den Nationalen Woningraad, inzake het verzoek tot het afvaardigen van 2 leden, in een Commissie tot het samenstellen van een lijst van tot volkswoningbouw bevoegde architecten, (zie B. W. No. 15), besproken, in verband met de bemerkingen, die het Bureau van de Pl. Comm. „Rotterdam", naar aanleiding van dat schrijven, had gemaakt. De besprekingen hebben tot resultaat gehad, dat op het betreffende schrijven zal worden teruggekomen, omdat de groote meerderheid der ledenvergadering een principieele afwijzing van het verzoek wenschte, hetgeen in het antwoord van het Bestuur aan den Nationalen Woningraad niet tot uiting was gekomen.

Wel was de juistheid der argumenten, die de Pl. Comm. „Rotterdam" op de ledenvergadering van 27 Maart j. l., tegen de schifting aanvoerde, niet betwist, en was ze van grooten invloed op het besluit tot het *niet* afvaardigen van leden, toch had het Bestuur en vele aanwezigen niet de indruk gekregen, dat ze tot principieele afwijzing moest leiden en had het Bestuur (en vele aanwezigen) gemeend er niet een verder strekkend gevolg uit te moeten concludeeren.

Op de jongste ledenvergadering was de overgroote meerderechter van meening, dat de argumenten van de Pl. Comm. „Rotterdam". (inzonderheid dat onder 3) genoemd, zie B.W. No. 17) een principieele afkeuring van de door den N.W.R. te volgen weg, noodzakelijk maakten.

De vergadering besloot dan ook geen medewerking te verleenen aan den N. W. R. tot het opmaken van een lijst en tevens den N. W. R. mede te deelen, dat de schifting der architecten, zooals de N.W.R. zich dit voorstelt te doen om tot een groep architecten te komen, die bekwaam zijn voor volkswoningbouw, onjuist is en onvermijdelijk tot onrechtvaardigheid ten aanzien van de beoordeelden moet leiden.

Dezer dagen zal het Bestuur van de N.W.R. in de vakbladen een oproep plaatsen, waarin het voornemen tot het samenstellen van een lijst wordt kenbaar gemaakt en zij die zich op die lijst wenschen geplaatst te zien, worden verzocht zich op te geven.

Het Bestuur verzoekt naar aanleiding van dezen oproep den leden dringend, van het besluit aan de ledenvergadering van 8 Mei ernstige aandacht te willen schenken, en de consequenties van het aan dien oproep gehoor geven, onder de oogen te zien. Het geschrevene in het officieel gedeelte van het B.W. No. 17, stelt de consequenties in een duidelijk licht; het Bestuur meent dan ook voorloopig daarnaar te moeten verwijzen, tot het verslag van de jongste ledenvergadering in het volgend nummer zal zijn opgenomen.

J. P. MIERAS

Adres aan de Tweede Kamer.

Aan de Tweede Kamer der Staten Generaal.

Mijne Heeren,

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, kennis genomen hebbende van het door het Nederlandsch Instituut van Volkshuisvesting aan Uwe Kamer gezonden adres inzake het wetsontwerp ter voorziening in den Woningnood, heeft de eer U mede te deelen, dat het zich met de in dat adres ontvouwde opmerkingen volkomen kan vereenigen en neemt hierbij de vrijheid Uw Kamer ernstig te verzoeken te willen bevorderen, dat de Regeering rekening zal houden met de door het Instituut van Volkshuisvesting in voornoemd wetsontwerp voorgestelde wijzigingen en aanvullingen.

Namens het Bestuur van de Maatschappij voornoemd,
A. BROESE VAN GROENOU, Voorzitter.
J. P. MIERAS, Secretaris.

Het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting, (*Vervolg*).

In verband met de groote moeilijkheden welke het verkrijgen van de noodige terreinen met zich brengt, wijst adressant op de wet van 27 Maart 1915 S. 171 tot tijdelijke afwijking van de wet van 21 Augustus 1851, waardoor mogelijk geworden is, dat ter zake van werken, die onteigening ten algemeenen nutte vorderen en tevens ten doel hebben werkloosheid tegen te gaan, van allerlei tijdroovende bepalingen wordt afgeweken. Dit zou ook bij bestrijding van den woningnood het geval moeten zijn.

Adressant wijst er verder op, dat het ongewenscht is om, gelijk in de Memorie van Toelichting wordt verondersteld, naast den normalen woningdienst een afzonderlijke noodvoorzieningsdienst in te stellen. Immers deze laatste zal, zoo is de bedoeling ook, maatregelen moeten treffen aangaande de blijvende woningvoorziening. Zoo zal o. a. de zorg voor de materialenvoorziening aan hen worden toevertrouwd.

Ten slotte brengt adressant enkele maatregelen naar voren, waarvoor geen wetswijziging noodig is en waardoor de bouw volgens de Woningwet, welke zoo ruim mogelijk moet worden toegepast, wordt bevorderd.

Vooreerst ontbreekt nog altijd een ondubbelzinnige Regeeringsverklaring betreffende hetgeen na het jaar 1921 met de crisisbijdrage zal geschieden, waardoor voor de gemeenten alle vrees wordt buitengesloten, na dien termijn met het resteerende tekort geheel te worden belast. Adressant zou het bijzonder gelukkig achten wanneer van de Regeering een verklaring kon worden uitgelokt, dat het de bedoeling is tot inhouding of verlaging der bijdragen alleen dan over te gaan, wanneer een algemeene stijging der woninghuren deze zonder bezwaar voor de gemeenten toelaat.

Ten tweede is er, waar de woningnood van dien aard is geworden, dat ook de middenstand erdoor ernstig wordt getroffen, geen reden waarom ook niet voor middenstandswoningen rijksvoorschotten en -bijdragen zouden worden verleend. Officieus is wel bekend, dat niet meer streng wordt vastgehouden aan de eenmaal vastgestelde huurgrenzen, maar een uitdrukkelijke verklaring ware in deze zeer gewenscht.

Ten slotte dient, te meer nu de gemeenten zullen kunnen worden verplicht om voor de volkshuisvesting kosten te maken, de verhouding van Rijks- en gemeentecrisisbijdrage te worden gewijzigd conform de Distributiewet, zoodat 90% voor rekening van het Rijk en 10% voor rekening van de gemeenten komt. De crisisbijdrage der gemeente van 25% is ongetwijfeld voor vele gemeenten een beletsel geweest om zich op den woningbouw toe te leggen. Wordt zij verlaagd tot 10%, dan mag een grooter activiteit van de gemeenten worden verwacht, waardoor het opleggen eener verplichting overeenkomstig dit wetsontwerp zal worden voorkomen.

Het bovenstaande samenvattend verzoekt adressant den Tweeden Kamer het volgende:

a. het ingediende wetsontwerp aan te nemen, doch niet dan nadat daarin de noodige amendementen zijn aangebracht, waardoor:

1°. de blijvende voorziening op de eerste plaats wordt gesteld,

2°. de noodvoorziening gekoppeld wordt aan de blijvende voorziening;

3°. de noodvoorziening voor een zeer beperkten tijd wordt bestemd;

4°. de Regeering de bevoegdheid verkrijgt te bouwen, waar de gemeente dit nalaat, voor rekening van de gemeente;

5°. de wet van 27 Maart 1915 tot tijdelijke afwijking van de Onteigeningswet wordt gewijzigd;

6°. het sloopen en buiten gebruik stellen van bestaande woningen wordt tegengegaan;

b. een bereidverklaring van de Regeering uit te lokken:

1°. aangaande den termijn der crisisbijdrage, waardoor een einde wordt gemaakt aan de thans heerschende onzekerheid omtrent het ophouden daarvan;

2°. als regel tot 90 pCt. en zoo noodig tot 100 pCt. van het tekort op de exploitatie als gevolg van de verhoogde bouwkosten bij woningbouw volgens de Woningwet voor Rijksrekening te nemen;

3°. Rijksvoorschotten en -bijdragen te verleenen ten behoeve van den bouw van middenstandswoningen.

Nederlandsche Jaarbeurs. In de laatst gehouden vergadering van het Algemeen Bestuur der „Vereeniging tot het houden van jaarbeurzen in Nederland" is besloten aan de Algemeene Ledenvergadering een voorstel tot reorganisatie van het beheer der vereeniging te doen door het instellen van een permament secretariaat onder leiding van een Secretaris-Generaal en tot aanbrengen van de daarvoor noodige wijzigingen in de statuten. In afwachting van de goedkeuring der Algemeene Ledenvergadering op het voorstel tot Statutenwijziging en de daarop te verkrijgen Kon. bewilliging is door het Algemeen Bestuur voor de vervulling der functie van Secretaris-Generaal aangewezen de heer W. Graadt van Roggen, hoofdredacteur v/h Utr. Prov. en Sted. Dagblad, Secretaris van den Raad van Beheer van genoemde vereeniging, die zich bereid heeft verklaard deze functie te aanvaarden.

Tentoonstelling in het Gebouw der M. B. V. A.

De Technische Studie Commissie van den Ned. Litho-Foto-Chemigrafenbond houdt in het gebouw der M. B. V. A. een tentoonstelling van drukken der verschillende Reproductiemethoden. De tentoonstelling is geopend van 6—20 Mei van 9—5 uur.

HET HOFPLEIN-CENTRUM TE ROTTERDAM.

(Zie de losse plaat.)

Een van de meest urgente vraagstukken te Rotterdam, die als om oplossing roepen, is wel het Hofplein-vraagstuk.

Gelegen in den top van den grooten driehoek, die de oude stad omsluit, is dit plein door de uitbreidingen der laatste decennia, zooals een blik op de kaart van het tegenwoordige Rotterdam kan aantoonen, meer en meer geworden tot een centrum, niet alleen van ligging, maar ook van verkeer.

De aanblik ter plaatse is weinig verheffend en vrijwel in tegenspraak met de belangrijke ligging en het toenemend verkeer.

De halfgedempte Coolsingel toch met de vervallen sluisdeuren, de tijdelijke houten bruggen, de lage spoorbrug over de Schie, die links en rechts zoo scheef en nonchalant tusschen de huizenrijen verdwijnt, de leelijke viaduct naar de Binnenrotte en de bouwvallige panden en pakhuizen aan de Galerij en Coolvest vormen hier te samen een „stadsbeeld" zonder wederga.

De fijn geprofileerde en prachtig gebeeldhouwde Delftsche Poort, die zonder eenig verband met haar omgeving midden op dit „slagveld" staat, doet de disharmonie nog te meer uitkomen.

Ook duiden latere veranderingen, met name de vaststelling van de rooilijn voor het Restauratiegebouw der Z.H.E.S.M., niet op een tot richtsnoer aangenomen algemeen plan van pleinaanleg.

Zelfs was een onlangs bij den Gemeente Raad ingediend voorstel tot wijziging van een gedeelte rooilijn tusschen Diergaardelaan en Coolsingel van dien aard dat het unanieme afkeuring onder deskundigen heeft verwekt.

Intusschen vindt de ontwikkeling der stad voortgang en verschillende factoren zullen thans het Gemeente Bestuur noodzaken de oplossing van den Hofpleinchaos onverwijld ter hand te nemen.

Het onlangs openbaar gemaakte kanalenplan effent hier in letterlijken zin den weg, daar dit plan de mogelijkheid opent het hoogte peil van het Hofplein aanmerkelijk te verlagen.

Voorts wordt door de naderende voltooiing van Raadhuis en Postkantoor het stadscentrum tevens meer en meer in deze richting verplaatst terwijl de stichting van bankgebouwen aan den Coolsingel er op wijst, dat het handelsverkeer volgen zal.

Reeds leest men in de bladen van een „combinatie van ingezetenen", die plannen doet ontwerpen aan een blijkbaar voorloopig in uitzicht gestelde rooilijn.

Men zou dus met recht hebben mogen verwachten dat thans het Stadsbestuur met welbestudeerde voorstellen zou gekomen zijn om van het Hofplein een waardig verkeerscentrum te maken.

Zooals reeds boven is aangestipt, vormt het bestaande plein een onsamenhangend complex, deels van historische overblijfselen, deels van moderne aanbouwen.

Hoewel het zeker interessant zou zijn na te gaan hoe de vergroeiïng van de vroegere toestanden tot den huidigen chaos is in zijn werk gegaan, gelooven wij beter te doen ons niet in dit proces te verdiepen.

Wanneer ons tegenwoordig geslacht een waardig Hofplein wenscht tot stand te brengen, doet het dit zeer zeker niet uit overwegingen van historischen aard, doch louter uit hedendaagsche practische en aesthetische overwegingen.

Er zijn inderdaad stemmen opgegaan, die meenden dat een plein geen reden van bestaan behoeft te hebben, dat een dóórtrekking van Coolsingel naar Goudschesingel voldoende zou zijn voor het verkeer.

Dit lijkt ons verkeerd. In een groote stad zijn enkele knooppunten van verkeer een eerste eisch en men dient niet uit het oog te verliezen dat hier, behalve de beide genoemde breede wegen, de verkeersaderen van alle windstreken in dit ééne centrum samenkomen.

Daarom kan men niet straffeloos dit door natuurlijke omstandigheden gegroeid plein eenvoudig door één doorgaanden, zij het dan ook breeden, weg vervangen.

Het lijkt ons hier de juiste, de als door evolutie aangewezen plaats om een model-verkeersknooppunt tot stand te brengen, een centrum waar een toekomstig groot aantal tramlijnen elkander kunnen kruisen en ontmoeten, waar dagelijks duizenden trampassagiers rustig kunnen overstappen, waar gelegenheid moet zijn voor kranten- en bloemenverkoop, voor een underground-convenience, in één woord voor al die accesoires die op een modern plein nu eenmaal onmisbaar zijn.

Er moet voorts getracht worden in dit centrum, de mooie oude Delfsche Poort te behouden niet alleen, maar haar bruikbaar te maken, haar een bestemming te geven en in het nieuwe milieu te doen meeleven.

Dit is alleen mogelijk door de nieuwe omgeving te doen aansluiten aan de oude Poort. Deze ideale manier om oude gebouwen te behouden, is een manier, die helaas zelden toepassing kan vinden, maar die hier met een weinig moeite en goeden wil heel wel te volgen is.

Rotterdam is arm, buitengewoon arm aan toonbare oude gebouwen, en hiervan zijn er slechts enkele, die eenige monumentaliteit bezitten, te weten het oude Raadhuis, het museum Boymans, en de Delftsche Poort.

Wel bedoelt het zooeven genoemde voorstel van het gemeentebestuur eveneens het behoud van het Poortgebouw, doch op zulk een wijze dat men bijna zou wenschen het monument liever afgebroken, dan het zoo als een sta-in-den-weg te kijk gezet te zien.

Door op het eerste gezicht goedkoop-uitziende stadsverbeteringen snijdt men eerst recht aan alle streven naar monumentaliteit den pas af, terwijl in deze omgeving, die door jarenlange verwaarloozing zoo door en door rijp is voor een grondige oplossing, de totstandkoming van een monumentaal geheel inderdaad mogelijk maakt.

Trouwens, niet alleen in dit voorstel van de Overheid,

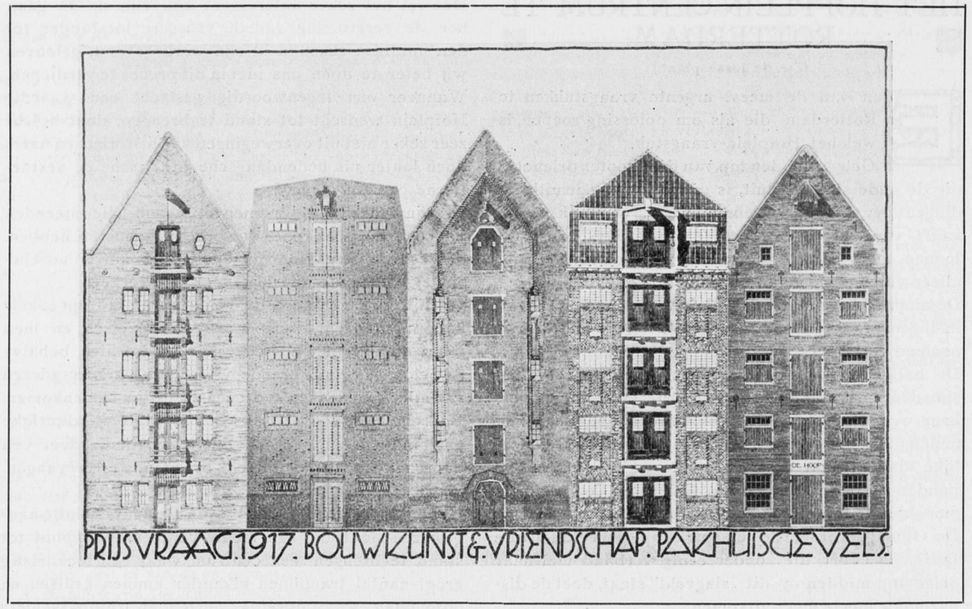

maar evengoed in de meeste tot nog toe gepubliceerde plannen tot verbetering, mist de Delftsche Poort organisch verband met haar omgeving, welk verband het haar mogelijk zou moeten maken zich op het nieuwe plein „thuis" te gevoelen.
Dit organisch verband hebben wij getracht te bereiken door van meet af te zoeken naar een ruim rechthoekig plein, van voldoende grootte om het verkeer te kunnen leiden rondom het Poortgebouw, dat in het midden zou komen te staan met de gevels evenwijdig aan de lange wanden van het plein.
Op de grootte van het plein kan niet genoeg den nadruk gelegd worden.
Bij velen bestaat een streven naar een combinatie van kleinere pleinen met op één ervan de Delftsche Poort als middelpunt, waaromheen als in een caroussel het gewarrel van een steeds in kleine bocht ronddraaiend intens verkeer, zooals dat thans reeds bestaat.
Dat zulk een verkeersregeling zeer nadeelig is voor de rust en daardoor ook voor de veiligheid van de voetgangers is niet te ontkennen. Ook zijn bij een dergelijke aanleg de scherpe bochten der aftakkingen voor het verkeer zelf zeer hinderlijk.
Wat een verkeersplein en bovenal een druk verkeersplein als het Hofplein, in de eerste plaats noodig heeft, is *rust* en die rust kan alleen verkregen worden door *ruimte*. Een goed voorbeeld hiervan op kleinere schaal hebben we in de eigen stad in het Beursplein, waar men altijd een gevoel van behaaglijke veiligheid heeft.
Voor het Hofplein moet dan ook de oplossing worden gezocht in een grootsch, ruim-opgevat plein dat slechts door rustige, gesloten wanden kan waarborgen dat aan het verkeer de zoo noodige rust en richting wordt gegeven.
Zoo alleen zal het plein een verademing geven in de voortdurende roezemoes van het gejaagde verkeer.
Het zou onverantwoordelijk zijn aan dezen eersten eisch van algemeen belang te kort te doen, ter wille van een bouwblok meer of minder, gezwegen nog van het enge begrip omtrent de aesthetische eischen van de groote, moderne stad, dat uit een dergelijke opvatting spreekt.
In het hierbij gaande project, waar met deze vooropgestelde eischen rekening gehouden is, komen de buitengewoon breede toevoerwegen alle in de vier hoeken van het plein uit, dus in de voor het verkeer meest gunstige punten.
In iederen langen wand komt verder slechts één verkeersweg uit, n.l. in den Zuidelijken wand de Delftsche Vaart en in den Noordelijken de naar Delft voerende Schiekade, beide verkeerswegen, recht tegenover de opening van de Poort, die daardoor haar aloude beteekenis van de Poort van Delft symbolisch behouden kan.
Het Poortgebouw, aldus organisch op het plein door de bestaande wegen zelve vastgelegd, kan voorts op monumentale wijze worden gekoppeld door een kolonnade of pergola aan een modern wachtlokaal voor tramreizigers met bloemen en krantenkiosken, etc. terwijl het Poortgebouw zelf voor allerlei bruikbare doeleinden kan worden benut, b. v. als post voor verkeerspolitie, kabelhuis, enz.
Door deze architectonische verbinding van het Poortgebouw met zijn omgeving blijft het een levend monu-

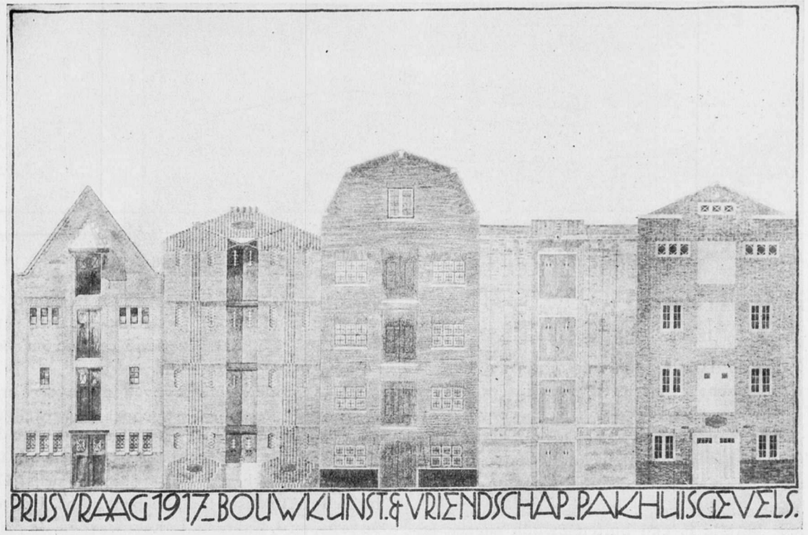

ment, ook doordat het zijn schoonheid als vroeger in het water weerspiegeld ziet.
In overeenstemming met de schaal van de poort is het watervlak tot een lange spiegel uitgewerkt, waardoor ook de herinnering kan de vroegere gracht inniger vertolkt wordt.
In de rondte om het langwerpige complex van Poortgebouw met aanbouwen kan nu het verkeer worden geleid en kunnen ook de tramlijnen worden aangelegd in een lange lus, bestaande uit twee half cirkels van 20 M. straal, verbonden door rechteinden van 90 M. lengte. Deze maten zijn alleszins voldoende voor een zeer aanzienlijk tramverkeer en openen de mogelijkheid van het inlasschen van noodwissels en het tijdelijk omschakelen van tramlijnen ingeval van verkeersstoornis (dood spoor).
Dat het plein, zoo aangelegd, beloften inhoudt van vaste regelmaat en monumentaliteit moge tevens blijken uit de perspectiefteekening, ook al zijn de daarop zichtbare gebouwen uiteraard slechts schematisch en schetsmatig aangeduid.
Met name vragen de aan de Delftsche Poort toegevoegde pergola's en wachthuisjes nadere bestudeering op grooter schaal.
Het maken van een perspectievische toelichting leek ons, vooral ten behoeve van den leek, van veel waarde, en het is jammer dat niet meerdere Hofplein-ontwerpers hun idee zoover hebben uitgewerkt.
Het zou dan duidelijker uitkomen hoe in de meeste plannen harmonie ontbreekt tusschen de Poort en hare omgeving en hoe veelal de pleinwanden worden overheerscht door veel te groote openingen. Het spreekt van zelf, dat het gemakkelijker is een radicale oplossing van een stadsgedeelte op papier te zetten, dan haar door alle wettelijke en financieele zwarigheden heen ten einde toe ten uitvoer te brengen. Men verlieze bij de beoordeeling van de verschillende Hofplein-plannen evenwel niet uit het oog, dat geen oplossing denkbaar is — hoe benepen ook — die dergelijke zwarigheden niet met zich zoude brengen en men bedenke dat, hoe monumentaler het plein en hoe langer de pleinwanden, des te meer voor de aanliggende bouwterreinen kan worden gevraagd niet alleen, maar ook door de belanghebbenden met liefde zal worden opgebracht.
Ten slotte zal bij vergelijking van het bijgaande plan met de thans bestaande rooilijnen opvallen, dat bij eventueele uitvoering nagenoeg geen bouwterrein voor de Gemeente zal verloren gaan, dat deze bestaande rooilijnen op sommige plaatsen achteruit, op andere plaatsen daarentegen vóóruit gebracht zijn.
De eenige werkelijk ingrijpende onteigening betreft de vooruitspringende hoek tusschen Diergaardelaan en Kruiskade, die op alle tot heden gepubliceerde Hofpleinplannen eenstemmig ten doode is opgeschreven.

Rotterdam, April 1918. MEISCHKE & SCHMIDT.
Architecten.

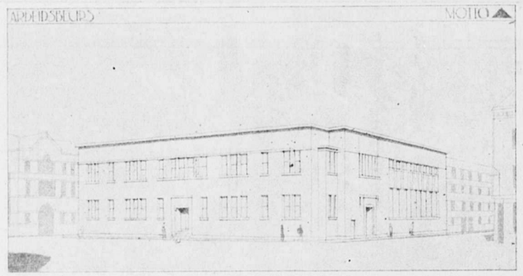

Ontwerp arbeidsbeurs. Ontw. C. A. Kentie.

PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

De in 1917 door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen waren: 1. ontwerp voor een arbeidsbeurs in een groote stad; 2. de dekoratieve behandeling van de hal in het gebouw van een groote uitgeversfirma, en 3. een ontwerp voor een pakhuisgevel.

Vooral deze laatste is een buitengewoon succes geweest. Verblijdend was de lust en aanleg, die uit het meeste werk sprak. Onder de talrijke inzendingen was zoo veel goeds, dat de jury, bestaande uit de Heeren Jan Stuivinga, arch. B.N.A.; Willem Stok, arch. M.B.V.A.; Melch. Vermeer, J. Coenraad Meischke en J. Heyink, besloot meerdere prijzen toe te kennen.

Ook bij de niet bekroonden waren zeer mooie ontwerpen, wat aanleiding gaf om, behalve de met den eersten prijs bekroonden, ook enkele van deze te doen reproduceeren. Ze zijn daarvoor niet afzonderlijk opgenomen doch samengesteld tot een wand. Hierbij diene men in 't oog te houden, dat op zich zelf staande gevels willekeurig naast elkaar gezet zijn en daarom geen eischen aan silhouet enz. te stellen.

Toch kan het een indruk geven in hoeverre er met heterogene gegevens nog een „geheel" te verkrijgen is.

Van de eerste groep — op pag. 114 — zijn de ontwerpers van links naar rechts: P. Kloosterboer te Zeist, 2e prijs; H. Russcher te Rotterdam, 1e prijs; C. van Eesteren te Alblasserdam, 1e prijs; Ant. Pet te Utrecht, 4e prijs, en J. Zuidema te Leeuwarden, 3e prijs.

Van de tweede groep — op pag. 115 — in dezelfde volgorde: Motto: A. H. (niet beantwoordend aan het programma); G. van der Gaagt te Utrecht, 3e prijs; motto: Mers; L. C. van der Vlugt L.Czn. te Rotterdam, 2e prijs, en motto: B.B.B. Het afgebeelde ontwerp: Arbeidsbeurs is van den Heer C. A. Kentie, te 's Gravenhage, die er den tweeden prijs mee verwierf.

M.

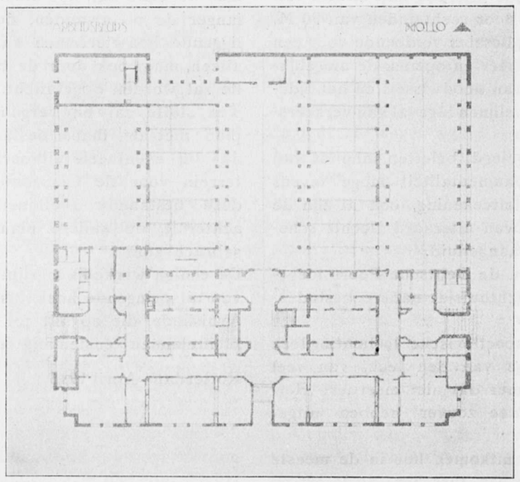

Ontwerp arbeidsbeurs. Ontw. C. A. Kentie.

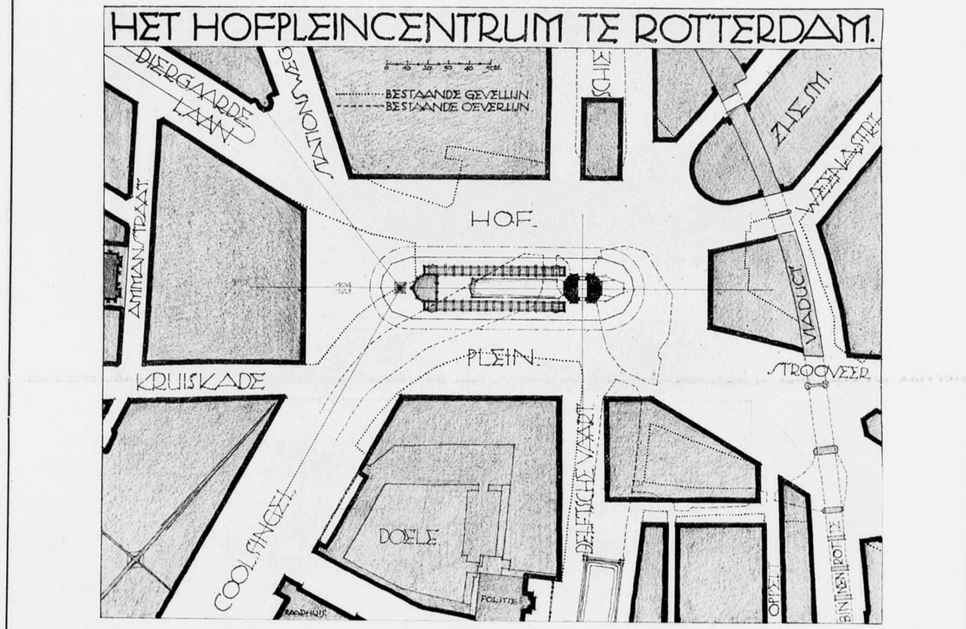

Arch. Meischke en Schmidt.

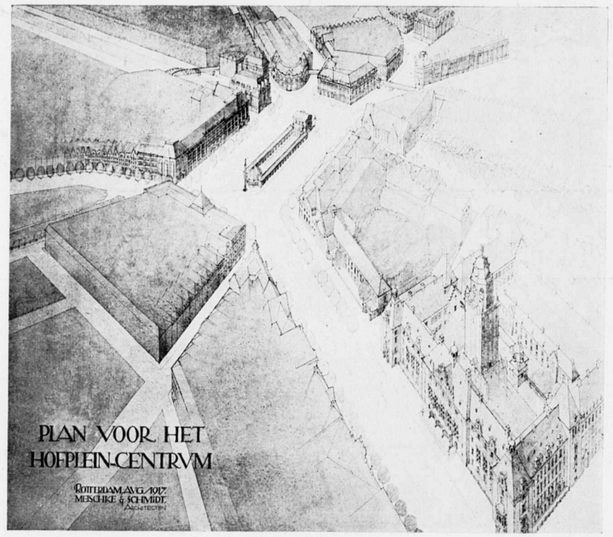

Arch. Meischke en Schmidt.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 18 MEI 1918. = No. 20.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Rotterdam Wereldstad! door L. H. E. van Hylckama Vlieg. — 't Pannenhuis, door J. C. van Epen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

ALGEMEENE VERGADERING op Dinsdag 28 Mei en zoo noodig op Woensdag 29 Mei 1918 te Amsterdam in het Gebouw der M. B. V. A. Aanvang des v. m. 11 uur.

AGENDA.

1. Notulen leden-vergadering op 8 Mei.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Jaarverslag.
4. Mededeeling van den Uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
5. Verkiezing van 1 lid in de Commissie van Onderzoek.
   „ „ 1 „ „ „ „ „ Redactie.
   „ „ 2 leden „ „ „ „ Onderwijs.
   „ „ 1 lid „ den Eereraad.
6. Verkiezing van den Voorzitter.
7. Rapport van de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
8. Verslag van de Commissie van Financien over den finantieelen toestand der Vakvereeniging.
9. Uitloting van aandeelen in de geldleening der Maatschappij.
10. Bestuursvoorstel tot het heffen van een hoofdelijken omslag.
11. Wijziging in de Districtsverdeeling der Plaatselijke Commissies (het district Haarlem op te heffen en bij „Amsterdam" te voegen).
12. Benoeming Secretaris-Redacteur.

Dinsdag 28 Mei des avonds 8 uur precies zal de heer **Prof. Dr. A. E. Brinckmann** uit Karlsruhe, in het gebouw der M. B. V. A. een voordracht met lichtbeelden houden over: Wohnungswesen und gemeinnützliche Bauunternehmungen.

De introductie, ook voor dames, zal zoo ruim mogelijk worden opengesteld.

Verslag van de buitengewone ledenvergadering op Woensdag 8 Mei 1918 te Rotterdam, in Café Restaurant Loos.

Van het Bestuur waren aanwezig de heeren: A. Broese van Groenou, Voorzitter, D. F. Slothouwer, G. Versteeg, J. Herman de Roos en C. J. Kruisweg, leden, alsmede de Alg. Secretaris.

De presentielijst meldde voorts de volgende namen: M. Brinkman, P. G. Buskens, S. de Clercq, C. N. van Goor, A. J. Hekker, L. H. E. v. Hylckama Vlieg, H. van der Kloot Meyburg, W. P. C. Knuttel, A. J. Th. Kok, L. J. Kooken, A. C. Lengkeek, E. H. Luxemburg, M. Meyerink, J. C. Meischke, Joh. G. Robbers, J. A. van Teeffelen, P. A. Timmers, J. Verheul Dzn., A. H. Wegerif Gzn.

De notulen van de ledenvergadering van 27 Maart werd voorgelezen, en behoudens enkele wijzigen, op verzoek van den heer Buskens, in diens woorden aangebracht, goedgekeurd en gearresteerd.

Naar aanleiding van de notulen vraagt de heer Van Goor het woord over het sturen van de ledenlijst aan den Nat. Woningraad. Spreker kan er niet mede accoord gaan dat die lijst zal worden gestuurd. Het was niet de bedoeling van de vergadering. De schifting is onjuist. Het criterium van bekwaamheden moet gevonden worden buiten persoonsbeoordeelingen om. Maar dat is onbillijk tegenover hen, die nog niet gebouwd hebben. De splitsing is in beginsel verkeerd.

Ook de heer Buskens heeft niet den indruk gekregen, dat de vergadering het zenden van een lijst wenschte. Het niet benoemen van de afgevaardigen hield volgens hem tevens in zich, de ledenlijst niet te verzenden.

Op voorstel van den heer Versteeg werd gestemd over de vraag of de lijst al dan niet verzonden zal worden, m.a.w. in beginsel geen medewerking te verleenen tot het opmaken van een lijst, zooals de Nat. Woningraad dat wenscht. Dit voorstel werd aangenomen met 15 stemmen vóór en 5 stemmen tegen. *)

Hierna werd de vraag besproken, of er een nog verdere strekkende houding moest worden aangenomen. De N. W. R. zal een oproep plaatsen in de vakbladen, met de bedoeling uit alle deelen des lands de geschikte krachten te leeren kennen. De architecten zullen verzocht worden zich bij den N. W. R. op te geven.

Een voorstel, om met een uitvoerige motiveering van de bezwaren ervan, tegen een zoodanige schifting te protesteeren, werd met 2 stemmen tegen aangenomen.

Benoeming van een afgevaardigde der M. B. V. A., die den heer Keppler, Directeur der Gem. Woningdienst te Amsterdam, op diens verzoek zal adviseeren bij het samenstellen van een model bestek. De Voorzitter deelt mee, dat het Bestuur er van zekere zijde op is gewezen, dat er bij besluit van B. en W. reeds geldende bepalingen zijn. Naar aanleiding hiervan heeft het Dagelijksch Bestuur den heer Keppler om inlichtingen gevraagd, n.l.

*) Zie onder dit verslag.

of er aangaande deze aangelegenheid onderling overleg gepleegd zou worden tusschen hem en den dienst van P. W. Het antwoord hierop had het Bestuur nog niet bereikt.
Volgens den heer Kruisweg moet de M. B. V. A. niet ingrijpen in een zaak, die buiten het geval omgaat. De heer Keppler richt tot de M. B. V. A. een verzoek in zijn kwaliteit als hoofd van den Woningdienst; we moeten dit verzoek ten zeerste toejuichen en ons buiten de bestaande toestand houden. Ook vele andere leden waren van oordeel dat er geen rekening moet worden gehouden met zuiver locale aangelegenheden. Het Dagelijksch Bestuur stelt hier tegenover, dat het 2e schrijven verzonden is, dat er dus rekening mee gehouden moet worden. Besloten wordt thans eerst het antwoord van den heer Keppler af te wachten. In afwachting daarvan wijst de vergadering bij acclamatie aan de heer B. J. Ouëndag, (niet aanwezig), tot reservelid de heer C. J. Kruisweg.

Opgemaakt wordt een voordracht voor de leden van de ingestelde Schoonheidscommissie te Zandvoort.
Als de voordracht ingediend is, zal ze worden opgenomen.

Bij de rondvraag brengt de heer Kruisweg een mogelijke aansluiting bij de Centrale Bouwmaterialen Voorziening ter sprake. Bij deze C.B.V. kunnen zich echter alleen publiekrechterlijke lichamen aansluiten, zoodat de M.B.V.A. langs een anderen weg pogingen zal moeten aanwenden om voor den particulieren bouw de noodige materialen zoo mogelijk te reserveeren. Het Bestuur werd verzocht in dezen diligent te blijven en in overleg te treden met den N.A.B., den Bond van Fabrikanten, Maatschappij van Nijverheid, enz.
Voorts uitte de heer Kruisweg zijn bevreemding over het feit dat de voorbereiding van de Tentoonstelling te 's-Hertogenbosch geheel buiten de vakvereeniging om gegaan was. De heer Kruisweg drong er met klem op aan dat de leden, die een uitnoodiging krijgen aan een tentoonstelling deel te nemen, daarvan het bureau der M.B.V.A. verwittigen.

Na den lunch in het Restaurant Loos, — waarbij het stedebouwkundig vraagstuk van het Hofplein van uit den hooge bestudeerd kon worden onder het genot van spijs en drank — begaven zich vele leden naar de Tentoonstelling van Kunstnijverheid en Volkskunst in de Academie. De indrukken zullen in een volgend nummer worden weergegeven.

J. P. Mieras.

Naar aanleiding van de besprekingen op de ledenvergadering heeft het Bestuur het volgende schrijven gericht aan den Nat. Woningraad.

Aan het Bestuur van den Nationalen Woningraad.

Mijne Heeren.

De besprekingen op de laatste ledenvergadering op Woensdag 8 Mei j.l. zijn voor het Bestuur van de M. B. V. A. aanleiding terug te moeten komen op zijn schrijven van 2 April 1918. In dat schrijven deelden wij U namens het Bestuur mede dat de ledenvergadering van 27 Maart er niet toe over was gegaan een tweetal afgevaardigden te benoemen in de Commissie, die zich zal belasten met het samenstellen van een lijst van architecten, geschikt voor volkswoningbouw. Tevens zegden wij een lijst toe van de namen onzer leden, die tot het aanvaarden van opdrachten voor volkswoningbouw bereid zijn. Dit laatste is thans gebleken te berusten op een interpretatie van de besprekingen, welke bij nadere overweging niet de juiste werd geacht. De groote meerderheid op de vergadering van 8 Mei j. l. wenschte de gestie der M. B. V. A. tegenover Uw verzoek principieel gesteld te zien, waardoor dus de toezending van onze lijst, door het Bestuur uit practische overweging U toegezegd, zal moeten vervallen.
Aangezien deze veranderde gestie van de M. B. V. A. het gevolg is van uitvoerige gedachtenwisseling over deze, voor de M.B.V.A. en voor den N. W. R. zoo belangrijke zaak, meent het Bestuur te mogen verwachten, dat U haar niet zult willen toeschrijven aan een totaal gewijzigde psychologie van de vergadering. Immers was de methode om de lijst samen te stellen door een schifting reeds verworpen in de vergadering van 27 Maart. Dat thans de vergadering van 8 Mei verder is gegaan en ook het *beginsel* van de methode, onjuist heeft geacht, vindt zijn oorzaak in de krachtige en duidelijke argumenten welke sinds dien tegen dit beginsel zijn ingebracht.
Al is het namelijk in principe gewenscht voor het leiden van volkswoningbouw in 't bijzonder alleen de in elk opzicht meer begaafden onder de architecten in aanmerking zouden kunnen komen, toch zal het onmogelijk zijn een ook maar eenigszins juiste grenslijn te trekken, tusschen de al of niet bevoegden in deze materie, daar het criterium daartoe ten eenenmale ontbreekt en zulk een criterium ook nooit te omlijnen zal zijn, zonder naar de een of de andere zijde tot onrechtvaardigheid ten aanzien der beoordeelden te leiden. Bovendien kan de bevoegdheid tot het leiden van den volkswoningbouw, met zekerheid alleen beoordeeld worden aan zulk een bouw zelve, en kan elke beoordeeling à priori, naar andere factoren, hoogstens het vermoeden van geschiktheid, doch in geen geval de zoo gewenschte zekerheid geven, zoodat het kiezen van een architect uit een naamlijst van uitverkorenen volstrekt geen waarborg geeft dat eenvolkswoningbouw werkelijk aan de meest bevoegde handen zou zijn toevertrouwd. Geschiedt de beoordeeling alleen naar bouwwerken zelf, dan worden reeds dadelijk zij die nooit gebouwd hebben, buitengesloten, hetgeen onbillijk is, en hoogst nadeelig voor den volkswoningbouw, die aan frissche, nieuwe krachten behoefte heeft.
De M.B.V.A. kan om al deze redenen, geen medewerking verleenen bij het samenstellen van de lijst, zal integendeel met leede oogen zien, zoo Uw raad tot de schifting zal overgaan en verzoekt U dringend middelen te beramen om op andere wijze, met uitschakeling van de persoonsbeoordeeling, tot de oplossing van het vraagstuk te komen.

Hoogachtend,
Namens het Bestuur
B. J. Ouëndag, Vice-Voorzitter.
J. P. Mieras, Secretaris.

Wetsontwerp Woningnood.

De Tweede Kamer heeft het wetsontwerp ter voorziening in den woningnood z. h. s. aangenomen, nadat de minister alle amendementen overgenomen had, o.a. een amendement van den heer Schaper om de bewoning van de noodwoningen na 5 jaar te doen ophouden, tenzij de kroon voortzetting van bewoning toelaat, doch telkens slechts voor niet langer dan 1 jaar.
De heer De Kanter amendeerde om vast te stellen, dat het te stellen, dat het bewijs van de behoefte aan blijvende voorziening niet persé moet worden geleverd, maar dat definitieve bouw in den regel voortvloeit uit den noodbouw.

De Monumenten-Commissie.

Ingesteld is de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. Plaatsruimte belet ons de samenstelling van die Commissie op te nemen, hetgeen in het volgend nummer zal geschieden.

ROTTERDAM WERELDSTAD!

DOOR

L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG, Bouwm. M.B.V.A.

Al is de bloei van onze eerste koopstad vertraagd, komen *zal* ze weer! Overal wachten zij, die door den oorlog het arbeiden niet verleerden, op de ontspanning. Dan komen de sluimerende krachten weer omhoog. Dan vraagt de groei van burgers en belangen en bedrijven naar ruimte. Dan gaat het als vroeger, *heen-en-weer*, van oost naar west, van noord naar zuid, dóór en langs de stad, tewater en te land. Verdriedubbeld wordt dan het verkeer van wie handel drijven, dingen van dagelijksche behoefte maken, en (ook dit is komende) voldoen aan wat weelde en kunstzin vragen.
Laat ons toch opmerken, dat juist nu, in dezen „stillen" tijd, meest vooraan staande Rotterdammers een tentoonstelling aanrichten, met 't doel te laten zien, dat en hoe aan 't verlangen om het maatschappelijk leven ook naar de uiterlijke verschijning op hooger plan te brengen, reeds in velerlei opzicht voldaan wordt. Is het niet verheugend, dat, zij 't ook bij 'n zeer klein percentage der bevolking van een „zakenstad", de oogen open zijn voor 't vluchtig' voorbijgaande van allerlei „mode". En stemt 't niet tot goede verwachting, als op het gebied van de meubels, de richting van de Bazel, Berlage, Penaat, dus van 't *loslaten van historischen stijl*, met warmte op den voorgrond gezet wordt?
Zóó nu, als op dit gebied van de kleine „mobiele" bij-de-handsche dingen, is er ook voor de meer blijvende een groeiend zien, weten, waardeeren.
Want al behooren gebouwen, wegen, steden, niet tot **de** blijvende, er is toch gradueel verschil met de, van hand-tot-hand gaande, als meubels en dergelijke.
En als dan, bij de beschouwing of beoordeeling van straat- of pleinaanleg, de aesthetiek met eenige toewijding op den voorgrond gezet wordt, is dit een verheugend teeken, dat in deze zakenstad naast de materieele belangen ook de geestelijke zich handhaven.
Blijkt dus dat Rotterdam, Wereldstad, in 't algemeen genomen niet eenzijdig zal groeien, ook ten aanzien van een bepaald deel van haar organen, het *verkeer*, en daarvan weer maar een klein, zij 't ook belangrijk onderdeel, tracht men de opkomende vragen veelzijdig te overwegen, alvorens tot een beslissing te komen. Heeft dit al 't gevaar in zich, dat een langer duur aan de beantwoording voorafgaat, en dus de spontaniëteit, voorwaarde zonder welke geen kunstwerk tot stand komt, zoek raakt, er is niet te ontkennen, dat er velerlei practische belangen door behartigd worden en dat dus wat ten slotte wordt voorgesteld, de grootste kans heeft tot uitvoering te komen.
Een der belangrijkste gedeelten van het *verkeer* nu, in Rotterdam-Wereldstad, heeft plaats over het Hofplein. De vragen hoe dit geleid moet worden, en op welke wijze aanleg en bebouwing van dat plein met erop uitkomende straten en wegen moeten geschieden, houden elk belangstellend Rotterdammer, en elk voor stedenbouw gevoelig burger vast.
Burgemeester en Wethouders hebben in 1915 een voorstel bij den Gemeenteraad ingediend, dat bedoelde een *gedeelte* van het vraagstuk te regelen. Het bestond in het vaststellen van nieuwe rooilijnen voor de bouwblokken, begrensd door Coolsingel, Slagveld en Diergaardelaan, en liet feitelijk de aesthetische zijde van het vraagstuk op den achtergrond.
In de nummers 12 en 13 van het Bouwkundig Weekblad 1916, heb ik gepoogd aan te toonen dat dit slechts een stap in de goede richting was, dat de situatie van het plein beheerscht moet zijn door de eischen van het *verkeer*, en dat de aesthetiek een pleinvorm vraagt, die met de verkeerseischen niet in strijd behoeft te zijn. Aan het slot van mijne beschouwing gaf ik te kennen dat ook de door mij voorgestelde oplossing geenszins als de eenig mogelijke werd gegeven. Echter was met de verkeerseischen in alle richtingen rekening gehouden, en op grond daarvan, en van de overwegingen die mij tot den voorgestelden vorm van het plein hadden gebracht, gaf ik haar bescheidenlijk in overweging.
Thans is, nadat het vraagstuk door eene Aesthetische Commissie van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" in studie is genomen, eene brochure verschenen waarin de onderscheidene plannen aan eenige kritiek worden onderworpen, en waarin ten slotte 2 nieuwe plannen door het ijverige Bestuur dezer Vereeniging worden voorgesteld.
Waar nu het onderwerp stedenbouw, sedert ik in „Architectura" van Dec. 1904 een kritische beschouwing van Berlage's plan voor Amsterdam Zuid gaf, mij niet los liet, en bovendien in genoemde brochure ook over mijn ontwerp eene kritiek wordt gegeven, wil ik in 't geen thans volgt eerstens die kritiek toetsen aan de werkelijkheid en aan de eischen van verkeer en stadsschoon. Tweedens de plannen der Commissie uit „Bouwkunst en Vriendschap" naar dezelfde eischen meten, en ten slotte een uitwerking van mijn project van 1916 geven als een verdere bijdrage tot oplossing van het probleem. Het schijnt daarbij niet overbodig eenige onaangevochten beginselen voorop te stellen. Doet men dit niet, dan verdwaalt men tusschen de „meeningen" van even zoovele architecten of ingenieurs als zich over het onderwerp uitspreken, en blijft het vooral voor het College van den Gemeenteraad, 't welk de beslissing heeft te geven, ondoenlijk zich een oordeel te vormen.
Nu is in de beschouwingen van „Bouwkunst en Vriendschap" uitgegaan van deze overwegingen:
a. Het plan moet zoowel de verkeerswegen ten oosten als die ten zuiden van de „Delftsche Poort" omvatten.
b. Dit monument moet als belangrijk element, in de architectonische oplossing van het vraagstuk opgenomen worden.
c. Water bij de „Poort", indien niet van belangrijke uitgebreidheid, offere men op.

d. De open verbinding van Rotte, met Schie en Delftsche Vaart zal moeten vervallen.

e. Het *verkeer* over het knooppunt met, als vereenigingspunt, het station der Z. H. E. Spoor, moet zoodanig verdeeld, dat *opeenhoping op eenig punt* niet te vreezen is en het zich langs geleidelijke lijnen beweegt.

f. „Een plein dient eventueel zoo geprojecteerd dat het zich ook in „opstand" architectonisch kan manifesteeren, d.i. dat een behoorlijke lengte pleinwand aanwezig zij, die niet door de openingen daarin overheerscht wordt, en waarmede de Delftsche Poort tot een geheel kan worden verwerkt".

Geen dezer overwegingen strijdt tegen de algemeen

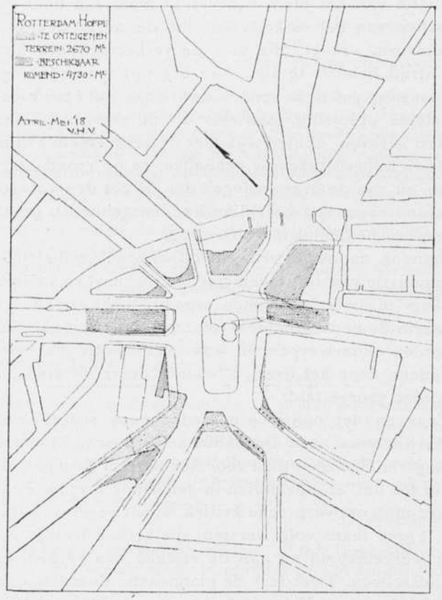

Fig. 1.

geldende beginselen van Stadsbouwkunst. Integendeel maken zij deel van deze beginselen uit of geven er, als b.v. die onder *c.* en *d.*, belangrijken steun aan.

Wat het verkeer betreft zegt Theodoor Fischer: [1])

„Die Hauptverkehrstrassen herauszufinden und ihnen die richtige Bahn zu geben, ist das Schwierigste und das dankbarste Geschäft des Stadtbauplanentwerfers".

En bij Camillo Sitte herlees ik: [2])

„Was sich aus hygienischen oder anderen (Verkehrs) zwingenden Rücksichten als nothwendig herausgestellt hat, das muss geschehen und sollen darüber noch so viele malerische Motive über Bord geworfen werden müssen".

Maar wat nu de richting, het samenstel, der verkeerswegen betreft moet onmiddellijk worden herinnerd aan wat Raymond Unwin, [1]) als eisch stelt:

„Einfachheit des Grundgedankens, und Methode in der Komposition sind unentbehrlich, soll der Plan leicht fasslich sein".

Wat de plaatsing van een monument betreft herinner ik, dat slechts weinige pleinen verdragen dat dit op het *midden* gesteld wordt. En wel om de eenvoudige reden dat zelden of nooit de pleinwanden zuiver symmetrisch zijn, en indien al, waren ze *deswege* af te keuren.

Maar bovenal moet men ook hier de wet der tegenstelling in acht nemen. Een gebouw of monument waarin

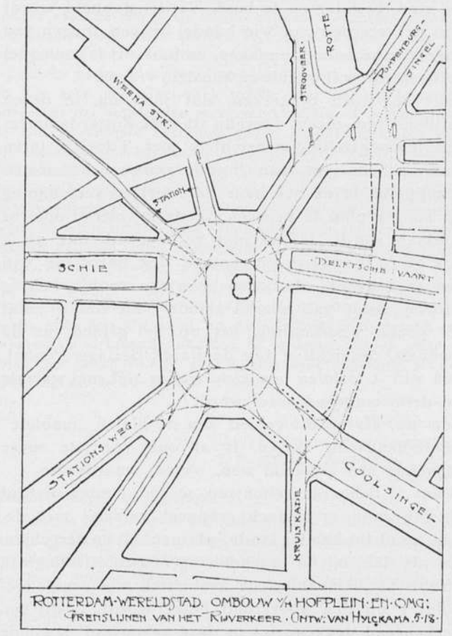

Fig. 2.

de verticale lijn overheerscht, moet niet geplaatst voor een pleinwand van eveneens verticale werking. Immers wordt dan het eene in het andere als opgeslorpt. En niemand heeft meer dan Sitte *op goede gronden* gepleit voor „das Freihalten der Mitte".

Ook omtrent den vorm van een plein heerschen goede beginselen die men niet terzijde kan zetten zonder dat het gevolg eene aanklacht tegen ons zal zijn. Reeds citeerde ik Unwin. En vroeger (Bouwk. Weekblad No. 13, 1916) Ostendorff. Ook Brinckmann, dien we dezer dagen in ons land kunnen hooren schrijft a.w. pag. 137: „den klarsten Raumeindruck übermittelt die regelmassige Formation, und darum wird diese stets das Element des Stadtbaulichen Gestaltens sein".

Waar nu in ons gegeven geval een absolute regelmatigheid niet te bereiken is, moet toch gestreefd naar een

[1]) Stadterweiterungsfragen, Ein Vortrag, pag. 39.
[2]) Der Städtebau, pag. 16.

[1]) Aangehaald bij A. E. Brinckmann, „Deutsche Stadtbaukunst in der Vergangenheit".

zoo groot mogelijk evenwicht der vormgevende deelen, d.i. hier, der pleinwanden. De Aesthetische Commissie van „Bouwkunst en Vriendschap" voelde dit ook, waar zij onder *f.* verlangt: eene behoorlijke lengte pleinwand. Het *hoe* echter der samenstelling, samenvoeging dier wanden liet ze al te zeer buiten beschouwing.

Haar eerste conclusie is dan ook wel wat voorbarig als ze vooropstelt, dat ook de „te maken bebouwing" niet tot het vinden van eene goede oplossing zal *kunnen* leiden. Juist van die te maken bebouwing hangt alles af.

Zooals ook Fischer, a. w. zegt pag. 8 „Gliederung der massen nach Herrschendem und Beherrschtem ist eines der wichtigsten Kunstmitteln im Städtebau", en Brinckmann weer t.a.p.; „Das vornehme Gefühl für Mass und Zurückhaltung ist vielleicht unzerer Zeit nicht recht verstandlich, die Effekt neben Effekt an den Strassenzeilen und Plätzen losbrennt und Reichtum von Motieven für Schönheit hält".

De Commissie uit Bouwkunst en Vriendschap zegt nu van *mijn* plan:

1. „dat wel groote onkosten maar geen fraaie toestand zouden ontstaan". Wat de kosten betreft hangt dit van de nadere detailleering en vaststelling der rooilijnen af. De te maken toestand is zooals ik boven betoogde afhankelijk (en dit bij elk ontwerp) van den opbouw. Ik kom hierop straks terug.

2. „Het *verkeer* van Stationsweg naar Coolsingel is niet voldoende geleid". Nu wil ik dit vragen: als men van eene straat (Stationsweg) breed 20 Meter, lang ± 250 Meter, onder een hoek of bocht van 145° met eene verbreeding tot 40 Meter op een ruim plein komt en dat weder onder een hoek of bocht van 138° verlaat, om over te gaan in de Avenue van meer dan 30 Meter breedte, is dan het verkeer *niet voldoende* direct geregeld? Het schijnt noodzakelijk dat „B. en V." meer duidelijk verklaren wat men dan onder „voldoende direct geleid verkeer" verstaat!

3. „De verbinding van Kruiskade met Pompenburgsingel is „niet gelukt". Ook hier wil ik er slechts op wijzen dat de aslijnen der genoemde straten op en af het plein gaan onder bochten van 138° en 145°. Dat de overgang over het gedeelte Coolsingel slechts even 30 M. lengte heeft en dat deze Singel meer dan 30 M. breed is. Als ik nu herinner dat de breedte van het Damrak in Amsterdam, waaromtrent niet kan aangetoond worden dat het te smal is, of zal worden, slechts 29 à 30 M. bedraagt, en dat het meest druk gedeelte daarvan, namelijk langs de „Bijenkorf", niet minder dan *110 Meter* lang is, dan moet ik alweer de nuchtere vraag stellen: wat bedoelt men met „niet gelukt" in deze kritiek?

4. „Het lijnenstelsel zegt eigenlijk weinig omtrent aard en omvang van het verkeer in bepaalde richtingen". Hierop wil ik antwoorden dat de commissie het lijnenstelsel dan voor iets anders heeft aangezien dan waarvoor het bedoeld en uitgestippeld is. Er is *alleen* mee aangetoond wat als eerste eisch van goed verkeer over een straat of plein moet gelden, n.l. *dat de bestuurder* van tram, auto, rijtuig, vrachtwagen of de wielrijder, wandelaar, het plein *moet kunnen overzien*, en langs geleidelijke lijnen zijn weg vervolgen.

Juist waar het station der Z. H. E. Spoor een zoo voornaam element in de samenstelling van den pleinvorm is, en reeds nu de toegang tot dat station *alle aandacht vraagt*, heb ik er telkens op gewezen dat die toegang zoo min mogelijk belemmerd, het uitzicht er op van alle richtingen zoo direct mogelijk moet zijn en dat het plein ter plaatse ruimte moet bieden voor een voortdurend gaan en komen van allerlei vervoermiddelen zoowel als voor voetgangers.

Hetgeen de Commissie verder zegt bevat geen eigenlijke kritiek zoodat ik nu wil toetsen de door *haar* voor-

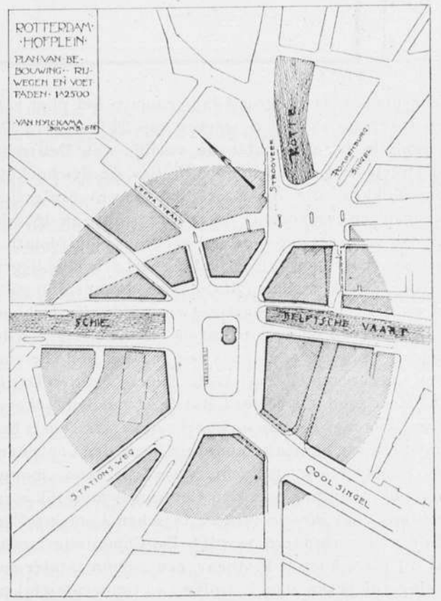

Fig. 3.

gestelde oplossingen. De lezer vindt de afbeeldingen van die plannen gemerkt A. en B., hiernevens. Zij zijn opgemaakt aan de hand van „5 conclusien", van welke die onder 3 luidt:

„Voor een goede verbinding van Coolsingel—Kruiskade met Pompenburgsingel Strooveer is het noodzakelijk dat de rooiing van het Delftsche Poortplein worde teruggebracht". En onder 5 heet het:

1. „Wanneer de hoofdverkeersweg Coolsingel-Pompenburgsingel langs de stadzijde van de Poort wordt geleid dan ontstaat aan de *Schie*-zijde van zelf een plein van grooter of kleiner omvang *met* de Delftsche Poort als daarin te verwerken element".

2. „Wanneer de hoofdverkeersweg langs de Schiezijde van de Poort wordt geleid, dan moet de Poort als element in eene plaatselijke verbreeding van dien weg worden verwerkt, van een eigenlijk plein is dan geen sprake".

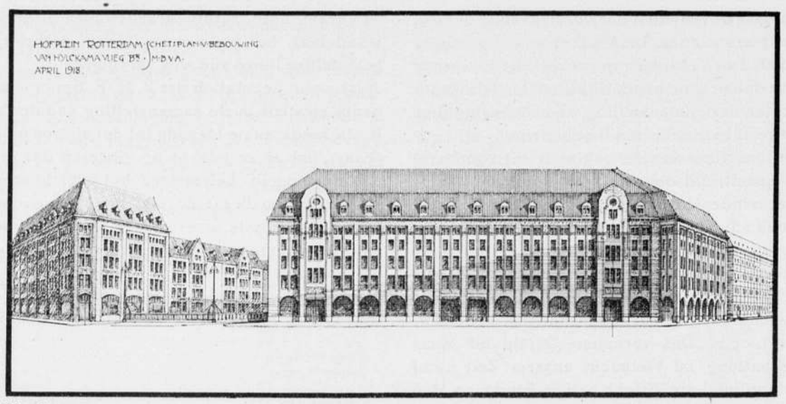

Fig. 4.

Voor plan A. is als grondslag genomen het plan van den Directeur der Gem. werken van 24 Dec. 1915. De Commissie bracht echter de rooilijn van Delftsche Poortplein nog meer achteruit, liet de driehoekige bouwblokken, die de Poort flankeeren „eenigszins zwenken" en „vervormde" ze zoodanig dat aan de zijde van den verkeersweg voor de Poort een „klein pleintje" ontstaat. Hierdoor komt ook die Poort geheel te liggen buiten de verkeerslijnen Stationsweg-Pompenburgsingel en Coolsingel-Weenastraat en wordt zij, sfschoon een element in de architecturale ontwikkeling van de omgeving blijvende, niet als een schakel in de bebouwing opgenomen. Verder is de rooiing van het Delftsche Veer zoodanig verlegd, dat de as van den toekomstigen weg met die van de Poort samenvalt. Dan is het bouwblok aan het einde (het begin?) van den Coolsingel als „Poortgebouw" gedacht, waardoor eene „monumentale" afsluiting van den Coolsingel mogelijk is en nochtans „het *directe verkeer* tusschen Coolsingel en Schie niet verhinderd wordt". De Commissie meent dat dit plan, hoewel kostbaar, een monumentaler oplossing zal geven dan het plan van Gemeentewerken van Dec. 1915 en ook, dat het verkeer beter is geleid geworden.

Tegen dit plan heb ik uit verkeerseischen de volgende bedenkingen:

1. Reeds nu is het op den hoek van Coolsingel-Kruiskade een overbezet punt. Trams en rijtuigen bedreigen er voortdurend voetgangers en handwagens. Nu ontstaat volgens dit plan op dien hoek een bijna rechthoekige kruissing met de ontworpen straat Stationsweg-Coolsingel. Waar nu een tramverbinding Kruiskade-Strooveer-Hofdijk-Noordsingel niet uit zal blijven, en ook de tram Stationsweg-Coolsingel op dien hoek moet passeeren, ontstaat daar een passage van 6 trams (3 heen en 3 terug) en als er ook een directe lijn Kruiskade-Schie is (of komt) van 8 trams. Voeg daarbij het vervoer per auto, rijtuig enz. en men heeft eenigszins een voorstelling van de overbelasting die het verkeer op dat hoekpunt zal veroorzaken.

Ook de kruissing: Poortgebouw-Schie en Stationsweg Hofplein acht ik ongunstig omdat eerst op het kritieke moment, dus bij het verlaten van den weg onder 't Poortgebouw, de wagenbestuurder kan zien wat links en rechts zich op zijn weg zal voordoen.

Bijzonder gevaarlijk echter is de verbinding van Pompenburgsingel met 't plein, de Schiekade en station Z. H. E. Spoor.' Zooals ook een niet-deskundige bij de met pijltjes aangegeven aangegeven punten kan zien, komen daar, van 4 richtingen de vervoermiddelen samen van welke de wagenbestuurder, die van Strooveer—Pompenburgsingel komt, alleen die van de aan hem tegengestelde richting tijdig kan waarnemen. Aan de eerste eisch: een kortste verbinding van- en naar de eind- of haltepunten — in dit geval den ingang van het Electr. Spoorwegstation, is hier althans zeer onvoldoende tegemoet gekomen. Men voere hier niet tegen aan dat alle verkeer om de poort heen, dus in de richting noord zuid steeds *rechts* moet plaats hebben. Want dan wordt het kwaad slechts verplaatst en duiken telkens, als de van 't oosten inrijdende meent de baan vrij te zien, om 't hoekje van de Poort, verrassende voertuigen op. Hoe men 't ook beziet, en meest van al toch noodig een goed zien, een goede voorstelling van het verkeer op het gereed gekomen stratenplan, altijd weer blijkt bij dit plan uit verkeersoogpunt, de Delftsche Poort een sta-in-den-weg, en is dus de oplossing niet geslaagd.

Zoo mogelijk nog ernstiger zijn mijne bedenkingen uit aesthetisch opzicht. Men mocht verwachten dat de monumentale opzet van den Coolsingel Boulevard, in een daarmee aansluitend flink plein haar bekroning zou vinden. Terecht zijn de straten en wegen met hare pleinen vergeleken met de ademhalingsorganen van een stad. En de pleinen zijn dan niet oneigenlijk de longen genoemd. Waar daarmee is uitgedrukt dat steeds de verbinding van plein met straat eene *opene*, eene ruime, ononderbrokene moet zijn, heeft de Commissie *hier* telkens eerst vernauwingen ontworpen, zoodat *het plein*, als monumentaal motief in het stadsplan, van niet eene der onderscheidene

hoofdrichtingen te zien is. En dat niet alleen. Van de zijde Coolsingel af, gaat men er een Poortgebouw voor plaatsen, dat als een benauwend element het uitzicht reeds van het Calandplein af, zal drukken. Een straat is een *ruimte omsluiting*, die aan haar einde eveneens een ruimte omsluiting en dan steeds van grooter afmeting dan de straat zelve vraagt, om aesthetisch te kunnen voldoen. Daarmee is niet gezegd dat het *stadsbeeld*, door de straatwanden gevormd niet ook afgesloten moet zijn. Maar die geslotenheid wordt eerst dan bereikt, als zich aan 't einde van van elke straat een perspectief eene „ruimte" opdoet, die het oog rustpunt, point-de-Vue geeft, 't welk, naderbij, wederom tot nauwgezetter bezichtiging van van de ruimte-vormende gebouwen lokt.

Mijn tweede bezwaar is dat het Poortgebouw van geen enkel punt aan de noordzijde van 't „plein" architectonisch *kan* voldoen. Dit bouwblok heeft immers door de onderdoorgang een sprekende *as*, een *midden* partij. Deze zou om aesthetisch tot haar recht te komen gelegen moeten zijn tusschen 2 andere pleinwanden. Om een voorbeeld te noemen dat elk lezer wellicht bekend is: de kopgevels van de Beurs en van de Bijenkorf (laat me deze nu maar eens in één adem noemen) zijn aesthetisch juist gelegen. Die van de Effectenbeurs daarentegen, gaat gedeeltelijk weg achter de goederenbeurs. en maakt den indruk dat de bouwmeester òf ter plaatse zich niet goed georienteerd heeft voor hij het ontwerp maakte, of ondersteld dat die Goederenbeurs t. z. t. zal verdwijnen, zoodat de gevel van de Effectenbeurs *daarna* wel in haar waarde voor den dag zal komen! Neemt men den algemeen geldenden regel aan, dat een gebouw slechts goed gezien en dus genoten kan worden als men er op een afstand van minstens de grootste lengte van verwijderd is, dan zou men alleen tegen de leuning van de Schiebrug staande, dit, als voornaam element in de plein-vorming bedoeld stuk architectuur, en dan nog slechts in scheeve richting kunnen zien.

Hoofdbezwaar ten slotte is, dat in de pleinwanden bijna geen enkele grondlijn in harmonie met de andere is ontworpen, en dat het plein ook afgezien daarvan na bebouwing te klein zal blijken. Al waarschuwt Cam. Sitte te recht tegen te groote pleinafmetingen, hij zegt met niet minder overtuiging: „Ein zu kleiner Platz lässt monumentale Bauwerke meist nicht zu voller Wirkung gelangen". En nu vrees ik maar al te zeer dat men, evenals in Amsterdam, eerst de pleinomtrekken zal vaststellen en daarna (dit is immers economisch noodig) te groote vrijheid zal laten in de hoogteafmetingen der bebouwing. Met het even noodlottig gevolg als in Amsterdam, dat ook hier, de pleinafmetingen te klein, of (en) de bebouwingen te hoog zullen worden. „Der Mangel einer raumlichen Vorstellung" bij de ontwerpers is hier niet te miskennen: overigens meen ik wat dit betreft naar mijne beschouwingen in Bouwk. Weekblad 1916 te mogen verwijzen.

Het plan B. der Commissie „B en V" kan in nog

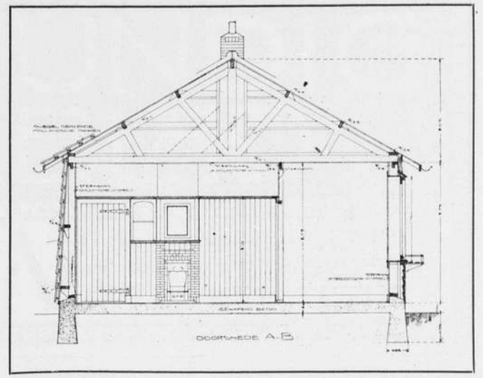

't Pannenhuis. Arch. J. C. v. Epen.

veel minder mate voldoen. Hier is alle glans en warmte niet allen, maar ook de practische zin der Commissie zoek.

Was het verkeer van Stationsweg naar Coolsingel bij plan A. reeds *indirect* geregeld. (immers moesten 2 straten, de Diergaardelaan en de Kruiskade, gepasseerd worden) er was althans een vloeiende lijn — om met de Commissie, zie haar onder e genoemde conclusie, te spreken; „een *geleidelijke* lijn", in de situatie. Hier echter maakt die lijn bij de Kruiskade nog een zeer onvoordeelige knik. De Commissie meent dat dit laatste plan het vraagstuk het eenvoudigst en meest logisch oplost! Het zij zoo. Maar velen zullen zich toch afvragen waar de logica is volgens welke het verkeer van Delftsche Vaart, met het drukke Haagsche veer naar de overzijde — het station E.S., de Schie en naar den Stationsweg „geleid" werd. Moet dit alles onder de Poort door? Of over de geteekende voetpaden?

En aesthetisch? Is het te verdedigen dat de Delftsche Poort door onnoodige, geheel ongemotiveerde, meest grillige bouwblokvorming, van de Schie af geheel aan 't oog onttrokken wordt? Kan een der leden van deze aesthetische Commissie zich ook maar eenigzins een bebouwing voorstellen die niet op de meest marquante wijze met haar eigen beginselen in strijd is? Het is mij waarlijk moeilijk de commissie aux serieux te nemen, als zij niet andere en betere motieven voor deze haar conclusie weet voor te dragen.

Acht ik dus geen der voorgestelde oplossingen als geslaagd — en wel op grond van de gegeven argumenten en beginselen — dan schijnt het geoorloofd nog met een enkel woord op de voordeelen van een meer eenvoudiger grondvorm van het plein terug te komen.

Uit de teekening, fig. hierbij gevoegd, ziet men:

1. Dat ± 2670 M². terrein onteigend moet worden — waartegenover echter staat dat 4730 M². beschikbaar komt. Dit ter beschikking komend terrein *wint aan waarde naarmate alle verkeer* in de onderscheidene richtingen *over het plein* wordt geleid, mits dit verkeer maar nergens vast loopt en den *voetgangers* gelegen-

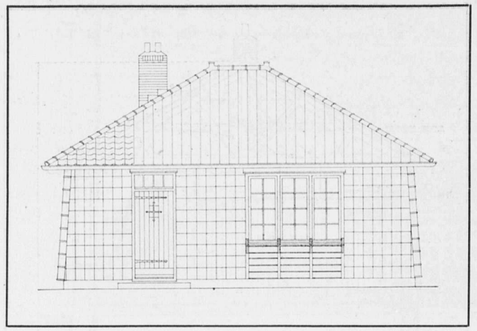

't Pannenhuis. Arch. J. C. v. Epen.

heid geeft zich *rustig* langs de gebouwen te bewegen.
2. Op het initiatief der Commissie uit B. en V. ingaande heb ik aangegeven dat men een afzonderlijke verbindingsweg Kruiskade en Coolsingel-Strooveer kan maken. Deze is echter bij de voldoende breedte der toegangswegen en voldoende ruimte op het plein *niet* noodig.
3. Dat het geheele plein met alle samenstellende wanden, van welke richting men ook nadert, onmiddellijk overzichtelijk is.
4. Dat de ruime vluchtheuvel in het midden, bij voldoende rechts houden van alle rijverkeer, belet dat ergens botsingen ontstaan en tevens gelegenheid geeft voor het plaatsen van auto's, wachthuisjes van tram, kiosken en derg.
5. Dat alle verkeer van rijtuigen binnen de trottoirbanden zich *langs geleidelijke* lijnen beweegt. In een afzonderlijke situatie gaf ik dit uitvoerig aan.
6. Dat de toegangen, de openingen in de pleinwanden, zoo min als mogelijk verbreed, en dat de voetpaden ten oosten en westen van den doorgang Coolsingel-Slagveld overbouwd zijn, opdat de geslotenheid bevorderd worde zonder dat het verkeer werd geschaad.
7. Dat de Delftsche Poort van alle kanten vrijkomend, nochtans het midden van het plein in haar waarde („frei") laat, en als achtergrond de grootste, langste, wand heeft, waartegen het dus 't meest gunstig kan uitkomen.
8. Dat de rooilijn van het station E. S. vooruit is gebracht; ten eerste omdat dit bij een gunstigen pleinvorm, zooals meermalen betoogd, noodzakelijk is; ten tweede omdat dit gebouw, even als meerdere in de omgeving, gaarne van de gelegenheid tot expansie zou gebruik maken en ten derde omdat het gewenscht is dit gebouw in alle geval, en vooral indien het *niet* naar voren komt, in de hoogte uit te breiden. Immers hoe meer een element in de pleinvorming op den achtergrond geraakt, des te grooter afmetingen men het moet geven om het gunstig in het geheel te doen medewerken. [1])
9. Dat de geringste breedte der *rijbanen* bedraagt 16 M. over een lengte van slechts 65 Meter. (De rijbaan langs de „Bijenkorf" is ± 17 Meter bij ± 115 M.)
en 10. Dat de pijlers van de spoorwegviaduct zooveel mogelijk ontzien zijn zoodat zij bij dezen aanleg geen belemmering voor het verkeer behoeven te zijn.
Voorts gaf ik schetsmatig aan op welke wijze men naar de tegenwoordige beginselen van stedebouwkunst de de architectuur van de pleinwanden zou kunnen opvatten. De teekening stelt den zuidoostelijken wand voor. Ik vlei me geenszins met de gedachte dat nu geen stap te doen, en de oplossing gevonden zou zijn. Slechts dit mag ik wel zeggen dat naar 't zieh laat aanzien niet vele steekhoudende argumenten tegen dit plan zijn in te brengen.
Het ware te wenschen dat het Gemeentebestuur van Rotterdam spoedig in de gelegenheid gesteld werd om eene beslissing in dit belangrijk onderwerp te nemen. *Kostbaar* wordt de oplossing indien er te vele jaren over verloopen.

Vlaardingen, Mei 1918.

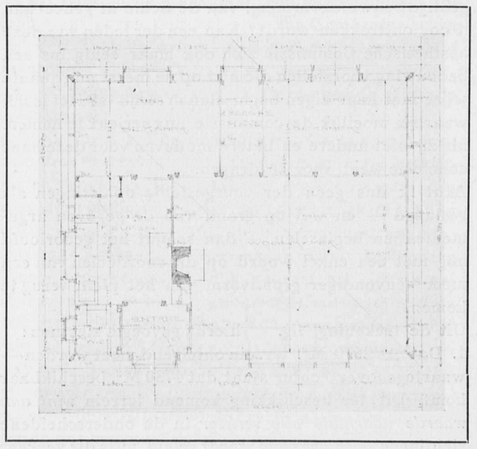

't Pannenhuis. Arch. J. C. v. Epen.

'T PANNENHUIS

Reeds in maart 1916 maakte ik dit ontwerpje om op vlugge wijze soliede te kunnen bouwen. 't Is gewoon de kapverdieping van een huis geplaatst op een betonplaat de binnenzijde der kap wordt afgeschuurd waardoor dus een dubbele wand ontstaat. Het geheel voldoet aan de bouwverordening en m. i. zullen al heel vlug dergelijke huisjes gesteld kunnen worden. Het bestaat dus geheel van buiten uit pannen en is veel solieder en bewoonbaarder dan houten huizen.

J. C. VAN EPEN,
Archt. B. N. A.

[1]) Men zie o.a. hiervoor de afbeelding van den Marktplatz te Rothenburg o. d. T. in Brinckmann a. w. pag. 110 met de *daarbij* behoorende planteekening.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 25 MEI 1918. = No. 21.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Tentoonstelling van Kunstnijverheid en Volkskunst te Rotterdam, door J. P. Mieras. — De Prix-de-Rome voor Bouwkunst, door J. P. Mieras. — Studie-Prijsvraag. — Jury-Rapport. — Ontvangen Boekwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

ALGEMEENE VERGADERING.

Door onvoorziene omstandigheden kan de Algemeene Vergadering op Dinsdag 28 Mei **niet doorgaan**, ze zal gehouden worden op:

DINSDAG 4 JUNI 1918,

en zoo noodig voortgezet worden op Woensdag 5 Juni 1918. Aanvang des v.m. 11 uur in het Gebouw der M.B.V.A.

AGENDA.

1. Notulen leden-vergadering op 8 Mei.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Jaarverslag.
4. Mededeeling van den Uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
5. Verkiezing van 1 lid in de Commissie van Onderzoek.
   „ „ 1 „ „ „ „ „ Redactie.
   „ „ 2 leden „ „ „ „ Onderwijs.
   „ „ 1 lid „ den Eereraad.
6. Verkiezing van den Voorzitter.
7. Rapport van de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
8. Verslag van de Commissie van Financien over den finantieelen toestand der Vakvereeniging.
9. Uitloting van aandeelen in de geldleening der Maatschappij.
10. Bestuursvoorstel tot het heffen van een hoofdelijken omslag.
11. Wijziging in de Districtsverdeeling der Plaatselijke Commissies (het district Haarlem op te heffen en bij „Amsterdam" te voegen).
12. Benoeming Secretaris-Redacteur.

Voordracht Prof. Dr. A. E. Brinckmann.
Dinsdag 4 Juni des avonds 8 uur precies, zal de heer Prof. Dr. A. E. Brinckmann uit Karlsruhe, in het Gebouw der M.B.V.A. een voordracht met lichtbeelden houden over: *Wohnungswesen und gemeinnützliche Bauunternehmungen, Bestrebungen, das Wohnungsproblem durch vereinheitlichende Arbeit zu erleichtern, und über moderne Industrie- und Arbeiter-Siedlungen* (samen te vatten in: De woningbouw tot algemeen nut).
De introductie, ook voor dames, zal zoo ruim mogelijk worden opengesteld.

Verslag van de Bestuursvergadering op Dinsdag 14 Mei 1918.
Het Bestuur was voltallig aanwezig.
NOTULEN.
De notulen van de vergaderingen op 12 en 18 April werden voorgelezen en goedgekeurd.
INGEKOMEN STUKKEN.
1°. Mededeeling van den Bond Heemschut, dat de vergadering vande Bouwkunst-Commissie op 20 Maart j.l. niet kon doorgaan, aangezien geen der vertegenwoordigers der vier bouwkunstlichamen waren opgekomen.
Het Bestuur van den Bond twijfelt er aan, of de Commissie nog wel recht van bestaan heeft.
Het Bestuur meende in haar schrijven van Nov. 1917 voldoende gemotiveerd te hebben, dat de Bouwkunst-Commissie zeer zeker nuttig werk kan verrichten. De op 20 Maart ondervonden onaangenaamheid kan ondervangen worden door het benoemen van plaatsvervangende leden en de convocatie te laten plaats vinden via de secretariaten der bouwkunst-lichamen.
2°. Verzoek van de Lantaarnplaatjes-commissie in het Bouwkundig Weekblad een oproep te plaatsen opdat alle leden, welke bereid zijn over een of ander onderwerp een voordracht te houden, zich bekend maken bij het Bestuur, waarna een lijst kan worden samengesteld van sprekers en van de te behandelen onderwerpen.
Het Bestuur kan zich met dit verzoek vereenigen, en zal in een der eerstvolgende nummers een oproep in dien geest worden geplaatst.
3°. Ingekomen is een advies van de Commissie van Financiën inzake aansluiting bij de Post-chèque en Girodienst. In dit advies, opgesteld door den heer L. Verburg, raadt de comm. aan vooralsnog met aansluiting te wachten, totdat een behoorlijk aantal leden dit gedaan zal hebben.
4°. Schrijven van de Commissie van Onderzoek.
Naar aanleiding van dit schrijven neemt het Bestuur tot lid aan de heeren: Mr. E. H. P. Rosenboom, arch. te Amsterdam,

Theo Rueter, archit. te Blaricum en H. W. Valk, arch. te Blerick (bij Venlo).

MEDEDEELINGEN. 1. Inzake het contract der leden van de Vereeniging Bureau voor Auteursrecht, kan medegedeeld worden dat het vooralsnog niet mogelijk is, in dat contract een clausule op te nemen, waardoor een architect gerechtigd zou zijn vooraf de proeven der reproducties zijner werken te controleeren.
Ten eerste, omdat een dergelijke bepaling in de meeste gevallen belemmerend zou werken op de vlugge actie van een geïllustreerd weekblad, en ten tweede, omdat de zwakke houding van de architecten tegenover het bureau van auteursrecht, collectief geldende bepalingen onmogelijk maken.
In de eerste plaats zullen de architecten zich moeten aansluiten bij het Bureau, voordat van een strengere handhaving van auteursrechten sprake kan zijn.
2. Door het Bestuur zullen, zulks op voorstel van de Commissie van Financiën, stappen worden gedaan het Gebouw der M. B. V. A. in de Marnixstraat tegen molest te verzekeren.

AGENDA:
Wegens het geringe ledental in de Plaatselijke Commissie Haarlem, zal het Bestuur aan de ledenvergadering voorstellen het district Haarlem bij Amsterdam te voegen.
Hierna werden de agenda van de algemeene vergadering en de daarop voorkomende finantieele aangelegenheden besproken.

RONDVRAAG.
De heer Slothouwer vestigde de aandacht op de onlangs opgerichte vereeniging „Hendrick de Keyser" (zie het bericht in B. W. No. 18).
Het streven van deze vereeniging is belangwekkend uit kultuurhistorisch belang. De heer Versteeg wees echter op een gevaar, dat de moderne bouwkunst kan bedreigen, als vóór den aankoop niet overwogen wordt, welk belang in ieder speciaal geval dient voor te gaan: dat van het behoud van een merkwaardig monument of dat van een goed modern bouwwerk.
Aan de ledenvergadering zal worden voorgesteld de M. B. V. A. in een of ander vorm bij de Vereeniging aan te sluiten, waarna later overwogen zal worden op welke wijze de gestie der Vereeniging op de juiste wijze kan worden bepaald.

J. P. MIERAS,
Alg. Secretaris.

De Monumenten-Commissie. Ingesteld is de Rijks-Commissie voor de Monumentenzorg. Ze bestaat uit een afdeeling A voor inventariseering en beschrijving der Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst en een afdeeling B. voor behoud en herstelling der monumenten.
Benoemd zijn tot lid en algemeen voorzitter, tevens voorzitter van de afdeeling B der Commissie, dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijksmuseumgebouwen te Roermond.
tot lid en algemeen secretaris, tevens secretaris der afdeeling B der commissie, prof. J. A. G. v. d. Steur, b. i. hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;
tot lid, tevens voorzitter van de afdeeling A: mr. J. C. Overvoorde, archivaris der gemeente Leiden;
tot lid, tevens secretaris der afdeeling A: dr. E. Haslinghuis, te 's-Gravenhage;
tot leden, met bepaling, dat zij zitting zullen nemen in de afdeeling A: J. A. Frederiks, architect te 's-Gravenhage; dr. C. Hofstede de Groot, te 's-Gravenhage; F. A. Hoefer, archivaris der der gemeente Hattum; jkvr. dr. C. H. de Jonge, adjunct-commies 1e klasse bij het gemeente-archief te Utrecht; L. J. M. Keuller c.i. leeraar aan de gemeente H.B.S. te Maastricht; dr. R. Ligtenberg, O.F.M. privaat-docent aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, te Woerden; J. H. A. Mialaret, architect te Maastricht; mr. dr. S. Muller Fzn., Rijksarchivaris te Utrecht; W. te Riele Gzn., architect te Deventer; J. J. Weve, c. b. i., directeur van gemeentewerken te Nijmegen;
en tot leden, met bepaling dat zij zitting zullen nemen in dc afdeeling B: K. P. C. de Bazel, architect te Bussum; jhr. mr. dr. E. A. van Beresteyn, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's-Gravenhage; dr. H. P. Berlage, architect te 's-Gravenhage; dr. A. Bredius, adviseur bij het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage; Jos. Th. Cuypers, c.b.i., architect te Amsterdam; mr. S. Gratama, raadsheer in den Hoogen Raad te 's-Gravenhage; H. van Heeswijk, districtbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs, enz. te 's-Gravenhage; dr. J. Kalf te 's-Gravenhage; prof. dr. A. J. der Kinderen, hoogleeraar-directeur der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam; prof. A. W. M. Ode Jr., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; dr. A. Pit, adviseur bij het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te Laren; mr. dr. A. B. G. M. van Rijckevorsel, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te 's-Hertogenbosch; prof. K. Sluyterman. hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Wassenaar; prof. C. K. Visser, c. i., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.
Ten behoeve van de rijkscommissie is opgericht een rijksbureau voor de monumentenzorg en zijn bij dat bureau benoemd: tot directeur dr J. Kalf te 's-Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als secretaris der opgeheven Rijkscommissie.
tot onderdirecteur: dr. E. Haslinghuis te 's-Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als adjunct-secretaris der opgeheven Rijkscommissie en A. J. M. Mulder te 's Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als rijksarchitect bij de opgeheven Rijkscommissie;
tot architect: G. de Hoog Hzn. te 's-Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als architect bij de opgeheven Rijkscommissie.
tot architect-teekenaar: W. C. L. A. Scheepens, tot opzichter-teekenaar: W. A. Hemsing en tot bouwk.-teekenaar: J. P. A. Antonietti, alle te 's-Gravenhage voorheen in gelijke betrekkingen werkzaam bij de opgeheven Rijkscommissie.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem. Tot Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is benoemd de heer Otto van Tusschenbroek, te Amstelveen en tot Directeur van de aan het Museum verbonden school voor bouwkunde, versierende kunsten en kunstambachten, de heer H. C. Verkruysen, te Haarlem. Voorts zijn benoemd tot hoofdleeraren aan voornoemde school de heeren C. J. Blauw en P. Vorkink, architecten te Amsterdam.

Ferdinand Hodler † Ferdinand Hodler is te Genève overleden. Hodler was in 1853 te Gurzelen in het Zwitsersche kanton Bern geboren; hij studeerde te Genève en begon met het schilderen van genre-tafereelen, waarvan enkele Zwitsersche musea als te Bern en te Genève voorbeelden bevatten. Later schildert hij zijn groote historisch-monumentale voorstellingen als het bekende tafereel van de *Terugtocht der Zwitsers bij Marignana*, dat de *Waffenhalle* te Zürich siert, die hem vooral in de Duitsche landen groote vermaardheid bezorgden. Te Jena heeft hij de universiteit versierd met een groote schildering van den uittocht der Jenasche studentenvrijwilligers in 1813.

Prof. H. A. Aerts† Naar wij vernemen is prof. H. A. Aerts op 13 Mei j. l. te Schaerbeek bij Brussel op 67-jarigen leeftijd overleden.
Prof. Aerts was hoogleeraar aan de Kon. Academie te Brussel. Zooals men weet heeft hij onlangs de beeldhouwwerken van het Paleis op den Dam gerestaureerd.

H. b. d.

Nieuwe bouworde. In het Handelsblad lezen we: Te Bergen (N.-H) wordt aan den Meerweg een aantal nieuwe villa's gebouwd, waarvan er één het uiterlijk heeft van ..... een stoomboot.

TENTOONSTELLING VAN KUNSTNIJVERHEID EN VOLKSKUNST TE ROTTERDAM.

Niettegenstaande het overstelpende aantal inzendingen, 253, was deze tentoonstelling niet volledig. Er werd werk gemist van belangrijke kunstenaars, die juist door hun kracht een kern hadden moeten vormen, of kernen, die als oasen in deze woestijn van vermoeienis, den bezoeker rustige oogenblikken van verpoozing hadden kunnen geven.
Deze werden echter niet gegund. Integendeel, alles was er op toegelegd de aandacht en de stemming der bezoekers gespannen te houden; en als men door een ware dwaaltuin, van in elkaar grijpende lokalen, waarbij hier en daar een mystieke kleurenmengeling in gangen en spelonken, de grot van Han in herinnering brachten, gedoold was, kwam men in een theesalon, waarin alles behangen en bekleed met hel oranjekleurig doek.
Oranje is voor ieder rechtgeaard Nederlander een kleur waarbij het bloed in zijn aderen sneller gaat stroomen, en ook voor hen, die zich uit sombere overwegingen van deze hereditaire gesteldheid hebben losgemaakt, blijft het oranje een opwindende gemoedsstemming geven.
Misschien heeft de ontwerper daarom juist opzettelijk deze kleur gekozen om „de moed er in te houden", — soit!
De aankleeding van de tentoonstellingsruimte kan wel geslaagd genoemd worden, althans wat de vormdetailleering betreft. De ruime octogoon, als ontvangsthal, ongestoord aansluitend tegen de eerste tentoonstellingzaal, was goed en aangenaam van vorm.
De eerste tentoonstellingszaal, eigenlijk meer een breede gang met aan weerszijden afgeschoten afdeelingen, was wat laag, wat te gedrukt. De vierkante eerezaal vormde de juiste afsluiting van deze trits van zalen, welke de voornaamste van de tentoonstellieg uitmaakten. Onder gebracht in localiteiten van een bestaand gebouw, is het altijd een puzzle om een logische aaneensluiting van tentoonstellingsruimten te krijgen, waarin het verkeer makkelijk plaats vindt. De rest van de tentoonstellingslokalen was hier dan ook zonder eenig verband aan elkander geregen, zoo goed en zoo kwaad als 't ging.
De tentoonstelling maakte wel wat een sombere, een te ernstige indruk; dat kwam vooral door het laag neerhangende lichtvelum, dat daarbij het toch niet sterke bovenlicht nog temperde. Ook de kleur van de wanden werkte hier aanmee. Ze was vaalwit en niet sympathiek. Ze miste contact met het tentoongestelde, dat veelal door kleurenweelde genegenheid zocht. Waarschijnlijk hierdoor was het, dat zooveel niet tot zijn volle recht kwam.
Leent zich de gebruikskunst eigenlijk wel tot tentoonstellen? Zou juist deze kunst bij expositie haar groote aantrekkelijkheid niet moeten inboeten? Kunnen alle geheimenissen van zooveel, wat er stond, bij eerste oogopslag onthuld worden? Geeft een kunstenaar zoo weinig, dat de volle beker van zijn kunst in eene teug te ledigen is? Of is het niet juist die telkens nieuwe en andere bekoring, die ons hechten aan een mooie stoel, een kleed of een vaas. En is het juist niet dat vertrouwen, dat ze ons steeds, ten allen tijde, weer nieuwe schoonheden zullen openbaren, dat ons hun bezit aanlokkelijk maakt. Is het billijk te oordeelen over de schoonheid van gebruikskunst, als men slechts een korte poos tegenover haar gestaan heeft. Is het wel rechtvaardig een waardeering te baseeren op een sentatie van een oogenblik? Hoeveel, dat imponeerde door rijkdom van gedachte, door schittering van vorm, zal blijken, arm te zijn, en zonder glans, zoodra die rijkdom het gemoed en die schittering het oog, maar even heeft bevredigd. En zal door bescheidenheid geprangde schoonheid zich niet kunnen openbaren als een voortdurende bron van verkwikking, genot of van troost?
Het is het mysterieuse van de kunst, dat belet haar te kunnen grijpen en haar te kunnen omvatten. Haar krachten werken, waar men het niet bevroeden zou, en haar sfeer is zonder grenzen. Zij is alomvattend en duldt geen analyse.
Ze verliest haar waarde, wordt ridicuul en tergend als zij tot analyse aanleiding moet geven. En dat doet de meubel- en gebruikskunst van zoovele architecten, want deze wordt gebouwd en geconstrueerd. Een architectonisch meubel is een onding, en men zag er vele van op deze tentoonstelling. Waarlijk een meubelkunstenaar is iets anders dan een architect en zoolang als de architect zich heerscher wil blijven voelen op dit voor hem onbestemde gebied, zal de nieuwere gebruikskunst gewrongen blijven en haar natuurlijke ontplooiïng worden belemmerd.
En eigenaardig is het, voor dezen tijd van zoeken en tasten, dat bij veel werk zoo angstvallig vermeden was, wat herinnering zou kunnen opwekken aan iets, dat als „afgedaan" wordt beschouwd. Want zou men het wagen de verzenen tegen de prikkels te slaan, als gedecreteerd wordt, hoogere inspiraties toch vooral niet met wanbegrippen te bezoedelen? Rationalisme, ambachtelijke zuiverheid zijn hier en daar angstvallig vermeden, terwijl toch voor een waarlijk kunstenaar beide steun zullen en moeten blijven geven.
De ambachtelijke zuiverheid mag niet verwaarloosd worden, maar zal zonder pretentie in het geheel vervloeid moet wezen.
Dit hebben enkele volbloed meubelkunstenaars wel bereikt, zooals bijv. Penaat in zijn woonkamer-ameublement op deze tentoonstelling. Dit werk stelt geen problemen, verbijstert niet door vreemdheid en bizarheid. Het is gewoon, maar louterend van evenwichtigheid en rustige klaarheid. Het is als een knoop te midden van heftige en vreemde geluidsgolven, en het doet daarom stil en verkwikkend aan.
Bij deze woonkamer was ook niet vergeten dat hij

bewoonbaar moet zijn. De intérieur-kunstenaar heeft de moeilijkheid te overwinnen om de juiste verhouding te scheppen tusschen hetgeen hij als kunstenaar geeft en hetgeen het intérieur verdragen kan. Een mooi bouwwerk wordt in het voorbijgaan bekeken, de genieting ervan is tijdelijk, maar een intérieur is tot voortdurende aanschouwing bestemd. Vele nieuwere intérieurs nu, schijnen gemaakt te zijn om de bewoners van den vroegen ochtend tot den laten avond van haar schoonheid te doen genieten. Maar zoo wordt de schoonheid een zinnelijke prikkel, die om „meer en meer" roept en ten slotte slechts in excessen op kunstgebied bevrediging kan vinden. Wel is de schoonheid een intrinsiek deel van het leven, maar buiten haar blijft er nog zooveel anders over.

Zoo is er op deze tentoonstelling een interieur, met meubels van Zwart en behangsel van Jongert. De ornamentiek en het kleurencontrast is bijzonder knap en gedurft. Maar welk zedelijk normaal mensch zal deze verleidelijke fel roode kleur van die meubelbekleeding in zijn kamer willen dulden. In een dergelijke intérieurkunst is de mensch er voor het intérieur!

Beter en mooier was een boekenkast van Hildo Krop, mooi van verdeeling en vorm en van een diep zwarte kleur, waarop een donker blauw met geheimzinnig zwart versierd kleed wondermooi harmonieerde.

Uitstekend was ook een schrijfbureau in mahoniehout van v. d. Wey, soepel van vorm en geestig van teekening.

Het is niet de bedoeling een opsomming te geven van alles wat op deze tentoonstelling belangrijk was. Het geheel liet wel zien dat iedereen zijn best doet en dat we de goede kant opgaan.

Opvallend was het echter, hoe weinig van dat vele kon schitteren in puren, reinen glans. Hoe weinig er was, dat zonder pretentie, straalde door maagdelijke schoonheid, zonder de sporen van moeite, zorg of studie. Onder dat weinige reken ik een geglazuurde schotel van Bert Nienhuis, opgesteld in de entreehal; een werk dat getuigde van de liefde, de ontroering van den maker, die er in verrukking, met teere kracht, den schoonen vorm aan wist te geven.

Zoo was er ook nog een kom van dun, wit dof glanzend porcelein, met den vorm van een driekwart bijkans zuivere bol. Op het eerste gezicht, een onnoozel ding. Maar achter die stille bescheidenheid lag een wereld verborgen, en de maker van deze kom is een artiest.

Veel belovend werk was er nog van Jaap Gidding, waarover de heer Zwiers onlangs in dit blad schreef. Met meesterschap beheerscht hij de werkingen van het gekleurde licht, dat hij nu eens in nauw waarneembare verschillen van sterkte naast elkaar ordent, dan weer in felle contracten samenvoegt tot rijke schittering.

Er was ook nog een afdeeling volkskunst, ergens in een verbindingsgang. Ze had achterwege kunnen blijven. Zoolang we nog niet anders weten voor een arbeidersameublement dan een afgefiltreerde Binnenhuis tafel, stoel en kast, blijft het volk verstandig en zweert bij de bazarrommel. En zoolang niet is uitgemaakt, dat die nieuwere zaken hun — nog maar — hetzelfde genot en geluk geven als die bazarrommel, heeft niemand het recht om hen dat voor die kunst te ontfutselen.

J. P. MIERAS.

DE PRIX-DE ROME VOOR BOUWKUNST.

Om de drie jaar verschijnt aan de bouwkunstige hemel van Nederland, als een komeet de Prix-de Rome voor Bouwkunst, een komeet, die regelmatig terugkeerend, de aardsche gemoederen wat in opschudding brengt, eenig bekijks heeft, dan wat meer, dan wat minder, maar naar de mate van haar glans en de lengte van haar staart. De Prix-de Rome komeet is dit jaar, ik meen ongeveer 8 à 9 maal boven onze horizon verschenen; heeft enkele malen zich van een sterken glans doen kennen, heeft behoorlijk haar staart vertoond, zelfs een keer van aanzienlijke lengte, doch is de laatste malen zonder schijn, zelfs niet met het kleinste pluimpje, boven de kim verrezen. Nieuwsgierige waarnemers hebben haar met een sterke kijker eventjes kunnen zien schimmen, de groote massa trok zich haar lot niet aan.

De belangstelling voor deze ster is nooit groot geweest, haar staartjes hebben misschien wel meer de aandacht getrokken dan zij zelf kon doen. De Prix-de Rome wordt een verouderd Instituut genoemd en niet meer geschikt voor deze, moderne, tijden.

De miskenning van de Prix de Rome heeft in vakkringen reeds lang haar oorzaak gevonden, ten eerste, in de slap-koudbloedige natuur van de Hollanders, die de vele nadeelen tegen de voordeelen opwegen, en na het opmaken van die gewichtige rekening, besluiten zulke liefhebberijen maar aan een ander over te laten en ten tweede in de reeds meerdere malen uitgesproken kritiek op de instelling, die tot heden ten dage gebleken is, tot vrijwel doovemans ooren te zijn geuit.

Nadat de eerste prijskamp in 1894 mislukt was, omdat de eenige kandidaat zich tijdens den wedstrijd terugtrok, kwam er zich in 1897 geen enkele kandidaat aanmelden. In het Bouwk. Weekblad van 26 Juni 1897 werd dit feit ten zeerste betreurd hetgeen niet te verwonderen is daar de Maatschappij van Bouwkunst zich sedert 1889 met de instelling van het instituut had beziggehouden, en werden de bezwaren aan de prijskamp verbonden, besproken en voorstellen gedaan deze tegemoet te komen. Als men zich nu het verloop van de jongst geslaagde prijskamp herinnert (van 1909) dan bleek de praktische inrichting daarvan precies gelijk te zijn aan die, van 1897 en wellicht 1894, die juist om die praktische bezwaren mislukt waren.

Het B. W. stelde toen o. m. voor: den proefkamp te houden in den winter, elken mededinger een vergoeding voor gemaakte onkosten te verstrekken, de kandidaten minstens één jaar van te voren tot den

wedstrijd op te roepen, en den langen tijd van vier achtereenvolgende jaren buitenlandsch verblijf te bekorten.

Deze voorstellen zijn steeds in den wind geslagen; nog steeds overvalt de oproep korten tijd voor het beginnen van den wedstrijd, die nog steeds des zomers plaats vindt, en kan het stipendium gedurende vier achtereenvolgende jaren worden toegekend. Tegenwoordig worden de onkosten aan de mededingers tot een bedrag van ƒ 150 vergoed.

Is het wonder dat onder zulke omstandigheden, die in 1897 reeds de zeer geringe attractie verklaarden, de lust tot deelname niet bijster groot is. Toch kunnen echter deze bezwaren, van zuiver practischen aard, alleen, geen opheldering geven van de meer dan geringe belangstelling in den Prix de Rome voor Bouwkunst. Er moet toch nog een andere lapsus zijn, waardoor in al die jaren toch zoo bijzonder weinigen zich aangetrokken gevoelden een kansje te wagen. Te meer daar bouwkundige ingenieurs, en zij die het candidaatsexamen voor b.i. met goed gevolg hebben afgelegd, voor het overgroote deel van de theoretische vakken in proef- en eindkamp worden vrijgesteld. De oorzaak moet gezocht worden bij een der, bij den prijskamp betrokkenen . . . of bij den opgaaf.

Immers, men kan nu wel zeggen, dat de mentaliteit van de Nederlandsche architecten het geringste enthousiasme voor een prix de Rome uitsluit, het is ondenkbaar dat, indien het instituut van de P. de R. perfect was, niet om de 3 jaar een tiental jonge menschen een kans zouden wagen dit brevet van meesterschap te veroveren. De oorzaak zal wel aan den anderen kant moeten liggen en zal de verouderde manier waarop art. 11 van de wet van 1870 wordt toegepast, ten deze wel de ergste schuldige zijn. Sinds de eerste prijskamp in 1894 is er een heeleboel veranderd, maar de Prix de Rome niet.

De zelfde strenge eischen voor toelating, de zelfde vreemdsoortig samengestelde Jury, de zelfde onmogelijke opgaven. De geheele wedstrijd is nog gebaseerd op een van a tot z doorgevoerde virtuosenprestatie. Een schetsontwerp van een paleis van justitie, van een koninklijk paleis, van een Rijksacademie van Beeldende Kunsten, in 2 dagen! Een dergelijke grap moge in Frankrijk — waar de academiciens trouwens aan prix en concours de dit en dat gewend zijn — bewondering vinden, hier in Nederland is de animo daarvoor verdwenen.

Als het reglement van de prijskamp spreekt van „hem, wien den gouden eereprijs is waardig gekeurd en blijken heeft gegeven van groot talent en buitengewonen aanleg, dan moet ook de opgaaf en de uitwerking ervan zoo zijn, dat dat groote talent en die buitengewonen aanleg naar de hedendaagsche inzichten kunnen worden beoordeeld en gewaardeschat. En daar is iets anders voor noodig, dan een krabbel van 2 dagen met een dozijn ellenlange detailteekeningen, welke dan de uitwerking van het projekt heet. Het geheele dossier bij elkaar vormt dan een berg van onvolmaaktheden, van onnauwkeurigheden, waarover de ontwerper zich later moet verontschuldigen met op te merken dat je ook de omstandigheden in aanmerking moet nemen.

Of oordeelt de Jury alleen naar de groote conceptie, de groote greep? Maar dan zijn al die detail-teekeningen wel overbodig.

Juist de uitwerking van de schets, wijst er op, dat de Jury voor de Prix de Rome, serieus, in alle consequenties doorgevoerde arbeid zich zien, waaruit zij het talent wil naspeuren en wil begrijpen. Maar dan wordt nu ook van de schets en die uitwerking geëischt, dat ze zijn van een opgaaf, waarin de ontwerper zijn geheele talent heeft kunnen toonen, dat hij in al zijn deelen heeft doordacht en doorvoeld, en waarin hij zijn geheele gemoed innigheid heeft kunnen neerleggen. En deze eisch kan alleen billijkerwijs gesteld worden, als de opgaaf niet te omvangrijk is. Het behoeft en mag daarom nog geen opgaaf te zijn, die onbelangrijk is. Juist misten de gegeven opgaven, die van 1909 uitgezonderd, in hun omvangrijkheid, een feitelijke belangrijkheid.

Ook geeft de herinnering aan de tot nog toe opgetreden Jury's, te denken. Niet dat zelfs maar van een der leden de bevoegdheid tot deze gewichtige taak wordt in twijfel getrokken. Maar als college wekte ze toch wel bevreemding en het was ook eigenaardig, dat steeds dezelfde figuren voor deze taak werden aangewezen. Het groote verschil in opgave zou toch zeker wel eens een wisseling gerechtvaardigd hebben. Deze Jury moet bestaan uit vakgenooten, die de beteekenis van de Prix de Rome door en door beseffen, en het jaarlijks door de prijswinnaar ingeleverde werk op de juiste waarde weten te schatten. Dat hieraan wel eens wat gehaperd heeft, kan men opmaken uit het korte artikel van den heer v. Loghem in het B. W. 1918 No. 27.

Reeds oordeelde men in 1897 het verblijf in het buitenland van drie à vier jaren te lang. Dit bezwaar, dat men toen reeds voelde, is thans des te klemmender geworden.

De moeilijkheden, waarmee een jong architect te kampen heeft om zich te vestigen, zijn waarlijk niet te onderschatten; alleen door voortdurend contact met de kringen, waaruit hij opdrachten meent te kunnen verwachten, kan zijn positie versterken.

Moet een Prix-de-Rome dit contact nu gedurende een drie of viertal jaren missen, dan behoeft het geen betoog, dat zijn maatschappelijke positie als architect er nu niet bepaald op verbeterd is. Niet dat dit een noodwendigheid is, maar vele ongefortuneerd jonge menschen, wien de gedachten aan het genotvolle reizen en trekken wel aanlokkelijk zijn, zullen toch door deze onzekere toekomst weerhouden worden mede te dingen.

Dit zou veranderen, als de Staat bewijzen had gegeven na vier jaren tijd den laureat nog niet geheel vergeten te zijn, en bereid hem zoo noodig, moreel steun te verschaffen op een of andere manier. Logisch

zou het ook zijn dat de Staat zich het talent, dat het op zijn kosten tot hooger ontwikkeling bracht, trachtte ten nutte te maken, door het direct of indirect aan een bouwkundige opgaaf te verbinden. Wanneer dit op een of andere manier in uitzicht kan worden gesteld, zou de attractie voor de Prix-de-Rome zeker wel winnen.
Het behoeft geen betoog dat de scherpe waarnemers van de Prix de Rome komeet van 1912 en 1915, nog andere geheimenissen van hun zonderlinge verschijning kunnen meedeelen. Deze na te vertellen is overbodig, aangezien reeds in de bovenvermelde bezwaren een duidelijk waarneembare oorzaak moet schuilen van het verval van dit instituut. En het is volstrekt niet de bedoeling door een chronique scandaleuse de reputatie ervan in gevaar te brengen. Integendeel, terwille van de bijzondere belangrijkheid van de Prix de Rome voor Bouwkunst, juist voor de hedendaagsche stroomingen in de architectuur, moeten alle krachten worden aangewend en middelen worden beraamd, om de belangstelling ervoor weer te doen herleven en haar in eere te herstellen. Zij, die voor de binnenkort te houden prijskamp de voorbereidingen moeten treffen, zullen zich niet kunnen verantwoorden, als door sleur en gebrek aan aanpassingsvermogen, met nieuwere eischen en inzichten, deze Prix de Rome wederom zal moeten mislukken.
Ze zullen de verantwoording van een mislukking niet kunnen wentelen op de schouders van de kandidaten alleen, die afgewezen werden in de proefkamp en luttele jaren nadien zeer belangrijke zelfstandig bouwkunstige arbeid verrichtten — doch het leeuwendeel van dien schuld zelf moeten dragen, omdat de autocratie en de bureaucratie de rechtmatige verlangens naar wat goed is en zuiver, niet durfde of niet wilde zien.
Maar laat ons afwachten wat de eerst komende Prix-de-Rome weer zal opleveren.

J. P. MIERAS.

STUDIE-PRIJSVRAAG.

De Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Utrecht schrijft een studie-prijsvraag uit voor een ontwerp voor een tijdelijk restaurant.
Uitgeloofd worden:
een eerste prijs: *f* 40 met het diploma der Vereeniging.
„ tweede „ *f* 20 „ „ „ „ „
„ derde „ het diploma der Vereeniging.
De deelname tot deze studie-prijsvraag is opengesteld voor inwoners der gemeente Utrecht. Er dient echter op gewezen te worden, dat deze prijsvraag is bedoeld als studie en dus niet is uitgeschreven voor zelfstandig werkzaam zijnde architecten. Tot deelname zijn ook gerechtigd: zij, die elders woonachtig zijn, doch hun bouwkundige opleiding te Utrecht genieten, alsmede de militairen in garnizoen in den kring Utrecht.
De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de Heeren:
1. Ir. A. W. C. Dwars, c. b. i. den Haag.
2. C. J. Kruisweg, architect M. B. V. A., Bussum.
3. Ir. D. F. Slothouwer, b. i., Amsterdam.
4. Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, b. i., Amsterdam.
5. H. J. Kolk, architect M.B.V.A., Stadhouderslaan 81, Utrecht.
De uitspraak der jury zal door middel van twee Utrechtsche dagbladen en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden.
Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvraag worden vóór of op den 1en September 1918 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris der Vereeniging den heer M. E. Kuiler, Catharijnesingel 1, Utrecht, bij wien ook programma's verkrijgbaar zijn.

JURY-RAPPORT

over de ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor den aanleg van een centraal punt in het IJ-bosch.

Ingekomen zijn 24 antwoorden, die alle aan de voorwaarden, in het programma gesteld, voldeden. Bij niet alle inzenders is de perspectief opgehaald uit den plattegrond op schaal 1 tot 100. Waar de afwijkingen zeer verschillend zijn, en de waardebepaling niet schaadde, besloot de Jury deze afwijkingen niet aan te rekenen. Het algemeen oordeel van de Jury is, dat de prijsvraag niet als bijzonder geslaagd kan worden beschouwd.
Een oplossing van het hier gestelde zoo moeielijke vraagstuk: ontspanningsplaats in een boschachtige plek, liggende te midden van een volkswijk, is niet gevonden, al is zij door enkele ontwerpers ten deele benaderd.
Er zijn verschillende factoren, waarmede rekening moet worden gehouden, namelijk overzichtelijkheid van het centrale punt met het oog op het zoonoodige toezicht, noodzakelijk door de gedragingen der daar wonende jeugd; evenzoo geen toepassing van die elementen der tuinarchitect, welke slechts passen in een werkelijken parkaanleg, zooals: bloembedden, op bijzondere wijze geschoren hagen, enz.; vrije, doch gecentraliseerde rangschikking van de gebouwtjes; alleen toepassing van een waterpartij of partijen, die rekening houdende met de gesteldheid van den bodem — geschikt zijn om aan te spelen en dus geen gevaar opleveren voor de jeugd; dusdanige situatie, welke rekening houdt met, en op natuurlijke wijze aansloot aan den bestaanden aanleg, al moet die aanleg plaatselijk min of meer gewijzigd.
Met deze factoren voor oogen heeft de Jury de ingekomen antwoorden aan haar laten voorbijgaan, geschift en de daarna overblijvende nauwkeuriger getoetst. Drie schriftingen hebben plaats gehad.
Bij de eerste schrifting vielen de inzendingen uit, wier ontwerpers blijk gaven absoluut machteloos tegenover de opgave te staan. Het waren die, onder de motto's: „Nieuwendam" — „De strooppot" — „A" — „Groen en bloem" — „De drie cirkels" — „Pro populi" — „C. J." — „Pars pro toto" — „Jonge kracht" — „IJ-bosch".
Bij de tweede schifting vielen de inzendingen uit, wier ontwerpers wel eenig blijk gaven iets te kunnen, doch welker ontwerpen toch beneden de gestelde middenmaat bleven. Het waren de motto's:
„*V*". De inzender heeft zich te weinig in den opzet van de prijsvraag ingeleefd, waardoor de aanleg zeer zwak is. Hij heeft te veel gedacht aan de architectuurgebouwtjes. Het ververschingsgebouw is daardoor te veel hoofdzaak geworden. De plekjes gras er om heen en het vijvertje zijn onwijs.
„*Vliegenpark*". Armelijk van gedachte. Vertoont geen begrip van wat een speelplaats is.
„*Vrede*". Vertoont weinig fantasie. De aanwijzing, waar het centraalpunt in het IJbosch is gedacht, ontbreekt. Ofschoon het omheinen der speelplaats geen kwade gedachte is, is het richten van de banken in die omheining naar de wegzijde onjuist.
„*Als 't Zondag is*". Is zeer nuchter. De voorgestelde aanleg heeft niets van een speelplaats.

+ Is te weinig geconcentreerd, zoodat de verschillende onderdeelen van het plan te veel verspreid liggen. Het bassin is veel te groot. Ook is er geen bepaald punt voor de kinderen om te spelen.

„*O.D.B.*" De ligging van het IJbosch niet aangegeven. Al is de groep kinderspeelplaats met bassin niet onaardig, toch heeft de ontwerper geen inzicht, wat het centraal punt vraagt. Het ververschingslokaal is te veel tot de hoofdzaak gemaakt.

„*Het Boschhuis*". De groepeering der gebouwtjes en de ligging in het geheel is niet onaardig, al is zij iets te wijdsch. Toch is de aansluiting met het omringende hooge hout niet opgelost.
Het centrale punt zelf heeft niets van een speelplaats, doch vertoont te veel den aanleg van een parkje.

Bij de derde schifting vielen ten slotte uit die, welke ofschoon zij goede hoedanigheden bezitten, toch voor geen bekroning in aanmerking konden komen. Het waren de motto's:

„*Over 't IJ*". De ligging in de omgeving is te nuchter. De omloopende weg te groot in verhouding tot het eigenlijke centrale punt. De aanleg zelf is niet onaardig. Het bassin in verhouding tot het geheel veel te groot. De zandbakken (een op zich zelf goed element) te zeer onttrokken aan het toezicht. De groepeering der gebouwtjes, ook in hun onderlinge grootteverhouding, is wel goed. Het teekenwerk is aangenaam.
„*Eden*". Als gedachte niet onverdienstelijk, doch niet geschikt voor dit onderwerp en praktisch hoogst moeilijk uitvoerbaar, vooral het als hooge hagen geschoren hooge hout. De aansluiting van de korte der ellips aan den hoofdweg is bepaald slecht en onuitvoerbaar. De aanleg in de ellips is die van een park, en in 't geheel niet die van een ontspanningsplaats. De bloemperken in het water doen eenigszins kinderachtig aan. De smalle trappen aan de vijvers zijn gevaarlijk voor de jeugd. De perspectiefteekening is aardig.

„*De gouden wagen*". Er is niet voldoende aangegeven, hoe de aanleg zich bij de omgeving aansluit. Ofschoon de vrije aanleg van het geheel is te waardeeren, vertoont het uit een tuinbouwkundig oogpunt niet die hoedanigheden, die het voor een bekroning in aanmerking doet komen.

„*Vestibule*". De ligging in den hoek van het IJbosch en aan den rand, dicht bij de woonbuurt, acht de Jury niet gelukkig. De vorm van het geheel niet die, welke zij tot de aannemelijke rekent, al vertoont het ontwerp aardige elementen.

Ten laatste bleven over de ontwerpen, welke de beste hoedanigheden vertoonen. Het zijn die, onder de motto's:

„*Populair*". Dit ontwerp sluit zich het meest organisch aan den omringenden aanleg. De gedachte het centrale punt eenigszins boven de omgeving te leggen, gelukkig. Het is ondanks zijn verscheidenheid van onderdeelen van den aanleg toch overzichtelijk, waardoor het toezicht gemakkelijk wordt. De ligging van de verschillende gebouwtjes is goed. Minder juist is de ietwat parkachtige aanleg. Zoo zullen enkele beplantingswijzen in de praktijk — met het oog op de volksbuurt — niet uitvoerbaar zijn, o.a. de berceaux, de haagjes om de ontspanningsweide e.a. Aardig is het opnemen van speelwerktuigen. Ofschoon de gebouwtjes wat opzet en grootte betreft zich harmonisch aansluiten bij het geheel, is de architectuur ervan zwak. Het teekenwerk is aangenaam.

„*De groene schoot*". Zoo uitgevoerd zal het toezicht bezwaarlijk zijn. Daarbij zal de uitvoering der waterpartijen daar ter plaatse evenzeer groote bezwaren hebben. Het IJ-bosch is opgespoten grond. Waterpartijen als hier ontworpen (dit ook voor andere inzendingen) kunnen niet kunstmatig worden omsloten, doch moeten vrij in den bodem worden uitgegraven. In dit geval zal het peil van het water veel te laag ten opzichte van den omringenden bodem komen te liggen, waardoor het spelen aan het water te gevaarlijk wordt, ook, omdat het te diep wordt. Dit behoeft niet het geval te zijn bij een ondiep, kunstmatig bassin. Bovendien zijn hier nog vele plaatsen aan het onmiddellijk toezicht onttrokken. De gebouwen zijn ten opzichte van het gevraagde karakter te uitgebreid.
Toch vertoont dit ontwerp op zichzelf beschouwd bijzondere hoedanigheden, die getuigen van veel inzicht en fantasie.

„*Kindervreugd*". Goed gesitueerd. Ofschoon niet die phantasie vertoonend, als in het vorige te waardeeren valt, ja zelfs ietwat nuchter kan worden genoemd, is het eenvoudige karakter toch passend voor het onderwerp. Die eenvoud is in ligging, groepeering der deelen, plaatsing en vormgeving van de gebouwtjes goed doorgevoerd. Het speelterrein komt goed tot zijn recht. De aanleg der bloemperken is onpraktisch.

Zooals reeds is opgemerkt, geeft geen der inzendingen de oplossing van het vraagstuk. Geen vertoont die bij-

zondere hoedanigheden, welke haar zoo ver boven de andere doet uitsteken, dat er van een *eersten prijs* sprake kan zijn. Bij het eindoordeel werd dan ook met algemeene stemmen besloten, alle *bekroningen* toe te kennen, en wel aan die ontwerpen, welke na de laatste schifting overbleven. In verband daarmede werd eveneens met algemeene stemmen besloten, dat slechts een gedeelte van de bestaande som voor belooningen zou worden besteed, en wel zóó, dat de ontwerper van de *eerste belooning, motto „Populair"* f 100.—, de *tweede, motto „De Groene Schoot"* f 75.— en de *derde, motto „Kindervreugd"* f 50.— zal ontvangen.

De ontwerper van motto „Populair" bleek na opening van den naambrief te zijn: de Heer P. J. Determan, architect te Rotterdam.

Met toestemming van de inzenders werden de naambrieven geopend en bleek de ontwerper van motto „De Groene Schoot" te zijn: de heer P. J. H. Klijnen te Rotterdam.

Die van het motto „Kindervreugd": de Heer Ant. Pet, architect te Utrecht.

Ofschoon geen der bekroningen onvoorwaardelijk aan het Gemeentebestuur kan worden voorgedragen voor uitvoering, bevatten deze toch wel gedachten, welke voor uitvoering in het onderhavige geval vatbaar zijn.

De Jury:

JAN DE MEIJER.
H. C. ZWART.
J. M. VAN DER MEIJ.
D. F. TERSTEEG.
C. OOSSCHOT.
P. BINK, *Secretaris.*

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Wendingen, Afl. 4.

Een opmerkelijk artikel heeft Granpré Molière geschreven, dat hij genoemd heeft: De tweespalt in de hedendaagsche kunst. Hij is bitter gestemd, omdat er na de pogingen van nog zoo kort geleden om kunst en leven te verzoenen, die tot mislukking gedoemd waren door de vervelende braafheid der toenmalige kunst, de reactie nu gekomen is van de gewetenlooze zucht naar prikkeling en schittering, die ignobel is, van de vrije kunst, die buiten het leven staat en waar geen mensch mee gebaat is.

„Er wordt aan deze kunst niet stilaan opgebouwd, maar haar uitingen schieten snel en onverwacht en schitterend op, en hebben hun bloei reeds dadelijk bij de geboorte. Ze mist de gedegenheid en beproefdheid, die er zou noodig zijn, om ons te begeleiden, ons hele leven lang; het is de kunst, die men grijpt en weer loslaat, om weer iets anders te grijpen, steeds weer, als kinderen doen met ondienstig speelgoed, en als kinderen laat het de menschen onverzadigd en ongelukkig.

Er is gestreden om de kunst te heffen boven het gewoon menschelike en zij is beland bij het lager menselike; perversiteit, schaamteloosheid, cynisme, valse pose, alle vindt ge ze. Deze kunst wilde amoreel zijn en ze is immoreel geworden; ze heeft die onheilspellende vrolikheid, dat schitterend spelen, die broeiende loomheid, die opflikkerende hevigheid, die koortsige bezetenheid, waarvan we de gelijkenis zien bij de naturen, ziek van zenuwen of gewijd aan drank en vrouw. Hoe men het beziet, er is geen ontkomen aan, het equivalent van deze kunst is gelegen bij de mens ziek van wil en ziek van moraal."

En hij spreekt zijn verlangen uit naar een kunst, die alom tegenwoordig zal zijn en een indruk zal geven van natuurlijkheid en trouw.

Wat is dit laatste woord een prachtig woord! Dat echter tegenwoordig ook meer een semi-permanente beteekenis heeft gekregen. Het doet daarom zoo goed nog eens een artikel te lezen van een mensch, die niet vergeten is, welke waarde het lang geleden had.

K. Sluyterman. *Huisraad en Binnenhuis in Nederland in vroegere eeuwen.* Afl. 5.

Een bijzonder mooi en rijk geïllustreerde aflevering, waarmede de achttiende eeuw begonnen wordt. Men krijgt door de reproducties der interieurs tegelijk met het huisraad een zeer duidelijk beeld van de sfeer, waarin onze voorouders in die dagen van weelde en overdaad leefden; hoe amusant zijn ook de afgebeelde kopergravures van Bernard Picard uit het Prentenkabinet, waarop de verschillende, dikwijls zeer huiselijke, ceremonieën, die zich in de binnenkameren afspeelden, zijn vereeuwigd.

In den met veel animo geschreven tekst worden bijzonderheden gegeven over den franschen invloed, waarbij toch het zoo eigene hollandsche karakter zich nooit verloochend heeft.

Onze Kerkgebouwen door E. J. Rothuizen. Architect te Arnhem. De technische Boekhandel, Arnhem 1918 (*f* 0,50).

Een kleine brochure, „geschreven met het doel om meer belangstelling op te wekken voor de architectuur van en de symboliek in het gereformeerde kerkgebouw". Na in een twintigtal bladzijden een — eenigszins — beknopt overzicht gegeven te hebben van „de Godshuizen in den loop der historie", beantwoordt de schrijver de door hem gestelde vraag: Wat moet ons ideaal zijn? in dien zin, dat hij van het gereformeerd kerkgebouw, nu veelal zoo nuchter en koud, meer bezieling wil doen uitgaan door symbolische versiering, betere lichtverdeeling en in 't algemeen een meer kunstvolle behandeling. Het geheel is zeer populair gesteld.

Het Huis van ouds genaamd Portugal te Delft. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff 1917.

In een keurig uitgevoerd boekje is de rede van K. Sluyterman bij de opening van het nieuwe gebouw voor de Deeoratieve Kunst der T. H. vastgelegd. Behalve plattegronden van het gebouw komen daarin vele foto's voor van den heer W. H. Bik, die doen zien met hoeveel zorg en toewijding gewerkt is om een sfeer van kunstvolle intimiteit te verkrijgen. S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 1 JUNI 1918. = No. 22.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Situaties Hofpleln te Rotterdam — De Staatscommissie Stork en de Bouwkunst. — Een garage met verdiepingen zonder lift, met 2 afbeeldingen. — Moderne architectuur.

OFFICIEEL GEDEELTE.

ALGEMEENE VERGADERING OP DINSDAG 4 JUNI 1918,

en zoo noodig op Woensdag 5 Juni 1918. Aanvang des v.m. 11 uur in het Gebouw der M.B.V.A.

AGENDA.

1. Notulen leden-vergadering op 8 Mei.
2. Ingekomen stukken.
3. Mededeelingen van den Voorzitter.
4. Jaarverslag.
5. Mededeeling v. d. Uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
6. Verkiezing van 1 lid in de Commissie van Onderzoek.
   „ „ 1 „ „ „ „ „ Redactie.
   „ „ 2 leden „ „ „ „ Onderwijs.
   „ „ 1 lid „ den Eereraad.
7. Verkiezing van den Voorzitter.
8. Rapport van de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
9. Verslag van de Commissie van Financien over den finantieelen toestand der Vakvereeniging.
10. Uitloting van aandeelen in de geldleening der Maatschappij.
11. Bestuursvoorstel tot het heffen van een hoofdelijken omslag.
12. Wijziging in de Districtsverdeeling der Plaatselijke Commissies (het district Haarlem op te heffen en bij „Amsterdam" te voegen).
13. Benoeming Secretaris-Redacteur.
14. Rondvraag.

Voordracht Prof. Dr. A. E. Brinckmann.

Dinsdag 4 Juni des avonds 8 uur precies, zal de heer Prof. Dr. A. E. Brinckmann uit Karlsruhe, in het Gebouw der M.B.V.A. een voordracht met lichtbeelden houden over: *Wohnungswesen und gemeinnützige Bauunternehmungen, Bestrebungen, das Wohnungsproblem durch vereinheitlichende Arbeit zu erleichtern, und über moderne Industrie- und Arbeiter-Siedlungen* (samen te vatten in: De woningbouw tot algemeen nut.) De introductie, ook voor dames, zal zoo ruim mogelijk worden opengesteld.

Bouwmaterialen.

Naar aanleiding van de moeilijkheden, bij de bouwmaterialenvoorziening, en de besprekingen hierover op de jongste ledenvergadering te Rotterdam, heeft het Bestuur eene Commissie ingesteld, welke pogingen in het werk zal stellen, voor de bouwbedrijvigheid van den particulieren architectde benoodigde hoeveelheid bouwmateriaal te verzekeren.

De Commissie bestaat uit de h.h. Ir. A. Broese van Groenou, C. B. Posthumus Meijjes, J. Herman de Roos en de Alg. Secretaris.

Vergadering Pl. Comm. „Deventer". Vrijdag 24 Mei vergaderde de Plaatselijke Commissie, afd. Deventer van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, in een der zalen van de Nieuwe Societeit te Zutfen. Opgekomen waren een aantal architecten uit Kampen, Zwolle, Deventer, Zutphen, Gorssel, Lochem en Apeldoorn.

De voorzitter, de heer Wegerif, heette de aanwezige heeren hartelijk welkom, in het bijzonder 't nieuwe aspirantlid, den heer De Herder van Zwolle. Hij was verheugd dat op de agenda voor de vergadering voorkwam een excursie naar de St. Walburgskerk te Zutphen, onder leiding van den heer Ezerman, architect van de restauratiewerken aan dat kerkgebouw. Hij bracht een woord van dank aan het kerkbestuur voor de welwillendheid, den architecten vrijen toegang tot de kerk te hebben verleend, maar inzonderheid aan den heer Ezerman, die direct bereid was bevonden zijn collega's uit de omliggende plaatsen de restauratiewerken aan de St. Walburgskerk te toonen, juist op dezen 24sten Mei, nu de heer Ezerman het voorrecht had den dag te herdenken waarop hem nu 25 jaar geleden, dat zeer belangrijke restauratiewerk opgedragen werd onder hoofdtoezicht van dr. Cuypers.

Verschillende onderwerpen werden nu ter sprake gebracht in verband met de a.s. ledenvergadering der M. B. V. A., welke 4 Juni in Amsterdam zal worden gehouden.

Verschillende heeren brachten ter sprake de ontzettende opdrijving van de prijzen der verschillende bouwmaterialen, de ongehoorde vrachtprijzen, door de schippersbeurs bedongen. Vrachten van belangrijke partijen steen, aangenomen voor f 5½ per duizend, waarmee de schipper heel goed tevreden was, waren, nu van hoogerhand door de schippersbeurs moest worden betrokken, op f 9.5 per duizend gekomen. Wanneer

niet zeer spoedig door de regeering dergelijke abnormale opdrijving werd tegengegaan, zou, vreesde men, de geheele bouwnijverheid stil komen te liggen, waardoor honderdduizenden werkloos zouden worden in alle vakken, ook de architecten, ingenieurs, aannemers en hun personeel.

Hoewel men wist, dat het bestuur der M. B. V. A. reeds stappen had gedaan ook bij de regeering, om afdoende verbetering in deze te verkrijgen, meende men, dat nog eens ernstig bij het bestuur moest worden aangedrongen om deze zoo belangrijke levenskwestie voor de particuliere bouwnijverheid bij de regeering te bepleiten.

Verder werden verschillende punten behandeld: de organisatie op de architectenbureaux, de verzekering van opzichters tegen ongevallen en meer interne zaken de architectenwereld betreffende.

Hierna volgde het bezoek aan de St. Walburgskerk.

Nu kwam de heer Ezerman in zijn element en traden we met hem, onder heerlijke orgeltoonen het kerkgebouw binnen.

Aan de hand van flinke duidelijke teekeningen gaf de heer E. ons een mooi overzicht. De kerk, een mooie kruiskerk, dagteekent uit de 2e helft der 13e eeuw. had oorspronkelijk een hooge midden- of lichtbeuk met twee smalle lagere zijbeuken, transepten en bidkapel, terwijl ook een krypt of grafkerk aanwezig is geweest voor de godsdienstoefening der kloosterbroeders.

In de 2e helft der 15e eeuw is de kerk hersteld, zijn de zijbeuken verbreed en verhoogd en de transepten uitgebouwd, terwijl de beroemde Librije of Middeleeuwsche kerkbibliotheek in 1564 werd aangebouwd, de oudste en grootste van Europa met ruim 300 zware folianten, sommigen geheel geteekend en geschreven.

Uit de eigenaardige aansluiting van de gewelven tegen de pijlers van de hoofdbeuk en de hier en daar bewaarde draagsteenen van de gewelfpeezen der oorspronkelijke gewelven van de zijbeuken kan men goed zien dat deze later verbreed en verhoogd zijn. De kerk zal oorspronkelijk prachtig geschilderd zijn geweest, verschillende zeer mooie tableau's zijn met veel zorg onder de witsellaag te voorschijn gebracht, vooral de gewelfschilderingen zijn bijna geheel gaaf weer voor den dag gekomen. Ook is de kerk met prachtig beeldhouwwerk versierd geweest, getuige de bewaard gebleven fragmenten. Ze zijn wel erg door de beeldstormers geschonden, maar uit alles spreekt, hoe origineel en met fijn kunstgevoel dat beeldhouwwerk is uitgevoerd. Toen de heer Ezerman in 1893 met de restauratie aanving, was in de middenbeuk met houten schotwerk een tweede kerk getimmerd in de zijbeuken houten galerijen aangebracht, in de kapel een catechiseerlokaal met hout afgetimmerd. De ramen waren van hout met gewone raamverdeeling zonder eenige traceering en het orgel, dateerende uit de 17e eeuw, bevond zich in het oostelijk gedeelte der kerk. Zien we nu de kerk met in natuursteen uitgevoerde gothische ramen met in lood gevatte gekleurde ruiten, de muren en gewelven met de origineele beschilderingen, het verplaatste orgel naar het westeinde voor de middenbeuk, rustend op 2 zuilenrijen, terwijl nu al de schotwerken en getimmerten zijn verwijderd, het licht prachtig invalt, dan krijgt men den indruk dat hier ernstig werk is geleverd. Zien we dan hoe ook het buitenwerk der kerk door den heer Ezerman is onderhanden genomen en met liefde uitgevoerd, dan krijgen we respect, ook al bestaat er verschil van meening over restauratiewerken aan oude monumenten, voor hen die hebben getracht de regeering van kerk, stad en land te bewegen gelden beschikbaar te stellen om de monumenten en kunstproducten onzer voorvaderen te behouden, en zeker niet minder voor de bouwmeesters, die met liefde dergelijk werk op zich namen, en brengen we gaarne een woord van hulde aan onzen nestor bouwmeester dr. Cuypers, maar niet minder voor de restauratiewerken aan de St. Walburgskerk, aan den heer Ezerman, die een groot deel van zijn leven heeft besteed, we mogen wel zeggen, bijna belangloos heeft besteed, om deze mooie kruiskerk te herstellen in zooveel mogelijk origineelen toestand.

De aanwezige architecten stemden dan ook allen in met den dank door den voorzitter aan den heer Ezerman gebracht voor de leiding van deze goed geslaagde excursie.

Verslag van de Schoonheidscommissie te Amsterdam over 1917. Aan dit verslag ontleenen we het volgende:

In het vorig jaarverslag (pag. 3 en 4) is medegedeeld, dat de Commissie zich had gewend tot Burgemeester en Wethouders, met het verzoek, ten spoedigste te willen bevorderen, dat het Reglement der Schoonheidscommissie door den Gemeenteraad in dier voege zou worden gewijzigd, dat de Commissie daaraan in den vervolge de bevoegdheid zoude kunnen ontleenen, eene andere werkwijze bij de beoordeeling van ontwerpen toe te passen, welke werkwijze te aangehaalder plaatse in het kort is uiteengezet.

De Commissie sprak in het vorig jaarverslag de verwachting uit, dat het antwoord van Burgemeester en Wethouders in den loop van 1917 zou kunnen worden tegemoet gezien. Deze verwachting is evenwel te optimistisch gebleken, immers tot dusver is het antwoord van Burgemeester en Wethouders te dier zake niet bij de Commissie ingekomen. Wellicht zal zij in 1918 gelukkiger zijn.

Eene zelfde ondervinding deed de Commissie op met het in haar vorig verslag (pag. 5 en 6) vermeld schrijven aan Burgemeester en Wethouders betreffende het door de Gemeente tot dusver gevolgde stelsel bij de uitgifte van terreinen in erfpacht. Ook op dit schrijven werd tot dusver geen antwoord ontvangen. Geheel zonder resultaat is deze poging echter niet gebleven. In den loop van het verslagjaar toch ontving de Commissie ter beoordeeling een plan van een bouwondernemer voor den bouw van 10 perceelen aan de De Lairessestraat, waarbij weder het door haar gewraakte stelsel van gronduitgifte was gevolgd. Het betrof hier een bouwblok van 200 à 300 M. lengte, waarvan de rooilijnen aldus waren vastgesteld, dat het middengedeelte een terugsprong vetroonde, aan weerszijden geflankeerd door vooruitspringende hoekbebouwingen.

Aan bedoelden bouwondernemer zou nu door de Gemeente een stuk van 100 M. gevellengte, beginnende aan een der einden van het blok, in erfpacht worden gegeven. De Commissie wees erop, dat op deze wijze a priori eene behoorlijke bebouwing van het geheele blok onmogelijk werd gemaakt, zoodat zij in overweging gaf, den gegadigde een terrein in het midden van het blok aan te wijzen, in welk geval althans de mogelijkheid bleef bestaan, eene behoorlijke bebouwing van het geheele blok te verkrijgen. Het Gemeentebestuur vereenigde zich met dit advies, zoodat den aanvrager inplaats van het aanvankelijk bedoelde hoekterrein een strook in het midden van het blok werd toegewezen.

Een ander verblijdend bewijs, dat ook het Gemeentebestuur aan de tot dusver gevolgde weinig stelselmatige wijze van bebouwing een einde wenscht te maken, meent de Commissie te mogen vinden in de door de Gemeente gevolgde gedragslijn bij de bebouwing van een groot terrein aan de overzijde van het IJ met arbeiderswoningen door een aantal woningbouwvereenigingen. Werd aanvankelijk in dergelijke gevallen het advies der Commissie gevraagd over de afzonderlijke plannen, naarmate deze gereed kwamen — waarbij uit den aard der zaak eenheid in de bebouwing niet viel te bereiken — bij de bebouwing van bovenvermeld terrein is een ander en beter systeem toegepast. Alle plannen zijn thans tegelijkertijd aan de Commissie ter beoordeeling toegezonden. Bij die beoordeeling heeft zij zich er aanvankelijk toe bepaald algemeene gezichtspunten vast te stellen en daaraan de afzonderlijke projecten te toetsen, zonder aanstonds op de détails van ieder ontwerp in te gaan. Met inachtneming van deze algemeene gezichtspunten zijn vervolgens een aantal plannen door de ontwerpers omgewerkt, terwijl van de totaal-bebouwing een vogelvlucht-perspectief werd vervaardigd, benevens een aantal perspectiefteekeningen, genomen van verschillende hoofdpunten.

Nadat op deze wijze zooveel mogelijk eenheid was verkregen werden de afzonderlijke ontwerpen meer in détails beschouwd en zoo zij aanleiding gaven tot opmerkingen, deze aan de ontwerpers medegedeeld.

De Commissie vleit zich, dat op deze wijze inderdaad een beter resultaat is bereikt dan bij de vroeger gevolgde methode mogelijk was.

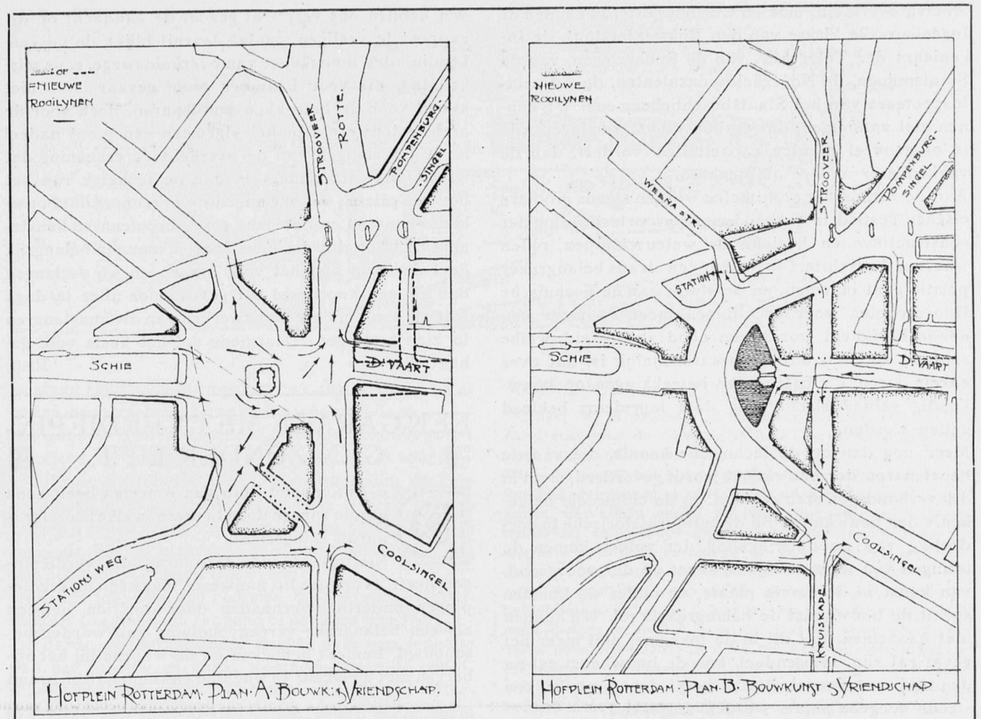

De beide bovenstaande afbeeldingen van de door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap gegeven oplossingen van het Hofpleinvraagstuk illustreeren de op pag. 119, 120 en 121 gegeven beschouwingen van den heer v. Hylckama Vlieg in zijn artikel: „Rotterdam Wereldstad". Plaatsgebrek is oorzaak dat de afbeeldingen eerst thans kunnen worden geplaatst.

DE STAATSCOMMISSIE STORK EN DE BOUWKUNST.

Het verslag van de Staatscommissie voor de Salarisregeling van Burgerlijke Rijksambtenaren en Beambten kortweg genoemd de Staatscommissie Stork is een merkwaardig stuk. Helaas ontbreekt het ons aan tijd om het 378 bladzijden dikke boekwerk door te arbeiden, want het is waarlijk zeer interessant. Alle betrekkingen, waarnaar men bij het Rijk solliciteeren kan, zijn er in te vinden, van den schaapsherder af, en bovendien vindt men ze vanaf dit nederig ambt tot het hoogste toe in 115 groepen onderverdeeld, naar gelang van het gewicht der betrekking, of het belang van het vak. Deze indeeling juist scheen het rapport voor ons belangrijk te maken, omdat wij meenden daaruit met de grootste zekerheid de plaats te kunnen vinden, die de bouwkunst ten opzichte van andere vakken en in het bijzonder van andere vakken en in het bijzonder van andere technische vakken van officieel standpunt beschouwd inneemt. Wij zijn daartoe op onderzoek uitgegaan en zijn door den uitslag van dat onderzoek niet bevredigd, integendeel, wij hebben er wederom in gezien, hoe de architect bij andere technici wordt achtergesteld, een gevaar, dat in ons land, vooral van officieele zijde, de bouwkunst bedreigt.

In dit rapport valt de positie der Rijksbouwmeesters en Adjunct-Rijksbouwmeesters (bij het Departement van Binnenlandsche Zaken heeft de betreffende ambtenaar den verheven titel van Bouwkundige voor het toezicht op de Rijksgebouwen van Onderwijs enz.) tegenover die van ambtenaren, waarmede zij zeker behoorden gelijk te staan, ongunstig uit. Wij kunnen niet aannemen, dat de Rijksbouwmeester, die voor millioenen jaarlijks voor het Rijk te bouwen heeft, behoort te worden geplaatst beneden de elf Hoofdingenieurs-Directeur van den Rijkswaterstaat, den Hoofdingenieur-Directeur van de Telegrafie, den Directeur van Scheepsbouw, den Directeur van de Rijkswerven, den Directeur van de Artillerie-inrichtingen enz., evenmin dat de Adjunct-Rijksbouwmeesters, van wie wij wel weten, dat aan hen de chefs de zorg voor het maken en uitvoeren der ontwerpen

moeten overlaten, moeten worden gesteld beneden de Ingenieurs 2e klasse van den Rijkswaterstaat, de Ingenieurs der Telegrafie, van de Spoorwegen, van de Staatsmijnen, de Nijverheidsconsulenten, de Adjunct-Inspecteurs van het Staatsboschbeheer enz. Wij kunnen niet aannemen, dat de bouwkunst van lager orde is of zooveel minder capaciteiten vordert, dan de vakken dier andere ambtenaren.

Aan de kennis der architecten worden steeds grootere eischen gesteld in verband met de voortschrijding der constructieve en hygiënische wetenschappen, reden waarom de architect-ingenieur een steeds belangrijker positie gaat innemen, en de studie aan de Technische Hoogescholen voor architecten meer en meer een noodzakelijkheid wordt, een noodzakelijkheid, welke zoozeer spreekt, dat het waarschijnlijk is, dat over enkele jaren de belangrijke betrekkingen op bouwkundig gebied slechts nog door ingenieurs bekleed zullen worden.

Meer nog dan op de technische kennis, die van de beoefenaren der bouwkunst wordt gevorderd, moet in dit verband gewezen worden op de cultureele beteekenis der bouwkunst. Bij de cultuurhistorische beoordeeling van de ontwikkeling der volken komen de uitingen van wetenschap en kunst op den voorgrond, van kunst in de eerste plaats, en onder de kunsten speelt de bouwkunst de belangrijkste rol. Wij kunnen niet aannemen, dat dit in de toekomst niet meer het geval zal zijn, integendeel, aan de bouwkunst zal na den tijd van verval, die zij heeft doorgemaakt, een steeds hoogere plaats worden toegekend.

In de richting van dezen tijd is dan ook reeds duidelijk te zien, hoe de positie der vrije kunsten aan haar ondergeschikt wordt.

Dus zijn het de bouwkunstenaars, die een belangrijk aandeel dragen in de cultuurontwikkeling van hunnen tijd en van hun land.

Dit is een feit, dat door de overheid erkend behoort te worden. Niet alleen worden de grootste gebouwen van overheidswege gezet, doch tevens wordt door de overheid, in het bijzonder door het Rijk, door het geheele land gebouwd, tot in de verste uithoeken en in de kleinste dorpen toe en juist daar zijn meestal die gebouwen van overheerschende beteekenis, omdat zij er de belangrijkste zijn en vooral omdat zij zoo dikwijls het plaatselijk bouwbedrijf tot voorbeeld strekken.

De overheid moet aan de bouwkunst de plaats geven, die haar wegens haar groote beteekenis toekomt en zoo lang zij overwegende redenen heeft om de uitvoering harer gebouwen aan ambtenaar-architecten op te dragen, hiertoe de beste beoefenaren van het vak roepen, die zij nooit krijgen zal, wanneer hunne positie niet behoorlijk is geregeld. De Rijksbouwmeester bekleedt een der belangrijkste plaatsen op architectuurgebied in ons land, en daarom moeten aan hem de hoogste eischen kunnen worden gesteld, eischen die niet gesteld kunnen worden aan iemand, die na vele jaren dienst een maximum salaris van *f* 6000.— kan bereiken.

Wij hebben ons verplicht geacht de aandacht op dit rapport te vestigen, omdat daaruit blijkt, de miskenkenning der bouwkunst van overheidswege, eene miskenning, die voor haar een groot gevaar is en niet alleen voor de betrokken ambtenaren, doch voor de architectenwereld in het algemeen een groot nadeel is. Wij verlangen van de overheid de erkenning dat bouwkunst iets anders is dan de techniek van het bouwen alleen, wij verlangen de erkenning dat bouwkunst kunst is en dat hare goede beoefenaren kunstenaren zijn en dat die kunstenaren voor een belangrijk deel de roem van het volk dragen en wij verlangen dat zij een voorbeeld zal geven door alles te doen wat zij kan om hare bouwwerken aan die kunstenaren te zien opdragen. Daarmede zal het heele volk gebaat zijn.

RED.

EEN GARAGE MET VERDIEPINGEN ZONDER LIFT.

De Automobiel Club van Amerika heeft eene groote garage doen bouwen, welke heel eigenaardig is ingericht.

Niettegenstaande deze garage drie verdiepingen heeft, is er geen lift aanwezig, maar zijn de verdiepingen onderling verbonden door opritten, hetgeen als een belangrijke vereenvoudiging kan worden beschouwd. Immers behoeven nu de wagens bij het opbergen niet op elkaar te wachten en kunnen zij bij brand

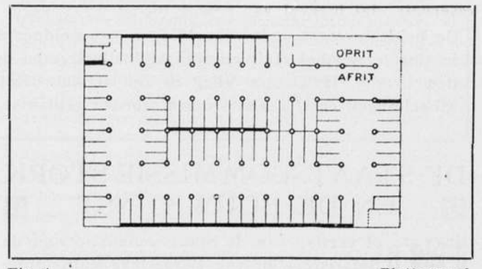

Fig. 1. Plattegrond.

spoediger uit de garage worden gebracht. Naar het schijnt, wordt er door de opritten tevens minder ruimte ingenomen dan door een aantal liften.

De figuur op pag. 131 vertoont ons eene perspectivische doorsnede van het gebouw. De drie verdiepingen dienen uitsluitend voor het opbergen van auto's. De ingang bevindt zich links in de figuur; hij is voorzien van twee deuren. Door de eerste deur komt men op een afrit, die naar omlaag loopt, dus onder den beganen grond; de andere oprit leidt, onder een helling van 1 op 10, naar de eerste verdieping. Elke oprit is zoo breed dat twee wagens elkaar gemakkelijk kunnen passeeren en alle verdiepingen zijn onderling door zulke opritten verbonden.

Men kan een auto uit het verstgelegen punt van de tweede verdieping naar buiten rijden in 28 seconden

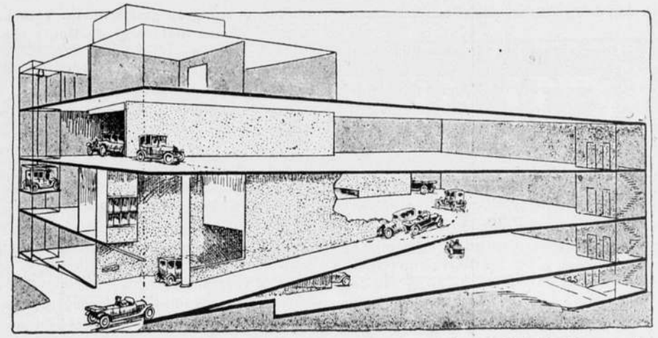

Fig. 2. Perspectivische Doorsnede.

(afstand 180 M.) en in omgekeerde richting kan die weg in een slechts iets langeren tijd worden afgelegd.

Het gebouw is 38 M. breed, 62 M. lang en kan 300 auto's bevatten. De ruimte onder de opritten wordt voor verschillende doeleinden benut, als laadstation voor de accumulatoren, bergplaats, magazijn enz. De verdiepingen kunnen afgesloten worden met ijzeren deuren, teneinde bij het uitbreken van brand, de uitbreiding van het vuur te kunnen tegen gaan.

De beide ingangen zijn voorzien van ijzeren schuifdeuren, die pneumatisch geopend of gesloten worden.

De derde verdieping loopt slechts over een gedeelte van het gebouw en bevat woningen waar de chauffeurs, eene werkplaats, lakkamers, alsmede een waterreservoir, dat ingeval van brand dienst moet doen.

Uit fig. 1 blijkt hoe de boxen voor de wagens in de onderste verdieping zijn aangebracht; op de overige verdieping is de inrichting vrijwel gelijk. Er zijn vijf rijen beton- zuilen aanwezig, waarop de verdiepingen rusten en die elke verdieping in rechthoeken van gelijke grootte verdeelen. In het midden en tegen de wanden zijn zoodoende telkens tusschen twee zuilen twee boxen voor auto's welke van staal zijn vervaardigd en elk op zich zelf kunnen worden afgesloten. Natuurlijk zijn er ook op verschillende plaatsen kasten aangebracht, welke in fig. 1 . . . met dikke lijnen zijn aangegeven, en waarin een of twee banden, alsmede de kleeding van den chaufeur kan worden opgeborgen. De beton-zuilen (in fig. 1 door kleine cirkeltjes aangeduid) hebben van onderen een breeden voet, waartegen bij het in en uitrijden van de auto's de voorband aankomt, zoodat de beschadiging van de wielnaven wordt voorkomen.

Tusschen de boxen loopt rondom een 5½ M. breede gang, waarin de wagens kunnen rijden. In het gebouw is één lift aanwezig (fig. 2 links en fig. 1 rechts onder), welke alleen dient voor personenvervoer, alsook voor beschadigde auto's, die niet op eigen kracht kunnen rijden. Voorts zijn er ook enkele trappen aangebracht. Waschlokalen en clubkamers. benevens kleedkamers voor de leden volmaken de inrichting van deze model-garage.

(overgenomen uit „de Auto".)

MODERNE ARCHITECTUUR.

De heer W. Kromhout Cz. architect te Rotterdam heeft te Dordrecht voor de vereeniging A. G. O. een lezing gehouden over moderne bouwkunst.

Daarover wordt ons het volgende verslag toegezonden;

Spreker zegt gaarne te zullen spreken over de moderne bouwkunst, niet alleen omdat hij iets te zeggen heeft maar ook omdat hij zelfs hoopt proselieten te maken. Hij hoopt zijn hoorders over te halen mee te gaan in het kamp der modernen en af te zweren hun liefhebberijen voor alles wat oud is. Men moet de moderne eisch zoover stellen, dat het verkeerd is liefhebberijen er op na te houden om ten koste van veel geld oude dingen te koopen, want dit gaat ten koste van de moderne kunstnijverheid, die onze steun en medewerking vraagt om te komen op dezelfde hoogte, ja nog hooger dan de kunst van het verleden, die ge uit sleur of gewoonte voor veel geld koopt. De moderne kunst staat bij ons misschien hooger dan in eenig ander land van Europa en is waard gesteund te worden. Had men in de 17e eeuw geredeneerd als nu de menschen van de 20e eeuw, dan was er geen 17e eeuwsche kunst als toen, ontstaan. Toen was men niet bedorven door het om zich zien van oudere dingen maar steunde de kunst van zijn tijd. Daardoor is ontstaan die prachtige kunstnijverheid. Ook spreker vereert die, maar niet ten koste van den arbeid onzer eigen kunstenaars. Men hoort wel eens zeggen vroeger stond de kunst zoo hoog dat alles wat te bereiken is reeds bereikt is. Doch dit is niet zoo. De Romeinsche kunst lijkt ons volmaakt en toch is ze gevolgd door het Gothische tijdperk met haar kathedralen.

We zijn nu niet meer tevreden met een Rubens of Van Dijk. Alles evolueert, alles wordt anders. Ons gedachtenleven, de omstandigheden, waaronder we leven zijn. als we die b v. vergelijken met den tijd van Lodewijk XIV, is ontzettend veel veranderd. De Bouwkunst, schilderkunst, literatuur moet, wil ze in harmonie blijven met onzen tijd, ook evolueeren.

Om te begrijpen waarin de moderne Bouwkunst wortelt moeten we nagaan de geschiedenis der XIXe eeuw. Bij den aanvang was de toestand van het land nog treuriger dan nu. Ook de kunst was in verval. We krijgen dan een herleving van de Oud-Romeinsche bouwkunst (Herculanum en Pompei waren pas gevonden) bijna in zuiveren vorm. Tot wat van disharmonie met opvattingen van den eigen tijd dit voert, kan men nagaan aan het standbeeld dat te Milaan opgericht werd voor Napoleon, waarbij deze op Romeinsche wijze naakt werd voorgesteld.

Ook schilderkunst en litteratuur waren gebaseerd op Romeinsche kunst. De tochten van Napoleon gaven aanleiding tot het besturen der oude kunsten en tot het navolgen hiervan. Zoo kwam men ook tot het Nieuw-Grieksch b.v. het paviljoen van de prinses van Wied te Scheveningen, de Propylaeën te München enz. Men was onmachting iets uit zich-

zelf te geven; de taak van den architect was alleen het samenstellen.
Daarna volgde de Neo Gothiek. Sinds de 13e eeuw bij het ontstaan der Renaissance werd de Gothiek miskend en was men steeds verder van de Gothiek verwijderd. Tegen het eind der 18e eeuw werden gothische bouwwerken zelfs beschouwd als producten van zeker barbarisme. De herleving der Gothische kunst werd ingeleid door Violet le Duc. De kunst van het Westen werd steeds meer bestudeerd. Na de Gothiek kwam men tot bestudeering der Renaissance, in de verschillende landen, zoodat zelfs een zekere chauvinistische periode ontstond, waarin ieder land ging propageeren de kunst van zijn eigen vroeger tijdperk.
Daarna bestudeering en als gevolg navolging der Lod-stijlen en ten slotte werd alles door elkaar gebruikt. Hiertegenover ontstond het streven der modernen dat als eerste eisch van den kunstenaar stelt zich zelf te zijn, iets te geven dat voorkomt uit hem zelf en door de menschen van zijn tijd begrepen en gevoeld kan worden. Eigenaardig is weer dat dit zelfde streven op allerlei gebied te constateeren valt. Als de tijden er rijp voor zijn, zijn de menschen er ook. Zoo valt het ontstaan der nieuwe richting in de Bouwkunst en Nijverheidskunst samen met de nieuwe litteratuur beweging van 80 en nieuwe richtingen in schilder- en beeldhouwkunst. Er komt weer contact tusschen de kunst en de menschen.
Daarna ging spreker over tot het vertoonen van lichtbeelden, waarbij hij gelegenheid vond nog nader op het besprokene in te gaan.
Allereerst liet spreker zien de oude beurs te Amsterdam in Neo Grieksche stijl. Duidelijk toont de afbeelding hoe weinig dit gebouw in harmonie is met de omringende gebouwen, met het stadsbeeld daar ter plaatse. Het zelfde geldt voor het Paleis van justitie te Brussel, wel grootsch van compilatie maar geen vormen van eigen bodem. Het streven der moderne Bouwkunst is ook steeds een harmonie met de omgeving te bereiken. Een gebouw op een mooie rustige gracht mag niet door opzichtig uiterlijk de eenheid verstoren, een landhuis moet in harmonie met de omringende natuur zijn. Daarna liet spreker meerdere gebouwen in Italiaansch-Hollandsche Renaissance enz. zien. Bij de afbeelding van het kasteel Oud-Wassenaar in Oud-Holl. Renaissance wijst spreker op het groote verschil tusschen een echt Oud-Holl. gebouw en dit quasi-Oud-Holl. Bij vergelijking b. v. met de vleeschhal te Haarlem wordt dit kasteel te Oud-Wassenaar koud en gevoelloos compilatiewerk. Ter illustratie van de groote stap in de laatste 30 jaren gedaan laat spreker eerst zien een ontwerp van Berlage van 1884 voor een prijsvraag van een beursgebouw te Amsterdam.
Het eerste is in Oud-Holl. renaissance. Er spreekt talent genoeg uit maar hij zat evenals iedereen in dien tijd nog vast aan de oude vormen, die moesten getransponeerd naar gebruik van dezen tijd. In de 17e eeuw maakte men niet zulke groote gebouwen en de vormen van dien tijd zijn dan ook niet geschikt om toegepast te worden aan deze veel grootere gebouwen.
Daarna als sterk contrast de Beurs door Berlage een 20 jaar geleden in opdracht der gemeente Amsterdam ontworpen en gebouwd. Deze toont aan de geweldige verandering in opvatting in het laatst der vorige eeuw in bijna alle landen ontstaan, zeer sterk ook bij ons. Als een nieuw beginsel op den voorgrond treedt bestaat alle kans dat eerst iets te sterk overdreven wordt, maar het mooie blijft toch van de groote daad. Ook de opdrachtgevers zijn wel eens schuld dat niet bereikt is, wat bereikt kan worden.
Er wordt wel eens gezegd dat uit de Beurs van Berlage niet naar buiten spreekt het aanwezig zijn van groote hallen. Maar men vergete niet dat als eisch door de gemeente Amsterdam steld was om de hal kantoorgebouwen te ontwerpen. Daardoor spreekt naar buiten niet meer de aanwezigheid der groote hallen, maar de kleine lokalen die deze omringen. De gevel langs het Damrak is toch in zijn geslotenheid één der schoonste. Bij dit bouwwerk niets meer van de oude klassieke inventaris, niets dan baksteenbouw en een tegenstelling van licht en donker, opening en geslotenheid. Verscheidene menschen die 20 jaar geleden niets voor de Beurs voelden, beginnen ze nu veel meer te apprecieeren. De waan, die in de vorige eeuw bij het publiek was ingebracht begint te verdwijnen en meer een begrijpen van het nieuwe te komen.
Ook bij de foto's van de versieringen ter gelegenheid van de troonsbestijging en het huwelijk der Koningin (van Kromhout) wijst spreker op het geheel ander karakter dat uit deze versieringen spreekt in vergelijking met vroegere.
Vroeger maakte men een triomfboog met rechts en links zuilen er naast. Hierbij ging men uit van een geheel verkeerd standpunt, want men gebruikte als versiering dingen, die ontleend waren aan vaste architectonische vormen, die bestemd zijn eeuwen te trotseeren. De versiering in 1898 droeg dan ook een tijdelijk karakter en is, waar mogelijk, b.v. op de grachten ontworpen in verband met het aanwezige groen der boomen. Ieder zal zich deze versiering nog wel herinneren. De schuinstaande masten versierd met touwen, kwasten, lampions en mooie lappen stof, die een prachtig effect gaven tegen het groen der boomen. Spreker laat zien hoe hij bij de versiering ter gelegenheid van het huwelijk der Koningin, dat viel in April, dus toen geen gebruik gemaakt kon worden van het groen der boomen, kwam tot een geheel andere oplossing.
Daarna liet spreker nog eenige voorbeelden zien van Amerikaansche architectuur. De skyscrapers met niet anders dan een opeenstapeling van verdiepingen, die wel groot maar niet grootsch zijn en als tegenstelling moderne bouwwerken van Wright. Het vraagstuk waarvoor we in dezen tijd staan is ook de toepassing van nieuwe materialen. Elk materiaal kweekt zijn eigen vormen. Baksteenbouw draagt een geheel ander karakter dan granietbouw of marmerbouw. Gaat men een nieuw materiaal b.v. gewapend beton gebruiken en voert men dit in konsequenties door, dan moet een nieuwe architectuur ontstaan. Spreker laat van Wright eenige voorbeelden van goede gewapend-beton architectuur zien.
Toch is er ook in Amerika soms nog groote tegenkanting der autoriteiten tegen de moderne richting. Van den zelfden tijd als de werken van Wright dateert b.v. het Pensylvania station te New York in klassieken stijl dat in en uitwendig een zuivere afbeelding is van een — Romeinsch badhuis!
Spreker laat daarna nog eenige lichtbeelden zien van goede moderne Hollandsche architectuur, villa's, woonhuizen, kantoorgebouwen enz. van de Bazel, Berlage, Hanrath enz., ook eenige foto's van Dordtsche bouwwerken van onze stadgenooten Reus en Van Bilderbeek.
Bij het bekende „huize de Merel" van de Bazel wijst spreker er op hoe dit niet onder hoeft te doen voor den mooisten Oud-Hollandschen gevel. Een verblijdend teeken is, dat ook de autoriteiten soms mede werken in de goede richting. Als voorbeeld laat spreker zien de kazerne te Nijmegen, gebouwd door den particulieren architect Limburg. Ook als voorbeeld hiervan kan gelden de prijsvraag voor de nieuwe Academie van Beeldende Kunsten, waarvoor de stad Amsterdam een kostbaar stuk grond afstond op voorwaarde dat het gebouw niet door het Rijk zou worden gebouwd maar een prijsvraag zou worden uitgeschreven. Spreker laat zien de ontwerpen bekroond met een 1en en 2en prijs resp. van Bijvoet en Duiker en van de Klerk, beide geheel moderne ontwerpen. Treurig hiertegenover staat de geschiedenis van de prijsvraag voor het Raadhuis te Rotterdam, waarbij de overheid o.a. Berlage van deelneming uitsloot en alle moderne ontwerpen uitgeschakeld werden, om te komen tot één in oud-Hollandschen stijl, wat zeker later tot teleurstelling zal leiden.
Spreker werd aan het eind zijner rede gekomen door het publiek met een hartelijk applaus bedankt voor zijn onderhoudende voordracht.

(H. B. v. Bilderbeek v. Meurs.)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, D. F. Slothouwer en A. R. Hulshoff : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. P. Mieras: : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : :

39ste JAARGANG. = 8 JUNI 1918. = No. 23.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Het Woningvraagstuk en de Woningnood. — De nieuwe Commissie tot herstel onzer Nederlandsche monumenten, door Jac. van Gils.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag van de Algemeene Vergadering der M.B.V.A. op Dinsdag 4 Juni 1918, in het Gebouw der M.B.V.A.

Van het Bestuur waren aanwezig de h.h.:
Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter, B. J. Ouendaq, Ir. D. F. Slothouwer, Ir. J. B. v. Loghem, G. Versteeg en C. J. Kruisweg.
De presentielijst vermeldde de volgende namen:
Wouter Bettink, J. de Bie Leuveling Tjeenk, B. van Bilderbeek, G. C. Bremer, S. de Clercq, M. Th. Elout, M. J. Granpré Molière, J. Gratama, W. J. de Groot, J. W. F. Hartkamp, A. J. Hekker, Z. Hoek, A. R. Hulshoff, L. H. E. van Hylckama Vlieg, A. v. d. Lee, A. C. Lengkeek, J. J. L Moolenschot, C. B. Posthumus Meyjes, E. M. Rood, Mr. E. H. P. Rosenboom, A. v. d. Sandt, G. Stapenséa P. A. Timmers, H. W. Valk, G. J. Veenstra, G. Versteeg, W. de Vrind Jr., H. v. d. Vijgh, A. H. Wegerif, L. Zwiers.

Na een welkomswoord van den Voorzitter, waarbij deze zich in 't bijzonder tot de nieuwe leden richt, wordt den Secretaris verzocht de notulen voor te lezen van de vergadering van 8 Mei 1918 te Rotterdam.
Deze notulen worden goedgekeurd en gearresteerd.
Naar aanleiding van de notulen deelt de Voorzitter mee, dat de door het Bestuur ingestelde Commissie voor de Bouwmaterialenvoorziening een bijeenkomst heeft gehad. De Commissie besloot een conferentie te houden met vertegenwoordigers van den Nederlandschen Aannemersbond en van enkele personen, die als vertegenwoordigers van de consumenten beschouwd kunnen worden. De moeilijkheid is echter, welke groep hiertoe moet uitgenoodigd worden.
Vervolgens deelt de heer Slothouwer, op verzoek van den Voorzitter, eenige bijzonderheden mee, over het doel en het streven van de „Vereeniging Hendrick de Keyser". Reeds is in het verslag van de laatste bestuursvergadering gezegd, dat er gevallen denkbaar zijn, waarin het werk van de Vereeniging een beletsel kan zijn voor een goede ontwikkeling der moderne architectuur. Wanneer de Mij. lid is van deze Vereeniging, kan zij in dergelijke gevallen er op wijzen, welk belang voor moet gaan. Nadat de heer Slothouwer nog enkele vragen had beantwoord, keurt de vergadering het voorstel, om zich bij de Vereeniging aan te sluiten, goed.
Ingekomen stukken.
1o. Verslag van de Plaatselijke Commissie Den Haag.
Naar aanleiding van dit verslag, dat geen aanleiding tot bespreking gaf, wekte de Voorzitter de aanwezigen op, toch vooral te zorgen dat de vergaderingen der Pl. Comm. geregeld gehouden worden. Velen zijn de meening toegedaan, dat alleen de agenda van de ledenvergadering de besprekingen moet uitlokken. Dit is echter geenszins een noodzakelijkheid, de agenda kan tot leiddraad strekken.
2o. Verzoek van de Hoofdcommissie voor de Normalisatie, om een afgevaardigde te benoemen, die met een afgevaardigde van de afd. Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Instit. van Ingenieurs, en Prof. Ir. I. Franco, een commissie zullen vormen, welke ten doel heeft het voorbereiden van het normaliseeren van teekeningen op het gebied van Werktuigbouw, electrotechniek, bouwkunde, spoorwegbouw en spoorwegen. De vergadering benoemt de heer J. W. Hanrath tot afgevaardigde.
Jaarverslag.
Het Jaarverslag van de M. B. V. A over 1917, zie de nummers 1—4, B.W. 1918. wordt zonder nadere bespreking goedgekeurd.
Bestuursverkiezing.
De Voorzitter deelt mede, dat in den daarvoor gestelden termijn van 16—27 Maart 1918, geen tegencandidaten zijn gesteld, voor de plaatsen der aftredende leden, de heeren: A. Broese van Groenou, G. Versteeg en J. B. v. Loghem. Deze leden zijn dus herkozen.
De Voorzitter dankt de vergadering voor het vertrouwen, in het beleid van het Bestuur gesteld.
Verkiezing Voorzitter.
Bij acclamatie wordt de heer A. Broese van Groenou tot Voorzitter der M. B. V. A. herkozen. De Voorzitter dank de vergadering en verklaart zich gaarne bereid de eervolle taak weer op zich te nemen.
Verkiezing leden Periodieke Commissies.
Gekozen worden:
In de Commissie van Onderzoek de heer J. W. Hanrath. (aftr. 1923) van Redactie de heer Ir. A. R. Hulshoff (aftr. 1921) en van Onderwijs de heer Ir. A. W. C. Dwars (aftr. 1921) en de heer A. A. Kok (aftr. 1921).
De heer B. J. Ouëndag treedt af als lid van den Eereraad.
Volgens rooster treedt in diens plaats het reservelid P. G. Bus-

kens. Tot reserve lid 3e opvolger wordt benoemd de heer Ir. G. C. Bremer.
De Voorzitter herdenkt de arbeid van de aftredende commissieleden, inzonderheid die van den nestor onzer Maatschappij,de heer C. Muysken, lid van de Commissie van Onderzoek, wiens hooge ouderdom hem noopt zich uit het actieve vereenigingsleven terug te trekken, en van den heer v. Loghem die in de redactiecommissie zoo'n belangrijke rol heeft vervuld. DeVoorzitter spreekt de wensch uit dat de Redactie nog menigmaal van de pennevrucht van den heer van Loghem zal mogen profiteeren.
Het niet herkiesbaar zijn van den heer Ouëndag in de Commissie van Onderwijs bezorgt de M.B.V.A. een groot verlies. Ieder kent zijn belangstelling voor en zijn groote kennis en ervaring op onderwijsgebied, en zijn rijk aandeel in de examens der Maatschappij. Gelukkig behoeft deze gedwongen nonactiviteit slechts kort te duren, aangezien de heer Ouëndag de taak, welke hem zoo ten volle is toevertrouwd, het volgend jaar weer zal kunnen vervullen. Applaus bewees hoe de bemoeiïngen van den heer Ouëndag worden gewaardeerd.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE TOT HET NAZIEN DER REKENING EN VERANTWOORDING AAN HET BESTUUR.
Namens de Commissie, bestaande uit de h.h. J. W. F. Hartkamp J. Molenaar en L. Zwiers, bracht de heer Hartkamp rapport uit. De commissie heeft op 3 Juni jl. in den zetel der Maatschappij de boeken en bescheiden nagezien en na vergelijking met de desbetreffende stukken, accoord bevonden. Zij stelde voor het Bestuur décharge te verleenen onder dankzegging voor het gevoerde beheer.
De vergadering kon zich met het rapport vereenigen, waarna de commissieleden onder dankzegging voor hun bemoeiïngen, gedéchargeerd werden.

UITLOTING AANDEELEN IN DE GELDLEENING DER MAATSCHAPPIJ.
In de 4 % hypothecaire geldleening werden uitgeloot de nummers: 374, 362, 484, 619 en 103.

FINANTIEEL VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN FINANÇIEN.
Het verslag over den finantieelen toestand van de M. B. V. A., dat den leden per circulaire is medegedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen.
De heer Posthumus Meyjes verzoekt de Commissie, evenals zulks vroeger gedaan werd, bij de ontvangsten van het Gebouw den naam van het legaat „Godefroy" te vermelden, om met dit belangrijk legaat, den naam van den schenker, in herinnering te houden. De Voorzitter zegt toe gaarne gevolg aan dit verzoek te willen geven.
Hierna wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen het bestuursvoorstel om, tot delging van het tekort over 1917, een 4 pCt. leening à f 3500 te sluiten. Er zal worden vastgelegd dat zoo mogelijk wel meer, doch niet minder dan f 100 mag worden afgelost.

BESTUURSVOORSTEL TOT HET HEFFEN VAN EEN HOOFDELIJKEN OMSLAG. Dit voorstel, in het rondschrijven aan de leden afgedrukt, heeft geen bestrijding gevonden. Voorgesteld werd o. m. de suppletoire hoofdelijke omslag ongelimiteerd te stellen, als ook het verschil tusschen toegezegde bijdragen en raming van het tekort om te slaan alleen over de leden, die hun beroepsinkomsten niet hebben opgegeven. Een ongelimiteerde suppletoire hoofdelijke omslag, werd door den heer Post. Meyes beschouwd als een blanco crediet aan het Bestuur, en hoewel hij nadrukkelijk verklaarde, de betrouwbaarheid van het Bestuur geen oogenblik in twijfel te trekken, achtte hij het principieel gewenscht een maximum bedrag te noemen. Voor het aannemen van het tweede voorstel was volgens de heer de Groot geen reden, aangezien in 1917 de leden getoond hadden hun finantieele plichten jegens de vakvereeniging te beseffen.
Het voorstel werd ongewijzigd, z. h. s. aangenomen.

DISTRICTSWIJZIGING PLAATSELIJKE COMMISSIES.
Het Bestuursvoorstel, gedaan op verzoek van de Pl. Commissie „Haarlem", om dit district te voegen bij de Pl. Commissie „Amsterdam", werd na eenig debat ingetrokken.

BENOEMING SECRETARIS-REDACTEUR.
De Secretaris-Redacteur, op de vergadering van 18 Juli 1917 tijdelijk aangesteld, werd door de vergadering defintief benoemd.

RONDVRAAG.
De heer Hoek vraagt of de M.B.V.A. genegen is f 50 af te staan om de uitgave van een brochure, over Dr. H. P. Berlage's denkbeelden over normalisatie, bij volkswoningbouw mogelijk te maken, zulks in samenwerking met eenige andere corporaties.
Het viel de vergadering moeilijk, hierover een beslissing te nemen. De heer de Groot vond het voor hen, die de lezing van Dr. Berlage niet kenden, onverantwoord er gelden voor af te staan. Daarentegen achtte de heer Versteeg het gewenscht de uitgave te steunen, om aldus van de denkbeelden van Dr. Berlage op de hoogte te kunnen komen.
Voorts heeft de redactie van het maandschrift „Wendingen" plan of nog plan de lezing op te nemen, waardoor dubbele publicatie te vreezen is. Vervolgens kan de Mij. de uitgave alleen steunen, wanneer zij de volledige waarborgen heeft, dat het geen propaganda geschrift wordt.
Met een tweetal stemmen tegen verklaart de vergadering zich vóór het publiceeren van Dr. Berlage's denkbeelden op het gebied van normalisatie, terwijl de wijze waarop, aan het Bestuur wordt overgelaten.
Nadat nog de heer de Groot de aandacht van het Bestuur had gevestigd op de advertentie van den heer v. IJsselsteyn, waar in bekend gemaakt wordt, dat door zijn bemiddeling voor verschillende bouwwerken, in het bijzonder die voor altruïstische doeleinden, baksteen tegen een lagere prijs dan die, door de R. C. B. vastgesteld, kan worden geleverd, en de heer de Clercq het Bestuur gewezen had op het adres van de 5 Rijksbouwmeesters, inzake hunne salarisregeling volgens de Staatscommissie Stork, sloot de Voorzitter onder dankzegging aan de aanwezigen de vergadering.

Na afloop van de vergadering brachten vele leden een gemeenschappelijk bezoek aan de arbeiderswoning-complexen aan het Spaarndammerplantsoen, onder leiding van den architect M. de Klerk, waarvan op nevenstaande pagina eenige afbeeldingen gegeven zijn.
De uitvoerige toelichtingen, welke de heer De Klerk aan de collega's gaf, maakte deze excursie tot een bijzonder leerzame. Voor de welwillende medewerking van den heer De Klerk, aan deze onverwachte excursie, past ons een openlijk woord van dank.

Des avonds hield Prof. Dr. A. E. Brinckmann zijn aangekondigde voordracht. De Voorzitter opende de avond met een woord van welkom aan de talrijke aanwezigen, herinnerde er aan hoe Prof. Brinckmann, de deelnemers aan de excursie naar de Städtebau-ausstellung te Düsseldorf aldaar heeft rondgeleid en daarbij zijn internationalen blik op alles van het gebied van stedenbouw deed kennen, en waardeerde het dat Prof. Brinckmann, deze vergadering geheel belangeloos heeft willen opluisteren.
Daarna hield Prof. Brinckmann zijn voordracht, terwijl hij een collectie schitterende lichtbeelden op het doel liet brengen. In het Redactioneel Gedeelte vindt men het verslag van de voordracht.
Van de gelegenheid tot het stellen van vragen maakte alleen de heer de Clercq gebruik, die Prof. Brinckmanns meening wenschte te hooren over het normaliseeren van woningtypen, volgens het denkbeeld van Ir. J. v. d. Waerden.
Prof. Brinckmann achtte een normalisatie systeem, zooals dit op het Woningcongres voorgesteld was, onjuist; de verschillende behoeften van de menschen maken het onmogelijk de woningtypen tot slechts enkele terug te brengen. De typen ontstaan vanzelf en in die typen is weer variatie vereischt.
De Voorzitter dankte Prof. Brinckmann namens alle aanwegen voor de genotvolle avond en wenschte hem, naast een spoedige terugkeer naar zijn vaderland toch een tot weerziens toe.

J. P. MIERAS, *Alg. Secretaris.*

norm moet gelden, dat de huurprijs 20 % van het inkomen niet overtreft. Evenzoo zijn de verhoudingen in Amsterdam en Londen, in Parijs zijn ze gedeeltelijk zelfs nog hooger. De lagere standen lijden derhalve het meeste en helaas hebben in de laatste jaren de toestanden voor de lagere standen zich verslechterd, en voor de meergegoeden zijn ze eerder verbeterd. Daarbij maak ik nog op het feit opmerkzaam, dat juist de huisgezinnen met grooten kinderzegen, die overwegend bij het proletariaat te vinden zijn — reeds de geschoolde arbeider heeft in doorsnee een geringer kindertal dan de losse arbeider — zich met beholpen woningtoestanden moet vergenoegen. De meeste huisgezinnen, bestaande uit 3 tot 5 personen, moeten zich in de groote steden met de één-kamer-woningen tevreden stellen, zelfs talrijke huisgezinnen, uit 6 of 7 personen bestaande, voornamelijk met jeugdige kinderen, die voor arbeid nog te jong zijn, moeten van de één-kamer-woningen gebruik maken.
Wie eens den moed heeft gehad in de achterbuurten van Londen en New-York, in het quartier des Halles te Parijs, in sommige stadsgedeelten van Berlijn, Amsterdam en Hamburg nauwkeurige woon-studies te maken, zal de beste voorbereiding hebben gevonden om aan de oplossing van het woning-vraagstuk te arbeiden.
Hoe heeft zich de langzaam stijgende overbevolking onzer groote steden toegedragen? Beschouwen wij een huizen-complex, welke de stad-ontwerper als de oorspronkelijke eenheid in zijn plan heeft op te stellen: een afgebakend stuk bouwterrein.
De huizen worden opgetrokken aan den rand van het blok, allereerst de straatlijn volgend. Langzamerhand wordt het terrein van binnen voller, in de eerste plaats met huizingen met stallen, op welker plaats later woningen zonder lucht en licht komen.
Deze mogelijkheid van exploiteeren bepaalt den prijs van den bouwgrond en wanneer — wat na inworteling van het kwaad zeer moeilijk is — geen wettelijke bepalingen tegen het bouwen van deze achterhuizen worden genomen, wordt deze slechte woonwijze tot maatstaf en bij nieuwe terrein-aanbouw direct in de berekening mee opgesteld. Daarom draagt menigmaal de overheid de zware verantwoordelijkheid, gelijk het bebouwen van het Tempelhofer Feld bij Berlijn bewijst. Daarom moet begonnen worden, indien het kwaad niet vermeden kan worden, — een radikaal optreden zou op den tegenstand van den grondbezitter schipbreuk lijden, die het terrein kocht met de vooropgezette bedoeling het zooveel mogelijk uit de buiten, ook al ware het onbillijk — het kwaad dragelijk te maken. Spr. toonde daarvoor een voorbeeld uit de slechtste buurt van Berlijn, waar men de bestaande inbouwing van een blok in geordenden vorm heeft gebracht, zoodat licht en lucht in elke woning kunnen binnentreden en toch de bebouwing van het stuk gronds in de buitensporige verhouding van 52% der totaaloppervlakte niet verminderd behoefde te worden. Dat is echter slechts een noodoplossing. Men dient er naar te streven, hoogstens 30% te bebouwen.
Het ontstaan van achterhuiswoningen ligt overigens niet alleen de begeerte ten grondslag het stuk grond uit te buiten. Dikwijls ook leiden slecht afgebakende, te smalle en scheef aan de straatliggende terreinen tot ongezonde aanleg van woonhuizen.
Op een blok met smalle strooken gronds, die aan verschillende eigenaars behooren, kan niets goeds ontstaan. Dergelijke toestanden hebben er in Nederland toe geleid, dat grootere bouwmaatschappijen de losse stukken opkoopen en het blok of een groot stuk ervan, als een geheel vormend bebouwen.
Naar het voorgaan van den vroegeren burgemeester Adikes van Frankfurt a/Main heeft men in Duitschland een anderen weg gevonden. Men gooit om zoo te zeggen alle stukken grond bijeen en verdeelt ze daarna opnieuw, iederen eigenaar een rechtgesneden stuk bouwgrond teruggevend, zonder daarbij het stratenplan behoeven te veranderen. Deze manier van doen wordt als „Umlegungsverfahren" aangeduid en is vast gelegd in de zoogenaamde lex Adikes. Van Frankfurt a/M. heeft deze wet haar weg gevonden naar de meeste groote Duitsche steden en zij heeft ook in het buitenland de opmerkzaamheid tot zich getrokken. Zij heeft zich schitterend proefhoudend getoond, verlangt echter een politieke bekwaamheid van den stedelijken bouwraad bij moeilijke onderhandelingen.
Het normale, innerlijk gezonde bouwterrein is hoogstens voor 30% bebouwd bebouwd. Dergelijke bepalingen kunnen bij het bestek van een toekomstig bouwplan wettelijk worden vastgelegd. Bij een zich als gunstig bewezen normaalvorm der blokken van hoogstens 65 M. breed en 120 M. lang, is alleen een randbouw doeltreffend, zonder vleugelgebouwen en achterhuizen. De smalle vorm van een blok-grondplan — vroeger streefde men naar een vierkant grondplan — is juist een voorbehoedmiddel, om een binnenbouw te weren en daarom bij nieuwe stadsplannen aanbevelenswaard. Zulk een normaal-terrein toont in het midden een vrije ruimte, die tot tuinen kan worden aangelegd, welke eventueel een gemeenschappelijk beplante-ruimte kunnen omsluiten, welke tot speelplaats van kinderen kan dienen. De oude stadbouwkunst kent deze geschikte blokvorm reeds. Spr. bracht hierbij een voorbeeld uit Bath. Eene afbeelding uit Berlijn, Schöneberg, toont aan, hoe inplaats eener schematisch ongunstige bebouwing met achterwoningen het blok, zonder het percentage van de totale bouw te drukken, zoo bebouwd kan worden, dat een bijna onberispelijke oplossing ontstaat.
Spr. toonde vervolgens een aantal oude stadsafbeeldingen, die de aesthetische ontwikkeling van het bouwblok aan de stratenzijde voorstellen. In de oude middeleeuwsche stad achtte men daarop nog niet zoozeer, het handel drijven in de steden was nog te sterk vermengd met de landbouwbedrijven, zoodat de afzonderlijke woongebouwen ordeloos naast elkaar stonden. Later echter vond de eenvoudige levenswijze en de gelijkmatig geschoolde huisnijverheid ook in de kleine

steden, wier bewoners bijna allen uit landbouwers bestonden, een normaal huizen-type, waarop de harmonie der oude stadsgezichten berust. Voorbeelden daarvan vindt men in het in 1599 gestichte stadje Fremdenstadt in het Schwarzwald, in Hamburg en in verschillende andere plaatsen der 18e eeuw in Duitschland, Frankrijk, Engeland en Zweden. Vooral Amsterdam met zijn prachtige oude koopmanshuizen levert een prachtig bewijs voor de aesthetische uitwerking van overeenstemmende huizentypen. Op deze overeenstemming in het type der huisvormen en hare tegenstelling met monumentale bouwwerken, berust de uitwerking der groote architectonische composities in de 18e eeuw.

Is deze overeenstemmende huis- en gevelontwikkeling een juiste uitdrukking voor de levensvormen van bepaalde sociale lagen eener stad, die juist door hunne gelijke economische behoeften en door eenzelfde finantieele draagkracht zich kwartiergewijze samen sluiten, zoo heeft nog een andere oorzaak de nieuwere stadbouwkunst er toe gebracht hare belangstelling naar deze overeenstemmende vorming n te wenden. Dat zijn de *economische voordeelen van het bouwen naar eenzelfde type*.

Bestel ik voor een huis acht gelijksoortige vensters en zes binnen-deuren, dan zal een venster afzonderlijk en een deur afzonderlijk duurder worden, dan wanneer ik voor tien dezelfde huizen 60 vensters en 60 deuren bestel. Te goedkooper zal het worden, wanneer ik voor een complex van 200 arbeiderswoningen 1200 deuren en 1200 vensters kan bestellen. Dit slechts als voorbeeld, het goedkooper worden komt eveneens voor bij andere deelen van het huis en bij het materiaal, waarbij nog komt, dat de bouwlieden eenzelfde type vlugger kunnen opzetten. Sociale, economisch en aesthetische gezichtspunten begunstigen derhalve het typen-bouwwerk, dat op zijn beurt eveneens weer een schrede tot de oplossing van het woningvraagstuk nader brengt. Voorbeelden uit Berlijn en Essen verduidelijken de verschillende wegen naar dit doel.

Een reorganisatie van het woningwezen is ondanks alle deze voortschrijdingen in bijzonderheden zonder *particulier initiatief* of *algemeene eischen* niet mogelijk. De stedelijke en particuliere zorg voor het woningwezen is in Duitschland reeds zeer oud. Zoo liet de magistraat in Nürnberg 1488 de „Sieben Zeilen" met woningen voor lagere gemeente-beambten bebouwen. Fugger in Augsburg legde in 1519 voor zijn wevers de Fuggerei aan, wat heden nog als voorbeeld gelden kan, op goedkoopen bouwgrond in het midden van een groot blok. De stad Ulm bouwde in 1610—20 voor hare schutterij de nog thans graag bewoonde „soldatenhuisjes". Het „militairisme" werd derhalve een aanzetten tot een verbetering van het woningwezen.

Ook deze bouw is voor onzen tijd tot voorbeeld. De 18e eeuw toont vervolgens een ingrijpende sociale woningpolitiek der Duitsche vorsten, in het bijzonder hebben de Pruisische koningen en de hen verwante markgraven van Bayrenth iets bewonderenswaardig gepresteerd. Voor Frankrijk noem ik het weinig bekende Richelieu, door den kardinaal van dien naam in 1631 gesticht, om de omwonenden van zijn slot onderdak te verschaffen. Opmerkenswaardig is hier het verschil gemaakt tusschen een breede verkeersstraat en smallere woonstraten. De laatste zijn in het aanleggen goedkooper; daar de onkosten van de straat door de huizenbouwers gedragen werd, en de huurprijs van het huis daarmede verhoogd werd, maakte een goedkoope straataanleg de woning ook goedkooper. *)

Met de beschouwing van den aanleg van straten en pleinen komen wij tot het aanleggen van grootere kwartieren, stadsgedeelten en tenslotte nieuwe nederzettingen. In een schematische voorstelling toonde spr. aan, hoe een oude aanleg, met tegelijk breede en slechte straten, veranderd kan worden, doordat men de straten, die slechts als woonstraten benut worden, in hare breedte bekrimpt, de blok-vorm gunstiger vervormt en zoo betere woningtoestanden en zelfs een betere benutting van het grondstuk verkrijgt. Als practisch voorbeeld kan gelden een aanleg van de Londoner County Council. Raymond Unwin, de bouwmeester van de Engelsche tuindorpen Letchworth en Hampstead, heeft verschillende bebouwingsschemas van grootere groepen van bouwblokken opgesteld die onder gelijke gezichtspunten ontworpen zijn. Voorbeelden ook geven Frankfort a/M., Essen, Berlijn-Schöneberg. Het streven naar een bouworde, die de compactheid en de hoogte der bebouwing differentieeren, kon spr. slechts vluchtig behandelen.

In Duitschland wordt dit samengevat onder den naam Zonen-oder-Staffel-Bauordnungen.

Met het voorgaande werd het vraagstuk over het woningwezen en de middelen om dit op te lossen in het kort geteekend. Vooral nieuwe aanleggingen geven hiervan een duidelijk beeld. Op een zomerreis in 1911 bezocht spr. in Normandie een kleine badplaats Jullouville in de buurt van Granville, waar een Parijsche architect op eigen initiatief een aanleg had gemaakt, waarmede goedkoope woningtoestanden werden geschapen. De gedachte van zulke nieuwe nederzettingen heeft een grooten stoot gekregen door het in 1889 verschenen boek van Ebenezer Howard „Garden cities in tomorrow" — tuindorpen in zicht. In Engeland ontstonden achter elkaar Port Sunlight als fabrieksdorp, Letchworth, Hampstead, in Duitschland in aansluiting aan het bedrijf der Deutschen Werkstätten het tuindorp Hellerau bij Dresden. Talrijke andere tuindorpen, arbeidersdorpen neerzettingen voor oorlogsgewonden zijn thans in opkomst. De organisatie werkt over geheel Duitschland en geeft een eigen tijdschrift uit.

Het beslissende bij een nieuwe aanleg van een tuindorp is niet alleen het in toepassing brengen van alle verbeteringen betreffende het woonwezen, maar een bijzondere regeling in den huurprijs en het benutten van den bouwgrond. De bouwgrond blijft het eigendom van de betreffende tuindorp-maatschappij en wordt daarmede van particuliere speculatie ontrokken. Bijzondere nadruk wordt gelegd op het bouwen van eenzelfde huizen-type. Met groote belangstelling heeft in Duitschland de groot-industrie aan deze beweging deelgenomen. Toen in Mülhausen de fabrikant Jean Dolfuss in 1853 een bouwonderneming stichtte, die technisch volmaakte arbeiderswoningen zou bouwen, was zijn bedoeling zonder twijfel de arbeiders daardoor aan zijn fabriek te binden. En het verdient van het standpunt der huidige arbeidersverzorging de scherpste critiek, dat de arbeider door afbetaling op een eigen huis zijn zelfstandigheid tot op de afbetaling der volle schuld tegenover zijn werkgevers verliest, en hij bij het opgeven van zijn arbeidsvermogen de gemaakte afbetaling inboet. In werkelijkheid moet derhalve de arbeider de kosten voor de hem toegedachte banden dragen. Lujo Brentano heeft daarover in zijn lezenswaardig boek „Elsässer Erinnerungen" uitvoerig gesproken. De toestanden hebben zich langzamerhand verbeterd, de arbeiders genieten de voordeelen zonder slaven te worden. In alle industriestreken in Duitschland zijn in de laatste jaren, zelfs nog gedurende den oorlog zulke nederzettingen ontstaan. De talrijkste en grootste vindt men bij de fabrieken en mijnen van Friedrich Krupp. Als typisch voorbeeld, leerrijk in alle opzichten, is de kolenmijnenkolonie Emscher-Lippe. In 1910 uit niets ontstaan, telt zij thans meerdere duizende bewoners. Voor den opbouw zijn slechts twee huizentypen gebruikt. De huur van een huisje met stal en tuin bedraagt ongeveer 20 tot 25 Mark maandelijks. Midden in Essen, dat in minder dan honderd jaren van 3.000 tot 500.000 inwoners is uitgebreid, verheft zich het Altenhof, waarin oude werklieden van de fabrieken van Krupp een kostelooze verpleging, vrij van zorgen, tot aan hun dood vinden. Deze lichtzijde der Duitsche groot-industrie moet men niet over het hoofd zien, ja, eene verbetering van het arbeiderswoningvraagstuk schijnt slechts mogelijk, wanneer de vele millioenen van het groot-kapitaal er zich mede bemoeien, met het bewustzijn, dat het menschenmateriaal het kostbaarste goed is, waarover een land beschikt. Bij de bespreking van de arbeiderswijk van het door hem ontworpen bouwplan voor de stad Cöthen in Anhalt, vat de spreker de verschillende eischen van een gezond woningwezen samen. Hij eindigt met er op te wijzen, dat al deze vragen eene internationale beteekenis hebben. Holland heeft reeds bij de verzorging der krijgsgevangenen getoond, welk begrip het van de lijdende menschheid heeft. Het ware een heerlijke taak en een verheven doel, wanneer Nederland, en in het bijzonder de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst de internationale verbetering van het woningwezen op zich zou nemen en wellicht reeds thans de voorbereidingen van een groot woning-congres na den oorlog wilde treffen, dat de strijdende naties op het heerlijkste gebied, namelijk dat der sociale verpleging, weder zou te samen brengen.

*) In ons land een onbekend systeem. Red.

DE NIEUWE COMMISSIE TOT HERSTEL ONZER NEDERLANDSCHE MONUMENTEN

DOOR JAC. v. GILS.

Wij Hollanders staan over het algemeen, als kalme, bezadigde, flegmatieke menschen bekend, wat zich ook in onze zaken, ondernemingen veelal weerspiegelt, en waarbij onze meer Zuidelijke naburen in karakter veel verschillen. Het goede van dit flegmatieke is, dat we andere de proef laten en als we aanvangen reeds meer volmaakt met onze producten voor den dag kunnen komen; het minder goede is, dat we in veel achteraan komen hinken een ander ons vóór is, en wij slechts navolgers zijn.

Ten opzichte der kunst, (bedoeld beeldende kunst), schijnen we echter meer voortvarend en revolutionair aangelegd, althans het lijkt soms of wij ons als voorgangers en wegbereiders beschouwen en ons ten deze meer geavanceerd, meer modern wanen dan b.v. de Fransche, Belgische, de meer zuidelijke, of vooral Romaansche volkeren, in hunne kunstprestatieën op gebied van bouwkunst en kunstnijverheid. En toch, als men ziet, hoe spoedig hier de eene richting schijnt afgedaan en gevolgd wordt door eene andere en na jaren vergelijk dat streven en tasten eens kalm overziet, dan vraagt men zich wel eens af, of werkelijk die Zuidelijke buren zoo ten achter zijn op dit gebied, zij, die rustig en vast op hechten klassieken bodem voortwerken, om eenmaal, als de maatschappelijke grondslagen gezuiverd zijn en de kunst weer de afspiegeling wordt eener geestelijke eenheid, in klassieke grootheid en voornaamheid voor den dag te komen.

We behoeven echter dat zoeken en streven niet geheel als onnuttig te beschouwen, het kan ook een goede zijde hebben, om b. v. tot het besef te komen, dat veel wat als het eenig ware in kunst werd uitgekreten, ten slotte slechts grillige mode beteekende, en die oorspronkelijkheid en eigen vinding, slechts een samenvoegen van uit- en inheemsche vormen door enkelen talentvol en handig tot een zelfstandig geheel gecomponeerd. En tientallen schrijvers of critici stonden altijd gereed, om dat nieuwe als een geniale openbaring, een wonderkind den volke te vertoonen, zoodat eenzijdige verafgoding niet zelden in ons klein landje er het gevolg van was. En wat beteekende toch ten slotte dat alles bij een klein brokje gemeenschapskunst van vroeger tijden, waar b.v. in het kleinste dorpje, met als middenpunt het kerkje en raadhuis de huizen er zich omheen groepeerden en de bouwmeester en ambachtslieden dat alles tot eene wonderbare harmonie, eene schoonheid en in alle deelen zuivere eenheid wisten om te tooveren, zoowel in het gebouw, meubileering en stoffeering, als in de entourage. Dit is geen dwepen, het is eenvoudige waarheid. Trouwens enkele allerjongste artiesten, beginnen reeds in dezen toonaard zich te uiten en hunne gevoelens en zienswijze daarnaar te regelen en vinden meer en meer in het oude voorbeeld de kracht voor het

nieuwe om te komen tot het bescheiden rustige, eenvoudig sierlijke, gevolg van degelijke vakkennis en vaste grondbeginselen in tegenstelling van het zenuwachtig phantastische, dat steeds naar nieuwheid jaagt. Aldoor wendingen.

Het lijkt er naar of het hierboven geschetste beeld omtrent het beloop der richtingen in modern beeldende kunst, ook zal worden nagebootst bij het herstel onzer oude monumenten. Immers, waar nog slechts een paar jaren geleden, autoriteiten als Dr. Cuypers en wijlen Jhr. Victor de Stuers, met een kleinen staf, ten deze hadden te gebieden, zijn ze nauwelijks gevallen of invaliede, of we aanschouwen de buiteling, de salto-mortale, waardoor de zorg voor onze monumenten in handen wordt gesteld van zeer zeker, hoogstaande en begaafde mannen, maar toch veelal onder dit opzicht, leeken of, behoudens een paar uitzonderingen, deskundigen, die slechts theoretisch hierin ontwikkeld zijn, en schijnt, als ik me niet vergis, de kans zoodoende niet gering, dat bij onze monumentenherstelling proeven zullen worden toegepast, het gevolg van allerlei phantasieën of wijsgeerig opgezette thema's, dat later wel eens het evenbeeld zou kunnen vertoonen van het hierboven genoemde resultaat ten opzichte onzer *moderne* kunstuitingen. En voor onze monumenten zou dit heel wat anders, zelfs eene ramp kunnen beteekenen. Zeker, we zijn overtuigd, dat de oude methode niet in orde was. Veel aan onze monumenten is door eenzijdige voorlichting en onervarendheid bedorven, en wij allen hebben ten deze opzichte gezondigd. Dit zij volmondig erkend.

Maar geleerd door de ondervinding en in een tijdvak van een vijftigtal jaren onze oogen geopend zijnde, weten wij toch ook dat het herstel onzer monumenten eene zaak is, waar de theorie niet den doorslag mag geven. Het geval te Gouda wordt als voorbeeld aangehaald, is slechts een klein begin en uit de bladen is voldoende gebleken, hoe vele buitenstaanders en zij die slechts oppervlakkig in de kunst der middeleeuwen zijn ingewijd, juichten, jubelden over de nieuwe, eenige en ware wijze van herstel, die daar thans als proef is toegepast. Maar gewoon aan het juichen en jubelen van veel wat later schijn beteekende, durf ik beweren, dit ook *dit* herstel verre van volmaakt is te betitelen, in de lijn van een oud monument.

Het is hier niet de plaats om er verder op in te gaan, ik hoop dit elders te kunnen doen, maar ik slechts zou willen waarschuwen en zeggen: Men zij toch voorzichtig met de beziging der nieuwe beginselen ten opzichte der herstelling onzer monumenten, begrijp toch dat onze moderne kunstbeoefening de kinderschoenen nog niet is ontwassen en dus bezwaarlijk als vrije toepassing kan dienen bij dat herstel onder het motto „onze voorvaderen herstelden oók in hun eigen stijl", beseffe toch dat slechts een gevoelig kunstenaar, grondig overlegd in de bouwkunst dier tijden, de hoofdleiding hebben moet, dat slechts knappe artisten in toegepaste kunst er aan moeten arbeiden, nn geene vaste recepten voor een kunstwerk als basis dienen mogen, gelijk vroeger wil geschiedde. We durven hopen en vertrouwen dat de nieuwe leiding in deze, de verantwoordelijkheid duidelijk zal gevoelen. Men late anders liever de herstelling achterwege, op gevaar dat desnoods het gebouw instorte! De goede herstellingen, zooals die in den laatsten tijd ook in het buitenland te zien waren, zijn op bovenbedoelden grondslag uitgevoerd. Er zijn er verschillende te noemen, maar geene heb ik er kunnen ontdekken, die persoonlijke fantaisie, zonder aanzien van den stijl van het gebouw, vrijen teugel lieten, of waarvan de leider de hoofdeigenschappen en kenmerken van den stijl niet gëeerbiedigd heeft of er niet grondig in thuis scheen.

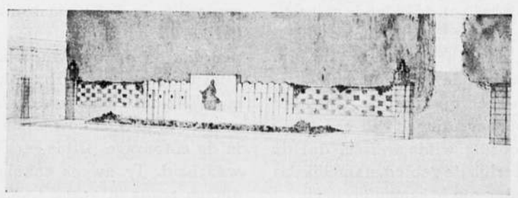

Prijsvraag: Verfraaiing Stationsplein te Leeuwarden. Bekroond ontwerp: Architecten: Meischke en Schmidt, te Rotterdam. Zie het Jury-rapport in het B. W. No. 16. Naar wij vernemen zal dit ontwerp uitgevoerd worden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, D. F. Slothouwer en A. R. Hulshoff
Redacteur: J. P. Mieras:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39ste JAARGANG. = 15 JUNI 1918. = No. 24.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Beoordeelingscommissies en het werk van Architecten, door J. P. Mieras. — Scheveningsche Kerkbouw, door A. J. Kropholler. — De architect in de publieke opinie, door J. P. Mieras. — Ontvangen boekwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Stukken aan de Redactie.

Stukken ter plaatsing in het Bouwkundig Weekblad moeten uiterlijk **vóór Woensdag 5 uur n.m.** vóór het verschijnen van het nummer, waarin men de stukken wenscht opgenomen te zien, aan het redactiebureau, Marnixstraat 402, Amsterdam, zijn ingekomen. Bijdragen, na dien tijd ontvangen, zullen tot het daaropvolgende nummer moeten blijven liggen.

Aan de leden. Namens de Commissie voor de Lantaarnplaatjes zal U binnenkort een uitnoodiging worden gezonden teneinde Uwe medewerking in te roepen om tot een centrale lantaarnplaatjes verzameling op bouwkundig gebied te komen, in opdracht van haar taak door het Werkprogamma opgelegd. Zoo deze verzameling tot stand komt, zal het houden van voordrachten veel gemakkelijker zijn gemaakt met lantaarnplaatjes en de Commissie twijfelt dan ook niet of vele leden zullen zich dan geroepen achten hunne gedachten over bouwkundige onderwerpen in voordrachten voor het publiek bekend te maken.

De Commissie hoopt dat vele leden bereid gevonden zullen worden, gedurende den a. s. winter in verschillende plaatsen van ons land voordrachten te houden, daar ongetwijfeld geen middel beter is tot bekendmaking van de goede gedachten over bouwkunst.

Het is de bedoeling, dat aan de verschillende vereenigingen in ons land welke de taak tot ontwikkeling van hare leden op zich genomen hebben, een lijst te sturen van sprekers, die over bepaalde onderwerpen voordrachten willen komen houden. Zij verzoekt dus thans aan de leden der M. B. V. A. om aan het Bureau der Maatschappij van Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam te willen opgeven over welke onderwerpen zij een voordracht kunnen houden en welke vergoeding zij hiervoor wenschen te ontvangen. Het Bestuur zal dan een lijst samenstellen welke aan de Vereenigingen in ons land verzonden zal worden. De medewerking van velen wordt verzocht.

Enquête Werkteekeningen.

Gaarne ontving de Commissie van Geschillen, behalve de gevraagde verhoudingscijfers, de meest mogelijke inlichtingen, die aangaande deze aangelegenheid kunnen worden verstrekt. Op gedane ervaringen en bevindingen kunnen thans door deze enquête worden verzameld en zullen van belang zijn voor de conclusies, waartoe deze enquête zal leiden.

De formulieren worden ingewacht vóór 1 Juli a. s.

Directeur van Gemeentewerken en van Volkshuisvesting te 's-Gravenhage.

Voor de benoeming tot directeur der Gemeentewerken bevelen B. en W. den raad aan den heer J. Lely c.i. ingenieur van den Rijkswaterstaat te Nijmegen en L. C. Dumont b. i. directeur van Openbare Werken te Haarlem.

Voor de benoeming tot directeur van den dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting wordt aanbevolen de heer P. Bakker Schut c.i., adjunct-directeur der Gemeentewerken, te 's-Gravenhage.

Nederlandsche Jaarbeurs, Utrecht.

De Raad van Beheer der Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland heeft benoemd tot Hoofd van den Technischen Dienst den Civiel Ingenieur J. Ph. Tollenaar te Sleeswijk en tot Administrateur den Heer J. J. Adrian te Utrecht.

Het Hofpleinvraagstuk te Rotterdam.

In een der vorige nummers van het Bouwkundig Weekblad komt een uitvoerige beschouwing voor van den Heer Van Hylckama Vlieg omtrent het Hofpleinvraagstuk te Rotterdam, naar aanleiding van de door Bouwkunst en Vriendschap uitgegeven brochure over dit onderwerp.

Het Bestuur van B. en V. meent niet in polemiek met de ontwerpers der verschillende in de brochure behandelde plannen te moeten treden, doch acht in 't belang der zaak eene gedachtenwisseling daarover wenschelijk, zoodat het overweegt in het aanstaande winterseizoen eene vergadering te beleggen, waarin van de zijde der ontwerpers de plannen nader kunnen worden toegelicht en anderzijds mogelijke bedenkingen daartegen kunnen worden ingebracht.

Het Bestuur van B. en V.
P. G. Buskens, Voorzitter
J. C. Meischke, 1e Secretaris.

„Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst" te Utrecht. Studieprijsvraag 1918.
Op een bij de jury ingekomen vraag: of het restaurant moet worden ontworpen voor een bestaand plein, kan worden medegedeeld, dat geen bepaald plein in het programma is genoemd.

Namens de jury,
H. J. KOLK.

Jaarvergadering van den Bond Heemschut. Schoonheidsraad. Maandag 27 Mei hield de Bond Heemschut zijn algemeene vergadering. De heer Weissman, secretaris van den Bond, bracht een uitvoerig jaarverslag uit, een overzicht gevende van de werkzaamheden van den Bond.
Op de agenda stond een voorstel van het Bestuur betreffende de Bouwkunstcommissie.
De Voorzitter Prof. H. Brugmans lichtte dit punt nader toe. Het Bestuur bedoelde de bouwkunstcommissie op te heffen en te vervangen door een „schoonheidsraad". Aanleiding tot de opheffing van de Bouwkunstcommissie was het meeningsverschil over hare werkkring. De bouwkundige vereenigingen, hadden zich verzet tegen het geven van architectonische adviezen. Daarom wenschte het Bestuur de schoonheidsraad zoo te organiseeren, dat door haar adviezen aan het Bestuur zullen worden uitgebracht. De heeren Otten (Bouwkunst en Vriendschap) en v. Loghem (M.B.V.A.) drongen er op aan het daarheen te leiden, dat in de schoonheidsraad ook de bouwkunstige lichamen vertegenwoordigd zullen zijn. De Voorzitter gaf de toezegging dat het zeker in de bedoeling ligt in den schoonheidsraad ook architecten op te nemen. Na eenige discussie wordt het bestuursvoorstel zoodanig gewijzigd, dat de Bouwkunst-commissie zal worden *vervangen* door een Schoonheidsraad. De bouwkunstige lichamen zullen gelegenheid krijgen hun wenschen ten aanzien van de organisatie van den schoonheidsraad kenbaar te maken.
In dezen vorm werd het voorstel aangenomen.

De overgang van het kunstzinnig leven uit den oudheid naar den nieuwen tijd.
Voor de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen hield Dr. A. Pit een voordracht over den „Overgang van het kunstzinnig leven uit de oudheid naar den nieuwen tijd".
De heer Pit heeft zich ten doel gesteld de ontwikkeling na te gaan van het beeldend denken van het begin onzer jaartelling tot heden. In het eerste gedeelte behandelt hij den overgang van het kunstzinnig leven uit de Oudheid naar den Nieuwen Tijd. Het is duidelijk, dat de tijdelijke inzinking van het beeldend verlangen na het formuleeren der gedachte en het langzamerhand wederom vaardig worden tot vernieuwde aanschouwing, welke zich bij het individu voordoet, zich ook laat gevoelen over de tijdvakken van de collectieve kunstschepping. En in nauwe betrekking tot de aesthetische werkzaamheid uit zich ook het wijsgeerig religieus denken. Er valt een wisselwerking tusschen de twee categorieën, het kunstzinnige en het wijsgeerig-religieuze te constateeren. In het eerste hoofdstuk schetst spreker het zoeken naar het beelden van een abstract religieus gevoel en het stellen van een godsdienstig dogma in bepaaldheid van zichtbaren en tastbaren vorm, een zoeken en stellen dat zich laat begrijpen als de beweging van het kunstzinnig leven in de eerste Christelijke eeuwen.
Daarna tracht spreker aan te toonen, dat terwijl in de klassieke oudheid de kunstenaar de dingen als zelfstandige afzonderlijkheden waarnam en ook beeldde, allengs de band, de relatie der dingen onderling werd begrepen. Dit wordt toegelicht door een uiteenzetting van de evolutie in de behandeling van de monumentale beeldhouwkunst, van het portret en van de schilderkunst. In de eerste jaren van onze jaartelling was het besef levendig geworden van de betrekkelijke waarde der dingen, het besef van altijd wisselende verhoudingen. Een nieuwe schoonheid gaat voor den kunstenaar open: de heerlijkheid, nu de wereld als éénheid. Het nieuwe gevoel bracht een nieuw verlangen naar beelden mee. De liefde voor de dingen wordt ondergeschikt aan de liefde voor eene éénheid, waarin zij onderling betrokken zijn. Die liefde is een betrekkelijkheidsgevoel geworden, hetgeen in de categorie van den godsdienst het religieus gevoel genoemd wordt. In de kunst, die bij uitnemendheid de nieuwe geestelijke stroomingen wil dienen, in de vroeg-Christelijke kunst zullen al de nieuwe overwegingen en verlangens zich laten gevoelen. De kunst in de catacomben en de kunst der marmeren sarcofagen wordt bestudeerd. De voorstellingen in de eerste drie eeuwen wijzen daar op abstracte wijsgeerige gedachten, welke reeds leefden in de Oostersche, Joodsche en Hellenistische wereld. Wij vinden den goeden herder uit de antieke idylle naast den mysterieuzen Orpheus als zielenhoeder, wij vinden den oud-testamentischen Jonas, naast Bacchus als verpersoonlijking van de wedergeboorte. De Heilbode is de antieke logos-leeraar, de doopeling is niet de volwassen Jezus, maar een willekeurig Hellenistisch naakt knaapje. Oud-testamentische voorstellingen, gaan in de eerste honderd jaren aan de nieuw-testamentische vooraf. De Nieuw-testamentische wonderen, de verzinnelijking van gelenigde geestelijke nooden, komen eerst in de tweede eeuw voor.
Langzamerhand voltrekt zich het proces, waarin de persoon van den Christus vasten vorm krijgt. Zelfs wanneer, in de derde eeuw, de apostelen, met name Petrus en Paulus, reeds een bepaald type hebben gekregen, vertoont de Christus van de antieke onpersoonlijke gestalte van een leeraar der wijsheid. Eerst aan het einde der derde eeuw kent de kunstenaar bijzonderheden uit het leven en lijden van dien leeraar. Ten laatste geschiedt wat te verwachten was: het antieke antropomorphisme laat zich wederom gelden. Na den kerkvrede, spoedig in de vierde eeuw, hoort men van legenden, van wonderbaarlijk ontstane ikoen; spreker herinnert aan de legende van de heilige Veronica.
Tegelijkertijd heeft de kunst die den persoon verheerlijkt een ander karakter gekregen. De beste der vroegste muurschilderingen, maar vooral de sarkofagen der eerste eeuwen, geven ons een beweeglijkheid en innigheid van gebaren te bewonderen, levendige nieuwe kleureffecten, welke de verloren gegane plastische schoonheid vergoeden. Wij zouden er haast toe komen het optreden van de officieele dogmatische kunst, na den kerkvrede, te betreuren. Ook dit ware echter onredelijk. De nieuwe kerkelijke kunstenaar, zijn voordeel doende met hetgeen hij in het oosten vond, het nimmer geheel te loor gegane weelderig decoratieve, heeft aan de diepgevoelde behoefte, tot verheerlijking van het goddelijke binnen zijn stout opgetrokken gebouwen, weten te voldoen. Nooit zijn architectuur en beeldende kunst harmonieuzer verbonden geweest om eene oppermachtige kerk te dienen, waarin wereldlijke macht met geestelijke macht onvoorwaardelijk samen gingen.
Komen wij dus getuigen te zijn van eenen strijd (waarin eene levende naturalistische kunst langzamerhand verdrongen wordt door eene decoratieve kunst en hare met verstarring dreigende tendenzen, 't verlies wordt opgewogen door een winst, een onvergankelijke en die elken zoeker naar eenheid van beeldende kunst en bouwkunst een evangelie zal zijn. Hiermede oordeelde de heer Pit aangetoond te hebben, dat het denken over de verhouding van God en mensch tot stelligheid gekomen, tevens weerklank heeft gevonden in de evolutie van het kunstzinnig denken. **(Hbd).**

Klacht Prijsvraag Centraal punt in het IJbosch.
De P.P.C. verzocht dengene, die bij het bureau der M.B.V.A. een klacht heeft ingediend over het niet publiceeren der motto's der inzendingen op bovengenoemde prijsvraag, zijn motto en correspondentieadres te willen meedeelen.

BEOORDEELINGSCOMMISSIES EN HET WERK VAN ARCHITECTEN.

Sedert den tijd dat, men zich bewust werd, dat alleen door een krachtdadig optreden tegen vandalen en heiligschenners de schoonheid van het algemeen en openbaar goed weer op hooger peil is te brengen, is het er voor hen, die de schoonheid steeds gediend hebben, niet beter op geworden.
Dat waken voor de schoonheid wordt thans gedaan door een censuur, die het recht heeft, of denkt te hebben, in aesthetisch opzicht over het wel en wee van velen te kunnen beslissen.
Dat recht is ongetwijfeld een heerlijk recht, en het zal de beschermers van de schoonheid bezielen met een vurigen drang. Het aangerande heilige pand wordt een prikkel om in steeds sterker vervoering strengere eischen te gaan stellen ten opzichte van de schoonheid.
Ten slotte leidt dit recht er toe alleen subjectieve gevoelens en beschouwingen als de eenige waardemeter te gaan aanleggen en te gaan oordeelen zonder aanziens des persoons. Helaas wordt dan bij de beoordeeling alleen nog maar gevraagd: „hoe is het gemaakt", terwijl de belangrijke vraag: „wie heeft het gemaakt" achterwege wordt gelaten. En geeft het simpele antwoord op deze laatste vraag niet veelal een geruststelling die het doen van de eerste vraag overbodig maakt?
De schoonheidscensuur, meestal uitgeoefend door z.g. schoonheidscommissies, is wel verheffend, maar daarbij verre van makkelijk. De taak van de schoonheidscommissies is gewetensvol; en zij eischt naast critisch onderscheidingsvermogen, een groote zelfverloochening en voor menig enthousiast strijder voor het heilig recht der schoonheid zal zij teleurstellend en ontgoochelend wezen.
Ontstaan in een tijd, toen er veel kaf onder het koren was, had de beoordeelingscommissie een betrekkelijk scherp omlijnde taak, want er was een duidelijke afscheiding tusschen wat goed en wat slecht was.
En daar het goede vrijwel strookte met hare eigen opvattingen, er op een gelijk niveau mee stond, bleef het gebied, waarop zij haar macht kon doen gelden, duidelijk afgebakend.
Doch dezelfde bewustwoordingen, die tot het ontstaan van een dergelijke commissie hadden geleid, verhief ook het peil en de inzichten van die groep, waarover zij zou waken en in plaats van een scherpe afteekening tusschen onmondigen en bekwamen, zag men de grenzen tusschen deze twee geleidelijk verflauwen. Bovendien kwam daar nog iets bij. Ook de groep der bekwamen, ging vreemd doen en ten slotte wierpen de geestesstroomingen van den nieuweren tijd alles door en over elkander tot een ware chaos, waarin elke onderscheiding onmogelijk werd.
En op hen, wier, aan conventie gehechte natuur deze stroomingen zag als een fatale losbandigheid, ter onzaliger ure ontstaan in het brein van enkele afvalligen, op hen werkte deze chaos verblindend, en benam hun het critisch onderscheidingsvermogen.
En was het wonder, dat de meeste schoonheidsbeschermers juist van een ietwat conservatieve geest waren. De geleidelijke zachte ontplooiing van een lieflijk schoonheidsideaal, werkt als een streelend zonnetje, waarin men zich koestert en waaruit men ongaarne wordt opgeschrikt.
En was het wonder, dat de schoonheidsbeschermers, te midden van die woelingen, zich klampten aan hun hooggetroonden zetel en den banvloek slingerden over kleinen en grooten.
En al waanden zij de schoonheid er mee gebaat, hun standpunt werd noodlottig voor de kunst van dezen tijd, van nieuw leven en nieuwen geest, waarin iedere knop, hoe vreemdsoortig, hoe grillig, hoe onbekend ook van vorm en kleur, kan ontluiken tot een bloem van nieuwe schoonheid.
Een schoonheidscommissie heeft een moeilijke taak. Want behalve dat ze verantwoordelijk is tegenover hen, die haar de bescherming der schoonheid opdragen, staat zij bovendien tegenover de arbeid van kunstenaars, wier uitingen door de groote massa niet worden gewaardeerd. Helaas is dit nu eenmaal een feit. Hun „nieuwigheden" worden aangezien voor experimenten, tegen welker uitvoering met „bezadigd optreden" moet worden gewaakt.
Dit waken wordt echter in de meeste gevallen een remmen, een belemmeren, en menig kunstenaar heeft strijd te voeren met een schoonheidscommissie. Het klinkt vreemd, doch de toestand is zoo.
Zou juist niet de miskenning van den kunstenaar vervangen moeten worden door waardeering, aanmoediging, om steun te geven voor hoopvolle ontwikkeling? Hiertoe zullen de beoordeelingscommissies moeten bestaan uit kunstzinnige menschen, die vrij zijn van persoonlijke „kunstinzichten" en het kunstzinnig leven óveral weten te waardeeren, waar het zich heeft geopenbaard, al is de wijze van openbaring ook afwijkend of in strijd met hun eigen gevoelen.
Bovendien moeten de leden eener beoordeelingscommissie de eerbied hebben, die het werk van een kunstenaar eischt. Zij moeten bevreesd zijn de fijnere details te schenden, die weloverwogen en gevoeld, precies weergeven wat de bedoeling er van was. Want het werk van den waren kunstenaar is overdacht en doorvoeld in al zijn deelen en elementen, en niets is er door het toeval.
Met welk een fijn, poëtisch gevoel heeft Messel, de stand en de hoogte bepaald van de figuren in de zwikvullingen van de portiek van het Warenhaus Wertheim. Met hoeveel zorg, hoe gewetensvol is hun plaats bepaald. Denk daarbij eens een schoonheidscommissie, die geeischt zou hebben de beelden om een of andere reden b.v. wat hooger te plaatsen!
De Schoonheidscommissies in ons land hebben vele malen een dergelijk ongevoeligen en wreeden eisch gesteld en hebben daarmede belangrijk werk in den

grond bedorven en op twijfelachtige manier datgene bevorderd, waartoe zij geroepen waren.
Hun optreden was noodlottig voor hen, die na langdurigen, gewetensvollen arbeid hun geesteskind veroordeeld zagen en gedwongen werden de vermaningen en vaderlijke raadgevingen van de Schoonheids-commissie te volgen.
De aller bekwaamste architecten van ons land hebben hiervan te lijden gehad en zijn als de eerste de beste bouwers, op hun „fouten" gewezen!
Aan een kunstenaar moet door een schoonheidscommissie volledige vrijheid van werken en scheppen worden gegeven en hem moet het vertrouwen geschonken worden, dat de gemeenschap van hem verwacht, dat hij alleen zal geven het beste wat hij met zijn gaven en de hem ten dienste staande middelen kan bereiken.
Er komt een vraag op, die onmogelijk uit te maken schijnt. Namelijk, *wien* kan dit onbeperkt vertrouwen, zonder meer worden geschonken. Wie is kunstenaar en wie niet.
Dit is inderdaad moeilijk zwart op wit uit te maken; voor een schoonheidscommissie echter is zij en moet zij *wel* uit te maken zijn. Voldoen de leden eener commissie aan hetgeen hierboven is meegedeeld, dan zullen zij, de arbeid van de kunstenaars direct kunnen onderscheiden en zal hun eerbied voor de arbeid hen er voor behoeden, het te schenden. Daarbij is het noodig dat de commissie slechts uit weinig menschen bestaat, die in volle waardeering voor elkanders gevoelens, als één zullen oordeelen.
Dat van de thans bestaande commissies van 5 tot 10 leden, met de meest uiteenloopende gevoelens en geestesrichting, een van eerbied getuigend oordeel niet is te verwachten, behoeft geen betoog.
De commissie dus klein, homogeen van aesthetisch voelen en denken.
Bovendien vrij in haar doen en laten, terwijl zij zich het recht moet voorbehouden te meten met twee maten en hiervan geen verantwoording schuldig moet zijn.
Dan eerst zal de kunstenaar niet meer te lijden hebben van de commissies en zal hij zich onbelemmerd kunnen uiten, en zich daarbij gesteund weten door menschen, die hij hoogacht en waardeert.

J. P. MIERAS.

SCHEVENINGSCHE KERKBOUW.

Het hier afgebeelde plan is dat voor de kerk met annexen te Scheveningen. De gestalte van het plan is grootendeels uitvloeisel van de ligging van het terrein. Aan de voorzijde is dit gelegen tegenover een hoofdweg, de Nieuwe Parklaan, aan de linkerzijde grenst het aan een zeer groot grasveld dat onbebouwd blijft en waaroverheen men een prachtig uitzicht op de stad heeft, terwijl de rechter- en achterzijden van het terrein uitkomen aan straten van minder aanzien. Nu was het terrein in zijn geheel te groot voor de stichting van een kerk met pastorie en school, zoodat een gedeelte voor andere doeleinden kon worden bestemd. Deze werden gevonden in den bouw van huizen en om den bouw beter te doen slagen, zijn deze huizen aan de twee mooie kanten van het terrein geprojecteerd. Zoodoende kwam de kerk achteraan te liggen. Dit kon, naar ik meende, juist aanleiding zijn tot een schilderachtig geheel, wanneer de kerk slechts boven en tusschen de huizen tezien kwam. Om verder het aanzien der kerk ten goede te komen, is de hoofdingang gemarkeerd door een groote toren, aan de voorzijde van het terrein uitkomend ontworpen. ter linker en rechter zijde geflankeerd door de kapel en pastorie. Het onderstuk van de toren met deze kapel en pastorie zijn thans gebouwd.
De kerk is ontworpen met een cement-ijzeren bekapping. van groote spanning (± 28 meter) zonder gezichtsbelemmerende pijlers. Alle daken in het geheele plan zijn zoo geplaatst, dat zij uitwendig aanduidingen zijn van de inwendige ruimten; bij de pastorie en kerk spreken door de plaatsing der daken de verschillende groepen van binnenruimten, die zij afzonderlijk overdekken, terwijl verder ieder huis zijn eigen dak heeft. Uit de platte grond blijkt, dat de huizen niet zoo gelegen zijn, dat ze als groep onder één dak of plat waren te brengen en trouwens achtte ik dit laaste minder passend voor dezen bouw, waarbij afzonderlijk overdekte ruimten ook verder het hoofdmotief vormden. Ten slotte dient men ook onderscheid te maken tusschen wellicht afzonderlijk te verkoopen heerenhuizen, zooals dit zijn, en door één eigenaar te verhuren woningcomplexen zooals die in onzen tijd veel gebouwd worden en voor welke de gestalte van een blok reeds bijna een practische noodzakelijkheid is.
In den vorm der daken heb ik verder vermeden de door mij reeds meermalen elders beschreven fouten te maken, die men bijna aan ieder gebouw uit onzen tijd kan opmerken. (Zie onderstaande figuur).

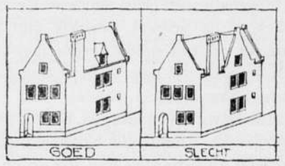

Bij het ineenloopen der voor- en zijhuizen vermeed ik verder de voorgevels op de hoek te laten aansluiten, waardoor de diepte der huizen aan het oog zou worden onttrokken en gaf de voorkeur eraan, daar ter plaatse de huizen een weinig uiteen te bouwen, waardoor men nog een stuk van de zijgevels te zien kreeg; de hierbij gevormde inham stel ik mij voor alleen ter hoogte van den beganen grond vol te bouwen omdat als tuintje deze inwendige driehoek toch niet te gebruiken is.

Men moet zich nu niet voorstellen dat de bouw tot dusver zonder moeilijkheden is geschied; met name de Schoonheidscommissie der Gemeente 's-Gravenhage kon zich in 't geheel niet met mijn plannen vereenigen en gaf mij voor het eerst te bouwen stuk d.d. 17 Jan. 1913 haar fiat, o.m. in de volgende termen:

„Noch door de nieuwe perspectiefteekening, noch door den inhoud van uw schrijven zijn wij overtuigd geworden dat het ontwerp geeft wat redelijkerwijze verlangd kan worden. Wij betreuren dat onze bezwaren, ook die, welke mondeling aan U kenbaar zijn gemaakt (o.a. die betreffende de eenzijdige afschuining van de kapel) U geen aanleiding hebben gegeven het ontwerp nader te overwegen. Door de eenigszins gewilde plattegrond-indeeling zijn tal van moeilijkheden geschapen, welke, ook thans, niet zijn opgelost. Wij nemen dan ook de vrijheid te betwijfelen of Uwe vergelijking met bouwwerken, welke later gunstiger beoordeeld werden dan in den tijd van hun ontstaan, opgaat. Niettemin zullen wij over onze bezwaren tegen verschillende oplossingen in zooverre heenstappen, dat wij op grond daarvan — behoudens na te noemen uitzondering — niet tot onthouding der goedkeuring zullen adviseeren na uwe pertinente verklaring dat de onderdeelen, waartegen dezerzijds bezwaren zijn geopperd, uitdrukkelijk zoo gewild zijn en dus niet zijn te wijten aan onvoldoende bestudeering van het plan. Onder die omstandigheden meenen wij de oplossing geheel voor rekening van den architect te te moeten laten. Ten aanzien van den toren zullen wij in geen geval kunnen medewerken tot goedkeuring van het ingezonden plan."

Voor den bouw van verderen toren, kerk en school is door mij d.d. 5 Maart 1917 vergunning gevraagd. Het voornemen van het kerkbestuur te Scheveningen was nl. in het najaar van 1917 de school te openen. Er zou juist tijd genoeg zijn. De goedkeuring van den Distriks-Schoolopziener te 's-Gravenhage was er prompt 9 Maart. De bouwvergunning echter werd opgehouden en tenslotte geweigerd, daar de Schoonheidscommissie zich niet met mijn, hierbij afgebeelde, plannen kon vereenigen. Vooraf had ik de commissie reeds advies er op gevraagd, maar evenmin als bij den bouw van het eerste, reeds gebouwde, gedeelte van het komplex kon ik mij ook thans met de adviezen van de Schoonheidscommissie vereenigen. Ik zette haar mijn bezwaren uiteen bij de toezending der teekeningen in vijfvoud tegelijk met de indiening der vergunningaanvrage d.d. 5 Maart 1917 o.m. als volgt:

„Wat de school betreft deel ik U het volgende mede. Verschillende wijzigingen in den geest, zooals U mij in Uwe laatste geëerd schrijven voorsteldet, heb ik ontworpen, doch ik ben van meening, dat deze latere teekeningen zoover achterstaan bij het eerst ingeleverde plan dat ik U bedoelde gewijzigde teekening niet kan voorleggen. Ik neem de vrijheid U het volgende omtrent de opvatting der gevels op te merken. De geheel verschillende behandeling van de gevels, die door mij werd gevolgd, lijkt mij een onvermijdelijke grondslag voor de schoonheid van het gebouw. De spitsboogramen zou ik niet geëlimineerd wenschen te zien, daar zij op de door mij voorgestelde wijze, constructief en niet slechts decoratief toegepast, een goede traditie der Katholieke kerkbouwkunst hoog houden. Ik heb ze daar toegepast, waar houten kozijnen kunnen gemist worden. Waar geen houten kozijnen kunnen gemist worden, is de rechte kozijnvorm door den aard van het hout vereischt en zou de spitsboog slechts alleen decoratief kunnen worden aangebracht, hetgeen ik in het geheele bouwplan, ook buiten het schoolgebouw, heb vermeden.
Waar de plannen der geheele bebouwing van het terrein nu eenmaal van grond uit een persoonlijk karakter dragen en, goed of slecht, in ieder geval met ernst en zorg zijn begonnen en voortgezet (waaraan ik hoop dat U niet zult twijfelen) meen ik U met den meesten aandrang te mogen verzoeken mij toe te staan, de bebouwing ook verder naar mijn beste inzichten te voltooien. Voor de welwillende toezegging dezer vrijheid, die ik op hoogen prijs zal stellen, U bij voorbaat mijn oprechten dank betuigend," enz.

Na weigering der Schoonheidscommissie om deze mijn bezwaren als geldig te erkennen en na ontvangst van een afwijzende beschikking op mijn bouwaanvrage antwoordde ik d.d. 8 Juni 1917 wederom:

„Mijne Heeren,
Door deze heb ik de eer U mede te deelen, dat door mij is ontvangen de afwijzende beschikking over mijn ontwerp van een school en kerktoren, deel uitmakende van een bouwplan, waarvan U bij de uitvoering van het vorig gedeelte, in Uw schrijven d.d. 17 Januari 1913 de verantwoordelijkheid hebt afgewezen en aan mij gelaten, welke verantwoordelijkheid ik, door uitvoering van dit eerste gedeelte van genoemd bouwplan volgens mijn eigen inzichten, heb aanvaard. Het komt mij voor, dat wanneer nu ook de verdere uitvoering van het bouwplan aan mij wordt overgelaten, een geheel zal worden verkregen, terwijl in andere gevallen de harmonie in het geheele werk in gevaar zal worden gebracht, temeer daar bij dezen verderen bouw evenals bij den eersten, Uw inzichten die door mij wel zeer worden gerespecteerd, toch van een geheel anderen geest getuigen dan die, welke aan mijn ontwerpen ten grondslag liggen. Ik verzoek U dus nogmaals, mij bij deze verdere uitvoering van het bouwplan de vrijheid te laten, die U mij bij het eerste gedeelte wel hebt toegestaan."

Waarop ik d.d. 26 Juni 1917 het volgende bescheid kreeg:

„In antwoord op Uw schrijven d.d. 8 dezer heb ik de eer U te berichten dat dit schrijven een punt van behandeling heeft uitgemaakt in de laatste vergadering onzer commissie. Onze commissie heeft geen aanleiding gevonden om terug te komen op haar advies aan Burgemeester en Wethouders."

Thans zond ik aan B. en W. van 's-Gravenhage een request in gelijken geest waarop ik d.d. 14 Aug. 1917 weer een weigerend antwoord van eenige regels ontving. Tenslotte is door een bevriend lid van de Gemeenteraad de zaak aldaar ter sprake gebracht. Het antwoord erop vindt men in de „Memorie van antwoord op het verslag over de ontworpen begrooting voor het jaar 1918" bldz 47 in de volgende zinsneden:

„Met de wijze van werken der Schoonheidscommissie betuigen Burgemeester en Wethouders hun instemming. De commissie stelt zich steeds beschikbaar voor vooraf gaand overleg en voor beoordeeling van schetsplannen, teneinde tijdverlies bij de officieele inzending te voorkomen. Deze werkwijze wordt over het algemeen door de betrokken architecten zeer gewaardeerd. Van een geval, dat ten aanzien van de eene helft van een kerkgebouw andere eischen zouden zijn gesteld dan ten aanzien van de andere helft, is aan de Schoonheidscommissie niets bekend."

Wat nu te doen?
Bij een en ander *is de bouw der school geheel in duigen gevallen,* hetgeen voor den bouwheer ongerief en teleurstelling, voor mij nadeel en voor de bouwvakken weer

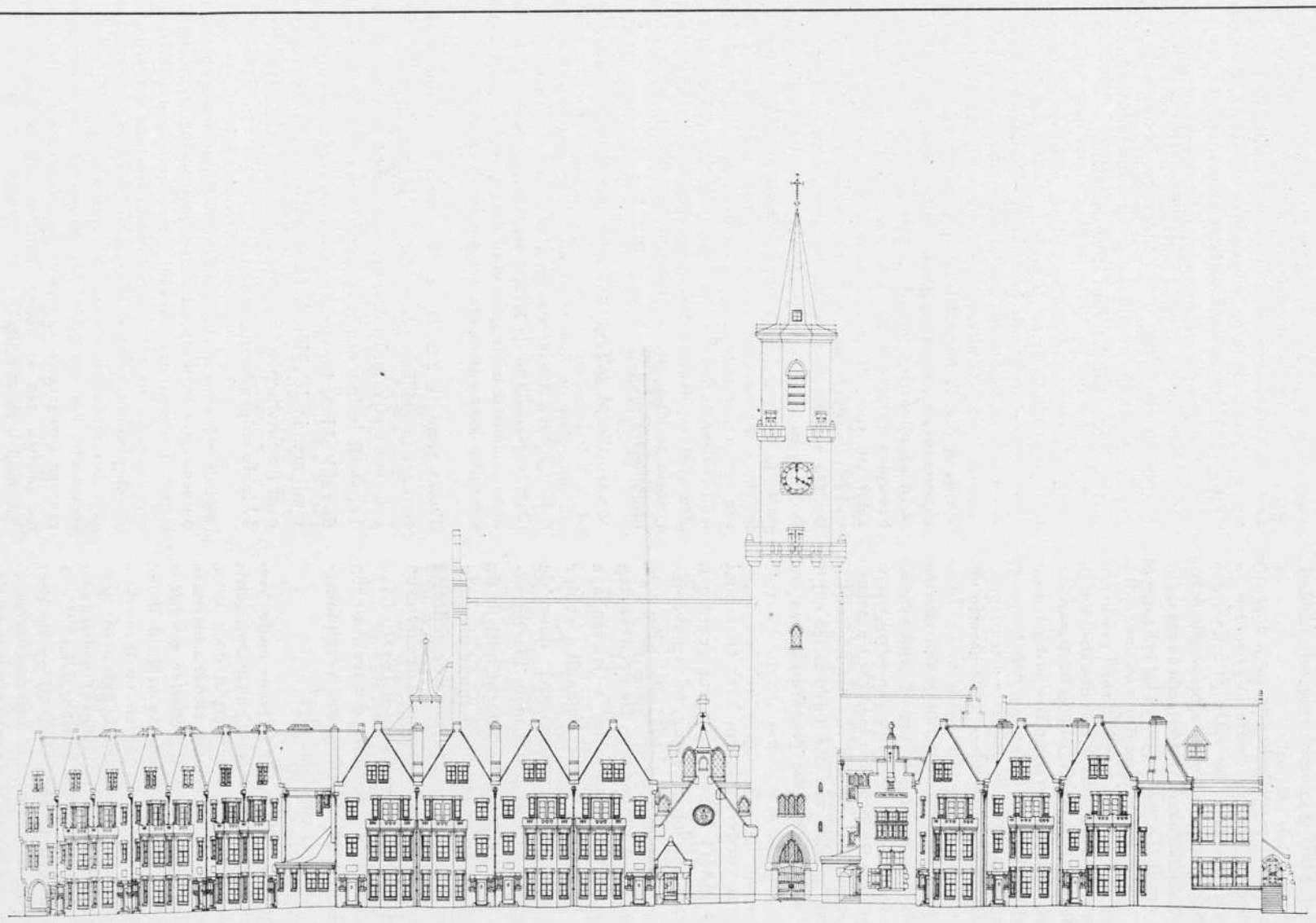

Kerkgebouw te Scheveningen.

Arch. A. J. Kropholler.

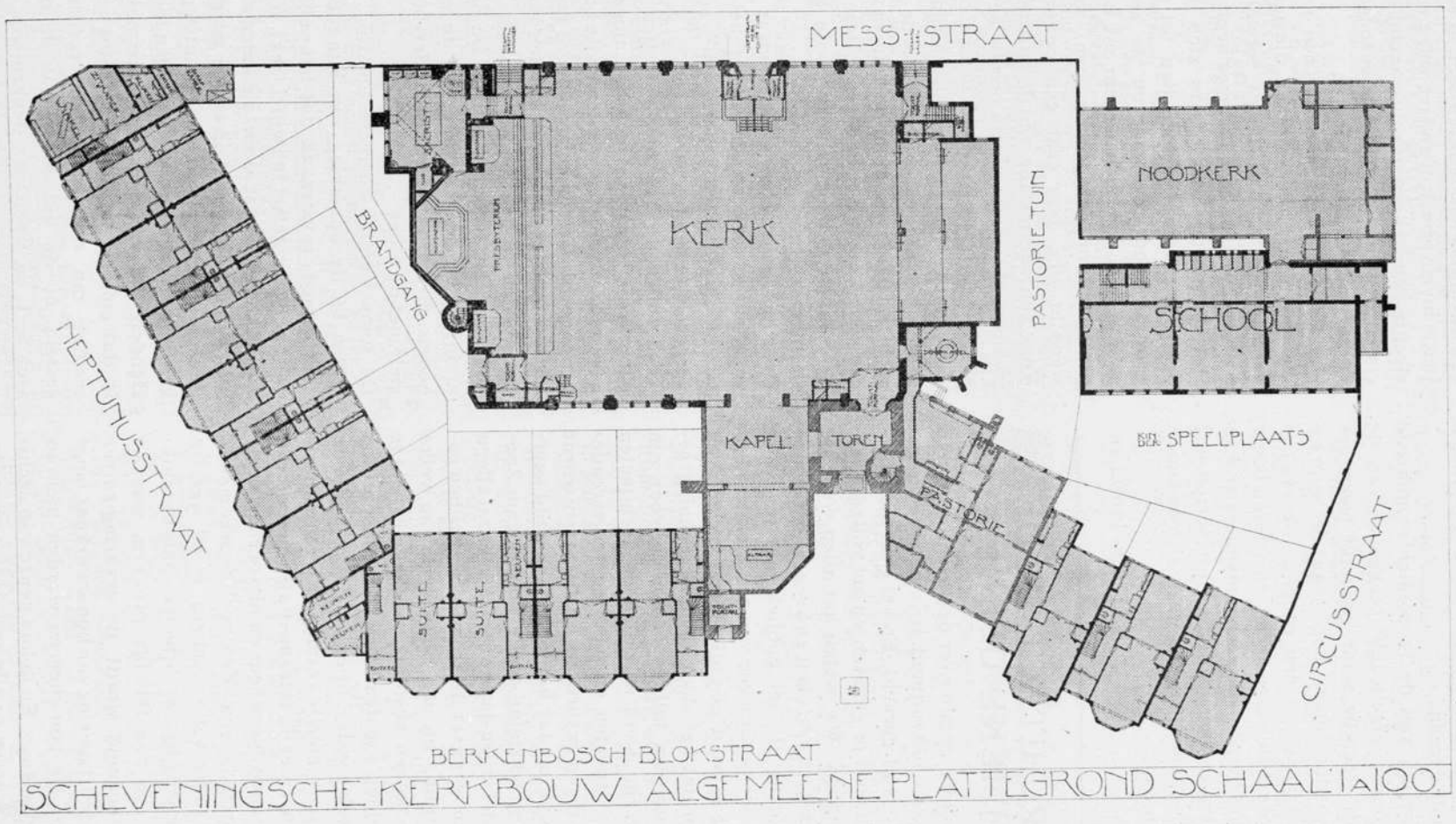

SCHEVENINGSCHE KERKBOUW ALGEMEENE PLATTEGROND SCHAAL 1:100

Arch. A. J. Kropholler.

wat minder werk beteekende. Ik heb mij echter voorgenomen, nog eerder den begonnen bouw door een ander te laten afmaken dan mijn werk te laten verkrachten door gevolggeving aan de eischen der Schoonheidscommissie, die in deze geheel tegen mijn opvattingen van bouwkunst indruischen.

Op heden is door mij aan de Schoonheidscommissie overgelegd de hierbij afgebeelde teekening van de huizen. Nu wordt weer bezwaar gemaakt tegen het geknikte dakje op den linker hoek van de voorste huizen. Zoo blijft men aan den gang, of liever, zoo worden noodelooze belemmeringen voor dezen bouw bij voortduring geschapen, die geen bouwmeester zich m.i. behoeft te laten aanleunen, of die hij zelfs zich *mag* laten aanleunen, wanneer hij zijn werk als een kunstbeoefening beschouwt.

A. J. KROPHOLLER.

DE ARCHITECT IN DE PUBLIEKE OPINIE.

De communis opinio over den architect is van genoegzame bekendheid. Hij staat nu eenmaal in een kwaad gerucht. En het gaat niet makkelijk daaruit te geraken en het volledig vertrouwen te herwinnen. We weten het allen waar de kneep zit: een architect geeft last en brengt kosten mee zegt men. En zoolang als het publiek niet ten volle overtuigd is, dat het raadplegen van een architect een grooten waarborg is voor een uitstekend verloop van een bouwwerk, en dat het door hem in rekening gebrachte honorarium een billijke belooning voor zijn adviezen en voor zijn werk is, zullen de architecten zich maar moeten troosten en maar moeten vergaderen en hun vakbelangen bespreken. En dit laatste wordt hem ook al misgund, omdat het toch maar altijd neerkomt, naar 't heet, op wijziging van het honorarium. Zoodoende is het middel erger dan de kwaal en er zal alleen verandering komen wanneer de architecten hebben getoond, dat hun leiding bij een bouwwerk, van welke grootte of aard ook, een absolute noodzakelijkheid is voor een goed verloop van den bouw. Doch hoe zelden loopt een bouwwerk zonder ditjes en datjes af die de architect had moeten weten te vermijden. Grootendeels hangt dit wel samen met de intermédiaire functie van den architect tusschen bouwheer en uitvoerder, maar het is er geen oorzaak van. Een veel voorkomende bron van minder succesvollen arbeid is de weinige ervaring waarover jeugdige architecten soms beschikken. Hun werken zijn dan feitelijk proeven, waaruit ze hun ervaring, (bedoeld wordt, de ervaring zuiver op het gebied van de uitvoering van bouwwerken), langzamerhand putten. De bouwheeren worden hiervan echter min of meer de dupe. En in hun keuze van architect teleurgesteld, scheren ze alle architecten over één kam, en doen het voortaan liefst maar zonder.

Ieder bouwwerk heeft natuurlijk bij de uitvoering altijd wel wat, dat als een novum moet worden beschouwd, en waarover de architect de oogenblikkelijke beslissing moet nemen, die meer of minder goede gevolgen hebben kan. Maar dit is nog wat anders, dan dat iedere bemoeiing, zelfs de meest voorkomende op een bouwwerk, een novum is voor den architect. In verschillende beroepen is hierin op een of andere wijze voorzien, men denke slechts aan het notariaat, waarbij de candidaat notarissen, hoewel met volledige bevoegdheid, niet de volle verantwoordelijkheid dragen.

Het komt dikwijls voor, dat een jong architect in een kleinere plaats allerlei zaken, die aan zijn zorg zijn toevertrouwd, slecht afwikkelt, terwijl de ervaren dorpstimmerman daar geen last mee heeft.

Dat de plattelandbewoners zich dan liever tot den dorpstimmerman wenden dan tot den architect ligt voor de hand. En waar nu de architecten zooveel moeite doen, om zich terecht ook bouwwerken op het platteland opgedragen te zien, zou het zeker gewenscht zijn, deze zaak eens onder de oogen te zien. Voor een versterking van de positie van den architect is dus in de eerste plaats noodig het vestigen van een absolute betrouwbaarheid inzake correcte uitvoering van zaken. Natuurlijk blijft altijd de individueele aanleg bestaan, en zullen er goede en minder goede architecten blijven. Maar nu hebben architecten helaas *den naam* „maar last te geven". Deze indruk moet weg, dan zullen ook de minder goede geen kwaad meer stichten.

Over het architecten-honorarium is al menig woordje gevallen en nog steeds schijnt het noemen van het woord „architecten-honorarium" met een knipoogje vergezeld te moeten gaan.

Toch zullen de daarvoor getroffen regelingen, welke gebreken er overigens ook aan moge kleven, krachtig gehandhaafd moeten worden en de bedoeling ervan gepropageerd. Er zijn helaas nog tal van architecten, die hun principalen onwetend houden van het bestaan van de tabellen en hen, bij het indienen van een rekening voor een fait accompli stellen. De bedoeling is dat de architect bij den aanvang van de eerste werkzaamheden, direct na de opdracht den bouwheer in kennis stelt met de tabel.

De soms weinige correcte houding, die enkele architecten bij de opmaking van hun rekeningen helaas in acht nemen, is oorzaak dat het publiek de billijkheid van het heele stelsel in twijfel trekt. Als het dan daarbij nog gesterkt wordt door stemmen van menschen, die wèl weten, hoe de zaak in elkaar zit, dan is de kans dat de architecten nooit uit hun kwaad gerucht zullen geraken, nog grooter. Zoo heeft eenigen tijd geleden de heer Hendrix, lid van den Gemeenteraad van Amsterdam in dat college, bij het voorstel tot verhooging van het crediet van een woningbouwvereeniging, de vraag gesteld of de verhooging van de post Honorarium architect en opzichters-teekenloon, wel noodig was geweest. De heer Hendrix kon zich niet begrijpen, dat het honorarium van een architect stijgen moet, als de prijzen van de steenen, het hout en het ijzer hooger worden.

Méér arbeid was er toch niet van den architect gevraagd. Een architect zorgt toch alleen voor het maken van de plannen en de uitvoering! De stijging van dezen post kwam spreker dan ook eenigszins vreemd voor, tenzij men heeft bedoeld, een duurtetoeslag aan den architect te geven.

Nu vraag ik, waartoe moest de heer Hendrix dit alles zeggen. Zijn bekendheid met den gang van zaken wettigt toch wel het vermoeden dat hij de arbeid van den architect op de juiste wijze weet te schatten en dat hij ook weet dat die arbeid, bij volkswoningbouw van thans, vergeleken bij die van 1915, zeer zeker een verhooging van het billijke minimum rechtvaardigt.

En in het laatste nummer van Wendingen komt de heer Staal de positie van zijn eigen collega's verzwakken op een wijze die wel geestig, doch niet waardig is te noemen. Want al beantwoordt hij de vraag „Wie gedeiht das Schwein am besten" voor een architect ironisch met „Zehn prozent Architecten-honorar", knipoogen zullen ze. En waar hij verder beweert, dat de M.B.V.A. bij de vraag van den Nationalen Woningraad aan de architecten vakvereenigingen: mede te werken aan de beoordeeling van het bouwwerk harer leden naar de vraag: „Ist es schön", overwogen heeft „Wie gedeiht das Schwein am besten", en allen steun ontzegd heeft, verliest hij alle waardigheid uit het oog en offert noodeloos de reputatie van zoovele collega's aan de twijfelachtige humor van zijn pen. De overwegingen, welke de M.B.V.A. er toe geleid hebben niet aan het verzoek van den Nationalen Woningraad te voldoen, zijn den heer Staal volkomen bekend, en hij weet dat dit geen pecuniaire overwegingen zijn geweest. Door redeneering is alles wel met „Gedeihen" in verband te brengen, maar wat de heer Staal schrijft, is misleidend. Jan Publiek zal het lezen en knipoogen.

Zoo wordt dan in eigen boezem getracht het zoo noodig vertrouwen in de billijkheid van het honorarium van een architect volgens de daarvoor getroffen regelingen, te ondermijnen, en zal het ook wel lang duren eer de architect de achting geniet, waarop hij aanspraak moet kunnen maken en die zelfs een reputatie van „kunstenaar" hem niet heeft vermogen te geven.

J. P. MIERAS.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Handboek tot de geschiedenis der Christelijke Kunst, door Dr. F. Pijper, Hoogleeraar aan de Universiteit te Leiden. Met 125 afbeeldingen. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1918 (geb. f 8.50).

Wanneer men bij het doorbladeren van dit lijvige boekdeel van 284 bladzijden, naast afbeeldingen van talrijke kerkelijke gebouwen, reproducties ziet naar een fragment van de School van Athene van Rafaël en het Parthenon, een grafmonument van Michel Angelo en het St. Jans Gasthuis te Hoorn, stelt men zich vanzelf de vraag, waarmede het eerste hoofdstuk begint: Wat is Christelijke kunst? De geleerde schrijver beantwoordt deze als volgt: „Met recht mag gesproken worden van eene Christelijke kunst als van eene, in welker voortbrengselen zich iets openbaart van eenen bepaalden geest of van eene geestesstrooming. Men hoede zich slechts voor overdrijving, en lette wel op, binnen welke, tamelijke enge, grenzen zich het Christelijke in de kunst kan ontwikkelen. Nemen wij weder de kerkgebouwen. Aan iedere kerk kunnen drie dingen worden onderscheiden: het grondvlak met de indeeling, de constructie en de ornamentatie met het meubilair."

Na een soort definitie van deze drie punten eindigt het eerste hoofdstuk en er wordt geen verdere verklaring gegeven voor den opbouw van dit zonderlinge boekwerk. Afgezien van de erbarmelijke stijl getuigt het ongetwijfeld van eene enorme studie en van een groote kennis, waardoor vooral de beschouwingen over de katakomben en de oud-Christelijke kunst lezenswaard zijn; ook de talrijke bibliografische opgaven kunnen zeker hun nut hebben. Maar de geheele behandeling is zonder systeem en van een oppervlakkigheid, waarover men zich vaak verwondert. Het is hier niet de plaats voor een uitvoerige bespreking, doch het zij mij vergund mijne meening met eenige voorbeelden toe te lichten.

Na een hoofdstuk over geschilderde en gebeeldhouwde voorstellingen, opgehelderd door liturgische geschriften, dat dienen moet „tot recht verstand" van muurschilderingen in de katakomben en beeldhouwwerken op de sarcofagen, worden twee bladzijden gewijd aan de Grieksche bouwkunst en nog iets minder aan de Romeinsche, welke bewijzen, dat de schrijver op dit gebied niet meer dan een dilettant is. Na een behandeling der Byzantijnsche kunst volgt een zeer verwarde beschouwing over den invloed van het Oosten op het Westen. Bij de bespreking van de geheele Romaansche en Gothische kunst is telkens een bladzijde gewijd aan de wereldlijke gebouwen.

De schrijver beweegt zich op elk gebied, ook op dat der schilderkunst, zoodat hij ook de Van Eijcks en hunne tijdgenooten behandelt, waarna hij overgaat tot de renaissance, die tot de volgende opmerking aanleiding gaf: „Van de renaissance bouwkunst kan men zeggen, dat de natuur beter was dan de leer. Overweegt men vanwaar zij uitging: „navolging der Ouden, toepassing van primitieve architectonische regelen, dan moet men zich verwonderen over de fraaie scheppingen welke zij heeft voortgebracht." En tot de volgende vraag: „Ten laatste dient vermeld, dat de oudste renaissance-gebouwen van buiten de ruwe steenen vertoonen van den zoogenaamden rustica-bouw. Werd dit opzettelijk aangebracht om ook in dit opzicht de oudste Grieksche tempels, zooals het Erychtheion en andere, waarbij de buitenmuren inderdaad bestonden uit zorgvuldig boven elkaar gestapelde ruwe steenblokken, na te bootsen?"

Teekenend voor het boek is dat de meeste vraagstukken niet verder dan tot een vraag leiden. In boven-

staand geval bewijst deze reeds voldoende, dat de schrijver verstandig heeft gedaan er maar niet verder op in te gaan.

De schilderkunst der Italiaansche vroeg-renaissance wordt ingeleid met de volgende zinsneden: „Lang heeft de Italiaansche schilderkunst onder den invloed der Grieken gestaan. Dit beteekent, dat zij vasthield aan strakke, overgeleverde vormen, en den band met de natuur verloren had. Hierin is door de renaissance eene geweldige verandering gekomen."

Men vraagt zich af of Wilhelm Klein zijn tijd niet beter had kunnen gebruiken dan zijne studie over Euphronios te schrijven.

Over de muurschilderingen van Fra Angelico in het S. Marco klooster te Florence zegt de schrijver vol bewondering: „Geen wonder dat zich voor deze muurschilderingen bijna dagelijks de toeschouwers verdringen!" Wellicht zou men beter doen volgnummers af te geven.

Over de frescos van Ghirlandajo in de S. Maria Novella te Florence; „Op dit laatste aanschouwt men Elizabeth op een sierlijk statiebed, in een rijke Florentijnsche kraamkamer, terwijl aanzienlijke dames haar een bezoek komen brengen. Zelfs de dienstbode is in de bevalligste lijnen geteekend." Hoe is 't mogelijk, zelfs de dienstbode.

Michel Angelo noemt hij een buitengewone figuur: „De klassieken wist hij zoo bedriegelijk na te bootsen, dat men zijn werk voor antiek kon houden." En over de gewelfschilderingen der Sixtijnsche kapel: „Schilders, die hem helpen zouden, heeft hij eén voor eén weggezonden, zoodat hij het werk geheel alleen heeft moeten doen. Daarbij had hij soms heel wat te verduren van Julius II, die, ofschoon hoog bejaard, met het ongeduld van een jongeling op de voltooïing wachtte. Onder deze moeilijkheden heeft hij een geheel geschapen, dat op de gansche aarde zijn wederga zoekt."

De schrijver voert ons ook naar de Nieuwe Sacristie van S. Lorenzo en beschouwt de grafmonumenten van den meester: „De vrouwenfiguur op het grafteeken van Giuliano (Nacht) is tamelijk realistisch behandeld; een tooneelmasker ligt onder haar oksel. De andere vrouwenfiguur (Ochtendschemering) is de fraaiste. Men zegt, dat zij in schoonheid met de Venus van Milo kan wedijveren. Wel heeft zij een pijnlijken trek op het voorhoofd, als ontwaakte zij uit een benauwenden droom".

Men ziet, het is ongetwijfeld de bedoeling geweest tamelijk populair te zijn.

Aan de bouwkunst der vroeg-renaissance in de Nederlanden worden drie bladzijden gewijd. Ook hiervoor voelt de schrijver veel bewondering: „Over het algemeen zijn hare scheppingen wonderfraai. Het gebruik van baksteen was reeds geschikt om eenige levendigheid aan te brengen. Rondom deuren en ramen was de baksteen dikwijls fijn geprofileerd. Verder werd hij meestal afgewisseld met levenden steen, op de hoeken met afzonderlijke steenblokjes, en in lijsten langs geheele muurvlakken. Ronde torens op de hoeken; trapgeveltjes, en kleine ornamenten deden het overige."

Interessante details worden ook hier en daar gegeven. Sprekende over Dürer wordt gezegd: „Bekend is zijn bezoek aan Antwerpen, zijne ontmoeting aldaar met Lukas van Leyden, en de beleefdheden, die deze groote kunstenaars elkander aandeden."

Bij Hans Holbein den Jongere: „Hij maakte ook het portret van Anna van Kleef, een der vele gemalinnen van Hendrik VIII van Engeland. Naar men zegt, heeft de koning zich er over beklaagd, dat hij door dit geflatteerde portret bewogen was om haar ten huwelijk te vragen (in het Louvre te Parijs)." 't Is goed dat dit laatste tusschen haakjes staat.

De bouwkunst der hoog-renaissance, voornamelijk in Noord-Nederland, beslaat 4 bladzijden. De gelijktijdige beeldhouw- en schilderkunst wordt uitvoeriger behandeld. Deze komt blijkbaar zeer veel voor, de schrijver toch zegt: „Wie oogen heeft, ontmoet de hoog-renaissance overal."

Bij het noemen van Rubens' naam roept hij enthousiast uit: „Aan P. P. Rubens (1577—1641) worde een eeresaluut gebracht, daar hij behoorde tot de Zuidelijke Nederlanden." En verder: „Tot zijne eigenaardigheden behoort, dat hij gaarne modellen van een welgedaan uiterlijk schijnt te schilderen. Antwerpsche vrouwen van zekeren omvang laat hij optreden als Bijbelsche figuren."

Het slot vormt in 4 bladzijden Barok en Rococo: „Het barok in de beeldhouwkunst volgt de bouwkunst. Haar voornaamste zucht schijnt te zijn te verrassen, te schokken, soms te doen griezelen, zoowel te behagen als te verschrikken, in het kort gezegd verscheidene aandoeningen te gelijk, te weeg te brengen."

Deze aanhalingen mogen een indruk geven waarom ik dit boek zonderling noemde. Wie zullen het lezen? Volgens de voorrede is het bestemd voor „beschaafde kringen, waar men een beknopt boek verlangt dat men zonder al te zware studie in zich kan opnemen." Bescheidenlijk vraagt de schrijver: „Zal het wellicht diensten kunnen bewijzen bij het technische onderwijs?" Met alle erkenning voor den omvangrijken arbeid meenen wij dit sterk te moeten betwijfelen. Laat het in handen komen van die beschaafde kringen, die nog de allereerste schaaf noodig hebben; zij zullen bij de opgegeven titels vele boeken vinden, waarmede zij aangename uren kunnen doorbrengen.

S.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, D. F. Slothouwer en A. R. Hulshoff
Redacteur: J. P. Mieras:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39ste JAARGANG. = 22 JUNI 1918. = No. 25.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Onderzoek van Bouwgrond door middel van belasting, door W. J. M. van de Wijnpersse. — Beoordeelingsbeginselen voor schoonheidscommissies, door E. Rosenboom. — Prijsvragen. — Ingezonden, door J. F. Staal. — Tijdschriften en Weekbladen, door S. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering.

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden te **Wassenaar, op Woensdag 17 Juli a.s.**

Verslag van de Bestuursvergadering op Vrijdag 14 Juni 1918.

Aanwezig waren de heeren: Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter, Ir. J. B. v. Loghem, J. Herman de Roos, Ir. D. F. Slothouwer, G Versteeg, leden en de Alg. Secretaris.

Notulen.

De notulen van de vergadering van 14 Mei werden voorgelezen, goedgekeurd en daarna gearresteerd.

Algemeene mededeelingen.

De Voorzitter deelt mede, dat de Commissie voor de Bouwmaterialenvoorziening een bespreking heeft gehad met vertegenwoordigers van het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemersbond. De eventueele resultaten van die bespreking zullen te zijner tijd bekend gemaakt worden.

Inzake aansluiting bij de Vereeniging „Hendrick de Keyser" verklaarde de heer Slothouwer zich bereid deze zaak af te wikkelen.

Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zal een adres worden gezonden, in verband met het door de Kamer toegestane crediet van f 500,000.

Inzake de Commissie, die den heer Ir. A. Keppler, Directeur van den Gem. Woningdienst te Amsterdam, zal bijstaan bij het samenstellen van een modelbestek voor woningbouwvereenigingen, kan worden meegedeeld, dat de heer Ouëndag, die op de ledenvergadering op 8 Mei, bij acclamatie tot afgevaardigde werd gekozen, zich bereid heeft verklaard deze benoeming aan te nemen.

Ingekomen stukken.

1°. Een schrijven van de Commissie, die de plannen tot het stichten van een Architectuur museum heeft voorbereid. Voor kennisgeving aangenomen. Dit schrijven zal in het volgend nummer worden opgenomen.

2°. Een schrijven van den heer Ir. A. W. C. Dwars, waarin hij bericht, dat zijne drukke werkzaamheden hem beletten de benoeming tot lid van de Commissie van Onderwijs aan te nemen.

Op de a.s. ledenvergadering te Wassenaar zal een ander lid benoemd moeten worden.

3°. Het rapport van de heeren C. B. Posthumus Meyjes, P. G. Buskens en W. J. de Groot inzake het geschil Dudok—Van Loghem, werd voor kennisgeving aangenomen. (Zie hierachter 1)).

4°. Een schrijven van de Advies-Commissie voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen in Noord-Holland, dat zij voorloopig haar eigen zienswijze wenschte te volgen (zie B. W. No. 5 en 8) en gaarne in het voorjaar van 1919 over de resultaten daarvan met het Bestuur der M. B. V. A. zou confereeren.

Agenda.

Dagelijksch Bestuur.

Tot leden van het Dagelijksch Bestuur werden aangewezen de heeren: B. J. Ouëndag, Ir. D. F. Slothouwer en G. Versteeg.

Tentoonstelling Volkswoningbouw.

Aan de a.s. ledenvergadering zal worden voorgelegd een plan om in het najaar van dit jaar in het Gebouw der M. B. V. A. een tentoonstelling van Volkswoningbouw te houden. In verband met de moeilijkheden, welke zich voordoen, door de beperkte ruimte in de expositiezaal, en het uitgebreide expositiemateriaal, wenscht het Bestuur dit plan aan de beoordeeling van de leden over te leggen.

Groepententoonstelling in het Maatschappelijk Gebouw.

Op geregelde tijden zullen de leden in groepen worden uitgenoodigd hun werk te exposeeren in het Gebouw der M.B.V.A. De bedoeling hiervan is een levendiger belangstelling te wekken onder de leden voor elkanders werk en bovendien de algemeene belangstelling op het gebied der bouwkunst te bevorderen.

Bij het bepalen der groepen zal de districtverdeeling der plaatselijke commissies gevolgd worden.

Een nadere regeling zal worden getroffen.

Uitgave Dr. Berlage's denkbeelden over normalisatie.
In opdracht van de Alg. Vergadering is dit punt op de Bestuursvergadering besproken.
De voordracht van Dr. Berlage is dezer dagen in het maandschrift „de Beweging" in extenso gepubliceerd. Hierdoor is het Bestuur eenigszins anders tegenover de opdracht van de vergadering komen te staan en kon het geen nader besluit nemen.

RONDVRAAG.
De heer Versteeg bracht ter sprake de locale acties van de Alg. Opzichters en Teekenaarsbond, tot salarisverhooging.
Het Bestuur van den Bond zal aangeraden worden zijn wenschen hieromtrent aan het Bestuur der M. B. V. A. kenbaar te maken.
Inzake de door den heer Jos. Loopuit bij den Amsterdamschen Raad ingediende motie, om de Raad te kennen in de oprichting van allerlei kleinere bouwwerken, zond het Bestuur het hieronder opgenomen adres 2).
Voorts verzocht de heer Versteeg alsnog adhaesie te betuigen aan het adres van den Raad van de Schoonheidscommissie te Amsterdam, betreffende het door de Gemeente tot dusver gevolgde systeem bij de uitgifte van terreinen in erfpacht, waardoor in vele gevallen een behoorlijke bebouwing van een geheel bouwblok, a priori onmogelijk wordt gemaakt. Ook dit adres zal verzonden worden.

J. P. MIERAS, *Alg. Secretaris.*

1) Amsterdam, 23 Mei 1918.

Ondergeteekenden C. B. Posthumus Meyjes, P. G. Buskens en W. J. de Groot als leden der M.B.V.A. benoemd in de Vergadering te Utrecht op den 27sten Maart 1918 tot een Commissie, die zal hebben te onderzoeken de quaestie Dudok-van Loghem, zooals die de leden der M.B.V.A. bekend is geworden uit de Bouwk. Weekbl. Nos. 5 tot en met 11 van den loopenden jaargang, heeft de eer van hare bevinding te berichten als volgt.
Op Dinsdag 7 Mei 1918 heeft onze Commissie ten bureele van den Heer Dudok te Hilversum een onderzoek trachten in te stellen, ten einde te geraken tot een antwoord op de door laatstgenoemden heer gestelde vraag (Zie B.W. No. 9) „of hij niet het recht had te bewaren: Deze post is voor particulieren 10.000 à 12.000 gulden hooger!"
Tot haren spijt is onze Commissie niet kunnen komen tot een kort en bondig antwoord op die gestelde vraag. De boekhouding van die Gemeente was niet zoodanig ingericht, dat daar een afzonderlijk hoofd is gewijd aan de kosten van voorbereiding en uitvoering van den hierbij betrokken Woningbouw. De gespecificeerde cijfers, welke op die voorbereiding betrekking hebben en door den heer v. Loghem gewraakt werden, zijn door den heer Dudok aan de Commissie verstrekt en nader door hem toegelicht. Zij heeft geene aanleiding gevonden om ze beslist als onjuist te verklaren, hoewel de becijfering haar laag voorkomt.
Ten aanzien der vraag door den Heer Dudok gesteld merkte de Commissie in de allereerste plaats op, dat de heer Dudok ongetwijfeld het recht had, als dit zijne overtuiging was, om in zijne becijfering het verschil in salariskosten tusschen het bouwen door een ambtenaar-architect en het bouwen door een particulieren architect van zijn standpunt naar voren te brengen, doch dat de wijze, waarop hij dat deed, haar bezwaarlijk verdedigbaar voorkomt. De Commissie wijst nadrukkelijk op het uitroepingsteeken, hetwelk de heer Dudok achter het woord „hooger" plaatste. Dit kan geen ander doel hebben dan daarvoor vooral de aandacht te vragen.
Door de Commissie werd den Heer Dudok daarop gewezen, die toegaf, dat het plaatsen van dit uitroepingsteeken niet juist was geweest en dat hij dit nu bij nader inzien betreurde, en daarvoor gaarne zijne excuses aanbood, te eer en te meer, omdat hij persoonlijk voorstander er van is, dat de woningbouw in handen komt en blijft van goede particuliere architecten en dit geval in hoofdzaak had aangegrepen om te voorkomen, dat de Woningbouw te Hilversum mis zou loopen.
Voorts oordeelt de Commissie, dat de gewraakte begrootingspost door hare omschrijving tot veel misverstand aanleiding moest geven. Immers „toezicht" hoort er niet onder thuis en bleek haar er ook niet onder te zijn becijferd en het Ambtenaar-architecten-salaris, wat er wel onder is becijferd, wordt in de begrootingspost als zoodanig niet genoemd.
Ten aanzien van het onderzoek en wel een openbaar onderzoek, dat de heer van Loghem eischt aan het slot van zijn stuk in het Nr. 8 van ons orgaan, merkt onze Commissie op, dat zij niet in staat is dit onderzoek in te stellen en het haar bovendien ganschelijk overbodig voorkomt, vermits al zou het misschien blijken, dat de cijfers van den heer Dudok niet in alle opzichten volkomen als juist zouden kunnen worden gehandhaafd en ook niet als norm voor ambtelijk werk zouden kunnen worden aangehouden, gezien de werkkracht en bijzonderen ijver van dezen Gemeentelijken Bouwmeester en zijn persoonlijk aandeel in het geval, er toch voldoende uit zou blijken, dat de ambtelijke salarissen en de honorariatabellen feitelijk niet vergelijkbaar zijn.
Dat groote industriën, maatschappijen, vennootschappen, reederijen enz. met Ingenieurs en Architecten contractueele verbintenissen afsluiten voor het maken en leiden hunner bouwtechnische aangelegenheden, heeft natuurlijk zijn grond in economische voordeelen evenals bij het Rijk, de Provincie en de Gemeenten.
De Commissie heeft voldoende indrukken ontvangen om te meenen, dat er voor de felle aanvallen en insinuatie's van den Heer v. Loghem geen bepaald voldoende aanleiding was en het door hem gestelde vraagteeken achter het hoofd van zijn stuk "Fair play?" evenmin als het zooeven genoemde uitroepingsteeken van den Heer Dudok gelukkig geplaatst kan worden genoemd.
Het zal ten slotte der Commissie aangenaam zijn haar rapport te zien afgedrukt in ons vakorgaan en het verder debat daarover te zien gesloten.

De Commisie voornoemd.
(w.g.) C. B. POSTUMUS MEYJES
„ P. G. BUSKENS.
„ W. J. de GROOT.

2) Amsterdam, 14 Juni 1918.

Aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

EdelAchtbare Heeren!

Het Bestuur van de M.B V.A., kennis genomen hebbende van de bij Uwen Raad ingediende motie van den Heer J. Loopuit, waarin Burgemeester en Wethouders worden uitgenoodigd, om in het vervolg geen gebouwtjes of huisjes van eenige belangrijke afmeting aan den openbaren weg te doen plaatsen, zonder dat hieromtrent het oordeel van den Raad is ingewonnen,
heeft de eer Uw College als zijn meening te kennen te geven, dat het bepalen van de ligging van in een groote stad benoodigde kleinere tijdelijke of permanente gebouwen, tal van moeilijkheden met zich brengt, welke alleen door volkomen deskundigen en ingewijden kunnen worden opgelost;
dat alleen onder deze leiding de kans op een in aesthetisch oogpunt gunstig resultaat het grootst is;
dat bovendien juist tegenwoordig de Dienst der Publieke Werken van Amsterdam, op uitstekende wijze aan de haar opgelegde aesthetische taak beantwoordt en voldoende contact heeft met de overige bedrijven, redenen, waarom het Bestuur voornoemd Uw College dringend verzoekt, de door den Heer J. Loopuit ingediende motie *niet* aan te nemen, doch Burgemeester en Wethouders uit te noodigen, te bevorderen dat in het vervolg, bij de oprichting van kleinere bouwwerken, eventueel het oordeel van de Commissie van Stadsschoon worde ingewonnen.

't Welk doende

Het Bestuur van de M.B.V.A.
A. BROESE VAN GROENOU, *Voorzitter.*
J. P. MIERAS, *Secretaris.*

ONDERZOEK VAN BOUWGROND DOOR MIDDEL VAN BELASTING.

Meermalen doet zich de vraag voor, wat een bepaalde grondslag hebben kan, — met welke belasting per cM². hij veilig kan worden belast zonder gevaar voor te groote zetting. Daarbij doet zich als tweede overweging de vraag voor: indien men een of andere voorziening toepast om *ongelijke* zetting te voorkomen b.v. een fondamentplaat, terwijl voor het gebouw in zijn geheel eenige zetting geen bezwaar oplevert — hoeveel zetting is dan op den duur bij een bepaalde belasting te wachten?
Men zou de kwestie in andere bewoordingen ook aldus kunnen stellen: nemen we b.v. 1 cM. als verschil in zetting, dat door metselwerk zonder scheuring kan worden opgenomen, — bij welke belasting per cM². doet zich dan die zetting van 1 cM. op den duur voor? Deze belasting moet dan worden aangehouden als het grootste verschil tusschen de belastingen per vierkante eenheid op verschillende punten van het gebouw, indien geen bijzondere voorzieningen worden genomen.
Worden wél bijzondere voorzorgen genomen, welke is dan de toelaatbare zetting ten opzichte van de omgeving?
Deze vragen zijn niet met afdoende zekerheid te beantwoorden. Zij worden echter practisch opgelost, omdat men gedwongen is zich een bepaalde voorstelling te vormen van het draagvermogen van den grond. Eenige proeven kort geleden te Helder genomen zijn aanleiding om dit vraagstuk te bespreken.

Er zijn in onze streken 2 grondsoorten, die in aanmerking komen om zonder speciale fundeering bebouwd te worden, namelijk zand en klei. Zij zijn in hunne constitutie zeer verschillend, want zand bestaat uit eene opeenhooping van vaste, harde, onvervormbare korrels; klei uit een amorphe massa, die al naar gelang van den toestand van uitdroging of doorweking meer of minder samenhang en vastheid kan aannemen. Bepalen we ons vooreerst tot *zand.*

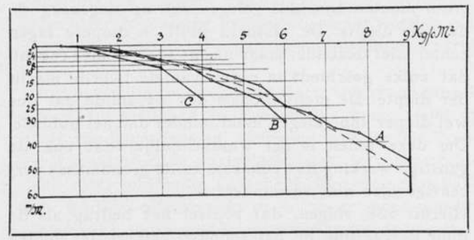

Fig. 1.

Fig. 1 geeft de uitkomsten van 3 belastingsproeven; daarin is aangegeven welke zakking zich bij de bepaalde belastingen per cM². voordoen. A en B zijn onlangs genomen in de duinen bij den Helder; grootte van het belaste oppervlak 15000 cM². De druk per cM². is opgevoerd tot resp. 9 en 6 KG. per cM². [1])
Tusschen de lijnen A en B is als gemiddelde een stippellijn getrokken die zich vrij nauwkeurig aan beide aanpast, en die zoodanigen vorm bezit, dat de ordinaten evenredig zijn met het vierkant der abscissen (parabool). Als men zich namelijk afvraagt, welke zou de wet zijn waarnaar de zettingen zich verhouden tot de belastingen, dan is het duidelijk, dat er een kleine belasting moet zijn waarbij de zetting onmeetbaar klein is en dat er een groote belasting moet zijn waarbij de dragende grondmassa uit elkaar gedrukt wordt en zich dus een zeer groote plotselinge zetting voordoet (zooals proeven, hierna vermeld, leeren), — hieruit volgt, dat de lijn die de wet der zettingen aangeeft een horizontale raaklijn moet hebben bij de belasting 0 en bij een groote belasting een nagenoeg vertikale raaklijn, — twee eischen waaraan o.a. door de parabool voldaan wordt. De proeven A en B leeren, dat in dit geval de gestippelde lijn als zoodanig zou kunnen worden aangehouden.
Bovenvermelde proeven hebben ook geleerd, dat de nawerking zeer gering is; bij de belasting van 9 KG. per cM². kwam de zetting reeds binnen 3 dagen tot stilstand, terwijl het bedrag der nawerking slechts 3 mM. bedroeg.
Het zou van belang geweest zijn deze belastingen hooger op te voeren om na te gaan tot hoe ver de regelmatige parabolische werking zich zou voortzetten. Wanneer men op de toe te laten belasting het gewone begrip van zekerheid zou toepassen, dan ware het gewenscht te weten, bij welke belasting de grondslag ontwricht wordt, omdat het dit bedrag is, ten opzichte waarvan men den gewenschten zekerheidcoëfficient in rekening brengt. Vermoedelijk is dit nagelaten om de practische bezwaren en dat is een reden om op een andere bijzonderheid van deze proeven de aandacht te vestigen, namelijk de buitengewone grootte der belaste oppervlakten.
Het valt zeker aan te bevelen belastingsproeven te verrichten met een belast oppervlak, dat nagenoeg van dezelfde afmetingen is als het fondament, dat men wil toepassen; daardoor ontgaat men de bedenkingen, die verbonden zijn aan proeven op kleinere schaal. Een groot bezwaar van deze methode is echter — en m i. is dit van overwegenden aard — dat de algemeene toepassing hierdoor wordt belet. Wil men b.v. 1 K.G. toepassen met 4-voudige zekerheid en een fondamentbreedte van 0.77 M. dan komt men tot een drukvlak van 77 × 100 c.M.² en een hoeveelheid belastingsmateriaal van 4 × 7700 = 30800 K.G. Dit is voor de practijk veel te veel, met 1000 steenen of 40 zandzakken, d.i. ongeveer 2000 K.G., zal men in den regel tevreden moeten zijn. Om die reden is het van belang na te gaan welke beteekenis aan

[1]) Deze gegevens zijn ontleend aan het uitvoerig verslag der proeven verricht onder leiding van den Kapitein der Genie A. Eekhoff, opgenomen in „de Ingenieur" van 11 Mei 1918, no. 19.

proeven op verkleinde schaal mag worden toegekend. Alvorens hiertoe over te gaan moge de beteekenis der lijn C in fig. 1 worden vermeld. Deze lijn is een voorstelling van de waargenomen zettingen bij een belastingsproef op natuurlijk zand onder water, 1) waarbij het belaste oppervlak 20 × 20 c.M.² bedroeg. Dat hierbij meer zetting werd geconstateerd dan te Helder, kan o.a. een gevolg zijn van de aanwezigheid van het water tusschen de zandkorrels, dat als smeermiddel bij de verschuiving over elkaar kan dienst doen. Dit in aanmerking genomen, vertoonen de proeven veel overeenkomst, — ook hier het parabolische beloop der zettingslijn. De zandlaag was ongeveer 1 M. onder het maaiveld gelegen.

Zettingscijfers van kleigrond zijn spaarzaam en die welke ik persoonlijk heb kunnen verzamelen, zijn te weinig om daaruit een bepaald beeld te vormen. Doel van dit artikel is o.a. om op dit punt meer licht te verkrijgen en daartoe zouden proeven op verkleinde schaal een doeltreffend hulpmiddel kunnen vormen. Welke waarde mag aan zoodanige proeven worden toegekend?

Dit vraagstuk is o.a. uitvoerig besproken — zij het ook speciaal met het oog op zandbeddingen — door den toenmaligen Kapitein der Genie P. A. M. Hackstroh in „De Ingenieur" van 1903. Hij komt daarin tot de conclusie, dat er reden is zoowel tot het verwachten van een grootere als van een kleinere zetting bij het gebouw zelf.

In het „Handbuch der Ingenieurswissenschaften" wordt de meening vermeld, dat bij het gebouw-zelf meer zetting is te verwachten dan bij het druklichaam met kleiner grondvlak. De heer H. merkt daarbij op, dat bij proefbelastingen het tegengestelde is voorgekomen, (m. a. w. dat op een zelfden grondslag een grooter proeflichaam minder zakte dan een klein bij de zelfde eenheidsbelasting). Men zou geneigd zijn uit deze tegenstrijdige meeningen af te leiden, dat beide zakkingen (gebouw-zelf en verkleinde proefbelasting) elkaar niet veel zouden ontloopen.

In elk geval is het gewenscht van deze werking een bepaalde voorstelling te vormen. Deze zou kunnen zijn als volgt:

Als beginsel moet gelden, dat elke belasting, hoe gering ook, eene indrukking teweegbrengt. Dit geldt voor *alle* materialen, dus ook voor grond. Als deze indrukking zoo gering is, dat zij aan meting ontsnapt, zegt men dat de zetting tot rust is gekomen.

Bij een klei-bodem, die — zooals bij ons in den regel het geval is — doortrokken is met water, is samendrukking in den zin van volumevermindering onmogelijk, omdat water niet samendrukbaar is. Wanneer zich indrukking voordoet, gaat dit onvermijdelijk gepaard met zijdelingsche uitzetting. Voorts kan als vanzelfsprekend worden aangenomen, dat de druk zich naar onder voortzet in steeds breeder lagen, welke breedtevermeerdering men zich denkt volgens platte vlakken, alzoo: als de zijvlakken van een pyramide, waarvan het belaste vlak een horizontale doorsnede is; — fig. 2 gestippelde lijnen. De helling der zijvlakken zal flauwer zijn naargelang het watergehalte grooter is, want bij water zelf geschiedt de drukoverbrenging in nagenoeg horizontalen zin. Plaatst men toch een voorwerp in een wijden bak gevuld met water, zóó dat het drijft, — dan heeft de drukvermeerdering plaats over de volledige oppervlakte van den bak, hoe groot deze ook is.

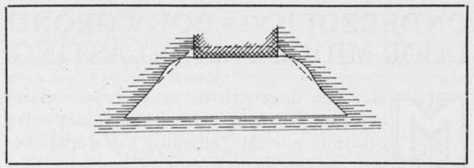

Fig. 2.

Tengevolge van de belasting zakt het draagvlak, zijdelingsche wegpersing treedt in, het heftigst in de lagen, gelegen onder de bovenste. Daarbij treedt echter ook een trekkende werking op, zie het bovenste gedeelte der figuur; tegen beide werktuigen verzet zich de cohaesie der grondmassa, die bij klei een aanzienlijk bedrag kan bereiken.

Het grondvlak der pyramide wordt gevormd door die laag, waarin de druk per cM². zich tot zoo'n luttel bedrag heeft gereduceerd, dat de vormverandering daar practisch nihil is.

Denken we ons daarna een gedrukt vlak, dat 2 × zoo lang en 2 × zoo breed is, dus 4 × zoo groot. In dit geval wordt de horizontale omtrek der zijvlakken slechts 2 × zoo groot. Zal de gunstige werking der cohaesie dezelfde blijven. dan zal ook de diepte ongeveer 2 × zoo groot moeten worden. Zulks is wel waarschijnlijk. Afgezien daarvan zal er geen evenwicht intreden vóór het druklichaam in pyramidevorm een grondvlak heeft gevonden (op grootere diepte), waarin de drukvermeerdering per c.M². wederom een zoo gering bedrag heeft bereikt, dat de vormverandering aan de waarneming ontsnapt. Ware de vastheid in alle lagen dezelfde, dan zou het vlak 4 × zoo groot moeten zijn, dus gelegen zijn op nagenoeg de dubbele diepte. De vastheid blijft in diepere lagen echter niet dezelfde, maar neemt toe; — men rekent, dat zulks geschiedt in reden van de tweede macht der diepte. De nieuwe basis der pyramide zal dus wel dieper zijn gelegen maar minder dan het dubbele. Om deze reden is het waarschijnlijk, dat ook de gunstige werking der cohaesie in de grondmassa percentsgewijze niet vermindert.

Hieruit zou volgen, dat zoowel het bedrag als de duur der zetting bij het gebouw- zelf grooter zouden zijn dan bij de proefbelasting, maar de verhoudingwaarin, zal bezwaarlijk anders dan door waarneming zijn na te gaan.

Het nut van de belastingsproeven moge thans worden toegelicht. De Heldersche proeven geven een voorbeeld uit de praktijk. Een ander voorbeeld leveren de terreinen van twijfelachtige gesteldheid, die zich in alle dichtbevolkte streken voordoen, waar een nieuw gebouw op het emplacement van vroegere inrichtingen moet worden gemaakt. Een belangwekkend geval deed zich omstreeks 1900 voor te Bergen op Zoom, waar een kazerne moest gebouwd worden op voormalige vestinggronden, die gedeeltelijk uit afgegraven wallen, gedeeltelijk uit aangevulde grachten bestonden, — 2 grondslagen van zeer verschillend draagvermogen. Eenvoudige belastingproeven leerden de goede van de slechte gedeelten onderscheiden.

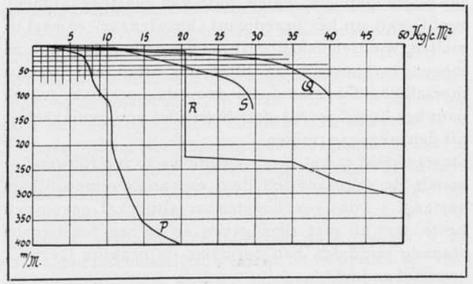

Fig. 3.

Fig. 3 geeft een voorstelling van belastingproeven (met drukvlak 20 × 20 c.M².) op kleiachtigen, hooggelegen bodem [1]). De zettingen waren zeer gering. Deze lijnen zijn dáárom merkwaardig, omdat zij aantoonen dat bij een bepaalde belasting ontzetting van den grondslag plaats heeft, kenbaar aan de nagenoeg vertikale gedeelten der zettingslijnen.

In onze kleigronden zijn de proefbelastingen van bijzondere beteekenis geworden sedert het middel is gevonden om den druk per c.M². tot een zeer gering bedrag te reduceeren. Gronden, waarover men vroeger niet zou denken zonder beheiïng als grondslag voor een gebouw te doen dienen, worden thans met een plaat of liggend roosterwerk van gewapend beton belegd en dragen gebouwen van meerdere verdiepingen. Hoe men ook over de toepassing van het gewapend beton uit een oogpunt van duurzaamheid wil denken, tegen deze toepassing kan geen bezwaar worden aangevoerd, aangezien alle nadeelige werkingen daarbij wegvallen.

De proeven bij zoodanige terreinen, waarvoor vanzelf alleen die kleilagen in aanmerking komen, die op vaste zandlagen rusten, vervallen in 2 deelen. Vooreerst moet worden vastgesteld, dat de voorgestelde druk met voldoende zekerheid door den grondslag kan worden opgenomen, m. a. w. er moet worden uitgemaakt of de grondslag eenige malen de belasting per c.M². kan dragen zonder dat er ontzetting intreedt in den vorm van plotselinge wegpersing of dergelijke verschijnselen, en in de tweede plaats moet worden uitgemaakt of de onvermijdelijke zetting, die het gebouw in den aanvang zal vertoonen, spoedig tot stilstand zal komen, m. a. w. er moet worden nagegaan of bij een belasting, die liefst eenigszins grooter is dan de voorgestelde, de grondslag tot rust zal komen, zonder dat de totale zetting een bepaald bedrag, dat in verband met de omgeving moet worden geschat, zal overschrijden.

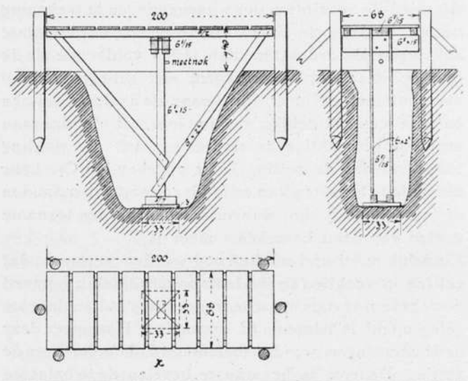

Fig. 4.

Een doelmatig toestelletje voor belasting proeven is in fig. 4 aangegeven. Rekent men, dat moet worden nagegaan of een bepaald terrein kan worden belast met 0,3 à 0,6 K.G. per c.M². (nog voldoende voor gebouwen van 10 M. muurhoogte en meer, al naar gelang de breedte der fundamentplaten), dan is bij 3 voudige zekerheid noodig een hoeveelheid belastingsmateriaal overeenkomende met een druk van ten hoogste 1,8 K.G. per c.M². Stelt men hiervoor 1000 metselsteenen beschikbaar, wegende ruim 2000 K.G. dan kan het drukvlak ongeveer 1100 c.M². worden b.v. 33 × 33 c.M². Op het tafeltje is plaats voor 100 steenen, zoodat de stapel 10 lagen hoog wordt. Daarbij moet er op gelet worden, dat de stapel steeds in evenwicht is, zoodat naar 2 richtingen, haaksch op elkaar, de steenen gelijktijdig symmetrisch worden opgelegd. De stootpaaltjes maken de contrôle zeer gemakkelijk, doordat men kan zorgen dat de stapel nooit een druk van eenige beteekenis op de paaltjes uitoefent. Voorts moet de bodem met zand zorgvuldig worden gevlakt, om de aanvankelijke indrukking der oneffenheden te beperken.

Het eerste gedeelte van deze proef als bovenbedoeld kan in enkele dagen afloopen. Van meer belang is het 2e gedeelte. Hierbij zou een belasting moeten worden gebruikt, die slechts weinig, b.v. 50 %, hooger is dan de te te verwachten belasting. Het is nu zaak te weten te kennen, hoe de betrekking is tusschen de zettingtoename en den tijd. Daartoe is het noodig nauwkeurig kleine zettingen te kunnen meten. Een bruikbaar werktuig hiervoor is een meetwig van metaal of hout. Bij een helling 1 : 20 wordt elke zetting 20 ×

1) Vermeld in de Revue der Génie Militaire van 1908, IIe halfjaar, blz. 298.

[1]) Revue du Génie Militaire van 1908, I halfjaar blz. 248 e. v.

vergroot afgelezen. De wig wordt daartoe tusschen de meetnok en een vast betrouwbaar 2e punt geschoven, waarvoor men een voldoend-stijve rij, bevestigd aan een paar diep ingeslagen juffers, kan benutten. Een zetting van 0,1 m.M. is zoodoende zeer gemakkelijk te constateeren,

Het is daarbij niet noodig de proef zoolang voort te zetten, totdat geen nieuwe zakking wordt waargenomen. Als men de resultaten der waarnemingen in teekening brengt, waarbij de tijden als abscissen en de totale zakkingen als ordinaten, dan is het voldoende als de lijn, op deze wijze verkregen, een gebogen beloop vertoont met de holle zijde naar de as der abscissen en met een duidelijke neiging om tot de daaraan evenwijdige richting te naderen, want die richting beteekent dat de zetting heeft opgehouden Om haar ten volle te bereiken kan een tijdsverloop van maanden of jaren noodig zijn, waarin het bedrag der toename echter van geen beteekenis meer is.

Eindelijk moet niet uit het oog worden verloren, dat zetting in vochtige kleibodems onvermijdelijk gepaard moet gaan met zijdelingsche wegpersing, indien daartoe gelegenheid is (sloten), of oppersing. Hoe meer deze nevenwerkingen worden belemmerd, hoe geringer de zetting. Daarom is het aan te bevelen de te belasten laag in twijfelachtige gevallen eenigszins dieper te nemen; hoe grooter de diepte, hoe minder gevaar voor zijdelingsche wegpersing naar sloten, hoe zwaarder de op te persen bovengelegen grondmassa, hoe vaster de dragende kleilaag.

Juni 1918. W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

BEOORDEELINGSBEGINSELEN VOOR SCHOONHEIDSCOMMISSIES.

Het laatstverschenen nummer van het Bouwkundig Weekblad bevat een artikel van de hand des heeren J. P. Mieras over beoordeelingscommissies en het werk van architecten, waarin eene stelling wordt verdedigd, die, naar het mij voorkomt, niet onweersproken mag blijven.

Die stelling luidt, dat aan een kunstenaar door eene schoonheidscommissie volledige vrijheid van werken en scheppen moet worden gegeven. Blijkens den verderen inhoud van het artikel wordt met het geven van die volledige vrijheid bedoeld, dat de Schoonheidscommissie, zoodra zij een ontwerp ontvangt van een beoefenaar der bouwkunst, die tot de rubriek „kunstenaars" behoort, dit ontwerp onveranderd heeft goed te keuren.

De Schrijver voelt zelf reeds aanstonds een van de moeielijkheden, die de toepassing van zijne stelling in de praktijk zou ontmoeten, t.w. het ontbreken van een criterium om vast te stellen, wie kunstenaar is en wie niet. Hij ruimt deze moeielijkheid echter onmiddelijk uit den weg, door, na vooraf allesbehalve gunstig te hebben geoordeeld over Schoonheidscommissies, wien hij verwijt, vele malen ongevoelige en wreede eischen te hebben gesteld en daarmede belangrijk werk in den grond te hebben bedorven, van diezelfde Schoonheidscommissies merkwaardigerwijze de schifting tusschen kunstenaar en niet-kunstenaar te verlangen.

Naar mijne meening is eene dergelijke schifting niet te maken, omdat het menschdom niet verdeeld is in twee scherp gescheiden categorieën, kunstenaars en niet-kunstenaars, doch ieder mensch in meerdere of mindere mate kunstbegaafdheid bezit, zoodat te dien aanzien slechts gradueele verschillen bestaan.

Aangenomen echter voor een oogenblik, dat het mogelijk is, te bepalen, welke mate van kunstbegaafdheid recht geeft op het praedicaat „kunstenaar" en vast te stellen, wie zich in het bezit van het verlangde quantum mogen verheugen, dan blijft nog altijd een tweede moeielijkheid bestaan, die door den schrijver geheel over het hoofd wordt gezien en niet zoo gemakkelijk uit den weg is te ruimen.

Ongetwijfeld is het zeer vriendelijk, te vertrouwen, — zooals de schrijver zelf doet en van de gemeenschap verlangt — dat een kunstenaar altijd zal geven het beste, wat hij met zijne gaven en de hem ten dienste staande middelen kan bereiken, de praktijk leert nu eenmaal anders.

Lang niet altijd levert zelfs een kunstenaar van erkende reputatie werk, dat op den naam van kunstwerk aanspraak mag maken, integendeel, niet zelden verdient zijn werk slechts de qualificatie „banaal" of zelfs „leelijk". Vooral voor den bouwkunstenaar, gehandicapt door tallooze eischen der praktijk en steeds min of meer op bestelling werkend, geldt dit in hooge mate. Den eenmaal officieel als „kunstenaar" beëtiketteerden beoefenaar der bouwkunst een vrijbrief te geven, om ieder ontwerp van zijn hand, ook al vertoont het kennelijk ernstige aesthetische fouten, te verwezenlijken lijkt mij dan ook zeer gevaarlijk en volkomen in strijd met het doel, waarvoor de schoonheidscommissies worden ingesteld.

Dit doel immers is: wering van bouwwerken van, in verband met hun aard en plaats, onvoldoend aesthetisch gehalte, onverschillig wie de ontwerper is. Dit doel in het oog houdend, mag de Schoonheidscommissie derhalve eenerzijds niet zoo ver gaan, dat zij van ieder ontworpen bouwwerk verlangt, dat het een kunstwerk zal zijn, anderzijds mag zij geen ontwerp toelaten, dat naar hare meening ernstige en storende aesthetische fouten vertoont, zulks alleen, omdat het afkomstig is van een „kunstenaar".

De Grondwet voor iedere Schoonheidscommissie moet zijn, dat zij uitsluitend te maken heeft met ontwerpen, niet met ontwerpers. De principieel meest juiste methode ware dan ook, dat de ontwerpen beoordeeld worden, zonder den naam van den ontwerper te kennen. Eerst dan bestaat inderdaad waarborg, dat het ontwerp gewogen wordt uitsluitend naar zijn eigen verdiensten.

Bij die beoordeeling zal de Commissie ongetwijfeld een zeer ruim standpunt moeten innemen en, met terzijdestelling van iedere subjectieve voorkeur of meening, uitsluitend hebben te beslissen, of het ontwerp aesthetisch van een zoodanig gehalte is, als voor dat bepaalde bouwwerk op die bepaalde plaats mag worden verlangd.

Of dat ontwerp een vormentaal spreekt, die niet die der beoordeelaren is, zal evenmin invloed op het oordeel der Commissie mogen oefenen, als de overweging, dat een bepaald persoon de ontwerper is.

Kleven derhalve aan het ontwerp, hoewel afkomstig van een erkend „kunstenaar" h. i. ernstige aesthetische fouten, dan is de Schoonheidscommissie niet alleen gerechtigd, doch aan het doel, waarvoor zij werd ingesteld, zelfs verplicht, bezwaar te maken tegen de ongewijzigde verwezenlijking van een dergelijk ontwerp.

De beantwoording van de vraag, of de bezwaren, die bij haar tegen een ontwerp rijzen, inderdaad het gevolg zijn van ernstige fouten dan wel van een verschil in vormenspraak en „kunstinzichten" tusschen haar en den ontwerper, zal in vele gevallen ongetwijfeld zeer moeilijk zijn, daar juist het bezigen van een andere vormenspraak en het niet in acht te nemen van die beginselen, welke in hare oogen de ware zijn, voor eene Schoonheidscommissie wellicht de fouten in het ontwerp uitmaken, het bovenaangegeven beginsel der beoordeeling, dat een ontwerp moet worden beschouwd, geheel los van zijn ontwerper, wordt door deze moeilijkheid niet aangetast, zij raakt alleen zijne toepassing.

Die moeilijkheid zal, voor zoover ten minste mogelijk, moeten worden opgeheven door het stellen van hooge eischen aan de beoordeelaren, in het bijzonder die van gerijpt kunstinzicht, vrijheid van dogmatische neigingen, en takt, nimmer zal dit mogen geschieden, door voor de voortbrengselen van eene bepaalde catagorie van ontwerpers iedere beoordeeling te laten vervallen

E. ROSENBOOM.

PRIJSVRAGEN.

„Centraalpunt in het IJbosch."

De inzender van de teekeningen „*Motto: Jonge kracht*", vergat bij zijn werk een correspondentieadres te voegen, zoodat de terugzending bezwaarlijk zal gaan. Waarschijnlijk is hiermee tevens de klacht opgelost, die een der mededingers tot de Permanente Prijsvraag Commissie richtte omtrent het niet publiceeren van de motto's. Is dit niet het geval, dan verzoeken we dien inzender alsnog zijn adres bij ons kenbaar te maken.

Voor de Commissie,

Adres: N. Tolstr. 64. P. BINK.

Voor de prijsvraag over een kleine ontginningsboerderij zijn ingekomen in totaal 89 ontwerpen.

De inzendingen hielden voor elk van de te noemen motto's het achter den naam geplaatste aantal teekeningen in:

Buiten-Boeren, 6 — O. B., 6 — Friesland, 7 — Zuid-Holl., 5 — 5 in een vierkant (geteekend), 6 — Hei, 10 — Boer, 4 — Chi Lo Sa, 4 — „Boerderij" Mei 1918, 9 — A I, 7 — Betsy, 5 — Eenvoud I, 5 — Anna, 10 — Eenvoud II, 5 — Hooge gronden, 7 — Eenvoud betracht, 9 — Boschrand, 9 — Ieder meent zijn uil een valk, 7 — Cultuur, 7 — 't Platte land, 7 — Nieuw Leven, 11 — Swastika in dubbel vierkant (geteekend), 7 — Dubbele driehoek (geteekend), 5 — Uil (penteekening), 5 — Kruis (geteekend), 5 — Tine, 4 — Werklust, 6 — Vlinder in driehoek (penteekening), 6 — Drie vierkanten in elkaar met kruis (get.), 6 — Heidebloem, 6 — Gelderland, 5 — Elk huisje heeft zijn kruisje, 3 — Nederlandsch, 6 — Morgenrood, 4 — Eenvoud III, 5 — Buiten, 6 — Vierkant met afgeschuinden hoek (geteekend), 5 — 32, 8 — Rietdak, 7 — Eenvoud IV, 5 — Heijbleumke, 8 — Welvaart, 7 — Heide I, 5 — 's Lands Zegen, 6 — Boerkerij, 6 — Vrede I, 6 — Ontginning, 7 — Motto 1918, 5 — Heide II, 9 — Groen, 6 — Pro-Boer, 10 — Saamgeperst, 5 — Plaatske, 5 — H.E.V., 6 — Korenbloem, 5 — A II, 6 — Keienrand, 4 — Han, 6 — Boerengrauw, 5 — Vrede II, 7 — Rika, 5 — A III, 5 — II in een cirkel (geteekend), 7 — Kultuur, 6 — Twee concentrische cirkels (geteekend), 7 — Gemengd bedrijf, 4 — Nijverheid, 6 — Drie snijdende cirkels in een grooten cirkel (geteekend), 10 — Ned. Boerderij in † (kruis geteekend), 7 — Koe en kalf, 7 — W. B. V., 10 — E. M., 7 — Drie verticale streepen van ongelijke lengte (geteekend), 9 — R. P. D. T, 4 — Op het land, 8 — Spa en riek in een cirkel (geteekend), 3 — Heem, 8 — O. B. II, 6 — E. K. S., 5 — Van Zaaien komt maaien, 5 — Mei, 9 — Hoop op zegen, 7 — Riet, 5 — Zeldenrust, 6 — Reclaiming, 6 — Arbeid Adelt, 6 — M., 6 — ?, 7 — ??, 9.

Van ? en ?? zijn de motto's nog onbekend.

De rapporteur:

Ir. A. M. KUIJSTEN.

INGEZONDEN.

Den Redacteur van het Bouwkundig Weekblad.

De bestraffing, die U mij toedacht in Uw artikel „De architect in de publieke opinie" schijnt mij buiten verhouding tot de zonde van mijn stukje in Wendingen, dat niet anders was dan een glimlach over een schrijven in Wendingen IV, welke glimlach niet geheel achter mijn hand verborgen bleef. Het noodeloos offeren van de reputatie van vele collega's is een boos bedrijf, dat U mij nu maar niet moest aanlappen. De overwegingen, welke de M.B.V.A. er toe leidden den Nat. Woningraad steun te ontzeggen, zijn mij bekend als zuivere vakvereeniging belangen, waarbij, als zoodanig terecht, het vakbelang zwaarder weegt dan het kunstbelang en waarmee, de bestaansmogelijkheid van kunstbelangen eenmaal aangenomen, mijn bezwaar tegen vakvereenigingen is vastgelegd, vullende de volle omvang mijner zonde.

Ik twijfel niet aan de goede trouw Uwer beschuldigingen i. z. mijn schamperingen over het honorarium, doch veroorloof mij U dezelven als onbestelbaar te retour-

neeren. Probeert U eens bij Peter Altenburg; mij komt het architectenhonorarium volgens de geldende tabellen te laag voor.
Het misverstand hebt u veroorzaakt, door het identifieeren der beide Schweine in het tweemaal, doch in verschillend verband gebruikte citaat, terwijl ter voorkoming van erger misverstand ik mij beijver u te verzekeren, dat ik de Schweine, onder de sympathieke medeschepselen weet te rangschikken, wien ik een passende, in deze magere tijden zelfs onmatige achting toedraag.
Dankend voor de verleende plaatsruimte

J. F. STAAL.

Ik ben me niet bewust een misverstand veroorzaakt te hebben. De bedoeling van het tweede aangehaalde citaat, die niet bijzonder voor de hand ligt, — integendeel — is me nu pas gebleken.
Na Uwe opheldering neem ik gaarne mijn booze woorden terug, maar moet helaas in vreeze blijven voor die lezers, die Wendingen V zullen lezen, doch van bovenstaand commentaar verstoken zijn.

J. P. M.

TIJDSCHRIFTEN EN WEEKBLADEN.

Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. Elfde jaargang No. 2.
Mr. Dr. J. C. van Overvoorde geeft een uitvoerige beschouwing over monumentenbescherming in oorlogstijd, waar de Bond voor ons land het hare aan wil doen, zooals blijkt uit een adres aan H. M. de Koningin voor het bijeenroepen van een neutrale conferentie ter bespreking der materie.
Prof. Dr. J. Six vermeldt dat bij de restauratie van de schilderingen in de kap der Zuiderkerk te Enkhuizen een deel van een muurschildering aan het licht is gekomen bij de herstelling van een karbeel.
In No. 3 komt een officieele mededeeling voor, waaruit blijkt dat de Minister van Binnenlandsche Zaken gaarne van den Bond een betreffend rapport tegemoet ziet, waartoe de Bond nu een commissie heeft benoemd, waarbij aan den Minister van Oorlog is verzocht een militair deskundige aan te wijzen.

Levende Kunst Afl. 5.
In een uitvoerig artikel over Toorop door W. A. v. Konijnenburg worden als verheven uitingen van architectuur genoemd Het Pantheon der Menschheid van Dr. H. P. Berlage, zijn gebouw van De Nederlanden en de ingang van het gebouw van de Firma Stokvis van J. Limburg.

Building News.
In No. 3305 van 8 Mei komt een interessant ontwerp voor van Sir Lutyens voor een War Memorial Church. De nummers 3306 en 3307 geven bekroonde ontwerpen voor arbeiderswoningen en een constructie voor een dergelijke woning, gedeeltelijk in beton en gedeeltelijk in hout.

Wendingen. Mei-nummer.
Een fraaie omslagteekening van Roland Holst, die ook zijn meening zegt over Brangwyns muurschilderingen, o. a.: „Een muurschilderkunst, die slechts brengt de uiterlijke styleering van een zich-zelf zoekende, zich-zelf verheffende en chaotische levensconceptie, verloopt noodzakelijk òf in historisch allegorisch academisme, òf in bluf, en in Frank Brangwyn's muurschilderkunst kan ik dan ook slechts deze karakteristieken ontdekken, naast een al te vlot werkmanschap."
De bouw van de Tweede Jaarbeurs wordt besproken door Ir. de Bie Leuveling Tjeenk, waarbij eenige afbeelingen, ook van interieurs van stands.

S.

BERICHTEN.

Rijks Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam. Benoemd zijn tot hoogleeraar voor het onderwijs in Algemeene Kunstgeschiedenis en aesthetica W. A. E. v. d. Pluym te Amsterdam, met gelijktijdig eervol ontslag als leeraar aan de Rijks Normaalschool voor teekenonderwijzers en als leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid; tot buitengewoon hoogleeraar voor ontwerp in iconografie en symboliek dr. R. Ligtenberg O. S. N. te Woerden, idem in compositie R. N. Roland Holst te Laren, in de portretkunde dr. J. Veth te Bussum; tot lector voor het onderwijs in de costuumkunde A. H. J. Molkenboer te 's-Gravenhage, in de anatomie H. v. d. Poll te Amsterdam.

Rijksarchitectuurmuseum. Ingesteld is een commissie ter voorlichting van de Regeering of de inrichting van een Rijks Architectuurmuseum gewenscht is. Hierin zijn benoemd tot lid-voorzitter jhr. H. Teding van Berkhout, directeur Rijks Prentenkabinet, tot lidsecretaris W. A. E. v. d. Pluym, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers. Tot leden Jos. Th. J. Cuypers, architect, allen te Amsterdam, prof. H. Evers, hoogleeraar Technische Hoogeschool, Delft; dr. J. Kalf, directeur Rijksbureau voor monumentenzorg te 's-Gravenhage; J. M. v. d. Mey, D. F. Slothouwer, beiden Amsterdam; prof. dr. W. Vogelsang, hoogleeraar te Utrecht.

Prof. J. G. Wattjes.

Tot hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, om onderwijs te geven in de bouwconstructies, is benoemd de heer Ir. J. G. WATTJES.
De heer Wattjes verwierf in 1902 het diploma voor bouwkundig ingenieur, vestigde zich als architect en werd eenige jaren later benoemd tot ingenieur van het bouwbureau der H. IJ. S. M.
De heer Wattjes is lid der M. B. V. A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 29 JUNI 1918. = No. 26.

INHOUD: BOUWKUNDIG GEDEELTE. Vakbelangen, door J. P. M. — Duitsche Woningverbetering. — Werkwijze voor Schoonheidscommissies door J. P. M. — Ontvangen Boekwerken, door S. — Prijsvragen.

VAKBELANGEN.

De inlevering van de formulieren met opgaven over de verhoudingscijfers van bouwsommen en de kosten der werkteekeningen, was bepaald tot 1 Juli 1918. Thans 29 Juni, zijn er al enkele binnengekomen; hun aantal zal ik maar niet noemen.
Het is een droevig stapeltje, dat veel te denken, maar weinig te hopen geeft.
Het vreemdste van alles is, dat ieder lid het formulier ingevuld kán terugsturen. Want in de breede kolom worden opmerkingen gevraagd, die toch iedere architect uit zijn ervaring wel geven kan.
Ook al laat veler administratie niet toe, de juiste verhoudingscijfers op te geven, uit de bevindingen is toch wel een en ander mede te deelen.
Als de biljetten niet spoedig binnenkomen, zal deze enquête ook wel weer als een mislukte kunnen worden beschouwd. En wel door gebrek aan belangstelling.
Het povere resultaat van deze eenvoudige enquête doet weer duidelijk gevoelen het gevaar, dat bij voortduring de M.B.V.A. bedreigt, haar verzwakt en haar ontwikkeling belemmert. Want de geringe belangstelling in de vakvereeniging, kan zeker een gevaar genoemd worden.
Zij vindt haar oorzaak hierin, dat de meeste leden in de M.B.V.A. nog te veel een gewone vereeniging, te weinig een vakvereeniging zien.
De M.B.V.A. wordt thans nog beschouwd als de Maatschappij van vroeger, waarin als het zoo eens te pas komt, vakbelangen worden besproken.

Maar deze toestand is te tweeslachtig, dan dat hij zich niet ernstig op haar ontwikkeling zal wreken.
Want een vakvereeniging heeft een geheel ander karakter dan een gewone vereeniging. Bij deze wordt de verhouding tusschen haar en de leden uitsluitend bepaald door gevoelens van sympathie. Dat sympathieke karakter, dat die verhouding kenmerkt, is in 't geheel geen eisch meer bij een vakvereeniging, waarvan men lid is *uit noodzaak*. De verhouding wordt n.l. bepaald door sociaal-economische behoeften, welke de leden, in casu de architecten, voor zich in de samenleving gevoelen.
Zoolang als de bevrediging hiervan geschieden kan buiten persoonlijk belang om, kan zij gezocht worden in samenwerking met anderen.
Brengt echter de bevrediging ervan een persoonlijk belang mede, dan krijgt door deze verhouding een vereeniging het karakter van een vakvereeniging. Er blijft dan nog onderscheid tusschen een zuivere materieel belang, dat beoogd wordt (feitelijk wel in de meeste gevallen), maar het belang kan ook van meer ideëele beteekenis zijn. Maar in ieder geval is er een belang mee gemoeid en niemand is lid van een vakvereeniging als hij er dat niet in ziet.
Het belang nu is de impuls, de prikkel, die leidt tot inspanning, hetzij physieke, hetzij geestelijke, en waaraan een vakvereeniging haar eigen karakter, n.l. dat van sterkte ontleent.
Een gewone vereeniging kan van alles zijn, bloeiend, kwijnend, aardig, vervelend, maar een vakvereeniging en, in ieder geval haar streven moet krachtig zijn. Is zij dat niet, dan is dat een bewijs dat het belang, dat door samenwerking moet worden bevorderd, overschat is, en verliest zij hare waarde en beteekenis als vakvereeniging. De kracht moet gevonden worden in bewuste inferioriteit van het individueele belang ten opzichte van het algemeene vakbelang.

Alleen als men bewust is, dat het individueele belang bevorderd moet worden door het gezamelijke vakbelang, dan eerst is de weg gebaand, die leiden zal tot een doelbewuste krachtige vakvereeniging, waarin het individu opgelost is in de gemeenschappelijke strooming.

Het behoeft wel geen nader commentaar, dat deze voorwaarde bij de M.B.V.A. nog op lange na niet vervuld is, en dat de belangstelling — om niet eens het woord „actie" te gebruiken — van de meeste leden, de vakvereeniging-gedachte niet weergeeft. De belangstelling toch, in alles wat de M.B.V.A. aangaat, is te vinden bij hoogstens 40 % van hare leden, terwijl in een vakvereeniging, waarin dit idee ten volle is gerijpt, de belangstelling van alle leden moet blijken, want alle leden hebben belang, en al die belangen moet impuls zijn tot het voeren van gemeenschappelijke actie. Nog veel te veel zien de meeste leden in de M.B.V.A. de oude Maatschappij, waarin een flauwe belangstelling van ver van het centrum wonende leden verklaarbaar en logisch was. In een vakvereeniging echter behoeft en mag zij niet bestaan, omdat alle locale en individueele belangen door de vereeniging als eenheid moeten worden behartigd.

De lage graad van belangstelling, welke door de bovengenoemde enquête, weer eens duidelijk wordt getoond, is een bedenkelijk verschijnsel.

Overal om ons heen, ziet men groepen zich doelbewust aaneenscharen, om straks, als na dezen oorlog, de economischen strijd los zal branden, paraat te staan. De aannemers wapenen zich tegen alles en nog wat, de bouwvereenigingen hebben ook organisaties, waardoor zij zelfs in deze benarde tijden, nog een en ander tot werkelijkheid kunnen maken. Voor den architect zal na den oorlog wel een beteren, maar ongetwijfeld ook een moeilijken tijd aanbreken, vóór dien tijd moet gezorgd worden dat alles, wat tot zijn sociale en intellectueele kracht moet bijdragen, gevestigd is door middel van zijn vakvereeniging.

Daarvoor zal in de eerste plaats een krachtiger vereenigingsleven en vooral hoogere belangstelling noodzakelijk zijn.

J. P. M.

DUITSCHE WONINGVERBETERING.

In de „Deutsche Bauzeitung" van 22 Mei 1918 worden de maatregelen vermeld, die de Duitsche Rijksdag heeft genomen om den woningnood te bestrijden en den bouw van volkswoningen te organiseeren.

In verband met de maatregelen, die ten onzent zijn genomen, geven we hier het artikeltje vertaald weer:

„In zijn zitting van 11 Mei 1918 heeft de Duitsche Rijksdag een besluit genomen inzake het vraagstuk van de Duitsche Woningverbetering, op welks groote beteekenis tot nu toe nog niet de aandacht werd gevestigd; deze beteekenis heeft het besluit zoowel voor de nog geheel stilliggende bouwnijverheid, als, vooral, voor den woningbouw.

Het voorstel is uitgegaan van de „Deutsche Wohnungs-Ausschusz" en de aanneming ervan heeft de beteekenis van een ommekeer van den Rijksdag ten opzichte van het destijds alle gemoederen in beweging brengende woningvraagstuk.

Het voorstel, dat na een korte uiteenzetting werd aangenomen, voert den Rijksdag uit een passieven toestand ineens naar een actieven, wiens zegenrijke werking zich spoedig in een opleving van de bouwbedrijvigheid zal doen gelden. Wegens zijn groote beteekenis geven wij het aangenomen voorstel woordelijk weer:

1. De leiding van een stelselmatige en uitgebreide totstandkoming van woningen na den oorlog, zoowel als van de organisatie van alle hiervoor in het rijk aanwezige openbare en particuliere krachten, wordt opgedragen aan het Reichswirtschafts Amt als Zentralstelle für Uebergangswirtschaft. Alle voorbereidingen daarvoor zijn door dit bureau in overleg met de Bondsstaten te treffen en reeds van nu af te regelen.
2. Omdat de nieuwbouw alleen op particulier initiatief wegens de verhooging der bouwkosten en de bovendien weinig beschikbare gelden in den overgangstijd onmogelijk zal blijken, wordt 500 Millioen Mark uit rijksmiddelen voor het verleenen van voorschotten zoowel als voor het vormen van een waarborgfonds beschikbaar gesteld.

De Bondsstaten en de gemeenten moeten gelijktijdig minstens voor een gelijk bedrag als het rijk voor de opbrengst van deze gelden zorgdragen.

De verzekeringslichamen (ziekenfondsen, verzekeringbanken, vakvereenigingen) zoowel als de openbare spaarbanken moeten hun hiervoor beschikbare bedragen zoo mogelijk in leeningen aan volkswoningbouwvereenigingen tegen lagen rentevoet beleggen.

3. Bij gebrek aan bouwmaterialen is een spoedig inwerking stellen van de bouwmaterialenindustrie, door gebruikmaking van vrij komende arbeidskrachten uit het leger en het beschikbaar stellen van toereikende kolenvoorraden, dringend noodig. De uit het leger afkomstige bouwmaterialen zullen tegen lage prijzen ter beschikking gesteld worden van gemeenten, waarin woningnood heerscht.
4. Daar, niettegenstaande de voorraad van de zoo verkregen bouwmaterialen, naar het zich laat aanzien, in den eersten tijd na den oorlog niet in de komende behoefte zal kunnen worden voorzien, dient er te worden zorggedragen dat alleen de noodzakelijkheid de volgorde van uitvoering der verschillende bouwwerken zal bepalen.

In het bijzonder moet de luxe-bouw in dien tijd geheel achtergesteld worden.

5. Voor de eerste opname van dakloozen moeten familie-barakken worden gebouwd, die aan het doel beantwoorden, en tegen matigen prijs worden verhuurd. Het bouwmateriaal hiervoor moet zoo mogelijk nog tijdens den oorlog ter beschikking gesteld worden. Het is aan te bevelen dergelijke barakken-complexen zooveel mogelijk binnen de grenzen der voorsteden in de nabijheid van stations aan te leggen en wel zoo, dat bij iedere woning de aanleg van een moestuin en naar behoefte ook stalling voor klein vee mogelijk is.
6. Direct na den vrede moet met een stelselmatige en uitgebreide oprichting van gezonde, doelmatig ingerichte definitieve volkswoningen begonnen worden. Tot de voorbereiding van dezen bouw moeten zonder uitstel

a. onderzoekingen gedaan worden naar de toestand van en de te verwachten behoefte aan woningen;

b. in alle plaatsen, waar het woninggebrek te verwachten is, tot het verkrijgbaar stellen van geschikte goedkoope bouwgrond gedwongen worden en dit in 't bijzonder ook door onteigening te vergemakkelijken.

c. bouwplannen gereed gemaakt worden voor alle meer belangrijke typen van volkswoningbouw (huur en eigenhuizen, een-, twee- en meergezinswoningbouw, woningen voor gezinnen met veel kinderen, blokbouw, woningen met tuinen en stallen) overeenkomstig de behoeften en gewoonten in de verschillende bondsstaten en provinciën;

Alle voorschriften, die de bouwkosten onnoodig opvoeren (straatbreedte, materialen, sterkte van muren, vertrekhoogte, trappen, brandgevaar) moeten, voor zoover dat nog niet gebeurd is, uit de bouwverordeningen verwijderd worden;

d. in de lijst van de het eerst uit het leger komende manschappen bij het einde van den oorlog moeten in de eerste plaats bouwvakarbeiders opgenomen worden.

7. De uitvoerings- en bemiddelingsorganen voor den toekomstigen woningbouw zijn de gemeenten. Zij gebruiken de door het Rijk en de afzonderlijke staten ter beschikking gestelde gelden om zelf te bouwen of om ze, onder waarborg, aan woningbouwvereenigingen, zoo noodig ook aan particuliere bouwondernemers af te staan.

Daarbij moet het gebruik tot algemeen nut door locale regelingen of door kadastrale registratie blijvend verzekerd zijn. De terugbetaling van de geldleeningen moet door een hypotheek met doelmatig gestelde aflossingen (besluit van den Rijksdag van 24 Mei 1916) mogelijk gemaakt worden.

In grootere gemeenten moeten woningbureaux worden ingesteld".

WERKWIJZE VOOR SCHOONHEIDSCOMMISSIES.

Terecht merkt de heer Rosenboom in het vorig nummer op, dat de toepassing van de stelling, dat bij het beoordeelen van bouwkunstig werk rekening dient gehouden te worden met den vervaardiger, in de praktijk moeilijkheden zal geven, om uit te maken wie kunstenaar is en wie niet.

Maar is dit moeilijker uit te maken, dan het aesthetisch gehalte, waarover de heer Rosenboom zoo zeer een objectieve beslissing wenscht?

Gaat men eens na tot welke vage begrippen een aesthetische beschouwing leiden kan.

Welke zijn de aesthetische eischen, die men stellen moet. Vallen daaronder die aan de zoo geroemde schoone verhoudingen te stellen, of aan de „massa werking", of aan het stadbeeld, of aan het kleurengamma?

De eischen, die ontleend worden aan deze begrippen zijn zeker scherp te stellen, aangezien de empirie ze voldoende heeft vastgelegd, maar gaat men daarmee niet een hoogst gevaarlijken kant op?

Wordt dat niet een kultiveering van het *oog*, die in de vorige eeuw triomphen kon vieren toen de bouwkunstige idee gesmoord was, en waar tenslotte helaas de meest desolate toestand van het bouwkunstig leven uit voortkwam.

Deze „tektonik" is uitstekend voor allerlei bouwers en ontwerpers, die de meest elementaire begrippen op dit gebied nog niet kennen. Men brengt hen daarmee tenminste een beetje op streek en kweekt zoodoende een groep bouwkundigen, die eenige notie heeft van wat in de wandeling „mooie verhoudingen" en dergl. worden genoemd.

Een norm voor goede verhoudingen is experimenteel vast te leggen. G. F. Fechner heeft een groot aantal menschen hun oordeel laten uitspreken over allerlei figuren, bijv. over een steeds langer wordende rechthoek, waardoor hij een soort van statistiek van schoonheidsbeoordeelingen kreeg. De resultaten schreef hij neer in het werkje: „Zur experimentalen Aesthetik", dat mogelijk de schoonheidscommissies als handleiding aanbevolen zou kunnen worden!

Maar het werk van een kunstenaar geeft toch nog iets meer, dan wat Fechner meten kon.

En om dat ietsje meer, gaat het. Dat ietsje kan worden gevonden in het grootste bouwwerk, zoowel als in de simpelste woning. Het kan fascineerend zijn, doch vaak ook langzaam naar voren tredend, maar dan eenmaal gevonden, ook des te meer boeiend. Het ontbreekt vaak op een teekening, veelal op een blauwdruk, maar het zit . . . . *in* den kunstenaar. En daarom wil ik bij een ontwerp ook den maker kennen. Want weet ik, dat hij eenmaal zichzelf in een kunstwerk heeft kunnen openbaren, dan ben ik vol vertrouwen zulks weer van hem te mogen verwachten, ook al gaat hij buiten het boekje van Fechner.

Dit vertrouwen is de eenige zonde, waarmee ik mij in mijn vorig stukje beladen heb.

De heer Rosenboom spreekt van eenmaal „officieel als kunstenaars" beëtiketteerde architecten, en komt zoodoende tot een scheiding tusschen kunstenaars en niet-kunstenaars, die terecht onmogelijk te bepalen is. Ik heb die schifting zuiver persoonlijk laten zijn. Uit eerbied voor het werk van een kunstenaar, moeten de leden eener schoonheidscommissie ieder voor zich dat werk niet willen schenden.

De heer Rosenboom's meening ademt een schijnbaar

praktischen geest: één Grondwet, en klaar is kees. Een wegcijfering van subjectieve meeningen, een ruim standpunt, takt, gerijpt kunstinzicht en geen last van dogmatische neigingen, moet men toch van ieder behoorlijk mensch verwachten!
Mijn methode is onpraktisch met al dat eeuwige vertrouwen en al die waardeering!
En toch hoop ik, dat de commissies in deze — zij het wat moeilijker richting — werkzaam zullen zijn. Komt onverhoopt de Grondwet Rosenboom erdoor, dan zal het mij een kleine schadenfreude zijn, dat in ons landje, iedere collega weet, dat architect A zijn strekken *altijd zóó* wil hebben, en architect B *nooit* roedjes in zijn bovenlichten zal maken.

J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Sluyterman. Laatste aflevering van *Huisraad en Binnenhuis in Nederland.*

Bij de verdere behandeling der 18e eeuw is een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan de Klok, terwijl de Lodewijk XVI tijd fraai wordt geïllustreerd o. a. met de teekeningen van Jurriaan Andriessen uit het Prenten Kabinet.
Met een hoofdstuk over het Empire sluit dit boekwerk, dat, zooals in het voorwoord wordt gezegd, geen aanspraak maakt op volledigheid, doch slechts een schetsmatig overzicht heeft willen geven. Vanuit dit standpunt is deze fraaie uitgave zeker geslaagd te noemen.

Die Romanische Steinplastik in den nördlichen Niederlanden von Dr. Raphael Ligtenberg O. F. M. Band I Die Reliefplastik und der Bauornamentik erster Teil. Haag Martinus Nijhoff, 1918 (*f* 6.30).

De hypothese door Dr. Pit gegeven in zijn werk: La sculpture hollandaise au Musée national d'Amsterdam, waarbij de Noord-Nederlandsche beeldhouwkunst der latere middeleeuwen als een tak van de Saksische school van de 12de tot de 13de eeuw werd verklaard, vond in Duitschland veel belangstelling en gaf aanleiding tot commentaren en beschouwingen, die grootendeels in deze studie verwerkt zijn.
Bij de weinige litteratuur over romaansche kunst in ons land is deze arbeid van den nieuwbenoemden buitengewonen hoogleeraar aan de Rijksacademie te Amsterdam zeker een aanwinst, die ondanks slechte tijden en duur papier tot stand is kunnen komen in een welverzorgde uitvoering.
De taal is wellicht gekozen met het oog op een grooter afzetgebied.
In een kort slotwoord komt de schrijver o. a. tot de conclusie:
„Neben den bisher in der Kunstgeschichte vertretenen deutschen Bildhauerschulen behauptet die Maastrichter ihren besondern Platz und Rang."
En verder: „Von etwas spezifisch Niederländischem kann in all diesen Werken nicht die Rede sein."
Hiervoor kan de verklaring gevonden worden in:
„Wie unsere Gegenden im XII.—XIII. Jahrhundert ein Lehen des deutschen Reiches waren, so stand auch die Bildhauerkunst hier im Lande zu der deutschen in einer gewissen, nicht gesuchten, weder aufgedrängten, sondern aus der Gesamtheit der Verhältnisse natürlich hervorgehenden Lebensverhältnis. Die geografische Lage, zum Teil die ethnografische und sprachliche Verwandtschaft, die politischen und ökonomischen Beziehungen brachten das notwendig mit sich. S.

PRIJSVRAGEN.

De vereeniging *Bouwkunst en Vriendschap* alhier schrijft ook voor 1918 *prijsvragen* uit. Zij vraagt: I. Ontwerp van een *blokbouw*, een bouwblok, dat gedacht is met de voorzijde te liggen aan een der belangrijke breede verkeerswegen in een woonwijk, terwijl de achterzijde uitkomt op een breede kade met plantsoenaaleg, die een vaarwater begrenst. De korte zijden van het blok grenzen aan breede straten. Gedacht is dat het bouwblok niet anders zal bevatten dan z.g.n. heerenhuizen.
Prijzen: zilveren medaille met getuigschrift en *f* 150, bronzen medaille met getuigschrift en *f* 50, eervolle vermelding met getuigschrift en *f* 25.
Prijvraag II: *Een huisje voor een walbaas,* belast met het toezicht op het laden en lossen van goederen aan een handelskade.
Prijzen: bronzen medaille met getuigschrift en *f* 25, getuigschrift en *f* 10, eervolle vermelding met getuigschrift.
Prijsvraag III: Getuigschrift der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", op de Grootte van een folio vel papier, n.l. 21 × 33 cM.
Prijzen: bronzen medaille met getuigschrift en *f* 50; getuigschrift met *f* 25; een eervolle vermelding met getuigschrift.
De deelneming aan deze prijsvragen is, behalve voor alle Nederlandsche bouwkundigen, ook opengesteld voor die, welke als krijgsgevangenen, van welke nationaliteit ook, hier te lande zijn geïnterneerd.
De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de h.h.: 1. W. van Boven, inspecteur der Volksgezondheid te 's-Gravenhage; 2. Ir. M. Ph. J. H. Klijnen, architect te Rotterdam; 3. A. H. Wegerif Gzn., architect te Apeldoorn; 4. Ir. J. C. van den Berg, architect te Rotterdam; 5. C. N. van Goor, architect te Rotterdam, 's-Gravendijkwal 71.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, D. F. Slothouwer en A. R. Hulshoff
Redacteur: J. P. Mieras:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39ste JAARGANG. = 6 JULI 1918. = No. 27.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Voorkoming van verdere stedenschennis, door J. P. M. — Rapport van de Commissie tot afwikkeling van punt 16 van het werkprogramma der M. B. V. A. — Prijsvragen. — Ingezonden, door E. Rosenboom. — 's Rijks Architectuurmuseum.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende Ledenvergadering zal gehouden worden te

WASSENAAR

in de uitspanning „De Kievit".

Agenda:
1. Notulen van de Algemeene Vergadering.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Benoeming van een lid in de Commissie van Onderwijs.
5. Tentoonstelling van Volkswoningbouw in het Gebouw der M. B. V. A.
6. Vaststelling van het definitieve rapport van de Commissie tot afwikkeling van punt 5 en 8 van het Werkprogramma. Voor het definitieve rapport wordt verwezen naar het voorloopige, dat is opgenomen in het B. W. No. 25, Jaargang 1917. Het definitieve Rapport geeft de volgende kleine wijziging: op pag. 146, 1e alinea: „Het besluit der Schoonheidscommissie wordt den aanvrager zonder nadere toelichting medegedeeld."

Dit wordt: Bij afwijzende beschikking wordt den aanvrager het advies der schoonheidscommissies medegedeeld begeleid door een algemeene toelichting zonder dat de commissie daarbij in bijzonderheden behoeft te treden".
7. Rondvraag.

De vergadering zal worden gevolgd door een **excursie** naar de belangrijkste bouwwerken in de villaparken van Wassenaar.

Met het oog op het bestellen van de lunch worden zij, die de vergadering wenschen bij te wonen, verzocht dit zoo mogelijk vooruit aan het bureau der M. B. V. A. mede te deelen.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, over het jaar 1917.

Wegens de uitgebreidheid van dit jaarverslag (het beslaat thans een boekwerkje van pl.m. 80 pagina's) zal het niet meer in het Bouwkundig Weekblad worden opgenomen.
Exemplaren van het jaarverslag zijn, zoolang de voorraad strekt, voor leden en aspirantleden, op schriftelijke aanvraag gratis verkrijgbaar aan het bureau der M. B. V. A.

Architectuurmuseum.

Van de Commissie tot voorbereiding van de oprichting van een Architectuurmuseum ontving het Bestuur het volgende schrijven.

Mijne Heeren!

Bij deze hebben wij de eer U het volgende ter kennis te brengen:
In 1914 is op initiatief van het Genootschap Architectura et Amicitia in samenwerking met den Bond v. Ned. Arch. en de Maatsch. v. B. d. B. een commissie gevormd, bestaande uit de Heeren: Prof. der Kinderen, voorzitter, Jhr. H. Teding van Berkhout, Prof. H. Brugmans, Jos. Th. J. Cuypers, J. H. de Groot, P. J. Houtzagers, Prof. J. Klinkhamer, J. Stuyt en W. A. E. v. d. Pluym, secretaris, welke de plannen voor het stichten van een architectuur museum zou hebben voor te bereiden. Zij zou de Regeering voor deze zaak trachten te winnen, zoodat van Rijkswege een openbaar Architectuurmuseum zou worden gesticht.
De samenstelling der commissie onderging eenige wijziging, doordat de Heeren Prof. Klinkhamer en Stuyt vervangen werden door de Heeren A. W. C. Dwars en D. F. Slothouwer, terwijl Prof. der Kinderen als lid bedankte, daar de commisie niet kon meegaan met het beginsel, dat de verzameling deel uit zou maken van en beheerd zou worden door de Rijks-Academie hetgeen trouwens ook niet overeenkomstig uw zienswijze zou geweest zijn. Als voorzitter werd daarna gekozen Jhr. Teding van Berkhout.
In opdracht van genoemde commissie heeft vervolgens een uit haar midden gekozen werkcomité bij de regeering de noodige stappen gedaan en het is ons aangenaam U te kunnen melden, dat van den Minister van Binnenlandsche zaken een schrijven ontvangen werd blijkens hetwelk Z.E. besloten heeft in principe de zaak te steunen en ter nadere bestudeering en uitwerking een Rijks-commissie te zullen instellen.
In verband hiermede werd een bedrag van f 1000 op de staatsbegrooting gebracht, welk bedrag inmiddels door de Staten Generaal is goedgekeurd. In het vertrouwen, dat wij uwe opdracht ten einde hebben gebracht, hebben wij onze

commissie ontbonden nadat besloten werd het archief over te dragen aan de nieuwe Rijks Commissie.
Een uitvoerig overzicht der gebeurtenissen tot en met het voorstel van den Minister om den post op de begrooting te brengen, vindt U in bijgaanden overdruk van een artikel van Jhr. Teding van Berkhout in het „Bulletin van den Oudheidkundigen Bond". *)

Hoogachtend hebben wij de eer, Uw Dienstwillige
Jhr. H. TEDING VAN BERKHOUT,
WILLEM v. d. PLUYM.

Adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

24 Juni 1918.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,
dat zij met ingenomenheid heeft kennis genomen van het door de Regeering aangevraagde en door den Kamer toegestane crediet van *f* 500.000.— waarmede de gemeenten zullen worden geholpen, die de particuliere bouwnijverheid wenschen te bevorderen,
dat het adressante voorkomt, dat deze particuliere bouwnijverheid gunstige resultaten zal opleveren, wanneer de aesthetische verzorging wordt toevertrouwd aan architecten,
dat hiermede tevens aan de, tengevolge van de groote stagnatie in het bouwbedrijf steeds toenemende werkeloosheid van het onder de architecten werkende personeel kan worden tegemoet gekomen,
redenen waarom adressante Uwe Excellentie eerbiedig verzoekt, te bevorderen dat bij deze particuliere bouwnijverheid, welke met 's Rijks gelden gesteund zal worden, voor de aesthetische voorlichting de medewerking van architecten zal worden ingeroepen.

't Welk doende

Namens de Maatschappij voornoemd
A. BROESE VAN GROENOU, *Voorzitter.*
J. P. MIERAS, *Secretaris.*

Levering van Baksteen.

De Directeur-Generaal van den Arbeid heeft de volgende circulaire verspreid:

Baksteen tegen verlaagden prijs. Ik heb de eer te berichten, dat eenige fabrikanten reeds thans steen te mijner beschikking stelden voor levering in Juni en Juli, welke tegen belangrijk lagere prijzen dan door de R. C. B. werden vastgesteld zullen worden afgestaan in het bizonder voor werken van altruïstische strekking.
Contracten met genoegzaam alle steenfabrikanten in ons land zullen mij binnenkort in staat stellen om voor een belangrijk deel in de behoefte aan goedkoope steen voor dergelijke werken te voorzien.

Indiening van aanvragen. Het zal mij echter dàn alleen mogelijk zijn op tijd de toewijzing van de benoodigde steen te doen geschieden, wanneer belanghebbenden zorg dragen mij steeds zoo mogelijk 3 maanden te voren opgave te doen van de juiste hoeveelheden der verschillende soorten die zij behoeven, met vermelding tevens van de steenfabrieken van welke zij wegens vervoersomstandigheden het liefst de steen zouden betrekken en met nauwkeurige vermelding van de werken waarvoor zij bestemd zijn.
Van de steenen benoodigd voor de maanden Juni en Juli ontving ik de opgave liefst dadelijk.
Uitteraard zal het mij niet altijd mogelijk zijn de meest gewenschte fabriek voor de levering aan te wijzen, waarom als regel meer dan één fabriek ware op te geven in volgorde van preferentie.

*) Hierachter in het redactineel gedeelte opgenomen.

Aanwijzing der fabriek. Zoo spoedig mogelijk na ontvangst der opgave wordt door mij gemeld welke fabriek voor de levering is aangewezen. De steenen staan dan gedurende 14 dagen ter beschikking van den aanvrager op het tasveld der fabriek.
Bereikt mij binnen dien termijn geenerlei bericht, zoo vervalt de toewijzing en kunnen de steenen ter beschikking van andere aanvragers worden gesteld.

Keuring. Voor het geval de steenen aan de fabriek door den aanvrager worden afgekeurd, wordt een andere fabriek voor de levering aangewezen, indien het bericht van de afkeuring binnen 14 dagen na de toewijzing door mij is ontvangen en een herkeuring mijnerzijds den aanvrager in het gelijk stelt.
Geschillen omtrent deze keuring worden door een van mijnentwege aan te wijzen deskundige in hoogste instantie beslist.
Na ontvangst van bericht, dat de steenen worden geaccepteerd zijn deze aan mijn bemoeienis onttrokken. De aanvrager heeft dan verder met den fabrikant het vervoer te regelen.

Wijze van afname. Deze levert de steenen, overeenkomstig het met mij te sluiten contract, franco aan fabriek of laadplaats in het vervoermiddel. Klachten van dezen bij aankomst der steenen ter bestemmingsplaats ten aanzien van het niet voldoen der lading aan het bij de keuring getrokken monster, worden op schriftelijke aanvrage van de meest gereede partij beslecht door 3 arbiters, waarvan één door den geadresseerde, één door de fabriek en de derde door de twee eersten wordt aangewezen.
Kunnen partijen omtrent de aanwijzing van het 3e lid niet tot overeenstemming geraken, zoo wordt dit door mij aangewezen.
Alle gemaakte kosten worden gedragen door de in het ongelijk gestelde partij.
Tenzij de afnemer daaromtrent met den fabrikant anders overeenkomt, zal de afname der steenen geschieden binnen een bij iedere toewijzing door mij op te geven maximum-termijn.

Betaling. Betaling geschiedt aan mij binnen 1 maand nadat ik bericht zal hebben ontvangen, dat de toegewezen steenen worden aangenomen.

Prijzen. De prijzen der steenen worden telkens, wanneer een verhooging of verlaging van den brandstofprijs dit noodig maakt, opnieuw door mij vastgesteld.
Voor de steenfabrieken aan de groote rivieren en in Limburg is thans de prijs per **1000** steenen gesteld op:

f 24,75 . . . . . voor rood;
„ 26,75 . . . . . „ boerengrauw;
„ 28,75 . . . . . „ hardgrauw;
„ 30,75 . . . . . „ miskleurige klinkers;
„ 32,75 . . . . . „ straatklinkers;

Deze regeling geldt alleen voor de meest courante soorten baksteen; fraaikleurige gevelsteen bijvoorbeeld wordt daarin niet betrokken.
De door de R. C. B. geheven distributiekosten komen voor de door mijn tusschenkomst te betrekken steen te vervallen. Daartegenover wordt echter door mij voor iedere **1000** steen aan den aanvrager **5** cts. in rekening gebracht.
Gedurende de maand Juni komt in deze prijzen geen wijziging en waarschijnlijk blijven zij ook in de maand Juli onveranderd.

Fabrieken waarvoor de regeling geldt. Deze circulaire geldt alleen voor steenen betrokken van fabrieken aan de groote rivieren of in Limburg. De verlaagde prijzen waarvoor IJsel-, Rijn- en Vechtsteen, Groninger- en Friesche steen, en steen uit de provincie Noord-Brabant door mijn tusschenkomst verkrijgbaar zal zijn, zullen spoedig worden bekend gemaakt.

De Directeur-Generaal van den arbeid,
H. A. VAN IJSSELSTEYN.

Bedankt als lid.

De heeren Prof. Ir. G. N. Itz te Delft en Ir. W. C. Metzelaar te 's-Gravenhage hebben voor het lidmaatschap der M. B. V. A. bedankt.

Woonhuis Prinsengracht hoek Brouwersgracht te Amsterdam, aangekocht door de Vereeniging „Hendrick de Keyser".

VOORKOMING VAN VERDERE STEDENSCHENNIS.

Aldus getiteld verscheen onlangs een klein boekwerkje, uitgegeven door de Vereeniging „Hendrick de Keyser". Over deze Vereeniging is in dit blad in 't kort al wel een en ander medegedeeld.
Naar aanleiding van het bovengenoemde werkje, willen we thans nog eens de aandacht vestigen op het streven dezer Vereeniging of liever op de bijzondere wijze, waarop zij haar doel nastreeft.
Dat doel bestaat in het nemen van maatregelen tot behoud van oude gebouwen, in het bijzonder te Amsterdam, die òf op zich zelf architectonische beteekenis hebben, òf een integreerend deel van een schoon of sprekend stadsbeeld uitmaken, of waaraan historische herinneringen verbonden zijn.
Volgens hare statuten tracht de Vereeniging dit doel te bereiken, zooals verschillende andere vereenigingen, door zich te bemoeien bij de overheid, bij corporaties of particulieren inzake het behoud van bedoelde gebouwen, het verzamelen van gegevens omtrent het in stand houden van gebouwen, belangstelling wekken voor oud-Nederlandsch stedenschoon enz., en bovendien door het aankoopen van belangrijke kunsthistorische gebouwen, die met ondergang bedreigd worden, of door het aangaan van bijzondere overeenkomsten met de eigenaars of gebruikers ervan.
Deze beide laatste middelen zijn het, waardoor deze vereeniging zich zoo onderscheidt van zustervereenigingen en waarmede zij, naast het schoone pogen, het behoud van monumenten, met groote kans van slagen kan verzekeren. Waar andere vereenigingen haar doel moeten bereiken door „minnelijk overleg," kan de Vereeniging „Hendrick de Keyser," als langs dezen weg het behoud van een gebouw uitgesloten is, door de macht van het geld het gevaar nog afwenden.
Het is vóór het oprichten dezer Vereeniging gelukkig vaak voorgekomen, dat particulieren of een combinatie van kunstliefhebbers, op het laatste oogenblik hebben bijgesprongen, als een merkwaardig bouwwerk onder

de sloopershamer dreigde te vallen. Nu kan echter die hulp, waar noodig, ten allen tijde worden verwacht. Dat hier aanzienlijke sommen mee gemoeid zijn, is begrijpelijk. Deze onkosten tracht de vereeniging te dekken door het verhuren van de aangekochte perceelen, terwijl de koopsom ten deele zal worden gevonden door het sluiten van hypotheek.

De Vereeniging *) heeft twee fondsen gevormd: Een Beschermersfonds als zekerheid voor de obligatieleeningen en een aankoop- en Herstellingsfonds, voor afschrijvingen bij mogelijke aankoopen boven de waarde der panden en voor eventueele herstellingen, die niet uit de opbrengst der huren kunnen worden betaald. Verder worden door deze Vereeniging obligaties uitgegeven rentende 5 %.

Zij is zeer actief opgetreden en in Amsterdam heeft zij reeds een 10-tal perceelen aangekocht. Zonder aan de goede bedoeling van de overige middelen om haar doel te bereiken, te kort te doen, zal de Vereeniging „Hendrick de Keyser" haar bijzondere plaats blijven innemen, te midden van de talrijke lichamen, die zich het behoud van stedenschoon ten doel stellen, door haar aankoop van perceelen. Want boven de stelligste overreding, en het minnelijkst overleg, blijft de macht van het geld in vele gevallen de zekerste waarborg om bedreigde panden te behouden. Tot welk een wanhopige woede om te sloopen een eigenaar gebracht kan worden, is onbegrijpelijk. Zelfs is het te Amsterdam voorgekomen, dat het beeldhouwwerk aan een gevel verminkt werd, eenvoudig om de onderhandelingen tot behoud ervan onmogelijk te maken.

In dergelijke gevallen kan, het is wel jammer, klinkende munt het eenige redmiddel zijn, en helpen kunst- en archeologische bespiegelingen geen zier.

Wij willen hiermede niet te kennen geven, dat de Vereeniging „Hendrick de Keyser" haar 10 panden om dergelijke omstandigheden heeft moeten koopen.

Integendeel, wij hoopen, dat dit niet het geval geweest zal zijn.

In het hierboven genoemde boekje, waaraan wij bijgaande afbeelding van een der door de vereeniging Hendrick de Keyser aangekochte perceelen mochten ontleenen, wordt de verwording van de fraaie Amstelstad in 't kort geschetst. De schennis der stad is vooral na 1870 sterk toegenomen; men toonde toen voor de schoonheid van fraaie en belangrijke architectuur weinig oog meer te hebben. Veel verdween er en veel werd er verminkt.

En het boekje toont dat dit vandalisme, in de laatste twee, drie jaren, zoo geen hoogtij vierde, dan toch te veel slachtoffers heeft geëischt.

Dit zal dan ook wel de onmiddellijke aanleiding tot de oprichting van de Vereeniging „Hendrick de Keyser" zijn geweest.

Zij zal veel kwaad kunnen keeren. En al hetgeen zij zal weten te bewaren, — waarop onwillekeurig de aandacht van het groote publiek vallen moet — zal het oog openen voor het kostelijke dat wij aan oude architectuur bezitten, en het genieten van deze schoonheid zal nog een grooter macht worden dan het sterke middel dat thans moet worden gebruikt, om haar te beschermen.

J. P. M.

*) Het lidmaatschap bedraagt ten minste f 10.—.

RAPPORT
VAN DE COMMISSIE TOT AFWIKKELING VAN PUNT 16 VAN HET WERKPROGRAMMA DER M.B.V.A.

De Verdeeling van Opdrachten voor Volkswoningbouw over de Architecten.

Daar de bouw van volkswoningen als gevolg van de Woningwet thans vrijwel uitsluitend geschiedt door de in die Wet genoemde vereenigingen en door de Gemeenten, zal men bij het treffen van een regeling, welke een betere verdeeling van de opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten moet bevorderen, in het oog dienen te houden, dat alle daartoe strekkende maatregelen binnen de perken van de thans fungeerende Wet moeten blijven. Dwangmaatregelen, die zouden leiden tot het opdringen of toewijzen van een bepaalden architect, moeten geheel buiten beschouwing blijven, daar deze in de meeste gevallen tengevolge zullen hebben, dat het verantwoordelijkheidsgevoel van het bestuur vermindert, de ambitie voor de goede zaak verslapt en een minder aangename en scheeve positie tusschen bestuur en architect geschapen wordt. Doch wel dienen, naast de handhaving van een zoo vrij mogelijke architectenkeuze, maatregelen genomen te worden, welke voorkomen, dat een vereeniging of Gemeente op zoodanige wijze van haar vrijheid gebruik maakt, als geacht kan worden niet te zijn in het belang van den volkswoningbouw, terwijl deze maatregelen een bereikbaar billijke verdeeling van opdrachten over de architecten moeten bevorderen. De handhaving van de vrije architectenkeuze, ook al komt deze ten deze ten slotte onder een zekere beperking te staan, zoowel voor de vereenigingen als voor de Gemeenten, is dan ook door onze Commissie als uitgangspunt aangenomen.

Tot de bezwaren, welke aan te voeren zijn tegen de wijze, waarop in het algemeen de opdrachten voor volkswoningbouw over de verschillende Architecten verdeeld zijn, kunnen in hoofdzaak gerekend worden:

1. Een zeer groot gedeelte van den volkswoningbouw is in handen van onbevoegden.

2. Er is een betrekkelijk klein aantal architecten, dat met opdrachten voor volkswoningbouw belast is. Hierin schuilt gevaar voor overbelasting met werk bij enkele architecten.

Deze beide hoofdpunten zijn door onze Commissie in al hun veelzijdigheid onder de oogen gezien, waarbij men tot de volgende conclusies geraakte.

Bij de behandeling van de sub 1 genoemde wantoestand is door onze Commissie het gebied genaderd van Punt 7 van het werkprogramma: „Volkswoningbouw door bekwame Architecten", waarover de betreffende Commissie reeds het vorig jaar een belangrijk rapport heeft uitgebracht.*) Zonder ook maar eenigszins te kort te doen aan de waarde van genoemd rapport, zij hier opgemerkt, dat de middelen, welke de Commissie voor Punt 7 ten slotte aanbeveelt, alle min of meer bedoeld zijn als propaganda voor het bouwen van volkswoningen door bevoegde architecten. Doch naast deze actie en grootendeels afgescheiden daarvan, wenschen wij hier aan de hand te doen meer positieve maatregelen tegen het bouwen door onbevoegden.

Hoewel vrijwel overbodig, zij hier opgemerkt, dat het tegengaan van het bouwen door onbevoegden, zoowel ten goede komt aan den volkswoningbouw, als aan den architectenstand, daar dit direct ten gevolge heeft, dat een zeer groot aantal opdrachten automatisch in handen van de bevoegde Architecten zal komen.

Uitgaande van hetgeen de Commissie voor Punt 7 als feit geconstateerd en in haar rapport aldus vastgelegd heeft:

„. . . . . valt niet te ontkennen, dat er onder de grootere complexen vele voorkomen, waarbij de architectonische verzorging te wenschen overlaat. In nog verhoogde mate schuilt dit kwaad bij den woningbouw „in kleinere gemeenten en ten platten lande, en er zijn „gevallen, dat deze bouw op onmiskenbare wijze tot „ontsiering en tot nog grootere verbreiding van wan„smaak aanleiding zal geven . . . . . ", meent onze Commissie den volgenden weg te moeten aangeven tot bestrijding van dit euvel.

Van oordeel zijnde, dat slechts een regeling van Regeeringswege aan bovengenoemde bezwaren tegemoet zal kunnen komen, meenen wij, dat bij het ontwerpen van een dergelijke regeling de volgende punten op den voorgrond gesteld dienen te worden:

1e. De bouwvereenigingen, of, bij gemeentelijken woningbouw de Gemeentebesturen, moeten zooveel mogelijk vrij gelaten worden in de keuze van hun architect, terwijl zooveel mogelijk elk bevoegd Architect in de gelegenheid gesteld moet worden een opdracht op het gebied van den volkswoningbouw te ontvangen.

2e. Men trachte zooveel mogelijk aan te sluiten bij de door den Minister van Binnenlandsche Zaken voorgestelde maatregelen tot reorganisatie van de Afdeeling voor Volkshuisvesting aan Zijn Departement.

3e. De beoordeeling van de Architecten en hun plannen worde uitsluitend in handen gesteld van woningbouwdeskundigen in den ruimsten zin des woords, waarbij voorkomen worde, dat plaatselijke en persoonlijke belangen en intriges eenige rol spelen.

Zeer terecht waarschuwt de Commissie voor Punt 7 in haar rapport tegen het instellen van een Rijks-Schoonheidscommissie, waardoor het reeds zoo groote aantal lichamen en personen, welke bij de behandeling der bouwplannen een rol spelen, nog met één vermeerderd zouden worden, hetgeen den duur der behandeling nog meer zou vertragen.

Waar echter voor korten tijd bekend geworden is, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken voornemens is een afzonderlijk Bureau in het leven te roepen voor de behandeling van de ingediende plannen, zoo is thans de mogelijkheid geopend een Rijkscommissie, welke de Architecten naar hun plannen zal beoordeelen, aan dit nieuwe lichaam te verbinden. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van hetgeen dan reeds aanwezig is, namelijk:

1e. een vast bureau met bezoldigde ambtenaren;

2e. de Inspecteurs der Volksgezondheid (Woninginspecteurs); terwijl aanvulling wenschelijk is met:

3e. voor iedere provincie of district (overeenkomende met de districten der Woninginspectie) twee of drie deskundigen op het gebied der volkshuisvesting, waarvan tenminste de helft uit Architecten zou moeten bestaan. Laatstgenoemde deskundigen behoeven echter niet in de betreffende provincie of district gevestigd te zijn.

De ambtenaren van het vaste Bureau zullen, met hun Directeur aan het hoofd, het Dagelijksch Bestuur kunnen vormen en alle administratieve werkzaamheden verrichten, ter bevordering van een vlugge behandeling van zaken.

De sub 3e genoemde deskundigen zouden door den Minister kunnen worden benoemd op voordracht van de Architecten-Vakvereenigingen en van den Nationalen Woningraad of van het Instituut voor Volkshuisvesting. Zij zouden met de Inspecteurs als Voorzitters de Provinciale of Districts-Sub-Commissies vormen.

De werkwijze van deze Rijks Commissie kan als volgt worden voorgesteld:

Vooropgesteld wordt, dat bij de behandeling van de ingekomen plannen zoowel de bevoegdheid van den Architect als de hoedanigheden van het plan zelve beoordeeld zullen moeten worden.

Het Bestuur der Bouwvereeniging, of bij Gemeentelijken woningbouw: het Gemeentebestuur, kiest geheel vrij een Architect, en dient zoo spoedig mogelijk na het gereedkomen van diens plannen (of schetsplannen) deze stukken in bij het Dagelijksch Bestuur of het Bureau van de Rijks Commissie. Het Dagelijksch Bestuur zendt de plannen aan den Inspecteur der Volksgezondheid, onder wiens district de voorgestelde bouw ressorteert, en die de betrokken provinciale of Districts-Sub-Commissie bijeenroept. De Sub-Commissie beoordeelt in de eerste plaats den Architect naar zijn plan. Bezit het plan zoodanige kwaliteiten, dat daardoor uitgewezen wordt, dat de Architect voldoende aesthetisch en practisch onderlegd is om het plan goed uit-, of zoo noodig om te werken en uit te voeren, zoo wordt aan de Vereeniging bericht dat zij met de verdere voorbereiding tot den bouw kan voortgaan, waarbij rekening zal gehouden moeten worden met de eventueel bijgevoegde bemerkingen ten aanzien van het plan.

Wijst het plan echter uit, dat de Architect onbevoegd is tot het tot stand brengen van volkswoningbouw

*) Zie B.W. Jaargang 1917 pag. 214 e. v.

naar de gestelde eischen, zoo wordt de Bouwvereeniging bericht gezonden, dat een andere Architect gekozen zal moeten worden.
Hoewel de Rijkscommissie bevoegd is de noodige bemerkingen kenbaar te maken, waarmede met het uitwerken der plannen rekening gehouden zal moeten worden, mag de werkzaamheid van de Commissie nooit als „Bauberatung" worden opgevat.
Opgemerkt zij, dat het de Rijkscommissie bij het vormen van een oordeel over de capaciteiten van een Architect natuurlijk vrij staat daarbij nog van andere gegevens gebruik te maken, indien zij dit noodig oordeelt. Evenwel zal het ingediende plan steeds het uitgangspunt bij de beoordeeling moeten vormen.
Hierin ligt tevens onmiskenbaar een prikkel voor de Architecten om werkelijk hun beste krachten te wijden aan deze opdrachten: een niet te onderschatten belang voor de volkshuisvesting.
Ontvangt nu een Bouwvereeniging of Gemeente bericht, dat zij een andere architect zal moeten kiezen, dan mag die nieuwe keuze niet anders geschieden, dan in overleg met de Rijkscommissie. Daarvoor zal het noodig zijn, ten einde een bevoordeeling van den één boven den anderen te voorkomen of wel de vrije keuze te zeer te beperken, dat een lijst worde opgemaakt van alle Architecten, welke bevoegd en genegen zijn arbeiderswoningen naar de te stellen eischen te bouwen. Uit deze lijst zal de bouwvereeniging haar nieuwe keuze moeten doen. Bedoelde lijst zal opgemaakt worden door de Rijkscommissie; voor opname op deze lijst zullen de Architecten hun wensch te kennen moeten geven aan genoemde Commissie, onder overlegging van de noodige bewijzen hunner bekwaamheid. Met nadruk zij er hier op gewezen, dat dit moet zijn een geheel vrijwillige keuring van alle Architecten, die zich hieraan wenschen te onderwerpen, door een tot oordeelen bevoegd en geheel onafhankelijk College, geheel vrijstaand van de Vakvereenigingen, dus: een eerste stap in de richting van wettelijke regeling van de bevoegdheid tot het uitoefenen van het architecten-beroep.
Vanzelf spreekt, dat de bedoelde lijst steeds met nieuwe namen aangevuld kan worden.
Op deze wijze meent onze Commissie, dat aan het bouwen van onbevoegden een eind gemaakt kan worden, zonder dat daaraan ernstige bezwaren verbonden zijn.
Mochten zich gevallen voordoen, waarvan de Commissie voor Punt 7 in haar rapport gewaagt, dat er voor kleinere werken ten platten lande moeilijk een bekwaam architect te vinden zou zijn, zoo behoeft het in een dergelijk geval geen bezwaar te zijn, indien een architect den bouw in samenwerking met een plaatselijken bouwkundige uitvoert.
Terugkomende op het uitgangspunt van dit rapport, achten wij het onnoodig nader aan te tonen, dat op de boven omschreven wijze een zeer groot gedeelte van den volkswoningbouw, waaraan thans slechts onbevoegde krachten te pas komen, van zelf verdeeld zal worden over de bevoegde architecten, waardoor zoowel de architectenstand als de volkshuisvesting gebaat zal zijn.
Thans overgaande tot het sub 2 genoemde bezwaar, het gevaar voor bovenmatig belast zijn met opdrachten bij sommige architecten, meent de Commissie speciaal met het oog op den huidigen toestand, dat het voor het algemeen belang van den architectenstand gewenscht zou zijn, dat enkele architecten wat minder begiftigd waren met opdrachten voor volkswoningbouw, en dit gevaar voor overbelasting voor de toekomst zooveel mogelijk beperkt zal worden.
Doch ook hier mag het belang van de volkshuisvesting niet uit het oog verloren worden, en juist deze omstandigheid maakt de regeling van deze zaak zeer gecompliceerd.
Er kunnen zich gevallen voordoen, waarin een architect in zoo hooge mate met opdrachten (ook buiten den volkswoningbouw) beladen is, dat zijn werk, zoowel in practischen als in aesthetischen zin, daaronder lijdt; zulks zal inderdaad rechtstreeks in het nadeel van den volkswoningbouw zijn. Daarnaast mag evenwel niet ontkend worden, dat juist architecten, die zich speciaal op den volkswoningbouw hebben toegelegd, deze materie tot een bizondere studie hebben gemaakt en daarin een ruimere ervaring hebben opgedaan, door de meerdere geroutineerdheid van henzelve en van hun personeel veelal in staat zullen zijn met belangrijk meerdere snelheid (thans juist zoozeer gewenscht) goed verzorgde en wel doordachte plannen en een doelmatige détailleering der woningen tot stand te brengen.
Het zonder meer uitsluiten van de hier bedoelde architecten voor verdere opdrachten zal dan ook, zoolang de overbelasting van hun werkkracht niet met voldoende zekerheid is geconstateerd, een voor den volkswoningbouw zeer bedenkelijke zijde hebben.
Waar de beide hier aangevoerde omstandigheden er op wijzen. dat de belangen van den architectenstand in deze niet in alle opzichten samengaan met die van volkswoningbouw, is onze Commissie van oordeel, dat het niet mogelijk zal zijn deze materie aan een doeltreffende en afdoende reglementeering te onderwerpen. Echter zal de bovengenoemde Rijkscommissie ook in dit opzicht nuttig werk kunnen verrichten, door een waakzaam oog te hebben ten aanzien van overbelasting van architecten, en wel speciaal bij diegenen, wier naam op de reeds nader genoemden lijst is geplaatst. Daar deze lijst bedoelt te zijn een opgave van „bevoegde" Architecten, zal het niet op weg der Rijkscommissie liggen de namen der „overbelaste" architecten van de lijst af te voeren, doch zal zij wel tot taak hebben, bij het ter raadpleging overleggen van de lijst, in bepaalde gevallen te adviseeren, zekere architecten om bovengenoemde reden te passeeren.
Op deze wijze zal de Rijkscommissie kunnen medewerken tot een billijke verdeeling van de opdrachten over de Architecten. Met een „billijke" verdeeling wordt hier niet bedoeld een „gelijke" verdeeling of „distributie". Vele factoren zullen hierbij door de Rijkscommissie in aanmerking genomen moeten worden, zooals: in de eerste plaats de opdrachten, zoowel voor volkswoningbouw als daarbuiten, welke de Architect reeds heeft; in welk stadium van uitvoering deze werken zijn; in hoeverre de verschillende werken in de woonplaats van den architect liggen of wel meer verspreid zijn over andere plaatsen, enz.
Overigens zij nog opgemerkt, dat het verdeelen van grootere woningcomplexen, welke een afgesloten geheel vormen, in kleinere deelen en de plannen hiervoor aan verschillende architecten op te dragen, zeker niet in het belang van de volkshuisvesting te noemen is. Hierdoor zal de zoozeer gewenschte eenheid niet verkregen worden, de uitvoering kostbaarder en langduriger worden.
Slechts in bizondere gevallen, wanneer vele gunstige factoren hiertoe samenwerken, zou een dergelijke methode aanbevolen kunnen worden.
Ook het werken van een aantal architecten of bouwkundigen van minder bekwaamheid onder hoofdleiding van een bevoegd architect zal in de praktijk in de meeste gevallen zoovele bezwaren ontmoeten, dat onze Commissie een dergelijke werkwijze noch in het belang van den architectenstand, noch in dat der volkshuisvesting te mogen aanbevelen.
Resumeerende meent onze Commissie te moeten voorstellen: Het Bestuur der M.B.V.A. wende zich zoo spoedig mogelijk, bij voorkeur in samenwerking met het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting, tot Zijn Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, met het verzoek de totstandkoming van de in dit rapport bedoelde Rijkscommissie te willen bevorderen.

De Commissie tot Afwikkeling van Punt 16 van het werkprogramma der M.B.V.A.:

Ir. W. P. C. KNUTTEL.
C. J. KRUISWEG.
Ir. W. K. DE WIJS.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen 1918 Bouwkunst en Vriendschap.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15n November 1918 vrachtvrij ingewacht aan het adres van het laatstgenoemd Jurylid, 's-Gravendijkwal 71.
Exemplaren van het programma met situatie zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan hetzelfde adres.

1. *Vraag.* Moeten de tuinen een achteruitgang hebben aan de Kade.
1. *Antwoord.* Een achteruitgang is wel gewenscht.
2. *Vraag.* Kunnen op het blok ontworpen worden verdieping woningen.
2. *Antwoord.* Neen, het programma schrijft *geheele* huizen voor.
3. *Vraag.* Als er souterrains ontworpen worden, mogen dan de terrassen en buitentrappen hooger dan 50 c.M. boven straatpeil worden.
3. *Antwoord.* De terrassen en daarbij behoorende naar den tuin voerende trappen mogen niet hooger dan 0.50 M. boven straatpeil zijn.

Namens de Jury,
C. N. VAN GOOR.

INGEZONDEN.

Beoordeelingsbeginselen voor schoonheidscommissies.

Het papier is duur, het drukloon hoog, het geduld der lezers beperkt, al te gader redenen, om de discussie te bekorten. Ik kan dit te gereeder doen, nu het antwoord van den heer Mieras geen nieuwe gezichtspunten opent en zich beperkt tot het opnieuw zingen, zij het op nog schooner wijs dan in zijn eerste artikel, van het liedje van „vertrouwen".
Blijkbaar wil hij dit vertrouwen blijven koesteren, ook al wordt het door de nuchtere werkelijkheid, het ontwerp, beschaamd. Een dergelijk optimisme is inderdaad benijdbaar, mijn eenige troost is, dat de pessimisten gewoonlijk door de feiten in het gelijk worden gesteld.

E. ROSENBOOM.

'SRIJKS ARCHITECTUURMUSEUM *).

Nu op de Staatsbegrooting voor 1918 een post is uitgetrokken tot dekking van de uitgaven eener Rijkscommissie, die de plannen voor de oprichting van een Rijks Architectuurmuseum zal hebben uit te werken, is het wellicht goed dat over de voorbereiding van deze plannen in ruimeren kring een en ander bekend wordt gemaakt, in de hoop, dat van den aanvang af de sympathie voor het nieuwe instituut bij zeer velen gewekt zal worden. Want voor dit museum is groote sympathie en sterke centralisatie daarvan wel bijzonder gewenscht. Groot moet de belangstelling in de bouwkunst-verzameling zijn, want het slagen van een museum dat eerst zóó laat, zoo lang nà de andere kunst-collecties wordt opgericht, hangt niet alleen van de Regeering en hare adviseurs af, maar ook en zeker niet minder van de houding, die particulieren en openbare of particuliere instellingen er tegenover aannemen. En slechts wanneer die belangstelling sterk gecentraliseerd wordt, wanneer zij zich op dit gebied niet versnippert over verschillende verzamelingen, is er kans, dat de collectie na verloop van tijd zóó volledig wordt, dat zij zonder al te groote lacunes een goed beeld geeft van de ontwikkeling der bouwkunst — in de eerste plaats in Nederland; dit zal bij het weinige dat nog bewaard is gebleven slechts mogelijk zijn, wanneer inderdaad al het beschikbare (en bruikbare!) materiaal vereenigd wordt.
Den 9en Augustus 1916 werd het volgende verzoek-

*) Zie het Officieele Gedeelte.

schrift verzonden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken:

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, Jhr. H. Teding van Berkhout, W. A. E. van der Pluym, Prof. Dr. H. Brugmans, Jos. Th. J. Cuypers en D. F. Slothouwer, allen wonende te Amsterdam en te samen vormende een commissie, die zich ten doel stelt het voorbereiden van de oprichting van een openbaar architectuur-museum, — dat zij overtuigd zijn van de wenschelijkheid en van de mogelijkheid van een openbaar museum, waarin een zoo compleet en representatief mogelijke serie bouwkundige teekeningen, modellen en dergelijke documenten benevens reproducties daarvan, een goed beeld geeft van de geschiedenis van de bouwkunst, in de eerste plaats in Nederland, uit artistiek en kunsthistorisch oogpunt — dat zij tevens overtuigd zijn van de wenschelijkheid, dat een zoodanig museum als Rijksinstelling te Amsterdam gevestigd wordt, — dat zij hunne overtuiging in een bij dit verzoekschrift gevoegde memorie van toelichting nader en naar zij hopen genoegzaam gemotiveerd hebben, — en dat zij mitsdien Uwe Excellentie verzoeken over te willen gaan tot de stichting van een Rijks Architectuurmuseum overeenkomstig de in bedoelde memorie van toelichting geformuleerde voorstellen.

Het volgende is in hoofdzaak ontleend aan de memorie van toelichting, die bij dit verzoekschrift was gevoegd.

In het najaar van 1912 nam het Genootschap Architectura et Amicitia het initiatief tot het voorbereiden van de oprichting van een openbaar Nederlandsch Architectuurmuseum, nadat in het tijdschrift De Bouwwereld de wenschelijkheid eener zoodanige instelling bepleit was. Het Genootschap benoemde eene commissie, die in opdracht kreeg te onderzoeken, hoe ver zich het terrein van dit museum zou uitstrekken, waaruit het in verband hiermede zou bestaan en op welke wijze de uitvoering van het plan behoorde te geschieden, en vereenigde zich met de conclusie van het in Februari 1913 door deze commissie uitgebrachte rapport.

Het Genootschap noodigde daarop de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten uit, elk twee leden af te vaardigen in eene Commissie van Voorbereiding Deze Commissie werd samengesteld door de heeren prof. dr. A. J. der Kinderen, Voorzitter, W. A. E. van der Pluym, Secretaris, J. H. de Groot, A. W. C. Dwars, D. F. Slothouwer, Jos. Th. J. Cuypers, P. J. Houtzagers, Jhr. H. Teding van Berkhout en prof. dr. H. Brugmans. Zij kwam tot overeenstemming omtrent door haar aan te bevelen doel, karakter en samenstelling van het museum, plaats voor de bevestiging en wijze van oprichting; een en ander kwam in hoofdzaak overeen met het rapport van de commissie uit het Genootschap Architectura et Amecitia en werd den Minister medegedeeld inplaats van dit rapport, dat de verschillende punten minder gedetailleerd behandelde.

De sterk toenemende belangstelling in kunst — een van de beste factoren in de geestelijke ontwikkeling van een volk — wordt in ruime mate bevredigd en ontwikkeld door de groote en kleinere openbare verzamelingen; in de rij dezer instellingen ontbreekt echter de bouwkunst ten eenenmale. Toch is — en men kan dit niet genoeg waardeeren — ook in dit onderdeel der kunst de belangstelling reeds groot en zij zal nog zeer toenemen, zoodra eene goede keuze van de schoone werken onzer bouwmeesters uit vroegeren tijd en van onze dagen de gelegenheid geeft, het inzicht ook op dit gebied te verruimen. Dat de architecten het ontbreken van eene goede gemeenschap met de beste werken van voorgangers en tijdgenooten ten zeerste betreuren en dat de gelegenheid tot het bestudeeren van deze werken ook voor de toekomstige bouwmeesters van onschatbare waarde zou zijn, ligt voor de hand; de Commissie meende echter er met den meesten nadruk op te moeten wijzen, dat deze groepen slechts een numeriek zeer klein onderdeel zijn van de groote schare geestelijk ontwikkelden, die het ontbreken van een openbaar architectuurmuseum als een ernstig gemis gevoelen — en wel zuiver als een gemis aan gelegenheid tot artistieke ontwikkeling in deze richting; de technisch-wetenschappelijke zijde van de bouwkunst kan slechts voor de toekomstige en gevestigde bouwmeesters evenveel belang hebben; collecties op dit gebied behoeven dus alleen voor architectenkringen gemakkelijk toegankelijk te zijn en zijn dus, als onderwijs-verzamelingen, eventueel in de Technische Hoogeschool te Delft op hunne plaats. Het architectuurmuseum echter zij eene openbare kunstinstelling ten behoeve van het gansche volk, zooals de Rijksmusea van schilderijen, beeldhouwkunst, grafische kunsten en kunstnijverheid dit zijn. Een museum, dat zoowel de artistieke als de technisch-wetenschappelijke belangen wil dienen, zou op den duur te omvangrijk en te onoverzichtelijk worden en voor de groote schare der kunst-begeerigen weinig aantrekkelijks hebben, zoodat later toch tot splitsing zou moeten worden besloten.

Doel en karakter van het Museum zijn hiermede wat de ideëele kant betreft genoegzaam omschreven; zij hebben echter ook eene praktische zijde. Tallooze architectuur-teekeningen en vele modellen enz. van groote artistieke waarde bevinden zich in Rijks- en Gemeentearchieven en in handen van particulieren of zijn verspreid over verzamelingen, waarmede zij weinig verband houden; zij zijn daardoor niet of slechts zeer bezwaarlijk toegankelijk, terwijl niet zelden aan de conservatie zóó weinig aandacht geschonken wordt, dat de kans op beschadiging, zelfs op verlies, groot is. Deze bezwaren worden geheel opgeheven, door bedoelde zaken tot eene openbare, met zorg beheerde verzameling te vereenigen. Het Museum zal dus niet slechts een zoo volledig en representatief mogelijk overzicht geven van de geschiedenis der bouwkunst uit artistiek oogpunt, in de eerste plaats in Nederland, maar tevens het behoud van vele kunstschatten waarborgen.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 13 JULI 1918. = No. 28.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het gewelf der Sassaniden, door W. J. M. van de Wijnpersse. — De Vereeniging „Hendrick de Keyser" en de Bouwkunst, door E. Rosenboom. — G. v. Arkel. †

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende Ledenvergadering zal gehouden worden te

WASSENAAR

in de uitspanning „De Kievit".

Agenda:

1. Notulen van de Algemeene Vergadering.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Benoeming van een lid in de Commissie van Onderwijs.
5. Tentoonstelling van Volkswoningbouw in het Gebouw der M. B. V. A.
6. Vaststelling van het definitieve rapport van de Commissie tot afwikkeling van punt 5 en 8 van het Werkprogramma. Voor het definitieve rapport wordt verwezen naar het voorloopige, dat is opgenomen in het B. W. No. 25, Jaargang 1917. Het definitieve Rapport geeft de volgende kleine wijziging: op pag. 146, 1e alinea: „Het besluit der Schoonheidscommissie wordt den aanvrager zonder nadere toelichting medegedeeld."

Dit wordt: Bij afwijzende beschikking wordt den aanvrager het advies der schoonheidscommissies medegedeeld begeleid door een algemeene toelichting zonder dat de commissie daarbij in bijzonderheden behoeft te treden".

7. Rondvraag.

De vergadering zal worden gevolgd door een **excursie** naar de belangrijkste bouwwerken in de villaparken van Wassenaar. Met het oog op het bestellen van de lunch worden zij, die de vergadering wenschen bij te wonen, verzocht dit zoo mogelijk vooruit aan het bureau der M. B. V. A. mede te deelen.

Verslag van de Bestuursvergadering op Dinsdag 2 Juli 1918.

Aanwezig waren de h.h. Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter, D. F. Slothouwer, J. Herman de Roos, C. J. Kruisweg, G. Versteeg en J. B. van Loghem.

De notulen van de vergadering van 14 Juni worden voorgelezen en goedgekeurd.

INGEKOMEN STUKKEN.

1. Schrijven van de Commissie van Onderzoek. Naar aanleiding van dit schrijven wordt tot lid aangenomen de heer H. A. van Anrooy, architect te Hilversum.
2. Schrijven van de Commissie tot afwikkeling van de punten 5 en 8 van het Werkprogramma. met het verzoek haar definitief rapport, dat slechts op een enkel ondergeschikt punt afwijkt van het voorloopige rapport, aan de ledenvergadering tot definitieve vaststelling voor te leggen, zulks met het oog op de verdere uitwerking der in het rapport beschreven denkbeelden en voorstellen.
3. Rapport van de Commissie tot afwikkeling van punt 16 van het Werkprogramma.

Het Bestuur besloot dit rapport in bespreking te brengen op de September-vergadering.

4. Schrijven van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Wegens het bedanken van den heer Ir. W. C. Metzelaar als lid van den Raad, is er een plaats in den Raad vacant gekomen.

In de vacature werd voorzien door de benoeming van den heer S. de Clercq, te 's-Gravenhage.

MEDEDEELINGEN.

Naar aanleiding van de besprekingen van de Commissie van Financiën omtrent het sluiten van een Molestverzekering op het gebouw der M. B. V. A., deed de voorzitter opgave van de daaraan verbonden risico's.

Het Bestuur besloot het gebouw te verzekeren tegen molest.

AGENDA.

De instructie van den Alg. Secretaris, opgesteld op 4 September 1917, werd na eenige kleine wijzigingen definitief goedgekeurd.

ELECTRISCH LICHT IN HET GEBOUW.

Met het oog op de exploitatie van het Gebouw in den komenden winter zal getracht worden het gaslicht te vervangen door een electrische lichtinstallatie.

LIDMAATSCHAP VAN DE VEREENIGING „HENDRIK DE KEYSER".

De besprekingen van den heer Slothouwer met eenige bestuursleden van deze Vereeniging, hebben tot gevolg gehad, dat de M. B. V. A. thans als lid dezer Vereeniging is opgetreden.

De Alg. Secretaris
J. P. MIERAS,

De verandering van de Bouwkunst Commissie van den Bond Heemschut.

Onderstaand verslag, ontleend aan dat van de algemeene vergadering van den Bond Heemschut, gehouden op Maandag den 27sten Mei 1918, *)
geeft een kort exposé van de discussie over het Bestuurs voorstel tot verandering van de Bouwkunst-Commissie.

„. . . . . Aan de orde komt nu een voorstel van het Bestuur om de Bouwkunst-Commissie te vervangen door een Schoonheidsraad, bedoeld onder punt 5 van het indertijd vastgesteld werkprogram.

De Voorzitter licht dit voorstel toe. Hij gaat de geschiedenis der bestaande Commissie in bijzonderheden na en wijst er op, dat Heemschut slechts dan iets bereikt, wanneer het snel handelt. Daarom kan niet eerst een Commissie geraadpleegd worden. Daarenboven waren de Commissie-adviezen niet steeds zóó, dat zij die ze vroegen, er inderdaad wat aan hadden. In dit verband noemt spreker het advies, door de Commissie gegeven aan den Nationalen Woningraad omtrent woningen te Hellevoetsluis, welk advies wel een beoordeeling, maar geen verbetering van het ontwerp inhield.

De heer J. B. van Loghem, sprekende namens de Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunst, meent, dat het opheffen der Commissie niet in het belang der bouwkunst zal zijn. De Schoonheidsraad kan naast de Commissie worden ingesteld.

De heer Otten, sprekende namens de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, is het met den heer van Loghem geheel eens.

De Voorzitter zegt, dat door het zich terugtrekken van het Genootschap Architectura et Amicitia, de Commissie ipsofacto ontbonden is. Het Bestuur heeft indertijd een bespreking met vertegenwoordigers der vier vereenigingen gehouden omtrent het verschil van meening, dat gerezen was. Maar het bleek, dat men van de verbetering van plannen, die het Bestuur verlangde, niets weten wilde. Het advies, aan het Bestuur uitgebracht inzake de woningen te Hellevoetsluis, bevredigde noch het Bestuur, noch den Nationalen Woningraad, die er om had gevraagd, daar niet werd aangegeven, hoe het ontwerp zou kunnen worden verbeterd.

De heer van Loghem zegt, dat de architecten het verbeteren van plannen niet wenschen, daar op deze wijze toch niets goeds verkregen wordt. Alleen een artistiek begaafd architect kan een goed ontwerp maken.

De Voorzitter beaamt dit, doch wijst er op, dat slechts bij hooge uitzondering zulk een architect aan het werk wordt gezet, niet slechts in kleine gemeenten, maar zelfs te Amsterdam. Laat men nu al deze menschen, die geheel onbevoegd zijn, hun gang gaan, dan lijdt de schoonheid groote schade.

De heer Otten wenscht, dat het voorstel zal worden aangehouden, doch de vergadering toont hiermede geen instemming.

De heer van den Burgh zou willen, dat voor den Schoonheidsraad de medewerking der bouwkunstlichamen werd gevraagd.

De Voorzitter zegt, dat dit zeker geschieden zal. Maar het staat te vreezen, dat zij met het werk, dat van dien Raad verlangd zal worden, geen sympathie zullen hebben.

Dr. Jan Kalf zegt, dat de zaak nu alleen in beginsel behoeft te worden beslist. Het Bestuur zal later een uitgewerkt voorstel aan het oordeel der Algemeene Vergadering onderwerpen.

Hierna wordt het voorstel zonder hoofdelijke stemming aangenomen."

Werken van altruïstische strekking.

Naar aanleiding van de discussie op de algemeene vergadering heeft de Alg. Secr. zich gewend tot den Directeur Generaal van den Arbeid, met het verzoek te mogen vernemen, welke werken tot „werken van altruïstische strekking" kunnen worden gerekend. In antwoord hierop is, namens den Dir. Gen. van den Arbeid door den heer Ir. W. Elenbaas, verwezen naar diens artikel over de verlaagde prijzen van baksteen in de Ingenieur No. 24 1918.
Uit dit artikeltje nemen we het volgende over:

Verlaagde prijzen voor baksteen.

Hoewel de Redactie van *De Ingenieur* in het nummer van 1 Juni 1918 de discussie tusschen ir. L. C. Westhoff en het bestuur van den Bond van Nederlandsche baksteenfabrikanten over „de prijzen voor metselsteenen en de woningnood", gesloten heeft verklaard, moet ik toch nog even de gastvrijheid van dit Weekblad inroepen om een verklaring te geven van de gemiddeld f 8 verlaging, die blijkens het slot van ir. Westhoff's laatste naschrift de tot heden geldende baksteenprijzen staan te ondergaan.

Met genoegzaam alle steenfabrikanten aan de groote rivieren en in Limburg is overeenstemming verkregen omtrent een tusschen hen en den Directeur-Generaal van den Arbeid te sluiten contract, waarbij de eersten een deel hunner normale productie over het loopende campagne-jaar afstaan tegen de door ir. Westhoff genoemde prijzen, waarna de steen weder tegen dezelfde prijzen aan belanghebbenden wordt verstrekt. Verhooging of verlaging der prijsnoteering van de steenen gedurende het bedrijfsjaar is mogelijk, afhankelijk van wijziging in de prijzen der voor de fabricage gebruikte brandstoffen.

Deze regeling is onder goedkeuring van den Minister van Landbouw, N. en H., door den Directeur-Generaal aldus getroffen, doordat er een nauw verband gelegd is tusschen de kolentoewijzing en de steenprijzen.

Genoemde hoofdambtenaar adviseert toch de Rijkskolendistributie bij de toewijzing der voor industrieele doeleinden bestemde brandstof, en het voordeel voor de fabrikanten bij de genoemde transactie bestaat nu hierin, dat hun voor het maken en bakken van de steen, toewijzing van de noodige brandstof wordt gewaarborgd, zoodat hun bedrijf daarop geheel kan worden ingericht en stagnatie wegens gebrek aan brandstof wordt uitgesloten. Voor de overige niet gecontracteerde steen blijft voor den fabrikant de mogelijkheid bestaan brandstof te ontvangen. Hij zal echter te dien opzichte moeten volstaan met wat na aftrek van de behoefte, voor de onder contrôle gebrachte steen, overschiet van de maandelijksch beschikbare hoeveelheid steenkolen, turf en bruinkool in den handel voor de baksteen-industrie en dit moeten aanvullen met hout, zij het ook ten koste van geldelijke opoffering.

In hoeverre deze toewijzingen eenigszins ruim of wel uiterst bekrompen zullen zijn, hangt af van de vraag, of het de Regeering zal gelukken kolen uit Duitschland te betrekken.

De buiten het contract vervaardigde steenen kunnen op de vrije markt verkocht worden, doch zijn natuurlijk onderworpen aan de bepalingen, vastgesteld of nog vast te stellen door de Rijkscommissie voor de distributie van bouwmaterialen. Uit den aard der zaak zullen de prijzen van deze steen niet onbelangrijk hooger moeten zijn.

Met de fabrikanten van IJssel-, Rijn- en Vechtsteen, met de Groninger- en Friesche steenfabrikanten en met die in den achterhoek en in de provincie Noord-Brabant wordt getracht tot overeenkomstige contracten te geraken. Ook wordt gepoogd soortgelijke regelingen te treffen ten aanzien van de producten van andere bouwmaterialenindustrieën, die van brandstof afhankelijk zijn, daarmede een toestand scheppende, die zoowel voor de fabrikanten als voor de bouwindustrie gelijkelijk voordeel verschaft.

Voorloopig wordt gerekend, dat voor 30 pCt. der totale steenproductie in den lande aldus contracten gesloten worden. In hoeverre dit percentage zal kunnen worden opgevoerd hangt natuurlijk af van de constellatie der geheele brandstoffenvoorziening. Van deze is dus ook de vraag afhankelijk welke uitlegging zal gegeven worden aan de uitdrukking „werken van altruïstische strekking" in de advertentie. Naarmate de steen, die ter beschikking van den Directeur-Generaal gesteld wordt, in hoeveelheid toeneemt, zal ook die uitdrukking vrijgeviger kunnen worden uitgelegd.

Ir. W. ELENBAAS.

*) Zie de Bouwwereld van 26 Juni 1918.

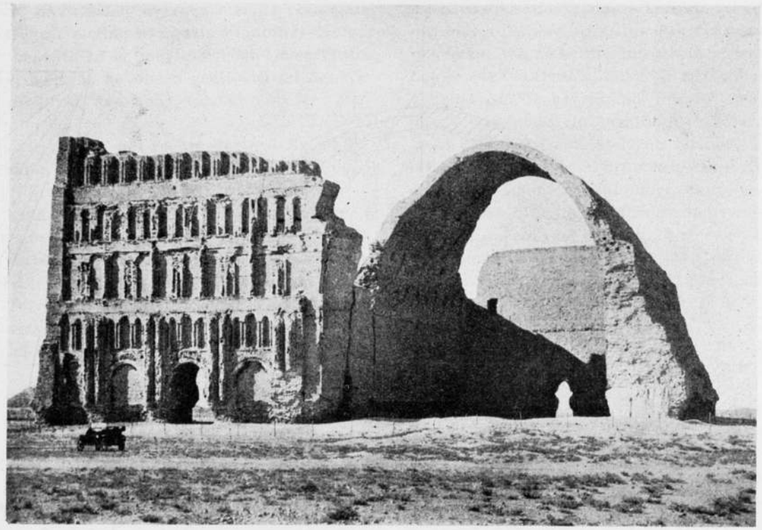

Fig. 1.

HET GEWELF DER SASSANIDEN.

Bovenstaande photo geeft een boog, die behoort tot de ruïnen van Ctesiphon, een stad gelegen aan de Tigris, op ongeveer 45 K.M. ten Z.O. van Bagdad. Zij werd gemaakt tijdens den laatsten veldtocht der Engelschen in Mesopotamië en is mij ter publicatie afgestaan door „The London General News and Book Agency" Rotterdam, waarvoor ik hierbij aan dat Agentschap mijn dank aanbied.

De machtige indruk, die dat oude gewelf maakt, is het gevolg zoowel van de reusachtige afmetingen als van de edele lijn, die daarin het evenwicht der constructie bepaalt. Circa 14 eeuwen [1]) zijn over het bouwwerk heengegaan, maar de stabiliteit is niet verbroken. Het is hier geen stapeling van blokken, zooals de pyramieden van Egypte, de tempel van Karnak en de meeste monumenten der oudheid, maar het is een gewrocht waarin een hoog-ontwikkelde techniek van den gewelfbouw zich uitspreekt.

Met een koenen boog welft zich de steenmassa over de groote koningzaal, van het eene rechtstand naar het andere en elk brokje van het geheel vervult een bepaalde functie, zooals de maker [2]) zich dat gedacht heeft. Het is geen tasten in den blinde, maar een bewust meesterschap over de natuurkrachten, dat de ontwerper van voor 14 eeuwen bezield heeft.

Het doet vreemd aan, — die belichaming van een wiskundig begrip zoo uit het verre verleden plotseling

1) Prof. W. A. E. van der Pluym had de vriendelijkheid de navolgende historische bizonderheden over dit bouwwerk te mijner beschikking te stellen.
De stad Ktesiphon, gelegen op den linkeroever van den Tigris, pl.m. 45 K.M. zuidelijk van Bagdad, was reeds ten tijde van het Parthen-rijk de winterresidentie der vorsten. Haar grootste bloei bereikt ze onder de heerschappij der Sassaniden, (226–637 of 651) toen ze een wereldstad geworden was en het aan de overzijde gelegen Seleucia, gebouwd kort na den val van Alexander den Groote, overvleugelde. Was de laatste stad gebouwd voor een deel uit de puinhopen van het pl.m. 45 K.M. Z.W. gelegen oude Babylon, in den tijd der Sassaniden zouden haar monumenten het bouwmateriaal vormen om Ktesiphon zijn grootste werken te doen verreizen Een der belangrijkste van deze is het hier bedoelde paleis van Khosroës I, bijgenoemd Nuschirwan (de rechtvaardige) (531—579). Rechthoekig in grondplan, heeft het in het midden de groote troonzaal of „apâdana", die over de volle diepte van het paleis zich uitstrekt (48 M.) en aan de voorzijde, welke aan de voorzijde, welke aan het voorplein grenst, afgesloten werd door een monumentalen boog (z.g. Sassanidenboog), zooals de photo hierboven nog aangeeft. Links en rechts van de opening was de gevel opgetrokken uit baksteen, waarin zes rijen van blindarcaden boven elkaar, gevormd door bogen op kolonnetten. Mogelijkerwijs was deze groote opening door een velum af te sluiten, waardoor de geslotenheid van den geheelen voorgevel meer tot haar recht komt.
Deze toestand bestond nog enkele jaren geleden; blijkens bovenstaande photo zijn thans de sluitboog en het aangrenzende deel van het rechtervleugelgebouw verdwenen.
De onderdeelen der gevels waren wellicht bekleed met een metaallaag van verguld of verzilverd koper, zooals we deze techniek later nog zien toegepast bij de Islamieten.
Naast de merkwaardige constructieve functies, zien we hier evenzeer een buitengewone decoratieve kracht zich ontwikkelen, wier culminatiepunt bereikt wordt in de wonderlijke pracht, die we later in Bagdad en andere steden, helaas slechts uit de overleveringen kennen en waarvan de duizend-en-een-nachtvertellingen, zoo niet een werkelijkheidsafspiegeling geven, toch zeker uit den bodem der werkelijkheid heid zijn gegroeid.

2) Vermoedelijk een Griek (Encycl. Britt.)

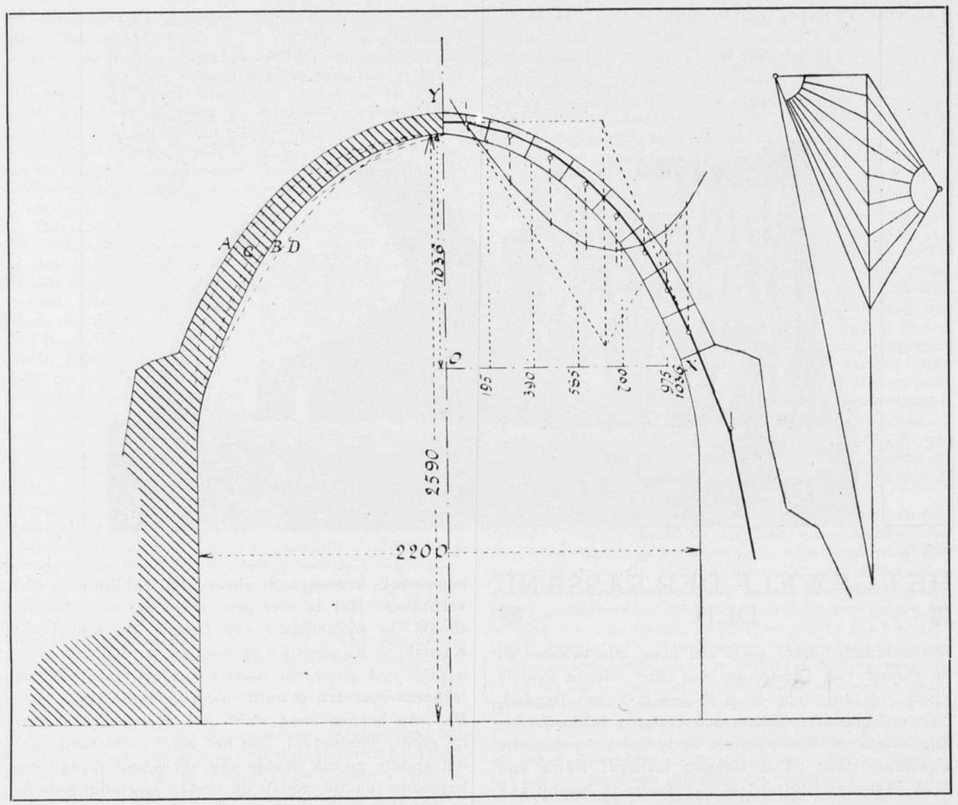

Fig. 2. A. Rondboog, B. Spitsboog, C. Ellips, D. Parabool.

voor zich te zien. Want de lijn, die de Grieksche bouwmeester heeft gekozen, is een doelbewuste toepassing der kennis van de natuurwetten, die de statica tot voorwerp van studie heeft. Wat andere na langdurige studie kennen, wordt door sommige intuïtief gevoeld. Ik stel me voor dit aan te toonen en daarmede het bewijs te leveren, dat het gevoel en het verstand hier in volmaakte harmonie hebben gewerkt en een bouwwerk hebben voortgebracht, waarvan de beschouwing een echt en onvermengd genot oplevert.

Wanneer men een gewelf construeert van niet-tegentrekkracht-bestand materiaal, — m.a.w. van lichamen, die alleen door den onderlingen druk tengevolge van het gewicht een stabiele constructie moeten opleveren, dan geldt de eisch, dat de druklijn blijft binnen het gewelf, en wel op een behoorlijken afstand van de buitenvlakken. Liefst moet men zorgen, dat die lijn blijft binnen het binnenste derde gedeelte, de z.g. kern. Hoe dichter die lijn bij het midden blijft, hoe meer volkomen de stabiliteit, hoe meer rationeel het ontwerp, — met hoe minder materiaal kan worden volstaan.

Verder heeft elk gewelf de eigenaardigheid, dat de druk toeneemt van af het midden naar het rechtstand en dat de stabiliteit voor zijdelingsche werkingen wordt vergroot door een grooter aanzetvlak. Met beide eigenaardigheden is bij het gewelf der Sassaniden rekening gehouden blijkens de zwelling van af den top naar de geboorte.

Om hem aan den eersten eisch te toetsen, was het noodig een teekening van het dwarsprofiel te vervaardigen. In de photo zijn 2 stelsels van evenwijdige horizontale lijnen voldoende scherp afgeteekend. Met behulp van het vrij nauwkeurig te bepalen linker verdwijnpunt was het mogelijk de afmetingen van de duidelijk-zichtbare rechter helft te leeren kennen; de raaklijn uit dat verdwijnpunt aan de buitenwelflijn getrokken bepaalt de doorsnede met het vertikale asvlak van den boog. Hoewel de boog in het verkort wordt gezien en de breedte dus grooter ten opzichte van de hoogte zou moeten zijn dan de photo aangeeft, komen de aldus bepaalde breedte en hoogte in verhouding vrij nauwkeurig overeen met de verhouding der werkelijke afmetingen, zooals Flandin [1]) die vermeldt n.l. breedte 72—, hoogte 85 voet. De verkorting zal dus gering zijn; de photo geeft vrijwel het werkelijke profiel van den boog aan.

Uit de constructie in het rechterdeel van fig. 2 blijkt, dat de druklijn aanvangt in het midden van de topvoeg en eindigt in het midden van den aanzet aan de geboorte en dat zij slechts in het bovenste gedeelte eenigszins afwijkt van de aslijn; voor deze afwijking zal eene verklaring worden gegeven, zoodat — afgezien van dat verschil — *de druklijn zuiver midden tusschen de buiten- en binnenwelflijnen loopt.* Hierin is de oplossing gelegen van de vraag, welken vorm de Grieksche bouwmeester voor zijn gewelf heeft gekozen.

Wanneer men toch een ketting ophangt in 2 evenhooge punten, neemt dit lichaam een bepaalden evenwichtstoestand aan; daarbij trekt elke schalm aan de 2 aangrenzende en die krachtwerking is trek en en niets anders als trek, want aan doorbuiging zou

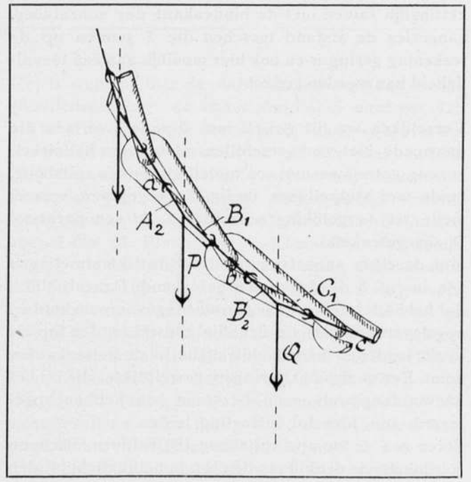

Fig. 3.

de aanrakingsplaats tusschen 2 schalmen niet den minsten weerstand kunnen bieden. Zoodoende ontstaat een vorm, waarbij evenwicht is en waarbij de krachten van schalm tot schalm onvermijdelijk gericht zijn volgens een gebroken lijn, die tusschen de vertikalen der zwaartepunten van de aangrenzende schalmen uit rechte stukken bestaat, gaande door de aanrakingspunten, zie fig. 3, P, A_2 en B_1 maken evenwicht, evenzoo Q, B_2 en C_1 enz.; a, b en c zijn raaklijnen aan de vloeiende kettinglijn.

Een dergelijke toestand is — theoretisch — ook mogelijk bij druk. Als de ketting was saamgesteld uit *scharnierende* schalmen, die dus ook druk zouden kunnen opnemen, zou de ketting in volkomen denzelfden vorm ook in evenwicht zijn, indien de zich vanzelf vormende hanglijn om de horizontale lijn der 2 ophangpunten naar boven in hetzelfde vertikale vlak werd opgeslagen. Deze evenwichtstoestand zou bij den ketting slechts labiel zijn en daarom practisch-onuitvoerbaar; denkt men zich elken schalm omgeven door een lichaam van zekere breedte, waardoor de bewegelijkheid zou worden opgeheven, dan ontstaat een gewelf met de druklijn in de as, fig. 4.

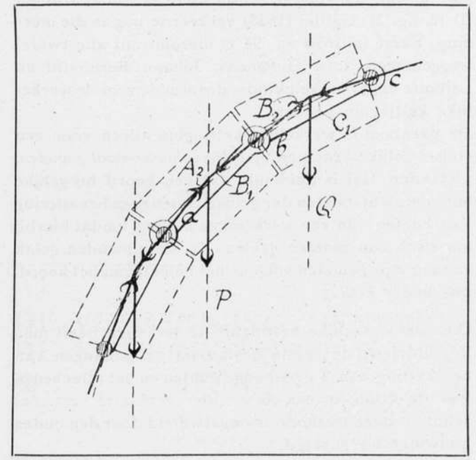

Fig. 4.

Dit is het, wat men in de oudheid heeft gevoeld. Men heeft vanzelf den vorm der binnenwelflijn tevoren vastgesteld en deze is geen andere dan de werkelijke kettinglijn, — de lijn gevormd door een ketting opgehangen in 2 evenhooge ophangpunten, — nabij deze punten afgerond om de overgangen naar de vertikale muurvlakken te verkrijgen.

Het bewijs hiervoor is uit de figuren 2, 3 en 4 af te leiden. Als men bedenkt, hoe de kettinglijn der statica geteekend wordt, dan is het duidelijk, dat de zijden a, b en c der werkelijke kettinglijn evenwijdig moeten loopen aan de stralen van een poolfiguur, waarin de gewichten der schalmen op de poollijn zijn uitgezet. Het is echter niet mogelijk de poolfiguur te teekenen zonder het aantal der gewichten te kennen en daartoe moet men tevoren een werkelijke kettinglijn van de gewenschte spanwijdte en pijl van doorhanging bezitten. Eerst als men deze heeft, is de poolfiguur volledig te teekenen en zijn ook de vertikalen van de zwaartepunten der schalmen bekend. Zoodoende wordt uit de eene werkelijke kettinglijn met behulp van de bekende constructie een tweede gevonden. Het feit, dat een druklijn is gevonden, die gelijk is aan de binnenwelflijn, en dat dus in fig. 2, 2 gelijkvormige lijnen aanwezig zijn, is het

[1]) Flandin, Voyage en Perse.

bewijs, dat men hier in de binnenwelflijn de werkelijke kettinglijn voor zich heeft.
De geringe afwijking in het bovendeel is het gevolg dáárvan, dat de gewelfdikte niet constant is, maar naar de geboorte toeneemt; immers: denkt men zich de kettinglijn als *hanglijn* en in het middengedeelte gewichtloos (een sterke overdrijving van het verschil in profiel ter plaatse van de geboorte en in den top), dan zou dat gedeelte gespannen worden tot een rechte lijn en zouden de overgangspunten nog meer naar buiten uitwijken.
Het is nog niet zoo lang geleden, dat men de werkelijke kettinglijn voor dezelfde hield als de parabool (D in fig. 2); Galilei (1638) verkeerde nog in die meening. Eerst in 1690 en '91 is hieromtrent alle twijfel weggenomen, toen Huyghens, Johann Bernouilli en Leibnitz ongeveer gelijktijdig de formule voor de werkelijke kettinglijn vonden.
De parabool is werkelijke kettinglijn alleen voor een stelsel gelijke krachten op gelijke, *horizontaal-gemeten*, afstanden. Het is duidelijk, dat een koord bij gelijke *horizontale* afstanden der gelijke lasten geen benadering kan heeten van een werkelijken ketting, omdat hierbij als eisch zou moeten gelden, dat de afstanden gelijk zouden zijn, gemeten volgens het beloop van het koord, dus onder *helling*.

Om een werkelijke kettinglijn te teekenen heeft men 2 middelen; de eerste bestaat in het afhangen van een ketting aan 2 evenhooge punten en het afteekenen van de aslijn op een daarachter geplaatst vertikaal schot, — deze methode is ongetwijfeld door den ouden bouwmeester gevolgd.
De 2e methode bestaat in de berekening der coördinaten — vergelijk fig. 2 — uit de formule, dateerend van 1690—'91.

$$ij = f - \tfrac{1}{2}a\,(e^{\frac{x}{a}} + e^{-\frac{x}{a}} - 2)$$

waarin e het grondgetal is van het Neperiaansche logarithmenstelsel en a een parameter die met behulp van onderstaande getallen kan worden afgeleid uit het pijl f en de halve spanwijdte l:

Pijl: halve spanwijdte
0.024 - 0.050 - 0.1002 - 0.203 - 0.309 - 0.422 - 0.543 - 0.747 - 0.986 - 1.378
Halve spanwijdte: a
0.05 - 0.1 - 0.2 - 0.4 - 0.6 - 0.8 - 1 - 1.3 - 1.6 - 2

Toetsen we het beloop van den boog ook aan deze formule; op geheel nauwkeurige wijze kan zulks echter niet geschieden, daartoe is het figuurtje, dat ons ten dienste staat, te klein, één millimeter op de photo komt toch ongeveer overeen met 39 c.M. in de werkelijkheid.[1]) De boog heeft, zooals hierboven is opgemerkt, aan elke zijde een overgangsgedeelte naar de vertikale vlakken der rechtstanden; er moet dus links en rechts een gedeelte buiten beschouwing blijven. Om alzoo de grootte van het te onderzoeken deel te begrenzen, ben ik uitgegaan van de onderstelling, dat de verhouding tusschen pijl en wijdte, die niet veel van 2 verschilt, niet op goed geluk is gekozen maar als een eenvoudig fraai getal is vastgesteld, b. v. 2. Zoodoende komt men tot een boog met spanwijdte 2 × 1 = 20,72 M. en pijl f = 10.36 M. waarvan de horizontale begrenzingslijn als X-as in fig. 2 is geteekend.
Voor deze lijn *meet* men op de tot projectie herleide photo de volgende coördinaten:

voor x = 195, 390, 585, 780, 975,
is y = 995, 908, 745, 528, 142,

terwijl de uit de formule *berekende* waarden der ordinaten zijn — met a = 640,4 —:

y = 1008, 911, 747, 492, 127,

alles centimeters.
De verschillen tusschen de gemeten en berekende waarden zijn te gering om in de figuur de zuivere kettinglijn zelf te teekenen, alleen bij het vóórlaatste punt zijn zij merkbaar; echter zijn zij nog zóó gering, dat zij als een gevolg der bovenvermelde oorzaak van onnauwkeurigheid kunnen worden beschouwd en eene vergelijking met de andere kromme lijnen A, B, C en D in de linkerhelft der figuur uitsluiten.
Waarschijnlijk valt in werkelijkheid het beginpunt der kettinglijn samen met de binnenkant der aanzetvoeg, aangezien de afstand tusschen die 2 punten op de teekening gering is en ook hier moeilijk aan een toevalligheid kan worden gedacht.

Vergelijken we dit gewelf met 2 andere vormen, die daarmede niet veel verschillen, n.l. met een halfcirkelvormig gewelf en met een tamelijk stompen spitsboog, beide met stippellijnen in fig. 2 aangegeven, waarin mede ter vergelijking een ellips C en een parabool D zijn geteekend.
Met dezelfde aanzetvoeg en dezelfde dikteafmetingen zijn in fig. 5 de druklijnen geteekend. Daaruit blijkt, dat het halfcirkelvormige gewelf (A) gevaar zou hebben opgeleverd, omdat de druklijn zoowel in den top als in de lendenen bedenkelijk dicht bij de buitenkanten komt. Een eenigszins geringere gewelfdikte, die bij het Sassanidengewelf geen bezwaar zou hebben opgeleverd, zou hier tot instorting leiden.
Beter zou de stompe spitsboog (B) voldoen, ofschoon ook hierbij de druklijn in den top tamelijk dicht bij den onderkant is moeten worden aangezet om haar op een behoorlijke plaats binnen het gewelf te behouden. Deze spitsboog zou echter veel minder het statisch gevoel hebben bevredigd, omdat er geen enkele aanleiding is bij dezen vrijstaanden boog in den top een scherpen — en geen geleidelijken — overgang toe te passen.

Zooals dit oude bouwwerk is ontworpen, zou het met onze wetenschap niet kunnen verbeterd worden; in geen der leerboeken over de statica wordt een boog van zoo zuiveren, rationeelen vorm besproken. Waar vindt men in de moderne architectuur constructies van zoo bewust meesterschap over de stof en over de wetten der natuur?

*) Fig. 1 is een verkleinde reproductie.

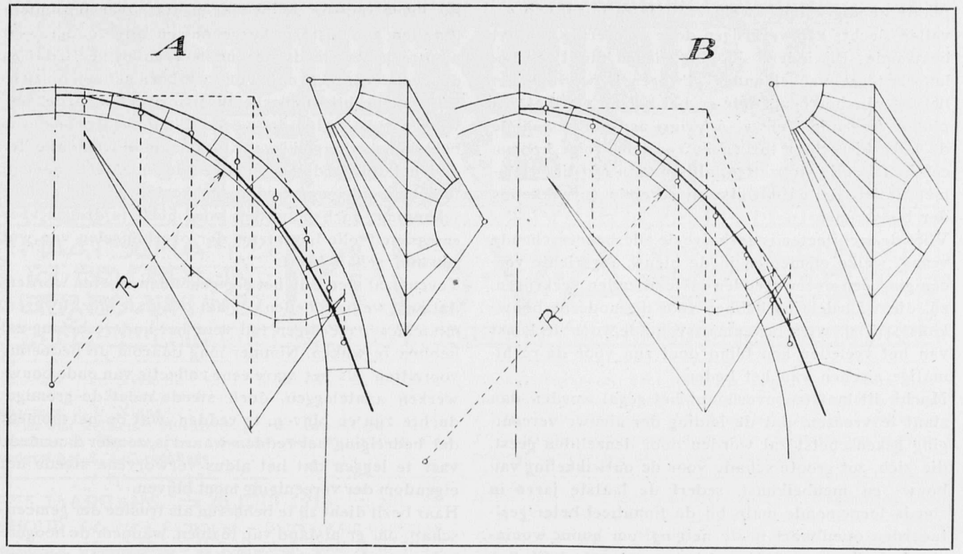

Fig. 5.

Het is wellicht hier de plaats om te vermelden, dat de geschiedenis nog een ander voorbeeld aanwijst van het intuïtieve gebruik der werkelijke kettinglijn tot het onderzoek van gewelven. Dit heeft zich voorgedaan in 1747, toen Giovanni Poleni, professor der Universiteit Padua en waterbouwmeester der republiek Venetië, werd geraadpleegd betreffende de scheuren in den koepel der St. Pieterskerk te Rome. Deze richtte zijn ketting zoo in, dat niet alleen de lengte overeenstemde met die der aslijn van het gewelf, maar ook de gewichten der schalmen evenredig waren met die der vakken, waarin hij het gewelfprofiel verdeelde. Men kan hierover een en ander vinden in een artikel van Prof. Durm in het Zeitschrift für Bauwesen 1887 blz. 492.
Het is een genoegen te kunnen aantoonen, hoe de mensch alleen door het gevoel, door intuitie, kan geraken tot resultaten, die de wetenschap eerst veel later in staat is in concreten vorm langs synthetischen weg te bereiken. Eenige jaren geleden ben ik ook daarin geslaagd bij een ijzeren kapconstructie te Utrecht. Het valt echter niet te ontkennen, dat tegenover enkele fraaie voorbeelden een veel grooter aantal is te stellen, waarbij het gevoel het spoor bijster is geraakt.

W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

DE VEREENIGING „HENDRICK DE KEYSER" EN DE BOUWKUNST.

Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit,
Und neues Leben blüht aus den Ruinen.

De oprichting der vereeniging „Hendrick de Keyser" zal waarschijnlijk door vele architecten met gemengde gevoelens worden begroet.
Met haar streven: het nemen van maatregelen tot het behoud van oude gebouwen van architectonische of historische waarde, zullen ook zij zich ongetwijfeld tot op zekere hoogte kunnen vereenigen, immers, het kan niet ontkend worden, dat in tal van gevallen dergelijke bouwwerken zonder noodzaak zijn gesloopt, of, nog erger, totaal verminkt.
Dat daartegen voortaan zooveel mogelijk gewaakt zal worden door eene vereeniging, die de beschikking heeft over het krachtigste argument tegenover onwillige eigenaren, een welgevulden geldbuidel, kan door de architecten slechts worden toegejuicht.
Deze zeer sympathieke zijde der vereeniging mag echter de oogen niet doen sluiten voor de gevaarlijke kiemen, die zij ten aanzien van de ontwikkeling der bouwkunst in zich bergt.
Met opzet heb ik hierboven gesproken van het „zonder noodzaak" sloopen van oude gebouwen, immers, niet iedere slooping van een oud gebouw, ook al heeft het architectonische of historische waarde, is op zichzelf een daad, die met alle middelen gekeerd dient te worden.
De bouwkunst heeft voor hare ontplooiing in de eerste

plaats noodig ruimte, welke ruimte zij in tal van gevallen slechts kan verkrijgen door opoffering van het bestaande Bij iedere slooping dienen dus twee belangen tegenover elkander gewogen te worden, het belang van het bestaande en het belang van het een plaats vragende nieuwe. A priori aan het bestaande de hoogste rechten toekennen zou tengevolge hebben een kunstmatig stopzetten, althans een ernstig belemmeren van de natuurlijke en gezonde ontwikkeling der bouwkunst.

Voor de architecten is derhalve de allesbeheerschende vraag, welke elementen in de nieuw opgerichte vereeniging een overwegenden invloed zullen verkrijgen, zij, die waardeering hebben voor de moderne bouwkunst, of zij, wier bovenmatige liefde voor de kunst van het verleden hen blind doet zijn voor de rechtmatige eischen van het heden.

Mocht dit laatste onverhoopt het geval worden, dan staat te vreezen, dat de leiding der nieuwe vereeniging gekenschetst zal worden door denzelfden geest, die zich, tot groote schade voor de ontwikkeling van bouw- en meubelkunst, sedert de laatste jaren in steeds toenemende mate bij de finantieel beter gesitueerden openbaart in de neiging, om hunne woningen te vullen met de meest heterogene overblijfselen uit vroeger eeuwen, waarbij de eigenaren volkomen blind blijken voor het feit, dat hun verblijf meer heeft van een museum of van eene uitdragerij dan van eene woning voor moderne menschen. Indien deze sentimenteele liefde voor alles, wat oud is, inderdaad het richtsnoer der vereeniging mocht worden, dan dreigt het gevaar, dat, zoo zij over genoegzamen finantieele middelen kan beschikken, onze steden ontaarden zullen in openluchtmusea.

Doch ook al zou de invloed der vereeniging zich niet zóó ver uitstrekken, dan nog kan die invloed noodlottig genoeg werken. Noodlottig niet alleen voor de ontwikkeling der bouwkunst, door haar de noodige groeiruimte te ontnemen, doch eveneens voor het belang, dat de vereeniging wil beschermen. Tal van oude bouwwerken toch ontleenen hunne aantrekkelijkheid en hunne waarde voor het stadsbeeld voor een groot deel aan hunne omgeving. Worden dergelijke bouwwerken kunstmatig in stand gehouden, terwijl de omgeving eene natuurlijke en onvermijdelijke evolutie doormaakt, dan zal niet alleen die verjongde omgeving door dergelijke anachronistische overblijfselen geschonden worden, doch die overblijfselen zelf, met zooveel moeite en kosten gered, zullen blijken, het grootste deel van hunne bekoring te hebben ingeboet en den triesten indruk maken van bakens, die men vergeten heeft, te verzetten, toen het getij verliep. Telkenmale derhalve, dat de vereeniging meent, geroepen te zijn tot ingrijpen, zal zij nauwkeurig en onder deskundige voorlichting tegen elkander hebben af te wegen, het belang, gelegen in het behoud van het bestaande en het niet minder groote belang, betrokken bij eene vrije en ongehinderde ontwikkeling der bouwkunst.

Zij dient daarbij te bedenken, dat, zeer bijzondere gevallen van historische gebouwen uitgezonderd, het nieuwe leven steeds de oudste rechten heeft, dat zij dus, wanneer een oud bouwwerk, zij het ook op zichzelf van architectonische of historische waarde, vervangen zal worden door eene schepping der moderne bouwkunst, die gelijkwaardig is aan- of wellicht beter dan het tot verdwijnen gedoemde, nimmer remmend tusschenbeide mag treden ten koste van die nieuwe schepping, doch hoogstens zorg heeft te dragen voor een piëteitvolle begrafenis der overblijfselen van wat zijn tijd gehad heeft.

Tevens zal steeds in het oog gehouden moeten worden, dat, wat wellicht heden nog het zwaarste mocht wegen, misschien na eenigen tijd voor het andere belang zal hebben te wijken. Nimmer mag daarom de bedoeling voorzitten, als het ware eene collectie van oude bouwwerken aanteleggen, doch steeds moet de grondgedachte zijn en blijven, te redden, wat op het moment der bedreiging het redden waard is, zonder daarmede vast te leggen dat het aldus verworvene steeds het eigendom der vereeniging moet blijven.

Haar bezit dient zij te beheeren als trustee der gemeenschap, om er afstand van te doen, wanneer de hoogere belangen dier gemeenschap — en daartoe reken ik zeker niet in de laatste plaats de ontwikkeling der bouwkunst — dien afstand eischen.

Vat de nieuwe vereeniging haar taak in dezen geest op, dan kan haar werkzaamheid der bouwkunst slechts ten goede komen en zullen de architecten in de eerste plaats hare oprichting onverdeeld kunnen toejuichen en aan de bereiking van haar streven hunne medewerking ten volle kunnen verleenen.

E. ROSENBOOM.

G. v. Arkel. †

Te Loenen is overleden de heer G. v. Arkel, architect M.B.V.A. Vele zijn de werken door den heer v. Arkel, vooral te Amsterdam uitgevoerd. We noemen daarvan: de bekende sigarenwinkel van de Veer, Kalverstraat hoek Heiligeweg, Café-Restaurant de Kroon, Maison Ledeboer op het Spui, de Diamantslijperijen van Asscher en van Van Dam, de Beurs voor den Diamanthandel, het kantoorgebouw van de firma Manus.

Buiten Amsterdam bouwde hij vele villa's.

De nieuwere baksteen-techniek in het begin van deze eeuw heeft in van Arkel een overtuigd aanhanger gevonden. Hij paste de nieuwe producten in veel zijner gebouwen toe en wist daarmee het juiste karakter dier gebouwen uit te drukken of althans te benaderen. Het best slaagde hij hierin in de Diamantslijperij van Asscher, waarbij door flink sprekende lijnen en kleuren het karakter van een hedendaagsche fabriek is aangeduid.

Met den heer A. W. Weissman bewerkte hij de „Noord-Hollandsche Oudheden", dat indertijd werd uitgegeven door het Koninklijk Oudh. Genootschap, en waarin hij een goed penteekenaar toonde.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 20 JULI 1918. = No. 29.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het nieuw Gemaalgebouw te Rotterdam, door Huib Hoste. — Nabetrachting Woningcongres. Februari 1918, door S. de Clercq. — Ingezonden. — Rectificatie. — Het perceel Korte Vijverberg 3, te 's-Gravenhage, door Ir. J. A. Hijner B. I.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Geldleening 1918.

Aangezien we nog niet kunnen melden, dat de leening ruimschoots volteekend is, vestigen we thans nog eens de aandacht op de circulaire. Er is thans voor f 2300 op de leening ingeschreven. De termijn, binnen welke de inschrijvingsbiljetten worden binnengewacht, eindigt 21 Juli a.s. Het Bestuur verwacht, dat tegen dien tijd alle aandeelen geplaatst zijn en doet hierbij een oproep aan alle belangstellende leden.

Voor zoekgeraakte biljetten kunnen nog formulieren aangevraagd worden.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland.

Dit belangrijke jaarverslag, dat niet meer in het Bouwkundig Weekblad zal worden opgenomen, is voor de leden en aspirantleden *gratis verkrijgbaar*, op aanvraag aan het Bureau der M. B. V. A.

Bibliotheek der M. B. V. A.

Ten geschenke ontvangen van Prof. Dr. A. E. Brinckmann: „Deutsche Stadtbaukunst in der Vergangenheit" door A. E. Brinckmann.

Aangekocht door de bibliotheek-commissie:

Edwin Rebslob, Architektur und Kunstgewerbe in Alt-Dänemark.

Binnenkort zullen de aanwinsten van de bibliotheek sinds het verschijnen van de catalogus, gesystematiseerd volgens de indeeling in de catalogus, in het weekblad worden opgenomen.

Voorts is in bewerking een alphabetische kaartcatalogus op de namen der schrijvers, welke binnenkort gereed zal zijn en geraadpleegd zal kunnen worden.

Volkshuisvesting.

Bij Kon. besluit zijn benoemd tot inspecteur van de volksgezondheid, A. M. Kuysten, c.i., rijkslandbouwingenieur en lector aan de Landbouwhoogeschool te Wageningen, en F. B. J. M. Moubis, c.i., ingenieur van den provincialen waterstaat in Limburg, te Maastricht. Als ambtgebied is aangewezen voor eerstgenoemde de provincie Limburg; voor laatstgenoemde de provincie Gelderland, met bepaling, dat zij binnen hun ambtsgebied in het bijzonder belast zullen zijn met het toezicht op de handhaving van de wettelijke bepalingen betreffende de volkshuisvesting.

Verlaagde prijzen voor baksteen.

In de op 20 Juni te Arnhem gehouden vergadering van de baksteenfabrikanten aan de groote rivieren, waar vertegenwoordigd was een productie van ruim 800 millioen, werd met algemeene stemmen besloten de door den Directeur Generaal van den Arbeid aangeboden overeenkomst *niet* te aanvaarden.

De wederopbouw van België.

Onlangs hield de heer Huib. Hoste, bouwmeester, voor de afdeeling 's Gravenhage van het Vlaamsch Belgisch Verbond, een zeer belangrijke lezing over den „Wederopbouw in België". Een talrijk gehoor, waaronder zich de bekende Nederlandsche architect Dr. Berlage bevond, volgde met aandacht de uiteenzettingen van den spreker, die op een duidelijke en heldere wijze enkele beginselen van de nieuwe gedachten omtrent den wederopbouw uiteenzette.

Spreker begon met er op te wijzen dat het Vlaamsch-Belgisch Verbond kultureel werk doet, wanneer het zich met het brandend vraagstuk van den wederopbouw van België bezig houdt. Voorlichting van de massa in dezen is dringend noodig, daar de herstelling van het vaderland niet mag geschieden zonder medewerking van het volk.

De oorlog heeft ons van het ernstige en het dringende van stedenbouw en gemeenschapskunst overtuigd, waar deze wetenschap in de laatste jaren in andere landen, als Engeland (civic-art) een ruime belangstelling en beoefening genoot.

Ontzaglijk zal de opdracht in België zijn, waar ineens een serie steden en dorpen moet herbouwd worden.

De meeste steden in ons land zijn historisch geworden. Al te zeer waren wij in de contemplatie van de schoonheid uit vroeger dagen verzonken, zoodat we wel eens vergaten dat de tijden sindsdien vooruit zijn gegaan en de gedachten veranderd.

Willen wij een even goeden en mooien uitslag als de vroegere bouwers bereiken, dan moeten wij handelen zooals zij; wij moeten de traditie volgen, maar daarbij dit woord goed ver-

staan. Traditie beteekent niet het kopiëeren, het nabootsen van het vroeger gegeven. Daardoor sluiten wij ons af van het immer evolueerende leven en verzetten ons tegen den gang der dingen, die komen zullen, omdat zij komen moeten. De groote les, die wij uit het verleden dienen te trekken, is na te gaan hoe onze voorouders zich aan de omstandigheden wisten aan te passen, hoe zij steeds zochten iets beters te bereiken. De traditie volgen, beteekent handelen. zooals men vroeger onder dezelfde omstandigheden zou gehandeld hebben.
Onze vroegere steden zijn natuurlijk ontstaan uit de noodwendigheid van het leven, de menschen in een gemeenschap groepeert. De esthetische bemoeiïngen in de oude steden kunnen wij nagaan bij de plaatsing van openbare gebouwen, de accidenteele gegevens werden zoo mooi mogelijk verwerkt. De ineens gebouwde steden zijn geheel anders opgevat dan de historische gegroeide. Praktische (in casu militaire) beweegredenen regelen den omtrek en de richting der verkeerswegen. De manier, waarop die gegevens verwerkt werden door de Middeleeuwers, geeft blijk van een ruim inzicht van stedenbouwkunde.
Voor de taak die ons in België wacht, moeten wij ons volop in de werkelijkheid stellen. Wij moeten daarbij niet werken voor het verleden, maar voor het heden en de toekomst. De herbouw moet in het teeken van onzen tijd staan; hij moet modern zijn; modern bedoeld als het werkelijke van onzen tijd, de kern van onze huidige samenleving.
Onze tijd staat in het teeken der demokratie, der organisatie en van het internationalisme. Met enkele typische en sprekende voorbeelden werd dit door spreker verduidelijkt. Het terugdringen van het individu, het optreden der groepeering, de veralgemeening is een niet weg te cijferen feit. Op elk gebied is zulks waar te nemen.
Wil dus de herbouw van ons land zijn tijd waardig zijn, dan zal hij in de eerste plaats in het teeken der internationale wetenschap moeten staan. Deze wetenschappelijke geest eischt dat we ons absoluut nuchter voor het vraagstuk moeten stellen; al 't overbodige, bijkomstige, zuiver gevoelige moeten wij laten vervallen. Wij moeten beginnen met de nuttigheidseischen op alle gebied vast te stellen. Vermag de bouwkunstenaar zijn opdracht te vervullen, dan zal er als vanzelf een esthetische bevrediging gegeven worden.
Het individueele zal heel sterk op den achtergrond moeten treden. De gemeenschap heeft meer waarde dan het individu. Bij den herbouw zal dus niet het huis van het individu op den voorgrond mogen treden, maar gelijksoortige woningen zullen verwerkt worden tot monumentale complexen, die zullen samengroeien tot buurten, elk met een eigen karakter (buurt der winkels, buurt der industriegebouwen enz.).
De voorgestelde opvatting, n.l. het werken met vlakken en massa's, is internationaal en ligt in het wezen zelf der architektuur.
De opdracht is door haar omvang absoluut nieuw, moet dus met nieuwe middelen verwezenlijkt worden. Architektuur is een moeilijke kunst; men geve dus daarbij vertrouwen aan den bouwkunstenaar. Dan kan verwezenlijkt worden, wat Chesterton schreef: „Vermoedelijk zal men in de toekomst het kleine België aanzien als een soort type voor Europa, zooals Europa het modeltype is voor het heelal".
De kunst, waaraan het internationale ten grondslag ligt, is wel degelijk kunst. De geschiedenis levert daar vele voorbeelden van (kunst van het oude Griekenland in het huidige Italië beoefend; Aken en Nijmegen beiden voorbeelden van Byzantijnsche kunst; de Gothische stijl wordt van Spanje tot in de Skandinaafsche landen in gebruik genomen enz.) De voorgestelde oplossing van het herbouw-vraagstuk leidt niet tot eentonigheid.
Het resultaat van de individueele bouwkunde is bijzonder ongelukkig. De toekomst ligt in het wijken van het individueele belang voor het algemeene.
Indien wij door den oorlog veel geleden hebben, ons is de taak weggelegd het „civic-art" voor het eerst in het groot te beoefenen. Daarom moet men over de beste krachten van ons volk kunnen beschikken. De buitenstaanders hebben zich voor te bereiden om in een en denzelfden geest te leven met hem die zullen geroepen worden het grootsche werk aan te vatten.
Aan de hand van een rijke verzameling lichtbeelden lichtte de heer Hoste zijn theoretische uiteenzetting toe. Helder en zakelijk toetste hij zijn stellingen aan het verleden en het heden, en toonde ons de deugdelijkheid ervan met een aantal treffende voorbeelden.
De voorzitter. Mr. J. Hoste Jr. was de tolk van al de toehoorders, toen hij den heer Huib. Hoste den oprechten dank van de vergadering overbracht en welverdiend was het warme applaus, dat het streven van den heer Hoste, instemmend, begroette.
De voorzitter wees er op dat wij, naast den herbouw van ons land, ook dienen te arbeiden aan den geestelijken herbouw van ons volk, opdat het in staat zal zijn de nieuwe tijden met een open, ruimen geest tegemoet te treden.

(Vrij België.)

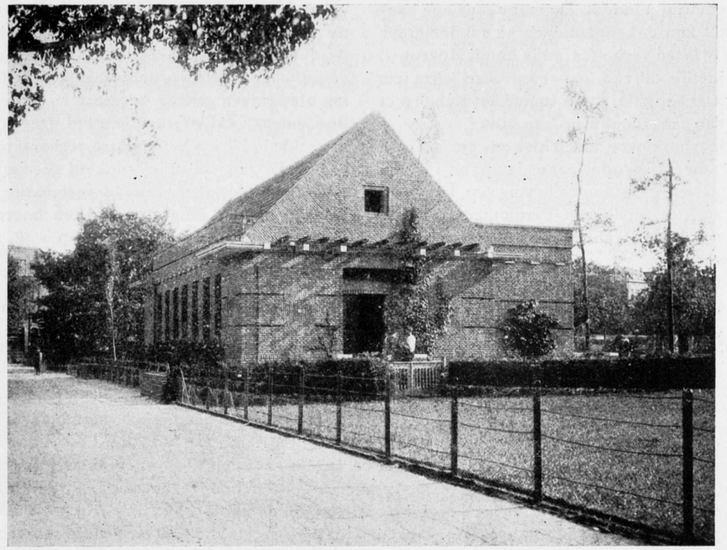

Electrisch gemaal aan den Heemraadssingel te Rotterdam. Dienst P. W. te Rotterdam.

HET NIEUW GEMAALGEBOUW TE ROTTERDAM.

Mevrouw.

Ik wil niet helen dat uw briefje mij veel genoegen mocht verschaffen. Weet u nog hoe heftig uw toon was?

> „Ik heb me kwaad gemaakt en ben verontwaardigd. In de nieuwe Groene van 9 Febr. staat een artikel van Ovalus over mr. A. de Jong, Wethouder van Gemeentewerken te Rotterdam. In dat artikel komt de volgende zin voor:
> „Een man met zelfwaan, een slappe afdruk van den burgemeester, een doordrijver, aan wien de stad mijner inwoning te danken heeft het afschuwelijk gebouwtje van het electrisch gemaal, dat een van de mooiste wandelwegen, den Heemraadssingel, schandelijk heeft verminkt.
> Is die mijnheer Ovalus een bevoegde, waar het bouwkunst betreft? Ik dacht van niet, omdat hij artikelen over gemeente-politieke personen schrijft en dat lijkt me iets heel anders dan het beoordeelen van een gebouw".

Nu de Dames er zich mée gaan bemoeien, en belang gaan stellen in architectuur, zullen wij wel een eind opschieten, en ten einde U mijn dankbaarheid daarvoor te betuigen, wil ik U graag te woord staan.
Ik heb de eer niet mijnheer Ovalus te kennen, maar steunend op zijn ongemotiveerd oordeel over het nieuwe Rotterdamsche gemaal, ben ik uw meening toegeneigd, dat hij onbekwaam is zich over architectuur uit te laten. Hij is daarin weliswaar geen unicum: hoe meer de openbare meening zich met architectuur bemoeit, hoe meer „men" ook noodig acht te doen alsof men met architectuur vertrouwd is. Men slaat echter meestal den bal mis. Bij het zien van schilderijen bepaalt de leek zich tot het beoordeelen van het onderwerp; gezien het feit dat de bouwkunst zich uit met abstrakte middelen, met vormen die niet in de natuur voorkomen, heeft hij niet het minste houvast om zich in deze een oordeel te vormen; dan gaat hij subjectief te werk: hij vindt dit mooi, dit leelijk zonder te kunnen zeggen waarom, en handhaaft dan zijn opinie envers et contre tous. Ik ken menschen die een heel goeden kijk op schilderijen hebben en die bij het beoordeelen van gebouwen jammerlijk falen.
Daaruit mag U besluiten dat ik uw meening deel: het beoordeelen van een gebouw is werkelijk iets geheel anders dan het beoordeelen van gemeente-politieke (en ook andere) personen.
Hiermede zou ik kunnen volstaan, Mevrouw; gezien echter uw heilige verontwaardiging, ben ik bedoeld gebouwtje gaan bezien, en mag hier ronduit verklaren dat deze verontwaardiging op vaste gronden steunt.
Het zal U, zooals ik, in de eerste plaats en reeds op eerste zicht getroffen hebben dat het nieuwe gemaal oneindig veel beter is dan al hetgene vroeger van P. W. — niet alleen te Rotterdam, maar zoo een beetje overal — afkomstig was. Dit had Ovalus een afdoende reden moeten zijn om zijn minachtende subjectieve kritiek achterwege te doen houden. Er is echter meer: het gebouwtje heeft werkelijke gaven, welke door iederen leek op te merken zijn; het is immers niet lawaaierig, het dringt zich niet op; het is eenvoudig in zijn sterkuitgesprokene massa's; met zijn rustige groot gehouden vormen heeft het een neiging naar monumen-

taliteit, die weldadig aandoet. Zie maar eens hoe handig de architect zijn dakgoot onderbrak om den muur zich nog even te laten verheffen, en ik hoop, Mevrouw, dat het U duidelijk zal zijn hoe er op deze wijze iets grootsch in dit gebouwtje komt en hoe het zich direct onderscheidt van een woonhuisje, een villa.
De vorm der doorbrekingen speelt hier ook een grooten rol: de fraaie diep liggende ingangdeur zou bij een woning niet passen; daar zou zij te stug zijn, te afweerend, terwijl zij hier uitstekend harmonieert met de groot-gehoudene, ietwat koude architectuurvormen.
Bij de ramen kunnen wij soortgelijke opmerkingen maken: het zijn zeven smalle hooge naast elkaar opgestelde ramen die ons direct vertellen dat zij geen woonhuis verlichten; er is immers geen middel om meubelen achter dien zoo sterk doorgebroken wand op te stellen, evenmin als men zich U, Mevrouw, achter die ramen hetzij werkend, hetzij droomend gaat indenken.
U zal het met mij eens zijn dat dit wel positieve hoedanigheden uitmaken nietwaar? En ik kan U meer dergelijke dingen laten opmerken. Zie b.v. de strenge roode kleur van den baksteen, en belet hoe bij de gevelafdekkingen die steen iets paarscher gekozen werd; ga dan eens na hoe die wanden levend geworden zijn in de eerste plaats door de ingediepte voegen die elk steentje laten spreken, vervolgens door het hier en daar terugmetselen van een platte laag, eventjes maar, zoodat de wand niet verbrokkeld, maar rustig verdeeld wordt; elders springt het metselwerk iets naar voor; al deze uit- en insprongen verwekken in den wand een sober en zeer gedistingueerd leven. Benevens dit lijnenspel werd er ook een licht- en schaduwspel gezocht: daarom staan de hoeken eventjes buiten de rooilijn; zij omlijsten tevens goed de middenpartij; daarom werd op die hoeken een flink uitspringende goot aangebracht; aan de zijgevels wordt de lijn dezer goten door eene soort pergola doorgevoerd; daarom werd de ingangdeur zoo zeer naar binnen gebracht en de andere zijgevel met een nis en bloemenbak versierd.
Wil dat nu zeggen dat het nieuwe gemaal als *volkomen* geslaagd mag aanzien worden?
Toch niet; er zijn deelen welke duidelijk maken, dat dit kunstwerk niet tot een volkomen eenheid gegroeid is; ik bedoel in het bizonder het verschil dat bestaat tusschen de hoofdruimte en de twee vleugels: 't is bijna of deze laatste achterna bijgebouwd werden door iemand die de eerste conceptie niet volkomen beheerschte. Terwijl de hoofdvleugel met een hoog dak overdekt is, werden de vleugels plat gehouden, hetgene niet noodzakelijk tot tweeslachtigheid leiden moet; wat mij echter bedenkelijk schijnt is dat de platten gedeeltelijk in het dak dringen; daardoor wordt de massa-opstelling eenigszins onduidelijk; wat hoorde scherp afgescheiden te blijven is een beetje verward geworden. Dit is mijn grootste grief tegen dit werkje. Verder wil ik doen opmerken hoe de venstertjes in de topgevels te veel als een panneel behandeld zijn met die omloopende terugmetseling; de gemetselde versiering der hoekpartijen komt m.i. de degelijkheid van het gebouw verminderen en mocht veilig weggelaten worden; enkele details ook schijnen mij niet zuiver genoeg opgelost, en ik kreeg heel sterk den indruk, dat er tusschen het ijzeren hek en de gemetselde hekijzers het noodige verband niet bestaat.
Indien ik van uw oplettendheid geen misbruik maak, wil ik nog gewagen van de verhouding tusschen het gemaal en zijn omgeving. Ik heb hooren opmerken, Mevrouw, dat dit gebouwtje op zich zelf wel goed is, maar dat het absoluut misplaatst is, dat het op het Heemraadsplein niet thuis hoort. Hebt U wel eens geprobeerd dit zoogenaamde plein te ontleden? Dan zal het U zooals mij opgevallen zijn dat men den slechten aanleg heeft willen redden door beplantingen, die . . . . niet minder slecht uitgevallen zijn. Men staat noch voor een plein noch voor een park, en het nieuwe gebouwtje geeft nu eenigszins aan hoe deze toestand kan verbeterd worden. Daarover uitweiden zou mij te ver brengen; ik kan mij echter best voorstellen dat het enkele Rotterdammers hindert zoo duidelijk te zien, dat dit heele plein een misbaksel is en dat zij de schuld daarvan op het gebouwtje willen schuiven dat hun oogen geopend heeft. 't Is menschelijk.
Zal Rotterdam nu de lessen, welke het nieuwe gemaal hun geeft, aanhooren, en dit plein eens flink aanpakken?
Ik ben overtuigd Mevrouw, dat U het evenzeer wenscht als

HUIB HOSTE.

NABETRACHTING WONINGCONGRES FEBRUARI 1918.

(Preadvies Ir. v. d. Waerden met discussie).

I.

Repliek v. d. preadviseur:
Het verheugt mij dan ook, dat ik hier gesteund ben door twee van onze grootste architecten, de heeren de Bazel en Berlage, die betoogt hebben dat het in den tijdgeest ligt, dat er eenheid moet komen in de bouwkunst, en dat die niet geschaad zal worden door normalisatie, als het maar goed gebeurt, dat men dat vooral niet moet beschouwen als een schrikbeeld, maar als iets dat de tijd allang gebracht heeft.

Het onderzoek van bovenstaand motto als resultaat van de behandeling van het preadvies Ir. v. d. W. op het Woningcongres is belangwekkend, en oorzaak van deze nabetrachting.
Verscheidene woordvoerders op het congres echter maken deze bezigheid vrij ondankbaar. Het is niet aanmoedigend te voren zich te weten: Holland-opzijn-smalst, anti-normaal, geestdriftloos en hypercritisch, — wanneer men er zich toe zet aan te toonen dat zekere denkbeelden, hoe sympathiek overigens, niet ten volle worden aanvaard.
Echter, zooals ik hierboven reeds opmerkte, bedoelt dit opstel uitsluitend een beschouwing over bovenstaand motto, en dus:
òf inderdaad Ir. v. d. W. zich, in de daar gestelde termen mag verheugen in de steun van genoemde architecten,
èn zoo ja, òf deze termen wel zuiver diens stelsel definieeren.

Zekerlijk: *het ligt in den tijdgeest dat er naar eenheid wordt gestreefd.* De bouwblokken van verscheidene toonaangevende architecten van volkswoningbouw beginnen groote overeenstemming te vertoonen. Zoo al niet onderling, blijkt bij elk hunner werken eenzelfde karakter in plattegrond en opstand. De massawerking en groepeering spelen een grooter rol dan vroeger. De stratenplannen worden rechtlijnig en minder gekunsteld; de uitbreidingsplannen desbetreffende, genieten ongemeene belangstelling.
Ook zal: *indien het maar goed gebeurt, door normalisatie deze eenheid niet worden geschaad.* Inderdaad, indien iets goed gebeurt kan het iets anders moeilijk schaden, op straffe van ten onrechte in vollen omvang goed genoemd te zijn. Een opmerking die echter in dit geval slechts waarde kan hebben, als wezenlijk omtrent dit goed-gebeuren gepaste zekerheid wordt geboden.
Al evenmin: *zal men dit moeten beschouwen als een schrikbeeld, maar als iets dat de tijd allang gebracht heeft.* Indien de tijd normaliseering volgens het stelsel Ir. v. d. W. als hier bedoeld, had gebracht, en de resultaten zóó onaanvechtbaar waren, — dan zou het praten daarover nooit aanleiding tot zooveel stofopwaaiens hebben gegeven.
Uit het bovenstaande blijkt dat alle architecten, waaronder dus ook de grootmeesters de Hr. de Bazel en Dr. Berlage, gaarne de motiveeringen van dit motto zullen onderschrijven.

De tweede en grootste vraag doet zich echter nu voor: geeft bovenstaande aanhaling uit de repliek van den preadviseur wel zuiver zijn normalisatiesysteem weer? Ik zal trachten uit een te zetten dat dit m. inz. niet het geval is. Daartoe zal ik het systeem kort formuleeren.
Ik maak daarbij echter voor zooveel mogelijk de navolgende beperkingen, daar ik het vraagstuk uitsluitend uit bouwkundig oogpunt zal bezien.
Ik laat vallen het sociale gedeelte: de bewoners en hunne wenschen; — en neem tevens aan dat het normaaltype alleszins voldoende is.
Ik vermijd het organisatorische deel: de haast niet te overziene rijksinmenging, wat betreft naasting van bedrijven, levering van grondstoffen en hare distributie; — benevens de vereischte plotselinge aanpassing van allerlei autoriteiten aan de te stellen eischen.
Ik schakel uit de aangeduide prijs- tijds- en hoeveelheidsbepaling van dien woningbouw in massa.
Toch zijn deze punten alle zeer belangrijk ten aanzien van het welslagen!
Immers, schijnt de arbeider nog niet rijp voor het normaaltype van Ir. v. d. W. — en dit kan op den duur niet zonder gevolgen blijven.
Ook is de Hollander allerminst organisatorisch aangelegd, en is het daarom gevaarlijk, juist nu, en bij hem op succès te rekenen, zoowel wanneer hij organiseert, als wanneer hij georganiseerd moet worden.
En ten slotte houd ik den inleider niet aan zijn weinige en weinig-steekhoudende suggesties betreffende prijs, tijd en hoeveelheid. Zelfs de meest welwillende autoriteiten echter, zullen een degelijker fundament dan door den inleider gelegd verlangen, alvorens den opbouw van zulk een machtig systeem te kunnen steunen.
Deze bespreking kan daardoor wel niet anders zijn dan een technisch-aesthetische, theoretisch-bouwkundige, doch mij ook beknoptheidshalve geboden.
Na deze concessies eenerzijds, neem ik echter dan ook de vrijheid, niet als argument te erkennen het: „Noth-kennt-kein-Gebot", omdat daarmede tot op zekere hoogte elk „maszregeln" zou slagen; — evenmin als het: „When there is a will there is a way", een spreekwoord dat gebrek aan argumenten zou kunnen verbergen.
Het normalisatie-volkswoningbouw-systeem Ir. v. d. W. gaat dus in ons geval uit van een goede woning als eenheid (in 4 tot ten hoogste 9 soorten, die echter zoo min mogelijk verschillen). Het is in staat tot op zekere hoogte, de grondstoffen, de bewerking, de bouwkrachten te leveren. De autoriteiten werken zooveel mogelijk mede. In het strikt aanhouden der gelijk- en gelijkvormigheid, ligt, wegens besparing van materiaal en arbeid (dus tijd) het groote voordeel. Alle andere woningbouw wordt zooveel doenlijk stopgezet. Is de woningnood eenmaal overwonnen, dan kan eventueel wederom de gedécentraliseerde voorziening komen.
Verwacht resultaat: over het geheele land zal de woningnood ten snelste worden gelenigd, — zonder schade voor de bouwkunde.

De technische tegenkantingen op het woningcongres betroffen in hoofdzaak:
De grenzen waartoe de normalisatie in den woningbouw is gedoemd, naarmate zij intensiever wordt toegepast, zijn door den inleider niet scherp genoeg aangewezen wanneer hij verklaart: „dat de grens gelegd moet worden achter het getal gebouwen voor de woningvoorziening vereischt". Men verwacht enkele voorbeelden die dit waar maken. B.v. een timmerfabriek die nu deuren en ramen maakt van tien of meer soorten, zal bij een gelijk en gelijkvormige levering uitsluitend van één raamtype, de prijs daarvan verminderen met zoo-en-zooveel, en zoo-en-zooveel meer kunnen afleveren.
Weinig vertrouwenwekkend is ook dat dit argument wordt gebezigd: „om elke tweede en derde overweging te voorkomen en daarmede elke meervoudige

voorbereiding". Ook het: „technisch spreekt het vanzelf dat men door normaliseering bespaart", geeft de grenzen van deze, slechts in normale gevallen geldende, regel niet aan.
Van de aangetroffen voorraden hier, en voor het grootste deel der onderdeelen in 't buitenland aanwezig, is men afhankelijk van verscheidenheid van soorten, maten en kwaliteiten. De nu zoo dikwijls voorkomende noodzakelijkheid van het opgebruiken van resten, van vroeger incourante artikelen, de aanpassing dus aan de omstandigheden niet wel mogelijk. Er zijn artikelen die in ons land nu eenmaal verscheiden zijn, en zich moeilijk leenen voor uniformiseering; — voor de normaliseering daarvan is geen weg aangewezen. Kan men de steenfabrieken aan Waal- en IJsel-formaat, dwingen tot een uniforme steenmaat? En zoo ja, kan men de steen zelf ook dwingen zich te verharden op de koppen- en lagen maat van deur- en vensteropeningen door de detailleering der normaalwoning voorgeschreven?
Nieuwe industrieën b.v. voor het vervaardigen van kramerijen of draadnagels en derg. zullen ijlings moeten worden ingericht en te werk gesteld. Zullen zij direct prijzenswaardige feillooze artikelen leveren, òf is dit onze vaderlandsche nijverheid wat al te hoog aanslaan?
De marge der crisistijden is bij het stelsel niet in rekening gebracht. Het zou eerder passen in normalen tijd wanneer men op groote, gelijke hoeveelheden kan staat maken, — dan in een tijd van rantsoeneering van onzekerheid der contractnaleving, van mobilisatie-weeën, en derg. Sommige van deze voorzieningen zijn weliswaar ook bij décentralisatie noodig, en ook dáár van twijfelachtig succès, doch grijpen daar minder in, dan in het centrale spoedsysteem Ir. v. d. W.

De aesthetische bedenkingen luidden ongeveer:
Indien het waar is, dat het systeem Ir. v. d. W. onderscheid maakt tusschen stad en hei, — wat uit de repliek geloofwaardig schijnt, doch door tijdsnood niet duidelijk is aangetoond, — het maakt geen onderscheid tusschen stad en stad (Amsterdam en Enschedé) en tusschen hei en hei (Veluwe en Limburg), om niet eens te spreken van het verschil tusschen hei en klei. Inderdaad er is kans, dat méér dan de aangeduidde 10 pCt. der woningbehoeftige arbeiders niet door dit systeem wezenlijk bevredigd zullen zijn!
Speciaal aesthetisch kan men vaststellen dat het nu volstrekt onmogelijk is gemaakt zich aan te sluiten bij den bouwtrant van de streek, iets wat gemakkelijker te pogen zou zijn bij décentralisatie.
Zoo de „locale verhoudingen moeten worden geregardeerd", door in korten tijd alle uitbreidingsplannen zich te laten aanpassen aan het nieuwe systeem, — en dat zal toch allereerst noodzakelijk zijn, — door wie en hoe zal daarvoor worden gezorgd? Het is dikwijls allergevaarlijkst dit aan de plaatselijke grootheden op te dragen, zonder contrôle van Woninginspecteurs, van Gezondheidscommissies, van Gedeputeerden; dit spreekt vanzelf! Zal men dan een instructie opstellen aangaande het verband van massawerking, silhouet, groepeering — met pleinvorm, straattraceering, richting op de windstreken, en derg.? Zal er op die wijze iets schoons en verscheidens tevens kunnen geboren worden; terwijl juist hier het zwaartepunt van 't aesthetisch welslagen schijnt gelegen? Het antwoord ontbreekt!
En nu het bouwblok zelf, kan het componeeren daarvan, allerwege à-bout-portant worden overgelaten aan de plaatselijke autoriteiten, zooals de uitvinder van het stelsel wenscht, juist nu men er achter is gekomen dat volkswoningbouw behoort tot de moeilijkste objecten op bouwkundig gebied? 't Blijft ongemotiveerd of „de wijze waarop dit geschiedt" wel tot goeden uitslag zal leiden. En hier toch is men 't over eens dat alles aankomt! De groepeering der eenheidscel wordt erkend moeilijk te zijn, zéér ongewoon, nog pas weggelegd voor bijzonder getalenteerden; — dus vraagt men zich af of juist hier niet centralisatie boven decentralisatie ware te verkiezen. Doch dan is weer de kans groot, dat door overmaat van taak van dezelfde moeilijke geaardheid, zelfs die enkele uitverkoornen super-bouwmeesters in hun scheppingen zouden te kort schieten.
De grootste grief wordt Ir. v. d. W. gemaakt uit het feit dat hij het verschil tusschen ééntonigheid en harmonie, tusschen gelijkvormigheid en gelijksoortigheid, niet inziet. Of beter gezegd, niet heeft kunnen aantoonen, dat hij nog harmonie hoorde, als voor zijn publiek de eentonigheid reeds lang was ingetreden; en wel omdat zijn gelijkvormigheidsverlangen, niet aan den gelijksoortigheidseisch van zijn hoorders vermag te voldoen. (Een blokkendoos-demonstratie werd hierbij noode gemist.)

Wij laten deze opmerkingen van het congres voor wat ze zijn, doch constateeren, dat er bestaat een straf stelsel Ir. v. d. W. in zijn preadvies, een ander vager stelsel van hem, uit repliek en motto sprekende. En we bepalen ons hier tot het nagaan, of inderdaad uit de woorden van d. H. de Bazel en Dr. Berlage is af te leiden, *niet* of zij iets voelen voor het *genre* der denkbeelden van den inleider, en dit *soort* van toekomstverwachtingen, (iets waartegen, zooals ik boven aantoonde, ook de verdere architecten zich niet verzetten), *doch of zij inderdaad het stelsel in zijn strikte en straffe toepassing omhelzen.* Of zij b. v. (nu in 't groot de toepassing nog niet is aanvaard en dus de sociaaleconomische voordeelen zijn vervallen) uit louter technische en aesthetische motieven, hetzij de nu door hen ontworpen typen een 10-tal jaren zullen blijven bouwen, òf een nieuw daartoe speciaal vervaardigd ontwerp bij voortduring zullen vermenigvuldigen.

Door het eerste deel van zijn korte en superieure improvisatie maakt d. H. d. B. dit onderzoek gemakkelijk. Omdat ik daarvoor groote bewondering heb, vat ik den inhoud hier samen:

Ik moet een lans breken voor den preadviseur, hoewel het stelsel maar zeer zijdelings nuttig kan zijn tot het onmiddellijk doel.
Er valt tegen het stelsel net zoo min te zeggen als tegen elk ander goed stelsel, omdat het toch in ieder dergelijk systeem voornamelijk aankomt op de wijze waarop en het talent waarmede het wordt uitgevoerd.
Elk stelsel moet groeien.
Het wordt niet plotseling volkomen bruikbaar gemaakt en opgelegd.
Er is tijd noodig; en ik zou vreezen, dat eer dit systeem doeltreffend werkt, er zooveel tijd verloopen is, dat wij heusch weer naar een ander systeem verlangen.
Men moet niet al te veel redeneeren over een streven naar een stelsel dat op alles past.
Wat is de groote waarde van dit betoog?
Het beginsel dat men, alvorens een stelsel aan te bevelen, duidelijk moet laten uitkomen hoever het reikt. En d. H. d. B.'s conclusie is hier: dat het stelsel evenver reikt als een ander, indien goed volvoerd; terwijl men verzekerd moet zijn van mogelijkheid tot groei; — aanpassing in bruikbaarheid en tijd; — terwijl zelfs dàn nog de kans blijft dat een nieuwer stelsel gewenscht is.
De kern van het normalisatie-systeem Ir. v. d. W. en zijn gedacht succès echter ligt juist in zijn zichzelfgenoeg-zijn, zijn starheid, zijn passen-op-alles; het is niet gegroeid maar „gemaakt"; en zou volkomen bruikbaar worden „opgelegd"; — terwijl de wijze waarop, het talent en „plezier" waarmede het zou worden uitgevoerd, noch voor de hand liggen, noch zijn aangetoond.
Ik neem de vrijheid hieruit de gevolgtrekking te maken dat d. H. d. B. slechts een lans heeft gebroken voor het normalisatie-stelsel Ir. v. d. W., zooals deze het in bovenaangehaald motto vaag omschreef n.l. dat het niet ongewenscht en ook reeds in 't klein aan te toonen is, dat de volkswoningbouw evolueert van den chaos naar een eenheidsdenkbaarheid. Men gaat te ver als men d. H. d. B. tot een practisch, direct, en daadwerkelijk medestander van Ir. v. d. W. verklaart, daar hij duidelijk aangeeft: dat men van geen stelsel ooit kan verlangen, wat het door de beperktheid van zijn aard niet geven kan. S. DE CLERCQ.

(Wordt vervolgd).

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur!

Als niet lid Uwer Vakvereeniging, twijfelde ik aanvankelijk er aan of eenig schrijven mijnerzijds U toe te zenden wel zou worden opgenomen. Desniettegenstaande zend ik U deze regelen, met beleefd verzoek om eenige plaatsruimte in het Bouwkundig Weekblad. Mijnheer de Redacteur. Het artikel „Vakbelangen" in Uw nummer van 29 Juni j.l. was me uit het hart gegrepen. Als getrouw lezer van Uw orgaan kan ik mij Uwe gevoelens begrijpen, doch in deze de mentaliteit kennend van onderscheidene beoefenaren der Bouwkunst is Uwe ervaring bij nader inzien toch niet zoo onaannemelijk, ofschoon, mede met het oog op de door U geciteerde (vak)belangen, ieder toch op z'n minst in dit punt meer kon medewerken. Hoe is het eigenlijk bestaanbaar dat in eene organisatie zooiets voor kan komen!
Wat mij echter tot nu toe nog meer een raadsel is gebleven en dat meer speciaal van diegenen Uwer, die dat meer konden doen, is, dat in de richting van de bevordering dier belangen door meer propaganda onder de niet georganiseerde architecten weinig — althans niet waarneembaar — of zoo goed als niets wordt gedaan.
Kan het anders of er wordt hierdoor — zooals mede door den „selected"toon van sommige Uwer inderdaad wèl propageerende Leden — min of meer de indruk gevestigd, dat men de medewerking van genoemde outsiders niet op bijzonderen prijs stelt, terwijl toch een ieder zal moeten toegeven, dat eene goede Vakvereeniging ook in deze onbestaanbaar is, wanneer niet allen, die bona fide de hoofdbeginselen, neergelegd in Eerecode en Honorariumregelen, willen aanvaarden, ook in genoemde Organisatie worden vereenigd, voor zooverre daar geene hoofdbezwaren tegenover staan.
De hiertoe zoo noodige propaganda laat, althans in deze streken, lang op zich wachten. Dit is wel de ervaring van allen, die op dit gebied gesteund door beter onderlegden eene verandering ten goede zouden wenschen, eene verandering welke ook dringend noodig is, niet het minst om de motieven door U aan het slot van Uw genoemd artikel nog eens zoo duidelijk naar voren gebracht.
U, Mijnheer de Redacteur, beleefd dankzeggend voor de mij verleende plaatsruimte, teekent

met de meeste hoogachting
UWEd. dw. dr.
Nijmegen. H. M. ZOETMULDER.

Rectificatie.

In de noot op blz. 163 (vorig nummer) is een misstelling ingeslopen. De onderste 8 regels der linkerkolom en de bovenste regel der rechterkolom aldus te lezen:
Ktesiphon zijn grootste werken te doen verrijzen. Een der belangrijkste van deze is het hier bedoelde paleis van Khosroës I, bijgenaamd Nuschirwan (de rechtvaardige) (531—579) Rechthoekig in grondplan, heeft het in het midden de groote troonzaal of „apâdana", die over de volle diepte van het paleis zich uitstrekt (48 M.) en aan de voorzijde, welke aan het voorplein grenst, afgesloten wordt door een monumentalen boog (z.g. Sassanidenboog), zooals oudere photo's nog aangegeven. Links en rechts van de opening

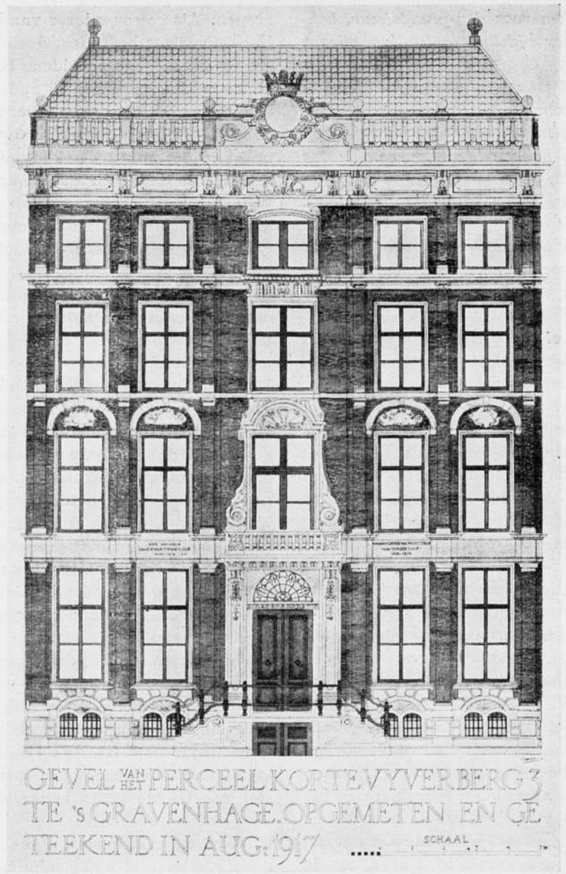

HET PERCEEL KORTE VIJVERBERG 3, TE 'S-GRAVENHAGE[1])

door Ir J. A. HIJNER B. I.

Dit perceel is gebouwd voor rekening van Dr Reijnier Pauw omstreeks 1635.
Wie de bouwmeester geweest is, is onbekend.
Het bleef eigendom van de familie Pauw tot 1693 toen het overging aan Joan, heer van Rijnenburg en ter Horst. Deze verkocht het in 1703 aan Agneta de Graeff vrouwe van Zuid Polsbroek. Na haar dood kwam het huis aan de neven en nichten. Een van deze, Mr. Johan van Schuylenburg heeft het tusschen 1707 en 1711 laten verbouwen.
Er is toen aan het gebouw een verdieping toegevoegd terwijl de ramen en de middentracee gewijzigd zijn. Ook inwendig werden ingrijpende veranderingen aangebracht
Waarschijnlijk is deze verbouwing uitgevoerd onder leiding van den bekenden architect Marot.
In het einde van de 18de eeuw was het perceel in bezit van Mr. J. J. de Kempenaer. Deze verkocht het in 1805 aan Dr. P. J. Groen van Pinsterer, de vader van den beroemden staatsman. Deze laatste woonde erin tot zijn dood in 1876, zijn echtgenoote tot 1879. Daarna kwam het perceel aan het rijk. Nu is er het kabinet der Koningin in gevestigd.

[1]) Een uitvoerige beschrijving met foto's treft men aan in het nummer van 20 Juni 1914 van het tijdschrift „Buiten"

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 27 JULI 1918. = No. 30.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Nabetrachting Woningcongres Februari 1918 II, door S. de Clercq. — Jaarverslag van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, door Kr. — Inhoud van Tijdschriften, door S.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag van de ledenvergadering der M. B. V. A. op 17 Juli 1918, te Wassenaar, in de uitspanning „De Kieviet".

Aanwezig waren de volgende heeren: Pl. van den Berg, Co Brandes, G. C. Bremer, A. Broese van Groenou, P. G. Buskens, S. de Clercq, M. Th. Elout, J. P. Fokker, W. Fontein, Jac. van Gils, Jan Gratama, W. J. de Groot, J. W. Hanrath, H. v. d. Kloot Meyburg, A. v. d. Lee, A. C. Lengkeek, W. A. Lensvelt, J. P. Mieras, J. Coenraad Meischke, M. Meyerink, A. Mulder J. Hzn, L. Simons, J. van Teeffelen, P. A. Timmers, A. H. Wegerif Gzn.

NOTULEN.

Na de opening der Vergadering werden de notulen van de Algemeene Vergadering op 4 Juni 1918 voorgelezen en goedgekeurd.

MEDEDEELINGEN.

De Voorzitter deelt mede, dat de Fusie-Commissie gereed is met een ontwerp voor de nieuwe statuten. Voor alle punten is een gunstige schikking getroffen kunnen worden. De Commissie zal het ontwerp der statuten vergezeld doen gaan van een rapport, waarin de gedachtenwisseling over die punten uiteengezet wordt en de artikelen der statuten worden toegelicht. De Commissie hoopt nog voor het eind van deze maand dit rapport gereed te hebben.

BENOEMING VAN EEN LID VOOR DE COMMISSIE van ONDERWIJS.

Aangezien er geen ingekomen stukken te behandelen waren, ging de vergadering over tot het benoemen van een lid in de Onderwijscommissie, ter voorziening in de vacature Dwars, die wegens drukke bezigheden zijn benoeming niet aanvaarden kon.

De vergadering benoemde de heer A. J. Th. Kok, Architect M. B. V. A. te Rotterdam.

TENTOONSTELLING VAN VOLKSWONINGBOUW IN HET GEBOUW DER M. B. V. A.

Dit punt is aan de orde gesteld naar aanleiding van de besprekingen hieromtrent op de Bestuursvergadering gehouden, waarbij door het Bestuur geen beslissing kon worden genomen tusschen een keuze-tentoonstelling, waarbij een Jury zal moeten optreden en een tentoontoonstelling, waarbij alle leden in de gelegenheid zouden worden gesteld, werken van hun hand op het gebied van volkswoningbouw, in te zenden. De beperkte tentoonstellingsruimte in het Gebouw der M. B. V. A., brengt voor deze laatste manier wel veel moeilijkheden mee.
De heer De Clercq vraagt of het niet mogelijk is 2 tentoonstellingen te houden, de eerste een beeld gevend van den stedelijken volkswoningbouw, de tweede van die op het platte land.
De Voorzitter is wel bereid dit idee nader te overwegen, doch vreest dat het te kostbaar zal blijken om verwezenlijkt te kunnen worden. Spreker oppert het denkbeeld de beperking van het aantal inzenders te verkrijgen door loting.
De heer Meyerink is hier ten zeerste op tegen. Is het niet mogelijk wegens de geringe plaatsruimte één tentoonstelling te houden van het werk van alle leden, dan moet men overgaan tot het houden van een serie tentoonstellingen.
De heer Buskens zou de beperking willen vinden door alleen plannen te exposeeren, die nog nergens geëxposeerd zijn.
De Voorzitter meent dat dit wel als wenschelijkheid, moeilijk echter als eisch kan worden gesteld.
De heer Gratama is van meening, dat de wijze waarop de tentoonstelling zal worden gehouden, afhankelijk is van het doel, dat men er zich mee voorstelt. Indien de tentoonstelling dienen moet als een propaganda voor goeden volkswoningbouw, dan moet er een schifting zijn; is het alleen om een beeld te geven van datgene wat de leden der M. B. V. A. op dit gebied hebben tot stand gebracht, dan behoeft dit niet.
De Voorzitter antwoordt, dat verwacht wordt, dat ook in het laatste geval de expositie propagandistisch haar doel niet zal missen.
De heer Hanrath doet zich kennen als voorstander van voorbeeld en tegen-voorbeeld en acht het daarom niet misplaatst eens het werk van alle leden te exposeeren.
De heer v. d. Berg (Vlaardingen) eischt gelijke rechten voor de gelijkwaardige leden der M. B. V. A.
De Voorzitter merkt op, dat men slechts van minimum-gelijkwaardig kan spreken. Aangezien spreker geen stemmen heeft gehoord om over te gaan tot een keuze tentoonstelling met een Jury, concludeert hij dat de vergadering een tentoonstelling prefereert, waarbij alle leden in de gelegenheid zullen worden gesteld in te zenden en verklaart, dat het Bestuur de plannen dan ook in dezen geest zal uitwerken.

DEFINITIEF RAPPORT VAN DE COMMISSIE TOT AFWIKKELING VAN DE PUNTEN 5 EN 8 VAN HET WERKPROGRAMMA.

De Voorzitter wijst er op, dat dit rapport op slechts een enkel punt afwijkt van het voorloopige, dat het vorig jaar aangenomen is. Met het oog op de verdere handelingen, wenschte de Commissie het rapport definitief vast gesteld te zien.

De heer Meyburg licht namens de Commissie, haar plannen nader toe. De Commissie heeft zich met de in het voorloopige rapport vervatte voorstellen gewend tot Mr. Duparc, die er aanstonds veel voor voelde, en de verwezelijking ervan mogelijk zag door het maken van een geheel nieuw wetsontwerp dat deze materie zou regelen.

Sindsdien is de Commissie in contact gekomen met Mr. Peerbolte, die er meer voor voelde dit punt te regelen als onderdeel van de Woningwet. Het is in verband met deze besprekingen dat de Commissie haar rapport eerst definitief aangenomen wenscht te zien. Voorts zal de Commissie aan het Bestuur voorstellen doen om de Gemeentebesturen te verzoeken, de schoonheidseischen te handhaven en de instelling van schoonheidscommissies te bevorderen.

De heer de Groot geeft de Commissie in overweging om den naam „Schoonheidscommissie" te veranderen, en raadt haar aan zich een rechtsgeleerde te assumeeren; deze kan dan de meest geschikte vorm voor het regeeringsvoorstel kiezen.

De heer Buskens zou er de voorkeur aangeven alleen de gegevens voor de nieuwe voorstellen aan de regeering te overhandigen.

De heer Meyburg beantwoordt de sprekers.

Wat de naam „Schoonheidscommissie" betreft, deze is wel ongelukkig, maar hij heeft nu eenmaal burgerrecht, waarom de Commissie dan ook besloot hem maar te blijven handhaven. Juridische voorlichting heeft de Commissie overwogen; waar zij echter in contact is met Mr. Peerbolte, komt haar zulks niet beslist noodig voor. Den heer Buskens wordt geantwoord, dat de Commissie aangeraden is haar voorstellen kant en klaar in dienen.

Het rapport wordt hierna door de vergadering z. h. s aangenomen.

RONDVRAAG.

De heer Meijerink vraagt het woord naar aanleiding van het rapport van commissie 16 van het werkprogramma. Hoewel spreker de waarde van dit rapport geenszins wil onderschatten, integendeel veel voelt voor vele der daarin uitgedrukte denkbeelden en opgenomen voorstellen, betreurt hij het dat de geest van het rapport niet is geboren uit het gevoel van de noodtoestand voor vele architecten, die naar het zich laat aanzien, binnen korten tijd, geheel verstoken zullen zijn van opdrachten. Spreker vestigt de aandacht op de Gemeentebesturen, die in toenemende mate overgaan tot het bouwen van volkswoningen. Namens de Pl. Comm. Deventer verzoekt spreker het Bestuur meer diligent te zijn, inzake de positie van den architect in verband met de toestand in het bouwbedrijf, en noodigt het Dagelijksch Bestuur uit zoo spoedig mogelijk op een of andere wijze de Gemeentebesturen te verzoeken, aan de particuliere architecten werk op te dragen.

De Voorzitter is het met den heer Meyerink eens dat de beschouwingen in het rapport van commissie 16, niet direct uitgaan van den noodtoestand, er echter wel verband mee houden. Spreker raadt aan, de behandeling van dit rapport niet te forceeren, en voldoende tijd tot gedachtenwisseling in het Weekblad te geven.

Het verzoek aan het Dagelijksch Bestuur zal spreker overbrengen en daarbij op spoed aandringen.

Hierna wenscht de heer Meyerink nog met een enkel woord terug te komen op de houding der M.B.V.A. tegenover den Nationalen Woningraad. In Rotterdam is besloten geenerlei contact met den Woningraad te zullen hebben inzake het opmaken van een lijst. Toch blijkt het spreker dat vele leden der M.B.V.A. zich hebben opgegeven.

Spreker acht dit in strijd met de beslissing te Rotterdam genomen en vernam gaarne of zijn meening hieromtrent juist is.

Deze vraag is niet het gevolg van gemis aan deferentie jegens den Woningraad, maar spruit voort uit het verschil van opvatting over de kracht van de besluiten der vakvereeniging. De Voorzitter merkt op, dat er op de vergadering te Rotterdam alleen gewezen is op de gevaren, voor de eenheid van de vakvereeniging. Als zoodanig kon de Vakvereeniging het verzoek van den Woningraad niet inwilligen; ja, moest er zelf tegen protesteeren. Overigens is juist speciaal naar voren gebracht, dat de houding der Vakvereeniging geen verbodsbepaling voor hare leden was, en werden deze vrijgelaten al of niet aan den oproep van den Woningraad gehoor te geven.

De heer Buskens verklaart zelf te hebben gezegd, dat de leden vrij blijven. Men moet zich houden aan besluiten van de vakvereeniging, maar niet verder gaan dan die besluiten.

De heer Wegerif vraagt den Voorzitter of de fusie commissie rekening heeft gehouden met het stemrecht van plaatselijke commissie, zooals de heer Meyerink op een vorige ledenvergadering heeft uiteengezet.

De Voorzitter antwoordt dat dit punt reeds behandeld is en op groote moeilijkheden stuitte. Spreker zegt toe deze kwestie, op verzoek van de pl. comm. „Deventer", nog eens onder de oogen te willen zien.

Na een woord van dank aan de aanwezigen voor hunne tegenwoordigheid, sluit de Voorzitter de vergadering.

J. P. MIERAS.
Alg. Secretaris.

De meeste der ter vergadering aanwezigen namen na de lunch deel aan de excursie door de villaparken van Wassenaar onder leiding van den Voorzitter. Gelukkig was het weer, dat zich des morgens van minder gunstige zijde liet kennen, opgeklaard, en begunstigde het zonlicht het aspect met het kostelijke natuurschoon, waardoor Wassenaar terecht vermaard is.

Te midden van dit natuurschoon deed de netheid van vele villa's in het park de Kieviet wat storend aan. Zij zullen nog danig smerig moeten worden, om niet meer koud en schril af te steken tegen de wonderpracht van planten en bloemen die ze omgeeft. Toch was hier en daar veel goeds te zien en hebben enkele architecten een ongekunstelde harmonie weten te scheppen. Dat is het best gelukt in kleine landhuisjes. Het vraagstuk om een groot landhuis harmonisch te plaatsen in de omgevende natuur, stelt hooge aesthetische eischen, waaraan in ons land, met zijn betrekkelijk nog geringe groot-landhuisbouw, nog niet voldaan is. Door de welwillendheid van den heer Wilton werden de excursianten in de gelegenheid gesteld diens, door den heer W. A. Lensvelt ontworpen en uitgevoerd landhuis, uitwendig en voor een deel ook inwendig, te bezichtigen. Het heeft een domineerend Engelsch karakter en vertoont in den uitwendigen bouw goede kwaliteiten; het mag zeker voor den nog jongen architect een geslaagd bouwwerk genoemd worden.

Na een wandeling van ruim anderhalf uur werden de aanwezigen ontvangen door den Voorzitter op diens landgoed „de Hoeve", waar zij in de heerlijke omgeving onder het genot van „echte" thee en versnaperingen, de vermoeienis van de wandeling spoedig vergaten.

Nadat de Voorzitter de aanwezigen de fraaie punten en plekjes van zijn tuin had laten zien, maakte de heer Buskens zich den tolk van allen door den Voorzitter in de eerste plaats te bedanken voor de wijze waarop hij zijn collega's op de excursie had rondgeleid, en door vervolgens een hartelijk woord van dank te richten tot hem en Mevrouw voor de vriendschappelijke ontvangst op „de Hoeve". Tegen vijf uren werd door de meesten het station weer opgezocht en werd de excursie besloten.

J. P. M.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland.

Dit belangrijke jaarverslag, dat niet meer in het Bouwkundig Weekblad zal worden opgenomen, is voor de leden en aspirantleden *gratis verkrijgbaar*, op aanvraag aan het Bureau der M. B. V. A.

NABETRACHTING WONINGCONGRES FEBRUARI 1918.

(Preadvies Ir. v. d. Waerden met discussie).

II.

Dr. Berlage heeft zich kort uitgesproken op het woningcongres, onder voorbehoud van een nadere beginselverklaring in woord, beeld en druk. Hoewel niet volledig door gemis aan afbeeldingen, geeft het Mei-nummer van „de-Beweging" daarvan de uiteenzetting.

Door den omvang der stof, die wordt behandeld, tegenover de beperktheid ons hier opgelegd, is het moeilijker in beknopten vorm de meening van Dr. Berlage te benaderen, dan het bij d. H. de Bazel het geval was.

Toch geloof ik nog steeds dat Dr. B. niet het zelfde bedoelt als 't geen tot uitdrukking komt in het preadvies Ir. v. d. W.

Ik licht daartoe óók uit zijn betoog allereerst die algemeene stellingen, die zoowel passen op het stelsel Ir. v. d. W. als op het bestaande, en op ieder ander. B.v.

Geen stelsel mag worden veroordeeld op zijn slechte toepassing, want het komt ten slotte op het hoe daarvan aan.

Het bestaande décentraliseerende stelsel, — want het is, ten spijt zijner administratief te ingewikkelde structuur, wel degelijk een stelsel, — mag dus evenmin veroordeeld worden op de minder geslaagde uitkomsten, als straks het stelsel Ir. v. d. W.

Indien wij slechts hadden, „excusez du peu" die eenheid van bouwbegrip als kunstige verwerkelijking van een algemeene kultuur; — of:

Alleen wij missen een algemeene bouwkultuur, omdat wij geen gemeenschapskultuur hebben.

Het is niet te verwachten dat die gemeenschaps-kultuur zoo direct aanstaande is, indien zij nu zoo geheel ontbreekt. En om op deze kultuur vooruit te loopen, alléén op het gebied der bouwkunst, is het gevolg stellen vóór de oorzaak.

Men kan dus deze en dergelijke uitspraken moeilijk uitsluitend te berde brengen ten bate van het bouwsysteem Ir. v. d. W.

Ook Dr. B.'s algemeen-historische betoog ten behoeve van de eenheidscel als woning van 't verleden, heeft maar een betrekkelijke waarde ter verdediging van het preadvies.

De golflijn is de richtingslijn der historie, en, evenzeer als Dr. B. terecht van stap tot stap kon nagaan de normaliseering als vormgeving in de verschillende kultuurperioden, is óók de individualiseering uit de geschiedenis reeds lang bewezen.

Tegelijkertijd zijn beide ondoeltreffend òf doeltreffend werkzaam geweest, nu reeds de eene dan weer de andere richting met een klein accent, een kleine voorsprong, al naar gelang het te behandelen object en het talent van ontwerp en uitvoering.

Gesteld al dat nu of in vroeger dagen de gelijk-gesitueerde menschen alle uniform waren gehuisvest, dan zou nog de doeltreffendheid en schoonheid dier huisvesting moeten zijn aangetoond, wat niet is geschied. Ik ken b.v. menig bourgeois die, geboren, levend en gedoemd te sterven in een suite-cabinet-woning, deze door de maatschappij hem opgelegde woningdwang haat! Evenmin is het bewijs geleverd dat die eenvormigheid voorheen inderdaad zoo groot was als nu geëischt wordt: de vele hofjes in ons land, ja de verschillende in eenzelfde stad accentueeren bij bestudeering evenzeer hun verscheidenheid, als hun eenvormigheid.

Intusschen komen er ook zinsneden voor die schijnen te duiden op een zakelijk aanhangen van de beginselen van het preadvies Ir. v. d. W. Doch duiden ze niet veeleer op die van het motto, waarin niet het straffe stelsel, maar de vage afspiegeling wordt gehuldigd?

Reden om dit laatste te gelooven vind ik in de navolgende uitspraken:

Er zou dus bij de verwerkelijking van het preadvies principieel niet anders gebeuren, dan wat reeds vroeger veelvuldig gebeurde, alleen in een veel sneller tempo.

Alsdat zoo ware, als Dr. B. niet anders wenscht te doen, dan wat reeds vroeger gebeurde, dan schaart hij zich daarmede m.i. méér aan de zijde van zijn collega's, dan aan die van den preadviseur.

Wanneer hij zegt, *dat bij eenig nadenken bezwaarlijk de normale werkwijze kan worden verdedigd, en daarom niet worden ontkend, dat een bizondere moet worden toegepast*, dan kan erop worden gewezen, dat dit ten deele reeds geschiedt.

Of is een semi-permanente woningbouw in den geest van een normaaltype, is een gemeentelijke geünificeerde noodwoningbouw niet bijzonder? En is het pogen de administratie te verminderen, de credietgeving te vermakkelijken, de veeleischendheid der bouwverordeningen te ontgaan, niet een vingerwijzing die duidt naar het vage stelsel van het motto, waartegen weinig tegenkanting bestaat. M. a. w. er wordt reeds spoedshalve een abnormale werkwijze gehuldigd, al wenscht men de cel-vermenigvuldiging van het straffe stelsel Ir. v. d. W. niet te aanvaarden.

Tevens is de interpretatie van het willen der bouwmeesters niet volkomen juist. *Ook de architekten*, zoo luidt het, *zien in 't stelsel Ir. v. d. W., een aanslag op hun persoonlijkheid, op hun kunstenaarschap, op de vrijheid van hun schepping.* Doch het gaat over de ééntonigheid van het resultaat, en niet om de persoonlijkheid van den architect! Het is mij juist opgevallen dat géén der bouwmeesters op het congres, naar voren heeft gebracht, dat hij een persoonlijkheid moest doen gelden of een zeker artistieke zending had te vervullen, wars van alle „gemaszregel".

Ik weet dat er zijn, vooral onder de zéér-jonge architecten die wèl zulke gevoelens bezitten, — en zij zijn er niet minder om, — doch zij zijn onder de volkswoningbouwers gering in aantal en waren op 't congres niet aan 't woord.

Wanneer in 't licht is gesteld dat er een grens is, waarbuiten het herhalen van hetzelfde motief, zoowel hopeloos vermoeiend als onduldbaar eentonig is, dus een aesthetische ramp zal veroorzaken, niet gecompenseerd door oeconomische voordeelen, — is dit een feit dat *op zich zelf* moet worden gelogenstraft, — en is 't niet volkomen te pas, aan te voeren dat 't recht-op-vrijheid-van-schepping aan de architecten de argumenten daarvoor dicteerde. Ook hier dus ten congresse, geen tegenstand tegen herhaling (een van de meest gewaardeerde grondbeginselen op bouwkundig gebied), — doch tegenstand tegen de geringe keuze aan elementen ter herhaling tegen het: altoos-en-overal-gelijk. Géén tegenstand dus tegen het motto Ir. v. d. W. wèl tegen het preadvies-zelf.

Verder schrijft Dr. B.: *wèl aanvaarden de architecten éénzelfde soort bouwartikelen desnoods van deuren en misschien zelfs van ramen, maar de woning als geheel aanvaarden zij niet.*

Wederom: in 't stelsel preadvies volkomen juist. De architecten aanvaarden de eenheidscel over heel Nederland niet, omdat hen straks (natuurlijk eveneens uitgaande van den socialen basis en niet van dien der kunst, zooals door Dr. B. wordt aanbevolen) het eenheidsblok, de eenheidsstraat, de eenheidswijk, de eenheidsstad met evenveel recht en klem zouden worden opgelegd.

Maar in het licht van ons motto is deze uitspraak niet juist. Alle architecten hebben de woning als geheel reeds meerdere malen aanvaard. Geslaagd of niet, zal men bij dorps- of kleine-stads-bebouwing zelden volkswoningcomplexen aantreffen die niet uit slechts enkele typen zijn opgebouwd. Hetgeen echter nog in geenen deele bewijst dat de arbeiderswoning inderdaad voor geheel Nederland, in wezen een eenheidscel *is*!

Minder duidelijk, om de plaats van Dr. B. naast Ir. v. d. W. te bepalen, zijn de navolgende uitspraken:

de architektonische oplossing van het huizenblok in 't algemeen (als bouwgeheel van een aantal woningen van éénzelfde type) is een sociaal-oeconomische, zelfs aesthetische noodzakelijkheid;

de bouwkunst begroet deze wijze van uitdrukking zelfs met een ware wellust, als reactie tegen de orgie van architekturaal individualisme, die achter ons ligt;

het (toepassen van 't stelsel Ir. v. d. W.) kan nu gebeuren, omdat juist wat de arbeiderswoning betreft, er in den laatsten tijd ook een architektonisch resultaat is bereikt, van niet geringe beteekenis, en wel door het talent van verschillende architekten.

Deze uitspraken geven aan dat Dr. B. meent dat verschillende talentvolle architecten het huizenblok-denkbeeld niet alleen met instemming begroeten, doch zelfs resultaten hebben bereikt, en dus (uitgaande van dit denkbeeld) nog meer doeltreffends op dien weg zullen tot stand brengen. Dit lijkt mij niet onjuist, doch is geheel iets anders, dan 't bedoelen van den preadviseur die juist met het bestaande en logisch daaruitvolgende géén genoegen schijnt te nemen; — die ons in tegendeel met één sprong naar een eindpunt wil voeren, zonder aannemelijk te hebben gemaakt de wijze-waarop, en het resultaat-waarmede.

Karakteriseerend het slot van Dr. B.'s betoog:

Ik vlei mij niet alle tegenstanders overtuigd te hebben, maar toch wel enkele bedenkingen hunnerzijds te hebben weerlegd, zoodat zij bereid zullen zijn, om het voorstel nog eens nader te overwegen, en het althans niet te verwerpen op de wijze zooals op 't congres voor volkshuisvesting is geschied.

Zóó spreekt geen medestander van den man-van-de-daad, die binnen 1 jaar en 9 maanden 30 tot 40.000 permanente normaalwoningen in Nederland denkt te stichten. Hier spreekt iemand, die als ziener ideeën aanhangt van verre strekking, — doch als sociaal-voelend denker, zich wel bewust is dat alléén in daartoe algemeen-rijpe tijden, zulke denkbeelden verwezenlijking kunnen vinden. Hij wil ons als 't ware toeroepen: indien het in uwe macht ligt, de maatschappelijke evolutie, die reeds naar die ideeën is gericht, te bespoedigen, werkt dan daartoe ten sterkste mede, — want daardoor zal de bodem worden toebereid, tot groei van een architectuur, die zeker zijn groote, goede en schoone zijden niet zal missen.

Naar verluidt zal Dr. B. dezen winter een nadere preciseering geven van hetgeen hij in „de-Beweging" heeft geschetst. Dit lijkt mij voor de beoordeeling der overeenstemming van zijn willen met de actie van Ir. v. d. W. zéér gewenscht, — omdat het voor dien den nauwlettenden lezer moeilijk zal zijn uit de publicatiën van Dr. B. te besluiten: dat Dr. B. en Ir. v. d. W. mannen zijn óók van *dezelfde daad*, al mogen hunne *denkbeelden* in menig opzicht zoo niet gelijkvormig, dan toch *gelijksoortig* schijnen.

Conclusie.

a. Is 't waar dat Ir. v. d. W. een *uiterste* verdedigt, — dan staat hij, trots de schitterende uiteenzettingen waartoe uitersten aanleiding geven, — m. i. alléén, geheel alleen.

b. 1. Bedoelt Ir. v. d. W. *geen uiterste*, doch een sneller voortgaan op den langen en velen sympathieken weg, dan is hij wat zijn *denkbeelden* betreft, omstuwd door vele gelijkgezinden van hooge kwaliteit.

b. 2. Niet aldus, wat betreft de *uitvoering* dier denkbeelden! Velen achten de sprong die hij voorstelt een sprong in 't duister, alvorens grondiger is behandeld de *techniek-van-uitvoering* dier plannen: de vaststelling der détails, de peiling van den omvang, het onderzoek naar de mogelijkheden, de studie der wetsontheffingen, de mate der monopoliseering, de opheffing der tegenkantingen, en derg. En dat wel omdat de schaduwzijden van 't stelsel in preadvies en repliek aangeroerd, *teveel* betreffen de *denkbeelden* (waartegen men zich, voor zoover ze geen uiterste beoogen, juist niet verzet), en *te weinig de kansen en middelen van uitvoering*, dus hoe

heden ten dage de goede totstandkoming der plannen mogelijk of waarschijnlijk is. [1])

Ik geloof (zeker mèt den preadviseur) dat het woningcongres voor zulk een preciseering niet de geschikte plaats was en niet den benoodigden tijd bood; — doch het heeft mij wèl verwonderd dat nergens elders is getracht de verschillende mogelijkheden voor uitwerking van het systeem aannemelijk te maken.

Allerminst ben ik het dan ook eens met de uitspraak van Dr. Berlage dat: *opgeworpen zijn allerlei bedenkingen van maatschappelijke als aesthetische aard, die alleen bij een oppervlakkige beschouwing bestaan.* Integendeel, mijn indruk is (en ik meen dit in dit opstel te hebben aangestipt op technisch en aesthetisch gebied) dat met dit machtswoord, te lichtgeloovig de diepergaande en gegronde bedenkingen tegen de *uitvoering* van het stelsel terzijde zijn geschoven.

Dit gaat niet op bij een vraagstuk zóó veel omvattend en zóó ingrijpend als het voorgestelde; — waarvan bovendien zoo gemakkelijk door onkunde, reclame, gemakzucht, schrielheid, a.a. misbruik kan worden gemaakt, door beunhaas, particulier, of autoriteit.

Toch kunnen wij Ir. v. d. Waerden niet genoeg dankbaar zijn te hebben uitgezegd wat hem in hoofd en hart heeft bezield en hem om formuleering heeft gevraagd.

Ik zal mij niet begeven in beschouwingen over de waarlijk talentvolle en gloedvolle wijze waarop de vertolking daarvan geschiedde, — omdat ik wel weet dat hij liever over den inhoud, dan over de vorm erkend zou zijn. Ik wil hem liever vergelijken met die zieners „die het beloofde land wèl mochten aanschouwen, doch niet betreden". Hij, en de mogelijke aanhang van zijn straffe stelsel, nu en in de naaste toekomst, zien, van hun verhelderd en hooge standpunt, waarschijnlijk duidelijker dan anderen, de perspectieven van een tijdperk waarin straks soortgelijke idealen als de hunne, zullen zijn bereikt. Al zal de verwezenlijking waarschijnlijk geheel anders zijn dan door hen geformuleerd, men zal te zijner tijd op hen wijzen als op de mannen, die voor 't eerst dorsten te bestaan de beelding dier architectonische idee ter hand te nemen.

Den Haag, Juli 1918. S. DE CLERCQ.

Op twee zaken is, sinds het schrijven van dit opstel, door den preadviseur nog mijn aandacht gevestigd:

1e. dat het preadvies Ir. v. d. W., tezamen met de lezing Dr. B. voorzien van afbeeldingen, bij den uitgever Brusse is verschenen.

2e. dat Dr. B. in Groningen staat te bouwen een 5000-tal volkswoningen, volgens systeem groepeering eenheidscel. Dit is natuurlijk *niet* het straffe systeem Ir. v. d. W. in vollen omvang waarvan hierboven sprake was, — doch een zéér toe te juichen kleinere proeve onder gunstige omstandigheden. Hierbij kan eenigermate de uitgesproken verwachting, aan hare verwezenlijking worden getoetst en daarvoor ten minste eenige ervaring worden opgedaan. DE CL.

[1]) Het inpolderingsplan van de Zuiderzee, is b.v. een, tot in alle détails, degelijk voorbereid werk. Het plan Ir. v. d. W. zou, wat omvang aangaat, daaraan wellicht gelijk komen, doch dan ook eenzelfde voorbereiding vragen.

JAARVERSLAG VAN DEN ALGEMEENEN NEDERLANDSCHEN OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

De Algemeene Opzichters- en Teekenaarsbond zond ons haar verslag over de jaren 1916 en 1917.

Daaruit teekenen wij aan, dat het aantal leden op 31 Dec. 1915 bedroeg 507 en het jaar 1918 met 540 leden werd aangevangen, waarvan 74,1 % tot de bouwkundigen behooren en de overblijvenden zijn verdeeld over de vakken behoorende tot de metaalindustrie.

De begrooting over 1916 bedroeg aan uitkomsten en uitgaven *f* 5498.75, die van 1917 beliep een bedrag van *f* 7104.52 en de concept-begrooting over 1918 geeft het cijfer voor inkomsten en uitgaven van *f* 10271.59.

Uit de periodieke tellingen van het aantal werkloozen en militairen blijkt, dat wat de werkeloosheid betreft, 1916 een zéér gunstig jaar was; gemiddeld 2.42 % was buiten betrekking, in 1917 bedroeg dit percentage 4.53.

Hoewel dus het werkeloosheidspercentage in 1917 weer eenige stijging vertoont, had het toch niet de hoogte van 1914 (laatste vijf maanden) zijnde 9.16 % of 1915, zijnde 8.82 % bereikt.

In militairen dienst waren een gemiddeld percentage van 19.

De bond is aangesloten bij de Werkeloosheidsverzekering, overeenkomstig de wettelijke regeling van 1917 — waaraan vooraf ging de „Noodregeling Treub". Aan Bondssteun werd gegeven over 1917: 66.7 %; aan Gemeentelijken steun 33.83 % van den totalen steun.

Van de zeven punten van het strijdprogram, zijnde:

a. invoering van wettelijke bekwaamheidsacten voor opzichters- en teekenaars;

b. verhooging van den algemeenen loonstandaard en gelijke bezoldiging van opzichters en teekenaars;

c. een wettelijk geregelden arbeidsdag van 7 uren voor de teekenaars en van een zelfde aantal uren als de werklieden in het zelfde vak voor de opzichters en voor invoering van den Engelschen Zaterdag;

d. het verleenen van 14 dagen verlof per jaar met behoud van salaris aan alle opzichters en teekenaars;

e. voorziening in de geldelijke gevolgen der werkloosheid;

f. opneming van de technici in de Ongevallenwet; invoering van staatsouderdomspensioen; voorziening bij invaliditeit en in goede arbeidswetgeving in het algemeen;

g. de stichting van Middelbare Technische scholen

en kosteloos middelbaar technisch en industrieel onderwijs,
stippen wij, behalve het reeds genoemde, dat op punt *e* betrekking had nog aan, dat de Bond in samenwerking met andere organisaties requestreerde bij den Minister van Waterstaat tot het instellen van een staatsexamen voor waterbouwkundig en spoorwegopzichter naar aanleiding van een verzoek om Rijkssubsidie door het Kon. Inst. van Ingenieurs aangevraagd ten behoeve van de door dat lichaam in te stellen examens voor waterbouwkundig- en spoorwegopzichters.
In de memorie van toelichting kwamen de requestreerende vereenigingen tot de volgende conclusiën, waarbij de Bond in herinnering bracht, dat op zijn initiatief in 1907 de z.g. bekwaamheidsactencommissie tot stand kwam.
1°. dat de instelling van examens voor waterbouwkundigopzichter en voor spoorwegopzichter dringend noodzakelijk is,
2°. dat het wenschelijk is, deze examens van wege het Rijk in te stellen,
3°. dat, indien dit thans nog niet uitvoerbaar is, door het Rijk financieele steun wordt verleend aan eene instelling, samengesteld uit vertegenwoordigers van de Vereenigingen van alle belanghebbenden op de wijze als dit ten aanzien van de examens voor de bouwkundigen ongeveer is geschied door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst Vakvereeniging van Architecten,
4°. dat de programma's van eischen voor bedoelde examens dienen te worden samengesteld door de onder 3° genoemde vakvereenigingen van belanghebbenden.

Van de gevoerde actie voor salaris verhooging kregen wij de volgende cijfers, dat voor 163 leden een salarisverhooging was verkregen van f 41634 of gemiddeld f 255 per lid en per jaar.

Voor de vacantieacties werd geconstateerd, dat er in Nederland geen werkgever is te vinden, wien het verzoek om 14 dagen vacantie met behoud van salaris niet heeft bereikt.
Aan de Pers werd hulde gebracht voor de steun hierbij verleend.

Verder worden nog besproken eenige geschillen tusschen Leden en Patroons (12 in getal) waaruit blijkt, dat 75 % dezer geschillen op een voor de leden bevredigende wijze werden opgelost en in voor 25 % der gevallen geen gunstig resulaat werd bereikt.

De instelling „informatie bureau voor vacante betrekkingen" gaf het volgende resultaat.
In de vier crisisjaren slaagden voor 364 opgenomen vacatures er 163 of 35.7 % met 68410 gulden salaris of gemiddeld f 500 per sollicitant. Alleen voor 1917 was het cijfer hiervan 77 geslaagden met f 44775 aan salaris.
In 1916 bezaten 59 %, in 1917 86 % dezer geslaagden een diploma. Van de sollicitanten behoorden in 1016 80 % tot de bouwkundige 10.6 % tot de werktuigkundigen en 9.4 % tot andere vakken. Deze cijfers waren in 1917 80, 11 en 9 procent.

De Bond is aangesloten bij het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen (N.V.V.) waardoor hij indirect werkzaam was in het belang der levensmiddelenvoorziening, werkloosheidverzekering, huuropdrijving enz. enz. maar ook aan een bespreking van het voorontwerp „Bouwveiligheidswet" waartoe de N.V.V. het initiatief nam. Zoo had de Bond dus mede invloed op het advies, dat de regeering te dezer zake bereikte. Het verslag, een flink stuk werk, onder goede verzorging samengesteld, toont aan, dat de A. N. O. en T. B. zijn taak als vakvereeniging volkomen begrijpt en bij het bestuur de stoffelijke maar ook de geestelijke belangen van zijn leden in goede handen zijn.
Voor ons architecten is dit een verblijdend teeken, daar het van heilzamen invloed moet zijn op onze organisatie.

B. 18.7.18. KR.

INGEZONDEN.

In het rapport van de Heeren Posthumus Meyes, Buskens en de Groot [1]) komt een zinsnede voor, die ik niet onbesproken kan laten. Ik heb inderdaad gaarne mijn excuses aangeboden over het uitroepteeken, wanneer men zich daarover geprikkeld gevoelde, te meer waar dat uitroepteeken zonder eenige bijzondere bedoeling was gesteld. Verder heb ik verklaard er toe bij te dragen dat de Woningbouw meer en meer komt in handen van daartoe bekwame architecten, maar dat is nog iets anders, dan dat ik er „voorstander van zoude zijn dat die woningbouw komt en blijft in handen van goede particuliere architecten". Ik wil aannemen, dat de Commissie dat woord „particuliere" te goeder trouw inlaschte, maar zij geeft mijn standpunt daardoor zeer verkeerd weer. Dat standpunt is en blijft, dat de erkende „oeconomische voordeelen" niet moeten worden verkregen ten koste van de aesthetische behartiging van het woningbouwvraagstuk.

W. M. DUDOK.

Op het bovenstaand schrijven van den heer Dudok volstaan wij met het volgende.
Vaststaat o. i., dat de heer Dudok gesproken heeft als door ons is geschreven, met dien verstande, dat wij onder „goede" natuurlijk „bekwame" architecten verstaan.
Het woord „particuliere" is door ons niet te goeder trouw ingelascht, doch paste volkomen in het gesprek, waarbij de heer Dudok zijn excuses aanbood.

De Commissie.

Amsterdam, 22 Juli '18.

1) Zie Bouwkundig Weekblad No. 25.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 3 AUG. 1918. = No. 31.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Jaarverslag over 1916 en 1917 van de handelingen der Commissie van het Stadsschoon te Amsterdam, met drie afbeeldingen en losse plaat. — Ingezonden. — Inhoud van Tijdschriften. — Prijsvragen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Enquête: Bouwverordeningen.
De Commissie voor de Bouwverordeningen, ingesteld door den Bond van Nederlandsche architecten zal dezer dagen een vragenlijst rondzenden, ook aan de leden der M.B.V.A.
Voor het houden van deze enquête heeft de Commissie overleg gepleegd met het Bestuur van de M.B.V.A. Overeengekomen is dat de door de enquête te verkrijgen gegevens ten allen tijde ter beschikking zullen worden gesteld van het Bestuur der M.B.V.A., zoodra het die gegevens voor een onderzoek zijnerzijds noodig zou hebben.
De enquête heeft betrekking op de bepalingen in de bouwverordeningen, welke de belangen der Bouwkunst schaden.
Den leden wordt verzocht deze enquête zoo goed mogelijk te doen slagen, waarmede zeker een voornaam bouwkunstig belang zal worden bevorderd.

Technische Hoogeschool.
Bij Kon. besluit van 24 Juli is, met ingang van 1 September a.s., benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de afdeeling der weg- en waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft, om onderwijs te geven in de leer van het gewapend beton, J. A. Bakker, civiel-ingenieur, ingenieur eerste klasse bij de Plaatselijke Werken der gemeente Rotterdam.

Eindexamen M. T. S. te Utrecht.
Aan het eindexamen M. T. school te Utrecht (afdeelingen voor Bouw- en Waterbouwkunde) namen 10 candidaten deel.
Hiervan verwierven: D. Amesz, en G. H. de Wilde Gouda; G. van 't Ende Amsterdam; C. R. Hoek 's Hage, enP. K. Mensink Apeldoorn het diploma Burgerlijk Bouwkundige B. B. U.
en E. Ch. van Hecking Colenbrander Utrecht; C. Fijnheer Nieuwe Niedorp; W. van Zuilen Groningen (met lof) en H. W. v. d. Veen Hilversum het diploma Waterbouwkundige W. B. U.

Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.
De Raad van Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten is begonnen met aan de door den Directeur ontworpen plannen van reorganisatie een begin van uitvoering te geven, voor zoover dit onder de tegenwoordige omstandigheden mogelijk is.
In overeenstemming met de in die plannen ontwikkelde denkbeelden werd, teneinde de verschillende afdeelingen van onderwijs tot hoogeren bloei te brengen aan het hoofd van elk daarvan een Hoofdleeraar gesteld.
Benoemd werden de heeren:
J. Gouwetor voor de Afd. Kunstnijverheid.
J. D. Ros voor de Opl. Akten (L.O. en M.O.) met Algem. Voorkl. en den Wg. en Zg. middagcursvs.
Ir. J. G. Wiebenga voor de Afd. Technisch Onderwijs.
terwijl de heer F. J. Jansen, met de leiding van de Afdeeling Schilderkunst belast blijft.
Verder is een aanvang gemaakt met het vormen van een Museum van Gipsafgietsels, dat de geheele ontwikkeling der vrije- en toegepaste beeldhouwkunst van de oudste tijden af tot den tegenwoordigen tijd toe in hare hoofdtrekken zal moeten illustreeren.
Van dit Museum met de Bibliotheek werd tot directeur benoemd de heer C. W. Lunsingh Scheurleer, lid van de Raad van Bestuur en tot Conservator de heer Jac. Rijkse, leeraar aan de Academie.
De leiding van het aan de Academie verbonden Museum van Kunstnijverheid werd opgedragen aan den heer Dr. H E. van Gelder, directeur van het Gemeente Museum met den titel van Directeur.
Aan den heer J. D. Bos, die vanwege zijne benoeming tot Hoofdleeraar zijne functie als Conservator niet langer kon waarnemen, werd op de meest eervolle wijze ontslag verleend onder dankbetuiging voor zijne aan het Museum bewezen diensten.
Aan de Heeren A. v. d. Berg, Ch. Roskam en P. J. den Hertog werd, wegens het bereiken van den 65 jarigen leeftijd, eervol ontslag gegeven met dankbetuiging voor hunne aan de Academie bewezen diensten en onder toekenning van pensioen, terwijl benoemd werden de heer C. Rol te Amsterdam als leeraar in het decoratief schilderen en de heer B. A. M. Ingen Housz te 's Hage als leeraar in het boetseeren aan den Avondcursus.

Inspecteur bij het kunstonderwijs.
Bij Kon. Besluit van 29 Juli is benoemd tot Inspecteur bij het middelbaar onderwijs, dr. A. Pit, oud-directeur van het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst.

Woningnoodwet.

De Stct. no. 176 bevat een K. B. van 25 Juli tot uitvoering van artt. 4, 5 en 7 van de Woningwet 1918.

De Woningwet is in werking getreden op 1 Augustus 1918.

Volkshuisvesting.

Bij Kon. besluit van 18 Juli is bepaald:

Artikel 1. Ter bevordering van de particuliere bouwnijverheid kunnen uit 's Rijks kas aan gemeenten bijdragen worden verstrekt tot ten hoogste het drievoud van het bedrag dat voor hetzelfde doel uit de gemeentekas wordt beschikbaar gesteld.

De bijdragen worden alleen gegeven ter voorziening in de behoefte van woningen voor den arbeidersstand en aan woningen voor den kleinen middenstand, waarvan de huurprijs niet overschrijdt een bedrag door den minister van binnenlandsche zaken vast te stellen voor de gemeente die eene bijdrage uit 's rijks kas vraagt.

Artikel 2. Eene bijdrage uit 's Rijks kas wordt niet verleend indien het gemeentebestuur met betrekking tot het plan, waarvoor de bijdrage wordt gevraagd, niet de goedkeuring van den minister van binnenlandsche zaken heeft verkregen op:

1o. de soort van de te bouwen woningen en de bestemming daarvan in verband met de maatschappelijke groep, waartoe de toekomstige bewoners zullen moeten behooren;

2o. het bouwplan;

3o. de wijze van verhuring en de regeling van de huren;

4o. de regeling van de financieele verhouding tusschen de gemeente en de bewoners en van het toezicht dat van gemeentewege op de naleving van die regeling zal worden geoefend;

5o. de regeling voor de bepaling van het bedrag van den door de gemeente te verleenen steun;

Artikel 3. Aan eene bijdrage zijn, behalve de nadere voorwaarden die wij noodig mochten achten, verbonden de voorwaarden:

1o. dat de gemeente zorg draagt, dat hetgeen de minister van binnenlandsche zaken ingevolge art. 2 heeft goedgekeurd, wordt nageleefd;

2o. dat, indien de gemeente een recht van voorkoop ten aanzien van de woningen, voor welker bouw steun wordt gevraagd, heeft bedongen, de beslissing of zij van dat recht al dan niet gebruik zal maken, wordt onderworpen aan de goedkeuring van den minister van binnenlandsche zaken;

3o. dat in geval van latere verrekening van de bijdrage aan den bouwer ook de rijksbijdrage aan de gemeente worde verrekend;

4o. dat de gemeente de Rijksbijdrage geheel of ten deele, naar gelang Wij dat noodig achten, terugbetaalt binnen zes maanden na dagteekening van dit besluit waarbij wij, onder vermelding van redenen, verklaren, dat de gemeente de voorwaarden, aan de bijdrage verbonden, niet behoorlijk naleeft.

Schoonheidscommissie te 's-Hertogenbosch.

De Raad der gemeente 's-Hertogenbosch heeft in zijne openbare vergadering van 23 Mei 1918 besloten:

A. In te stellen een commissie voor stadsschoon, bestaande uit een voorzitter en zes leden, waaraan is toegevoegd een secretaris;

de benoeming van den voorzitter en van den secretaris op te dragen aan Burgemeester en Wethouders;

aan het bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gevestigd te Amsterdam te verzoeken drie leden der commissie en hunne plaatsvervangers te willen aanwijzen en daarvoor zijn keus te bepalen uit niet te 's-Hertogenbosch gevestigde architecten;

aan de besturen van het Provinciaal Genootschap van kunsten en wetenschappen, van den 's Hertogenbosschen Kunstkring en der Vereeniging „'s-Hertogenbosch' Belang" alle gevestigd te 's-Hertogenbosch, te verzoeken elk een lid der commissie en diens plaatsvervanger te willen aanwijzen en daarvoor hunne keus te bepalen uit te 's-Hertogenbosch gevestigde kunstzinnigen, al dan niet technici, of uit dezulken, die, hoewel niet te 's-Hertogenbosch woonachtig, toch geregeld aldaar werkzaam zijn en door den aard hunner werkzaamheden met de plaatselijke toestanden goed op de hoogte kunnen worden geacht;

de drie door het bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst aan te wijzen leden der commissie te vereenigen in een sub-commissie, welke meer in het bijzonder zal belast zijn met het geven van advies omtrent het uiterlijk aanzien der nieuw te bouwen woonwijken, zoowel in hun geheel beschouwd, als voor wat aangaat de daarin op te richten gebouwen, hekken, muren enz.;

de drie overige leden der commissie te vereenigen in een sub-commissie, welke meer in het bijzonder zal belast zijn met het geven van advies omtrent het bewaren van bestaande bouwwerken en monumenten van anderen aard;

de voorzitter zal de vergadering leiden van de commissie in haar geheel en heeft de bevoegdheid dit te doen in vergaderingen der sub-commissiën;

de commissie vergadert in haar geheel, wanneer zaken aan de orde zijn, die beide sub-commissiën aangaan, of de voorzitter zulk wenschelijk acht; overigens vergaderen de sub-commissiën op zichzelf;

de secretaris is ambtshalve secretaris van elk der sub-commissiën;

de leden van elke sub-commissie kiezen uit hun midden een lid, dat bij afwezigheid van den algemeenen voorzitter de vergaderingen der sub-commissie leidt; bij afwezigheid van den voorzitter leidt de oudste der aldus gekozen sub-voorzitters de vergaderingen der commissie in haar geheel.

B. Burgemeester en Wethouders uit te noodigen in overleg met de op de ad A aangegeven wijze ingestelde commissie, een instructie en reglement daarvoor te ontwerpen, zoomede den Raad voorstellen te doen omtrent de honoreering van de leden, aangewezen door het bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en van den secretaris, alsook voor een aan de commissie toe te kennen subsidie.

C. In principe te besluiten, dat in de aanvulling der Bouwverordening, welke thans voor de nieuw te stichten woonwijken in bewerking is, een bepaling op te nemen, dat het uiterlijk der gebouwen en der terreinafscheidingen door muren, hekken en dergelijke, zoodanig moet zijn, dat zij noch op zich zelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand aanstoot geven of kunnen geven en dat Burgemeester en Wethouders bevoegd zijn, de commissie voor stadsschoon gehoord, nadere eischen te stellen met betrekking tot den vorm en de samenstelling van de uitwendige deelen der gebouwen en der terreinafscheidingen.

F. J. Nieuwenhuis.

De heer F. J. Nieuwenhuis, Oud-Directeur van Gemeentewerken te Utrecht, architect M.B.V.A., hoopt 9 Augustus a.s. zijn 70sten verjaardag te herdenken.

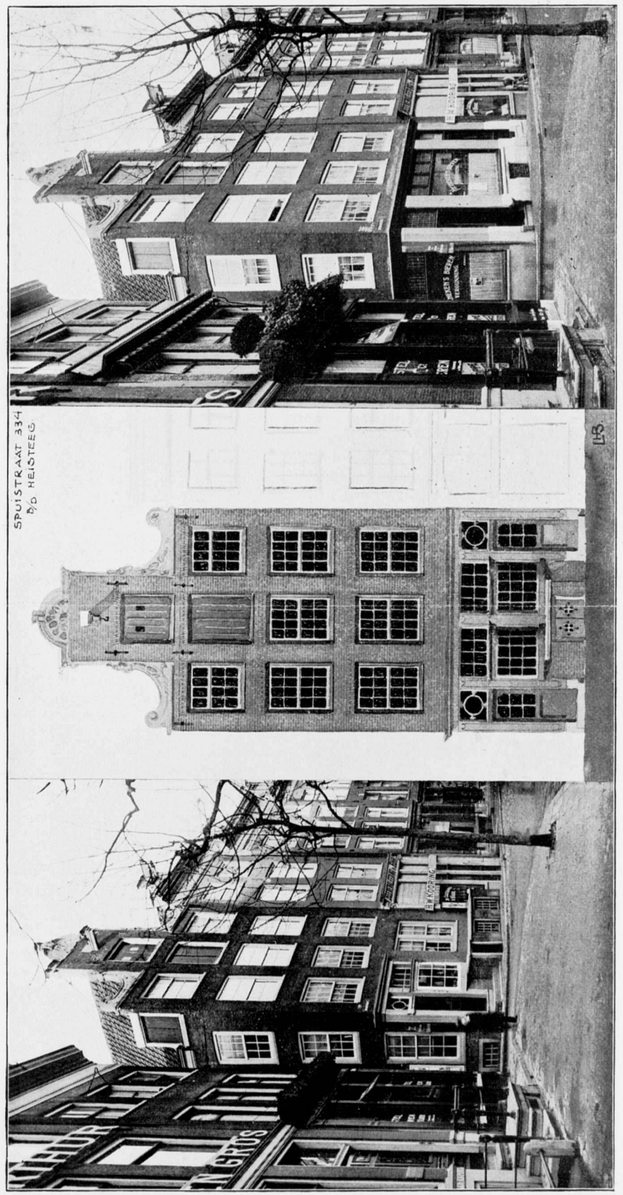

Ontleend aan het verslag van de Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam.

Fig. 1.

Fig. 2.

JAARVERSLAG OVER 1916 EN 1917 VAN DE HANDELINGEN DER COMMISSIE VOOR HET STADSSCHOON TE AMSTERDAM. *)

In een keurig verzorgd boekje doet de Commissie van het stadsschoon te Amsterdam verslag van haar arbeid in de jaren 1916 en 1917 en de resultaten daarvan.

Die zijn niet bemoedigend. In 1916 werden door de Commissie 12 gevallen van sloopingen behandeld, waarvan er slechts 3 een positief gunstig resultaat opleverden. Bij 4 van de overige gevallen zijn de fragmenten der gevels behouden kunnen worden.

In 1917 behandelde de Commissie 14 gevallen, waarbij zij er 8 tot een gunstigen uitslag wist te leiden. Onder haar mislukte pogingen tot behoud zijn er veel die dit zijn ten gevolge van absolute onwil van de eigenaars of de bouwkundigen.

Dat de Commissie tegen deze heeren een harde strijd heeft te voeren blijkt uit het volgende, betreffende een verbouwing van een perceel aan de Korte Korstjespoortsteeg.

In 1917 kwam bij het Gem. Bouw- en Woningtoezicht een aanvraag in van de eigenaresse van het perceel 9 Korte Korstjesspoorsteeg, de Maatschappij „Midden" te Apeldoorn, om den bestaanden gevel te verbouwen. Op de aanvraagteekening werd gegeven de opmeting van den bestaanden gevel en den voorgestelden nieuwen gevel, een niets zeggend ontwerp, nuchter en slecht van verhoudingen.

Het kwam de Commissie vreemd voor, dat de gevel er in werkelijkheid zou uitzien zooals de opmeting aangaf. Op de door den assistent vervaardigde opmetingsteekening bleek dan ook hoe het werkelijk aanzien van den gevel in werkelijkheid was: een aardige, typische geval met goede verhoudingen.

Het was opmerkelijk, hoe met opzet op de aanvraagteekening alles minderwaardig was voorgesteld; hoe de verhoudingen slecht, de goede gebeeldhouwde fragmenten weggelaten waren, het enkele nog slecht geteekend was. De bedoeling hiervan is duidelijk, vooral waar dit geval niet alleen staat: de aanvrager wilde den indruk geven, dat wat hij ging sloopen niet belangrijk was. Hij hoopte daardoor het ingrijpen der Commissie te voorkomen. Door een geringe verandering: een raam inplaats van het ronde oog op de 1ste verdieping, en een passende onderpui, die voldoet aan de hedendaagsche behoeften, kon met weinig kosten een aardig geheel worden bereikt. Dit voorstel werd dan ook aan bovengenoemde Mpij. gedaan. Enkele weken daarna is het perceel echter verkocht en overgaan in handen van de eigenbouwers J. J. Wortel en J. van Schaik. Deze nieuwe eigenaars dienden een nieuw plan in. De oude gevel zou worden bepleisterd en met verglaasde steenen worden versierd. Hun op-

Fig. 3.

*) Verkrijgbaar à *f* 1.75 aan het Sted. Museum te Amsterdam.

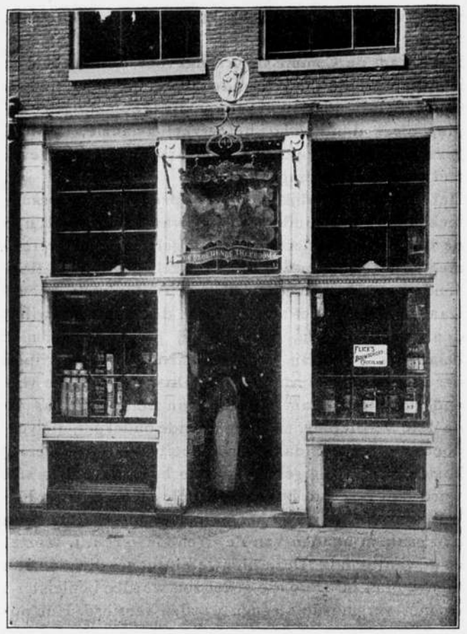

Fig. 4.

metingsteekening was al niet veel beter. De Commissie handhaafde ook tegenover hen haar plan, doch het leed onmiddellijk schipbreuk. Om iedere tusschenkomst van de Commissie af te snijden en haar de kans te ontnemen, dat haar pogingen zouden kunnen slagen, gingen de eigenbouwers er den 18en Januari 1917 toe over, zonder officieel vergunning daartoe te hebben gekregen van het Gem. Bouw- en Woningtoezicht, alle gebeeldhouwde onderdeelen met den moker te vernielen en den gevel te sloopen. Door den volslagen onwil van de eigenaars is dus niets bereikt. Hun plan is ook niet uitgevoerd, doch er is een nog minderwaardiger gevel neergezet.

Met de inventarisatie werd voortgegaan. De verzameling photo's is in 1916 met 145 stuks uitgebreid. Bovendien werden 37 gebouwen opgemeten en in teekening gebracht. De Commissie betreurt het niet vlug genoeg te kunnen komen tot volledige inventarisatie, daar de behoefte aan een inventarisatielijst zich bij de besprekingen van de Commissie vaak doet gevoelen.

De Commissie is zoo welwillend geweest eenige afbeeldingen uit haar verslag aan ons af te staan.

Bezichtiging van fig. *) maakt commentaar overbodig. Men ziet hoe met een geringe wijziging de oude onderpui geheel passend voor hetzelfde doel geschikt te maken ware geweest. De slecht ontworpen en slecht uitgevoerde pui en inwendige verbouwing hebben echter ondanks de krachtigste pogingen van de Commissie, dit typische geheel geschonden en het stadsbeeld verminkt.

Fig. 2 en 3. Over de totstandkoming van dit „moderne" huis geeft het verslag een uitvoerig verhaal. Door den bouwkundige was aan het Singel een hoekhuis gebouwd, waaraan de commissie — waarschijnlijk om erger te voorkomen — na veel moeite hare goedkeuring hechtte. Hetzelfde gevelontwerp heeft de bouwkundige toen gebruikt voor het huis op deze afbeelding, dat echter smaller en veel hooger is.

Hij hoopt nu met het ontwerp, dat de commissie, met tegenzin heeft aanvaard, voor zijn heele leven klaar te zijn voor het maken van hoekhuizen.

Fig. 4. Dit fraaie Lodewijk XVI winkelhuis is ten offer gevallen aan de noodzakelijke verbreeding van de Vijzelstraat, hetgeen wel jammer is, daar er van deze mooie Lodewijk XVI-puien in Amsterdam nog zeer weinig over zijn.

J. P. M.

*) Zie de losse plaat.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Gaarne zag ik het volgende opgenomen in uw blad, naar aanleiding van 't artikel over „de Verdeeling van opdrachten voor Volkswoningbouw over de architecten". *)

Mijn ervaring is, dat de huidige „bouwvereenigingen", bedoeld in de Woningwet, dikwijls op zeer eigenaardige wijze tot stand komen; meestal bestaan uit ondeskundigen, waarvan dan ook 't gevolg is dat de keus van een architect niet altijd de beste is. Meermalen gebeurt het dat, met de leden van zulk een bouwvereeniging bevriende architecten, bouwkundigen of zelfs timmerlieden de opdracht tot bouwen krijgen. Waaruit dan ook meermalen voortvloeit, dat architecten zelf zich veel moeiten en beslommeringen getroosten, vergaderingen houden, om zulke vereenigingen op te richten en daarbij zelf als architect optreden. 't Is dus dikwijls meer bespraaktheid en activiteit die de doorslag geven boven kunstenaarstalent.

„Dwangmaatregelen" verdienen zeker geen voorkeur om zoo'n vereeniging een architect op te dringen — maar, waar bedoelde vereenigingen bouwen, **niet** met eigen middelen, maar met gelden van *het Rijk* of de *Gemeente*, daar is 'tzaak, dat de keuze van den architect moet geschieden op betere wijze dan tot heden gebeurt. En zeer zeker is 't het best als dit gebeurt door de in 't Rapport bedoelde Rijks-commissie, doch *voorgelicht* door bouwkunst-vereenigingen of beslist onpartijdige architecten. 't Bevreemdt mij in het Rapport te lezen dat, bij niet geschikt bevinden van ingediende plannen bij de beoogde R. Commissie, de bouwvereenigingen een andere architect moeten kiezen, welke keuze niet anders mag geschieden dan in overleg met de R. Commissie. Zou hieraan ook niet vooraf moeten gaan dat ook de (eerste) keus zelf moet plaats vinden in overleg met de R. C.?

*) Zie B. W. No. 27.

Het beoordeelen van de plannen door een „bevoegd en geheel onafhankelijk college, geheel vrijstaand van de vakvereenigingen",— zal bezwaren mee brengen; want sluit men alle architect-leden van vakvereenigingen hier buiten, wie zal dan in dit college zitting moeten hebben? Beter lijkt 't mij, het college saam te stellen uit een aantal erkend bevoegde architecten, die b.v. ieder paar jaar vervangen worden door anderen en die tevens (of enkele hunner) als Schoonheidscommissie optreden. De beoordeeling van 't schoonheidselement geheel te laten vervallen, zou zeker niet leiden tot een schoone en waardige wijze van bouwen van volkswoningen.

En het beoordeelen uit schoonheidsoogpunt eischt zoo weinig tijd, dat dit geen bezwaar behoeft te zijn.

Wat betreft het „bovenmatig-belast" zijn van sommige architecten met volkswoningbouw, we weten allen dat dit inderdaad bestaat — terwijl er terzelfder tijd ook architecten zijn die zoo goed als niets te doen hebben. Zijn de eerstbedoelden werkelijk altijd zulk „specialiteiten" — maken zij zulk prima, buitengewoon mooi werk, staande boven al het andere — dat dit „overmatig belast zijn" gerechtvaardigd is? Of is niet meestal de reden hiervan, dat zij „bekend" zijn in vele kringen en, aangenomen dat het voor een ondeskundig bestuur eener bouwvereeniging, zeer moeielijk is een juiste keus te doen, dit het gemakkelijker en veiliger vindt zich te wenden tot een „bekend specialiteit" op dit gebied? Waardoor dus vele anderen, die ook heel goede woningen kunnen bouwen, nooit in de gelegenheid komen. Zijn die bekende specialiteiten zelf ook niet eens begonnen, vòòr dat ze dus „geroutineerd" werden? Uit ambtenaarsoogpunt bekeken, zou voor dit systeem iets te zeggen zijn, maar van architecten (kunstenaars) standpunt bekeken, zal een ruimere werkwijze gevolgd moeten worden.

Want hebben niet alle werkelijk uit roeping en uit liefde voor hun vak werkende architecten het recht te verlangen, dat ook zij eens kans hebben hun gaven te toonen? Evengoed als thans ieder bewoner van Nederland recht heeft op „distributie". En als het meer en meer gevolgd wordende systeem om enkele „specialiteiten" met den volkswoningbouw te belasten de overhand kreeg, zouden vele andere architecten totaal worden uitgeschakeld, daar particuliere bouw voorloopig gedaan schijnt. En hebben niet alle architecten recht op bestaan — mits zij uit ware aandrang bouwkunst-beoefenaar zijn. — En staat daar tegenover niet dat 't dikwijls voorkomt dat bij sommige dier „overbelasten" hun werk „fabrikage" wordt, een soort grootindustrie, waaraan zij onmogelijk hun volle wijding kunnen schenken, wat dus tot groot nadeel van den woningbouw zelve is.

Als een architect „belast" (!) wordt met 't bouwen van honderden woningen tegelijk, kàn 't niet anders of het *moet* fabriekswerk worden; ik bedoel, niet de uitvoering, maar het ontwerpen der plannen. Er is dan zooveel personeel noodig, dat die éène architect dit onmogelijk kan inspireeren of zelfs maar controleeren in de goede beteekenis. 't Gevolg is dan: minder waardig, dikwijls onbezield, dor werk „'t zijn màar arbeiderswoningen"! wat niet zoozeer den architect te wijten is als wel den opdrachtgever. De architect moest niet meer aannemen dan hij volgens zijn kunstenaars-overtuiging behoorlijk af kan. Maar de gouden appels, die van zoo'n reuzen-opdracht de oogst zijn, lachen hun zóó zeer tegen, dat hij zijn kunstenaars-nauwgezetheid maar wat aan kant zet. Of meent hij werkelijk dat geen zijner collega's zijn werk kan verrichten?

Grootere woningcomplexen — àl of nièt, een afgesloten geheel vormend (moet niet onze geheele bebouwing een afgesloten geheel zijn?) kunnen m. i. heel goed door meerdere architecten worden ontworpen en uitgevoerd. Natuurlijk niet als onbevoegden twee of meer willekeurige architecten aanwijzen om onvoorbereid samen te werken. Maar de nieuwe geest die in de bouwkunst zich meer en meer openbaart, zal waarborg zijn, dat de noodige en verlangde harmonie in het geheel niet zal ontbreken.

Laat men niet te angsvallig hameren op: *éénheid*; ik vrees dat dit heel dikwijls tot *eentonigheid* zal leiden. Bouwkunst groeit, moet groeien *uit* de maatschappij zelf. Is deze één geheel, dan zal de bouwkunst hiervan het stempel dragen, ongetwijfeld. Zoo niet, dan kunnen wij dit niet forceeren, 't wordt dan geestloos maakwerk, inplaats van lévend werk, gegroeid uit het leven zelf. Als onze voorouders ook zoo naar die „eenheid" hadden gestreefd, kunstmatig, zouden we nooit, over de geheele wereld, die erkend mooie stads- en landarchitectuur hebben gekregen, die ons nu nog steeds zoo in verrukking brengt.

En voor grootere werken, waar honderden, duizenden woningen noodig zijn, lijkt 't mij juist aangewezen als verschillende architecten *samen werken*, al of niet onder een hoofd-leiding. Samenwerking, organisatie, ook in den architectenstand, *moet* er komen, de tijden wijzen hierop.

Maar, inplaats van de noodige harmonie te betrachten door een dor systeem van ambtenarisme, 'n machinaal ontwerp-systeem, één architect met een groot personeel, 'n groot-industrie — dikwijls bestaande uit even minderwaardige elementen als nu in den eigenbouw werkzaam zijn — lijkt 't mij beter als voor een waarlijk groot bouwplan verschillende architecten samen werken. Hebben we juist *hieraan* ook niet onze vroegere schoonheid in stijl te danken? Waartoe deze vele, vele architecten uit te stooten van het eigenlijke *werk*, het *ontwerpen*, het *componeeren*, het detailleeren en verzorgen, geheel overlaten aan hun bouw*kundige* teekenaars en opzichters, die lang niet allen tot de artisten gerekend kunnen worden? Want zoo'n leidend hoofd van zóóveel personeel heeft 't meestal zóó ontzettend druk met conferenties, reizen, administraties, enz. enz., dat voor het uitoefenen van zijn eigenlijk vak: het *scheppen*, hem alle tijd ontbreekt. Dus zeer in 't nadeel

van den woningbouw zelf. Gaarne zou ik wenschen dat ons Bestuur deze zaak ernstig in behandeling nam.
Blaricum, 9 Juli. THEO RUETER.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond.
Elfde Jaargang No 4.
Een bijzonder lezenswaardig opstel is dat van Cath. M. A. Gips over oude gebouwen in Delft. Alleen iemand die goed op de hoogte is van onze geheele vaderlandsche kunstgeschiedenis, — en hoe weinigen zijn dat — kan een dergelijk rijk gedocumenteerd artikel samenstellen. Ook beeldhouwwerken en schilderijen worden met groote kennis van zaken behandeld, terwijl de schrijfster tot in bijzonderheden geheel thuis blijkt te zijn in de geschiedenis van deze zoo belangwekkende stad.
Onder de vele afbeeldingen vinden wij een laatgotische achtergevel, die, naar ik meen, tot nog toe niet was opgemerkt en waarmee een ware vondst is gedaan, waar bescheidenlijk niet speciaal op is gewezen.

Journal of the Royal Institute of Britsch Architects.
In een artikel genaamd Coöperation of Architecture and Building ontwikkeld W. Watkins F. R. I. B. A. het denkbeeld op welke wijze de student, behalve zijn opleiding in collegezalen en werkplaatsen, deel zou moeten nemen aan de uitvoering van gebouwen door de school zelf ter hand genomen.

Wendingen No. 6.
De eenvoudige zakelijkheid van Van Anrooy's omslag had, bij een betere letter-verdeeling of - type, een goeden indruk kunnen maken, ondanks de zonderlinge wijze, waarop voor- en achterblad met elkander verbonden zijn.
Bij een artikel van Lauweriks over de Rotterdamsche Kunstnijverheidstentoonstelling vinden wij de voortreffelijke reliefs van mej. H. Willebeek le Mair voor de kerk te Asselt afgebeeld. S.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Ontginningsboerderij.

Voorloopige mededeeling omtrent den uitslag van de prijsvraag over een ontginningsboederij :

Eerste prijs	A	f 100.	Motto:	Zuid-Holland.
„ „	B	„ 100.	„	Kultuur.
Tweede „	„	„ 75.	„	Friesland.
Derde „	„	„ 50.	„	Boerengrauw.
Vierde „	A	„ 25.	„	Drie vert. strepen van ongelijke lengte).
„ „	B	„ 25.	„	Rietdak.
„ „	C	„ 25.	„	R. P. D. T.
„ „	D	„ 24.	„	„32".

Eervolle vermelding: Twee concentrische cirkels.

De Jury.

Prijsvraag Instituut voor Bouwkunst.
In de prijsvraag voor een stempel werd de eerste prijs toegekend aan motto „Bouwkunst", de tweede prijs aan motto „Stromingen". In de prijsvraag voor een brievenhoofd werd aan geen der ingezonden ontwerpen de prijs toegekend.

Prijsvraag voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ten N.O. en ten Z.W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage.
Voor deze prijsvraag is het programma met een algemeen situatieplan, tegen betaling van f 2.50 te verkrijgen bij den heer W. H. J. Dicke, Louise de Colignystraat No. 6 te 's-Gravenhage.
Aan de inzenders van plannen wordt de betaalde f 2.50 gerestitueerd aan hun correspondentieadres.

Gevraagd wordt een algemeen plan schaal 1 à 2000, uit te voeren in zwarte lijnen, geschikt voor reproductie, benevens een isometrische perspectief, opgehaald uit het plan 1 à 2000, uit te voeren in kleuren.
Voor de, naar het oordeel der jury, voldoende inzendingen worden uitgeloofd een 1ste prijs van f 750.— een 2de prijs van f 250.— en een 3e prijs van f 100.—.

De inzendingen moeten uiterlijk 1 November 1918 's middags vóór 12 uur, vrachtvrij zijn bezorgd aan het hierboven genoemde adres van den heer W. H. J. Dicke.

De Jury voor deze prijsvraag bestaat uit de Heeren: Em. Caron. E. F. Ehnle, M. J. v. d. Schilden, Jan Stuyt en L. A. H. de Wolf.

De prijsvraag is goedgekeurd door de P. P. C.

Tentoonstelling te Leiden.

In het Stedelijk Museum „De Lakenhal" heeft Mr. Dr. J. C. Overvoorde een tentoonstelling ingericht van afbeeldingen van poorten en wallen van de stad Leiden.
De tentoonstelling zal tot 19 Augustus geopend blijven.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.—. Afz. Nos f 0.20. fr. p.p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 10 AUG. 1918. = No. 32.

INHOUD: BOUWKUNDIG GEDEELTE. F. J. Nieuwenhuis 1848—1918, door J. P. Mieras. — Weest zuinig met uw Bouwmaterialen, door H. Corn. Jongepier. — Ingezonden, door Th. Rueter. — Antwoord, door J. P. Mieras. — Prijsvragen. — Nieuwe methode van huurbepaling.

F. J. NIEUWENHUIS.

Oud-Directeur van Gemeentewerken te Utrecht
1848—1918.

De Heer F. J. Nieuwenhuis, heeft het voorrecht gehad 9 Augustus zijn 70n geboortedag te vieren. Wij kunnen niet nalaten den arbeid van dit verdienstelijk eerelid der M. B. V. A. bij deze gelegenheid nog eens in herinnering te brengen.
Wel heeft in 1915 de heer Dwars, toen de heer Nieuwenhuis 25 jaar directeur van Gemeentewerken was, de bijzondere waarde van diens werk in het licht gesteld, maar ook een weekblad behoort tot de ephemère literatuur en wat krijgen de lezers al niet onder de oogen in dezen snellen tijd van wendingen!
De heer Nieuwenhuis heeft in Utrecht uitnemend werk verricht. Wat hij tot stand bracht, is te verdeelen in werk, dat men niet ziet, in werk dat men van dichtbij moet bekijken en in werk, dat uren in den omtrek van Utrecht boven alles uit zichtbaar is.
Op het werk dat men niet ziet, heeft de heer Dwars indertijd de bijzondere aandacht gevestigd. Het is het waterververschingsstelsel, dat onder leiding van den heer Nieuwenhuis tot stand kwam en door hem ontworpen was. Hij schreef over dit onderwerp een uitvoerige verhandeling: „Beschouwingen omtrent de toestanden en den loop van het water, om en door Utrecht". Aan dit stelsel is het te danken, dat Utrecht, waar nog steeds alles op de grachten wordt geloosd, vrij is van de hinderlijke lucht, die in andere steden zoo veelvuldig voorkomt.

Van het meer zichtbare werk zullen we alleen maar noemen de burgerlijke werken, welke onder zijn leiding tot stand kwamen, want behalve aan deze, had de heer Nieuwenhuis ook zijn aandacht te vestigen op tal van ingewikkelde vraagstukken op waterbouwkundig gebied, terwijl het verkeerswezen en daarmee de verbetering en de uitbreiding van het stratenplan ook aan zijn zorgen waren toevertrouwd.
Van de onder zijn leiding tot stand gekomen gebouwen in Utrecht noemen wij de Handelaarsbeurs en de Fruithal op het Vreeburg, het Pleegzustershuis bij het Algemeen Ziekenhuis, de Gemeentelijke Slachtplaats, de Electrische Centrale, een groot aantal scholen, waaronder de Gem. H. B. S. aan het Sterrenbosch enz. Wat een werkkracht er noodig is om aan dit alles leiding te geven en, zooals de heer Nieuwenhuis deed, daadwerkelijk mede te werken, begrijpt men eerst dan recht, als men weet, hoe de gerechten in een gemeentelijke keuken worden bereid. Doch dit was niet het eenige in dit rijk besteed leven.
Aan tal van bouwwerken is nog de naam Nieuwenhuis verbonden, hetzij als architect, hetzij als adviseur. Want architect is de heer Nieuwenhuis altijd geweest. Zoo bouwde hij het bekende hoofdgebouw van de Rijks-Universiteit in samenwerking met Prof. E. Gugel te Utrecht, het Physisch Laboratorium aan de Singel, de Remonstrantsche Kerk, de kerk met toren te Wilnis, en is op het oogenblik de architect van het Centraal Museum voor Utrecht. Hij maakte ook deel uit van de Commissie voor de restauratie van de Grafelijke Zalen te 's-Gravenhage.
Het werk van Nieuwenhuis, dat urengaans rond Utrecht zichtbaar is, is de restauratie van den Dom.
Eerst werd onder zijn leiding de Domkerk gerestaureerd, de kapellenkrans en het koor met enkele kapellen aan de zuidzijde, thans neemt hij als secretaris van de restauratiecommissie van den Domtoren nog actief

deel aan dit moeilijke werk. Hij kan daarbij zijn technische gaven ontplooien en het moet voor een man, die zijn leven aan Utrecht heeft gewijd, een vreugde zijn, aan den avond van zijn leven nog te kunnen arbeiden aan een bouwwerk, zoo oud en eerwaardig als de Utrechtsche Dom. Slechts degenen, die den Dom hebben beklommen en de werkzaamheden bezichtigd, kunnen beseffen, welk een technische kennis en ervaring noodig is om de restauratie van zulk een bouwwerk te leiden.

De heer Nieuwenhuis is daar als een voorbeeld van stille kracht, waarvan de beteekenis in dezen tijd wel eens over 't hoofd gezien wordt, nu alles schijnt te moeten spruiten uit jonge geestdrift en bezieling en daaraan zijn glans moet ontleenen. Maar „was glänzt ist für den Augenblick geboren." Aan het werk van den heer Nieuwenhuis ziet men dat stage toewijding aan zooveel, dat oogenschijnlijk gloed en warmte mist, een resultaat kan geven, waaraan een heele stad voor een voornaam deel haar tegenwoordigen bloei heeft te danken.

J. P. MIERAS.

WEEST ZUINIG MET UW BOUWMATERIALEN.

De bouwnijverheid staat stil. Hier en daar wordt nog een blok huizen gezet, maar aan de toenemende vraag naar woningen wordt niet voldaan.

De woningnood heeft dan ook onrustbarende afmetingen aangenomen, en noodwoningen en semi-permanente woningen moeten in den eersten nood voorzien. Gelijkertijd met het grooter worden der vraag naar woningen, worden de materialen schaarscher, en, ingevolge de wet van vraag en aanbod, zijn de prijzen der bouwmaterialen tot een ongekende hoogte gestegen. Wat de toekomst ook geven moge, dit staat vast, dat vlug gebouwd zal moeten worden, en daarbij zoo goedkoop mogelijk. De bouwmaterialen zullen zoo economisch mogelijk moeten worden verwerkt; verspilling van materialen en van arbeid is nu en later, zoowel tegenover den principaal, als tegenover de gemeenschap, onverantwoord te noemen.

Meer dan ooit is het de tijd voor den goeden constructeur, waarbij gedacht wordt aan den ingenieur, den architect, den bouwkundige, die, ik zou haast zeggen, iets maakt voor de helft van het bedrag, hetwelk zijn minder practische collega behoeft om hetzelfde resultaat te bereiken.

En dan komt de vraag naar voren: „Zullen de bouwverordeningen hier niet remmend werken."

Deze vraag is meermalen, en v.n.l. door de bouwondernemers, gesteld. En de buitenstaander zal hierop dadelijk ontkennend antwoorden. Nietwaar, de verordening stelt minimum eischen. Wil men goed blijven bouwen, dan mag aan een minimum eisch niet worden getornd!

De practijk leert, dat de eischen, door de verordening gesteld, (en de officieele uitlegging daarvan!) in som-

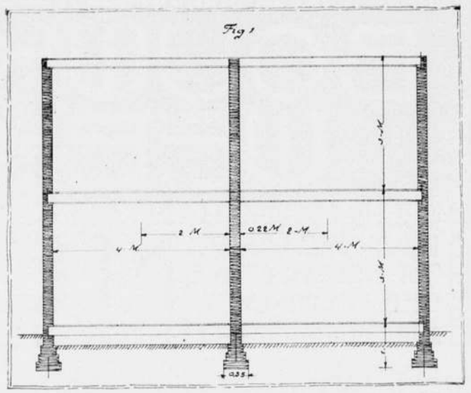

Fig. 1.

mige gevallen tot verspilling van materialen en tot arbeidsverlies kunnen noodzaken.

Een voorbeeld.

Ingevolge art. 63 der Bouw- en Woonverordening voor 's-Gravenhage moeten onder alle muren van een bouwwerk massieve fundeeringen worden gemaakt, hetzij op bevloerde palen, hetzij op de zandplaat, hetzij op de zandaanplemping.

De fundamenten moeten op de zandplaat ten minste $2^1/_2$ maal, die op de zandaanplemping ten minste $3^1/_2$ maal de dikte van het onmiddellijk uit de fundamenten opgaande muurwerk hebben.

Kort samengevat wordt onder zandplaat verstaan de door afzetting uit water ontstane zandlagen. Door opstuiving gevormde zandlagen worden hieronder niet begrepen, maar gelijk gesteld met zandaanplemping. Afgegraven duingronden, al heeft voorheen eeuwen lang een hooge duin op dien grond gedrukt, wordt gelijk de zandaanplemping gerekend.

De zandplaat is een buitengewoon goede bouwgrond; zijn vastheid verschilt niet noemenswaard met die van de heigronden, die ik in Drente, Gelderland en Utrecht aangetroffen heb.

De afgegraven duingronden, de z.g. „geschapen grond", zijn minder vast. Er komen ook plaatsen voor, die gelijk de plaat zouden zijn te achten, ze levert dus een goeden bouwgrond.

Met hoeveel KG. per cM². mag een buitengewoon goede en een goede zandgrond worden belast?

Volgens: „Waterbouwkunde", van Ir. Bolderman en Ir. Dwars mogen op vaste zandlagen, rondom ingesloten, en niet dunner dan 6.— M. worden toegelaten 3 à 6 K.G.

Ir. Boon, in „Fundeeringen op staal", staat toe: vast zand 2 à 3 K.G., vast zand met goeden onderlaag 2.5 tot 5 K.G.

In: „die Bestimmungen über die bei Hochbauten anzunehmenden Belastungen und die Beanspruchungen der Baustoffe, sowie die Berechnungsgrundlagen für die statische Untersuchung von Hochbauten; vom 31 Januar

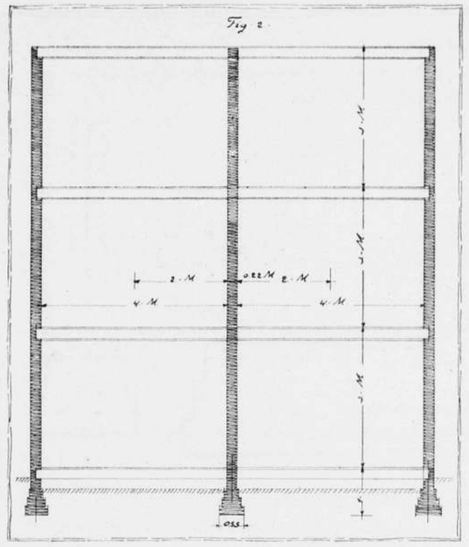

Fig. 2.

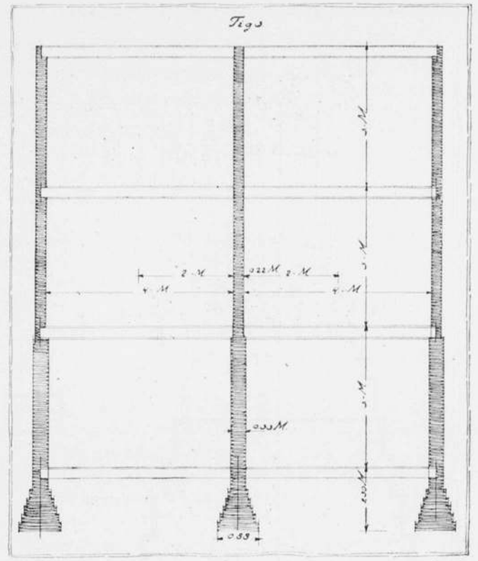

Fig. 3.

1910" wordt op goeden bouwgrond 3 tot 4 KG. toegelaten. Resulteerende kan op de „plaat" veilig worden toegelaten 3 tot 4 K.G.; afgegraven duingrond kan met 2 tot 2.5 K.G. gerust worden belast.

Wat staat Den Haag toe?

Geval I.

Nemen wij een bouwmuur; aan weerszijden vloeren met 4 M. overspanning, en 1 verdieping, zie figuur 1. (pag. 184).

Per strekkende meter krijgen wij eene belasting van:

metselwerk	1.7 ×	1600 K.G.	=	2720 K.G.
vloeren	2 × 4 ×	280 „	=	2240 „
daken	4 ×	200 „	=	800 „
		Totaal		5760 K.G.

Bij aanleg op de zandplaat krijgen we dus in het ongunstigste geval een druk van 5760 : 5500 = 1.05 K.G.; op duingrond 6160 : 7700 = 0.80 K.G. Vóór- en achtergevel zullen den ondergrond belasten, respectievelijk met $\frac{1.7 \times 1800 \text{ K.G.}}{5500}$ = 0.55 K.G. en $\frac{1.95 \times 1800}{7700}$ = 0.45 K.G.

Geval II.

Een gebouw met 2 verdiepingen, zie figuur 2, geeft de volgende cijfers:

metselwerk	2.5 ×	1600 K.G.	=	4000 K.G.
vloeren	3 × 4 ×	280 „	=	3360 „
daken	4 ×	200 „	=	800 „
		Totaal		8160 K.G.

De ondergrond wordt dus belast met 8160 K.G. : 5500 = 1.5 K.G. en op duingrond 8560 : 7000 = 1.09 K.G.

De voor- en achtergevels geven de volgende cijfers:

zandplaat $\frac{2.5 \times 1600}{5500}$ = 0.82 K.G.

duingrond $\frac{2.75 \times 1800}{7700}$ = 0.65 K.G.

Geval III.

Een gebouw met 3 verdiepingen geeft deze uitkomsten:

metselwerk	4 ×	1600 K.G.	=	6400 K.G.
vloeren	4 × 4 ×	280 „	=	4480 „
daken	4 ×	200 „	=	800 „
		Totaal		11680 K.G.

Op zandplaat dus 11680 K.G. : 8800 = 1.33 K.G. op duingrond 12640 K.G. : 12100 = 1.05 K.G.

De voor- en achtergevels geven de cijfers:

$\frac{4 \times 1800}{8800}$ = 0.82 K.G. en op duingrond $\frac{4.6 \times 1800}{12100}$ = 0.7 K.G.

Tot welke uitgaven bovengenoemde eischen kunnen dwingen, illustreert het volgende geval:

In de Doornstraat wordt door eene coöperatie een blok woningen gezet, waarbij gedacht was, op de zandplaat te kunnen fundeeren.

Bij het graven der fundeeringssleuven (gemiddeld werd ± 3 M. zand afgegraven) bleek men niet de zandplaat te bereiken.

Volkomen correct, ingevolge zijne instructies, eischt de Inspecteur bij het Bouwtoezicht een aanleg van $3^1/_2$ maal het opgaand werk. In dit geval dus minstens $3^1/_2 \times 33$ c.M. = 115.5 c.M. Uitgevoerd met steen van den Rijnvorm geeft dit; afgerond naar boven 1.18 M.; d. i. $6^1/_2$ steen. Bijgaande teekening fig. 4 pag. 186 toont dit aan.

De gebouwen hebben drie verdiepingen. Uitgevoerd volgens het plan van den architect, (1) zou de ondergrond belast geworden zijn: onder de bouwmuren: $\frac{12680 \text{ K.G.}}{8200}$ = 1.5 K.G. per c.M². onder de gevels

(1) De gegevens en prijzen zijn mij welwillend verstrekt door den architect bij den bouw, den heer J. J. Hellendoorn te 's Gravenhage.

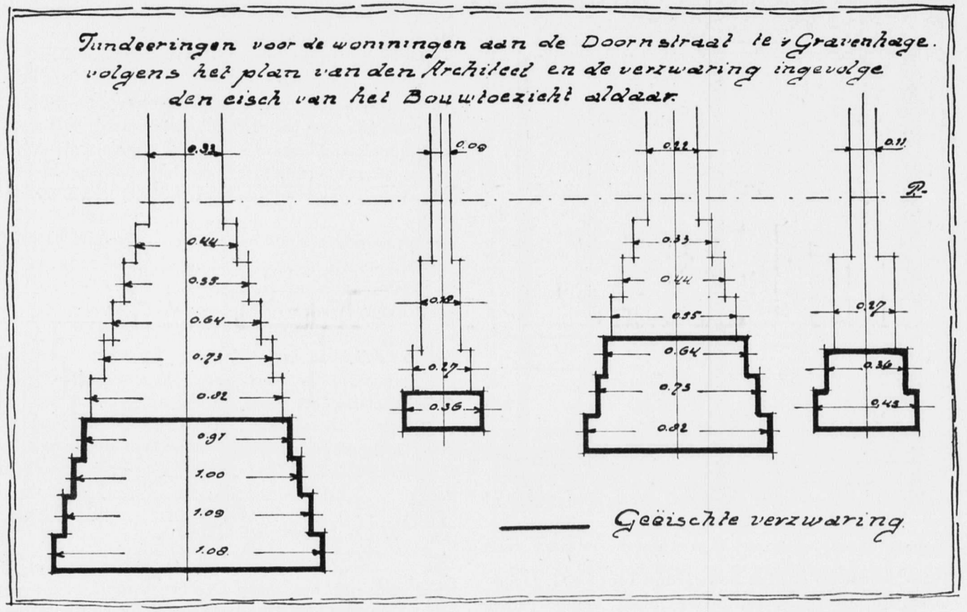

Fig. 4. [1])

$\frac{4 \times 1800 \text{ K.G.}}{8200} = 0.9$ K.G. per c.M^2.

Thans wordt de ondergrond belast ([2]):

onder de bouwmuren: $\frac{12680 \text{ KG.}}{11800} = 1.04$ KG. per c.M^2.

onder de gevels $\frac{4.6 \times 1800 \text{ KG.}}{11800} = 0.75$ KG. per c.M^2.

De grafiek (fig. 5 pag. 187) toont duidelijk aan, dat volgens plan [2]) van den heer Hellendoorn, de fundeering nog betrouwbaar genoeg was.

Deze eisch kost aan de coöperatie aan loonen en materialen de som van *f* 12843.75; (zegge twaalf duizend acht honderd drie en veertig gulden, vijf en zeventig cent).

Dat wil zeggen: In den grond zit nutteloos aan arbeid en materialen een kapitaal, voldoende om zelfs in dezen tijd twee gezinnen eene woning te verstrekken, zonder te vervallen in noodwoningen of zelfs ook semi-permanente woningen.

De vraag is niet: „Is zoo'n verspilling van materialen in dezen tijd te verantwoorden"; maar; „Is het op dusdanige manier verkwisten van materialen in dezen tijd van hoog gestegen woningnood en materialen schaarschte niet te verbieden?"

In 't algemeen wordt door de grondeigenaars getracht, door de aanmoediging van den bouw van hooge verdiepinghuizen, de waarde van den bouwgrond te doen stijgen.

Zeer sterk is daar dan ook het streven merkbaar, hooge etagewoningen te bouwen. Van andere zijde wordt getracht ieder „zijn huis en tuin te geven". Indien dit streven in daden wordt omgezet, zien wij huisjes verrijzen met 1 verdieping, en zelfs alleen met eene zolderverdieping [1]).

Worden de buitenmuren 22 c.M. zwaar, dan zal de fundeering aanleg hier in den Haag even zwaar moeten zijn als bij den bouw van een étagewoning met 2 verdiepingen; het hier voorkomend type.

Worden dus één-verdiepinghuizen gebouwd, en dus de woningtoestand belangrijk verbeterd, dan mag (zeker als premie?) de ondergrond niet zoo zwaar belast worden, en (bouwt dus relatief duurder) dan bij het bouwen van étagewoningen.

Worden villatjes gebouwd, (en ik denk hierbij weer aan „Daal en Berg") dan is het gewenscht, ter verkrijging van droge woningen en tot bescherming der woningen tegen temperatuurs-wisseling, spouwmuren toe te passen.

Wil men economisch werken, dan zal de spouwmuur als constructiedeel medegerekend moeten worden.

De Haagsche verordening laat dit niet toe. Men zal daar geen buitenmuren kunnen metselen van 2 halve steensmuurtjes met spouw, voldoende aan elkaar verankerd.

[1]) De ingevulde maat in de onderste versnijding moet zijn 1.18.
[2]) Bij deze berekening is aangenomen, dat alle vloeren belast zijn met 200 K.G. per M^2. iets dat bij woningen *nooit* voorkomt.

[1]) In den Haag b.v. de Coöperatieve Woningbouwvereeniging Tuinstadwijk „Daal en Berg".

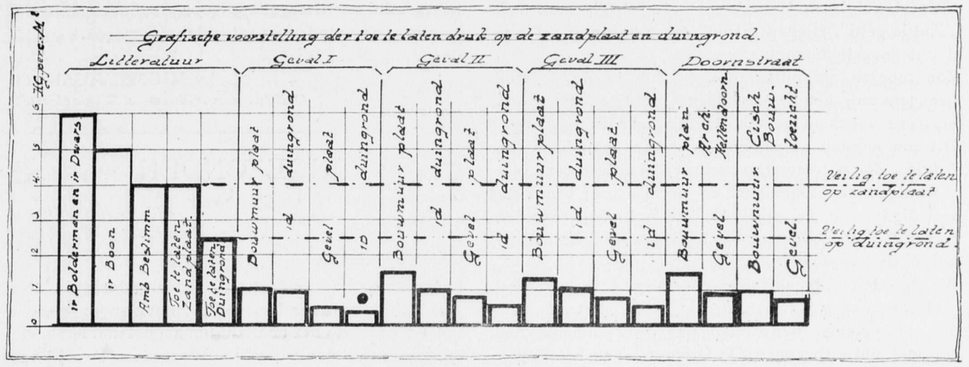

Fig. 5.

Dat dit kan, leert eene wandeling door de omstreken van Haarlem, waar vele, zelfs 2-verdiepings huizen staan, waarvan de buitenmuren bestaan uit spouwmuren, zwaar $^1/_2$ steen, met spouw.

Uit Art 47, der Bouwverordening voor Haarlem haal ik het volgende:

1. Het metselen van spouwmuren tot eene hoogte van 4 M. is toegelaten, onder voorwaarde, dat de gezamenlijke dikte van de twee deelen van den muur niet minder bedraagt dan de voorgeschreven muurdikte, en zij op afstanden van 1 Meter in horizontale, en 0.70 Meter in verticale richting behoorlijk gekoppeld worden.
2. Deze muren mogen als balkdragende muren worden beschouwd, zoo de balken de belasting voldoende op de twee deelen van den muur overbrengen, ter beoordeeling van het Bouw- en Woningtoezicht.
3. Burgemeester en Wethouders kunnen het metselen van spouwmuren, hooger dan 4 M. toestaan. Zij zijn echter bevoegd daarvoor nadere eischen te stellen, als voor elk geval door hen wordt noodig geacht.

Wordt de constructie toegestaan, dan is het gewenscht, dat dit zoo geschiedt, waarbij de meest mogelijke zekerheid wordt verkregen, dat de uitvoering een goed verloop zal hebben. Verkrijgt men in den Haag eenmaal door slordige uitvoering slechte resultaten, dan beloopt men daar de kans, dat de constructie radicaal verboden wordt. [1]).

Het zou dus gewenscht zijn, bij wijze van ontheffing, spouwmuren toe te laten en daarbij eischen te stellen:

1o. aangaande de verankering der beide deelen van den muur.

2o. Strenge eischen aangaande de samenstelling en het gebruik van de specie, waarbij gelet moet worden op tijd van aanmaak en verwerken van de mortel. Het z.g. opsteken der kuipen door de opperlieden moet worden geeischt.

3o. Bij niet „volwerken" moet de ontheffing, staande den bouw, kunnen worden ingetrokken.

Hierboven zijn een paar voorbeelden geschetst, waarbij duidelijk kan worden omschreven, tot hoever men gaan kan met „het zuinig zijn met de bouwmaterialen".

Deze gevallen zijn met tientallen aan te vullen, waarbij het niet altijd mogelijk zal zijn, vast te omlijnen, waar het toelaatbare is bereikt.

Wil men goedkoop en goed laten bouwen, dan moet de bouwverordening beschouwd worden als een algemeene handleiding, waarbij, evenals in art. 47 der Haarlemsche Bouwverordening, elk geval op zichzelf bekeken moet worden.

Alles is niet in normen vast te leggen. Den Inspecteurs zou vrijheid gegeven moeten worden, afwijkingen der bouwverordening toe te staan, waarbij alleen het doel (goed bouwen) in 't oog moet worden gehouden.

Wat ik hier schrijf, is geen nieuws. Met volkomen instemming citeer ik uit het Technisch Gemeenteblad no. 1 van April 1917, het volgende: [1]) „Een uitsluitend controleerende functie toch verwekt te veel neiging, alles door bepalingen en omschrijvingen te dwingen, alle excessen en fouten in steeds nauwer mazen van artikelen en paragrafen te vangen. Hierin nu schuilt een groot gevaar. Gezond bouwen is met een gering aantal begrijpelijke voorschriften beter te bereiken, dan door ontelbare starre formules. Een steeds meer detailleerende verordening werkt *verlammend* [2]) op de *vrije uitingen*, geeft ten slotte recepten voor den bouw, die de *goede bouwkundigen aan banden leggen*, en de krukken steunen. Een goede verordening *let op het doel*, maar *laat de middelen vrij*; zij biedt van haar spaarzame voorschriften een ruime mogelijkheid op vrijstelling onder voorwaarden, die het doel toch doen bereiken."

[1]) Door slechte uitvoering op een bouwwerk te 's Gravenhage heeft een gestucadoord plafond, aangebracht tegen den onderkant van een gewapend betonvloer, losgelaten en is naar beneden gevallen. Tengevolge daarvan is deze methode van afwerken, dus het stucadoren van onderkanten van gewapend betonvloeren zonder meer, voor publiek toegankelijke zalen door den Adj. Directeur van het bouwtoezicht aldaar, verboden.

[1]) Bauberatung, door Ir. E. Jacobs.
[2]) Cursiveering van mij.

„Weest zuinig met uw bouwmaterialen", maar ook „Tijd is geld". Hierop zal ook meer dan ooit de aandacht gevestigd moeten worden.

Zoo moeten geschillen, die, bij het in de practijk brengen van het bovengenoemd voorstel, meer dan nu gaan voorkomen, onmiddellijk worden beslecht.

Dit zou kunnen geschieden door een commissie van Advies. Zoo'n commissie bestaat dan uit een vertegenwoordiger der Ingenieurs en architecten; een afgevaardigde van de aannemers en bouwondernemers, en een Hoofd-Inspecteur van het bouwtoezicht, ambtshalve als rapporteur.

Bij de kleine dagelijksche geschillen (die toch veel materialen en arbeid kunnen kosten) is het mogelijk, dat desverlangd denzelfden dag de commissie nog rapport zou uitbrengen. De Directeur van het Bouwtoezicht, verantwoordelijk zijnde tegenover Burgemeester en Wethouders, kan, het rapport gehoord, beslissen.

Aan den Directeur wordt daardoor een groote macht toegekend. Dit moet niet worden overschat. Deskundigen, vormend een commissie, om, na ongevallen, den kantonrechter advies uit te brengen, hebben een gelijken of nog grooter invloed. Immers, in dit geval kan over het wel en wee van een menschenleven beslist worden; in het eerste geval geeft het alleen materieele gevolgen. Het toekennen van die macht zal in het belang van gezond bouwen zijn, zoolang men als Directeur blijft houden den ingenieur, die na afgestudeerd te zijn, jaren als constructeur practisch is werkzaam geweest.

Mocht eventueel later de beslissing genomen worden door een ingenieur, die, na Delft, op het een of andere bureau zich heeft verdiept met staten en rapporten, zoo nu en dan gekruid met eene berekening voor een beton- of ijzerconstructie (zonder de uitvoering daarvan mede te maken) dan kan het bovengenoemde instituut niet worden aanbevolen. In dat geval zal men evenals nu moeten overgaan tot de letterlijke opvatting der Bouwverordening. Trouwens, een ingenieur-administrateur zou niet anders kunnen.

Er mag hierbij nog eens op gewezen worden, dat algemeene belangen gebaat of geschaad kunnen worden door de opvattingen welke een directeur van Bouwtoezicht heeft.

Aan een Directeur van zulk een lichaam moeten minstens dezelfde eischen gesteld worden als aan een deskundig adviseur bovengenoemd; zij moeten dus, (zie Bouwkundig Weekblad: De strafrechterlijke verantwoordelijkheid van den architect, door Ir. Dwars, bl. 303 Jaargang 1917) „bij al hunne speciale kennis van „theorie en practijk van onderdeelen van het vak, toch „een breeden blik hebben op het bouwen in het alge„meen en op de ontwikkelingsgang daarvan, een en „ander zoo ruim mogelijk genomen."

Wanneer na den oorlog de bouwnijverheid zal opleven, en, zooals wij verwachten, er een tekort zal zijn aan practische constructeurs, zal men, in het algemeen belang, moeten trachten, den ingenieur-constructeur door een goede positieregeling, voor de bovengenoemde functie's te behouden, eventueel te verkrijgen.

Den Haag, Mei 1918.

H. CORN. JONGEPIER,
Oud-Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht.

INGEZONDEN.

Aan de Redaktie van
„het Bouwkundig Weekblad."

Geachte Redaktie.

In 't verslag van de laatste ledenvergadering in 't No. van 27 Juli komen onderstaande zinnen voor:

„en begunstigde het zonlicht het aspect met het kostelijke natuurschoon waardoor Wassenaar terecht vermaard is. Temidden van dit natuurschoon deed de netheid van vele villa's in het park de Kieviet wat storend aan. Zij zullen nog danig smerig moeten worden om niet meer koud en schril af te steken tegen de wonderpracht van planten en bloemen die ze omgeeft."

Vergun mij dat ik tegen deze zinnen eenige opmerkingen maak. Hoewel ik bij bedoelde excursie niet aanwezig was en Wassenaar zelf nooit zag, begrijp ik zeer goed wat de schrijver deze zinnen in de pen gaf.

't Kan zijn dat ze schertsend bedoeld waren, hoewel ik er die indruk niet van kreeg. Ik, die de natuur in al haar wondere verscheidenheden zeer lief heb, — heb mij verbaasd te lezen, dat zij (villa's) nog danig smerig moeten worden om niet af te steken tegen bloemen en planten." In een vakblad van architecten, d. i. van kunstenaars, kunnen zulke uitdrukkingen m. i. niet door den beugel. Het werk van den architect is: ruimte scheppen, het ombouwen van ruimten in bepaalde landstreken — streken, met min of meer mooi natuurschoon. Dit zij vooropgesteld.

Nietwaar? Architecten worden geroepen om op de aarde gebouwen te stichten voor menschelijk gebruik. Is de plaats voor deze stichting bedeeld met „kostelijk natuurschoon", wat m. i. haast *overal* in ons mooie land het geval is — dan is het de allereerste plicht van den architect zijn stichting zóódanig te maken, dat er harmonie is tusschen stichting en omgeving. Het komt mij voor dat hiermede lang niet altijd rekening wordt gehouden — dat de architect te dikwijls alleen naar eigen schepping ziet en geen rekening houdt met de omringende natuur, met de ruimte, waarvan hij een deel gebruikte.

Daargelaten dat speculatie-bouwers en dergelijke onbevoegden maar „raak bouwen" — komt het mij voor dat ook vele architecten te weinig oog hebben voor het eerbiedwaardige van de natuur, waarin zij moeten bouwen.

Hadden zij dit steeds, dan zou „de netheid van vele villa's in de natuur," in bosschen en park, niet storend aandoen. Is 't dus geen plicht van den architect, zijn gebouwen zóó te maken, dat deze harmonie reeds bestaat, direct nà den bouw, door proporties, door kleuren-combinaties en vooral door materialenkeus — direct verband brengend tusschen bouw en omgeving, zoodat niemand zal verlangen „dat ze nog danig smerig moeten worden om niet meer koud en schril af te steken tegen de wondere pracht van planten en bloemen, die ze omgeeft." Is 't ironie te schrijven, dat onze gebouwen eerst „danig smerig" moeten worden om niet af te steken tegen de kleuren der bloemen en planten? Brengt die „smerigheid" verband tusschen materialen, en bloemenpracht? 't Is waar dat veel oude gebouwen, evenals haast alle oude meubels en andere gebruiksvoorwerpen, een zekere charme geven aan den schoonheidsgevoelige.

Maar denkt men nu wèrkelijk dat deze charme alléén te danken is aan „de waas van vuilheid" die er dikwijls over ligt? Ik ontken dit ten stelligste. Als we deze voorwerpen en gebouwen nieuw gekend hadden, zouden ze even zeer mooi gevonden worden, al was dan „de tijd" er niet over gegaan en de historische aantrekkelijkheid voor ons dan niet aanwezig.

Laten wij, architecten, ons niet blindstaren op antiquarisme, of op kwasie — „schilderachtigheid". — Dit brengt ons van den weg af op een dwaalspoor. Want kunstenaar als we (moeten) zijn, moeten we streven naar éénheid, naar harmonie, naar volmaking. En te verwachten dat de tijd of de „smerigheid" zal brengen wat speciaal *òns werk* moet zijn, is onze ònmacht erkennen — even absurd als het b.v. zou zijn als wij ons gingen kleeden in oude, kapotte, vervuilde kleederen om in de oogen van een of andere schilder niet af te steken tegen heide of planten in een landschap.

Ik hoop, dat de schrijver van bedoeld verslag mij deze opmerkingen ten goede wil houden. Ik denk dat ook hij — evenals ik — zich wel voor kan stellen een bebouwing van land of bosch, heide of zeekust, tuin of park, die niet storend is. Evengoed als 'n nieuwe kleeding van eenig mensch niet persé storend behoeft te zijn in bosch, of hei, of tuin — hoewel de eigenaardige kleeding van boer of visscher tot heden aan ons landschap en oude dorpen een zeker bekoring gaf. En dat kleine landhuisjes wel in harmonie zouden zijn met de omringende natuur, doch grootere landhuizen niet, is waarschijnlijk hieraan toe te schrijven, dat bij kleine landhuizen absolute eenvoud meestal een vereischte, dikwijls dwang is — welke eenvoud juist zoo'n overwegende factor is bij het bouwen in de natuur — terwijl bij grootere huizen, bij z.g. „villa's" vooral, de architecten èn bouwheeren te veel trachten naar „weelde", naar opschik, waardoor meestal de eerste vereischte: rust, mooie verhoudingen, harmonische kleuren-combinaties, en zoo meer, uit 't oog wordt verloren. Want de voorbeelden zijn in ons land voor het grijpen dat ook grooter landhuizen — denk aan onze mooie buitenplaatsen en kasteelen — zich zeer goed aan het omliggende landschap kunnen aanpassen.

De hedendaagsche en de toekomstige architect — die meer en meer geroepen worden, meer dan voorheen het geval was — het land te bebouwen, zullen ernstige studie moeten maken van het landschap, dat zij te bebouwen krijgen. Uit eerbied en liefde voor de natuur zullen ze moeten bezinnen, vóór ze beginnen, hoe hun werken te maken, zoodat de meeste waarborg wordt verkregen, dat er verband, harmonie bestaat tusschen hun werk en de ruimte waarin ze hun werken plaatsen. Dat er dus met groote nauwgezetheid, met angstvalligheid, met liefde moet worden gestudeerd en gearbeid, ligt voor de hand.

En dat die architecten, die geroepen worden buiten, op het land, aan de zee, in het bosch, kortom, in de natuur te bouwen, groote liefde voor de natuur moeten hebben — ja dat ze zelf voldoende natuurkennis dienen te bezitten tot 'n zekere hoogte — en dat ze met tuinarchitecten geregeld samen dienen te werken, te studeeren en te overleggen — dit alles is dunkt mij, een voor de hand liggende zaak, die geen nadere uitleg behoeft.

Blaricum. THEO RUETER.

Geachte Heer Rueter,

't Was geen ironie toen ik schreef, dat vele villa's in het park de Kieviet eerst eens danig smerig moeten worden. Zeker zal die smerigheid verband brengen tusschen de materialen en de bloemenpracht.

U eischt het van de architecten als plicht, dat direct na den bouw de volle harmonie bestaat tusschen bouwwerk en natuur en U noemt het onmacht van de kunstenaar als het brengen van de harmonie moet worden overgelaten aan de tand des tijds.

Maar gij zegt ook, dat het U voorkomt, dat de architecten lang niet altijd rekening houden met de omgeving, waarin zij hunne bouwwerken plaatsten.

Het is jammer, dat U niet in Wassenaar zijt geweest, U hadt dan kunnen zien dat dáár althans door de architecten zeer weinig rekening is gehouden met den eisch de kleuren van hun bouwwerk in harmonie te brengen met de omgeving, die U zich wel zult kunnen voorstellen: statig donker geboomte, afgewisseld door uitgestrekte heerlijk geelgroene weiden, en haag en heg kwistig bestrooid met wilde bloemen van fijne, lieflijke kleur. Daarin staan dan die landhuisjes en landhuizen, met hun bleekroode muurvlakken, beteekend door de peuterige witte voegjes, het crême geschilderde houtwerk, terwijl de bandjes en schaafjes en krulletjes erop keurig met een tintje zijn afgezet, en de loodafdekkingen op de bovendorpels volgens een bepaal randje netjes zijn uitgesneden. Allemaal van architecten, die alleen naar hun „eigen schepping" keken, om deze zoo mooi mogelijk te maken.

Dat is de architectuur te midden van de oneindige verscheidenheid van het groen, van diep blauw groen tot zacht geel toe, en van het rood, van donker gloedvol rood tot het teerste roze-violet; te midden van de statie der oude beukenstammen, de maagdelijkheid van de gazons en de weiden en de gratie van de overal wijduit slingerende takken en ranken.

Deze disharmonie kan alleen wat verbeterd worden door den tand des tijds. Daardoor wordt meestal de architectuur wel niet beter, maar haar gebreken wor-

den minder storend, al zullen ze niet worden weggenomen.
Toch zijn er in werkelijkheid verschillende gradaties van disharmonie met de omgeving en het is zeer wel mogelijk dat de tand des tijds, wanneer de disharmonie alleen voortkomt uit gebrekkige kleurencombinatie, het heele bouwwerk verbetert.
Ik geef U toe, mijnheer Rueter, dat een architect op den verkeerden weg is, als hij een deel van zijn schepping overlaat aan den „tijd", vooral als zijn liefde voor „schilderachtigheid" zijn gebrek aan scheppend vermogen moet verbloemen.
Maar het is nog altijd een troost, dat de tijd er is om veel wat op het moeilijke pad der kunst mislukte, wat bij te werken en daardoor aan kunstgevoelige naturen minder stoornis te geven.
Deze gedachte was in mij aanwezig toen ik de ietwat baloorige uitdrukking neerschreef: „ze zullen nog danig smerig moeten worden".

J. P. MIERAS.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Ontginningsboerderij.

Namen der prijswinners.

Eerste prijs A.: W. J. Klok, Amsterdam, motto „Zuid-Holland."
„ „ B.: H. Russcher, Rotterdam, motto „Kulture".
Tweede „ .: W. J. Klok, Amsterdam, motto „Friesland".
Derde „ .: Ir. R. C. A. Meischke, Rotterdam, motto „Boerengram".
Vierde „ A.: H. Wouda, den Haag, motto „Drie streepjes", (geteekend).
„ „ B.: E. Rozema, Loppersum, motto „Rietdak".
„ „ C.: T. Balk, Oud-Beijerland, motto „R. P. D. T."
„ „ D.: A. Bakker en A. v. Walraven, Dordrecht, motto „32".
Eervolle vermelding: J. Zuidema, Leeuwarden, motto „Twee cirkels in elkaar", (geteekend).

De rapporteur:
IR. A. M. KUIJSTEN.

Prijsvraag Instituut voor Bouwkunst.

In de prijsvraag voor een stempel werd de eerste prijs toegekend aan motto „Bouwkunst", ontwerper A. Smit te Arnhem, de tweede prijs aan motto „Stromingen", ontwerper C. de Graaf te Utrecht.
Voor het brievenhoofd kon de Jury de prijzen niet toekennen, maar zij adviseerde de beschikbare som te verdeelen tusschen de drie beste ontwerpen, n.l. motto's: „Zwart en Wit", ontwerper A. Smit te Arnhem: „Amsterdam", ontwerper D. Smit Jr. te Amsterdam en „Havezate", ontwerper F. Sutterland te Rotterdam.
Totaal kwamen 89 ontwerpen in.

NIEUWE METHODE VAN HUURBEPALING [1])

Ingevolge de nieuwe regeling zullen genoemde Ministers in verband met door de woninginspecteurs te verstrekken inlichtingen voor ieder bouwplan vaststellen een inkomensgrens waarboven personen niet meer in aanmerking zullen komen als huurders voor de te bouwen woningen. Voor ieder plan zal in verband met het advies der inspecteurs vervolgens worden vastgesteld een gemiddelde huur, waarbij zal worden uitgegaan van een beneden die inkomensgrens gelegen gemiddeld inkomen, dat kan worden aangenomen voor de arbeiders, die als huurders in aanmerking komen. Die gemiddelde huur zal in den regel, niet lager zijn dan $^1/_5$ of $^1/_6$ van het bedrag, gesteld voor het gemiddeld inkomen van de huurders. In die gemeenten waar, op grond van plaatselijke omstandigheden, een huur ten bedrage van $^1/_6$ van het inkomen van de huurders niet zou kunnen worden gevraagd, zal met een iets lager bedrag genoegen worden genomen. Bij het bepalen van de inkomensgrens als bovenbedoeld, zal moeten worden gerekend met het gezinsinkomen met dien verstande, dat het loon van inwonende verdienende kinderen boven den 15-jarigen leeftijd voor de helft in aanmerking wordt genomen. De bijdragen zullen worden vastgesteld op grond van de gemiddelde huur; de vereenigingen zullen verder vrij blijven in het bepalen van de definitieve huur. Wenscht men evenwel in uitzonderingsgevallen huurders met hooger inkomen dan het grensbedrag in de woningen toe te laten, dan zal daarvoor de toestemming van bovengenoemde Ministers gevraagd moeten worden in verband met een vermindering van de bijdrage voor zooveel die huurders betreft. Ten aanzien van eventueele bijdragen in gevallen van zoogenaamde sociale achterlijkheid blijft voorshands de individueele methode van huurbepaling en contrôle behouden. Reeds afgehandelde gevallen, waarin geen bezwaren meer rijzen, kunnen verder op den ouden voet behouden blijven.

[1]) Uit: Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 17 AUG. 1918. = No. 33.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Een gedenkboek, door H. Fels. — De zelfstandigheid van de M. B. V. A., door W. de Jong. — Ontvangen Boekwerken, door J. P. M. — Eenige gedachten over de komende architectuur.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Aangifte Hoofdelijke Omslag.

Tot op heden zijn er ongeveer een 100-tal biljetten voor den Hoofdelijken Omslag binnengekomen.
De in de circulaire gestelde termijn van inzending liep tot 20 Augustus a.s.. Deze termijn is thans **verlengd tot 14 September 1918.**
Den leden wordt dringend verzocht hunne opgaven vóór dien datum aan het bureau der M. B. V. A. te willen inleveren. Door het te laat inleveren van de biljetten in 1917 zijn de administratie der M. B. V. A. onnoodige moeilijkheden bezorgd. Beleefd wordt daarom verzocht deze te vermijden door rekening te houden met den vastgestelden inleveringstermijn.

Ledenlijst.

Als lid der M. B. V. A. zijn door het Bestuur aangenomen de volgende heeren:
J. Jansen, Gem. Arch. te Zandvoort, Haarl.straat 2.
A. M. J. Sevenhuysen, Architect te Haarlem, Duvenvoorderstr. 16.
Ph. J. Hamers, Architect te Bussum, Gooilandscheweg 14.

Ingevolge besluit van den Eereraad deelt het Bestuur mede, dat de heer Z. Hoek, Architect te 's-Gravenhage, van de ledenlijst is afgevoerd.

Uitspraak van den Eereraad.

De Eereraad kreeg in behandeling het geval dat een Afdeeling van den Ned. Aannemers Bond in zekere stad, eene verbouwing aan haar Bondsgebouw wenschte op te dragen aan een der plaatselijke architecten.
Zij stelde dezen architecten, op zeer korten termijn, voor, door loting te doen uitmaken, aan wien hunner deze opdracht zou geschieden.
Enkele bouwmeesters gingen op dit voorstel in, andere weigerden dit, als niet met de goede gebruiken der architecten stand in overeenstemming en vroegen hiervan advies aan den Eereraad.
De Eereraad is van meening dat, indien niet door directe opdracht of prijsvraag uit een aantal in aanmerking komende architecten een keuze is te doen, van de zijde van de architecten *niet* behoort te worden medegewerkt tot een keuze door loting; doch zij zich dan bij voorbaat zullen neerleggen bij een keuze te voren, door den principaal zelf bij loting gedaan.

Reglement voor het houden van tentoonstellingen van teekeningen en afbeeldingen van werken van de leden der M. B. V. A.

Het Bestuur heeft het volgende reglement vastgesteld:
Art. 1. De leden worden groepsgewijze in de gelegenheid gesteld teekeningen en afbeeldingen van hun werken in het Gebouw der M. B. V. A. ten toon te stellen, gedurende een door het Bestuur te bepalen tijdvak van ten minste 14 dagen.
Art. 2. De groepsgewijze verdeeling zal geschieden volgens de distriktverdeeling voor de Plaatselijke Commissies.
Art. 3. De leden zijn, binnen de grenzen van het door het Bestuur voor iedere tentoonstelling te bepalen doel, vrij in de keuze van hun te exposeeren werken.
Art. 4. In het algemeen wordt aan de inzenders een gelijke expositieruimte toegestaan; wanneer naar het oordeel van het Dagelijksch Bestuur een inzending een te groote omvang heeft met betrekking tot de toegestane ruimte, moet een gedeelte van de inzending worden teruggenomen in overleg met den inzender.
Art. 5. De inrichting der tentoonstelling geschiedt door het Bureau der M. B. V. A., op aanwijzing van het Dagelijksch Bestuur.
Art. 6. De inzenders worden in de gelegenheid gesteld hun bijzondere wenschen omtrent de plaatsing hunner werken kenbaar te maken, doch leggen zich overigens neer bij de door het Dagelijksch Bestuur voor hun werken gekozen plaats.
Art. 7. De inzending der ten toon te stellen werken moet franco geschieden aan het Bureau der M. B. V. A. binnen den daarvan te stellen termijn; het terugzenden der werken geschiedt voor rekening der M. B. V. A.
Art. 8. Iedere inzending zal worden verzekerd tegen beschadiging of vervreemding tot een maximum bedrag van f 250.—, vanaf de datum van ontvangst op het Bureau der M. B. V. A. tot den dag der terugzending.
Art. 9. De bezichtiging van deze tentoonstellingen voor het publiek zal naar het oordeel van het Bestuur kosteloos of tegen een toegangsprijs zijn.

Dienst Woningnoodwet.

Bij Kon. besluit van 25 Juli is tijdelijk, met ingang van 1 dezer:
1°. onder tijdelijke ontheffing van zijn tegenwoordige werkzaamheden, belast met de leiding van de ingevolge de Woningwet (St.bl. no. 379 van 1918), te treffen maatregelen ter voorziening in den bestaanden woningnood, J. M. A. Zoetmulder, c. i., inspecteur van de volksgezondheid te Nijmegen;
2°. den heer Zoetmulder, tijdelijk, aanvankelijk voor een jaar, als technisch ambtenaar toegevoegd, E. L. Ahlrichs, adjunct-commies bij den centralen gezondsheidraad, te Utrecht, onder ontheffing voor den tijd, dat hij bij den dienst der Woningnoodwet werkzaam zal zijn, van zijn werkzaamheden bij den centralen gezondheidsraad.

Explosie-betonpalen.

De heer C.W. van der Sterr schrijft in het „Technisch gemeenteblad" het volgende over explosie-betonpalen:
„Naar aanleiding van de proeven met betonpalen beschreven in het Januari- en Februari-nummer van den vorigen jaargang, meen ik de aandacht te moeten vestigen op een artikel explosiebetonpalen „Aus Technik und Industrie" voorkomend in de Frankfurter Zeitung van 17 Februari 1913 (no. 48).
De verbreede voet van den paal wordt daarbij door explosie verkregen.
Bij den explosie-betonpaal wordt een cylindervormige buis met houten kern in den grond gedreven.
De draagkracht wordt daarbij door het zoogenaamde kalenderen bepaald. Is de weerstand voldoende gebleken, dan wordt de houten kern getrokken en de buis van binnen belicht om eventueel maatregelen te treffen voor het voorkomende grondwater Daarna wordt op den bodem van de buis de springlading neergelaten en geheel met weeken en niet te fijnen beton omhuld.
De springlading wordt aangebracht in een z.g. „smoorstoel", een inrichting die een groot bestanddeel van de methode is; men wil natuurlijk de kracht der springlading hoofdzakelijk naar de zijden laten werken niet naar boven; het kon bij vaste grondlagen gebeuren dat de betonvulling weggeslingerd werd.
De „smoorstoel" bestaat uit een boven- en onder ronden, ijzeren plaat van iets kleiner middenlijn dan die der buis, beide platen zijn door 3 of 4 sterken houten aan elkaar verbonden. Op de onderste plaat wordt de springlading aangebracht, en kan zoo na de ontsteking, alleen zwak naar boven werken, en alleen wanneer de verbindingsbouten gebroken zijn. De grootste kracht heeft dan reeds naar de zijden gewerkt. Na het inbrengen van den „smoorstoel" met springlading wordt niet alleen het onderste deel der buis, maar de geheele buis gevuld met weeken, iets vetter en fijner beton. De buis wordt nu om voor beschadiging te beveiligen ± 1 M. opgetrokken en de springlading door initiatief-ontsteking tot springen gebracht.
Als springmiddel werd „Telsit" of „Astralith", later dynamiet gebruikt, waarvan het groote voordeel is dat het trillen van den bodem weinig te bemerken is en wel met het oog op de, in de nabijheid, voorkomende gebouwen. Het is gebleken dat het in de meeste gevallen onnoodig is zware springladingen aan te brengen, in het algemeen is reeds 400 tot 500 gram genoeg om de gewenschte uitwerking te verkrijgen.
Ook over de doelmatigste vormen der springlading zijn reeds interessante beschouwingen bekend. Een rond hoopje der springstof bewerkt een kogelvormig, meer gedrongen vorm van den paalvoet, terwijl oplegging in den vorm van den ring, meer aan den rand der „smoorstoel", een meer vlakken vorm van den paalvoet ten gevolge heeft.
Het is voordeelig gebleken de middellijn van de bovenplaat iets kleiner te maken om zoo de explosie ook iets naar boven te laten werken, waardoor namelijk een grooter opening voor het nastorten van het beton ontstaat.
Dadelijk na de explosie en na het ontstaan van de door deze gesprongen, ruimte worden de explosie gassen gecondenseerd waardoor een luchtledige ruimte ontstaat in welke nu het beton met groote snelheid nastort. Daardoor worden zoowel de omringende grondlagen als het beton zeer verdicht.
Bij proeven is gebleken dat zelfs weeke bouwgrond onder de explosie vast en hard wordt en zoo natuurlijk een grooter draagvermogen heeft. Het uit de buis nagestorte beton geeft een maatstaf voor het gelukken der explosie. De bussen hebben meestal een middellijn van 0.40 M. Er is reeds tot 3.5 M. nagestorte beton aangeteekend. Na gelukte explosie wordt de buis weder uitgetrokken. De bewapening kan voor of na de explosie aangebracht worden.
Een in Luzern in de meerklei gestelde paal was maar 5 M. lang en hing over zijn volle lengte in de weeke breiachtige massa van het oeverland.
Ingevolge de groote voetverbreeding was het mogelijk den paal met 28 ton te belasten alvorens hij zichtbaar in de klei drukte.
Na verwijdering van den last kom de paal na eenigen tijd weder zoo hoog belast worden."

De opleiding voor de akten Middelbaar Onderwijs Teekenen.

In de 38e Algemeene Vergadering der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs, gehouden op 2 April 1918, heeft het Bestuur voorstellen betreffende de opleiding voor de akten Middelbaar Onderwijs Teekenen aan de orde gesteld. In de vergaderingen van 21 April en 16 Juni heeft het Bestuur over deze materie nogmaals rijpelijk beraadslaagd en de volgende stellingen opgesteld.
Leden en belangstellenden, die omtrent deze voorstellen opmerkingen hebben te maken, worden hierbij verzocht deze vóór 1 October a.s. schriftelijk in te dienen bij den 1en Secretaris, den Heer M. D. van Dijk, 2e Hasselaerstraat 6, Haarlem of, indien men ze wenscht te publiceeren in het Maandblad. in overleg te treden met den Redacteur, den Heer F. de Graaf, Verhulststraat 120, Amsterdam.

Stellingen:

a. Van Staatswege behoort te worden gezorgd, dat voor alle akten een opleiding wordt geboden die zoo goed mogelijk is en als norm kan gelden.
b. De opleiding voor de akten Middelbaar Onderwijs Teekenen behoort zooveel mogelijk te geschieden aan de inrichtingen voor Hooger Onderwijs.
c. Blijkt voor sommige gevallen een opleiding aan cursussen nog gewenscht, dan verleene de Regeering slechts dan subsidie; wanneer het onderwijs aan die cursussen gegeven, kan geacht worden gelijkwaardig te zijn met het onderwijs der instellingen onder b bedoeld.
De opleiding voor de verschillende akten Middelbaar Onderwijs door middel van correspondentie-onderwijs verdient afkeuring.
d. Candidaten voor de akten Ma, Mb, O en Mk, kunnen in scholen worden opgeleid; die voor de andere moeten gedeeltelijk daarbuiten gevormd worden, terwijl zij in scholen theoretische opleiding kunnen vinden.
e. Voor toelating tot de van Rijkswege te geven gelegenheid tot opleiding voor akten Middelbaar Onderwijs moeten bepaalde eischen voor theoretische, praktische en algemeene ontwikkeling worden gesteld.
f. Nieuwe teeken-akten, die van lager orde zijn dan de akten Mb en Mk, moeten niet gerekend worden tot de akten Midd. Ond., doch behooren „vakonderwijsakten" genoemd te worden.
De akten Md en Mf behooren in het vervolg niet meer als akten Middelbaar Onderwijs te worden uitgereikt.
Akten, waarvoor een examenprogramma geldt als van Md en Mf en meerdere akten van lagere orde dan de bestaande Middelbare akten, behooren in het vervolg „Vakonderwijsakten van lagere orde" genoemd te worden.
De uitvoerige toelichtingen, door het Bestuur van de Ned. Vereeniging voor Teekenonderwijs aan deze stellingen toegevoegd kan men vinden in het Augustusnummer van het Maandblad van genoemde Vereeniging.

EEN GEDENKBOEK *).

Ter gelegenheid van de herdenking van zijn 25-jarige loopbaan als architect, heeft de heer Z. Hoek te 's-Gravenhage, lid van het Instituut van Bouwkunst, architect-lid van de M.B.V.A., de 27 Juni l.l. een gedenkboek het licht doen zien.
Dit gedenkboek behoort tot de serie uitgaven van Dr. Schueler te Bussum, „Moderne Hollandsche Architectuur", eene uitgave waarover reeds in verschillende vakvereenigingen zooveel is gesproken en die de bekende protesten, over de onzuivere en immoreele wijze, waarop deze boeken tot stand komen, uitlokten bij V.A.N.K. en B.N.A. De M.B.V.A. sloot zich bij deze protesten niet aan en nam indertijd zelfs, alhoewel zwakjes, de verdediging van het bestaansrecht van deze Schueler-serie op zich.
Voor dit gedenkboek nu, willen wij even nader de aandacht van de architecten en van allen, die daarin belangstellen, vragen. Het is niet direct om den inhoud er van, iets wat op zichzelve reeds de moeite waard is, om de meerdere onjuistheden, die in dit boek voorkomen en de foutieve indrukken, die deze publicatie wel verwekken moet bij het publiek, maar het is meer nog om de principieele kant der bezwaren aan deze uitgave verbonden, weer eens naar voren te brengen en dan tevens nog eens de incorrecte wijze waarop ze tot stand komt, te demonstreeren.
Om alle mogelijke schijn van vooringenomenheid met de uitgave in het algemeen te vermijden, stellen wij hier voorop, dat bij ons de indruk sterk is gewekt, dat het *hier* niet Dr. Schueler was, die deze aflevering provoceerde, maar dat het direct de heer Hoek was, die het „initiatief voor de uitgave van zijn gedenkboek nam, één deels gedreven door de betrekkelijk zeer gemakkelijke voorwaarden waarop het aan een ieder, dus ook aan hem geboden werd om vrijwel zonder moeite en kosten een niet te versmaden boek aan zijn werk te zien gewijd en and.rdeels omdat hij hier de gelegenheid zag om zich zelve een schijnbaar onvergankelijk monument te stichten bij zijn 25-jarig jubileum.
Wij meenen het van algemeene bekendheid te mogen beschouwen, dat de heer Schueler op zich neemt om zulk een werk gratis uit te geven, op voorwaarden, dat men afstand doet van alle auteursrechten en verder onder beding van adverteeren met een zekere medewerking en hulp van den auteur ter verkrijging van de advertenties. Met die medewerking van den betreffenden architect, ligt het voor de hand, dat het aan den redacteur niet zoo heel moeilijk valt om de meeste fabrikanten, leveranciers en aannemers tot adverteeren te brengen.
Wij hebben in verband met de uitgave van het onderhavige boekwerk in den stad onzer inwoning vele Haagsche adverteerders uit dit boek hooren klagen over de nachtmerrie, welke deze Schueler-uitgave zoo langzamerhand voor hen wordt. Er is n.m. geen boek dat uitkomt en gewijd wordt aan het werk van eenig architect of de fabrikanten, leveranciers en aannemers zijn weer de dupe van hunne relaties. Heeft men éénmaal, door de kosten van zijn advertentie, die de meeste adverteerders meer plaatsen om den architect aangenaam te zijn, dan wel uit een zakenoogpunt, bijgedragen aan de tot standkoming van het werk van één der architecten, dan rekenen alle collega's die dan aan de beurt zijn er direct of indirect op, dat ook zij tot de bevoorrechten der fabrikanten, leveranciers en aannemers behooren. Ontkomen doen deze adverteerders niet meer aan dit gedwongen adverteeren en wanneer zij aleens weigeren willen, dan weet de redactie van deze kunstuitgave wel den weg te vinden om het schaap, dat tracht te ontkomen, weder bij de kudde terug te brengen. Zelfs voorziet de redactie hierin reeds bij voorbaat en maakt het den adverteerders deels gemakkelijk om bij contract de deelname aan eene heele serie vast te leggen.
Dat een en ander aan meerdere architecten wellicht ontgaan is of ontgaat, neem ik gaarne aan, maar tenslotte het geval is nu niet nieuw meer en eenige voorzichtigheid van hunne kant mag men toch wel verwachten en wanneer deze architecten even nadenken en eens rond zich zien en hooren, dan zullen zij zeker toch wel tot de ontdekking komen, dat deze uitgaven en de wijze waarop ze geschiedt, den architectenstand ten aanzien van de fabrikanten, leveranciers en aannemers en ten slotte van het geheele publiek geen dienst bewijst.
In dit speciale geval, bij de uitgave van het boek van den heer Hoek, schijnen zelfs de meeste advertenties wel direct door hem zelf te zijn gecolporteerd en het was dan ook bijna vermakelijk, ware het niet zoo treurig en vernederend, als men hoorde hoe de verschillende adverteerders hunne critiek ten beste gaven over de wijze waarop hen de gelegenheid werd geboden om te mogen mee adverteeren in dit jubileumalbum en de meerdere smalende, maar meestijds juiste opmerkingen deden me nog eens weer terecht voelen hoe weinig populair deze Duitsche manier van reclame maken van den heer Dr. Schueler hier in Holland en bij den Hollandschen zakenman is.
Hoe weinig wél de heer Schueler het meent met de belangen van het werk van den architect, hetwelk hij reproduceert, vindt men al op de eerste bladzijde van het kunstwerk aangeduid door de mededeeling, dat alle auteursrechten berusten bij den uitgever.
Onwillekeurig komen wij bij dit punt weer terecht op de speciale uitgave van het boek aan het werk van den heer Z. Hoek gewijd. Hierin toch komen meerdere afbeeldingen voor van werk, dat geheel niet behoort tot dat van den heer Hoek. Op zichzelve zou dit denkbaar zijn in een jubileumalbum, maar hier wordt op niet te verdedigen wijze, den indruk verwekt, dat ook de hier bedoelde afbeeldingen van bouwwerken van wijlen den architect van Nieukerken en anderen, waaraan de heer

*) Door omstandigheden nu eerst geplaatst. Red.

Hoek slechts als opzichter medewerkte, tot het zijne behoort. Zelfs komen meerdere afbeeldingen voor van villa's en bouwplannen, en zeker niet de minste, waaraan de heer Hoek heelemaal geen medewerking verleende. Heeft nu de heer Hoek, nog ongerekend, dat hij zich de naam van deze werken van zijn collega's toeëigent, daarvan ook het auteursrecht verschonken aan Dr. Schueler?

't Is schoon, maar nimmer te verdedigen — en ware het inleidend woord van den redacteur Graafland en vooral het slot van den heer Hoek zelf, niet in staat om ons het geheel van een min of meer humoristische zijde te laten zien, dan zou dit ons aanleiding hebben gegeven om dieper op dit gedeelte van deze zaak in te gaan.

Dat de heer Hoek zijn doel, hetwelk hij in de begeleidende circulaire aldus omschrijft, — Mij vleiende, dat de kennisname hiervan U zoodanig zal interesseeren, dat voortzetting van de aangename relatieën daarvan het gevolg moge zijn, of nieuwe zullen worden aangeknoopt, — bereikt, dat zal ten slotte voor hem wel de hoofdzaak van alles zijn, voor ons echter niet.

H. FELS,
Arch. B.N.A.

's-Gravenhage, Juli 1918.

DE ZELFSTANDIGHEID VAN DE M.B.V.A.

Als wij spreken over de zelfstandigheid van de M.B.V.A. dan bedoelen wij in den grond der zaak haar beginsel. Dat beginsel is als ik mij niet vergis nog tweeërlei, en daarom niet *het* beginsel.

Er leeft dunkt mij in de M.B.V.A. nog te veel de geest van het materialisme, terwijl het uitleven en het verwerken van de verkregen talenten te weinig aan den dag komt. Dat is niet goed. De opzet van eene vakvereeniging onder architecten heeft een andere bedoeling. Wat toch is de strijd geweest om de oude Maatschappij om te zetten in eene vakvereeniging, niets anders, dan dat men voelde, dat de geestelijke zijde, de zoogenaamde architectengeest, niet tot uiting kwam, doordat er zooveel leden waren die min of meer leefden onder de zucht van het materialisme, en door er lid van te zijn er meer voordeel in zagen. Samenwerken en samen naar de markt gaan was het parool.

Ernstig denkende architecten zagen in dit alles eene belemmering om de architectengeest goed te kunnen uitleven, en besloten daarom, het hierheen te leiden, dat men in ieder geval zou krijgen eene vereeniging die het er om te doen was, zooveel mogelijk oorspronkelijk werk te leveren, ieder naar zijn aard en vermogen. Men moest zich dan trouw onder elkander beloven, en dat doen ,door desnoods eenen Eere Code te onderteekenen. Door het aanvaarden van dien Eere Code verplichtte men zich om persoonlijk te zijn. Het namaken van eens anders werk werd hiermede veroordeeld. Bij het uitleven van de persoonlijke talenten is het ook mogelijk te kunnen constateeren, wat men in dezen tijd praesteert, en in hoever de kunst gediend wordt.

Het was dus goed *de architecten* bij elkander te brengen, wetende, dat als men allen van de juiste bedoeling is doordrongen, door middel van eene vakvereeniging een blok kan leggen in het wereldgebeuren, dat de aandacht van anderen verdient.

De vakvereeniging kwam en is opgebouwd op de idee van samenhorigheid in hetzelfde te willen, al is het ook, dat men niet allen hetzelfde levert. In de verscheidenheid kan eenheid liggen. De een werkt met honderd- een ander met vijftig- een derde met tien talenten. Ieder doet wat hij kan, en eerlijk en oprecht geeft hij zich, niet omziende naar een ander die meer heeft om te geven.

Dit beginsel ligt ook niet vast aan eenige instelling van onderwijs of aan staatsbemoeïing of iets dergelijks, zij is persoonlijk en in de gemeenschap een openbaring van den geest.

Het wil mij voorkomen dat dit besef nog te weinig leeft onder de leden. Men is niet genoeg doordrongen van het geestelijk bezit, en daarom ziet men meer de vakvereeniging aan als een zaak van bloot materieelen aard. Lid worden van eene vakvereeniging als de M.B.V.A. schijnt volgens hen dan ook zeer goed te kunnen, als men zich toont in zijn werk als architect, in de smaak valt van het publiek en dan meerder werk op het oog heeft. Toch is dit niet het beginsel, want met zich als architect te toonen, is men zich nog niet altijd bewust van hetgeen men doet, om in dezen tijd uiting te geven van de geestelijke gaven in de kunst.

Men ziet zijn gaven gewoonlijk als een persoonlijk eigendom, en men vergeet er bij te denken, dat men is de tweede persoon, die de gaven heeft ontvangen van den Geest. De Geest wil uitleven door den mensch en juist omdat men nu te veel zich zelf, de oorspronkelijkheid toeeigent, wordt men te veel zelfzuchtig en te egoistisch, en men ontdekt niet dat de geest uitleven beteekent, dat anderen ook door dienzelfden Geest worden bezield om zich te toonen. Het is duidelijk, dat de geestelijke kant nummer één is, en de personen in hun verscheidenheid, de werktuigen dus, nummer twee.

Een vakvereeniging waarin men bewust is van den Geest, daar verstaat men ook, dat de materieele kant de bijzaak is. Daar is leven te ontdekken, en daar is het ons juist om te doen. Als twee personen hetzelfde doen, dan is dat nog niet altijd hetzelfde.

Men ontdekt dat wel bij prijsvragen, bij werk van eenige beteekenis in de architectuur, beeldhouw- en schilderkunst.

Als iemand er zijn ziel in legt, en dat bewust is, en daarbij zichzelf op den achtergrond houdt, dan openbaart zich de kunst, als uiting van den Geest.

Een architect, of welke kunstbeoefenaar, ook moet voor zich zelven voelen, dat hij uit den Geest leeft, dat hij er één mede is. De sappen van den stam gaan dan over op hem, en dragen zoodoende vrucht.

Vele steenen, hoe schoon van vorm ook, formeeren nog geen huis; door ze met krachtige echte specie aan elkander te verbinden, ontstaat één geheel. Vele leden van eene vakvereeniging, vormen nog niet de vakvereeniging.

Zij moeten door geestelijke kracht aan elkander worden verbonden. Dan pas zal de wereld ontdekken, wat de architect afzonderlijk en in gemeenschap met anderen kan tot stand brengen. Dan is er persoonlijke oorspronkelijke uiting van het *Wezen* dat zich niet vast legt aan eenige richting van onderwijs. Dan zijn wij op weg om voort te werken op de lijn van de historie, en ons nageslacht zal weten, dat in dezen tijd een vakvereeniging van architecten heeft bestaan, die er op uit was, de geest uit te leven in den tijd toen zij bestond.

Meermalen sprak ik met architecten, leden van de M. B. V. A. en dan miste ik bij hen de gedachte, die ik hierboven behandelde. Over 't algemeen beschouwt men de vakvereeniging als een bloot noodwendige zaak, die niet anders bedoelt dan materieele belangen, en daarom vindt men de Eere Code ook zoo dwaas, dat die in de vereeniging is opgenomen. Indien eene vereeniging als de M. B. V. A. niets anders was, zou die Eere Code ook wel gemist kunnen worden, en eventueele geschillen zouden dan door den rechter kunnen worden opgelost. Echter voor eene vereenigiging die de geestelijke gaven tracht uit te leven, is de Eere Code noodig, omdat daarachter zit het geweten om recht te doen aan zijn mede vakgenooten.

Ik voor mij heb het nooit anders gezien, en ik was blij dat de M. B. V. A. tot stand kwam, maar de leden moeten, en ieder voor zich, er aan mede werken. Doet men het niet, dan was het beter, dat men dan de oude vereeniging maar weer te voorschijn riep, die in den laatsten tijd niets anders beoogde, dan samen te werken om fatsoenlijk aan de kost te komen, al meen ik ook uit de voorwaarden te moeten opmerken, dat de opzet aanvankelijk is geweest wat in de M. B. V. A. is neergelegd.

In het geheele wereldgebeuren ontdekken wij dezelfde kwestie, die wij ook in de M. B. V. A. opmerken, n. l. een streven naar machtsuitbreiding om daardoor de kleine onder de voet plat te drukken.

Ook daarin bespeurt men niet de Geest als *eerste* om die te waardeeren, met het besef dat die ook in kleinen kan huizen.

Was er erkenning in het wereldgebeuren geweest, en had men daarbij de persoonlijkheid van anderen aanvaart dan zou de strijd niet met het zwaard bevochten zijn. De cultuur wil zich bij allen openbaren, als wij het maar toelaten. Dan zal de ontwikkeling wel volgen, niet zoo als wij willen, maar zooals de Geest het ons ingeeft.

Zouden wij deze gedachtengang niet wat meer kunnen ontwikkelen bij de leden. Wanneer wij het licht eens zoo lieten schijnen, dat ook andere er door verlicht werden, wat zou het leven in de bouwkunst zich dan in de goede rchting kunnen openbaren.

Laten wij maar eens beginnen met te ontdekken wat er is in den mensch, en dat dan vrij uit laten werken, en dat niet aan banden leggen.

Vrijheid zij ook in deze aanbevolen. Er moet zijn *eenheid van beginsel*, zal de vakvereeniging de M.B.V.A. kunnen bloeien.

Utrecht, Aug. '18.

W. DE JONG.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Handleiding voor den Metselaar, door Prof. J. A. van der Kloes, Zesde Druk. Uitg. E. J. Brill te Leiden.

De heer v. d. Kloes heeft dit bekende werkje van zijn hand uitgebreid en het bovendien door talrijke illustraties belangrijk gedocumenteerd. Het is hierdoor een boek vol wetenswaardigheden geworden.

Wellicht beneemt de titel van het werkje verschillenden architecten en jongen ingenieurs de gedachte het eens ter hand te nemen. M.i. dient echter ieder architect kennis te nemen van nieuwe onderzoekingen van den heer v. d. Kloes en zijn medewerkers Ingrs. Joosting, Tjaden en v. d. Wallen. De resultaten van de jarenlange proefnemingen en onderzoekingen van de heer v. d. Kloes zullen dan, vergeleken met eigen ervaring op het gebied van mortels en metselwerk, tot conclusies leiden, waarmede vele architecten in hun praktijk gebaat zullen zijn.

De bestudeering van dit boek kan dan ook ten zeerste aanbevolen worden.

De openbare werken van 's-Gravenhage. 1890—1918. Uitgegeven in opdracht van het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage ter gelegenheid van het aftreden van den heer I. A. Lindo, als Directeur der Gemeentewerken op 1 Juli 1918.

Dit Gedenkboek behandelt achtereenvolgens een algemeen overzicht van de ontwikkeling van 's-Gravenhage de geschiedenis en ontwikkeling van den dienst der gemeentewerken, de stadsuitbreiding, de wijzigingen in de binnenstad, de bestratingen en het verkeer, de rioleering, de bemaling, de havens, bruggen, kaaimuren en verdere kunstwerken, de gebouwen, den aanleg van het telephoonnet, het electrisch tramwegnet, het gemeentelijk grondbezit en de volkshuisvesting.

Het werk maakt geen aanspraak op volledigheid; het is slechts een indruk geven van den groei der gemeente gedurende de tijd dat Lindo de openbare werken beheerde.

Als kort overzicht van de wijze waarop den Haag zich in het genoemde tijdvak heeft ontwikkeld, mag het werk geslaagd heeten. De in een dergelijk werk noodzakelijke cijfers zijn goed sprekend en vullen daardoor veel aan, wat in het kleine bestek achterwege moest blijven.

Voor een latere bestudeering van de stadsontwikkeling is dit gedenkboek een praktisch document.

Het geheel is typografisch fraai verzorgd door de firma Mouton en Co. te 's-Gravenhage. De versierde omslag, met een mislukt monogram en een wat wilde ornamentatie, is van Jac. Jongert Jnz.

J. P. M.

EENIGE GEDACHTEN OVER DE KOMENDE ARCHITECTUUR.

De heer C. B(randes) geeft in de laatste aflevering van „Levende Kunst" eenige gedachten over de komende architectuur, in verband met het werk van Jan Wils.

Wij ontleenen daarvan:

„In dezen geweldigen tijd van verandering der dingen, van strijd, van overgang, van vervorming der maatschappelijke en geestelijke toestanden zal ook de Bouwkunst, als andere kunstuitingen medegaan, en de bouwmeester heeft acht te geven op de groote dingen die gebeuren, op de teekenen des tijds, om ze in het steenen dagboek der menschheid — zoo men de Bouwkunst wel noemt — te vermelden.

Dit is een grootsche, ernstige taak; de oud geworden uitingen der Bouwkunst aan de dàn levende geslachten te doen verhalen hoe het met des menschen maatschappelijke en geestelijke waarde gesteld was ten tijde van hun ontstaan.

Is het met ons niet evenzoo; hoe spreken ons bijvoorbeeld de Gotische monumenten van de geestelijke eenheid van den tijd waarin ze ontstonden, de Renaissance in Holland van den rijken beschaafden koopmansgeest van ons volk in dien tijd; en is zoo niet elk monument van de vroegste tijden tot op heden een zuivere uitspraak van het vermogen van zijn tijd?

Wanneer we in *dat* verband de uitingen beschouwen welke in dezen veel bewogen tijd ontstaan, kunnen we vaststellen in hoeverre ze waarde hebben, ze thuis behooren in die groote keten van door den mensch van alle tijden voortgebrachte schoonheid en welke de geschiedenis van het vermogen der menschheid verhaalt.

Daar zijn de zéér velen die, alsof we nog leefden in het begin van de 18e eeuw, voortgaan, uit piëteit, uit conventie, de vormen van dien tijd aan te passen aan de opgaven welke *deze* tijd hen geeft. Zijn zij op den goeden weg, of zullen latere geslachten moeten constateeren dat gedurende eenige honderden jaren 't geestelijk vermogen van den mensch *stilstond*, en dàt terwijl er zulk een geweldige vlucht op wetenschappelijk, op ethisch, kortom op elk ander gebied valt waar te nemen?

Dan zijn er ook velen die elk voor zich een stijl willen vormen, welke henzelf in de eerste plaats als geestelijk maker vertolkt; desnoods met verkrachting van de eeuwige wetten van schoonheid, in elk geval iets *eigens*, iets *nieuws*. Zullen zij de Bouwkunst dienen? Of zal men later, geen weg vindend in die veelheid van stijlen, in korten tijd ontstaan, moeten vaststellen dat de mensch in dezen tijd er meer belang in stelde op zichzelve te letten en *zichzelve* met de meest onwerkelijke fantastische middelen „uit te spreken" dan uitdrukking te geven aan de beheerschende gedachten van zijn tijd?

Ook zijn er de revolutionairen in de kunst; zij meenen dat de ontzaglijke grootheid van de geestelijke en zichtbare Schepping en hare eeuwige wetten niet meer voldoende zijn om de specifieke eigenschappen van dezen tijd in de kunst tot uitdrukking te brengen.

Ze willen een nieuwe, slechts op hunne fantasie gebouwde ethiek en vormenspraak verwekken, waarbij 't den beschouwer duizelt en hij dingen ziet welke geheel zonder eenig verband zijn met de geestelijke en aesthetische wetten en schoonheden, verwant aan de ons bekende schepping.

Zullen deze revolutiemannen onzen tijd weergeven, òf zal men later, — wanneer door de tijden heen Schepping en menschheid verder zijn gegaan in hunne eigen onveranderlijke karakters — moeten denken dat bewoners van een ander heelal, een andere planeet, hier tijdelijk als kunstenaars hebben gewerkt?

Deze drie categoriën van kunstenaars (want ongetwijfeld zijn er zelfs genieën onder) zullen de menschheid weinig dienen, hun arbeid kan geen onderdeel vormen van de groote reeks, die het zuivere beeld toont van den *voortgang* der tijden en hunne groote eigenschappen, kenbaar ook in den arbeid der kunstenaars; stilstand of achteruitgang komt in deze reeks *niet* voor, er is geen plaats in voor het werk van den mensch die deze groote beweging niet *wil* of kan zien en vertolken.

Maar, hoe zijn *dan* de uitingen van de Kunst welke onzen tijd weergeven; en waaraan zal men ze herkennen? Indien we om ons heen zien, kunnen we toch opmerken, dat van den beginne af, *alles* wat zichtbaar of waarneembaar is, in de geschiedenis der menschheid, der kunst, der filosofie, der wetenschap, onderworpen is aan de groote *onveranderlijke* wetten. Waarheid, goedheid en schoonheid, ze zijn de drie hoofdvoorwaarden van *alles* wat door de tijden heen in stand bleef, en van hen afgeleid de zoovele anderen, evenwicht, rythme, evenmatigheid, verhouding, zwaartekracht, gevolg en oorzaak, tegenstelling, ze zijn de grondeigenschappen geweest van alles, wat ooit den mensch heeft ontroerd.

En ook *nu* nog beheerschen zij de schoonheid, ten spijt van alle vernuftige of fantastische tegenspraak van hen die meenen dat de mensch 't den Schepper kan verbeteren.

Wanneer de kunstenaar die *dat* erkent, heden ten dage aan het werk gaat, zal hij bewaard blijven voor afwijkingen.

Dan vertolkt hij z'n opdracht met de middelen, welke deze tijd hem geeft, en zal met eerbiediging van al wat eeuwig is, en geïnspireerd door zijn talent, *schoonheid van zijn tijd brengen*.

Dan zal hij *dat* wat deze tijd van wetenschap, industrie en vooruitgang voor nieuws gebracht heeft; het gewapend beton, de spiegelruit, het constructie-ijzer, de caissonbouw, de mogelijkheid tot vlak afdekken op gebouwen — om maar de voornaamste te noemen — als elementen in zijne compositie weten te verwerken tot zuivere schoonheid; en welke nieuwe opdracht het moderne leven hem ook stellen mag, hij zal ze tot vorm, tot stijl van den tijd weten te brengen."

Na deze inleiding wordt deze gedachte verduidelijkt aan het werk van den architect Jan Wils.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, D. F. Slothouwer en A. R. Hulshoff
Redacteur: J. P. Mieras:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39ste JAARGANG. = 24 AUG. 1918. = No. 34.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Bij enkele werken van Josef Hoffmann, door J. P. Mieras (met een losse plaat). — Onze Musea, door D. F. Slothouwer.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden op **Woensdag 25 September 1918 te Amsterdam in het Gebouw der M. B. V. A.**

Op de vergadering zullen o. m. aan de orde worden gesteld.

1o. **Het Rapport van de Fusie Commissie 1918.**

2o. **Het Rapport van de Commissie tot afwerking van punt 16 van het Werkprogramma: „De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten."**

De vergadering zal omtreeks 11 uur v. m. worden geopend; des namiddags zal het rapport van de Fusie Commissie 1918 worden behandeld, terwijl indien noodig, voor de andere agenda-punten, de vergadering des avonds zal worden voortgezet.

De leden worden verzocht nota te willen nemen van art. 6 van het Reglement voor de Commissies tot afwerking van het Werkprogramma der M. B. V. A.
Dit artikel luidt:

„De Commissie doet iedere drie maanden mededeeling van den stand harer werkzaamheden aan het Bestuur.

Twee maanden vóór den datum, waarop haar definitief verslag moet worden ingediend, zal de Commissie een voorloopig verslag uitbrengen, hetwelk in het eerstvolgend nummer van het Bouwkundig Weekblad zal worden gepubliceerd.

In buitengewone gevallen kan het Bestuur de Commissie van het uitbrengen van dit voorloopig verslag ontheffing verleenen.

De Commissie zal nota nemen van de eventueele opmerkingen, waartoe haar voorloopig verslag aanleiding heeft gegeven en stelt daarna een definitief verslag op.

Mocht dit definitief verslag afwijken van het voorloopig verslag, dan behoort de Commissie zorg te dragen, dat de wijzigingen minstens 14 dagen vóór de ledenvergadering in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd kunnen worden.

Mochten deze wijzigingen zeer omvangrijk zijn, dan zal de Commissie een nieuw rapport opstellen, dat minstens 14 dagen vóór de ledenvergadering in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd kan worden."

In verband met dit artikel blijft de gelegenheid om opmerkingen te maken op het in het B. W. No. 27 afgedrukt rapport van de Commissie tot afwerking van punt 16, opengesteld tot het verschijnen van het nummer van Zaterdag 31 Augustus a. s.

Eventueele stukken, die in verband hiermede nog moeten worden opgenomen, ziet de Redactie gaarne tegemoet vóór Donderdag 29 Augustus a. s.

Inschrijving op de leening van 1918.

De Commissie van Financiën deelt hierbij mede, dat de leening, waartoe het Bestuur op 4 Juni 1918 machtiging werd verleend, volteekend is.

De inschrijving op deze leening is thans gesloten.

Rijkskantoor Bouwmaterialen.

De Min. van Landbouw heeft opgeheven de bij besluit van 23 Maart 1917 ingestelde „Rijkscommissie inzake den invoer en de distributie van Bouwmaterialen met uitzondering van ijzer, staal en hout" en aan de leden dier Commissie eervol ontslag verleend onder dankzegging voor de bewezen diensten.

De minister heeft voorts ingesteld een Rijkskantoor voor Bouwmaterialen, gevestigd Prinsengracht 479, Amsterdam. Met de directie zijn belast de heeren J. M. K. Pennink, als president-directeur, R. M. Bloemendal, als directeur tevens belast met de tijdelijke vervanging van den president-directeur, J. Sliekes, als directeur.

Vervolgens is ingesteld eene Commissie van Advies voor de Directie van meergenoemd Rijkskantoor, bestaande uit de heeren kapitein der genie G. A. Meyer, vertegenwoordiger van het Departement van Oorlog; Ir. G. J. v. d. Broek, vertegenwoordiger van het Departement van Waterstaat; J. N. Hendrix, Voorzitter van den Nederlandschen Aannemersbond; J. M. A. Zoetmuller, c. i., Inspecteur der Volksgezondheid te Nijmegen, vertegenwoordiger van het Departement van Binnenlandsche Zaken; A. Broese van Groenou b. i., Voorzitter der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Vakvereeniging van Ned. Architecten. (*St.-Ct.*)

Verslag van de Bestuursvergadering op Dinsdag 13 Augustus 1913.

Aanwezig waren de h.h. Ir. A. Broese van Groenou, G. Versteeg,

D. F. Slothouwer, C. J. Kruisweg, J. B. van Loghem en de Algem. Secr.

NOTULEN.

De notulen van de vergadering van 2 Juli 1918 worden voorgelezen en goedgekeurd.

MEDEDEELINGEN.

De Voorzitter deelt mede, dat het gebouw van de M. B.V. A. met de zich daarin bevindende inventaris tegen molest is verzekerd bij de Vereeniging „Molest Risico", Singel 126-130 te Amsterdam.
De resultaten van de inschrijving op de geldleening zijn bevredigend.

Inzake de bouwmaterialen voorziening kan medegedeeld worden dat in de Algemeene Vergadering van den Ned. Aannemersbond geen bezwaar is gebleken een niet-lid der N. A. B. tot commissaris van het Collectief Inkoopbureau voor Bouwmaterialen te benoemen Er is dus in deze zaak contact mogelijk tusschen den N. A. B. en de M. B. V. A.

INGEKOMEN STUKKEN:

Naar aanleiding van een ingekomen missive van den Eereraad heeft het Bestuur een uitspraak in het officieel gedeelte van het Bouwk. Weekblad No. 33 gepubliceerd.
Ingevolge een tweede schrijven van den Eeraad is de heer Z. Hoek., architect te 's-Gravenhage van de ledenlijst afgevoerd.
Ingekomen was een verzoek van den Bond van Technici, te willen meedeelen of het Bestuur in principe genegen was met den Bond samen te werken ter bestudeering van de rechtspositie van alle beoefenaars en dienaren der techniek. Het Bestuur had hiertegen geen bezwaar, mits de actie collectief geschiedt door alle organisaties op technisch gebied in Nederland, op initiatief van den Bond van Technici.
Naar aanleiding van een schrijven van de Commissie van Onderzoek nam het Bestuur de volgende heeren tot lid der M. B. V. A. aan:
A. M. J. Sevenhuysen, architect te Haarlem.
Joh. Jansen, Gemeente Architect te Zandvoort.
Ph. J. Hamers, Architect te Bussum.

Een prijsopgaaf voor een electrische lichtinstallatie in het Gebouw der M.B.V.A. werd doorgezonden naar de Commissie van Financiën.

AGENDA.

Voor de voorbereiding van de tentoonstellingen op het gebied van den volkswoningbouw werd een commissie benoemd, bestaande uit de heeren J. Herman de Roos, Jan Gratama en de Alg. Secretaris.
De prijzen van de zaalhuur, dateerend van 1911, werden herzien en, in verband met de exploitatie van het gebouw, verhoogd. Ook besloot het Bsstuur de prijzen van de brochures en tabellen, als de honorariumtabellen en de A.A.V., te verhoogen. De steeds stijgende drukkosten maken deze verhooging noodzakelijk.
Bovendien vond het Bestuur het billijk dat niet-leden voortaan een hoogere prijs voor de uitgaven van de M.B.V.A. zullen betalen dan de leden.
Wanneer een en ander met de constitueerende vereenigingen zal zijn geregeld, zullen de nieuwe prijzen worden bekend gemaakt.
De Septembervergadering werd vastgesteld op 25 September te houden in het Gebouw der M.B.V.A., des morgens, des middags en zoo noodig ook des avonds.
Aan de orde zal worden gesteld de behandeling van het Rapport van de Fusie Commissie 1918. en het rapport voor de afwikkeling van punt 16 van het Werkprogramma.

J. P. MIERAS,
Alg. Secr.

Raad van Arbitrage.

Het Bestuur van de M.B.V.A. brengt ter kennis van de leden, dat een Bestuurslid, voor de M.B.V.A. zitting hebbend in den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, met den Voorzitter en den Secretaris van dien Raad, eene bespreking heeft gehad. In deze bespreking, werd de aandacht er op gevestigd, dat het bij herhaling voorkomt, dat geschillen van bouwkundigen aard, onderworpen worden aan Commissies, samengesteld uit een Civiel-Ingenieur, een Architect en Aannemer, waartegen het bezwaar werd aangevoerd, dat de Civiel-Ingenieur niet altijd de noodige bouwkundige kennis blijkt te bezitten, wat in de praktijk ten gevolge kan hebben, dat de beoordeeling van geschillen voor bouwkundige onderwerpen niet steeds geschiedt, als in het belang van een goede rechtspraak gewenscht is. In geschillen van civielen aard zijn de Commissies samengesteld uit Civiel-Ingenieurs en Aannemers; nimmer wordt in zulke Commissies een Architect aangewezen en terecht, zij missen daartoe de speciale vakkennis. Evenzoo mag dus verlangd worden, dat voor bouwkundige geschillen, de Commissies eveneens samengesteld worden uit competente personen, vooral geen Civiel-Ingenieurs-ambtenaar, daar deze, gewoon te werken met groote bedragen, vreemd staan tegenover de vraagstukken, die zich voordoen bij de uitvoering van opdrachten aan den particulieren architect.
De Voorzitter van den Raad, deelde dit bezwaar volkomen; als de Commissieleden door hem worden aangewezen, worden in bouwkundige geschillen steeds twee Architecten en een Aannemer benoemd.
In de gevallen, dat Civiel-Ingenieurs deel uitgemaakt hebben van Commissies ter beoordeeling van bouwkundige geschillen, zijn deze daartoe door partijen aangewezen.
De samenstelling van de lijst van Leden van den Raad van Arbitrage is misschien hiervan de oorzaak. De leden komen daarop voor in drie groepen: een groep aangewezen door de Vereeniging van de Delftsche Ingenieurs, een tweede groep, aangewezen door de M.B.V.A. en een derde groep door den Nederlandschen Aannemersbond.
Partijen, die een geschil aan de uitspraak van den Raad wenschen te onderwerpen, komen — aldus vermoedt de Voorzitter — tot eene samenstelling, door uit elke groep één lid te kiezen.
Dit vermoeden kan juist zijn, maar desniettemin blijft het vreemd, dat voor de samenstelling van Commissies voor civiele geschillen, partijen niet voor elke groep 1 lid aanwijzen; in die gevallen worden steeds twee Civiel-Ingenieurs genomen en een aannemer, bij uitzondering een ingenieur en twee aannemers.
Het resultaat van de besprekingen is, dat in de drukwerken, die aan partijen voor de samenstelling der Commissies worden toegezonden, duidelijk de aandacht er op gevestigd zal worden, dat niet uit elke groep een lid behoeft te worden aangewezen.
Bovendien achtte de Voorzitter van den Raad het nuttig, dat door de M.B.V.A. onder de aandacht van de leden gebracht wordt, dat het wenschelijk is, dat in zuiver bouwkundige geschillen, geen Civiel-Ingenieurs aangewezen worden maar Architecten.
Een samenstelling van een Architect, een Civiel-Ingenieur en een Aannemer, kan nuttig zijn in sommige gevallen, b.v. bij utiliteitsbouw.
Het Bestuur vestigt de aandacht op deze aangelegenheid en dringt er bij de leden op aan, dat zij bij voorkomende geschillen hun principalen er op zullen wijzen, hoe de Commissie's zijn samen te stellen.

W. C. Metzelaar c.b.i. †

Te 's-Gravenhage is in den ouderdom van 70 jaar overleden de heer W. C. Metzelaar c b.i. Architect M.B.V.A. Bij zijn begrafenis, welke Woensdag j. l. plaats vond, vertegenwoordigde de heer Broese van Groenou de M. B. V. A.
De heer Metzelaar is vooral bekend door zijn werken als Hoofdingenieur der gevangenissen en rechtsgebouwen ontworpen en uitgevoerd, welke betrekking hij tot voor weinige jaren vervulde.
In de laatste jaren was hij lid der examen-commissie tot het afnemen der examens Bouwkundig Teekenen M.O.

Zierikzee.

De gemeenteraad van Zierikzee besloot het advies van de Rijkscommissie voor de monumenten in te winnen over de mogelijkheid van restauratie der Noordhavenpoort.

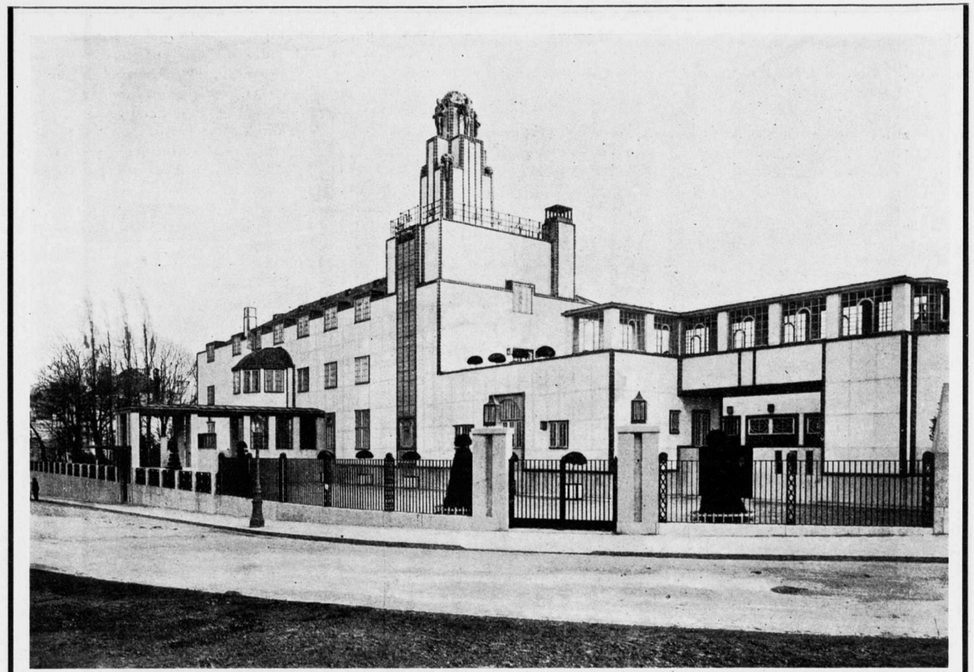

Palais-Stoclet. Brussel. Josef Hoffmann, Arch.

BIJ ENKELE WERKEN VAN JOSEF HOFFMANN.

Met 3 figuren in den tekst en 2 op de losse plaat.

Het werk van Hoffmann, Architect te Weenen, waarvan hier eenige afbeeldingen zijn opgenomen, dagteekent voornamelijk van vóór den tijd, dat de wreede wereldkrijg de volkeren van Europa deed verbloeden en het zoo kostbaar gedachte pand van beschaving deed kennen als een wel blinkend, doch tamelijk dun vernis.
Het Palais Stoclet te Brussel is een der paleizen, zooals vele der geldmagnaten zich lieten bouwen, tot roem van den door hen uitverkoren kunstenaar en van zichzelf.
De materialen voor dit paleis gebruikt, zijn zeer kostbaar. Alle façaden zijn bekleed met prachtig wit marmer van Turili in Noorwegen, dat veel duurzamer is dan de Italiaansche marmersoorten en daardoor in ons klimaat veel langer zijn heldere kleur blijft behouden. De marmeren muurvlakken en de ramen en deuropeningen zijn alle omlijst door breede, donkerzwarte koperen banden, waarop vergulde ornamenten zijn aangebracht. De terrasvormige toren is met vier, door Prof. Metzner ontworpen, in koper gedreven figuren bekroond.
De vele interieurs zijn alle even luxueus en kostbaar en Hoffmann heeft in volle overgave de leer beleden, dat de artistieke vlucht eerst aanvangt, waar ook het edele materiaal begint. Men zie het afgebeelde interieur van de groote eetzaal, waarvan de wanden bekleed zijn met porto-venere en paonazzo-marmer. Links en rechts zijn credenzen, uit hetzelfde materiaal vervaardigd, in de wanden opgenomen en op de spiegelende platen is het zilver- en glaswerk uitgestald, alles naar het ontwerp van Hoffmann.
De fries is een marmer mozaïk van Gustav Klimt.
Achter het huis is de tuin aangelegd, die met zijn lanen, pergola's, vijvers en fonteinen, bloembedden en grasperken, in zuivere harmonie is met het gebouw zelf.

Het valt al dadelijk op, dat het Palais Stoclet iets bijzonders in ons opwekt. Behalve door de vreemdheid van de vormenspraak, imponeert deze kostbare massa nog door iets anders.
Het is hier geen zware en zwierige barokke praal, waarmede nog enkelen zich omgeven, om zich te laten wiegen in de zachte sfeer van traditie en conventie, wier golvingen thans allengs vervloeien; een praal, die nog alleen suggestief werkt op den zwakken smaak van den weifelenden burgerstand.
Hier geen vriendelijke landelijkheid, waarvan de geest zoo echt menschelijk is en daardoor de scheiding tus-

Palais-Stoclet. Brussel. Eetzaal. Josef Hoffmann, Arch.

schen de menschen verzacht en weldadig werkt op de minder begunstigden.

Het Stoclet-paleis is anders. Het is niet suggestief, noch werkt verzoenend. Integendeel, het is koel, hooghartig koel. In zijn wit marmeren wanden, in koper omlijst, is het de uitbeelding van een superieure koelheid, waarbij ieder contact met het overige van de wereld verbroken is, en die in dit isolement een voornaamheid pretendeert, die slechts uittartend werkt op allen, die door die koelheid getroffen en afgestooten worden.

Geen sfeer is bij machte deze starre koelheid te verzwakken, want het is de geestelijke gesteldheid van het bouwwerk.

Stel U dit paleis voor in de felle zomerzon, wanneer het geheel schittert als een kristal en alles reflecteert en spiegelt in trillend licht . . . .

Maar de tijd is voorbij, dat zulk een schittering nog suggestief kan werken, als ze niet vermengd is met stralen van warme, van teedere gevoelens. Voor deze schittering is de menschheid thans, wel niet geheel en al ongevoelig, maar toch minder gevoelig, en zij ontleedt intuïtief alle uitgezonden stralen en mist hier dezulke, die haar kunnen ontroeren.

Stel U dit huis voor bij maanlicht, wanneer in de stilte van den nacht, een vochtige glans de muren verzilvert, de blanke toren zich afteekent tegen het blauwe grijs van den hemel en de donkere schaduwen der rechte blokken de contrasten verscherpen.

Maar zal ook dit tooverachtige schijnsel een oogenblik bewondering wekken, even een aandoening geven van iets onreëels, de ongenaakbaarheid, de liefdelooze scheiding, ze zullen U ook thans weer vernederen en ge gevoelt wrevel.

Zoo is dit bouwwerk een kunstgewrocht van pijnlijke afstootende pracht. Het manifesteert den geest, die ten slotte de wereld ellende heeft voortgebracht en het mist alles, wat de ramp van de menschheid had kunnen afwenden. Het mist alle menschelijkheid, alle liefde, zijn geest is die van den Uebermensch, zonder medelijden, in absolute machtsontwikkeling. Het is als het Rome der der Caesars. Het is de uitbeelding van het egoïsme, het met voeten treden van alle christelijke moraal.

Zoo staat daar het Stoclet-paleis, waarvan Josef Hoffmann de schepper is. En deze schepping kenmerkt Hoffmann als een kunstenaar pur sang. Want haar zoo volkomen gaafheid, haar edele harmonie, haar artistieke conceptie, die geenerlei concessie, welke ook, toeliet, is alleen te bereiken door een kunstenaar, die in ongebonden macht zijn imperialistische scheppingspassie moet uitleven, vrij, onafhankelijk en zuiver. Deze onverbiddelijkheid dwingt eerbied af door de groote karaktervastheid tegenover de kunst.

En welk mensch toeft hier binnen deze muren, in deze marmeren zalen en hallen, in dezen ongeloofelijken rijkdom van meubels en huisraad, van de zeldzaamste houtsoorten, leersoorten, van ivoor, van zilver en van goud? Is het huis zijn „tehuis", waarin hij *leeft*, waarin hij,

POLDIHÜTTE TE WEENEN.
▪ ▪ ONTVANGHAL ▪ ▪
JOSEF HOFFMANN, ARCH.

VILLA SKYWA TE
▪ ▪ WEENEN ▪ ▪
JOSEF HOFFMANN, ARCH.

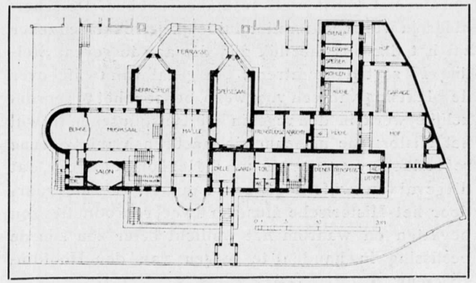

Palais-Stoclet, Brussel. Plattegrond.

zijn vreugde smaakt en zijn smarten lijdt, waarin zijn oog op alles met liefde kan rusten, omdat de kunstenaar *zijn* verlangens, *zijn* idealen heeft weten te belichamen in heel den kostbaren schat.

Of is het huis zijn mausoleum, waar hem alles star is en koud, en waarin de kunstenaar hem *dwong* te verbeiden, in de onverbiddelijkheid van zijn kunst? We staan hier voor een raadsel. Moet het antwoord op de laatste vraag bevestigend luiden, dan dringt zich weer een nieuwe vraag op. Want naast deze werken van onverbiddelijke hooghartigheid heeft Hofmann's scheppend genie ook werken geschonken van verleidelijke gratie, die soms tot poëtische charme kan overgaan, al doet het dan ook eenigszins gereserveerd of schoorvoetend, als 't ware schromend een teedere snaar trillen.

Want hij is ook de schepper van de Villa Skywa te Weenen *). Ook hier laat hem de voornaamheid, eigenlijk de hooghartigheid, niet los, maar ze is vermengd met eenen balsemenden vreugdetrek en men wordt getroffen door de fijne heerlijke lyriek, die het geheel afstraalt.

Maar dit is dwaling, zwakheid. Gaan we naar de vestibule of showroom van de Poldihütte. Deze heele omgeving is er een van ijzige wreedheid, die zich manifesteert in de als versiering gebruikte prachtig gepolijste granaten.

In volmaakte harmonie met deze sfeer nu ontwierp Hoffmann de tafel, en de stoelen en de andere kleinere meubels. En men zie deze tafel. Wat vertelt zij U niet over de diepere gronden van het tragische wereldgebeuren, hoeveel openbaart zij in haar gepolijstheid en haar raffinement van uitvoering! Deze tafel is een kunstwerk en ontzettend wreed.

Zoo is dit werk van Josef Hoffman. Het is van een volmaakte harmonie, van een volmaakte grootheid; maar van een daemonische grootheid, die doet huiveren, als zij de catastrophe doet voorgevoelen, welke wij nu moeten beleven.

J. P. MIERAS.

*) De figuren zijn van Prof. Anton Hanak te Weenen.

ONZE MUSEA.

Wanneer wij een bezoek brengen aan ons Rijksmuseum, dan kunnen wij ons, nadat wij de linker-hoofdingang zijn ingegaan, dadelijk verheugen over David en Goliath en over een relief, kunstig gemaakt van schelpen, dat aan de rechterwand prijkt. Links afslaande naar de interieurs van het Nederlandsch Museum merken wij rechts van de toegangsdeur een gothische kast op, waarboven eenige krissen en speren van een expeditie naar Lombok zijn aangebracht. Reeds eenigszins verward door de verschillende opgedane indrukken zien wij voor ons een Rococokast in een met gewelven overdekte ruimte, waar in het midden een gothisch koperen kroontje hangt en waar tegen de baksteenen wanden meubelen staan opgesteld, zooals een Lod. XVI trumeau, waarboven een spiegel uit het einde der XVIIde eeuw. Verder doorloopende vinden wij schoorsteenen, waar de vullingen niet bijhooren en waar de schoorsteenstukken ontbreken, terwijl er bij de vele schilderijen zeker passende stukken bij te vinden zouden zijn en zien wij de baksteenwanden versierd met gobelins, die zichtbaar aan touwen en katrollen zijn opgehangen.

Bij dit alles denkende aan het verwijt, zoo juist uit Amerika tot ons gekomen, dat wij Hollanders een volk zouden zijn zonder ziel, gaat ons in deze ijskoude museuminterieurs een rilling door de leden.

Moet dit alles zoo blijven, vraagt men zich af. Moeten wij ons kalm neerleggen bij deze manier waarop de schatten, die ons aller bezit zijn, beheerd worden? Het is daarom, dat wij met groote belangstelling kennis nemen van den arbeid van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, die zich sinds jaren bezig houdt met het museumvraagstuk.

In het Bulletin van 1911 werd de benoeming bericht van vijf leden om de studie der plaatselijke musea voor te bereiden. Zooals het met commissorialen arbeid meer gaat, werden daaraan andere onderwerpen vastgekoppeld en als resultaat der verschillende beschouwingen ligt nu voor ons een brochure met den flinken titel: „Over hervorming en beheer onzer musea" [1]). Zooals het hervormers betaamt, blijkt hieruit een oprechte ontevredenheid met onze musea, zooals ze nu zijn. Eerst worden de zes kunstverzamelingen van het rijk behandeld. Wel wordt het denkbeeld, ten grondslag aan het Amsterdamsche schilderijen-museum en het Mauritshuis, voortreffelijk genoemd. Maar toch wordt het, afgezien van het betreurenswaardige feit, dat men zich tot de Nederlandsche schilderkunst beperkt heeft, bevreemdend gevonden: 1°. dat zich in de overvulde ruimten zoovele stukken bevinden, die om hunne geringe kunstwaarde in dezen kunsttempel misplaatst zijn en alleen om de personen of zaken, die ze afbeelden, opmerking verdienen; 2°. dat men hier, waar plaatsgebrek is, zoovele stukken van dezelfde

[1]) Uitgegeven door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. A. W. Sijthoff's Uitgevers-Maatschappij, Leiden.

meesters aantreft, die men er zonder schade zou kunnen missen; 3°. dat de beide rijksmusea van schilderijen er nooit aan schijnen te denken, om door uitwisseling van stukken wederkeerig de leemten in hunne schatten aan te vullen, zooals toch wel voor de hand zou liggen.
In verband met de verschillende verzamelingen, die de laatste halve eeuw daaraan zijn toegevoegd, wordt de organisatie van het Prentenkabinet gebrekkig genoemd. Nog ontevredener is men met het Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst, waar men zelfs van een misgeboorte spreekt, terwijl tegen het Museum Lambert van Meerten vreemd wordt opgezien. En ten slotte wordt de verzameling der Commissie tot het vervaardigen en ruilen van afgietsels de wonderlijkste schepping genoemd, waarvan de Verslagen onzer rijksverzamelingen gewagen.
Daarna worden dan nog besproken de historisch-wetenschappelijke musea, het Ethnographisch museum en het Museum van oudheden te Leiden, en het Kabinet van munten, penningen en gesneden steenen in den Haag. Het doet eenigszins komisch aan in dit verband de opmerking te lezen, dat een Architectuurmuseum alsnog ontbreekt en een leemte openlaat in „het logische samenstel" der Nederlandsche musea. Het zal juist voor de betreffende Rijkscommissie bijzonder moeilijk zijn om in het onlogische verband der bestaande musea de juiste plaats voor het Architectuurmuseum te bepalen.
In genoemde brochure nu zijn in 76 Museumstellingen, aangenomen in verschillende vergaderingen van den Ned. Oudheidk. Bond de beginselen vastgelegd, volgens welke onze musea hervormd zouden dienen te worden en de opleiding der museum-ambtenaren plaats zou moeten hebben.
Als een belangrijke hervorming wordt voorgesteld het instellen van een Hoofdinspectie der Nederlandsche musea van kunst en wetenschap. Een Hoofdinspecteur, wellicht tevens Directeur van een onzer rijksmusea zal voor het noodige verband hebben te zorgen waardoor onderling overleg bij aankoopen en ruiling en leening zal kunnen plaats hebben. Op deze manier zou het bijv. mogelijk zijn, dat er eenige Egyptische en Grieksche kunst te zien zou komen in onze, in dit opzicht, zoo geheel misdeelde hoofdstad, die het Museum van Oudheden te Leiden dan tijdelijk zou kunnen afstaan.
Een van de belangrijkste stellingen is die, waarbij gezegd wordt, dat het tot de taak van het Rijk behoort, een afzonderlijk Historische museum, gewijd aan de beschaving en de geschiedenis van Nederland in den meest uitgebreiden zin, te stichten. Bovendien worden er plaatselijke musea verlangd, welke ook een historisch karakter zullen moeten dragen.
Er wordt hier dus aangedrongen op een scheiding van kunst en geschiedenis, in welk verband dan ook de bovengenoemde qualificatie van het Nederlandsch museum is op te vatten. Deze scheiding is ongetwijfeld zeer toe te juichen; onze kunstmusea bevatten nu toch talrijke voorwerpen, die alleen van historisch belang zijn en met kunst niets te maken hebben. De scheidingslijn wordt echter niet duidelijk getrokken en zeker zal het dikwijls moeilijk zijn die aan te geven. Stelling 17 zegt daaromtrent: „In geval van twijfel over de plaatsing van een voorwerp, behoort het oorspronkelijke werk in den regel in het Kunstmuseum, terwijl het Historische museum zich met een doublet of eene reproductie vergenoegen kan." Het komt ons voor, dat dit geval van twijfel nog al eens aanwezig zal zijn, waardoor het Historische museum teveel reproducties zou bevatten en waarom het wellicht beter zou zijn de beslissing in handen te leggen van den Hoofdinspecteur.
Behalve op wijzigingen in het finantieel beheer en de uitgesproken wenschelijkheid van het verzamelen van buitenlandsche kunst wil ik hier nog wijzen op de voorgestelde vorming van depôts. Op het oogenblik zijn onze musea allesbehalve overzichtelijk; met schrik denk ik hierbij aan een der zalen in het Rijksmuseum waar heele rijen 17e eeuwsche stoelen en stoven zijn opgesteld. Het publiek wordt daardoor onnoodig vermoeid en verveeld; het heeft veel meer aan een beknopte en overzichtelijke opstelling, waar de belangrijkste voorbeelden in een passende omgeving zijn geplaatst en waar zij zooveel mogelijk tot hun recht komen. De overige voorwerpen kan men opbergen in een depôt, dat zeker geen pakhuis moet worden, maar waar ook alles met systeem is gerangschikt en dat dan op bepaalde uren voor belangstellenden of studeerenden toegankelijk zou moeten zijn. Zooals men ziet is hier veel en belangrijk werk verricht, waarvan wij hopen, dat wij spoedig de vruchten zullen kunnen plukken. Noode missen wij echter een stelling betreffende de zoo juist genoemde passende omgeving en die als volgt zou kunnen luiden: De opstelling der verschillende voorwerpen behoort zóó te zijn, dat de bezoeker een zoo volledig mogelijk beeld krijgt van de geestelijke gesteldheid van het betreffende tijdvak.
Men hoeft daarom niet over te gaan tot het namaken van interieurs; heeft men toevallig passende interieurs, des te beter. Doch men kan in ieder geval de voorwerpen, die bij elkaar hooren, bij elkaar plaatsen en ze zullen elkander releveeren. Laat men meer dan tot nog toe het geval is in een passende omgeving schilderijen, beeldhouwwerken, meubelen, stoffen, ceramiek en andere voorbeelden van toegepaste kunst bijeenbrengen, waardoor wij elk voorwerp op zichzelf en dus ook de tijd, waarin het gemaakt is, beter zullen leeren begrijpen. Het is toch alleen om dit laatste te doen. Al deze voorwerpen zijn aanduidingen van de groote lijn, waarlangs het menschdom zich beweegt en waarvan de kennis ons met meer bewustheid den weg der toekomst zal doen kiezen.

D. F. SLOTHOUWER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 31 AUG. 1918. = No. 35.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Werk van de afdeeling gebouwen van den dienst der Publieke Werken Amsterdam. — Glas in Lood van Theo van Doesburg, door J. J. P. Oud.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering zal worden gehouden op **Woensdag 25 September 1918 te Amsterdam in het Gebouw der M. B. V. A.**

Op de vergadering zullen o. m. aan de orde worden gesteld.

1o. **Het Rapport van de Fusie Commissie 1918.**
2o. **Het Rapport van de Commissie tot afwerking van punt 16 van het Werkprogramma: „De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten."**

De vergadering zal omtreeks 11 uur v. m. worden geopend; des namiddags zal het rapport van de Fusie Commissie 1918 worden behandeld, terwijl indien noodig, voor de andere agenda-punten, de vergadering des avonds zal worden voortgezet.

Fusie Rapport.
De leden worden verzocht eventueele opmerkingen betreffende het fusie-rapport aan het Bestuur kenbaar te maken **vóór Dinsdag 17 September. a.s.**
Het Bestuur zal deze opmerkingen overleggen aan de Fusie-Commissie en ze zoo noodig opnemen in zijn praeadvies aan de ledenvergadering.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Examenvragen, — Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven.
Bouwkundig Opzichter 1918, 1917, 1915 à f 0.95, per jaargang.
Bouwkundig Teekenaar 1918, 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à 95 per jaargang.
Het bedrag moet vooruit per postwissel worden overgemaakt aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aangifte Hoofdelijke Omslag.
Tot op heden zijn er ongeveer een 100-tal biljetten voor den Hoofdelijken Omslag binnengekomen.
De in de circulaire gestelde termijn van inzending liep tot 20 Augustus a.s.. Deze termijn is thans **verlengd tot 14 September 1918.**
De leden worden dringend verzocht hunne opgaven vóór dien datum aan het bureau der M. B. V. A. te willen inleveren. Door het te laat inleveren van de biljetten in 1917 zijn de administratie der M. B. V. A. onnoodige moeilijkheden bezorgd. Beleefd wordt daarom verzocht deze te vermijden door rekening te houden met den vastgestelden inleveringstermijn.

Van de Pensioencommissie. De voorzitter en de secretaris van deze commissie hadden een samenkomst ter bespreking van het inmiddels ingekomen verzekeringsschema van den heer Dr. Turksma, door hem in overleg met de Directie van het Centraal-Bureau voor Sociale Adviezen vervaardigd.
Dit schema is een opstapeling van zóó geweldige cijfergroepen en cijferreeksen, welke bovendien zóó geheel verschillen van de becijferingen en berekeningen, welke tot onzen dagelijkschen arbeid behooren, dat zij voor ons technici — zonder deskundige voorlichting — niet te verwerken zijn. Daarom besloten voorzitter en secretaris de verschillende bescheiden te laten circuleeren bij de leden der Commissie, om daarna een vergadering te beleggen, in welke Dr. Turksma zal aangezocht worden zijn berekeningen wel te willen toelichten.

Namens de Pensioencommissie,
C. J. KRUISWEG *Voorzitter*.
J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris*.

Ongeautoriseerde openbaarmaking van ontwerpen.
De heer H. B. schrijft in „De Bouwwereld" No. 331.:
Bij het inzien van het onlangs verschenen „Jaarverslag over 1916 en 1917 van de handelingen der Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam", werd ik onaangenaam getroffen door de werkwijze die bovengenoemde Commissie meent te moeten volgen.
In dat jaarverslag zijn namelijk afgebeeld eenige bij het B. en W. Toezichtingediende ontwerpen, wier vervaardigers — soms met naam en toenaam genoemd — met daarnaast een ontwerp, zooals het naar het oordeel der Commissie moest zijn en vergezeld door een minder vleiende bespreking.
Dezelfde werkwijze werd ook gevolgd op de tentoonstelling,

welke eenige maanden geleden door genoemde Commissie werd gehouden in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Ook daar waren verschillende oorspronkelijke ontwerpen te zien, met teekeningen of photo's van de gebouwen die voor de nieuwe gebouwen plaats moesten inruimen, verbeterde ontwerpen en beoordeelingen.
De tentoonstelling en het jaarverslag lokken aldus een vergelijking uit, die ongetwijfeld zeer nuttig en leerzaam kan zijn. Daartegen gaat mijn bezwaar niet. Ik ontken geenszins dat de oorspronkelijke ontwerpen alles behalve fraai waren of dat de kritiek op zich zelf beschouwd ongerechtvaardigd zou zijn. Destijds, en nu nog meer, dringen echter toch bij mij de vragen naar voren of de ontwerpers toestemming geven om aldus hun werk openbaar te maken en hoe de Commissie voor het Stadsschoon aan al de ontwerpen en teekeningen komt. (Van bevriende zijde werd mij medegedeeld dat het Gem. Bouwtoezicht de Commissie gelegenheid gaf om de ontwerpen over te nemen). Is die handelwijze niet in strijd met de wet op het auteursrecht?
Kan nu iemand deze beide vragen beantwoorden:
1e. Heeft de Commissie voor Stadsschoon het recht — juridisch of moreel — om zonder toestemming van een ontwerper — of deze ook aesthetisch bevoegd dan wel onbevoegd is, doet in dit verband niet ter zake — en buiten diens medeweten teekeningen tentoon te stellen of te publiceeren?
2e. Heeft het Gem. Bouwtoezicht het recht om ontwerpen, die het overeenkomstig de bepalingen der bouwverordening ter beoordeeling worden toegezonden, aan derden ter inzage te geven, op die wijze dat zij later kunnen worden openbaar gemaakt?

Het beeld van Sint Maarten.

De heer Dr. N. G. van Huffel schrijft in het Utrechtsch Dagblad: Eenige eigenaardige vragen betreffende het beeld van St. Maarten achter den Dom troffen mijne aandacht. Eigenaardig, omdat ze feitelijk het antwoord in zich bevatten. Met de vraag, of het beeld daar wel ter plaatse is, wordt natuurlijk bedoeld te zeggen, dat het niet aangaat om op willekeurige plaatsen een beeld van den heilige tegen het gebouw aan te brengen, dat aan hem is gewijd.
Wat het beeld zelf betreft, is een nader antwoord op de vraag, of het mogelijk is, een stuk van zijn mantel af snijden, met een zwaard, en gezeten op een stijgerend paard, wel gewenscht. In dat woord stijgerend, zit de kern van de ergernis, die uit de vragen spreekt, en die gerechtvaardigd is.
Vooral in de middeneeuwen zijn de uitbeeldingspogingen van menschen en dieren, in actie, hoewel voor ons oog primitief, treffend juist. Men zie slechts de gravuren van den meester van het Amsterdamsche cabinet, de beroemde handschriften uit dien tijd, zooals de Heures du Duc de Berry, de talrijkste studiën op perkament van tournooiridders, enz.
Al die voorstellingen zijn waar, en levendig, ondanks eene schijnbare stijfheid in de houdingen, die als styleering bijvoorbeeld, treffend uitkomt in de maaiers op een der kalenderbladen van bovengenoemd getij-boek. Styleering van zuiver waargenomen beelden, zou men de karakteristiek van de kunst uit die tijden kunnen noemen.
De St. Maarten nu, achter den Dom, is geen gotische figuur; alleen op een afbeelding van St. George met den draak, zou een paard, eenigszins gelijkend op hetgeen hier is weergegeven, kunnen voorkomen, omdat daar de lans een steunpunt biedt voor den stijgerenden ruiter. Hier is echter afgebeeld een figuur uit de hoogere rijschool der 17e eeuw, die eerst na het verval der ridderspelen tot hoogen bloei is gekomen, doch in de dagen der gotiek niet bestond. Een der figuren, waarop de paarden werden gedresseerd, is de Pesade, en deze figuur is hier verwerkt. Die Pesade vindt men op alle schilderijen van Hugtenburg, Wouwerman, enz., waar ruiters in gezelschap van vorstelijke personen komen, het was een eeresaluut, door den onderdaan aan den vorst gebracht. Daarbij moest de ruiter het paard zeer stevig in handen hebben, anders kon het dier eenvoudig dezen moeilijken en vermoeienden stand niet aannemen. In de gotiek komt deze positie in 't geheel niet voor.
Afgezien van de onwaarschijnlijkheid, dat dit beeld op een document berust, is de styleering niet geslaagd, de St. Maarten, en vooral de mantel, zijn geen gotische figuren.
Het komt mij voor, dat men met restaureeren, hier te ver is gegaan, en dat een monument zijn karakter verliest door 20e eeuwsche fantaisie, zich te laten botvieren bij herstellingen.
Het eenige brokje middeleeuwen treft men nu nog aan tegenover de Domsteeg, of Domstraat. zooals men deze caricatuur van een stedelijken verkeersweg belieft te noemen.
Dat stukje roept althans nog een droombeeld van die mysterieuze tijden op, maar achter den Dom staat men voor een modern gebouw, met weinig kans, dat de tijd weer een oud cachet zal aanbrengen, omdat de ziel van de gotiek ten eenenmale ontbreekt. Deze kan nimmer meer over een gebouw zelfs maar als schim verschijnen, als de fantaisie van iemand uit de 20e eeuw daaraan in vasten vorm is aangebracht, ook al ware deze materialiseering door een kunstenaar gedaan.
Men zal wel doen, dezen St. Maarten spoedig weer te verwijderen.

Lectoraat voor moderne kunstgeschiedenis.

Bij K. B. is benoemd tot lector in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Groningen om onderwijs te geven in de moderne kunstgeschiedenis, Mej. Dr. E. Neurdenburg, assistente aan het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam, met toekenning van eervol ontslag uit laatstgenoemde betrekking.

Bouwverordening der Gemeente Utrecht. Den 1 Augustus werd een voorstel van de Rechtskundige Commissie tot wijziging der bouwverordening in de Gemeente Utrecht zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.
Het voorstel luidt:
De Rechtskundige Commissie stelt enkele wijzigingen voor in verband met ontheffingen, die noodig zijn voor den bouw van goedkoope woningen meer dan bij normale bouwwijze mogelijk is. Wijl het voornemen bestaat woningen van drijfsteen te bouwen, is het wenschelijk aan B. en W. de bevoegdheid toe te kennen omtrent de samenstelling der zij- of tusschenmuren nadere eischen te stellen.
Ook kan het gewenscht zijn, vrijheid te hebben, van de dwingende bepalingen inzake de straatbreedte en inzake de open ruimte achter de woningen, af te wijken. Verder is de rooilijnafstand van 36 Meter als minimum een te zware eisch, en is het wenschelijk althans voor kleine woningen toe te laten, dat ten hoogste 4 gebouwen op één privaatloozing worden aangesloten.
De Voorzitter van den Raad merkt op, dat natuurlijk ieder geval op zichzelf moet worden beoordeeld. Ook merkt hij nog op, dat men voor een kleine woningwijk een straatbreedte een minimum eisch stelt van 5 à 6 Meter. Daar heeft men dan ook lage gevels en 10 Meter tusschenruimte tusschen de gevels ter eener en ter anderer zijde. Wat voor bezwaar is er tegen, dat in een bepaald plan enkele straten worden toegelaten smaller dan 10 Meter. B.v. een straat met voortuintjes aan de woningen. Bovendien moet toch de Raad beoordeelen, of van de 10 Meter kan worden afgeweken.
DE J.

Rijks Monumenten-Commissie.

Naar wij vernemen heeft Dr. P. J. H. Cuypers aan H. M. de Koningin ontslag aangeboden voor zijne functie van Algemeen Voorzitter der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, zoomede als voorzitter der Afdeeling B.

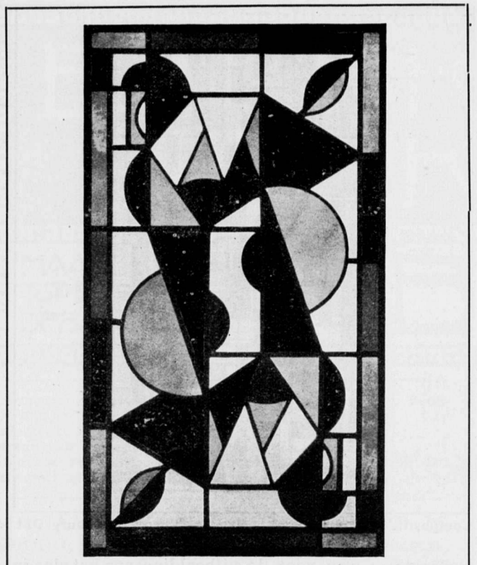

Dans I. Theo v. Doesburg. Ont.

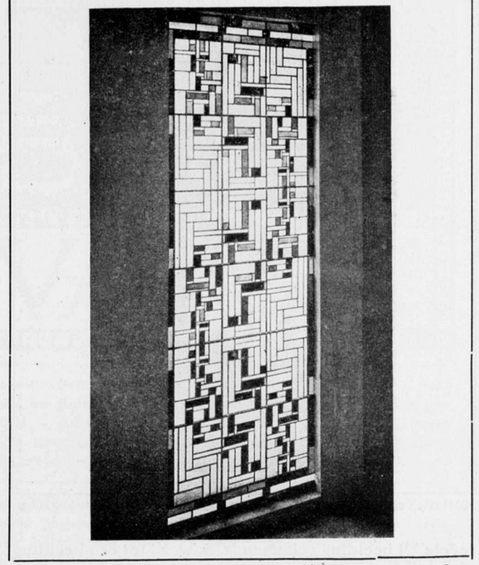

Compositie II (1917). Theo v. Doesburg. Ont.

rend, getracht een evenwichtige verhouding te scheppen tusschen het practische en het esthetische. De practijk van een glas-in-loodraam omvat: het doorlaten van licht en het beschutten tegen het weer, waaruit volgt: een samenstelling, die er op gebaseerd moet zijn, al naar gelang van behoefte, veel of weinig licht door te laten, tegen winddruk, regen, sneeuw, doorzakking en doorbuiging bestand te zijn, waaruit dan de constructie volgt met veel of weinig licht-doorlatend glas, breede of smalle loodrepen, horizontale of verticale versterkingsbruggen.
Van Doesburg is bij de esthetische oplossing van dit probleem in zekeren zin te werk gegaan, zooals de rationalistische architect te werk gaat bij den bouw van een huis, d.w.z., zijn beelding hangt ten nauwste samen met doel en de constructie.
Hij heeft niet, zooals dat b.v. tegenwoordig veelvuldig geschiedt, zijn steunijzers later, volgens het beloop van een ornament of figuur gebogen (waarvoor ze natuurlijk constructief minderwaardig worden) maar hij heeft ze tot een integreerend deel van zijn beelding gemaakt, dat ook esthetisch een functie te verrichten heeft en met het rythme van de beelding meewerkt.
Volgens een zelfde zuivere opvatting is voor hem een glas-in-loodraam ook niet een willekeurige glasschilderij, die voor elke plaats evenzeer geschikt zou zijn, als voor de plaats waar ze aangebracht is, doch hij componeert zijn ramen in de architectonische beelding, zoodat ze in organisch verband daarmede zijn. Dat daardoor de reproducties een zeer onzuiveren en door ontbreken van kleur ook een zeer onvolledigen indruk geven, is duidelijk.
Hij gaat uit van de opvatting, dat het raam, als noodzakelijkheid, de aangewezen plaats is, waar het déstructieve karakter der schilderkunst het esthetisch karakter der architectuur logisch en rythmisch kan pronnonceeren. Vatten wij *structuur* op als samenvoeging, *déstructuur* als het tegenovergestelde daarvan, dan verhouden deze twee voornaamste architectonische elementen zich als „gesloten" (aardsch) tot „open" (hemelsch): als het „materieele" tot het „geestelijke", als het „constructieve" tot het „esthetische". Alles in en aan architectuur is aan deze dualiteitsverhouding onderworpen, zoo ook het glas-in-lood en, zooals reeds gezegd, heeft van Doesburg getracht het constructieve niet op te offeren aan het déstructieve (wat tegenwoordig algemeen ook in architectuur aan de orde is), maar hij heeft gepoogd beide in evenwichtige verhouding te brengen, d. w. z. het constructieve niet verwaarloosd voor de beeldende werking, maar ook omgekeerd het esthetische niet belemmerd door het constructieve. Zoo zullen in het algemeen ook in de toekomstige bouwkunst geen uitsluitend-rationeele opvatting, welke de dood van de kunst, en geen uitsluitend-esthetische opvatting, welke het einde van onze bouwkultuur zou beteekenen, mogen overheerschen, maar zal gezocht moeten worden naar de evenwichtige verhouding tusschen het rationeele en het esthetische.
De esthetische opvatting van de glas-in-loodramen van van Doesburg dankt zijn ontstaan niet aan de decoratieve, doch aan de vrije (paneel) schilderkunst, zooals zij uit Romantiek en Impressionisme, via Cézanne en Picasso, tot een absolute („abstract-

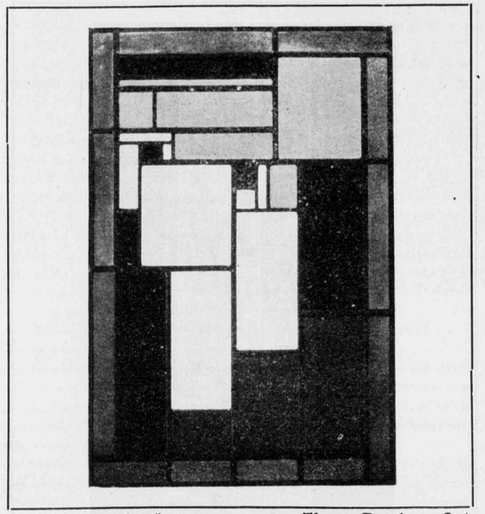

Motief „Vrouwekop". Theo v. Doesburg. Ont.

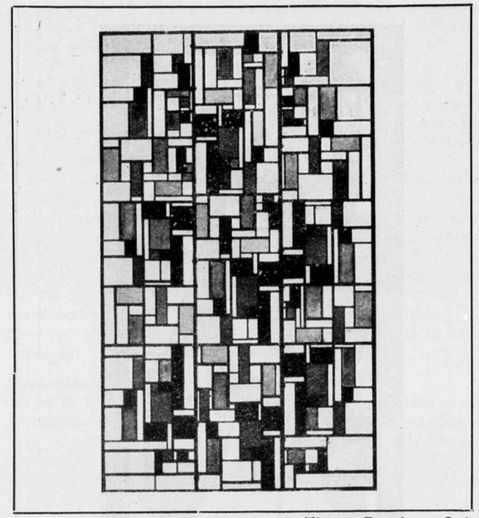

Compositie V (1918). Theo v. Doesburg. Ont.

reëele" [1]) beelding gekomen is, d. w. z., tot een beelding zonder natuurlijke vormen of objecten.

In het hier geproduceerde werk van van Doesburg is een klimmende verstrakking waar te nemen. In Dans I beeldt zich de Idee door de geabstraheerde figuur en tegenfiguur, waarin gestreeft is naar beweging en tegenbeweging, m.a.w., naar *rust in beweging*. Echter is hier nog met ronde en schuine lijnen gewerkt. In de oplossing van het motief „Vrouwekop" is de beelding door rechthoekige vlakken in uiterste verstrakking gegeven, waar in Dans I het natuurlijke nog domineert.

In Compositie II is het motief zoodanig door- en omgebeeld en mede in de ruimte, het witte licht, verwerkt, dat de esthetische idee, die aan het werk ten grondslag ligt, de „rythmisch opgaande beweging der zeebranding" zich beeldt door niets dan verhouding, zonder dat het begrip raam, licht-doorlatende afsluiting, er onder lijdt.

Compositie III laat door de logische ontwikkeling van het gegeven, *concentrische* en een *excentrische* beweging waarnemen, waardoor het beeldend gegeven, „schoonrijden" tot uitdrukking komt. Is het rythme der Composities II en III nog op de wijze der tegengestelde herhaling (het *voortgaande*, melodische, element), in Compositie V heeft het rythme zich door overheersching van het *staande*, harmonische, element, verinnerlijkt.

Beschildering van het glas past van Doesburg niet toe, omdat dit een zuivere kleurverhouding en tegenstelling belet. Zijn techniek is de zuiver *musivische*. Dat het hem niettegenstaande dat gelukt is nieuwe wegen te openen voor de uitbeelding van het glas-in loodraam, niet op den grondslag van meterfabricage, doch op zuiver esthetischen basis, is ook voor de moderne architectuur van belang te achten.

R'dam, Augustus '18. J. J. P. OUD.

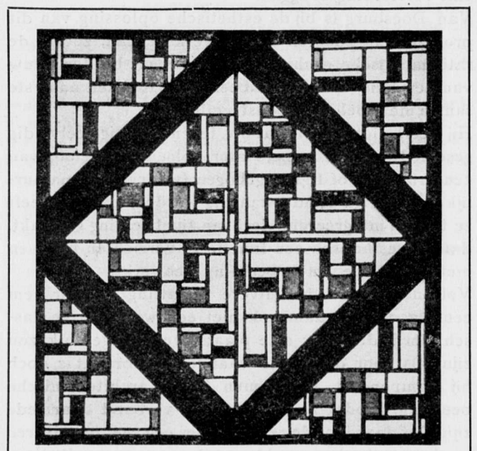

Compositie III (1917). Theo van Doesburg. Ont.

[1]) Zie voor nadere uitlegging van dit begrip het Maandblad „De Stijl".

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 7 SEPT. 1918. = No. 36.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Over M. H. Baillie Scott, door D. F. S. — Ongeautoriseerde openbaarmaking van ontwerpen, door E. Rosenboom. — Ontvangen boeken en tijdschriften, door S. en M. — Rectificatie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

der M. B. V. A. op **Woensdag 25 September a.s.** in het gebouw der M. B. V. A., Amsterdam, Marnixstraat 402.

11 uur. Opening der 1ste groepententoonstelling van werken van leden der M. B. V. A. van de Plaatselijke Commissies „Deventer" en „Enschedé", in het Gebouw der M. B. V. A.

11½ uur. Opening der vergadering.

1. Notulen.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Ingekomen stukken.
4. Behandeling van het rapport van de Fusie-Commissie.
5. Behandeling van het rapport van de Commissie tot afwerking van punt 16 van het Werkprogramma: „De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten".
6. Het bindend verklaren van het verbod voor de leden der M. B. V. A. tot medewerking aan publicaties in uitgaven als van Dr. Gustav Schueler te Bussum.
7. Rondvraag.

Fusie Rapport.

De leden worden verzocht eventueele opmerkingen betreffende het fusie-rapport aan het Bestuur kenbaar te maken **vóór Dinsdag 17 September. a.s.**

Het Bestuur zal deze opmerkingen overleggen aan de Fusie-Commissie en ze zoo noodig opnemen in zijn praeadvies aan de ledenvergadering.

Aangifte Hoofdelijke Omslag.

Tot op heden zijn er ongeveer een 100-tal biljetten voor den Hoofdelijken Omslag binnengekomen.

De in de circulaire gestelde termijn van inzending liep tot 20 Augustus a.s.. Deze termijn is thans **verlengd tot 14 September 1918.**

De leden worden dringend verzocht hunne opgaven vóór dien datum aan het bureau der M. B. V. A. te willen inleveren. Door het te laat inleveren van de biljetten in 1917 zijn de administratie der M. B. V. A. onnoodige moeilijkheden bezorgd. Beleefd wordt daarom verzocht deze te vermijden door rekening te houden met den vastgestelden inleveringstermijn.

Een ondubbelzinnige verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Wij lezen in „Woningbouw".

Hoewel wij overtuigd waren, dat het nimmer de bedoeling der Regeering was geweest om na het einde van het exploitatiejaar 1921 de crisisbijdrage in te trekken, tenzij er inderdaad reden voor bestond, zoo beschikten wij tot nog toe niet over een verklaring, die aan duidelijkheid niets te wenschen overliet. In ons vorig nummer hebben wij het antwoord van Minister Cort van der Linden afgedrukt op een vraag door Mr. Limburg gesteld en aangetoond, waarom dit antwoord niet bevredigend was. Ditzelfde gold nog de verklaring, afgelegd bij de behandeling van de Woningwet in de 2e Kamer op 14 Mei jl. Thans is echter de langgewenschte verklaring door den Minister van Binnenlandsche Zaken gegeven, en wel in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van Rapporteurs uit de Eerste Kamer betreffende het ontwerp van genoemde wet. Daar lezen wij (zie Handelingen 1ste Kamer 1917/18, Gedrukte Stukken 363, No. 171a bldz. 1):

„De grief hier (in het Voorloopig Verslag) ontwikkeld, berust op de veronderstelling, dat de gemeente het risico loopt, dat na 1921 zal ophouden de crisisbijdrage, die afhankelijk zou zijn gesteld van de duurte der materialen. Deze veronderstelling is een misvatting; de gevolgen in het Voorloopig Verslag uit die veronderstelling getrokken, zijn dan ook geheel onjuist. De Regeering heeft nooit het voortduren van de crisisbijdrage in 1921 afhankelijk gesteld alleen van den toekomstigen prijs der materialen. Zij heeft zich steeds op het standpunt gesteld, dat de beslissing over handhaving of vermindering van de crisisbijdrage afhankelijk zal moeten zijn van de volgende factoren: prijs van materialen, den kostprijs van de woningen, stand van de loonen en van de woninghuren.

Er zijn verschillende mogelijkheden denkbaar voor de onzekere toekomst. Maar één ding staat daarbij vast: indien huurverhooging niet mogelijk is, is vermindering van de crisisbijdrage ook niet mogelijk. Worden de materiaalprijzen eenigszins beteekenend lager, dan zal, wat dezen factor betreft, huurverhooging zeker niet mogelijk zijn, omdat het niet wel denkbaar is, dat

voor de thans gebouwde duurdere woningen een hoogere huur bedongen zal kunnen worden, terwijl door verlaging van den kostprijs van woningen de huren zullen dalen, althans een neiging daartoe zal zich openbaren.
„De risico, die in het Voorloopig Verslag wordt geschetst, bestaat dan ook voor de gemeenten niet".
Na deze ondubbelzinnige verklaring bestaat er voor de gemeentebesturen geen enkele gegronde reden meer zich bezorgd te maken over hetgeen de regeering na 1921 zal doen ten opzichte van de crisisbijdragen.

Centrale Bouwmaterialen voorziening C.B.V.
St. Courant van 23 Augustus 1918, No. 179: Centrale Bouwmaterialenvoorziening C. B. V. te 's-Gravenhage, Kapitaal f 3.000.000. Commissarissen: Ir. D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, Prof. Ir. C. K. Visser, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; Ir. P. A. H. Rosenwald, referendaris aan het Departement van Waterstaat te Rijswijk; W. H. Vliegen, Wethouder van Amsterdam; A. W. Bos, directeur der Publieke Werken te Amsterdam; Ir. A. Keppler, directeur van den gemeentelijken woningdienst te Amsterdam; J. Juriaan Kok, Wethouder te 's-Gravenhage; Ir P. Bakker Schut, directeur bij den dienst der stadontwikkeling en volkshuisvesting te 's-Gravenhage; J. A. Lindo, oud-directeur der gemeentewerken te 's-Gravenhage; Mr. W. H. M. Werker, wethouder te Utrecht; C. G. B. van Dijk, architect, lid van den gemeenteraad te Utrecht; H. J. Sissingh, wethouder te Groningen; A. H. Gysels, burgemeester te Sittard en C. G. Beltman, directeur der gemeentewerken te Amersfoort.

Vereeniging „Hendrick de Keyser".
Uit een mededeeling van den secretaris der Vereeniging Hendrick de Keyser, Mr. F. E. Posthumus Meyjes, in het Septembernummer van het Maandblad Amstelodamum, blijkt dat de vereeniging ook buiten Amsterdam hare werkzaamheden heeft begonnen.
Nadat zij te Amsterdam, zooals bekend is, een vijftiental huizen had aangekocht, is zij nu eigenaresse geworden van een kleine Gothische kapel in Brabant, en van een merkwaardig oud huis in Enkhuizen. Voorts onderhandelt zij over een stel gebouwen te Gorkum.
In ongeveer tien verschillende plaatsen, over het geheele land verspreid, heeft zij correspondenten benoemd, die haar op de merkwaardige oude huizen in hun omgeving zullen hebben te wijzen.
„Hendrick de Keyser" is dus en wil meer en meer worden: eene vereeniging voor geheel Nederland tot behoud van het Nederland tot behoud van het Nederlandsche stedenschoon, waar zich dat ook voordoet. (N. R. C.)

Afbreken van metselwerk met ongebluschte kalk.
Een eigenaardig gebruik van gebrande kalk is gemaakt voor het afbreken van een zware machinefundeering. Die stond tusschen twee andere steenen zuilen, zoodat er geen denken aan was om dynamiet, in hoe kleine ladingen dan ook, toe te passen. Daarenboven was er groote haast bij het opruimen van dat stuk metselwerk, dat boven den grond 3.70 M. hoog was bij 3.75 M. breed en 6.10 M. lang; ruimte er rondom was er ook zoo goed als niet om met breekijzers aan het werk te gaan, omdat vlak naast de fundeering de machines werkten en loopende drijfriemen vrij werk verhinderden.
Men besloot van boven af verticale gaten van 70 m.M. middellijn en 90 c.M. diep op afstanden van 90 c.M. in het metselwerk te boren, deze werden met ongebluschte fijn verdeelde kalk gevuld; de gaten van boven stevig gesloten met houten proppen, waar doorheen kleine buisjes voor watertoevoer.
De voorgestelde werking liet niet lang op zich wachten. Nauwelijks was het water in aanraking met de ongebluschte kalk gekomen of er vertoonden zich scheuren in het metselwerk en binnen 10 minuten kon met wegruimen van de stukken metselwerk een begin worden gemaakt. Na een paar herhalingen was de fundeering volkomen opgeruimd zonder dat de in de buurt zich bevindende machines ook maar een oogenblik buiten werking behoefden gesteld te worden. (Sc. Am.)

Het Woningvraagstuk.
Over dit onderwerp schrijft de heer Ir. L. S. P. Scheffer in het Polytechnisch Weekblad No. 32, een uitvoerig artikel, waaraan wij het volgende ontleenen:
Drie omstandigheden zijn hier van overwegenden invloed, en wel deze: is er goedkoop bouwterrein, is dit met goede verkeersmiddelen gemakkelijk bereikbaar en, eindelijk, bestaat de mogelijkheid om gemakkelijk en goedkoop geld te leenen voor den bouw?
Voorop staat de grondkwestie. Dit is een teer vraagstuk, waaraan vele bladzijden kunnen worden gewijd, maar waarvan ik voorloopig alleen dit wil zeggen, dat het voor de finantieele mogelijkheid van eene vrije, lage bebouwing noodzakelijk is dat de bouwgrond goedkoop is, d.w.z. nog niet is betrokken in de prijsstijging, die alle bouwterrein naar gelang de bebouwing er toe nadert, zeer snel en sprongsgewijze ondergaat. In 't algemeen genomen zullen dus bij de groote steden alleen de verre buitenwijken voor tuindorpachtigen aanleg in aanmerking kunnen komen, zoodat vanzelf de verkeerskwestie ter sprake komt.
Wanneer de verkeersmiddelen zoodanig zijn ingericht, dat men van het verst afgelegen punt in korten tijd zijn werk kan bereiken, dan doet het er niet veel toe, op welken afstand buiten de bebouwde kom het bouwterrein eerst kan worden gevonden. In de kleine steden kan men dit veelal reeds vlak „buiten de muren" vinden. In de groote steden, zooals Berlijn, waar al het bouwterrein in den omtrek reeds lang in vaste handen zit en dit natuurlijk de groote stijging van akkerlandsprijs tot bouwterreinsprijs heeft ondergaan, kan men eerst veel verder buiten de stad terecht.
In deze gevallen komt de groote verantwoordelijkheid voor den dag, die ten opzichte van deze grondwaardebepaling op de gemeentelijke overheid en haren technischen dienst rust. Als regel heeft de gemeente zelve min of meer uitgestrekte terreinen in eigen bezit: zij oefent een z.g. „grondbedrijf" uit, d. w. z. koopt gronden en geeft deze weder in verkoop, huur of erfpacht uit. Aangezien de gemeenten veelal over belangrijker geldmiddelen beschikken dan de particulieren, kan het gemeentelijk bezit een allesbeheerschenden invloed op de grondmarkt uitoefenen, wanneer het grondbedrijf geleid wordt door iemand, wiens koopmanstalenten en sociale opvattingen gelijken tred houden met een grondige kennis van den gang van zaken in het speculanten-bedrijf. Het laat zich immers hooren, dat de gemeente, als zij hare groote bezittingen op de markt brengt onder de inwerking van een goed opgezet uitbreidingsplan en de terreinen van de hand kan doen tegen prijzen, die slechts zoo hoog behoeven te zijn, dat renteverlies en administratiekosten voldoende gedekt worden, onder deze voorwaarden de grootste cliëntèle zal krijgen en de prijzen in de hand heeft.
Ik kom op dit onderwerp later nog eens uitvoeriger terug, omdat het in nauwen samenhang met het uitbreidingsplan een zeer grooten invloed op de samenleving kan uitoefenen en bepaal mij er voor het oogenblik slechts toe, met nadruk den door Muthesius geformuleerden eisch te herhalen, dat het in de gegeven omstandigheden op den weg der overheid ligt, de gemeentelijke terreinen zooveel mogelijk voor woningbouw ter beschikking te stellen. Door middel van erfpacht of bedongen recht van terugkoop kan de gemeente zich ten allen tijde den eigendom blijven verzekeren en prijsopdrijving tegengaan

(Wordt vervolgd).

Landhuisje, ontworpen door M. H. Baillie Scott. Tuinzijde.

OVER M. H. BAILLIE SCOTT

Hetgeen in een der vorige nummers over Josef Hoffman gezegd is brengt er mij toe te spreken over het werk van dezen zoo geheel anderen mensch, wiens eenvoudige scheppingen zoo gauw voorbij worden gezien naast de pracht van het marmer en brons der caesarenkunstenaars, terwijl zij toch, in alle bescheidenheid en eenvoud, waarden bevatten, welke wij wellicht na dezen oorlog beter zullen leeren waardeeren. Hetgeen dan een oorlogswinst zou zijn, die ons allen ten goede kan komen.
Baillie Scott heeft reeds lang ons hart veroverd door zijn voortreffelijk boek Houses and Gardens van 1906. Dat is wel lang geleden, maar wie eenmaal in gedachten in Springcot is geweest, wie daar eenmaal in de met groote steenen bevloerde gang heeft gestaan vanwaar men door het rijtje vensters in de hal kon zien en vanwaar men de zon in den boomgaard zag spelen, die vergeet toch niet meer in welk gelukkig land hij toen geweest is.
Voor de echtheid van de gevoelens van dezen kunstenaar moge pleiten, dat zijn werk van dit jaar niet in wezen verschilt van hetgeen wij 12 jaar geleden gezien hebben. Het leek toen nog mogelijk, dat het werk was van een idealistisch gestemd jongmensch, die door het leven wel veranderen zou en het is juist daarom, dat ik met zooveel vreugde zijn laatste werk in het jaarboek van The Studio gezien heb, waarin nog geen twijfel aan het beste in den mensch te bespeuren valt. Hij streeft nog naar dezelfde idealen en hij tracht ze nog met dezelfde middelen te verwezenlijken. Hier zijn de menschelijke oer-instincten nog geheel onaangetast aanwezig, waardoor dit werk, vooral in dezen tijd van veelsoortige ziekten, tot iets bijzonders wordt. Reeds Muthesius wees in zijn bekende werk „Das Englische Haus" op Baillie Scott, die hij plaatste bij de poëten onder de huisarchitecten. Maar waar hij als karakteristiek opgaf zijn drang naar een eigenaardige plattegrondvorming, daar laat hij hem toch niet geheel recht wedervaren, omdat het niet zoozeer een drang naar eigenaardigheid is als wel een onvermoeid zoeken naar eenvoud, doelmatigheid en waarheid, hetgeen zóó zeldzaam is, dat de verkregen oplossingen eigenaardig genoemd zouden kunnen worden, wanneer men ze niet beter definieerde met de uitdrukking: too good to be true.
In het jaarboek van The Studio van dit jaar worden een drietal huizen van hem gegeven, waarvan wij er hier een afbeelden, dat karakteristiek is voor zijn kunst. Hoewel de eenige opgaaf voor een architect is om op een bepaalde plaats een huis voor een bepaald mensch te moeten maken, is, nu er in deze tijden geen particuliere huizen gebouwd worden, dit huis alleen geteekend met de mogelijkheid het ergens in het Zuiden van Engeland te bouwen voor een bouwsom van een £ 600, gerekend vóór den oorlog.
Wanneer we de hoofdingang binnengaan, die iets terugligt waardoor een beschuttende portiek gevormd wordt, kunnen we door de twee andere deuren doorkijken naar den tuin, waar nog wel wat stokrozen en andere bloemen kunnen staan, maar die toch in hoofdzaak gebruikt zal moeten worden voor moestuin. De

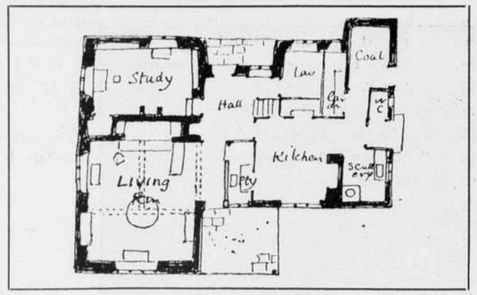

Landhuisje, ontworpen door M. H. Baillie Scott.
Plan Begane Grond.

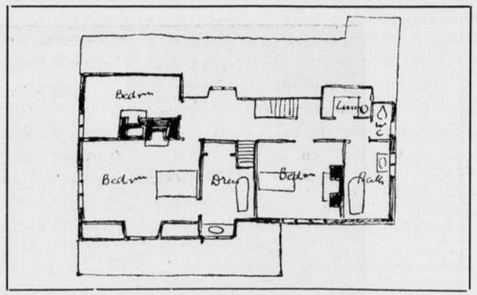

Plan Verdieping.

hal, die alleen maar een ruime doorgang is, heeft een vloer van roode bakken of wel van baksteen en de wanden zijn geschuurd. Naast de jassenberging en de lavatory gaat een eenvoudige groen geschilderde trap naar boven, terwijl daar tegenover een paar treedjes naar de study voeren. Deze vloer ligt iets lager om hoogte te winnen voor de slaapkamer daarboven, die in de kap ligt en waardoor tevens een zekere intimiteit aan deze kamer gegeven wordt. Er is hier een kleine haard en voor elk der vensters staat een tafel, één om te schrijven en één om te teekenen. Bovendien is er een ruime bergkast en nissen in de wanden voor de boeken, waardoor boekenkasten overbodig worden.

Het hoofdvertrek van het huis is de woonkamer, met breede en diepe schouw, waar een groot houtvuur branden kan, en die ook tot eetkamer dient wanneer men niet buiten in de garden-room of overdekte zit de maaltijden kan gebruiken. Het verdere gedeelte van het plan wordt ingenomen door keuken en dienst, terwijl boven vier slaapkamers zijn, een badkamer en een linnenberging; de kamer naast de groote slaapkamer heeft nog een bad en een vaste waschtafel. Op de vliering is nog een slaapkamer, een dienstbodenkamer en berging.

Alle kamers zijn zoo klein mogelijk, hetgeen toch geen bezwaren heeft bij een doelmatige indeeling en groepeering, terwijl het voordeel van groote kamers dikwijls zeer problematisch is, zooals vele huizen bewijzen, waar de bewoners als huisbewaarders in een paar kamers leven en moeite doen om de rest van het huis te vergeten of te onderhouden.

De verwarming van het huis is zorgvuldig overdacht. Inplaats van een centrale verwarming, die te kostbaar zou zijn, is een antracietkachel in de hal geplaatst, die bovendien radiatoren in studie- en huiskamer voedt. Toch zijn open haarden aangebracht als noodzakelijk element van ware huiselijkheid. Een andere warmtebron is de keukenhaard, die ook het warme water levert, waarvoor 's zomers in de scullery gestookt wordt.

Over de kleuren van het huis zegt Baillie Scott, dat die pas goed worden als de natuur daarop heeft ingewerkt. Zoo is het toch ook met wijn en hij zou het heel natuurlijk vinden als onze smaak voór baksteenen en voor pannen even gevoelig werd als voor onze dranken, zoodat we die niet meer geheel nieuw kunnen genieten. Hij gebruikt gaarne de hulp van de natuur en hij heeft die soms ook wel noodig, zooals blijkt uit die begroeide paal, waar het dak aan de tuinzijde op rust.

De gevel is niet het sterkste deel van zijne ontwerpen; maar dit is hier werkelijk op te vatten als le défaut de ses qualités, omdat het een gevolg is van zijn gedachtengang dat het inwendige gaat vóór het uitwendige of wel het innerlijke vóór het uiterlijke. Het is een oud liedje, maar het wordt niet dikwijls zoo zuiver gezongen als door dezen natuurvriend.

D. F. S.

ONGEAUTORISEERDE OPENBAARMAKING VAN ONTWERPEN.

In „de Bouwwereld No. 33", overgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 31 Augustus 1918, worden door den Heer H. B. een tweetal vragen gesteld betreffende de openbaarmaking van ontwerpen door de Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam.

Het is te betreuren, dat de heer H. B. er niet de voorkeur aan heeft gegeven, zijne bezwaren rechtstreek tot de Commissie te richten, doch nu hij gemeend heeft, zulks niet te moeten doen, doch aanstonds de zaak in het publiek te moeten behandelen, en door de overneming van het bericht in het Bouwkundig Weekblad die publiciteit is versterkt, komt het mij voor, dat ook het antwoord in het openbaar gegeven dient te worden.

De eerste vraag luidt, of de Commissie voor het Stadsschoon het juridisch of moreel recht heeft, om zonder toestemming van den ontwerper en buiten diens medeweten teekeningen tentoontestellen of te publiceeren. Deze vraag moet, althans voor het juridisch gedeelte, naar mijne meening ontkennend beantwoord worden. Art. 1 van de Auteurswet 1912 omschrijft het auteursrecht als „het uitsluitend recht van den maker van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst, om dit openbaar te maken en te verveelvoudigen," Hoewel de bouwkunst in den laatsten tijd een meer literair dan plastisch karakter gaat dragen, mag vooralsnog worden aangenomen, dat de wetgever niet de bedoeling heeft gehad, bouwkundige ontwerpen onder de eerste categorie te rangschikken. Wel echter kunnen zij gebracht worden onder de beide laatste categorieën, werken van wetenschap en werken van kunst. Dientengevolge zal in ieder geval op een bouwkundig ontwerp, ook al mist het de geringste aanspraak op de qualificatie „kunstwerk", auteursrecht bestaan. Blijkens de officieele interpretatie, vervat in art. 10 sub 8 der Auteurswet, is dit ook de bedoeling van den wetgever, immers daarbij wordt bepaald, dat onder werken van letterkunde, wetenschap of kunst o. m. worden verstaan „ontwerpen enz., betrekkelijk tot de bouwkunde", waarbij het kunstelement dus geheel is geëlimineerd. Het lijdt dan ook m. i. geen twijfel, of de producten, waarvan de publicatie wordt gewraakt door den heer H. B., zijn werken, waarop auteursrecht bestaat. Het openbaar maken of verveelvuldigen van die ontwerpen door de Commissie voor het Stadsschoon, hetzij door middel van eene tentoonstelling, hetzij door middel van een jaarverslag, is dus, wanneer dit geschiedt zonder toestemming van den ontwerper, eene schending van diens auteursrecht. Of dit geschiedt door een particulier uit winstbejag of door een min of meer officieel lichaam in het z. i. algemeen belang, doet hierbij niet ter zake.

De tweede vraag luidt, of het Bouwtoezicht het recht heeft, ontwerpen aan derden ter inzage te geven op die wijze, dat zij later kunnen worden openbaar gemaakt. Ook deze vraag, opgevat in dien zin, dat bij het Bouwtoezicht de wetenschap dier latere bekendmaking bestaat, moet, dunkt mij, ontkennend beantwoord worden.

Het ter inzage verstrekken van ontwerpen door het Bouwtoezicht aan de Commissie voor het Stadsschoon is op zichzelf natuurlijk, noch uit een juridisch, noch uit een moreel oopgunt, onrechtmatig.

De Commissie vervult een taak in het algemeen belang en wordt daarbij door de Gemeente finantieel gesteund. In zekeren zin is zij dus als overheidsorgaan te beschouwen. Dat haar door andere organen der Gemeente, als Bouwtoezicht enz., de gegevens worden verstrekt, die zij noodig heeft, om haar taak naar behooren te kunnen vervullen, is derhalve alleszins natuurlijk en rechtmatig. Haar bestaan en werking zijn algemeen bekend, de inzender van een ontwerp moet dus geacht worden bekend te zijn met de mogelijkheid, dat zijn ontwerp ook ter harer kennisneming wordt gebracht, indien de overheid dit noodig acht. Van eene schending van vertrouwen door het Bouwtoezicht kan dientengevolge nimmer sprake zijn, wanneer zij in bepaalde gevallen een ontwerp aan de Commissie ter inzage geeft. Evenmin vindt hier eene schending van het auteursrecht plaats, daar het ontwerp door deze mededeeling aan de Commissie niet wordt openbaar gemaakt noch verveelvoudigd.

De zaak wordt echter anders, indien de Commissie met de aan haar medegedeelde ontwerpen handelingen verricht, die als schending van het auteursrecht beschouwd moeten worden, en het Bouwtoezicht, dit wetend, niettemin die mededeeling verstrekt. In dat geval worden willens en wetens middelen en inlichtingen gegeven tot het plegen van een rechtens verboden handeling en is dit optreden derhalve evenzeer onrechtmatig.

Of de verwijten, door den Heer H.B. tot de Commissie en het Bouwtoezicht gericht, inderdaad gegrond zijn, of dus de Commissie de ontwerpen publiceert zonder toestemming der ontwerpers en of aan het Bouwtoezicht zulks bekend is, kan ik niet beoordeelen. In ieder geval zal aan de geuite grieven m.i. gemakkelijk kunnen worden te gemoetgekomen, door voortaan bij weigering der publicatie geen „ontwerpen" meer openbaar te maken, doch te wachten, totdat die ontwerpen verwezenlijkt zijn. Zonder schending van het „auteursrecht" kan dan eene fotografische afbeelding worden gepubliceerd met daarnevens het ontwerp, vanwege de Commissie vervaardigd.

Het goede doel, door de Commissie nagestreefd, wordt dan evenzeer bereikt, zonder dat tegen haar optreden grieven kunnen worden aangevoerd, die aan de schenners van het stadsschoon een aureool van in hunne heiligste rechten gekrenkte slachtoffers verleenen.

E. ROSENBOOM.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Burgerlijke Bouwkunde door M. Sirag Jzn. Eerste deel afl. 7. Uitgave H. ten Brink te Arnhem.

De uitgave van dit werk heeft door onvoorziene omstandigheden vertraging ondergaan, hetgeen wel jammer is, daar bijkans een jaar oponthoud de aandacht van het werk storend afleidt.

In vergelijking met andere werken, die het geheele gebied van de bouwconstructie behandelen, munt het werk van den heer Sirag uit door systematische en daardoor overzichtelijke behandeling van de stof. De teekeningen, op aparte pagina's, achter in iedere aflevering samen gebracht, zijn bijzonder accuraat, doch vele zijn wat op al te kleine schaal weergegeven. Dit zal tot gevolg hebben, dat de lezers ze niet of onnauwkeurig zullen bekijken.

De 7e aflevering behandelt allerlei bijzondere deur- en raamconstructies, en een gedeelte van vloer- en draagconstructies. M.

De Architectuur in hare Hoofdtijdperken, door Henri Evers, Deel II. Afl. 12—13. De tegenwoordige tijd. Uitgave L. J. Veen, Amsterdam, MCMXVIII.

In de laatste aflevering wordt uit den aard der zaak de grootste plaats ingeruimd aan Oostenrijk en Duitsch-

land. Vooral voor de moderne kunst in de dubbelmonarchie heeft de schrijver altijd warme belangstelling gehad en hij wijdt dan ook aan het werk van Wagner en Olbrich uitvoerige besprekingen. Van de Duitschers wijst hij in het bijzonder op Messel, Ludwig Hoffmann, Bruno Schmitz en Dülfer. Aan Engeland en Frankrijk worden slechts enkele zinnen gewijd en Zweden komt in 't geheel niet voor. Toch verdient het werk o.a. van Ragnar Ostberg warme belangstelling. Uit Nederland vinden wij o.a. afbeeldingen van Berlage's Beurs, het Vredespaleis en het Scheepvaarthuis. In een korte samenvatting wordt gewezen op de waarde der historische traditie, terwijl in een slotwoord gezegd wordt, dat strikte beperking der uitgebreide stof den schrijver ertoe gebracht heeft de invloed van het gewapend beton en de architectuur der Nieuwe Wereld onbesproken te laten. Toch zal deze omvangrijke arbeid van veel nut kunnen zijn voor den jongeren vakgenoot en den leek.

Wendingen Juli 1918 Afl. 7.

Hoe snel gaat de tijd! Terwijl in het bovengenoemde boek gesproken wordt over de Amsterdamsche school, daarmede doelende op Berlage, wordt in dit tijdschrift, temidden van concepties, die blijkens de onderschriften Amsterdamsche bruggen moeten verbeelden, de nieuw geschapen Amsterdamsche school, die lijnrecht tegen Berlage's beginselen ingaat, alweer „kategories" ontkend te bestaan.

Over de Rotterdamsche kunstnijverheidstentoonstelling (wanneer was die ook weer ?) wordt geschreven door Herman F. L. Visser, die weer eens komt vertellen, dat het rationalisme ten doode is opgeschreven. En door van Anrooy. Deze laatste is toch maar een man met een breeden kijk. Luistert welk een zin hij heeft weten samen te stellen naar aanleiding van wat er in R'dam te zien was: „In verband hiermede en toch ook wel belangrijk ter bestudeering, dacht ik het mondaine leven, zooals dit thans in den Haag bestaat." Er zijn menschen, die mondain leven, die ernaar verlangen of die het verfoeien. Maar hier is iemand, die het mondaine leven denkt.

Iets van dit gedachte mondaine schijnt ook op de Quellinusschool onderwezen te worden, een bad- en toiletkamer geeft daarvan een afschrikwekkend voorbeeld. Granpré Molière heeft een stalen pakje aangetrokken en maakt zich vroolijk over zijne mede-redactieleden. Het staat hem slecht.

Wendingen, Augustus 1918 Afl. 8.

Dit nummer is geheel gewijd aan de scheppingen in het Park Meerwijk, dat bij het verschijnen van dit blad reeds algemeen opzien gebaard zal hebben. De gezwollen dithyramben, die deze afbeeldingen moeten verduidelijken zijn geheel ongeschikt voor een bespreking. Wat de bouwerij betreft, kan men zeggen dat men hier met een ongewoon verschijnsel te doen heeft, waarover men heel wat zou kunnen praten. Zoo is het zeker ongewoon, dat een opdracht zoo vrij zooals hier, gegeven wordt, hetgeen ons niet bevorderlijk lijkt voor het goede architectuurbegrip; en zoo is 't ook zeker ongewoon, dat een architect zooveel collegialiteit en zin voor afwisseling bezit dat hij, zooals hier gebeurd is, een plaats afstaat voor zijn collega's, hetgeen waarlijk verblijdend genoemd mag worden. Het resultaat is intusschen niet heel plezierig om te zien, al zijn de drie huizen van Kramer inderdaad een kunstwerk. Hoe men deze kunst zou moeten definieeren, is voor verdere bespiegeling vatbaar. Maar in ieder geval is hier een atmosfeer geschapen. Waarin bijv. Mackintosh uit Glasgow misschien zou kunnen ademen; maar wat zou Baillie Scott ervan zeggen?

S.

Technisch Gemeente Blad. September nummer 1918.

De Heer W. J. de Groot behandelt „de Splitsing der Haagsche Gemeentewerken", naar aanleiding van de gepubliceerde officieele stukken betreffende dit onderwerp. Op grond van zijn dertig jarige ervaring als Gemeente technisch ambtenaar is de schrijver overtuigd, dat de decentralisatie spoedig teleurstellende uitkomsten zal geven. Hij verwacht weinig van een Wethouder, die de uit elkaar gerafelde toestanden weêr tot een eenheid moet herstellen, aangezien de toekomst op gemeentelijk technisch gebied daarmee afhankelijk is van allerlei toevallige politieke wisselvalligheden, vooral nu het „bij de ultra democratische richting van onzen tijd, behoort, dat iedereen op zijn beurt over alles en nog wat te zeggen en te besturen moet hebben."

Ook tegen het samenkoppelen van den Woningdienst en het grondbedrijf heeft de schrijver ernstige bezwaren.

De Heer J. H. E. Rückert is eveneens warm voorstander van centralisatie der technische Gemeentediensten en bedrijven en geeft over dit onderwerp eveneens een artikel. Volgens den schrijver voldoet dit systeem in Den Bosch zeer goed en zal de centralisatie in de toekomst nog vergroot worden.

Voorts een artikel van J. A. J. Sybrandi over een nieuw Electriciteit-tarief voor plattelands electriciteitsbedrijven.

Dit nummer van T. G. is zeer lezenswaard. M.

Rectificatie. De mededeeling dat Dr. Berlage in Groningen 5000 volkswoningen volgens het normalisatiesysteem zoude bouwen (zie Bouwk. Weekbl. No. 29 en 30 van dezen jaargang) door mij persoonlijk uit den mond van Ir. v. d. Waerden vernomen, blijkt, naar hetgeen ik zoo juist van Dr. Berlage zelf verneem, op een misverstand te berusten.

Het zou voor mij een groote ontgoocheling zijn, indien nergens zou worden ingezien, dat de volkswoningbouw op grooter schaal zal dienen te worden aangevat dan nu geschiedt, — en daarbij dan zeer zeker meerdere normalisatie moet worden beproefd.

DEN HAAG. S. DE CL.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 14 SEPT. 1918. = No. 37.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De verwisseling van het Ministerie, door J. P. M. — Werk van de Afdeeling Gebouwen van den Dienst der Publieke Werken Amsterdam. — Stadsschoon van Amsterdam, door v. H. — Prijsvragen. — Gietijzeren kolommen bij balklooze vloeren.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

der M. B. V. A. op **Woensdag 25 September a.s.** in het gebouw der M. B. V. A., Amsterdam, Marnixstraat 402.

11 uur. Opening der 1ste groepententoonstelling van werken van leden der M. B. V. A. van de Plaatselijke Commissies „Deventer" en „Enschedé", in het Gebouw der M. B. V. A.

11½ uur. Opening der vergadering.

1. Notulen.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Ingekomen stukken.
4. Behandeling van het rapport van de Fusie-Commissie.
5. Behandeling van het rapport van de Commissie tot afwerking van punt 16 van het Werkprogramma: „De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten".
6. Het bindend verklaren van het verbod voor de leden der M. B. V. A. tot medewerking aan publicaties in uitgaven als van Dr. Gustav Schueler te Bussum.
7. Rondvraag.

Fusie Rapport.

De leden worden verzocht eventueele opmerkingen betreffende het fusie-rapport aan het Bestuur kenbaar te maken **vóór Dinsdag 17 September. a.s.**

Het Bestuur zal deze opmerkingen overleggen aan de Fusie-Commissie en ze zoo noodig opnemen in zijn praeadvies aan de ledenvergadering.

Dit praeadvies, alsook dat over het rapport van de Commissie voor punt 16 van het werkprogramma, zal in het volgende nummer van het Bouwk. Weekbl. worden opgenomen.

Hoofdelijke Omslag.

Tot op heden zijn er ongeveer een 120-tal biljetten voor den Hoofdelijken Omslag binnengekomen.

De in de circulaire gestelde termijn van inzending liep tot 20 Augustus a.s.. Deze termijn is thans **verlengd tot uiterlijk 1 October a.s.**

Na dezen datum zullen de leden, die hun biljet nog niet inleverden, geacht worden geen beroepsinkomsten te willen opgeven en derhalve aangeslagen worden voor f 20.— in den Hoofdelijken Omslag. De inning van den hoofdelijken omslag en van de contributie zal niet meer tegelijkertijd plaats vinden. De leden worden beleefd verzocht het bedrag hunner bijdrage per postwissel over te maken aan het Bureau der M. B. V. A.

Bestuursvergadering op Dinsdag 3 September 1918.

Aanwezig waren de heeren: Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter, B. J. Ouëndag, Ir. D. F. Slothouwer, Ir. J. B. van Loghem, G. Versteeg en J. Herman de Roos. De heer Kruisweg zond bericht van verhindering.

NOTULEN.

De notulen van de vorige vergadering werden voorgelezen en goedgekeurd.

MEDEDEELINGEN.

De Voorzitter deelde mede, dat de Rijkscommissie voor de Bouwmaterialen is opgeheven en dat nu is ingesteld een Rijkskantoor voor de Bouwmaterialen met een Commissie van Advies. De M.B.V.A. wordt in deze laatste Commissie vertegenwoordigd door haren Voorzitter.

Voorts deelde de Voorzitter de voorloopige resultaten mede van de aangiften voor den hoofdelijken omslag. Deze resultaten zijn niet onbevredigend te achten.

INGEKOMEN STUKKEN.

Een der leden gaf het Bestuur kennis van de aanbesteding van een kerkje, ontworpen door een dorpstimmerman. De besteekteekening gaf het bewijs van totaal gebrek aan kennis om een degelijk bouwwerk te maken.

Het lid pleegde overleg met de betrokken Pl. Commissie, doch deze was niet gemachtigd, zelf op te treden. Eerst op het allerlaatste oogenblik bereikten de stukken het Bestuur, waardoor overleg buitengesloten was.

Het Bestuur betreurt de toedracht van de zaak ten zeerste, te meer omdat het betrokken lid zich veel moeite gaf om het gevaar af te wenden.

Het Bestuur verzoekt de leden het tijdig en zoo spoedig mogelijk met dergelijke gevallen in kennis te stellen, en de betreffende

stukken, als photo's of teekeningen, direct aan het bureau der M. B. V. A. te zenden.

Naar aanleiding van een schrijven van den heer Meyerink te Zwolle, aan het Bestuur, inzake te nemen maatregelen in verband met den moeilijken toestand, waarin vele architecten verkeeren, besluit het Bestuur aan alle gemeenten in ons land een circulaire te sturen, waarin zal worden aangedrongen op het geven van opdrachten voor gemeentelijke bouwwerken aan particuliere architecten.

Aan enkele groote gemeenten zal bovendien betreffende deze aangelegenheid een request worden ingediend.

Besloten werd over te gaan tot het houden van een enquête, om gegevens te verkrijgen over het aantal opdrachten, welke de leden sinds 1916 ontvingen, zulks in verband met eventueele besprekingen met de regeering en andere autoriteiten.

Het overige deel van de vergadering werd besteed aan het Fusie-rapport en het Rapport over punt 16 van het werkprogramma. Beide praeadviezen van het Bestuur zullen in het volgend nummer aan de leden worden bekend gemaakt.

De Algem. Secretaris,
J. P. MIERAS.

Architect bij den Dienst der Volkshuisvesting te 's-Gravenhage.

B. en W. van 's Gravenhage hebben benoemd tot arch.-afdeelingschef en architect bij den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting resp. W. Grebe en G. Albers.

Een ontslag-aanvrage.

Jhr. Op ten Noord, sedert Februari 1916 directeur van Publieke Werken te Utrecht, heeft tegen 1 Jan. a.s. (of zooveel eerder als zijn opvolger zijn functie zal kunnen aanvaarden) ontslag aangevraagd. Als motief gaf hij op:

> „dat hij sinds de aanvaarding zijner betrekking méér en méér tot de overtuiging is gekomen, dat zijn opvatting omtrent de beteekenis die aan deze functie behoort te worden toegekend, zéér verre afwijkt van de meer ondergeschikt ambtelijke positie, die het bestuur der gemeente Utrecht aan dezen functionaris toekent, zoodat hij vermeent niet langer in staat te zijn, zijne diensten met ontplooiing van al zijn werkkracht en capaciteiten en met lust en opgewektheid te kunnen vervullen."

Het Woningvraagstuk. *(Vervolg).*

Wij komen nu tot het derde zeer gewichtige punt, n. l. de verschaffing van goedkoop geld. Zooals men weet is dit in Holland ook aan de orde en is er op het woningcongres bitter geklaagd, dat de voorschotten van Rijk of Gemeente nog tegen te hooge rente worden verleend. Men eischte daarin allerwege verandering, of de rentevoet moest dalen, of wel de overheid moest de z.g. crisiskosten, d.w.z. de abnormale verhooging der bouwkosten tengevolge der oorlogsomstandigheden geheel of tenminste voor het grootste deel voor haar rekening nemen. M.i. ware het 1e middel te prefereeren; het is een middenweg tusschen een renteloos voorschot en een gewone leening en het rijk doet dan voor zijne burgers in het groot hetzelfde, wat de groot-industrieel uit eigenbelang (al of niet gesteund door sociale overwegingen) doet met zijn personeel, dat om goede woningen verlegen is. Men leent zijn geld tegen lage rente; dit beteekent een finantieel verlies, waar tegenover echter staat, dat als de arbeiders hooge huren moeten betalen, ook dadelijk de loonen moeten stijgen.

MUTHESIUS doet nog een aardige vraag, die ik hier inlasschen wil. Hij vraagt waarom de groote levensverzekering-maatschappijen, die zulke groote kapitalen hebben uit te zetten, deze niet althans gedeeltelijk beleggen in 2e hypotheken van Woningbouw-vereenigingen. Welke maatschappijen toch hebben meer direct finantieel belang bij den goeden gezondheidstoestand harer verzekerden dan zij zelve? Het moet voor deze maatschappijen toch meer voor de hand liggen, hun geld te gebruiken om de verzekerden gezond te houden, dan om ze in ziekenhuizen onder doktershanden van ziekten te laten herstellen.

Ik zal de verdere beschouwingen over de geldkwestie (die overwegend speciaal Duitsch zijn) voor het oogenblik voorbijgaan, om de aandacht thans te vragen voor een vierde, zeer gewichtig punt, n.l. welke voorwaarden bepalen technisch het al of niet welslagen van een kleine woningwijk.

Veel is er over deze vraag, in tegenstelling met tevoren behandelde kwesties (waarover speciaal in Duitschland een reeks studies zijn verschenen) nog niet geschreven.

De technische voorwaarden zijn: een doelmatige indeeling in perceelen (bebouwingsplan), zorgvuldig doorgedachte, weloverwogen plattegrond en inrichting der huizen en uiterste besparing in den bouwtrant.

Bij het bebouwingsplan spelen vragen van verkeerstechnischen, hygiënischen, aesthetischen en finantieelen aard een gelijke rol. Steeds weer wordt vergeten, dat een doelmatig bebouwingsplan groote besparingen kan teweegbrengen, terwijl een slechte opzet daarvan tot groote verkwisting kan leiden. Speciaal het stratennet en de wijze van verharden spelen hierbij een groote rol.

Men beginne toch eindelijk overal door te voeren het beginsel van een scheiding der wegen en woon- en verkeersstraten. In een kleine woning-wijk bepaalt het gewone verkeer zich in hoofdzaak tot een melkkar of dokterskoetsje en het is daarom toch zeer onlogisch om den kostbaren aanleg der straten ook voor deze landelijke woonwijken aan te houden. Zoo goedkoop mogelijk aangelegde wegen van 4—5 M. breedte zijn volkomen voldoende. Hierdoor zal het echter mogelijk blijken de straatkosten tot $^1/_5$ à $^1/_{10}$ der in de steden gemaakte kosten terug te brengen.

Met het stratenplan hangen de afmetingen der bouwblokken ten nauwste samen. Men zal zich bij het ontwerpen onmiddellijk moeten afvragen, hoe groot de tuinoppervlakte voor ieder huis minstens moet zijn en verder welke afmetingen het huis zal moeten hebben. De eerste vraag hangt af van de gebruikelijke levenswijze der bewoners, de tweede wordt beheerscht door hunne finantieele draagkracht. Voor industrieele arbeiders geeft Muthesius als een voor Duitschland gebruikelijke afmeting der perceelen 150—300 M^2., eene oppervlakte, die in vele provinciesteden van ons land ternauwernood wordt bereikt.

Voor een tuindorpachtigen aanleg is de aaneenschakeling der huizen in blokken van 3 tot 6 à 8 stuks onder een kap in Duitschland het meest aanbevelenswaardig gebleken. De woningen zijn op die wijze minder duur en tevens minder koud dan vrijstaande eengezinswoningen, omdat ze meer massa hebben. De rijenbouw brengt natuurlijk ook mede, dat de tuinen achter de huizen alleen door het huis zelve bereikbaar zijn. Daarom is men er in den laatsten tijd algemeen toe overgegaan, zooveel mogelijk midden door de bouwblokken heen, tusschen de twee tegenover elkaar liggende tuinen in een middengang aan te leggen. *(Slot volgt).*

DE VERWISSELING VAN HET MINISTERIE.

Hoewel het beleid van het ministerie Cort van der Linden ten aanzien van de bouwkunst en de bouwnijverheid, in vakkringen vaak minder gunstig beoordeeld en zelfs gelaakt is, staat daartegenover, dat het enkele dingen tot stand heeft gebracht. die van beteekenis zullen blijven voor ons vak.

Men mag ook deze regeering geen verwijt maken van tekortkomingen op ons speciaal gebied, waar het sinds Augustus 1914 voor moeilijkheden is komen te staan, als geen ander ministerie hier ooit heeft gekend.

Het is geen wonder, dat deze regeering bij de moeite die het kostte om onze staatsmachine op gang te houden, zich maar weinig voelde aangetrokken haar neutraal standpunt tenopzichte van kunstaangelegenheden te verlaten.

En zou het nageslacht haar dankbaar geweest zijn zoo zij, om bouwkunstige kwesties de gemoederen onnoodig opgewonden had tot schade van de behartiging van zoovele andere, in dezen tijd zeker gewichtiger, sociale belangen?

Daar waar zij iets gedaan heeft, is alles vrijwel bij het oude gebleven. Dit behoeft echter niet zijn oorzaak te vinden in de persoonlijke opvattingen van de regeeringspersonen zelf, maar spruit indirect voort uit de onrijpheid van de moderne gedachte in het kunstleven. Alles wat sinds 1890 tot op heden toe als moderne kunst is geschapen, is geen vrucht, maar zaad, dat zich nog onder tal van geestelijke invloeden zal moeten ontwikkelen en vervormen, om ten slotte tot rijpheid te komen en te bloeien in verheffende schoonheid.

En nu is het van een regeering niet te vergen, dat zij zich, vóór dat de groote evolutie kennelijk voor een deel voltrokken is, onvoorwaardelijk aansluit bij hen, die in overmoed, ieder phase reeds meenen te moeten beschouwen als een eindpunt.

Al is dus een weinig meegaand karakter in zake kunst wel te verklaren, aan de hier en daar verrezen griezeligheden op het gebied van officieele bouwkunst, kan een uiting van teleurstelling niet onthouden worden en de hiervoor verantwoordelijke personen zijn zeer te kort geschoten, want dit alles is onder goedkeuring van de afgetreden regeering en het parlement of althans van hunne adviseurs tot stand gekomen. Deze stoffelijke nalatenschap geeft waarlijk weinig fraais te zien. Maar gelukkig doen zich teekenen voor, dat er verandering van koers komen zal en het is te hopen, dat onder de nieuwe regeering de verandering daadwerkelijk zal worden voortgezet.

Er valt in de afgeloopen parlementaire periode ook veel te waardeeren. Voor onze toekomst heeft de regeering van Cort van der Linden en vooral Dr. Lely zich een monument gesticht door het tot standbrengen van de wet op de drooglegging van de Zuiderzee. Dit werk is ook van buitengewoon groot belang voor de architecten, aangezien er belangrijke vraagstukken van bouwtechnischen en stedebouwkundigen aard gesteld zullen worden, aan wier oplossing eerste rangs krachten zullen moeten medewerken.

Ten aanzien van vele kwesties heeft het kabinet Cort van der Linden initiatief genomen, voorbereidingen getroffen, die het voor zijn opvolger mogelijk maken vele hervormingen aan te vatten.

Dit nieuwe ministerie kan, wat men noemt op ons gebied „vooruit". Het zal op velerlei gebied werkzaam moeten zijn. In de eerste plaats is de regeling en verbetering van het lager en middelbaar technisch onderwijs een brandend vraagstuk dat voor de economische ontwikkeling van ons volk van groot belang is. Naast het technisch zal ook het aesthetisch onderwijs geregeld moeten worden. Een onder de vorige regeering hierover ingestelde inspectie vormt hiertoe reeds het begin. Verder is in hooge mate het vraagstuk van de volkshuisvesting en alles wat daarmee samenhangt, urgent. Wel heeft ook het afgetreden kabinet zijn aandacht aan dit vraagstuk geschonken, maar ingrijpende hervormingen, als herziening van de woningwet (naar verluidt, op het program van de nieuwe regeering geplaatst) e. d. zijn dringend noodig. Naast deze vraagstukken, die diep ingrijpen in het economische leven van ons volk, treden ook verschillende van cultureelen aard op den voorgrond, zooals bijv. de instelling van een monumentenwet, e. d., doch het laat zich aanzien, dat allereerst de oorlogsmalaise voorbij zal moeten zijn, eer deze punten met de noodige ambitie door Regeering en Kamer behandeld zullen worden. Is deze er spoedig, dan moge deze regeering de oprichting van een Rijksarchitectuurmuseum voor haar rekening nemen. Hiermede zal het Nederlandsche volk een belangrijke instelling rijker worden.

Het parool is thans nog afwachten, tot dat de regeering haar plannen in groote trekken zal hebben medegedeeld. Het is te hopen dat deze nieuwe regeering een gewillig oor zal leenen aan de wenschen, die de M. B. V. A., omtrent vele punten haar zal kenbaar maken. Zij zal dan ook voor de vakbelangen van de Nederlandsche architecten met vrucht werkzaam kunnen zijn.

J. P. M.

WERK VAN DE AFDEELING GEBOUWEN VAN DEN DIENST DER PUBLIEKE WERKEN AMSTERDAM.

Veilinggebouw aan de Marnixstraat.

Het terrein van de oude suikerfabriek aan de Marnixstraat is voor het grootste gedeelte in beslag genomen door het St. Bernadus-gesticht van arch. P. de Jongh en het Jonggezellenhuis van arch. van der Pek. Op het kleinste gedeelte aan de Singelgracht is door de gemeente een tijdelijk houten veilinggebouw geplaatst, dat aan particulieren ter exploitatie is verhuurd. De tuinders voeren hunne koopwaar uit de omgeving van Amster-

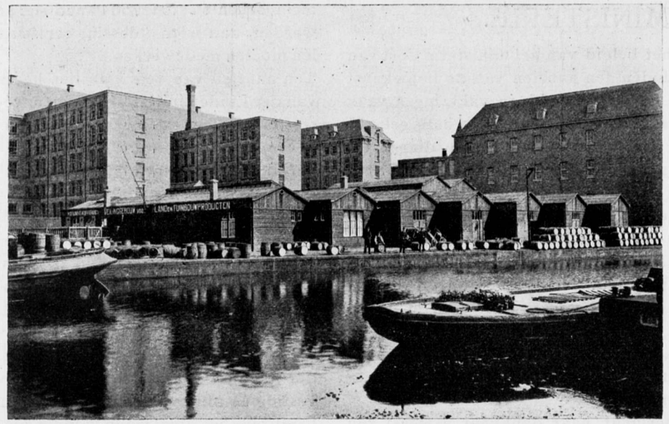

Veilinggebouw aan de Marnixtraat. Afd. Gebouwen v. d. Dienst P.W.

dam meest per schuit aan; deze koopwaar wordt door middel van een electrisch mijntoestel geveild. Op het amphitheater is plaats voor 200 kooplustigen, die elk een knop, werkende op het mijntoestel onder hun bereik hebben. Monsters van de te veilen koopwaar worden op kleine wagentjes op rails tot vóór het veilingbord gereden. Rondom de eigenlijke veilingzaal zijn bergplaatsen gebouwd die door de exploitanten aan groenten-firma's verhuurd worden. Plattegrond en foto zullen de verdere noodige inlichtingen verschaffen; alleen zij nog vermeld, dat het ongeschaafde houtwerk gecabotineerd is, behalve deuren en ramen, die geschilderd zijn; de dakbedekking is van asphaltpapier; in het gebouw is een bestrating aangebracht.

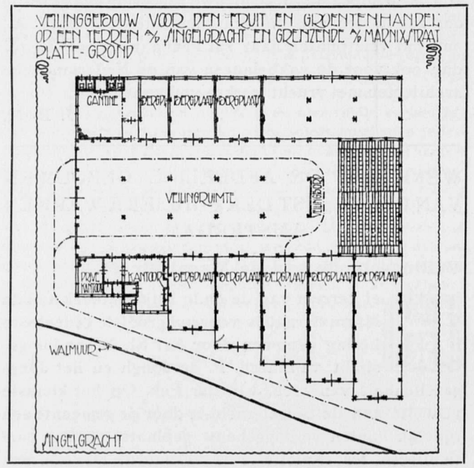
VEILINGGEBOUW VOOR DEN FRUIT EN GROENTENHANDEL OP EEN TERREIN AAN SINGELGRACHT EN GRENZENDE AAN MARNIXSTRAAT
PLATTE-GROND
GANG
VEILINGRUIMTE
WAGENDOK
WAGENDOK
WAGENDOK

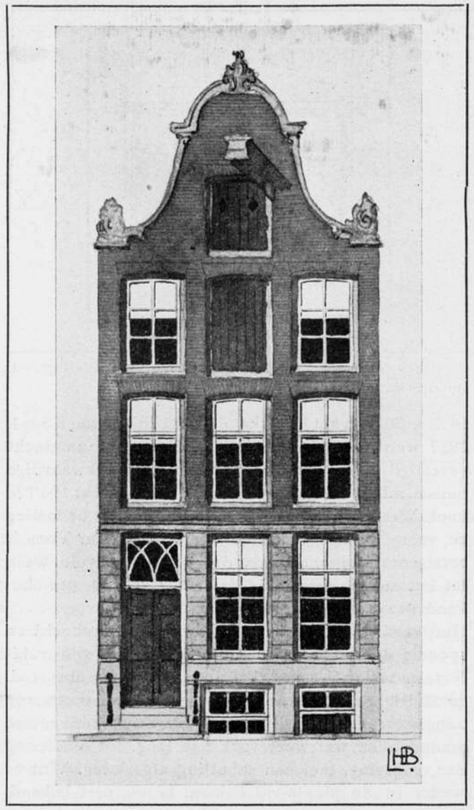

Gevel woonhuis Westermarkt 21, Amsterdam.

werken te voorkomen zijn, door ruimschoots bouwterrein beschikbaar te stellen. In een uitbreidingsplan zoude de plaats der bestemming voor verschillende inrichtingen moeten zijn aangewezen; het opruimen van slechte oude bouwgroepen kan eveneens tot dat doel bijdragen. Een algemeen bouwplan, zooals dat vroeger voor het uitleggen van steden werd gemaakt, dient daartoe te worden vastgesteld.
Eindelijk is bij verordening vast te leggen, dat niet met eene slooping mag worden aangevangen, vóór dat is vastgesteld, dat uit een schoonheidsoogpunt een minstens evenwaardig gebouw in de plaats zal komen.

v. H.

PRIJSVRAGEN.

„VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST" TE UTRECHT.

STUDIE-PRIJSVRAAG 1918. EEN ONTWERP VOOR EEN TIJDELIJK RESTAURANT.

Voor bovengenoemde prijsvraag zijn ingekomen 14 ontwerpen. Het cijfer achter de motto's geeft het aantal ingezonden teekeningen.

Studie 6. — Zeeland 3. — Punt in twee cirkels 2. — Studie (in rondschriftletters) 7. — Twee driehoeken in cirkel) 3. — X. 3. — Batouwe 4. — B. B. U. 3. — A.B.C. 3. — Mobilisatie 3. — I. H. 3. — Wit en Zwart 4. — Probeeren 6. — Lucullus 1.

Voor de jury:
H. J. KOLK.

PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BEZUIDENHOUT EN WIJK VII" TE 's-GRAVENHAGE VOOR EEN ONTWERP TOT HET VERKRIJGEN VAN EEN BETERE REGELING VAN HET VERKEER TUSSCHEN HET TER N.O. EN Z.W. VAN DEN STAATSSPOOR GELEGEN STADSGEDEELTE TE 's-GRAVENHAGE.

Onder goedkeuring van de Permanente Prijsvraagcommissie is besloten den tijd tot het stellen van vragen te verlengen tot 1 October a. s. en den termijn voor inlevering van de ontwerpen tot en met Zaterdag 14 December a.s. 12 uur. (Zie voorts omtrent deze prijsvraag B.W. No. 31.)

GIETIJZEREN KOLOMMEN TER ONDERSTEUNING VAN BALKLOOZE VLOEREN.

De Ingenieur W. J. Knight te St. Louis heeft, om nuttig grondoppervlak te winnen, de kolommen van gewapend beton vervangen door gietijzeren. Na vele proeven met deze constructie te hebben genomen, vooral om na te gaan of de pilaren niet zouden knikken door ongelijkmatige belasting, werd een geheel fabrieksgebouw volgens deze nieuwe constructie voltooid, waarbij zich geen enkel nadeel vertoonde, terwijl de ruimere toetreding van licht als een groot voordeel moet worden beschouwd. Een van de vloeren in het gebouw-complex meet 58 × 22 meter; de afstand der ondersteunende pilaren moest verschillend genomen om rekening te houden met de te plaatsen werktuigen, doch de grootste afstanden bedragen 5.64 × 4.75 M. hart op hart kolom met een diagonaal afstand van 7.60 M. De vloerplaten zijn 200 m.M. dik en zoowel rechthoekig als diagonaalsgewijs bewapend, zooals eveneens het geval is bij de gewone paddestoelvloeren door gewapende kolommen ondersteund. De vloerplaten rusten op een conisch kapiteel van beton van 356 m.M. hoogte en dit op de bovenflens van de gietijzeren kolom van 180 m.M. uitwendige diameter. De bovenflens zelf meet 560 m.M. en is door 8 ribben verstrekt; vier ankerbouten en een 150 m.M. hooge verlenging van de gietijzeren kolom verbinden de vloerplaten onderling en met deze kolom.
De kolomvoet is weder vierkant uitgebouwd (510 × 510 m.M.) en met ribben verstrekt. Hij rust op een gewapende betonplaat en deze op de fundeering. De kolommen zijn totaal 3.40 M. hoog.
Als belasting is bij de berekening aangenomen een beweeglijke last van 150 K.G./M² en een vaste, eveneens van 150 K.G./M².
Bij het betonneeren van den vloer werden de holle kolommen tegelijkertijd volgestort.
Hoewel de kolommen in het midden van het gebouw dus slechts een hoek van elke plaat dragen en men daardoor bevreesd was, dat de ongelijkmatige belasting de zeer dunne kolommen zou doen knikken, is daarvan niets bemerkt gedurende 6 maanden, dat het gebouw in gebruik is en zoowel op de verdieping, die door de kolommen gedragen wordt als op den vloer een groot aantal zware machines rusteloos werken en zware lasten worden vervoerd.
De werklieden zijn bijzonder tevreden over deze verbetering, waardoor vrijheid van beweging is verkregen en de lichtstraling veel gunstiger werkt als in de oude gebouwen (van 2 jaar geleden! dat noemt men oud in Amerika) waar nog zware gewapende betonpilaren de zolders steunen.

Engineering News Record.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 21 SEPT. 1918. = No. 38.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De positie en de werkkring van den Ambtenaar-Architect en zijn standpunt ten aanzien van het verrichten van particulier werk. — Prijsvragen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

der M. B. V. A. op **Woensdag 25 September a.s.** in het gebouw der M. B. V. A., Amsterdam, Marnixstraat 402.

11 uur. Opening der 1ste groepententoonstelling van werken van leden der M. B. V. A. van de Plaatselijke Commissies „Deventer" en „Enschedé", in het Gebouw der M. B. V. A.
Inzendingen zijn ontvangen van de h.h. v. Harte, Jansen, Knuttel, Meyerink, Pastel, Wegerif en de Wijs.

11½ uur. Opening der vergadering.

1. Notulen.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Ingekomen stukken.
4. Behandeling van het rapport van de Fusie-Commissie.
5. Behandeling van het rapport van de Commissie tot afwerking van punt 16 van het Werkprogramma: „De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten".
   Zie voor de praeadviezen het bijblad aan de leden.
6. Het bindend verklaren van het verbod voor de leden der M. B. V. A. tot medewerking aan publicaties in uitgaven als van Dr. Gustav Schueler te Bussum.
7. Rondvraag.

Hoofdelijke Omslag.

Tot op heden zijn er ongeveer een 130-tal biljetten voor den Hoofdelijken Omslag binnengekomen.
De in de circulaire gestelde termijn van inzending liep tot 20 Augustus a.s.. Deze termijn is thans **verlengd tot uiterlijk 1 October a.s.**
Na dezen datum zullen de leden, die hun biljet nog niet inleverden, geacht worden geen beroepsinkomsten te willen opgeven en derhalve aangeslagen worden voor f 20.— in den Hoofdelijken Omslag. De inning van den hoofdelijken omslag en van de contributie zal niet meer tegelijkertijd plaats vinden.

De leden worden beleefd verzocht het bedrag hunner bijdrage per postwissel over te maken aan het Bureau der M. B. V. A.

Het Woningvraagstuk. *(Slot).*

Ik wijs in dit verband nog op een zeer geslaagde toepassing, die ik in Eindhoven kon waarnemen, waar n.l. deze tusschengangen eene breedte van 3 à 4 M. hadden. In de eerste plaats worden ze daar gebruikt om alle vuilnisemmers enz. neer te zetten; rijdt de wagen van de reiniging dan door den gang heen, dan kan de ophaler zeer vlug zijn taak afdoen, omdat hij alle bakken vlak bij elkaar vindt, terwijl bovendien deze weinig ornamentale meubelen niet meer de straten behoeven te ontsieren. In Hilversum zijn bij den Gemeentelijken Woningbouw, in navolging van een zeer goede Engelsche gewoonte, in deze gangen tevens gezamenlijke stortbakken geplaatst, waar de bewoners de vaak in de tuinen slingerende papieren en andere dergelijke rommel in kunnen werpen en waaruit ze dan weder door de reiniging op eenvoudige wijze kunnen worden weggehaald.
In Eindhoven worden de middengangen ook gebruikt als speelterrein voor de kinderen, die zich daar veel minder gevaarlijk kunnen vermaken dan op de straat. Doordat als regel de woonkamers en de keukens der huizen aan de tuinzijde worden gebouwd, (omdat de „mooie kamer" natuurlijk aan de straat ligt) kan de huisvrouw, die overdag als regel haar werk tusschen beide vertrekken verdeelt, tevens gemakkelijk het oog op hare spruiten houden, een voordeel dat niet weg te cijferen valt.
De straatbeplanting en de voortuinen zijn lastige kwesties. Het is, volgens Muthesius, en men kan in dat opzicht volkomen met hem instemmen, een misverstand, dat elke straat met boomen beplant moet zijn. De boomen blijven niet altoos klein en nemen als ze groeien licht en lucht van de huizen weg. Men heeft hieraan dus zijn vollen aandacht te wijden.
Eveneens komt men terug van het gebruik van voortuinen. Worden deze slecht onderhouden, dan zijn ze een dusdanige ontsiering van de straat dat men ze veel beter weg zou kunnen laten. Daarbij komt dat de bewoner van zijn voortuintje weinig praktisch nut trekt. Ligt de voorgevel der huizen dan ook op het Zuiden, dan kan men beter den geheelen tuin voor het huis leggen en in het andere geval van voortuinen geheel afzien.

Wat de platte grond en de indeeling der huizen betreft, zou men geneigd zijn te veronderstellen, dat het goedkooper ware om meergezinswoningen te bouwen dan eensgezinswoningen. Doordat echter in het eerste geval meer ruimte moet worden opgeofferd aan trappen, portalen en gangen, terwijl bovendien de onderdeelen zwaarder moeten worden geconstrueerd, leert de berekening, dat in de meeste gevallen de huurprijs der eensgezinswoningen slechts zoo weinig meer behoeft te bedragen dan die der meergezinswoningen, dat de bewoner praktisch zijn meerdere uitgaven ruimschoots vergoed krijgt door de onschatbare voordeelen van baas te zijn in eigen huis.

Om uiterste besparing in de uitvoering te krijgen kan men zijne toevlucht nemen tot standaardtypen en vereenvoudigde constructie. In de eerste plaats moeten thans de bouwverordeningen grondig herzien worden, aangezien deze in de meeste gevallen het goedkoope (en toch goede) bouwen beletten, doordat ze niet zijn ingericht volgens de eischen van dezen tijd. In vele plaatsen, zoowel in het buitenland als in Nederland, gaat men thans hiertoe over, zij het dan ook schoorvoetend. Op dit gebied kan en zal veel goeds worden verkregen, mits de hulp van deskundigen niet worde versmaad. Tegen het algemeen doorvoeren van standaardtypen over het gehecle land bestaat dit overwegend bezwaar, dat tijdens het Amsterdamsche Woning-Congres ook uitvoerig besproken is, dat de leefwijze der bevolking in verschillende deelen van het land geheel afwijkende woningindeelingen noodig maakt. M. i. kan echter de kwestie ook niet zoo worden gesteld. Wel zal het een aanzienlijke besparing in de bouwkosten geven, wanneer onderdeelen, als deuren, ramen, kozijnen, trappen, gootsteenen, hang- en sluitwerk en dergelijke meer, volgens vaste normen worden toegepast. Alleen op deze wijze kan men ze voordeelig uitvoeren n.l. als massa-artikelen.

Door velen wordt zeer gewaarschuwd tegen een dergelijke „normaliseering" der onderdeelen en wel overwegend op aesthetische gronden. Dezulken kan echter aanstonds worden gewezen op de geweldige aesthetische effecten, die in den Renaissancebouw werden bereikt uitsluitend tengevolge van het steeds weer herhalen van hetzelfde motief. Als het gebruikte motief van raam of deur met zorg wordt vastgesteld, behoeft men niet voor eentonigheid te vreezen. Integendeel zal een rustige, aangename werking eerst dan ontstaan, wanneer men hetzelfde raam- of deurtype in rythmischen regelmaat steeds weer herhaalt. Aan het ontbreken van een dergelijken regelmaat hebben onze moderne steden vaak hunne afschuwelijk rammelende stadsgezichten te wijten. Men kan hiertegen aanvoeren, dat in de Renaissance speciaal naar ornamentale effecten werd gestreefd, wat over het algemeen genomen juist is.

Natuurlijk geldt ook hier weer van, dat onbevoegden zich niet aan dit werk moeten wagen, evenmin trouwens als aan welk ander onderdeel van den woningbouw, die ten onrechte vaak als het toppunt van „eenvoudigheid" wordt voorgesteld. Zonder overdrijving mag hier wel worden verzekerd, dat het ontwerpen en bouwen van een goedkoope woningwijk, die in alle opzichten den toets eener scherpe kritiek kan doorstaan, tot de moeilijkste opgaven behoort, die men aan een architect kan stellen.

Moge ik er door deze enkele bladzijden dan ook in slagen ook leeken hiervan te overtuigen en speciaal hen, die als bestuur van een bouwvereeniging voor de taak zijn gesteld om hunne leden een goede woning te verschaffen, de overtuiging bij te brengen, dat zij zich voor het maken van plannen slechts tot ervaren deskundigen op dit moeilijk terrein moeten wenden.

Staatsbegrooting 1919. Op de staatsbegrooting 1919 komen de volgende posten voor, welke voor de lezers van dit blad de aandacht verdienen.

Vakonderwijs. De raad van bestuur van de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage heeft omvangrijke reorganisatieplannen ontworpen en in verband daarmede een verhooging van het rijkssubsidie gevraagd.

De reorganisatie beoogt in hoofdzaak het onderwijs in architectuur, beeldhouw- en schilderkunst op een hooger peil te brengen.

De minister zou, alvorens hiertoe over te gaan, eerst gaarne het advies vernemen van den onlangs benoemden inspecteur van het kunstonderwijs en zal dan bij de Memorie v. Antwoord een nader voorstel doen.

De rijkssubsidie voor de middelbaar technische school te Haarlem stelt de minister voor te verhoogen met *f* 7250 en te brengen op *f* 33,310, zijnde 30 pct. der netto uitgaven.

Verder stelt de minister voor, de subsidie voor de Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam te verhoogen met *f* 10.000 en te brengen op *f* 70,000. De gemeente zal dan nog *f* 100,000 hebben bij te passen.

Verder subsidie-verhooging voor talrijke ambachtscholen, industrie- en huishoudscholen, teekenscholen en scholen voor speciale vakken.

VIde Afd. Kunsten en Wetenschappen. Voor het bureau van toezicht op de monumenten is thans een belangrijk hooger belangrijk hooger bedrag uitgetrokken dan dat tot dusver beschikbaar was als gevolg van de uitbreiding van het aantal leden der Commissie.

Subsidiën. Het subsidie voor de restauratie van het Reventer te Zwolle is afgeloopen. Ten behoeve van de voortzetting der aangevangen werken zijn vervolgtermijnen uitgetrokken tot hetzelfde bedrag als voor het loopende dienstjaar is toegestaan.

De monumenten, waarvoor eveneens een toezegging werd gedaan, maar waarvoor nog geen subsidie werd toegekend zijn:

1. De Nieuwe Kerk te 's-Gravenhage.
2. Het Raadhuis te Eersel.
3. De St. Agneskapel te Utrecht.
4. De Z. O. aanbouw van den Dom te Utrecht.
5. De toren te Doetinchem.
6. De Nieuwstadstoren te Zutphen.
7. De N. H. kerk te Elburg
8. De N. H. kerk te Beilen.
9. De N. H. kerk te Naarden.
10. De pastorie der N. H. gem. te Schelluinen.

De beheerders sub 8 en 9 wenschen de werkzaamheden tot gunstiger tijdsomstandigheden uit te stellen. Met de restauratie der kerk te Elburg kan nog wel worden gewacht.

Voor de Nieuwe Kerk te 's-Gravenhage bedroeg de raming f 60.000. Hiervoor werd f 25.000 als rijkssubsidie in twee termijnen toegezegd.

Voor het raadhuis te Eersel werd f 10.000 in uitzicht gesteld in 2 termijnn.

Voor de St. Agneskapel te Utrecht f 18.000; voor den Dom te Utrecht f 6.800; voor den toren te Doetinchem f 20.000; voor den Nieuwestadstoren te Zutphen f 11,000, alles in 4 termijnen.

Voor de pastorie te Schelluinen 3 bijdragen van 6.000; f 6000 en één ad f 5.000 in 3 termijnen.

Voor de reorganisatie van het Museumwezen hier te lande heeft de Minister van het plan opgevat een commissie te benoemen van en aantal deskundigen, welke deze zaak in haren geheelen omvang in studie zal nemen en der Regeering van advies zal kunnen dienen.

Voor de kosten hiervan wordt voorloopig een bedrag van f 15.000 geraamd.

DE POSITIE EN DE WERKKRING VAN DEN AMBTENAAR-ARCHITECT EN ZIJN STANDPUNT TEN AANZIEN VAN HET VERRICHTEN VAN PARTICULIER WERK.

Rapport der Commissie voor punt 15 van het Werkprogramma der M. B. V. A.

De invloed der overheid, dus van den ambtenaar, op de schoonheid van stad en land wint meer en meer aan beteekenis; kort samengevat behoort tot hare taak het vast stellen van de uitbreidingsplannen, en de plannen tot stadsverbetering, het bepalen der straatprofielen, het geven van voorschriften omtrent de bebouwing, en de welstandseischen daaraan te stellen, het weren van datgene wat in het openbaar het oog kan kwetsen, het beteugelen van den woeker in bouwgrond en in woningen, het ontsluiten van grond, het sparen van natuurschoon, enz. Daarnaast vallen vele der belangrijkste opdrachten aan den ambtenaar ten deel: verreweg de meeste der voor de gemeenschap dienende gebouwen en de werken van algemeen nut of noodig voor bedrijven enz. Ook is de overheidszorg voor de huisvesting der lagere en middelste klassen van bevolking meer en meer op den voorgrond gekomen.

Deze uitgebreide bevoegdheid geeft den ambtenaar schier alle draden in handen die op den duur het karakter van onze steden en dorpen voor een belangrijk deel zullen bepalen. Meer en meer wordt duidelijk hoe het succes van alle bouwkunstige arbeid in zekeren zin van de overheids-bemoeiing afhankelijk is, en hoe vele der voornaamste belemmeringen tegen den opbloei der architectuur slechts met hare medewerking kunnen worden uit den weg geruimd; de verantwoordelijkheid der overheid ten aanzien van een aesthetische oplosisng van bovenbedoelde vraagstukken kan niet licht worden overschat, niet alleen ten opzichte van wat zij in die richting tot stand brengt, maar ook, en wel voornamelijk, om wat door haar in dit opzicht wordt verzuimd.

Het is nu te verwachten, gezien de stijgende belangstelstelling voor de bouwkunst en het steeds grooter wordend gebied, waarover de overheidszorg zich heeft uit te strekken, dat de vraag naar architecten in de ambtelijke betrekkingen voortdurend zal toenemen, en dat anderzijds deze posities door de architecten ook meer en meer zullen worden begeerd. Daarmede zal een aanmerkelijke stap vooruitgedaan zijn, daar de samenstelling der ambtelijke bureaux, uit aesthetisch oogpunt bezien, in 't algemeen nog zwak is te noemen. De chefs zijn meestal volgens opleiding geen architecten, en zouden dit ook in engeren zin, zoo zij het al waren, toch bezwaarlijk kunnen blijven, daar zij in den regel geheel door administratief en organiseerend werk zijn overladen; het corps waarover zij te beschikken hebben, bestaat meestal uitsluitend uit opzichters en teekenaars; aan deze laatsten moeten dus zelfs de belangrijkste bouwopdrachten ter uitwerking worden gegeven. Deze toestand behoort zich te wijzigen in dien zin, dat jongere architecten op deze bureaux een positie kunnen vinden, aldaar de zuivere bouwopdrachten te verwerken krijgen, en bij voorkomende vraagstukken, wat de aesthetische zijde betreft, van advies dienen.

Op deze wijze zouden veel jonge bouwkundigen, die thans in de groote steden slechts weinig beteekende opdrachten verkrijgen, in middelbare en zelfs kleinere Gemeenten een vruchtbaar arbeidsveld kunnen vinden. Afgezien van het groote voordeel van een goede bezetting dezer ambtelijke buraux, mag tevens gewezen worden op den goeden invloed, die verwacht mag worden van zulk een geleidelijke verbreiding der goede bouwkunst beginselen van uit de centra over het geheele land. Dit springt te meer in 't oog, wanneer men bedenkt, dat deze jongere bouwkundigen in de gemeenten, waar zij zich als ambtenaar ingeburgerd hebben, later allicht gemakkelijk een particulieren werkkring kunnen vinden, en hiertoe overgaande weder voor een jongere generatie hunne plaatsen zouden inruimen, en zelve het werk zouden uitvoeren, dat vroeger veelal aan aesthetisch onbevoegden was opgedragen.

Wanneer men nu na het bovenstaande zich de vraag stelt, of het wenschelijk is den ambtenaar architect van het lidmaatschap der M. B. V. A. uit te sluiten, dan dient wel allereerst er op te worden gewezen, dat de Maatschappij, daartoe besluitende, een zeer belangrijk deel der bouwkundigen uit haar gelederen zou verbannen. Het directe gevolg daarvan zou wezen, dat zij aan de oplossing van de aesthetische vraagstukken van algemeen belang minder zou kunnen medewerken, daar zij die leden missen zou, die daarover het eerst en het best zijn ingelicht, en die als hare pleitbezorgers bij de overheidslichamen zouden kunnen fungeeren.

Hierboven werd erop gewezen van hoeveel belang het is voor de hedendaagsche bouwkunst, wanneer architecten op de ambtelijke bureaux doordringen; het behoort dus tot de taak der M. B. V. A. om daaraan naar vermogen mede te werken. Doch als vakvereeniging van uitsluitend particuliere architecten zou zij dien plicht stellig met veel minder aandrang vervullen, al was het alleen daarom, dat elke verovering in dien zin gemaakt, voor haar het verlies van een lid zou beteekenen.

Nadat hierboven is gewezen op de noodzakelijkheid van een goede samenwerking van particuliere en ambtenaar architecten moet nog het volgende worden gezegd over de wenschelijkheid van een nauwe aansluiting der beide arbeidsvelden. Het komt veelvuldig voor, dat architecten hun loopbaan als ambtenaar beginnen, en later met een ruim overzicht over het maatschappelijk raderwerk tot het particuliere werk overgaan, of omgekeerd op lateren leeftijd zich in den ambtenaarsstand begeven en daarin de frischheid en ervaringsrijkdom, in hun vroegeren werkkring opgedaan, medebrengen. Hoewel overdrijving in dezen aan de continuiteit van den ambtelijken gang van zaken niet ten goede zou komen, kan toch een normale verwisseling, juist in dezen tijd van overgang, veel goeds hebben; eener-

zijds kan dit het voortwoekeren van verouderde tradities op de ambtelijke bureaux helpen verhoeden, anderzijds kan het tot betere organisatie bij ontwerp en uitvoering van het particulier werk leiden. Voornamelijk echter zijn deze mutaties bevorderlijk voor een nauwer aaneensluiten van ambtelijk en particulier werk, waarvan het belang niet licht zal worden onderschat. Immers naarmate de organisatie van bouwkundig werk zich meer en meer doet gelden (de woningbouw geeft daarvan in onzen tijd treffende voorbeelden) wordt de samenwerking van ambtenaar en architect van meer overheerschende beteekenis. Nu gaat er in het algemeen van bouwverordening en stratenplan een verstarrende invloed op het bouwen uit, die te meer gevoeld wordt, naarmate de opgaven grooter worden, en deze kan alleen bestreden worden in onderling overleg en wederzijdsche bereidwilligheid van ambtenaar en architect.
Ook is denkbaar dat een ambtenaar, overmatig belast met groote werken, of geroepen een gebied te betreden, dat een speciale ervaring vereischt, welke hij niet bezit, niet beter kan doen dan tijdelijk samenwerking te zoeken met een particulier collega.
In al deze gevallen is een goede verstandhouding en waardeering voor elkanders verrichtingen onontbeerlijk, en ook dit weder kan niet beter worden bevorderd dan door het samengaan van beide kategorieën in een enkele vakvereeniging. Trouwens de enkele omstandigheid reeds, dat de particuliere architect van zijn ambtelijke collega in zekere mate, zoowel direct als indirect, afhankelijk is, en de laatste wederom van college's, waar in veelal particuliere deskundigen zitting hebben, pleit reeds op zichzelf voor het noodzakelijke van een harmonische aansluiting van beiderlei gebied.

Is nu deze ineenvloeiing van ambtelijk en particulier werk voor de oplossing der bouwkunst van groote beteekenis gebleken, daarnaast moet nog in 't bijzonder de vraag onder de oogen gezien worden, in hoever het zuivere vakbelang der particuliere architecten eenerzijds en der ambtenaar-architecten aan de andere zijde kan worden gediend doordat leden van maatschappelijk uiteenloopende positie in één vakvereeniging zijn opgenomen.
Het is waar, dat voor een homogene vakactie een groote verscheidenheid naar maatschappelijke positie der vakvereenigingsleden niet wenschelijk is, doch in dit bepaalde geval zijn de belangen der bouwkunstenaren zoo nauw verbonden met die der bouwkunst in het algemeen, dat hier een splitsing niet denkbaar is, zonder een verzwakking van de actie naar buiten. Naast de strikt ambtelijke posities moet voorts worden gerekend met de halfambtelijke functies, waartoe architecten meer en meer worden geroepen, zooals tot het stichten van zeer groote werken, het geven van onderwijs enz. Men bedenke bovendien, dat bouwkundigen in dienst van groote ondernemingen daar veelal posities bekleeden, welke in wezen ambtelijk zijn. Wilde men de vakvereeniging uitsluitend samenstellen uit beoefenaars van het vrije architecten-beroep, dan zou men, gezien de lijn der ontwikkeling, het contigent der leden, binnen enge grenzen terugdringen en dienovereenkomstig de kracht der M. B. V. A. naar buiten verkleinen.
Bovendien zou het groot aantal mutaties van de ambtelijke naar de particuliere posities en omgekeerd, een voortdurende wisseling van leden in de vakvereeniging ten gevolge hebben. Tevens behoeft de ambtelijke positie van den ambtenaar ook bescherming; een onoordeelkundige en eigenmachtige behandeling der aesthetische vraagstukken door de overheidscolleges, zooals nog al te veel voorkomt, kan het werken van den ambtenaar-architect zeer belemmeren. Ook wordt de waarde van het architectonisch werk bij het zuiver technisch werk door de overheid nog dikwijls achtergesteld, hetgeen wederom duidelijk naar voren is gekomen in het verslag door de staatscommissie Stork uitgebracht, inzake de salarieering van burgerlijke ambtenaren.
Een kleine vakvereeniging, uitsluitend uit ambtenaar-architecten gevormd, zou ter bestrijding van deze bezwaren, zeker minder kracht kunnen ontwikkelen dan een vakvereeniging, waarin alle ontwerpende bouwkunstenaren behooren te zijn opgenomen.

De vraag of de ambtenaar-architect particulier werk zal kunnen verrichten zonder eenerzijds aan de vervulling van zijn ambt, anderzijds aan de belangen van zijn particuliere collega's te kort te doen, hangt met het bovenstaande onmiddelijk samen.
Het behoeft hier niet te worden toegelicht, dat in het algemeen de salarissen van den ambtenaar-architect ten achter staan bij de inkomens uit een particuliere praktijk te trekken. Te trachten dit zoodanig te veranderen, dat het voor een particulier architect uit financieel oogpunt onverschillig is, welke richting hij kiest, zal in de meeste gevallen aanvankelijk op onoverkomenlijke bezwaren stuiten; de ambtelijke salarissen worden in het algemeen uiterst langzaam verhoogd, en zijn bij de grootere overheids-lichamen in onderlingen samenhang met vele andere salarissen vastgesteld. En ook waar het er voor de architecten om moet gaan, op die bouwkundige bureaux door te dringen, waar thans slechts voor ingenieurs, opzichters en teekenaars plaats is daar mag althans in den aanvang, op een eenigszins ruime bezoldiging niet worden gerekend.
Men zou dus lang moeten wachten, eer aan dezen idealen eisch van bezoldiging zou worden voldaan, en intusschen zou de ontsiering van stad en land verdere voortgang hebben.
Wanneer nu het verrichten van particulier werk wordt toegestaan dan zal veel eerder worden bereikt, dat eenvoudige ambtenaars-betrekkingen door bekwame architecten worden vervuld, waaraan de M. B. V. A. als hiervoor werd betoogd, veel moet zijn gelegen.
Maar ook uit een ander oogpunt kan de mogelijkheid tot het verrichten van particulier werk den ambtenaar-architect nuttig zijn. In het algemeen is er in het ambtelijk leven veel frischheid en onvermoeid initiatief noodig om de regelmatig terugkeerende opgaven los van vastgewortelde tradities te behandelen; de ambtenaar-architect ondervindt daarbij dikwijls tegenwerking, en al hetgeen hij ondanks tot stand brengt wordt dikwijls met geringschatting of volkomen onverschilligheid ontvangen. In zulke gevallen zal het hem een verfrissching kunnen zijn voor een enkele maal onder de in deze opzichten zooveel gunstiger condities van den particulier architect te kunnen werken. Ook zal het veel voorkomen dat de ambtenaar zich in bepaalde opgaven meer dan eenig particulier architect heeft kunnen verdiepen en dus bij dergelijke bouwopdrachten buiten zijn ambtsgebied van veel nut zou kunnen wezen. Ten slotte mag men niet uit het oog verliezen, dat dit werk de trait d'union vormt tusschen het ambtelijke en particuliere, in dien zin, dat het de overgang van het eene milieu in het andere zal vergemakkelijken en dat het den ambtenaar de oogen zal geopend doen houden voor de verplichtingen zijnerzijds om de wegen, die de particuliere architect gedwongen is te gaan, te helpen vereffenen. Er zijn ongetwijfeld aan het verrichten van particulier werk door ambtenaren nadeelen verbonden, die niet mogen worden onderschat. Het is denkbaar, dat de ambtenaar aan deze werkzaamheden die hem een belooning verzekeren evenredig aan zijn arbeid, den voorkeur zal geven boven wellicht veel belangrijker werk, waarbij de baten geheel onafhankelijk zijn van zijn werkelijke verrichtingen, en dat hij het particulier werk zal aannemen, ook wanneer dit niet tegenover een goede ambtsvervulling is verantwoord. Ook is het niet zonder bedenking, wanneer de ambtenaar zich laat verleiden tot het verrichten van zoodanig particulier werk, waarbij hij in zijn kwaliteit als ambtenaar zou kunnen worden betrokken, en waarbij hij dus het gewicht van zijn ambt in de schaal zou kunnen leggen tot het verkrijgen van deze opdrachten. De M. B. V. A. mag verwachten en kan er verder op toezien, dat haar lid, de ambtenaar-architect in deze met die bescheidenheid en nauwgezetheid zal handelen die hem als ambtenaar behooren eigen te zijn. Bovendien zal de ambtenaar gewoonlijk tot het verrichten van particulier werk de toestemming van hoogerhand behoeven' zoodat ten aanzien van de genoemde bezwaren alreeds een zeker toezicht bestaat. Het zou echter goed zijn, dat de ambtenaar nooit dan na verkregen toestemming van hooger hand, particulier werk zou kunnen verrichten. De M. B. V. A. zou daaraan behooren mede te werken, er tevens voor zorgende dat zij, die deze toestemmingen te vergeven hebben, doordrongen worden van het besef, dat het van algemeen belang is, deze vergunningen, zoo zij het ambtelijk werk of de ambtelijke verhoudingen niet schaden, zooveel mogelijk behooren verleend te worden.
Het zou daarbij in de eerecode der M. B. V. A. moeten worden opgenomen, dat een ambtenaar geen particuliere werkzaamheden mag verrichten, waarop hij in zijn kwaliteit van ambtenaar in eenigerlei vorm invloed zou kunnen uitoefenen.
Dat de ambtenaar-architect zich bij het verrichten van particulier werk zal hebben te houden aan de tabellen van de M. B. V. A. spreekt vanzelf; zijn lidmaatschap van de M. B. V. A. legt hem trouwens de verplichting daartoe op. Natuurlijk komt het voor en zal het blijven voorkomen, dat in een bepaald geval een particulier architect te recht of ten onrechte meent dat een werk door toedoen van een ambtenaar-architect hem ontgaan is. Men moet zich echter blind staren op die bepaalde gevallen, doch de zaak van algemeen standpunt beschouwen en dan is het duidelijk, dat bij de meerdere ineenvloeing van ambtelijk en particulier werk het totaal aantal bouwopdrachten vermeerdert, hetgeen den architecten in het algemeen moet ten goede komen en daar hiermede tevens een vermindering van het aantal bouwopdrachten aan aesthetisch onbevoegden wordt verkregen, is deze ineenvloeiing voor de bouwkunst van primair belang.
Het moet daarom den ambtenaar-architect vrij staan, onder zekere controle en met in acht nemen van bepaalde usances particulier werk te verrichten, wanneer zijn ambtsvervulling daardoor geen schade zou lijden.

Resumeerende komen de rapporteurs tot de onderstaande gevolgtrekkingen:

1. De M. B. V. A. bevordert de bouwkunst in het algemeen door het verbeteren van den samenhang tusschen de gebieden van de ambtelijke en particuliere architectuur.

2. De ambtenaar-architect behoort lid te zijn van de M. B. V. A.

3. De M. B. V. A. heeft de belangen van den ambtenaar-architect te behartigen.

4. De M. B. V. A. verklaart zich voor het verrichten van particulier werk door den ambtenaar-architect, onder goedkeuring door de betrokken overheidscolleges. Zij bepaalt in hare eere-code, dat in geen geval zoodanig werk mag worden verricht, waaromtrent de ontwerper in zijn kwaliteit van ambtenaar in eenigerlei vorm advies zou hebben uit te brengen.

De Rapporteurs:

B. VAN BILDERBEEK.
G. C. BREMER.
A. R. HULSHOFF.
M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

September 1918.

PRIJSVRAGEN.

Ingekomen Vragen en Beantwoording daarvan door de Jury, betrekking hebbende op de Prijsvraag voor een ontwerp tot het verkrijgen eener betere regeling van het verkeer tusschen het ten N. O. en ten Z. W. van den Staatsspoorweg gelegen stadsgedeelte te 's-Gravenhage.

Vraag 1. Moet voorgenomen doorbreking van de Lekstraat worden aangehouden?
Antwoord: Ja.
Vraag 2. Mag de gracht, besloten door de Weteringkaden, zoodanig door kunstwerken worden onderbroken dat alle scheepvaart er onmogelijk door wordt en er slechts communicatie blijft bestaan voor spuiing enz.?
Antwoord: Neen, dat mag niet. Kleine scheepvaart moet mogelijk blijven; het niveau der bruggen kan zijn gelijk met dat der bestaande bruggen tusschen de Weteringkaden.
Vraag 3. Wat is het minimum aantal spoorweglijnen (stellen van twee rails) dat noodig geacht wordt voor het station, wanneer dit alleen voor personenverkeer benut wordt?
Antwoord: Als minimum kan worden aangenomen vier stellen van twee rails.
Vraag 4. Kan de tramremise vervallen en ergens gedacht worden buiten het terrein van de teekening?
Antwoord: De tramremise en sporen van de stoomtram naar Scheveningen kunnen weggedacht worden en buiten de teekening blijven.
Vraag 5. Moet er verbinding blijven bestaan tusschen trambaan en spoorweg?
Antwoord: Zie antwoord op vraag 4.
Vraag 6. Betreffende art. 2: In welke richting moet men zich voorstellen dat de aanschouwer ziet, van het Noorden naar het Zuiden of omgekeerd?
Antwoord: Staande in het Noorden en ziende naar het Zuiden.
Vraag 7. Kan ook globaal opgegeven worden de meest gewenschte verhouding van lengte tot breedte van een geheel nieuw te maken emplacement?
Antwoord: De verhouding kan zijn ongeveer als: een tot drie.
Vraag 8. Is de lezing gehouden door Mr. G. Keller, op 11 April 1918 ook ter inzage te krijgen?
Antwoord: Zoover de voorraad strekt, zijn ter inzage verkrijgbaar gedrukte exemplaren der lezing, aan te vragen bij den Secretaris, den Heer W. H. J. Dicke, Louise de Colignystraat no. 6, te 's-Gravenhage.
Vraag 9. Moet het terrein, waarop staat: „in aanbouw zijnde magazijnen Post- en Telegraaf", daarvoor gereserveerd blijven, of kan daar ook over beschikt worden; wat is de daarvoor dan te stellen eenheidsprijs?
Antwoord: De terreinen behouden hun bestemming.
Vraag 10. Wat is de eenheidsprijs voor bebouwd terrein Bezuidenhout en Wijk VII?
Antwoord: Men gelieve zich hieromtrent geheel te regelen naar de gegevens, verstrekt in art. 1 sub 8°, waarin de grondprijzen zijn aangegeven, terwijl voor de opstallen moeten worden gerekend de prijzen van Juli 1914.
Vraag 11. Hoe is de bodemgesteldheid ter plaatse van de situatie? En hoe is de kanaalwaterstand ten opzichte van het straatniveau?
Antwoord: Aan te nemen is, dat de waterstand ongeveer 1.50 M. onder de kruin der straten en wegen is en dat voor gewonen huizenbouw kan dienen heifundeering, met palen van ongeveer 3 M. lengte.
Vraag 12. Zijn er ten gevolge van fusie der Spoorweg Maatschappijen ook spoorwegplannen in voorbereiding?
Antwoord: Hiervan is ons niets bekend, maar in elk geval behoeft hiermede geen rekening gehouden te worden.
Vraag 13. Hoe hoog ligt ten opzichte van straat of van N.A.P. de bovenkant der spoorstaven:
1°. ter plaatse van den overweg Laan v. N.O. Indië:
2°. „ „ „ „ „ Kon. Wilhelminalaan;
3°. „ „ „ „ kruising S.S. en Holl. Sp. (beide);
4°. „ „ „ „ overweg Binckhorstlaan;
5°. „ „ „ „ overbrugging Trekvliet;
6°. „ „ „ „ rood gekleurde overweg (beide);
7°. „ „ „ „ het Staatsspoorstation?
Antwoord: Ter beantwoording der 7 vraagpunten te zamen, diene het volgende:
De bovenkant der Spoorstaven van af het Staatsspoorstation „den Haag" tot aan de Broeksloot, (nabij station „Voorburg") ligt op 1.07 M. + N.A.P.
De bovenkant der spoorstaven van de verheven baan van de Hollandsche Spoor, van het Holl. Spoorstation „den Haag" tot aan de Laan van Nieuw Oost-Indië. ligt op 6.58 M. + N.A.P.
De kruin der bestrating van de 2e Adelheidstraat ligt op 0,90 M. + N.A.P.
Deze hoogte kan wel algemeen aangehouden worden als de straathoogte der wegen en straten der geheele omgeving, met welke hoogte de ligging der spoorstaven van de Staatspoor vrij wel strookt.

Opmerkingen:
N.A.P. ligt 0.40. + D.P.
De in de vraagpunten 1o, 2o en 4o genoemde overwegen zijn eigenlijk kruisingen van spoor met wegen.

Prijsvraag Rijks-Academie.

De ontwerpen No. 13 „U.S.A.", No. 48 „De schoone jacht", No. 64 „Inkt", en No. 108 „Doet nuttig werk", zijn, na aan de opgegeven correspondentie-adressen verzonden te zijn geweest, als *onbestelbaar* terug gekomen.
Aangezien de algeheele afwikkeling der prijsvraag heeft plaats gehad, zullen genoemde ontwerpen *voor risico van de inzenders* bewaard blijven in het gebouw der Rijks-Academie, Stadhouderskade 86, Amsterdam, waar zij ter hunner beschikking zijn, en afgehaald kunnen worden.

De secretaris der Jury,
PAUL J. DE JONGH.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 28 SEPT. 1918. = No. 39.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. 't Park „Meerwijk" te Bergen (N.-H.), door Aug. M. J. Sevenhuijsen. — Een nieuwe kerk, door A. N. de Jong — Betonpalen. Met losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Hoofdelijke Omslag.

Tot op heden zijn er ongeveer een 135-tal biljetten voor den Hoofdelijken omslag binnengekomen.
De in de circulaire gestelde termijn van inzending liep tot 20 Augustus a s.. Deze termijn is thans **verlengd tot uiterlijk 1 October a.s.**
Na dezen datum zullen de leden, die hun biljet nog niet inleverden, geacht worden geen beroepsinkomsten te willen opgeven dn derhalve aangeslagen worden voor f 20.— in den Hoofdelijken Omslag. De inning van den hoofdelijken omslag en van de contributie zal niet meer tegelijkertijd plaats vinden. De leden worden beleefd verzocht het berag hunner bijdrage per postwissel over te maken aan het Bureau der M. B. V. A.

Groeptentoonstelling in het Gebouw der M. B. V. A. De tentoonstelling van het werk van leden van de Pl. Commissies „Deventer" en „Enschede," in het Gebouw der M. B. V. A. is toegankelijk op iederen werkdag van 10—4 uur. Zij is kosteloos te bezichtigen en blijft geopend tot en met 12 October a.s.

Lijst van Architecten voor Volkswoningbouw.
De Nationale Woningraad heeft onderstaande circulaire verzonden aan de Besturen der Woningbouwvereenigingen.

Aan de Besturen der Woningbouwvereenigingen.

Onder dagteekening van Juli 1918 richtten wij een circulaire tot U, waarin wij U wezen op de wenschelijkheid om thans, nu tengevolge van de Woningnoodwet moeilijkheden uit den weg zijn geruimd, die zich in verschillende gemeenten vroeger deden gevoelen, na te gaan in hoever er in Uw gemeente behoefte bestaat aan bijbouw van nieuwe woningen. Dat die behoefte in het algemeen groot is behoeft niet meer te worden betoogd. De particuliere bouwbedrijvigheid staat al sedert geruimen tijd geheel stil en de bevolking neemt regelmatig toe.

Wij hopen dan ook, dat door U aan onzen wenk is gevolg gegeven en dat voor zoover bijbouw gewenscht bleek, Uw vereeniging voornemens is dezen ter hand te nemen.
Wij hechten er veel waarde aan U te wijzen op de wenschelijkheid, om bij de voorbereiding en uitvoering daarvan gebruik te maken van de hulp van een bekwaam architect, die niet alleen in het algemeen voor zijn taak de noodige bekwaamheid bezit, maar van wien bovendien mag worden aangenomen dat hij in het bijzonder voor den bouw van arbeiderswoningen berekend is.
Maar al te vaak wordt aangenomen dat deze bouw geen bijzondere eischen stelt, maar vrijwel aan een ieder, die in het bouwvak niet geheel vreemd is, mag worden toevertrouwd en dat b.v. elke plaatselijke timmerman er de noodige bekwaamheid voor bezitten zou. Niets is minder juist dan dat. Uw vereeniging zal mede willen werken aan bereiking van wat de Woningwet als haar taak omschrijft: de verbetering der volkshuisvesting. De oplossing voor een goede, zij het ook eenvoudige arbeiderswoning, eischt evenzeer overleg als welke bouw ook. Van alle details moet de bouwer zich rekenschap geven. De plaatselijke timmerman of de minder bekwame architect zal navolgen wat hij vindt en met het vele goede dikwijls ook het kwade der bestaande woningen overnemen; de bekwame architect zal, met behoud van het goede, het kwade vermijden en daarvoor het betere in de plaats stellen.
Zulk een architect zal rekening houden met de verschillende factoren, waardoor een woning niet allen practisch bruikbaar en zoo doeltreffend mogelijk is ingericht, maar ook aan de zich uit den aard der zaak in den loop der tijden ontwikkelende eischen zoo goed mogelijk zal aangepast blijven. Om enkele voorbeelden te noemen: hij zal zijn aandacht wijden aan een goede goede ligging der woning en goede plaatsing der vensters ten aanzien van de verlichting; aan een practische ligging der vertrekken ten opzichte van elkander; aan een oordeelkundige indeeling van het terrein: hij zal zorgen dat op geschikte plaatsen kasten aanwezig zijn, terwijl toch in het vertrek voldoende muurvlakte overblijft om de grootere meubels te plaatsen. Voor doeltreffende ventilatie zal hij zorg dragen; hij zal een oplossing vinden voor een goede hygiënische verzorging in het algemeen, daaronder begrepen de watervoorziening en het vaak op het platteland, met name wanneer het een grooter aantal woningen betreft, zoo moeilijke vraagstuk der rioleering, enz. enz.
Zoodoende heeft het ernstig bedacht plan van een goed archi-

tect het voordeel dat al de kleine voorzieningen, welke het gebruik van een woning veraangenamen, met de minste kosten worden verdregen. Met de minste kosten, want een bouw zal zuiniger zijn naarmate het plan te voren volled别iger is bestudeerd en doorgewerkt, terwijl het systeem van leiding en toezicht, door een goed architect gevolgd, daartoe medewerkt. Dit toezicht zal tevens gunstig op de soliditeit van den bouw werken.

Ten slotte zal ook het aesthetisch belang, de zorg voor het behoorlijk uiterlijk en innerlijk der woningen, eerst ten volle worden behartigd door een bekwaam architect.

Somtijds, het is ons bekend, wordt tegen het inroepen van de hulp van een architect als bezwaar aangevoerd dat hij, man van de stad, weliswaar meent op de hoogte te zijn van alles wat een arbeiderswoning eischt, maar dat in de praktijk blijkt dat hij veel te weinig aandacht schenkt aan wat de plaatselijke behoeften verlangen. Hij ontwerpt een woning die b.v. wel in een kleine stad op haar plaats zou zijn, maar in de gemeente waar zij gebouwd moet worden allerminst voldoet. Wij meenen dat de architect, die aldus te werk ging, niet zal mogen worden gerekend tot de bekwame architecten, waarop wij in deze circulaire doelen. De goede architecten wenschen volstrekt niet volgens een abstract schema te werken, maar stellen er integendeel hun eer in een goede oplossing te vinden voor elke nieuwe opgaaf waarvoor zij worden gesteld. Zij zullen er derhalve groote waarde aan hechten geheel op de hoogte te zijn van plaatselijke behoeften en daarmede bij hun ontwerpen rekening houden.

Bovendien wordt wel tegen de medewerking van een architect het bezwaar geopperd, dat zij de woning duurder zou maken, duurder, omdat aan den architect een honorarium moet worden betaald en omdat de plannen zelf duurder zouden worden ontworpen. Dit laatste mag ernstig worden betwijfeld.

Alleen een bedenkelijke goedkoopte, die tot stand komt ten koste van de noodzakelijke soliditeit, zal van den architect niet mogen worden verwacht. Overigens zal ook hij naar zuinigheid streven. En wanneer de bezoldiging van een niet-architect blijft beneden die, op welke de architect volgens de vaste regels der honorariumtabel recht heeft, dan is het veelal de vraag of de eerste, die zijn werkzaamheden niet voor niet zal verrichten, zich niet op andere, minder wenschelijke wijze een inkomen weet te verzekeren.

Waar het bestuur van den Nationalen Woningraad zoozeer doordrongen is van de wenschelijkheid voor de bouwvereenigingen om de voorlichting van goede architecten in te roepen en meer dan eens het verzoek werd ontvangen zulk een architect te willen opgeven, heeft het zich de medewerking verzekerd van een commissie van deskundigen, teneinde een lijst samen te stellen van architecten, die voor de uitvoering van deze belangrijke taak geschikt kunnen worden geacht. De Bond van Nederlandsche Architecten en het Genootschap Architectura et Amicitia zijn welwillend bereid gevonden deze commissie samen te stellen door aanwijzing van de heeren K. P. C. de Bazel, J. van der Valk, M. de Klerk en P. Vorkink. als afgevaardigden, welke wegens hun ervaring in den arbeiderswoningbouw kunnen geacht worden te dezen in het bizonder bevoegd te zijn.

Wij leggen hierbij een lijst van architecten over en geven U in overweging, wanneer door U wordt besloten plannen voor nieuwbouw terhand te nemen, U de medewerking van een der daarop voorkomende heeren te verzekeren.

Wij maken U er opmerkzaam op dat deze lijst als een voorloopige is te beschouwen en door andere zal worden gevolgd.

H et samenstellen van de lijst eischt veel tijd.

De commissie heeft er prijs op gesteld, duidelijk te formuleeren wat haar leiddraad is geweest bij het doen van een keus ter samenstelling van de lijst. Deze formuleering zult U aan het hoofd van de lijst aantreffen.

Het zal ons zeer aangenaam zijn van U te mogen vernemen, of Uwe vereeniging nieuwe plannen zal voorbereiden en daartoe de hulp van een op bijgaande lijst gestelde architecten inroepen. Mocht U in verband met een en ander nadere inlichtingen verlangen, dan is het secretariaat van den Nationalen Woningraad, Prinsengracht 691 te Amsterdam, steeds volgaarne bereid deze te verstrekken.

Zoo onverhoopt bij U overwegend bezwaar bestaat tegen het opdragen van voorbereiding en uitvoering van het door U te ondernemen werk aan een architect, b.v. omdat naar Uwe meening de plannen van te kleinen omvang zijn, dan geven wij U niettemin in ernstige overweging U te wenden tot genoemd secretariaat, dat alsdan zal trachten U met raad en daad behulpzaam te zijn. Ook de plaatselijke bouwkundige zal, zoo het werk aan hem mocht zijn opgedragen, een dergelijke voorlichting naar onze overtuiging ten zeerste op prijs stellen.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad,
H. P. J. Bloemers, *Voorzitter*.
M. J. A. Moltzer, *Secretaris*.

De Commissie, welke belast is geworden voor den Nationalen Woningraad een lijst van tot arbeiderswoningbouw bekwame architecten samen te stellen, heeft allereerst de vraag onder de oogen gezien of er voldoende redelijke grond aanwezig is om hiertoe mede te werken.

Daarbij ging de commissie uit van de overweging, dat in beginsel een begaafd en goed ontwikkeld architect in staat behoort te zijn ieder werk tot een goede oplossing te brengen.

Verschillende maatschappelijke en individueele factoren hebben echter ten gevolge, dat dit in de tegenwoordige practijk niet het geval is.

Waar het er om gaat, het vraagstuk der volkshuisvesting zoowel uit aesthetisch-technisch als uit hedendaagsch sociaal-economisch oogpunt tot een goede oplossing te brengen, en ernstig mede te werken om het een stap nader tot een hoogere ontwikkeling te voeren, kan en moet er wel degelijk sprake zijn van groepen bouwkundigen die wèl en groepen die niet aan het gestelde doel bevorderlijken arbeid kunnen verrichten.

Tot de tweede groep kan o.a. worden gerekend zoowel de bouwkundige-aannemer-makelaar, die wel woningen kan bouwen, maar geen of weinig studie maakte van de hoofdfactoren die hierbij in aanmerking komen, als de architect die wel die studie maakte, maar zijn vak meer als promotor beoefent en de kwaliteit van wiens werk grootendeels afhankelijk is van zijne ondergeschikte werkkrachten.

Ook moeten buiten aanmerking blijven de architecten in vasten dienst van overheid of particulieren, daar het vraagstuk der volkshuisvesting belangrijk genoeg is om er alle aandacht aan te wijden en opdrachten op dat gebied niet als bijbaantje moeten worden beschouwd. Niettemin kunnen de vele goede krachten die daaronder zijn voor opdracht worden aanbevolen, indien zij zich daarvoor vrij willen maken.

Ook zijn verschillende voor volkswoningbouw in aanmerking komende architecten reeds zoodanig met opdrachten overladen, dat het in het belang der zaak ongewenscht is hen vooralsnog nog meer te belasten, reden waarom zij niet op deze lijst zijn geplaatst.

De commissie heeft gemeend zich niet te moeten bepalen tot het rondzien in de kringen van gevestigde architecten, waaronder er ook zijn voor wie de volkswoningbouw reeds tot routinewerk is verworden, met de kleine voordeelen en de groote nadeelen daarvan, maar ook te moeten letten op hen, die hoewel niet als zelfstandig architect gevestigd zijnde, toch door hun talenten en reeds geleverden arbeid gegronde verwachtingen wekken, dat zij in bovenaangeduiden zin ernstig werk zullen leveren en een hun opgedragen taak op dit gebied met liefde vervullen.

Het ligt in de bedoeling de lijst op gezette tijden te herzien en aan te vullen; men moet dus niet verwachten dat op de eerste te verstrekken lijsten alle beschikbare krachten voorkomen.

K. P. C. de Bazel.
M. de Klerk.
Jan van der Valk.
P. Vorkink.

Lijst van Architecten:

W. van der Leek, Amersfoort, C. J. Blaauw, 1e Helmersstraat 119, B. F. Boeijinga, Overtoom 524, P. L. Kramer, Johannes Verhulststraat 117, Mej. M. Kropholler, Weteringschans 83, B. van de Nieuwer Amstel, Bilderdijkstraat 3, J. F. Repko, Frans van Mierisstraat 115, A. C. A. Rotgans, Overtoom 408[1], J. F. Staal Jr., Weteringschans 83, L. Streefkerk, Albert Cuypstraat 272, H. Th. Wydeveld, Vossiustraat 50, allen te Amsterdam. G. Feenstra, Velperbuitensingel 18, Arnhem, Th. Rueter, H. F. Symons, Blaricum, N. W. Valk, Antoniuslaan 16, Blerick-Venlo, H. van Eijsden, Kapelstraat 15, Bussum, J. van Hoogstraten, Bergschuld 4, J. D. Postma, Polstraat 66, beiden te Deventer, C. J. Crouwel Jr., Esdoornstraat 122, N. Fels, Anna Paulownastraat 20, J. Limburg, Nassau Dillenburgstraat 17, R. C. Mauve, Leuvenschestraat 67, D. Roosenburg, Riouwstraat 128, F. A. W. van der Togt, Joan Maetsuyckerstraat 49, allen te 's Gravenhage, A. R. Wittop Koning, H W. Mesdagstraat 50*a*, Groningen, J. B. van Loghem, Zonnelaan 2, M. Plate, Jordensstraat, Aug. J. M. Sevenhuysen, Duivenvoordestraat 16, allen te Haarlem, J. Boterenbrood, Vaartweg, J. van Laren, Vondellaan 10; D. A. van Zanten, Weverlaan 12, allen te Hilversum; A. P. Smits, Overveen; Walter Dahlen, Henegouwerlaan 5*b*; N. Lansdorp Jr., Schiedamscheweg 260, beiden Rotterdam; A. J. Kropholler, Scheveningen; Fr. Hulsbosch, Bleyenburgkade 23, Utrecht.

De beteekenis, die het Bestuur van den N. W. R. in de bovenstaande circulaire aan de voorlichting door bekwame architecten bij volkswoningbouw toekent, kenschetst ten zeerste het besef van dat Bestuur, dat de samenleving niet alleen gebaat is met de bloote zorg voor onderdak, maar dat daarbij de eisch van „goed" wonen noodzakelijk in acht moet worden genomen. Slechts met dezen factor zal op den duur de verbetering der volkshuisvesting tot de verhooging van de volkswelvaart bijdragen. Dat de N. W. R. de behartiging van dit belang geheel in handen legt van de architecten, kan door hen niet anders dan zeer op prijs gesteld worden. En maar zelden zal er zulk een krachtige en overtuigde oproep zijn gedaan, om toch vooral hun voorlichting in te roepen.

Jammer is echter dat de actie van den Nationalen Woningraad, zooals zij in de circulaires tot uiting komt, door vele architecten niet zoo zal worden toegejuicht.

Zooals bekend is, zou door den Nat. Woningraad een lijst worden samengesteld van tot woningbouw bevoegde architecten, om deze lijst over te leggen aan de besturen van woningbouwvereenigingen, die het Bestuur van den Nat. Woningraad omtrent de keuze van een architect zouden raadplegen. De hulp zou dus eerst worden gevraagd. Thans is echter de N. W. R. zoo vriendelijk die Besturen de lijst ongevraagd over te leggen en geeft hen daarbij in overweging, wanneer er mocht worden besloten plannen voor nieuwbouw ter hand te nemen, zich de medewerking van een der daarop voorkomende heeren te verzekeren.

De N. W. R. beveelt dus de uitverkorenen niet aan alleen bij die Besturen, die voorlichting wenschen, maar bij alle Woningbouwvereenigingen. Ook bij die, welke reeds een architect hebben of op het punt staan een opdracht aan een architect te verleenen. Staat deze niet op de lijst, dan zal de circulaire, die voor velen toch niet begrepen zal worden, nog meer verwarring stichten, waarvan wellicht eenige architecten de dupe zullen kunnen worden.

De beteekenis van de lijst wordt ons door beide circulaires niet duidelijk, aangezien de eischen, die het bestuur van den N. W. R. aan de voor volkswoningbouw bekwame architecten stelt een andere is dan waarmede de Commissie genoegen neemt. De eischen van de Commissie zijn zeer vaag gesteld en komen er op neer, dat de te kiezen architecten gegronde verwachtingen moeten wekken, dat zij, om het vraagstuk der volkshuisvesting zoowel uit aesthetisch-technisch als uit hedendaagsch sociaal-economisch oogpunt tot een goede oplossing te brengen, ernstig werk zullen leveren en een hun opgedragen taak op dit gebied met liefde vervullen. In de circulaire van het Bestuur van den N. W. R. heet een bekwaam architect eerst tot volkswoningbouw geschikt, als hij niet alleen in het algemeen voor zijn taak de noodige bekwaamheid bezit, maar als men bovendien van hem mag aannemen, dat hij in het bijzonder voor den bouw van arbeiderswoningen berekend is.

Deze eisch is veel strenger en scherper gesteld; zoo scherp zelfs dat het niet mogelijk is er aan te voldoen, indien men als architect zich niet in 't bijzonder met volkswoningbouw heeft bemoeid. De Commissie heeft echter, zooals uit de lijst blijkt, op dezen fundamenteel juisten grond, niet geschift, en zich vergenoegd met een lijstje op te maken van talentvollen, die hoogstwaarschijnlijk ernstig werk zullen leveren en met liefde zullen werken. En men vraagt zich, nu er zóó is geschift, met verbazing af, hoe het komt dat de lijst zóó klein is uitgevallen.

Het vraagstuk van de overlasting van architecten schijnt de Commissie geen zorg gebaard te hebben; ze heeft eenvoudig verschillende voor volkswoningbouw in aanmerking komende architecten, die reeds met vele opdrachten overladen zijn, zoodat het in het belang der zaak ongewenscht is hen vooralsnog nog meer te belasten, niet op de lijst geplaatst. Maar dat hierbij tegenover vele architecten een schromelijke onbillijkheid is begaan, en hun vrijheid van arbeid is aangerand, schijnt de Commissie niet te hebben beseft.

De Commissie heeft rondgezien in de kringen van gevestigde architecten al heeft zij gemeend er zich niet uitsluitend tot te moeten bepalen, (hetgeen uit de lijst ook wel eenigszins blijkt); maar het wekt wel zeer bevreemding, dat zij van al de gevestigde architecten, die in deze moeilijke tijden zulke zorgen hebben om hun personeel te handhaven, dat met werkeloosheid wordt bedreigd, er zóó weinig heeft kunnen vinden wier talenten en reeds geleverde arbeid gegronde verwachtingen wekken, dat ze ernstig werk zullen leveren enz.

Of noemt de Commissie dezulken promotors, die niet kunnen mede werken om het vraagstuk der volkshuisvesting een stap nader tot hoogere ontwikkeling te brengen.

De mededeeling die de Commissie aan de lijst heeft toegevoegd, is dus niet erg duidelijk, maar voor vakkringen heeft de lijst ook geen commentaar noodig. Voor ingewijden is de lijst eenvoudig ridiculu, gezien de antecedenten van de meeste der op die lijst geplaatste architecten ten opzichte van de enorme opgaaf het vraagstuk der volkshuisvesting zoowel uit aestetisch-technisch als uit hedendaagsch sociaal-economisch oogpunt tot een goede oplossing te brengen en bovendien is die lijst teleurstellend wegens de geringe waardeering van den arbeid van zoovele architecten, die de volkshuisvesting uit technisch en sociaal-economisch oogpunt hebben verbeterd — zonder de schoonheidsfactor uit het oog te hebben verloren.

Nu de Woningraad den besturen der Woningbouwvereenigingen de lijst voorlegt, zal van de zijde van de M. B. V. A. niet nagelaten worden die besturen op groote onvolledigheid ervan te wijzen.

J. P. M.

Motie in zake lijst van Architecten.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten heeft op hare vergadering op 25 September jl. de volgende motie aangenomen: De M. B. V. A. kennis genomen hebbende van de door den Nationalen Woningraad aan de besturen der woningbouwvereenigingen gezonden lijst van architecten met begeleidende circulaire, is van meening, dat deze lijst, die geheel afwijkend van de oorspronkelijke bedoeling, thans ongevraagd aan de woningbouwvereenigingen is toegezonden, de besturen dezer vereenigingen ten aanzien van de keuze van een architect zeer onvoldoende inlicht; dat hierdoor de belangen van de gevestigde architecten ernstig zullen worden benadeeld, en draagt het bestuur op hiertegen onverwijld maatregelen te nemen, zoowel in het belang van de woningbouwvereenigingen als van de architecten.

Tentoonstelling van de Advies Commissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland.
Donderdagmiddag j.l. is in de Statenzaal te Haarlem een tentoonstelling geopend uitgaande van de „adviescommissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland". Deze commissie is een voortzetting van de commissie, die na den watersnood op initiatief van de sociale technische vereeniging van democratische ingenieurs en architecten tot stand kwam, om bij den wederopbouw van de woningen in de door die ramp zwaar geteisterde streken van advies te dienen. Het was toen de wensch van den Commissaris der Koningin, dat de commissie in een blijvende zou worden omgezet. Dit is toen geschied, maar wel kwam er eenige wijziging in de samenstelling der commissie. 't Doel der commissie is om, waar bij den woningbouw wel gelet wordt op de sociaal-technische en hygiënische zijde van 't woningvraagstuk, haar aandacht te wijden aan de aesthetische zijde der bouwplannen. De commissie wil voorlichting aan de gemeentebesturen geven. Ingediende plannen worden, zoo dit gewenscht wordt, gecorrigeerd, opdat het wel voldoet aan de schoonheidseischen.
In de tweede plaats wil de commissie de gemeentebesturen raadgevend bijstaan bij 't ontwerpen van een uitbreidingsplan of den bouw van een Raadhuis, een school enz. en wel in dien zin, dat desgevraagd aan de gemeentebesturen een aanbeveling gezonden wordt van architecten, waaruit de gemeentebesturen een keus kunnen doen voor 't ontwerpen van die plannen. Leden van de commissie kunnen nimmer worden aanbevolen.
Bij 't beoordeelen van plannen wordt er mede op gelet of de voorgestelde bouw zich aanslnit bij de omgeving.
De nu geopende tentoonstelling beoogt aan de plaatselijke gemeentebesturen een denkbeeld te geven van wat de Nederlandsche bouwkunst vermag en welke eischen op 't gebied van welstand en aesthetica bij den woningbouw en anderen bouw kunnen worden gesteld. De meeste tentoongestelde teekeningen en photo's zijn van een reeds voltooiden bouw. Er zijn teekeningen van kleine landhuizen, boerderijen, kerken, een raadhuis, van woningen eener woningbouwvereeniging, van een school, watertorens, uitbreidingsplannen enz. Er is o.a. werk geëxposeerd van Dr. Berlage, De Bazel, Gratama, Hanrath, Van Loghem, Wormser en Vorkink.
De tentoonstelling te Haarlem duurt tot 6 October. Daarna zal geëxposeerd worden te Beverwijk, Alkmaar, Schagen, Den Helder, Zaandam, Purmerend, Enkhuizen, Aalsmeer, Medemblik, Hoorn, Broek op Langendijk, Edam, Weesp, Hilversum, Bussum.
De tentoonstellingen zijn kosteloos te bezichtigen.
De commissie is samengesteld uit de heeren mr. dr. Versteeg, oud-burgemeester van Nieuwendam, voorzitter; Ing. A. Keppler, directeur van den woningdienst te Amsterdam, secretaris; jhr. De Graaff en Wentinck, inspecteur van den woningbouw; W. Dudok, directeur van gemeentewerken te Hilversum; J. H. W. Leliman, bouwkundig ingenieur; J. F. Staal, architect; G. Versteegh, architect, en A. W. Weissman, architect, leden.
(Hbd).

Schoonheidscommissie te Zandvoort. Op Dinsdag 17 September is de Schoonheidscommissie te Zandvoort door den Burgemeester geïnstalleerd. De leden dezer Commissie zijn, op voordracht van de M.B.V.A., door den Raad benoemd.
De Burgemeester liet uitkomen dat het instellen van een dergelijke Commissie een noodzakelijk gevolg was van het verlangen naar betere bouwkunst, dat zich in dezen tijd overal openbaart. Het college van B. en W. gaf zijn instemming te kennen met het tot stand komen van de Schoonheidscommissie. Haar taak zal in deze gemeente niet licht zijn, doch B. en W. gaven de verzekering den arbeid van de Commissie zooveel mogelijk te zullen steunen.
Bovendien zal de in de Bouwverordening van Zandvoort opgenomen clausule betreffende eischen van welstand, de positie van de Schoonheidscommissie belangrijk versterken.
De Commissie is thans samengesteld uit de heeren: Ir. J. B. van Loghem, Maurits Plate en A. M. J. Sevenhuysen, Secretaris is de heer J. Jansen, Gem. Arch. te Zandvoort. Reserve leden zijn de heeren: J. P. Mieras, A. F. Smits en L. Zwiers.

'T PARK „MEERWIJK" TE BERGEN (N.H.). *)

De bouwmeesters van „Meerwijk" kunnen niet klagen over gebrek aan belangstelling in de door hen bereikte resultaten. Collega en leek zijn er in 't algemeen nogal ernstig door aangedaan. Vooral van de zijde der collega's mag dit „ongewoon verschijnsel", zooals 't al eenmaal in een vakblad werd genoemd, zich in een buitengewone aandacht verheugen.
Men kan niet bepaald zeggen, dat men nu zoo héél veel sympathie-betuigingen van de zijde der collega's te hooren krijgt, want bijkans ieder, die men er over spreekt, begint met een bedenkelijk gezicht te zetten. Wat *is* dat toch eigenaardig. Daar is nu jaren en jaren gewerkt en geworsteld om wat waardeering te verwerven voor modern-aesthetisch werk en nu zijn er eindelijk enkelen, die daar op duidelijk manifesteerende wijze toonen aan de wereld, dat ze zich van die vermolmde ballast van historische vormen hebben ontdaan en dat ze zich op nieuwe frissche wijze willen uiten, en nu hebben leek en 't overgroote deel der collega's een stroom van aanmerkingen.
Laten we toch verheugd zijn, dat er dáár eens, buiten de inmenging van een betalende leek om, is gearbeid, dat er scheppingen ontstaan zijn, die direct geboren zijn uit den vrijen, onbedwongen scheppingsdrang des bouwmeesters. Welk een voorrecht eens bijeen te zien: uitingen van „kinderen van hun tijd", die eerlijk in de vormentaal van hun tijd hebben durven spreken. Kan men zich een beter typeerend beeld denken van den tijdgeest, die de vrije persoonsuiting erkent en duldt, dan wanneer men deze scheppingen aanschouwt? Náást elkaar oplevende, in den grond verschillende persoonlijkheden, éénzelfde doel bestrevende en zich onbevangen uitende. Want aan aller arbeid ligt klaar ten grondslag dezelfde poging om het gedachte groote beeld, zooals het voor het geestesoog des ontwerpers oprijst uit het onmetelijk rijke gebied zijner fantasie, duidelijk vast te leggen. Het groote schoone beeld is plotseling verschenen, gerijpt, vastgehouden en gesteld. Welk een krachtige spontaniteit hier heeft geleefd in de scheppingsdaad, daarvan dragen de voortbrengselen de duidelijke teekenen. Met groote doorzettingskracht is gepoogd eenheid van karakter vast te leggen in den grooten vorm en dit karakter bij den eersten aanblik reeds scherp omlijnd naar voren te laten treden.
En wilde de uiting een zoo karakteristiek mogelijke zijn, dan mocht de beeldingsvrijheid niet besnoeid worden door zorg over inwendige verdeeling. Wel dient ook de platte grond, waaruit de vlakken der architectonische ruimteomsluiting omhoog groeien, groote vormen te toonen en reeds in eersten aanleg de elementen te bevatten waaruit het groote vormschema is opgebouwd, maar de spontaniteit zou verslappen, indien bij de eerste vastlegging van den aesthetischen kernvorm reeds rekening gehouden had moeten worden met de vraag of een of ander vertrek wel regelmatig zou kunnen worden en plaats zou bieden voor alledaagsche meubelen. Bijna zou men het in stilte wenschen, dat de man met z'n 20e eeuwsch „Queen Anne of Chippendale" er niet in kan of wil, want hij behoort er ook niet thuis. Men zou hierin wenschen de man, die uit de vorm- en kleur-impressie, welke deze architectuur teweeg brengt, mede kan genieten van den rijkdom dezer fantasieën en in deze voortbrengselen als het ware de triomfkreet hoort over eindelijk verworven vrijheid.
In dien zin zijn de werken van Kramer en Blaauw zeker de belangrijkste, vooral ook, omdat ze in al hun, zich krachtig manifesteerende vormen, die in fantastische vrijheid zijn uitgedacht, van groote zelfbeheersching en diepe bezonkenheid spreken.
De fijne intimiteit, die in het zoet-droomerige spel van licht en schaduw over de stille hoekjes en kleine venstertjes van Kramer's Tamelone-groep is gespreid, doet zeker, ondanks alle nieuwheid van materieele substantie niet onder voor de ons zoo geliefde, door de eeuwen aangekleurde oud-nederlandsche stads- en dorpshoekjes. En tòch zijn ze gesteld in gloednieuwe vormen van dezen tijd en met gedurfd, onversaagd getuigen van eigen kunstenaarsbesef.
Laten we toch lachen om leek of collega, die de vormen zoo „raar" of zoo „on-practisch" of zoo „on-constructief" vindt. „Naar den duivel met hen", zooals Wijdeveld reeds in „Wendingen" voorstelde, en wat dan practisch hierop neerkomt, dat zij zich maar moeten richten tot den dorpstimmerman, of: mooier nog tot den stadsbouwkundige. Zij zijn ongeschikt te leven in deze sfeer van subtiliteit en kracht in eene.
En wie ziet niet gaarne over 't hoofd de constructieve onvolkomenheden en speelsche zotternijtjes die het onvermijdelijk gevolg zijn van den naar grootsche eenheid strevende kunstenaarswil, die in zijn onstuimigen drang naar gróóte vormen over dergelijke futiliteiten heen loopt. Welk een, bij voorbaat van welslagen verzekerde, durf straalt er uit de wèl-beheerschte onregelmatige vertrekkengroepeering in den platte-grond en hoe superieur is de opbouw daarboven gesteld met verrassende schaduwhoekjes naast zon-belichte muurvlakken.
En zie daarnaast de dóór en dóór beheerschte, van alle zijden wèl-overwogen architectuur van C. J. Blaauw, met tot in de puntjes uitgetintelde details, die nochtans de onverstoorbaarheid van de groote hoofdgedachte niet hebben aangetast. Hoe grillig bedacht, wàt al innerlijke beweeglijkheid in kalm-bezonken rust en met betrekking tot de harmonie tusschen golvende detaillijnen en streng betoomde hoofdvormen laat zich hier zeggen, dat de onstuimigheid van den fantast zacht is gevangen in de banden, hem door den stoeren denker aangelegd. Welk een prachtige schaduwwerking is met dien overbouw in huize „Beek en Bosch" bereikt. Hoe

*) De photo's bij dit artikel zijn afgestaan door de Redactie van „Wendingen".

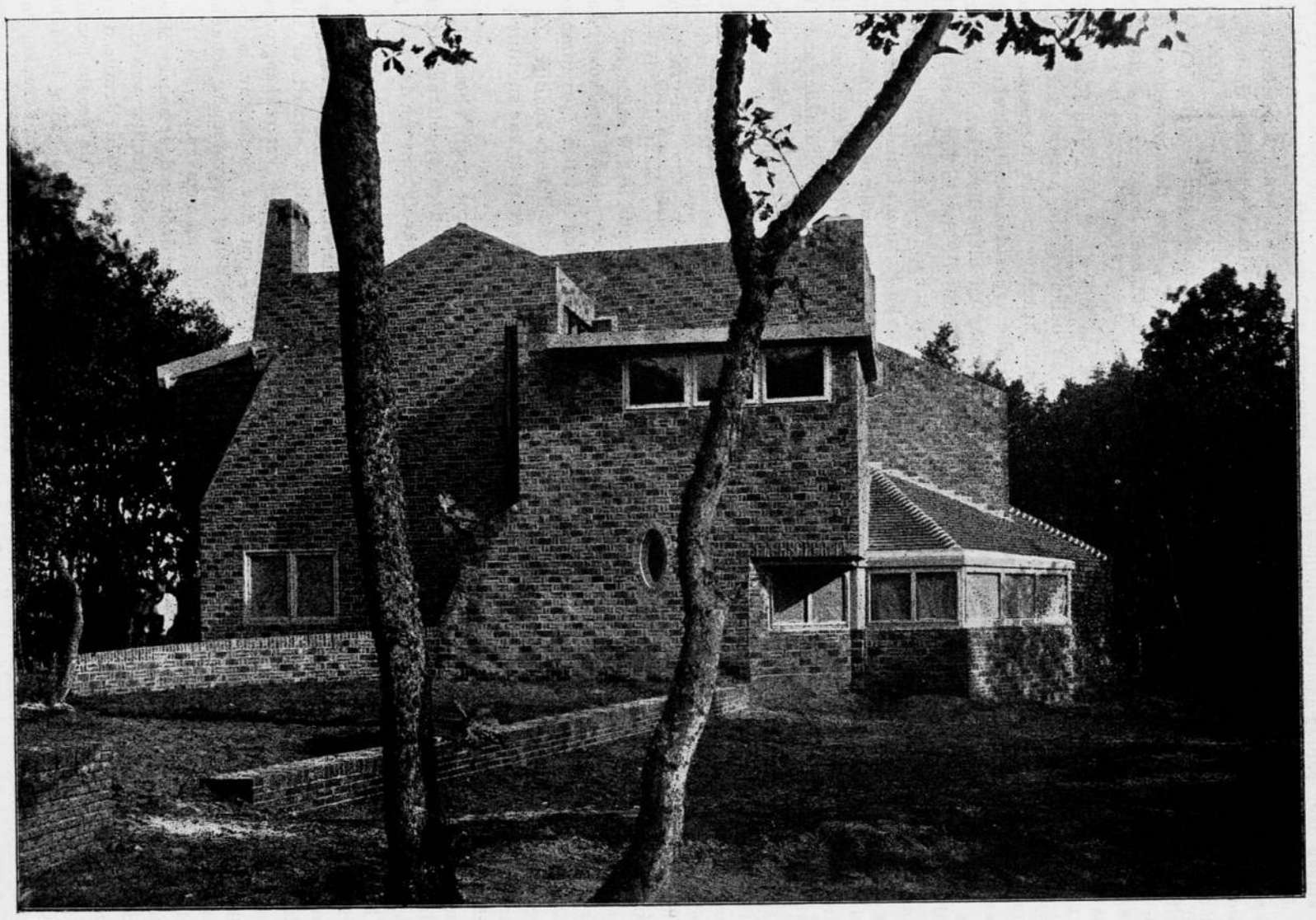

Huize „De Ark" te Bergen. Park Meerwijk. J. F. Staal, Arch.

Huize „Meerhoek" Bergen. Park Meerwijk. C. J. Blaauw, Arch.

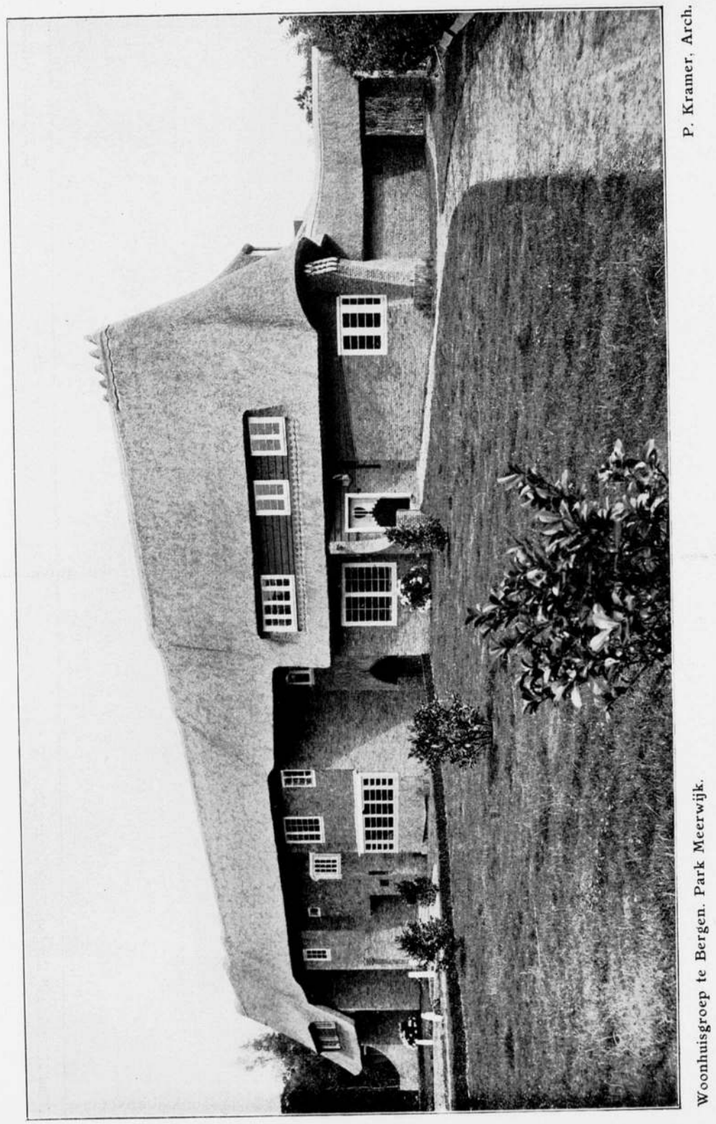

Woonhuisgroep te Bergen. Park Meerwijk. P. Kramer, Arch.

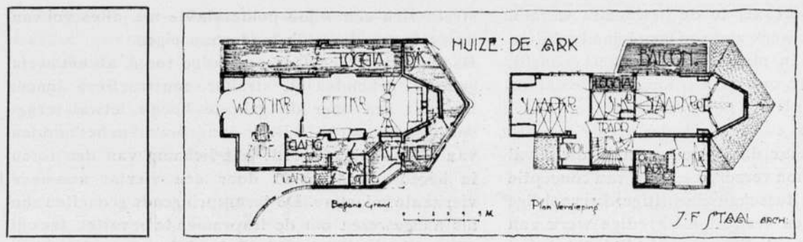

Huize: de Ark. Plattegronden. J. F. Staal, Arch.

juist gevoeld is hier de toepassing van véél hout aan den, in omvang grooteren bovenbouw, die, doordien de onderbouw op de hoeken forsch is geschraagd, geen zweem van top-zwaarheid toont.

In zijn „Meerhoek" spreekt uit de belijningen van platten grond en opbouw kláár het vormschema en hier is zeker de vastlegging van den hoofdvorm vóórgegaan bij de vertrekken-indeeling. Het resultaat is dan ook verrassend en de dooreenvlechting van mathematische grondvormen heeft een verrassende doorééngroeing van den opbouw tengevolge. Menigvuldig zijn de speelsche, decoratief uitgewerkte details, die eenerzijds hecht van constructie zijn en anderzijds hun onderscheidene functies op schoon bedachte wijze aanduiden, zoo vormende een stelsel van veredelde constructie. Ook hier zijn de zware balanslateien in constructief en aesthetisch opzicht, een stevige steun voor de vèr overspringende bovenverdieping. Deze prachtige vormgeving symboliseert zoo juist de bijna gespierde kracht, waarmede de steenen romp de verdieping torst en voor wien die last, ondanks de groote massale gedaante van de dakstolp, een uiterst lichte schijnt te zijn.

Belachelijk is de tegen den vorm der groote kamer aangevoerde bedenking, dat deze niet met gewone meubelen te bewonen zou zijn. Goddank, zou men bijna zeggen, láát ze er dan ook uitblijven. Ik kan me de ondeugende blijdschap voorstellen, waarmede men vrij van alle belemmerende eischen van de bewoners, de vorm van zoo'n kamer vastlegt, wèl wetende, dat dit heug'lijk moment maar een enkele maal wordt doorleefd. Men voelt dan den onbe-

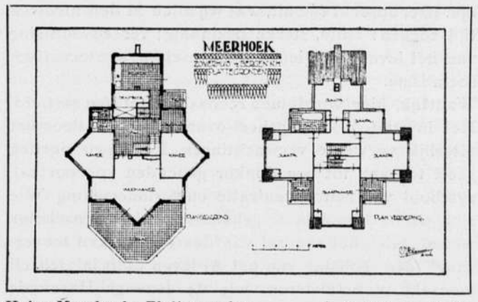

Huize Meerhoek: Plattegronden. C. J. Blaauw, Arch.

dwingbaren lust de brave gapers met moderne vormen te striemen en te geeselen en hier woelt even het ontembare van den vrijen kunstenaar in den bouwmeester.

Welk een goede, belangrijke daad van Staal deze twee bouwmeesters aan het woord te laten. Het woord, dat hij hier zelf gesproken heeft is ten deele het reeds bekende. Hij is een man van grooten durf, met breed, kloek gebaar en daarvan spreken ook nu weer deze nieuwste uitingen. Geestelijk stamverwant van Berlage is en blijft hij, deze verwantschap steeds toonende in zijn breede, forsch gehouden muurvlakken. Hoe geestig intusschen is die wijze van opmetselen in de muren van zijn „Ark" en hoe gaarne verdedigen we tegenover den leek en den nurkschen aanmerker zijn poging om den scheepsvorm en de, daarmede onàfscheidelijk verbonden, gedachte aan mobiliteit vast te willen leggen in de stabiliteit van het huis.

Men kàn de gedachte aan eenigen spot-lust niet onderdrukken en bijna zou men zeggen, dat hij om „ze" eens den schrik op 't lijf te jagen, dien onvergetelijken hang-strek heeft uitgedacht aan zijn drie landhuizen.

Dit is dan ook wel ingeslagen, want wie héèft 't al niet met eenige verontwaardiging over dit, zeker niet alledaagsch metsel-detail. Maar het ontgaat hen dan toch blijkbaar, dat deze drie landhuizen een zoo geweldig stoeren naar vormvrijheid dringenden geest toonen, dat men hier gerust spreken mag van volkomen nieuwe vormgeving. En dit is bereikt zonder héél véél uitgewerkte details, die dikwijls zoo'n belangrijk hulpmiddel zijn om karakter te toonen. Hij heeft het met zijn groote vlakken aangedurfd en is zoo in het kleine: groot en grootsch gebleven. En als straks het nieuwe materiaal wat is bijgekleurd door den invloed van het klimaat en wat „gewend" aan de omgeving, zal blijken hoe, ondanks alle robuste kracht die van dit werk uitgaat, zuivere harmonie bereikt is met de natuuromgeving en hoe het opgaat in die vredige rust.

Het werk van La Croix heeft zeker véél knappe zijden maar het kan buiten bespreking blijven, omdat hij niet méér te zeggen gehad heeft dan in zijn werk elders, dat aesthetisch en vol vroolijke fantasie is. Gelukkig mensch, die de banden van de bewoonbarekamers-eischende bouwheer niet voelt en, vrij gelaten,

dezelfde taal spreekt als in de bewoonde wereld. Als men elders zijn werk ziet zou men bijna besluiten dat hij hier *minder* in plaats van *méér* heeft gedurfd, en ondanks alle knap ontwerpen, toegevoegde details opent dit werk geen nieuwe perspectieven.
Men vergeve mij, dat ik het werk der vrouw hier het laatste bespreek, maar daar komt men in dit geval vanzelf toe, omdat, hoe verzorgd en gaaf van conceptie het ook moge zijn, tusschen de pittige, kernachtige uitingen der anderen verliest dit vredige werk aan kracht van expressie, al zien we oogenblikkelijk dat er een zonnigen geest uit straalt en dat de architecte Mej. Kropholler een krachtig medestrijdster is onder de modernen.
Daar staan ze dan: de eerste vrije uitingen van moderne bouwkunst! Begroeten we in hen het symbool van het recht de nieuwe banen te betreden.

AUG. M. J. SEVENHUIJSEN,
Architect M. B.V. A.

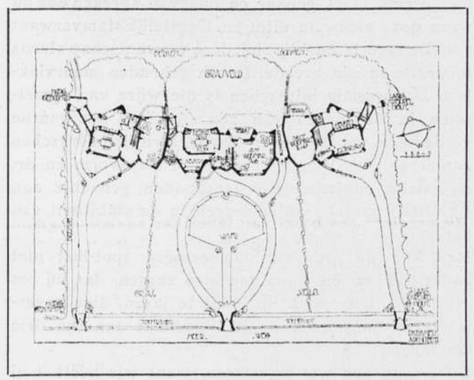

Plattegrond Woonhuisgroep te Bergen. P. Kramer, Arch.

EEN „NIEUWE" KERK.

Eenigen tijd geleden werd te Nieuwdorp (Zuid-Beveland) het nieuwe kerkgebouw ingewijd der Ned. Herv. Gemeente, ontworpen door den architect Herman van der Kloot Meyburg. Aan het verzoek om voor het Bouwkundig Weekblad den inhoud weer te geven van wat ik bij de inwijding in een korte improvisatie, onder den onmiddellijken indruk, die het gebouw op mij maakte, ongeveer heb gezegd, voldoe ik slechts aarzelend. Men neme mijn uiting voor niet meer dan ze is, een leekewoord.
Neerdalend van een hoogen polderdijk bereikt men den voorgevel. De afstand tusschen beide is groot genoeg om een normalen kijk op het geheel te krijgen. De kerk wordt van weerskanten en aan de achterzijde ingesloten door een boomgaard; iets verderaf bevinden zich enkele boerenwoningen en daaromheen strekt zich een wijde poldervlakte uit, alles vol van de rust, een dergelijk landschap eigen.
Dadelijk treft de kloeke moedige toren, als het heele gebouw gehouden in strakke constructieve lijnen. Doordat een over de geheele hoogte ietwat terugspringend muurgedeelte is aangebracht in het midden van de wanden, wordt het lichaam van den toren in hoofdzaak gevormd door een viertal massieve vierkante pilasters. De terugspringende gedeelten zijn als aangewezen om de trapramen te bevatten, terwijl zij weldra zullen worden afgesloten door de, thans nog niet aangebrachte, wijzerplaten. De vereischte galmgaten bieden een ongezochte gelegenheid voor eenige ornamenteering in de afsluiting van het geheel. Van uit het steenen omhulsel zal de luidklok als uit een levend hart zijn mystieke spraak de vlakte inzenden en de uurwerken zullen de omwoners eraan herinneren, wanneer het tijd is om te zwoegen, tijd om te beiden, tijd om te rusten; tijd vooral ook om zich te verliezen in wat boven allen tijd uit is.
De kerk zelf is op een vierhoekig plan opgetrokken en wordt afgesloten door een hoog dak, waarvan de schuin-opgaande lijn een uitnemend geheel vormt met den toren. Aan de zijwanden vallen de sterke contra-forten met doorloopende platte afdekking op, tusschen welke alle wandruimte voor glas is gebruikt. 't Geheel is in miskleurigen baksteen uitgevoerd, wat die mooie, warme tint geeft, die wij bij onze koude ziellooze gevelvlakken van gelijkkleurigen steen maar al te zeer missen.
Ons oordeel samenvattend, zeggen wij: hier is een echte dorpskerk, geheel passend in de omgeving en toch in geenen deele een copie van de oude kerken, die ook in deze streek zoo talrijk zijn. Maar tevens ontbreken hier al de luidruchtigheid en verwardheid, die de meeste „nieuwe" kerkgebouwen kenmerken. Hier is eenvoud en waarachtigheid, beheersching en concentratie. Er is een geheel verkregen, dat tot den innerlijken mensch spreek, omdat het een mensch, een karakter, een persoonlijkheid is, die hier tot uiting bracht, wat in hem leefde. En toch is dit geen induvidualisme in den minderwaardigen, liberalen, chaotischen zin van het woord. Deze lijnen, deze vormen, deze schakeeringen van licht en donker, ze zijn van ons, van onzen tijd, van ons allen persoonlijk. Hier spreekt één uit, wat wij allen in den nieuwen tijd zoeken: stille, sterke bezinning; vereenvoudiging van het leven; religieuze gemeenschap; aristocratisch socialisme.
Waarlijk, hier wordt men reeds door het *zien* gesticht. Het inwendige komt geheel overeen met de door het uiterlijk verwekte verwachtingen. Een open portiek geeft toegang tot een donker gehouden voorportaal, symbool van zelfconcentratie en verinnerlijking. Wie zich wil verliezen in de geheimen van het menschelijk wezen, wie „het raadsel van den goddelijken tooverrang" den golfslag van het Al-leven diep in zichzelf wenscht te beluisteren, wie de eeuwige Harmonie zoekt — hem moet hooren en zien vergaan; hij moet

zich van de verschijning in het tijdruimtelijke terugtrekken op het innerlijke, het eeuwige. Er moet zijn de afgeslotenheid naar buiten, waar het gewoel heerscht, de veelheid, de disharmonie, de wereldoorlog, zal men waarlijk tot zichzelf komen, mensch zijn.
In dit opzicht vinden we hier dezelfde gedachte uitgedrukt als in de kathedralen der ouden. Maar de kerk zelf binnentredend zet deze overeenkomst zich om in een volkomen tegenstelling. De lichtovervloed is hier verrassend. De glazen wanden van iets meer dan een meter boven den vloer tot aan de overkapping opstijgend, laten het licht tot in alle hoeken binnendringen. Hier is het begrip in de oude kathedralen tot uitdrukking gebracht en maar al te klakkeloos door moderne prutsers overgenomen, losgelaten. In verband met de religieuse opvatting der tijden waren de ramen schaarsch en hoog, bezet met zwaar gekleurd glas, zoodat daar binnen steeds heerschte het halfduister en de afgescheidenheid van de wereld. Niets wat profaan was mocht hier binnenkomen. De wereld daarbuiten en de wereld binnen waren voor 't bewustzijn scherp onderscheiden. Uit *dit* bouwwerk spreekt zeer bewust een andere, een nieuwe geest. De bouwmeester wil contact tusschen binnen en buiten. Hij laat ons ons één voelen met de schepping rondom. Het zonlicht, dat zoo vrij, zoo open binnenvalt is als het symbool van de innerlijke verlichting, die de donkere mensch als zijn hoogste vreugd zoekt, maar tevens is diezelfde, al-omvattende, zich aan alles meedeelende zon hem een teeken van die goddelijke Eenheid, welke te beseffen en te doorleven het hoogtepunt uitmaakt van ons bestaan. Wij roepen om synthese. Onze tijd wil geen kunstmatige af- en onderscheidingen meer; hij zoekt naar verheffing van het al, naar vergeestelijking: hij zoekt de eeuwige idee in de dingen. En zie nu hoe men hier, na de zelfinkeer, van binnen uit het oog kan slaan naar buiten in de open natuur. (Moge nooit een milde „gever" 't in zijn hoofd halen aan het kerkbestuur gekleurde ruiten aan te bieden!) Daar is het hemel en daar zijn de boomen en de wijde velden. Daar is het groote leven. Daar woedt wel is waar ook de hartstocht en de leugen, de concurrentie en de oorlog, maar voor wie dit gebouw binnentreedt spreekt het al van andere mogelijkheden. Wat al dadelijk door een gelukkige belichting tot uiting is gebracht, gij vindt het in alle deelen van het uitwendige terug. Hier spreken de steenen. Met groote liefde tot de materie, een liefde die alles tot zijn recht wil brengen, is hier uitdrukking gezocht voor waarheid in eenheid. Let op het samenvattend geheel van preekstoel, orgel en kerkeraadsbanken. Let op de sprekende, contrasteerende, meestal primitieve kleuren; hoe uitnemend zijn de getroffen in de omgeving en hoe goed met elkaar in harmonie. Geen eikengeschilderde vurenhout, geen overtollige versiering. 't Zijn dezelfde liefde en waarheid en eenheid en vrijheid, die de wereld zullen kunnen omscheppen tot een geestelijk bouwwerk. Deze kerk is een teeken des tijds.

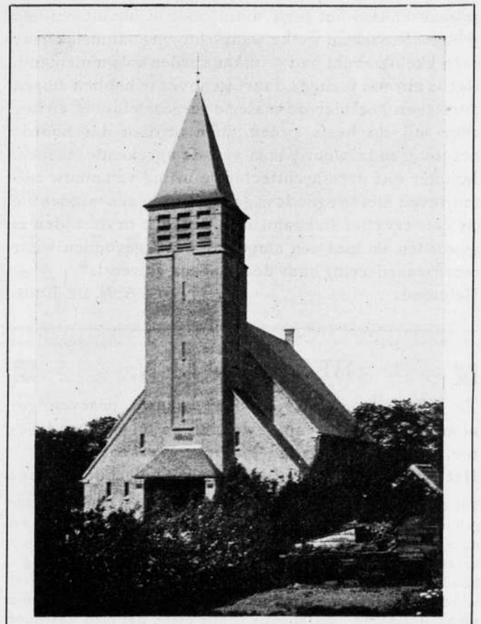

Kerk te Nieuwdorp *). Arch. Herman v. d. Kloot Meyburg.

Zij verdiept ons besef van innerlijke saamhoorigheid, zij sterk de gemeenschapsidee. Wij voelen ons in haar thuis — wij voelen er ons verwant aan den bouwmeester, aan de menschheid, aan de schepping — wij weten ons van eenzelfde familie.
Zoo kwam als vanzelf binnen het raam der mogelijkheid ook het streven tot uiting om de door de protestanten maar al te zeer in hunne eeredienst'en kerkbouw verwaarloosde kunsten en wetenschappen te rehabiliteeren. Mocht de opvatting der oude cathedralen ook meer of min exclusief zijn, de katholieke kerk heeft zich dàárin waarachtig katholiek, algemeen betoont, dat het beste wat de menschheid vermocht voort te brengen werd geannexeerd, om de universeele eenheidsidee mede in de kerkgebouwen tot uiting te brengen. Zijn die oude kerken ook niet meer van onzen tijd, zij getuigen toch evenzeer van een synthetisch pogen. Dat is haar glorie en kunstwaarde, haar karakter. Daarom sticht en ontroert zoo'n oude dom ons meer dan de smakelooze, drukke, onzinnige, leugenachtige kerken van tegenwoordig. En wij mogen ons verheugen hier een geslaagd zinrijk streven naar beter te mogen begroeten. Hoe weinig men nog maar in de eigen kerkelijke kringen van deze dingen verstaat, bleek op sprekende wijze op den dag der inwijding. Een acht of negental welmeenende, vrome mannen voerden het woord — maar geen van hen sprak ook maar één oogenblik over de kerk zelve. Wel werden de kerkgangers herhaaldelijk

*) Zie voor andere afbeeldingen: Bouwk. Weekblad 1917. No. 17.

gewaarschuwd het toch vooral niet in het uitwendige gebouw te zoeken, welke waarschuwing natuurlijk haar betrekkelijk recht had — maar verder kwam niemand. Het is mij een vreugde daartegenover te hebben mogen opmerken hoe hier de materie vergeestelijkt is, en hoe voor mij de beste preek, dien ik dien dag hoorde het zwijgende woord was van de sprekende steenen. Jammer dat deze architecturale uiting van nieuw cultuurleven niei ten goede is gekomen aan een minder log en conservatief lichaam, dan de kerk in de tijden is gsworden en niet een omgeving heeft gevonden waar meer waardeering haar deel zou zijn geweest.

Helmond. A. N. DE JONG.

BETONPALEN.

Te Amsterdam zijn wederom nieuwe proeven genomen met palen van gewapend en ongewapend beton, onder toezicht van Publieke Werken.

Het Handelsblad geeft daarvan het volgende verslag:

Tot nog toe hadden de genomen proeven nog niet het karakter gehad van afdoende proefnemingen, — wel had men hier en daar op palen, welke bestemd waren voor bouwwerken, proefbelastingen gezet, doch men had daarbij altijd rekening gehouden met de omstandigheid, dat er op palen gebouwd moest worden, zoodat men niet zóó ver doorging met proefbelasten tot men zakking constateerde in die mate, dat men daardoor ook het maximum belastingscijfer kende. Totdat nu de gemeente tenslotte een proef genomen heeft ten aanzien van de maximumbelasting. Daartoe werden palen ingebracht volgens verschillende systemen, en op deze palen werden kisten gezet welke gevuld werden met zand, te beginnen met gewichten van 10 ton per paal, en zoo verder, totdat de kisten bezweken of de palen het opgaven.

Heden had P. W. dezelfde deskundigen en belangstellenden, die destijds het inbrengen van de palen hadden bijgewoond, weer naar het terrein aan den Amsteldijk genoodigd, om de resultaten van de proefnemingen te komen zien.

Ver vergelijking van een gelijksoortige proef als met de betonpalen ook genomen op gewone houten palen, en het was gebleken dat deze 't hadden gehouden tot een gewicht van ruim 70 ton per paal. Toen de belasting was opgevoerd tot 76½ ton, waren de palen doorgezakt.

Hiertegenover kan men zeggen, dat de betonpalen een goed figuur hebben gemaakt. Alleen de palen volgens systeem-Handl hebben teleurgesteld, zij hebben 't bij een gewicht van 40 ton per paal afgelegd; maar de beide andere beproefde systemen kwamen nabij de houten palen. De palen van de Maatschappij voor Fundeeringswerken (systeem-Wilhelmi) zijn belast tot 75 ton per paal, toen kon men niet verder gaan, omdat de belastingkisten geen verdere belasting verdroegen. (Hiermede is dus niet gezegd, dat de palen geen zwaardere belasting kunnen dragen.) De palen systeem-De Waal zijn belast tot 82½ ton per paal; toen durfde men niet verder gaan, omdat men vreesde, dat de belastingkist niet meer zou kunnen dragen. Men meent echter dat een belasting van 100 ton per paal niet onmogelijk zou zijn geweest.

Wij geven hier uitsluitend de maximumcijfers, zonder de cijferreeksen, die de verschillende geringe zakkingen bij opvoering van de belastingen aangeven. Deze zakkingen waren echter van dien aard, dat de proeven beschouwd mogen worden zeer bevredigende resultaten omtrent de betonpalen te hebben gegeven.

In 't bijzonder belangwekkend was de demonstratie van hedenmorgen, omdat tevens nog werd te zien gegeven een nieuw systeem, dat nu ook nog zal worden beproefd, en wel het systeem-Van Heusden, zooals dat wordt toegepast door den „Enkhuizer Betonijzerbouw", voorheen A. Last & Zonen te Enkhuizen.

In hoofdzaak komt dit systeem neer op het volgende: allereerst wordt in den grond gebracht een boorbuis tot op de zandplaat, waarop men „stuit" heeft. (Dit kan men controleeren door onderzoek van de grondsoorten, die bij het pulsen uit de boorbuis naar boven komen.) Is de boorbuis tot op voldoende diepte gebracht, dan wordt daarin neergelaten een betonmantel, telkens in stukken van 2 Meter, terwijl de aanhechtingsnaden worden dichtgemaakt met mastiek. Is deze mantel tot op de geheele diepte gezakt, dan wordt er een bewapening in neergelaten en daarop wordt de mantel volgestort met beton.

Karakteristiek voor het systeem is de vorm van den paal (van den mantel), en de wijze waarop de mantel wordt volgestort met beton. De paalmantel namelijk is aan den buitenkant niet glad, maar bestaat uit geledingen van ongeveer 40 cM. hoogte, die telkens van boven dikker zijn dan van onderen, zoodat — om een idee te geven — de paal doet denken aan op elkaar gezette kuipjes, elk van 40 cM. hoogte. Dit is van beteekenis in verband met de omstandigheid, dat de weerstand van een fundeeringspaal voor een groot deel berust op de „kleef", dat is de wrijving tusschen den paalwand en den omringenden grond. Het spreekt vanzelf, dat door den eigenaardigen vorm van den Van Heusden-paal, die „kleef" belangrijk wordt verhoogd. Zelfs is bij proeven in het klein, genomen door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, — waarbij men paaltjes gebruikte van gewonen vorm, en bijgehakt in den vorm van den Van Heusden-paal, — gebleken, dat de bijzondere vorm de „kleef" zoodanig verhoogt, dat de belasting tienmaal zoo groot kan zijn als bij een paal van gewonen vorm. Ook in de practijk heeft men reeds proeven genomen, waarbij men echter niet zoo ver gegaan is als thans bij de proefnemingen door P. W. gegaan wordt, om de eenvoudige reden, dat men de palen geslagen had om erop te bouwen, en niet als proefpalen. In Dordrecht zijn deze palen toegepast voor een spoorweggebouwtje, en alvorens te bouwen heeft men de palen proefbelast tot 60 ton per paal, zonder ongeoorloofde zakking.

Een tweede karakteristiek van het systeem-Van Heusden is, zooals wij zeiden, de vulling. Om te voorkomen, dat de beton tijdens het storten zou ontmengen, heeft men ernaar gestreefd den vooraf ingebrachten paalmantel voor het storten te ontwateren. Daartoe loopen in den koker tot op den bodem twee (of meer) zuigbuizen, welke boven den paalkop uitmonden (en die naderhand met de boorbuis worden uitgetrokken), Wanneer mantel en bewapening zijn ingelaten, komt boven op de boorbuis een reservoir volgens sluisprincipe, namelijk met een klep van onderen en een van boven. Is dit reservoir geplaatst, dan wordt in den paalmantel lucht geblazen tot 3 atmosferen. Daardoor wordt het aanwezige water door de zuigbuizen naar boven geloosd, maar wordt bovendien, wanneer de mantel eenmaal leeg is, het grondwater teruggehouden, zoodat dit niet meer in den mantel vloeit. Is men zoover, dan wordt het reservoir volgestort met beton; is het vol, dan wordt de luchtdruk in het reservoir ook op 3 atmosfeeren gebracht, de onderklep gaat daardoor vanzelf open en het beton valt in den mantel. Deze bewerking wordt zoo vaak herhaald tot de mantel geheel gevuld is.

Ten slotte is nog een voordeel van dit systeem, dat de paalmantels, doordat zij gereed in den grond gebracht worden, door de bestrijking met daartoe dienende stoffen, beschermd kunnen worden tegen de inwerking van veenzuur.

Het zal ongetwijfeld van belang zijn af te wachten, welke de resultaten van proefbelasting zullen zijn met dit zeer ingenieuze nieuwe systeem.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

39STE JAARGANG. = 5 OCT. 1918. = No. 40.

INHOUD: Het Stadhuis te Douai, door J. P. M. — Dr. Berlage en de normaliseering der woningen, door Z. Gulden. — De verhouding van de Bouwkunst tot wetenschap, techniek en kunst. — Ontvangen boekwerken. — Prijsvragen.

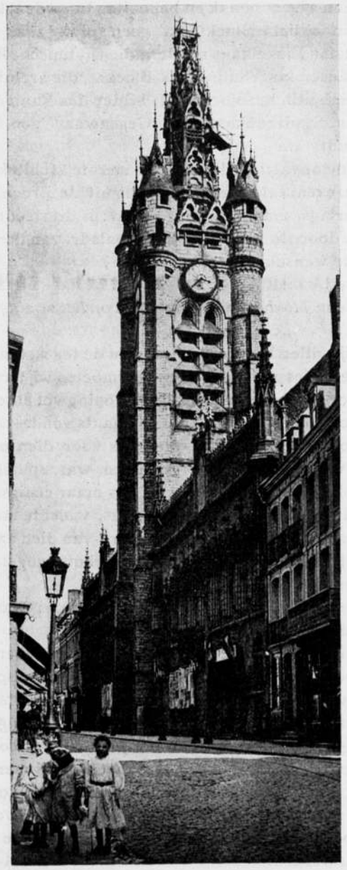

Stadhuis te Douai in Noord-Frankrijk.

HET STADHUIS TE DOUAI

Geachte Heer Kromhout,

Gaarne voldoe ik aan uw verzoek om bijgaande afbeelding van het stadhuis te Douai in het Bouwk. Weekblad op te nemen en ik dank U, mij daartoe de gelegenheid te hebben verschaft. Ik kan zoo begrijpen, wat het zeggen wil, als men hoort, dat zooveel wordt verwoest en vernietigd, waarvan men eens de schoonheid heeft aanschouwd. Velen beseffen niet den duizendvoudigen gruwel van wat daar, in Noord-Frankrijk iederen dag gebeurt en denken de gansche Gothiek geconcentreerd in de Kathedraal van Rheims, wier schending zij, na de eerste verslagenheid, een deel van den prijs achten, waarvoor de vrijheid der volken moet worden gekocht. Doch iedere plek van dit mooie land bezit een reliquie van het beste wat de menschelijke geest eens gaf. Maar gestaag moet iederen dag een schat ten offer vallen en zoo ging ook Douai, met haar Beffroy, dat monument van middeleeuwschen burgertrots. Zoo zal nog meer vallen... Vermelden de bladen niet dat de troepen 20 mijl van Brugge staan... Misschien ook dit nog? Er is één troostende gedachte, namelijk dat de rijkdom aan gothische kunstwerken in Frankrijk zóó groot is, dat hij, na deze verwoesting merkbaar verminderd zal zijn. Dien troost gaf ons een kultuur, waarin één groote gedachte de menschheid bezielde. Een dergelijke nalatenschap gaven ons alle groote perioden in het bestaan der menschheid. Deze schatten van een kultuur verdwijnen niet, door geen macht ter wereld, want hun aantal is eenvoudig eindeloos. In dezen rijkdom vinden wij den troost, als er monumenten moeten verdwijnen...

Hoe troosteloos zal het nageslacht zijn, als mettertijd de weinige scheppingen van onzen armen tijd tot ondergang gedoemd zijn!

Hoogachtend, Uw dw. J. P. MIERAS.

Dr. BERLAGE EN DE NORMALISEERING DER WONINGEN.

Op het woningkongres, dat 12 en 13 Februari 1918 in Amsterdam werd gehouden, verwekte het preadvies, uitgebracht door Ir. van der Waerden, een tegenstand van architekten en arbeiders.

Deze tegenstand heeft Dr. Berlage aanleiding gegeven, een rede te houden in Architektura, een rede, die thans in brochurevorm is uitgegeven.

Daar de naam van Dr. Berlage wellicht invloed zou kunnen hebben in die kringen, waar de beslissingen omtrent de verdere plannen der volkshuisvesting moeten worden genomen, meen ik, tegen deze verwarring stichtende brochure te moeten opkomen.

Wat was de bedoeling van het preadvies van Van der Waerden?

Ik citeer:

„Het centraal gezag of een door het centraal gezag erkend college moet het aandurven, eenige woningtypen te laten uitwerken, deze te arresteeren als goede, als voldoende woningen en de Regeering moet enkel tot den bouw van deze woningen medewerken, dus uitsluitend daarvoor de in beslag genomen en aan te voeren materialen beschikbaar stellen (en met geldmiddelen steunen) zoo deze typen zonder eenige wijziging worden aanvaard".

En als voorbeeld geeft de preadviseur negen typen van woningen.

Zeer duidelijk zegt de preadviseur: „Onderscheidenheid van opvatting van de Gemeentebesturen (en eventueel van woningbouwvereenigingen of particulieren, die nog wel willen meewerken) moet worden te niet gedaan door te decreteeren:

„Slechts aldus is het mogelijk, aldus voert het onmiddellijk en zonder schade voor het algemeen belang tot spoedig resultaat" er is „periculum in mora"; zoo zal het geschieden.

De bedoeling van den preadviseur laat geen ruimte voor twijfel over.

Hij wil eenheidswoningen. Bij de beoordeeling nu over de wenschelijkheid deze wijze van bouwen toe te passen moet men het dus van uit dit oogpunt bezien.

Heeft Dr. Berlage nu zijn bedoeling getoetst aan die van den preadviseur? En nu bedoel ik niet de theoretischen opzet van het preadvies, maar mijn bezwaar gaat tegen de praktische resultaten van dit beginsel.

Dr. Berlage bedoelt met zijn brochure de aanval van arbeiderszijde en van enkele architekten te pareeren door in de eerste plaats aan te toonen „dat een streven voor reguleering, regelmatig maken d. i. normaliseering van het stratenplan en met het stratenplan hangt de bebouwing ten nauwste samen", reeds van de oudste tijden af betracht is. Indien dit slechts mogelijk ware met de normaliseering, zooals Ir. van der Waerden dat bedoelt, en *daar hebben wij het over*, dan zouden de meeste sprekers op het woningcongres anders gesproken hebben.

Het was een verdediging door Dr. Berlage van den blokbouw, die inderdaad als bouwtrant voor de moderne stad aangewezen is, deze echter kan ook toegepast worden zonder de normaliseering, zooals Ir. van der Waerden dit wenscht te zien.

Reeds in 1912 had Walter Curt Behrendt in een bijdrage der stedenbouwkunst van den tegenwoordigen tijd: „Die enheitliche Blockfront als Raumelement im Stadtbau" aangetoond, dat, sinds de huurwoning een massa-artikel, een waar op den markt was geworden, in het type van woning een eenvormigheid was gekomen. Een eenvormigheid die noodzakelijk was, omdat voor elke klasse der Maatschappij een type woning gebouwd werd, dat aan de gemiddelde behoefte van het individu uit elke groep moest voldoen. Het resultaat daarvan moest zijn, dat ook in het blokfront zelf deze eenvormigheid uitkwam. Zoolang evenwel de aanbouw der woningen was overgelaten aan eigenbouwers, die ieder naar hun eigen smaak en behoeften bouwden, kon van een „einheitliche Blockfront" geen sprake zijn.

„Nicht das Einzelhaus sondern die rhytmische Reihung der Häuser innerhalb eines Blockes, die architektonische einheitliche Blockfront, bildet das Raumelement für die Stadtbaukunst der Gegenwart" zoo betoogt Behrendt.

Dezelfde opvatting, die door de meeste architekten onderschreven zal worden spreekt uit de Brochure van Dr. Berlage, maar ik vraag me af: is dit slechts te bereiken door de normalisatie, zooals Ir. van der Waerden, die wenscht toegepast te zien?

Niemand kan dit beweren, ook Dr. Berlage niet!

Tegen den blokbouw ging de strijd op het woningcongres niet.

Als wij willen bespreken, waarom de tegenstand tegen het preadvies zoo groot was, dan moeten wij terug gaan tot voor de aanneming van de woningwet en zien hoe toen de productie der woningen plaats vond.

Het hoofddoel van hen, die zich voor dien met den bouw van woningen bezig hielden, was, op den grond zooveel woningen te bouwen, als maar eenigszins gebouwd kon worden. Hun doel was, winst te maken en de inrichting van de woning werd van dien aard, dat op de kleinstmogelijke ruimte het grootstmogelijk aantal woningen geprojecteerd werd.

Of uit een hygiënisch oogpunt ook bezwaren waren, het liet den woningexploitant koud.

De strijd die dan ook gevoerd is bij de invoering der bouwverordeningen, beoogde, naast de technische verbeteringen der woningen mede paal en perk te stellen aan deze uitbuiting van den grond. De invoering van de woningwet maakte, dat deze strijd, die tot nu toe op de congressen gevoerd werd, gesanctioneerd werd door de wet, doch dit bracht tevens een nieuw element naar voren, n.l. dat bij den aanbouw van arbeiderswoningen de arbeiders (de belanghebbenden) zelf mede zouden kunnen werken.

Zoodra de wet tot stand was gekomen en de arbeiders daadwerkelijk pogingen aanwendden om als producenten op te treden voor hun eigen woningen, ging dat gepaard met de leus: Wij zullen woningen bouwen, die goedkooper in huur zijn dan die der particulieren.

Men meende, dat in de huurprijs een groote winstmarge lag en dat bij eigen exploitatie daarmee de huur zou verminderd kunnen worden. Inderdaad, lag daar de groote winst niet; immers voor dat de huizen in handen waren van de rustige exploitanten, had in de eerste plaats de grondeigenaar zijn winst, daarna de crediet-bank, die het crediet voor den bouw moest verstrekken, zijn verdiensten gehad en wanneer dan de woningen gereed waren, dan kwam de hypotheekbank, die de vaste hypotheek moest geven, nog eenige procenten afsluitprovisie nemen, gezwegen nog de taxateurs en makelaars, die ook van den wind niet konden leven.

De bouwer was verplicht die diverse onkosten uit zijn bouw te halen en moest dus op een of andere wijze knoeien. En dit was geen op zichzelf staand geval. Het is bekend dat op den woningbouw als industrie zich nimmer het kapitaal heeft geworpen, zooals op andere industrieën, wel in den vorm van hypotheekbanken, maar nooit in den vorm van bouwer. Het grootste gedeelte van de bouwers zijn menschen zonder of bijna zonder kapitaal. De woningbouwvereeniging zette haar eerste stap op dezen weg dan ook door over te nemen het woningtype, dat door de eigenbouwers werd gezet, het normaaltype van dien tijd. En wat bleek nu? Dat door den beteren bouw der woningen, deze niet goedkooper werden, maar soms duurder zelfs. De meening, goedkoopere woningen te verkrijgen was ook onjuist, de leus moest worden „betere woningen".

Toch kan men begrijpen, dat de arbeiders eerst meenden hun belang te zien in goedkoopere woningen. De arbeiders hadden tot nu iedere uitgaaf voor woninghuur leeren beschouwen als een van de onaangenaamste uitgaven, en elke verhooging daarvan gevoeld als een drukkende last.

Eerst moest de invloed van de organisatie der arbeiders grooter worden, eer dat het besef kon komen, dat de uitgaaf voor een goede woning geen noodzakelijk kwaad is.

De invoering der woningwet en dus het tijdstip waarop de arbeiders zelf mee konden aanpakken, dateert van 1902 en een degelijk begin van organisatie eerst van 1894-95.

Het is dus geen wonder, dat bij de invoering van de woningwet de arbeiders nog niet die kijk op dit vraagstuk hadden zooals nu, bovendien moest eerst door de organisatie bij de arbeiders de meerdere behoefte worden gekweekt.

De meerdere behoefte kweekt de wil deze te bevredigen en daarmee de strijdvaardigheid. Met den groei der arbeidersbeweging zijn dan ook telkens problemen naar boven gekomen wier oplossing de aandacht der arbeiders vorderde en zoo is ook de strijd voor betere volks huisvesting in betere banen geleid.

Eerst was het ook bij dit probleem een voelen en tasten naar een goeden weg en werkte de leus naar goedkoope woningen nog het snelst op de arbeiders in.

Maar reeds spoedig werd de onjuistheid hiervan ingezien en met de ervaring die wij hieromtrent hebben, hebben wij ons dikwijls verbaasd, welk een verandering in de hoofden van de arbeiders is gekomen omtrent dit vraagstuk. Niet meer in de eerste plaats is het de vraag naar een goedkoope woning, doch naar een betere woning gaat voornamelijk het verlangen uit. Deze tendenz der arbeiders om betere woningen, ook al moet daarmee een hoogere huur betaald worden, ging niet altijd parallel met die van de Regeering, zoowel van Rijk — als van Gemeente. Wij behoeven slechts te herinneren aan den strijd, die gevoerd is moeten worden onder het Ministerie Heemskerk, toen het aantal slaapkamers, dat in elke woning werd toegelaten, vastgesteld werd. Zou nu, hetgeen Ir. van der Waerden wil, doeftreffen, dan zou aan de ontwikkeling van de arbeiderswoning paal en perk worden gesteld, immers buiten een type dat was vastgesteld zou geen voorschot worden gegeven.

Een nieuwe hinderpaal zou in den weg worden gelegd en de strijd tegen de ambtenarij om van de eenmaal vastgestelde typen af te wijken zou jaren duren ten koste van de huisvesting der arbeiders.

Terwijl juist de arbeiders zelf de taak ter hand hebben genomen en met de stijgende behoefte het woningtype mee laten groeien, zou dat worden afgesneden. Ik weet wel dat men zal zeggen, dat dat de bedoeling niet is, Dr. Berlage immers zelf zegt: „maar dat mag noch wil zeggen, ik herhaal nog eens, dat de arbeider in een slechte woning zal worden gestopt, dat dus door een dergelijke productie het woningtype zal worden verlaagd."

Wij nemen direct aan, dat Dr. Berlage dat niet bedoeld heeft, maar de praktische uitwerking van het praeadvies zou toch inderdaad dit gevolg hebben, dat de voortdurende ontwikkeling van het woningtype plaats zou maken voor een koude verstarring. Het woningtype zou binnenkort immers verlaagd worden, want de normale groei overeenkomstig de meerdere ontwikkeling van de arbeidersklasse zal stil staan.

Deze ontwikkeling gaat lang niet ongemerkt en bespeurt men op elk gebied. -- Zoo ook op het terrein van de volkshuisvesting.

Toen de arbeiders de eerst stappen zetten op het terrein van de volkshuisvesting moesten zij geleid worden door hen, die zich speciaal in deze zaak hadden ingewerkt, de architekten. Thans zijn het in de regel de arbeiders zelf die de leiding hebben en de architekten drijven in een richting, die zij meenen, dat overeen komstig de kracht van de arbeidersklasse noodzake lijk is.

En zou een stilstand in de ontwikkelingsgroei van de woning geheel in de sociaal economische ontwikkeling der maatschappij liggen, zooals Dr. Berlage ons wil doen gelooven? Ik begrijp dat Dr. Berlage dat niet kan bedoelen, maar daarin ligt juist het bewijs, dat de normaliseering die de Heer van der Waerden voorstaat iets anders is dan Dr. Berlage in zijn brochure betoogt.

Men zal wellicht vragen, of het niet overdreven is, dat de arbeiders de leiding hebben.

Het beste is, dat te vergelijken met de woningen, die gebouwd worden door de arbeiders of belanghebbenden zelf en die gebouwd worden door de belangstellende dames en heeren, die „het zoo'n dankbaar terrein vinden".

Plaats nu eens de woningen gebouwd door de eerste naast die van de tweede groep, dan bemerkt men eerst het verschil. De woningen van de eerste zijn de grootste en duurste, terwijl de kleinste steeds door de laatste groep gebouwd worden.

In enkele steden en vooral niet in de kleinste wordt in den laatsten tijd ook de laatste groep, die der belangstellenden meer geholpen met den bouw der woningen, dan de eerste. De gedachten van den belangstellende is, als er maar woningen komen, die van den belanghebbende, wat voor woningen krijgen wij?

In hoogere regionen ziet men niet graag dat opstuwen der arbeiders naar betere woningen! Het zal dan ook de taak zijn van de arbeiders om den strijd voor betere woningen met kracht te voeren en elke poging, ook al wordt zij gedaan door middel van een geïllustreerde brochure van Dr. Berlage zal moeten worden afgewezen.

Wil men een bewijs hoe in sommige kringen gedacht wordt over de stuwende kracht van de arbeiders voor de volkshuisvesting, dan leze men het artikel uit T.G. van 6 Sept. 1918, van den onderdirecteur van publieke werken uit Amsterdam, den Heer W. J. de Groot.

„Één zaak verdient ten slotte bovendien nog de bijzon„dere aandacht. Het is wel die, waarop de met poli„tieke doeleinden samengestelde Gemeentebesturen, „meerendeels niet technici, in de laatste tijden over„wichtige en onevenredig groote beteekenis zijn gaan „toekennen aan de inrichting voor eene woning voor „den arbeider. De inrichting dezer woning en niets „anders zal in het vervolg de stadsuitbreiding beheer„schen. Gansche pas nieuw aangelegde stadsbuurten, „moeten er, zooals wij onlangs over Amsterdam in de „bladen konden lezen, voor worden omgevormd onder „leiding van de eerste klasse Architekten in den lande, „want op de gereedliggende bouwblokken zijn geen ar„beiderswoningen te bouwen naar het inzicht van den „Architect wien het ontwerpen van zulke woningen „wordt opgedragen. Wij naderen zoo zachtjes aan, of „liever, wij zitten midden in de ziekelijke uitwassen „eener op dit gebied zich sterk uitsprekende reactie op „het stuk van volkswoningbouw, tot heden te veel ver„waarloosd en daardoor thans groote kans krijgende, „door te veel verzorging en oppassing ontijdig te moeten „overlijden".

Dit is de reactie die opkomt en zonder het te willen wordt deze beweging gevoed door het preadvies van Ir. van der Waerden en Dr. Berlage.

Beide zullen daartegen protesteeren, maar beide hebben een bittere pil willen vergulden, ik wensch ze in al haar bitterheid te laten proeven.

Waarom wekt de brochure een verkeerde indruk?

Dr. Berlage geeft in enkele plaatjes voorbeelden van blokbouw en wekt zoodoende den indruk, dat deze woningen gebouwd zijn volgens de wijze als de Heer van der Waerden bedoelt.

Ik zou toch eens aan Dr. Berlage vragen, is er een architekt die zich met arbeiderswoningen bezig houdt, die het anders doet dan zij, waarvan de gevels in de brochure zijn opgenomen?

Al zal natuurlijk de eene architekt beter slagen dan de andere, ieder architekt, die een groote groep arbeiderswoningen te bouwen heeft, rijgt en stapelt zooveel mogelijk op een zelfde type, maar hij heeft tevens rekening te houden met de verschillende behoeften en draagkracht der leden van de bouwvereeniging, waarvoor hij bouwt. Het gevolg is, dat dikwijls meerdere typen noodzakelijk zijn. Wat was bijv. altijd de moeilijkheid voor gezinnen met een groot aantal kinderen? Dat de eigenbouwers hun woningen bouwden, geschikt voor de behoeften van het gemiddelde gezin met dit resultaat, dat groote gezinnen nimmer een geschikte woning konden krijgen.

Het hoofdtype dat men toepast zal naar gelang van de gemeente, waar men het bouwt anders zijn, om dat haast in iedere stad de arbeiders speciale eischen aan hun woning stellen.

Tracht bijv. geen Amsterdamsch type in 's-Gravenhage te bouwen, want ge zoudt daar spoedig uitgebouwd zijn. *Elke plaats heeft meestal zijn eigen type en dat type wordt dan ook als standaard type gebouwd. Maar dat standaard type is aan een voortdurenden groei onderhevig.*

Door in het praeadvies een andere bedoeling te interpreteeren, wekt dr. Berlage een verkeerde voorstelling.

Is dan niets voor normalisatie te zeggen?

Zeer zeker, maar dit werd, wat de onderdeelen betreft door ieder architect op zijn eigen werk reeds toegepast. Bij een komplex woningen wordt reeds bijv. een zelfde soort binnendeur, wat grootte, zwaarte en detailleering betreft, aangewend. Dit is ook het geval met de ramen en kozijnen, met dit onderscheid, dat naar gelang de verschillende grootte van het vertrek een verschillende lichtoppervlakte noodzakelijk wordt? en de afmetingen van de kozijnen daardoor wel eens verschillen. De steenen en pannen zijn reeds jaren lang genormaliseerd. De afmeting der balklagen. Het was wel eigenaardig, dat ter zelfden tijd, dat het preadvies van Ir. van der Waerden uitkwam, een houthandelaar ons verzocht, een andere zwaarte en lengte voor de balklagen voor te schrijven, daar aan de groote aanvraag voor arbeiderswoningen niet meer voldaan kon worden en steeds dezelfde zwaarte gebruikt worden.

„Wij krijgen uit het noorden het hout gezonden, zoo zei hij, naar gelang de omvang der boomen en in elke lading zit zooveel van die en zooveel van een andere zwaarte en wij zullen gedwongen zijn, de lichtere balklagen uit zwaarder hout te laten zagen. Dit eischt tijd en brengt kosten mee".

Hierbij schijnt de normalisatie dus het doel voorbij te streven. Toch kon het mogelijk zijn, dat op enkele onderdeelen genormaliseerd wordt, maar of daarmee de aanbouw der woningen zal bespoedigd worden moet ik ten zeerste betwijfelen.

Dr. Berlage eindigt met te zeggen: „Van al deze redenen „vond ik het oppervlakkig, dat zoowel van arbeiders „als van architecten zijde werd aangevoerd, dat het „voorstel met alle kracht moet worden bestreden, als „te zijn ondemocratisch of onaesthetisch. En dat nu te „meer, nu, dank zij de bemoeiingen der arbeidersklasse. „de verwerkelijking van dit voorstel, hetgeen ook de „uitdrukkelijke voorwaarden moeten zijn, zal worden „verkregen door de drieledige samenwerking, die van „overheid, arbeidersklasse en architekten".

Wanneer Dr. Berlage bedoelt, dat de arbeidersklasse met den bouw van nieuwe wijken de blokbouw zal moeten toepassen in de plaats van de ongebonden bouwwijze, waarvan de straten in de pijp in Amsterdam zoo'n afschuwelijk voorbeeld geven, dan zou hij daarvoor ook op het woningcongres de grootste steun gekregen hebben.

Dit zou ook geen nieuwe gedachte meer zijn, want heeft de Amsterdamsche Raad zich niet reeds eerst bij den bouw van de nieuwe Vijzelstraat en later bij het vaststellen van plan Zuid in principe uitgesproken daar de blokbouw toe te willen passen?

Het is niet ondemocratisch zooveel mogelijk de woningen eenvormig te maken, de levensomstandigheden van de arbeiders loopen niet zooveel meer uit elkaar, wel is het ondemocratisch, maatregelen te nemen, die de ontwikkelingsgang der arbeidersklasse in welk opzicht ook tegenhoudt.

Als Dr. Berlage een drieledige samenwerking van overheid, arbeiders en architekten wenscht, dan stel ik daar tegenover, dat Ir. van der Waerden de overheid de moed toeroept, om het aan te durven, de voorschotten te weigeren voor die typen van woningen, die anders zijn dan de type door dezelfde overheid vastgesteld.

Dit is Dr. Berlage toch zeker niet ontgaan?

Ons doel is, de arbeiders op te roepen om zich te verzetten tegen elke poging, de ontwikkeling van het woningtype te verhinderen en dat die poging gedaan zal worden daarvan kan men verzekerd zijn.

Dr. Berlage kan daarbij bedenken, dat hij door zijn brochure de reactie een handje geholpen heeft.

Amsterdam, September 1918. Z. GULDEN.

DE VERHOUDING VAN DE BOUWKUNST TOT WETENSCHAP, TECHNIEK EN KUNST.

De heer Ir. J. G. Wattjes B.I., benoemd tot Hoogleeraar in de Architectuur aan de Technisch Hoogeschool, aanvaardde Vrijdag 27 Sept. j.l. zijn ambt met het uitspreken eener rede over de plaats van de constructie-leer in de bouwkunst, de plaats van de bouwkunst in de kultuur en in nauw verband daarmede de verhouding van wetenschap, techniek en kunst. Hoewel dit onderwerp de grenzen van het detailvak, dat spreker te doceeren is opgedragen verre overschrijdt, heeft het toch daarmede nauw verband; dat onderwerp heeft immers het detailvak als middelpunt. Een bespreking van de Bouwkunst in de kultuur vordert vanzelf een bespreking van al datgene, dat in de bouwkunst begrepen is. Een goed inzicht in de beteekenis van de constructie voor de bouwkunst is juist thans zoo gewenscht, nu van de beide tegengestelde opvattingen van moderne bouwkunst de eene, de rationalistische, waaraan de naam van Berlage verbonden is, de beteekenis van de constructie dreigt te overschatten, terwijl de andere, de richting die in Van der Mey's Scheepvaarthuis, De Klerk's Woningbouw en Kramer's Marinegebouw haar uiting vond, juist een onderschatting van de beteekenis van de constructie in zich draagt. De bouwkunst heeft enkele eigenaardigheden, die haar plaats en beteekenis eenigszins onduidelijk maken. Het is bij deze kunst juist, dat het de vraag kan zijn of zij wel een kunst is, of zij een kunstvak of wel een techniek vak is. Die eigenaardige plaats maakt, dat er strijd kan zijn over de vraag, of de opleiding van architecten behoort aan een Technische Hoogeschool of aan een kunstacademie. Wanneer moet men spreken van bouwkunst, wanneer van bouwkunde. Spreker noemde het door hem te doceeren vak een detailvak van de bouwkunst.

Dit zal wellicht de civiel-ingenieurs bevreemden. Want blijkens den rooster is de bestudeering van de bouwkundige constructie een belangrijk onderdeel van de opleiding voor civiel-ingenieur, een onderdeel waaraan hij gedurende de eerste twee studiejaren evenveel tijd moet besteden als de studeerenden voor bouwkundig-ingenieur. En daarmede loopt voor de civiel-ingenieur de bouwkunst-studie nog niet af. De civiel-ingenieurs bestudeeren de bouwkunst niet als een nevenvak, waarmede zij in hun praktijk wel eens in zijdelinge aanraking zullen komen, op de wijze waarop de scheikundige en werktuigkundige studenten de bouwkunst en de bouwkundige en civiele studenten de werktuigbouw bestudeeren, doch zij beoefenen dat vak als een van de vele technische vakken, die tot de werkkring van den civiel-ingenieur behooren. Indien dus terecht telkenmale van bouwkunst sprake is, dan doen de civiel-ingenieurs aan kunst. Nu gevoelt in het algemeen de civiel-ingenieur zich uitsluitend technikus en in het geheel niet kunstenaar.

Den studeerenden voor bouwkundig-ingenieur daarentegen zal het allicht bevreemden, dat de vraag gesteld wordt of bouwkunst wel een kunst is. De meesten toch onder hen voelen zich voor alles aanstaande kunstenaars, bouwkunstenaars. Niet alleen achten zij het vanzelf sprekend, dat hun vak een kunstvak is, zij zijn licht geneigd de bouwkunst, de architectuur of aartskunst te beschouwen als de eerste en voornaamste der beeldende kunsten, als de kunst in welker dienst de andere beeldende kunsten staan of behooren te staan. De opvatting, dat de schilderkunst en de beeldhouwkunst zich niet hadden behooren los te maken van de bouwkunst, is niet tot bouwkunstenaars beperkt, zij wordt gedeeld door enkele beoefenaars der bouwbeeldhouwkunst en door de decoratieve opvatting van de schilderkunst, ten onzent voorgestaan door Roland

Holst. Deze opvatting, die thans tracht baan te breken, noopt om naast de verhouding van de bouwkunst tot het vak van den civiel-ingenieur, ook de verhouding dezer kunst tot de overige beeldende kunsten te overwegen.

Meer dan voor een der andere kunsten is voor de beoefening van de bouwkunst een wetenschappelijke vorming noodig. De Technische Hoogeschool heeft ten doel een wetenschappelijke opleiding te geven aan al diegenen. die in de techniek een leidende plaats zullen innemen. Dat de opleiding voor architect ook aan die Hoogeschool geschiedt, wijst er op, dat de architectuur niet alleen tot de techniek maar ook tot de wetenschap in nauwe betrekking moet staan. De architectuur moge dan al een kunst zijn, de bouwkundige studenten ervaren hier spoedig aan de colleges, onder meer van de Professoren Itz, Nelemans en Weys, dat zij een kunst is met een breeden technischen kant en aan de colleges van de Professoren Rutgers, Schuh, Siertsema en Klopper, dat zij een kunst is met een breeden wetenschappelijken kant.

Zoo blijkt dus de bouwkunst in nauwe betrekking te staan tot drie van de onderscheiden gebieden van werkzaamheid van den menschelijken geest: *wetenschap, techniek en kunst.* In welke betrekking nu staat de bouwkunst tot deze drie soorten van geestelijke werkzaamheid?

Al die vragen houden verband met het begrip van het wezen der bouwkunst. De vraag naar het wezen der bouwkunst, is niet de vraag wat de bouwkunst op zichzelf is, het is de vraag hoe die kunst zich inen uitwendig verhoudt.

Om tot recht begrip aangaande de bouwkunst te komen is het dus noodig niet alleen na te gaan, wat er alzoo noodig is voor de beoefening der bouwkunst, doch ook te overwegen hoe en in welke verhouding al die detailvakken samenwerken om bouwkunst te doen ontstaan en anderzijds hoe de bouwkunst zich verhoudt tot andere uitingen van den menschelijken geest.

Om na te gaan, of de bouwkunst te rekenen is tot de kunst of tot de techniek, zullen we moeten overwegen, hoe de technische en de kunstvakken zich verhouden, wat zij gemeen hebben en waarin zij zich onderscheiden. Voor recht begrip van de techniek, waarin vooral in onzen tijd de wetenschappen zulk een groote rol spelen, hebben wij noodig de verhouding te overdenken van de wetenschap en de techniek, hoe die zich onderscheiden en samenhangen.

Wij zullen dus in de eerste plaats de verhouding van wetenschap, techniek en kunst hebben te ontwikkelen. Een goed inzicht in deze verhouding is niet alleen dienstig voor goed begrip van de bouwkunst, doch verheldert het begrip aangaande alle ingenieursvakken. Hierna besprak de heer Wattjes uitvoerig de wetenschap als stelselmatig geordende kennis, en in het bijzonder de natuurwetenschappen en weidde vervolgens uit over de houding van de wetenschap en de techniek.

In de techniek bevrijdt zich de menschelijke geest van de natuur-causaliteit. Hij doet dat niet, door de natuurwetten te niet te doen, doch door ze te benutten. Wij stellen de natuurwetten niet buiten werking, doch te werk, voor ons, om door ons beraamde vormen en verschijnselen te verwerkelijken. Wij dwingen de natuur om in hare eigene stof, door haar eigene krachten, werkend volgens hare eigen wetten, het door onzen geest planmatig bedachte voort te brengen. We vermogen niets hoegenaamd *tegen* de natuurwetten; *met* de natuurwetten daarentegen vermogen wij zeer veel. Wij vermogen daarmede ons tot zeer groote hoogte te bevrijden van onze afhankelijkheid van het natuurlijk voorhandene. Onze landwegen, onze kunstmatige waterwegen en havens, onze kanalisaties, onze polders, onze irrigatiewerken, bevrijden ons van gebondenheid aan de aardrijkskundige gesteldheid van door ons bewoonde streken. Het voertuig, het rijwiel, de automobiel, de spoorwegen bevrijden ons van onzen tragen natuurlijken gang. De vaartuigen bevrijden ons van onze gebondenheid aan het land; de vliegmachines en luchtschepen bevrijden ons van de zwaartekracht, die ons aan het aardoppervlak bindt.

De techniek beheerscht de natuurwetten, niet door ze te dwingen, door ons gewilde en voorafberaamde uitkomsten te verwerkelijken. De aan noodzakelijkheid gebonden natuur wordt in de techniek dienstbaar gemaakt aan den vrijen doeleinden stellenden en doeleinden verwerkelijkenden geest. Het is juist de omstandigheid, dat de natuur volstrekt gebonden is aan hare wetmatigheid, waardoor wij dus staat op haar kunnen maken, die het ons mogelijk maakt onze doeleinden te verwerkelijken. Zoo steunt onze vrijheid tot doelbereiking op de gebondenheid der natuur.

Onze beheersching van de natuurwettelijkheid is echter niet volkomen. Telkens hebben we wenschen, die we nog niet kunnen verwerkelijken. Voortdurend zinnen we op middelen om het technisch nog niet mogelijke, mogelijk te maken. Er is een soort van strijd tusschen de blinde natuurnoodzakelijkheid en den overwegenden, beramenden en vooruitzienden vrijen geest, een strijd, die voor ons niet zonder ongevallen afloopt. Ongevallen zijn niet bedoelde gevallen en als zoodanig overwinningen van de blinde natuurcausaliteit op den vrijen, doelstellenden geest. De technische ongevallen zijn legio. Spreker noemt slechts de instorting van gebouwen en bruggen, de doorbraak van dijken, de spoorweg-, automobiel- en vliegtuig-ongevallen, de ketel-explosies, de kortsluiting, de mislukte operaties der heelkundige techniek. De technische geest zint voortdurend op middelen om de ongevallen zooveel mogelijk te beperken.

De natuur verzet zich ook nog op een andere wijze tegen onze bedoelingen, en wel door in een langzaam doch aanhoudend proces het door de techniek voortgebrachte te verwoesten. Hiertoe behooren de verwering onzer bouwmaterialen, de vernieling van hout door worm, paalworm en zwam, de vernieling onzer bouwconstructies door water en vorst bij inwatering, ook de verdringing of aantasting van de door land- en

tuinbouw en veeteelt gekweekte gewassen en dieren door niet bedoelde (schadelijke) organismen. Tegen deze vooruit te voorziene aanhoudende tegenwerking wapent zich de techniek door het beramen van doelmatige middelen.

De techniek gebruikt dus natuurstof en natuurkrachten om daarmede vooraf beraamde dingen en verschijnselen te verwerkelijken, die ons nuttiger zijn dan het zonder ons toedoen natuurlijk voorhandene en gebeurende. Als de techniek natuurstoffen en natuurkrachten benut, dan moet zij die kennen. Techniek vooronderstelt dus natuurkennis, omdat zij de toepassing van natuurkennis is. Voor een primitieve techniek is de door onopzettelijke ervaring als van-zelf opgedane natuurkennis voldoende. Voor onze huidige hoogontwikkelde techniek is onze uitgebreide stelselmatig geordende natuurkennis, onze natuurwetenschap, noodig.

Als toepassing van natuurkennis is voor de techniek kennis der natuur niet voldoende, er is ook kennis van de toepassing toe noodig, dat is kennis van de technische methoden. En ook hier is voor een primitieve techniek slechts eenige onopzettelijk opgedane kennis voldoende, terwijl een hoog-ontwikkelde techniek als die van onzen tijd stelselmatig vergaarde en geordende kennis, dat is technische wetenschap vordert. Doch ook kennis is nog niet voldoende. Naast kennen is kunnen, naast technische kennis is technische vaardigheid noodig.

De techniek vordert dus wiskundige wetenschap en natuurwetenschap en zij is onafscheidelijk van technische wetenschap.

De studie der technische wetenschappen, als geordende kennis van de bekende technische methoden met de kritiek daarop en de vorsching naar nieuwe methoden, vormt de hoofdstudie voor den ingenieur, als leidinggevend en ontwerpend technikus. Alle andere wetenschappen, hoe noodig en onmisbaar ook, zijn voor hem slechts hulpwetenschappen voor de beoefening van de wetenschap der techniek.

Door de innige samenwerking en wisselwerking van de wetenschap der techniek en hare wis- en natuurkundige hulpwetenschappen is het niet mogelijk, die altijd goed uiteen te houden. Zoo laat zich bijvoorbeeld de behandeling van de berekening van gewapend beton niet goed scheiden van de behandeling der gewapend-beton-constructies; zoo is de electrotechniek eene samensmelting van een natuurkundige en een technische wetenschap. Ook de mechanische en de chemische technologie en de kennis van bouwmaterialen zijn samensmeltingen van natuurwetenschappelijke en technisch-wetenschappelijke elementen. Om die reden worden dikwijls onder de benaming van technische wetenschappen samengevat de wetenschap der technische methoden en alle daarvoor noodige wis- en natuurkundige hulpwetenschappen.

Overgaande tot de kunst zei prof. Wattjes dat de kunst die werkzaamheid is van den menschelijken geest, die gericht is op het teweeg brengen van schoonheid.

De menschelijke geest beoordeelt de dingen en het gebeuren der natuur op verschillende wijze. Hij beoordeelt die naar nuttigheid, dat is naar het vermogen om behoeften te bevredigen. Hij beoordeelt die ook naar het gevoelen van wel- of onbehagen, dat het hooren of zien ervan bij hem wekt.

Deze laatste beoordeelingswijze is de aesthetische beoordeeling. Dat wat behagelijk is om te zien, dat wat wel luidt heet schoon. De menschelijke geest bepaalt zich echter niet tot de aesthetische beoordeeling van de natuurdingen en geluiden, die onafhankelijk van hem voorkomen, hij heeft ook den drang in zich om zelf schoonheid voort te brengen. Die drang is de oorsprong van de kunst.

De techniek beteekent voor den geest eene bevrijding van de natuur-noodzakelijkheid. Doch anderzijds getuigt de techniek ook juist van onze gebondenheid. De mensch toch is tot technische werkzaamheden gedwongen door zijn vele behoeften en nooden, die hem dwingen datgeen te beramen en te maken, dat die behoeften bevredigt en die nooden stilt. De techniek beteekent een bevrijding, doch zij beteekent ook een zwoegen om het dagelijksch brood. De techniek is gericht op het teweegbrengen van datgeen wat ter bevrediging van behoeften noodig is, dat is het nuttige, het noodzakelijke, het bruikbare en verbruikbare. De kunst daarentegen maakt datgeen wat noch nuttig noch noodzakelijk is, wat noch bruikbaar noch verbruikbaar is. Zij schept zonder daartoe gedwongen te zijn, zij beraamt hare vormen vrij. Daarin getuigt de kunst van vrijheid. Zij maakt datgeen, wat van een verheffende bekoring is en den geest ontheft aan alledaagsche zorg voor het nuttige en het noodige.

Moeten we dus kunst en techniek onderscheiden, in de werkelijkheid zijn zij niet zuiver te scheiden.

Die werkzaamheid, die uitsluitend uit drang naar het schoone voortvloeit en het door die werkzaamheid voortgebrachte heet zuivere kunst. De drang naar schoonheid is echter niet tot de werken van zuivere kunst beperkt, doch uit zich ook bij het maken van het nuttige en het noodige, vooral bij datgeen wat niet tot een spoedig verbruik, doch tot een meer langdurig gebruik vervaardigd wordt. Ten allen tijde toch heeft de mensch bij het maken van gebruiksvoorwerpen niet alleen op doelmatigheid doch ook op schoonen vorm gelet. Heeft eenerzijds iedere zuivere kunst techniek noodig om het ontworpene te verwerkelijken, anderzijds doordringt de kunst een zeer groot deel der techniek door van de gebruiksdingen ook den vorm aesthetisch te verzorgen. Een techniek, waarin dit met nadruk geschiedt, heet gebruikskunst. Schoonheid in gebruikskunst kan worden verkregen door den eigen vorm van het gebruiksding schoon te ontwerpen, of door versiering van het gebruiksding, of wel op beide wijzen in samenwerking. Verschillende versieringswijzen worden dikwijls als afzonderlijke kunstvakken beoefend. Voor zoover een kunst op versiering van gebruiksvoorwerpen gericht is, heet zij versieringskunst.

In de laatst verloopen honderd jaar, den tijd van den

reusachtig snellen vooruitgang van de techniek, is de toepassing van kunst in de techniek achteruitgegaan. De schoonheid van de gebruiksvoorwerpen was, voorzoover zij nog werd nagestreefd, dikwijls van zeer geringe waarde, veelal echter werd zij geheel verwaarloosd. Eerst in de laatste tientallen van jaren wordt de algemeene verwaarloozing van de kunst in de techniek als een gebrek van onze kultuur gevoeld en wordt gestreefd om de kunst wederom die plaats in de techniek te geven, die zij daarin van ouds had. De allereerste stoot tot dit streven werd gegeven door John Ruskin en William Morris. Zij meenden echter ten onrechte de moderne verbeterde technische methoden te moeten bestrijden om weder kunst in de techniek te brengen. Latere ijveraars voor de herleving van gebruikskunst hebben begrepen, dat alle pogingen om de kultuur tot een vroegere fase terug te dringen vruchteloos zijn, dat we de technische vooruitgang en de moderne technische methoden hebben te aanvaarden en dat, evenals vroegere geslachten dat met *hunne* technische methoden hebben gedaan, wij juist *onze* technische methoden moeten benutten om de daarmee bereikbare en dus daarvoor typische schoonheid te bereiken.

Er is dus deze tweevoudige betrekking tusschen techniek en kunst. Ten eerste: in iedere kunst is een techniek begrepen: de techniek dier kunst, dat is de werkwijze ter verwerkelijking van het door den kunstzinnigen menschelijken geest beraamde; de kunst kan niet buiten de techniek. Ten tweede: alle zichtbaar menschelijk maaksel is voor aesthetische beoordeeling vatbaar; op alle techniek, voor zoover ze zichtbaarheden vervaardigt, die niet bestemd zijn om spoedig door verbruik te niet te gaan, is kunst toepasselijk en behoort kunst toegepast te worden; in al die technische werkzaamheid behoort naast de bruikbaarheid en de doelmatigheid ook de vorm aesthetisch te worden verzorgd. Behalve de bouwkunst vereischen dus ook verscheidene andere ingenieursvakken een aesthetische verzorging. Want vele dier vakken maken zichtbaarheden, die voor langdurig gebruik bestemd zijn. Ook de vakken van den civiel-ingenieur buiten de bouwkunst: de wegenbouw, de waterbouwkunde en de bruggenbouw, ook het vak van den werktuigkundig ingenieur en dat van den scheepsbouwkundig ingenieur zijn niet zoo geheel vreemd aan de kunst als veelal gemeend wordt. Dit kan blijken uit mooien weg-aanleg, uit grootsche waterbouwkundige werken, doch vooral uit den schoonen bruggenbouw van vroegeren en van den modernen tijd, uit de typische en geheel eigene schoonheid van onze automobielen en moderne sneltreinlocomotieven, uit scheepsvormen en scheepsdetails van weleer en ook van onzen tijd.

De bouwkunst verhoudt zich in beginsel niet anders tot de kunst dan de genoemde ingenieursvakken. De bouwkunst is eveneens een gebruikskunst, een kunst waarin praktische opgaven aan bepaalde behoeften ontsproten, niet alleen doelmatig, doch ook op schoone wijze opgelost worden.

De werken der bouwkunst, de gebouwen, ontstaan niet uit drang naar het schoone, zooals de werken der zuivere kunsten, zij hebben een bepaald doel, zij dienen ter voorziening in bepaalde behoeften. De bouwkunst is daarom een techniek. Zij is echter een techniek, die zich bij uitstek leent om schoonheid te verkrijgen en die dus vraagt om als gebruikskunst opgevat te worden. Als techniek geldt voor de bouwkunst al datgeen dat van de techniek in het algemeen gezegd is. Voor hare beoefening is in de allereerste plaats noodig technische wetenschap, in dit geval de wetenschap der bouwkundige techniek met hare wis- en natuurkundige hulpwetenschappen. Van gelijk belang is een juist inzicht in de gebruikseischen, die de uiteenloopende bestemming aan gebouwen stelt. Eerst daarna komt de eisch der aesthetische ontwikkeling: de ontwikkeling van het speciaal bouwkundig scheppingsvermogen en de ontwikkeling van het aesthetisch oordeel betreffende de in de bouwkunst toepasselijke versieringskunsten.

De wetenschap der bouwkundige techniek omvat in nauw verband de materialen-leer, dat is de kennis van de voor gebouwen bruikbare materialen en van hunne verwerkingswijze — en de constructie-leer, dat is de kennis van de samenstelling van gebouwen tot in onderdeelen: fundeeringen, kelders, muren en vloeren, balklagen, kappen en goten, trappen, deuren en ramen, kolommen, luifels, balcons, rioleeringen, gas- en waterleidingen.

(Wordt vervolgd.)

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Het ontwerpen en controleeren van Gewapend Beton constructies met behulp van Grafieken door A. A. van der Vooren „Leeraar aan de M. T. S. te Utrecht. Zes Grafieken, één teekening en tekst, 53 bladz. Uitgever: Æ. E. Kluwer te Deventer. Prijs *f* 3.— opgeplakt *f* 3.75.

Het werken met grafieken is een genot, vooral voor constructeurs, wien zij veel geestdoodend werk besparen, terwijl 't maken van fouten zoo goed als uitgesloten is.

Dit geldt in hooge mate voor de bovengenoemde, welke gebaseerd zijn op de Gewapend Betonvoorschriften 1918 vastgesteld door 't Kon. Instituut van Ingenieurs en belangrijk verschillen bij die van 1912. De meer voordeelige toegelaten momenten, en de hoogere toegelaten spanningen in 't ijzer zijn als een groote vooruitgang te beschouwen, waarbij men echter niet mag vergeten, dat zij hoogere eischen aan de uitvoering stellen.

Bij 't berekenen en controleeren van doorsneden van platen en balken met behulp van deze grafieken heeft men slechts het Buigingsmoment te bepalen; de overige bewerkingen zijn, op een enkele becijfering na, grafisch te verrichten.

Van praktische waarde is het, dat bij de samenstelling rekening is gehouden zoowel met de maximum toe te laten spanningen als met lagere, al naar 't inzicht van den constructeur, die in sommige gevallen de spanningen niet tot haar maximum wil opvoeren.

Op heldere wijze zijn verschillende voorbeelden uitgewerkt, terwijl een aantal vraagstukken zijn toegevoegd.

De uitvoering is, zooals we die van den Uitgever gewend zijn. Verdere aanbeveling is overbodig, daar goed werk altijd z'n weg vindt.

Polytechnische Bibliotheek No. 13. Bouwkundige Berekeningen (250 vraagstukken) door F. Wind. Uitgever. N. O. Uitgevers Mij. Voorheen v. Mantgem & De Dres. Prijs *f* 0.90.

Voor een verzameling vraagstukken over Statica & Vastheidsleer is nog wel plaats in onze technische literatuur; ze zijn wel in verschillende leerboeken aanwezig, doch om een goed inzicht te verkrijgen in de te behandelen stof is 't maken van vele vraagstukken noodzakelijk.

Bovenstaande verzameling wordt voorafgegaan door een beknopt overzicht der vastheidsleer, hetgeen op duidelijke wijze is geschied. Bij het samenstellen van vraagstukken is een der hoofdzaken het indeelen; in de 1e plaats naar de soort, in de 2e plaats om daarin de juiste climax te vinden hetgeen in deze verzameling op sommige plaatsen aan den leerling is overgelaten, een eer waar men hem nu juist geen dienst mee bewijst.

Schb.

Bouwwetgeving en hare toepassing.

1. Bepalingen uit de zegelwet 1917 ten opzichte van bestekken, aannemingscontracten, enz. door C. Broerse Jr. Polytechnische Bibliotheek No. 12. Uitgave N. V. Uitgevers Maatschappij voorh. van Mantgem en de Does. Prijs *f* 0.60.

Een nieuwe vriendelijkheid aan het adres van den wetgever, voor de helderheid van de Zegelwet!

Een handig boekje, waarin de verschillende artikelen dezer wet, die betrekking hebben op bestekken en aannemingscontracten enz., in 10 verschillende hoofdstukken ondergebracht zijn. Hierdoor heeft de schrijver het gemakkelijk gemaakt, voor iedere aangelegenheid het bewuste artikel te vinden.

Ook de toelichtingen zijn praktisch.

Kern der Materialenkennis door F. Wind.

Polytechnische Bibliotheek No. 4. N.V. Uitgevers Maatschappij, voorheen v. Mantgem en de Does. Prijs *f* 1.90.

Naar de schrijver in het voorwoord meedeelt, is deze kern niet bedoeld als studieboek, doch als „na-slag" en repetitiewerkje, voor opzichters, bouwmeesters en ingenieurs.

Inderdaad is in beknopten vorm alles van het gebied der bouwmaterialen vermeld, meestentijds met een juiste aanduiding van de karakteristiek der diverse materialen.

Door zijn groote volledigheid zal het werkje echter allicht als studieboek worden beschouwd, waarvoor het echter, vooral wat betreft het geven van een inzicht in de waarde der verschillende materialen, weer veel te weinig geeft.

Waarom pannen, buizen en tegels als „bijzondere materialen" worden beschouwd, is niet duidelijk.

Klei. Septembernummer 1918.

In dit nummer geeft de heer G. Versteeg een beschouwing over een blok ambtenaarswoningen aan den Oost-Singel te Venlo, met een reeks fraaie foto's.

Het bouwwerk is van den architect H. W. Valk te Blerich bij Venlo, die zelf nog een en ander nader toelicht.

Technisch Gemeenteblad. Octobernummer 1918.

In dit nummer zijn de belangrijke verslagen opgenomen van de gecombineerde vergadering van de besturen der vereenigingen van hoofden van gemeentewerken in de provinciën Gelderland, Groningen, Drente en Friesland, op 15 Augustus 1918 te Zwolle gehouden, en van de buitengewone ledenvergadering van den Bond van hoofden van den Technischen dienst van Gemeentewerken in Friesland te Leeuwarden op 14 Juli 1918.

M.

PRIJSVRAGEN.

INGEKOMEN VRAGEN EN BEANTWOORDING DAARVAN DOOR DE JURY, BETREKKING HEBBENDE OP DE PRIJSVRAAG VOOR EEN ONTWERP TOT HET VERKRIJGEN EENER BETERE REGELING VAN HET VERKEER TUSSCHEN HET TEN N. O. EN TEN Z. W. VAN DEN STAATSSPOORWEG GELEGEN STADSGEDEELTE TE 'S-GRAVENHAGE.

Vraag 18. Is het noodig, dat er een verbinding tusschen Hollandsche Spoor en Staatsspoor blijft bestaan?

Antwoord. Het is wèl noodig dat er een verbinding is, maar dit beteekent *niet*, dat de tegenwoordige verbinding moet blijven; er kan ook een andere komen. (Zie hierover artikel 1, sub. 3o, waar gesproken wordt over terrein D.)

Vraag 19. Is het mogelijk in verband met de omgeving het Hollandsche Spoorstation zoodanig uit te breiden, dat dat station ook als personenstation voor de Staatsspoor dienst zou kunnen doen, en wat is dan als eenheidsprijs te stellen voor de terreinen benoodigd voor de uitbreiding, ten Z.O. van het bestaande Hollandsche Spoorstation gelegen?

Antwoord. De mogelijkheid, waarnaar hier gevraagd wordt, is *niet* uitgesloten, maar hiermede komt men in details, waarmede vooralsnog moeilijk is rekening te houden. Wat eenheidsprijzen betreft, die aldaar zouden moeten gelden, daarin zal nog al wat onderling verschil voorkomen, zoodat hieromtrent geen gemiddeld cijfer is aan te geven. Indien ontwerper bepaald dergelijke terreinen behoeft, dan dienen een

plaatselijke bepaling van de noodige grenzen en een beschouwing, in verband met vele gegevens in het programma, aan hem gewenschte stelprijzen op te leveren.

Vraag 20. Is het in ieder geval noodig de terreinen A., B. en C. te verkavelen, ook indien deze terreinen in het ontwerp niet worden gebruikt?

Antwoord. Ja dat is wèl noodig, want die terreinen zullen toch altijd worden: aansluitende onderdeelen van het nieuw te vormen geheel. Als zoodanig is de beteekenis dier aansluitende omgeving van veel belang.

Vraag 21. Wat kan als eenheidsprijs worden gesteld voor het verkavelen der terreinen A., B. en C. en het terrein van de „Bouwgrond-Maatschappij *„'s-Gravenhage-Voorburg"?*

Antwoord. Hiertoe zie men art. 1 sub. 3o en sub 8o. al, 3, van het programma, terwijl men voor terrein van de Bouwgrond-Maatschappij *„s-Gravenhage-Voorburg"?* ook kan letten *op* hetgeen in art. 1 sub. 1o en 2o gezegd wordt en daaruit, in verband met de andere gegevens, den prijs voor nuttigen (verkavelden) bouwgrond wel zal kunnen afleiden.

Vraag 22. Moeten de kosten van de wijziging gedekt kunnen worden door de opbrengst? Dit zal niet mogelijk zijn als er zulke groote bedragen in het spel komen als f 3.500.000.— of f 5.000.000.— voor het verplaatsen van station Staatsspoor.

Zoo neen, wat mag dan ongeveer het deficit zijn?

Antwoord: Indien mogelijk, dan zou natuurlijk het tegen elkander opwegen van de lasten en baten der beoogde verbetering gewenscht zijn. Dit neemt echter niet weg dat alleszins het belang der verbetering het hoogste belang is, en er dus, des noods, in de begrooting van een op deze prijsvraag in te zenden ontwerp wel een deficit mag voorkomen, als dit niet anders kan.

Maar het kan niet worden aangegeven hoe groot dit deficit zou mogen zijn, omdat zoo iets ten zeerste afhangt van hetgeen met het ontwerp, over het geheel genomen, kan worden bereikt.

Vraag 23. Aanleg van een emplacement langs de Zuidzijde van de Staatsspoor naar Voorburg (Z.-O. van de Hollandsche Spoor) wordt belet door de geprojecteerde petroleumhaven. Moet het ontwerp voor die haven ongewijzigd blijven of mag het omgebogen deel van de haven naar het Zuiden verplaatst worden? O.i. mag dit niet, wanneer er gebrek aan kadelengte voor die haven is te verwachten, wat wel niet het geval zal zijn. De haven zal wel alleen zoover Noordelijk doorgetrokken zijn om de Staatsspoor te bereiken en kan met het meest-Zuidelijke spoor hiervan wel weêr iets naar het Zuiden terugwijken.

De ontworpen speelplaats zal wel een klein gebied kunnen afstaan.

Antwoord: De steller dezer vraag geeft zelf reeds voor een deel een antwoord daarop. Maar over wijzigingen zou eerst later (bij een eventueel definitief plan) moeten gesproken worden. Dáárop valt thans niet vooruit te loopen. In elk geval geldt beantwoording ten dienste der prijsvraag een vóór-ontwerp; dit neme men wèl in aanmerking. Zijn er in een ontwerp, dat op zichzelf geslaagd is te achten, kleine wijzigingen noodig, dan dient afgewacht te worden wat er eventveel te verkrijgen zal zijn. Thans kan daarvan geen zekerheid worden gegeven.

Vraag 24. De waarde van de gebouwen langs den Bezuidenhoutschen weg tusschen Rijnstraat en Schenkweg wordt aangenomen op *f* 600.000.—. Is het mogelijk te zeggen, hoeveel hierbij voor elk dier gebouwen in rekening is gebracht? Als bijv. het gebouw van de Haagsche Tramweg Maatschappij blijft staan, zal dit een beteekende vermindering van het bedrag met zich brengen.

Antwoord: De splitsing van de hier genoemde som en van meerdere dergelijke sommen wordt aan ontwerpers overgelaten; hiervan kan geen publicatie plaats hebben.

Vraag 25. Eenheidsprijzen worden gegeven voor aanleg en verbreeding van wegen, zonder werken in den grond. Hieruit maken wij op, dat voor de nieuw te maken straten een rioleering vereischt wordt, maar dat de aanleg hiervan niet in de prijzen van f 9.—, resp. f 6.50 begrepen is. Voor dien aanleg zal dus een afzonderlijke begrootingspost moeten komen. Is deze opvatting juist? Andere werken in den grond, zooals gas-, electriciteit- en waterleiding zullen door de betrokken bedrijven aangelegd worden en dus buiten beschouwing kunnen blijven.

Antwoord: Wat het eerste gedeelte dezer vraag betreft, kan gezegd worden: ja, die opvatting is juist. De rioleering wordt dus afzonderlijk begroot. Wat nu de andere werken in den grond aangaat, die worden door de betrokken bedrijven gemaakt, maar men dient hier toch wel de kosten daarvan te begrooten, omdat het te voorzien is dat de eventueele vergoeding daarvan (door de Gemeente) zal geacht worden uit het plan voort te komen.

Trouwens, ook de werken van bestrating en rioleering worden evenzeer door de Gemeente-zorgen tot stand gebracht, doch de voorziening der kosten moet evenzeer uit het straten-plan voortkomen.

Studie-Prijsvraag 1918. Uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Utrecht.

Voor een ontwerp voor een tijdelijk restaurant viel de eerste prijs ten deel aan het motto „Wit en Zwart", den tweede prijs aan het motto „X" en derde prijs aan het motto „Studie",

Als eerste prijswinnaar heeft zich bekend gemaakt de Heer Ant. Pet en als derde prijswinnaar de Heer H. Jocker Bzn., beide te Utrecht.

Rectificatie. Het artikel over: „Een nieuw kerkgebouw" in ons vorig nummer is onderteekend: A. N. de Jong, dit moet zijn A. R. de Jong.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, D. F. Slothouwer en A. R. Hulshoff
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39ste JAARGANG. = 12 OCT. 1918. = No. 41.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. De verhouding van de Bouwkunst tot wetenschap, techniek en kunst. — Opmerkingen betreffende de honorarium-regeling voor volkswoningbouw, door W. K. de Wijs. — Prijsvragen. — Ingezonden, door Willem Stok.

OFFICIEEL GEDEELTE.

NATIONALE WONINGRAAD.

Het bestuur van den Nationalen Woningraad stelt het op prijs om, in verband met de motie inzake de lijst van architecten, door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in haar jongste ledenvergadering aangenomen, alsmede naar aanleiding van het artikel over dit ontwerp van den Heer J. P. Mieras in het Bouwkundig Weekblad van Zaterdag 28 September 1918 het hierbeneden volgende te verklaren. Het bestuur onthoudt zich daarbij van alle verdediging van zijn standpunt en van alle weerlegging van de daartegen ingebrachte bezwaren; het beoogt thans alleen een juister voorstelling der feiten te geven.

1. De Nationale Woningraad heeft zich noch bij haar uitnoodiging aan de architectenvereenigingen om aan de samenstelling der lijst mede te werken, noch bij een andere gelegenheid op eenige wijze verbonden de lijst der architecten niet ongevraagd aan de woningbouwvereenigingen toe te zenden.

2. In de motie en in het artikel van den Heer Mieras wordt ten onrechte uitgegaan van de veronderstelling als zou deze lijst de eenige zijn en volledig Zoowel in de circulaire van den Nationalen Woningraad aan de woningbouwvereenigingen als in de toelichting, welke de commissie van haar standpunt heeft gegeven, wordt zeer uitdrukkelijk verklaard, dat deze lijst als een eerste is te beschouwen. De schifting vordert een zeer nauwgezetten arbeid en het zou geruimen tijd duren aleer de commissie in staat zou zijn een volledige lijst over te leggen. Daarom werd het raadzaam geoordeeld reeds thans tot de publicatie van een eerste lijst over te gaan. Meerdere lijsten zullen volgen, waarvan de eerstvolgende, naar wij hopen, binnen niet te langen tijd.

Het bestuur van den Nationalen Woningraad.

H. P. J. Bloemers, *Voorzitter.*
M. J. A. Moltzer, *Secretaris.*

Verslag van de Ledenvergadering op 25 September 1918 in het Gebouw der M.B.V.A.

Van het Bestuur waren aanwezig de h.h.: Ir. A. Broese van Groenou, voorzitter; B. J. Ouëndag, vice-voorzitter; C. J. Kruisweg, Ir. J. B. v. Loghem, J. Herman de Roos, Ir. D. F. Slothouwer en G. Versteeg, alsmede de Algemeen Secretaris.

De presentielijst vermeldde de volgende namen: J. de Bie Leuveling Tjeenk, B. van Bilderbeek, M. Brinkman, P. G. Buskens, S. de Clercq, A. J. van Doorn, Jb. C. van Dorsser, Jac. van Gils, Jan Gratama, W. J. de Groot, C N. van Goor, J. W. Hanrath, J. W. F. Hartkamp, A. J. Hekker, A. R. Hulshoff, L. H. E. van Hylckama Vlieg, Joh. Jansen, A. J. Jansen, W. de Jong, H. v. d. Kloot Meyburg, W. P. C. Knuttel, A. A. Koh, A. J. Th. Koh, A. K. Kruithof, M. Kuiler, A.C. Lengbeek, M. Meyerink, J. Molenaar, J. J. v. Noppen, M. Plate, Hugo Poortman, G. P. Postel, C. B. Posthumus Meijjes, N. Ramakers, A. H. van Rood, E. M. Rood, E. H. P. Rosenboom, J. Th. van Rossum, G. Stapensèa, J. A. van Teeffelen, P. A. Timmers, Leen Tol, H. W. Valk, A. H. Wegerif, E. G. Wentink, W. K. de Wijs en L. Zwiers.

De Voorzitter opent de vergadering en spreekt in de eerste plaats zijn vreugde uit over de groote belangstelling, die er blijkens de groote opkomst, voor deze vergadering is. Hij heet de heer Joh. Jansen, de eenige aanwezige van de nieuwe leden welkom. Vervolgens maakt spreker gewag van de toenemende belangstelling der leden, waarvan ook de eerste groeptentoonstelling een bewijs is. Hij dankt de inzenders voor hun welwillende medewerking en spreekt de wensch uit dat deze tentoonstellingen het hare zullen bijdragen om de belangstelling voor de bouwkunst te verhoogen.

Notulen.

De Secretaris leest hierna de notulen voor van de ledenvergadering op Woensdag 17 Juli 1918 te Wassenaar. Ze worden goedgekeurd en daarna gearresteerd.

Mededeelingen.

Naar aanleiding van de notulen deelt de Voorzitter mede, dat het Bestuur besloten heeft een circulaire te zenden aan alle gemeentebesturen van plaatsen boven de 3000 inwoners, waarin waarin zal worden gewezen op den ongunstigen tijd voor de architecten en aangedrongen zal worden den bouw van gebouwen, bekostigd uit de algemeene kas, op te dragen aan particuliere architecten. Bovendien zal aan gemeentebesturen van plaatsen boven de 10000 inwoners een uitvoeriger schrijven in denzelfden geest worden gericht.

Spreker betreurt het bedroevende resultaat van de jongste enquête Het is niet mogelijk uit een 30-tal formulieren conclusies te trekken betreffende den toestand in het architectenvak.

Spreker wekt de aanwezigen op, alsnog de biljetten in te sturen, opdat nog een en ander daaruit aan de autoriteiten kan worden medegedeeld.
Gelukkiger resultaat heeft de hoofdelijke omslag in dit jaar opgeleverd. Reeds hebben 126 leden een bedrag van *f* 3000 opgebracht. Aangezien het geraamde tekort over 1918 ± *f* 4000 bedroeg, zijn de verwachtingen van het Bestuur niet beschaamd.

INGEKOMEN STUKKEN.

Uitspraak van den Eereraad, inzake de gedragingen van het lid Z. Hoek. De conclusie van den Eereraad strekte den heer Hoek van het lidmaatschap vervallen te verklaren.
Van het rapport wordt mededeeling gedaan aan de vergadering.
Hierna wordt aan de orde gesteld punt 6 van de Agenda: het verbod voor leden der M.B.V A. om mede te werken aan uitgaven als van Dr. G. Schueler.
Na een korte bespreking werd het voorstel van den Eereraad, tot verbod van medewerking voor alle leden bij acclamatie aangenomen.
2o. Een schrijven van het Verbond van Ned. Kunstenaars Vereenigingen om 3 leden af te vaardigen voor een commissie, die de Vereeniging voor het aesthetisch element bij het voortgezet onderwijs V.AE.V.O., van advies zal dienen bij aesthetische aangelegenheden.
De heeren G. J. Postel, A. H. van Rood en B. v. Bilderbeek verklaarden zich bereid, zich een eventueele benoeming te laten welgevallen.

AGENDA.

Hierna stelt de Voorzitter aan de orde het Rapport van de Fusie-Commissie 1918.
De door de verschillende leden gemaakte opmerkingen, van principieelen en redactioneelen aard werden ieder afzonderlijk besproken en over de meeste werd gestemd om ze al of niet aan de Fusie-Commissie ter nadere overweging te geven.
Wegens het vergevorderde uur werd de behandeling van het rapport over punt 16 van het Werkprogramma tot een volgende vergadering uitgesteld.

RONDVRAAG.

De heer Buskens brengt de lijst van architecten bij volkswoningbouw, opgemaakt door de Commissie van den N.W.R. ter sprake. Spreker had een dergelijke actie van den Woningraad niet verwacht. Oorspronkelijk zou hij alleen een lijst overleggen aan die Besturen van Woningbouwvereenigingen, die hem om advies vragen over de keuze van architecten, thans is de lijst echter aan alle woningbouwvereenigingen toegestuurd, met het verzoek eventueel een keuze uit de lijst te doen. Spreker acht het gewenscht, dat ook nu de M.B.V.A. zoo spoedig mogelijk aan de woningbouwvereenigingen een circulaire stuurt, met onze ledenlijst.
Verschillende leden uitten hun ontstemming over de lijst.
De heer Gratama wijst er op dat de M.B.V.A. indertijd gelegenheid heeft gehad een afgevaardigde in de Commissie te benoemen. Opmerkingen van onzen kant over de wijze, waarop de Commissie is te werk gegaan, zullen nu al heel weinig succes hebben.
De Voorzitter is van meening dat de Woningraad dient te worden gewezen op het feit dat de commissie nu heel anders doet, dan oorspronkelijk bedoeld was.
Maar in ieder geval moeten de woningbouwvereenigingen door de M.B.V.A. ingelicht worden. De lijst is ook gestuurd aan vereenigingen die reeds een architect hebben. De M.B.V.A. moet opponeeren tegen de gevolgen van het rondzenden van de lijst, niet tegen de wijze waarop een en ander is geschied.
De heer de Wijs verzocht de vergadering zich over deze aangelegenheid uit te spreken in den vorm van een motie, door den secretaris op te maken, en deze in de dagbladen te publiceeren.
Aldus wordt besloten.
Hierna deelt de heer Gratama het volgende mee: Er is onder het personeel van opzichters en teekenaars bij de Amsterdamsche woningbouwvereenigingen een sterke drang om loonsverhooging en wel van 40—50 pCt. De gezamenlijke architecten der Amsterdamsche Woningbouwvereenigingen hebben een vergadering gehouden met afgevaardigden van de Federatie van Amsterdamsche Woningbouwvereeniging, die genegen aan de eischen tegemoet te komen. De gevolgen van deze actie zijn zeer verstrekkend, aangezien zij zich weldra over het heele land zal voordoen, ook voor den particulieren bouw. Dit alles hangt nauw samen met het honorarium van de architecten, dat thans voor volkswoningbouw slechts tijdelijk geregeld is. Het kan nu in verband met deze kwestie worden herzien. De Federatie wenschte een beslissing te nemen op 15 October. Spreker vraagt of de M.B.V.A, genegen is een Commissie in te stellen, om voor dien datum het vraagstuk over de loonen te behandelen. De heer Walenkamp is verzocht deze kwestie in den B.N.A. ter sprake te brengen. zoodat van die zijde ook medewerking zal plaats vinden. Het zal noodig zijn dat de federatie ook aan de besprekingen zal deelnemen, alsook de Directeur van den Woningdienst.
De Voorzitter dankt den heer Gratama voor zijn belangrijke mededeeling en deelt mede dat het Bestuur reeds verschillende acties tot loonsverhooging ter kennis zijn gebracht; het heeft echter aangestuurd op één centrale actie.
De heer De Wijs voegt hieraan toe, dat deze gelegenheid te baat moet worden genomen om de honorariumregeling bij volkswoningbouw te veranderen. De huidige regeling is fataal. Liever de cijfers van thans aanhouden met een zekere reductie.
De Voorzitter verzoekt de vergadering de afwikkeling van deze zaak in handen te stellen van het Dagelijksch Bestuur.
Aldus wordt besloten.
Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter hierna, onder dankzeging aan de aanwezigen, de vergadering.

J. P. MIERAS, *Alg. Secr.*

Pensioen-Commissie.

De Pensioen-commissie vergaderde op Zaterdag 28 September j.l. des namiddags te 2 uur in het gebouw van de M.B.V.A. aan de Marnixstraat te Amsterdam. Aanwezig waren alle leden, de heeren C. J. Kruisweg (M.B.V.A.); Mr. M. J. A. Moltzer P. W. Zijlstra (B. v. T.); C. van der Linde (C.O. en T.B.) en J. L. B. Keurschot (A. N. O. en T. B.) benevens de wiskundige adviseur, de heer Dr. D. Turksma.
Deze vergadering was belegd om D. Turksma in de gelegenheid te stellen het door hem vervaardigde en bij de commissie ingezonden verzekeringsschema nader mondeling toe te lichten. Het schema had daartoe vooraf — met de daarbij behoorende schriftelijke toelichting — bij de leden der commissie gecirculeerd.
Na behandeling van de door enkele leden der commisiie bij de toelichting gemaakte aanteekeningen, zette D. Turksma tenslotte duidelijk uiteen, op welke wijze de pensionneering van de opzichters en teekenaars, uit een door de organisaties te stichten fonds, mogelijk is.
De conclusiën tot welke de commissie kwam, zullen door Mr. Moltzer in een eenvoudig en beknopt rapport worden verwerkt, hetwelk daarna als het resultaat van haren commissorialen arbeid aan de haar afgevaardigd hebbende organisaties zal worden toegezonden.

C. J. KRUISWEG, *Voorzitter.*
J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris.*

W. F. Merhottein †

Te 's Gravenhage is overleden de heer W. F. Merhottein bouwkundige, in den ouderdom van slechts 35 jaar. De heer Merhottein was sinds jaren lid van de Examen-Commissie voor het afnemen van de Examens voor Bouwkundig-Opzichter en Teekenaar.

DE VERHOUDING VAN DE BOUWKUNST TOT WETENSCHAP, TECHNIEK EN KUNST.

REDE GEHOUDEN DOOR

PROF. IR. J. G. WATTJES BIJ HET AANVAARDEN VAN HET HOOGLEERAARSAMBT IN DE ARCHITECTUUR AAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL TE DELFT.

(Slot).

Een zeer belangrijke hulpwetenschap voor de constructie-leer is de berekening van bouwconstructies. De constructief-juiste afmeting van constructie-deelen moet veelal door toepassing van wiskunde bepaald worden. De vorm der constructie moet echter eerst in hoofdtrekken bekend zijn, voordat tot berekening van de afmeting harer onderdeelen kan worden overgegaan. Wel kan de uitkomst der berekening achterna de eerst gekozen constructie-vorm doen verwerpen. En ook zal de kennis der berekening van te voren invloed op de keuze van de constructie-vorm oefenen, waardoor de constructie reeds dadelijk zoodanig ontworpen wordt, dat zij met het geringst materiaal-verbruik kan worden uitgevoerd. Zoo is er een wisselwerking tusschen de constructie-leer en de berekening van bouwconstructies; zij hangen onafscheidelijk samen. Doch ook het constructieve en het aesthetische staan met elkaar in nauw verband; zij zijn wel te onderscheiden doch niet van elkander te scheiden. En aangezien de constructief-juiste afmetingen van de goede constructie door berekening moet worden bepaald, hangen ook het aesthetische en het wiskundige ten nauwste samen. De schoonheid eener constructie berust in hoofdzaak op maatverhoudingen. Voor zoover de maten door berekening worden bepaald, beïnvloedt de berekening de aesthetische vormgeving. De ontwikkeling der bouwkundige techniek van de laatste jaartientallen, die aan ijzer-constructies en gewapend-beton-constructies steeds ruimer plaats in de samenstelling van gebouwen inruimt, heeft die samenhang versterkt en maakt, dat thans voor den ontwerper van gebouwen evenveel wiskundige kennis noodig is, als voor den ontwerper van bruggen, wegen en waterwerken.
Waarom zou de civiel-ingenieur *wèl* en de architect *niet* de berekening van de in zijn vak toepasselijke constructies moeten kunnen beheerschen? Juist om uit deze moderne constructie-wijzen de daarvoor eigene schoonheid te kunnen halen, is voor den architect volledige kennis van de berekening dier constructie-wijzen noodig.
Ieder constructief onderdeel heeft zijn vorm en moet dus, voor zoover zichtbaar, ook aesthetisch worden verzorgd. Een bepaalde constructieve vorm zal technisch goed, doch ter bestemder plaatse aesthetisch minder gewenscht kunnen zijn. Omgekeerd kan het voorkomen, dat een bepaalde vorm aesthetisch goed, doch ter bestemder plaatse technisch niet goed in elkander te steken is. Zoo wordt de constructie-wijs door het aesthetisch oordeel, doch ook de aesthetische vormgeving door het constructief oordeel beïnvloed.
Zooals bij het ontwerpen van het geheele bouwwerk de praktische gebruikseischen, de constructieve eischen gelijktijdig en in *onderling verband* moeten worden in acht genomen, zoo moet bij het ontwerpen van onderdeelen, het zoogenaamde detailleeren, eveneens gelijktijdig en in onderling verband de praktische bruikbaarheid, de constructieve degelijkheid en den schoonen vorm worden nagestreeft. Welke eischen moeten nu zoowel bij het ontwerpen als bij het detailleeren het zwaarste wegen?
De techniek als zoodanig is een hoogere kultuur-uiting dan de wetenschap als zoodanig, omdat in de techniek de geest zich vrijer tot de natuur verhoudt dan in de wetenschap. In de wetenschap is de geest naspeurend, in de techniek is hij scheppend. De kunst als zoodanig is wederom hoogere kultuur-uiting dan de techniek, omdat de techniek schept uit noodzaak, om behoeften te bevredigen, terwijl de kunst als zoodanig vrij schept, uit lust tot voortbrengen.
De bouwkunst is een gebruikskunst, dat is een techniek, waarin boven en behalve het nuttige ook het schoone wordt nagestreefd. De werken van bouwkunst komen voort uit bepaalde behoeften. Daarom is voor de bouwkunst bruikbaarheid en constructieve juistheid *hoofdzaak*, doch de schoonheid het *hoogere*. Daarom mag bij de beoefening van bouwkunst het constructieve en de bruikbaarheid niet aan de schoonheid opgeofferd worden, zooals dikwijls door eenzijdig-artistieke architecten geschiedt, doch evenmin mag het aethestische aan constructieve juistheid of aan doelmatigheid worden opgeofferd, zooals dat vaak het geval is bij gebouwen door civiel-ingenieurs of genieofficieren ontworpen en uitgevoerd.
Spreker's grief tegen de jonge moderne Amsterdamsche school, de richting, die de gebouwen voortbracht, door Van der Mey, De Klerk, Kramer en anderen met onmiskenbaar talent en bewonderenswaardige fantasie ontworpen, is, naast een gemis aan aesthetische zelfkritiek, waardoor al het door de ongebreidelde fantasie bedachte wordt verwerkelijkt, het toepassen van vormen, die constructief niet goed zijn. Terwijl dus de constructie aan de aesthetische vormgeving een zekere beperking behoort op te leggen, in dien zin, dat het bouwwerk tot in onderdeelen constructief goed moet zijn, zoo behoeft deze beperking niet zoover te gaan als de rationalistische bouwkunst-opvatting vordert. Deze richting stelt als aesthetisch beginsel, dat de schoone architectonische vorm rationeel uit de constructie moet voortkomen. Kunst kan echter niet rationeel zijn, evenmin als zij naturalistisch kan zijn. Een werk is juist een kunstwerk door wat het meer dan het rationeel noodige en meer dan natuurgetrouwe afbeelding in zich bevat.
De konsekwentie van dit verkeerde aesthetische beginsel zou voor aesthetische beoordeeling een constructieve ontleding vorderen. Om te weten of iets mooi genoemd mag worden, zou dan moeten worden nagegaan of de wijze, waarop de standvastigheid inderdaad verkregen is, wel overeenkomt met die,

waarop zij voor het oog is bereikt, wat dikwijls alleen met de werkteekeningen is na te gaan.
Er is zeker constructieve schoonheid, de schoonheid van de zichtbare standvastigheid. De indruk van onvoldoende standvastigheid werkt aesthetisch storend. Aesthetisch grootsch doet eene constructie aan, indien de standvastigheid met zichtbare moeite is bereikt, zooals dat het geval is bij zeer groote overspanningen, bij koepelbouw, bij zichtbare houten en ijzeren overkappingen, bij de hooggeplaatste gewelven op ranke steunpunten van de gothische kathedralen. In deze gevallen vloeit de aesthetische en technische bewondering zonder grens inéén. Doch die constructieve schoonheid is geenszins de eenige in bouwkunst bereikbare of toelaatbare schoonheid; zij is zelfs aesthetisch niet overal op haar plaats. En voor deze constructieve schoonheid is het ook geenszins noodig, dat al het voor de werkelijke standvastigheid gebezigde ook zichtbaar is. Het kan zelfs ter verkrijging van de aesthetische bekoring eener stoute gewaagde constructie gewenscht zijn, een deel van het constructief-noodige aan het oog te onttrekken. Het aesthetisch oordeel berust uitsluitend op het zichtbare) constructieve verborgenheden kunnen nooit de aesthetische waarde beïnvloeden.
Op dezelfde wijze als het aesthetische met het constructieve samenhangt, hangt het aesthetische ook met de bruikbaarheid samen. De indruk van bruikbaarheid en doelmatigheid werkt aesthetisch bevredigend; in 't oog springende ondoelmatigheid stoort aesthetisch.
In de bouwkunst hangen het doelmatige, het constructieve en het aesthetische onscheidbaar samen. Doch dit is niet alleen bij de werken van bouwkunst het geval. Zooals reeds gezegd, verhouden zich vele der vakken van den civiel-ingenieur in beginsel niet anders tot de kunst dan de bouwkunst. Vele opgaven der bouwkunst mogen al door hun aard en omvang aanleiding geven tot het ontstaan van grootsche schoonheid, bij de bruggenbouwkunst is dat eveneens en op soortgelijk uiteenloopende wijze het geval. In de bruggenbouwkunst hebben we, evenals in de bouwkunst, naast grootsche aesthetisch imponeerende werken, werken van bescheiden en intieme schoonheid. De waterbouwkundige werken en de wegen, geven minder aanleiding tot uitgesproken schoonheid, doch hebben evengoed hunne aesthetische eischen. In vele dier werken is gelijksoortige schoonheid te bereiken en te vorderen, als in die soort van gebouwen, die in groote getale noodig zijn: de eenvoudige woonhuizen. Tot den werkkring van den civiel-ingenieur worden behalve de bruggen, de wegen en de waterbouwkundige werken: polders, dijken, havens, kanalen, sluizen e. d. ook gerekend te behooren, die gebouwen, die door hun bestemming een weinig in het oog springende schoonheid behoeven, zooals gebouwen voor nijverheid en verkeer, zonder representatief karakter en de daarbij of bij bruggen, wegen of waterwerken behoorende beambtenwoningen. Hiertoe behooren fabrieksgebouwen, polder-gebouwen, watertorens, silo's, locomotiefloodsen, seinhuizen, havengebouwen, spoorwachters-, brugwachters-, wegwachters- en sluiswachterswoningen. Al deze gebouwen — ten onrechte utiliteitsgebouwen genoemd, want een gebouw als zoodanig is een nuttigheidswerk — stemmen daarin met de eenvoudige woonhuizen overeen, dat voor hen *aesthetische beperking een aesthetische eisch* is. Het is volslagen onjuist, dat voor deze gebouwen de vormgeving er niet op aan komt, zooals de civiel-ingenieurs door onvoldoende aesthetische ontwikkeling veelal meenen. Aesthetische beperking is geheel iets anders dan aesthetische verwaarloozing. Deze gebouwen mogen niet leelijk zijn, doch moeten een bepaalde, zeer weinig sprekende, eenvoudige schoonheid hebben. Die schoonheid moet verkregen worden, niet door toepassing van versiering of van kostbare materialen, doch uitsluitend door een harmonischen opzet van het geheel en een gevoelvolle detailleering van de onderdeelen.
Het is wel te billijken en geenszins aan „jalousie de métier" toe te schrijven, dat de architecten deze gebouwen ongaarne in handen van civiel-ingenieurs zien, aangezien deze, behoudens een enkele gunstige uitzondering, daarvan de ergerlijkste wanstaltigheden plegen te maken, die hun omgeving op bedroevende manier ontsieren.
Wensch ik eenerzijds voor den bouwkundig ingenieur een even vèr gaande wiskundige studie als voor den civiel-ingenieur, ten einde hem in staat te stellen de geheele techniek van zijn vak te beheerschen, anderzijds acht ik voor den civiel-ingenieur zooveel aesthetische ontwikkeling noodig, dat hij de aesthetische zijde van al de tot zijn vak behoorende werken volkomen beheerscht. Van tweeën een: óf de opleiding van den civiel-ingenieur moet zoodanig zijn, dat hij eenvoudige gebouwen technisch goed en aesthetisch voldoende in elkander kan zetten, ofwel de civiel-ingenieur moet zich tot bruggen, wegen en waterwerken bepalen en alle gebouwen aan de architecten overlaten.
Ik heb thans nog te behandelen de verhouding van de bouwkunst tot de overige beeldende kunsten. Tot de beeldhouw- en de schilderkunst verhoudt zich de bouwkunst al een gebruikskunst tot zuivere kunsten, als de onvrijheid der nuttigheid en dienstbaarheid tot de vrijheid van het scheppen louter om de zaligheid van het scheppen. Zoo zijn de beeldhouw- en de schilderkunst ten opzichte van de bouwkunst hoogere kunsten. Dat wil niet zeggen, dat ieder werk dier kunsten hooger in waarde zou zijn dan alle werken van bouwkunst. Er is beuzelachtige schilderkunst en er is grootsche bouwkunst. Er is speelsche schilder- en beeldhouwkunst en er is verheven bouwkunst.
De schilder- en de beeldhouwkunst kunnen als sierkunsten uitgeoefend worden, zij kunnen daarbij naast andere gebruiksdingen ook gebouwen versieren. Als sierkunst in de bouwkunst optredend, dienen zij zich aan het bouwwerk ondergeschikt te maken. Beide kunsten hebben zich echter niet tot sierkunst bepaald, veel minder tot versiering alleen van gebouwen. Zij hebben alle vrije kunsten, beelden en schilderijen voortgebracht van gelijke kunstwaarde als de schoonste gebouwen. Al mocht nu ook de regel, dat deze kunsten decoratief en aan de bouwkunst ondergeschikt hadden behooren te blijven, met recht gesteld zijn, dan nog zou de menschheid er geenszins mede gebaat zijn, indien deze regel niet overtreden en heel die heerlijkheid van kunstwerken niet gemaakt ware.
Als kunst staat de bouwkunst in nauwe betrekking niet alleen tot de sierkunsten, doch ook tot tuinkunst, meubelkunst en stoffeeringskunst, die haar ondergeschikt moeten blijven.
Aan den anderen kant verhouden zich de bouwkunst met de tuinkunst, bruggenbouwkunst, wegenbouw en waterbouwkunde als samenstellende en ondergeschikte elementen tot de stedenbouwkunst, die al die vakken voor hare opgaven behoeft.
Doch de bouwkunst beperkt zich niet tot verband alleen met de beeldende kunsten. Heel het menschelijk geestelijk leven speelt zich zoo haast uitsluitend binnenshuis, dat is in gebouwen af, dat de bouwkunst in nauw verband staat met heel de kultuur. Geen andere techniek of kunst is in die mate bij heel het menschelijk leven in al zijn uitingen betrokken. Door de onderscheiden bestemming van gebouwen hangt de bouwkunst samen met het huiselijk leven, de gezondheidsleer, de zedelijkheid, de opvoedkunde, met nijverheid, handel en verkeer, met wetenschappen, kunsten en godsdienst.
Staat de bouwkunst op die wijze met heel het geestesleven in betrekking, zij is toch het nauwste verbonden aan die drie der onderscheiden soorten van geestelijke werkzaamheid, die in innige samen- en wisselwerking in haar beoefening begrepen zijn: wetenschap, techniek en kunst. Daarom behooren al diegenen, die in de bouwkunst een leidende plaats zullen innemen, hetzij als architect, als civiel-ingenieur of als genie-officier, hun geest in wetenschappelijk, technisch en kunstzinnig opzicht te ontwikkelen.

OPMERKINGEN BETREFFENDE DE HONORARIUM-REGELING VOOR VOLKSWONINGBOUW.

De vraag of de gewijzigde honoreering voldoende geacht kan worden als billijke minimum-belooning, moet mijns inziens ontkennend beantwoord worden, en wel op de volgende gronden.
Wanneer men terug gaat tot den oorsprong van de honorarium-regeling, dan kan het ontstaan van het honorarium-percentage als volgt gedefinieerd worden: „de honorarium-regeling is in den loop der jaren gegroeid uit de noodzakelijkheid, dat een architect met een normale hoeveelheid opdrachten, hieruit voldoende inkomsten trekt, en behoorlijk volgens zijn stand in zijn totale levensonderhoud te kunnen voorzien."
Neemt men dit als basis aan, dan zal bij elke wijziging van de bestaande honorarium-regeling nagegaan moeten worden, in hoever zich eenerzijds de inkomsten, anderzijds de uitgaven voor levensonderhoud gewijzigd hebben.
Thans zijn eenerzijds de bouwkosten abnormaal gestegen, en daardoor de inkomsten van den architect vermeerderd; anderzijds is de geheele levensstandaard verhoogd, terwijl bovendien de door den architect te betalen salarissen en onkosten belangrijk meerdere uitgaven vorderen als voor den oorlog.
Tenslotte mag als factor niet uit het oog verloren worden, dat de arbeid, die door den architect persoonlijk ten behoeve van een werk verricht moet worden, door de tijdsomstandigheden zeer toegenomen is.
Aannemende, dat de honorarium-regeling van 1916 als billijke minimum-belooning voor dien tijd beschouwd mag worden, dan dient men bij het vaststellen van een gewijzigde regeling na te gaan, in hoeverre elk van de bovengenoemde factoren een wijziging veroorzaken of wenschelijk maken.
1e. de hoogere *levensstandaard*; het is onnoodig hier op te sommen hoe alle uitgaven voor levensmiddelen, kleeren en andere persoonlijke uitgaven, reiskosten, belastingen, en in zeer vele gevallen ook de huishuren belangrijk zijn verhoogd, in sommige gevallen tot 100 en 150% toe! een gemiddelde verhooging van den levensstandaard met 50% mag zeker als niet te hoog aangenomen beschouwd worden;
2e. de hoogere *salarissen* en *onkosten;* de salarissen van teekenaars zijn als natuurlijk gevolg van den hoogeren levensstandaard voortdurend stijgende, en nu reeds 30—40% hooger dan in 1914. Andere bureaukosten (teekenbehoeften, verwarming en verlichting, enz.) zijn met 80—100% verhoogd. Deze hoogere uitgaven rechtvaardigen op zich zelve een verhooging van het honorarium met ten minste 10%;
3e. de *meerdere arbeid* welke een architect persoonlijk ten behoeve van een werk moet verrichten; dit is in de eerste plaats een direct gevolg van de moeilijkheden bij het verkrijgen van bouwmaterialen, waardoor het herhaaldelijk voorkomt, dat de architect den aannemer behulpzaam moet zijn, door zijn invloed aan te wenden bij de autoriteiten zoowel als bij de handelaars. Daarenboven heeft men juist bij den volkswoningbouw de voor den architect ongunstige omstandigheid, dat in dezen tijd door de hoogere bouwkosten kleinere groepen van woningen (bijv. van 50 tot 80 woningen) aanbesteed worden, waar in normalen tijd minstens twee maal zooveel woningen tegelijk in uitvoering zouden komen. Het behoeft geen nader betoog, dat dit voor den architect, vooral bij de uitvoering van het werk, veel meer arbeid meebrengt. Een en ander billijkt een verhooging van het honorarium met 15 pct.

De drie bovengenoemde factoren, welke hier elk voor zich nog lang niet van den meest pessimistischen kant bekeken zijn, rechtvaardigen dus een *verhooging van het*

honorarium van voor den oorlog met 75 %, wanneer men uitgaat van de alleszins billijke vooropstelling dat de inkomsten uit een bepaalde opdracht op *evenredige* wijze moeten bijdragen in het totale levensonderhoud van den architect.

Evenwel is de wijze van berekening van het honorarium, waarbij men uitgaat van een *fictieve bouwsom*, berekend naar de woningprijzen van 1914, zeer aan bedenkingen onderhevig. De „woningprijzen" waarvan de wijzigings-clausule gewaagt, mogen voor enkele grootere gemeenten min of meer vaststaande cijfers zijn, in kleinere gemeenten en vooral op het platte-land zijn zij dit geenszins. In tal van plaatsen, waar vóór 1914 nog nooit een behoorlijke arbeiderswoning gebouwd was, worden thans met Rijkssteun woningen gesticht. Het baseeren van de „woningprijzen" op de min of meer primitief gebouwde eigenbouwers-woningen, is vooral in de provincie een onjuist uitgangspunt. Ook het maken van gedétailleerde begrootingen met eenheidsprijzen van 1914, zal voor vele architecten, welke niet toevallig in het bezit zijn van begrootingen van soortgelijke werken uit dien tijd, vrijwel onmogelijk zijn, en is bovendien, wil men het serieus doen, een zeer tijdroovend werk.

Bovendien kan bij het berekenen van het honorarium het uitgaan van een fictieve bouwsom een bron van kwesties zijn.

Zeer terecht is vroeger steeds van de zijde der architecten er op aangedrongen, dat het honorarium bepaald zou worden naar de werkelijke bouwkosten, welk systeem, dan ook algemeen ingang gevonden heeft. Helaas is men daarvan bij de tijdelijke wijziging van 1917 geheel onnoodig afgestapt. Acht men het honorarium te hoog, dan kan men beter dan toeslag op een fictief bedrag te geven, een *reductie* op het zuiver naar de bestaande regeling berekende honorarium toestaan.

Uitgaande van een verhooging van het honorarium van 1914 met 75 %, en aannemende dat thans de totale bouwkosten ongeveer 150 % hooger zijn dan in 1914, komt men door eenige berekeningen aan de hand van de honorarium-tabel tot de conclusie, dat billijkerwijze een *reductie* van gemiddeld *10* % à *15* % toegestaan kan worden op het honorarium berekend volgens de *bestaande regeling* naar de *werkelijke bouwkosten*.

Waar alle hierbovengenoemde omstandigheden en factoren thans nog aan een voortdurende wijziging onderhevig zijn, is het wenschelijk dat dit reductiepercentage telkens voor een termijn van 6 maanden vastgesteld wordt, en dan geldig is voor de werken, welke gedurende dien termijn in uitvoering komen. Bij een eventueel thans in te voeren wijziging zal het billijk zijn deze terugwerkende kracht te geven tot 15 April 1918, op welk tijdstip de op 15 October 1917 in werking getreden regeling herzien had moeten worden.

W. K. DE WIJS, Architect M. B. V. A.

PRIJSVRAGEN.

INGEKOMEN VRAGEN EN BEANTWOORDING DAARVAN DOOR DE JURY, BETREKKING HEBBENDE OP DE PRIJSVRAAG VOOR EEN ONTWERP TOT HET VERKRIJGEN EENER BETERE REGELING VAN HET VERKEER TUSSCHEN HET TEN N. O. EN TEN Z. W. VAN DEN STAATSSPOORWEG GELEGEN STADSGEDEELTE TE 'S-GRAVENHAGE.

Vraag 26. Zou van het gedeelte Bezuidenhoutkwartier en Wijk VII waarover de prijsvraag handelt, ook een vliegeropname van niet al te groote hoogte verkrijgbaar gesteld kunnen worden ter vergemakkelijking van een te maken isometrisch perspectief?

Antwoord: Wij hebben ons gewend tot den commandant van het corps Vliegeniers te Soesterberg.

Vraag 27. Is het Schouwburgvraagstuk reeds tot oplossing gekomen, wat betreft de plaats?

Antwoord: Sedert de Stadsschouwburg verbouwd is, valt er voor het oogenblik niet meer over een Schouwburgvraagstuk te spreken.

Al moet erkend worden, dat er waarschijnlijk in het steeds grooter wordende 's-Gravenhage nog wel eens een flinke schouwburg zal bijkomen, is echter op de plaats, wáár die zal worden gebouwd, niet vooruit te loopen. Er behoeft althans in het plan geen plaats voor te worden aangewezen; maar het is dáárom nog niet verboden.

Vraag 28. Hoe moet men zich voorstellen dat bij de beoordeeling der plannen de exploitatie-rekening beoordeeld wordt? Is deze eenvoudig als toelichting bij het ontwerp bedoeld, of is ze een factor, die bij de beoordeeling van de plannen den doorslag kan geven, afgezien van de overige qualiteiten van die plannen?

Antwoord: In art. 1. sub c van het programma staat:

„dat eene toelichting op het plan wordt gevraagd met een financieel overzicht op de basis van de hieronder volgende gegevens."

Dat financieel overzicht is dus geenszins zonder invloedrijke beteekenis en zal de waarde van het plan, waarbij dit overzicht behoort, verhoogen. Maar bovenaan dient te staan de waarde van het plan, hetwelk het best beantwoordt aan het doel, wat met deze prijsvraag beoogd wordt, ook in verband met de te verwachten kosten. Bij de beoordeeling komt dus een globale begrooting wel degelijk in aanmerking, maar het denkbeeld van den doorslag te geven, moet hier niet op den voorgrond treden, aangezien toch niet anders kan verkregen worden dan een voorloopig ontwerp, hoe volmaakter hoe liever, waarvan de uitvoering evenwel in elk geval nog zeer groote en moeilijke voorbereidingen zal medebrengen. Maar dit alles zal juist in het licht stellen het groote belang, dat aan de verwezenlijking van het bekende doel is verbonden. En hoe moeilijk ook de oplossing van het vraagstuk moge zijn, — moeilijkheden zijn er om te worden overwonnen.

Hiermede is de vragenlijst gesloten.

STUDIE-PRIJSVRAAG 1918. EEN ONTWERP VOOR EEN TIJDELIJK RESTAURANT, UITGESCHREVEN DOOR DE „VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST" TE UTRECHT.

JURY-RAPPORT.

Ingekomen zijn 14 antwoorden n.l.: 1 Studie — 2. Lucullus — 3. Probeeren — 4. Wit en zwart — 5. J H — 6. Mobilisatie — 7. A B C — 8. B B U — 9. Batouwe — 10. X — 11. twee geteekende drie hoeken in cirkel — 12. Studie (in rondschrift letters) — 13. punt in cirkel (geteekend) en 14. Zeeland.

Doordat in de algemeene bepalingen van het programma der prijsvraag was opgenomen de clausule: — dat zij is bedoeld als studie-prijsvraag en dus niet is uitgeschreven voor zelfstandig werkzaam zijnde architecten —, ligt het eenigszins voor de hand, dat de jury niet al te hooge eischen aan de inzendingen kon stellen.

Over het algemeen gaven de inzendingen blijken, dat de ontwerpers zich met ernst en toewijding van hun taak hebben gekweten, hoewel niet valt te ontkennen, dat behalve deze factoren nog zeer veel andere zaken geëisch worden om een geheel te doen slagen.

Een juiste vorm en indeeling van den plattegrond, een harmonische samenstelling van het geheel, ziedaar eenige belangrijke eischen welke van een goed ontwerp kunnen worden gevergd.

Bij de eerste schifting deze hoofdzaken in het oog houdend, vielen uit de Nos. 5, 8, 11, 12 en 13, waarvan de inzenders blijk gaven van een onvoldoende beheersching van het onderwerp.

Het oordeel over de 9 overblijvende ontwerpen volgt hieronder:

No, 1. De compositie van den plattegrond is gelukkig. De ligging van de buffetten is zeer goed. De verbinding van de dienkeuken en het buffet is evenwel minder gunstig. De ingang is onvoldoende. De verdeeling van de toiletten over de zaal is wel goed, doch daardoor wordt te veel uitzicht benomen, zoodat zij van de voorzijde beter hadden kunnen vervallen. De opbouw geeft goed het karakter van een tijdelijk restaurant. Het verband tusschen den hoofdvorm en de ronde uitbouwen is niet gelukkig. De kleur voor het gebouw is goed.

De hoofdvorm van het intérieur heeft verdienste ofschoon de zichtbare kapconstructie hier niet gelukkig is. De détails zijn niet onaardig. De ronde uitbouwen, die in de gevels foutief zijn opgelost, zijn in het interieur gelukkiger. Het teekenwérk is met zorg uitgevoerd; de perspectief is echter niet mooi.

No. 2. De verbinding tusschen de dien- en kookkeuken, zoomede de afmeting van het buffet zijn onvoldoende. De telefooncel ligt niet gelukkig, beter ware in de nabijheid van het buffet. De ingang is onvoldoende.

De opbouw is onorganisch, de achtergevel is geheel onopgelost. Het intérieur doet koud. Het teekenwerk is zeer oppervlakkig.

No. 3. De vorm van de platte grond is niet gelukkig, hij is te vierkant. De dienstruimten zijn slecht gerangschikt. Telefooncel beter in de nabijheid van het buffet. De ingangen zijn gelukkiger.

De hoofdvorm van den opbouw is slecht, de verhouding tusschen onder- en bovenbouw is onharmonisch. De kleuren zijn ongevoelig.

Het intérieur is niet gelukkig, vooral de kap is slecht. Het teekenwerk is met zorg uitgevoerd, de perspectief is echter slecht geaquarelleerd.

No. 4. De hoofdvorm van het plan is goed, doch de zaal is echter te lang. Enkele dienstruimten, zooals dienkeuken en toiletten zijn te klein. De ingang heeft verdienste. Het karakter van een tijdelijk restaurant is in den opbouw goed uitgedrukt, de compositie is zeer gelukkig. De kleur is geestig, doch gewaagd.

Het intérieur is in de doorsnede sober, doch geeft in de perspectief-teekening een zeer gunstigen indruk, ook wat kleur betreft.

Het teekenwerk is zeer vlot.

No. 7. Slechte plan-oplossing, de zaal is te veel ingebouwd. De situatie van de toiletten is slecht. De ingang onvoldoende.

Het dak is te veel verbrokkeld. Het tijdelijk karakter is in 't geheel niet weergegeven. De horizontale afdekking van het intérieur doet ongunstig; de ontwerper laat hier de groote kapruimte geheel onbenut om tot een betere oplossing te geraken.

Het teekenwerk is rustig.

No. 8. De compositie van het plan is goed. De entrée, de garderobe en het buffet zijn te klein.

Het ontwerp van den opbouw is zwak en zegt niet veel. De middenpartij en de raamverdeeling zijn echter niet onverdienstelijk. De kleur is minder gelukkig.

Het intérieur is armoedig, de kleurgeving niet gelukkig. Het teekenwerk is vlot. De perspectief is goed geaquarelleerd.

No. 9. De grondgedachte van het plan is niet slecht, de ontwerper is echter gestruikeld op de verdere uitwerking. De combinatie entrée en garderobe is niet goed. De indeeling van dienstruimten voldoet niet.

De opbouw draagt niet het karakter van een tijdelijk gebouw. De compositie is slecht. De kleur is zwak. Het intérieur is beslist onvoldoende. Het teekenwerk en de kleur zijn zeer zwak.

No. 10. De hoofdopzet van het plan is goed. Het buffet is goed ruim. De ligging van de keuken is slecht. Het tijdelijk karakter is in den opbouw goed weergegeven. Het geheel is echter rammelend. Er is met talent getracht iets origineels te geven. Het intérieur is droog. De horizontale afdekking is ook hier niet geslaagd.

Het teekenwerk is vlot. De sobere kleuren doen gunstig.

No. 14. De vorm van de zaal is niet onverdienstelijk, de compositie van het geheel laat veel te wenschen

over. Het buffet is te klein. De plaats van de garderobe is slecht. De opbouw is droog en slecht van compositie. Het verband tusschen plattegrond en gevels is slecht. Het intérieur is beslist onvoldoende. Het teekenwerk is zwak.

Bij het eindoordeel der jury werd besloten de uitgeloofde prijzen toe te kennen als volgt:

No. 4 motto „Wit en zwart" de eerste prijs ad *f* 40.— met het diploma der vereeniging;

No. 10 motto „X" de tweede prijs ad *f* 20.— met het diploma der vereeniging;

No. 1. motto „Studiën" de derde prijs, het diploma der vereeniging.

Bij opening van den naambrief bleek de ontwerper van motto „Wit en zwart" te zijn de heer Ant. Pet te Utrecht.

De inzender van het ontwerp onder motto „X" gaf geen toestemming den naambrief te openen.

De ontwerper van motto „Studie" bleek te zijn den Heer H. Jocker Bzn. te Utrecht.

De Jury:

Ir. A. W. C. DWARS, c. b. i.,
C. J. KRUISWEG, arch. M. B. V. A.,
Ir. D. F. SLOTHOUWER, b. i.,
Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK, b. i.,
H. J. KOLK, arch. M. B. V. A., *Secretaris.*

INGEZONDEN.

Geachte Redaktie!

In het B. W. van 31 Aug. l.l. komt een artikel voor getiteld „Glas in lood van Theo van Doesburg" ingezonden door den Heer J. J. P. Oud. Eenige ontwerpen van den Heer v. D. zijn daarbij gevoegd.

Na aandachtig lezen van dat artikel en het eveneens aandachtig bekijken van de voorgevoerde ontwerpen, kreeg ik het gevoel over me, dat eens de bekende os gehad moet hebben die in den bijbel wilde lezen. Ik herlas het artikel, bestudeerde nogmaals de ontwerpen, maar niets mocht baten, het beeld van den os nam steeds grootere afmetingen aan, naarmate ik mij meer in het artikel verdiepte. Ten slotte begon ik aan mijn bovenkamer te twijfelen en vroeg bescheiden en eenigszins aarzelend om voorlichting aan eenige kollega's, allen leden van de M. B. V. A., dus krachtens dat lidmaatschap geacht kunnende worden, niet te behooren tot de ossen-familie. Alles is vergeefs, de bijbel bleef voor ons liggen en ik zag naar de verbijsterende gezichten van de kollega's dat de gedachte aan het in dezen vleeschloozen tijd niet te versmaden rundvee, ook bij hen op onrustbarende wijze begon veld te winnen. — In dat kritieke moment nam ik een kloek besluit. In aanmerking nemende dat ons B. W. toen ook dient om elkaar wijzer te maken, besloot ik, op gevaar af om in veler oogen als heel dom uitgekreten te worden, om onzen toestand in een ingezonden stuk aan uw blad kenbaar te maken.

Het begin van het artikel is voor ons tamelijk begrijpelijk doch zoodra het spreekt over de opvattingen van den Heer v. D. dan begint het ons te schemeren en verdwalen we in een labyrint van hoogere-sfeer-achtige-onbegrijpelijkheden.

Wat is in glas in lood eene verhouding der twee voornaamste architektonische elementen van gesloten (aardsch) en open (hemelsch)? Wat is eene verstrakking, eene klimmende idem en eene uiterste idem? Wat beteekent „Dans I"; is dit misschien de wedergave van plotselinge verstarring van denkbeeldig dansende glasscherven? En het motief „Vrouwenkop", waar is de vrouwenkop te vinden, die de naam aan deze kompositie gaf? En de rythmische opgaande beweging der zeebranding van Kompositie II, benevens het schoonrijden van idem III? Wij kunnen met den besten wil noch zee, noch branding, noch een paard of een ezel in deze stukken ontdekken. En wat beteekent de verinnerlijking van het rythme door overheersching van het *staande* harmonische element, in Komp. V? En wat is eene *musivische* techniek, waardoor het den Heer v. D. niettegenstaande gelukt is, nieuwe wegen te openen?

Indien de heer Oud zich de moeite wil geven, niet in „De Stijl"-stijl, maar in gewoon eenvoudig hollandsch zijne bewondering voor de scheppingen van den Heer v. D. ook aan vele anderen deelachtig te maken, dan zal hij ondergeteekende zeer verplichten, afgescheiden nog daarvan dat hij hem dan tevens af zal helpen van de in hem (ondergeteekende) opkomende idee, dat hij en vele kollega's met hem, rijp zijn geworden voor inschrijving in het algemeen rundvee-stamboek.

Met dank voor de plaatsing,

Hoogachtend, WILLEM STOK,
Rotterdam, 7 Sept. 1918. Architect M. B. V. A.

Bovenstaand stuk is eenige weken op de redactietafel blijven liggen, omdat de Redactie van meening was dit niet opgenomen behoorde te worden omdat zij (zooals zij den inzender schreef) totaal onvruchtbare commentaren op deze uiting wilde vermijden. Nu echter blijkt dat verschillende leden der M. B. V. A. het van groot belang achten, dat dit stuk wordt opgenomen (de Redactie ontving een desbetreffend schrijven van 7 Rotterdamsche leden der M. B. V. A.) meent de Redactie goed te doen, alsnog op haar beslissing terug te komen, in de hoop dat haar vrees niet gegrond zal blijken, dat over deze zaak een zeer uitvoerige en weinig vruchtbare polemiek zal ontstaan. RED.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 19 OCT. 1918. = No. 42.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De Prix de Rome voor Bouwkunst, door J. P. M. — Maatregelen in Duitschland genomen ter voorziening in de Woningnood. — Rationalistische Bouwkunst, door A. J. Kropholler. — Avondonderwijs aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. — Overzicht der aanbestede werken over het derde kwartaal 1918. — Ethische overwegingen in verband met de monumentale schilderkunst. — Ingezonden.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Inning Hoofdelijke Omslag. Een der leden heeft de Commissie van Financiën er opmerkzaam op gemaakt, dat het niet onmogelijk is, dat onbevoegden van het bedrag van den hoofdelijken omslag kennis nemen, wanneer deze tegelijk met de contributie, (waarbij het bedrag dan tevens vermeld is op het diploma) wordt geïnd.

Om deze reden is in No. 37 aan de leden verzocht **het bedrag van den hoofdelijken omslag per postwissel over te maken aan het Bureau der M.B.V.A.**

De leden gelieven s.v.p. van dit verzoek goede nota te nemen.

Verslag van de Bestuursvergadering op Dinsdag 8 October. Aanwezig waren de Voorzitter Ir. A. Broese van Groenou, de leden C. J. Kruisweg, J. Herman de Roos en G. Versteeg, en de Alg. Secr., terwijl de overige heeren bericht van verhindering hadden gestuurd.

NOTULEN.

De notulen van de vergadering van 3 September werden voorgelezen en goedgekeurd.

MEDEDEELINGEN.

De Voorzitter doet mededeeling, dat de Commissie voor de Cursusvoordrachten het niet mogelijk acht haar plannen voor dezen winter te verwezenlijken. Nadat zij is ingesteld, heeft de Commissie een uitvoerig programma samengesteld en eenige heeren uitgenoodigd voordrachten te willen houden. Tot haar voldoening vond zij een negental heeren bereid de verschillende onderwerpen in een reeks avonden te behandelen. Aangezien het de bedoeling was voor deze voordrachten gebruik te maken van de daarvoor geschikte lokaliteiten in het gebouw, werden pogingen aangewend, om, hetzij door een electrische lichtinstallatie, hetzij door een bijzondere toewijzing van het gasrantsoen, niet gebonden te zijn aan de groote beperking in het gasverbruik. De kosten eener electrische lichtinstallatie bleken te groot, ook die van een z.g. nood-installatie, terwijl voor het gasverbruik geen speciale vergunning kon worden verkregen. Daarbij voegden zich nog de groote onkosten, die vooral in het eerste jaar de cursussen met zich zouden brengen, terwijl pogingen, om enkele garanten te vinden voor een eventueel deficit, niet slaagden. Om deze redenen ziet de Commissie zich tot haar spijt genoodzaakt, dezen winter hare plannen op te geven; zij zal echter diligent blijven, om, zoodra de tijdsomstandigheden gunstiger zijn, zoo mogelijk het volgend jaar er uitvoering aan te kunnen geven.

INGEKOMEN STUKKEN.

1°. Een schrijven van den heer A. J. Reyers, Arch. te Kampen, waarin deze het lidmaatschap der M.B.V.A. opzegt, werd voor kennisgeving aangenomen.

2°. Een advies van de Commissie van Onderzoek tot toelating van den heer W. Dahlen, arch. te Rotterdam, als lid der M.B.V.A.

Naar aanleiding hiervan werd de heer Walther Dahlen, aangenomen als lid.

3°. Een klacht van een der leden, over uitlatingen van een collega, lid der M. B. V. A.. De klacht was met redenen omkleed en de op deze zaak betrekking hebbende missiven waren aan het schrijven toegevoegd.

Het Bestuur heeft deze klacht doorgezonden naar den Eereraad.

AGENDA.

Als 1e punt werd behandeld de door de Woningbouwvereenigingen te richten circulaire, naar aanleiding van de architectenlijst van den Nat. Woningraad.

De tekst van de circulaire werd vastgesteld, in verband met de toedracht van de zaak en de opmerkingen op de ledenvergadering gedaan *).

Voorts werd besproken het rapport van de Commissie tot afwerking van punt 15 van het Werkprogramma: „De positie en de werkkring van den Ambtenaar-architect en zijn standpunt ten aanzien van het verrichten van particulier werk." (Zie Bouwk. Weekblad No. 38). Het Bestuur achtte het niet gewenscht de behandeling van dit rapport reeds op de agenda van de eerstvolgende ledenvergadering te plaatsen. Allereerst moeten de leden de gelegenheid hebben zich in het Weekblad over dit belangrijke rapport uit te spreken, waarna

*) Zie voorts het bericht over de architectenlijst in dit off. gedeelte.

de Commissie gelegenheid moet krijgen, de bemerkingen ter overname te overwegen.
Enkele bestuursleden hadden belangrijke opmerkingen, die in het Weekblad opgenomen zullen worden, terwijl nog enkele algemeene bemerkingen door het Bestuur ter kennis van de worden gebracht.

RONDVRAAG.

De heer Versteeg pleitte voor de instelling van een *aesthetische advies-commissie der M.B.V.A.* Het komt meermalen voor, dat er in de Bestuurs- zoowel als in de ledenvergaderingen kwesties aan de orde worden gesteld van zuiver aesthetischen aard en het zal voor een juiste behandeling hiervan noodig zijn dat er een deskundig advies kan worden uitgebracht, waarop eventueele besprekingen kunnen steunen of dat zonder min kan worden aanvaard. Voor bijzondere aangelegenheden zal de commissie zich bepaalde deskundigen kunnen assumeeren zoo bijv. op het gebied van stedenbouwkunst, en dergelijke bijzondere onderwerpen.
Het Bestuur kon zich met dit voorstel, waarvan de verwezelijking in een werkelijke behoefte zou voorzien, direct vereenigingen, en zal het onderwerp op de agenda plaatsen voor de eerstvolgende ledenvergadering waarop zoo mogelijk de commissieleden zullen worden benoemd.
Het Bestuur verzoekt alle plaatselijke commissies dit onderwerpen een punt van bespreking te doen uitmaken van hare eerstvolgende vergadering, *opdat op de ledenvergadering tot de instelling der Commissie kan worden overgegaan.*

J. P. MIERAS,
Alg. Secr.

De architectenlijst van den Nat. Woningraad. Naar aanleiding van de motie der M. B.V. A. betreffende deze lijst, hebben de heeren Broese van Groenau, Versteeg en Mieras, op verzoek van het Dagelijksch Bestuur van den N. W. R. een bespreking met dat Dagelijksch Bestuur gehad. Hierbij werd over de door den Nat. Woningraad ingeslagen weg nogmaals uitvoerig van gedachten gewisseld. Een positief resultaat heeft de bespreking begrijpelijkerwijze niet opgeleverd, aangezien het Bestuur van de M.B.V.A. gebonden was aan de op de ledenvergaderingen genomen beslissingen. Een verslag kan hier nog niet gegeven worden, voordat het voltallige Bestuur over enkele der besproken punten heeft vergaderd. Alleen zij medegedeeld, dat de genoemde heeren bestuursleden besloten hebben het verzenden van de ledenlijst op te schorten tot de eerstvolgende bestuursvergadering. J. P. M.

RAPPORT van de Commissie tot afwikkeling van punt 15 van het werkprogramma: „De positie en de werkkring van den ambtenaar-architect en zijn standpunt ten aanzien van het verrichten van particulier werk." Dit rapport is afgedrukt in No. 38 van het Bouwk. Weekblad van deze jaargang. Het is een voorloopig rapport. Volgens art. 6 van het Reglement voor de Commissie tot afwerking van het werkprogramma der M. B. V. A. zal de Commissie nota nemen van de eventueele opmerkingen, waartoe haar voorloopig rapport aanleiding heeft gegeven, alvorens haar definitief rapport vast te stellen.
De leden worden beleefd verzocht stukken, die op bovenstaand rapport betrekking hebben, aan de Redactie op te zenden.

Adres aan de Besturen van alle Gemeenten in Nederland. met meer dan 3000 inwoners.
Edelachtbare Heeren.
Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten neemt hierbij de vrijheid Uwe aandacht te vragen voor het volgende.
De achteruitgang in het bouwbedrijf heeft tengevolge, dat vele architecten thans verstoken zijn van opdrachten, waardoor zij gekomen zijn tot een werkeloosheid, die voor hen en hun personeel, als teekenaars en opzichters, ernstige gevolgen heeft. Aangezien de particuliere bouwnijverheid vrijwel verlamd is, kunnen er thans nog alleen opdrachten worden verwacht van de zijde der Regeering en der Gemeentebesturen.
Het is daarom dat het bestuur der M. B. V. A. zich tot U wendt met het verzoek te bevorderen, dat bij de bouwwerken, die uit de algemeene kas worden bekostigd, ook particuliere architecten worden betrokken.
Het Bestuur van de M. B. V. A. is gaarne bereid, zoo de keuze van een architect in bepaalde gevallen moeilijkheden mocht geven, U van advies te dienen.
Met de meeste gevoelens van hoogachting,

Namens het Bestuur der Maatij voornoemd:
A. BROESE VAN GROENOU, Voorzitter.
J. P. MIERAS, Algemeen Secretaris.

Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Haarlem.
Tot Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Haarlem is benoemd de heer D. Kruijf Jr. civiel-Ingenieur, Ingenieur bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

Loonsverhooging Hoofdopzichter en Opzichter.
Door de afgevaardigden van de architectenvereenigingen is aan de Federatie van Amsterdamsche woningbouwvereenigingen, het volgende schrijven gericht.

Aan de Federatie van Amsterdamsche woningbouwvereenigingen.

WelEdel Geb. Heeren.
Naar aanleiding van de in de architectenvakvereenigingen ter sprake gekomen salarisverhooging voor de hoofdopzichters en opzichters van de Amsterdamsche Woningbouwvereenigingen, heb ik de eer U het volgende mede te deelen.
Een Commissie, bestaande uit de heeren J. Gratama, J. Herman de Roos, W. K. de Wijs architecten, leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, en J. C. van Epen, J. de Meyer, H. J. M. Walenkamp, architecten, leden van den Bond van Nederlandsche Architecten, door de Architectenvereenigingen verzocht U aangaande deze aangelegenheid een advies uit te brengen, heeft eene bespreking gehad met de vertegenwoordigers van het Hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandsche Opzichters en Teekenaars Bond en van het Bestuur van de Afdeeling „Amsterdam" van dien Bond, waarbij ook de Directeur van den Woningdienst, de Secretaris van den Nationalen Woningraad en een vertegenwoordiger van de Federatie van Amsterdamsche Woningbouwvereenigingen tegenwoordig waren.
Na deze bespreking heeft de Commissie besloten U te adviseeren, *een tijdelijke loonregeling, ingaande op 1 October 1918,* vast te stellen en daarbij de *minimum salarissen voor een hoofdopzichter en voor een opzichter respectievelijk te bepalen op ƒ 210 en ƒ 165 per maand.*
Deze minimum salarissen zijn berekend volgens een toeslag van pl. m. 30 pCt. op de gemiddelde salarissen van respectievelijk *ƒ* 165 en *ƒ* 125, die naar het oordeel der Commissie, in 1914 als een behoorlijke salarieering konden worden beschouwd.
Het is haar bedoeling het loonvraagstuk van het personeel van architecten in verband met alle daarbij betrokken factoren te onderzoeken om U zoo spoedig mogelijk een voorstel betreffende een definitieve loonregeling te kunnen doen.

Namens de Commissie voornoemd.
12 October 1918. J. P. MIERAS, *Secretaris.*

Commissie van Onderwijs.
De Commissie van Onderwijs, bestaande uit de heeren: A. A. Kok, A. J. Th. Kok, J. Coenraad Meischke, G. Versteeg en W. de Vrind Jr., heeft tot haar voorzitter gekozen den heer W. de Vrind. Als Voorzitter der Commissie zal de heer de Vrind in 1919 optreden als Voorzitter van de Examen-Commissie voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar.

DE PRIX DE ROME VOOR BOUWKUNST.

Na een tijd van negen jaren, is de hooge onderscheiding van de gouden eere-penning, met het daaraan verbonden jaargeld, in den wedstrijd in de Schoone Bouwkunst weer toegekend.
De prijswinnaar, de heer Herman P. J. de Vries te Rotterdam, zij hier in de eerste plaats gelukgewenscht met zijn hooge onderscheiding, die hem doet rangschikken onder de bevoorrechten, die de meesterwerken in de groote kultuurcentra van Europa kunnen bewonderen en onder de onmiddelijke invloed van hun schoonheid de wijding ervan kunnen ondergaan.
En de onderscheiding van den heer de Vries krijgt nog hoogere waarde, door de samenstelling van de jury *), die zeer zeker binnen het kader, dat men van het werk van een mededinger aan een dergelijke prijskamp redelijkerwijze mag verwachten, hooge en strenge eischen zal hebben gesteld.
Naar wij vernemen betrof de opgaaf in den eindkamp het ontwerp van een representatie-gebouw van Nederland in den vreemde, en werd het ontwerp van den heer de Vries met algemeene stemmen de gouden medaille waardig gekeurd.
De heer de Vries is thans drie en twintig jaar oud, heeft zijn opleiding genoten aan de Rotterdamsche Academie, waarna hij werkzaam was op het bureau van de architecten Otten en Logeman. Het werk, dat over eenigen tijd in de Rijksacademie geëxposeerd zal worden, zullen we alsdan nader bespreken.
J. P. M.

*) Bestaande uit de heeren Prof. Dr. A. J. Derkinderen Voorzitter, K. P. C. de Bazel, Prof. Henri Evers, W. Kromhout Czn. J. M. v. d. Mey, Jan Stuyt en Prof. W. v. d. Pluym, Secretaris.

MAATREGELEN IN DUITSCHLAND GENOMEN, TER VOORZIENING IN DEN WONINGNOOD.

De heer J. N. Hendrix, Voorzitter van den Nederlandschen Aannemersbond heeft eenigen tijd geleden een bezoek gebracht aan Leipzig, ter gelegenheid van de Messe van 25—31 Aug, j.l. met het bepaalde doel eens te zien hoe in Duitschland de toestand van het bouwbedrijf is en welke maatregelen er daar zijn genomen om de moeilijkheden, die het bouwen ondervindt, te ondervangen.
In een vijftal artikelen in „De Aannemer" (No. 37-41) deelt de heer Hendrix een en ander mee, van wat hij zag en hoorde en wel speciaal op het gebied, dat voor architecten van zeer veel belang is, nl. dat van den volkswoningbouw. We zullen hieronder een en ander uit deze belangrijke reeks artikelen die tot titel hebben: „Van bouwen en wonen", aanstippen.
Na de gevaren te hebben opgesomd, die de oorlogsomstandigheden voor den aannemer medebrachten, en gewezen te hebben op de maatregelen, die danks zij de uitstekende organisatie van den N.A.B. daartegen konden genomen worden, schets de heer Hendrix, de moeilijkheden in den volkswoningbouw.
Hij noemt o.m. de moeilijkheid tot het verkrijgen van het benoodigde kapitaal, althans voor particuliere bouwondernemingen, terwijl de mogelijkheid om door het stellen van hoogere huurprijzen althans eenige compensatie voor de hoogere bouwkosten te vinden, door wettelijke maatregelen zoo goed als onmogelijk is gemaakt en daardoor de woningbouw door particulieren geheel is stopgezet.
Het vraagstuk, hoe in dien steeds stijgenden nood te voorzien, heeft dan ook gedurende de beide laatste jaren een onderwerp van altijd grooter zorg uitgemaakt, vooral voor die openbare besturen, die in de eerste plaats geroepen zijn, het belang van een behoorlijke volkshuisvesting te verzorgen.
Het verschijnsel, dat gedurende den oorlog bijna geheele stilstand in den woningbouw is ingetreden, bleef niet tot ons land beperkt. Men kan het ook waarnemen in de ons omringende landen, al zijn misschien de oorzaken daar verschillend van die, welke hier tot dezen toestand geleid hebben.
In Duitschland is het woninggebrek bijzonder groot, en daar komt nog bij, dat de zorg van de autoriteiten ook nog gericht moet zijn op het gebrek dat in de naaste toekomst, bij het sluiten van den vrede, nog grooter zal worden.
De ontzaglijke beteekenis van de levensbelangen die op het spel stonden, om toch in de eerste plaats arbeidskrachten ter beschikking te hebben voor de „Kriegsindustrie", de haastige aanmaak der ontzettende hoeveelheden aan legerbehoeften, ammunitiegeschut, vliegtuigen, kleeding enz., leidden er toe, dat reeds in 1916 het Duitsche legerbestuur een *volstrekt bouwverbod* uitvaardigde.
Men meende aanvankelijk, dat dit algeheele bouwverbod zonder al te groote bezwaren voor den volkswoningbouw zou kunnen geschieden, maar men is hiermede bedrogen uitgekomen.
Want al gingen de mannen en zonen naar het front, de *gezinnen* bleven bestaan en eischten woningen. En in de industriecentra werd de nood weldra ontzaglijk.
De militaire overheid heeft in begin Augustus zich dan ook genoodzaakt gezien, op aanhoudend aandringen van de burgerlijke autoriteiten, voor arbeiderswoningbouw dispensatie van het bouwverbod te verleenen.
Om in het bestaand gebrek aan woningen zoo snel mogelijk te kunnen voorzien, wordt de particuliere bouwnijverheid zoo krachtig mogelijk te hulp geroepen.
De heer Hendrix gewaagt van het vele belangrijke, dat op het gebied van snel, goed en goed bouwen, op de „Messe" te Leipzig, waaraan dit jaar een

speciale „Baumesse" verbonden was, was te zien. Bijzonder groot was het aantal constructies, in ontwerp en uitvoering, om door toepassing van hout, beton of metselwerk tot uitnemend goede oplossingen te kunnen geraken. De vraag vooral, hoe ook bij constructies van tijdelijken aard, behoorlijk kon worden gezorgd voor woningen, die niet vochtig zijn en afdoende beschutting geven tegen koude of hitte, en bovendien beantwoorden aan de eischen, welke uit een aesthetisch oogpunt mogen gesteld, is door tal van inzenders op volkomen bevredigende wijze tot oplossing gebracht.

De heer Hendrix was van meening, dat aan dergelijke woningen zonder bezwaar een levensduur van wel 25 jaar kan worden gegeven.

Maar ook de stedelijke autoriteiten hebben begrepen, dat slechts door het aanwenden van buitengewone middelen in den nood kon worden voorzien. Tal van maatregelen zijn daartoe door de Gemeentebesturen genomen en nog meerdere zijn in voorbereiding.

Zoo is men in verschillende steden in Duitschland o.a. te Berlijn, Keulen, Dortmund, Leipzig, er toe overgegaan toestemming te geven tot het tot tijdelijke woningen inrichten van ruimten in woonhuizen, welke vroeger niet als woningen werden gebruikt.

Daartoe zijn gemeentelijke verorderingen vastgesteld, welke vrijwel van de zelfde hoofdgedachte uitgaan. De verordering der stad Leipzig luidt als volgt:

Verordering op den bouw van noodwoningen.

I.

Het Stedelijk Bestuur van Leipzig kan, tot 2 jaar na beëindiging van den oorlogstoestand, vergunning verleenen, dat ook op plaatsen waar volgens de goedgekeurde bebouwingsplannen stedelijke verorderingen of wettelijke bepalingen het hebben van zolderwoningen is verboden, zolderruimten tot woning worden ingericht, indien de inrichting daarvan zonder aanmerkelijke verbouwing kan geschieden, en de navolgende bepalingen worden in acht genomen.

1. Het bewonen van ruimten moet geen schade voor de veiligheid en de gezondheid der bewoners opleveren. Daartoe zal het advies moeten worden overgelegd van de Stedel. Gezondheidsdienst.

2. De vergunning wordt slechts verleend voor een tijdvak van 10 jaar. Zijn de kosten van inrichting der zolderwoningen te groot, om in een verloop van 10 jaar behoorlijk te kunnen worden afschreven, dan zal het Sted. Best. de bevoegdheid hebben de vergunning voor een langeren tijd te geven.

3. De aanvrager moet zich schriftelijk verbinden, na afloop van den tijd, waarvoor de vergunning is gegeven, de ruimte weder aan zijn bestemming tot woning te onttrekken.

4. Het Sted. Best. heeft de bevoegdheid te verlangen, dat de vaststelling der huurprijzen aan hare goedkeuring wordt onderworpen. Zijn die huurprijzen te hoog, dan wordt de vergunning ingetrokken.

Het Sted. Best. heeft de bevoegdheid onder de bovenstaande voorwaarden vergunning te verleenen, dat ook andere ruimten, die wegens de bestaande verordering niet, of slechts ten deele als woningen mogen worden gebruikt, als woningen worden ingericht.

In minder dan 2 maanden was op die wijze, alleen in Leipzig 500 zolderwoningen ingericht. Men hoopt zelfs dit aantal binnenkort tot 1500 te kunnen uitbreiden. Waar het tekort aan woningen op het oogenblik geschat werd op ongeveer 2500 is ongetwijfeld een dergelijke uitbreiding der woonruimte van groote beteekenis

Terecht was men van oordeel, dat het wonen in dergelijke woningen verre te verkiezen was boven het bijeenhokken van meer gezinnen in woningen, die slechts voor één gezin waren gebouwd.

Vervolgens schetst de heer Hendrix in 't kort welke toestand de terugkomst van de millioenen mannen van het oorlogsfront naar hunne woonplaatsen zal teweegbrengen. De deprimeerende invloed van een woningnood op de strijders, die hadden gehoopt na de ontberingen van den oorlog een vredig en rustig tehuis te zullen vinden, moet vermeden worden. Echter zal de Duitsche nijverheid zich na den oorlog met kracht werpen op herleving van het bedrijf, waarvoor vele materialen en arbeidskrachten aan den bouwnijverheid zullen worden onttrokken.

Dat b. v. de textiel- en de metaalindustrie alles zullen doen om door het geven van hooger loon een groot deel der beschikbare arbeidskrachten in beslag te nemen, wordt algemeen verwacht.

De moeilijkheden zullen dus vele zijn en vandaar dat als hoofdvoorwaarden bij de uitwerking der plannen voor de toekomst op den voorgrond moeten staan: *snelle uitvoering, besparing van materialen. besparing aan arbeidskrachten.* *(Wordt vervolgd).*

„RATIONALISTISCHE" BOUWKUNST.

„Een goed inzicht in de beteekenis van de constructie van de bouwkunst is juist thans zoo gewenscht, nu van de beide tegengestelde opvattingen van moderne bouwkunst de eene, de rationalistische, waaraan de naam van Berlage verbonden is, de beteekenis van de constructie dreigt te overschatten, terwijl de andere, de richting die in v. d. Meij's Scheepvaarthuis, De Klerk's woningbouw en Kramer's Marinegebouw haar uiting vond, juist een onderschatting van de beteekenis der constructie in zich draagt.

(Uit het verslag van de rede door Prof. Ir. J. G. Wattjes uitgesproken in de Technische Hoogeschool te Delft, dd. 27 September 1918.)

In No. 5 van „Wendingen" schreef ik het volgende aan het slot van mijn artikel betreffende Berlage's kantoorgebouw te Londen, waarover dr. Berlage mij zijn instemming betuigde:

„Ter goeder trouw of niet, is Dr. Berlage's bouwwijze wel eens als „rationalistisch" bestempeld en zeker verwacht ik van sommige lezers de vraag: is ook dit gebouw als een uiting van rationalisme te beschouwen? Hier stuit ik op een begripsverwarring, die ik meen eens en vooral te moeten bestrijden. De naam „rationalist" wordt een kunstenaar niet door zijn vrienden gegeven.

Velen onzer zal de afleiding van den naam „Gothiek" bekend zijn. Door het misverstaan van, of door vooringenomenheid tegen, de Middeleeuwsche bouwkunst, gaf men deze kunst in latere tijden minachtenderwijze den naam van de Gothen, een barbaarsch volk uit de eerste eeuwen onzer jaartelling. Evenzoo misplaatst als de naam „Gothiek" eigenlijk is, lijkt mij voor een bouwwerk als dat van Berlage de naam „rationalistisch", waarin toch ligt opgesloten dat het minder kunst- dan wel verstandswerk zou zijn.

Over ieder kunstwerk zijn opheldernde begrippen te geven. Men denke slechts aan de schitterende verklaringen der oude Hollandsche Schilderschool door E. Fromentin en op bouwkunstgebied aan de werken van Viollet-le-Duc en Semper. Ook dr. Berlage heeft de gave, ons door begrippen opheldering omtrent zijn kunst te geven, getuige zijn vele malen herdrukte werken, waaruit ook mij eenmaal een licht is opgegaan omtrent de toekomst onzer bouwkunst.

Door de benaming „rationalisme" wekt men echter de voorstelling alsof de kunstenaar, die toevallig ook de gave heeft, omtrent zijn kunst juiste begrippen te verspreiden, zelf als een apotheker naar vaste recepten zou te werk gaan en dus minderwaardige kunst leveren. Ik ken weinig zulke dwaze dooddoeners als de term „rationalisme", dien ik daarom voor het werk van ieder kunstenaaar, in de eerste plaats voor dat van dr. Berlage, terugwijs".

Nu vraag ik U, geachte Redactie, wat men ervan denken moet, een nieuw-benoemd hoogleeraar in de Bouwkunst bij zijn eerste rede te hooren verkondigen dat er een rationalistische bouwkunst is, waaraan de naam van Berlage verbonden is? Vergun mij daarom het volgende nog eens op te merken.

Bouwkunst is toegepaste en geen vrije kunst. Dat wil zeggen, dat de bouwkunstenaar, naast practische bruikbaarheid van zijn werk, de grondslagen van het uiterlijk ervan moet zoeken in de realiteiten die aan het bouwen ten grondslag liggen: dus b. v. bij een huis van steen en hout aan het wonen, dat het doel is, en aan deze bouwstoffen, die het middel zijn. Het scheppen van bouwvormen op dezen grondslag vereischt altijd nog een ruime mate van fantasie, die niet te leeren is en slechts geoefend kan worden, terwijl over het begrip wonen en zijn verhouding tot de uiterlijke vormen van een huis, alsook over den aard der bouwstoffen en den noodzakelijken invloed hiervan op de bouwvormen, zeer goed een en ander te leeren is. Deze wetenschap is echter nog in haar geboorte. Zij is vooralsnog het beste te bereiken door bestudeering van de tallooze oude gebouwen in ons land, waaraan de tradities der Middelleeuwsche bouwkunst nog levende zijn en van de werken onzer grootste bouwmeesters dr. P. J. H. Cuypers en dr. H. P. Berlage. Daarom vind ik het absurd wanneer een bouwkunstprofessor begint met als rationalisme te bestempelen het werk van deze bouwmeesters; absurd ook, omdat Berlage's werk een ruime mate van fantasie niet mist. Daartegenover kan men vele bouwers uit onzen tijd *fantasten* noemen, wijl zij eenzijdig de fantasie najagen en hun scheppingen de ondergrond der werkelijke bouwkunst ontbreekt.

Ik hoop dat onze nieuwe professor mij deze opmerkingen ten goede wil houden, die ik mij gedrongen voel te uiten, daar ik de meening ben toegedaan dat de door mij aangegeven reële grondslag, voor de bouwkunst eene onvoorwaardelijke vereischte is en ik in de benaming „rationalisme" een ernstig gevaar zie voor disappreciatie door leeken en aankomende bouwkundigen van de bewonderenswaardige werken der beide genoemde bouwmeesters en van alle waardige en waarachtige moderne bouwkunst.

A. J. KROPHOLLER, Architect.

AVONDONDERWIJS AAN DE ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE 'SGRAVENHAGE.

De tegenwoordige Directeur der Academie heeft in zijn rapport, inzake de organisatie en reorganisatie van de bestaande afdeelingen van onderwijs, het voorstel gedaan om de avondlessen voor M. T. O. aan de Academie op te heffen.

De Afdeeling „'s Gravenhage" van den Alg. Ned. Oprichters en Teekenaarsbond, is hiertegen in verzet gekomen en heeft in een adres aan den Raad van Bestuur het schema, indertijd opgesteld door de Commissie tot afwikkeling van punt 11 van het Werkprogramma: „Het bevorderen van de eenheid bij het M. T. O." ten voorbeeld gesteld. (Zie Bouwk. Weekblad Jaargang 1916 No. 14 *).

Het bedoelde adres luidt als volgt:

Aan
den Raad van Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.

Wel. Edel Gestrenge Heeren!

Naar aanleiding van het door den heer Directeur der Academie van Beeldende Kunsten uitgebrachte Rapport, inzake de organisatie en reorganisatie van de bestaande afdeelingen van onderwijs, nemen ondergeteekenden de vrijheid, Uwe welwillende aandacht te verzoeken voor het navolgende:

Het zal U bekend zijn, dat de Afdeeling 's-Gravenhage van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, in de voorafgaande jaren op verschillende wijzen werkzaam is geweest de opleiding

*) Voor discussies zie de Verslagen in No. 32 en 33 van denzelfden jaargang.

der aanstaande technici te dezer stede, in goede banen te leiden.
Reeds lang vóór de tot standkoming van het „reorganisatieplan 1914" waarover de Heer P. Doorn in zijn bovenaangehaald rapport, zich in afkeurenden zin heeft uitgelaten, had ons bestuur het initiatief genomen tot oprichting eener Commissie van onderzoek naar de wenschelijkheid tot stichting eener middelbaar technische school te 's-Gravenhage en wel op grond van het ontbreken eener doelmatige opleiding aan de A. v. B. K. voor de aanstaande opzichters en teekenaars.
Hoezeer dit initiatief werd gewaardeerd moge blijken uit het feit, dat onmiddelijk een zevental belanghebbende vereenigingen bereid gevonden werd om gezamelijk een onderzoek als bovenbedoeld in te stellen. Het resultaat dezer enquète, hetwelk destijds aan den Directeur der A. v. B.K. wijlen den heer J. Springer, is toegezonden, heeft ons bestuur aangespoord ten aanzien van eenige punten van het Rapport des Heeren P. Doorn, meer speciaal het M.T.O. betreffende, de meening van zeer vele technici te moeten weergeven.
Met leedwezen heeft het Bestuur kennis genomen dat het „reorganisatieplan 1914", ten doel hebbende o. m. de oprichting van speciale avondcursussen voor M. T. O. een plan waarvan volgens ondergeteekenden geconstateerd kon worden dat het zeer veel overeenkomst toonde met de door de Commissie gehuldigde principes — door den Directeur thans geheel als onbruikbaar ter zijde wordt gelegd.
Deze meening wordt nog duidelijker gedefinieerd door de volgende op blz. 15 van het Rapport voorkomende conclusie:
„Voortzetting van dit onderwijs als dagcursus is ge„wenscht; het parallel loopen van dit onderwijs in een „avondcursus is niet mogelijk, aangezien de tijd, die „noodig is om de leerstof te verwerken, ontbreekt. Van„daar dat reeds enkele leerlingen van den avondcursus „naar den dagcursus overgingen, mede omdat zij dan in „veel korteren tijd hun eindexamen kunnen doen.
„Het bepale zich dus alleen tot dagonderwijs".
Wordt deze meening door Uw College aanvaard, dan zal er in het vervolg aan de A. v. N. K. geen gelegenheid bestaan, voor leerlingen die op den dag in de praktijk werkzaam moeten zijn, teneinde in hun onderhoud te kunnen voorzien, het M. T. O. te volgen.
Ondergeteekenden achten dit voor de ontwikkeling der volkswelvaart een groot bezwaar.
Ook de inspecteur van het M. O. de heer H. J. de Groot is blijkbaar deze meening toegedaan. In de vergadering ter voorbereiding van het in 1919 te houden Nat. Congres voor Vakonderwijs, verklaarde de heer de Groot het navolgende:
„Het is mijne meening, dat elk meisje en elke jongen de „plaats in de maatschappij moet kunnen bereiken, „waarvoor hij of zij geschikt is".
Hoe is dit te verwezenlijken, indien avondonderwijs voor leerlingen, wier ouders financieel in de onmogelijkheid verkeeren hunne zoons op den dag te laten studeeren, tot het rijk der utopiën behoort?

Wanneer, volgens het Rapport, het parallel loopen van het dagonderwijs met een avondcursus niet mogelijk is, moet dàarom het instituut als onbruikbaar worden gekwalificeerd? Zijn er dan geen andere wegen te bewandelen? En indien de meening des heeren P. Doorn juist is, waarom wordt dan niet de oplossing gezocht in de richting van twee, weliswaar samenvloeiende, doch op zich zelf staande leergangen met onderling verschillende leeraren?
Deze oplossing grijpt diep in de bestaande verhoudingen aan de verschillende middelbaar technische scholen, doch is dit principe, gezien het feit dat de leerlingen der avondcursussen op grond van hunne practische vorming op den dag, na voltooiing hunner studie, bekwamer technici blijken te zijn dan hunne collega's van den dagcursus, niet een dergelijk offer waard?
In dit verband verwijzen ondergeteekenden naar het hierbij gevoegde schema ten doel hebbende meer eenheid te brengen in het M. T. O.
Dit rapport, samengesteld door eene Commissie, waarvan twee leden als Directeur eener onderwijsinrichting deel uitmaken, zal ongetwijfeld voor inrichtingen van onderwijs welke reorganisatieplannen voorbereiden, een goede wegwijzer zijn.
Ondergeteekenden bevelen in het bijzonder in Uwe aandacht aan de in het schema aangevoerde gronden waarop het instellen van avondcursusen voor een goede ontwikkeling van het middelbaar technisch onderwijs, aan de reeds bestaande of nog op te richten onderwijsinstellingen, is gebaseerd.
Het voorstel van den heer P. Doorn is bovendien beslissend voor tal van jaren; een reden te meer waarom wij Uw college *dringend* verzoeken de avondcursussen voor M. T. O. aan de A. V. B. K. niet op te heffen, doch integendeel door een doeltreffende reorganisatie van het dag- en avondonderwijs, op de wijze als in bijgaand schema is ontwikkeld, tot grootere bloei te brengen.
Met belangstelling zien ondergeteekenden Uwe beslissing tegemoet.

Hoogachtend:

Namens de Afdeeling 's-Gravenhage voor den Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond
(w.g.) M. VRIJENHOEK, *Voorzitter.*
(w.g.) H. H. HENDRIKS, *Secretaris.*

ETHISCHE OVERWEGINGEN IN VERBAND MET DE MONUMENTALE SCHILDERKUNST.

Intreerede Prof. R. N. ROLAND HOLST.

Prof. R. N. Roland Holst, benoemd tot buitengewoon hoogleeraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, heeft op Maandag 14 October zijn ambt aanvaard met een rede over bovengenoemd onderwerp. In het Handelsblad lazen we daarvan het volgende verslag:

Spreker begon met mede te deelen, dat waar de „Staatscourant" zijn taak vermeld had als te bestaan in het geven van onderwijs in de compositie, dit uitsluitend moest opgevat worden als te zijn de monumentale compositie, de compositie dus aansluitend bij de architectuur.
Alleen het feit, dat naast deze pactische lessen ook theoretische lessen door hem zouden worden gegeven over de historische, aesthetische en technische grondslagen der monumentale schilderkunst, maakt, dat dit eerste theoretische college een openbaar college moest zijn. Spreker stelde er prijs op, vooraf te waarschuwen, dat hij als uitvoerend kunstenaar niet de objectiviteit zou betrachten, die de wetenschappelijke aesthetiek kenmerkt. Deze objectiviteit toch ligt buiten den aard van ieder kunstenaar, die onvermijdelijk door vóórkeur geleid wordt.
Maar nog in ander opzicht zouden zijn opvattingen verschillen van die der wetenschappelijke aesthetici. Deze toch, stellen als norm van hun wetenschappelijk onderzoek, de zuiver aesthetische waarde van het kunstwerk. Maar daar spreker in de monumentale kunst, van de oudheid tot de XVe eeuw toe, de ritueele en sociale bedoeling niet ondergeschikt kan zien aan de aesthetische uitdrukking, daar kan hij die strikt aesthetische norm niet aanvaarden, ook al zal het hem moeilijk vallen steeds te laten zien, hoe in de groote kunst van vroeger eeuwen de ritueele, sociale en aesthetische bedoelingen in elkaar overvloeiden. Om dit verschil van opvatting direct duidelijk te doen uitkomen, wenscht spreker thans bovenal sommige ethische voorwaarden, die de monumentale kunst beïnvloeden, te behandelen. De aanvaarding van het architectonisch vlak, en het zich daaraan ondergeschikt stellen, het tegelijk verheerlijkend, toont reeds het eerste persoonlijk offer gebracht in dienst van een hoogere harmonie, die in de hoogere bouwkunst haar materiale uitdrukking vindt. Maar ook de hierarchische werkmethoden van vroeger eeuwen wijst op ethische opvattingen, die direct den practischen arbeid beïnvloed hebben. Door die wijze arbeidsverdeeling, naar ieders kracht en vermogen, was 't alleen mogelijk den arbeid zoo feilloos uit te voeren, en tegelijk tot een moreele voldoening te doen zijn voor allen, die medearbeiden aan de monumentaliteit.
Ook de meer spirituëele werkmethoden in vroeger eeuwen gevolgd, gepaard aan de macht der traditie, toonen een ethische geestesgesteldheid, die zeer sterk van hedendaagsche opvattingen afwijkt.
In onzen tijd van overdreven vereering voor het experiment, beseffen wij nauwelijks de moreele waarde der traditie. Trouwens deze kan alleen werkelijk doorvoeld worden in gelukkige tijden, waar de dankbaarheid voor wat de vóórvaderen tot stand brachten groot is. In tijden zooals wij die beleven, heeft de vereering der afgestorvenen plaats gemaakt voor een bijna hysterisch vertrouwen op het komende, en wordt de jeugd uitgeput in luk-raak experiment.
Spreker behandelt uitvoerig de waarde der geometrische werkmethode voor den monumentalen schilder in verband met de traditie, hij toont aan hoe de geometrische vlakverdeeling is te beschouwen als de wet waar naar de plastische uitbeelding zich richt, en aldus wordt opgenomen in het hooger rythme, dat de geheele architectonische conceptie beheerscht. De toepassing der geometrie te zien als een intellectualiteit acht spreker een bekrompenheid, die voorkomt uit het niet erkennen, dat getal en maat ons aandoen als even natuurlijk als een bloem of een visch, terwijl toch getal en maat in de aanschouwing van ieder deel der natuur terug te vinden is.
De originaliteit van den kunstenaar, die schijnbaar in tegenspraak is met de aanvaarding der traditie en de vaste werkmethode, is dat slechts dàn alleen, wanneer zij streeft naar het uitzonderlijke. De monumentale kunst, die uiteraard synthetisch is, en de verheven expressie tot doel heeft, zal zoowel de vaste werkmethode als de traditie aanvaarden als een schoone steun voor haar hooger opgave.
De groote waarde der geometrie bij de vlak versierende compositie, komt tevens uit in de sterke expressie die daardoor de open ruimte, (het beeldlooze vlak) vermag te winnen.
De open ruimte in de beeldende kunst is, wat de rust is in de muziek. De innerlijke spanning bepaalt haar expressieve waarde.
De open ruimte in de vlakversierde kunst beeldt de stilte, en het is geen wonder dat haar expressieve kracht het grootst is in die kunst, die ontstaan is in tijden dat de kunstconceptie gesteund werd door lange werkpauzen gewijd aan concentratie of gebed.
Spreker behandelt dit punt zeer uitvoerig en steunt zijn bewijsvoering door de vele voorbeelden te noemen waar de zeer expressieve kracht der open ruimte in de beeldende kunst van vroeger eeuwen tot uiting kwam, en verbindt ook telkens weer de psychische waarde der stilte vormen zooals hij de open ruimte noemt, aan de poëtische beteekenis der stilte in het algemeen, en haar waarde voor het individu.
De kunstenaar die de veelheid der indrukken najaagt zal nimmer tot de synthese, noch tot de expressieve stilte-vormen kunnen komen. De open ruimte in de beelding, staat tot het actieve beeld als de geest staat tot 't lichaam zij zijn nochtans anders van werking.
Spreker gaat daarna na, welke voorwaarde voor een monumentale kunst in onzen tijd aanwezig zijn.
De maatschappelijke en godsdienstige verdeeldheid sluit ieder gevoel van samenhoorigheid uit.
Zoo er van één alles omvattende geesteséénheid sprake kan zijn, dan alleen die van de dreigende mechanisatie van den geest, en zoo er van één heerschende godheid gesproken kan worden, dan is het de god van de industrie.
De monumentaliteit, die wij thans zien is ter eere van die godheid verrezen, en aan den eeredienst der geestelijke mechanisatie gewijd.
De dringende economische eisch en het industrieel product, de specialiseering van den arbeid de op-

heffing van ieder verantwoordelijkheidsgevoel, zij allen te samen, ondermijnen de grondslagen van de monumentale kunst.
Maar droeviger dan dit, is het feit dat de vernederende omstandigheden ten spijt, opvattingen die slechts bewijzen hoe sterk de mechanisatie van den geest reeds heeft doorgewerkt, hebben geleid tot wat thans genoemd wordt, de „Industrieele aesthetiek".
Deze aesthetiek is van Duitsche herkomst, dáár alleen kon zij ontstaan, in een land zonder groote historisch verleden, waar een feodale geestesgesteldheid in een zeer snelle industrieele ontwikkeling werd medegevoerd. En dáár ook ontstond de eerste monumentaliteit, die uit deze mentaliteit alleen kon ontstaan.
Een monumentaliteit die even doet denken aan de massaalheid van Egypte, gebouwd als zij is door geestelijke slaven zooals de monumentaliteit der oudheid gebouwd is geworden door lijfelijk geknechten, maar met dit verschil, dat de conceptie der oude bouwwerken de daad was van verheven mystici, terwijl de moderne conceptie uit het brein ontsprong van droomlooze machtsfanatici.
Spreker gaat ten slotte na welke monumentale schilderkunst in deze soort monumentaliteit zou passen. Het is geen wonder dat er een richting is die meent, dat alleen de aformistische schilderkunst tot een eenheid met die architectuur kan samen smelten.
Zij toch verwerpt ieder religieus, ieder historisch aanknoopingspunt; zij verwerpt zelfs de bloeiende vormen der natuur. Voorwaar zij schept de juiste icone voor de verindustrialiseerde en gemechaniseerde godheid die zij dient, ook deze is vreemd aan iedere menschelijkheid.
Maar wat de monumentale kunst slechts boeiend kan maken en verheven tegelijk, is juist de strijd waarvoor geen volledige verzoening is, den strijd tusschen den drang zich in de collectiviteit op te lossen, en tegelijk de onmogelijkheid om de eigen persoonlijkheid geheel te verloochenen.
De strijd was tusschen altruïsme en individualiteit, uitgedrukt in aesthetischen vorm.
Zoodra die strijd ophoudt is of de monumentaliteitsidee verloochend, of de individualiteitsidee zoek.
Wat wij wenschen is een monumentale kunst van op het leven en de levensvormen verliefden, maar die toch bereid zijn tot het offer.
Met de gebruikelijke toespraken besloot spreker zijn rede.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Mijnerzijds kunt U gerust zijn! De vragen van den Heer Stok c. s. zijn reeds te dikwijls beantwoord, dan dat ik op Uw terrein nogmaals uit den treure zou gaan aanvoeren, wat elders reeds herhaaldelijk betoogd is.
Belangstellenden abonneere zich op „De Stijl"!
Voor de beoordeeling der glas in loodramen, *als kunstwerk*, kunnen paard en ezel en wat verder bijkomstig is, gemist worden. Musiefwerk is mozaïkwerk; in elk goed woordenboek kan men dat opslaan.

Hoogachtend
J. J. P. OUD.

Stukken op deze zaak betrekking hebbende, worden niet meer geplaatst. Red.

OVERZICHT DER AANBESTEDE WERKEN OVER HET DERDE KWARTAAL 1918.

„De Aannemer" van 15 October 1918 geeft een overzicht der aanbestede werken over het derde kwartaal 1918, voor zoover de eindcijfers der aanbestede werken ter beschikking van het Bondsbureau kwamen.

MAANDEN.	Particulieren.	Gemeentebesturen.	Woningbouwvereenigingen.	Rijk en Polderbesturen.	Spoorwegmaatschappijen.	TOTAAL.
Juli 1918	ƒ 1.863.682	ƒ 4.699.256	ƒ 1.535.199	ƒ 5.772.707	ƒ 830.820	ƒ 14.701.664
„ 1917	„ 1.259.621	„ 927.488	„ 977.263	„ 1.360.277	„ 101.698	„ 4.626.347
„ 1916	„ 1.768.079	„ 1.488.703	„ 475.505	„ 1.522.119	„ 100.365	„ 5.354.771
Augustus 1918	„ 1.643.310	„ 4.196.159	„ 6.198.028	„ 798.147	„ 81.880	„ 12.117.524
„ 1917	„ 1.325.466	„ 1.492.073	„ 1.993.165	„ 704.034	Nihil.	„ 5.514.738
„ 1916	„ 2.432.698	„ 1.731.848	„ 300.214	„ 1.982.243	„ 315.614	„ 6.762.617
September 1918	„ 1.850.709	„ 939.044	„ 3.641.530	„ 2.697.734	„ 85.345	„ 8.214.362
„ 1917	„ 1.091.708	„ 1.091.708	„ 2.194.715	„ 405.080	Nihil.	„ 4.889.707
„ 1916	„ 1.980.359	„ 1.064.983	„ 953.687	„ 539.050	„ 167.420	„ 4.725.499

Wij noteeren hierbij de overeenkomstige cijfers van 1917 en 1916.
„De Aannemer" teekent hierbij aan dat, behalve de ruim 11 millioen door woningbouwvereenigingen in het derde kwartaal van 1918, bestemd voor arbeiderswoningen, in het bedrag van ƒ 9.834.459 't welk voor rekening komt der Gemeentebesturen, een som van ƒ 7.417.418 is begrepen, eveneens voor den bouw van arbeiderswoningen zoodat in dit kwartaal alleen voor woningbouw bestemd was de som van ƒ 18.792.175, waarvan ƒ 5.763.060 komt voor rekening van de Gemeente Amsterdam, althans volgens de bekende cijfers der openbare aanbestedingen. Aan te nemen is, dat de totaalcijfers belangrijk hooger zullen zijn, als gevolg van de onderhandsche opdrachten.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 26 OCT. 1918. = No. 43.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE.
Maatregelen in Duitschland genomen, ter voorziening in den woningnood. — Een aesthetische Commissie in de M. B. V. A., door J. P. Mieras. — Een werk van een Engelsche architecte, door J. P. M.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering.

De eerstvolgende ledenvergadering is voorloopig vastgesteld op *Woensdag 20 November 1918* in het Gebouw der M. B. V. A. te Amsterdam.
Behandeld zullen worden o. m.
de Fusie-voorstellen;
het rapport van punt 16 van het Werkprogramma: De verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw over de architecten;
het instellen van een aesthetische commissie.

Inning Hoofdelijke Omslag 1918.

De leden worden verzocht hun bijdrage in den Hoofdelijken Omslag 1918 per postwissel over te maken aan het Bureau der M. B. V. A.
Na **15 November a.s.**, zal over de bijdragen, die nog niet geïnd zijn, per postkwitantie worden beschikt.

Prijsverhooging Honorariumtabellen.

Ingevolge een besluit van het Bestuur zullen de prijzen van de beide honorariumtabellen worden verhoogd, zulks ten gevolge van de meerdere drukkosten.
Met ingang van 1 November 1918 zal de prijs van beide honorariumtabellen bedragen:
voor leden der M. B. V. A. en den B. N. A. ƒ 0.30 per stuk.
voor niet-leden dezer organisaties . . . . . ƒ 1.— „ „
De reductie bij het aanschaffen van meerdere exemplaren zal vervallen.

Enquête aanbestede bouwwerken in 1916—'17 en '18.

Op deze enquête zijn 48 biljetten ingekomen waarvan 18 uit de provincie Zuid-Holland, 9 uit Noord-Holland, 3 uit Gelderland, 3 uit Overijsel, 1 uit Friesland, 1 uit Noord-Brabant, 2 uit Limburg, 1 uit Zeeland, 7 zonder provincie-aanduiding en 3 biljetten in blanco.
Enkele conclusies, die uit dezen oogst zijn te trekken, zullen in een volgend nummer worden medegedeeld.

Raad van Arbitrage

Het Bestuur heeft bericht ontvangen dat het Aangevuld Bestuur van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, twee wijzigingen voor de statuten heeft aangenomen.
In art. 8, 2e lid a is het bedrag van duizend gulden gebracht op twee duizend gulden.
De redactie van art. 20 is gewijzigd als volgt:
„Bij de behandeling der geschillen behoeven geen wetsvoorschriften van formeel en materieel procesrecht te worden in acht genomen.
Het scheidsgerecht kan rekening houden met ongezegelde en niet geregistreerde stukken.
Het bindend advies wordt op zegel gesteld".
De overwegingen van het Aangevuld Bestuur bij het aanbrengen van deze wijzigingen zijn neergelegd in de volgende toelichting.
„Thans is de toestand deze, dat een geschil over b.v. f 1200,— „berecht wordt door 3 arbiters. Uit de aan een van beide of „aan beide partijen in rekening te brengen kosten, moeten dus „met den secretaris mee, 4 personen worden betaald, wat „tengevolge heeft, dat òf arbiters geen voldoende honoreering „krijgen voor hunne werkzaamheden, òf de kosten voor partijen „te zwaar zijn.
„Wij hebben volstrekt niet den indruk dat, de adviezen, uitge„bracht door één arbiter, wien dan ook de secretaris van den „Raad met adviseerende stem ter zijde staat), slechter zijn „dan de adviezen, uitgebracht door 3 arbiters. Hierbij valt ten „slotte nog op te merken dat deze wijziging niet zoo belangrijk „is als zij schijnt, omdat alle prijzen zijn gestegen.
„De bedoeling van deze wijziging van art. 20 is te doen uit„komen, dat overeenkomstig de nieuwe zegelwet het bindend „advies op zegel moet worden gesteld".
Het Bestuur van de M.B.V.A. brengt deze wijzigingen ter kennis van de leden en verzoekt eventueel gewenschte veranderingen in de Statuten van den Raad aan het Bestuur op te geven.

Bijdragen ex Woningnoodwet.

De minister van arbeid heeft vastgesteld de volgende regeling van de uitbetaling en de contrôle op het gebruik der bijdragen

ingevolge artt. 4 en 7 der Woningnoodwet aan gemeenten uit 's Rijks kas verstrekt.

Art. 1. Zoodra tot de uitvoering zal worden overgegaan van een bouwplan, ten behoeve waarvan aan eene gemeente een bijdrage uit 's Rijks kas is toegezegd, wordt door de zorg van het gemeentebestuur aan het college van bijstand, bedoeld bij art. 35 der Woningwet, toegezonden eene kopie, op eene schaal van ten minste een op honderd, der bouwteekeningen en een afschrift van het bestek.

Ingeval eene aanbesteding heeft plaats gehad, wordt voorts aan genoemd college mededeeling gedaan van de voorwaarden der aanbesteding en de sommen waarvoor het werk is gegund.

Ingeval het werk in eigen beheer wordt uitgevoerd, wordt aan genoemd college mededeeling gedaan van de contracten voor de levering van de materialen en alle overige gegevens betreffende arbeidsloonen, kosten van toezicht als anderszins, welke noodig zijn om contrôle op de uitgaven mogelijk te maken.

Art. 2. Wanneer de tijd nadert waarop door eene gemeente eene betaling zal zijn te verrichten, ten behoeve waarvan zij kan beschikken over de geheele of een gedeelte van een haar toegezegde bijdrage uit 's Rijks kas, dient het gemeentebestuur daartoe ten minste drie weken te voren eene aanvraag in.

Deze aanvraag wordt gericht aan den minister van arbeid, doch ingediend bij het college van bijstand voornoemd.

Het college zendt aan het gemeentebestuur bericht van de ontvangst der aanvraag.

Art. 3. Het gemeentebestuur doet de aanvraag vergezeld gaan van de noodige bewijsstukken, waaruit blijkt, dat de gemeente binnenkort eene betaling ter grootte van òf grooter dan het aangevraagde bedrag heeft te doen. Deze kunnen bijvoorbeeld mede bestaan in verklaringen van personen met het toezicht op de uitvoering belast.

Art. 4. Wanneer de door de gemeente verschuldigde betaling betreft een bouwplan door de gemeente zelf ondernomen, of betrekking heeft tot de uitvoering van een bouwplan eener vereeniging, vennootschap of stichting, bevatten de in het vorig artikel bedoelde bewijsstukken, waar noodig, eene verwijzing naar de onderdeelen van het bestek.

Art. 5. De aanvragen en de daarbij behoorende bewijsstukken moeten in tweevoud worden overgelegd.

Art. 6. Het college van bijstand is bevoegd met betrekking tot de aanvraag een onderzoek in te stellen of te doen instellen en nadere inlichtingen te vragen.

Art. 7. Wanneer het college van bijstand meent tot uitbetaling te mogen adviseeren, doet het de aanvraag met de bijbehoorende stukken, vergezeld van zijne desbetreffende verklaring, toekomen aan den minister van arbeid.

Heeft het college niet de overtuiging verkregen dat betalingen, overeenkomende met het bedrag der aanvraag, door het gemeentebestuur verschuldigd zijn, dan doet het onder toezending van de stukken en alle verdere gegevens, waarover het kan beschikken, van deze opvatting aan genoemden minister blijken en geeft hiervan kennis aan het betrokken gemeentebestuur.

Art. 8. Zoodra door een gemeentebestuur betalingen, ter zake waarvan een bijdrage uit 's Rijks kas is ontvangen, zijn verricht, zendt het een gewaarmerkt afschrift van de deswege ontvangen kwijtingen aan het college van bijstand.

Betreft de betaling eene bijdrage in de kosten van voorzieningen, getroffen door eene vereeniging, vennootschap of stichting, zoo gaat het afschrift van de kwijting deswege vergezeld van gewaarmerkte afschriften der kwijtingen, welke bedoelde vereeniging, vennootschap of stichting wegens de uitgaven, in verband waarmede de uitkeering door de gemeente geschiedt, heeft ontvangen.

Art. 9. Geen verdere uitkeeringen, ter zake van eene bijdrage uit 's Rijks kas toegezegd, vinden plaats, zoolang de in het vorige artikel bedoelde afschriften der kwijtingen niet zijn ontvangen.

Art. 10. Ten aanzien van de uitbetaling van bijdragen uit 's Rijks kas in de kosten van een woningtelling of van de instelling van een woningbeurs vinden bovenstaande bepalingen, voor zoover mogelijk, overeenkomstige toepassing.

(St. ct.)

Zorg voor oude monumenten. De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen heeft de Ged. Staten der provinciën met navolgend schrijven van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg in kennis gesteld.

„Het heeft de aandacht van onze commissie getrokken, dat meermalen gebouwen van meerdere of mindere kunstwaarde worden gesloopt, zonder dat daarop de aandacht van de regeering, van onze commissie of van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg is gevestigd geworden, terwijl in andere gevallen de desbetreffende mededeelingen zoo laat inkomen, dat ingrijpen onmogelijk blijkt.

Wel wordt telken jare door Uw departement de aandacht van de Commissarissen der Koningin op dit onderwerp gevestigd en worden de burgemeesters der verschillende gemeenten verzocht tijdig de noodige mededeelingen te dezer zake te doen, maar het blijkt, dat deze maatregel onvoldoende is, omdat vele burgemeesters òf aan dit verzoek geen gevolg geven òf niet in staat zijn zulks tijdig te doen.

In vele, zoo niet de meeste bouwverordeningen komt de bepaling voor, dat het sloopen van een gebouw mag geschieden, wanneer 24 uur te voren daarvan mededeeling is geschied; een enkele kennisgeving op zeer korten termijn is dan voldoende, vergunning tot die slooping wordt niet vereischt.

Het komt onze commissie wenschelijk voor, dat de gelegenheid om in bepaalde gevallen te kunnen ingrijpen ruimer moet worden gesteld, door niet alleen voor de slooping de vergunning van het college van B. en W. te eischen, maar ook den termijn waarin, na kennisgeving van het voornemen tot sloopen, tot die slooping kan worden overgegaan, te verlengen tot 14 dagen.

Aangezien alle bouwverordeningen de goedkeuring van de colleges van Gedeputeerde Staten behoeven, nemen wij de vrijheid Uwe Excellentie te verzoeken de aandacht van deze colleges op het bovenbedoelde onderwerp te vestigen en te verzoeken bij de vaststelling van bouwverordeningen te eischen, dat voor de slooping, de goedkeuring van B. en W. der betrokken gemeente worde geëischt, terwijl tevens een termijn van 14 dagen na de aanvrage tot slooping worde gesteld, binnen welke die slooping, zonder de vereischte goedkeuring, niet mag geschieden. De betrokken burgemeesters hebben dan daardoor, meer dan tot dusverre, de gelegenheid in de noodige gevallen Uw departement in te lichten."

Nieuw lid.

Tot lid der M. B. V. A. is aangenomen de heer Walther Dahlen, architect te Rotterdam, Henegouwerlaan 6 b.

MAATREGELEN IN DUITSCHLAND GENOMEN, TER VOORZIENING IN DEN WONINGNOOD.

(Vervolg van pag. 238).

In verband met het groote aantal verminkten, die na den oorlog een goede huisvesting zullen behoeven, zijn er in Duitschland maatregelen genomen om de oplossing van het vraagstuk van het verschaffen van behoorlijke woongelegenheid aan invaliden met hun gezinnen te zoeken in de richting van zoo mogelijk lage een- of tweegezinshuisjes in bij voorkeur landelijke omgeving. De maatregelen, welke in Duitschland ter bereiking van dit doel deels reeds in uitvoering, deels nog in voorbereiding zijn, kunnen in hoofdzaak als volgt worden omschreven:

a. verlaging van de eischen der verschillende bouwverordeningen en Rijksvoorschriften omtrent het bouwen van woningen;

b. het van gemeentewege verschaffen van groote complexen bouwterrein;

c. het bevorderen van den bouw, zoowel der woningvereenigingen, die uitsluitend de belangen der volkshuisvesting beoogen, als door particuliere bouwondernemers. Te dien einde zal getracht worden in ruime mate tegen niet te hooge rente het benoodigde bouwkapitaal te verstrekken en bovendien bijdragen te verleenen tot dekking der meerdere bouwkosten, welke het gevolg zullen zijn van de hooge kosten der bouwmaterialen.

Elk dier drie groepen van maatregelen wordt door den heer Hendrix afzonderlijk besproken.

Wat het verlagen der eischen van de Bouwverordeningen e.d.g. betreft, herinnert de schrijver er eerst aan, dat in Duitschland de rijks- en gemeentelijke voorschriften zeer hooge eischen stellen, zelfs strenger dan menig scherpe verordening hier te lande.

Toch heeft men het in Duitschland aangedurft die eischen, vooral ter bevordering van den laagbouw, aanmerkelijk te verminderen.

Zoo heeft o.a. het gemeentebestuur van Leipzig dezer dagen een verordening „Bauerleichterungen für Kleinhäuser" vastgesteld, waarbij minder strenge voorschriften worden gegeven voor gebouwen, bestemd voor woningen van ten hoogste twee gezinnen.

Die verminderde eischen hebben betrekking op:

de hoogte en diepte der gebouwen;

het aantal en de afmetingen der vertrekken;

de bewoonbaarheid van zolderruimte in nieuwe gebouwen;

de onder-verhuring van woningen;

de afstand der gebouwen onderling en de vrije ruimte achter de gebouwen;

de dikte en samenstelling der muren;

de afmetingen der trappen en de constructies der trapwanden;

de hoogte der verdiepingen;

de dakbedekkingen en het aanbrengen van plafonds;

de schoorsteenen;

de keuken, privaten en badkamers.

Kenmerkend voor de richting, waarin Duitschland de oplossing van al deze moeilijkheden wordt gezocht, is de grondgedachte, welke vrij algemeen wordt aanvaard, dat het beter is woningen te bouwen, die niet aan de hoogste eischen voldoen, dan in het geheel geen woning te hebben.

Steeds duidelijker heeft men begrepen de groote beteenis van een ruime, luchtige, vriendelijke woning, tot verhooging van het levensgeluk, tot verhooging van het zedelijk peil der bewoners.

Maar ook in Duitschland is men evenals hier verder gegaan met het stellen der eischen dan voor het bereiken van het bovenaangegeven, en zoo hoogst nuttige doel strikt noodzakelijk was. In normale tijden kan dat niet leiden tot overwegende bezwaren. Wel werden de bouwkosten der woningen hooger, doch het was eenerzijds door het verschaffen van het bouwkapitaal tegen lage rente aan woningbouwvereenigingen en dergelijke wel te ondervangen.

Nu echter de nood zoo dringt, gevoelt men hoe alles wat niet door de noodzakelijkheid wordt geboden ter zijde moet worden gesteld. Natuurlijk moet daarbij uitdrukkelijk de eisch blijven gelden, dat de woning blijve bieden een gezond en vriendelijk tehuis voor den bewoner. Maar dat is, met iets lager eischen dan tot heden golden, ook zeer goed te bewerken.

Vandaar dat, als een der eerste middelen tot spoedige voorziening in het tekort aan woonruimte, gezocht werd naar beperking van de Bouw-verordening.

Ten aanzien van het verschaffen van groote complexen bouwterrein voor lage prijzen, moet men onderscheid maken tusschen de gronden die eigendom zijn van publiekrechtelijke lichamen en van particulieren.

Er liggen in Duitschland ontzaglijk veel gronden, welke eigendom zijn, hetzij van de verschillende Bondsstaten, hetzij van de Gemeenten of andere publieke lichamen. Deze gronden, die tal van jaren weinig hebben opgeleverd, zullen thans in den kortst mogelijken tijd en met de minste kosten voor bouwterrein moeten worden gemaakt.

Een belangrijk punt daarbij is het verschaffen van goede verkeersmiddelen naar die terreinen.

Waar het in hoofdzaak het doel zal zijn op deze terreinen „laagbouw" te krijgen, zal men de breedte der straten tot een minimum moeten beperken, voor woonhuizen van één verdieping b.v. 5 à 6 M. En bij de bestrating, met alles wat daarbij behoort, zal men zich strikt tot het voor de hygiëne en volksgezondheid meest noodzakelijke, moeten beperken.

Om de gronden, in particulier eigendom te kunnen exploiteeren tot bouwterrein, zal men moeten komen tot een *onteigening* uit te spreken bij „snel recht" met een minimum aantal formaliteiten, met vergoeding der waarde van de gronden op de basis van de *landbouwprijs* of daaromtrent, met de waarborg, dat de bestemming van het terrein inderdaad

blijft uitsluitend ten dienste der volkshuisvesting. Daarnaast wenscht men de mogelijkheid open te houden, dat particulieren hun terreinen *zelf* exploiteeren, door de daarvoor geldende wettelijke bepalingen, aanmerkelijk te verlichten.

Op deze terreinen zal dan ook, evenals voor die van de openbare lichamen, het percentage der te bebouwen oppervlakte verhoogd mogen worden.

De heer Hendrix merkt hierbij op, dat al deze maatregelen een achterwaartsche stap zijn ten opzichte van de voortdurende verbetering van het woningtype. Deze consequentie wordt echter in Duitschland noodgedwongen aanvaard, als de woningen slechts blijven bieden een gezond en veilig tehuis.

Het laatste punt, het verschaffen van bijdragen tot dekking der meerdere bouwkosten tengevolge van de duurte der bouwmaterialen e.d.g. aan woningbouwvereenigingen zoowel als aan particulieren, behandelt de schrijver zeer uitvoerig.

Het is een der moeilijkste problemen, welke de tegenwoordige crisis aan de bouwnijverheid stelt.

Het is een feit dat de prijzen der bouwmaterialen en der arbeidsloonen ontzaglijk gestegen zijn, in Duitschland evenzeer als bij ons. Het bouwen is daardoor 200 à 300 procent duurder geworden.

De bouw-exploitatie van woningen heeft de onzekerheid wat de toekomst ten aanzien van de prijzen zal opleveren: een huurprijsverhooging, die door geen wettelijke voorschriften te vermijden zal zijn, als de prijzen der materialen en loonen zich na den oorlog zullen handhaven of een belangrijke inzinking der prijzen door het herstel der mijnindustrie en der scheepvaartindustrie?

Deze onzekerheid van de toekomst geeft een risico, dat niet kan worden aanvaard.

In ons land heeft het Kon. Nat. Steuncomité getracht dit risico voor particulieren te verminderen door voor den bouw van woningen tot een maximum huurprijs van f 500, een bijdrage van 25 % der bouwkosten te geven à fonds perdu.

In Duitschland tracht men een afdoend middel te vinden waarbij men eenerzijds het te groote risico voor den bouwondernemer wegneemt, maar ook anderzijds voorkomt dat — indien de hoogere prijzen zich inderdaad ook na den oorlog zouden handhaven, aan den bouwondernemer een door niets gemotiveerd voordeel zal worden gegeven.

De gedachtegang is nu als volgt:

Stel dat de kostprijs eener woning voor den oorlog bedroeg 3000 mark, en de huur der woning zou bepaald zijn op 250 mark per jaar. Dan zal de kostprijs van diezelfde woning in den tegenwoordigen tijd bedragen minstens 7500 mark, terwijl voorloopig, onder den invloed der wettelijke nood-bepalingen, de huur op den prijs van 250 mark bepaald blijft.

Aan den bouwondernemer wordt dan het verschil tusschen de tegenwoordige bouwkosten en de normale, in ons voorbeeld dus 4500 mark, renteloos onder hypothecair verband aan den bouwer voorgeschoten.

Zoodra de wettelijke nood-bepalingen zullen zijn opgeheven en de huurprijzen zich mede zullen regelen naar de normale grondslagen, welke steeds in het vrije bedrijf hebben gegolden, naar de wet van vraag en aanbod zal worden vastgesteld, hoe groot de huurwaarde van dergelijke woningen blijvend zal kunnen zijn. Naar de verhouding van den *vroegeren* huurprijs en den nu vastgestelden, zal de *waarde* der woningen worden beoordeeld.

Zou die huurprijs niet meer bedragen dan de vroegere, dan zal ook worden aangenomen dat de waarde der woning niet hooger gesteld mag worden als in den tijd voor den oorlog en de meerdere kosten den bouwer worden geschonken. De tot dekking van het gegeven voorschot gesloten hypotheek, zal dan zonder eenige betaling van de zijde van den bouwer werden geroyeerd.

Zal echter de huurprijs blijven gesteld kunnen worden bijv. op het dubbele van vóór den oorlog, dan zal men aannemen dat ook de *waarde* der woning tot het dubbele van voor den oorlog zal zijn gestegen. Zou dus de huurprijs, in plaats van 250 Mark kunnen bedragen 500 Mark, dan neemt men aan dat de kostprijs der woning bedraagt in plaats van 3000 Mark, 6000 Mark en de tot dekking van het voorschot ad. 4500 Mark gesloten hypotheek slechts zou 1500 Mark worden geroyeerd, en de overblijvenden 3000 Mark onder hypotheek verband op de woning blijven drukken, doch nu niet meer renteloos, doch tegen betaling eener matige rente.

Deze hoofdgedachte, welke aan de regelingen ten grondslag zal liggen, zal vermoedelijk in alle deelen van Duitschland wel dezelfde zijn, al zullen de details in de diverse Bondsstaten verschillend zijn.

De Rijksregeering heeft voor deze regeling uit 's Rijks kas een bijdrage verleend van *500 millioen Mark* onder voorwaarde, dat ook de afzonderlijke Bonds-Staten te zamen uit eigen middelen een gelijk bedrag zouden bekostigen, terwijl daarnaast slechts in die gemeenten steun zou worden verleend, waar ook uit de gemeentekas een bijdrage zou worden gegeven, even groot als de Rijksbijdrage.

Op die wijze zal in totaal *anderhalf milliard Mark*, alleen ter bevordering van dit doen, beschikbaar zijn.

EEN AESTHETISCHE COMMISSIE IN DE M. B. V. A.

Zooals in het officieel gedeelte van het vorige nummer is medegedeeld, heeft het Bestuur het plan opgevat om een commissie in te stellen, die het Bestuur van advies zal dienen in aangelegenheden, van zuiver aesthetischen of van overwegend aesthetischen aard.

Al reeds dadelijk rijst nu de vraag, wat onder dergelijke aangelegenheden moet worden verstaan. De meeste punten van bespreking op de agenda's van onze vereeniging hebben min of meer met aesthetica te maken,

en het hangt er slechts van af welke waarde men aan de aesthetische zijde toekent, om in alles overwegend aesthetische belangen te zien. Het is daarom ondoenlijk de taak van de commissie te omschrijven als dienende om de aesthetische zijde van het architectenvak in den ruimsten zin te behartigen. Niet alleen zou hiermede de Commissie spoedig overbelast zijn, maar er zou in allerlei dringende zaken een stagnatie ontstaan, die geen voordeel zou brengen.

De Commissie zal dus een beperkte opdracht moeten krijgen, een afgebakend terrein van werkzaamheid moet hebben, waarbinnen de voornaamste aesthetische aangelegenheden geplaatst kunnen worden. Ook zal het terrein dusdanig begrensd moeten zijn, dat kunstfanatici niet iedere futiliteit binnen de arbeidsfeer van de Commissie kan brengen.

Hiertegen zal men kunnen aanvoeren, dat ook de kleinste en geringste details in aesthetisch opzicht van overwegend belang kunnen zijn ten opzichte van het geheel. Zoo kan een leelijke transformatorzuil de schoonheid van een landschap uren ver in den omtrek bederven en een ongunstig aangebrachte reclame een goed bouwwerk schaden.

Doch deze zaken moeten geheel buiten de werkzaamheid van de Commissie in de M. B. V. A. blijven.

Er zijn in ons land reeds tal van commissies of vereenigingen die waken voor de schoonheid van stad en land. Naast de talrijke plaatselijke instellingen op dat gebied, neemt de Bond Heemschut een algemeene plaats in. De werkzaamheid van dezen Bond is zoo uitgebreid, en zijn organisatie zoo wijd vertakt, dat het volmaakt onnoodig is in de M. B. V. A. een commissie in te stellen, die op datzelfde gebied ook weer eens gaat beginnen. Bovendien zijn in den Bond Heemschut plannen in bewerking tot het instellen van een schoonheidsraad, waarin de architectenvereenigingen vertegenwoordigd zullen zijn, zoodat ook op dit gebied de architecten hun oordeel zullen kunnen geven. Kan dus de taak der Heimatschutz vrijwel buiten haar gebied vallen,—natuurlijk kunnen er zich altijd wel speciale gevallen voordoen waardoor zij zich toch op dit gebied zal moeten bewegen, ook de categorie van de schoonheidscommissies heeft een terrein waarop de Commissie der M.B.V.A. zich niet behoeft te bewegen. Het zijn de ontwerpen voor de bouwwerken, zooals zij door de architecten bij de overheidsorganen zijn ingediend, en alsdan onder de controle van de schoonheidscommissies staan. Is dus door de werkzaamheid van verschillende lichamen de taak van de Commissie reeds binnen nauwere grenzen te omschrijven, er blijft zoodoende nog een uitgebreid, te uitgebreid arbeidsveld over. Deze uitgebreidheid zal de Commissie niet ten goede komen. Er zullen haar dan tal van onderwerpen worden voorgelegd die haar niet kunnen interesseeren, en waarover zij rapporten en adviezen zal uitbrengen, die — de materie geeft er aanleiding toe! — een bespiegelend karakter zullen hebben, waarmee niemand een stap verder komt, en waaraan niemand eenige waarde hecht, de Commissie in de eerste plaats.

Dit is het gevaar waaraan een aesthetische Commissie onvermijdelijk bloot staat, als haar arbeidsveld te groot, te ruim genomen wordt.

Het lijkt mij daarom, en ook om de Commissie in onze vakvereeniging een gezonde basis te geven, gewenscht, de taak van de Commissie nauwkeurig te omschrijven en die zoodanig te bepalen, dat zij steeds voor *belangwekkende, scherp gestelde*, vraagstukken zal worden gesteld, die haar als vanzelf zullen prikkelen een geargumenteerd, helder en kernachtig advies te geven.

Want het is alleen hiermede mogelijk dat deze Commissie, die op deze wijze zelfs een bevoorrechte commissie zal zijn tenopzichte van andere, zich een zeker respect kan afdwingen en belangstelling in haar oordeel.

Het zal niet gemakkelijk zijn de finesses der instructie van de Commissie op te stellen, zóó, dat zij in bovenstaanden geest haar werkzaamheid bepaalt.

Echter kan men wel vaststellen dat de groote vraagstukken van algemeenen socialen aard (stadsaanleg en stadsuitbreiding, verkeerswezen, brugbouw; enz.), vraagstukken van principieelen aard, (prijsvragen, referendum, of directe opdracht bij den bouw van groote gebouwen in den naasten toekomst) vraagstukken van archeologischen aard (belangrijke restauraties) om de voornaamste te noemen, op haar programma moeten voorkomen.

Dit zijn alle vraagstukken van algemeenen aesthetischen aard, maar in ieder concreet geval wordt de algemeenheid gecomprimeerd, en door de bijzonderheden het vraagstuk scherp gesteld; de beoordeeling is dan niet meer mogelijk zonder in de kern van het vraagstuk door te dringen, en van de daarin gevonden fundamenteele begrippen, het oordeel op te bouwen.

Heb ik hiermede den omvang der taak van de Commissie eenigszins geschetst, thans een enkel woord over haar samenstelling. Allicht zal men denken dat het noodzakelijk is haar homogeen te vormen, om het gevaar van een neutraal (d. i. nietszeggend) oordeel te vermijden. Toch zal een heterogeniteit hier niet schadelijk werken; bovendien zou een homogene samenstelling uiterst moeilijk te verwezenlijken zijn.

Het oordeel namelijk van de commissie moet niet de resultante zijn van de individueele gevoelsoverwegingen van hare leden. De commissie formuleert haar oordeel als een samenstel van verhelderende begrippen, wel ontstaan uit individueele gevoelens en overtuigingen, maar allengs samengesmolten met een logisch opgebouwde en verduidelijkende gedachtengang.

Dit is het oordeel, dat de Commissie per slot moet geven, en waartoe zij moet komen om niet in een waardelooze kunstbeschouwing te vervallen. En dit is gemakkelijker op te stellen door een heterogene commissie, dan door een, waarvan de leden in smachtend verlangen naar eenzelfde ideaal, dra de grond onder hun voeten zouden verliezen, om op te stijgen naar hooger sfeeren.

Ten slotte zij er op gewezen dat het advies van

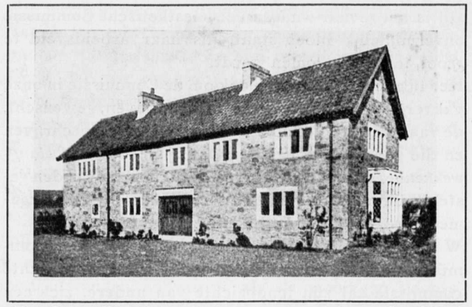

„The Stone House". Goathland.

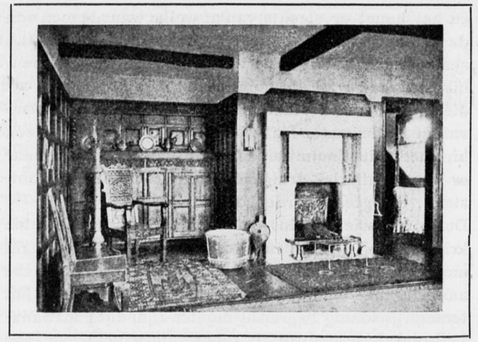

„The Stone House". De „Parlour".

een dergelijke Commissie moreel bindend zal moeten zijn aan allen, wien het wordt uitgebracht, zoowel bestuur als ledenvergadering. Want geeft de Commissie een helder, scherp gesteld advies, dan heeft het geen zin, daarvan af te wijken, om zelf weer andere aesthetische beschouwingen ten beste te geven. Dit bindend aannemen van het advies van deze commissie kan des te gereeder geschieden, omdat het in de meeste gevallen geen verantwoordelijkheid op het Bestuur of de ledenvergadering legt, slechts een moreele verantwoordelijkheid, die zij, indien de adviezen doorwrocht blijken te zijn, wel zullen durven aanvaarden. J. P. MIERAS.

EEN WERK VAN EEN ENGELSCHE ARCHITECTE.

Bijgaande plaatjes geven een landhuisje weer, dat onder de leiding van een vrouw, tot stand kwam. Het huis heet The Stone House, en is gelegen in Goathland, in Yorks.

De afbeeldingen zijn ontleend aan the Architectural Review, August 1918, waarin ook een beschrijving van het huis voorkomt. Die is alleszins merkwaardig. De schrijver ervan, Annabel Dott, acht de vrouw in 't bijzonder geschikt om dergelijke kleine huisjes te maken. Haar kennis van de huishouding, zal haar zeer te stade komen. „He who wears the shoe, knows where it pinches", schrijft hij en zoo zal een vrouw, die gewoon is aan het dagelijksche leven in huis, het best de geriefelijkheden kunnen aanbrengen.

Het vraagstuk van het dienstpersoneel wordt ook in Engeland steeds dringender en de schrijver is van meening dat alles moet worden gedaan om werk uit te sparen.

Een zorgvuldig geprojecteerd huis kan met weinig hulp comfortabel gemaakt worden, doch daartoe is de vermijding van alle onnoodige details, weinig trappen een goede warmwatervoorziening, ook op de verdiepingen, en bovenal, *ruimte*, noodzakelijk. Juist een bekrompen huis maakt werk. In de toekomst moeten een goede sanitaire inrichting evengoed gevonden worden in een klein huis als in een groot en kostbaar. In „The Stone House" is met allerlei huishoudelijke zaken rekening gehouden en daardoor is het voor de bewoners in alle opzichten een „home" geworden. Enkele van de vele kleinigheden, waarmede de architecte rekening heeft gehouden, zal ik hier vermelden. Het huis is van een moderne sanitaire inrichting en verwarming voorzien. De ketel voor de radiatoren is opgesteld in de van buiten af toegankelijke bijkeuken, die zoodoende bereikt kan worden als het huis gesloten is, en het huis kan daardoor ook tijdens de afwezigheid van de familie verwarmd worden. De slaapkamers zijn klein, maar de ventilatie is zoo zorgvuldig overdacht, dat ze even frisch zijn als ruime slaapkamers. De plaatsing van de ramen is niet alleen op een mooie uitkijk berekend, maar ook met het oog op de ventilatie, zonder hinderlijke tocht. In het toilet is een radiator geplaatst onder het handdoekenrek, zoodat natte handdoeken vlug kunnen worden gedroogd. De provisiekamer heeft een lantaarn boven de deur recht tegenover het raam, om hiermede een constante luchtstrooming te verzekeren. De mooiste kamer van het huis is de parlour, hierbij afgebeeld. De bewoner van het huis is de bezitter van een groot aantal merkwaardige kunstvoorwerpen, die hij met veel tact in zijn kleine huis heeft opgesteld, zonder de interieurs te overladen. Er is ook een kamer met uitsluitend oostersche voorwerpen, the Persian Room, feitelijk de studeerkamer. Om de afzondering te verzekeren, kan deze kamer slechts bereikt worden door een loggia op de verdieping. Zooals reeds gezegd is, zijn de slaapkamers klein; een ervan, voor een zieke bestemd, is in L-vorm ontworpen, waardoor de patient rustig bewaakt kan liggen, zonder dat hij geirriteerd wordt door een gevoel van voortdurend toezicht. Twee andere slaapkamers hebben radiatoren tusschen het voeteind van het bed en de muur, zoodat men zelfs des winters bij een open raam goed warm kan slapen.

Zoo heeft de architecte van haar huis niet in de eerste plaats een kunstwerk willen maken, maar een woning, die geriefelijk is en welverzorgd, en die tenslotte een bekoring geeft, die steeds grooter zal worden hoe langer men er in leeft. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 2 NOV. 1918. = No. 44.

INHOUD: BOUWKUNDIG GEDEELTE. Commissie tot bevordering van aesthetisch en doeltreffend teekenonderwijs aan Ambachtsdag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen in Nederland. — Centraal bureau voor Vakonderwijs. — Gewapend Beton. Rede van Prof. Ir. J. A. Bakker, c i.

COMMISSIE TOT BEVORDERING VAN AESTHETISCH EN DOELTREFFEND TEEKENONDERWIJS AAN AMBACHTSDAG- EN AVONDSCHOLEN EN AANVERWANTE INRICHTINGEN IN NEDERLAND.

De Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland heeft ingevolge het rapport der Commissie tot onderzoek naar de middelen, waardoor het handteekenonderwijs van de ambachtsdag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen in betere banen kan worden geleid, de M. B. V. A. uitgenoodigd één harer leden in de bovengenoemde Commissie af te vaardigen. In het rapport is het reglement van de Commissie opgenomen, waaruit wij hier het voornaamste opnemen:

Art. 2. De Commissie stelt zich ten doel, het teekenonderwijs aan de in Art. 1 genoemde scholen in goede banen te leiden en meer en juister op deze Categorie van leerlingen te richten.

Art. 3. De Commissie tracht dit doel te bereiken door:

a. het bevorderen van eene goede verstandhouding en van samenwerking tusschen: Architecten, Sierkunstenaars, Decorateurs en Directeuren en Leeraren van Vakscholen.

b. het beschikbaarstellen van gereproduceerde teekeningen van uitgevoerde en ontworpen projecten of fragmenten hiervan, betreffende voortbrengselen uit de Bouw-, Ambachts- en Nijverheidskunst.

c. Het organiseeren van op het doel gerichte tentoonstellingen.

d. Het laten vervaardigen van modellen en gipsafgietsels.

e. Het uitschrijven van prijsvragen.

f. Het geven van adviezen.

g. Het bevorderen en toepassen van andere middelen.

Art. 4. De geldmiddelen der Commissie worden verkregen door:

a. Subsidie van het Rijk.

b. Subsidies van Gemeenten.

c. Verkoop van reproducties.

d. Jaarlijksche bijdrage van Vereenigingen en Maatschappijen.

e. Jaarlijksche bijdragen van begunstigers.

f. Giften, Schenkingen, Legaten en andere baten.

g. Rente van belegde gelden.

Art. 5. De Commissie bestaat uit 14 leden, aan welke is toegevoegd een bezoldigd Administrateur.

Art. 6. In de Commissie zijn vertegenwoordigd:

a. De Bond van Nederl. Architecten . .	met	1 lid.
b. Architectura et Amicitia	„	1 „
c. De Maat. tot Bevor. der Bouwkunst .	„	1 „
d. De Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst	„	1 „
e. De Bond van Vereenigingen tot het geven van Vakonderwijs	„	1 „
f. De Ver. tot bev. der Vakopleiding voor Ambachtslieden	„	1 „
g. Heemschut.	„	1 „
h. De Ned. Bond van Vakschoolleeraren	„	2 leden.
i. De Bond van Directeuren van Ambachtsscholen	„	3 „

Art. 7. De leden worden door de in art. 6 genoemde Vereenigingen uit haar midden gekozen voor den tijd van vijf jaren, behalve de Voorzitter en de Penning-

meester van den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen, die permanent lid zijn.
De aftredende zijn terstond kiesbaar.
Art. 10. De Commissie overweegt steeds op welke wijze zij het geheele teekenonderwijs op de vakscholen aan haar doel kan beantwoorden. De Leden trachten o.m, in en buiten hunne Vereeniging, detailteekeningen van bouwwerken, projecten, sierkunstwerk, kunstsmeedwerk, meubelen, decoraties of onderdeelen hiervan ter beschikking der Commissie te stellen. Deze teekeningen of voorwerpen worden met adviezen gezonden aan de in art. 5 genoemden Administrateur.
Art. 11. De Commissie kiest uit haar midden een uitvoerend Comité, hetwelk wordt gevormd door 5 leden. Een lid van dit Comité moet zijn Architect, een Lid Sierkunstenaar, twee Leden Directeur en een Lid Leeraar eener Ambachtsschool. Dit Comité kiest uit haar midden een Voorzitter.
Art. 12. Het uitvoerend Comité vergadert zoo dikwijls het dit noodig oordeelt, doch minstens twee maal 's jaars, en doet alsdan een keuze uit de ingezonden teekeningen en voorwerpen. Het draagt, na de goedkeuring der Commissie, den Administrateur op hiervan geheel en al op het doel gerichte „Voorbeelden" te teekenen, die voor reproductie geschikt moeten zijn.
Art. 13. De Reproducties worden tegen een vastgestelden prijs ter beschikking gesteld van Ambachtsdag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen.
Art. 14. De geteekende „voorbeelden" worden niet gereproduceerd dan na door den Ontwerper te zijn gecorrigeerd en goedgekeurd. De reproducties mogen alleen voor Onderwijsdoeleinden worden gebruikt en dragen den Naam van den Ontwerper.
Art. 22. De Administrateur wordt belast met het maken der teekeningen voor de reproducties, het houden der notulen der vergaderingen, het voeren der dagelijksche correspondentie, het innen der bijdragen van Begunstigers en der gelden van den verkoop van reproducties, den zorg voor het Archief, het opvragen der schuldvorderingen en verleent de Commissie en het uitvoerend Comité, overeenkomstig zijn instructies, bijstand, waar dit wordt verlangd.

CENTRAAL BUREAU VOOR VAKONDERWIJS.

Op 27 Januari 1917 is opgericht het Centraal Bureau voor Vakonderwijs, een instelling, gevormd uit verschillende bonden, vereenigingen en instellingen, die zich de belangen van het vakonderwijs, — de opleiding in technische en aesthetische richting in den meest uitgebreiden zin van het woord, zoowel op school als in de werkplaats of in dienstbetrekking — ten doel stelt.
Omtrent het ontstaan van dit Bureau, dat te Utrecht is gevestigd, deelt het 1e jaarverslag over 1917 het volgende mee.
„Naar aanleiding van een denkbeeld, geuit op de Algemeene Vergadering van de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland op 28 December 1912 door de Commissie voor reglementsherziening, bestaande uit de Heeren W. de Visser te Deventer; J. D. Ros te 's Gravenhage en H. P. Priester te Leeuwarden, luidende: „de Commissie geeft in overweging bestaande vereenigingen, die een afzonderlijke werkkring hebben, maar overigens vrijwel parallel loopen met de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor handswerklieden in Nederland, zoo mogelijk te doen ineensmelten tot één groot lichaam met afdeelingen, die een afzonderlijken werkkring hebben", ontspon zich op die Algemeene Vergadering een debat, waardoor bleek, dat dit denkbeeld door vele leden met ingenomenheid werd begroet. Ook de Inspecteur van het M.O., de Heer H. J. de Groot, bleek een warm voorstander van dit denkbeeld te zijn en toonde aan, dat dit het beste zou kunnen geschieden in den geest van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. De verschillende vereenigingen zouden dan onder hun eigen bestuur afdeelingen vormen van het groote geheel, ieder op hun speciaal terrein werkende, doch de groote vraagstukken en de algemeene belangen te samen behandelende. Een groot wekelijksch orgaan, goed geredigeerd, zou kunnen worden uitgegeven; congressen, tentoonstellingen en wedstrijden zouden kunnen worden gehouden; adressen en verzoekschriften aan de volksvertegenwoordiging en het Bestuur van Rijk, Provincie en Gemeente zouden meer kans van slagen hebben.
't Gevolg van een en ander was, dat in het voorjaar van 1913 door het Hoofdbestuur van de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland een schrijven werd gericht aan: de Bond van Leeraressen bij het Huishoudonderwijs, Nederlandsche Bond van vakschoolleeraren en -leeraressen, Vereeniging van hoofden van Industriescholen voor meisjes, Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland en de Nederlandsche vereeniging voor teekenonderwijs, met verzoek tot het bijwonen van een vergadering door één of meer afgevaardigden van genoemde vereenigingen op een nader te bepalen Zaterdag in September 1913, op welke vergadering o.m. zouden worden besproken de volgende punten:
1. Acht Uwe vereeniging eene samenwerking van verschillende vereenigingen op het gebied van vakopleiding mogelijk en wenschelijk?
2. Op welke manier denkt Uwe vereeniging dat dit samenwerken kan plaats hebben, zonder dat iedere vereeniging hare zelfstandigheid verliest, maar aan draagkracht en kracht van uitvoering wint?
3. Acht Uwe vereeniging o.m. het uitgeven van een gemeenschappelijk orgaan voor alle aangesloten vereenigingen mogelijk met verantwoordelijken redacteur (of -trice) voor iedere afdeeling? Weekblad?
4. Punten van bespreking of vragen, die Uwe vereeniging wenscht behandeld te zien op de voorgestelde vergadering moeten vóór 1 September zijn ingediend.
Bovengenoemde vergadering had plaats op den 27en September 1913; afgevaardigden van de reeds genoemde vereenigingen waren tegenwoordig, alsmede een afgevaardigde van den Bond van vereenigingen tot het geven van vakonderwijs. Het resultaat der besprekingen was, dat de volgende conclusiën werden aangenomen:
1. Samenwerking van de vertegenwoordigende vereenigingen en andere, die geacht worden daarmede vrijwel parallel te gaan, is gewenscht.
2. Een Centraal bestuur van Teeken- en Vakonderwijs, samengesteld uit afgevaardigden van de samenwerkende vereenigingen, zal in zaken, het belang van allen betreffende, namens die vereenigingen optreden.
3. Hiertoe kiest elke vereeniging 2 afgevaardigden.
Het gevolg van de besprekingen op deze vergadering was, dat naar aanleiding van de daarin gestelde conclusies, door het Hoofdbestuur van de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland in Juni 1914 een schrijven werd gezonden aan de reeds genoemde samenwerkende vereenigingen met verzoek een conceptplan, dat in vorm eenigszins afweek van de voorloopige conclusies, te willen behandelen in een vergadering, te houden op 27 Juni 1914. Het concept moest echter alleen worden beschouwd als basis voor de te houden besprekingen; het heette: „Concept-plan tot organisatie van een Centraal lichaam voor vakopleiding en teekenonderwijs met daaraan te verbinden bureau".
Dit lichaam zou kunnen dragen den naam van b.v.b. „Bond van ambachts-, nijverheids- en beroepsopleiding". Hij zal ten doel moeten hebben de bevordering van de opleiding voor het ambacht, de nijverheid en het beroep in den breedsten zin van het woord, daaronder begrepen het teekenen".
Op zeer uitgebreide wijze werd in dit concept de geheele opzet van dit lichaam en van het daaraan verbonden Centraal bureau uitgewerkt. Dit concept werd op de reeds genoemde vergadering van 27 Juni 1914 behandeld en een commissie benoemd, die een concept zou ontwerpen naar aanleiding van de besluiten, genomen op de eerste bijeenkomst en waarbij de naam werd veranderd in: „Centraal bureau voor vak- en teekenonderwijs".
Hierna werd een vergadering gehouden op 10 October 1914, waar de besprekingen van dien aard waren, dat de goede wil naar voren kwam tot krachtige samenwerking. Een en ander gaf het Hoofdbestuur van „Vakopleiding" aanleiding, na bespreking in zijn vergadering van 12 December 1914, tot behandeling van de vraag: „Moet of kan „Vakopleiding" zelf niet tot stand brengen, wat van een afzonderlijk Instituut wordt verlangd"? Met andere woorden: „Kan het Bureau van advies niet in de organisatie van „Vakopleiding" worden opgenomen?" De conclusie was, dat dit zeer goed mogelijk zou zijn met behulp van de samenwerking van alle vertegenwoordigde vereenigingen. Het voorstel aan deze vereenigingen door het Hoofdbestuur van „Vakopleiding" gedaan, luidde als volgt:
„Het bureau van advies wordt door afvaardiging van één of meer vertegenwoordigers van medewerkende vereenigingen, welke Lid van „Vakopleiding" moeten zijn, een Instituut, waarin de stem van allen met evenveel recht zich zal doen hooren. Dit centrale lichaam, periodiek vergaderend, beslist welke punten in de allereerste plaats van belang zijn, doet voorstellen tot financieele regeling van de kosten, verbonden aan een bepaalde actie, behandelt als de financieele regeling in orde is, de zaak verder en brengt advies uit aan het Hoofdbestuur. Het Hoofdbestuur bespreekt dit advies en doet naar aanleiding daarvan voorstellen aan de Algemeene vergadering òf neemt in spoedeischende gevallen zelf een beslissing met inachtneming van Statuten en Reglement der Vereeniging".
De medewerkende vereenigingen gingen echter met de inhoud van dit schrijven niet accoord als zijnde in strijd met de denkbeelden en conclusies op vorige vergaderingen vastgesteld.
Na verschillende besprekingen is het resultaat echter geweest, dat og de vergadering van Vrijdag 21 April 1916 de Concept-Statuten zijn vastgesteld van het „Verbond van vereenigingen op het gebied van vakonderwijs". Deze Statuten zijn op de algemeene vergadering van de medewerkende vereenigingen aangenomen en vastgesteld, zoodat de nieuwe vereeniging was gesticht.
Later werd de naam nog eens veranderd en zou deze worden: „Centraal Bureau voor Vakonderwijs".
Thans zijn bij het Bureau 8 vereenigingen aangesloten met een totaal van 3050 leden.

GEWAPEND BETON.

Ir. J. A. Bakker, Buitengewoon Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, om onderwijs te geven in de gewapend betonconstructie, heeft den 1en October j.l. zijn ambt aanvaard, met het uitspreken van een rede, waaraan wij het volgende ontleenen.
Spreker begon met er op te wijzen met er aan te herinneren, dat het gewapend beton als bouwmateriaal ongeveer in zijn gouden jubileumsjaar is, want het was in 1868 dat Joseph Monier de eerste toepassingen maakte.
De ontwikkeling van de gewapend beton techniek is zeer snel gegaan.
„Zelden zal een bouwstof in een dergelijk betrekkelijk kort tijdsverloop een grooter veld van toepassing hebben gevonden dan het gewapend beton; en met reden. Het mag worden beschouwd als een veredeling van de dikwijls te logge gewone betonconstructies, of van de soms te ijl aandoende ijzerwerken en ook andersom, het paart de elegantie van een ijzerconstructie aan het massale van den betonbouw.
Toch zouden deze architectonische overwegingen niet alleen den opbloei hebben tengevolge gehad, ware niet de beteekenis uit een utiliteitsoogpunt zoo groot geweest. Het gewapend beton toch opende niet slechts

mogelijkheden in constructie die vroeger niet of zeer moeilijk uitvoerbaar waren, maar het bracht ook belangrijke vereenvoudiging in bouwwijzen, tot dusverre in hout, steen, enz. uitgevoerd.
Men denke bijv. aan waterdichte kelders. Hoe voortreffelijk onze oude kelders uit klinkers en sterke specie met de noodige platte- en klamplagen tegen bodem en wanden en nog weer eens bekleed met tegels ook mogen zijn, tegen het gewapend beton hebben zij zich niet kunnen handhaven.
Het gewapend beton heeft een ware omwenteling in de bouwwereld gebracht en bespaart nu aan tallooze bouw- en waterbouwkundigen veel hoofdbrekens. Immers, vroeger berekende de architect zijn balklagen zelf (voor zoover hij zijn besteksteekeningen niet naar een ijzerhandel zond met verzoek de balkprofielen in te vullen) en lette er op, dat zooveel mogelijk de muren der hooge verdiepingen boven die der benedenetages vielen. Maar nu, welk een vrijheid voor hèm die gewapend beton toepast, in de ruimteverdeeling der verschillende verdiepingen.
De vloeren worden aan de specialist overgelaten en deze moet maar zorgen de niet gefundeerde muren op te vangen.
Gewapend beton wordt bijna overal goed voor geacht, men overschat zelfs zijn bruikbaarheid. Veelvuldig komt het voor bij het ontwerpen van fundeeringen, die normaal beheiïng vorderen, dat de vraag wordt gedaan: „maar als er eens een gewapend betonplaat werd ondergelegd, zou heiïng dan nog noodig zijn?"
Het gevoel, dat dit materiaal zoo geweldig sterk is doet vergeten, dat ook de ondergrond nog in beschouwing genomen te worden.
Heeft men bij de meeste bouwwerken de keus tusschen verschillende materialen als ijzer, steen, hout en beton, al of niet gewapend, er bestaan ook utiliteitswerken, waarbij nu niet meer aan iets anders dan gewapend beton wordt gedacht b.v. bij de reservoirs en daarvan in de eerste plaats de silo's. Steeds heeft daarbij het gewapend beton een enorme voorsprong gehad op steen. Cellen toch met een wandlengte van 5 M. en meer, en een graandruk van 15 M. of hooger, welke in baksteen zeer zware muren en daarenboven door de cellen heengaande trekankers zouden vorderen, zijn in gewapend beton zeer eenvoudig uit te voeren. In het gebouw van de graansilo-mij. aan de Maashaven te Rotterdam, met een capaciteit van 20.000.000 K.G. graan, zijn dergelijke cellen van achthoekigen vorm, waardoor de wandlengte, dus het buigend moment, zooveel als met een rationeele cellenindeeling mogelijk was, werd gereduceerd. Dat dit niet alleen besparing in ruimte, maar ook in fundeeringskosten beteekent, is licht te begrijpen. Toch is zelfs bij een dergelijke, zoo licht mogelijk gemaakte constructie het gewicht van het gebouw nog even groot als dat van het te bergen graan.
Schitterend bleek ook het monoliete bij een paar groote silogebouwen, door eenzijdige belasting geheel scheef gezakt (bijna tot omkippens toe). Na lediging der cellen en rechtvijzeling waren de gebouwen weer voor gebruik gereed. Een steenen gebouw zou in dit geval vrij zeker in elkaar zijn geschoven.
Om zich een denkbeeld te vormen met welke sprongen de toepassing van het gewapend beton vooruit is gegaan, is het leerrijk te beschouwen de toename van de Portlandcement productie, welke wel mag worden aangenomen te zijn hand in hand gegaan met de ontwikkeling van de betonbouwwijze. Uit het boek van Carl Naske, die Portland Zement Fabrikation, ontleende spreker o.a. de volgende cijfers:
Omstreeks het jaar 1880 bedroeg de cementproductie in Duitschland 2,5 millioen vat à 170 K.G. per vat. In 1895 was dit het vijfvoud en in 1906, dus 26 jaar later, het 10-voudige. Voor het jaar 1911 wordt opgegeven 34 millioen vat, dus een 14 maal zoo groote productie als in 1880.
In de Vereenigde Staten van Amerika nam de productie van 9,5 millioen vat in 1896 tot het vijfvoudige in 1906 toe, in 10 jaar tijd dus.
Volgens W. A. Brown „The Portland Cement Industry" produceerden de U. S. A. in 1913 15.348.000 ton, dus 90 millioen vat, zoodat dit op het tijdstip voor het uitbreken van den oorlog zeker op het tienvoudige van dat in 1896 mag gesteld worden.
Merkwaardigheidshalve vermeldde spreker nog dat Brown voor de drie aan de spits der cementfabricage staande landen opgeeft een productie van 3 millioen ton voor Engeland, 5 idem voor Duitschland en rond 15.5 voor Amerika, te zamen dus 23.5 millioen ton. Natuurlijk werd dit niet alleen voor beton en gewapend beton gebruikt, doch ook voor metselwerk, daartegenover staat, dat alle overige landen te zamen toch ook een niet onbelangrijke hoeveelheid cement voortbrachten.
Om eenigszins een denkbeeld te krijgen van de vervaardigde hoeveelheid beton, bewapend en onbewapend te zamen, berekende spreker een kwantum cement zoo groot als de genoemde, hiervoor te zijn gebruikt. Zij de gemiddelde sterkte van de specie 1 cement op 6 zand en grind, of 250 K.G. cement per M³., dan zou er 94 millioen kublieke meter beton van gemaakt kunnen worden. Werd dus de onmiddellijk voor den oorlog per jaar gemaakte beton in één blok vereenigd gedacht, dan zou dit een kubus worden van 450 M. zijde, dus ruim 4 maal zoo hoog, lang en breed als de Dom te Utrecht of de toren van de Nieuwe Kerk te Delft hoog zijn. Hoe ruw deze schatting moge wezen, het denkbeeld dat zij geeft van de geweldige hoeveelheid beton die per jaar wordt verwerkt, zal toch ongetwijfeld in hoofdzaak juist zijn.
Nieuwe vormen van constructie in aansluiting met die van Hennébique ontwikkelden zich mede. In 1902 publiceerde Considère zijn uitvinding van het omwikkeld beton, speciaal voor kolommen, waarbij de beton door een rondijzeren spiraal wordt omwonden, zoodat zij bij samendrukking niet zijdelings kan uitwijken en practisch grooter vastheid verkrijgt. Het ijzer wordt daarbij beter, voordeeliger benut dan dat

alles in langsstaven en gewone beugels zou worden verwerkt.
Een nieuw element, het gietijzer, wordt door Von Emperger in het gewapend beton gebracht, bij zijn voor ongeveer zes jaar ingevoerde kolommen van omwikkeld gietijzer.
Deze beetaan uit een (holle) kern van gietijzer, omhuld door een mantel van omwikkeld beton. Een zeer onhomogene doorsnede dus, waarin drie materialen, beton, vloeiijzer en gietijzer voorkomen met ongelijke elasticiteits-moduli. Daarbij komt nog de eigenaardige werking van de omwikkelde beton in vergelijking met die van het buiten de spiraal liggende gedeelte.
De zuivere berekening ervan levert dus vele moeilijkheden op, die door Von Emperger meerendeels zijn ontgaan, zoodat zijn formule meer empirische waarde heeft en zich voornamelijk steunt op de proeven, waaruit het groote draagvermogen van de constructie blijkt.
Zagen wij straks hoe betrekkelijk jong het gewapend beton nog is, toch beleeft zijn ontwikkeling reeds een kringloop. De eerste algemeene toepassingen werden gemaakt met platen, een verbetering werd gevonden in het systeem van vloeren met balken, en nu weer is de aandacht van menig ingenieur gericht op het maken van vloeren zonder balken.
Het is waar, het kolomelement is daarbij gebleven en bekleedt zelfs een voorname plaats. Eenige jaren geleden in Amerika voor het eerst toegepast, breekt zich deze bouwwijze ook hier reeds baan.
De voordeelen van het systeem zijn duidelijk, de stoffige hoeken tusschen balk en vloer verdwijnen, het aanbrengen van een sprinkler systeem, van transmissies, enz. wordt belangrijk vereenvoudigd, de hoogte van het gebouw kan soms door het wegvallen van de balken kleiner worden, enz.
Het verschil met de Monierplaten bestaat in de ondersteuning, welke nu niet op de muren, maar op de kolommen, zelfs op betrekkelijk groote afstanden, geschiedt. Men zal inzien, dat de berekening van een dergelijk stelsel groote moeilijkheden met zich brengt, nog steeds wordt naar betere oplossingen hiervoor gezocht, terwijl men aan proeven de opgezette theorieën tracht te toetsen.
Ondanks het onzekere, dat nog bij deze betrekkelijk jonge constructiewijze bestaat, zijn toch reeds tamelijk veel bouwwerken van de balklooze vloeren voorzien; ook ons land telt hiervan enkele uitvoeringen.
Een bijzonder soort van balklooze vloeren vormen de zgn. holle betonvloeren, waarvan het aantal systemen legio is. Nog altijd duiken nieuwe patenten op, welke steeds weer de bestaande willen verbeteren. Het vele gewone, massieve gewapend beton, dat nog gemaakt wordt, wijst echter wel uit, dat de in brochures sterk aangeprezen voordeelen van holle vloeren niet zoo geweldig zijn, dat de thans bekende typen het massieve werk verdringen.
Spreker noemde hiervoor het woord kringloop in de ontwikkeling van het gewapend beton. Nog verder dan tot de vlakke platen strekt zich deze uit. Als eerste toepassing noemde hij toch een roeibootje uit het midden der vorige eeuw, het oertype dus van het gewapend betonschip, hetwelk in het laatste jaar zoo geweldig opgang maakt. Niet dat gedurende de laatste vijftig jaren deze tak van betonconstructie uit het oog verloren was. Uit de lijst van aangevraagde patenten in de verschillende landen blijkt het best hoe steeds de aandacht op het maken van betonschepen gevestigd bleef. De uitvoeringen beperkten zich echter tot lichters van niet bijzonder groote tonnenmaat.
De tijdsomstandigheden leidden er echter toe om meer aandacht te schenken aan het gewapend beton als constructiemateriaal, ook voor den scheepsbouw. De schaarschte aan constructieijzer toch, vooral aan platen, terwijl daarbij de vraag naar schepen hoe langer hoe grooter werd, bracht de aandacht op het gewapend beton. Een schip hiermede vervaardigd eischt toch slechts ongeveer $^1/_4$ aan ijzer van een stalen schip van dezelfde tonnenmaat. Daarbij zijn de rondijzeren bewapeningsstaven veel gemakkelijker verkrijgbaar dan de scheepsplaten. Verder vergt de bouw van den betonromp zelfs minder tijd dan die van een ijzeren schip, en kan, behalve het timmerwerk voor de bekisting, met betrekkelijk ongeschoolde krachten als ijzervlechters en betonwerkers worden gemaakt. Allerwegen richt men dan thans ook werven voor het nieuwe soort schepen op, zoowel voor de binnen- als voor de zeevaart. De laatste trekt uit den aard der zaak thans de meeste aandacht en zoowel leek als technicus volgt met groote aandacht de vaarten van het op het oogenblik grootste betonschip de „Faith" met een laadvermogen van ruim 5000 ton.
Onlangs aan Amerika's westkust te water gelaten schijnt dit schip bij enkele proefvaarten langs de kust zeer goed voldaan te hebben.
Of het gewapend beton voor schepen, vooral voor zeeschepen een geschikt materiaal is?
De ervaring voor de binnenvaart is gunstig, voor de zeevaart zal de tijd het nog moeten leeren. Veel zal daarbij afhangen van de wijze waarop de vervaardiging plaats vindt.
In de eerste jaren zal zeker wel alle goede zorg aan de betonschepen besteed worden. De betrekkelijk weinig talrijke firma's zullen trachten dezen een goeden naam te doen verkrijgen. Naarmate de bouw zich echter uitbreidt zullen ondernemingen met allerlei opvattingen zich met de vervaardiging bezig gaan houden en eerst dan zal men kunnen zien, wat in de praktijk het gewapend beton voor den scheepsbouw beteekent.
De eisch van lichtheid in constructie, heeft zelfs een nieuw soort beton doen ontstaan, van geheel andere samenstelling dan de tot nog toe gebruikelijke cementbeton en waarvan het soortelijk gewicht belangrijk lager is. Nog grooter onzekerheid bestaat hierbij voor de duurzaamheid.
Het zou op het oogenblik absurd zijn om te voor-

spellen, dat evenals het hout uit den scheepsbouw verdrongen werd door het ijzer, dit laatste materiaal op zijn beurt zijn plaats zou moeten afstaan aan het gewapend beton.
Hierna gaf Spreker een korte beschouwing van de invoering van het gewapend beton in Nederland. Hij kon niet nalaten hierbij aan te stippen wat in het Tijdschrift Concrete and Constructional Engineering van 1907 door zijn voorganger voor de gewapend betonconstructie bij de Gemeente Rotterdam Ir. S. J. Rutgers werd opgemerkt naar aanleiding van de ontwikkeling van het materiaal in Holland.
Rutgers begint met de opmerking, dat de Hollander een zeer voorzichtig mensch is. Waar nu desniettegenstaande de nieuwe bouwstof in Holland vóór 1907 reeds veelvuldig werd toegepast, ligt het volgens hem voor de hand om aan te nemen, dat zij aan hooge eischen voldoet, m.a.w. het uitgebreide gebruik, dat van het gewapend beton als constructiemateriaal in Holland wordt gemaakt, is er de beste reclame voor.
De eerste gewapend-betonbalk en -plaatvloeren hier te lande werd omstreeks 1888 in Zeeuwsch-Vlaanderen gelegd; als uitvoerster wordt een Belgische firma genoemd.
Werden dus de eerste werken hier door buitenlanders gemaakt en wel 30 jaar geleden, in 1890 werd opgericht de Amsterdamsche fabriek van Cementijzer, zoodat ook toen Holland zelf aan de constructie deel ging nemen. In de eerste jaren vindt men in de litteratuur nog weinig van deze maatschappij vermeld, een aanteekening bij de notulen van de vergadering van het K. I. v. I. op 14 November 1893 (lezing Ir. Tutein Nolthenius) bericht, dat in die vergadering ter bezichtiging werden gesteld drie photographieën van werken, door genoemde maatschappij vervaardigd en wel een muur in een fabriek, een tunnel in het Wilhelminagasthuis en een proefgewelf.
De eerste door een Hollander gepubliceerde eigen proeven zijn die van Ir. Tutein Nolthenius, welke reeds werden vermeld. Het volgend groot feit was de publicatie in „De Ingenieur" van 1898 van een „Onderzoek naar de theorie der Beton en Cementijzer constructies" door den toenmaligen technischen leider der reeds genoemde Amsterdamsche fabriek, Dr. L. A. Sanders. Hiermede had Nederland de primeur van de publicatie van de voor dien tijd nieuwste berekeningswijze, waarop Ir. H. P. Maas Geesteranus terecht wees. Ook verdere artikelen verschenen van de hand van Dr. Sanders, die nog steeds bezig is met zijn materiaal bruikbaarder te maken, niet alleen door juiste constructiewijze, maar ook door het uitwendig een smakelijker aanzicht te geven dan het bekende monotone grijze vlak.
Na Dr. Sanders volgden meerdere Nederlanders die zich voor het gewapend beton verdienstelijk maakten door proeven, onderzoekingen of constructies, waarbij één man zeer op den voorgrond treedt, en wel Dr. Ir. A. C. C. G. van Hemert, wiens eerste publicatie over gewapend beton verscheen in 1902 en wel over de betrouwbaarheid van betonijzerconstructies, naar aanleiding van een artikel van den Kapitein Ingenieur P. A. M. Hackstroh, terwijl in 1904 een belangwekkende voordracht werd gehouden over een onderzoek naar de eigenschappen van gewapend beton.
Ook ons land heeft dus zijn aandeel bijgedragen tot de kennis van het gewapend beton. Natuurlijk dat dit op kleiner schaal is gebeurd dan in grootere landen, waar vooral in de laatste 15 jaren buitengewoon veel in deze richting is gewerkt. Genoemd moge worden Frankrijk; waar het werk van de Fransche regeeringscommissie voor gewapend beton in 1906 verscheen, Zwitserland en vooral Duitschland, in welk laatste land de „Deutsche Ausschuss für Eisenbeton" sinds 1909 systematisch proeven over de meest verschillende voor de theorie en praktijk belangrijke onderwerpen publiceert. Dan zijn niet te vergeten de nieuwe theorieën en proeven, welke van Amerikaansche onderzoekers soms in opmerkelijke onafhankelijkheid van in Europa gedane publicaties tot ons komen.
Zou men echter meenen, dat, nu een zoo uitgebreid aantal theoretici, experimentators en practici, zich beijveren om klaarheid te brengen in het inzicht, den aard en werking van het gewapend beton, deze bouwstof bijna geen geheimen meer voor ons zou vertoonen, dan vergist men zich zeer.
Veel is nog onopgelost, maar men moet in het oog houden, dat gedurig nieuwe vraagpunten of constructies zich opdoen. Aan den anderen kant is ook machtig veel duidelijk geworden en verklaard, waardoor wij nu in staat zijn in het algemeen gewapend beton bouwwerken economisch en veilig te construeeren.
Spreker wilde hiermede echter niet zeggen, dat het mogelijk is, zelfs voor iemand geheel op de hoogte van hetgeen tot nu toe omtrent het gewapend beton bekend is, een bouwwerk te construeeren en daarbij de absolute zekerheid te geven, dat geen enkel scheurtje optreedt.
De theoretische eischen, waaraan dan voldaan zou moeten worden, zijn menigmaal daarvoor zoo vérgaande, dat het praktisch onmogelijk wordt er aan te voldoen.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, D. F. Slothouwer en A. R. Hulshoff
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos. ƒ 0.20. fr.p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39ste JAARGANG. = 9 NOV. 1918. = No. 45.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Gewapend Beton, Rede van Prof. Ir. J. A. Bakker, c.i. (Slot). — Tuindorp „Onnen" bij Groningen, door Ph. J. Hamers. — Normalisatie, door Ph. J. Hamers.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING

20 NOVEMBER 1918.

De a.s. ledenvergadering zal worden gehouden op **Woensdag 20 November a.s.** in het Gebouw der M.B.V.A. Marnixstraat 402 te Amsterdam.
Opening der vergadering om **11 uur v.m.**
Agenda.

1. Opening.
2. Notulen van de vergadering van 25 September 1918.
   (Zie hiervoor het bijblad aan de leden in No. 40 van het Bouwkundig Weekblad.)
3. Ingekomen Stukken.
4. Mededeelingen.
5. Instellen van een Aesthetische-Adviescommissie.
6. Benoeming van een afgevaardigde der M. B. V. A. in de Commissie tot bevordering van aesthetisch en doeltreffend Teekenonderwijs aan Ambachtsdag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen in Nederland.
   (Zie No. 44. Bouwkundig Weekblad.)
7. Behandeling van de Fusie voorstellen, in tweede lezing.
   Eindstemming over de concept-statuten.
   De wijzigingen in de concept-statuten van 15 Augustus zijn afgedrukt in het bijblad aan de leden in dit nummer.
8. Behandeling van het Rapport van de Commissie tot afwerking van punt 16 van het werkprogramma: De verdeeling van opdrachten van volkswoningbouw over de architecten.
   Zie het Bouwk. Weekblad No. 27 en 31.
9. Rondvraag.
   De leden worden, met het oog op de belangrijke beslissingen, die genomen zullen worden, dringend verzocht deze vergadering bij te wonen.
   Het Bestuur dringt er bij de Plaatselijke Commissies op aan, de punten van deze agenda op de vergadering der Commissies te behandelen en een *kort verslag bij het Bestuur in te zenden vóór 18 November a.s.*

De Algemeene Secretaris.
MIERAS.

Inning Hoofdelijke Omslag 1918.
De leden worden verzocht hun bijdrage in den Hoofdelijken Omslag 1918 per postwissel over te maken aan het Bureau der M. B. V. A.
Na 15 November a. s. zal over de bijdragen die nog niet geïnd zijn, per postkwitantie worden beschikt.

Obligaties leening 1918.
De definitieve obligaties van de leening 1918 zijn deze week aan de inschrijvers toegezonden.

Prijsverhooging Honorariumtabellen.
Ingevolge een besluit van het Bestuur zullen de prijzen van de beide honorariumtabellen worden verhoogd, zulks ten gevolge van de meerdere drukkosten.
Met ingang van 1 November 1918 zal de prijs van beide honorariumtabellen bedragen:
voor leden der M. B. V. A. en den B N. A. ƒ 0.30 per stuk.
voor niet-leden dezer organisaties . . . . . ƒ 1.— „ „
De reductie bij het aanschaffen van meerdere exemplaren zal vervallen.

Herziening Honorariumregeling. De Commissie uit de beide architectenvakvereenigingen tot herziening van de honorariumregeling heeft reeds eenige malen vergaderd. Zij is thans gereed met een voorstel tot het vaststellen van minimum loonen aan teekenaars en een voorstel tot wijziging van de tijdelijke honorariumregeling voor volkswoningbouw van 15 October 1917.
In een volgend nummer zullen de voorstellen worden opgenomen.

Commissie tot afwerking van punt 14 van het Werkprogramma. Deze Commissie, bestaande uit de heeren Ir. A. W. C. Dwars, C. N. van Goor, C. B. Posthumus Meyjes, en Mr. E. H. P. Rosenboom is op haar verzoek door het Bestuur uitgebreid met den heer Mr. I. van Crefeld, Advocaat en Procureur te Amsterdam.
Mr. van Crefeld schreef in den vorigen jaargang van het Bouwkundig Weekblad een serie artikelen over: „De overeenkomst tusschen Bouwheer en Architect."
De Commissie zal rapport uitbrengen over de rechtspositie

van den architect tegenover opdrachtgever en aannemer in verband met zijn rechtspositie in het algemeen en de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den architect.

Tentoonstelling van werk van deelnemers aan de Cursussen der Ver. v. V. H. B. O.

De tentoonstelling van het werk der deelnemers aan de cursussen der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht, waarvan de officieele opening voor genoodigden plaats heeft op Zaterdag 9 November a. s., 's middags ten 3 uur, zal voor het publiek toegankelijk zijn vanaf Maandag 11 Nov. tot en met 23 Nov. a.s., uitgezonderd des Zondags, van 10–4 uur, in de Groote Gehoorzaal van de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten, Stadhouderskade, te Amsterdam.

Schoonheidscommissie te Voorburg.

Meer en meer wordt de noodzakelijkheid gevoeld van Schoonheidscommissies, die het kwaad, dat door het bouwen door onbevoegden ontstaat, eenigszins kunnen beteugelen. Reeds zijn verscheidene gemeenten dan ook tot het instellen dier Commissies overgegaan.

Zoo bereikte ons heden het bericht dat de gemeenteraad van Voorburg thans zijn verkeerd besluit van voor enkele jaren, toen hij het voorstel tot het instellen van een schoonheidscommissie verwierp, heeft ingezien. Unaniem is thans besloten de Commissie in te stellen.

Voor een goede ontwikkeling van deze plaats in de naaste toekomst heeft de gemeenteraad het vorig jaar een uitbreidingsplan aangenomen, en z.g. „welstandseischen" in de Bouwverordening opgenomen, en thans de Schoonheidscommissie ingesteld.

Een voorbeeld voor de vroede mannen!

En tevens voor de architecten in kleinere gemeenten, om, evenals de heer H. v. d. Kloot Meyburg in Voorburg heeft gedaan, de belangen van het stedenschoon voor te staan en te blijven verdedigen, totdat de waarborgen zijn verkregen, dat met de moderne eischen van bouwen rekening zal worden gehouden.

Dom te Utrecht.

Aan het verslag van de werkzaamheden betreffende de herstellingen van den domtoren te Utrecht over 1917 is het volgende ontleend. In het muurwerk van den traptoren bleek eenige werking te bestaan, waarvan een nader onderzoek slechts kon geschieden door de ervoor hangende wijzerplaat te sloopen. Daartoe moest de steiger ook langs den traptoren worden uitgebreid tot het reeds in 1914 gerestaureerde muurwerk. Het bleek toen, dat men achter deze wijzerplaat, mede ter bevestiging daarvan, het metselwerk op zeer onoordeelkundige wijze had ingebroken en verzwakt en de toestand aldaar een onmiddellijk ingrijpen noodig maakte, zoodat het werkplan in zooverre moest worden gewijzigd, dat daarin nu ook dit deel gelijktijdig onderhanden genomen werd. Als voorzorgsmaatregel achtte de commissie daarbij eene deugdelijke schoring van den buitentrapmuur noodig, daar deze zwaar belast is, niet ter volle dikte met de zijmuren is verbonden en sterk beschadigd is, zoodat daarin veel gebroken is en hersteld zal moeten worden. Nadat deze schoorwerken uit den aard der zaak zeer solide waren aangebracht, werd met de herstelling van den trapmuur begonnen, welk werk slechts tot de hoogte van den eersten steigervloer werd voortgezet, daar reeds gemaakt werk eerst moest versteenen alvorens hoogerop kon worden voortgegaan. Zoowel ter versterking van de verbinding van den voormuur met de zijmuren, als om het dragend oppervlak te vergrooten, werden inwendig schuine hoeken ingezet in het naar buiten gekeerde gedeelte van de vierkante traprruimte. Gelijktijdig werd verder het geheele besteigerde gedeelte van het middenvierkant onderhanden genomen, bestaande uit het oostelijk vak van den noodgevel, den geheelen oostgevel en het grootste gedeelte van den zuidgevel. Toen 20 October de werkzaamheden buiten werden gestaakt, was de herstelling gevorderd bij een totale hoogte van 7 steigervloeren voor het middenvak; van de noordoostelijke en zuidoostelijke hoekpijlers tot den 4en steigervloer; van den noordelijken pijler van den oostgevel tot den 3en steigervloer, van de beide noordoostelijke blindnissen met brug tot den 3en steigervloer; van den westelijken tusschenpijler van den zuidgevel tot den 2en steigervloer, en van de traptorenmuren tot den 1en steigervloer.

Bij de wegneming van later aangebracht metselwerk, noodig om weer tot de oorspronkelijke vormen te kunnen komen, werd ook in den oostelijken gevel een grootere scheur blootgelegd, echter van minder beteekenis dan die, welke in het voorgaande jaar aan den noordgevel werd vermeld. Ook hier is de oorzaak vermoedelijk te zoeken in de uitzetting van een roestig geworden zwaar ijzeren anker. Voorts werden nog zeer ernstige scheuren blootgelegd in den westelijken traptorenmuur, die, in verband met den genoemden zuidelijken voormuur, aan een grondige herstelling zullen moeten onderworpen en waaruit reeds bleek, hoe zeer eene schoring van dit gedeelte noodig was. Veel bezwaar werd ondervonden bij den aanvoer van gehouwen steen. Van de vroeger uit Lotharingen aangevoerde steensoorten gelukte het nog enkele partijen te verkrijgen; directe aanvoer is echter uitgesloten. Ook de Devonische kalksteen uit België, die voor hoekblokken en gaanderijafdekkingen wordt gebruikt, as niet te bekomen, omdat vervoer van Mellone af werd geweigerd, zoodat men zich met eene tijdelijke afdekking zal moeten vergenoegen, om eerst later het werk definitief te kunnen afmaken.

Het ontbrekende materiaal moet uit Duitschland worden aangevoerd, waarvoor Oberkirchner-zandsteen werd gekozen. Turfsteen van het Rijngebied kon steeds in voldoende hoeveelheid worden aangevoerd. Zoowel in den vóór- als in den nawinter werden in de werkplaats werkstukken voor de verdere restauratie gereed gemaakt en was de beeldhouwer voortdurend bezig met het bewerken van ornamentdeelen. Aan de restauratie van den toren werd dit jaar f 23,994 verwerkt. (N. R. C.)

Rijkscommissie voor de Monumentenzorg.

Tot algemeen voorzitter der Rijkscommissie voor de monumentenzorg is benoemd het lid dier commissie Mr. S. Gratama, vice-president van den Hoogen Raad en tot lid in afdeeling B., C. B. Posthumus Meijjes, architect te Huis ter Heide.

GEWAPEND BETON.

(Vervolg en slot van pag. 252).

Voor een filterbekken in gewapend beton ter grootte van 50×76 M., dus met 50 en 76 M. lange muren, stelde spreker eenige jaren geleden den eisch, dat zekerheid moest gegeven worden tegen het optreden van scheuren, zoowel in bodem als wanden, door het aanbrengen van krimpvoegen, speciale bewapening of dergelijke maatregelen. Daar spreker het hierbij gewenscht oordeelde om gebruik te maken van de ervaring door de speciaal firma's op dit gebied opgedaan, week hij af van zijn gewoonte om zelf de constructie vast te stellen en liet de onderhands uitgenoodigden vrijheid van ontwerp binnen de grenzen van het bestek.

De ingekomen plannen, een half dozijn, waren zeer leerrijk. Er waren er waarbij geen enkele voeg was ontworpen, dus wanden van 76 M. lengte, 3,5 M. hoog, gedeeltelijk vrij aan de buitenlucht blootgesteld, geacht werden geen krimpscheuren te zullen krijgen. Het is niet onmogelijk, dat dergelijke lange wanden zich goed houden, maar de zekerheid hiervoor was te gering. Een ander uiterste was een plan met voegen niet alleen door de wanden, maar ook door den bodem. Dit leek spreker weer te ver gedreven, daar met flink nat houden een vlak van 50 bij 76 M. wel tegen scheuren is te behoeden. Anders is dit met de wanden, deze komen toch bij de in bedrijfstelling van de filters boven water. Hoewel feitelijk alleen in het bovenste gedeelte voegen noodig zouden zijn, kan men toch moeilijk anders doen, dan de voeg tot beneden toe doorvoeren. Dit aannemende, blijft nog als moeilijkheid de constructie van de voegen en de afstand aan deze te geven, teneinde daartusschen met zekerheid geen scheuren te krijgen.

Spreker vervolgde: „Een bekende voegdichting bij daken, keermuren, enz., is een gegolfde plaat van lood, zink e. a. Waar het hier een waterreservoir gold voelde ik niet veel voor een dergelijke oplossing en stelde aan de firma, welke in verband met hare inschrijving waarschijnlijk aanneemster zou worden, voor, om een gegolfde dunne gewapend betonplaat als voegdichting te nemen. Bij een gebruikelijke voegafstand echter van 12 M. bleek volgens berekening zulk een golfplaat nog niet veilig te zijn. Hoewel ik het practisch wel aandurfde, genoeg vertrouwen in de elasticiteit van een dunne, speciaal bewapende plaat had, terwijl eventueel een proefvoeg ware te maken geweest, meende de betrokken ingenieur der firma zich aan de berekening te moeten vasthouden en rekende verschillende voegafstanden door. Een volgens berekening veilige afstand bleek echter zoo klein te worden, dat men bijna voeg aan voeg zou gekregen hebben. Dit nu leidde tot het volgende voorstel: in platte grond zou de wand een golfvorm krijgen, als rechtopstaand gegolfd plaatijzer dus. Een „heureka" schijnt in het betrokken bureau te zijn opgegaan, nu was het gevonden, zulk een wand zou over zijn geheele lengte kunnen meeveren en alle lengteveranderingen door krimp- of temperatuurwerking kunnen meemaken. De aldus uitgevoerde filters hebben zich gedurende de zes jaar, dat zij in gebruik zijn, goed gehouden, de wanden zijn niet gescheurd.

Men zal de opmerking maken, dat de golfvorm bij de aansluiting aan den bodem niet werkzaam kan zijn, en dit is toe te geven. Het was mij daarom aangenaam eenige jaren daarna weer van advies te kunnen dienen voor den bouw op hetzelfde terrein van een tweetal filterbakken. Ook hier paste ik den golfrand weer toe. Dit was een gereede aanleiding om de wand onder recht te maken en naar boven de golf zich te laten ontwikkelen. De bovenrand van deze filterwanden vertoont dus dezelfde golfvorm als de eenige jaren te voren gemaakte.

Geheel en al zonder scheuren heeft echter de golfvorm bij de laatst uitgevoerde filters de wanden toch niet kunnen houden. Een der wanden van 50 M. lang, vertoonde reeds spoedig op het midden der lengte een scheurtje over de bovenste helft, wel klein maar toch een desillusie. In hoever de zetting of de krimp en temperatuurwerking hiervoor aansprakelijk zijn is niet uit te maken.

Uit dit enkele voorbeeld blijkt al wel, dat hoever de theorie van het gewapend beton reeds mag zijn, de praktijk in dezen nog een hartig woordje meespreekt, zoo niet het beslissende".

Trouwens bij theoretisch zoo logisch mogelijk opgezette constructies treden ook nog wel eens verrassingen op. De veiligheidscoëfficient echter welke men bij onze becijferingen invoert, laat wel eenige afwijking toe van de voorwaarden, welke men in acht neemt bij den opzet van het bouwwerk. Niet alleen met het oog op het gedrag van het gewapend beton zelf, maar ook met het oog op de diensten, welke er van gevergd worden is dit alleszins noodzakelijk. Wie eenmaal een fabriek of pakhuis heeft gebouwd en nadat dit in gebruik genomen was nog eens in beschouwing nam, zal het met mij eens zijn hoe het vertrouwen in de soliditeit van het bouwwerk den bezitter soms lasten doet opstapelen, die den constructeur de haren te berge doen rijzen.

Doch ook onvermijdelijke oorzaken kunnen soms belangrijk grooter spanningen geven in een kunstwerk dan waarop is gerekend. In het bijzonder zal dit het geval zijn bij statisch onbepaalde stelsels, waar een kleine verplaatsing van een steunpunt een geheel andere krachtverdeeling geeft. De groote voordeelen, welke de statisch onbepaalde constructies uit een oogpunt van kosten, monoliteit, enz. echter geven, alhoewel de praktijk leert dat er meer gevaar voor scheuren is dan bij statisch bepaalde, maken volkomen verklaarbaar de voorliefde waarmede zij worden toegepast, waaraan trouwens het systeem Hennébique, dus het gewapend beton, zijn opkomst te danken heeft.

Dat men echter wel degelijk zorgvuldig moet overwegen of een statisch onbepaalde constructie is toe te passen, toont het volgende voorbeeld. Het was voorheen in Rotterdam bij de overbrugging van vaar-

waters met betonplaten een geliefkoosde constructie, om aan deze platen een rechtstand op de frontmuren te geven van ongeveer 1 M. hoogte, zoodat het geheel dus een portaal vormde met korte, zeer dikke stijlen. Bij de berekening werd dan het positieve veldmoment belangrijk verminderd door het in rekening brengen van de horizontale reactie op de ondereinden der stijlen. Uit proeven bleek ook de sterkte van een zoodanig brugdeel. Natuurlijk was de veronderstelling, dat de ondersteuningen onbeweeglijk waren. Bij een onderzoek naar den toestand der bestaande betonbruggen is echter aan het licht gekomen, dat bij één der overbruggingen de muren maar slecht aan deze voorwaarden hebben voldaan. Niet dat ze niet zwaar genoeg waren geconstrueerd, maar na de ingebruikstelling van het kunstwerk werd een groot heiwerk op eenige meters afstand uitgevoerd, en onvermijdelijk moest door de samenpersing van den grond nu de aangrenzende muur naar het vaarwater toegedrukt worden, is zelfs onder den rechtstand van beton eenige millimeters doorgeschoven. Wanneer het evenwicht van den grond zich gaat herstellen, zij het gedeeltelijk, terwijl bij een volgende ontgraving, bijv. voor rioleering, de persing nog meer vermindert en de palen hun ouden stand weer zullen trachten te hernemen, zou een trek- inplaats van drukreactie kunnen ontstaan.

Hieruit blijkt tevens, hoe leerzaam het bestudeeren van bestaande constructies is, en het is wel jammer, dat menigeen hiertoe zoo zelden de gelegenheid vindt. Uit dit oogpunt is het te betreuren, dat bij verschillende publieke lichamen en wel in het algemeen bij de grootere, nieuwbouw en onderhoud bij verschillende afdeelingen zijn ondergebracht. Het contact tusschen zulke afdeelingen is meestal niet zoo nauw, dat de constructeur uit eventueele bij het onderhoud blijkende gebreken, leering voor verdere ontwerpen kan trekken. Dit geldt voor elke constructiewijze, maar vooral een gewapend-betonconstructeur mag zich de gelegenheid niet laten voorbijgaan om kennis te nemen van den toestand, waarin in gebruik zijnde werken verkeeren.

Hierna behandelde spreker de betrouwbaarheid van het materiaal en de onderzoekingen daaromtrent van Perkuhn en Wörnle.

Spreker geloofde uit het onderzoek van Wörnle met hem te mogen concludeeren, dat van eenig gevaar voor de soliditeit van de door hem onderzochte kunstwerken geen sprake is. Wel acht hij het met hem wenschelijk, dat ook gewapend-betonwerken, evenals ijzerconstructies, op regelmatige tijden, hier bijv. om de 10 jaar worden nagezien. Al zal het onderhoud ook niet noemenswaard blijken te moeten zijn, toch dient men niet te vergeten, zelfs al is men de grootste voorstander van het gewapend beton, dat ook dit materiaal zijn zwakken plekken heeft, waarbij het bekende „steekje op tijd" goeden dienst zal doen.

TUINDORP „ONNEN" BIJ GRONINGEN.

Het behoort zeker wel tot de uitzonderingen, dat eene bouwvereeniging beslag kan leggen op een terrein als dat van de vereeniging „Onnen" te Haren, bij Groningen.

Oorspronkelijk een buitenplaats, nog bezet met eene zeer aannemelijke begroeiing een vijver en verder . . . de vrijheid, alleen gebonden door enkele mooie boomgroepen waaromheen en in, ik mij een dorp dacht, waar, door varieerende toepassing van slechts enkele woningtypen een goed dorpskarakter en afwisselend straatbeeld is te scheppen. Naar mijne overtuiging is met het eenvoudigste gegeven, alleen door eene goede plaatsing in het geheel, veel te bereiken, doch dan behoort naast een goed woningplan het ruimteplan van het geheel, vooraf gezien te worden.

Met een „aardig" geveltje alleen maakt men nog geen goed straatbeeld, doch de wijze waarop elke groep gezien zal worden bepaalt het geheele effect.

Wel zeker geen enkel dorpje is in zijn geheel direkt en naar een vast plan van grond en opstand gebouwd; ze zijn gegroeid, naar de omstandigheden veranderd, hier gelukkig, elders vermoord en het mooie veelal een gevolg van het toevallige niet vooraf bepaalde.

Welk een dankbare taak, vooraf het algemeen effect van een dergelijke massa, in handen te hebben, te kunnen bepalen en de verantwoording daarvoor te mogen dragen.

Het beschikbare terrein beslaat een oppervlak van ± 5,5 H.A., waarop ik slechts een 75-tal woningen projecteerde, waardoor de bebouwingsdichtheid ongeveer *14 woningen per H.A.* zal worden.

(Bij de meeste in de laatste jaren gestichte complexen van eengezinswoningen is de bebouwingsdichtheid tusschen de 50 en 60 woningen per H.A.)

Natuurlijk staat dit gunstige cijfer in nauw verband tot de grondprijs, doch men ziet niet zelden *juist daardoor* tegenovergestelde resultaten. Naar mijne meening moest van overheidswege de bebouwingsmaxima naar de grondprijs worden bepaald en *voorgeschreven*.

Er was geen enkele reden om breede straten te maken. Door het plan loopt één hoofdweg, welke hoogstens 10 M. breed zal worden, het middenspoor bestraat en het overige oppervlak verhard.

De andere wegen zijn in de praktijk slechts verbindingspaden en zullen zeer kunnen bijdragen tot het vormen van een goed dorpskarakter, terwijl de aanlegkosten van een en ander laag zijn.

Op het voorterrein blijft een klein gedeelte onbebouwd; dit deel biedt, door de aanwezige boomgroepen als van zelf daartoe aangewezen, een heerlijke speelplaats voor kinderen en geeft van daaruit een ruime inkijk naar de om deze plaats gegroepeerden en naar achter meer sluitende bebouwing.

Voor de te bouwen dorpsschool kreeg ik een terrein links van het tuindorp ter beschikking. De door het dorp geprojecteerde hoofdweg voerde ik vóór langs de school om tot den bestaanden weg naar Waterhuizen. Zoo zal deze school voor kinderen van het tuindorp en die komende uit de richting Haren, Waterhuizen en Onnen gemakkelijk te bereiken zijn.

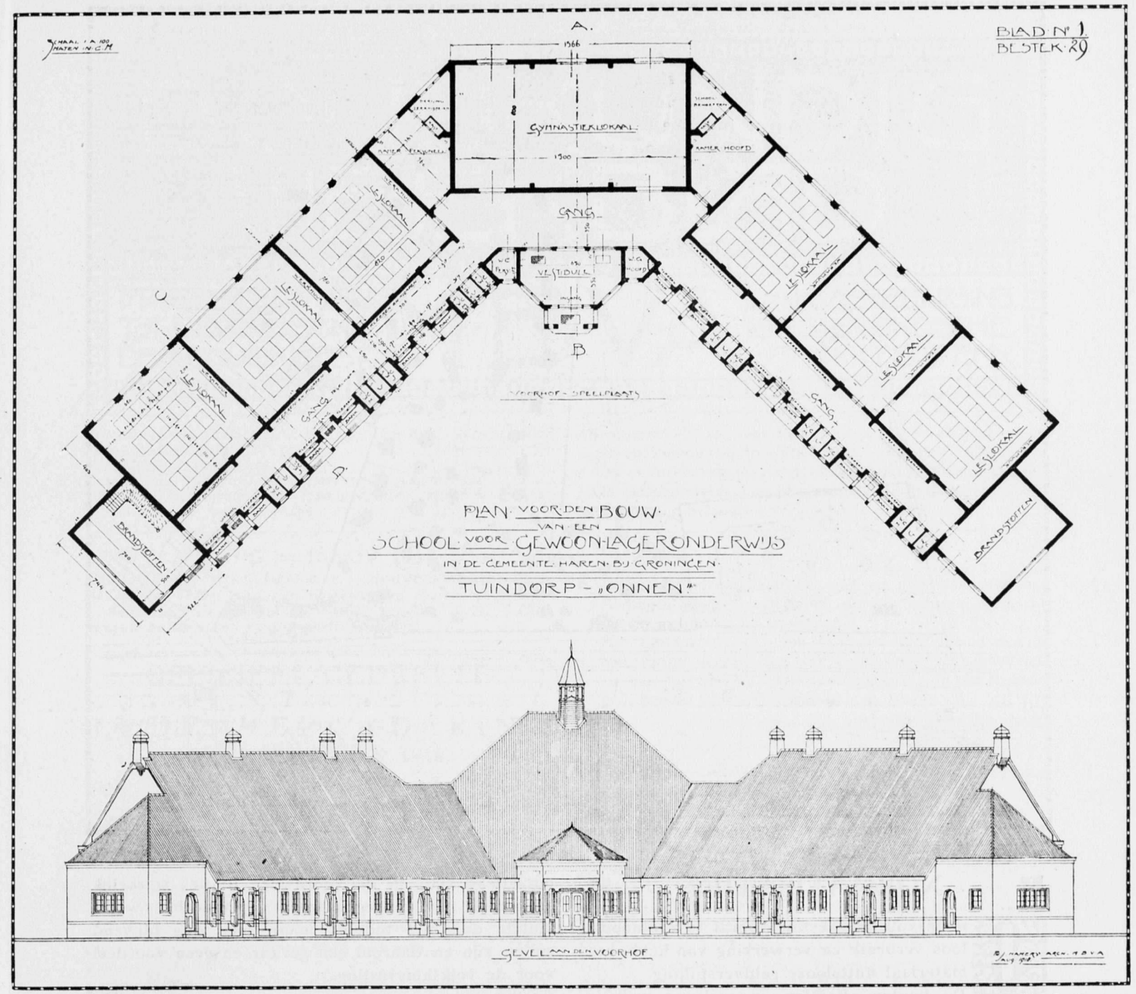

Ontwerp dorpsschool te Haren. Arch. Ph. J. Hamers.

Het schoolplan (waarvan bijgaand eene afbeelding) plaatste ik zoodanig, dat, mede rekening houdende met eene gunstige ligging ten opzichte der windstreken, tevens de klassen worden gesepareerd van den voorhof (speelplaats) en de passeerende treinen, door de aan deze zijde geplaatste gang.

Verder nam ik in het bouwplan een bad- en waschinrichting op.

Hoe ontzettend wordt nog steeds dit onmisbaar onderdeel der volkshuisvesting verwaarloosd en hoe onverantwoordelijk gering is het aantal bad- en zweminrichtingen in onze groote steden (gemiddeld *één* op de 100.000 inwoners en dan nog meerendeels voor 't algemeen gebruik te duur).

Verbetering der volkshuisvesting vraagt noodzakelijk een goede, officieel gesteunde *lichamelijke* opvoeding. Ook dit belangrijk onderdeel moest verplichtend worden gesteld en geregeld naar het aantal woningen, zoodat bij elk groot woningcomplex een goed ingericht terrein voor openluchtspel en athletiek moet worden geëischt. De volks*gezondheid* zal daar wel bij varen.

PH. J. HAMERS, Arch.
M.B.V.A.

Bussum, Nov. 1918.

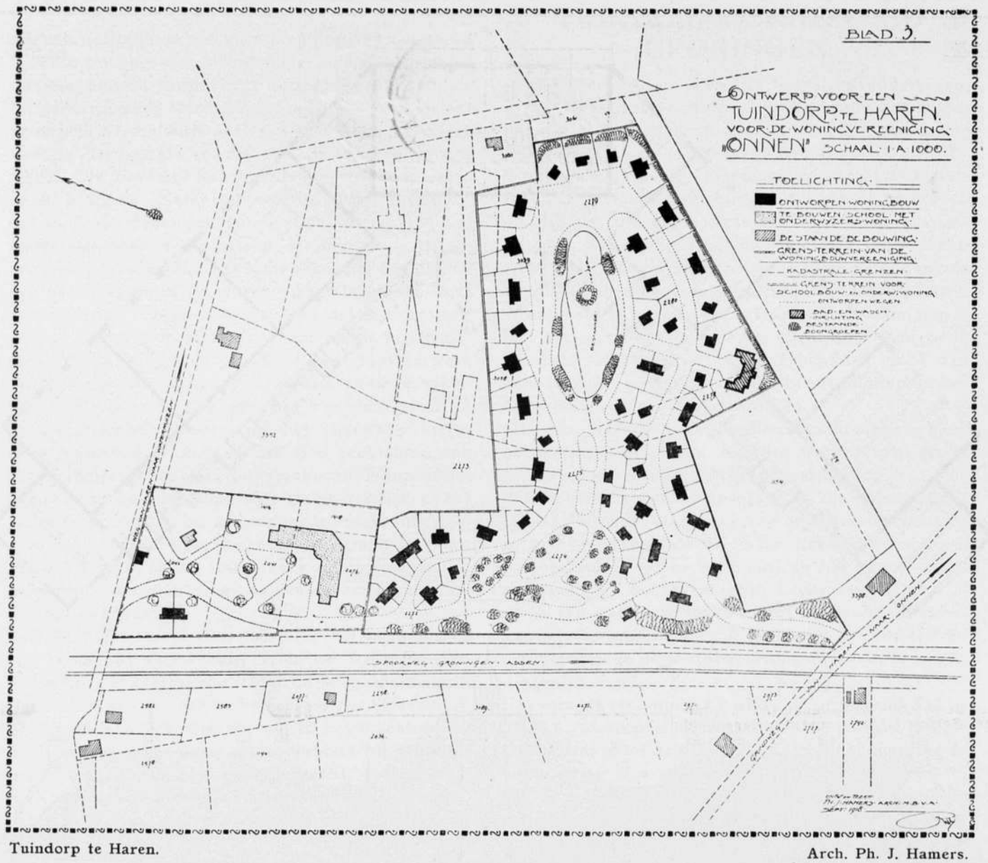

Tuindorp te Haren. Arch. Ph. J. Hamers.

NORMALISATIE?

In de volkshuisvesting vooral, is alle nooddeloos verbruik en verwerking van het bouwmateriaal nuttelooze geldverspilling.

De beiden uitersten, grenzelooze vrijheid en streng doorgevoerde normalisatie, zijn de grootste vijanden van de *verbetering* der volkshuisvesting.

Vrijheid van behandeling der onderdeelen moet uitsluitend geboren en beperkt zijn uit gebruiksnoodzakelijkheid en uit *die* noodzaak alleen ontstaat vanzelf de *naar de behoefte* beperkte normalisatie.

De in dezen tijd met veel beweging naar voren geplaatste uiterste normalisatie, geboren uit *tijdelijke* noodtoestand, heeft geen blijvende waarde voor de toekomst, het is slechts en mag ook niet anders zijn dan het „noodverband" 't welk weer spoedig vervangen moet worden. Slechts bij uitzondering kan het „noodverband" blijvend zijn, n.l. in handen van den *meester*, maar wanneer uiterste normalisatie gemeen goed zal worden zullen de complicatie's en wangedrochten ontzettend zijn, en de voordeelen (indien werkelijk aanwezig) niet opwegen tegen de nadeelen, welke laatste dan niet tijdelijk maar zeer lang blijvend zullen zijn en daarom een gevaar en geen voordeel voor de volkshuisvesting.

In de steden moeten we streven naar een betere grondpolitiek en bij elken nieuwen uitleg niet omhoog maar steeds lager gaan tot we overal gelijkvloers zijn ... de *eengezinswoning*, de ware en eenige *verbetering der volkshuisvesting*.

PH. J. HAMERS, Arch. M.B.V.A.

Bussum 1 Nov. 1918.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.— Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 16 NOV. 1918. = No. 46.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Brugge en eenige van zijn bouwwerken, door J. P. Mieras. — Schetsen voor een dubbel woonhuis, door J. P. M. — Ontvangen boekwerken en tijdschriften.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING
OP 20 NOVEMBER 1918.

De ledenvergadering zal worden gehouden op **Woensdag 20 November a.s.** in het Gebouw der M.B.V.A. Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Om 11 uur v.m. zal de 2e groeptentoonstelling van werk van leden uit de Plaatselijke Commissies Hilversum en Utrecht worden geopend. Inzending van het werk van de heeren: H. A. van Anrooy, H. Bletz, C. de Groot, Ph. J. Hamers, J. W. Hanrath, H. J. Kolk, M. E. Kuiler, D. van Oort en H. F. Smith.

Opening der vergadering om **11½ uur v.m.**

Agenda.

1. Opening.
2. Notulen van de vergadering van 25 September 1918. (Zie hiervoor het bijblad aan de leden in het Bouwkundig Weekblad No. 40.)
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen Stukken.
5. Instellen van een Aesthetische-Adviescommissie.
6. Benoeming van een afgevaardigde der M. B. V. A. in de Commissie tot bevordering van aesthetisch en doeltreffend Teekenonderwijs aan Ambachtsdag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen in Nederland. (Zie Bouwkundig Weekblad No. 44.)
7. Behandeling van de Fusie voorstellen, in tweede lezing. *Eindstemming over de concept-statuten.* *Opmaken van de nominaties voor de verkiezing van het intermédiaire Bestuur.* De wijzigingen in de concept-statuten van 15 Augustus zijn afgedrukt in het bijblad van het Bouwk. Weekblad No. 45.
8. Behandeling van het Rapport van de Commissie tot afwerking van punt 16 van het werkprogramma: De verdeeling van opdrachten van volkswoningbouw over de architecten. Zie het Bouwk. Weekblad No. 27 en 31.
9. Rondvraag.

De leden worden, met het oog op de belangrijke beslissingen, die genomen zullen worden, dringend verzocht deze vergadering bij te wonen.

Het Bestuur dringt er bij de Plaatselijke Commissies op aan, op de vergadering der Commissies te behandelen en een *kort verslag van haar vergadering bij het Bestuur in te zenden vóór 18 November a.s.*

De Algemeene Secretaris,
MIERAS.

Op deze vergadering moet, zooals uit de Agenda blijkt een belangrijke beslissing worden genomen.

De voorbereiding tot de Fusie van de Maatschappij van Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten en den Bond van Nederlandsche Architecten is thans tot een eind gekomen en er moet tot Fusie worden overgegaan. En na hetgeen de Fusie-Commissie in den loop van dit jaar heeft verricht, kan de beslissing gemakkelijk zijn en het aanvaarden van de nieuwe statuten kan geschieden d'un coeur leger.

De Commissie heeft haar taak bepaald tot het nivelleeren van de meeningen in beide vereenigingen, betreffende het architectenberoep en de vakorganisatie. Haar taak werd verlicht door de omstandigheid, dat de inzichten omtrent deze twee punten, bij beide vereenigingen, na de laatste reorganisatie van de Maatschappij elkaar aanmerkelijk zijn nader gekomen.

Het is de Fusie-Commissie dan ook werkelijk mogen gelukken, het vlak te effenen, waarop thans het gebouw van één organisatie, waarin de beide bestaande vereenigingen zich kunnen thuis gevoelen, kan worden opgetrokken.

De Commissie sprak op 15 Augustus j.l. den wensch uit dat de leden van beide organisaties over en weer de concessies zouden doen, die noodig was om tot fusie te kunnen geraken.

De Bond heeft aan den wensch gehoor gegeven en de voorstellen aangenomen.

Aan de opmerkingen van de M.B.V.A. is — men zie de nota van wijzigingen — gehoor gegeven, zoover deze bijdroegen de grondslagen voor de nieuwe vereeniging te versterken.

De Fusie-Commissie heeft dan ook het volle vertrouwen, dat deze vergadering tot het lang gehoopte, gunstige resultaat zal leiden.

Het is van groot belang, dat veel leden op deze vergadering aanwezig zijn.

Het Bestuur richt daarom het dringend verzoek in grooten getale op te komen.

J. P. MIERAS.

Het Bestuur heeft overwogen, of een verdaging van de vergadering wenschelijk was met het oog op de Spaansche griep. Aangezien echter de ziekte hier ter stede aanmerkelijk vermindert (B. en W. hebben het schoolbezoek weer verplichtend gesteld) acht het Bestuur een uitstel om deze reden niet noodzakelijk en rekent het op den 20 November op de aanwezigheid van vele leden.

Nota van Wijzigingen op het Fusie-Rapport 1918.

Het Bestuur heeft op zijn jongste vergadering de wijzigingen behandeld en er zich in alle opzichten mede vereenigd.

Inning Hoofdelijke Omslag 1918.

Over het bedrag der inschrijving zal thans per postkwitantie worden beschikt.

Verslag van de Bestuursvergadering op Dinsdag 5 November 1918.

Aanwezig waren de h.h.: Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter, C. J. Kruisweg, J. Herman de Roos, Ir. D. F. Slothouwer, G. Versteeg, leden, J. P. Mieras, Alg. Secretaris.

De notulen van de vergadering van 8 October worden voorgelezen en goedgekeurd.

Ingekomen stukken.

1. Mededeeling van het Bestuur van het Genootschap Architectuur et Amicita, dat het Genootschap heeft besloten zijn bibliotheek ten geschenke aan te bieden aan de M. B. V. A., onder voorwaarde dat de leden van het Genootschap gebruik zullen kunnen maken van de geheele bibliotheek der Mij.
Deze schenking werd door het Bestuur met groote erkentelijkheid aanvaard.
Een verandering in het reglement van de Bibliotheek, waardoor ook het recht van gebruik van de bibliotheek aan de leden van het Genootschap A. et A. zal worden verleend, zal op de volgende bestuursvergadering aangenomen worden.
2. Een kennisgeving van het aangevuld Bestuur van den Raad van Arbitrage, dat het twee wijzigingen heeft aangenomen in de statuten van den Raad. Deze wijzigingen werden opgenomen in het Bouwk. Weekblad terwijl de leden tevens verzocht werden eventueele noodig geoordeelde veranderingen in de Statuten ter kennis te brengen van het Bestuur.
Een der leden der Mij. heeft hiervan gebruik gemaakt.
Hij heeft voorgesteld aan art. 17 een 2e lid toe te voegen, luidende:
„Een partij kan zich slechts dan door een gemachtigde doen vertegenwoordigen, wanneer te voren het Scheidsgerecht overtuigend is gebleken dat hij niet in staat moet worden geacht zelf zijn zaak uiteen te zetten. Indien een der partijen — om vorengenoemde reden — vergund wordt een ander voor zich te doen optreden en daartoe kiest een meester in de rechten of praktizijn, wordt de wederpartij hiermede gelijktijdig in kennis gesteld en komt ook hen dan het recht toe een gemachtigde voor zich te doen optreden.
Art. 18 2e lid te doen luiden:
Wanneer onder het geschil ook is begrepen een geschil omtrent verrekening van den Staat van meer of minder werk of slechts alleen daaruit bestaat dan moet de beslissing van het scheidsgerecht tevens inhouden alle gedetailleerde becijferingen, zoowel oppervlakken, als inhouden en eenheidsprijzen van elken verrekenpost, opdat daaruit volledig blijke op welke wijze het totaal cijfer door het scheidsgerecht is verkregen.
Het Bestuur heeft besloten deze voorstellen door te zenden aan den afgevaardigden van de M. B. V. A. in het Bestuur van den Raad van Arbitrage voor advies.

AGENDA.

In de eerste plaats werd besproken de lijst van architecten van den Nationalen Woningraad.
Na de publicatie van de op de laatste ledenvergadering aangenomen motie heeft het Bestuur van den Woningraad een conferentie verzocht met het Bestuur van de M.B.V.A. Van de zijde van de M.B.V.A. is op die conferentie opgemerkt, dat de publicatie van de lijst niet strookte met de oorspronkelijke bedoeling, om de lijst alleen over te leggen aan woningbouwvereenigingen, die om advies vroegen, terwijl bovendien openlijk werd verklaard, dat het bevreemding wekte namen op de lijst te zien van architecten, wier bijzondere geschiktheid voor volkswoningbouw lang niet algemeen erkend is, terwijl anderzijds architecten werden gemist, wier reputatie het plaatsen op de lijst alleszins wettigen. Van de zijde van den Nationalen Woningraad werd aangevoerd, dat wat ook de oorspronkelijke bedoeling mocht zijn geweest, het Bestuur van den Nat. woningraad zich nooit voor of tegen publicatie van de lijst had uitgelaten. Voorts werd erop gewezen dat de lijst slechts een eerste was, die weldra door meerdere zal worden vervolgd.
Ten slotte gaf het Bestuur van den N.W.R. te kennen, dat de uitvoering van het voornemen van de Mij. om haar ledenlijst als tegenwicht van de lijst van den N.W.R. aan de woningbouwvereenigingen te zenden, waarschijnlijk weer gevolgd zou worden door een actie van de zijde van den N.W.R. waarmede ten slotte de bereiking van het door beide partijen gewenschte doel, de woningbouwvereenigingen te helpen aan bekwame architecten, allerminst gebaat zou zijn. De uitlating, die geenszins het karakter droeg van een bedreiging, was dan ook voor de afgevaardigden ter conferentie reden, om over de uitvoering van de motie het geheele Bestuur te raadplegen.
Inmiddels is het Bestuur officieus ter kennis gebracht dat de B.N.A. eveneens stelling heeft genomen tegen de door den N.W.R. begonnen actie, en met de M.B.V.A. deze zaak gemeenschappelijk te behandelen.
Dit deed het Bestuur besluiten de actie van de M.B.V.A. op te schorten, doch in afwachting van nadere mededeelingen van den B.N.A. bij den N.W.R. ernstig te protesteeren tegen het verzenden van de lijst aan de woningbouwvereenigingen, wanneer deze niet om een advies inzake architectenkeuze hebben gevraagd.
Het Bestuur meende tot dit protest verplicht te zijn tegenover de leden die zich aan de besluiten der ledenvergadering te Rotterdam hebben gehouden.

Op verzoek van de Commissie tot afwerking van punt 14 van het werkprogramma heeft het Bestuur alsnog in die Commissie benoemd den heer Mr. I. v. Crefeld, Advocaat en Procureur te Amsterdam.

Hierna werd het Bestuur in kennis gesteld met de wijzigingen, die de Fusie-Commissie in de Concept-Statuten heeft aangebracht en kon er zich in alle opzichten mee vereenigen.

MIERAS, *Alg. Secr.*

Brugge.

BRUGGE EN EENIGE VAN ZIJN BOUWWERKEN.

De oude roo dakpannen schijnen zoo schoon
schuren bedekkende en boeien:
laat er de zonne, van uit heuren throon,
vierige vonken op gloeien.

Blijde nu blinken ze, in 't zadgroene veld;
schuren bedekkende en boeien:
'k zie mij zoo geren, in 't zonnengeweld,
De oude roo dakpannen bloeien.

Zoo zong de Vlaamsche dichter Gezelle en deze regels van hem geven zoo juist aan, hoe, het schoone, — dat niet van de dingen zelf is — te doorvoelen, te doorleven. „Ik zie mij zoo geren" zegt hij en daarmede vertelt hij zoo eenvoudig, hoe men onbevooroordeeld, geheel vrij in volledige overgave aan wat te genieten is, genieten moet, en hij ziet de zonne vierige vonken gloeien op de oude roo dakpannen. Hoeveel valsche schaamte, zou er minder zijn, als allen, die zich gebonden voelen aan een eenmaal aangenomen leer, die geboeid zijn in den knellenden band van een theorie of formule, hoeveel geluk van schoonheid zou er meer zijn, wanneer zij allen, buiten alle gedecreteerde schoonheid om, zich zelf bleven, en iets ckeer zoo geren zagen.
Hoeveel schoons is er bovendien miskend, zelfs verguisd, omdat het in een onzalig uur, waarin het harde kritisch verstand de uiterlijkheid niet omvatten, niet verklaren kon, het zachte sentiment, dat in overgave de innerlijkheid in vreugde zou hebben beleefd, vermoordde.
Het is altijd het scherpe „waarom", dat 's menschen gelukkigste oogenblikken vergalt en zijn droomen doet vervluchtigen.

Het is het klejne mesje, dat de mensch van zijn kindsche dagen af met zich draagt, om zich verheffend op een ingebeelde intellectueele kracht, het te hanteeren tot begrijpen.
En zoolang hij ermee snijdt, en kerft in de werkelijkheden, zooals zijn oog die denkt te zien en zijn vingers die denken te betasten, zoolang zal hij zich meer en meer inbeelden ook dàt te kunnen openen waarin de diepste mysterien van de openbaring verborgen liggen.
De gevoelsadel van den mensch toont zich in zijn overgave aan het onbegrepene. En juist in de wereld van het schoone ligt de kern in het onbegrepene.
Als het schoone te begrijpen was, drukten we een recepten boekje, en er stond niets in den weg om alles tot schoonheid op te bouwen.
Op schoonheid te vertrouwen, die geschapen zal worden door den bewusten geest van een mensch, is gevaarlijk, want er is geen causaal verband tusschen den bewusten geest en de schoonheid.
De bewustmaking geschiedt door de macht van het onbegrepene, en de verklaring van het schoone blijft verborgen.
In de schoonheid van een stad moeten we het onbegrepene zien.
Een stad is het toevallige samenstel van het uit behoefte, noodzaak en lust ontstane, of de bewuste verwerkelijking van het tot bevrediging van deze oorzaken gedachte. En zoo in beide gevallen het stadsbeeld in schoonheid verschijnt, moet de genieting ervan uitgaan van een drang tot overgave. Het schoonheidsgenot is door kennis en daarmede gepaard gaande zelfverheffing. zoo vaak bedorven.
Schoonheid is een betoovering van de waarneembare werkelijkheid en een begoocheling van den waarnemer, en de begoocheling is grooter naarmate de waarnemer argeloozer, meer in kinderlijk vertrouwen tegenover het betooverde staat.
We zullen ook op dit terrein tot kinderen moeten

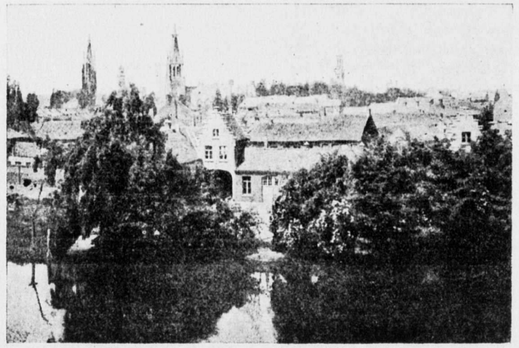

Brugge: Gezicht op de stad met haar torens.

worden om van het schoone te kunnen genieten en te zeggen als Gezelle: „'k Zie mij zoo geren".
In deze stemming moet men naar Brugge gaan, de mooie oude Vlaamsche stad, die eens Memling en van Eyck als burgers binnen haar veste mocht bergen, de stad met de ranke torens, die zich in badend zonlicht verliezen in de malsche luchten van Vlaanderenland.
In een stemming van dankbaarheid moet men nu naar deze stad gaan, die als door een wonder, haar macht, haar gebouwen, haar kostbaarheden gespaard ziet voor de vernietiging, die haar meer dan vier lange jaren bedreigde.
Het behoud van Brugge is een zachte pleister op de wond, die de verwoesting van den oorlog heeft geslagen, en is een aanleiding om een oogenblik te vertoeven binnen de poorten van deze stad.
Het groote aantal van deze vertelt van de woelige geschiedenis, die Brugge heeft te boeken; de poorten staan aan even zooveel wegen, waarlangs de vijanden, de stad konden benaderen en overvallen en nog steeds worden de helden de Breydel en Koninck in vereering gehouden als symbool van de wijze waarop de Bruggenaars hun afgunstige vijanden — vooral Gent en IJperen — wisten te verslaan. Vanaf de zeven poorten voeren tevens hoofdwegen naar het centrum van de stad, waarin de oude Burgplaats het hart was, waaraan de burgerstand zijn stuwkracht ontleende, en de Markt, waar de handel geconcentreerd bleef.
In de sectoren tusschen de hoofdwegen is hier en daar een vrijwel rechthoekig, elders weer een gebogen stratennet ontstaan, waarlangs de huisjes staan geschaard, die van een karakteristieke architectuur zijn, bekend als Brugsche gothiek". Deze karakteristieke stempel, die de stad kenmerkte, is thans nog de trots der Bruggenaren, die het om deze reden noodig schijnen te vinden, nog heden ten dage in dezelfde trant door te bouwen. Deze manier bewijst wel, dat de Brugsche architecten in gelatenheid in den dood van hun stad berusten; aan den anderen kant heeft zoo'n gevel, die door de baksteensoort en de vrij slordige manier van bouwen, zich spoedig aan het bestaande aanpast, menige straatwand voor vernieling bespaart. Zoolang als de specifieke bestemming van een gebouw zijn ontstaan niet ontleent aan het moderne leven, is de kopie, ofschoon niet te verdedigen, toch toelaatbaar. Doch ook het station van Brugge is in Brugsche gothiek naar de plannen van de la Censerie opgetrokken, dat hierdoor tot een wanstaltig onvergeeflijk anochronisme is geworden.
Gelukkig is deze malle vertooning niet te veel nagevolgd.
Brugge heeft veel van zijn oude schoonheid behouden, omdat het na zijn bloeitijd een stad zonder beteekenis werd. Het middeleeuwsche leven is er als het ware plots afgesneden en sindsdien heeft het niet meer als stad bestaan. Daardoor is het die verwording gespaard gebleven, welke die steden kenmerkt, die na een grooten bloeitijd nog naleven en zoodoende met de veranderingen door den tijd mee moeten gaan.
Er ontstaat dan een halfslachtigheid, waardoor de sfeer van een stad onbestemd wordt. Brugge is nog compleet behouden; een paar fabrieken aan den buitenkant, de stad, wat kleine havens en dokken, een stoomtrammetje en wat gele fiacres bederven den totaal indruk niet.
Als straks in de toekomst het kanaal naar Zeebrugge beteekenis gaat krijgen en dit, naar men hoopt, Brugge uit zijn slaap zal wekken, zal ook de ontwikkeling van het moderne leven, haar offers vragen en de eenheid verstoren. Sic transit gloria mundi.
Door zijn geringe ontwikkeling in de laatste eeuwen is Brugge van geen vervallen grootheid, doch van een rustende grootheid. Zijn grootheid zou zijn vervallen, indien het de evolutie door de tijdsveranderingen hen opgelegd, had meegemaakt en waardoor de factoren, waarmede de grootheid wordt bepaald, zouden zijn veranderd.
Dit is echter in Brugge grootendeels niet gebeurd,

Brugge: Quai Vert.

waardoor de stad haar grootheid heeft kunnen behouden.
De stemming die de stad geeft, is er een van groote, ernstige rust, waarin ook onder invloed van het zonlicht, hier en daar een gemoedelijk vriendelijke noot klinkt.
De meeste stadsgezichten zijn van algemeene bekendheid, zooals de Dyver, de Quai de Rosaire, de Quai Vert, de Béguinage, het Minnewater enz. Het is niet de bedoeling ze alle hierbij weer te geven of ze te beschrijven. Slechts vindt men hierbij de Quai Vert, het simpele grachtje, dat in zijn innigheid tot overgave dwingt, en waar alles samengesmolten is tot een groep van heerlijk stedenschoon. En mocht hier bij een aanschouwer het ontledend mesje van het begrijpen willen kerven in iets van dit kostelijk geheel, laat hij denken aan 't: 'k zie me zoo geern en stil genieten onder de heldere klokkentaal van Brugge's Halletoren.
Een volgend maal nog iets over de voornaamste gebouwen van de stad.

(Wordt vervolgd). J. P. MIERAS.

SCHETSEN VOOR EEN DUBBEL WOONHUIS.

Bij de losse plaat.

De reproducties geven een schetsontwerp met variant voor een dubbel woonhuis met verdieping, vervaardigd door den architect M. de Klerk te Amsterdam.
Het linkerontwerp bevat vier woningen, twee beneden en twee bovenhuizen, — elk van twee verdiepingen — gescheiden door een bouwmuur.
De beide bovenwoningen hebben een gemeenschappelijke buitendeur en trap.
De indeeling van de benedenhuizen wijkt niet van het gewone type af, kamers en suite met zijkamertjes en portaal.
Op de bovenwoning zijn tusschen voor- en achterkamer tusschenkamertjes geprojecteerd, bestemd voor garderobe, badkamer en slaapkamer of anderszins, drie ter hoogte van twee verdiepingen.
De kapverdieping bevat dienstbodenkamertjes en verder zolderruimte.
Het rechtsche ontwerp is gedacht zonder bouwmuur tusschen de verdiepingen, deze dus de als étagewoningen ingericht. Het huis bevat evenals het andere ontwerp vier woningen.
Het huis is gedacht opgetrokken in grauwe baksteen, en afgedekt met roode pannen, terwijl de geaquarelleerde teekening het kozijnhout wit en de deuren groen aangeeft.
Het gebouw is op een behoorlijken afstand van de rooilijn geplaatst, waardoor de aanleg van voortuintjes mogelijk werd.

Om de grootte aan te duiden, zij ten slotte meegedeeld dat de voorgevel van het geheele gebouw een breedte heeft van 16.60 M. terwijl de diepte van de huizen 13.70 M. bedraagt.

J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Het Stadswoonhuis in Nederland gedurende de laatste 25 jaren, door J. H. W. Leliman, Bouwkundig Ingenieur.

Uitgegeven te 's-Gravenhage door Martinus Nijhoff. 1918. Aflevering 1. Prijs bij inteekening is f 3.— per aflevering met 10 pCt. tijdelijke crisisbijslag.
Wat de uiterlijke vorm betreft, deze is geheel gelijk aan die van „Het Moderne Landhuis", door dezelfde firma eenige jaren geleden uitgegeven en dat in korten tijd een tweede druk beleefde. Zoo'n werk schijnt dus wel in te slaan.
Het Stadswoonhuis is weer eenzelfde verzameling van gevelfoto's en plattegronden, wier typografische uitvoering de reputatie van den drukker niet in gevaar brengen; ze zijn keurig en netjes.
Wat de plaatjes betreft, geven ze niet in het minste een verduidelijking van het stadswoonhuis, nog minder een typeering ervan, veeleer is het boek een collectie van min of meer gewone heerenhuizen, waarin de min-gewone met een-twee-drie te tellen zijn.
In waarlijk roerende broederlijkheid zijn hier de Nederlandsche architecten te saam geschaard en als dat vier afleveringen zoo door gaat, is het boek hun offer op het altaar van de middelmatigheid.
Nieuwe merkwaardige uitingen zijn op een enkele uitzondering na niet opgenomen, — althans in dit nummer niet — en van de oudere bouwwerken is er niet een die de speciale opneming in het werk verklaarbaar maakt.
De juiste beteekenis van het boek is niet duidelijk, is min of meer raadselachtig. Want noch als studieboek, noch als plaatwerk, zelfs niet als prentenboek kan aan dit werk eenige waarde worden toegekend. Maar ondanks deze onbestemdheid zal het zijn weg wel vinden, hetgeen erg prettig zal zijn voor hen, wier werken zoo schroomvallig de blaadjes vullen.

J. P. M.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Alphabetische Naamlijst van Eereleden, Gewone en Buitengewone Leden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, September 1918. Uitgever L. J. Veen te Amsterdam. Prijs voor leden f 1.50, voor het publiek f 3.—.
Deze lijst bevat de namen, functies en adressen der leden van het Kon. Instituut, benevens de data voor toetreding als lid en buitengewoon lid. Voorts de alphabetische ledenlijsten van de afdeelingen Nederlandsch-Indië, Werktuig- en Scheepsbouw, Electrotechniek, Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie, Bouw- en Waterbouwkunde en van de afdeeling voor Mijnbouwkundige.

Journal of the Royal Institute of British Architects. October 1918.
In dit nummer behandelt Prof. Charles H. More „The Demolition of Soissons." Enkele photo's toonen aan hoe merkwaardig sterk het organisme van een kathedraal kan zijn. Te midden van enorme verwoestingen zijn de contraforten met de luchtbogen volkomen intact gebleven, terwijl de op die steunpunten rustende organen van het gewelf, de graten zijn blijven staan! De kluizen zijn verdwenen, evenals het meeste van de andere vullingen tusschen het constructiegedeelte.
W. S. Purchon wijst op een boekwerk: The Housing Problem in war and Piece. Essays reprinted from the Journal of the American Institute of Architects.
Nu men hier in Holland zoo aan 't neuzen is hoe Engeland en Duitschland zich uit den woningnood redden, is het misschien ook wel gewenscht eens in de Nieuwe Wereld te kijken. In Amerika heeft men getoond vlug te kunnen handelen, men zal daar ook wel getoond hebben, the housing problem, door frissche denkbeelden en krachtig handelen, op te kunnen lossen.

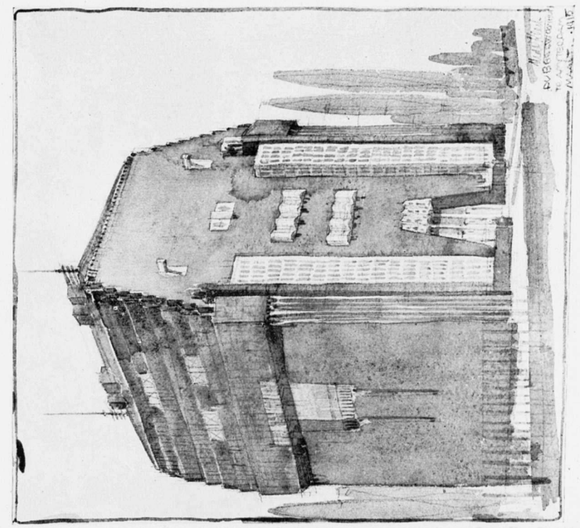

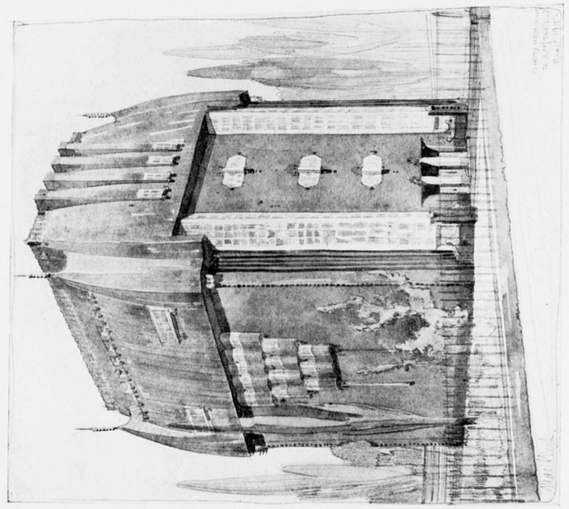

SCHETSONTWERPEN VOOR EEN DUBBEL WOONHUIS TE AMSTERDAM DOOR M. DE KLERK, ARCHITECT.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 16 November 1918 No. 46.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 23 NOV. 1918. = No. 47.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Zuinig bouwen, door D. F. Slothouwer. — Verslag van de Jury omtrent de prijsvraag voor het ontwerpen van een ontginningsboerderij. — Toekomstplannen, door J. B. van Loghem. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften, door S.

OFFICIEEL GEDEELTE.

DE FUSIE-VOORSTELLEN AANGENOMEN.

Op Woensdag 20 November 1918 heeft de ledenvergadering der M. B. V. A. de concept-statuten voor den B. N. A. (volgens het Rapport van de Fusie-Commissie van 15 Augustus 1918 en de Nota van Wijzigingen van 9 November d. v.) **met algemeene stemmen aangenomen.**

Referendum.

In den loop van de volgende week zal een referendum worden gehouden ter bekrachtiging van het op 20 November 1918 genomen besluit tot aanneming van de herziening van de Statuten der M. B. V. A., vervat in het rapport van de Fusie-Commissie.
Nu de alg. vergadering met algemeene stemmen deze herziening heeft goedgekeurd, verwacht het Bestuur, dat de vereischte meerderheid van 2/3 van het aantal der uitgebrachte stemmen zal worden bereikt.
Den leden wordt verzocht het stembiljet, duidelijk ingevuld, uiterlijk vóór den 8sten December aan het secretariaat terug te sturen.

Prijsvraag Bouwkunst en Vriendschap 1918. Op de in dit jaar door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen zijn ingekomen te zamen 69 ontwerpen onder de navolgende motto's:
a. voor een *Ontwerp van een Blokbouw* 19 antwoorden. Motto's: Home swaet home, Blokbouw, Rythme, Oogst, 5—11—18, Straatwand, Sober, Z, C, Rust, Rotterdam, Trouvé, Ster in cirkel (geteekend), Parkwijck, R. B., Onder één dak, Arbeid adelt, Omnia mutantas nos, et mutamur in ellis, Struo.
b. voor een *Huisje voor een Walbaas.* 28 antwoorden. Motto's: 'n Type, Maas, Hermes, Anu, Amen, drie kwadraten door elkander (geteekend), Havenbedrijf, Walhuisje, Anne, Wenda, Pax, Walbaas, Derby 1918, R. M., In kleur, Scheepvaart, Libel I, driehoek met twee cirkels (geteekend), Mobiel, A. en B., Concordia, Batavier, Triton, Arbeid adelt, Hoogzicht, C. E. in cirkel (geteekend), Ruit, en Scheepvaart I.
c. Voor een *Getuigschrift der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.* 22 ontwerpen. Motto's: Idealen, Loon naar werken, A, B, C, B[1], Vief, Ster, drie cirkels dooreen (geteekend). Finis coronat opus, Diana, Hoofdstad, Johanna, Recht, Eenvoud, Zwart, Drogon, Bekroning, H, A, N, S.
NB. Bij de ontwerpen *Concordia*, *Batavier* en *Triton*, *H*, *A*, *N*, en *S*, ontbreken de **naambrieven**. De ontwerpers worden verzocht deze **alsnog** in te zenden.

J. H. E. Rückert †. Op 16 November j.l. is na een kortstondige ziekte overleden in den ouderdom van slechts 39 jaren de heer J. H. E. Rückert, Directeur van Gemeenteweentewerken te 's Hertogenbosch. Slechts kort, van af April 1917, was deze belangrijke tak van dienst van deze stad toevertrouwd aan dezen energieken man. Toch begonnen reeds de sporen van zijn arbeid zich af te teekenen, en werden zijn bedoelingen duidelijk: 's Hertogenbosch tot een bloeiende provinciestad te doen ontwikkelen. En hij voelde het vraagstuk in economischen, technischen en ook in aesthetischen zin.
Vóór zijn benoeming te 's Hertogenbosch was de heer Rückert Directeur van Gemeentewerken te Tilburg. Hij schreef meermalen in tijdschriften en was o.m. ook medewerker aan het Technisch Gemeenteblad.

Tentoonstelling Ver. van Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht.
Ter gelegenheid van de opening van deze tentoonstelling hield de voorzitter, de heer Jan de Meyer een toespraak, waarin hij o.m. zeide:
„Onze Vereeniging (vroeger de cursus voor Voortgezet en en Hooger Bouwkunstonderricht, een afdeeling van het Genootschap „A. et A."), vertegenwoordigende de drie Bouwkundige Vereenigingen: „Architectura et Amicitia", „Bond van Nederlandsche Architecten", „Mij. tot bevordering der Bouwkunst Vakvereeniging van Nederl. Architecten", en de vele leden, die belangstellen in het Bouwkunstonderricht, heeft, sinds zij 3 jaren geleden werd geconstitueerd, geen gelegenheid gehad het werk harer deelnemers tentoontestellen. De moeilijke omstandigheden der laatste jaren zijn daarvan grootendeels

de oorzaak. Nu de gelegenheid er is, moeten wij in de eerste plaats de Commissie van toezicht op de Rijksacademie en den Hoogleeraar-Directeur, Prof. Der Kinderen, dank zeggen voor de bereidwilligheid en de medewerking, die onze Vereeniging van hunne zijde heeft mogen ondervinden. Ondanks het nieuwe, drukke leven, dat de Rijks-academie gaat ontplooien is ons toch de gelegenheid geschonken deze voor ons doel zoo aangewezen plaats voor eenigen tijd te onzer beschikking te hebben.

De goede betrekking tusschen de Rijks-academie en het Hooger Bouwkunstonderricht dateert reeds vanaf 1908. Het was op den 28sten Maart van dat jaar, dat de cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht, de afdeeling van het Genootschap „A. et A"., in dit gebouw door den Heer Der Kinderen werd geïnstalleerd.

In 1817 werd de Koninklijke Academie opgericht en kreeg zij haar volledige Afdeeling Bouwkunst. Bij haar reorganisatie en vervanging in 1870 door de tegenwoordige Rijks-academie voor Beeldende Kunsten verdween het praktisch onderwijs in de Architectuur, terwijl alleen een avondcursus in de Aesthetiek der Bouwkunst den technisch geschoolden architecten een middel zou zijn hun vorming als kunstenaar te voltooien. Doch zelfs deze, hoewel goed bedoelde toch niet van geheel juist inzicht in de architectuur getuigende opzet, bleef nog achterwege.

De Bouwkunst bleef van de Academie uitgesloten. Veel is hiertegen geprotesteerd, tot in 1908 de toenmalige voorzitter van het Genootschap „A. et A.", de Heer Kromhout, de hand aan de ploeg sloeg. Dank zij zijn initiatief werd de afdeeling voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht in het leven geroepen en contact met de Rijks-academie verkregen; een contact, dat sindsdien steeds op vriendschappelijke wijze is blijven bestaan.

De Cursus had, wat te begrijpen is, onmiddellijk de steun en medewerking van de vooraanstaande Architecten en, wat een voornaam punt is, den geldelijken steun van Rijk, Provincie en Gemeente.

Het kon niet anders of deze onderwijsinrichting moest haar kinderjaren doormaken, in de ondervinding groeien. Dank zij haar particulier karakter en democratische inrichting zag zij er niet tegen op, in haar streven naar zoo juist mogelijk gericht Bouwkunstonderwijs, herhaalde malen haar onderrichtmethode te herzien.

Diezelfde geest dreef haar er toe, onder voorzitterschap van den heer Ingenohl, de belangstelling der andere groote Bouwkundige Lichamen meer praktisch te binden, waardoor het groote nut, dat het onderricht voor de Bouwkunst kan hebben, meer tot uiting zou worden gebracht. Zoo werd deze afdeeling van het Genootschap „A. et A.", dank zij de medewerking van het Genootschap zelf, gemaakt tot een zelfstandige vereeniging, waarin de andere groote Architecten-lichamen: „De Bond van Nederlandsche Architecten", en de „Mij. tot Bevordering der Bouwkunst. Vakvereeniging van Ned. Architecten" evenveel zeggingschap kregen en door het openstellen van het lidmaatschap voor een ieder die belangstelt in de Bouwkunst, werd de medewerking over de geheele linie verzekerd.

Met nadruk wordt dan ook ieder, die daarvoor in aanmerking komt, opgewekt als lid toe te treden, opdat onze beweging ten gunste van het zoo noodzakelijke Bouwkunstonderricht zoo krachtig mogelijk worde gesteund.

Wij spreken hier het woord „noodzakelijk uit". Is hiervoor wel eenige grond? Stellig.

Aan de Technische Hoogeschool bestaat volgens de wet de Afdeeling: Bouwkunde. Was het dan wel noodig een ander onderwijslichaam voor de Bouwkunst er naast te scheppen? Ook deze vraag kan met een overtuigd „ja zeker" worden beantwoord.

Beide instellingen hebben haar reden van bestaan, evenals de Architect en de Bouwkundige Ingenieur ieder hun eigen arbeidsveld hebben, ofschoon die in en tot elkaar behooren. De eerste beoefent de Bouwkunst, de tweede de Bouwkunde. De Bouwkunst is het geschapene als geheel, de Bouwkunde het technische deel, welke het stramien levert, waarop de Bouwkunstenaar borduurt.

Dit is de kern der zaak.

Het onderscheid in hun arbeidsveld ligt ook in hun naam.

De Ingenieur — afgeleid van „ingenium", wat beteekent „scherpzinnige vinding" (een geesteswerking) — was oorspronkelijk de krijgsmachinebouwer, later de machinebouwer (denk aan het oud-Fransche woord „engin" en het Engelsche woord „engine".) Bij hem is de techniek oorzaak en doel van zijn streven. Het mentale, het verstandelijke beheerscht en leidt hem dus.

De Architect — afgeleid van „archi" is „eerste" en „tectoon" is hij, die vorm geeft, (hiertoe behoorden bij de Grieken ook, zoowel de Beeldhouwer, als de pottebakker) — is de hoofdleider. Zijn taak is in haar wezen een veelzijdige. Geest, ziel en verstand moeten in hem harmonisch samengaan. Hij is een cosmisch kunstenaar. Hij beweegt zich op de verschillende gebieden der menschelijke vermogens. Bij het betreden der moeilijkst te bereiken gebieden leidt hem de intuïtie. Ontwerpt hij, dan beweegt hij zich door alle gebieden. Ook in hem moet naast de intuïtie (dit is het aanschouwen) de bewegelijke denkkracht, de scherpzinnige vinding, het „ingenium" werken. Vooral is dit het geval bij het aaneenschikken der deelen (een primaire daad) der door de bestemming gevraagde ruimte van een bouwwerk.

Bij deze primaire daad eischt ook de techniek haar rechten. In deze geheele phase van schematische ontwikkeling van een bouwwerk, treedt de Ingenieurszijde, doch dan in de hoogste beteekenis van het woord (aan het woord „Ingenieur" ligt ook het woord „genere" is „scheppen" ten grondslag) in den Architect naar voren. Maar tegelijkertijd werkt het phantastische, dat zich uit in het decoratieve omhulsel, in hem, zonder dat het nog onmiddellijk tot leven wordt gebracht. Toch zullen in de volgende phasen van zijn werkzaamheid: vorm (ook in bouwbeeldhouwkunst) en kleur (ook in monumentale schilderkunst) de eigenlijke verwerkelijkende factoren zijn der Geestelijke stemming van zijn schepping.

De kleur, van meer lyrische natuur, werkt muzikaal, en roept daardoor in den beschouwer een gemoedsstemming wakker, die hem met de gevoel stendens en de ethische doelbestemming van het Bouwwerk één doet worden. En in het oproepen hiervan — het zuiver architectonische wezen — onderscheidt zich de Architect van den Ingenieur.

Het woord „Bouwkundig ingenieur" is dan ook in zooverre juist, als het wijst op de beperking van den technischen werkkring van den verstandelijken mensch in het Bouwkundige vak. Daarom wordt er ook nooit gesproken van een bouwkunstig ingenieur.

Het onderricht der Ver. voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs, richt zich rechtstreeks op het architectonische. Daarmede wordt echter de technische zijde van het vak niet over het hoofd gezien. Op directe wijze getuigt daarvan het groot aantal lesavonden in het 1ste en 2e jaar (voortgezet Bouwkunstonderwijs) in de technische vakken, te weten: „Graphische statica", „Gewapend Beton", „de theorie der techniek", en in de behandeling der onderdeelen: baksteen", „natuursteen", „hout" en „ijzer". Naast de wetenschappelijk-technische behandeling dezer Bouwkunstige factoren, treedt de vorm- en kleurgeving meer op den voorgrond. De kennis van de Bouwkunde wordt daarbij vóórondersteld en ook geëischt; want niemand wordt tot den cursus toegelaten, die niet hetzij door betreffende diploma's, hetzij op andere wijze, kan bewijzen voldoende vakkennis te bezitten, en, wat van 't meeste belang is, niet minstens eenige jaren werkzaamheid op Bouwkundige Bureaux of Bouwwerken achter zich heeft. Ook wordt er geëischt, dat deze werkzaamheid gedurende het volgen der cursussen wordt voortgezet. *(Wordt vervolgd.)*

Directeur Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. Tot Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam is benoemd de heer H. van der Kaa, civiel ingenieur, Hoofd van Afdeeling bij het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

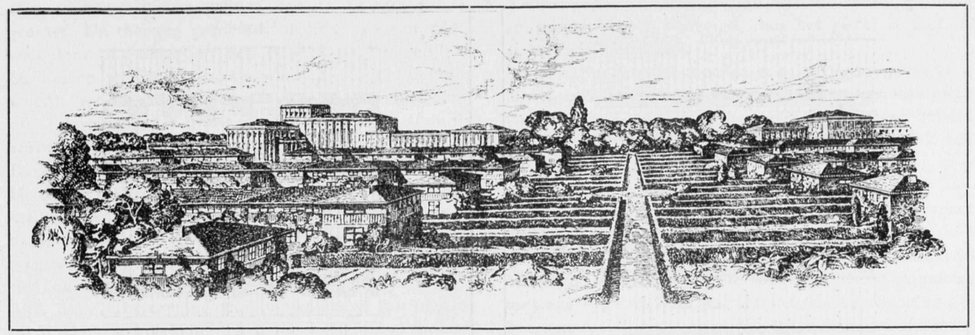

Fig. 1. Totaal aanzicht der bebouwing. Uit: „Vom sparsamen Bauen" door Peter Behrens en H. de Fries.

ZUINIG BOUWEN.

Het vraagstuk van den volkswoningbouw houdt aller gemoederen bezig. Het is een vraagstuk geworden, dat door ieder erkend wordt van den eersten rang te zijn en het is dan ook niet te verwonderen, dat ieder modern architect zich afvraagt in welke richting hier de oplossing gezocht zal moeten worden. De noodtoestand, waarin wij geraakt zijn, maakt het noodzakelijk met de oude sleur te breken en naar radicale hervorming op elk gebied, in alle onderdeelen van aanleg, plan en opbouw, te zoeken, hetgeen, zooals bekend is, ook door de meest vooraanstaande mannen in ons land, is gedaan.

Het was te verwachten, dat ook Peter Behrens tot een uitweg zou trachten te komen. Met zijn gewonen moed om de werkelijkheid in de oogen te durven zien heeft hij reeds spoedig begrepen voor welke moeielijkheden men na dezen oorlog in Duitschland in ieder geval zou komen te staan. En juist omdat het groote moeielijkheden zijn heeft hij er zijn volle aandacht aan gegeven. Want hij is een van die merkwaardig sterke naturen, die de plaatsen opzoekt waar de menschheid in nood verkeert, niet alleen uit de vitale lust om bergen te verzetten, maar zeker ook uit het hoogere gevoel, om die nooden te helpen lenigen. Als schilder begonnen, heeft hij zich voortdurend afgevraagd, waar toch de schoen wringt, waardoor wij zoo zonder houding door het leven strompelen en terwijl wij hem indertijd bewonderd hebben in zijn zucht naar uitzonderlijke pracht in de Darmstädter Kolonie, zagen wij hem het laatst voor den oorlog in de Turbinen halle der A.E.G. te Berlijn, in het centrum der grootindustrie, daar waar de reusachtige stoomhamers werken als de harteklop der moderne samenleving.

Wat hij daar gedaan heeft is reeds van zeer groote beteekenis gebleken. Zijn booglampen, zijn ventilatoren, zijn gebouwen hebben een zuiver zakelijke moderne schoonheid, die voor velen een openbaring is geweest. En die practisch mogelijk is gebleken; omdat deze man, die vroeger niet anders kon leven dan met bronzen deuren naar zijn muziekzaal, daar in de harde en edele werkelijkheid van het fabriekswerken, de oude waarheid had doen gelden, die deze oorlog zoo algemeen bewezen heeft, n.l. dat bezuiniging en verbetering hand in hand kunnen gaan.

Behrens heeft zich reeds lang geen illusies meer gemaakt over den noodtoestand, waarin men na deze verschrikking geraakt zal zijn en hij dringt dus aan op de uiterste spaarzaamheid. Bovendien waarschuwt hij er tegen om toch vooral van de arbeiderswoning geen kleine burgerwoning te maken en om geen politiek van weldadigheid en geschenken te volgen. Dit laatste brengt bij industrieele ondernemingen altijd een verplichting en een band mee voor den verbruiker; de oplossing is te zoeken in den zin van erfpacht.

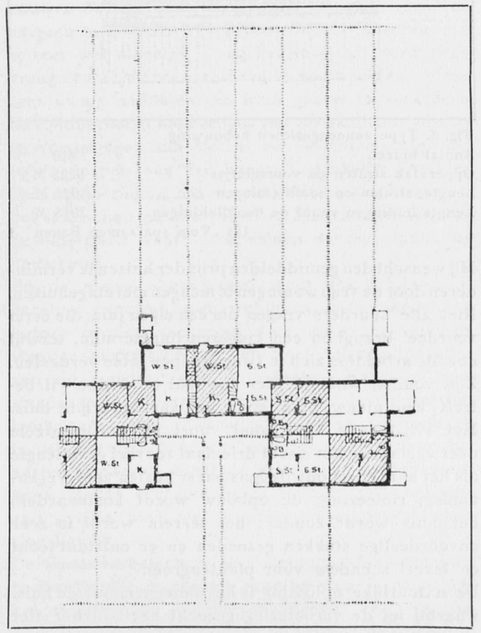

Fig. 2. Plan eener woninggroepeering uit „Vom sparsamen Bauen" door Peter Behrens en H. de Fries.

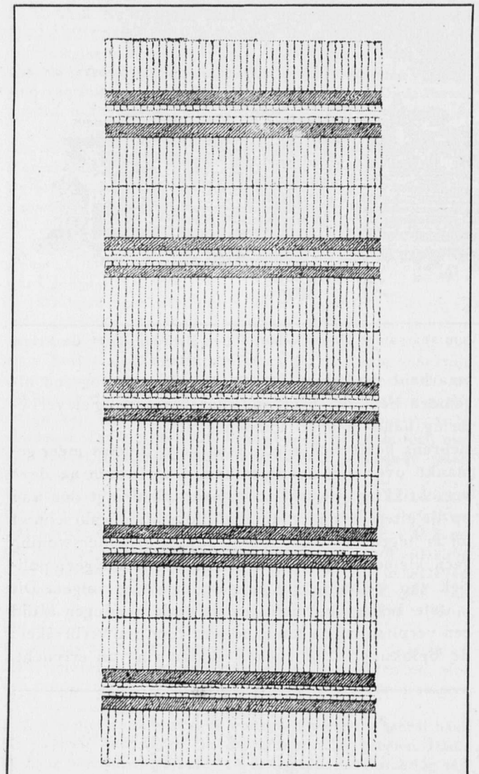

Fig. 3. Type aaneengesloten bebouwing.

Aantal huizen	410
Oppervlak straten en voortuintjes	9225 M².
Lengte straten en hoofdleidingen	1025 M.
Lengte leidingen vanaf de hoofdleidingen	2046 M.

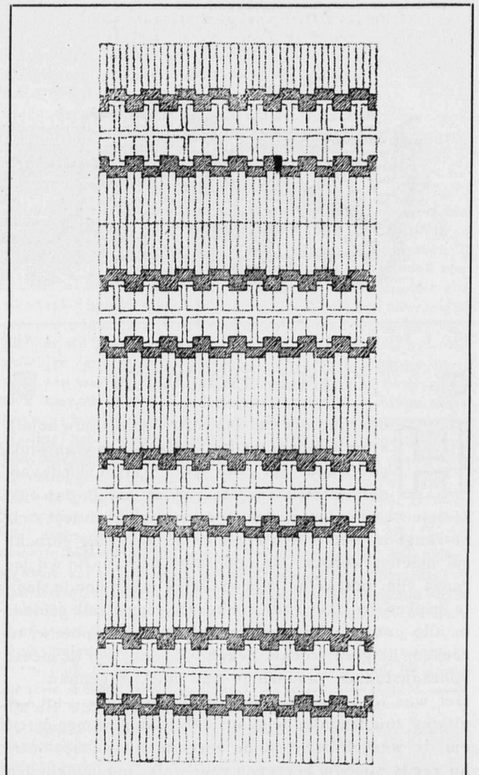

Fig. 4. Type Behrens en de Fries.

Aantal huizen 448.	Winst	38
Opp. straten en toegangswegjes: 5340 M².	Besparing	42 %
Lengte straten en hoofdleidingen 820 M.	„	20 %
Lengte leidingen vanaf de hoofdleidingen 1792 M.	„	12 %

Uit „Vom sparsamen Bauen" door Peter Behrens en H. de Fries.

Hij wenscht den gemiddelden prijs der huizen te verminderen door de vrije woningen te mengen met etagehuizen. Niet alle huurders vragen om een eigen tuin, die eerst voordeel brengt bij een langeren huurtermijn, terwijl ook de arbeiders zich in twee groepen laten verdeelen. Zijn vondst, waar ik hier speciaal op wijzen wil, betreft een nieuw plan voor het aaneengerijde huis. Het vrijstaande huis komt voort uit sentimenteele overwegingen; het eischt driemaal zooveel gevellengte als het aaneengebouwde huis, meer kosten voor wegenaanleg, rioleering; de opbouw wordt kostbaarder; het huis wordt kouder; het terrein wordt in zeer onvoordeelige stukken gesneden en er ontstaat tocht en teveel schaduw voor plantengroei.
De natuurlijke oplossing is het aaneengebouwde huis. waarbij hij de verbetering gezocht heeft in het niet alleen naast elkaar, maar ook achter elkaar leggen der woningen.

Wij geven hierbij twee gelijke terreinen van 11 H.A. het eene (zie figuur 3) bebouwd met het gewone aaneengebouwde type met kleine voortuintjes, het andere met het type Behrens (zie fig. 4). Hij begint met een winst van 38 huizen. Bovendien liggen de toegangswegen verder uit elkaar, waardoor inplaats van 5, slechts 4 straten noodig zijn. Deze brengt hij terug tot 3 M. breedte, omdat toch voldoende licht en lucht verkregen is door het terugliggen der huizen. Tevens vereenvoudigt hij de straatbedekking. De faecaliën voert hij af naar de terreinen, die ongeveer 150 M². zijn. De tuinen krijgen een beter formaat, zij worden door heggen gescheiden, het karakter van stadswoningen wordt verlaten waar hier de tuinen domineeren. Alles tezamen wordt hier een besparing gemaakt van 42 %, terwijl bovendien het resultaat verbeterd is. Op dit gronddenkbeeld heeft hij verschillende plannen ontworpen, waarvan wij er hier een geven (zie fig. 2)

Door het in elkaar grijpen wordt de tuinbreedte grooter. De toegang geschiedt slechts van een zijde, waardoor besparing op den straataanleg mogelijk is. De huizen worden breeder, waardoor het plan beter wordt, het totaalbeeld wordt door het grootere complex grootscher en het straatbeeld wint door de sprongen in de groepeering.
Deze denkbeelden, die Peter Behrens tezamen met H. de Fries, heeft vastgelegd [1]) verdienen wel de algemeene aandacht. Verder bespreekt hij nog de besparing in de opbouw, waarbij hij komt tot: vereenvoudiging en gewichtsvermindering van bouwdeelen en constructies; onafhankelijkheid van fabriek en transportwezen, bijv. door fabriceering van bouwsteenen ter plaatse uit slakken; gebruikmaking van ongeschoolde krachten en sneller werken, Taylor systeem; typeering van bouwdeelen.
Een nieuwe tijd breekt aan; hij wordt mede ingeluid door de krachtige stem van dezen bijzonderen man, die reeds zooveel grootsch werk gedaan heeft.

D. F. SLOTHOUWER.

VERSLAG VAN DE JURY OMTRENT DE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN ONTGINNINGSBOERDERIJ, UITGESCHREVEN DOOR DE GRONDVERBETERINGS- EN ONTGINNINGS-MAATSCHAPPIJ TE ZWOLLE; MET MEDEWERKING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN HET INSTITUUT VOOR LANDBOUWWERKTUIGEN EN -GEBOUWEN TE WAGENINGEN.

De aanleiding tot het uitschrijven van deze prijsvraag was gelegen in het volgende:
Evenals bij fabrieks- en anderen utiliteitsbouw hangt de rentabiliteit van het landbouwbedrijf nauw samen met de inrichting van de bedrijfgebouwen; en kan de betrokken architect globale kennis van het landbouw-bedrijf niet ontberen. Het gemis hiervan en een gebrek aan inzicht omtrent de nooden en behoeften van den veestapel, zijn oorzaak, dat vele bedrijven zuchten onder den last van ondoelmatige gebouwen.
In elke streek, waar zich een bepaald kultuurstelsel ontwikkelt, maken de gebouwen na korten of langeren tijd een overeenkomstige ontwikkeling mede; en hoe grooter de algemeene ontwikkeling van den landbouwer, hoe meer deze bij het geven van een opdracht tot bouwen een eigen stempel kan drukken op den gedachtengang van den architect.
Grooter is de moeilijkheid om een bepaald bedrijfstype te kiezen op ontginningen, waar vooraf dikwijls weinig bepaald kan worden omtrent het te volgen stelsel.

[1]) Vom sparsamen Bauen. Ein Beitrag zur Siedlungsfrage von Peter Behrens und H. de Fries. Verlag der Bauwelt-Berlin 1918. Prijs f 1.70.

Vooral, daar de rentabiliteit van de lichte gronden spoediger wordt bedreigd, dan het geval is met de gevestigde bedrijven.
De stichtingskosten moeten zoo gering mogelijk zijn; en de inrichting zoo gemakkelijk, dat in een minimum van tijd een maximale hoeveelheid nuttigen arbeid kan worden verricht. Tegelijk moet het uiterlijk van de gebouwen een eenvoudig landelijk karakter vertoonen.
In velerlei opzicht wordt gezondigd. Dikwijls vergeet men dat het stichten van de gebouwen nooit doel mag zijn; alleen middel moet wezen om ons doel te bereiken, n.l. een zoo groot mogelijke winst te maken, met een beperkt bedrijfskapitaal. En verrijzen er gebouwen die in een bepaalde streek soms tot afschrikwekkend voorbeeld voor de landbouwende bevolking dienen.
De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat een akkerbouwbedrijf na korten tijd wordt omgezet in een weidebedrijf; of omgekeerd, dat de uitbreiding van het akkerbouwbedrijf geschiedt ten koste van de veehouderij. In beide gevallen moeten de gebouwen zich zonder vele kosten aan deze wijzigingen kunnen aanpassen; en moet de architect bij het opzetten van de voorloopige plannen al met deze mogelijkheid rekening houden.
Het nuttige moet steeds met het schoone vereenigd worden. Maar die verzorging van het uiterlijk schoon moet de stichtingskosten niet te zeer verhoogen, wat trouwens ook volstrekt niet noodig is; want „mooi" bouwen *behoeft* nog niet te leiden tot „duur" bouwen, hetgeen men vaak ten onrechte hoort beweren. Het is zeer wel mogelijk — en het resultaat dezer prijsvraag levert hiervan voldoende voorbeelden — met zeer wenig middelen een fraai geheel te verkrijgen. Het ondoordacht aanbrengen van verschillende vormen en versieringen kan slechts een *schijnschoon* te voorschijn roepen van een hoogst bedenkelijk karakter. Een schijnschoon, dat vooral een wanklank vormt in het landschap en zoo schril en hinderlijk afsteekt bij de inderdaad fraaie voorbeelden der oude landelijke bouwkunst.
Bij de nieuwe boerderijen moet ook het landelijk karakter evenwel bewaard blijven, en een aangename indruk worden verkregen door de keuze van eenvoudige materialen, en een doeltreffende indeeling van de constructieve onderdeelen. Eenvoud moet steeds worden betracht; immers het leven van den landman is zeer eenvoudig en sober. Wanneer de lange arbeidstijden worden afgewisseld door het korte rustpoozen, heeft de vermoeide boer met zijn gezin op de eenzame heide immers geen behoefte aan weelde, noch wat kleeding, of voedsel of behuizing betreft!
De Grondverbeterings- en Ontginnings-Maatschappij, te Zwolle, die in zoovele gevallen door haren arbeid het stichten van ontginningsbedrijven heeft voorbereid, besefte in hooge mate de geopperde drieledige bezwaren; en dank zij den machtigen steun dien zij

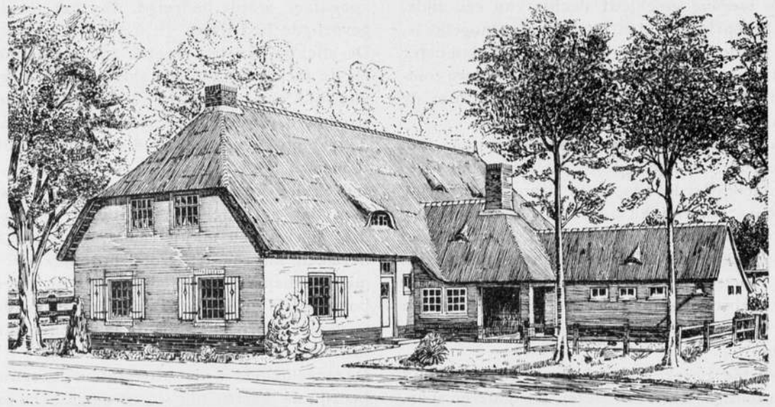

Ontwerp: „Zuid-Holland". „Perspectivisch Aanzicht". 1e prijs. Ontw.: W. J. Klok.

voor hare denkbeelden ondervond van den toenmaligen energieken voorzitter van den Raad van Beheer, den groot-industrieel J. E. Scholten te Groningen, bleek het mogelijk om plannen in daden om te zetten [1]).

Met den moreelen steun van het Instituut van Landbouwwerktuigen en -gebouwen te Wageningen, en de welwillende medewerking van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd een studieprijsvraag uitgeschreven, om te trachten voor het vraagstuk oplossingen te verkrijgen. Tegelijk was dit een schoone gelegenheid voor vele jongere architecten om een speciale studie van de landbouw-architectuur te maken, een gebied tot dusver nog maar door zeer weinigen betreden en bij het bouwkunst-onderwijs schromelijk veronachtzaamd!

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst wees tot Jury-leden aan de heeren:

Ir. P. J. W. J. van der Burgh, architect te Renkum, H. van der Kloot Meyburg, architect te Voorburg, en Ir. Jos. Cuypers, architect te Amsterdam.

De Grondverbeterings- en Ontginnings-Maatschappij verzocht den heer J. J. Wintermans, Rijkszuivelconsulent te Eindhoven om het landbouwkundige element te vertegenwoordigen. Terwijl Ir. A. M. Kuijsten, toenmalig Rijkslandbouwingenieur te Wageningen, den schakel tusschen de verschillende Jury-leden zou vormen. Eerstgenoemde trad op als Voorzitter, laatstgenoemde als secretaris van de Jury.

De Grondverbetering- en Ontginnings-Maatschappij stelde een bedrag van *f* 400 ter beschikking, te verdeelen onder die inzenders wier ontwerpen daarvoor in aanmerking kwamen. De prijzen zouden bedragen, resp. *f* 150, *f* 100, *f* 50, en vier prijzen *f* 25; tenzij de Jury het noodig zou oordeelen om hierin wijzigingen aan te brengen.

Ter beschikking van de deelnemers werden gesteld de stelselmatig aangeduide plattegronden van enkele kleinere bedrijfsvormen.

De practische inhoud van het concept voor de prijsvraag kwam op het navolgende neer:

1. Deze prijsvaag heeft ten doel goede ontwerpen te verkrijgen van boerderijen op heideontginningen, ter grootte van 10 H.A. De ontwerpen moeten uitmunten door eenvoud, doelmatige inrichting, goedkoopé doch degelijke uitvoering; voldoen aan eenvoudige eischen van schoonheid en welstand en een Nederlandsch karakter vertoonen.

5. De ontwerpen moeten voldoen aan de volgende eischen:

Het woonhuis moet ten minste bevatten:

a. Een woonkeuken van ± 20 M². oppervlakte;
b. een slaapvertrek van ± 16 M².
c. een kelder van ± 16 M². waarboven
d. de opkamer, van ± 16 M². respectievelijk twee slaapkamertjes, elk van ± 8 M². Op zolder:
e. twee afgescheiden slaapruimten, elk van ± 8 M².; bestemd voor de oudste kinderen, of voor meid of knecht;
f. een privaat, gelijkvloers met de woonvertrekken, en al of niet onder hetzelfde dak met de woning.

6. De ontwerper is geheel vrij in de indeeling der boerderij zoowel als in de keuze van het type.

7. De stal- en bergruimten, kunnen met het woonhuis onder één dak vereenigd, of afzonderlijk geprojecteerd worden.

8. Het bedrijf bestaat voor een derde uit bouwland en twee derde uit weiland. Te rekenen op:

a. Benoodigde bergruimte voor den graanoogst van 2 H.A.: 150 M³.

[1]) Juist vóór het verschijnen van dit rapport overleed de heer Scholten, door velen betreurd. Ook de Jury wenscht hem te huldigen als pionnier op velerlei gebied.

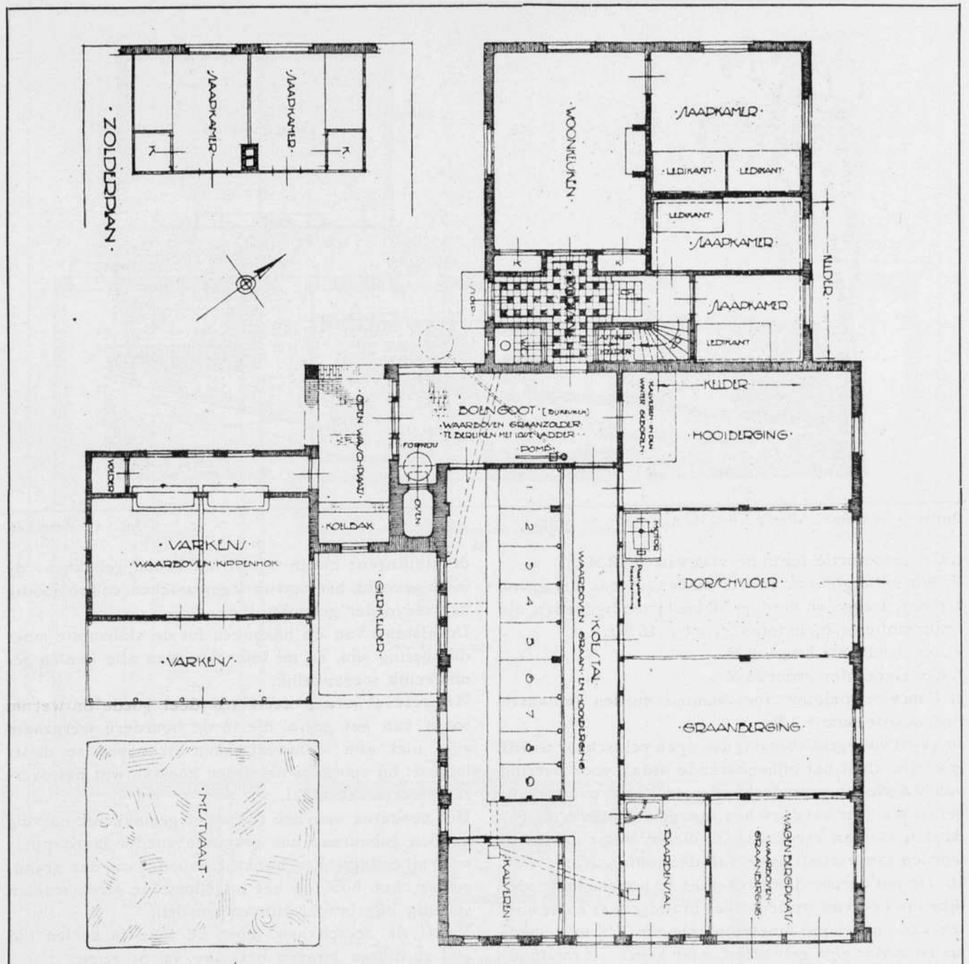
ZOLDERDAK
SLAAPKAMER
SLAAPKAMER
KOOKKEUKEN
SLAAPKAMER
LEDIKANT
LEDIKANT
LEDIKANT
SLAAPKAMER
SLAAPKAMER
LEDIKANT
KELDER
HOOIBERGING
BOLNGOOT
WAARBOVEN GRAANZOLDER
OPEN WAND
KOOKPUT
KOOKPUT
KOOKPUT

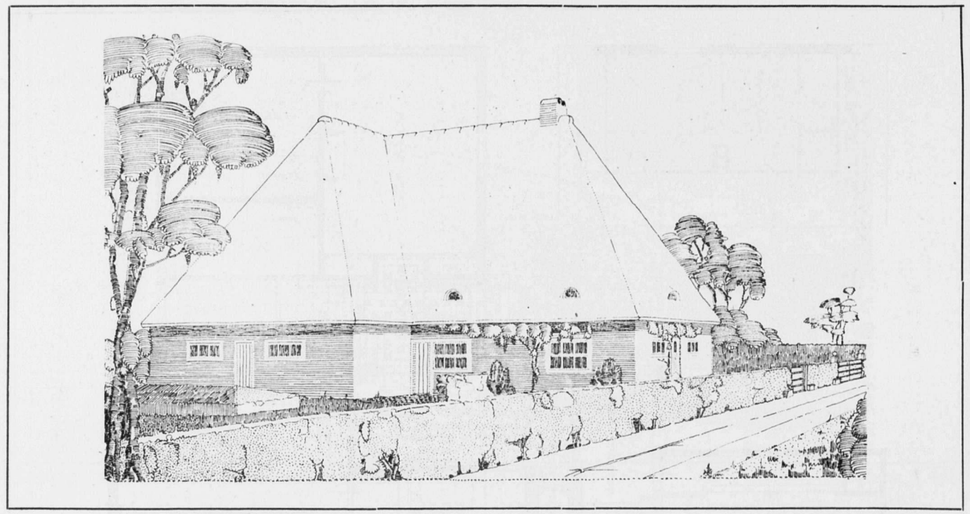

Ontwerp „Kultuur". „Perspectivisch Aanzicht". 1e prijs. Ont.: H. Russcher.

c. Graanzoldertje, ter oppervlak van ± 12 M².
d. Wagenbergplaats, ruimte biedende voor 2 wagens, 1 ploeg, 1 egge en verdere kleine benoodigdheden, als brandstoffen e. d., in totaal groot ± 16 M².
e. Een mestvaalt, groot 50 M².
f. Een gierkelder, groot 25 M³.
g. Een electromotor moet kunnen worden geplaatst, benoodigde ruimte 2 M².

In geval voor graanberging een open veldschuur wordt gekozen, dient het bijbehoorende afdak voor berging van wagens en gereedschappen en is het overstek te gebruiken voor het dorschen, mangels snijden e. d.

Alsdan zal een verplaatsbare electromotor dienen te worden aangeschaft en vervalt de ruimte sub *g*.

10. De ontwerper dient rekening te houden met redelijke eischen van hygiëne; het brandgevaar en de kosten van onderhoud moeten gering zijn. Hij mag goedkoope materialen gebruiken, naar keuze, als rondhout voor stijlen en kapconstructie, voor gebinten bij open of dichte veldschuur e. d.

Een eenvoudige fundeering op staal is voldoende, terwijl de meest algemeene voorschriften, in divere landelijke bouwverordeningen voorkomend voor deze prijsvraag zullen worden geacht te gelden.

De bouwkosten moeten een bedrag van f 5000 zoo dicht mogelijk naderen; rekening houdende met normale prijsverhoudingen van vóór den oorlog.

Ingekomomen zijn 89 ontwerpen, die alle in meerdere of mindere mate aan de gestelde eischen voldeden.

Tot goed begrip en practische studie van hetgeen geleverd werd, volgen eerst eenige beschouwingen over de indeeling van den plattegrond.

Volgens de gestelde eischen moet het woonhuis maar aan zeer matige eischen voldoen. De bijkeuken is bedoeld als een centrum tusschen de woonruimte en de stallingen; hierin wordt het brood gebakken, de melk gekoeld, het vaatwerk gewasschen, en zoo noodig het veevoeder gekookt.

De afstand van de bijkeuken tot de stalruimte moet dus gering zijn, en de bijkeuken van alle kanten gemakkelijk toegankelijk.

Het privaat moet zoodanig geplaatst worden, dat de leden van het gezin, die in de boerderij werkzaam zijn, niet alle woonvertrekken behoeven te doorloopen; bij voorkeur nabij den koestal, wat het overzicht vergemakkelijkt.

Het voederen van het vee moet gemakkelijk en vlug kunnen gebeuren; het gekookte voeder (aardappels enz.) uit de bijkeuken, het krachtvoeder van den graanzolder, het hooi en het uitgedorschte stroo moeten spoedig bijgebracht kunnen worden.

Vanaf de dorschvloer moet de boer in korten tijd alle stallingen kunnen bereiken, en overzien.

In de onmiddelijke nabijheid van den dorschvloer moeten worden geprojecteerd: de paardenstal, de wagenremise, de graanzolder en de motor voor het dorschen van graan, en het snijden van mangels, stroo, enz.

In den koestal wordt de grootste hoeveelheid gier geproduceerd. De gierkelder moet dus het dichtst bij den veestal liggen; de mestvaalt moet meer centraal gelegen zijn, om den zwaren, elken dag terugkeerenden arbeid tot een minimum te beperken. De werkzaamheden op de boerderij zijn trouwens een combinatie van periodiek te herhalen werkzaamheden, zoodat elke kleine bezuiniging te deze opzichte op den duur groote voordeelen levert. Dit kan als een pleidooi beschouwd worden voor den z.g. „gesloten bouwvorm", waarbij alle onderdeelen van de boerderij in een compacte ruimte bij elkaar zijn ondergebracht.

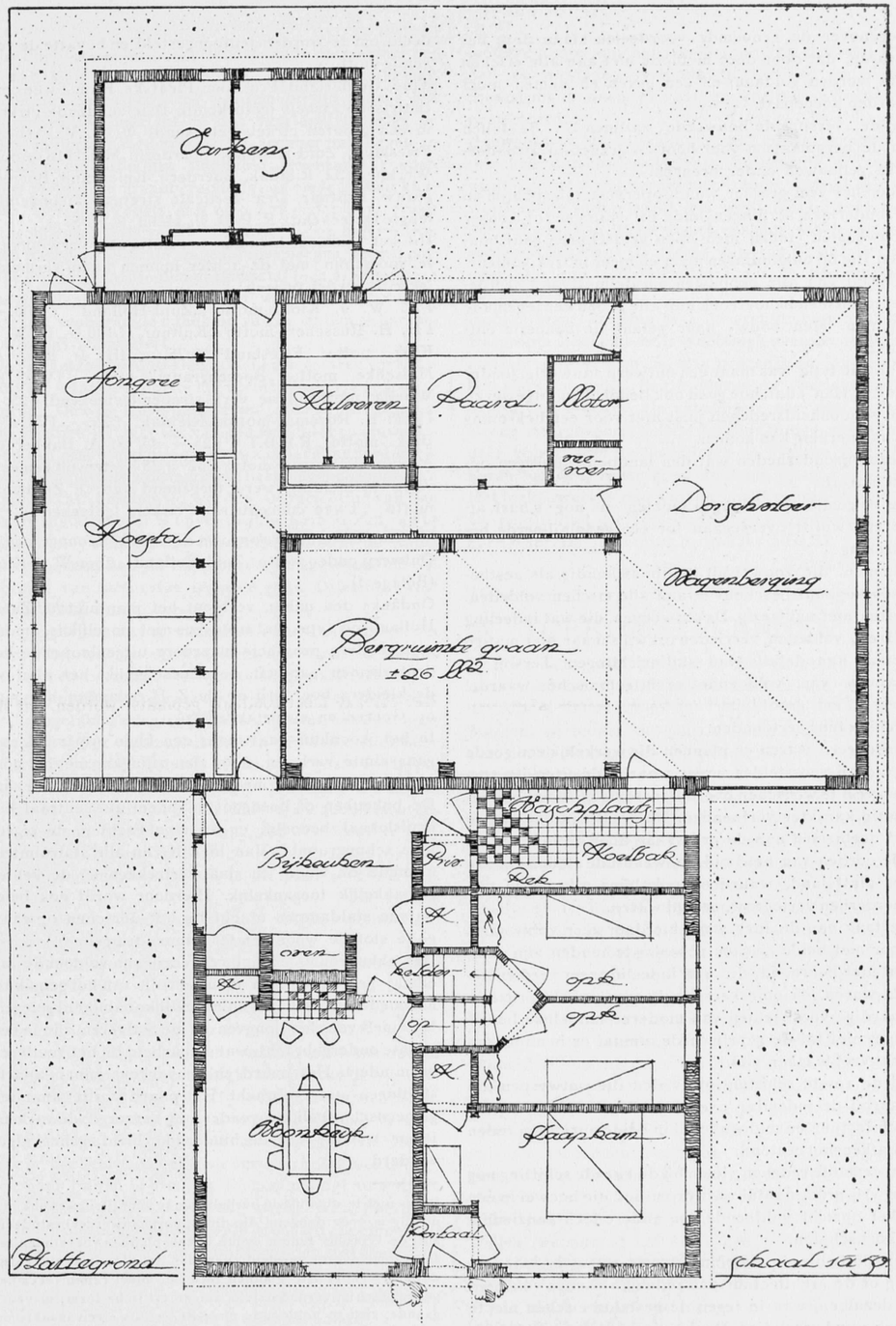

Ontwerp „Kultuur", 1e prijs. Plattegrond. Ont.: H. Russcher.

Tegenover de genoemde voordeelen staan deze bezwaren, dat door deze methode niet aan alle eischen kan worden voldaan, en een geven en nemen moet worden toegepast.

Bij de „verspreide bouworde" zal men b.v. de stallen en de bergplaatsen voor hooi en granen in afzonderlijke gebouwen onder brengen.

Door het veel grooter wandoppervlak van schuren en afzonderlijke stallingen leidt dit systeem tot hooger bouwkosten; tenzij men open veldschuren gaat bouwen, die op ontginningen meer en meer in trek komen.

Meestal zijn alle gebouwen om de mestvaalt gegroepeerd; en men behoeft ook niet alle gebouwen tegelijk te stichten. Men bouwt naar gelang de behoefte ontstaat.

Van dit type was maar één ontwerp aanwezig, (onder motto „Han") dat, hoe goed ook bedoeld en uitgewerkt, om schoonheidsredenen juist niet voor een bekroning in aanmerking kan komen.

Deze bijzonderheden wat den landbouwkundigen opzet betreft.

De volgende opmerkingen moeten ons nog 't hart, alvorens wordt overgegaan tot een gedetailleerde bespreking

Plannen, die zoowel uit landbouwkundig als aesthetisch oogpunt beschouwd, aan alle eischen voldeden, waren niet aanwezig. De ontwerpen, die wat indeeling betreft, voldeden, verrieden dikwijls maar zeer matige kennis aan details van stalinrichtingen. Terwijl de plannen van voldoende architectonische waarde, meestal een groot tekort aan kennis van de landbouwarchitectuur vertoonden.

Omgekeerd waren er plannen die werkelijk een goede boerderij voorstelden, maar waarbij de uiterlijke vormen veel te wenschen overlieten; soms zelfs een buitensporig karakter vertoonden. Dit vond zijn oorzaak in het deelnemen aan de prijsvraag door architecten uit alle oorden van het land, zoowel uit de steden als van het platteland, waardoor ook bijna alle typen van boerderijen vertegenwoordigd waren.

De taak van de Jury werd hierdoor zeer verzwaard. Door met beide eischen rekening te houden, zijn plannen niet bekroond, die qua indeeling zeer verdienstelijk waren, en omgekeerd behooren enkele prijzenswaardige voorbeelden van moderne landelijke bouwkunst niet tot de geprimeerde, omdat er in ander opzicht veel te laken viel.

Bij de eerste schifting nu, vielen die ontwerpen uit, waarbij de indeeling overwegend gebrekkig was, de architectuur onvoldoende, of in beide opzichten reden tot afkeuring bestond.

Om dezelfde redenen vielen bij de tweede schifting nog een vrij groot aantal ontwerpen uit, die hoewel in één enkel opzicht voldoende, ten andere toch aanzienlijk te kort schoten.

Ten slotte bleven die plannen over, waarvan de indeeling of de architectuur aan redelijke eischen voldeden of dezulken, waarin tegen de gestelde eischen niet te sterk werd gezondigd. Deze serie werd geschikt beoordeeld om te worden tentoongesteld en bevatte de volgende motto's.

Tine, Gelderland, Pro-Boer, Pleatske, Han, Twee concentrische cirkels (geteekend), Drie snijdende cirkels in een grooten cirkel (geteekend) W. B. V., Arbeid, Friesland, Zuid-Holland, Boerderij, Mei 1918, Anna, Werklust, 32, Rietdak, Boerderij, Keienrand, Boerengrauw, Kultuur, Drie verticale strepen van ongelijke lengte (geteekend), R. P. D. T., Helm, E. K. S.

Uit het tournooi kwamen ten slotte als overwinnaars te voorschijn, met de achter hunnen naam vermelde (gereduceerde) prijzen:

I A: W. J. Klok, motto „Zuid-Holland" f 100.—, I B: H. Russcher, motto „Kultuur" f 100.—, II: W. J. Klok, motto „Friesland" f 75.—, III: Ir. R. C. A. Meischke, motto „Boerengrauw" f 50.—, IV A: H. Wouda, motto: Drie vert. strepen (geteekend) f 25.— IV B: E. Rozema, motto „Rietdak" f 25.—, IV C: T. Balk, motto „R.P.D.T." f 25.—, IV D: A. Bakker en A. van Walraven, motto „32" f 25.—, terwijl een eervolle vermelding werd toegekend aan: J. Zuidema, motto: „Twee concentrische cirkels (geteekend).

*Gedetailleerde bespreking van de bekroonde ontwerpen.**)

Ontwerp onder motto „Zuid-Holland", door W. J. Klok (Bijlage I).

Ondanks den naam, vertoont het plan niet *het* Zuid-Hollandsch type, wat trouwens niet mogelijk is, omdat men in deze provincie meerdere uiteenloopende bedrijfsvormen aantreft, het meest gelijkt het plan op de kleinere boerderij op de Z.-H. eilanden, speciaal op Goeree en Overflakkee.

In het woonhuis gaat maar een klein oppervlak aan gangruimte verloren, door den zijingang met het portaal, van waaruit de meeste localiteiten bereikbaar zijn.

De bijkeuken of boengoot is geheel als centraal bedrijfslokaal bedoeld, en ondergebracht in de eigenlijke schuurruimte. Van hieruit zijn alle stalruimten, alsmede de woon- en slaapvertrekken en de kelder gemakkelijk toegankelijk. Hierdoor wordt ook belet dat de staldampen of het bij het dorschen opwaaiende stof de woonruimten binnendringen.

Het akkerbouw- en het veebedrijf zijn voldoende van elkaar gescheiden, en toch terwille van het gemak bij het voederen in elkaars onmiddellijke nabijheid gelegen.

Het melkvee, het jongvee en de kalveren zijn in één ruimte ondergebracht, wat den arbeid bij het voederen vermindert. Het paard en de varkens zijn in aparte stallingen ondergebracht. Het paard wordt vanaf den gemeenschappelijken voedergang verzorgd, de varkens leven, terwille van de hinderlijke lucht, geheel afgezonderd.

*) Om niet te dikwijls in herhalingen te vervallen, wat ook niet noodig is voor dengene die dit rapport nauwgezet bestudeert, zijn de typische fouten welke in vele plannen voorkomen, ten slotte niet overal vermeld. Vandaar dat het soms gelijkt alsof de laagst geplaatste plannen toch het minst reden tot critiek gaven. Er is verondersteld dat de critische lezer, al voortgaande, zich in voldoende mate de kennis eigen maakte om zelf te kunnen oordeelen. Dit om misverstand te voorkomen.

De dorschvloer is als niet-doorgaande dwarsvloer bedoeld. Van hieraf kunnen hooi en stroo gemakkelijk voor de koeien gebracht worden, terwijl tijdens het dorschen ook toezicht op den veestapel mogelijk is.

Dorschvloer, paardenstal en wagenberging liggen in elkaars onmiddellijke nabijheid; eventueel zouden dorschvloer en graanbergplaats nog omgewisseld kunnen worden. Voorts kan men het gedorschte graan mogelijk, in plaats van boven de boengoot, beter boven den paardenstal en de wagenremise bergen, vooral omdat de ontwerper in den varkensstal toch al een aparte meelopslagplaats heeft gedacht, waardoor de behoefte om het voeder in de nabijheid van de stallen te bergen, natuurlijk vermindert.

De gierkelder bevindt zich tusschen veestal en varkensstal in, waar de grootste hoeveelheden gier worden gevormd. Ook de mestvaalt bevindt zich in het centrum.

De koelbak ligt wat ver van den koestal; een omwisseling van plaats met den oven zou aanbeveling verdienen.

Aan de details is wel aandacht besteed; toch kunnen zij niet als „af" beschouwd worden. De inrichting van den paardenstal vooral is onvoldoende. Krib en ruif zijn te primitief. Verder is het raadzaam om daar de stijlen ook of alleen aan de binnenzijde te beplanken, om het vormen van stofnesten tegen te gaan. Ditzelfde geldt ook t. o. van den kalverstal.

De gierafvoer laat te wenschen over. Beter is het om voor elken stal een aparte leiding naar buiten te maken, met bijbehoorende zinkputjes en stankafsluiters.

De verlichting van de stallen is goed, en ventilatie zeer wel mogelijk; de venti'atiekokers moeten evenwel hooger uit het dak reiken, liefst boven den nok uitsteken.

Wat het uiterlijk betreft, is dit plan goed van type, eenvoudig en duidelijk, rustig voor het oog met aangename bewegelijkheid. Het teekenwerk is goed verzorgd.

De hoekschoorsteen is te laag, zooals vooral de perspectief laat zien. De luchtkokers zijn niet opgelost.

Als degelijk ambachtswerk is dit plan zeer wel uitvoerbaar.

De begrooting bedraagt *f* 5281, volgens de normale prijsverhoudingen van het jaar 1914.

Ontwerp onder motto „Kultuur" door H. Russcher. (Bijlage II).

Hierbij is niet aan een bepaald type gedacht; de gesloten vorm is blijkbaar gekozen, met het oog op de goedkoope uitvoering. Alleen de varkens zijn afzonderlijk gestald, buiten onder een afdak ter wille van de hygiene.

Het woonhuis is wat royaal genomen. De waschplaats kan zeer wel met de bijkeuken gecombineerd worden, waardoor het woonhuis kleiner kan uitvallen. Het is ook in 't geheel geen bezwaar om waschplaats en drooggrek naar buiten te brengen. De koelbak ligt nu wat ver van den koestal. Het privaat wordt op een boerderij nooit op de aangeduide plaats gebouwd; het moet n.l. zoowel van uit het woonhuis als uit den stal gemakkelijk bereikbaar zijn en met de buitenlucht in directe verbinding staan. Een directe toegang van de waschplaats naar den dorschvloer is ook niet noodig.

Het is altijd gemakkelijk om een dwarsgang te projecteeren, die aan het hoofdeinde van den stal voeder- en mestgang verbindt. In verband met dezen dwarsgang kunnen privaat en koelbak worden geprojecteerd.

Overigens is de indeeling goed, en de verhouding tusschen dorsch- en stalruimten redelijk. De mestvaalt zou nog wel verder naar achter verlegd kunnen worden. De motor staat wel wat dicht bij den paardenstal, en kan beter naast een der groote deuren geplaatst worden. Overigens zijn van de stalruimten, ventilatie, enz. geen bijzondere details uitgewerkt of aangegeven.

Hooger staat dit plan wat de architectuur aangaat. De groote eenvoud is in volkomen overeenstemming met de opgave; en is zeer prijzenswaardig gelukt. De massa is mooi. In de deuren en vensters is het begrip der breedte, als aansluiting aan den horizon streng doorgevoerd, en in de eenvoudige natuur zal deze bouw, mits de materialen en kleuren goed gekozen worden, zeker goed voldoen.

Het teekenwerk is zeer vlot en smaakvol uitgevoerd.

De perspectief geeft op eenvoudige wijze de bedoeling goed weer. De begrooting bedraagt *f* 5071.32.

(Wordt vervolgd).

TOEKOMSTPLANNEN.[1])

Het Duitsche volk zit niet in zak en asch; zelfs in deze sombere tijden, waarin Duitschland met den ondergang bedreigd schijnt, gloort overal weer de morgen, en toonen de geniale leiders, dat direct na den oorlog het gerijpte en gelouterde organisatorisch talent dienstbaar gemaakt moet worden aan de werken van de vrede. Duitschland zal ons geven de genormaliseerde woning gebouwd als grootbedrijf met alle moderne hulpmiddelen tot stand gebracht.

Gebroken zal dus worden met den timmermanssleur, die aan het architectenberoep zoo'n akelig duf geurtje geeft. Een frissche moderne geest spreekt uit de plannen, die in Duitschland voorbereid worden.

En als we niet oppassen in Holland zullen we, voor dat we uit den dommel ontwaakt zijn, of nog druk hannessen over het feit of normalisseering gewenscht is of niet, tot onze schade bemerken, dat onze totaal verslagen en terneergeworpen oostelijke naburen getoond hebben, dat de monumentale genormaliseerde stad geen utopie is. Wij zullen dan met beschaamde kaken staan en moeten bekennen, dat de genormaliseerde Duitsche stad niet alleen goed is, maar zelfs van een schoonheid, waarvan we tot heden absoluut geen begrip hadden. En intusschen zal in Holland wederom veel geknoeid zijn, en veel brave burgerlijkheden zullen we rijker zijn geworden. . . . .

Willen we aan al het halve gedoe een eind maken, dan direkt schoon schip maken, een groote dikke

*) Naar aanleiding van de zeer goede brochure van Peter Behrens en H. de Fries „Vom Sparsamen Bauen" Ein Beitrag zur Siedlungsfrage.

mijlpaal slaan, en dan heel anders, beter, ordelijker, grootscher beginnen.
Weg met alle uitbreidingsplannetjes in verzuurde breinen van fossiele ambtenaren ontsproten, weg met de kale keivlakten en armzalige terrein verkavelingetjes, waar de pieterige burgerman door een braaf architect zijn woninkje bereid zal vinden. En dan eerlijk bekennen, dat we toch weer bij die vernederde en totaal terneergeworpen Duitschers terecht moeten komen, om van hen te leeren, dat we met ons alle architecten toch maar keuterige knutselaartjes zijn, die niet het minste begrip van stedenbouw hebben, terwijl nog maar al te duidelijk blijkt, dat de helft van ons zijn jeugd gesleten heeft in min of meer fraaie kamers en suite waar je geen vijf passen kan doen, zonder eenige stoelen omgeschopt te hebben, zoodat je eindelijk wel moest verleeren om passen te maken, en benepen ging schuifelen, zooals alle klerken in hun benepenheid schuifelen.
Er is maar een middel, om de ouwe timmerwinkel te doen verdwijnen, en dat is gezamenlijk de lont eens in het kruit te steken.

Ir. J. B. VAN LOGHEM.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Wendingen. Septembernummer.
Een nummer zonder bouwkunst maar met een omslagteekening van Jan Sluyters en een goed artikel van Borginon over den grooten Serviër Ivan Mestrovitsj. In het paviljoen van Servië op de internationale tentoonstelling te Rome in 1911, dat geheel was ingericht door Mestrovitsj — hij was toen 28 jaar oud — waren ook sphinxen en karyatiden van hem, die helaas niet bij dit artikel zijn weergegeven.
Granpré Molière zegt weer eens harde waarheden in zijn artikel Kunst en Publiek: „De kunst is ons een gevaarlijk vriend, want ze is tot een vijand van de schoonheid geworden; waar we tans schoonheid zoeken, zal het daar moeten zijn, waar de kunstenaar buiten bleef en waar we kunst tegenkomen, zien we tevens de schoonheid wijken." — „Wanneer zal men bedenken dat de kunst alleen waarde heeft, wanneer ze de schoonheid verheft, en dat wie de kunst zoekt zonder meer, roofbouw pleegt op het leven?"

Wendingen. Octobernummer.
Lauweriks praat over twee Hoofd-richtingen, waarin hij o.a. van de Gothiek zegt: „Van buiten gezien zijn de kathedralen bijna te vergelijken met lichamen waarvan de zenuw en vaatstelsels blootgelegd zijn". De combinatie van een dergelijk fijn gestemd artikel met de uiterst vulgaire interieurteekeningen van E. Kuipers is onbegrijpelijk. In het algemeen is de wijze, waarop in dit tijdschrift afbeeldingen zonder eenige toelichting geplaatst worden tusschen en door opstellen, die dikwijls het tegendeel verkondigen, bijzonder hinderlijk. S.

Ir. A. W. C. Dwars. *Beton en Gewapend Beton.* Beknopte handleiding bij Middelbaar Technisch onderwijs, tevens ten dienste van Candidaten voor het Diploma. Bouwkundig opzichter en Technisch ambtenaar R.W. 71 blz. Uitgever Æ. Kluwer, Deventer.

Een handig boekje. De inhoud heeft oorspronkelijk dienst gedaan, bij 't onderwijs, door den schrijver gegeven aan de M. T. S. voor Bouwkunde te Utrecht.
Zeer uitvoerig wordt behandeld de samenstelling der bouwstoffen, *terwijl de berekeningen niet worden besproken.*
De reeds vroeger aangekondigde grafieken van den heer A. A. van der Vooren en dit werkje zijn dus blijkbaar elkaars complementen, en bij uitstek voor de praktijk geschikt.
Bij de behandeling van 't Gewapend Beton, is rekening gehouden met de Gew. Betonvoorschriften, vastgesteld door 't Kon. Instituut van Ingenieurs, d.d. 1 Dec. 1917.
De prettige stijl en het duidelijke betoog verhoogen bovendien de waarde van 't boekje, dat door de bouwkundigen dankbaar zal worden aanvaard.

A. P. J. de Groot. Techn. Ambtenaar H. IJ. S. M. Leeraar M. O. *IJzer, Staal, Modelmakerij en Gieterij.* 2e druk. 110 bladz. Uitgever Firma Ruygrok & Co. Haarlem. Prijs *f* 1.75. Geb. *f* 2.

In goede volgorde worden de algemeene eigenschappen van 't materiaal en de verschillende processen die bij 't vervaardigen worden toegepast, op duidelijke wijze uiteengezet.
Het doel van dit boekje is, om hun, die voor de middelbare teekenakten studeeren en voor wie bekendheid met de technologie van 't ijzer een vereischte is, de behulpzame hand te bieden. Het leent zich zeer goed voor zelfonderricht, de uitvoering is, in verband met de tijdsomstandigheden, uitstekend.

P. A. Schroot, architect. *Hout.* Leerboek voor inrichtingen van technisch onderwijs en eigen studie. 3e druk, 251 bladz. Uitgever P. Noordhoff. Groningen.
Prijs *f* 1.60 geb. *f* 2.

Het verschijnen van den 3e druk spreekt voor zich zelf. Op duidelijke wijze worden achtereenvolgens behandeld:
1e Hout als werkmateriaal, 2e Duurzaamheid en bederf van hout, 3e Houtbescherming, 4e Beschrijving der soorten van hout, die in timmer en bouwpraktijk het meest voor toepassing in aanmerking komen, 5e Hout als handelswaar.
Het is den schrijver gelukt, 't uitgebreide onderwerp beknopt, zakelijk en voor iedereen begrijpelijk te behandelen; gelijk de voorgaande oplagen zal ook deze haar weg wel vinden. SCHB.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 30 NOV. 1918. = No. 48.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Gedemobiliseerde Opzichters en Teekenaars, door J. P. Mieras. — Prijsvraag ontginningsboerderij. Juryrapport. — Commissie van Voorlichting betreffende Bouwkundige en Decoratieve aangelegenheden inzake de Jaarbeurs te Utrecht. — De veerpont te Schoonhoven.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Referendum.
In den loop van de volgende week zal een referendum worden gehouden ter bekrachtiging van het op 20 November 1918 genomen besluit tot aanneming van de herziening van de Statuten der M. B. V. A., vervat in het rapport van de Fusie-Commissie.
Nu de alg. vergadering met algemeene stemmen deze herziening heeft goedgekeurd, verwacht het Bestuur, dat de vereischte meerderheid van 2/3 van het aantal der uitgebrachte stemmen zal worden bereikt.
Den leden wordt verzocht het stembiljet, duidelijk ingevuld, uiterlijk vóór den 8sten December aan het secretariaat terug te sturen.
De leden gelieven de **wijze van terugzending van het formulier nauwkeurig te lezen** in de begeleidende circulaire.

Plaatsingsbureau der M. B. V. A.
De leden worden verzocht bij het zoeken van personeel gebruik te maken van het plaatsingsbureau der M. B. V. A.

Tentoonstelling M. B. V. A.
In het Gebouw der M. B. V. A. wordt thans de tweede groeptentoonstelling gehouden. Ze is iederen werkdag toegankelijk van 10—4 uur. Sluiting 7 December a.s.
Negen leden, uit de Plaatselijke Commissies „Hilversum" en Utrecht hebben ingezonden.
De heer H. J. Kolk te Utrecht zond een uitgebreide collectie teekeningen, photo's, aquarellen, o.m. van de Emma-kliniek te Utrecht, van vele landhuizen, volkswoningen en eenig werk van hem op de Jaarbeurs 1918. Hij luisterde zijn inzending op met eenige eigenhandig vervaardigde etsjes.
De heer M. E. Kuiler toont een serie photo's van de restauratie van de Domkerk, zooals die door hem geleid werd.
Van Anrooy's inzending is klein, maar zeer de aandacht waard. De ietwat moeilijk te ontleden plannen voor een laboratoriumgebouw verduidelijkte hij door een ruwe schets in klei.
H. F. Smit, te Laren, exposeert landhuisjes, H. Bletz, te Weesp, eenige teekeningen; C. de Groot, te Hilversum, geeft eenige fraaie photo's van de nieuwe Zeevaartschool op Terschelling, van een winkelhuis te Hilversum en van een villa.
De frontmuur kreeg architect Hamers, te Bussum, voor zijn rekening. Hamers geeft vele schetsen van villa's en woningbouw en een reeks kapitale foto's van zijn bekende complexen te Zuilen.
D. van Oort geeft een duidelijk beeld van zijn Stadsbestedelingenhuis te Amsterdam, terwijl de heer C. J. Kruisweg een belangrijke collectie zond van werken op verschillend gebied, deels bekend, anderdeels nog geheel nieuw.

Verslag van de ledenvergadering op Woensdag 20 November 1918 in het Gebouw der M.B.V.A.

Aanwezig waren van het Bestuur de hh.: Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter; B. J. Ouëndag, Vice-Voorzitter; J. Herman de Roos, Ir. D. F. Slothouwer, Ir. J. B. van Loghem, C. J. Kruisweg en G. Versteeg.
Voorts de leden: H. A. van Anrooy, Pl. van den Berg, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, B. van Bilderbeek, Ir. G. C. Bremer, P. G. Buskens, S. de Clercq, W. Fontein, J. van Gils, Ir. J. Gratama, C. de Groot, W. J. de Groot, Ph. J. Hamers, J. W. Hanrath, J. W. F. Hartkamp, A. J. Hekker, Jos. Hermar, W. J. de Jong, H. van der Kloot Meijburg, A. A. Kok, L. J. Kooken, M. E. Kuiler, Ir. G. W. Lans, A. van der Lee, H. Masselink, J. Molenaar, J. J. F. Molenschot, G. J. Postel, Ir. Joh G. Robbers, Ir. A. H. van Rood, E. M. Rood, Mr. E. H. P. Rosenboom, J. Th. van Rossum, A. M. J. Sevenhuysen, P. A. Timmers, H. A. Valk, A. H. Wegerif Gzn. en L. Zwiers.
Omstreeks 11 uur verzamelde zich een groot aantal leden in de tentoonstellingzaal, waar eenige werken van de heeren H. J. Kolk, M. E. Kuiler te Utrecht, D. van Oort, C. J. Kruisweg en Ph. J. Hamers te Bussum, H. F. Smit te Laren, H. Bletz te Weesp, C. de Groot en H. A. van Anrooy te Hilversum, geëxposeerd waren.
Te half twaalf ongeveer opende de Voorzitter de vergadering met een hartelijk welkomswoord aan allen, in 't bijzonder aan de aanwezige nieuwe leden, de heeren van Anrooy, Hamers en Sevenhuysen.
De Voorzitter wees er op, dat sinds de vorige vergadering de wereldellende had opgehouden, het wapengekletter was ver-

stomd en een nieuwe tijd van herleving ligt voor ons. Voor de architecten zal dit nieuwe tijdperk van groote beteekenis wezen; zal hij zich gelukkig niet moeten inspannen voor een wederopbouw, zooals in enkele naburige landen, de achterstand in het bouwbedrijf is ook hier te lande zoo groot, dat de handen uit de mouwen zullen moeten worden gestoken. Wij staan, zeide spreker, op het punt gewichtige besluiten te nemen, besluiten die van verstrekkenden invloed zullen zijn voor onze organisatie. Maar het is ontwijfelbaar een gelukkig voorteeken dat de Fusie staat beslist te worden, tegelijk met de instelling van de nieuwe wereldorde.

NOTULEN.

De concept-notulen, opgenomen in het bijblad van het Bouwk. Weekblad No. , worden, na een kleine wijziging in een mededeeling van den heer Buskens, goedgekeurd en als notulen gearresteerd.

MEDEDEELINGEN.

De Voorzitter doet hierna mededeeling van de werkzaamheden van de *Honorarium-Commissie*. Binnenkort zijn eenige voorstellen omtrent wijzigingen in de honoreering te verwachten.

Inzake de *lijst van architecten van den Nat. Woningraad* verwijst de Voorzitter naar het verslag van de Bestuursvergadering in No. 46 van het Bouwk. Weekblad. Inmiddels heeft de Bond van Nederlandsche Architecten besloten geen verdere medewerking meer te verleenen.

De resultaten van den Hoofdelijken Omslag zijn dit jaar zeer bevredigend; thans is ± *f* 3600 bijgedragen door 150 leden.

AGENDA.

Instellen van een Aesthetische Commissie in de M. B. V. A.

Van twee Plaatselijke Commissies was bericht ingekomen dat zij het gewenscht achtten het instellen van deze Commissie uit te stellen tot na de Fusie.

De heer W. J. de Groot uitte zijn vrees, dat deze nieuwe Commissie, naast of boven de reeds talrijke bestaande, slechts leiden zal tot meer verwarring dan er al reeds is. Is het gebied, waarop de Commissie zich zal bewegen, begrensd?

De Voorzitter zegt toe, dit agenda-punt nog wat nader te zullen uitwerken om het later, na de Fusie, aan de orde te stellen.

Benoeming van een lid in de Commissie tot bevordering van het handteekenonderwijs aan ambachts- dag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen, ingesteld door den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen.

De heer Ouëndag licht de bedoeling van de Commissie nader toe. De gebrekkige opleiding in handteekenen van de leeraren bij het ambachtsonderwijs is oorzaak, dat deze doorgaans niet de allerfraaiste voorbeelden uitkiezen. Het is de bedoeling thans door een Commissie een reeks voorbeelden te laten verzamelen, om hiermede een serie wandplaten te vormen.

Gekozen wordt de heer H. v. d. Kloot Meyburg, Arch. M. B. V. A. te Voorburg.

Fusie rapport.

De Voorzitter leidde de besprekingen in, en gaf gelegenheid tot het houden van nog enkele algemeene beschouwingen.

De heer Mr. Rosenboom had nog enkele opmerkingen op de concept-statuten schriftelijk ingediend. En wel:

Art. 3 § 5, bedoelende een wijziging van de omschrijving van het architecten-beroep, en het geval te noemen, dat een architect werk uitvoert, dat niet door hem is ontworpen.

De vergadering wenscht de bestaande redactie te handhaven.

Ten aanzien van § 10, maakte Mr. Rosenboom de opmerking dat de rechtszekerheid van de leden in 't geheel niet omlijnd is in dit artikel, en hij bepleitte voor een beroep op de ledenvergadering in hoogste instantie.

De heeren Gratama en Ouëndag steunden zijn voorstel.

De heer Slothouwer wijzigde het denkbeeld in dien zin, dat de ledenvergadering, in het geval een lid, tegen wien vervallenverklaring van het lidmaatschap is uitgesproken, hooger beroep op de vergadering wenscht, beslist of de Commissie van Onderzoek al of niet af moet treden en liever een Jury benoemt die voor dat bepaalde geval dan in laatste instantie zal hebben te beslissen.

In dezen geest zal dit voorstel aan de Fusie-Commissie in overweging worden gegeven.

Ten slotte meende Mr. Rosenboom in ernstige overweging te moeten geven de bevoegdheid van het Bestuur in de Statuten op te nemen. Na eenige discussie werd besloten ook deze opmerking ter kennis van de Fusie-Commissie te brengen.

Nadat niemand meer het woord heeft gevraagd, sluit de Voorzitter de discussies en worden alle artikelen van de conceptstatuten zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Hierna worden de gewijzigde statuten, in haar geheel in stemming gebracht en met algemeene stemmen (38) aangenomen. (Luid applaus).

Opmaken van de nominaties voor het nieuwe Bestuur en de nieuwe Commissie van Onderzoek.

Alvorens over te gaan tot de stemmingen, richt de voorzitter zich namens het Bestuur tot de aanwezige leden, om, nu het de laatste vergadering is waarin dit Bestuur als zoodanig optreedt, dank te brengen voor het in moeilijken tijd geschonken vertrouwen.

Is dit vertrouwen onbegrensd geweest, hetzelfde kan niet gezegd worden van den steun, dien het Bestuur ondervond, wanneer het een beroep op de leden deed. Spreker hoopt, dat met de nieuwe statuten ook het nieuwe leven zal ingeblazen worden en dat het nieuwe Bestuur krachtiger medewerking moge ondervinden.

Ten slotte dankt de voorzitter zijn medebestuursleden voor de aangename wijze, waarop allen hebben samengewerkt. (Levendige toejuichingen).

De Plaatselijke Commissies, Amsterdam en den Haag hebben gevolg gegeven aan het verzoek van het Bestuur om enkele namen op te noemen voor de nominaties. De keuze van deze twee Commissies werd nader toegelicht door de heeren Hartkamp en Meyburg.

De heeren Versteeg, Kruisweg, Ouëndag en v. Loghem stellen zich niet meer beschikbaar voor het nieuwe Bestuur, aangezien zij het noodzakelijk achten, dat daarin nieuwe krachten zullen optreden.

Na de stemming blijken de volgende heeren gekozen:

A. Broese van Groenou, J. Herman de Roos, G. Versteeg, C. J. Kruisweg, C. N. van Goor, D. F. Slothouwer.

Op de nominatie voor lid van de nieuwe Commissie van onderzoek werden geplaatst de heeren:

G. C. Bremer, P. G. Buskens, S. de Clercq en J. W. Hanrath.

Rapport van Commissie 16 van het Werkprogramma.

Na de pauze is aan de orde de bespreking over het rapport betreffende de verdeeling van opdrachten voor volkswoningbouw, (punt 16 van het Werkprogramma) uitgebracht door eene Commissie bestaande uit de heeren Ir. W. P. C. Knuttel, C. J. Kruisweg en Ir. W. K. de Wijs.

De Voorzitter dankt, onder instemming der vergadering, de Commissie voor haar arbeid en geeft het woord aan den heer Kruisweg.

De heer Kruisweg vindt het standpunt van het Bestuur, uitgesproken in zijn praeadvies over het rapport, te idealistisch. De heilstaat 2000 is er nog niet en *nu* wordt er met den raad van het Bestuur zeker *niets* bereikt.

Een overzicht gevende van de beschouwingen van de Commissie stipt de heer Kruisweg aan, dat verkeerde handelingen van de Bouwvereenigingen, niet ten *hunne* laste komen, maar wel van Gemeente en Staat, en daarom moet de overheid ook medezeggingsschap hebben in de keuze van den architect. Deze medezeggingschap wordt verkregen door de uitbreiding van het rijksbureau, in dien zin, dat het de schetsontwerpen zal moeten beoordeelen. Hiermee gaat ook het praeadvies van het Bestuur accoord, waarmee tevens *het idee van beperking in de keuze van den architect* aanvaard wordt. Want bij afkeuring van de schetsplannen, moet het Rijksbureau voorlichting geven, zal de Bouwvereeniging niet geworpen worden in de armen van de woningbouwers. Het Bestuur verwerpt de lijst, maar spreker gelooft dat het dit doet alleen om de wijze van samenstelling en niet om de lijst zelve.

Spreker gaat na krachtens welk recht een architect op die lijst geplaatst zou moeten worden. Aangezien de titel van architect niet wettelijk beschermd is, kan men dat recht nog niet aan den titel ontleenen. En hoewel spreker wat voelt om alle georganiseerde architecten, dat recht in de toekomst te geven, kan dat thans echter nog niet geeischt worden. Echter acht hij het mogelijk dat de samenstelling thans zou geschieden door alle architecten op de lijst te plaatsen, die dat wenschen en tevens lid zijn van den nieuwen B.N.A., en ook niet aangeslotenen, die voldoen aan de eischen die het lidmaatschap stelt (uit te maken door een Commissie). Zij, die dit recht betwisten op grond van onze onbekwaamheid als geheel, miskennen de evolutie, die zich ook in ons „kunnen" voltrekt.

Ten aanzien van de overbelasting is de heer Kruisweg het niet eens met het Bestuur, dat het bewijs van overbelasting slechts kan vinden in gebreken waarvan bewezen zou kunnen worden, dat zij ontwijfelbaar het gevolg zijn van overbelasting. Spreker wenscht echter in te grijpen, voordat het zoover is. Dit moet geschieden door de Rijkscommissie, die in deze materie de beteekenis heeft van „de Staat als bouwheer" en dus ook de bevoegdheid heeft de *uitgifte der opdrachten ten behoeve van het algemeen belang te regelen*. Volgens sprekers meening moest deze bevoegdheid van de Rijks-Commissie ook worden doorgevoerd voor alle bouw, maar de Commissie beveelt deze regeling nog slechts aan voor die bouwvereenigingen, welke een architect moet worden aangewezen. De Commissie is met het geven van een oplossing inzake de verdeeling van opdrachten niet verder gegaan dan mogelijk was, tengevolge van de zelfstandigheid der bouwvereenigingen overeenkomstig de thans fungeerende Woningwet.

Ten slotte waarschuwde de heer Kruisweg, er tegen, toch vooral niet te gelooven, dat de toestanden, zoo als zij zijn en waren, vanzelf zullen verbeteren, nu de wereldbrand is geblusscht. De staatsbemoeiing bij den woningbouw, voor alle lagen der gemeenschap, zal zich enorm uitbreiden. De opdrachtgeving voor dezen bouw over te laten aan de willekeur van toevalligheden zou de nekslag zijn voor ons bestaan en daarom moeten we ons wapenen, voor het te laat is!

De Voorzitter dankt den heer Kruisweg voor zijn uitvoerige toelichting. Spreker heeft zelf in de Bestuursvergadering een voorstel gedaan betreffende de regeling van de overbelasting en het opmaken van de lijst. Ten aanzien van dit laatste gaat spreker parallel met den heer Kruisweg; om de overbelasting te regelen ging spreker uit van het standpunt, dat bij een keuze van een architect direct het advies van de Rijks-commissie moet worden ingeroepen, die de bekwaamheid en de hoeveelheid werk moet beoordeelen.

De heer v. Gils betreurt het, dat de Mij. zoo achteraan komt, en dat deze zaak zooveel voeten in de aarde heeft. Eerst het rapport, met zijn bemerkingen van verschillende kanten, toen de lijst van den Nationalen Woningraad, en intusschen hebben B. en W. van Rotterdam eenige particuliere architecten opdrachten voor volkswoningbouw gegeven. Spreker vindt dit een lofwaardige daad, alleen schijnt de keuze uit sociaal oogpunt, *behoudens enkele uitzonderingen*, niet *in de eerste plaats* geleid te zijn om werk op te dragen aan architecten, die *niet* met veel werk waren belast.

Is er geen grens te bepalen, waarboven een architect geen werk meer zou mogen aanvaarden?

De heer Gratama acht een regeling gebaseerd op bekwaamheid en overbelasting, onjuist. Er gelden bij volkswoningbouw hooge eischen, doch deze zijn niet gesteld door de architecten terwille van de bouwkunst; de overheid stelt eischen, in verschillende groote gemeenten zelfs hooge. Daarom zal de overheid het niet goedkeuren, dat alle leden van de vakvereeniging op de lijst komen. Dat geeft geen zekerheid. De aesthetische splitsing moet onder de oogen worden gezien.

De heer Versteeg merkt hiertegen op dat ook het werk van hen, die op de lijst staan, beoordeeld zal moeten worden door de rijkscommissie.

De Gratama, kan, als de regeling zóó bedoeld is, zich in beginsel vereenigen met de conclusies van het rapport. Het voordeel is nu, dat een jong architect ook aan de beurt kan komen.

Verschillende sprekers zeggen nog hun meening, en kunnen zich in algemeene trekken wel vereenigen met het rapport, afgezien van de overbelasting, waaromtrent de Commissie nog nadere toelichtingen zal geven.

De heer Hanrath bepleit een splitsing in aesthetische en practische architecten, waarvan hij een gunstiger verdeeling verwacht.

De heer de Roos merkt op, dat Commissie 7 indertijd het inschakelen van een rijksbeoordeelingscommissie ontraadde, met het oog op de meerdere stagnatie in de behandeling der plannen.

De Voorzitter is van meening dat het voordeel van een goede beoordeeling op den duur zal opwegen tegen deze stagnatie.

De beschouwingen worden gestaakt, terwijl de Commissie wordt verzocht ze in overweging te nemen en nadere voorstellen in te dienen.

Rondvraag.

Van de rondvraag maakte de heer Hartkamp gebruik om namens de leden het Bestuur hartelijk dank te zeggen voor hetgeen het met zooveel toewijding en kracht voor de vereeniging heeft gedaan. De mindere medewerking van de leden vond zijn oorzaak in de overtuiging, dat de gang van zaken bij het Bestuur aan de beste handen was toevertrouwd. Hij bracht ten slotte in het bijzonder hulde aan den Voorzitter voor zijn vele zorgen in het belang van de Vereeniging en voor zijn bezielende leiding der vergaderingen. (Levendig applaus).

Niets meer aan de orde zijnde werd deze laatste vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, gesloten.

J. P. MIERAS, *Alg. Secretaris.*

Tentoonstelling Ver. van Voortgezet- en Hooger Bouwkunstonderricht.

(Voortzetting van de rede van den heer Jan de Meyer.)

En hier zijn wij gekomen tot de kern van het ware Bouwkunstonderricht.

Bouwkunst kan niet als bouwkunde wetenschappelijk worden geleerd. De eenige leerschool is het intense leven der praktijk zelf. Het dagelijks in aanraking komen met de veelzijdigheid van het vak, het aanvoelen en tasten der ontelbare kleine moeilijkheden, die het beoefenen der Bouwkunst in het verwezenlijken der bouwkunstige gedachten in een schepping zoo uiterst moeilijk maken, geeft haar beoefenaar, den Architect en ook zijn medewerker, den bouwkundigen teekenaar en tot zekere hoogte ook den opzichter, de eenige kans tot inzicht en tot rijpheid te komen.

Besprekingen op een bouwkunst-onderwijs-inrichting kunnen slechts behoedend en tot zekere hoogte leidend werken. De stemmingsfactoren, die wij zooeven aanstipten, kunnen niet wetenschappelijk worden behandeld. Een receptenboek is er niet van te maken. Een bouwwerk is geen schema, doch een trillend, levend hooggeorganiseerd lichaam. De praktijk en nog eens de praktijk alleen wijst den zoekende den weg door deze veelheid van verwarrende vraagpunten.

Onze Vereeniging geeft een avondcursus en dan nog slechts enkele avonden in de week, opdat de deelnemers gelegenheid zullen hebben thuis te werken. Alleen in afzondering, niet gestoord door de aanwezigheid van anderen, is het mogelijk — zoo men er de gave toe heeft — zich op te heffen tot de gebieden, waarop het mogelijk is een, al is het nog zoo'n eenvoudige, bouwkunstige schepping tot leven te brengen. In den loop der cursusjaren vermindert dan ook het aantal lesvaonden. In het vierde, het hoogste cursusjaar, waarin het

„groot-ontwerp" wordt behandeld, is het ingekrompen tot slechts 33 lesavonden.
Over het goed recht van bestaan onzer vereeniging in sociaal opzicht (d.w.z. met het oog op de maatschappelijke, de geldelijke verhoudingen) wil ik nu niet spreken, omdat dit, hoewel uit een tijdelijk oogpunt van waarde, niet zulk een vaste basis aan haar bestaan geeft, als de ware academische beschouwing over den grondslag der Architectuur en dien van het Ingenieurs-werk dit doet.
Geen menschelijke arbeid verheft zich tot eenige volmaaktheid; — zoo ook het werk onzer vereeniging niet. Met het groote doel voor oogen wordt echter, dank zij de samenwerking van velen, getracht het peil van deze voor ons Koninklijk vak zoo nuttige instelling hooger op te voeren, overtuigd als wij zijn, dat het werk der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht niet overbodig, doch noodzakelijk is, daar het in eene tijdelijke leemte tracht te voorzien.
Zonder zelfverheffing durf ik namens de medewerkers zeggen, dat ons werk vruchten begint te dragen."
Hierna richtte spreker zich tot de heeren R. Hoogstraten en J. B. v. d. Haar Jr., wien hij het door hen behaalde diploma met een toepasselijk woord overhandigde.

De Nieuwe Vijzelstraat te Amsterdam.

De N.R.Ct. schrijft:
De afbraak van het tweede gedeelte van de Vijzelstraat — dat tusschen de Heeren- en de Keizersgracht — is nu in vollen gang. Aan vijf deftige, schoon eenvoudige heerenhuizen is, op de Heerengracht, reeds het hoofd voor de voeten gelegd. Op den wallekant liggen hooge stapels zware eikenhouten balken, en honderden marmeren platen en tegels zijn er tegen elkaar gezet. Ook in de Vijzelstraat zelve kondigt de ontbinding zich reeds aan. Alle huizen (aan de Westzijde van de straat) zijn verlaten, en tegen muren en winkelruiten klimmen de reclamebiljetten omhoog, zóó als het mos groeit op stilliggende steenen.
Is het wonder, dat meer en meer de gedachten uitgaan van hetgeen was en nog tijdelijk is, naar hetgeen worden zal: de nieuwe Vijzelstraat? Het eerste gedeelte van de straat, tusschen Singel en Heerengracht is, zooals men weet, reeds verbreed. De straat ligt er nu heel wijd te gapen — men krijgt bij hare beschouwing een ietwat ontnuchterd gevoel — en het Munttorentje staat een beetje dwaas, onaanzienlijk en als verloren in het groote, rauwe gat dat de sloopers sloegen. En men vraagt zich, niet zonder ongerustheid, af: Zal het gelukken de nieuwe Vijzelstraat harmonisch aan te sluiten bij de oude stad — de oude stad die zij doorsnijdt en waartoe zij — organisch gesproken — behoort?
Intusschen is er eene gunstige omstandigheid die moed geeft voor de toekomst. Ik bedoel de benoeming van den architect K. P. C. de Bazel tot aesthetisch adviseur der gemeente voor de Vijzelstraat-bebouwing. Naar ik vernam heeft hij aan B. en W. een voorstel gedaan, dat ten doel heeft het aesthetisch vraagstuk zoo goed mogelijk op te lossen. In navolging van hetgeen andere oude steden in het buitenland, zooals Stuttgart, bij de moderniseering harer verkeerswegen hebben gedaan, beveelt hij aan: de toepassing van den zoogenaamden Arcadenbouw in de nieuwe Vijzelstraat, zoo in den trant van de Rue de Rivoli te Parijs. Het is een denkbeeld dat ongetwijfeld groote aantrekkelijkheid heeft. Immers, uitvoering ervan zou in staat stellen de volle door den gemeenteraad vastgestelde straatbreedte van 22 M. te behouden, en toch aan de straat het kubus-achtige karakter te onthouden, dat zij zou verkrijgen als de horizontale en de verticale afmetingen van de straat elkander te veel naderen. Breedte en hoogte zijn primaire factoren van de aesthetiek!
Wij hebben hier in de stad nog geen voorbeeld van zulk een Arcadenbouw. De winkelgalerij in de Raadhuisstraat is natuurlijk heel iets anders. Die staat vooruitgeschoven in de straat; treedt buiten de rooilijn van het gebouw. De onderdoorgang aan de Industrieele Club op den Vijgendam heeft er meer van, maar is toch nog geen zuivere toepassing van het beginsel.
De bedoeling van dezen Arcadenbouw is dus: door het verkrijgen van een verschil in waarden tusschen de breedte van de straat en de hoogte van de bebouwing eene levendige karakteristiek te scheppen. Schijnbaar, dat wil zeggen, voor het oog, zal de breedte kleiner zijn dan de hoogte. Inderdaad zal het verkeer beschikking hebben over de volle breedte van 22 Meter; het rijvlak zal zich uitstrekken tot aan de Arcaden; maar onder die Arcaden zal de straat zich voortzetten als voetpad.
De bovengevels der huizen zullen elkander dichter naderen dan bij gewone bebouwing, iets dat ook aan de waarde van den Munttoren in het stads-aspect zéér ten goede zal komen. En — practisch voordeel! — de oppervlakte der étages (kantoren en woningen) zal er grooter door worden. Wellicht dat er bij sommige neringdoenden bezwaren zouden kunnen rijzen tegen dezen Arcadenbouw, omdat de winkels dan niet direct aan de straat komen te liggen. Maar tegenover dat nadeel staan voor hen ook belangrijke voordeelen. Want méér nog dan tot dusver zou het voetverkeer tot voor hun deur worden gebracht. En in de tweede plaats zouden de winkelruiten — daar de pijlers van de Arcaden den bovenlast dragen — veel grooter kunnen worden dan bij den gewonen winkelbouw. Eindelijk behooren naar deskundig inzicht de winkels in de Arcaden niet donkerder te worden dan anders het geval zou zijn; met den lichtinval kan bij den bouw der Arcaden voldoende rekening worden gehouden.
Jammer genoeg zal de nieuwe Vijzelstraat de eerste jaren — men mag wel schrijven: de eerste tientallen van jaren — onevenwichtig blijven. Want de onteigening betrof slechts de Westzijde van de straat, niet den overkant. Om aan de hieruit voortvloeiende aesthetische bezwaren tegemoet te komen, schijnt de heer de Bazel op het te verbreeden Oostelijk trottoir eene rij boomen te willen planten. Wij moeten eerlijk verklaren dat wij ons het effect daarvan nog niet heel goed kunnen voorstellen. Aan de karakteristiek van eene echte Amsterdamsche winkelstraat — en als zoodanig hopen wij de Vijzelstraat toch te behouden, — schijnen ons die boomen echter niet ten goede te zullen komen. Maar, als wij het wel begrepen hebben, zou die beplanting maar een tijdelijk karakter dragen.
Ziehier het plan van den heer de Bazel! Het is ongetwijfeld de overweging waard, en verdient waardeering als eene smaakvolle poging om een moeilijk aesthetisch vraagstuk, zooals er zich bij het verbreeden onzer verkeerswegen meer zullen voordoen, tot eene goede oplossing te brengen.

DE GEDEMOBILISEERDE OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

De vreugde, de uniform weer te kunnen verwisselen voor het burgerpak, is voor velen niet geheel onvermengd. Al is de nare tijd ook over, en de tijd voor vooruitgang ook weer aangebroken, de moeilijkheden, waarmede velen te kampen hebben, bederven veel van het gevoel van verlichting, van herleving. Het schrikbeeld van de werkeloosheid waart nog rond, en neemt, door de overvloed van vrijgekomen werkkrachten, grooter vormen aan, dan te voren.
Vele gedemobiliseerden vinden hun oude plaats bezet door andere, nieuwe werkkrachten, die thans — de mobilisatie duurde zoo lang — ook niet gaarne meer worden gemist, en door wier vervanging er wel een verschuiving zou plaats hebben, maar waardoor de werkeloosheid niet zou worden verminderd.
Het personeel van de architecten is tijdens de mobilisatie op een zware proef gesteld. Gaf een bedrijf meestentijds gelegenheid de getroffenen door een grootere of kleinere toelage tegemoet te komen, de architecten, wier beroep geen winstgevende zaak is, konden een dergelijke tegemoetkomende houding in 't algemeen niet aannemen of slechts in geringe mate.
Nu de mobilisatie thans geëindigd is, staan de architecten onafwijsbaar voor een zedelijken plicht, n.l. deze, te herstellen, wat zij, tengevolge van den aard van hun beroep tijdens de mobilisatie niet hebben kunnen doen tegenover hun personeel.
Dit herstel zal kunnen geschieden door een krachtige, zuivere organisatie van de architecten aan den eenen kant, van het personeel aan den anderen kant. Door krachtige organisatie zal collectief overleg mogelijk worden gemaakt, waardoor het belang van beide partijen zal worden bevorderd. Want een goede organisatie geeft concentratie van inzicht, van begrijpen, en daardoor ook van waardeering, tevens scherp sociaal voelen, en uit dit laatste wordt geboren de overtuiging, dat een stoffelijk voordeel voor de eene partij tevens een stoffelijke bloei voor de andere moet beteekenen.
Een goede organisatie eischt, dat alle van de betreffende groepen aangesloten zullen zijn. Te vaak nog denken velen zich gebaat met een isolement, waarin ze vrij zijn in doen en laten. Van organisatie verwachten zij slechts last en ongemak. Maar zij voelen niet sociaal, en zien niet in dat door hun aansluiting bij de organisaties niet alleen hun belang, maar ook dat van anderen bovendien gebaat is. Dit geldt voor beide partijen over en weer, in het architectenvak, ook dus zoowel voor de architecten als voor het personeel.
Nu meer dan ooit, is het tijd om zich aan te sluiten bij de organisaties. Alles wijst op evolutie, en het geheele herstel van het ondermijnde economische leven zal gaan volgens evolutionairen weg, het is te hopen langs snellen evolutionairen weg. Het is de weg van het overleg, van de scherpe stelling van elkanders levensvoorwaarden en het besef van noodzakelijken gemeenschappelijken vooruitgang. Isolement leidt in dezen tot vertroebeling, en in 't algemeen gesproken, tot individueel minderen vooruitgang.
Indien één ding, juist in de malaise van de oorlogsjaren, sterker dan ooit naar voren is gekomen, is het wel het sociale bewustzijn. En dit sociale gevoel zegt ontwijfelbaar dat de bloei van een bepaalde categorie in een zekere groep, waar verschillende categorieën haar bestaan aan ontleenen, afhankelijk is van den bloei van alle andere categorieën. En deze zelfde afhankelijkheid toont zich weer bij de groepen en grootere onderverdeelingen der menschelijke samenleving. De afhankelijkheid die er bestaat tusschen de categorieën in de bouwvakgroep, (ingenieurs, architecten, teekenaars-opzichters, ambachtslieden, enz.), bestaat ook weer tusschen de bouwvakgroep, de handelsgroep, en andere groepen.
Om in dezen socialen samenhang iets te bereiken is onderling overleg noodig, en dit moet steunen op krachtige, zuivere vakorganisatie.
Ten opzichte van de verhouding tusschen architecten en teekenaars en opzichters is dus aan beide zijden organisatie noodzakelijk, en het zal noodig zijn om de werfkracht onder de niet georganiseerde vakbeoefenaars allereerst krachtig te bevorderen.
Echter, ... de thans ontstane moeilijkheden voor gedemobiliseerde opzichters en teekenaars kunnen niet op verbetering blijven wachten, totdat de bovengenoemde zuivere toestand zal zijn bereikt.
Onder de tegenwoordige omstandigheden moet de rechtmatig verlangde steun aan het personeel gegeven worden; althans er moeten zoodanige maatregelen getroffen worden, dat hun moeilijke positie verbeterd wordt.
Het is voor de architecten zeker niet gemakkelijk; de opdrachten vallen nog niet uit de lucht, de stagnaties zijn nog niet opgehouden. Maar er zou alreeds veel gedaan kunnen worden, door de verwisseling van arbeidskrachten in gemeen overleg te regelen.
Van het Plaatsingsbureau van de M. B. V. A. wordt zoowel van werkgevers als van werknemerskant nog geen groot gebruik gemaakt. Veel wordt in onderonsjes beredderd, deels tengevolge van onbekendheid met het bestaan van het plaatsingsbureau, anderdeels uit laksheid om de zaak niet over deze schijf te laten loopen.
Een algemeen gebruik van dit bureau zal echter veel kunnen bijdragen om de verwisseling van arbeidskrachten beter te doen geschieden, in dien zin, dat de tijd van deze laatste, om naar een werkkring te moeten zoeken, tot een minimum zal kunnen worden beperkt.
Ook bij de opzichters en teekenaars is de lust, om de bemiddeling van het plaatsingsbureau in te roepen, niet groot, en het zal ook wel aan onbekendheid zijn toe te schrijven, dat er in deze dagen, zelfs geen grooter gebruik van wordt gemaakt dan eenigen tijd geleden. De organisaties van opzichters en teekenaars zullen goed doen het plaatsingsbureau

onder de bijzondere aandacht van hun leden te brengen.
In het huidige stadium van de veranderingen, die gaande zijn, is het moeilijk scherpe middelen aan te geven, die tot het doel zullen leiden. Echter moet door de architecten ernstig beseft worden, dat bij het personeel bij de meesten veel achterstand moet worden ingehaald, en dat ook zij van hun kant daaraan kunnen meewerken.
Allicht zullen in de naaste toekomst salariskwesties aan de orde worden gesteld. Daarover dit. Het is niet onwaarschijnlijk, en het ligt voor de hand dat het te veel aan arbeidskrachten zou kunnen leiden, tot een depressie in de salarissen, onder goedkeuring van de werknemers zelf, die à tout prix, van werkeloosheid bevrijd willen zijn.
Deze toestand zou echter op den duur een deprimeerenden indruk teweegbrengen en aanleiding geven tot het ontstaan van ongunstige verhoudingen ten nadeele van beide partijen. Vooral na de misères van de laatste vier jaren zullen de opzichters en teekenaars op een betere salarieering moeten kunnen rekenen en niet de dupe mogen worden van vroegere toestanden, wanneer door simpele vergelijking met vroegere salarissen de nieuwe zouden worden bepaald. Want in het algemeen gesproken — gunstige uitzonderingen zijn genoegzaam bekend — waren de salarissen voor teekenaars en voor opzichters feitelijk aan den lagen kant. Dit zij gezegd, zonder vooruit te loopen op de behandeling van de salariskwestie, die binnenkort aan de orde zal worden gesteld. Hiertegenover staat, dat de opzichters en teekenaars eindelijk eens moeten inzien, dat het praatje, als zou het honorarium van een architect een vorstelijk inkomen zijn, totaal berust op een ongemotiveerde dwaling. En er wordt door hen in 't geheel geen moeite gedaan, om het verkeerde begrip te verhelderen, integendeel. Vele verhalen van goudmijntjes doen nog de ronde, en worden overgenomen, terwijl een nuchtere berekening, waartoe een ieder in staat is, de overdrevenheid van de voorstelling dadelijk zou kunnen bewijzen. Men begrijpt, dat hier ook alweer in algemeenen zin wordt gesproken, maar dat mag ook wel, tegenover pogingen om alleenstaande gevallen steeds maar te generaliseeren.
Zoo zullen ook in deze materie de denkbeelden en meeningen moeten worden verhelderd, aan beide zijden, en wanneer dan ten slotte in krachtige organisatie de salarissen, de rechtspositie en geheele maatschappelijke verhouding tusschen de architecten en hun personeel in gemeenschappelijk overleg zullen worden bepaald, zullen zij de betrokken partijen beide brengen tot wezenlijken vooruitgang.

J. P. MIERAS.

VERSLAG VAN DE JURY OMTRENT DE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN ONTGINNINGSBOERDERIJ, UITGESCHREVEN DOOR DE GRONDVERBETERINGS- EN ONTGINNINGS-MAATSCHAPPIJ TE ZWOLLE; MET MEDEWERKING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN HET INSTITUUT VOOR LANDBOUWWERKTUIGEN EN -GEBOUWEN TE WAGENINGEN.

(Vervolg en slot van pag. 269.)

Ontwerp onder motto „Friesland", door W. J. Klok.
De indeeling en de verhouding van het woonhuis tot stalling en bergruimten mag doelmatig genoemd worden.
De toegang tot het woonhuis wordt verleend door de bijkeuken, die mooi centraal gelegen is.
Om de woon- en slaapvertrekken te bereiken, is slechts een klein portaal noodig. Mocht meer geld beschikbaar zijn, dan verdient het aanbeveling om een gang achter de woonkeuken heen te leggen, waarmede ook wordt bereikt dat de schoorsteen een veiliger plaats krijgt ten opzichte van het hooivak.
De W. C. wordt in het centrum van de stallen, tegen den achtergevel geplaatst gedacht; toch is ook een variant aangegeven, wanneer geeischt mocht worden, dat de W. C. dichter bij het woonhuis kwam: met name dan den oven op te schuiven en het privaat op de plaats van den oven aan te brengen. Op een boerderij is dit evenwel niet noodig.
De graanzolder is boven de bijkeuken gedacht, hoewel zonder reden. Immers de afstanden tot dorschvloer, paarden- en varkensstal zijn onevenredig groot. Beter kan het gedorschte graan boven deze stalruimten bewaard worden, ook al omdat hierin betrekkelijk weinig staldampen worden gevormd, die anders niet nalaten hun nadeelige invloeden te doen gelden.
De stalruimten zijn goed van elkaar gescheiden, en toch overzichtelijk gelegen. De koestal is Friesch; hoewel dit type zich minder goed leent voor ontginningen, waar bij zomerdag misschien de koeien nog eenige malen daags gestald worden. De koelbak is in de onmiddelijke nabijheid van den stal geplaatst.
Het hooivak kan minder gemakkelijk bereikt en gevuld worden; voor het voederen is het gemakkelijker wanneer een deur van hieruit direct toegang verleent tot den veestal.
Het graanvak grenst direct aan den dorschvloer. De paardenstal grenst ran de wagenremise.
Het vullen van de bergruimten moet men zich aldus voorstellen: De geladen wagen rijden eerst van den dorschvloer-doorreed het vak binnen, waardoor de ruimten boven alle stallen gevuld worden met hooi of klaver.

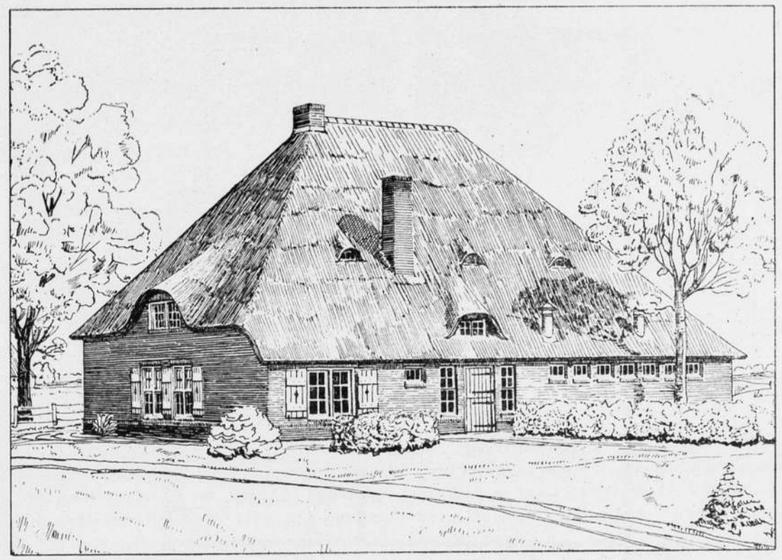

Ontwerp: „Friesland". 2e prijs. Ont.: W. J. Klok.

Dan komt het hooivak aan de beurt, vervolgens het graanvak.
Bij het voederen en het dorschen geeft deze volgorde geen overlast.
De gierkelder heeft een goede plaats gevonden, en alle stallen voeren daarheen gemakkelijk af. Ook de vaste mest kan met minimalen arbeid naar de mestvaalt worden gebracht.
In zijn geheel is dit plan eenvoudig, goed samenhangend, en geschikt voor uitvoering door landelijke ambachtslieden. Het teekenwerk is goed verzorgd.
Het geheel is niet bijzonder schilderachtig door groepeering, maar wel economisch.
De onderdeelen zijn goed van vorm.
Aquarel en perspectief zijn technisch zwak. De eerste, wat meer architectonisch behandeld, zoude meer resultaat opleveren.
De luchtkokers in het dak zijn ook hier niet opgelost.
De begrooting bedraagt *f* 5118.18.

Ontwerp onder motto „Boerengrauw" door Ir. R. C. A. Meischke.
In dit ontwerp is geen bepaald type te onderkennen; wat op zichzelf een deugd is, wanneer tevens een goede nieuwe bedrijfsvorm wordt gecreëerd. Dit nu kan bezwaarlijk getuigd worden.
De ruimten staan niet in oorzakelijk verband ten opzichte van elkaar.
Zoo is de kelder, te ver van het woonvertrek gelegen; en is het meer juist om den oven volgens den variant, en de pomp met koelbak langs de ramen te plaatsen.
De stallingen zijn gebrekkig. Verbinding tusschen voeder- en mestgangen ontbreekt; waardoor de koelbak ook van denkbeeldig nut wordt. Het uitmesten van de kalveren en het jongvee moet nu gebeuren over den voedergang van het melkvee. De motor en de voederkisten vinden bij voorkeur een plaatsje buiten den stal; ook de ladder naar den zolder.
Verlichting en ventilatie laten alles te wenschen over; van details over stalinrichting heeft ontwerper blijkbaar geen goed begrip.
Zoo moet de standlengte voor een paard minstens 1,25 Meter langer zijn dan die voor een koe, en moet de grup in den koestal veel grooter zijn dan de giergoot in den paardenstal.
Het gedeelte voor het akkerbouwbedrijf bestemd, is beter doordacht, behalve dan de plaats van den motor. De varkens zijn goed gescheiden van het rundvee. Alleen is de afstand tot de bijkeuken wat heel klein; de zijdelingsche mestdeur is geheel overbodig.
Omtrent den gierafvoer dient nog opgemerkt te worden, dat niet is aangeduid hoe die voor kalveren en jongvee is bedoeld.
In zijn architectuur is deze vlotte teekenaar, die ook het plan „Keienrand" ontwierp, daarentegen beter geslaagd, door de goede tegenstelling van hout- en baksteen-constructie. Ook hier is de schoorsteen van den bakoven aan den top minder gelukkig.
De rollagen boven de trapeziumvormige bovenlichten ontbreken, immers die weggekapte baksteenen zullen bij boerderij-bouw wel niet blijven „kleven",
De aquarel brutaal tonig, herinnert aan Zuidelijker streken dan „ons Brabant", maar geeft blijk van liefde voor de natuur en het leven van den boer.
Bij grondiger studie der onderdeelen zal ook deze

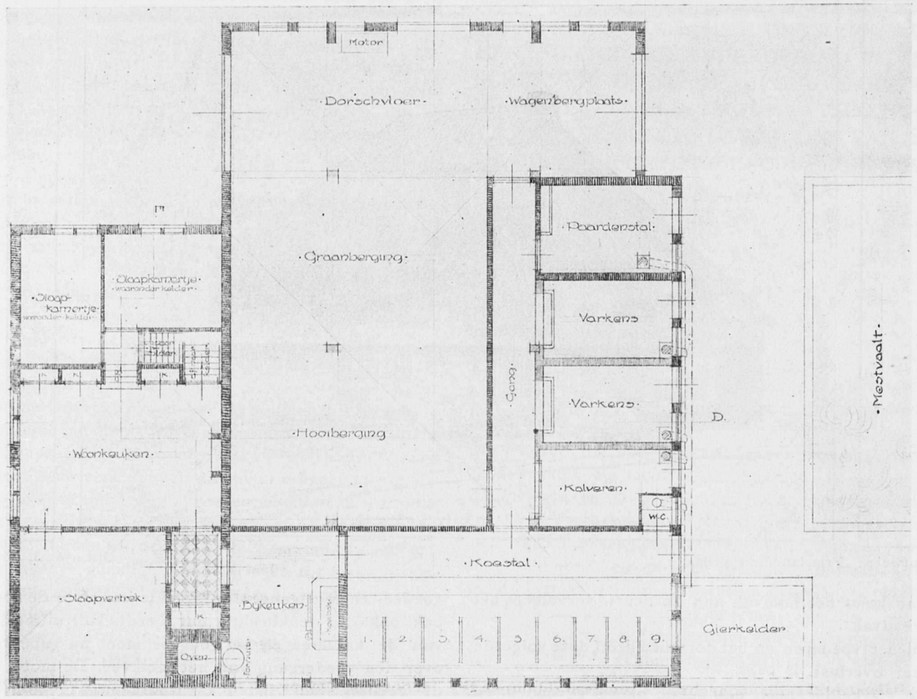

Ontwerp: „Friesland". 2e prijs. Plattegrond. Ont.: W. J. Klok.

knappe teekenaar leeren, om de voerbakken voor de koeien op meer juiste hoogte te plaatsen, en het paard niet kreupel te laten staan over de giergoot. De begrooting bedraagt f 5080.

Ontwerp onder motto „Drie verticale strepen van ongelijkte lengte" (get.) door H. Wouda.
De haaksche vorm, hoezeer de overzichtelijkheid hierdoor ook wordt bevorderd, kan ook leiden tot verwarring, wanneer niet alle ruimten oordeelkundig gegroepeerd worden. Dit laatste is hier het geval. Bovendien is de opzet te royaal, wat door de begrooting wordt bewezen.
Het woonhuis b.v. kan veel goedkooper gebouwd worden. De vorm is te ingewikkeld, de details (zie b.v. de schoorsteen in de woonkeuken) te kostbaar. In plaats van een voorhuis met aparte bijkeuken, kan met één ruimte worden volstaan. Een dubbele deur ter afsluiting van voorhuis met de stallen is in dit geval ook overbodig.
De varkens dienen buiten den veestal ondergebracht te worden. In den stal gaat zeer veel ruimte aan gangen verloren; terwijl een stijl midden op een gang steeds de passage in hooge mate bemoeilijkt.
De Friesche veestand is ook hier minder aan te bevelen; terwijl verlichting en ventilatie te wenschen overlaten.
De motor kan beter in de wagenberging ondergebracht; de kalveren kunnen ook elders een plaatsje krijgen. Dan komen de hokken tusschen koestal en dorschvloer ook beter vrij voor bergruimte; immers nu moet alles op zolder worden geborgen.
Mits werd tegemoet gekomen aan de verschillende geuite bezwaren, zou er van dezen plattegrond nog wel wat meer zijn te maken.
Ook hier is weer een begaafd teekenaar aan het werk, die zich juist alleen vergist bij de slagschaduwen van de halfronde dakvensters; twee vensters minder ware beter geweest.
De massa's zijn goed van verhouding. Sommige onderdeelen worden hier en daar te villa-achtig.
De teekeningen in strakke potloodlijnen, met hier en daar keurige herinneringen aan decoratie, zijn toch geschikt om aan den dorpstimmerman te worden gegeven voor de uitvoering.
De begrooting bedraagt *f* 7500.

Ontwerp onder motto „Rietdak" door E. Rozema.
Het ontwerp van deze boerderij is ontleend aan het Friesche type. Het woonhuis had wel wat beknopter gekund, wanneer op gangruimte was bezuinigd, en minder trappen waren aangebracht; deze maken het huis nu overmatig groot.
De bijkeuken is juist bezien als centraal punt; terwijl koelbak en privaat ook een goede plaats hebben gevonden. Alleen mag het privaat wel toegankelijk zijn van

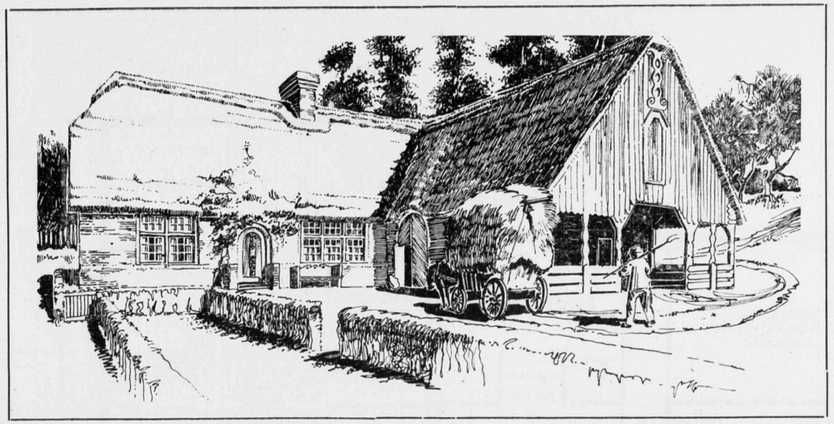

Ontwerp: „Boerengrauw". 3e prijs. Ont.: Ir. R. C. A. Meischke.

uit den stal, wanneer voor goede ventilatie is gezorgd.
De stallen zijn goed geplaatst ten opzichte van bergvakken en dorschvloer; alleen is de afsluiting van den veestal door een varkenshok niet te roemen. In geval van brand zal dit noodlottige gevolgen hebben, want geen enkele directe verbinding van den koestal met de buitenlucht is aangegeven.
De verlichting is goed, behalve in een der varkenshokken, en in den paardenstal.
De ventilatie is primitief, wanneer alleen roosters in den stalzolder zijn aangebracht, om de staldampen te kunnen afvoeren.
De graanzolder bevindt zich boven paarden- en varkensstal, dus weer juist in het centrum.
De gier- en mestafvoer worden noodeloos bemoeielijkt, wanneer de mestvaalt en de gierkelder ver naar achter gebouwd worden.
Er is hier een loffelijk streven naar het rustige, harmonische landelijke karakter in de onderste gedeelten van muren en daken. De woning heeft hooge muren, de koestal en de schuur zijn daarentegen laag.
De hooge pyramide, wel toelaatbaar in het grootsche heidelandschap, wordt mager bekroond door den te smallen, scherplijnigen ventilator.
De rietbedekking vereischt een meer stompen afsluitingshoek.
De uitbouw van het venster der bovenkamer, met de smalle raampjes, is uit het karakter; evenzeer is de zijdelings uitgebouwde schoorsteen overtollig en te kostbaar.
Het teekenwerk is vlot en duidelijk.
De begrooting bedraagt *f* 5468.50.

Ontwerp onder motto „R. P. D. T.", door T. Balk. (Bijlage VII).
De indeeling van het woonhuis is zwak. De gang zou desnoods gemist kunnen worden. De toegang tot den kelder is primitief, door een luik met tegenwicht. Overigens is de bijkeuken een goed centrum. Koelbak en privaat zijn o. a. ook goed geplaatst. De stalinrichting is goed overdacht, ook voor kalveren en varkens. De schotten tusschen de koeien kunnen gevoeglijk verdwijnen.
De verlichting van de stallen is evenwel niet bovenmatig en de ventilatie primitief.
Het akkerbouwgedeelte is goed verzorgd. Ook moet het paard nu nog vanaf den dorschvloer gevoederd worden.
Het gedorschte graan wordt boven de bedrijfskeuken geborgen. Om dit te kunnen bereiken, wordt de bergruimte boven de koeienstal opgeofferd; terwijl boven den paardenstal heel goed een bergzoldertje kan worden ingericht.
De afvoer van mest en gier, de zinkputjes met stankschermen enz. zijn goed verzorgd.
Het geleverde werk bewijst een vaste, correcte teekenhand.
De bouwvormen zijn correct, bruikbaar, zonder ernstige gebreken, in den geest der allereenvoudigste oude of nieuwe boerderijen. Niet karakteristiek, maar als er geen slechtere gebouwd waren, zou ons platteland niet zoo ontsierd zijn.
De begrooting bedraagt *f* 5057.89.

Ontwerp onder motto „32" door A. Bakker en A. van Walrijven. (Bijlage VIII).
De compacte vorm, de eenvoudige, doelmatige opzet, en de goedkoope uitvoering moeten geprezen worden. Evenwel kleven aan dit ontwerp verschillende gebreken. De entree aan den voorgevel is overbodig, en kan beter bij de opkamer getrokken worden. Het privaat, toegankelijk van een bordesje, is op de boerderij absoluut verkeerd geplaatst. De oven is wel wat erg gedrongen, en belemmert de passage.
De bijkeuken is goed geplaatst ten opzichte van woongedeelte en stallingen. De ruimte, voor de stallen gereserveerd, is veel te smal. Een breedte van 5.00 Meter is zeker noodig.

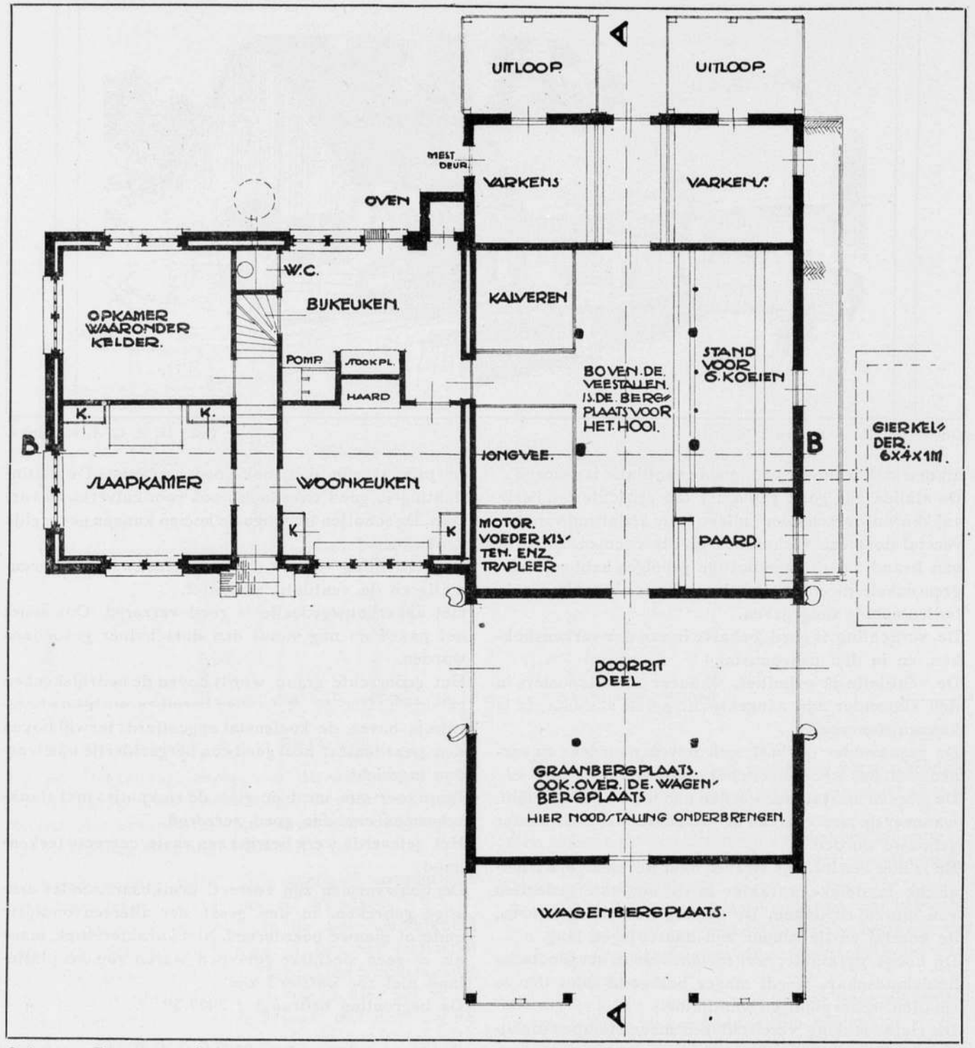

Ontwerp: „Beerengrauw". 3e prijs. Plattegrond. Ont.: Ir. R. C. A. Meischke.

Om de juiste temperatuur in den stal 's winters te kunnen handhaven, moet de windroos zeker 90° naar links worden gedraaid.
Dorschvloeren, bergvak, wagenbergplaats en paardenstal liggen in een mooi verband ten opzichte van elkaar.
Alleen de voederbakken (voor groen voeder bestemd) zijn primitief gedacht en hadden beter weggelaten kunnen worden.
De varkens zijn in een aparte schuur ondergebracht, en hebben de mestvaalt voor uitloop. De gierkelder ligt onder de varkensstallen; details, ook van de stallen, zijn niet aangegeven.
Ondanks de vermelde fouten, is de platte grond er eene van een goede hoedanigheid en die zeker navolging verdient.
Het uiterlijk daarentegen, hoewel technisch juist, en correct, is gevoelloos en hard, onverschillig, niet mooi van verhouding. De gevels zijn zeer somber van indruk door de behandeling in kouden neutraaltoon.
De bijschriften zijn smakeloos en hard als van den machine-constructeur.
De voorgevel is zwaar door te veel hooge muur.
De zijgevel, met inrit, is leelijk; de woning gedrukt,

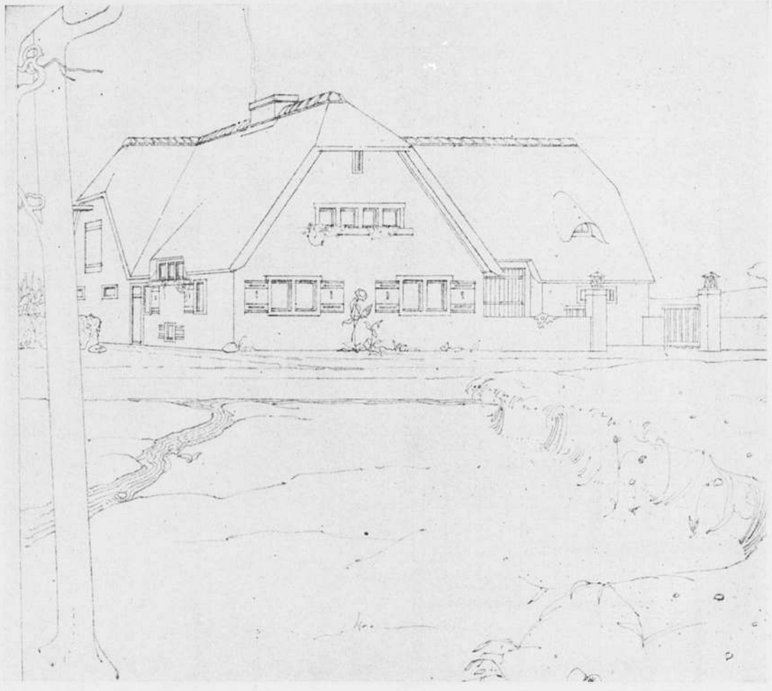

Ontwerp: || 4e prijs. Ont.: H. Wouda.

de schuur door den te hoogen muur te belangrijk.
De zijgevel aan de stalzijde is de gunstigste.
De begrooting bedraagt f 4608,24.

Ontwerp onder motto „Twee concentrische cirkels" (get.), door J. Zuidema (Bijlage IX).
De opzet van dit plan is weer zuiver Friesch: terwijl de Friesche veestand zich toch minder leent voor een ontginningsboerderij. De indeeling van woonhuis en schuur is stellig verdienstelijk. Al het vee bevindt zich weer onder één dak, en is toch voldoende van elkander gescheiden.
Het afzonderlijke melkkamertje is niet vereischt, maar bewijst toch nuttige diensten.
De details zijn goed begrepen en verwerkt, en het teekenwerk is voldoende.
De massa is goed en eenvoudig van vorm, landelijk en bruikbaar, maar heeft weinig karakter.
De begrooting bedraagt *f* 6700.
Wageningen, 18 Augustus 1918.

De Jury:

Ir. P. J. W. J. v. D. BURGH, *Voorzitter.*
HERM. v. D. KLOOT MEIJBURG,
Ir. JOS. M. J. CUYPERS, } *Leden.*
J. J. WINTERMANS,
Ir. A. M. KUIJSTEN, *Secretaris.*

In een volgend nummer zullen nog enkele afbeeldingen opgenomen worden.

COMMISSIE VAN VOORLICHTING BETREFFENDE BOUWKUNDIGE EN DECORATIEVE AANGELEGENHEDEN INZAKE DE JAARBEURS TE UTRECHT.

De Commissie bestond aanvankelijk uit de Heeren H. J. Kolk, architect, afgevaardigde der vereeniging „Bouwkunst, C. J. de Haas architect, voor de Utrechtsche leden van den Ned. Architectenbond, D. T. H. van Oordt, aannemer, voor de afd. Utrecht van den Ned. Aannemersbond, E. C. Suermondt voor het Genootschap Kunstliefde, en A. J. van Schaik, architect, voor de Club van Utrechtsche leden van „Architectura et Amicitia". Later voegden zich daar nog bij de Heer J. Veldhuizen voor de Behangers- en Stoffeerders patroons-vereeniging „Ons Doel" en de Heer Ant. Smit voor de Utrechtsche Schilderspatroonsvereeniging.
De commissie achtte het op de eerste plaats haar taak te bevorderen, dat de inrichting der monsterkamers werd opgedragen aan artistiek en technisch bevoegde krachten.
Bij overweging van de vraag, hoe men dit doel zou bereiken, deed zich de moeilijkheid voor, dat het noemen van namen zeer bezwaarlijk is. Deze moeilijkheid gaf op verschillende vergaderingen aanleiding tot uitvoerige besprekingen, waarvan het resultaat

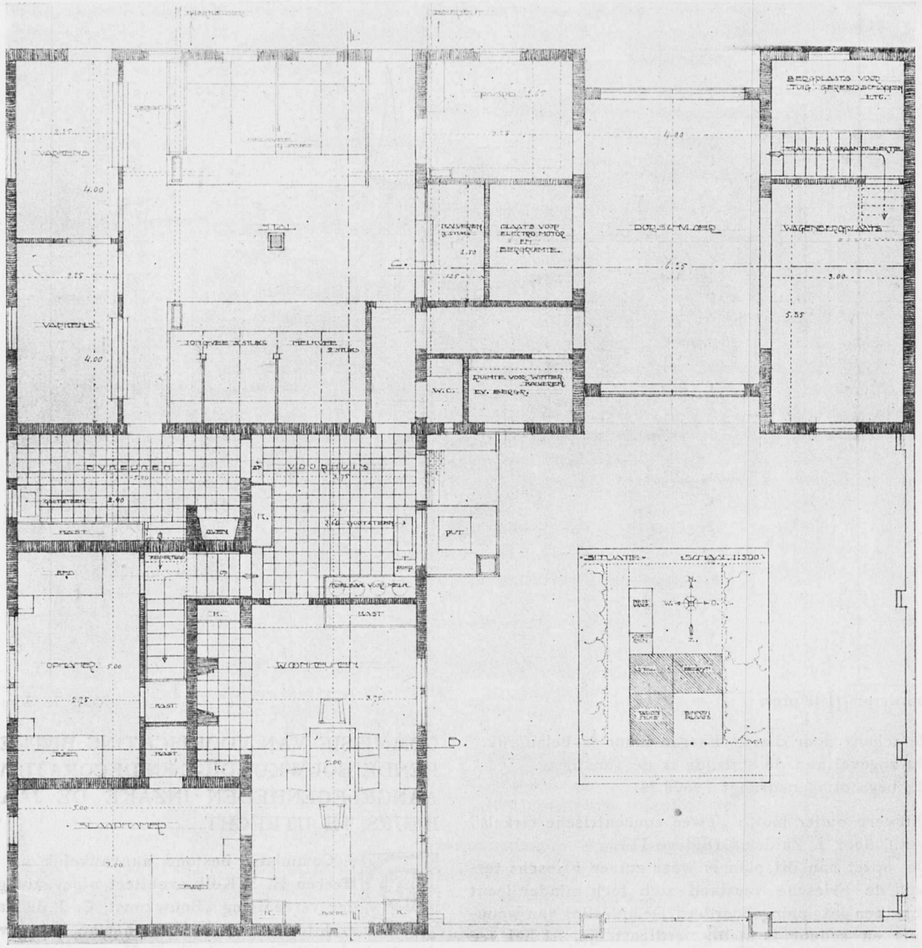

Ontwerp: IIl. Plattegrond. Ont.: H. Wouda.

was, dat aan het Kunstverbond, als onpartijdig lichaam, niet bestaande uit direct belanghebbenden, verzocht werd een lijst op te maken van te Utrecht wonende personen, die voor het inrichten van monsterkamers konden worden aanbevolen. Te dien einde werd er in de pers een oproeping geplaatst, waarin diegenen, welke daarvoor in aanmerking wenschten te komen, verzocht werden zich aan te melden onder overlegging van proeven van hun werk. Daar de gelegenheid alleen voor inwoners van Utrecht was geopend, is het begrijpelijk dat het aantal namen op de lijst slechts klein kon zijn. Het zou wenschelijk geweest zijn een lijst te kunnen samenstellen, welke geheel Nederland omvatte, maar om dit te kunnen doen met de noodige waarborgen voor onpartijdigheden, zou een zeer uitgebreide voorbereiding noodig zijn geweest, waarvoor de tijd ontbrak.

Reeds bij den aanvang van hare werkzaamheden stelde de commissie den Raad van Beheer der Jaarbeurs in kennis van hare oprichting en haar streven en deed zij een beroep op zijn steun en medewerking. Deze werd gaarne toegezegd.

Echter mag niet verheeld worden, dat in dit opzicht de verwachtigen der Commissie niet geheel vervuld worden. Ten deele tengevolge van den korten tijd van voorbereiding, ten deele ook ten gevolge van vrees aan de zijde van den Raad van Beheer, dat de commissie ten onrechte als een officieel lichaam zou worden aangezien, en daardoor de Raad verantwoordelijk zou worden geacht voor doen en laten

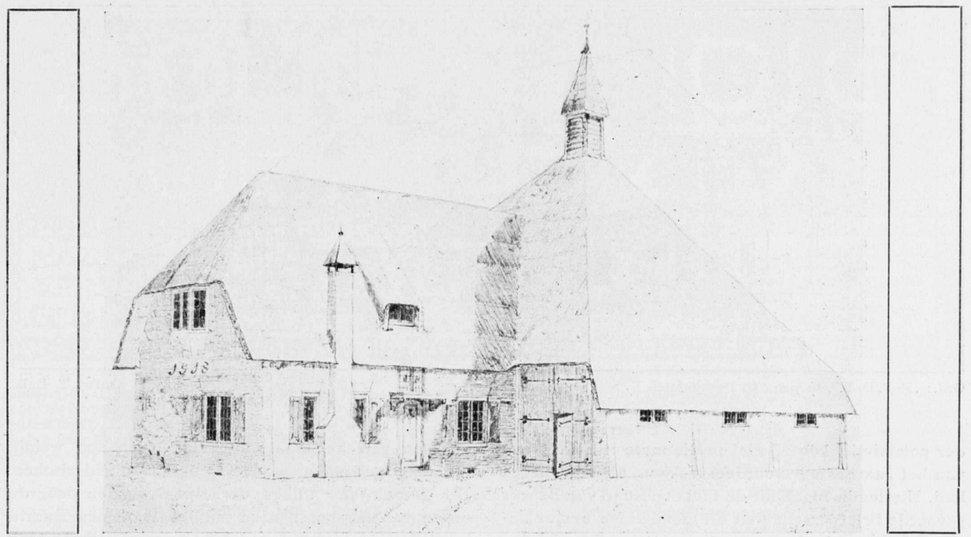

Ontwerp: „Rietdak". 4e prijs B. Perspectief. Ontw.: E. Rozema.

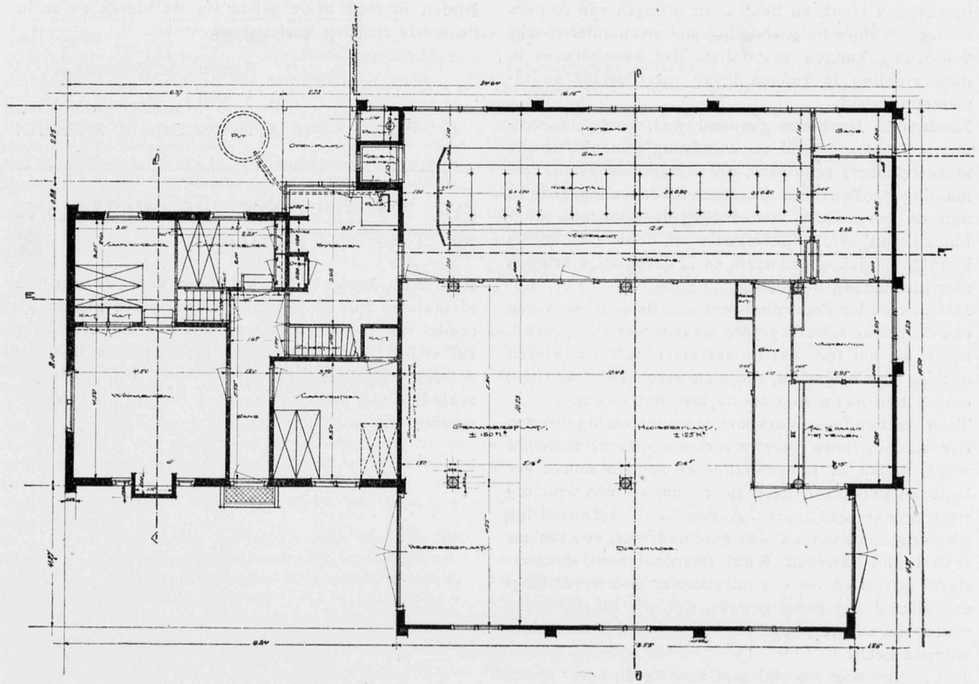

Ontwerp: „Rietdak". 4e prijs B. Plattegrond. Ontw.: E. Rozema.

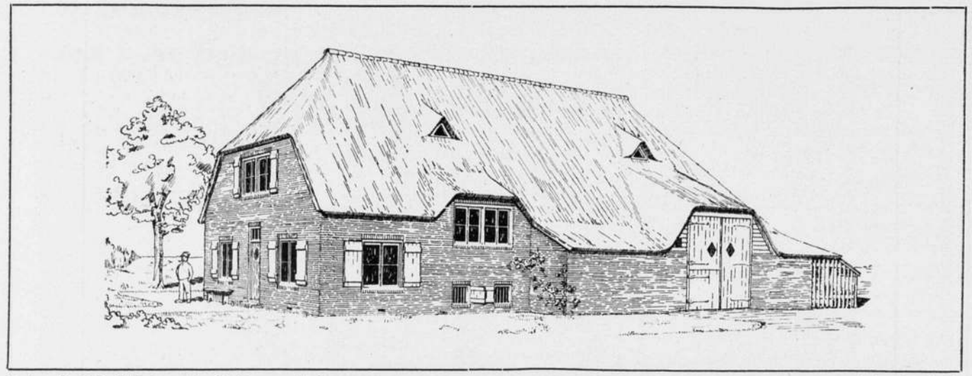

Ont.: „R. P. D. T." 4e prijs C. Perspectief. Ontw. T. Balk.

der commissie, kon zij niet in die mate van den steun van het Jaarbestuur voordeel trekken, als zij gehoopt had. Niettemin bleek uit de met den Raad van Beheer gevoerde briefwisseling en uit mondelinge besprekingen, dat onze bedoeling ook van die zijde werden gewaardeerd.

De commissie heeft herhaaldelijk door middel van de pers de aandacht gevestigd op het belang van artistieke verzorging van alles, wat met de Jaarbeurs in verband staat, en heeft door uitingen van de pers zoowel als door briefwisseling met particulieren met voldoening kunnen vaststellen, dat haar streven in deze richting in ruimen kring waardeering en instemming vond.

Zoodra de Jaarbeurs geopend was, heeft de commissie in haar geheel een rondgang gemaakt en alle monsterkamers genoteerd, die in artistiek opzicht vermelding verdienen en daarvan mededeeling gedaan aan de pers. Deze mededeeling is door alle dagbladen van eenige beteekenis en door alle bouwkundige bladen opgenomen, en is deskundige kringen met instemming begroet.

Dat ook onder de deelnemers aan de Jaarbeurs aan een dergelijke selectie groote waarde werd toegekend, bleek uit het feit, dat de secretaris talrijke brieven ontving van inzenders, die zich verongelijkt achtten, omdat hun naam niet op de lijst voorkwam.

Toen gedurende de Jaarbeurs een door neringdoenden der stad op touw gezette reclame-optocht vertoond werd, welke in samenstelling en goeden smaak ver beneden peil bleef, deed de commissie een krachtig protest daartegen hooren. Al kon dit protest natuurlijk niet ongedaan maken wat geschied was, vruchteloos is het niet geweest. Want daardoor werd de aandacht gevestigd op een misstand en zoo wordt langzamerhand het besef gewekt, dat ook bij dergelijke vertooningen wel degelijk het schoonheids-element waarde heeft.

Het is dan ook meestal niet aan onwil, maar alleen aan gebrekkig inzicht te wijten, dat er in allerlei uitingen van het maatschappelijk leven zoo weinig rekening gehouden wordt met schoonheidseischen. Dit gebrek kan alleen verholpen worden door de oogen van het beschaafde publiek te openen. Daarin heeft de commissie dan ook voornamelijk haar taak gezien. Al zijn, oppervlakkig beschouwd, de vruchten van haar werk gering, wanneer men let op het succes, dat zij had met haar optreden in de pers, mag men met grond verwachten, dat haar werk een ontwikkelenden invloed heeft gehad op de ideeën en ze in de goede richting heeft voortgestuwd.

Namens de Commissie.

H. J. KOLK, *Voorzitter.*

A. J. VAN SCHAIK, *Secretaris.*

DE VEERPONT TE SCHOONHOVEN.

Het H.bl. bericht dat het Rijk voor de verdere restauratie van de veerpont te Schoonhoven, dateerende van 1621, een bedrag van f 1750 beschikbaar zal stellen, op voorwaarde dat dit pas in 1920 zal worden uitgekeerd en de verdere restauratie geschiedt onder toezicht van het Bureau voor Monumentenzorg.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.—. Afz. Nos. f 0.20. fr.p.p. f 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 7 DEC. 1918. = No. 49.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Brugge en eenige van zijn bouwwerken, (slot), door J. P. Mieras. — Woningbouw Amstelveensche Weg te Amsterdam, door J. C. van Epen. — „Afbreken" Vandalisme? door Coenraad Meischke. — Ingezonden, door J. de Bie Leuveling Tjeenk.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Referendum.

De leden die hun stembiljet nog niet hebben ingestuurd, worden dringend verzocht dit alsnog onmiddellijk te doen.

Bestuursvergadering.

De eerstvolgende Bestuursvergadering zal worden gehouden op Dinsdag 10 December a.s.

Des namiddags heeft er een conferentie plaats tusschen de Besturen van de M.B.V.A. en den Bond, ter voorbereiding van de eerstvolgende ledenvergadering.

Adres aan den Gemeenteraad van Den Haag, inzake de nieuwe Bouwverordening,

Aan den
Gemeenteraad van 's-Gravenhage.

EdelAchtbare Heeren,

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, wendt zich met deze tot Uwen raad om hare instemming te betuigen met het totstandkomen der „Herziening van de Bouw- en Woonverordening van 's-Gravenhage" d.d. 10 Juli 1918 en is van meening, dat waar in komende dagen deze verordening in de zittingen van Uwen Raad zal behandeld worden, zij verplicht is in het belang van de inwoners Uwer Gemeente en inzonderheid van de leden harer Vakvereeniging, eenige desbetreffende punten onder de aandacht van Uwen Raad te brengen.

In de eerste plaats brengt ons bestuur hulde aan allen, die aan het totstandkomen dezer herziening hebben medegewerkt, voor de verbeteringen, die zoowel op practisch gebied als aesthetisch gebied zijn aangebracht.

In de tweede plaats acht ons bestuur het wenschelijk Uwen Raad voor te stellen nog de wijzigingen en aanvullingen, op bijgevoegd stuk aangegeven aan te brengen.

Verder achten wij het wenschelijk, met het oog op de moeilijke tijden, die nog zijn te wachten vóór en aleer de toestanden in het bouw- en de aanverwante vakken weer normaal zullen geworden zijn, dat er tijdelijke maatregelen worden genomen, om goedkooper te kunnen bouwen, zonder dat de soliditeit der te stichten bouwwerken daaronder komt te lijden en stelt ons Bestuur zich gaarne beschikbaar om daartoe met Bouw- en Woningtoezicht samen te werken.

Het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,

A. BROESE VAN GROENOU, *Voorzitter.*
J. P. MIERAS, *Secretaris.*

Tentoonstelling Prijsvraag Ontginningsboerderij.

De ingekomen ontwerpen van de Studie-prijsvraag voor een ontginningsboerderij, zullen geëxposeerd worden in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam, Marnixstraat 402, vanaf 15 December tot en met 22 December, van des v.m. 10 uur tot des n.m. 4 uur.

Schoonheid in schoolgebouwen.

Het Alg. Handelsblad schrijft:

„Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" noemt als eischen voor schoolgebouwen: een terrein, middenin het stadsgedeelte, waarvoor de school bestemd is, zoo rustig mogelijk gelegen. In arbeiderswijken vorme de school een architecturaal middelpunt, dat de omgeving waardig beheerscht.

Men bouwe de school niet direct aan straat, doch op eenige afstand binnen de rooilijn, opdat het gebouw daardoor beter tot zijn recht komt. Is het echter onvermijdelijk, de school aan de straat te bouwen, dan is het beter de gangen aan de straatzijde te plaatsen, zoodat de leslokalen zooveel mogelijk van de straat zijn verwijderd.

De speelplaats welke de school omgeeft moet ruim zijn en gedeeltelijk ingericht als schooltuin. (De tot nog toe ingerichte schooltuinen bestaan gewoonlijk uit strooken aarde, zijn veel te smal en bekrompen om daarop met succes te planten en zijn veelal door houten hekken van elkander gescheiden, waardoor het geheel een hinderlijken indruk maakt). Het is wenschelijk dat bij de wet een minimum oppervlakte per leerling worde vastgesteld.

De speelplaats worde op aangename wijze bestraat, b.v. door figuurstraatwerk, met hier en daar een gazon, of met cementtegels afgewisseld door klinkers, waardoor een aardig geheel kan verkregen worden.

Bij goed onderhoud kan een grasveld met omsluitende grintpaden eveneens tot een goed geheel meewerken.

Beplanting met boomen waaromheen ronde banken zal even-

zeer een prettgi aanzien geven. Wilde wingerd, kamperfoelie en klimroos kunnen met succes op daarvoor in aanmerking komende punten tegen het gebouw worden aangeplant. Een enkele geschoren palm in kuip kan bij de ingangen een vriendelijke kleurspelling geven.
De ingang van het gebouw moet zoodenig gelegen zijn, dat vanuit de vestibule de verschillende leerlokalen gemakkelijk zijn te bereiken. De hoofdtrap moet zich op korten afstand van den hoofdingang bevinden.
Een rythmische verdeeling kan rust in het plan geven. Een opeenvolging van raamgroepen, waardoor de verschillende lokalen naar buiten worden aangeduid, zal den gevel ten goede komen.
De hoofdingang moet, door zijn architectonische behandeling, direct te zien zijn. Een voor het doel toepasselijke versiering verdient aanbeveling.
Ook is het in het algemeen wenschelijk, dat in de architectuur van den gevel de indeeling der school, zoowel als het karakter der verschillende lokalen duidelijk uitkomen. Zoo moeten b.v. de leerlokalen, het gymnastieklokaal, de trapportalen enz. reeds bij beschouwing van het uitwendige zijn vast te stellen.
De bekapping vorme een zooveel mogelijk gesloten geheel. Het verdient aanbeveling ventilatieketels en luchtkappen niet afzonderlijk maar in groepen te plaatsen.
Men gebruike voor de gevels bij voorkeur slechts één steensoort van goede kwaliteit en kleur. Ook bij andere behandelingswijze der muren, zooals pleister, hout enz., verdient het aanbeveling teveel kleurverschillen te vermijden, zonder in eentonigheid te vervallen. De dakbedekking zij zooveel mogelijk eenkleurig; veelkleurige versiering verbreekt de eenheid.
De gangen belegge men b.v. met tegels of terazza van een eenvoudig, niet te veelkleurig patroon.
Wanneer de wanden in de gangen met een lambrizeering van verglaasde steen of tegels worden voorzien, dan zij ook deze rustig van kleur. Het overige gedeelte der wanden kan dan wit worden gepleisterd, en hier en daar worden onderbroken door een figuur in kleur Een voorstelling uit het kinder- of jeugdleven kan daarbij aardig worden toegepast. De opschriften en letters in de gangen moeten duidelijk en artistiek van uitvoering zijn. Spreuken kunnen hier en daar worden aangebracht.
In de traphal kan een klok, te zamen met de drinkgelegenheid, een passend decoratief motief zijn. De hekken der trappen moeten het vrije uitzicht van het trapportaal zoo min mogelijk belemmeren.
Ter vervanging van de tot dusver gebruikte kapstokhaken in de gangen, worden voor de berging van kleeren afzonderlijke garderoberuimten ingericht, practisch gelegen ten opzichte van de lokalen, behoorlijk afsluitbaar en met voldoende gelegenheid tot ventileering. De leermiddelen berge men niet in uitsluitend daarvoor bestemde afgesloten ruimten, omdat daardoor in die ruimten meestal een chaos van voorwerpen ontstaat, doch in practische, voor de verschillende voorwerpen geschikte in de gangen of in de leslokalen ingebouwde kasten, voorzien van glasdeuren, waar zij steeds als op een tentoonstelling ordelijk gerangschikt, kunnen worden gezien.
De lokalen worden voorzien van een lambriseering. Op enkele plaatsen brenge men een uitstekende plank op consoles aan om daarop een vaas met bloemen of een voorwerp te kunnen plaatsen. De vloeren moeten zijn naadloos of belegd met linoleum.
Op enkele plaatsen der wanden kunnen spreuken of spreekwoorden bij wijze van decoratieve versiering worden geschilderd. De wanden en plafonds der lokalen schildere men in enkele kleuren met sprekende motieven. De wanden, behangen met weinige doch goed gekozen wandplaten in lijst, behooren in geen geval bergplaatsen van platen te zijn. Een enkel goedgekozen gipsafgietsel, een kop of relief van een bekend meester in lokaal of gang geplaatst, kan eveneens tot smaakontwikkeling aanleiding geven. Ook hierbij is beperking een dringende eisch. Voorts moet gezorgd worden dat het gips zoo weinig mogelijk vuil wordt. Het plaatsen van bloemen voor de ramen verdient aanbeveling. De gordijnen neme men van soepele stof; aardige, decoratieve cretonne, of eenvoudig linnen met versierden band.
Elke school bevatte een vertrek, feestzaal of aula, welke door vorm en inrichting een aesthetische werking uitoefene, en bestemd is voor bijeenkomsten en muziekuitvoeringen in dienst der aesthetisch-ethische opvoeding.
Bij het opstellen van deze gegevens is voornamelijk gedacht aan stadsscholen. Het is duidelijk, dat scholen op het platteland veelal aan andere eischen zullen moeten voldoen. Zoo zal b. v. het gebouw ontworpen moeten worden in verband met de landelijke omgeving. Een wit gepleisterde muur en een rieten dak zullen het in zulk een omgeving heel goed kunnen doen. Zoo is het ook met andere onderdeelen. Bepaalde eischen voor elke omgeving vast te stellen is ondoenlijk.
Vastgesteld in de Algemeene Vergadering van 8 Juni 1918 te 's Gravenhage, ingevolge praeadvies van de heeren dr. H. P. Berlage, architect, J. W. Gerhard, onderwijzer, J. J. Gort Jr., architect en J. D. Ros, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage.

Een oud geveltje in gevaar. Aan het Vrijdag 26 Nov. uitgebrande hoekhuis Mosseltrap Sleepersvest te Rotterdam, waarin gevestigd is de kleermakerij van Gebroeders Domhoff grenst 't café „Van ouds het Schippershuis". Dit heeft een typisch oud geveltje uit de eerste helft der 17e eeuw, waarvan alleen de onderpui door verbouwing gemoderniseerd, dus bedorven is. Rotterdam heeft niet veel historisch schoon. Daarom interesseerde 't ons of dit oude schippershuis, dat met zijn ingedrukten trapgevel grootendeels zijn steun kreeg van het aanleindende gebouw behouden zou kunnen blijven. Wij vernamen dat met zekerheid nog geen antwoord was te geven op de vraag of afbreken van het hoekhuis ook sloopingvan het oude gebouwtje ten gevolge zou hebben. Brandschade heeft het niet bekomen, wel is er eenige, hoewel geringe waterschade.
Het boekje „Oud Rotterdam" van dr. Wiersum dat onder de plaatjes van de hand van den heer Joh. Briedé ook een afbeelding van dit huisje geeft, zegt er het volgende van: Dit huisje moet gebouwd zijn in het begin der 17e eeuw; in het midden dezer eeuw behoorde het aan Johannis Furnerius, stadsdokter en organist. Het heette toen „De blauwe toren."
Toen in de ordonnantie van 15 April 1786 vaste staanplaatsen voor de sleepers met hun sleden werden bepaald, was daaronder ook het Utrechtsche veer aan de Nieuwe Haven voor de Zevenhuissteeg, ook wel Utrechtsche Vest geheeten.
Later, in een publicatie van Burgemeesters van 20 Sept. 1814. werd zelfs voorgeschreven, dat daar aan de zoogenaamde Sleepersvest bij de Roobrug, altijd een vijfde van het aantal sleepers standplaats moest nemen.
De aanwezigheid van zooveel dorstige sleepers lokte den eigenaar uit, om het huis tot herberg in te richten, als hoedanig het reeds in de eerste helft der 19e eeuw voorkomt. Wanneer het den naam van schippershuis heeft gekregen, is niet bekend.
In 1678 heet aan de Nieuwehaven een huis het Schippershuis. Verderop zag de heer Jac. van Gils, die ook aan het boekje meewerkte, sprekende over een paar huisjes, die vroeger aan den Haringvliet stonden: Deze huisjes laten zien, dat het type, hetwelk in Delft en Dordrecht zoo menigvuldig uit dien tijd voorkomt, ook hier burgerrecht had. Daarom is 't wel jammer, dat deze huisjes, als zoowat de laatste voorbeelden van dat type, evenals een gedeelte van het huis aan den Sleepersvest 3, nog te Rotterdam uit dien tijd aanwezig, ondanks alle pogingen, daartoe aangewend, niet behouden konden worden. (*Hbld.*).

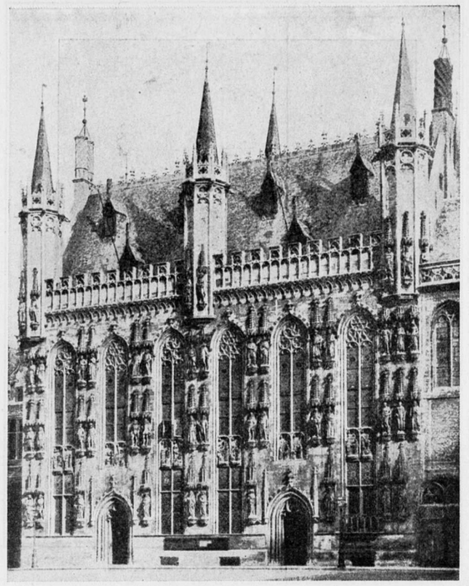

Brugge. Het stadhuis.

BRUGGE EN EENIGE VAN ZIJN BOUWWERKEN.

(Slot van pag. 259).

Het oudste plein is de Place du Bourg, aan den zuidkant afgesloten door drie bekende bouwwerken: Het Stadhuis in het midden, links het „Vrije" en rechts de Heilige Bloedkapel.
Het Stadhuis, dagteekenend van 1387, heeft een zuiver rythmisch verdeelde gevel, met een rijken, hoewel niet overdadigen sculpturalen tooi. Het hooge dak, ter weerszijden afgesloten door topgevels, geeft het gebouw een rustigen vorm. Jammer genoeg wordt dit rustig aspect hinderlijk verstoord door het middelste torentje, dat geen doel heeft en welks plaatsing ook in het inwendige van het gebouw door niets wordt gemotiveerd. De beelden in de nissen tegen de gevel zijn alle nieuw en dateeren van een restauratie in het laatst van de vorige eeuw. Niettemin zijn er verscheidene goed gehakt en bekoren enkele door goed expressie.
Het inwendige van het gebouw is geheel nieuw en men behoeft slecht door een der poorten de open voorhal te bekijken, om te merken dat deze vernieuwing geen aanspraak op groote waardeering kan maken.
Links van het Stadhuis bevindt zich het „Vrije", de oude kanselarij, waarvan de bovenste verdieping tegen het Stadhuis leunt, over een tusschen beide gebouwen gevormde doorgang, („den blinden Ezel.") De gevel van dit gebouw, dateerend van 1536 en uitgevoerd door Christiaan Sixdeniers is in vroegrenaissance-stijl opgetrokken. Zuiverheid van stijl is nog verre te zoeken. Het is een eerste poging, en langs de topgevels herinneren de hogels nog aan de gothische vormen. De zijtopgevels doen even denken aan sommige venetiaansche gevelbekroningen. De dartelheid van het geheel doet, nog meer dan de dikke verguldsellaag die de grijze steen ontsiert, de scherpe tegenstelling in 't oog vallen met de beheerschte compositie van den Stadhuisgevel. Rechthoekig op het „Vrije" staat de gevel van het Paleis van Justitie, van ± 1722, een eentonige muur. De inwendige ruimten behooren echter tot de oudste der stad, en in één ervan, in de oude rechtzaal is de beroemde schouw geplaatst van Lancelot Blondeel en Guyot de Beaugrants (als uitvoerder).
Door een onmogelijk labyrinth van gangen, kamers, trappen kan men het vrij duistere vertrek betreden, waarin een der lange wanden, ter lengte van 11 M. en ter hoogte van 6 M. door het schoorsteenstuk wordt in beslag genomen. De schouw geeft een verheerlijking van Karel V (voorgesteld als Graaf van Vlaanderen, in het midden van de schouw) en zijn huis (links Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië, rechts Ferdinand van Arragon en Isabella van Castilië). De ornamentale behandeling is uitermate rijk en kunstvol en verraadt in Lancelot Blondeel meer de fijne renaissance schilder dan de beeldhouwer.
Rechts van het Stadhuis staat de Heilige Bloedkapel, waaronder zich de kapel van den Heiligen Basilius bevindt die in 't jaar 1150 gewijd werd. De kapel, ook wel de „krypta" genoemd, ofschoon de vloer gelijkstraats ligt, is een driebeukige, zeer spaarzaam verlichte ruimte, waarin men met moeite de goede romaansche details ontwaart.
De Heilige Bloedkapel zelf is eenigszins grof gepo-

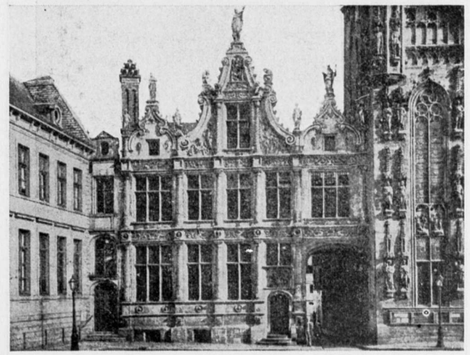

Brugge. Palais du Franc.

lychromeerd, hetgeen storend werkt in deze ruimte, die overigens wel boeit. De onderdeelen van deze kapel, het kostbare altaar, en de kogelvormige preekstoel, tegen een der muren als 't ware aangeschoten, de reliquieën-kast van het heilige bloed, van Jean Crabbe (1617), zijn alle echter van iets minder dan van den eersten rang, wat niet weg neemt dat èn de Bruggenaren èn de, in normale tijden eindelooze zwerm van vreemdelingen, er hun oogen op uitkijken, en juist dit als het allerhoogste vereeren. Uit een archeologisch oogpunt is het gebouwencomplex van de Heilige Bloedkapel een studie waard, aangezien er vermoedens bestaan dat de eerste vestingwerken van Brugge, uit de 9e eeuw, in deze plek verborgen liggen.

Is deze kapel wel eens de meest bekende, en voor de bezoekers der stad een der grootste bezienswaardigheden, Brugge bezit verscheidene bouwwerken op kerkelijk gebied. Twee ervan, de St. Salvator en de Onze Lieve Vrouwe Kerk, zijn van grooten omvang. De Salvatorkerk bezit weinig merkwaardigs uit bouwkundig oogpunt; de Romaansche toren is een werk uit het laatst van de vorige eeuw. Belangrijker, ook om zijn kunstschatten is de Notre Dame, een bouwwerk uit den overgangstijd van het romaansch naar de gothiek.

De zeer hooge baksteenen toren, die bekroond is met een in omstreeks 1850 vernieuwde eveneens baksteenen spits, is zeer eenvoudig van opbouw en geeft door zijn gratie verscheidene stadsgezichten bijzondere charme. Zooals op bijgaande reproductie naar een oude teekening duidelijk is te zien, is de plaatsing van de toren niet alledaagsch, nl. tegen het schip aan, ongeveer op

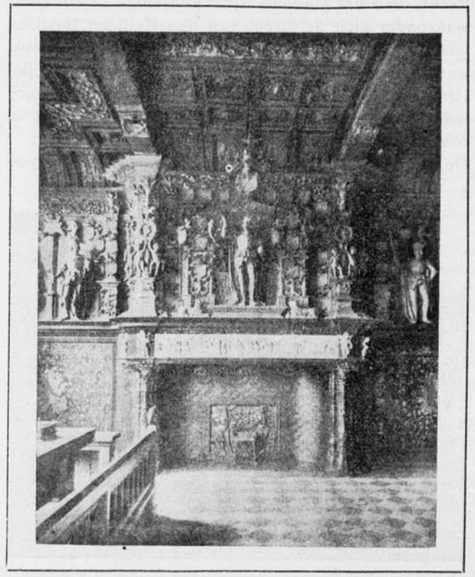

Brugge. Schouw in het Palais de Justice.

Brugge. Onze lieve Vrouwe Kerk.

de plaats van het transept. De kerk is in baksteen overwelfd. De gewelven zijn grootendeels hernieuwd, de slordige uitvoering van deze nieuwe gewelven is echter zeer hinderlijk. Trouwens behalve dit, lijkt mij ook de geheele restauratie meer op een oplappen, waarbij door onze zuidelijke vakbroeders niet al te teergevoelig wordt te werk gegaan. De beroemdste kunstschatten van deze kerk zijn de graven van Karel de Stoute

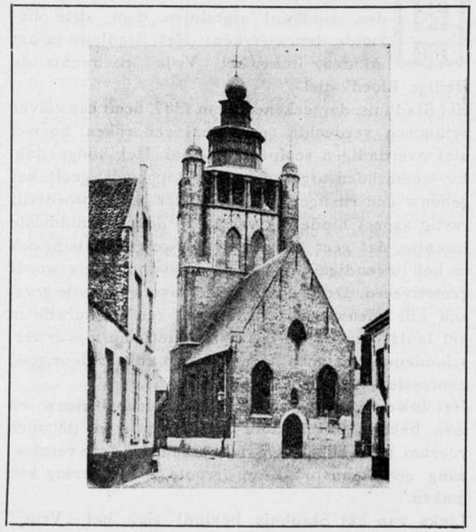

Brugge. Jerusalemkerk.

Brugge. Interieur Jerusalemkerk.

(1562) en Maria van Bourgondië (1502). De tomben zijn van zwart marmer; hierop rusten figuren van verguld brons, terwijl de zijkanten met de in brons bewerkte stamboomen en wapenschilden der beide vorsten versierd zijn. Nog afgescheiden van de behandeling van het ornament en de figuren, geeft de rijkdom van het materiaal en zijn schitterende bewerking een superieuren indruk. Natuurlijk zijn ook deze graven, evenals dat ten onzent geschiedt, tot een lucratieve bron van inkomsten gemaakt. Zonder koopmanstakt schijnen dergelijke monumenten geen waarde te hebben.

Op een der altaren in de zijbeuken is een marmeren Madonna figuur geplaatst, vervaardigd door Michel Angelo. Het is treffend hoe een dergelijk beeld zich onderscheidt van die, waarmee de meeste altaren zijn versierd, en waarvan de Notre Dame te Brugge ruimschoots haar portie heeft. De werking van de Brugsche Madonna is zeer fascineerend, en dit kunstwerk opgenomen in het geheel van de kerkelijke liturgie, krijgt daardoor nog een hoogere waarde.

Van de vele kleinere kerken noem ik nog alleen de Jerusalemkerk in een achterbuurtje van Brugge staande. Het is een zeer bijzonder kerkje, dat bedoeld zal zijn als een kopie van het Heilige Graf. Het dateert van 1428. Echter valt volgens historische bronnen de stichting van deze kerk een halve eeuw vóór dat de stichter het Heilige Land kon hebben bezocht. Het voorbeeld tot den eigenaardigen bouw van het interieur, (zie de afbeelding) met het verhoogde koor, moet dan ook veel eerder in Noord-Italië gezocht worden; (men vergelijke den aanleg met dien van S. Zeno te Verona en de S. Miniato te Florence).

Ten slotte nog een enkel woord over den Halletoren, de

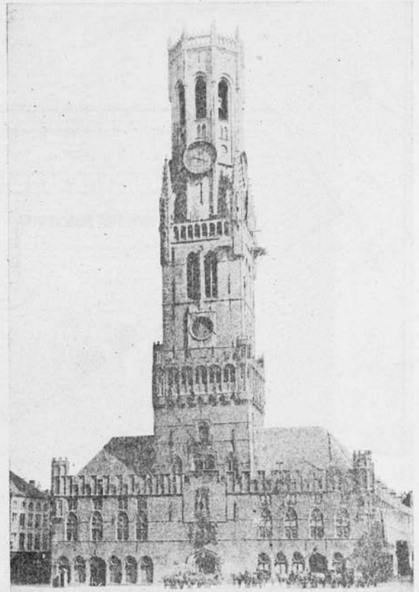

Brugge. De Beffroy.

Beffroy, waarvan het vierkante onderste deel in 1296 reeds voltooid was. Vroeger was de Beffroy nog bekroond door een spits, die echter in 1741 afgebrand en niet weer hernieuwd is. De bestijging van deze 80 M. hooge toren is voor architecten zeer interessant, want, aangezien er betrekkelijk weinig tusschenvloeren in zijn, (althans in het torenlichaam) is de constructie overzichtelijk en duidelijk na te gaan. Boven, onder het klokkenspel huist de torenwachter om over de oude stad te waken, als de bewoners slapen. Doch niet meer zal hij zijn horen blazen, naar de kant van het gevaar. In geval van brand neemt hij eenvoudig de hoorn van de haak en . . . . belt de brandweer op. Waar blijft de romantiek, nu zij zelfs uit de geheimzinnigste plekken, uit de transen en klokkekamers van dezen ouden steenklomp is moeten verdwijnen.

Brugge is behouden, zijn torens zingen nog, zijn steenen spreken nog, zijn schatten schitteren weldra weer in oude luister.

En bij het groote verlies dat België aan zijn kultuurmonumenten te boeken heeft, zal het dankbaar blijven, dat Brugge ongeschonden is. Doch deze vreugd is niet alleen voor het Belgische volk, zij is voor allen, die zich in de schoonheden van een oude kultuur willen vermeien, ondanks de waarschuwende stem van de nieuwere „Aufklärung.".

J. P. MIERAS.

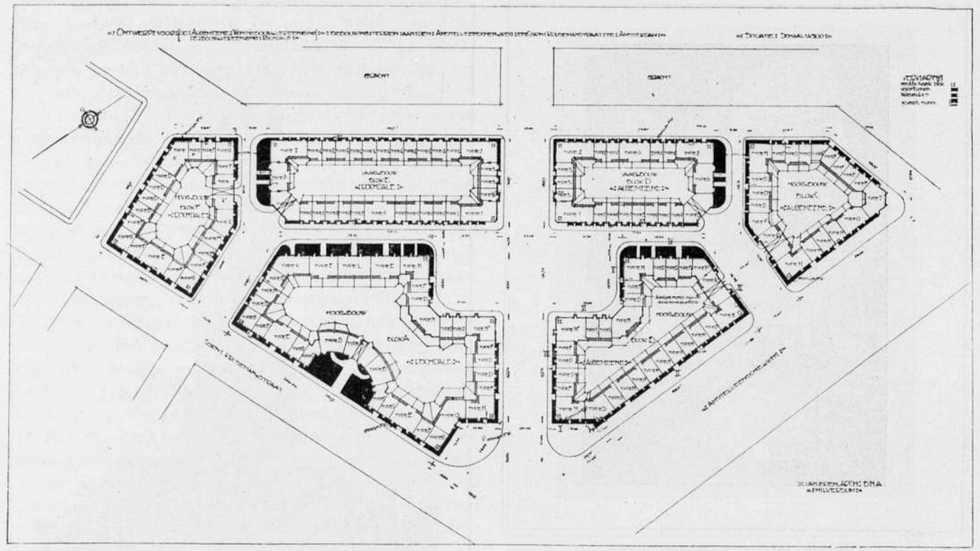

Situatie Woningbouw Amstelveenscheweg te Amsterdam. Arch. J. C. v. Epen.

WONINGBOUW AMSTELVEENSCHEWEG TE AMSTERDAM.

Mij is 't geluk ten deel gevallen dit groote woningcomplex te mogen ontwerpen. Met de vele hoeken, die in deze terreinen ontstonden, heb ik ook veel woningtypen gekregen; wel geeft dat wat meer werk, maar als ontwerper kon ik mijn hart ophalen. De verschillende typen bestaan uit een woonkamer, twee of drie slaapkamers, keuken, W.C., berging, kasten, boodschappenlift met spreekbuis, trapportalen voor vier en voor acht gezinnen. Bij 't ontwerpen heb ik gangen en portalen zooveel mogelijk beperkt, de woonkamer zoo groot mogelijk gemaakt en de slaapkamers zoo ingericht dat twee bedden achter elkaar geplaatst kunnen worden. In de kasten op de slaapkamers heb ik de deuren in onder- en bovendeur verdeeld, zoodat in geval een bed dicht bij deze kastdeur geplaatst zou worden men de kast door de bovendeur kan bereiken. Door de beperking van gangen krijgt men de moeilijkheid, dat men kamers soms alleen door een andere kamer kan bereiken; dat heb ik opgelost door het ontwerpen van een ruitvormig portaal ± 1 M². juist op de kruising der muren, nu heeft men van uit dat portaal toegang tot elke kamer voor zich zelf.

Op de derde verdieping ontwierp ik een apart trapje naar den zolder, zoodat alle derde verdiepingen nog een paar kamers op zolder meer hebben gekregen. De overige ruimte op zolder is voor bergruimte ingedeeld. Twee complexen bestaan alleen uit een beg. grondverdieping en zolderplan. De begane grond heeft ook een trapje naar de verdieping waar dan nog een paar slaapkamers ontworpen zijn. De woning op de verdieping heeft dan de geheele kapverdieping, zoodat dus de begane grond woning en de verdieping woning ieder $1^1/_2$ maal de oppervlakte heeft van 't bebouwde gedeelte.

Wat de architectuur betreft hiervoor is mijn opvatting geweest alles zoo eenvoudig mogelijk te ontwerpen. De raamjes op 't eerste trapbordes worden puntvormig naar buiten gebouwd, waar dan aan de binnenzijde de electrische lamp komt te hangen, zoodat met dat traplicht ook de straat wordt verlicht.

De vooruitspringende erkers, de met pannen afgedekte trapportalen en de levendige rooilijnen zullen groote schaduwpartijen vormen.

De laag gebouwde huizen zijn met roode pannen gedekt waardoor een kleureffect bereikt wordt. De straten wilde ik met in haagvorm gesnoeide boomen beplanten en versieren met enkele kleine beplantingen terwijl de voortuintjes dan tevens mede kunnen werken om tot een aangenaam geheel te komen.

J. C. VAN EPEN.

Woningbouw Amstelveenscheweg te Amsterdam. Gevels aan de Corn. Krusemanstraat. Arch. J. C. van Epen.

„AFBREKEN" VANDALISME?

Build to-day, then, strong and sure
With a firm and ample base;
And ascending and secure
Shall to-morrow find its place.

Een van onze wachters op den toren heeft een donkere wolk zien opkomen, die is blijven hangen boven Dordrecht, de grijze stad aan de Merwede.

Een oud huis aldaar „de Gulden Os" is in handen van een combinatie overgegaan.

In de N.R.Ct. van 6 Oct. jl. schrijft Dr. Jan Veth met veel piëteit over dit huis, waarvoor hij het ergste vreest, omdat volgens hem het woord „combinatie" niet veel goeds bevat.

Toegegeven moet worden dat het met de toekomst van dit huis, zoo zonder nadere gegevens niet erg rooskleurig gesteld is. Temeer als men van een „bioscoop" hoort mompelen. Men ziet dan reeds die mooie pui met haar marmerglas; de vreeselijke affiches, hartverscheurende, kilometer-lange drama's aankondigend; men leest al de treffende titels: de Roode Brug of de Bende van Vijf .... En met weemoed denkt men terug aan het schoone van vroeger — aan „de groote Huyzinge van Blaauwen Arduyn".

Zeer zeker zou in dat geval het pleidooi voor het behoud gegrond zijn en hoe klemmender de taal, hoe dringender de woorden, hoe harder de verwijten neer komen, hoe meer kans op aandacht en hoe meer kans op slagen.

Reeds veel is zoo „gered".

Met stijgende belangstelling heb ik dan ook het interessante verhaal van „De Gulden Os" gelezen, het verhaal van zijn ontstaan, van zijn geschiedenis, van zijn schoonheid en gedeeld heb ik de bewondering, die uiting is van oprechte waardeering, tot .... tot de laatste alinea:

„Veronderstel, dat de nieuwe eigenaars combinatie werkelijk iets snoods in den zin heeft, zou er dan wel ooit een architect, die eenig fatsoen in zijn lijf had, zich voor een radicale verbouwing, dus definitieve schending van deze „groote huyzinge" willen beschikbaar stellen? Vier eeuwen geleden zag koning Christiaan in het bouwen van het huis *moed*. Afbreken zou *euvelmoed* zijn."

Hier zie ik nu weer een donkere wolk opdagen. Echter niet het huis zelf bedreigend. Dit is inderdaad van een bizondere schoonheid, een schoonheid, die wel niet op 't eerste gezicht treft, doch de eigenaardige, geheimzinnige kracht heeft, bij nader bezien meer en meer te boeien; een schoonheid, die eerst bij rustig beschouwen te genieten geeft; een schoonheid waaraan men zich geven moet.

Het is een van die gevels, zooals er destijds vele gemaakt werden en die spreken van een grondig beheerschen van het vak — van een vlot kunnen. Het is een

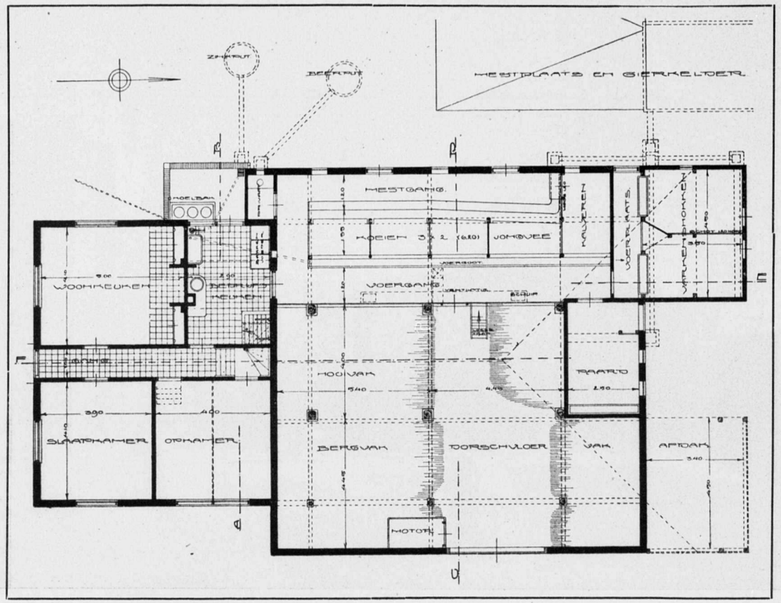

Ontwerp: „R. P. D. T." 4e prijs C. Plattegrond. Ont. T. Balk.

gevel, die vast in elkaar zit en die doet zien, hoe het gangbare type van een tijd zich tot een zekere algemeene fijnheid uitwerken laat.

Toch is „de Gulden Os" van dat type niet het allermooiste, zooals ook Dr. Jan Veth schrijft; ook de omgeving heeft zich in den loop der tijden dermate gewijzigd, dat het huis thans wel wat verlaten is komen te staan. Evenwel is de ligging tegenover de vischbrug, als afsluiting van een belangrijke straat ongemeen gunstig en ik kan het zoo goed begrijpen dat deze oorzaak geworden is dat een vooruitziende combinatie zich zoo bizonder tot dit huis aangetrokken gevoelde, want deze ligging maakt het voor velerlei bedrijven geschikt. Zij geeft het huis handelswaarde. Het zijn de voortdurend veranderende omstandigheden, hun oorsprong hebbend in de telkens zich wijzigende tijden, die ook ten slotte op „de Gulden Os" hun invloed hebben doen gelden.

Niettegenstaande, is het bestaan van dit huis op zich zelf reeds een belangrijk feit. Zijn hooge ouderdom en in verband daarmede groote zeldzaamheid, hebben het als het ware tot een huis-van-alle-tijden gemaakt, zoodat het bezit ervan eigenlijk wel zeer gewaardeerd moet worden en toch . , . ook onze tijd heeft zijn rechten.

Er is een strooming, die alle oude schoonheid behouden wil. De volijverige „Hendrick de Keyser" is er een type van. Dat deze jonge vereeniging loffelijk werk verricht heeft en nog verricht, mag niet ontkend, integendeel! Wanneer echter die strooming zoover gaat, dat iedere nieuwbouw in een oud stadsgedeelte belemmerd en tegengegaan wordt, wordt zij op haar beurt een gevaar. Waar blijft zoodoende het nieuwe, het frissche, de *groei*, die alle *leven* eigen is?

Vandalisme, vernielzucht, bedoelt toch alleen de *vernietiging* van schoonheid, niet de *wisseling* van schoonheid. Er is een verderving ten goede, waarvan b. v. Siwa in de Brahmaansche drie-eenheid de verzinnebeelding is en die wij ook in onzen winter terugvinden. Alle verdwijnen van schoonheid voor die van lager rang beteekent verlies en alle verlies is tragisch. En veel tragiek is er in doelloos verlies. Iets daarvan kunnen wij aanvoelen bij het vallen van zoo menig juweel onzer bosschen en parken, onzer dreven en landouwen voor legerdoeleinden.

Doch wanneer onze tijd ons voor eigen opgaven stelt, moeten wij, moderne menschen, die ook aandurven en oplossen; ook al brengt dat noodzakelijker wijze veranderingen met zich. (Aan ons dan te zorgen dat die veranderingen geen verlies beteekenen).

Het is een eisch, waaraan wij niet kunnen ontkomen en ook niet moeten probeeren te ontkomen. Elke poging daartoe zal vergeefsch zijn, wijl zij reeds in de kiem ongezond is.

Toen tegen het einde der vorige eeuw de machine haar intrede deed, heeft men getracht haar door terugkeer tot het oude handwerk te negeeren. Eerst door volkomen erkenning en aanvaarding van het nieuwe ontstond een gezonde ontwikkeling; toen vorm

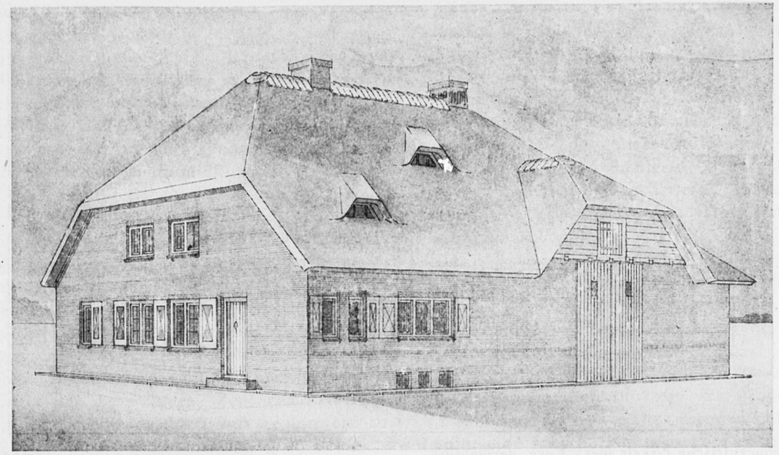

Ont: 32. 4e prijs D. Perspectief. Ont: A. Bakker en A. v. Walraven.

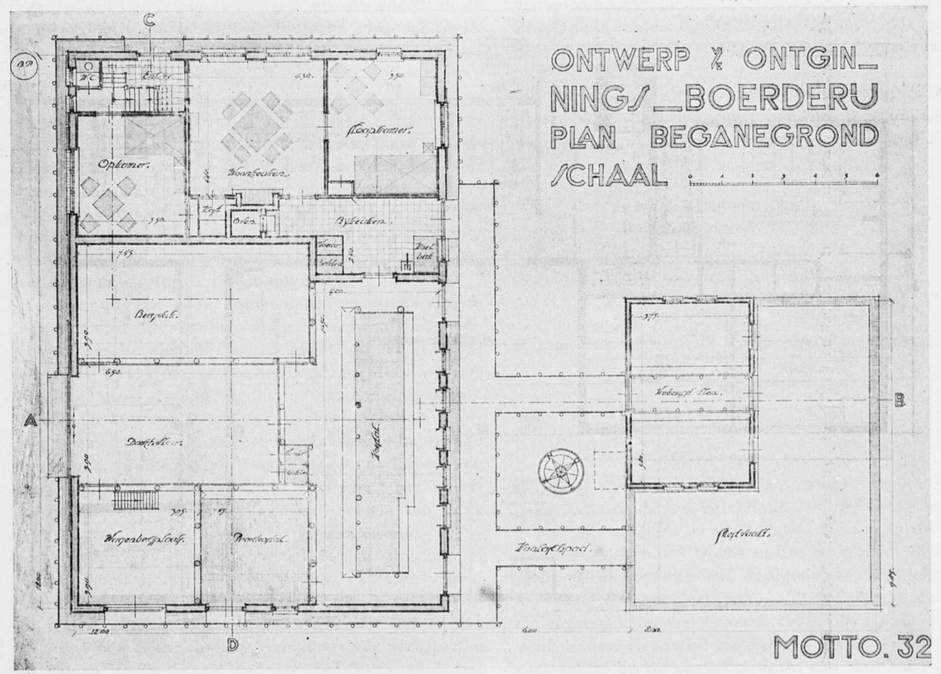

Ont: 32. 4e prijs D. Plattegrond. Ont: A. Bakker en A. van Walraven.

PRIJSVRAAG ONTGINNINGSBOERDERIJ.

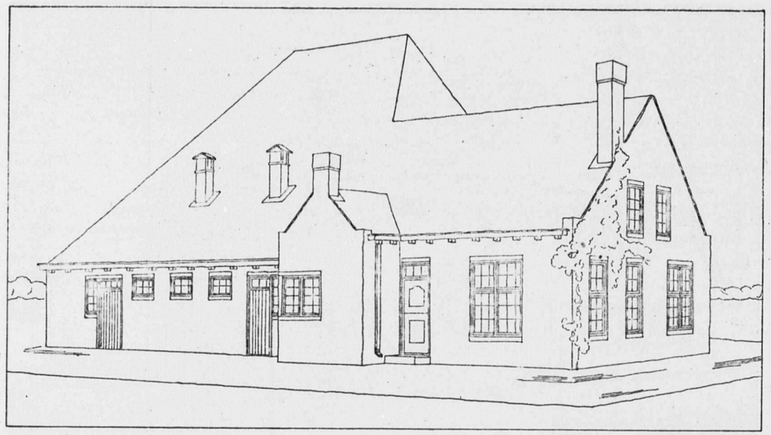

Ont: Twee concentrische cirkels (get.). Eerv. vermelding. Ont: J. Zuidema.

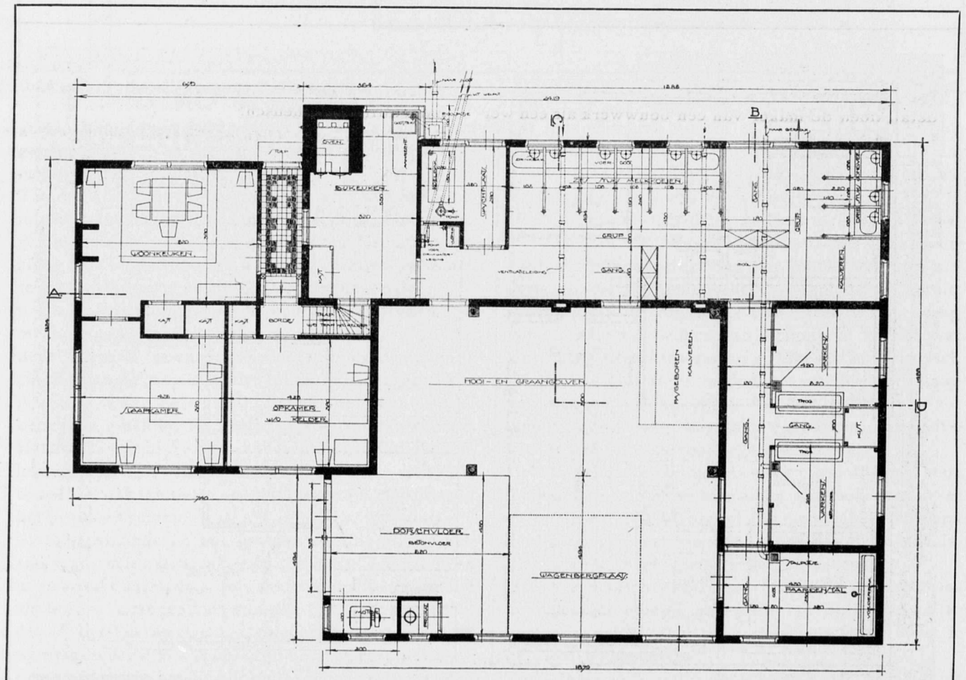

Ont: Twee concentrische cirkels (get.). Eervolle vermelding. Ont: J. Zuidema.

en schoonheid zich regelden naar de gesmade machine en haar nieuwe productiewijze, m. a. w. toen wij van onzen tijd werden.

De bouw van „De Gulden Os", in 1523 begonnen, werd door koning Christiaan van Denemarken indertijd beschouwd als een daad van moed.

Ongetwijfeld is „De Gulden Os" niet het eerste bouwwerk geweest, dat op die spanne gronds aan de Groenmarkt verrees en mogelijk zal „Het Vlies" dat als zijn voorganger genoemd wordt, ook wel zijn eigen karakteristieke schoonheid gehad hebben.

Wat vóór vier eeuwen een daad van moed was, kan dat nog zijn. De gestadige, zij het ook langzame, ontwikkeling onzer moderne bouwkunst behoort daar borg voor te staan. Van euvelmoed behoeft dan geen sprake te zijn, evenmin als toen. Zou geen onzer groote hedendaagsche bouwmeesters meer in staat zijn iets te bouwen dat een schoonheid bevat, even groot, zoo niet grooter dan de vroegere? Zou geen van hen in staat zijn iets te bouwen, dat in zuivere harmonie met zijn omgeving is? Mij dunkt van wel.

Ik behoef slechts te wijzen op het Scheepvaarthuis te Amsterdam, dat, hoe men ook over zijn vormen en details denken moge, toch wat massa, schaal en vooral toon betreft, onloochenbaar goed in het grachtbeeld past en zich voortreffelijk met de oude gevels ernaast verdraagt. Te weinig is er juist op die goede, in de eerste plaats zuiver-architectonische eigenschappen van dit gebouw gewezen. Zij toch, meer dan vorm en detail doen de maker van een bouwwerk als een werkelijk architect kennen.

Hetzelfde rake aansluitingsbegrip, dat tot het wezenlijke van alle goede architectuur behoort, kan men opmerken in de hut Tyl-Tyl en de Tamelonegroep der landhuizen van het veelbesproken villapark „Meerwijk" te Bergen-binnen, vooral bij vergelijking met de oude schuur er tegenover. Hier raken oud en nieuw elkaar, zijn ze als-'t-ware één, omdat beiden op dezelfde kernbegrippen opgebouwd zijn.

Het behoud van oude bouwwerken nu, diene zich te beperken tot die gevallen, waarin men van hooge architectonische waarde beslist overtuigd is. Zelfs bij de in dit geval overwegende factoren blijft het nog moeilijk, want de meest gunstige bestemming zal het Dordtsche huis niet in zijn oude glorie herstellen.

Trouwens hier dreigt de restauratiekwestie ter sprake te komen, welke thans buiten beschouwing blijven mag. Op een al of niet verdwijnen komt het in het algemeen niet zoo zeer aan. Het wezen der zaak ligt dieper.

Gesteld het geval, dat er werkelijk een bioscoop of ander snood bedrijf moest komen — welke vraagstukken toch zeer goed in modernen zin schoon op te lossen zijn. — Wat is dan thans nog het geval? Dit, dat een opdracht weigering door alle architecten te samen, in den geest van Dr. Jan Veth, niets zal baten, zoolang er nog beunhazen gevonden kunnen worden, die het wel, neen, die het graag doen willen. Door onmacht zullen die heeren dan daar ter plaatse iets wanstaltigs maken, dat ons om het oude doet treuren en het verlangen naar het verleden opwekt, zooals ik dat tegenover mijn atelier aan een der havens mijner stad met een simpel, dood-gewoon, oud geveltje heb zien gebeuren.

Waar wij heen moeten, is het langs wettelijken weg weren van inferieure bouwwerken, waardoor onbevoegden zich niet meer zullen kunnen vergrijpen. Dit, te samen met een algemeen afbraakverbod regelt tevens beslister de bescherming der monumenten van kunst en beperkt, zoo niet verhindert, de vernietiging van schoonheid.

De nadere uitwerking van dit vraagstuk is reeds door onze vakvereeniging ter hand genomen en de oplossing ervan zal veel van het thans onvermijdelijke onheil voorkomen. Het is het eenige middel tegen vandalisme.

De werkelijke architect heeft krachtens zijn opleiding en aangeboren liefde tot zijn vak, genoeg piëteit voor 't oude, om dit nergens te schenden en behoort tevens voldoende waarborg te zijn voor nieuwe schoonheid. En zelfs wanneer er dan al eens iets moet verdwijnen, behoeft dit geen zorg te wekken. Er zal dan geen vernietiging van schoonheid plaats hebben, slechts een wisseling. Vooruit ligt de weg!

Wie te veel achterom wil zien, spiegele zich aan de vrouw van Loth.

Stilstaan is achteruitgaan. Zonder het eeuwige evolutieproces leefden wij stellig nog in de holen van den palaeolitischen mensch.

Wij moeten ons stellen boven een eenzijdig conservatisme. Alleen met een argaïschen geestdrift kunnen wij weer tot de middaghoogte van een gothiek opklimmen.

Build to-day, then, strong and sure,
With a firm and ample base;
And ascending and secure
Shall to-morrow find its place.

Thus alone can we attain
To those turrets, where the eye
Sees the world as one vast plain,
And one boundless reach of sky.

R'dam, Oct. '18. COENRAAD MEISCHKE.

INGEZONDEN.

Geachte Heer Mieras.

Door het publiceeren van het rapport van de Commissie betreffende bouwkundige en decoratieve aangelegenheden in zake de Jaarbeurs te Utrecht in het B. W. No. 48 wordt een handelwijze van bouwkundigen naar voren gebracht, die reeds van voor eenige maanden dateert, maar op het oogenblik nog wel de aandacht verdient, omdat deze — ik bedoel het publiceeren van namen — m. i. zeer veel gelijkt op de beruchte actie van den Nationalen Woningraad.

De Raad van Beheer der Jaarbeurs heeft er zich rekenschap van gegeven, dat een Jaarbeurs in karakter ge-

heel verschilt van een tentoonstelling: is bij de laatste het streven om zooveel mogelijk de aandacht der bezoekers te trekken, hoofdzaak en is het derhalve gewenscht de deelnemers aan eene tentoonstelling te dien opzichte vrij te laten, op een Beurs treedt allereerst het zakelijk element naar voren en was het eene eerste vereischte om — voor zooveel zulks practisch mogelijk is — aan alle deelnemers dezelfde rechten en voordeelen te geven, maar hen ook aan zekere verplichtingen te houden. Daarom werd de architectuur uitwendig uniform vastgesteld, terwijl de deelnemers alleen wat de inwendige inrichting hunner monsterkamers betreft, geheel vrij gelaten werden. Nu biedt de Jaarbeurs naar mijne meening zeer zeker een gelegenheid om handel en industrie nader tot de kunst te brengen en ik heb het dan ook steeds toegejuicht, dat verscheidene deelnemers de hulp van architecten en decorateurs voor hunne interieurs inriepen, maar het was in strijd met het algemeen Jaarbeursbelang, dat het Bestuur daaraan leiding zou geven of in die richting pressie zou oefenen. De Jaarbeurs immers is voor de groot-industrie èn voor de klein-industrie, voor de laatste misschien nog meer. Wordt nu ook maar eenigszins de veronderstelling gewekt, dat aan de Beurs niet anders kan worden deelgenomen, dan met een — laat ik zeggen — eenigszins verzorgd interieur, dan zou dit voor velen een bezwaar zijn om deel te nemen en zou op deze wijze het wezen der Jaarbeurs niet tot zijn volle recht kunnen komen, afgezien nog van het gevaar, dat een en ander aanleiding zou geven tot het, een volgend jaar, tegen elkander opbieden, waardoor het Jaarbeurskarakter spoedig in dat van eene tentoonstelling zou zijn ontaard.

In dezen gedachtengang was er weliswaar niets op tegen, dat zich een particuliere Commissie vormde om van advies te dienen, daar waar dit het Jaarbeurs-Bestuur niet mogelijk was, maar verwacht mocht dan ook worden, dat het werk van zoo'n Commissie voor het algemeen Jaarbeursbelang niet nadeelig was en dat de Commissie vóór alles het Jaarbeursbelang voor oogen zou hebben gehouden. Dit is echter naar mijn vaste overtuiging niet het geval geweest, maar waar ik hier in ons Vakblad speciaal op wil wijzen, is dat de publicatie van de volgens de Commissie beste interieurs ook voor vele collega's minder aangename gevolgen heeft gehad en naar mijne meening even verwerpelijk is als de geste van den Nationalen Woningraad. De Commissie, die zich zelf constitueerde, meende bevoegdheid te hebben om zich in een zeer kort tijdsbestek een oordeel te vormen over een 950 tal interieurs en dit *in de groote dagbladpers*, zonder eenige motiveering, wereldkundig te maken, met het gevolg dat, waar vrijwel algemeen aan een officieele uitspraak gedacht werd, vele bemerkingen inkwamen omtrent de samenstelling der Commissie in verband met hare bevoegdheid; veel ontstemming ontstond er voorts onder de deelnemers, die zich veel moeite en kosten getroost hadden, terwijl ook eenige kunstenaars niet op de lijst voorkwamen en daardoor bij hun opdrachtgever in discrediet kwamen, terwijl eenige wèl genoemde deelnemers door de publicatie een dergelijken toeloop van het publiek kregen, dat het zaken doen — het hoofddoel van de Jaarbeurs — bemoeilijkt werd en er ernstig over dachten het volgend jaar maar een onbelangrijk interieur te nemen om nieuwsgierigheid van kijklustig publiek te ontgaan. Natuurlijk staat er tegenover, dat de publicatie in zeker opzicht ook wel gunstig gewerkt kan hebben, maar de nadeelen zijn grooter; de beoordeeling en schifting nota bene door een Commissie geheel buiten weten van de medewerkende kunstenaars, is strijdig met het vakbelang.

Ook het noemen van namen bij het uitbrengen van advies omtrent een opbracht is niet wenschelijk, hetgeen de rapport zelf aangeeft; de oplossing om het te endosseeren aan het Utrechtsch Kunstverbond was evenmin een succes.

Waar de Commissie aan het Jaarbeurs-Bestuur te weinig medewerking verwijt, wil ik er op wijzen, dat de door het Kunstverbond opgemaakte lijst slechts vier namen bevatte, waarvan twee leden van de Commissie, zoodat het geen verder betoog behoeft, dat de Raad van Beheer in deze Commissie weinig vertrouwen kon stellen. De Advies-Commissie van de V. A. N. K. was dan toch zeker het aangewezen lichaam geweest.

Er is natuurlijk niets op tegen, dat de bouwkundige wereld bij een bezoek aan de Jaarbeurs eenigszins weet wat voor interessants er te zien is, maar tegen een publicatie als verleden jaar moet ik protesteeren en waar het rapport de indruk geeft, dat ook na de Woningraad-historie de Commissie haar dwaling niet inziet, hoop ik dat U, Mijnheer de Redacteur, deze regelen in ons Blad zult willen opnemen.

Utrecht, 2 December 1918.

Hoogachtend

J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

„Ik zeg U, dat het meer *het Doel der Kunst* is, dat gij moet zoeken dan de kunst *zelf*; en terwijl wij zoeken, is het mogelijk, dat wij ons bevinden in een wereld, leeg en arm, omdat Kunst ons tè lief is, om den schijn ervan te kunnen verdragen."

WILLIAM MORRIS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 14 DEC. 1918. = N°. 50.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Het toekomstige Stadsbeeld, door W. J. Sandhövel. — Architect en Bouwkundig Ingenieur, door Ir. A. Broese van Groenou. — Ingezonden, door A. J. van Schaik.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Statuten-herziening.

De Statuten-herziening, zooals deze is aangenomen op de ledenvergadering van 20 November 1918, is door het gehouden referendum met algemeene stemmen bekrachtigd.
Hierdoor zijn de statuten, die in werking zijn getreden op 1 Mei 1915, vervallen en er treden voor in de plaats de herziene statuten, overeenkomstig de redactie, opgenomen in het Fusie-rapport van 15 Aug. 1918 en de Nota van Wijzigingen van 9 Nov. d.v.

Ledenvergadering.

In overleg met het Bestuur van den Bond, heeft het Bestuur der M. B. V. A. de eerstvolgende ledenvergadering bepaald op

ZATERDAG 11 JANUARI 1919.

Op de agenda zullen o.m. de volgende punten voorkomen.

1. Verkiezing van het Bestuur.
2. Verkiezing van de Commissie van Onderzoek.
3. Benoeming eener Commissie tot herziening van het Huishoudelijk Reglement.
4. Bespreking van de lijst van den Nationalen Woningraad.

Nieuwe leden.

Tot lid van de Vakvereeniging zijn aangenomen de heeren: Th. J. Lammers, Architect te Amsterdam en Jan Pauw, Architect te Laren.

Uitloting 3 % geldleening 1904.

Belanghebbenden gelieven er nota van te nemen dat van deze leening de volgende nummers uitgeloot zijn: No. 81-37-84-35.

Tentoonstelling Prijsvraag Ontginningsboerderij.

De ingekomen ontwerpen van de Studie-prijsvraag voor een ontginningsboerderij, zullen geëxposeerd worden in het Gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam, Marnixstraat 402, vanaf 15 December tot en met 22 December, van des v.m. 10 tot des n.m. 4 uur.

Zuiderzeeraad.

In verband met de instelling van den Zuiderzeeraad heeft het Bestuur der M. B. V. A. zich met het volgend adres tot den Minister van Waterstaat gewend:

Aan
zijne Excellentie den Minister van Waterstaat

Geven met verschuldigde gevoelens te kennen Ir. A. Broese van Groenou, en J. P. Mieras, resp. Voorzitter en Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. architecten, en als zoodanig het bestuur vertegenwoordigende; —
dat zij met groote instemming hebben kennis genomen van de voorgenomen instelling van een Zuiderzee-Raad, die de algemeene gestie zal bepalen bij de zeer verscheiden vraagpunten, welke zich bij de inpoldering van de Zuiderzee voordoen; —
dat het hen wil voorkomen, dat onder die punten een belangrijker plaats, dan voorheen bij inpolderingen geschiedde, behoort te worden ingenomen door het landschappelijk en stedeschoon, het eerste vastgelegd in verkeerswegen en verkaveling, het tweede o.a. in de verzorging van die bouwwerken, die aan die inpoldering onafscheidelijk verbonden zijn;
dat zij in verband hiermede de aandacht vestigen op het feit dat er in de Tweede Kamer der Staten-Generaal stemmen zijn opgegaan, o.a. van den Ir. J. W. Albarda, om het belang van dit onderwerp te bepleiten; —
dat zij bovendien de vrijheid nemen te verwijzen naar een desbetreffende publicatie van Ir. K. F. de Koning in het Zuiderzee-nummer 1918 van het Weekblad voor Nederland „De Amsterdammer"; —
redenen waarom zij vertrouwen dat Uwe Excellentie zal willen bevorderen, dat de samenstelling van dien Raad, zoo veel doenlijk een afspiegeling zal zijn van de belangen die bij het tot stand komen van dit belangrijke nationale monument de aandacht vragen, — en wel dat er met name niet zal worden gemist een raadsman voor stedebouwkundige en bouwkundige vraagstukken; —

't welk doende,

Adres aan den Raad der Gemeente Rotterdam.

De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" heeft het volgende adres aan den Raad gezonden:

Aan
den Raad der Gemeente Rotterdam.

Edelachtbare Heeren.

In de Vergadering der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", gehouden op Woensdag 4 December 1918, heeft het uitbreidingsplan voor den Polder Cool, aan de hand der gepubliceerde stukken een punt van bespreking uitgemaakt.

De Vergadering droeg het Bestuur op Uwen Raad als hare meening te kennen te geven:

1°. dat, indien de financieele bezwaren niet overkomelijk zijn te achten, het 't meest verkiezelijke zou zijn het geheele terrein als wandelpark c.a. aan te leggen.

2°. dat, indien dit niet uitvoerbaar is, het toch wenschelijk is een grootere oppervlakte voor wandelpark, speelweide, enz., aan te wijzen dan in het plan van den Directeur der Gemeentewerken is gedaan, en dan bij voorkeur zooals dit is voorgesteld in het door den Directeur van den Gemeentelijke Woningdienst opgemaakt wijzigingsplan.

3°. dat afgescheiden hiervan het laatstgenoemde plan ook de voorkeur boven het eerstgenoemde verdient door den meer rationeelen aanleg van den grooten verkeersweg: Rochussenstraat—Witte de Withstraat, die het, speciaal als woonwijk bedoelde gedeelte van het plan ten zuiden van dezen weg een rustige bewoning verzekert.

4°. dat het echter noodzakelijk is te achten, om vóór dat tot de vaststelling van het gedeelte plan gelegen tusschen genoemden weg en den Nieuwen Binnenweg over te gaan, ten minste in principe te beslissen over de vraag hoe het *hoofdverkeer van en dóór de nieuw te stichten stadswijk,* direct *zal worden geleid naar de binnenstad.*

5°. dat dit verkeer *niet* zal kunnen geleid worden langs den Binnenweg in zijn tegenwoordige gedaante, daar deze daarvoor veel te smal is, en dat dit evenmin doelmatig zal kunnen geschieden door de Witte de Withstraat, daar deze uitloopt op de smalle Schildersteeg, en niet voldoende direct op de groote verkeerswegen in de Binnenstad aansluit.

6°. dat het, zonder op eenige oplossing in deze vooruit te willen loopen, vermoedelijk noodig zal zijn of den Binnenweg te verbreeden, of tusschen Binnenweg en Witte de Withstraat een nieuwen ruimen verkeersweg te scheppen, die op of nabij het Boymansplein uitloopt.

Redenen waarom het Bestuur van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" Uw College in ernstige overweging geeft, bij het vaststellen van het uitbreidingsplan in polder Cool, rekening te willen houden met de door den Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst aangegeven wijzigingen, doch geen beslissing te nemen, ten aanzien van het gedeelte tusschen Nieuwen Binnenweg en den als verlengde van de Rochussenstraat naar de Witte de Withstraat voerenden verkeersweg, alvorens principieel is vastgesteld op welke wijze het hoofdverkeer van en door de nieuwe wijk op eene directe, afdoende en rationeele wijze naar de binnenstad zal worden geleid, en verder die maatregelen te nemen, welke een spoedige oplossing van dit vraagstuk in de hand werken.

't Welk doende,
Namens het Bestuur der Ver. B. en V.:
P. G. BUSKENS, *Voorzitter.*
J. COENRAAD MEISCHKE, *Secretaris.*

Rotterdam, December 1918.

Commissie van voorlichting betreffende bouwkundige en decoratieve aangelegenheden in zake de Jaarbeurs te Utrecht.

In verband met het ingezonden stuk van den Heer A. J. van Schaïk in dit nummer, nemen we hieronder de statuten op, waarbij de bedoelingen van de Commissie nader kunnen blijken.

Samenstelling, doel en werkwijze.

Art. 1. De commissie van voorlichting is samengesteld uit afgevaardigden van de navolgende vereenigingen:

1. Club van Utr. leden van het genootschap A. et A.
2. Bond van Nederl. Architecten.
3. Vereeniging tot bev. der Bouwkunst.
4. Genootschap „Kunstliefde".
5. Nederl. Aannemersbond, Afd. Utrecht.
6. Schilderspatroonsvereeniging.
7. Behangers-, Meubelmakers- en Stoffeerderspatroonsvereeniging.

Art. 2. De commissie stelt zich ten doel van advies te dienen in alle bouwkundige en decoratieve aangelegenheden betreffende de Jaarbeurs te Utrecht, voorzoover deze niet ressorteeren onder den Raad van Beheer der „Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland".

Art. 3. De commissie tracht dit doel te bereiken door zoowel op uitnoodiging van den Raad van Beheer der „Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland", als van derden, met advies te dienen bij de beoordeeling van:

a. het inrichten van monsterkamers;
b. plannen voor reclamedoeleinden als: optochten, uithangborden, vlaggen e. d.;
c. plannen voor straatversieringen, uitstallingswedstrijden, enz.
d. alle zaken op bouwkundig en decoratief gebied bij het uiterlijk aanzicht van gebouwen en stadsgedeelten.

De adviezen worden zoo spoedig mogelijk gegeven. Indien het advies strekt tot niet-goedkeuring van een ontwerp, wordt het met redenen omkleed, waarbij tevens zal worden aangegeven op welke wijze de belanghebbende aan de gerezen bezwaren kan tegemoet komen; o.a. zullen beschikbaar worden gesteld adressen van ontwerpers, werkkrachten, enz.

Art. 4. De Commissie brengt alle opmerkingen, die zij ter bevordering van den welstand tijdens de Jaarbeurzen gewenscht acht, onder de aandacht van den Raad van Beheer.

HET TOEKOMSTIGE STADSBEELD.

Het is te voorzien, dat, nu de wereldoorlog ten einde is, binnen korten tijd ook de bouwnijverheid weer zal opleven. In hoofdzaak zal dit wel het geval zijn met de stichting van woningen. De achterstand reeds vóór den oorlog zoo groot, heeft gedurende de vier oorlogsjaren ontzettende afmetingen aangenomen. Bouwvereenigingen en gemeentebesturen waren door de ongunstige omstandigheden niet bij machte den aanbouw gelijken tred te doen houden met de gezinstoename. Nu echter weer normale tijden aanbreken, zij het ook dat als norm niet de toestand van voor 1914 kan worden aangenomen, nu zal het inhalen van den achterstand niet langer uitgesteld kunnen worden.

De sociale programma's der verschillende partijen zoowel als van de regeering bevatten als een der hoofdeischen van de naaste toekomst bevordering en verbetering van de volkshuisvesting. Hierbij zal het begrip volkshuisvesting in steeds ruimeren zin genomen moeten worden.

Vooral den laatsten tijd zijn in verschillende gemeenten voorbereidingen getroffen, getuige het groote aantal uitbreidingsplannen den laatsten tijd ontworpen.

In verband met den aanbouw op groote schaal, die te verwachten is, doet zich de vraag voor of het wenschelijk is voort te gaan op den weg, die de laatste jaren, behoudens enkele uitzonderingen, is ingeslagen.

Ik bedoel hiermede het aanleggen van bepaalde arbeiderswoonwijken, van groote complexen woningen voor eenzelfde catagorie, het aanwijzen van bepaalde stadsdeelen voor de verschillende klassen der bevolking.

Behalve enkele uitzonderingen was de woningbouw de laatste jaren hoofdzakelijk in handen van vereenigingen, die zich het stichten van arbeiderswoningen ten doel stelden. Ook waar gemeentebesturen den woningbouw ter hand namen, betrof dit veelal uitsluitend arbeiderswoningen.

Waar vereenigingen, welke zich het stichten van woningen voor den kleinen middenstand, voor ambtenaren enz. ten doel stelden, optraden, ontbrak samenwerking met de arbeidersbouwvereenigingen, terwijl, misschien ten gevolge van het ontbreken van voldoenden tijd van voorbereiding de gemeentebesturen nalieten onder deskundige voorlichting leiding te geven bij de groepeering der massa's.

Het ging er in hoofdzaak om zoo spoedig mogelijk te voorzien in de behoefte aan woningen.

Zien we nu, in strenge afscheiding van andere wijken, arbeidersbuurten van reeds grooten omvang ontstaan, wanneer geen andere weg gevolgd wordt, zullen deze bij de groote bouwbedrijvigheid, die aanstaande is, nog meerdere uitbreiding verkrijgen.

Ik meen hierin een gevaar te zien zoowel van aesthetisten als van socialen aard.

Uit aesthetisch oogpunt zullen, hoe gunstig ook gegroepeerd, deze massa's soortgelijke woningen steeds een zekere eentonigheid bezitten.

Afwisseling in de gevels, verhelpt niet de gelijkvormigheid der verhoudingen, evenmin als bevallige groepeering langs onregelmatige straten, wat boven dien dikwijls virrationeel is.

Voor een groot deel werkt tot de aantrekkelijkheid van de om hare karakteristieke schoonheid beroemde stadjes en steden mede de juiste groepeering en het verband der heterogene bestanddeelen.

Het silhouet der moderne arbeiderswijken is daarentegen veelal weinig bevredigend.

Ik kan mij weinig schoons denken van een bebouwingswijze, die den rand der steden in vakken deelt, in sectoren elk met een eigen huizentype, eigen karakter, eigen catagorie van bewoners.

En toch worden bij verscheidene uitbreidingsplannen bepaalde zones aangewezen voor de onderscheidene deelen der bevolking.

Is het stratenplan vastgelegd en onderscheidt men de straten in primaire (hoofdverkeerswegen) secundaire en tertiaire, dan lijkt het mij aesthetisch meer gewenscht en meer rationeel de huizen voor de verschillende klassen der bevolking aan deze straten te groepeeren overeenkomstig de waarde dier straten, hierdoor afwisseling in de bebouwing over het geheele plan verkrijgend.

De winkels zouden dan ook bij elkaar gebracht kunnen worden aan de hoofdstraten en pleinen. Thans ziet men in verschillende nieuwere arbeiderswoonwijken die winkels verspreid, meestal op de hoeken der straten. Dit maakt het boodschappen doen voor de arbeidersvrouwen noodeloos omslachtig. Logischer is het, om de winkels bij elkaar te brengen, waardoor een zeker buurtgedeelte eene gezellige drukte verkrijgt en in zekeren zin een centraal punt wordt in het stadsdeel.

Uit practisch oogpunt is daarin ook het voordeel gelegen, dat de huisvrouwen bij hare Zaterdagavond inkoopen de wijk niet in alle richtingen behoeven te doorkruisen en tijd besparen kunnen. Het gemak van de bewoners mag niet uit het oog verloren worden, in het algemeen moet bij de oplossing van het woningvraagstuk volle aandacht gewijd worden aan de dingen van het dagelijksch leven van degenen, in wier belang die oplossing wordt gezocht en zij, die geroepen zijn aan die oplossing te werken, dienen met de gewoonten en behoeften der verschillende klassen volledig bekend te zijn. Ten spijt van sociale hervormingen zal men den aard en de gewoonten des volks niet in een handomdraaien kunnen veranderen en van uit de hoogte eene levenswijze kunnen decreteeren, in aanpassing aan de theoretisch volmaakte ideaalstad, waarin het individu wordt geabsorbeerd in huisnummer, straatnummer en wijknummer als onderscheiding bij de verst doorgevoerde gelijk- en gelijkvormigheid.

Het ook door het gehalte der woningen uitgesproken verschil der straten zal eentonigheid voorkomen,

omdat de samenvoeging der gelijksoortige elementen op minder uitgebreide schaal plaats heeft.
De hoofdstraten immers, vindt men in de meeste gevallen op zekere afstanden vrij regelmatig over het uitbreidingsplan verspreid.
Veeal zijn het radiaalstraten en kunnen deze en de hoofdverbindingsstraten de wijken der arbeiders omsluiten met eene randbebouwing van hoogere orde.
M. i. is deze waardegeving aan de hoofdstraten meer rationeel, dan op de eene plaats de hoofdstraat een arbeiderswijk en op de andere een burgerwijk te laten doorsnijden.
Uit sociaal oogpunt ook acht ik de voordeelen belangrijk.
De nauwere aanraking der verschillende klassen zal opvoedkundig werken, waarbij het voorbeeld der meer ontwikkelden in velerlei opzicht de stuwkracht zal zijn.
In arbeiderswijken zal niet licht een geneesheer zich vestigen. Het gevolg is dat bij groote uitbreiding geheele kwartieren zijn verstoken van medische hulp, terwijl in meer gegoede buurten deze in overvloed voorhanden is.
De voorgestelde groepeering komt hieraan tegemoet.
De vestiging van de beoefenaren van voor de bevolking noodige of nuttige beroepen, wordt daarmede over de geheele nieuwe stad verspreid.
Ook in verband met de vestiging van winkels is het voorgestelde in het belang der bevolking.
De winkels door de arbeiders-bouwvereenigingen gebouwd zijn van de eenvoudigste soort en worden betrokken door kleine winkeliertjes.
Deze verkoopen uitsluitend artikelen naar den smaak en wensch van hun minder ontwikkelde cliëntele.
De betere artikelen worden daardoor niet onder de aandacht gebracht.
Zoodra echter door de aanwezigheid van betere gesitueerden, grootere winkels levensvatbaarheid verkrijgen, komen de grootere omzet en de meer uitgebreide artikelenkeuze ook de arbeidersbevolking ten goede.
Van paedagogische waarde kunnen ook winkels van kunstnijverheids-voorwerpen, meubels enz. zijn.
Waar de meer ontwikkelden voorwerpen van beter gehalte eischen, worden deze daardoor tevens in de arbeiderswijken geimporteerd.
Het voorbeeld eenerzijds, bij de zucht tot navolging van den anderen kant zullen hierbij ten goede werken.
Stichtingen van algemeen nut, leeszalen, badhuizen e. d. die door de aanwezigheid van de beter gesitueerden of meer ontwikkelden tot grooteren bloei kunnen geraken, deelen de voordeelen daarvan mede aan de arbeidersbevolking, die ook hierbij door het voorbeeld tot het gebruik maken van die inrichtingen zal worden opgewekt. Ook zullen de openbare parken enz., meer ten goede van het algemeen komen.
Een punt van belang acht ik ook het volgende.
De eerste bewoners der arbeiderswijken zijn in de nieuwe keurige huisjes getrokken met zekere idealen. Ze gevoelen voor de verbeteringen, die ze hebben verkregen en zullen die weten te waardeeren.
In de toekomst komen we echter tot de opruiming van krotwoningen op groote schaal. De daaruit verdrevenen zullen zich mengen onder die tegenwoordige bewoners der arbeiderswijk. Onder de eerstgenoemden zullen vele zijn van minderwaardig gehalte, die ongunstigen invloed op hunne omgeving uitoefenen.
Wordt een bepaald stadsdeel uitsluitend bevolkt door arbeiders vermengd met deze elementen, dan wordt de arbeidersstad in de toekomst de donkere vlek der gemeente. Verspreiding zal integendeel het kwaad helpen beteugelen, het politietoezicht vereenvoudigen, de openbare zindelijkheid bevorderen en daardoor de gemeentelijke reiniging vergemakkelijken.
Het verdeelen der straten van hoogere waarde over de gansche uitbreiding is ook eerlijker tegenover de verschillende eigenaren der gronden in verband met het op te leggen bouwverbod, waardoor niet de eigenaren in zekere deelen bevoordeeld worden boven andere.
De verhoogde waarde der hoofdstraten verschaft ook financiëele voordeelen aan de gemeente bij verkoop of uitgifte in erfpacht of aan de verschillende bouwvereenigingen indien door samenwerking die voordeelen verdeeld worden en de hoogere huurwaarde der eene soort woningen tot verlichting van de huren der andere soort kan strekken.
Om tot het beoogde doel te geraken is het noodig, dat door gemeentebesturen slechts de terreinen aan die straten uitgegeven als met de te stichten woningsoort overeenkomen. Van den anderen kant is samenwerking van bouwvereenigingen van verschillende klasse wenschelijk en voordeelig.
Wordt door den arbeid van verschillende architecten in ééne wijk de gewenschte afwisseling bereikt, niet minder goed zal het stadsbeeld kunnen worden, wanneer door de samenwerking van verschillende vereenigingen één architect de opdracht krijgt een plan, bestaande uit woningen van verschillenden aard, uit te voeren.
Voor den architect een aantrekkelijk onderwerp om bij de noodzakelijke verschillen als gevolg der onderscheidene woningeischen een monumentale eenheid in het volledige plan te bereiken. De uniformiteit voor eenzelfde woningtype, meermalen bepleit, kan bij de voorgestelde groepeering tot op zekere hoogte doorgevoerd worden zonder tot eentonigheid te leiden.
Waar zeker in de toekomst steeds meer en meer slechts door vereenigingen en coöperaties aan de woningvraag, ook van de beter gesitueerden, kan worden voldaan en dus de oprichting van bouwvereenigingen voor steeds hoogere klassen is te voorzien, kan dunkt mij, vooral door invloed en bemiddeling van architecten samenwerking, die ook tot besparingen in bouwkosten enz. zal leiden, worden verkregen.
Enkele tuindorpen (b.v. Lansink) bewijzen de aantrekkelijkheid van gemengde bebouwing. Daar is de tot standkoming wel aan geheel andere oorzaken te danken, ook zal een dergelijke ruime bebouwing slechts zelden bij gewone stadsuitbreidingen, althans niet op groote schaal, plaats hebben, ik meen echter, dat het beginsel in vele gevallen zal zijn te verwezenlijken.
Al zullen misschien door verschillende omstandigheden hier en daar grootere arbeiderscentra ontstaan en zullen de maatschappelijk meest bevoorrechten, in bepaalde villaparken in eigen huizen, afzonderlijke deelen vormen, deze afwijkingen bevorderen de afwisseling in het groote plan.
De breede schare ambtenaars onderwijzers, technici, kantoorbedienden enz., kortom allen, die in huurwoningen wonen, bevatten genoeg elementen van verschillende soort om met de arbeiders een gemengde bevolking te vormen, met overgang der klassen in elkaar, waardoor de scherpe klassetegenstellingen vervlakken.
En dit behoort toch ook bij eene gezonde sociale hervorming.
Maastricht 26 Nov. '18.

W. J. SANDHÖVEL.

ARCHITECT EN BOUWKUNDIG INGENIEUR.

Het deel van de rede van den Heer Jan de Meyer, uitgesproken bij de opening van de tentoonstelling van de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger- Bouwkunstonderricht, waarin hij eene vergelijking treft tusschen het arbeidsveld van den Architect en dat van den Bouwkundig-Ingenieur, noopt mij tot een enkel woord van verzet tegen zijn opvatting, als zou daarin een kenmerkend onderscheid te maken zijn.
Indien het waar was, dat de beteekenis van de woorden „Architect" en „Ingenieur", volgens de door hem gegeven analyse, een zuivere weerspiegeling gaf van hun arbeidsveld, dan zou de heer de Meyer gerechtigd zijn dat onderscheid te maken.
Ik betwijfel echter of het mogelijk is, bij het beoordeelen van gelijksoortige scheppingen van Architecten en B.I.'s inderdaad een — zelfs vage — lijn te trekken, die als begrenzing beschouwd zou kunnen worden tusschen het gebied van den een en van den ander.
Aan de hand van de historie zal het den navorscher evenmin mogen gelukken om aan te toonen, dat het optreden van de verschillende benamingen voor de beoefenaars van het bouwvak — in den zin, waarvan hier sprake is — gegrond is op de behoefte om het verschil in arbeidsveld te kenmerken.
Neen, de oorzaak tot dat verschil in benaming is uitsluitend te zoeken in de bedoeling een bepaalde aanduiding te geven van de wijze, waarop de B. I. zijn opleiding heeft genoten.
Naar mijne meening bewerken Architect en Bouwkundig Ingenieur beiden, zij het dan ook verschillend toegerust, hetzelfde arbeidsveld. Wie hunner als „bouwkunstenaar" zal worden gewaarmerkt, ligt ter beoordeeling van den geschiedschrijver.

Ir. A. BROESE VAN GROENOU.
Wassenaar.

INGEZONDEN. *)

Utrecht 10 December 1918.
Aan de Redactie van het Bouwk. Weekblad.

Naar aanleiding van het ingezonden stuk van den Heer de Bie Leuveling Tjeenk in het Bouwk. Weekbl. no. 49 verzoekt ondergeteekende U beleefd onderstaande in het eerstvolgend nummer van uw blad te willen opnemen.
Het artikel van den Heer T. begint met de vriendelijke bewering, dat de actie onzer Commissie zeer veel gelijkt op de beruchte actie van den Nationalen Woningraad". Of de Heer T. het recht heeft een dergelijke beleedigende uitdrukking aan het adres van dien raad te gebruiken, moge hij met dit lichaam uitmaken, maar wanneer hij ons werk met zulke krachttermen bejegent, mag men van hem eischen, dat hij hunne juistheid met onweerlegbare bewijzen aantoone. Daarin schiet hij echter ten eenenmale tekort.
Voor zoover ons bekend, is door geen enkele bevoegde vereeniging, noch door eenig ander bevoegd orgaan, bezwaar gemaakt tegen de lijst van uit artistiek oogpunt bezienswaardige monsterkamers, welke wij bij het begin der Tweede Jaarbeurs in de pers lieten bekend maken. Wel daarentegen bleek uit de ontvangst, welke, ook in de vakpers, aan deze publicatie ten deel viel, van instemming; en bij een bezoek, dat architecten, leden der Mij tot Bev. der Bouwk. aan de Jaarbeurs brachten, werd de door ons opgemaakte lijst tot leiddraad genomen.
Verder wordt beweerd, dat de Commissie „zich zelf constitueerde", ofschoon de Heer T. in het verslag zelf, dat hem aanleiding geeft tot zijn schrijven, had kunnen lezen, dat de Commissie *niet* zich zelf heeft geconstitueerd, maar dat elk harer leden is aangewezen door eene vereeniging en dat vier daarvan bouwkundige vereenigingen zijn.
Maar erger dan deze zonderlinge vergissing is de insinuatie aan het slot, waarin ons verweten wordt, dat „de door het Kunstverbond opgemaakte lijst slechts vier namen bevatte, waarvan twee leden van de Commissie, zoodat het geen verder betoog behoeft, dat de Raad van Beheer in deze Commissie weinig vertrouwen kon stellen". Hiertegenover wordt eenvoudig het feit vastgesteld, dat bedoelde lijst door het Kunstverbod, wel is waar op ons verzoek, maar buiten eenigen invloed van de Commissie is opgemaakt. Of de heer T. in zijn schrijven de tolk is van den Raad van Beheer, dan wel alleen voor zich zelf spreekt, blijkt niet. Maar in elk geval heeft het ons

*) Zie ook het Officieel gedeelte.

niet duidelijk gemaakt, welke *gegronde* bezwaren de Raad van Beheer tegen onze bemoeiingen heeft.
Als de heer T. schrijft: „maar het was in strijd met het algemeen Jaarbeursbelang, dat het Bestuur daaraan (het verzorgen der interieurs) leiding zou geven of in die richting pressie zou uitoefenen," dan antwoorden wij: „dat is door ons niet gevraagd." Wel hadden wij echter gaarne gezien, dat het *ons* hielp om in die richting invloed ten goede uit te oefenen. Wat er gezegd wordt over het verschil tusschen een jaarsbeurs en een tentoonstelling, kan volkomen juist zijn, maar heeft niets hoegenaamd met de quaestie te maken. Alleen dan zou het zin hebben op dit verschil te wijzen, wanneer door ons de idee ware gepropageerd (een idee, waarvan blijkbaar ook de heer T. zich nog niet heeft kunnen losmaken), dat artistieke verzorging van een interieur beteekent, dat het moet zijn in het oog loopend, opdringerig, en vooral duur. Wij hebben integendeel steeds de meening voorgestaan, dat bij *elke* uiting van het openbaar leven, dus ook bij een jaarbeurs, gestreefd moet worden naar een schoonen vorm, maar dat het daarvoor niet noodig is groote kosten te maken, dat het tegendeel op de eerste plaats aankomt op de juiste verhoudingen in lijn en kleur. Wij streven er alleen naar bij de deelnemers aan de Jaarbeurs de overtuiging ingang te doen vinden, dat zij voor hunne interieurs behooren te doen, wat het Jaarbeursbestuur zelf doet voor het uiterlijk der Jaarbeursgebouwen. Daarvoor is noodig, dat het inrichten dier interieurs geschiede door of onder leiding van artistiek bevoegde personen. Dit is de reden geweest, dat wij tijdens de vorige jaarbeurs een lijst publiceerden van personen, wien zulk werk toevertrouwd kon worden, en voor de aanstaande Jaarbeurs hetzelfde zullen doen. Wegens den korten tijd van voorbereiding moesten wij ons de vorige maal bepalen tot inwoners der stad Utrecht, nu echter zullen wij een lijst aanbieden, die zich over het geheele land uitstrekt. Wij hebben ons gewend tot de leden der daarvoor in aanmerking komende vereenigingen: de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, de Bond van Nederlandsche Architecten en de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.
Voor zoover zij daarvoor hunne toestemming geven, zullen hunne namen op bedoelde lijst worden geplaatst. Ons schijnt het toe, dat de houding, die de Raad van Beheer tegen onze Commissie aannam, en die door den heer T. verdedigd wordt, bewust of onbewust, voortkomt uit de gedachte: „Waar bemoeien zij zich mee!" Men vindt onze bemoeiingen eigenlijk onbehoorlijk en ongepast.
Wij echter zijn van meening, dat een dergelijke opvatting een overblijfsel is uit den regententijd, van den tijd toen de Heeren uitmaakten, wat goed en wat verkeerd was, en de burgers slechts hadden te prijzen, wat de Heeren geliefden te wijzen. Maar die tijd is, naar wij hopen mogen voorgoed, voorbij.

De Jaarbeurs is een belangrijke gebeurtenis in het openbaar leven van ons land. Zij is publiek domein. Zij is een zaak van algemeen belang en geniet dan ook alleen op dien grond den steun van staat en gemeente. Maar als zij is een zaak van algemeen belang, dan wil dat zeggen, dat zij iedereen aangaat, en dat ieder het recht heeft te trachten daaraan te verbeteren, wat naar zijne overtuiging verbetering behoeft.
Wij hebben niets anders gedaan dan van dit recht van kritiek gebruik maken. Wie het met onze kritiek niet eens is, kan haar bestrijden met zakelijke argumenten, maar ons recht op het uitoefenen van kritiek laten wij ons niet betwisten. Van dat recht hebben wij ten aanzien van de Tweede Jaarbeurs gebruik gemaakt, en wij zullen het ook doen ten opzichte van de Derde. Dat recht heeft elk dagblad, ja elk particulier, en op welken grond zou men het dan ontzeggen aan eene commissie van personen, die daarvoor door erkende vereenigingen zijn aangewezen?
Als de heer T. het geval van die zijde had willen bezien, zou hij in zijn schrijven niet allerlei zaken te berde gebracht hebben, die er met de haren worden bijgesleept, maar niets met de zaak hebben uit te staan. Of is het onze schuld, dat onze uitspraak door een deel van het publiek ten onrechte wordt aangezien voor een uiting van den Raad van Beheer, zooals de heer T. beweert, dat geschiedt? En wat gaat het ons aan, dat (het is alweer de heer T. die het beweert) sommige door ons genoemde deelnemers aan de Jaarbeurs last hadden van nieuwsgierig en kijklustig publiek?
Als het feit waar is, dan is het aan den Raad van Beheer zoodanige maatregelen te nemen, dat de belanghebbenden niet door de nieuwsgierigen verdrongen worden. Maar in den gedachtengang van den Heer T. zou het eigenlijk verboden moeten zijn in de pers iets goeds van de Jaarbeurs te zeggen, want elke aanprijzing in de pers kan aanleiding geven tot een toeloop van opdringende nieuwsgierigen.
Tot dezelfde soort quasi-argumenten behoort ook de volkomen gratuite bewering van den Heer T., dat „de beoordeeling en schifting nota bene door eene Commissie geheel buiten weten van de medewerkende kunstenaars, is strijdig met het vakbelang."
Wij moeten hier eindigen, daar wij niet te veel van uw plaatsruimte mogen in beslag nemen, anders zou er zeker aanleiding zijn over menig punt, door den Heer T. aangeroerd, een en ander te zeggen. Mogen deze regelen volstaan om aan te toonen, hoe weinig gemotiveerd zijn aanval op onze Commissie was.
Namens de Commissie van voorlichting betreffende bouwkundige en decoratieve aangelegenheden inzake de Jaarbeurs.

A. J. VAN SCHAIK.
Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.— Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1 - 5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 21 DEC. 1918. = No. 51.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE N. Eekman, door D. F. Slothouwer. — De barakken te Hellevoetsluis, door G. Friedhof. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften. — Prijsvraag windmolenbeveiliging.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING OP ZATERDAG 11 JANUARI 1919.

te Amsterdam in het Gebouw van de M. B. V. A.
Op uitnoodiging van de Besturen van de M. B. V. A. en den Bond, heeft de heer Paul I. de Jongh, Voorzitter der Fusie-Commissie zich bereid verklaard, het praesidium op dit vergadering waar te nemen. Samenkomst **11 uur v. m.**
Agenda.
1. Opening van den Voorzitter.
2. Mededeelingen.
3. Verkiezing van het Bestuur.
4. Verkiezing van de Commissie van Onderzoek.

1 uur n.m. Gemeenschappelijke lunch.
3 uur n.m. Voortzetting van de vergadering.
5. Bespreking van de lijst van den Nationalen Woningraad.

Heeren deelnemers aan de gemeenschappelijke lunch worden verzocht zich *zoo spoedig* mogelijk op te geven, **uiterlijk vóór Dinsdag 31 December** aan het bureau der M. B. V. A., Marnixstraat 402, Amsterdam.
De prijs per couvert is f 3.50.

De Alg. Secretaris,
MIERAS.

Bouwfonds. Een wetsontwerp is ingediend tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetensch. voor het dienstjaar 1919. Voor de verbouwing van het provinciaal gouvernementsgebouw te Arnhem wordt een vervolgtermijn ad f 200.000 aangevraagd; f 15.000 wordt geraamd voor algeheele vernieuwing der oude en bouwvallige muren en hekken rondom het voorplein van het provinciaal gouvernementsgebouw te 's-Hertogenbosch.
In dat te Assen is sinds jaren gebrek aan ruimte, hierin kan wellicht worden voorzien door aankoop van het aangrenzende Raadhuis, waartoe voorloopig een memoriepost wordt uitgetrokken.

f 97.000 wordt aangevraagd voor aansluiting aan het spoorwegnet van het Rijkskrankzinnigengesticht te Woensel; f 1.000.000 voor de voortzetting van den bouw van het nieuw Academisch Ziekenhuis te Leiden; f 200.000 voor voortzetting der verbouwing van het Natuurkundig Laboratorium aldaar, f 92.000 als vervolgtermijn voor de uitbreiding van het Universiteitsgebouw te Utrecht; f 35.000 voor de stichting van een tijdelijke kliniek voor dermatologie aldaar; f 114.000 voor aankoop van twee aangrenzende terreinen, groot ruim 2 H.A., toebehoorende aan de Ameliastichting en de Balije van Utrecht, waardoor, met de reeds door het Rijk aangekochte terreinen aan de Croeselaan, een aaneengesloten oppervlak van nagenoeg 5½ H.A. wordt verkregen voor de toekomstige stichting van nieuwe gebouwen ten behoeve van de medische faculteit der Utrechtsche Universiteit. Als eerste termijn voor uitbreiding van het physisch laboratorium te Utrecht is f 100.000 uitgetrokken, voor de uitbreiding van het van 't Hofflaboratorium aldaar is een memoriepost voorgesteld, evenals voor de uitbreiding der ziekenhuis- en laboratorium terreinen van de Rijksuniversiteit te Groningen f 50.000 wordt aangevraagd voor de uitbreiding van de barak voor besmettelijke ziekten aldaar.
Ten behoeve van de gebouwen der Technische Hoogeschool te Delft worden nieuw aangevraagd: f 130.000 voor aankoop van terrein aan den Rotterdamschen straatweg, f 153.000 voor idem aan de Jaffalaan (de terreinen zijn gezamenlijk groot 4,76 H.A.); f 200.000, f 250.000, f 1.000.000 en f 600.000, als vervolgtermijnen voor den bouw resp. van het laboratorium voor analytische scheikunde, van dat voor microchemie en metallographie, van dat voor organische, anorganische en physische scheikunde en scheikundige technologie en van de gebouwen Ververdijk-Exercitieveld, alsmede f 8500 voor den bouw van een werkplaats voor instrumentmakers en glasblazers voor het scheikundig laboratorium aan de Oude Delft; f 86.000 worden nog aangevraagd voor de uitbreiding der Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam. Een eerste termijn van f 100.000 wordt uitgetrokken voor de stichting van een nieuw Rijks Hoogere Burgerschoolgebouw te Brielle; een van f 20.000 voor een te Almelo, een memoriepost voor de verbouwing te Schiedam; f 8000 voor aankoop van terrein bij de Rijksschool voor leerlooiers en schoenmakers te Waalwijk; f 500.000 als vervolgtermijn voor de stichting van een nieuw gebouw voor de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam (waarvan de totale kosten thans voor bouw en inrichting op ruim f 4.000.000 zijn geraamd).

Nederlandsch Centraal Vakschoolmuseum. Vrijdag 22

Nov. j.l. werd te Utrecht eene vergadering gehouden, die voor het Vakonderwijs van groote beteekenis is.
Op dien dag kwamen samen de afgevaardigden van de twee vereenigingen, die nagenoeg het geheele Vakonderwijs omvatten, nml. van den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland en van de Nederlandschend Bond van Vakschoolleeraren en -leeraressen, in Commissie vereenigd, met de opdracht in studie te nemen de stichting van een Nederlandsch Centraal Vakschoolmuseum.
Bij het bezetten der functies werd tot Eere-Voorzitter benoemd de heer H. J. de Groot, Insp. v. h. M. O., belast met het toezicht op het Vakonderwijs, die deze opdracht gaarne aanvaardde. Gekozen werden verder tot Voorzitter de heer L. v. Essen Rzn. te Utrecht, tot Secretaris de heer F. H. Jacobs te Renkum en tot Penningmeester de heer J. Veldkamp te Zwolle, terwijl de heer C. Menke te Utrecht werd aangewezen bij ontstentenis de functionarissen te vervangen.
Bij de opening bracht de Voorzitter in herinnering dat de eerste pogingen tot stichting werden aangewend tijdens het Congres voor het Vakonderwijs, in 1911 te Utrecht gehouden, op voorstel van laatstgenoemden Bond, van welke door Mr. Smeenge in de Tweede Kamer uiting werd gegeven. Tot practische resultaten kwam het echter toen niet. Thans is door de Vereeniging van Directeuren een rapport uitgegeven, waarin de algemeene denkbeelden omtrent aard en wezen van het museum zijn uiteengezet. Naar aanleiding hiervan is op initiatief van dezen Bond de Comm. in het leven geroepen.
Bij de opening der algemeene beschouwingen omtrent de wijze waarop eventueel het museum tot stand kan komen en kan worden beheerd en over den aanvang en de inrichting der stichting, ontwikkelde zich een uitvoerige discussie. Algemeen was echter het gevoelen, dat het plan direct groot en breed moet worden aangepakt en moet omvatten al de afdeelingen van het geheele Vakonderwijs in al zijn geledingen, zoowel voor meisjes als voor jongens.
Het gebouw zou direct ruimte moeten bieden voor een onderwijskundige, een technische, een aesthetische en een reizende afdeeling. Voorts zouden er zalen moeten beschikbaar zijn voor permanente tentoonstellingen van machines, werktuigen, gereedschappen, leermicdelen en leergangen, een zaal voor vergaderingen met voortreffelijk epidiascooptoestel, de werkkamers en modelleerzalen met afgietkelders voor een commissie tot onderzoek van de middelen, waardoor het handteekenonderwijs aan de Vakscholen in betere banen kan kan worden geleid en welke Commissie bereids door den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen, uit al de bestaande Vakvereenigingen van Architecten, Sierkunstenaars en Vakschoolpersoneel in Nederland is in 't leven geroepen. Bovendien werd met klem aangedrongen in het museum op te nemen de teekenzalen, theorielokalen en werkplaatsen, benoodigd voor de jaarlijks te houden Staats- en Particuliere examens voor Vakschoolbevoegdheden en aan het gebouw toe te voegen een groot open terrein teneinde de gewenschte steen- en gewapend beton en granietconstructies, evenals zulks in de zalen zal geschieden bij de andere afdeelingen, demonstratief en vakgewijze op te bouwen en aanschouwelijk voor te stellen.
Besloten werd het museum te doen oprichten door de beide Vakbonden en te doen exploiteeren door eene exploitatiecommissie met subsidies van Rijk, Gemeenten en Schoolbesturen, die allen bij de stichting zijn geïnteresseerd.
Voor de vestiging van het museum komen in aanmerking de Gemeenten Amsterdam, den Haag of Utrecht, waarbij rekening zal worden gehouden met de wenschen der Regeering en met den in uitzicht te stellen financieelen steun der betrokken Gemeenten.
In de Commissie van bijstand werden benoemd: voor het ontwerpen van het reglement de heeren J. J. Wesseling te Brielle, F. H. Jacobs te Renkum en H. Bucker te Amsterdam. Voor het opmaken van een programma voor de te stellen eischen aan het museum, een schetsontwerp, een raming voor bouwkosten, een plan voor leeningen, aflossingen en rentebetalingen, benevens een exploitatie-begrooting, de heeren G. C. Michell te Leeuwarden, J. Veldkamp te Zwolle, C. Menke te Utrecht en A. G. A. Wamsteeker te den Haag, welke Commissie zich 4 Dames uit de Vakvereeniging zal assumeeren. Beide Commissies komen onder leiding van den Voorzitter.
Bij het eind der vergadering werd besloten voor de belangrijke kosten, die de Commissie noodwendig moet maken, den steun in te roepen van de Besturen der verschillende Vakscholen en van belangstellende Particulieren, terwijl de Pers voortdurend met de werkzaamheden van de Commissie op de hoogte zal worden gehouden. Hierna sloot de Voorzitter met een woord van dank voor de krachtige samenwerking en onderlinge waardeering deze belangrijke vergadering.

Verkoopbureau dakpannen. G.W. schrijft o.a. in „Klei": De dakpannen-industrie was tot voor enkele jaren geheel ongeorganiseerd. De fabrikanten in dezen tak van bedrijf stonden ieder op zich zelf. Zij produceerden, kochten en verkochten op eigen gelegenheid, zonder eenige voeling met elkaar te houden.
Het behoeft niet gezegd, dat zulks zeer nadeeligen invloed oefende, niet alleen op het bestaan van den fabrikant, maar ook (wat misschien nog erger is) op den ontwikkelings-gang van de industrie. Een doodende concurrentie toch ontstond daardoor. Op één ding slechts moest de fabrikant bedacht zijn: zoo goedkoop mogelijk produceeren. De concurrentie dwong hem daartoe. Van nieuwe vindingen werd alleen notie genomen, wanneer deze tot dat doel dienstig konden zijn. Steeds werd uitgezien naar de goedkoopste arbeidskrachten, wat in den regel niet de beste zijn. Om er dan voor zoo weinig mogelijk geld, zoo veel mogelijk van gedaan te krijgen.
Reeds een en ander maal werd, jaren geleden, getracht door het in het leven roepen eener organisatie, hierin verandering te brengen. Doch, helaas, steeds zonder succes. In den loop van 1915 werd weder eene poging daartoe gedaan. De geest des tijds, en mogelijk ook de drang der omstandigheden, lieten niet na hun invloed te doen gelden, zoodat deze poging met gunstig resultaat bekroond werd. Alle dakpannen-fabrikanten in de provinciën Utrecht en Zuid-Holland (op enkele uitzonderingen na, die van zeer weinig beteekenis zijn) traden toe tot eene in October 1915 opgerichte Ver. van Fabrikanten van Dakpannen. Daarbij voegden zich enkele verspreide fabrikanten in Gelderland. Terloops wil ik hier even zeggen, dat een paar jaar geleden eene dergelijke Ver. in Limburg werd opgericht.
Aanvankelijk bepaalde men er zich toe eene prijs-conventie in het leven te roepen. Zij het ook, dat verschillende fabrikanten slechts schoorvoetend toetraden, en met meer of minder wantrouwen den gang van zaken gadesloegen, het duurde niet lang, eer men zich begon thuis te gevoelen in de pas opgerichte organisatie. Al spoedig begon zich de werkkring der Ver. uit te breiden. In eene op 14 Nov. l.l. gehouden vergadering werd definitief overgegaan tot de oprichting van de N. V. „Dakpannenindustrie" gevestigd te 's-Gravenhage, met een maatschappelijk kapitaal van f 250000.—, zich ten doel stellende: den handel in dakpannen, tegels en aanverwante artikelen, de fabricage van deze artikelen en al wat daarmede verband houdt in den ruimsten zin genomen. Alle leden der Ver. van dakpannenfabrikanten traden toe als aandeelhouder der N.V. In die verg. werden tevens drie commissarissen benoemd. De heeren L. P. J. Geldens te Utrecht, K. Schouten Hoogendijk te Woerden, en P. J. Oosthoek, te 's-Gravenhage, terwijl in eene spoedig te volgen vergadering van aandeelhouders de Directeur zal worden benoemd.
De bedoeling is, indien de Koninklijke bewilliging zóó spoedig zal zijn verkregen, het verkoop-kantoor 1 Jan. a.s. in werking te doen treden. Hoewel voorloopig het verkoop-kantoor alléén den handel met H.H. handelaren tot zich zal trekken, en de leden-aandeelhouders den handel met directe verbruikers blijven behouden, ligt het toch in de bedoeling binnen niet al te lang tijdsverloop allen handel aan het verkoop-kantoor te verbinden.
G. W.

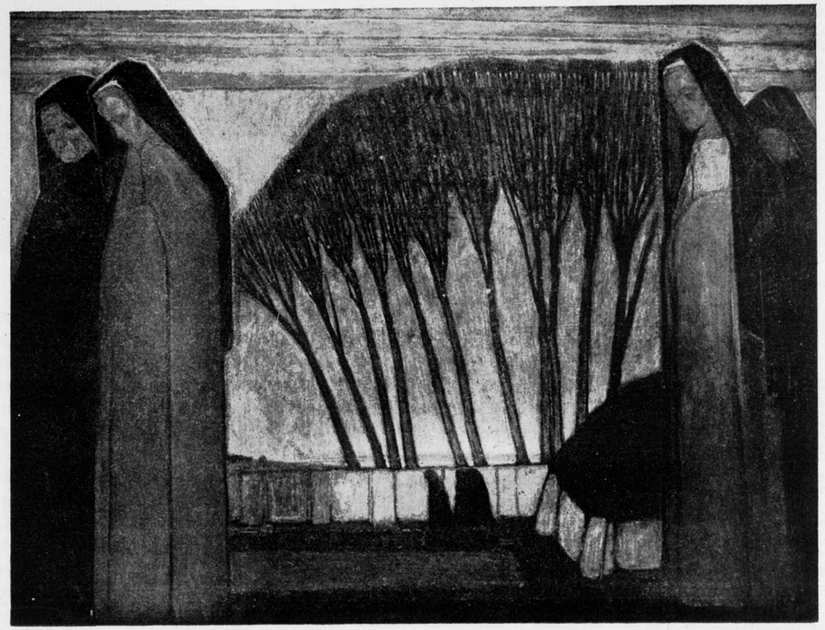

Uitvaart. N. Eekman.

N. EEKMAN.

Dit zijn met het al toch tijden, waarin de hoop leeft, dat veel van wat wij wenschen in vervulling zal gaan. Deze uren van afwachting zijn voor velen van ons hard en moeielijk, maar ondertusschen wordt veel van wat in den weg staat opgeruimd en wie weet hoe gauw de tijd komt, dat de zenuwen zich ontspannen en dat er in onze monumentale gebouwen rustige plaatsen te vinden zijn, waar de muurschilders zich kunnen uitspreken.
Deze muurschilders zijn te vinden onder de besten, de sterksten en de meest karaktervollen. En juist wel daarom zijn er maar zoo weinig. Een der grootsten werd dezer dagen gehuldigd; behalve Toorop zijn het toch maar zeer enkelen, die in dezen tijd ons met hun werk verheugd hebben.
Het is daarom van belang, dat er een nieuwe jonge figuur verschenen is, waarvan men iets verwachten kan. En ook al is zijn werk er nog niet heelemaal — van welk jong man zou men dit trouwens eischen — er zijn zoovele groote kwaliteiten in het werk van N. Eekman, dat ik hierop speciaal wijzen wil.
De hierbij gereproduceerde Uitvaart was op een tentoonstelling in Utrecht en hoewel het een schilderij op doek in een lijst was, zag ik het in gedachten opgenomen in een architectuur van groote rust en eenvoud, waardoor een schoon geheel te scheppen zoude zijn. Hier was de goede wisselwerking aanwezig, waarbij het een om het ander vraagt.
De schilder vertelde mij ook hoe hij steeds te kampen had met zijn lijsten en hoe hij al bedacht had om ze terug te laten springen inplaats van ze naar voren te doen uitsteken. Een dergelijk werk verdraagt geen lijst, het moet een geheel vormen met een stille en toch veelzeggende architectuur. Ook de kleur is zeer monumentaal, ik herinner mij sterke emailblauwen der gewaden en warm geel van het late zonlicht.
Er zijn nu op de tentoonstelling van St. Lucas te Amsterdam een paar teekeningen van hem, voortreffelijk sterk werk van groote decoratieve kwaliteiten, waarbij vooral de Scheper als iets zeer nobels opvalt.
Eekman woont nu in Laren, hij werkte in Brussel, maar ik meen, dat hij wel hier wil blijven.
Moge hij dan hier de architectuur vinden, waar zijn werk om vraagt en die om zijn werk zal vragen.

D. F. SLOTHOUWER.

Barakken te Hellevoetsluis.

Barakken te Hellevoetsluis.

DE BARAKKEN TE HELLEVOETSLUIS.

In Hellevoetsluis bevindt zich een complex woningen die de aandacht trekken door hun eenvoudigen goeden opbouw en groepeering. Ze zijn reeds zeer oud, (de gebouwen bb, cc, dd en ee komen zelfs op een kaart uit 1690 al voor) uit den tijd, toen een schijnbaar aangeboren gevoel voor harmonie, het bouwen van deze eenvoudige huizen tot iets schoons maakte. De gebouwen waren bestemd voor militaire doeleinden; in 't midden van elk waren bergruimten voor materieel, terwijl de einden waren ingericht voor officieren en onderofficieren. De indeeling is practisch en de geveloplossingen doodeenvoudig en mooi van verhouding. Prachtig is ook de combinatie van de hooge boomen en het water, waarbij zoo mooi de on-onderbroken lijn van de langgestrekte huizenrij zich aansluit. Voor menigeen kan dit complex een voorbeeld zijn voor goede samenwerking van huizen, water en boomen. Men kan hier weer zien met hoe weinig middelen een mooi geheel te krijgen is.

De woningen zijn prettig van ruimte, al zijn ze voor een tijd gebouwd, toen men aan deze andere eischen stelde dan tegenwoordig. De lage verdiepinghoogte (op de 1e verdieping slechts 2,30 M.) is echter ook voor moderne menschen nog van een bijzondere gezelligheid. Gebrek aan licht is er niet daar de ramen groot zijn en tot aan de zoldering ongeveer reiken. Zelf heb ik twee jaren, gemobiliseerd zijnde, zoo'n kamer bewoond en denk er nog steeds met genoegen aan terug.

Barakken te Hellevoetsluis. Postkantoor.

Dè harmonie, die zoowel bij de gebouwen bb tot en met ee, als bij de groepen gg en ff (welke uit 1807 stammen) aan den dag treedt, is schromelijk onderbroken door eenige verbouwingen uit den laatsten tijd. In 1896 en 1905 werd op een gedeelte van gebouw ee, voor het daarin gevestigde post- en telegraafkantoor een verdieping gezet. Op wat voor smakelooze wijze dit geschiedde toont duidelijk de afbeelding. Komende van Hellevoet zelf wordt het geheele gezicht op de „barakken" bedorven door deze vormlooze steenmassa met blindramen en de onnoozele boeiboordafsluiting. Erger is echter de verbouwing van gebouw gg daar in 1906 involge een ministerieele beschikking 't *midden* er van werd verbouwd tot Militair tehuis.

Midden in dit lage gebouw, onderdeel van het geheele horizontale complex aan de barakkensloot verrijst brutaal het nieuwe gebouw met zijn groote verdieping, hoogten en slechte raamverdeeling. Daarenboven zoodanig gebouwd als was het tusschen hooge gebouwen ingezet (de zijmuren zijn geheel onbewerkt o.a.) Zou men gedacht hebben dat Hellevoet zich zoo zou uitbreiden dat de barakken geheel zouden verdwijnen en plaats maken voor huizen van dat bekende allooi? Wel heeft er ook nog een plan bestaan om in gebouw ff een stuk te sloopen en ter plaatse een kerk te bouwen. Gelukig is dat plan echter niet doorgegaan. Het bureau der Genie is ook

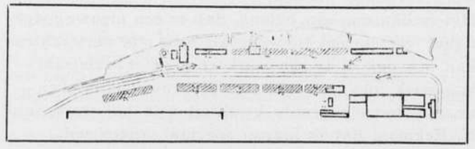

Barakken te Hellevoetsluis. Situatie.

in een van deze gebouwen ondergebracht. Schijnbaar was de goede roedeverdeeling van het raam waarachter de beheerder dezer gebouwen zat, hem een doorn in het oog en heeft hij deze door een meer „moderne" laten vervangen. Meer licht is er echter niet door verkregen, want de zware middenstijl o.a. neemt net zooveel licht weg als er door het grooter geworden raam meer binnen valt!

Nog meer is er verknoeid: de eenvoudige stevige houten bruggetjes, die voor een goede verbinding van de beide oevers zorgen, zijn gedeeltelijk vervangen door akelige nietige ijzeren, zooals op de afbeeldingen te zien is. Naar me werd meegedeeld zullen deze voor nog onsmakelijker betonnen type moeten verdwijnen en dit waarom ....? Omdat het onderhoud er van is toevertrouwd aan een opzichter van fortificatiën, die elk jaar zoo op zijn onderhoudsaanvrage wordt beknibbeld, dat hij voor de instandhouding van dit mooie gedeelte niets kan doen en op alles moet bezuinigen, hoe gering die bezuiniging ook zij.

Dat toch het enkele mooie wat we uit ouden tijd nog in onze plaatsen over hebben, en wat nog werkelijk bruikbaar is, met meer piëteit behandeld mocht worden! In grootere steden moet het helaas dikwijls opgeofferd worden aan het steeds grooter en sneller wordende verkeer; laten we dan zuinig zijn op de plekjes waar dit niet noodig is en ze in hun oude schoonheid trachten te behouden tot verheffing van ons gevoel voor schoonheid en harmonie!

G. FRIEDHOF, cand. b. i.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„Bouwkunst in de stad en op het land" door H. van der Kloot Meyburg. Tweede druk, met 424 afbeeldingen. W. L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, Rotterdam 1918. Prijs *f* 4.90 + 5 % toeslag.

Dat dit bekende werk in zoo korten tijd een tweede druk heeft beleefd, is wel een verheugend verschijnsel, en het geeft het bewijs, dat de belangstelling voor de schoonheid van stad en land steeds groeiende is. De tweede druk is gelijk aan de eerste, alleen heeft de schrijver nog een 24-tal nieuwe afbeeldingen ingelascht.

Verwacht mag worden, dat de uitgave belangstelling zal blijven wekken, en wel in de eerste plaats bij hen, wier positie en werkking invloed kan uitoefenen op het schoon van stad- en land. In hun handen moet het boek in de eerste plaats komen. Naast den schrijver mogen we ook zeker de Regeering dankbaar zijn voor den steun, waarmede zij het succes van den eersten druk verzekerde, en waarvan de vruchten op den duur zullen worden geplukt.

Bouwprojectie's. Handleiding tot 't samenstellen en detailleeren van bouwprojecten E. J. Rothuizen en F. Wind. 56 platen met tekst 93 bladz.: Uitg. Oosterbaan en Le Cointre. Goes. Prijs *f* 14.50.

„Den jongeren te laten zien op welke wijze bouwprojecten kunnen worden geteekend, de ouderen er op te wijzen hoe teekeningen duidelijk en overzichtelijk gemaakt worden" . . . Ziedaar het doel dat bij de schrijvers van dit, vooral wat den atlas betreft, goed verzorgde werk voorzat. Of dit simpele doel een zoo kostbare uitgaaf wettigt is twijfelachtig.

Dat (volgens de schrijvers) de wijze van teekenen van ontwerpen en details vaak allerdroevigst is, ligt aan de slechte opleiding van het meerendeel onzer bouwkundigen Een afdoend middel is dus goede opleiding en goede leerboeken.

Het is daarom jammer dat we in dit werk niet een goed leerboek kunnen begroeten.

De ontwerpen en de versiering, vooral van binnenbetimmeringen, zijn beneden peil.

De tekst, die o.a. den lezer een goed begrip van profielen bedoelt bij te brengen, zal hem (bl. 19) op dat punt niet wijzer maken. Waar toch in het verschil tusschen de vol met verf zittende rondjes van het gewraakte profiel (fig. 14) en de dito rondjes van het goede profiel (fig. 15).

Bl. 24. „De architect, die nog dikwijls den raad van praktische aannemers of uitvoerders zal moeten inwinnen om profieleering en versiering niet in strijd te doen zijn met het te gebruiken materiaal" is niet berekend voor zijne taak en zal het door zulk een advies niet worden ook.

Hoewel dit boek volgens de schrijvers niet als leerboek bedoeld is, zullen velen het toch als zoodanig ter hand nemen en de gegeven constructie's navolgen.

Reden waarom we enkele bedenkingen niet mogen achterhouden.

Zoo b.v. blad 12. Uitermate kostbaar en overbodig is een geheide draagmuur midden onder een balklaag met 4,12 M. overspanning.

Een gemetselde keldervloer, twee lagen dik bij een waterdruk van ± 1,70 M. is zeker niet voldoende. Ook de plaatsing van het keldervenster is bedenkelijk; hoe toch het daarin terechtkomende water af te voeren als de bodem 8 voet onder den H. W. is gelegen. Bovendien is de constructie van wand en vloer bij deze ligging onvoldoende. De indeeling van deze teekening is niet gelukkig; hoogtedoorsneden moeten niet liggend geteekend worden.

Bij blad 13, gevelteekening, was een breedte doorsnede met kopverdeeling zeer gewenscht geweest, daar bij het ontbreken daarvan steeds plan en gevelteekening met elkander vergeleken moeten worden. Dit is bij de uitvoering zeer ongemakkelijk.

Waarom staat op blad 15 de breedte doorsnede niet andersom? en vinden we van de kastdeur b. v. den bovendorpel op het eene en den stijl op het andere blad? Hinderlijk is ook het afbreken van de bekroning, het een en ander lijkt een met opzet slecht ingedeelde teekening.

Ook op blad 19 vinden we bovendorpel, kalf en onderdorpel naast elkander, waarom niet onder elkander dat is toch veel overzichtelijker.
Blad 24. De overloopleiding van een regenput aan te sluiten op een beerput is zeer ongerijmd. De afvoer der beerput behoeft maar eenmaal te verstoppen om den regenput voorgoed te bederven.
Blad 25. We lezen „men lette b.v. op de doorsnede A B, C D en E F, alsmede op de detailleering van den hoofdbaluster", we zouden er aan toe willen voegen: let niet op de verdeeling der treden, want op deze wijze verdeeld, is het beloop der leuning zeer slecht.
We vinden op blad 38 en 39 een goed voorbeeld met dito toelichting; op blad 75 over het schetsen en opmeten van bouwkundige onderdeelen.
Van het waterbouwkundige gedeelte zijn de bladen interessant. W.

Technisch Gemeenteblad. Decembernummer 1918. De heer W. J. de Groot bespreekt de positie van een Directeur der Gemeentewerken te Utrecht en elders, naar aanleiding van het op verzoek eervol ontslag van den heer Jhr. Op ten Noort. De schrijver behandelt speciaal van sinds 1890 geldende instructie voor dezen hoofdambtenaar; een instructie, die verouderd is, en wel aanleiding tot botsingen moet geven.
Ir. A. de Groot vervolgt zijn verhandeling over vuilverwijdering, m. i. b. vuilverbranding, de heer Ir. J. v. d. Breggen behandelt het vraagstuk der volkshuisvesting.

PRIJSVRAAG WINDMOLENBEVEILIGING.

In het laatste nummer van „Klei" is het volgende prijsvraagprogramma opgenomen.
De Veiligheidswet wordt op 1 Januari 1919 toepasselijk op bemalingswerktuigen. Daaronder bevinden zich tal van windmolens, welker wieken het terrein rondom den molen bestrijken, zoodat het betreden van het molenerf levensgevaarlijk kan zijn. Een doelmatige beschutting van molenwieken wordt dan ook in art. 132 sub a van het Veiligheidsbesluit 1916 verplichtend gesteld.
Het Bestuur van het Veiligheidsmuseum, Hobbemastraat 22 te Amsterdam, vraagt een ontwerp met gedetailleerde beschrijving en teekening van een practisch bruikbare en doelmatige beveiliging tegen het gevaar om op het erf van een windmolen door de wieken getroffen te worden.
De beveiliging moet gevaar voorkomen voor aanraking met de bewegende of in beweging komende wieken, bij elken stand van den molen en tot een hoogte van 2 M. boven het terrein.
Zij moet zoodanig zijn ingericht, dat hare behoorlijke werking verzekerd is, onafhankelijk van den goeden wil, de zorg of de medewerking van de personen, die met of in den molen werken.
De aangebrachte beveiliging mag het spannen en oprollen van de zeilen niet bemoeilijken, noch een belemmering zijn om bij plotseling uitschietenden wind den stand van den molen te veranderen.
De toepassing moet geen overdreven of overwegende geldelijke bezwaren met zich brengen.
Het Bestuur van het Veiligheidsmuseum looft voor de naar zijn oordeel daarvoor het meest in aanmerking komende beantwoording zijner vraag een prijs uit van *f* 150.—, en stelt 2 premies elk van *f* 50.— beschikbaar voor de 2 oplossingen die in verdienste op de bekroonde volgen.
De beoordeeling geschiedt door het Bestuur van het Veiligheidsmuseum; het behoudt zich het recht voor den prijs en (of) de premies *niet toe* te kennen wanneer de beantwoordingen van zijn prijsvraag geen voldoende of geen volledige oplossing geven; ook kan het de toekenning van prijs of premie afhankelijk stellen van eenige voorwaarde tot verbetering, waaraan door den inzender alsnog ware te voldoen.
De ontwerpen moeten vóór 31 Januari 1919 zijn ontvangen door den Wnd. Directeur van het Museum, Ir. H. J. Scholte, Hobbemastraat 22 of door den Secretaris van het Bestuur, Ir. Sicco R. Smit, Hoofdinspecteur van den Arbeid, Prinsengracht 834 te Amsterdam.
De ingezonden stukken, welke van een motto of nummer zijn te voorzien, mogen geen naam of aanduiding van den ontwerper dragen; diens naam met volledig adres moet vermeld worden in een er bijgevoegde verzegelde enveloppe, waarop hetzelfde motto of nummer is gesteld en waarop de woorden „Prijsvraag Molenwieken" geplaatst kunnen worden.
Het Bestuur brengt den uitslag van zijn beoordeeling zoo spoedig mogelijk ter kennis van degenen wien prijs of premie is toegekend.
De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van het Museum. De overige ontwerpen kunnen, nadat het Bestuur zijn oordeel heeft bekend gemaakt, door de inzenders worden teruggevraagd.
Amsterdam, November 1918.

Het Bestuur van het Veiligheidsmuseum,
Secretariaat
Dr. N. M. JOSEPHUS JITTA, Voorz.
IR. SICCO R. SMIT, Secr., Prinsengr. 834.
IR. J. F. L. v. HASSELT, Penn.

Het is blijkbaar het Bestuur van het Veiligheidsmuseum ontgaan, dat de gewenschte beveiliging behalve practisch bruikbaar en doelmatig, ook nog zóó zal moeten zijn, dat zij bovendien geen afbreuk doet aan de typische schilderachtigheid van vele bestaande molens, een schilderachtigheid die Gabriël, Weissenbruch e. a. zoo bekoorlijk hebben weergegeven.
Het vraagstuk van de beveiliging van een waterwindmolen, heeft hierdoor ook een aesthetischen kant, en het is jammer dat in de jury geen lid is opgenomen, die bevoegd was in aesthetisch opzicht over de antwoorden te oordeelen.
De beveiliging, waarmede de schoonheid der windmolens beveiligd zou zijn, is bij deze Jury niet veilig, en het is daarom veiliger, haar bij deze beveiligers niet veilig genoeg te vinden. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, D. F. SLOTHOUWER en A. R. HULSHOFF
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam:
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos. *f* 0.20. fr.p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Grooie letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

39STE JAARGANG. = 28 DEC. 1918. = No. 52.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De Jaarbeurs-Gebouwen te Utrecht door Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk. — De commissie van voorlichting betreffende Bouwkundige en Decoratieve aangelegenheden in zake de Jaarbeurs, door E. Rosenboom. — Prijsvragen. — Ingezonden, door P. J. Willekes Macdonald. — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften, door J. P. M.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN, B. N. A.

op ZATERDAG 11 JANUARI 1919, te AMSTERDAM, IN HET VEREENIGINGSGEBOUW. Marnixstraat 402.

Samenkomst 11 uur v.m.
1. Openingsrede van den Voorzitter, den heer Paul J. de Jongh.
2. Verkiezing van het Bestuur.
3. „ „ den Voorzitter.
4. „ „ de Commissie van Onderzoek.
5. „ „ de Commissie voor het Huishoudelijk Reglement.
6. Bespreking van de lijst van den Nationalen Woningraad.

Na de vergadering zal er een gemeenschappelijke lunch plaats vinden in het American-Hotel.
Heeren deelnemers aan deze lunch worden verzocht zich zoo *spoedig mogelijk* op te geven, **uiterlijk** vóór Dinsdag 31 December aan het bureau der M. B. V. A., Marnixstraat 402, te Amsterdam.
De prijs per couvert is f 3.50.

De Alg. Secretaris,
MIERAS.

Haagsche Kunstkring, Den Haag.
Evenals het vorige jaar zal door de afdeeling Bouwkunst „Kunstnijverheid" van den Haagschen Kunstkring een tentoonstelling worden gehouden van teekeningen, schetsen, aquarellen, maquetten, meubels, faiënce, enz. Ditmaal zal er uitsluitend werk van de leden geëxposeerd worden. De tentoonstelling wordt gehouden in de zalen van den Haagschen Kunstkring, Lange Voorhout 7, Den Haag, van 5 t. e. m. 27 Februari 1919.
Het ligt in de bedoeling van de afdeeling in den loop van 1919 nog een tweede, meer algemeene tentoonstelling te organiseeren, waarvoor de voorbereidingen reeds getroffen worden.

Dr. Berlage over stedenbouw.
De „Bouwmaatschappij tot verkrijging van Eigen Woningen", te Amsterdam, zal op een deel van het uitbreidingsplan Zuid 500 woningen bouwen; het bestuur van het kiescollege, bestaande uit leden dezer vereeniging, heeft in deze omstandigheid aanleiding gevonden, den heer Berlage, als ontwerper van dat plan, tot een voordracht met lichtbeelden uit te noodigen; en de heer Berlage, daartoe bereid gevonden, heeft gisteravond in „Salvatori" deze lezing gehouden.
Hij zette uiteen, dat het uitbreidingsplan Zuid een schakel vormt in den ontwikkelingsgang van de geschiedenis van den stedenbouw. Zulk een plan ontstaat niet uit de kracht en den wil van één persoon; deze heeft rekening te houden met de verschillende inzichten, die krachtens de ontwikkeling van den stedenbouw zijn ontstaan.
Ten tijde van de Pharao's van Egypte, zijn de steden wel degelijk ontstaan krachtens den wil van individuen, namelijk van de vorsten Pharao's zelf. Doch gaat men den ontwikkelingsgang van den stedenbouw na bij de Egyptenaren, de Romeinen en de Grieken, en den stedenbouw in de middeleeuwen en daarna, dan ziet men hoe zich geleidelijk twee systemen van stedenbouw ontwikkelen.
Bij het eerste, dat men nauwelijks een systeem kan noemen, ontstaat het stadsplan toevallig, zonder voorafgaanden opzet; er vormt zich in dat geval een nederzetting, bestaande uit toevallig gegroepeerde woningen, die op hun beurt een onregelmatig stratennet vormen; eenvoud en economische opzet spelen bij dien bouw de voornaamste rol.
Het tweede systeem, waarbij vooraf een plan is ontworpen, onderscheidt zich door zijn regelmatig karakter. Het spreekt vanzelf, dat het regelmatige stadsplan veel practischer is dan het onregelmatige.
Men schrijft den onregelmatigen stedenbouw veelal uitsluitend aan de middeleeuwen toe (de burgwallen te Amsterdam), en vergeet daarbij, dat in de middeleeuwen ook terdege regelmatige stadsplannen werden ontworpen. De ontwikkeling van het stadsplan zal in de toekomst slechts het regelmatige karakter

dragen. Immers, men kan zeggen, dat in Europa geen nieuwe steden meer worden gebouwd; tegenwoordig heeft men slechts te rekenen met uitbreiding van de bestaande steden, en daarvoor wordt het stadsplan lang van te voren vastgesteld. Daarbij worden geheele bouwblokken, geheele stadsgedeelten tegelijk neergezet. In het algemeen kan men zelfs zeggen, dat het regelmatige stadsplan met de Renaissance zijn intrede heeft gedaan en thans regel is geworden.
De heer Berlage heeft na deze uiteenzetting een verduidelijking van den ontwikkelingsgang van den stedenbouw gegeven, aan de hand van een serie lantaarnplaten, die een overzicht gaven van de oudste stadsplannen af tot het plan-Zuid toe.

(Tel.).

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1919 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERL. ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **24en Februari 1919** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1919 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.
Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **24en Maart 1919** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1919 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.
Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 15 Januari 1919** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook **vóór dien datum** moeten inzenden:
1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;
2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's.
Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtscholen worden niet verlangd;
3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.— voor één, of *f* 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.
4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad*, en kan, in dit geval inzending van de in sub 1 en 2 genoemde stukken achterwege blijven.
(Wanneer dit bij de aangifte niet wordt vermeld, geven, bij latere mededeeling, de bij vorige examens behaalde waardecijfers voor „goed" geen vrijstelling).
De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld: aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o.a. de data waarop en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.
Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1919 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1919 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1919 wel plaats hebben.
In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen, toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld, heeft behaald.**
De overgangsbepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1919, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1919 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1919 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch(als timmerman onderbaas of opzichter) werkzaam is geweest".**
Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:
„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest."
Waar de bepaling in de programma's, dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnèmen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:
„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."
In 1919 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.
Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor examen van Bouwkundig Opzichter wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1919 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.
Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:
De **Programma's van eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.
Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen**:
Bouwkundig Opzichter 1918, 1917, 1015, à f 0.95 per jaargang.
Bouwkundig Teekenaar 1918, 1917, 1916, 1915, 1814, 1911, 1910 à f 0.95 per jaargang.
Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, à f 0.95.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. P. MIERAS.

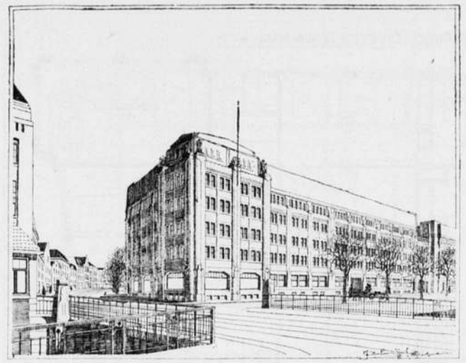

Het eerste Jaarbeursgebouw van af de Catharijnebrug.

DE JAARBEURS-GEBOUWEN TE UTRECHT.

DOOR IR. J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

De plannen tot het stichten van een vast Jaarbeurs-gebouw dateeren uit het begin van dit jaar, toen mij werd opgedragen in een zeer kort tijdsbestek een schetsontwerp te maken, dat niet gemist kon worden bij de pogingen om nog gedurende de Tweede Jaarbeurs daarvoor de belangstelling en steun der Nederlandsche Industrie te verkrijgen. Deze belangstelling bleek reeds aanstonds zoo groot, dat onmiddellijk tot nadere bestudeering en uitwerking der schetsplannen kon worden overgegaan. Voor het eerste gebouw was oorspronkelijk gedacht aan een terrein van ongeveer 80 × 32 meter grootte, maar bij nadere overweging van de vraag, waar dit gebouw zou moeten verrijzen, kwam de Raad van Beheer reeds spoedig tot de overtuiging, dat rekening diende te worden gehouden met het feit, dat te eeniger tijd noodzakelijk zou kunnen blijken om, hetzij het eerste gebouw uit te breiden, hetzij meerdere gebouwen op te richten. En daar het wenschelijk, ja zelfs noodzakelijk was, dat deze laatste in elkanders onmiddellijke omgeving zouden liggen, was het duidelijk, dat de Jaarbeurs over een zeer groote oppervlakte de beschikking zou moeten verkrijgen, teneinde de noodige gebouwen centraal te kunnen onderbrengen. Een oogenblik is daarbij gedacht aan het stichten van een Jaarbeurs-centrum aan den rand der Gemeente Utrecht, maar aangezien èn uit de enquête onder de deelnemers èn uit de heerschende inzichten in het buitenland (Leipzig, Lyon, Bazel, enz.) dienaangaande gebleken was, dat een Jaarbeurs haar verblijf behoort te hebben in het centrum der stad, waar het eigenlijke stadsleven zich concentreert en de bezoekers en deelnemers de gelegenheden voor zakenbespreking en ontspanning in de directe omgeving vinden, werd het oog gevestigd op het Vredenburg, dat zeer gunstig gelegen bij het Centraalstation en aan de groote verkeerswegen, tevens de mogelijkheid open liet om op dit plein, indien dit gewenscht mocht worden, in aansluiting aan de gebouwen nog monsterkamers in de open lucht onder te brengen.

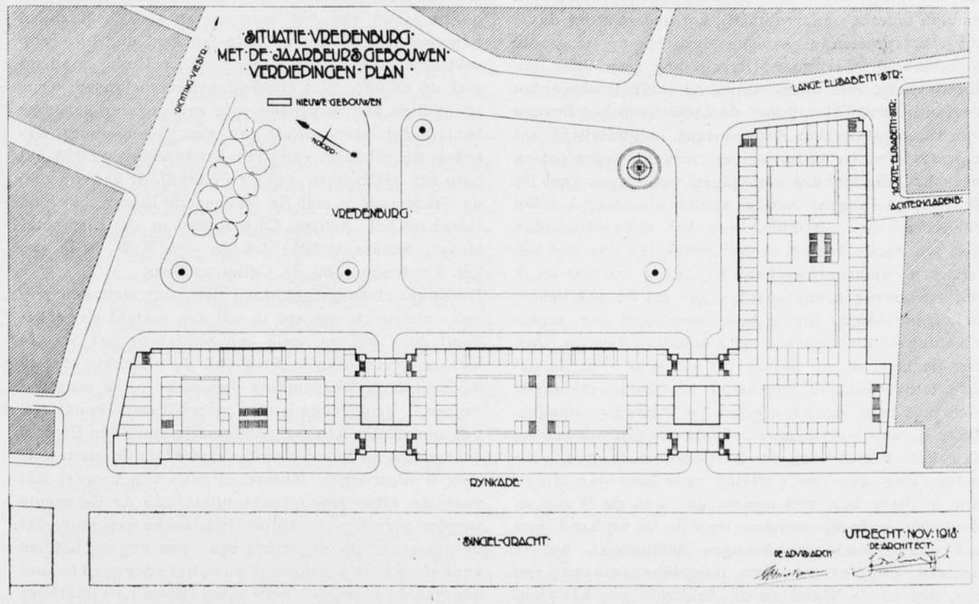

Situatie van het Vredenburg met de Jaarbeursgebouwen.

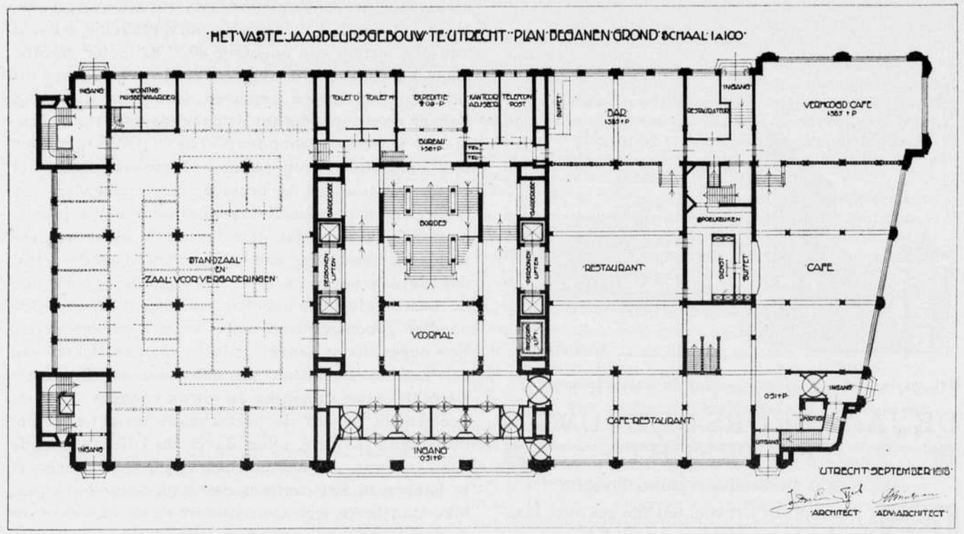

Het eerste Jaarbeursgebouw. Plan Begane Grond.

Het lag in den aard der zaak, dat de uitvoering dezer plannen van zeer ingrijpenden aard voor de binnenstad zou worden en op niet geringe wijze een wijziging van het stadsbeeld tengevolge zou hebben; een en ander in verband met de afbraak en de verplaatsing van verschillende gemeente- en andere gebouwen en de wijziging, welke de toegangswegen tot de stad zouden moeten ondergaan. Bij het overzien der daaruit voortspruitende gevolgen stuitte ik op de groote moeilijkheid, dat voor Utrecht nog geen door den Raad vastgesteld uitbreidings- en verkeerswegenplan bestond, terwijl ik mij met de ideeën van het Bureau van Gemeentewerken daaromtrent, inzonderheid wat betreft de nieuw te ontwerpen verkeerswegen om en over het Vredenburg niet geheel vereenigen kon. De Jaarbeursbelangen, welke spoed eischten, konden echter op de vaststelling van het uitbreidingsplan niet wachten. Hoewel ik oorspronkelijk dus met het ontwerp- gemeentewerken ter zake, waarmede ik mij op bovengenoemd punt, waar dit de Jaarbeursbelangen raakte. niet geheel vereenigen kon, moest rekening houden, verviel de aanleiding daartoe, toen Dr. Berlage, in het najaar tot adviseur voor de gemeentelijke uitbreidingsplannen benoemd, verklaarde zich met mijn inzichten geheel te kunnen vereenigen. Daar de aan Noord- en Oostzijde gelegen bebouwing van het Vredenburg in particuliere handen is en onteigening daarvan wettelijk geen kans van slagen zou hebben, kon niet anders dan aan de West- en Zuidzijde gedacht worden terwijl, in verband met het aantal onder te brengen deelnemers, het te bouwen complex van een dergelijken omvang zou zijn, dat èn de West- èn de Zuidzijde van het plein daardoor te eeniger tijd zou worden ingenomen.

Zeer sterk werd de uitwerking overigens beheerscht door de gedachte, dat de ligging van alle gebouwen even gunstig ten opzichte van elkaar zou moeten zijn, terwijl mij voorts in verband met den vorm van het nieuwe plein en de hoogte der gebouwen die uit finantieele en practische overwegingen zeer belangrijk zou moeten zijn, de noodzakelijkheid voor oogen stond om het terrein van den bestaanden Schouwburg bij het plein te trekken, daarbij er op vertrouwende, dat de Gemeenteraad. rekening houdend met de in deze zeer groote Jaarbeursbelangen, terug zou willen komen op zijn voor eenige jaren genomen besluit tot verbouwing van den Schouwburg. Behalve de afbraak van den Schouwburg, eischt het plan het verdwijnen van de Fruithal, de Korenbeurs, de Stadsmanège met de omliggende huizen, het blok tusschen het Achter Clarenburg en de Elizabethstraat, benevens het blok in den N. W. hoek van het Vredenburg bij de Catharynebrug.

De Situatieteekeningen doen zien voor welk een vrijwel onbeperkte opgave ik mij zag gesteld en het behoeft geen betoog welk een voorrecht het was te werken onder den invloed van de gedachte, dat in Nederland verwezenlijking van zulke — ik mag wel zeggen — grootsche plannen mogelijk was. De ontwerpen zijn thans aan het Gemeentebestuur van Utrecht overgelegd en van hetwelk verstrekkende medewerking is ingeroepen. Hoewel er zich van bewust, dat voor de uitvoering groote offers van de Gemeente worden gevraagd, vertrouwt het Jaarbeursbestuur dat de gemeentelijke regeering een open oog zal hebben voor de groote belangen die aan het voor goed behouden van de Jaarbeurs verbonden zijn en zich daarvoor de gevraagde opofferingen gaarne zal getroosten.

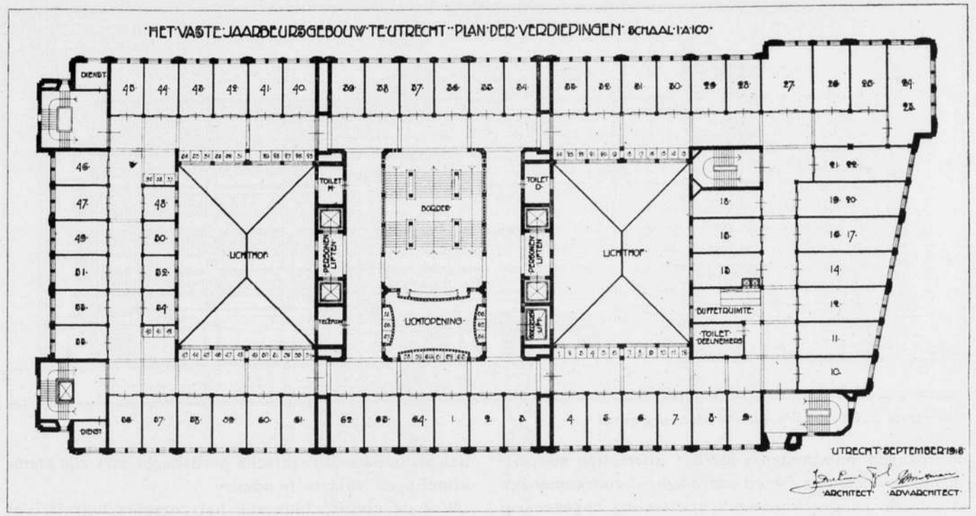

Het eerste Jaarbeursgebouw. Plan der verdiepingen.

Het ontworpen complex omvat een drietal gebouwen, twee aan de Westzijde en één — het grootste — ter afsluiting aan de Zuidzijde. De ondervinding van de Eerste en Tweede Jaarbeurs heeft geleerd, hoe zeer de groepsgewijze indeeling algemeene instemming heeft gevonden, maar tevens dat het verspreid liggen van de verschillende terreinen als een nadeel werd gevoeld — de Jaarbeurs is een zakeninstituut waarbij in zoo kort mogelijken tijd zooveel mogelijk zaken dienen te worden afgedaan — en daarom lag het voor de hand om de gebouwen onderling door overdekte doorgangen te verbinden, zoodat wat bij de tegenwoordige indeeling van de Beurs de terreinen met de verschillende groepen zijn, hier de verdiepingen boven elkaar worden. Mijn studiereis naar Leipzig, de eenige plaats, die speciaal daarvoor gebouwde Jaarbeursgebouwen bezit, heeft de wenschelijkheid van onderlinge verbinding bevestigd; het zeer vermoeiende trappenloopen wordt daardoor tot een minimum beperkt, terwijl alleen op deze wijze practisch mogelijk is om bij de jaarlijksche wijziging in den omvang en samenstelling van de aan de Beurs deelnemende industrieën toch de groepswijze plaatsing te behouden. In Lyon heeft men zich tot het lage type voor de vaste Jaarbeursgebouwen bepaald, hetwelk evenwel dit belangrijke nadeel heeft, dat de afstanden daardoor zóó groot worden, dat een doelmatig gebruik daarvan m.i. in de praktijk zonder twijfel zal tegenvallen.

Architectonisch werd door mij de eisch van onderlinge verbinding der gebouwen natuurlijk gaarne aanvaard, omdat daardoor ongedwongen een gesloten plein met voldoende pleinwand kon worden bereikt. De geheele vorm van het plein lijkt mij op deze wijze een zeer gelukkige, waarbij er nog op gewezen kan worden, dat de groote verkeersweg Leidsche- en Amsterdamsche Straatweg naar de Neude niet over, maar langs het plein loopt, terwijl de twee overdekte doorritten naar de Rijnkade voor voetgangers en voertuigen de verbinding vormen van de Viestraat en Utrecht- Noord naar het nieuwe Hoofdstation, De verkeersregeling op het plein kan men dientengevolge feitelijk niet beter wenschen.

Als uitgangspunt van de plattegronden is het verdiepingen plan te beschouwen, waarvoor de opgave was om een groot aantal monsterkamers van gelijke afmeting (5.00 × 3.20 M.) allen even goed verlicht, dus rondom de gevels te projecteeren, terwijl tafelvlakten rondom de lichthallen werden gedacht. Boven de achterwanden van deze tafelvlakten konden zoodoende nog ramen worden aangebracht, waardoor zij zelf, benevens de gangen, zeer goed licht konden ontvangen en niet behoefde te worden volstaan met indirect licht door de kamers met de glazen puien zooals men in Leipzig zeer veel aantreft. Het kwam er voornamelijk op aan, dat alle kamers een even gunstige ligging ten opzichte van elkaar zouden verkrijgen dus, dat in ééne rondgang alle kamers konden worden bezocht.

De Tweede Beurs heeft duidelijk aangetoond, dat een terreinindeeling met hoofd- en zijstraten zooveel mogelijk moet worden vermeden, de lang gestrekte Maliebaan, waar tegen eerst zoovele bezwaren werden geopperd, bleek juist het meest gewaardeerde terrein, waar geen enkele deelnemer zich achteraf geplaatst kon voelen, terwij de bezoekers wisten met ééne rondgang langs alle stands geloopen te hebben. Dit denkbeeld is ook voor het geheele complex aangehouden om te komen tot een eenvoudigen overzichtelijken aanleg: door het iets terug bouwen van de overdekte

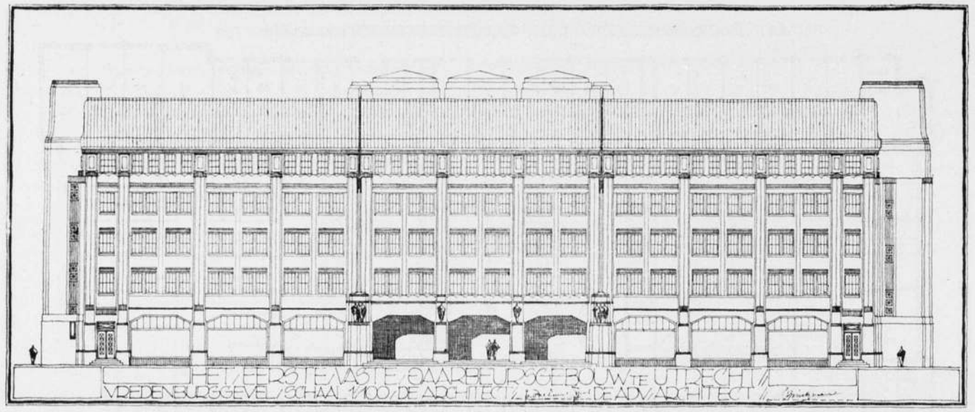

Het eerste Jaarbeursgebouw. Vredenburg-gevel.

doorgangen ontstonden voor het inwendige vooruitspringende kamers, werd eentonigheid voorkomen, en kregen de gangen voldoende afwisseling, ongeveer op dezelfde wijze als ik het Malibaan plan had opgelost, Het bouwterrein maakte voorts een vrije ligging van bijna alle gevels mogelijk, dus ook een zoo gunstige verlichting als zelden in het centrum van een oude stad gevonden kan worden.

Finantieele en practische overwegingen gaven aan, dat de gebouwen vijf verdiepingen hoog zouden moeten worden. Daarvoor heb ik gemeend mij daartegen niet te moeten verzetten. Door het iets terug bouwen van de vierde verdieping en het stijle dak trouwens, geloof ik dat de hoogte van 23 meter niet ten volle zal spreken en dat vooral nu het Vredenburg belangrijk vergroot zal worden èn vanaf dit plein èn vanaf de Catharijnebrug tegen de hoogte geen bezwaar kan worden gemaakt en het oude stadsschoon van Utrecht niet zal worden benadeeld. Het ware irrationeel om voor deze bebouwing, die zuiver uit de eischen van den tegenwoordigen tijd voorkomt, angstvallig aan het pittoreske Utrechtsche stadsbeeld met zijn kleine afmetingen vast te houden.

Wat de architectuur van het complex betreft, is er naar gestreefd door herhaling van eenzelfden vorm met eenige afwisseling bij de breed opgevatte ingangen, de overdekte doorgangen en voornamelijk de traptorens, die op de hoeken van ieder gebouw logisch uit de plattegrond voortkomen, tot krachtig zich uitende monumentaliteit te komen. De architectuur van het eerste gebouw moet bezien worden in verband met het geheel, hoewel ik getracht heb om het gebouw ook al zou het de eerste jaren nog alleen moeten staan, zich de zeer goede situatie in het stadsbeeld waardig te doen toonen. Meer relief in de gevels leek mij niet wenschelijk, alleen is voor het derde gebouw ter markeering van de lengte-as van het plein een middenpartij gedacht, die nog nadere uitwerking vereischt, maar toch niet te zeer dit derde gebouw wegens het uiterlijk belangrijker dan de beide andere mag doen schijnen. Alle verdiepingen zijn uniform en alle kamers zijn dan ook op dezelfde wijze in de archi-

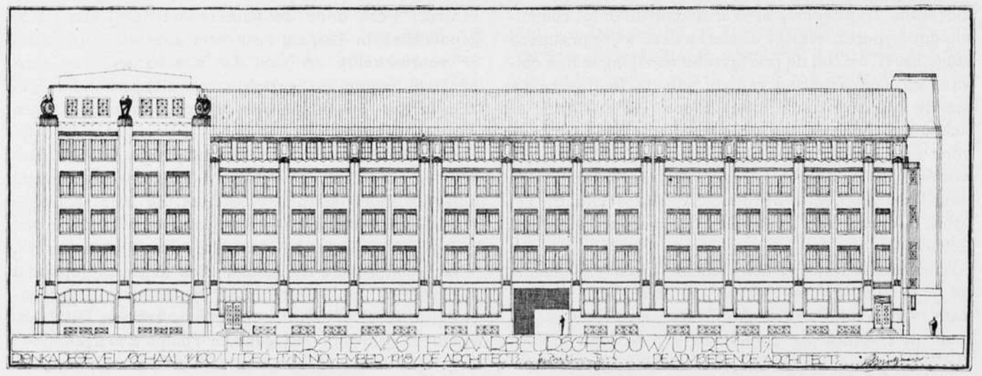

Het eerste Jaarbeursgebouw, Rijnkade-gevel.

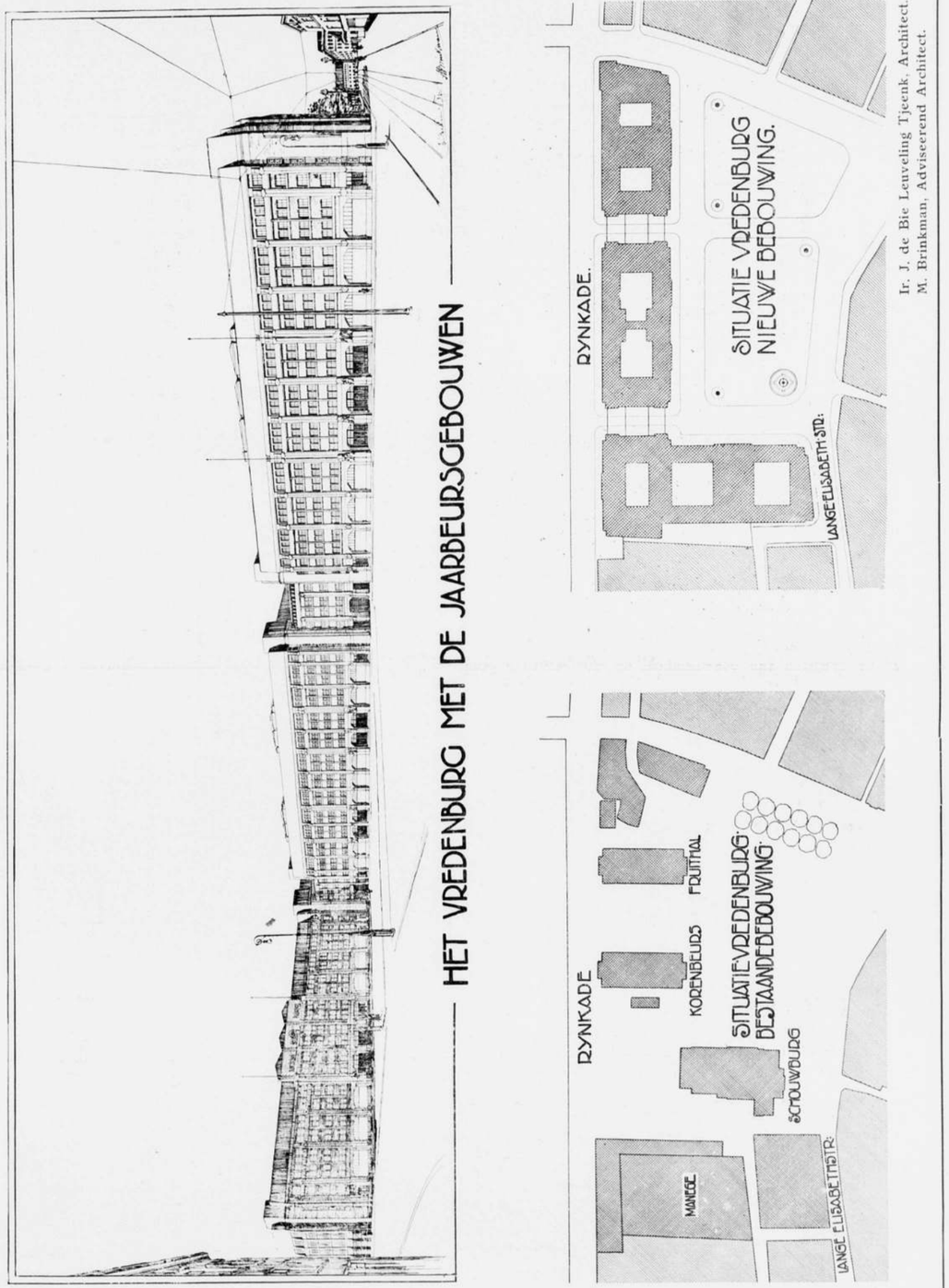

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 28 December 1918, No. 52

tectuur uitgedrukt; alleen krijgt de vijfde verdieping bovenlicht omdat voor eenige industrieën deze verlichting speciaal gewenscht is.
De oppervlakte van het complex is ruim 13000 M²., aan het Vredenburg zijn de gevels ruim 200 en 80 M., aan de Rijnkade 260 M. lang, terwijl het ongeveer 1420 monsterkamers en evenveel M. tafelvlakte zal kunnen bevatten. Het geheel is gedacht in baksteen met spaarzame toepassing van natuursteen voor beeldhouwwerk, plint, ingangen en afdekkingen.
Het ligt in de bedoeling van het Jaarbeursbestuur om terstond, nadat overeenstemming met het Gemeentebestuur zal zijn bereikt, met den bouw van het eerste gebouw in den N.W.hoek aan te vangen. Op het grondvlak van ongeveer 80 × 37.5 M. is in het midden het zeer ruime trappenhuis met de liften en verdere dienstruimten gedacht, terwijl nog vier neventrappen op of nabij de hoeken van het gebouw ontworpen zijn. Een goede circulatie van het te verwachten zeer talrijke publiek is daardoor verzekerd, terwijl wat het brandgevaar betreft aan de meest strenge eischen wordt voldaan door de verdeeling van het gebouw in drie deelen door dubbele brandmuren en deuren Als een kleine bijzonderheid kan nog vermeld worden, dat twee der liften direct door zullen gaan tot de bovenverdieping (z. g. sneltreinliften), waardoor bereikt wordt, dat de meeste bezoekers zich eerst naar de bovenste verdieping zullen laten brengen en dan de trappen zullen afdalen om de lager gelegen verdiepingen te bezoeken. De bovenverdiepingen zullen dientengevolge zeker niet minder bezoekers trekken dan de lager gelegene.
Op den beganen grond wordt rechts van den ingang en het trappenhuis de geheele vleugel ingenomen door een Café-Restaurant, links door een groote zaal, die buiten de eigenlijke Jaarbeurstijd als vergaderzaal verhuurd kan worden, waaraan in Utrecht groote behoefte bestaat.
In het sousterrain zullen worden ondergebracht de keukens, de installaties voor centrale verwarming en ventilatie, de woning van den concierge, benevens de uit den aard der zaak zeer veel ruimte eischende bergplaats voor de emballage der deelnemers.
De bouwkosten van het eerste gebouw zijn geraamd op één millioen acht honderd duizend gulden.
De inrichting der beide andere gebouwen is in beginsel hetzelfde ontworpen als die van het eerste gebouw. Ook dáár zullen de monsterkamers van gelijke grootte en tafelvlakten gegroepeerd worden aan de gevelzijden en rondom de lichthallen. De beganegrond van het middelste gebouw evenwel is gedacht als meer in het bijzonder bestemd tot huisvesting van de groep „Machineriën"; in verband daarmede zijn dáár in plaats van één, twee ingangen ontworpen, toegang gevende tot een machinehal, welke zich over den geheelen beganen grond van dat gebouw zal uitstrekken en waarvan de glazen dakbedekking ook hooger zal worden aangebracht dan voor het eerste gebouw de afsluiting der lichthallen is gedacht, zoo-

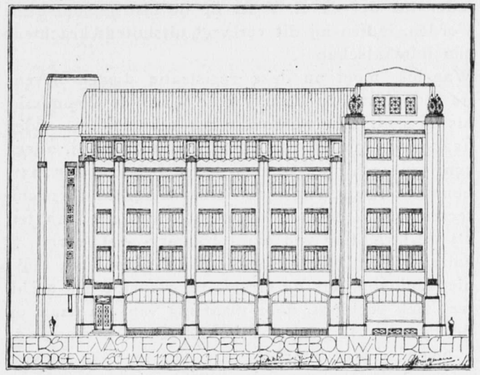

Het eerste Jaarbeursgebouw. Noordgevel.

dat in het tweede gebouw vanaf de eerste verdieping de bezoekers het gezicht zullen hebben op de in de machinehal geexposeerde machinerieën. Door deze oplossing zal tevens in de hand gewerkt worden, dat men méér afwisseling op den rondgang door de gebouwen zal hebben.
De hoekpartij van het eerste gebouw bij de Catharijnebrug eischte nog een bijzondere oplossing, daar is gestreefd naar een in de architectuur van de gevels meegaande verhooging, die zooals de Secretaris-Generaal het in de brochure uitdrukt, „als stoere wachter den ingang van de Jaarbeursstad Utrecht aangeeft".
De Architect M. Brinkman uit Rotterdam zal mij bij de uitvoering als adviseerend architect ter zijde staan.

Utrecht, 21 December 1918.

DE COMMISSIE VAN VOORLICHTING BETREFFENDE BOUWKUNDIGE EN DECORATIEVE AANGELEGENHEDEN IN ZAKE DE JAARBEURS.

Ongetwijfeld zullen de overige leden der M. B. V. A., evenals ik, van de Commissie, wier beknopte naam hierboven prijkt, eene circulaire hebben ontvangen, inhoudende een verzoek, om toe te stemmen, dat hun naam geplaatst wordt op een lijst, die beschikbaar zal worden gesteld voor de deelnemers aan de Utrechtsche Jaarbeurs, indien deze in verlegenheid zitten over de vraag, aan wie zij de inrichting van hun monsterkamers moeten opdragen.
Het komt mij voor, dat deze circulaire eene nieuwe schrede is op den noodlottigen weg, ingewijd door den Nationalen Woningraad. Ik geef aanstonds toe, dat er verschil bestaat. De Commissie matigt zich niet het recht aan, de leden der M. B. V. A. te schiften naar hunne bekwaamheden voor het speciale werk, waarvoor de Commissie zich interesseert. Zij wil zich alleen bepalen tot eene registratie, waarbij

ieder lid der M. B. V. A. op de lijst geplaatst zal worden, indien hij dit verlangt, uitsluitend krachtens zijn lidmaatschap.
Waartoe moet nu deze registratie dienen nevens de ledenlijst der M. B. V. A.? Waar de Commissie, als gezegd, zich onthoudt van schifting der leden naar bekwaamheid, kan hare bedoeling m. i. alleen zijn, eene schifting te maken, ten behoeve der Jaarbeursdeelnemers, naar de bereidwilligheid der architecten, om al dan niet opdrachten van een karakter, als de inrichting van monsterkamers e. d. vormt, te aanvaarden. Is dit inderdaad het geval, dan blijkt niet duidelijk uit de circulaire, waartoe een architect zich verbindt, door plaatsing van zijn naam op de lijst toe te staan. Verbindt hij zich daarmede a priori, iedere opdracht, die hem ter zake zal worden gedaan, te aanvaarden? Dit is niet aan te nemen. Ieder moet zelfstandig kunnen beoordeelen, of hij een opdracht al dan niet wil aanvaarden. Blijft dus alleen over de meening, dat de op de lijst voorkomende architecten niettemin volle vrijheid van beslissing behouden. Die lijst wordt dus teruggebracht tot eene opgave van architecten, die bereid zijn opdrachten voor de inrichting van monsterkamers e.d. te aanvaarden, zonder evenwel te garandeeren, dat zij event. opdrachten ook steeds zullen aanvaarden. Welk groot verschil bestaat er dan echter tusschen deze lijst en de ledenlijst der M. B. V. A., dat de actie der Commissie wettigt? Ook de leden der M. B. V. A. zullen in het algemeen bereid zijn, alle werkzaamheden binnen het kader van het architectenberoep — waartoe ongetwijfeld ook het gebied behoort, dat de Commissie meer in het bijzonder wil cultiveeren — te verrichten, zonder zich echter vooraf te verbinden, iedere opdracht te zullen aanvaarden. Het eenige verschil tusschen de lijst der Commissie en de ledenlijst der M.B.V.A. zal dus zijn, dat bij de eerste de kans voor den Jaarbeursdeelnemer, dat de door hem uitverkoren architect de opdracht niet wil aanvaarden, iets kleiner is dan bij de laatste. Iets kleiner, doch bij de overstelping met opdrachten, waaronder de architecten, vooral tegenwoordig, gebukt gaan, zal dit theoretisch verschil practisch niet veel beteekenen.
Een noemenswaardig voordeel voor de Jaarbeursdeelnemers zie ik in de lijst der Commissie derhalve niet. Wel echter nadeelen voor de architecten! Immers de meerderheid der menschen onderscheidt niet nauwkeurig. Ik wil gaarne aannemen, dat de Commissie zich zal beijveren, zoo duidelijk mogelijk te doen uitkomen, dat de lijst niet bedoelt te zeggen, dat de daarop voorkomende architecten geschikter zijn voor het Jaarbeurswerk dan zij, die daarop niet voorkomen, doch dat de genoemde architecten slechts een zekere mate van bereidwilligheid hebben toegezegd in het aanvaarden van opdrachten. Voor mij bestaat, gegeven het bovenvermelde tekort aan onderscheidingsvermogen, geen twijfel, dat in een minimum van tijd bij vele Jaarbeursdeelnemers de indruk zal hebben post gevat, dat alleen een architect van de lijst je ware is, terwijl zij, die daarop niet voorkomen, niet deugen voor het Jaarbeurswerk.
En daarbij zal het niet blijven. Die indruk zal doorwerken en zich uitbreiden over hunne bekwaamheden op ieder gebied der architectuur, zoodat door een dergelijke lijst, zij het ook door de opstellers volkomen ongewild, een stempel van minderwaardigheid zal worden gedrukt op hen, die om welke reden dan ook, geen toestemming hebben gegeven tot plaatsing hunner namen op de lijst.
Het komt mij dan ook voor, tijd te zijn, dat de M.B.V.A. haar standpunt tegenover een streven, als dat der Utrechtsche Commissie, vaststelt.
De zaak heeft een principieelen kant. Vandaag worden wij uitgenoodigd voor een lijst ten behoeve van Jaarbeursdeelnemers, morgen komt iemand anders, die een lijst wil aanleggen voor menschen, die een architect van een bepaald geloof of van een bepaalde politieke richting zoeken, overmorgen vindt weder eene andere groepeering zijn lijstenliefhebbers, totdat ten slotte een eventueele opdrachtgever uit al die lijsten geen weg meer weet.
Wij hebben thans in de ledenlijst der M.B.V.A. een bruikbaar instrument voor opdrachtgevers, die behoefte gevoelen aan eenige voorlichting bij de keuze van een architect. Het voorkomen op die lijst geeft eene zekere garantie voor vakbekwaamheid, terwijl eveneens mag worden aangenomen, dat de daarin vermelde architecten in het algemeen bereid zullen zijn, iedere opdracht op bouwkunstig gebied te aanvaarden. Naast die lijst het tot stand komen van andere lijsten en lijstjes te bevorderen, zij het ook indirect door zich voor plaatsing beschikbaar te stellen, kan slechts verwarring en verdeeldheid stichten en het gezag van de ledenlijst der M.B.V.A. verminderen, hetgeen niet in het belang der architecten is.
Eenheid van optreden is hier toch voor de leden der M.B.V.A. ten zeerste gewenscht. Een aantal leden, die wellicht principieel tegen dergelijke lijstmakerij zijn, of om de een of andere reden niet op een bepaalde lijst willen voorkomen, zullen zich, wanneer andere leden hunne namen wel op die plaatsen, gedwongen zien, om òf eveneens, tegen hun zin, mede te doen, òf de nadeelen, verbonden aan het niet mededoen, te aanvaarden. Die eenheid kan alleen worden bereikt, indien door de M.B.V.A. een voor al hare leden bindend besluit wordt genomen inhoudend, dat zij op generlei wijze mogen medewerken aan pogingen, die ten doel hebben, eene schifting onder de leden te doen plaats vinden, naar welken maatstaf ook. Wellicht vindt het Bestuur in dit Utrechtsche geval aanleiding, deze zaak eens te overwegen en het nemen van zulk een besluit voor te stellen.

E. ROSENBOOM.

PRIJSVRAGEN.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

Prijsvragen 1918.

De Jury voor de Prijsvragen door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam in 1918 uitgeschreven bestaande uit de heeren: W. van Boven, architect, Inspecteur der Volksgezondheid te 's Gravenhage, Ir. M. Ph. J. H. Klijnen, architect te Rotterdam, A. H. Wegerif Gzn., architect te Apeldoorn, Ir. J. C. van den Berg, architect te Rotterdam en C. N. van Goor, architect te Rotterdam, kende aan de ontwerpen, ingezonden onder de navolgende motto's, de daarbij vermelde bekroningen toe, als:

A. voor het ontwerp *Blokbouw:* den eersten prijs, zilveren medalje met f 150.— aan het ontwerp motto: „Omnia mutantur nos et mutamer in illis", ingezonden door den heer B. van der Lecq, te den Haag;
den tweeden prijs: bronzen medalje met f 50.— aan het ontwerp motto: „Struo", ingezonden door den heer Ir. A. van der Steur b.i. te den Haag;
den derden prijs: getuigschrift met f 25.— aan het ontwerp motto: „Home sweet Home", ingezonden door den heer ?

B. voor het ontwerp van een *Walbaashuisje:* den eersten prijs bronzen medalje met f 25.— aan het ontwerp motto: „Mobiel", ingezonden den den heer G. van der Gaas te Utrecht:
den tweeden prijs Getuigschrift met f 10.— aan motto: „Havenbedrijf", ingezonden door den heer W. van der Sluys te Rotterdam;
den derden prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift aan motto: „Maas", ingezonden door den heer C. J. Vriens te den Haag;
terwijl nog eervolle vermeldingen werden toegekend aan de motto's: „Batavier en Walhuisje" ingezonden respectievelijk door de Heeren? en C. de Graaf te Utrecht.

C. voor het ontwerp van een *Getuigschrift der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap*, den eersten prijs bronzen medalje met f 50.— aan motto: „Ster", ingezonden door den Heer J. Schuurman decorateur te Rotterdam;
den tweeden prijs *Getuigschrift* met f 25.— aan motto: „Loon naar werken," ingezonden door den Heer W. van der Sluijs te Rotterdam.
den derden prijs Eervolle vermelding met getuigschrift aan motto: „Zwart" ingezonden door den Heer J. Zuidema te Leeuwarden.
De tentoonstelling der ontwerpen zal plaats hebben van 25 December tot en met 31 December 1918 in het Gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen aan de Coolvest te Rotterdam.

INGEZONDEN.

Hooggeachte Redactie!

Naar aanleiding van het pleidooi voor *gemengde bebouwing* in het Weekblad van 14 December, wilde ik gaarne nog even op deze, zoo belangrijke zaak terugkomen.
Terwijl de sociale en hygiënische voordeelen in dat artikel wel voldoende bewezen zijn, miste ik een verwijzing naar bestaande voorbeelden. Deze zijn in vrijwel alle steden voorhanden, hoewel vaak in minder gunstige uitwerking van onhygiënische „hofjes" of „poorten". In den Haag echter zijn zeer geslaagde stadsgedeelten waarin dit beginsel is toegepast, in het bijzonder tusschen Stationsweg en Oranjeplein. Veelal echter is dit principe in de laatste tijden verlaten voor het Duitsche systeem van wijken met vooropgezette uniforme bebouwing. De dwaasheid van deze soort alwetende voorzienig blijkt ook hierin gewoonlijk wel door verbouwing na een paar jaar, en schijnt zijn oorsprong te hebben in foutieve lezing van een uitvoeringsbesluit der Woningwet (9 Mei 1908) waar toch gelukkig die wet als doeleinden van bestemming alleen onderscheidt tusschen verkeers- en overige eischen.
Ten slotte is, organisatorisch, het groote voordeel dat gemengde bebouwing een eenvoudig gevolg is van toepassing van één algemeene regel voor de verhouding tusschen gevel, diepte en straatbreedte, wanneer de laatste op juiste wijze uit het verkeer wordt afgeleid. Dit is ook, aesthetisch, de eenige bevrijding der wanhopig breede, leege en saaie straten der wijken van 't begin der 20ste eeuw.
In de hoop nog eens de aandacht op dit cardinale punt van stedenbouw gevestigd te hebben, verblijf ik dankend

P. J. WILLEKES MACDONALD, *b. i.*

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Rietbedekking door G. Smits. Overdruk uit „de Bouwwereld" 1918.

De schrijver behandelt achtereenvolgens de rietcultuur, de bedekking met riet, het brandvrij riet, gemeentelijke bouwverordeningen, bliksemafleiders op rieten daken.
Verscheidene voorbeelden van rietbedekkingen, — de meeste echter niet zeer karakteristiek — illustreeren de beschrijving, waarvan de lezing voor hen, die met het rieten dak nog onervaren zijn, nuttig kan zijn.

Geschiedenis van de Bouwstijlen door Prof. E. Gugel. Afl. 26—30 (slotafl.) Vierde druk geheel omgewerkt en belangrijk uitgebreid door J. H. W. Leliman. D. Bolle. Rotterdam.

Met de 30ste afevering is dit bekende standaardwerk voltooid, en hebben we ± 900 Blätter Geschichte ..... Ein gutes Blatt Geschichte — ist besser als tausend Blätter Gedichte.

In een uitvoerig voorwoord deelt de bewerker van dezen druk o. m. het volgende mee: „Het psychologisch verband tusschen de bouwkunst en de haar beheerschende krachten kan binnen het kader en de beschikbare ruimte van dit werk echter slechts worden aangestipt. De beschouwing daarvan vraagt niet alleen eene studie voor zich, maar zou, gelijk trouwens uit bestaande werken kan worden afgeleid, dit aan de „Geschiedenis van de Bouwstijlen" gewijde handboek ten koste van zijn eenheid, geheel van aard doen veranderen, zonder dat het dientengevolge in zijn geheel beschouwd, er beter aan zijn doel door zou beantwoorden. Hoe gaarne ik ook dieper was ingegaan op menig vraagstuk dat zij bij de studie naar voren drong, ik moest dien drang naar uitweiding weerstaan om mij te beperken tot de aanwijzingen, welke den afzonderlijken hoofdstukken ter inleiding dienen.

De overwegend geschiedkundige aard van het boek bleef aldus gehandhaafd. Bij de bewerking is gestreefd naar objectiviteit, met uitsluiting van persoonlijke waardeering. Het kwam mij voor niet te liggen in de lijn van de „Geschiedenis van de Bouwstijlen" om subjectieve, kritische beoordeelingen te geven.

Op grond van deze overwegingen zijn evenzeer persoonlijke beschouwingen vermeden als bespiegelingen van aesthetischen aard. De schoonheidsleer, welke den aanhef vormde tot vorige drukken van het werk, is bij deze achterwege gebleven."

Het standpunt, dat de schrijver bij het bewerken van dit boek innam, heeft hij zoo consequent doorgevoerd, dat zijn werk feitelijk meer een encyclopedie is geworden dan een geschiedenis. Vooral blijkt dit duidelijk uit de behandeling van de bouwkunst na 1900. De sc[illegible]ch geweld aan moeten doen om ob[illegible]ijven; hij bleef dit ten slotte, maar hoe!

Natuurlijk is voor de eenheid van zoo'n omvangrijk boekwerk als 't onderhavige, noodig dat de schrijver ervan een zelfde lijn trekt in de behandeling van de stof. Maar het schijnt wat geforceerd, om zich nergens eens „te laten gaan" en het doet afbreuk aan de waarde van het werk, omdat men nergens eenig enthousiasme, eenige warmte voelt, die vooral tusschen deze hoeveelheid feiten, namen en jaartallen, als oasen verademing hadden kunnen geven. Bovendien is het de vraag of het juist is, dat subjectieve, kritische beoordeelingen niet in de lijn van een „Geschiedenis van de Bouwstijlen" liggen. Men denke hierbij aan Jorissen's Historische schetsen, waarin de figuren, en gebeurtenissen, historisch juist beschreven, tóch levend en vooral aantrekkelijk worden door de behandeling.

In het voltooide werk heeft de heer Leliman een reusachtigen compilatie-arbeid verricht, die eerbied afdwingt. Want niet alleen heeft hij zich bepaald tot een omwerking van de tekst, die hier en daar wat verouderd was, verscheidene hoofdstukken zijn bovendien nog aanmerkelijk uitgebreid en enkele geheel nieuwe tusschengelascht. Nieuw is ook de algemeene litteratuuropgave, aan het begin van het werk, die voor velen een makkelijke wegwijzer zal zijn.

De uitvoering van het werk draagt eenigszins de stempel van de tijdsomstandigheden, terwijl de uit de oudere drukken overgenomen, wat ouderwetsche afbeeldingen, niet meewerken om het boek een frissche indruk te laten geven. Hieraan is trachten tegemoet te komen door het inlasschen van een 120-tal losse platen met afbeeldingen in auto-typie. Vele van deze afbeeldingen zijn zeer fraai en met zorg gekozen, maar het doet wat zonderling aan het stadhuis te Aken met het Dogenpaleis, en het Kaufhaus te Freiburg met de Moskee te Cordova op één blad te zien. Ook, wèl een afbeelding te vinden van Nyhoff's winkelhuis aan de Kalverstraat 26, doch geen van het Vredespaleis (zelfs van dit laatste geen beschrijving). En het prentje van het Rijks-Museum te Amsterdam is wat al te onnoozel.

Nu gaat voor de vierde maal Gugels werk de wereld in, na een sterke retouche en een grondige opfrissching. Het zal zijn lezers wel vinden. Maar laten ze bij het lezen bedenken, hoeveel men moet weten, om te weten, hoe weinig men weet. Dan zal dit groote boek hen dichter bij de bouwkunst kunnen brengen.

Het Stadswoonhuis in Nederland gedurende de laatste 25 jaren, door J. H. W. Leliman. Aflevering 2. Uitgave M. Nijhoff te 's-Gravenhage.

Keurig uitgevoerd. Vele oude bekenden en hier en daar wat nieuws.

J. P. M.

Gewapend Beton. Het December nummer geeft een beschrijving van de Graansilo aan de Maashaven Z.Z. te Rotterdam, v/d. N. v. Stoommeelfabrieken „de Maas" v. h. A. M. van Dusseldorp en Co. Architect M. Brinkman.